

1788

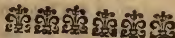
ex libris relictis ob. Dom. Nicolai Buonamici

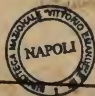
VITÆ SELECTORUM ALIQUOT VIRORUM

Qui Doctrinâ, Dignitate, aut Pietate INCLARUERE.

Inspicere tanquam in speculum vitas omnium
Jubeo, atque ex aliis sumere exemplum tibi. Terent.

LONDINI,

Typis *A. G.* & *J. P.* & prostant venales apud *Georgium Wells*, ad Insigne Solis Cœmeterio *Paulino*, 1681.

Eorum Nomina Virorum Selectorum.

(*V I.Z.*)

Vita Henrici Chichele Archiep. Cantuarienſ, per Arthur Duck Pag. 1
Vita Gul. Waynfleti Epiſc. Wintonienſis & Angliæ Cancellarii per Gul. Buddenum 49
Vita Joan. Pici Mirandulæ per Joan. Franciſcum Principem Mirandulæ conſcript. 90
Vita Hier. Savonarolæ per Joan. Picum Mirandulæ Princip. 107
Vita Petri Bembi Card. per Joan. Caſam 140
Vita Gaſp. Contareni Card. per Joan. Caſam 154
Vita Deſid. Eraſmi per Rhenanum 187
Vita Gul. Budæi per Lud. Rhegium 215
Vita Chriſtophori Longolii 240
De Obitu Mart. Buceri Epiſtolæ duæ 250
Vita Bernardi Gilpini per Georg. Carletonum Epiſcopi Ciſtrenſem 282
Vita Vincentii Pinelli per Gualdum 314
Vita Scævolæ Sammarthani 379
Vita Julii Cæſaris Scaligeri 404
Dan. Heinſii Epiſtola de morte Joſephi Scaligeri 417
Vita Hugonis Grotii 420
Vita Pet. Pithæi 435
Laudatio Funebris Henrici Walliæ Princip. per Fran. Neatherſole Acad. Cantab. Orator. 401
Oratio Funebris in Obitum Tho. Bodleii Equitis Celeberrimæ apud Oxonienſes Bibliothecæ Fundatoris 416
Laudatio Funebris in Obitum Ulderici Daniæ Reg. Fil. per Opitium 432
Comment. de Domino Fabiano à Dona per Gerhardum Voſſium 446
Laudatio Funebris Frederici Henrici Auraufionenſium Principis per Frid. Spanhemium 493
Panegericus à Balth. Venatore 526
Julii Cæſaris Lagallæ Vita per Leon. Allatium 575
Commemoratio Vitæ Gulielm. Cambdeni per Degor. Wheare 589
Vita Antonii Walæi 600
Vita Petri Puteani per Nic. Rigaltium 660
Henrici Valeſii Oratio in Obitum Dion. Petavii 678
Henrici Valeſii Oratio in Obitum Jac. Sirmondi 687
Petri Molinæi Vita 697
Vita Henrici Valeſii per Hadrian. Valeſium 719
Vita Jac. Uſſerii Armachani 734

Illustri Nobilissimoq; D. Domino *Gulielmo Russel, Bedfordiæ* Comitis filio natu maximo.

Honoratissime Domine,

Historia non immeritò magna vitæ humanæ lux & magistra semper habita est; quippè quæ omnes hominum ordines ad officia cuique propria & idonea & suaviter instituat, & moveat efficaciter. Enimvero exempla in formandis hominum animis ad virtutem vim quandam obtinent singularem, & majores, quam nuda præcepta, aculeos habent, quibus homines ad actiones secundum virtutem incitentur. Qui quum historiæ usus & finis sit præcipuus, ea demum historia maximi profecto æstimanda erit, non quæ rebus magnificis, bellorum stragibus, cæterisque ejusmodi inanem quandam voluptatem afferre solet lectoribus, sed quæ res utiles exhibet ac imitatione dignas. Atque hac potissimum de causa præstantium virorum vitæ fideliter conscriptæ plurimum certè habent utilitatis; ex iis enim facile constat quâ ratione vitæ suæ modum instituere soleant, affectus cohibere, seque ipsos in variis vitæ circumstantiis moderari; tum verò, ut quandoque vel ex imbecillitate lapsi sunt, vel per errorem à virtutis semita deviârunt. Quapropter opus non minus utile quàm gratum & jucundum duxi, illustrium virorum vitas à variis quidem autoribus antehac conscriptas, & seperatim editas, nonnullis de novo additis in unum volumen compingere. Cujus ego frontispicium quod honorando tuo nomine decoraverim, cum præcellentes tuæ virtutes, tum gratitudo quâ prosequor amorem erga me tuum amicitiamque singularem, effecerunt.

Non est mihi animus in amplissimum simul & nobilissimum virtutum tuarum campum excurrere, quæ nullis egent verborum ornamentis quibus illustrentur, sed verbis ipsis poterunt splendorem suum fænerari. Neque tamen de eis interim omnino certè conticescam. Illud equidem verissimè potero, & absque omni adulatione affirmare, animi tui generositatem nobilitatem generis adæquare. Virtus quidem non semper unà cum hereditate ad posteros transmittitur; verum quemadmodum Jordanus fluvius (uti testantur Geographi) è monte Libano inter cedros originem ducens, postquam deinde longo itinere terras limpidissimis suis & fæcundis aquis irrigaverit, tandem in mari mortuo sepelitur; ità sæpius usu venire compertum est, ut majoribus orti nobilissimis generis sui splendorem moribus pravis obscuraverint: Tu autem, Domine, majorum tuorum virtutes habes unà cum sanguine in te transfusas ac derivatas.

Si

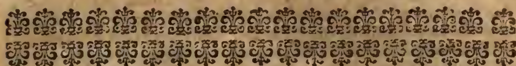
Si privatam tuam vitam inspiciamus, temperantia tua, justitia, bonitas, & erga Dei oracula reverentia exemplum exhibent rarum quidem & spectabile, idque etiam in hoc sæculo tam corrupto & atheismi pleno, cum multi qui gloriosissima pars hominum haberi volunt, solis tamen titulis suis & comitatu, audaciore impietate, & majore suo luxu à vili plebecula secernuntur.

Quæ autem in publico hujus regni theatro egeris, omnem quidem laudem videntur exsuperâsse. Consiliorum tuorum integritas inflexibilis, & cum prudentia conjuncta fortitudo, (posthabitis illis, quæ vulgares animas captivas ducant, illecebris ac terriculamentis) abunde certè testantur te studia tua & conatus omnes patriæ imprimis consecrasse. Inviolabilis autem illa tua erga regem fides est sanè maximè conspicua & deprædicanda. Sicut enim heroicæ planè virtutis est (observante philosopho) & supremum gradum consecutæ, ad conscientiam recti honestique conservandam famam ejus posse contemnere, ita sanè in consiliis tuis efficacissima quæque media ad regem regnumque ejus conservandum adhibuisti, utcunque nonnullorum hominum (qui omnem sibi fidelitatem arrogant) calumnias effugere non potueris, quasi in ea parte officio tuo defuisses. Verum his omnibus accedit & qu si coronam imponit, summus ille tuus sine omni fuco & affectatione zelus, quo veram puramque Christi religionem prosequeris. Cujus manifestum sanè indicium præbes, dum posthabitis reculis illis, speciosis quidem, at inutilibus, quibus aliqui plus nimio tribuunt, conaris animitus ut qui in doctrinæ cultusque substantialibus conveniunt, ut ut in levioris momenti rebus dissentientes, in unum amicè coalescant; ne per dissidia sua communi hosti, crudeli ac inquieto, præda tandem fiant, ac triumphandi materia.

Hæc ea sunt, præstantissime Domine, quibus teipsum optimorum sane ac prudentissimorum hominum pectoribus inseruisti. Neque ullus dubito quin honos tuus tibi ipsi superstes, ac posteritatis memoriæ firmiter infixus sit futurus. Illud autem præcipuè te movere debet ad perseverandum in præclaro tuo incæpto, nempe ut approbationem Dei, verumque illum, qui à solo Deo proficiscitur, honorem consequaris. Ille, ille per omnes temporis vicissitudines evadet victor, præ quo omnes totius mundi laudationes tam nihil sunt quàm emortua scintilla, si cum meridiano sole conferatur. Sanctè ambitiosus est qui illum quærit, ac ardentissimos suos conatus omnes in eo consequendo meritissime collocabit. Omnipotenti dei bonitati dominationem tuam commendo, ut te consilio suo dirigere dignetur, ac tandem ad æternam gloriam perducere, finem illum hominis ultimum ac beatissimum.

Honoris tui servus humillimus ac fidelissimus

GULIELMUS BATESIUS.

VITA HENRICI CHICHELE ARCHIEPISCOPI *CANTUARIENSIS.*

ENRICUS CHICHELE in antiquo agri Northamptoniensis oppido(quod à Ferrariis,in quorum dominio olim erat, Heighamferrers vulgò denominatur) natus est Patre Thoma Chichele, Matre Agnete,familiâ obscurâ, quam virtutibus suis illustrem apud posteros deinceps reddidit. Adolescens juri Civili & Canonico operam dedit Oxonii inter socios Collegii Novi à Gulielmo Wyckam Wyntoniensi Episcopo adhuc superstite ascriptus (qui duo Collegia magnifica & opulenta, illud Oxonii, alterum Wyntoniæ sumptu immenso nuperrimè construxerat) in quibus studiis summâ indole & industriâ usus, Doctoris Legum insignia adeptus est. Ex Academia evocatus est à Richardo Medeford Episcopo Sarisburiensi,à quo inter domesticos & familiares primo ascitus, & postea consiliis omnibus & secretis adhibitus, cum eo conjunctissimè semper & amicissimè vixit. Ab eo Archiadiconatum Sarisburiensem primò consecutus est, qui primus ad dignitates Ecclesiasticas illi gradus fuit, eundémque Walterus Fitzpers Sacerdos diplomate regis Henrici designatus lite intentatâ vendicabat; unde causa per appellationem ad Thomam Arundel Archiepiscopum Cantuariensem devoluta, ab Auditore causarum legati potestate delegato dignitas, Henrico adjudicata est. Erat ille annus humanæ salutis MCCCCII, & III. cum regnaret Henri- 1402.
cus quartus quo Henricus Archidiaconus Sarisburiensis factus est eoque mu- 1403.
nere sedulo per biennium functus, Cancellarius Ecclesiæ Sarisburiensis constitutus est. Nam cum Walterus Medeford Episcopi frater illius Ecclesiæ Cancellarius esset, ex causa permutationis secundum juris Canonici instituta ritè factæ, uterque dignitatem suam abdicavit, & Henricus ab Episcopo Ecclesiæ Sarisburiensis Cancellarius, Walterus ejusdem Ecclesiæ Archidiaconus factus est. Erat autem dignitati Cancellarii annexa Ecclesia Parochiæ Odyhamensis in Dioecesi Wyntoniensi: eam etiam unà cum munere Cancellarii vacantem Episcopus Henrico tribuit, in cujus possessionem illicò missus est à Cu-

ſtode jurium ſedis Wyntonienſis, quæ tum Epiſcopo carebat per mortem Gulielmi Wyckam, qui V. Calend. Octob. ejuſdem anni, vitam in ea Eccleſia ſplendidè actam cum æterna commutaverat. Haſce dignitates Richardi Epiſcopi Sarisburienſis beneficio conſecutus eſt, qui Henricum ſemper chariſſimum habuit, & cum poſt tres annos moreretur, ei cyathum auratum cum operculo in teſtamento verbis honorificis legavit, eundémque executoribus ſuis in iiſdem tabulis nominatis præeſſe juſſit. Cæperant interea Henrici virtutes omnibus innoteſcere, & præſertim Henrico quarto Regi, qui eum poſtea pluribus negotiis adhibuit. Erat enim in ipſo præter inſignem literarum cognitionem ingenium acre & perſpicax, quod cum rerum uſu & prudentiâ civili conjunctum, eum ad res gerendas promptiſſimum reddidit. Præter negotia Regis domi præclarè geſta, è publicis muneribus primùm ei obtigit Legatio eximia, à rege inter illos legatos deſignato, quos ad Gregorium XII. Pontificem Rom. miſit, ſive ut Pontifici ſedem ſuam nuper adepto gratularetur, ſive ut eum cum Benedicto XIII. conciliaret, qui Pontificem Maximum Avinioni agebat. Legati in Italiam venientes, Romam profecturi, Senis Gregorium inveniunt, quæ civitas Hetruriæ amæniſſima ſimul & nobiliſſima tum temporis reip. jure ſuis legibus utebatur, poſtea à Medicæis debellata eſt, hodiéque magnorum Hetruriæ Ducum Imperio paret; ibi verò legatos noſtros viros eximios * Theodoricus Niemenſis Gregorio libellorum ſupplicum magiſter, qui tum in aula Pontificia Senis erat, ſeipſum vidiſſe atteſtatur. Ut omittam reliquos Legatos, quorum nomina è memoria hominum ſcriptorum vitio exciderunt, quam bene Henricus hoc munus geſſerit, quamtámque gratiam apud Pontificem eo nomine promeruerit, Gregorius luculentè mox demonſtrabat: nam cum ad aulam Romanam illico delatum eſſet, Guidonem Mone Epiſcopum Menevenſem mortuum fuiſſe pridie Kal. Septem. ejuſdem anni, poſt legatorum ex Anglia diſceſſum, Henricum Epiſcopum Menevenſem ultrò renunciat, cumque ſuis manibus more majorum conſecrat IIII. Non. Octob. literiſque ad Thomam Arundell Cantuarienſem datis denunciat, ſe ex conſilio Cardinalium Eccleſiæ Menevenſi vacuæ Epiſcopum præfeciſſe Henricum Chichele, Eccleſiæ Sarisbuienſis Cancellarium, legum Doctorem, & Sacerdotem, virum prudentiâ, integritate, multiſque virtutibus inſignem, rogans porrò ut eundem in muneris ſui adminiſtratione commendatum habeat. Henricus Gregorium Senis Lucam contendentem ſequutus eſt, & cum eo ad finem

* *In nemore unionis*, c. 31.

1408. Aprilis anni inſequentis manſit; tum autem ex Legato Epiſcopus domum redit, & VII. Kal. Sept. Eccleſiam Cantuarienſem pro more adeuns, Archiepiſcopo, & ſucceſſoribus ejus obedientiam reverentiámque juſtam & canonicam ſacramento pollicetur. Hoc autem munere quàm dignus ab omnibus haberetur, Epiſcopi & Prælati Provinciæ Cantuarienſis ad Synodum Londi-

1409. nenſem Menſe Januarii ſequentis convocati ampliſſimo teſtimonio comprobârunt. Cum enim in ea Synodo ageretur de legatis pro gente Anglorum ad Synodum œcumenicam Piſas mittendis, Robertus Hallum Sarisburienſis, Henricus Chichele Menevenſis, Epiſcopi, & Thomas Chillingdon Prior Eccleſiæ Cantuarienſis, Legum Doctores, omnium ſuffragiis electi ſunt, & decretum porrò, ut ſinguli beneficiorum poſſeſſores de ſingulis proventuum ſuorum libris quatuor denarios in eorum ſumptus erogarent. Indicebatur ea Synodus

Piſis

Pisis à Collegio Cardinalium Liburni coeuntium pro conciliando schismate inter Gregorium XII & Benedictum XIII, quorum ille Romæ, hic Avinioni pro Pontifice Romano se gerebat. De quo schismate, quia in sequentibus aliquoties dicendum erit, consentaneum institutæ narrationi videtur, unde originem habuerit, quibusque modis invaluerit, altiùs ducto initio breviter explicare.

Postquam Philippus Pulcher Galliæ rex Bonifacij VIII. Pontificis Romani execrationes eluserat, & amentiam ipsius coarguerat, literis ad eum datis quæ apud plerosque ejus seculi scriptores habentur, ipsumque demum dignitate Pontificia spoliaverat, Cardinales regis offensionem veriti, Clementem V Guasconem, Gallum, Pontificem eligunt. Ille à Collegio Cardinalium Perusii cum absens esset creatus, eos omnes Lugdunum evocat, ubi in æde Divi Justi præsentibus Philippo Galliæ, Eduardo Angliæ, & Alfonso Arragoniæ regibus coronam accipit, anno salutis reparatæ MCCCV, eodemque anno creatis multis Cardinalibus Gallis, sedem Avinioni constituit, ubi etiam eo mortuo sex insequentes Romani Pontifices, Joannes XXIII. Caturcinus, Benedictus XII. Tholosanus, Clemens VI, Innocentius VI, Urbanus V, Gregorius XI, Lemovicenses, Galli omnes Româ derelictâ per septuaginta annos permanserunt. Horum sane Pontificum, præsertim Clementis V, & Joannis XXIII, rapinas, libidines, luxuriam, gulam gravissimè perstringunt, Romanamque Curiam Babylonem appellant poetæ Itali, * Dantes Aldigerius, & * Franciscus Petrarcha, qui sub illis Avinioni in aula Romana degebant, sive quod Gallis infesti erant, sive quod viri integerrimi perdititissimos eorum mores pati non poterant. Solum Clemens V à Jurisconsultis sæpe memoratur, quod librum Clementinarum in Concilio Viennensi à se editum Juri Canonico adjecerit. Ceterum Gregorius XI, urbis Romanæ ruinis, Italiæque tumultibus commotus, relictâ clam Avinione Romam redit anno MCCCLXXVI, ab excessu Pontificum septuagesimo primo, ubi incredibili omnium lætitia exceptus, basilicas, palatia, ædificia, & civitatis mœnia collapsa cœpit restaurare. Eo post biennium mortuo Cardinales, qui ferè omnes Galli erant, populi Romani injurias metuentes, qui Italum postulabat, Pontificem eligunt Bartholomeum Barensem Archiepiscopum, qui, mutato nomine, Urbanus VI dici voluit. Ille verò cum nomine mores etiam subito mutavit; nam cum ab omnibus moderati ingenij vir haberetur, Cardinales universos incipiebat graviter increpare, & cum Otho Brunsuicensis Tarenti Princeps, qui Joannam Siciliæ reginam duxerat, in genua procumbens ei poculum in prandio porrigeret, principem aliquandiu ita subsistere passus est, donec à Cardinalibus admonitus ægre ab eo poculum acciperet. Quem quidem Pontificis fastum & severitatem intempestivam Cardinales molestè ferentes, Fundos, civitatem in regno Neapolitano, confugiunt, ubi renunciato prius electionem Urbani nullius momenti esse, quòd metu & vi facta esset, denuo Rupertum Cardinalem Genevensem eligunt, qui Clemens VII dici voluit, & Avinionem cum suis Cardinalibus secessit. Ita hic Avinioni, ille Romæ creatis novis Cardinalibus Pontificem agit, & inter eos universus orbis Christianus divisus est: Germani siquidem, Angli, Poloni, Hungari, Boemi, Daci, Sueci, & Itali plærique Urbano, Galli autem & Hispani Clementi obtemperabant. Urbanus in Pontificatu suo quem per XI annos gessit, Ecclesiæ digni-

*Dell' inferno. canto 19 & del Paradiso Canto 27.

* Nella terza parte, sonetto. 8. 9. 10. & epist. 20.

tates vilissimis Cardinalibus creatis dehonestavit, & inter principes Christianos bella concitavit, unde à plerisque pro Urbano Turbanus dicebatur: vir omnium qui unquam Romanam sedem tenuerunt crudelissimus; nam ex Episcopis & Cardinalibus qui Clementi occultò favere insimulabantur, alios carceribus, alios tormentis addixit, & postremò è Cardinalibus sex præstantissimos morte multavit, quorum unum in itinere se conspiciente immaniter trucidari, reliquos quinque dum Genuæ esset culeis insutos in mare proijci jussit. Clemens interea Avinioni vitiis æmuli sui parum concessit, quem omnes tradunt fuisse ambitiosum, prodigum, pervicacem, superbum, & qui præter familiæ suæ nobilitatem (erat enim è familia Comitum Genevensium) de cætero nihil haberet quod in eo posset laudari. In Urbani demortui locum suffectus est Romæ Petrus Tomacellus Cardinalis, qui mox appellatus est Bonifacius IX, & mortuo paulò postea Clemente Avinioni, Cardinales ne capite destituerentur, Pontificem eligunt Petrum de Luna Hispanum, qui Benedictus XIII dici voluit. Hi vero eos quibus successerunt vitiis etiam superarunt, neque eorum utervis ut pax Ecclesiæ conciliaretur, voluit de sua dignitate decedere. Bonifacius cum eligeretur non solum scribendi, canendi, & literarum omnium præter Grammaticam, verum etiam rerum gerendarum expers erat, & in munere suo id solum contendebat, ut nepotes suos locupletaret per sacrorum omnium mercaturam, quam ille quidem ex omnibus Romanis Pontificibus turpissimè exercuit. Annatarum vectigal primus beneficijs Ecclesiasticis imposuit, sub ea lege ut qui beneficium ubivis gentium consequeretur, dimidium annui proventus fisco Pontificio persolveret, quam consuetudinem reliquæ gentes Christianæ præter Anglos admiserunt: nam apud nos ab Episcopis solis cœperunt exigi, cætera beneficia immunia permanserunt. Neque huic commento avarus Pontifex acquievit, sed Episcopatus & sacerdotia omnia sub hastâ vænire passus est, in qua nundinatione fratres & nepotes suos quandoque proxenatas adhibuit, sæpius ipse licitantibus vendidit, pretiumque suis manibus accepit, & aliquando secundo emptori meliorem conditionem offerenti ecclesiam addixit, postquam à primo pecunias accepisset; adijciens ei fraudem non fieri qui pretio minus justo persoluto Pontificem decipere voluisset, ipsosque emptores improbissime coegit jurare, quod ecclesiam illam, cujus ipse pretium acceperat, per simoniacam pravitatem non fuissent consecuti. Post Ecclesiæ spolia pauperibus inhiabat, quorum ille supplicibus libellis nolebat subscribere, nisi singuli prius florenos singulos numerassent, quos ille sacris Christianis & anima sua potiores habuit; nam dum sacra coram eo pro more peragerentur, solebat ab ijs qui præstò erant sciscitari, Ecquis adesset qui aliquid attulisset, & ante paucas horas quam ex hac vita emigraret, cuidam interroganti de valetudine sua, bene se habiturum respondit, si pecunias haberet. Hasce Bonifacij sordes etsi omnes execrarentur, Jurisconsulti tamen defendebant, asserentes Pontificem Romanum simoniæ labem non contrahere, licet Episcopatus & sacerdotia vendiderit, quod etiam [a] Canonistæ antiqui ferè omnes Pontifici nimis addicti tradiderunt, à qua tamen adulatione sordida abhorrebant plerique ejus temporis theologi [b] qui Bonifacio superstite publicè docebant Pontificem dignitates Ecclesiasticas aut beneficia vendentem simoniæ crimine se obstringere, eandemque sententiam [c] Theologi deinceps omnes & [d] Canonistæ recentiores: Panormi-

a Jo. Andr. Ancharan. Cardin. & Dd ad c. 1. de simon. Felin. in c. ex parte n. 1. de off. deleg.
b Theod. Niem. lib. 2. de schism. cap 32.
c Thom. 2. 2 qu. 100. art. 2. & ibi Cajetan. & omnes. Navarr. in manual. c. 23. n. 108 Paul. Anglic. in speculo aureo.
d Panor. in repetit. c. extirpan. de Sect. quia vero. n. 53. de preben. & in c. 1. de simon. Barbat. ad c. cum pridem de pact. Barthol. Ugolin. de Simon. Tab. 1. cap. 3. Sect. 5.

Panormitanus, Barbatia, alijque amplexi sunt. Benedictus etiam Avinioni licet ingenij, eruditionis, & prudentiæ laudem ab omnibus sit consecutus, in rerum sacrarum quæstu Bonifacio simillimus fuit; nam uterque dignitates omnes, Sacerdotia, gratias, peccatorum expiationes, & Ecclesiæ prædia civitatesque proscribebat, adeo ut sacro sancta clavium Ecclesiasticarum authoritas per turpem utriusque Pontificis mercaturam apud omnes evilesceret. Sane Baldus eximius Jurisconsultus qui tum temporis jus Civile Patavij docebat, licet electionem [h] Urbani approbasse, & Clementem pro adulterino Pontifice habuisse videatur, Bonifacium tamen & Benedictum insectatur, [i] Bonifacium bovi, Benedictum bestiæ efferæ comparans, & neutrum esse Dei ministrum legitimumve Pontificem asserit, quòd seditiones in Ecclesia foverent, quòdque neuter eorum pro pace Ecclesiæ comparanda se solio suo demoveri pateretur. Eam ob causam Bonifacio mortuo postquam XIIII annos sedi Romanæ præfuisset, Cardinales dum ad eligendum Pontificem coeunt, pro se quisque sanctè juravit, abdicaturum se statim Pontificatu si forte deligeretur, modo alter Pontifex idem faceret; atque ita communibus orbis Christiani suffragiis unus Pontifex designaretur, sin falleret, diris seipsum execrationibus devovebat; quo jurejurando etiam Cardinales Avinionenses in electione Benedicti paulò antea se obstrinxissent: & statim Innocentius Cosmatus Cardinalis Pontifex renunciatur, qui Innocentius VII dictus est. Ille autem de juramenti sui religione parùm solicitus, dignitatem pertinacissimè retinuit, neque per biennium quo fuit Pontifex induci potuit, ut eam deponeret, vir alioquin juris Canonici peritissimus; sed ad libidines propensus, & qui opibus comparandis nimis intentus erat. Quocirca post ejus obitum Cardinales singuli in conclavi idem jusjurandum maximis execrationibus interpositis iterum concipiunt, & pollicentur etiam nolle se aliquos Cardinales creare, modò alter Pontifex à creandis Cardinalibus itidem abstineat, & pridie Kalend. Novembr. anno Christi MCCCCVI. Angelum Cornarium Venetum eligunt, qui Gregorii XII nomen induit. Hic postquam sedem adeptus est, publicè verbis & lacrymis testatus est, se virum omnium indignissimum noluisse hoc munus suscipere, nisi ut pacis in Ecclesia constituendæ author esset, & apud omnes prædicabat se illud solum exoptare, ut dies & locus designaretur in quo ipse cum Benedicto conveniret, & per utriusque abdicationem Ecclesia unicum pastorem iterum haberet. Quapropter literis ad Benedictum, ad Henricum IIII Regem nostrum, ad omnes principes Christianos & Episcopos statim datis, eos hortatur & rogat, ne pro schismate amovendo Ecclesiæ desint, & Legatos ad Benedictum mittit Antonium Cornarium Episcopum Bononiensem nepotem suum, Gulielmum de Vinea Episcopum Tudertinum, & Antonium de Butrio primarium juris Canonici tum temporis in Academia Bononiensi interpretem, cujus legationis ipse in [k] commentariis suis meminit; quibus in mandatis dat ut cum Benedicto conveniant de loco in quo ea renunciatio facienda esset. Ii Benedictum Massiliæ invenientes, cum eo paciscuntur ut uterque citra mensem Novemb. insequentem Saonam accedat, quæ civitas in littore maris Ligustici posita imperio reipub. Genuensis parebat, atque ibi post utriusque renunciationem novus Pontifex eligeretur; & Massilia Lutetiam proficiscuntur, ut cum Carolo VI Galliæ Rege hac de re agerent, ubi incredibili lætitia ab omnibus

h *Bald. ad c. quia propter. de elect.*

(i) *Bald ad c. olim. de rescript.*

(k) *Anton. de Butr. ad c. quod ad consultationem n 3 de sent. & re jud.*

nibus

omnibus accepti sunt: verum cum peracta legatione ad Gregorium reversi ab eo inclementius habiti essent, Antonius de Butrio paulò postea ex animi mœrore mortuus est. Ista enim à Gregorio subdolè facta sint ut à se harum discordiarum causam amoliretur; nam ipse tergiversari primùm, quod Saona locus esset suspectus, utpote quæ ad Genuenses spectaret, qui Benedicto obtemperabant, & postea recusare, obtendens Theologorum suorum sententiam, qui ab eo submissi publicè populum in concionibus docebant, non potuisse Gregorium gregis Christiani à Christo summo pastore sibi demandati curam sine piaculo deserere. Cæterum quia increbuerat Benedictum ante finem æstatis Saonam advenisse, Gregorius ne ipse solus ab omnibus redargueretur, Roma ægrè relicta Kalendis Septemb. anni sequentis Senas venit, ibique usque ad finem Januarij sequentis commoratus est. Dum Senis esset, præter Benedicti, Caroli regis Galliæ, aliorumque principum Legatos, eo etiam venerunt Legati regis nostri, inter quos (ut superius dictum est) erat Henricus Chichele, isque ibi à Gregorio Episcopus Menevensis factus est: qui omnes pro pace in Ecclesia constituenda, ejus fidem coram Cardinalibus sub juramenti religione interpositam vehementer obtestabantur. Inde Februario ineunte Lucam concessit, neque inde recessit usque ad mensem Julij insequentem, ubi ab iisdem legatis (nam legati nostri Lucæ apud Gregorium manebant usque ad finem Aprilis) sæpè interpellatus Saonam contendere recusavit, & cum Benedicto per emissarios suos clam egit, ne de jure suo decederet, unde cum omnes eum prævaricari & Christianis illudere animadverterent pro Gregorio Errorium appellabant. Illud etiam Cardinales maximè cruciabat, quod Gregorius ijs repugnantibus contrà jurisjurandi sui fidem Gabrielem Condelmarium nepotem suum (qui postea Pontifex fuit) & tres alios Cardinales cooptâsset, & reliquis Cardinalibus porrò graviter interminatus fuisset, ne cum Cardinalibus Benedicti se inconsulto agerent, quod aliqui eorum clam moliri dicebantur; & Johannem Proset Archidiaconum Norfolciensem beneficijs omnibus spoliasset, eam solum ob causam quod Cardinales diversum sentientes allocutus fuisset. Quocirca Cardinales suarum partium Pisas fugiunt mense Maij anno MCCCCVIII quæ civitas ad decimum à Luca lapidem posita est, ibique ab anathemate & execrationibus Gregorij quas ille in eos pronunciaverat, appellatione publicè interposita ad Jesum Christum supremum judicem, ad Synodum generalem, ad futurum Pontificem provocant, eamque appellationem ritè interpositam, neque injusti Pontificis anathemate fuisse Cardinales obstrictos [l] Abbas Panormitanus postea asseruit. Et licet aliqui Gregorij asseclæ publicè docuissent, eum à juramenti religione quod pro schismate extinguendo interposuerat fuisse immunem, quod ipse seipsum pro potestate sua à jure jurando absolvere posset: contrarium tamen defenderunt præstantissimi Jurisconsulti, [m] Petrus Ancharanus, Franciscus Zabarella Cardinalis, & Antonius de Butrio qui omnes tum floruerunt, asserentes utrumque Pontificem hac in causa perjurij reum esse, eorumque sententiam Philippus [n] Decius postea secutus est. Ista Cardinalium à Pontifice secessio plerisque principibus Christianis placuit, præsertim Henrico regi nostro, & Carolo Galliæ regi, qui tergiversationum utriusque Pontificis pertæsi, ab eorum obedientia nuper defecerant, quod tamen Historiographi utriusque gentis

(l) *Abb. ad c. inquisitioni. n. 5. de sent. excom.*
(m) *Ancharan. consf. 181. Card. Zabar. consf. 150 Anton. de Butr. ad c 1. n. 10. de Constit.*
(n) *Dec. in consil. pro authoritate concilij supra Papam.*

gentis ſtipendiarii Pontificis dolo malo omiſerunt. Angli enim licet Urbano VI, & deinceps iis qui Romæ creabantur, tam religioſè hucuſque obtemperaverant, ut Thomas Arundell Cantuarienſis Archiepiſcopus in juramento quod in eo munere ſuſcipiendo Bonifacio IX pro more præſtabat, illud etiam nuncupatìm polliceretur, ſe Rupertum Cardinalem Genuenſem qui Clemens VII dictus eſt pro adulterino Pontifice habiturum: hoc tamen anno in Synodo Londini habitâ rege authore interdicebatur, Ne pecuniæ ex Epiſcopatibus aut Sacerdotijs debitæ fiſco Romano perſolverentur, Cardinalibus illud per literas (quæ in acta publica relatæ hodiè conſpiciuntur) rogantibus, qui aſſerebant immenſam pecuniarum vim quæ ex hoc regno Romam quotannis deferebatur, Pontifices impellere ad eam ſedem ambiendam, & cohibere poſtea ne eam dcſererent: quod tamen à nemine noſtrorum ſcriptorum proditum eſt. Galli verò licet Pontifices Avinionenſes ſequerentur, Carolus tamen Benedicti pervicaciam animadvertens noluit ei amplius parere, quod etiam [o] Baldus tradidit, illamque obedientiæ ſubtractionem juſtam fuiſſe demonſtrat: & poſtea Curiæ Pariſienſis Senatuſconſulto Cardinales, & Cameræ Romanæ ſervi juſſi ſunt ab annatarum proventibus manus abſtinere, duoque Pontificis emiſſarij qui diplomata Pontificia attulerant, in quibus Rex & Principes anathemate percuſſi ſunt, mitris chartaceis redimiti, & plauſtro ſtercorario impoſiti per civitatem ignominioſè traducti ſunt, ſicuti [p] Carolus Molinæus acutiſſimus Juriſconſultus deſiderata hiſtoricorum ejus gentis fide, ex illius Curiæ actis comprobavit. Merito igitur Imperatorum Romanorum ignaviam accuſat [q] Theodericus Niemenſis, nam Carolus IIII in cujus tempora hujus ſchiſmatis initia incidebant, non ſolum Eccleſiæ calamitates negligebat, verum etiam imperium abdicato regno Arelatenſi in Gallia, & multis imperij civitatibus alienatis, turpiter labefactabat, poſteaque ab Electoribus per ſordes obtinuit, ut Wenceſlaum filium ſuum hominem ignavum in Regem Romanorum electum ſibi ſubrogaret, qui etiam dum imperaret, nihil omnino Principe dignum geſſit. Robertus etiam Bavarus, qui poſt Wenceſlaum à Germanis electoribus imperio exutum hoc tempore imperabat, de imperio ſimul & Eccleſia ſecurus agebat, nam Italiam, Avinionem, aliaſque imperij partes ab injuſtis poſſeſſoribus detineri patiebatur, & Gregorij partibus favens, Eccleſiæ diſcordiarum præcipuus author habebatur. Certè à prioribus Imperatoribus longè degenerabant, qui Pontifices Romanos [r] creabant, [ſ] deturbabant, & pro componendis Chriſtianorum diſcordiis [t] Synodos indicebant, qua poteſtate Imperatoris jam maximè opus fuit: nam inter has Pontificum factiones fides Chriſtianorum vacillare, ſacra omnia venumdari, mores Eccleſiaſticorum impunè corrumpi, ipſi denique Pontifices erant homines adeo profligati, ut hæc ipſa apud poſteros parum fidei habitura fuiſſent, niſi traderentur à duobus ſcriptoribus probatiſſimis Theodorico Niemenſi & Baptiſta Platina, quorum uterque Pontificibus à ſecretis erat, hic ſub Sixto IV, ille ſub Ubano VI, Bonifacio IX, Innocentio VII, Gregorio XII, in aula Romana jam verſabatur. Cardinales igitur Gregorii animadvertentes Imperatorem de hiſce Eccleſiæ tumultibus extinguendis parùm ſollicitum eſſe, poſtquam Piſas ſe contuliſſent, Gregorium edicto publico ſchiſmatis authorem, & dignitate ſua deturbatum, omniaque ab eo ut à Pontifice gerenda irrita

(o) *Bald.add.c. olim de reſcript.*

p *Carol.Molinæ de Monarch. Franc. n.* 140. 141. 142.

(q) *Niem.lib.* 3 *de ſchiſm.cap.*7. *& nemore unionis Tract.* 6. *cap.* 31.

(r) *C. Hadrianus.c.in Synodo. diſt.* 63.*c.Vill. or Honorium. diſt.* 97. (ſ) *C. Si quis.*2.*qu.*7. *& c. nos ſi in compenter. ead.*

(t) *C.Habeolibrum diſt.* 16.*c. Valentinianus. diſt* 63. *c. mandaſtis.* 2. *qu.* 4.

rita

rita esse pronunciant, & Episcopis, Abbatibus, prælatis, Ecclesiæque vasallis universis interdicunt, ne annatas, census, aut alia fisco Romano debita Gregorij ministris persolvant, & accitis ad se Benedicti Cardinalibus, qui suadente Carolo rege Galliæ ab eo nuper defecerant, communibus suffragiis Pontificatum utrique abrogant, Synodum Pisis ad festum Annunciationis Divæ Mariæ Virginis anni sequentis pro eligendo novo Pontifice indicunt, quæ omnia singulis principibus Christianis per literas significant, eorum gratiam porrò & opem pro pace in Ecclesia stabilienda implorantes, & occidentalis Ecclesiæ Episcopis universis denunciant, ut eam ob causam Synodo intersint. Quamvis autem aliqui tum temporis [v] Theologi ut Pontifici suisque commodis arte adulatoria inservirent, Cardinales schismate obligatos esse dicerent, quod [x] Synodus sine Pontificis Romani authoritate convocari non possit: Baldus tamen, Cardinalis Zabarella, & Petrus Ancharanus Cardinales illos defenderunt; nam [y] Baldus contra istjusmodi Pontifices primo verbis, dein herbis, tertio lapidibus & vi utendum, eosque à Concilio amovendos esse ait: [z] Zabarella vero & Ancharanus, qui in Synodo Pisanâ aderant, amplissimè probarunt potuisse Cardinales Synodum convocare, in qua Pontifex in jus vocari & deturbari possit, eamque sententiam post eos amplexi sunt [a] Panormitanus, Decius, Felinus, alijque recentiores, qui Synodum Pisanam expresßim approbarunt: quibus accedunt [b] Academiarum Parisiensis & Bononiensis suffragia, quæ decreta sua contra hos Pontifices pro Cardinalibus interposuerunt, & novissimè [c] Cardinalis Bellarminus dignitatis Pontificiæ acerrimus propugnator, Synodum Pisanam etsi planè non approbet, neque eam tamen plane rejicere ausus est. Ad hanc Synodum valdè propensi erant principum Christianorum animi, regis præsertim nostri & Galli, ad quos Cardinalis Burdegalensis vir prudentia & integritate clarus Pisis in Galliam primò, deinde in Angliam hoc anno venerat, atque hic oratione copiosa coram Rege & Ordinibus regni habita, animos omnium contra Gregorium ita commoverat, ut Thomas Cantuariensis literis etiam Academiæ Parisiensis idem ab eo rogantis adductus, ad Synodum Pisanam proficisci statuisset, nisi à rege de valetudine, itinerum incommodis, negotijsque publicis admonitus sese continuisset: quin potius placuit omnibus Legatos mitti, qui Anglorum nomine Synodo interessent. Atque hæc erat Ecclesiæ Romanæ conditio cum Synodus Pisana indiceretur. Jam ad Henricum redeamus.

1409. Legati in Synodo Londinensi designati, ineunte anno MCCCCIX Robertus Hallum Sarisburiensis, Henricus Chichele Menevensis Episcopi, & Prior Cantuariensis, Pisas profecturi itinere per Galliam facto cum Lutetiam venirent, Johannes Gerson insignis Theologus, Academiæ Parisiensis Cancellarius, eruditam & luculentam coram ijs orationem habuit, super illis Oseæ Prophetæ verbis, *Congregabuntur filii Israel & filij Judæ pariter.* In qua postquam de Academiæ Oxoniensis laudibus præfatus esset, quæ eò nuperrimè nuncios pro Synodo promovenda, atque decretis contra Pontifices contumaces ferendis miserat, & fusè ex illa sacrarum literarum particulâ de potestate Synodi œcumenicæ disseruisset, legatis de eorum adventu Parisienses omnes gratulari testatur, eorum pietatem laudat qui pro Ecclesiæ pace tot incommoda paterentur, & demum Academiæ nomine ijs consilia officiaque omnia

studiosè

(v) *Vide Niem. in nem. union. Tract. 4. cap. 9.*
(x) *C. Multis dist. 17.*
(y) *Bald. ad. d. c. olim de rescrip. & in c. quia propter de elect.*
(z) *Zabar. in c. licet. n. 13. de elect. & in cons. 150. & in Tract. de schismate hujus temporis. Ancharan cons. 181*
(a) *Panor. ad c. licet de vitandi. n. 8. de elect. Dec. in Consil. pro Concilio Pisano Felin. ad c. super literis. n. 21. de rescript. Cardin. Jacob. de Concil. lib. 3. art. 1. n. 11 Jo. Rojas. de Heret. n. 518.*
(b) *Niem. in nem. unionis Tract. 6. cap. 15. 16.*
(c) *Card. Bellar. lib. 1. de Concil. cap. 8. Walsingh.*

ſtudiosè defert. Quæ oratio inter [d] Gerſonis opera etiamnum extat. Inde Galliam emenſi Piſas V Kalen. Maii ſplendide ingreſſi ſunt, ubi CXL. Archiepiſcopos Epiſcopoſque præter Abbates & alios Eccleſiaſtici ordinis frequentiſſimos in Synodo reperiunt, & Sariſburienſis quod reliquos Legatos dignitate anteiret regis ſui nomine oratione eleganti univerſos ad pacem, & ad ſedandas Eccleſiæ diſcordias cohortatus eſt, idemque reliquorum principum legati qui ad Synodum venerant, Galli, Hiſpani, Scoti, Luſitani, Hungari, Daci, Sueci, Poloni enixè rogarunt. Ideò Gregorii & Benedicti Pontificum crimina ad Synodum deferente advocato fiſci, & poſtulante ut de iis inquiſitio haberetur, à quibuſdam delegatis, quibus ea cognitio demandari poſſet, uterque teſtibus in pœnam contumaciæ receptis, & aliis probationibus convictus, à [e] Synodo perjurus, ſchiſmaticus, hæreticus, dignitate Pontificia exauthoratus pronunciatur, & Nonis Julii Petrus Philardus à [f] Cardinalibus poteſtate Synodi iis delegata ſuffectus, & Alexander Vidictus eſt. Erat Alexander origine Cretenſis, patre incerto natus, à quodam Franciſcano dum puer victum oſtiatim quæreret, perſpecta ipſius indole, in ordinem ſuum cooptatus, ab eodem in Italia Grammaticam & Logicam edoctus, inde ad Academiam Oxonienſem amandatus, ubi Philoſophiæ & Theologiæ ſtudiis per plures annos incumbens, inſignem utriuſque ſcientiæ cognitionem adeptus eſt, quam deinde Pariſiis docens, & commentariis in libros ſententiarum acutè ſcriptis patefecit, poſtea procurante Joanne Galeatio Mediolani Duce, Archiepiſcopus Mediolanenſis, demum ab Innocentio VII Cardinalis, & jam Pontifex creatus eſt: vir doctrinâ & integritate ſingulari, ſed ſtudiis & vitæ monaſticæ aſſuetus, ad negotia publica adminiſtranda ineptus ab omnibus habebatur. Verùm nec diuturnam nec tranquillam ſedis ſuæ poſſeſſionem nactus eſt: nam poſt finem Synodi, Piſis Bononiam profectus Kalendis Maii anni ſequentis, decimo Pontificatus menſe veneno extinctus creditur; & Balthaſar Coſſa, qui Bononiæ Legatus ab Alexandro conſtitutus præerat, vir verox & Militiæ quàm Sacerdotio aptior, à Cardinalium Collegio partim metu militum quos in urbe pro ſtatione habebat, partim largitione uſus erga inopes Cardinales à Gregorio nuper creatos, Pontifex renunciatur, & Joannis XXIII nomen accepit. Dum autem Alexander Piſis & Bononiæ eſſet, Gregorius interea Arimini, & Benedictus Paniſcholæ (quæ civitas in Arragoniâ ſita eſt) pro Pontifice ſe gerebant; adeoque tres jam conſidebant in Divi Petri Cathedra, quæ vix unius faſtum continere poteſt, juſtiſſimo divini numinis judicio, ut redargueretur eorum vanitas, qui à perpetua in ea ſede Pontificum ſucceſſione, ſacrum Chriſti gregem, fidemque Chriſtianorum omnium pendêre volunt. Soluto concilio Piſano, Henricus Menevenſis (qui etiam in libris juris [f] municipalis legatus à rege hoc ipſo anno perhibetur) cum reliquis legatis, ingruente hyeme domum redit, ubi duobus annis ſequentibus duabus Synodis Londini habitis, ab Archiepiſcopo Cantuarienſi evocatus interfuit, uti ex publicis earum Synodorum actis conſtat: de cætero diœceſin ſuam peragrare, de moribus populi ſui inquirere, & reliqua Epiſcopi munia ſedulò obire, quotieſcunque ei à publicis negotiis vacaret, ad quæ ab Henrico quarto rege ſæpe adhibitus eſt, qui eum ſummo ob prudentiam ſingularem in honore ſemper habuit. Eo autem vitâ functo Weſtmonaſterii

1410.
1411.

[d] *In vol. 1. operum Io. Gerſon.*

[e] *Niem lib. 3. de ſchiſm. cap.* 44.

[f] *Abb. ad c. licet de vitandam.* 8. *de elect.*

[f] *Ann.* 11. *H.* 4. *fol.* 78. 8.

1413. sterii XIII Kal. April. anno humanæ salutis MCCCCXIII successit Henricus V. magni ingenii Princeps, in cujus verba ob egregiam indolem ultrò jurarunt proceres, antequam coronam acciperet, quod nemini nostrorum regum ante illum præstitum fuisse traditur. Is post adolescentiam in vitâ privatâ solutè actam, regnum adeptus unà cum conditione mores mutavit, & amotis æqualibus quos voluptatum ministros habuerat, statim prudentissimos quosque gravissimosque ascivit, quorum consiliis pater usus fuerat, & inter eos Henricum Menevensem, quem postea magni semper æstimavit, eumque in initio principatus è reliquis omnibus delectum, hoc ipso anno duas honorificas legationes obire jussit, quarum memoriam, scriptoribus Gallicis debemus, nostri enim eas, uti & alia multa omiserunt. Primo ad Gallum, postea ad Burgundum missus est. In Gallia enim inter Carolum VI. regem Galliæ, & Henricum IIII regem nostrum, bellum gerebatur ob crebras Gallorum excursiones in Aquitaniam, quam Angli tum temporis possidebant, cujus causâ paret jam mortuo unà cum hæreditate ad Henricum V. delata, Carolus intestinis discordiis inter Ludovicum Aurelianensem fratrem suum, & Johannem Ducem Burgundionum occupatus, inducias nobiscum cupiebat, à quibus etiam Henricus rex noster, rebus domi in novo principatu nondum compositis parùm abhorrebat; ideo ex Anglia [g] mittuntur Richardus Comes Warwicensis, & Henricus Menevensis Episcopus, à Gallo Magister Equitum, quod munus in Galliâ primum est, & præfectus maris, qui Caleti mense Julio coëuntes inducias unius anni pacti sunt. E Galliâ reversus eodem anno [h] iterum cum Warwicensi ad petendam in matrimonium Joannis Burgundionum Ducis filiam Henrico regi missus est. Ii verò Lillæ in Flandria Burgundum invenientes, cum eo ex mandatis agunt, sed redierunt re infecta, sive quod virginis forma non placeret, sive quod rex interea ad nuptias cum Galliæ regis filia factus esset propensior, eamque ob causam hoc ipso tempore alios legatos in Galliam miserat. Post paucos à reditu menses uberrimum legationum istarum, & suarum virtutum fructum est consecutus: nam cum ageretur de creando antistite Cantuariensi, ex omnibus hujus regni Episcopis, sine controversia designatur, qui dignitatem illam à rege amplissimam administrare posset, & judicio regis dignissimus omnium habitus est, qui in secretiore procerum concilio primus sententiam diceret. Etenim mortuo Thoma Arundelio Archiepiscopo Cantuariensi XI Kal. Martii anno salutis reparatæ
1414. MCCCCXIIII Joannes Wodnesburgh Prior, & Monachi Ecclesiæ Cantuariensis à rege novi antistitis eligendi potestatem implorant, quam reges nostri Pontifici Romano ademptam sibi vendicaverant post Edvardum III [i] qui arbitratu suo Episcopos constituit, & istjusmodi consuetudinem juris Canonici institutis esse consentaneam [k] Panormitanus asseruit. Eam autem cum à Rege sub diplomate publico obtinuissent, monachos absentes edicto evocassent, & Thomæ Arundelio in æde Christi Cantuariæ justa fecissent IIII Id. Martii in domo capitulari universi coëunt, ubi post sacra solenniter peracta & concionem habitam, in qua ex sacris literis singuli in re tam ardua de officiis suis admoniti sunt, perlecto etiam diplomate regio, omnium suffragiis illico postulatur Henricus Menevensis, eaque postulatio à Joanne Langdon monacho reliquorum nomine annunciata est coram populo, qui fre-

g *Enguerrant de Monstrellet. chap.* 106.

h *Enguerrant de Monstrellet. cap.* 109.

i *Polydor. lib.* 19 *in Edvard.* 3.

k *Abb. ad c.* 1. *de consuet. n.* 4. & *apostil. Ibid.*

quens.

quens in Eccleſia novi antiſtitis electionem expectabat. Poſtulari etenim non eligi poterat ex juris Canonici regulis quibus Epiſcopus cum [l] Eccleſia ſua nuptias contrahere dicitur, & ab ea [m] diverti inconſulto Romano Pontifice non poteſt, adeoque Epiſcopus Eccleſiæ ſuæ obſtrictus ad aliam ſedem non eligitur, ſed [n] poſtulatur, & à Pontifice non ſecundæ præfectus, ſed à priore [o] tranſlatus dicitur: quæ omnia Romanorum Pontificum ambitione invecta ſunt, qui pleroſque orbis Chriſtiani Epiſcopatus ſui juris hac arte faciebant. Eodem etiam die duo ex illa ſocietate monachi, Gulielmius Moleſh & Joannes Molond Procuratores ab univerſis conſtituti ſunt, qui Henricum Londini adeuntes Idib. Martii ei vota Prioris & Monachorum denunciarent, eorumque nomine ſuppliciter obteſtarentur, ut ejus Eccleſiæ adminiſtrationem ſuſcipere dignaretur; quibus ille pro tempore reſpondit, ſe in cauſa tanti momenti nihil certe impræſentiarum ſtatuere poſſe, ſed diem ad deliberandum poſtulare. Poſtridiè accedentibus ad eum rurſus capituli procuratoribus in ædibus Epiſcopi Norwicenſis coram Edvardo duce Eboracenſe, aliiſque compluribus viris primariis qui intererant, conceptis verbis reſpondit. Se eorum votis non poſſe annuere, quod integrum ſibi non eſſet Eccleſiam Menevenſem, cui jam præeſſet, ſine Pontificis Romani authoritate exuere, neque tamen ab iis prorſus abhorrere, modo id Pontifex jubeat, atque ideo ſe poſtulationem ſuam Pontificis arbitrio permittere. Igitur Prior & Monachi per Procuratores Romam miſſos à Johanne XXIII humillimè petunt, ut ratam habere vellet poſtulationem Henrici Menevenſis ad ſedem Cantuarienſem, eodemque tempore Henricus rex per literas Pontifici ſignificat ſe Priori & Monachis Cœnobii Cantuarienſis poteſtatem eligendi Archiepiſcopi conceſſiſſe, poſt poſtulationem Henrici Menevenſis iiſdem per libellum ſupplicem implorantibus authoritatem ſuam adhibuiſſe, Henricum virum inſignem virtutibus ſuis eam dignitatem promeruiſſe, & illud ſolum reliquum eſſe ut ipſe in hac cauſa partes ſuas interponeret. Erant autem Henrici virtutes Pontifici ſatis perſpectæ, primo in aula Gregorii XII quem Balthaſar Coſſa unus è Cardinalium numero ſequebatur, deinceps in Synodo Piſana, cui ille etiam intererat, ideoque capituli procuratores ab eo Bononiæ, ubi tum erat, V. Kal. Maii facilè impetrarunt, ut reſcripto ſuo Henricum à Menevenſis Eccleſiæ vinculo, quo aſtrictus erat, abſolutum, ad ſedem Cantuarienſem transferret, in quo tamen reſcripto poſtulationem Henrici non confirmat, ſed proviſionis titulo eum Eccleſiæ Cantuarienſi præficit, ne à recepto Pontificum more in arrogandis ſibi Epiſcopatuum & beneficiorum donationibus diſcederet: & conditionem porrò adjicit, ne priùs Archiepiſcopi munus adminiſtrare inciperet, quàm ſibi & Romanæ Eccleſiæ coram Wyntonienſi & Norwicenſi Epiſcopis fidelitatem ſacramento pollicitus eſſet: denique reſcriptis pluribus ad Priorem & Monachos Cantuarienſes, ad Epiſcopos illius provinciæ, ad prælatos, ad vaſallos Eccleſiæ, & populum univerſum miſſis, iis imperat, ut Henrico Cantuarienſi obtemperent, eique reverentiam, honorem, [p] obſequia, omniaque quæ ei muneri debentur officia exibeant. Poſt poſtulationem, & reſcriptum Pontificis, ſupererat pallium, [q] ornamentum è corpore Divi Petri Romæ ſepulti aſſumptum, quo induuntur [r] ſoli Patriarchæ & Archiepiſcopi, niſi aliquibus Epiſcopis ex privilegio concedatur, ad [ſ] denotandam

[l] C. ſicut vir. 7 q. 1.
[m] C. inter corporalia extr. de tranſlat. epiſc.
[n] Tot. tit. extr. de poſtul prelat.
[o] Tot. tit de tranſlat. epiſ. & Rebuff. in prax. benefic par. 1. tit. de tranſlat. epiſ.
[p] C. Significaſti. 4. de elect.
[q] C. antiq. 23. de privileg.
[r] C. niſi 3. de uſu pallii.

s *C.1. eod tit.* tandam poteſtatem plenam, qua ipſi in Epiſcopos ſibi ſubditos utuntur, [s] eoque amicti ſunt duntaxat in Eccleſiis provinciæ ſuæ diebus feſtis à Pontifice præ-
t *C. ex tuarum. 5. eod. tit.* ſtitutis, & [t] priuſquam illud acceperint, Synodum vocare, aquam luſtralem conficere, ſacros ordines conferre, dedicare baſilicas, aliave exercere, quæ ei muneri incumbunt, nefas habetur. Pallium igitur Henricus per Robertum Apilton Canonicum Eboracenſem Bononiam miſſum à Pontifice impetravit, quod ei poſtea Wyntonienſis & Norwicenſis Epiſcopi poteſtate ſibi reſcripto Pontificio delegata in palatio regis Suttonæ, preſentibus Rege, Humfredo Duce Gloceſtrenſe, Richardo Warwicenſe, Georgio Marchiano Comitibus, aliiſque proceribus multis ſolennibus ceremoniis tradiderunt: & obedientiam fidemque Pontifici ibidem ſpoſpondit (iiſdem illud exigentibus,
u *d c. Significaſti. de electi.* quia [u] pallium ſine iſtjuſmodi jurejurando tradi non debuit) jurejurandò hac verborum formula concepto. *Ego Henricus Archiepiſcopus Cantuarienſis fidelis & obediens ero Beato Petro, Sanctaque Apoſtolicæ Romanæ Eccleſiæ: & Domino meo Johanni XXIII, ſuiſque ſucceſſoribus Canonicè intrantibus. Non ero in conſilio aut conſenſu ut vitam perdant aut membrum, ſeu capiantur mala captione: Conſilium quod mihi credituri ſunt per ſe aut nuncios, ſeu literas ad eorum damnum me ſciente nemini pandam. Papatum Romanum & regalia Sancti Petri adjutor ero iis ad retinendum, & defendendum, ſalvo ordine meo contra omnem hominem. Legatum Apoſtolicæ ſedis ineundo & redeundo honorificè comitabor, & in ſuis neceſſitatibus adjuvabo. Vocatus ad Synodum veniam, niſi præpeditus fuero Canonica præpeditione. Apoſtolorum limina ſingulis triemiis viſitabo, aut per me aut per meum nuncium, niſi Apoſtolica abſolvar licentia. Poſſeſſiones ad menſam meam Archiepiſcopalem pertinentes non vendam, neque donabo, neque impignorabo, neque de novo infeudabo, neque alio modo alienabo, inconſulto Romano Pontifice. Sic me Deus adjuvet & hac ſancta Evangelia.* Ita rerum ſacrarum & Eccleſiaſticarum poteſtatem à Pontifice conſecutus, prædiis tamen aut agris Eccleſiæ inconſulto rege, ſe immiſcere non poterat: Leyceſtriæ igitur regem adit, ubi III. Kal. Junii in eorum poſſeſſionem miſſus eſt, poſtquam fidelitatem regi juramento promiſiſſet, & ſingulis porrò clauſulis reſcripti Pontificii tranſlationem continentis expreſsè renunciaſſet, quæ regi fraudi eſſe, aut de majeſtate regia derogare poterant: & poſtea univerſi ſedis Cantuarienſis proventus, qui ſecundum Thomæ Arundelii mortem fiſco cedebant, ſexcentis marcis prius numeratis ei ex gratia ſingulari, diplomate regio conceſſi ſunt. Leyceſtriam autem venerat Henricus ad conventum ordinum regni evocatus, quem rex ibi habuit, ut cum prælatis, proceribus & populo ſuo, de novis legibus ferendis, de re pecuniaria, & de univerſo regni ſui ſtatu ageret: & in eo ſumma cum prudentia ab Eccleſia maximam calamitatem avertit, quæ ex invidia apud proceres & populum ex opulentia prælatorum concitata, aliquoties ſub Henrico IIII emergere, jam vero propiùs ſub rege novo imminere videbatur. Etenim in conventu ordinum Coventriæ ante decem annos convocato, erat enim annus MCCCCIIII. Henrico IIII pecunias ad bellum adverſus Scotos, Wallos, Britones, Flandros, & Gallos gerendum poſtulanti, milites & civitatum delegati ex inferiore ordinum domo reſponderunt, non poſſe aliter inopiæ publicæ ſuccurri, quàm ſi immenſæ Eccleſiaſticorum opes minuerentur; eam ſiquidem eſſe populi Anglicani conditionem, ut non modo

pecunias

pecunias in usus belli quotidiè erogaret, sed & corpora hostibus publicis objiceret, dum illi interea domi confidentes, nec corporibus nec opibus reipub. inservirent. Iis Thomas Arundelius Cantuariensis animosè respondit, frequentius ab ordine sacro concedi decimas quàm quintasdecimas à populo, & plures colonos, famulosque suos ad militiam nomina dare, quàm colonos procerum, nobiliumve, iisque accedere sacerdotum orationes, quibus interdiu noctuque effusis, divinum numen reipublic. propitium reddunt. Et ad regem statim conversus, & in genua procumbens rogat, ut jurisjurandi memor esse velit, sub cujus religione Deo hominibusque solenniter voverat, se jura & privilegia Ecclesiæ sarta tecta conservaturum: & prensatis deinceps quibusdam proceribus, quos causæ suæ favere existimabat, tantum effecit, ut postulata militum publico ordinum decreto rejicerentur. Post sex annos in alio ordinum Concilio ab Henrico IIII. Westmonasterii habito, milites ex inferiore ordinum domo iterum delecti breviculo regi porrecto demonstrant, proventus Prælatorum & Monachorum, quos illi in libidines & voluptates suas exhaurirent tales esse, ut ex iis omnia regis & ærarii incommoda possint resarciri: etenim ex iis posse sustentari quindecim comites, mille quingentos equites, sexies mille ducentos armigeros, & centum Xenodochia, & proinde à rege petunt ut ex iis in ærarium redactis velit publicis necessitatibus subvenire. Quibus iterum respondit Thomas Cantuariensis, non peti à militibus Ecclesiasticorum prædia ad fiscum locupletandum, sed ut ex opimis Ecclesiæ spoliis fortunas proprias luxu profligatas restaurarent; id quod antea acciderat in Gallorum cœnobiis quæ propter bella inter Gallos & Anglos fisco addicebantur, è quibus ne dimidium marcæ (ait ille) regi superest. Tum etiam militum postulata rex facilè rejecit, sive quod æternam Ecclesiæ expilatæ infamiam pertimesceret, sive quod existimaret eos consilii illius authores esse, qui occultè Joannis Wiclevi partibus favebant, à quibus ille semper abhorrebat. Ab eo tempore dum regnaret Henricus IIII nihil in Ecclesiam tentatum est. At in hoc conventu Leycestrensi, à rege novo milites & civitatum delegati ex inferiore ordinum domo per libellum supplicem iterum petierunt, ut de postulatis suis adversus Ecclesiasticos ante quatuor annos propositis denuo cognosceretur, & sententiæ in utraque ordinum domo dicerentur. Hanc ab causam vehementer animi angebatur Archiepiscopus, qui valdè sollicitus erat, ne quid Ecclesia sub administratione sua detrimenti acciperet, & metuebat præsertim de regis juventute, quæ ad consilia præcipitia & res novas propensa esse solet. Re igitur cum Episcopis communicata, placuit, ut sacer ordo ingenti pecuniarum vi regi oblata, eum ad bellum Gallo inferendum incitaret, pro vindicando Gallorum imperio, quod Edvardus II ex nuptiis acquisitum ad posteros transmiserat: eamque ob causam Henricum statim synodum Londini convocasse plærique ejus seculi scriptores tradiderunt, cujus tamen acta hodie in publicis archivis non reperiuntur. Gallorum autem imperium reges nostri hoc jure vendicant. Mortuo Carolo Pulchro rege Galliæ sine liberis, qui solus ex stirpe mascula Philippi pulchri, patris sui supererat, Edvardus III rex noster, Edvardi II filius ex Isabella Philippi Pulchri filia genitus, per legatos coronam Galliæ ab ordinibus ejus regni postulabat, quod ipse Philippum Pulchrum avum maternum, & Carolum

avun-

avunculum proximo cognationis gradu attingeret. Contra Philippus Valesius filius Caroli Valesii, qui Philippi Pulchri frater erat, contendebatse Caroli Pulchri regis novissimi patruelem gentilitio jure proximum esse; Edvardum vero Philippi Pulchri ex filia nepotem, & Caroli Pulchri amitinum juri materno fidere, quod Galliæ Legibus & institutis adversetur, quæ viris tantum non fœminis regnum tribuant, legis Salicæ verba recitans, *In terram Salicam mulieres ne succedant*; terramque Salicam Franciam esse asseruit. Galli vero spreto Edvardo Philippum regem crearunt, ideo Edvardus titulum regis Galliæ protinus assumsit; quo deinceps reges nostri semper usi sunt, & Gallos fæliciter invasit, posterisque belli illius causam unà cum hæreditate reliquit. Secundùm cum Richardus II homo imbellis à Gallis abstinuerat, & Henricus IIII princeps fortissimus partìm Wallorum defectionibus, partìm intestinis procerum factionibus impeditus, universas regni sui vires in eos emittere non potuerat. Erat autem in Henrico V ætas, animi magnitudo, opes, domestica tranquillitas, omniàque ad hoc bellum opportuna. Præterea Henrico Cantuariensi videbatur juvenis ingenium acre & quietis impatiens, negotio aliquo arduo exercendum, eique hostem externum objiciendum esse, ne domi res commoveret, quemadmodum torrenti non aliter potest occurri, quàm si aqua in plures alveos distrahatur. Is igitur Regem in conventu procerum solio insidentem loco suo assurgens ita alloquitur.

De publicis regni tui negotiis consulenti tibi (Serenissime Rex) cùm multa hucusque proposita fuerint, quæ ad subditorum tuorum vitia bonis legibus compescenda, ad jus singulis æquè dicendum, pacémque domi constituendam spectant, non possum ego inter reliquos gradum amplissimum beneficio tuo nuperrimè consecutus, sine ingratitudinis nota ea reticere, quæ ad fines Imperii tui propagandos, nominisque tui famam apud exteras gentes celebrandam necessaria mihi videri solent. Postquam enim populo tuo leges utiles sanxiveris, justitiam rectè administraveris, & tranquillitatem domesticam conciliaveris, incolumem vitam licèt agere possis & securam, at gloriæ tuæ parùm consules, nisi foràs prospicias, quæ ratione regni tui terminos amplificare, & hostium tuorum injurias vindicare possis, cum regum universorum animis ea opinio semper insederit, ut Majestatis suæ fastigium non tam in generis nobilitate, voluptatibus, rerum affluentia, subditorum opibus, pace domestica, quàm in imperii amplitudine, in multitudine subditorum, in civitatum numero positum esse existiment. Quamvis autem Anglia & Hibernia per longam majorum tuorum seriem transmissæ abundè tibi ista suppeditent, exigua tamen sunt, si cum amplissimo Galliæ imperio conferantur, quæ populi frequentia, opulentia civitatum, propugnaculis & præsidiis universis orbis terrarum imperiis antecellit, utpote quæ supra octuaginta provincias populo refertissimas, centum & octo Episcoporum diœceses, supra mille cœnobia, & parochias centies trigesies mille, ipsis Gallis authoribus, complectatur. Ista vero omnia ab Edevardo III, proavo tuo ad te jure sanguinis devoluta, Carolus VI Gallorum rex vulgò dictus injustè possidet (ut taceam assiduas Gallorum injurias populo tuo illatas in Normania, Gasconia, Aquitania, in comitatibus Andium & Manii, quæ majores tui alio jure, Gallis annuentibus, olim possederunt) & ut aliquam injuriæ speciem præferant, obtrudunt legem Salicam à Pharamundo primo Francorum rege latam, quâ cautum asserunt, Ne mulieres in terram Salicam succedant; *per terram Salicam Galliæ*

imperium

imperium denotari interpretatione subdola asserentes, ut mulieribus ab imperio suo capessendo per hunc fucum amotis illuderent. Cujus Commenti novitatem ipsius legis inscriptio satis coarguit. Enimverò à plerisque illius gentis [x] *scriptoribus traditum est, Pharamundum fuisse ducem solius Franconiæ in Germania, & Rhenum nunquam transivisse, neque Galliæ fines attigisse: post quadringentos autem annos ab ejus excessu cùm Carolus Magnus Saxones debellatos ad fidem Christianam adegisset, quosdam ex illius militibus ad flumen Salam ultra Rhenum sedes fixisse in ea parte Germaniæ, quam hodiè Misniam dicimus, eósque Salios Francos fuisse appellatos, qui ab impudicis fœminarum Germanicarum moribus abhorrentes, lege latâ interdicebant, Ne fœminæ in aliquam terræ Salicæ partem jure hæreditario succederent. Ita ineptè illa sanctio ascribitur Pharamundo, quæ populum post quadringentos à Pharamundo annos ortum authorem habuit, neque Gallis magis quàm Belgis, qui tum Galliæ finibus continebantur, aut alii populo finitimo convenire potest. Vel si pro Gallis lata fuerit,* [y] *ad privatas hæreditates, non ad publicum imperii jus, aut regni successionem pertinet. Proinde Gallorum reges ipsi cùm de regnandi jure inter ipsos agerètur, nullam unquam hujus legis rationem habuerunt, nisi quando cum principibus externis contenderent, ut eos ab imperio suo hac ratione amoverent. Pepinus enim, qui primus Pharamundi posteros regno spoliavit, deposito Childerico, ex hæreditate Blithildæ filiæ Clotharii primi authore Zacharia Pontifice Romano, & accedentibus populi Gallici suffragiis, principatum vendicavit. Cùm posteri ejus per ducentos annos imperassent, Hugo Capettus, excluso Carolo Lotharingiæ duce, qui solus ex hæredibus Pepini & Caroli magni supererat, seipsum gessit pro hærede Lingardæ filiæ Carlomanni, qui Caroli Magni nepos erat, eòque titulo Gallorum imperium accepit. Ejus nepos Ludovicus decimus Galliæ rex, quem Christiani omnes inter Divos relatum colimus, de jure Capetti avi sui parùm securus, ab imperii fascibus religione ductus abstinuisset, nisi in animum induxisset, Isabellam reginam aviam suam hæredem fuisse Ermingardæ filiæ & hæredis Caroli Lotharingici, quem Capettus vita simul & regno nefariè spoliaverat. Ab eo orti sunt posteriores Gallorum reges, & Carolus VI, qui hodiè Galliam tenet: atque illi omnes ex hæreditate fœminarum imperium consecuti sunt, quam tibi interdicere volunt ex lege Salica, eáque te velùti larvâ deterrent, cùm ipsi eam interea impunè contemnant. Neque enim lex justè appellari potest, sed legis potiùs larva & imago, quæ nullam æqui bonique speciem in se continet, quin legibus reliquis omnibus humanis simul & divinis adversatur. Legibus siquidem Romanorum civilibus, quas universarum gentium consensus approbavit,* [z] *fœminæ ad hæreditates cum masculis vocantur, & agnationum, cognationúmque differentia justissima ratione antiquata est, quòd illi qui eam invexerant, naturam accusare videbantur, quæ fœminas, non masculos genuisset, & fœminæ ex parentum culpa plectebantur, quòd fœminæ, non masculi nascerentur. Eodem jure deinceps usi sunt Siculi, Neapolitani, Navarræi, Hispani, Lusitani, Scoti, & (ut de nobis ipsis nihil dicam) gentes ferè universæ, quorum omnium legibus, fœminæ, deficientibus masculis, ad capassendos regni fasces admittuntur. Isti verò omnes divinæ legis præscriptum secuti sunt, quam Deus optimus maximus per Mosem Hebræis tulit cap. XXVII. Libri Numerorum:* si mortuus fuerit homo absque filio, ad filiam ejus transibit hæreditas. *Cui sanctioni si leges reperiantur uspiam gentium contrariæ, non leges sunt, sed corruptelæ, cùm discedant à prima justitiæ*

[x] Gregor. Turon. lib. 2. Paul. Æmyl in princ. Girard du Haillan. liure. 1.

[y] Franc. Hotom. in Francogall. cap. 10.

[z] L. maximum intem. c. de liber. præteri. l. lege 12. tab. c. de legit. hæred. Sect. si quis igitur. Auth. de hæred. ab intest. Sect. item vetustas. Instit. cod. tit.

ſtitiæ norma, quam ſummus legiſlator populo ſuo promulgavit. Ut omittam fœminas, quæ populo iſti imperabant, & reges, qui ad illud imperium ex jure materno admittebantur, Chriſtum ipſum fuiſſe regni Judaici legitimum hæredem Chriſtiani omnes agnoſcimus: cui tamen titulo non modo repugnant iſti, qui ex fœminarum hæreditate jus ſuccedendi tranſmitti negant, verùm etiam beneficia illa immenſa nobis adimunt, quæ Deus humano generi per Chriſtum pollicitus eſt. Nam cum Deus Abrahamo ſpondebat, beatas in ejus ſemine futuras gentes univerſas, quòd Meſſias ex ipſius familia proditurus eſſet; cum Prophetæ Eſaias & Michæas ſpiritu ſacroſancto afflati multis retro ſeculis prædicebant Chriſtum ex radice Jeſſæ, ex familia Davidis emerſurum, & tribum Judæ inter reliquas nobiliſſimam eſſe, quòd ex ea dux populi Iſraelitici Chriſtus originem ducturus eſſet: ſublatâ fœminarum ſucceſſione, in hiſce oraculis veritas deſiderabitur, quia ex ſemine Abrahæ, ex Jeſſæ radice, ex familia Davidis, ex tribu Judæ Chriſtus patre æterno genitus per ſolam matris hæreditatem oriri potuit. Verùm Galli promiſſionibus divinis fidem potiùs abrogare, quàm principi externo obtemperare volunt, & qui ſe Chriſtianiſſimos appellant, legem fictitiam Pharamundi hominis Ethnici legibus ſacris à Deo editis anteponunt. Sciſcitor ergo à Gallis qua ratione fœminas à jure regnandi arcent, quas reliquæ gentes admittunt? An imperium Gallorum à maſculis ſolis adminiſtrari poteſt, quòd præſtantius ſit imperiis, tum reliquarum gentium omnium, tum etiam Judæorum, quod Deus ipſe conſtituit? an Gallia, quæ producit viros, ut ipſi volunt, omnium mortalium fortiſſimos, fœminas edit genere humano univerſo ineptiores? An fortè Iſabella abavia tua aliquid ſceleris admiſit: quare ipſa regis filia & regum ſoror regno privaretur? Licèt hæc omnia Gallis concedamus, cum tamen Edvardum proavum tuum repudiaverint, tibique ipſi omnem in eos poteſtatem modò abrogent, Majeſtatis jure optimo arguuntur. Sit enim rata apud Gallos lex Salica, amoveantur fœminæ, ſolique maſculi imperii hæreditatem adeant: at quibus illius legis verbis excluduntur fœminarum filii maſculi? num exluſis fœminis ob levitatem ſexui innatam, eadem lex ſecum pugnans ratione contrariâ maſculos repudiat? vel fortè ipſi verba de fœminis ſancita ad maſculos prorogatione odioſa extendunt? ſemota igitur Iſabella quare non admittebant Edvardum filium virum magnanimum & prudentem? quare te principem imperio idoneum non vocant? Nam apud Jureconſultos receptum eſt, [a] ab indigno aut incapaci poſſe jus aliquod ad hæredem tranſmitti, & iſtjuſmodi [b] leges, quæ fœminis hæreditates adimunt, rectæ rationi & naturali æquitati contrarias eſſe, adeóque ſtrictiſſimam in iis interpretationem admitti, neque [c] produci poſſe ultra verborum apices, nec [d] à fœminis ad maſculos, nec [e] ad ſpeciem omiſſam, quin potius [f] in partem benigniorem eſſe ac-

a *L. Si ex patronis.* 10. *Sect. Julianus. ff. de bonis libert. l. Divi fratres.* 17. *ff. de jure patr. l.* 1. *Sect. ſi filius. ff. de ſuis & legit. hæred. l. cum dotem.* 57. *ff. ad leg. Falcid. l.* 2. *Sect. nullum. ff. de decurion. l. in ſervitutem.* 16. *Sect. ſi patroni filius. ff. de bonis libert. l. ſi vellem.* 4. *Sect. ſi deportatus. ff. eod. tit. l.* 1. *Sect. filium. ff. de bon. poſſ. contr. tab.* b *Sect. neque authent de trient. & ſereniſſ. d. l. maximum vitium. c. de liber. præter Bald ad l.* 2 *n.* 7. *c. quæ ſit. long. conſuet. Bald. ad l. ſi defunctus. n.* 8. *C. de ſuis & legit. Anchar. ad c. canonum ſtatuta. n.* 311. *de conſtit. Alex. conſ.* 16. *vol.* 1. *Bart. ad. l. cunctos populos. n.* 33. *C. de ſum. trinit.* c *L. curiales. C. de præd. decur. lib.* 10. *l. filius fam.* 7. *Sect ſed meminiſſe. ff. de donat. l. maritum.* 42. *ff. ſol. matr. l. ſi. vero.* 64. *Sect. ſi vero. ff. eod.* d *L. ſi ita ſcriptum.* 45. *in princ. ff. de leg.* 2. *Rebuff. ad. l.* 1. *ff. de verb. ſign.* e *L. proſpexit.* 12. *Sect.* 1. *ff. qui & à quib. manum. l. commodiſſime.* 10. *ff. de lib. & poſthum. l. ſi. cum dotem.* 22. *in princ. ff. ſol. matr.* f *C. ſtatutum.* 22. *de elect. in* 6.

cipiendas

ipiendas. Quocirca cum ad imperium Gallorum ab humanis ſimul & divinis legibus vocatus ſis, armis jus tuum vendices (potentiſſime Rex) quod Galli tibi adimunt, coronam regibus Gallicis excutias, quam ipſi per nefas induunt, defectiones populi iſtius ferro flammáque coerceas, apud exteras gentes antiquam nominis Anglici dignitatem aſſeras, nec patiaris ut ignaviam tuam, neglectis hoſtium injuriis, poſteri tui incuſent. Tibi enim præter juſtiſſimam belli cauſam, cui auxilium divinum ſolet accedere, ætas florida, corpus vegetum, populus procereſque obſequentes, regnum potentiſſimum, & reliqua omnia adſunt, quæ ad bellum opportunè gerendum poſſunt deſiderari: nos denique ſubditi tui Eccleſiaſtici ampliorem pecuniarum vim decrevimus, quàm majores tui ab ordine noſtro unquam acceperunt, quas ad bellum hoc ſuſcipiendum animis propenſiſſimis ad te deferimus, orationibus noſtris divinum numen quotidiè porrò imploraturi, ut velit proſpero armorum ſucceſſu cauſæ tuæ æquitatem terrarum orbi patefacere.

Cum peroràſſet Archiepiſcopus, & ex oratione ejus rex videretur valdè commotus, Rodulphus Nevillus Weſtmerlandiæ Comes qui partium regni ſeptentrionalium præfectus erat, Scotorum incurſiones metuens, ſi rex in Galliam proficiſceretur, prolixa oratione ſuadet Scotos priùs quam Gallos bello petendos eſſe: & poſtquam literarum ignorantiam cauſatus initio ſe excuſaſſet, quòd cum Domino Cantuarienſi nec facundia nec ſcientia poſſet contendere, adjecit illud ſe à viris doctis & rerum uſu accepiſſe, copias conjunctas diviſis fortiores eſſe, & ſecuriùs invadi hoſtès vicinos, quàm eos qui longiùs poſiti ſunt. Ita enim Romanos priùs in ordinem coegiſſe Samnites, Fidenates, Volſcos, & finitimos Italiæ populos quàm exteros aggrederentur, poſteáque exiguam Siciliæ inſulam ampliſſimis regionibus Pannoniarum, Numidiæ, & Germaniæ præpoſuiſſe, quòd Italiæ conjuncta eſſet. Docere voluit adverſus Scotos domi rem geri, ubi præſtò ſint milites aliáque omnia ad bellum neceſſaria: adverſus Gallos opus eſſe claſſe & exercitu ingenti, ſumptúque immenſo, cum in hoſtili ſolo agendum ſit: facilem porrò in Scotos fore victoriam, rege in Anglia jam captivo, rebúſque domi ex Albani Pro-regis intempeſtiva ſeveritate perturbatis: juſtiſſimam denique eſſe belli cauſam ex rapinis & latrociniis, quæ Scoti quotidiè in noſtros exerceant, quæque atrociùs exercere poterunt, dum Angli Gallos aggrediantur antiquo & naturali quaſi fœdere, quod inter eas gentes interceſſit, Scotis conjunctos: & proinde ſummo cum periculo Galliam invadi, priuſquam Anglia à Scotis domi ſecura reddatur. Orationi Nevilli reſpondit Joannes Dux Exonienſis prudentia & literarum cognitione inſignis, quas in Italiæ Academiis comparaverat, eo à patre amandatus, ut ordinibus ſacris initiaretur: Is vero contra ornatè diſſerit Gallos prius invadendos eſſe, quòd Scoti eorum opibus innixi Anglos ſoleant laceſſere: Gallis verò debellatis, Scotos ſponte obtemperaturos, adducto Medicorum aphoriſmo, qui docet medicinam cauſæ morbi primò adhibendam eſſe, & ante omnia humorem purgandum eſſe, ut vulnus rectè ſanari poſſit. Unde enim (inquit) poterunt Scoti haurire literarum aut armorum rudimenta, niſi fuerint in Gallia educati? Unde poterunt ſuſtentari proceres Scoti, deficientibus penſionibus, quæ è Gallia ſolent ſuppeditari? ſubjugata Gallia, cujus gentis auxilium commerciúmve Scoti implorabunt? Non à Dania, cum Danus ducta ſorore tua tibi affinis ſit, non à Luſitania aut Caſtilia, cum u-

 térque

érque Rex patruelis tuus te proximè attingat, non ab Italia, quæ nimis remota est, non à Germania, aut Hungaria, quæ fœdere nobiscum conjunguntur: ideóque cum Gallis Scoti ultrò in potestatem tuam venient, quemadmodum succo deficiente, ipsam arborem emarcescere necesse est. Propositis deinceps Malcolmi & Davidis Brusii exemplis, demonstrat Scotos nunquam Angliam ingressos fuisse, nisi dum Angli in Gallia bellum gererent, quibus propterea opponendos esse Westmerlandum cum milite delecto, ne quid absente rege tentent,& deniq; Scotia cum Gallia comparata,illam tenuem & exiguam, hanc opulentam & opimam victoriæ mercedem fore. Ad hanc sententiam adeò propensi erant regis procerúmq; & præsertim fratrum regiorum,Clarentii,Bedfordiensis,& Glocestrensis animi, quos nominis ac famæ ex bello Gallico majorum suorum exemplo comparandæ cupiditas incitabat, ut cum de bello Gallis inferendo suffragiis pro more decernendum esset,in sententiam Cantuariensis singuli quasi pedibus irent,& confusis vocibus in Concilio omnes arma,Galliámq;inclamarent. Hac ratione Henr. summam apud posteros prudentiæ laudem est consecutus,quòd hoc consilio tum belli fœlicissimi,tum discriminis maximi ab Ecclesia avertendi author fuerit. Rex soluto conventu, milites,classem,& reliqua omnia sollicitè comparat, quibus ad tantam belli molem opus erat, ut sequenti anno
1415. Galliam invaderet. Eo autem ineunte, ut ex jure gentium ageretur, legati in Galliam mittuntur Dunelmensis & Norwicensis Episcopi ad regnum Galliæ à Carolo rege postulandum, quibus benignè acceptis, id solum respondit Carolus se brevi legatos in Angliam missurum, qui eorum postulatis responderent. Classe autem & copiis ad expeditionem paratis, & militibus Southamtoniæ convenire jussis, ut ibi in naves conscenderent, dum Rex eò profecturus Wyntoniæ esset, legati Gallici ad eum venerunt à Carolo missi Vindocinus Comes, Gulielmus Bouratierus Archiepiscopus Bituricensis, Petrus Fremellus Episcopus Lexoviensis, & Gualtierus Colus regi à secretis, quorum nomine Bituricensis oratione elegantèr composita postquam belli miserias, pacísque commoda pluribus verbis ornâsset, Henricum regem rogat, ut Catharina filia Caroli in uxorem ducta, ab armis vellet discedere,& dotis nomine pollicetur ingentem pecuniarum vim, & aliquam earum provinciarum partem, quas ille jure hæreditario postulabat. Cui pro tempore respondit Rex, velle se de conditionibus ab iis propositis deliberare, & postridie in solio regio considens, astante frequente procerum multitudine, legatis ad se vocatis id solum respondit, conditiones ab iis propositas non esse istiusmodi, quæ à se cum dignitate sua possint accipi: & Henricum Cantuariensem è reliquis evocatum ad orationem Bituricensis copiosiùs respondere jubet. Ille sic orditur. *Regi postquam regni gubernaculis admonitus fuerit, nihil antiquius fuisse, quàm ut pacem tum domi inter subditos, tum foras cum externis principibus conservaret. Eam ob causam ordines regni sui pridem convocasse, à quibus res domestica composita fuerint, legatos postea in Galliam misisse ad res repetendas & postulandas eas imperii Gallici partes, quas Anglorum reges per aliqua jam secula jure suo tenuissent. Cum verò legati sui à Carolo nullum responsum retulissent, regem militum delectus habuisse, comparasse omnia, quæ ad bellum necessaria essent, & jam paratum esse ad trajiciendum in Galliam, ut injuriam eorum ultum iret, cum nullam apud eos juris sui rationem haberi animadverteret. Ut tamen universis gentibus testatum faceret,*

quàm

quàm alienus esset ab effundendo Christianorum sanguine per mutuas hasce bellorum lanienas, regem de jure suo aliquid remissurum, exauctoratis militibus & conciliata pace inter utramque gentem per nuptias Catharinæ, modo ducatus Aquitaniæ, Andium, & reliquæ ditiones restituantur, quas olim majores sui in Gallia nec vi, nec clam, nec precariò possederint. Eæ vero conditiones nisi accipiantur, regem in Galliam cum exercitu propediem ingressurum, ferro flammáque in omnes ejus regni partes grassaturum, neque à cædibus aut ultione temperaturum unquam, donec eos in ordinem coëgisset, & imperium ex majorum hæreditate sibi delatum recuperasset. Denique obtestari Deum Opt. Maximum causæ suæ testem simul & vindicem, cujus numen armis adeo justis propitium fore confideret. Perorantem Archiepiscopum excipit Rex, & verbo regio confirmat omnia quæ ille fusiùs & ornatiùs explicasset: ad quæ cum Bituricensis convitia referre inciperet, & regem liberiùs incessere, quàm legati munus pateretur, à rege temeritatis suæ solùm est admonitus, & legati omnes sub fide publica regno excedere jussi sunt. Eos brevi postea rex secutus est, cum exercitu universo Southamptoniâ solvens Idib. Augusti, & primo in Normaniam appulsu Harfleum oppidum munitissimum post unius mensis obsidionem capit, inde verò ingruente hyeme versus Caletum tendens, trajecto fluvio Sequana, VIII. Kalend. Novembris propè Agincurtum in itinere impeditus & provocatus Gallos justo prælio profligavit. Nunquam sanè ab Anglis fælicius pugnatum est, nam Gallorum X. millia cæsa sunt, desideratis ex acie nostra solùm ducentis, uti scriptores [g] historiæ Gallicæ prodiderunt. Taceo duces Aurelianensem, Barbonium aliorúmque procerum numerum ingentem, qui captivi in Angliam abducti sunt. Interea dum rex in Gallia ageret, Henricus Cantuariensis, rege ita jubente omnes è diœcesi Cantuariensi Ecclesiasticos in armis esse jubet, nequid Galli in Cantium incursionibus opportunum, rege absente, moliantur; posteáque Synodum provinciæ suæ Londini indicit ad IIII Kal. Decemb. primus autem dies solennibus & ceremoniis tributus est. Nam post sacra à Cantuariensi manè facta ad summum altare Divi Pauli, Gulielmus Lyndewode Cancellarius Cantuariensis coram Ecclesiastico ordine universo in Capella Divæ Mariæ ejusdem Ecclesiæ coëunte, concionem habuit, propositis primo illis Jeremiæ verbis, *State super vias & videte.* Diebus insequentibus Episcopi & Abbates in Capellam Divæ Mariæ se conferentes; Priores autem Decani, Archidiaconi, & singularum diœcesium procuratores secedentes in domum Capitularem seorsìm de negotiis Ecclesiasticis agebant, atque ideo ista domus superior Synodi, hæc autem domus inferior solet appellari. In ea Synodo Regi ad bellum Gallicum decretæ sunt duæ decimæ ex omnibus proventibus & beneficiis Ecclesiasticis quæ decimas præstare solebant, ita ut una ad diem Divi Martini proximum, altera ad eundem anni insequentis diem exsolveretur; & IIII Non. Decemb. Cantuariensis singulos dimisit, postquam ex utriusque Synodi suffragiis, rege etiam illud rogante, statuisset, ut dies Divi Gregorii, Davidis, Ceddæ, & Winifredæ inter ferias haberentur. Quod decretum inter [h] constitutiones Angliæ etiamnum reperitur. Kalendis Aprilis anno sequenti Henricus aliam Synodum Londini vocat, ut de legatis ad concilium Constantiense mittendis cum Episcopis & reliquis prælatis ageret. Divisus enim erat hucusque orbis Christianus inter tres Pontifices, Joannem XXIII. Romæ,

[g] *Paul. Æmil. in Carol. 6.*

Cap. 6. v. 16.

[h] *C. inessabilis. de feriis. Lyndw.*

1416.

Gregorium XII. Arimini, Benedictum XIII. Avenioni Pontificis Romani munia exercentes. Neque enim Gregorius & Benedictus sententiæ in Synodo Pisana contra se latæ acquieverant. Joannes autem à principibus Christianis omnibus interpellatur pro tollendo hoc schismate, ante duos annos Constantiæ in Germania Concilium Christianorum omnium indixerat, quod tamen ægrè & invitus præstitit, veritus ne à Concilio Pontificatu suo abdicaretur, id quod postea accidit, sicuti deinceps dicemus. Henricus Constantiam edicto Pontificio citatus, Robertum Appulton Eboracensem & Joannem Forst Lincolniensem Canonicos, Procuratores suos Constantiam ante biennium ablegaverat, qui Concilio suo nomine interessent; à rege autem & ordine Ecclesiastico Comes Warwicensis, Episcopi Sarisburiensis, Bathoniensis, & Herefordiensis, cum Abbate Westmonasterii: & Priore Wigorniæ eodem tempore Constantiam legati missi erant: quorum numero jam imminuto per mortem Roberti Hallum Sarisburiensis, & Roberti Mascall Herefordiensis Episcoporum, qui Constantiæ obierunt, & quòd frequentiores aliarum gentium legati Constantiæ essent, in hac Synodo delectus est Richardus Clifford Londinensis Episcopus, & duodecim Doctores, una cum Academiæ Oxoniensis & Cantabrigiensis Cancellariis, qui ea etiam legatione fungerentur, & ad eorum sumptus ex singulis libris beneficiorum & proventuum Ecclesiasticorum duo denarii sunt. In Galliam primò, mox in Angliam venit hoc ipso tempore Sigismundus Romanorum Imperator, ut pacis tum in Ecclesia, abdicatis protervis Pontificibus, tum inter utrumque regem, depositis armis, constituendæ author esset. Eo rogante, rex cum Cantuariense & Synodo egit, ut legati Constantiam quamprimùm mitterentur. Sancitum porrò est in ea Synodo, deponenda esse apud sequestrum defunctorum bona, donec testamentum exhibeatur & approbetur, & ne executoribus permittatur bonorum administratio, donec justum inventarium scripserint, & ut iis solum bonis se immisceant quæ in inventario scripta sunt: additúmque pro ratione temporum, ne quid ultra quinque solidos pro insinuatione testamentorum aut ratiocinio exigatur; denique in gratiam regis concessum est, ut Ecclesiastici decimam ad festum Divi Martini ex decreto superioris Synodi solvendam, ante sex menses repræsentarent. Cæterùm Sigismundus Imperator componendis Anglorum & Gallorum discordiis frustra studet. Nam dum ageretur cum Legatis Gallicis, qui cum Sigismundo in Angliam venerant, de pacis conditionibus, è Gallia allatum est Harfleum oppidum à Gallis obsideri, & quadringentos Anglos à Joanne Comite Arminiaco collatis signis cæsos esse, qua clade ita irritatus est regis animus ut à pacis nomine deinceps abhorreret, & in Galliam illicò profecturus erat, nisi ab Imperatore monitus se continuisset, ideòque Joannem ducem Bedfordiensem fratrem suum cum classe & copiis instructis in Normaniam mittit. Igitur Sigismundum aureæ periscelidis ordine donatum, & in Anglia per quatuor menses magnificentissimè acceptum, icto mutuo fœdere Rex circa finem Augusti Caletum usque cum comitatu splendido & magna navium multitudine deducit; inde Sigismundus Constantiam concedit, ut Concilio interesset. Rex autem Caleti aliquandiu substitit, ut rebus Gallicis consuleret, eòque etiam Henricus Cantuariensis, finita Synodo, ex Anglia transmisit. Dum rex Caleti esset, eò venerunt Johannes Burgundionum Dux,

Archiepiscopus

Archiepiscopus Rhemensis, aliique legati à Carolo Gallorum rege missi, ut pacem impetrarent tempore longè alieno, quòd rex ob recentes Gallorum injurias in belli curas intentus erat, ne ipse in prælio Agincurtensi superiore anno victor, clade nuperrimè accepta, pacis conditiones accepisse, non dedisse videretur. Ideo compositis rebus Gallicis in Angliam mox reversus, conventum Ordinum Westmonasterii habet, in quo pecunias & militum delectum ad subsidium belli Gallici sequenti anno rursus suscipiendi facilè impetravit. Caleto etiam rediit eodem tempore Henricus, & à rege jussus Synodum Londini V. Id. Novemb. convocavit, in qua obtinuit, ut duæ decimæ regi in Galliam profecturo concederentur, exorantibus Henrico Beufort Wyntoniensi Episcopo unà cum summo Angliæ Mareschallo, & Henrico Ware ex Cancellario Cantuariensi pridem Custode privati sigilli facto, qui à rege eam ob causam ad Synodum missi erant. De cætero nihil in ea Synodo actum est, quàm ut [1] dies Joannis de Beverlaco, aliúsque Crispini, & Crispiani martyrum in memoriam prælii Agincurtensis, qui in eum diem inciderat, inter solennes haberentur. At rex vocatis ad se proceribus, & conscripto lectissimorum militum exercitu, classéque instructa, in Normaniam transfretavit Kalendis Augusti anni sequentis, relicto Joanne Bedfordiense, qui se absente remp. administraret: eoque abeunte, Henricus singulis provinciæ suæ Episcopis mandat, ut ad omnes Dei, Divorúmque Ecclesias pro regis incolumitate, & prosperis armorum auspiciis supplicationes haberentur. Eo etiam anno Henricus egregio justitiæ & magnanimitatis suæ specimine edito, simul etiam demonstravit, quantùm omnes clavium Ecclesiasticarum authoritatem eo sæculo reformidarent. Nam cum Dominus Strange, Elizabetha uxor, multique eos comitati famuli ad Ecclesiam Divi Dunstani die Pascatis, ut sacris vesperarum interessent, accedentes, Joannem Trussell militem ex antiquis inimicitiis invisum reperissent, famuli strictis in Ecclesia gladiis militem, filium, aliósque ex ipsius familia vulnerant, & Thomam Petwardy Civem Londinensem pro rebus componendis seipsum dimicantibus immiscentem confodiunt. Delato mox ad Archiepiscopum crimine, Ecclesiæ ipsi sanguine effuso contaminatæ interdicitur, authores & conscii ad crucem Divi Pauli coram populo pro concione execrationibus diris devoventur, & inquisitione habita in æde Divi Pauli Henricus pro tribunali sedens Domino Strange, & uxori coram eo in genua procumbentibus, & suppliciter ab Ecclesia veniam implorantibus eam irrogavit pœnam, ut famuli solis interulis & femoralibus induti, ipse autem & uxor cereos manu gestantes per publicas Civitatis plateas ab æde Divi Pauli ad Divi Dunstani incederent: quæ omnia solenniter statim peracta sunt: & Archiepiscopo Ecclesiam Dunstani lustranti Baronis uxor vasa sacrâ aquâ implevit: & utrique præterea mandatum est, ut pyxidem & pannos ad altaris ornamentum consecrarent. Interea in Concilio Constantiensi acerrimè disceptatum est de Ecclesiæ Schismate per creationem novi Pontificis conciliando, & de coercendis iis, qui Romanorum Pontificum superbiam, Ecclesiasticorum luxum, inertem monachorum vitam, & innumeras Romanæ Ecclesiæ corruptelas jam liberrimè insectabantur. Horum antesignanus habebatur Joannes Wiclyff, qui sub Edvardo III & Richardo II Oxonii publicè docens, & libris deinceps editis plurimos non solùm ex Academicis, verùm etiam

[1] *C. Anglicana de feriis.*

1417.

etiam è proceribus, & plebe in partes suas attraxerat. Ab eo ad reliquas gentes Christianas perrexerunt purioris doctrinæ semina, & præsertim ad Boëmos, qui Wiclyffiana dogmata tam avidè amplectebantur, ut Pontifici Romano jam propemodum renunciare viderentur. Ut ergo illis occurreretur, decreto concilii Joannes Wiclyff hæreticus pronunciatur, & sancitum, ut damnatâ ipsius memoriâ, ossa sepulchro eruta igni traderentur, & in omnes, qui ipsius dogmata tuerentur, tanquam hæreticæ pravitatis reos inquireretur. Inde de Boëmis agitur, & damnatis pariter eorum opinionibus, Joannes Huss, & Hieronymus Pragensis hæresiarchæ judicati, flammisque combusti sunt. Quorum interitus maximam & Sigismundo Imperatori, & Concilio universo infamiam apud posteros concitavit, quòd uterque Constantiam vocatus venerat sub fide publica, quam Sigismundus Ladislao Boëmiæ regi dederat: eos salvos & incolumes domum reversuros. Qua tam fœdè violata, Boëmi adeo indignati sunt, ut ascito Joanne Zisca duce fortissimo, Imperatorem deinceps in summum discrimen adduxerint. Synodus autem ipsa, ut facti illius dedecus elueret, Fidem [k] hæreticis non esse servandam decrevit, accersitis Panormitano & Ludovico Romano, magni nominis jurisperitis, qui in eam sententiam tunc temporis responderunt, sicut etiam alii nonnulli, quos [l] commovere authoritate sua illius Concilii Patres potuerunt. A qua tamen [n] Jurisconsulti recentiores deinceps abhorruerunt, ipsósque adeo Pontificios ejus decreti puduit qui fidem publicam [o] Luthero datam ad conventum Wormatiensem, & Protestantibus [p] postea ad Synodum Tridentinam venientibus violare non sustinuerunt. Quid enim magis absurdum vel potiùs impium, quàm fidem, quæ inter Ethnicos sacra semper habita fuit, à Christianis ipsis impunè contemni? Post hæc in Concilio omnium animi in componendas Pontificum discordias intenti erant. Joanni enim XXIII, quòd Pontificatui non renunciaret, sicuti solenniter spospondcrat, redeunte ex Anglia Sigismundo, gravissima crimina objecta sunt, qua de causa ipse mutato habitu à Constantia in Austriam clàm fugit; cum tamen Imperator assecutus gladiatoris aut venatoris more amictum coram Concilio sistit, à quo in carcerem conjicitur, & viris aliquot primariis è singulis gentibus, quæ Concilio intererant, delegatis, qui de criminibus ipsius cognoscerent, coram iis de adulterio, incestu, veneficio, homicidio, aliisque horrendis sceleribus postulatur, præsertim de Simoniæ crimine, quòd ipse Cardinalis, & dein Pontifex per sordes factus, beneficia, dignitates, Episcoporum & Cardinalium munera, ordines, peccatorum expiationes, & sacra omnia venûm dedisset. Quibus omnibus per testes comprobatis, Concilii suffragiis sententiâ in eum latâ, dignitate Pontificia spoliatus, & ad carceres damnatus est. Supererant Gregorius XII. & Benedictus XIII. Gregorius cum videret obtemperandum esse, Carolum Malatestam Principem Ariminensem Constantiam Legatum mittit cum liberis mandatis, in quibus ei facultas cedendi Pontificatu nomine suo data est. Carolus igitur insignia Pontificis indutus & in sella Pontificia considens, veluti Gregorii personam gerens publicè perlecta renunciandi facultate, ipsum Pontificatu abdicat. Demum Benedictus à Ferdinando Arragonum rege, qui ei parebat, derelictus, ex Concilii sententia Pontificatu Privatur: & ut istæ Pontificum abrogationes justæ viderentur, [q] Concilium Oecumenicum immediatè à Christo potestatem habere,

k *Concil. Const. Sess.* 15.

l *Mar. Salomon. ad l. 2 Sect. ex-actis. ff. de orig. jur. Petr. Plac. lib.* 1. *epit. delict. c.* 37.

n *Menoch. lib.* 2. *de arbit. Jud. Cent.* 4. *Cas.* 336 *Farinac. in prac. Crim. tit. de carcerib. & carcerat. q.* 20. & *Menoch. cons.* 100.

o *Bodin. lib.* 5. *de repub. cap.* 6.

p *Petr. Ærod. de ord. Judic. par.* 4. *n.* 15.

q *Sess.* 4. & 5.

habere, eíque subesse Pontificem Romanum, decreto Concilii sancitum est. Jam de novo Pontifice eligendo agitur; placuitque Concilio ex singulis nationibus sex viros deligi, qui cum Cardinalibus conclave ingressi Pontificem crearent. Gerebantur enim omnia in Concilio quinque nationum suffragiis, Germanorum, Italorum, Anglorum, Gallorum, & Hispanorum. Nam in hac Synodo primùm obtinuerunt Angli, ut pro natione haberentur. Ex Anglis itaque Londinensis, Bathoniensis, Wigorniensis, & Lichfeldensis Episcopi, cum Abbate & Decano Eboracense delecti sunt. Tertio autem die postquàm conclave ingressi essent, ita præeunte Episcopo Londinensi, Ego Richardus Episcopus Londinensis accedo ad Dominum meum Cardinalem de Columna, reliqui omnes ejus authoritatem secuti, subitò Othonem Colmanam principem Romanum & Cardinalem D. Georgii ad vellus aureum eligunt III. Id. Novemb. qui dies quòd D. Martino sacer esset, ipse Martinus V. dici voluit. Illud autem Constantiensis Concilii decretum de concilii potestate Pontifices Romanos insequentes summè cruciavit, usque adeò, ut à Leone X. in Concilio Lateranensi ultimo antiquatum fuerit: idémque [s]Canonistæ deinceps plurimi commentariis, &[t] Theologi Pontificii disputationibus amplissimis reprobarunt, sive Pontifici adblandientes, sive obnoxii, amissa libertate illa loquendi simul & scribendi, qua universi Constantiæ, semoto Pontifice, fruebantur. Etenim [u]Petrus Ancharanus qui Concilii Constantiensis advocatus erat, [x]Baldus & [y] Panormitanus tum temporis liberè respondebant, Pontificem subesse Concilio, & ab eo deponi posse, [z] glossæ, [a] Archidiaconi, & Geminiani authoritatem secuti, qui idem antea scripserant: iisque accedunt [b] Felinus, aliique recentiores qui laudato Concilio Constantiensi eandem sententiam postea tradiderunt. Neque intra eos Cancellos compingitur concilii potestas ut creato statim Pontifice, omne imperium amittat, & nihil aliud, inconsulto novo Pontifice, possit statuere, sicut Philip. [c] Decius existimavit; Nam is à [d]Carolo Molinæo meritò redarguitur, & [e] Panormitanus illud porro adjicit, Pontifice œcumenici concilii tempore decedente, aut deturbato, jus eligendi penes ipsum Concilium, non Cardinales esse, adducto hoc Constantiensis concilii exemplo, in quo Martinus V. à Cardinalibus, aliisque, potestate à Concilio delegata, eligebatur, idémque in [f] Concilio Constantiense tum temporis sancitum, postea tamen in concilio Tridentino non obtinuit, prævalente Cardinalium ambitione, qui [g] mortuo Paulo III tempore concilii, ad creandum novum Pontificem Tridento Romam advolabant. Quinetiam pro suprema illa concilii potestate in ipsius concilii initio Henrico Wyntoniensi, & Joanni Lichfeldensi Episcopis sub sigillis nationum imperatum est, ut pecunias Cameræ Romanæ in Anglia debitas nomine concilii coacervarent. Incredibilem autem lætitiam gentibus Christianis attulit Martini V. Creatio, quòd pacem Ecclesiæ tandem restitutam omnes exinde arbitrarentur. Apud Anglos verò primum ab Henrico Cantuariensi in Synodo annunciata, hymnis statim & supplicationibus solenniter commemorata est. Is enim sub exitum hujus anni, jubente rege, literis è Gallia datis, Synodum Londini habuit VI. Kal. Decemb. Cui interfuerunt Thomas Dunelmensis Episcopus Angliæ Cancellarius, Thomas Bedfortius Dux Exoniensis, Henricus Percius Northumberlandiæ, & Rodulphus Nevillus Westmerlandiæ comites,

r *Sess.* 12.
s *Canonist. ad c. si Papa dist.* 40. & *c. significasti de elect.*
t *Bellarm. lib.* 2. *de Concil. author. cap.* 14. *Sander. lib.* 7. *de visib. monar.*
u *Ancharan. Cons.* 181.
x *Bald. ad c. olim. n.* 32. *de rescript.*
y *Abb. ad c. quia diligentia. n.* 2. *de elect.* & *ad c. significasti. n.* 4. *eod. tit.* & *ad c. fraternitatis n.* 1. & 2. *de hæret.*
z *Gl. ad c. si Papa dist.* 40.
a *Archidiac.* & *Gemin. ad c. in fidei favorem. de hæret. in* 6.
b *Felin. ad c super literis. n.* 21. *de rescript. Dec. in concil. pro authoritate Concilii supra Papam. latè. Cardinal. Jacobat. lib.* 3. *de Concil. art.* 1. *n.* 11. *Jo. Royas de hæret. n.* 18.
c *Decius ad c. Osius. n.* 2. *de elect.*
d *In notis ad Decium. de d. c. Osius.*
e *Abb. ad c. licet de vitanda n.* 8. *de elect.*
f *Sess.* 19.
g *Thuan. lib.* 4. *histor.*

comites, à Joanne Bedfordiense Pro rege missi, ut ab Ecclesiasticis nomine regis in Gallia jam fæliciter bellum gerentis pecunias exorarent, qui ad petitionem etiam Henrici Arch. duas decimas concesserunt. In ea Synodo Robertus Gilbert sacræ Theologiæ Professor, Custos Collegii Mertonensis longa & ornata oratione commendatâ primò Academiâ Oxoniense, miseram Academicorum conditionem demonstrat, qui post multos annos in scientiis addiscendis positos Oxonii nulla studiorum mercede evocati consenescant. Cujus exemplum secutus Thomas Kyngton Legum Doctor & advocatus Curiæ Cantuariensis de arcubus eandem pro Academia Cantabrigiense causam disertè peroravit: Uterque pro literarum studiosis in utraque Academia obtestatus est, ut de iis promovendis decreto aliquo Synodi prospiceretur. Decretum igitur est, ut beneficia Ecclesiastica, quorum proventus annui ad sexaginta marcas extenderentur, solis Doctoribus Theologiæ, Legum, aut Medicinæ: quæ quinquaginta marcas redderent, solis earum scientiarum licentiatis, aut Bacchalaureis Theologiæ: ea autem, quorum redditus non superarent quadraginta marcas, solis Magistris Artium, aut Bacchalaureis Legum à patronis conferantur. Ita de beneficiis statuerunt, quibus cura animarum annexa est. Similisque pœnæ ratio pro uniuscujusque censu habita est in iis beneficiis, quæ non curata appellantur: additúmque, ne Decretum porrigeretur ad illos qui gradus ex gratia adepti essent. Verùm quia utriusque Academiæ statutis cautum erat, ne sacrarum literarum studiosi Theologiæ intiarentur, nisi qui prius fuissent artes professi, & ne Juris Canonici studiosi in scientia sua Doctores crearentur, nisi qui Juri Civili operam dedissent, in gratiam Monachorum, & Canonistarum ei decreto hæc conditio apposita est, ut nisi antiquatis iis statutis, non promulgaretur. Oxonium igitur à Synodo missi sunt Thomas Felde Decanus Herfordiensis, & Thomas Lentwardyn Cancellarius Ecclesiæ Divi Pauli Londinensis, qui cum artium Magistris, quorum suffragia in Academia prævalent ea de re agerent. Cantabrigienses etiam Magistri per literas Synodi ea de re moniti sunt, quibus utrinque conditionem repudiantibus, ne doctoribus in consequendis beneficiis inferiores haberentur, decretum utrique Academiæ utilissimum futurum eo tempore obductum est. Soluta Synodo de Martini Pontificis novi injuriis agi cœptum. Is enim decedentibus hoc tempore multis in Anglia Episcopis, alios pro arbitrio suo suffecit. Nam initio anni sequentis Benedictum Nicoll Menevensem, Willelmum Barrow Bangorensem, Joannem Chandeler Sarisburiensem, Philippum Morgan Wigorniensem Episcopum constituit, pro absoluta potestate, quam Pontifices Romani in conferendis Angliæ Episcopatibus eo sæculo sibi arrogabant. Conquieverant aliquandiu Ecclesiastici apud nos, tempore Concilii Constantiensis post depositum Joannem XXIII. Nam mortuis eo tempore Sarisburiensi & Herefordiensi Episcopis, ab utroque capitulo novi Episcopi liberè eliguntur, neque literis ab universo Cardinalium cœtu Constantiæ scriptis obtineri potuit, ut Johannes Lichfeldensis Episcopus regis in Concilio legatus ad Ecclesiam Sarisburiensem ab eo capitulo postularetur. Martinus tranquillam sedis suæ possessionem jam adeptus, prioribus Pontificibus longè insolentior, ipso Pontificatus initio, Ecclesias omnes suo imperio vendicat, Episcopatuum universorum donationes provisionis titulo sibi reservat, electiones Episcopo-

rum

rum à capitulis factas rescindit; & infra duos annos tredecim Episcopos in Cantuariensi Provincia præficit, tempore opportuno, rege jam apud Gallos occupato, illud ausus, quod Edvardus III & Richardus II legibus severissimis interdixerant: porrò Prosperum Columnam nepotem suum quatuordecim annorum adolescentem per provisionem Archidiaconum Cantuariensem constituit, cui etiam post aliquot annos in gratiam Pontificis à rege indultum est, ut totidem beneficiorum in Anglia proventibus frui posset, qui quinquaginta marcas annuatim non excederent. Ad hæc accedebant querelæ de promiscuis Ecclesiarum unionibus (quæ appropriationes vulgò appellantur) & consolidationibus à Pontifice factis, de effusa gratiarum concessione, per quas tum Sacerdotes à beneficiis impunè aberant, tum Laici Sacerdotia consequebantur, & demum quòd Anglorum in conferendis aulæ Romanæ dignitatibus nulla ratio haberetur. Ista legati regis Joannes Lichfeldensis Episcopus, & Thomas Polton Decanus Eboracensis in Concilio Constantiensi ad Pontificem novum deferri jussi, ab eo impetrarunt, ut statim Anglis aliqua privilegia concederet, quæ in ipso rescripto Concordata inter Martinum V. & Ecclesiam Anglicanam appellantur. Ea erant, ut uniones Ecclesiarum non fierent motu proprio, sed Episcopi locorum de causis cognoscerent; ut uniones Ecclesiarum, & consolidationes vicariarum factæ tempore schismatis abrogentur; ut rescindantur gratiæ à Pontifice factæ, per quas Sacerdotes in beneficiis non resideant, aut Laici monachivè beneficia possideant; Denique ut minuatur in posterum Cardinalium numerus, iique ex omnibus Christianis gentibus æquè eligantur, & ut Angli ad reliqua omnia Curiæ Romanæ munera admittantur. Eodem tempore legati alii à rege ad Pontificem missi postulant, ne Pontifex iis beneficiis conferendis in Anglia se immisceat, quorum donatio ad regem tum pactis inter reges Angliæ & Pontifices initis, tum jure regio spectet; ne ad Episcopatus & sacerdotia in Aquitania, aliisque ditionibus, quas rex in Gallia possideat, Galli admoveantur; ut dignitates aut beneficia in Hibernia ii soli consequantur, qui linguam Anglicam callent, & Episcopi in suis diœcesibus curent, ut universi Anglicè duntaxat loquantur; ut in cœnobia Gallorum in Anglia posita Galli de cætero non recipiantur: & ut regi pro sede Romana bellum gerenti ex iis pecuniis, quæ fisco Romano in Anglia solvantur à Pontifice, subveniatur. Quibus cum Martinus parùm benigne responderet, adjiciunt, nisi Pontifex quam primum postulatis suis satisfaciat, se in mandatis habere, ut coram eo profiteantur, regem in iis singulis jure suo usurum, ut pote quæ non necessitatis, sed honoris causa petat, & ut publicam de ea re coram universo Cardinalium cœtu protestationem interponant. Galli etiam & Germani hasce provisiones & artes Pontificias execrati sunt. Galliæ enim ordines [h] mense Majo hujus anni Parisiis convocati, antiqua statuta omnia contra Pontificum gravamina & rapinas edicto renovarunt, in quo illud additum, ne Martinus à Gallis Pontifex agnosceretur, nisi illi decreto acquiesceret: & cum brevi postea Lugdunensem Ecclesiam interdicto obligasset, interdictum illud à Senatu Parisiensi rescinditur, & inquisitum in Academiæ Parisiensis Rectorem tanquam læsæ majestatis reum, quòd ab edictis regiis ad Pontificem provocasset: & Germani hoc ipso tempore à quæstoribus Pontificiis expilati, à Pontifice horum onerum sublevationem postulabant. Sed tandem

[h] *Car. Molin. de Monar.* 121. n. 145.

[i] *In Epistolis, passim.* dem solis indulgentiis & gratiis sunt elusi, ut [i] Æneas Sylvius tum temporis in Germania agens commemoravit. Henricus autem exeunte hoc anno postquam diœcesim Roffensem universam visitando lustrasset à rege evocatus in Galliam trajicit, Joanne Wodnesburgh Priore Cantuariensi Vicario generali constituto, & regem ad Rhotomagum in Normanuia adit, qui ex eo tempore, quo in Galliam anno superiore venerat, Cadomum, Cæsaroburgum, Allensonium, Constantiam, Fallesiam, & plerasque munitissimas Normanniæ civitates partim vi, partim deditione ceperat, & jam Rhotomagum Normanniæ metropolim obsidebat. Convenerat eo ipso tempore inter regem & Gallum, ut legati utrinque ad pacem contrahendam coirent, Pontlarchæ oppido octo millia passuum a Rhotomago ad Sequanam fluvium posito, quòd à rege nuperrimè expugnatum erat. A rege eo mittuntur [k] Henricus Cantuariensis & Comes Warwicensis, à Gallo Philippus Morvillerius præses Parisiensis, Episcopus Bellovacensis, Reginaldus Tollevillius Eques, & à Pontifice Cardinalis Ursinus, qui utrinque pro pace intercederet. Ubi per quindecim dies frustra de rebus componendis disceptabant, Gallis Catharinæ Carolo filiæ imaginem affabrè depictam ostentantibus, quam Regi despondere volebant, nostris verò in dotem decies centena millia aureorum, & Normanniam, Aquitaniam, comitatúmque Ponthii libera à Gallorum imperio postulantibus, & demum Gallorum conditiones omnes apertè recusantibus, quòd existimarent cum Carolo nihil transigi posse, qui in mentis alienationem nuper inciderat, nec cum Delphino, quòd jure alieno non suo uteretur, nec cum Burgundo, quod ditionibus imperii Gallici alienandis authoritatem non posset adhibere. Rhotomagenses interea pertinacissimè se defendebant, donec extrema omnia perpessi essent. Etenim post sex mensium obsidionem centum millia hominum partim bello, partim fame perierant, & qui supererant animalibus sordidissimis, canibus, equis, muribus vescebantur, tanta rerum omnium penuria, ut pomum tribus, canis decem solidis væniisse diceretur, neque à suis suppetias ulteriùs expectabant, Carolo mentis parùm compote, & principibus bello intestino implicatis, quo Gallia jam universa inter Carolum Delphinum, & Joannem Burgundiæ Ducem divisa conflagrabat. Igitur è Civitate duo proceres, duo Ecclesiastici, & totidem Cives cum feciali emissi, & pedibus regis advoluti supplicitèr pacem implorant, à quo ad tentorium [l] Cantuariensis ire jussi sunt, potestate ei data unà cum Warwicensi & Sarisburiensi Comitibus, Fitz Hugone Barone, Waltero Hungerfordo, Gilberto Umfrevillo, Johanne Robserto equitibus, ut de deditionis conditionibus cum Civibus agerent. Quibus astipulantibus Rhotomagenses civium & fortunarum incolumitatem pacti, & trecentis sexaginta quinque millibus aureorum multati Civitatem dedunt.

[k] *Enguerr. de Monstrell. cap.* 202.

[l] *Enguerr. de Monstrell. cap.* 202.

1419. Inierat jam novus annus cum hæc gererentur, & XIIII. Kal. Febr. Rex cum exercitu more triumphali urbem ingreditur, eámque operibus munitam, fisci, juris dicundi, & rerum Normannicarum primam sedem constituit. Tum reliquas Normanniæ partes brevi debellavit, nam Medontam primò, postea Pontosium oppugnatione cepit. Reliquæ civitates Rhotomagensium exemplo consternatæ ultrò in potestatem venerunt. Henricus Rhotomagi cum rege in civitate aliquandiu substitit in cænobio fratrum Prædicatorum exceptus. Medontæ deinceps & Pontosiæ regem in castris secutus, ei à sacris simul & con-

silíis,

filiis sedulò inservivit; neque ab eo discessit usque ad finem Augusti. Tum autem in Angliam reversus est, ut Synodum haberet, & ut Provinciæ suæ administratione invigilaret. Indicebatur ea Synodus Londini III. Kal. Novemb. Ut cum Ecclesiasticis de pecuniis regi in Gallia fœlicissimè dimicanti decernendis ageretur, quod rex Henrico è Gallia discedenti & per literas etiam nuperrimè mandaverat. Ab iis concessa est media decima Sacerdotiorum omnium, & imperatum Capellanis seu Cantarias possidentibus, seu stipendio sacra facientibus, ut singuli sex solidos octo denarios fisco solverent, protestatione à Gulielmo Lyndewode nomine Procuratorum Cleri publicè facta, ne concessio ista fraudi iis postea esset, nec in exemplum apud posteros traheretur. Coram ea Synodos istitur Richardus Walker Sacerdos Wigorniensis malefìcii postulatus, exhibitis libris, imaginibus cereis, lapidibus, aliisque dirarum & imprecationum instrumentis, quæ ab eo postea ad crucem D. Pauli recognita, concionem habente Joanne Welles Episcopo Landavensi, flammis combusta sunt: et postquam solennem pænitentiam in supplicatione publica præstitisset, artem nefandam ejeravit. Adducti sunt postea in Synodum alii, qui Joannis Wiclyffi dogmata occultè amplecti insimulabantur, iisque renunciare coacti sunt, atque ita Synodo soluta singuli abierunt. Tum Henricus ad omnes aras & delubra supplicationes indicere pro fælicitate regis in Gallia agentis, cui hoc ipso tempore ex Galliæ discordiis repentina spes Galliæ sine sanguine acquirendæ divinitùs affulsit. Philippus enim dux Burgundionum ut cædem paternam ulcisceretur, quem Carolus Delphinus pridem Monsterioli sub colloquii specie nefariè occiderat, cum rege clàm per nuncios fœdus icit, eique connubium Catharinæ Caroli regis filiæ, & reliqua omnia ad victoriam adjumenta pollicetur. Rogat tantùm, ut Trecas pro pace publica cum Carolo constituenda poficiscatur. Habebat Burgundus tum temporis in potestate sua Carolum règem, Isabellam reginam, Catharinam filiam, Lutetiam primariam regni urbem, & summam rerum administrationem, semoto Carolo Delphino ab Isabella, quæ animo infensa in Delphinum, Burgundum gubernaculis admoverat. Rex igitur, ne hanc rei fæliciſſimè transigendæ opportunitatem elabi fineret, & porro Catharinæ formosissimæ virginis amore captus, Trecas mox venit: Ibique despondentibus Carolo & Isabella Catharinam ducit, his legibus, ut Henricus gener, superstite Carolo socero regnum Franciæ administraret, Rectórque Franciæ diceretur, Carolo autem mortuo ipse, liberive ex Catharina procreati in regnum Franciæ succederent, & ut Carolus regni paterni exhæres, & hostis publicus haberetur. In easdem leges consenserunt principes, procerésque Gallorum, qui frequentes aderant, & in Regis Henrici ipsius verba universi præeunte Burgundo jurarunt, majorem ex præsentia fortitudinem & prudentiam rati, quàm ex rebus gestis & absentis admiratione conjecissent. Elapsus ferè erat mensis Majus 1420.
anni sequentis, cum nuptiarum solennia Trecis peragerentur: Quibus domi apud nos nunciatis, lætitia in omnium animis immensa fidem ferè minuebat, & Henricus protinus in Galliam transmisit. Winchelsea solvens IIII. Id. Junii: (Joanni Priori Cantuariensi Vicarii generalis, & Gulielmo Lyndewode Auditoris causarum munere demandato) ut recenti conjugio fausta omnia precaretur, & principatum novum consiliis suis confirmaret. Ille regem adit

Trecis mox discessurum, ut Delphinum profligaret, qui solus ex hostibus supererat, ideóque principio Julii in Senones movens Monsteriolo capto Mellodunum urbem munitam aggreditur, quæ per quatuor menses obsidionem passa, ineunte Novembri, dedita est. Obsidioni illi cum rege nostro interfuerunt Carolus Galliæ, Jacobus Scotiæ reges, Philippus Burgundiæ, Willelmus Bavariæ Duces, multique Principes, & Henricus etiam Cantuariensis, qui toto eo tempore in castris degens urbe dedita regem cum Carolo Socero, & utraque regina Lutetiam secutus est, & in Angliam sub exitum Novembris rediit. Relicta dein Humfredo Glocestrensi, & Philippo Burgundo rerum Gal-
1421. licarum procuratione; Rex cum Catharina conjuge ineunte Februario alterius anni in Angliam venit incredibili omnium gratulatione & plausu exceptus, & supplicationibus ad omnia Dei, Divorúmque templa, quas Cantuariensis per quatridiuum fieri jussit. Ab ordinibus regni sub adventum suum Westmonasterii coëuntibus pecunias ad bellum Gallicum rogat, & in eodem conventu regina apparatu solenni coronâ insignita est ab Archiepiscopo Cantuariensi, qui hoc ipso etiam tempore Synodum Londini convocavit, & decimam regi impetravit. quæ concessa est sub conditionibus à Gulielmo Lyndewode nomine Procuratorum Cleri interpositis; Eæ autem erant, ut familiæ regiæ provisores à bonis Ecclesiasticorum abstinerent, ut Clerici propter furtum manifestum solum & homicidium carceribus mandarentur, de reliquis criminibus postulati, datis fidejussoribus judicio sisti, vinculis liberarentur; & ut ii qui Sacerdotes castrarent, feloniæ crimine tenerentur: quas omnes Rex in eo ordinum conventu ratas & sancitas esse jussit. Ad eam Synodum unà cum Episcopis & reliquis prelatis, Archiepiscopi edicto vocati sunt Johannes Castell Academiæ Oxoniensis, & Johannes Rykynghall Cantabrigiensis Cancellarii, uterque sacrarum literarum Professor, qui orationibus ornatis pro utriusque Academiæ studiosis exorarunt, ut decretum ante quatuor annos in Synodo latum de conferendis beneficiis in eos solos, qui Gradibus Academicis erant ornati, pro beneficiorum censu, & graduum dignitate jam promulgaretur, adjecta priore conditione, si abrogatis antiquis Academiarum statutis, Monachi, qui artes non attigissent, Theologiæ, & Sacerdotes, qui Jus Civile non didicissent, Juri Canonico initiari possent: quod artium Magistri in utraque Academia, mutato tandem consilio, concesserunt. Inde ad coërcendam Episcoporum, & Archidiaconorum avaritiam decretum, ne Episcopus pro institutione, aut Archidiaconus pro inductione ultra duodecim solidos acciperet, & ut ordines sacri nulla mercede accepta, gratìs collocarenrur. Demum in ea Synodo Simon Tetraminus quæstor Pontificus pro Martino Pontifice oratione eleganter composita pecunias rogat, qui tamen surdis auribus auditus est, Ecclesiasticis existimantibus, satis supérque esse decimas, annatas, aliásque obventiones quæ fisco Romano quotannis penderentur. Henricus autem dimissa Synodo jurisdictioni suæ prospicit, quam in Gallia hactenus exercebat, ut eadem pax utrumque regnum, & utramque Ecclesiam conciliaret. Judices enim, quos in plerisque Galliæ diœcesibus à rege debellatis collocasset, jam revocat, & literis ad Gallos datis, universos admonet, ut Episcopis suis, & judicibus locorum ordinariis deinceps obtemperent. Post hæc rex accepto muncio de Thomæ Clarentiæ ducis fratris sui cæde, qui in Andibus

commisso,

commisso nuper cum Delphini copiis prælio ceciderat, in Galliam properat, relicta domi Catharina gravida; quæ VIII. Id. Decemb. Windesoræ puerum enixa est, quem fidejubentibus pro eo Joanne Duce Bedfordiense Pro rege, Henrico Wyntoniensi Episcopo regis patruo, & Jaquelina Hollandiæ Comitissa, Henricus Cantuariensis ritu solenni ex sacro lavacro suscepit, Henrici nomine indito. Qui regno deinceps potitus Cantuariensem propterea compatrem suum appellare solitus, summa cum veneratione semper prosecutus est. Catharina autem partu levata inchoante Aprili alterius anni à Bedfordiensi in Galliam ad regem deducitur, & Humfredus Glocestrensis rerum Anglicarum administratione præfectus est. Instabat jam tempus, quo altera Synodus œcumenica habenda erat ex decreto Concilii Constantiensis, in quo institutum erat, ut post quinque annos Concilium indiceretur, ab ejus fine aliud in septennium, atque ita singulis decenniis Concilium perpetuo haberetur; In quo Episcopi & prælati ex universo orbe Christiano coeuntes de reprimendis Ecclesiæ corruptelis liberis suffragiis possent decernere. Agebatur autem annus quintus à fine Concilii Constantiensis, eámque ob causam Martinus Papiam alterius Concilii œcumenici hoc anno habendi locum designaverat. Apud nos autem Henricus provinciæ Cantuariensis Synodum Londini convocavit prim. Non. Sextil. In quo ex universo Episcoporum, prælatorum, & Doctorum ordine multi nominati regis arbitrio permittuntur, & decretum est, ut eorum nomina Cantuariensis per literas ad regem mitteret, è quibus ille pro voluntate sua aliquos deligeret, qui ad Concilium Papiense nationis Anglicanæ nomine proficiscerentur, & ad eorum impensas ex beneficiis, quæ ad decimas censebantur, pro singulis proventuum libris tres denarii, ex beneficiis autem, quæ eo censu immunia erant, pro singulis libris octo denarii imperabantur. Verùm legatio illa frustra decernebatur. Nam Martinus Concilium Papiæ inchoatum, & suborta peste Senas translatum statim dissolvit, quod Alfonsus Arragonum rex per oratores Papiam missos Benedicti XIII. Panischolæ adhuc superstitis, & pro Pontifice se gerentis partes largitione & pollicitationibus promoveret, in Martinum commotus, quia Joanna regina Neopolitana, eo authore, in regno suo Ludovicum Andegavensem, neglecto Alfonso, hæredem scripserat; & Concilium aliud Basilieæ post septennium constituit. In eadem Synodo Londinensi hæreticæ pravitatis postulati sunt Willelmus White Presbyter, quòd potestate non data, publicè prædicaret, & Henricus Webb Wigorniensis, quòd sacro ordinum charactere non suscepto, divina faceret; propterea ille hæresi coram Synodo renunciare coactus est, hic autem in tribus primariis civitatibus Londini, Wigorniæ, & Bathoniæ fascibus à Synodo adiudicatus est. Deinceps Willielmus Taylor artium Magister in jus vocatur, quòd dogmata quædam apud populum iterum enunciaret, quæ in Synodo ante biennium execratus erat, unde in hæresim relapsus dicebatur. Ea autem erant: Deum solum orationibus fidelium esse invoandum, Christo ipsi non ratione humanæ naturæ, sed divinæ eum cultum deberi; Divos, aut rem creatam implorare nefas esse; Crucis, aut Divorum statuis donaria ponentes idololatriâ obstringi; vitam monasticam à Christi institutis alienam esse; civilem administrationem, & dominatum Sacerdotibus à Christo interdici: & orthodoxo esse multa dogmata, quæ à Sy-

[Margin notes: 1422. (beside "tus est. Catharina autem..."); m *sess.* 39. (beside "tur autem annus quintus...")]

nodo

nodo Constantiensi impia pronunciantur. Quæ omnia ab Henrico pro tribunali sedente ad quatuor fratrum mendicantium ordines delata sunt, ut disceptaret, an sacris literis & patrum sententiis essent consentanea? & Jurisconsulti de pœna ejus, qui in hæresim relapsus erat, quærere jussi sunt. Theologi autem retulerunt, eum improbas & à sacris literis, Romanæque Ecclesiæ decretis alienas opiniones fovere; de jure autem responderunt postea Gulielmus Lyndewode & Thomas Bronus, hic Decanus, ille officialis Curiæ Cantuariensis de Arcubus, aliique Jurisconsulti, hæreticæ pravitatis suspectum per annum sacris interdictum ea sola probatione condemnandum esse eundem tamen si resipiscat, at Ecclesiæ gremium recipiendum. Verùm si iterum in hæresim incidat, nefarii criminis damnandum, & potestati civilis magistratus concedendum esse: & lata statim sententia hæreticus pronunciatur, ordinibúsque sacris solenniter spoliatus est. Post finem Synodi mox consternati sunt apud nos omnium animi, accepta regis morte, qui summo ardore Delphinum Bituriges usque persecutus, contractâ ex laboribus immodicis febre acutâ, ad nemus Vicenniarum tribus à Lutetia passuum milibus pridè Kal. Septemb. objit, tempore longe importuno, quod Carolus Socer mærore ex morte carissimi generi concepto contabescens post viginti dies fatis cederet. Reliquiæ in Angliam deportatæ, & sepulchro Westmonasterii impositæ sunt; Hæreditas utriusque regni Henrico infanti obuenit, qui Henricus VI. dictus est, quorum administrationem fratribus pater testamento reliquit, Humfredo Glocestrensi Angliam, Johanni Befordiensi Galliam, usquedum filius adolesceret, isque interea Henrico Beufort Episcopo Wyntoniensi, & Thomæ Beufort Duci Exoniensi propatruis suis alendus & instituendus traderetur. Nemo sane principum nostrorum aut virtutibus eum superavit aut cum majore reip. detrimento interiit. Erat enim omnibus animi & corpotis dotibus imbutus, quæ in principe possunt desiderari prudentia, magnanimitate, constantia, modestia, benignitate, facundia, corporis pulchritudine & robore: quæ cum rara fælicitate conjuncta maximam ei apud exteros admirationem conciliabant, & à Gallicis scriptoribus juxta ac nostris celebrata sunt. Glocestrensis pro rebus ex præscripto Henrici fratris constituendis, conventu ordinum Westmonasterium vocato, V. Id. Novembr. ante omnia [n] Cantuariensi mandat, ut conventus causas coram proceribus, & plebis delegatis ediceret, quod Thomas Episcopus Dunelmensis magno sigillo, & reliquis insignibus Angliæ Cancellarii (cui illud munus incubuit) statim à morte regis apud Glocestrensem Windesoræ depositis dignitati suæ renunciasset. *Ille verò prolixè laudatis Henrici V Virtutibus, & rebus ab eo in Gallia gestis honorificè commemoratis, ad regem infantem descendit, & summo divini numinis beneficio contigisse asserit, quòd istiusmodi patri filium summa indole præditum superesse voluerit, qui fælici auspicio Sextus diceretur, quòd quemadmodum ille numerus absolutissimus sit, utpote cum in totidem diebus deus immensam hujus mundi machinam molitus fuerit, ita futurum hunc Regem sextum præ majoribus suis omnibus præstantissimum, & ab eo rebus à patre in Gallia prosperè inchoatis finem impositum iri, ut regibus Anglicis, Gallicisque, simul ortus, legitimam utriusque regni hæreditatem ad se delatam tandem sortiatur. Se interea regis nomine proceribus & populo universo denunciare, licere iis frui privilegiis, & immunitatibus omnibus à Regis majoribus concessis; & in mandatis porrò habere, ut*

[n] Rotul. Parlia. ann. 1. H. 6.

tres

tres hujus conventus indicendi causas explicaret. Primùm ut regi tutores decreto publico assignentur: tum ut de pace publica, jureque administrando decernatur, & ut regno ab exterorum hostium injuriis defendendo prospiciatur: denique proposito Jethronis Mosis soceri exemplo, monet, ut ex proceribus prudentissimos & optimos deligant, qui regis tutelam & remp. capessant, & universos obtestatur, ut velint regis incolumitati & reip. commodis inservire. Cum dixisset Cantuariensis Humfredi Glocestrensis imperium tutelare suffragiis omnium confirmatur, eique adjunguntur ex Episcopis & proceribus viri primarii à Consiliis secretioribus futuri, usque dum rex pubertatem assequeretur, è quibus Henricus Cantuariensis primus nominatus est. Is autem post solutum hoc Concilium, amisso jam Principe & Mecænate, à quo ad dignitates amplissimas evectus summè diligebatur, domi deinceps se continuit infra Provinciæ suæ fines, in quo officii sui munia diligentissimè obivit. Anno enim à morte Henrici V. primo diœcesim Cicestrensem & Sarisburiensem, secundo Lincolniensem lustravit, visitatione jure Metropolitico instituta, in qua ab Ordinariis perperàm gesta rescidit, & de populi fide moribúsque inquisiuit. Dum Lincolniensem diœcesim peragraret, divertit ad patrium oppidum Heighamfereis, ubi pio & honesto natalis soli illustrandi proposito Collegium eximium pridem inchoatum Divæ Mariæ, Thomæ Cantuariensi, & Edvardo confessori consecravit: collocatis in eo octo sociis seu Capellanis, quatuor Clericis, sex Choristis iisque omnibus Custode præposito, ut defunctorum manibus parentarent: ibique amplum alendis ejus loci pauperibus Xenodochium extruxit: utrumque autem multis prædiis ab eo tum donatum Robertus Chichele & Willielmus Chichele cives Londinenses primarii ordinis, fratres ejus, opimis legatis in testamento ascriptis postea locupletarunt. E Lincolniensi diœcesi reversus Synodum Londini habuit IIII. Id. Octobr. literis regiis interpellatus, ut ab ordine suo pecunias in subsidium belli Gallici impetraret. Post mortem enim Henrici V. & Caroli VI. Carolus Delphinus in nomine Regio plurimùm momenti esse ratus, corona Pictaviæ induta Caroli VII. Galliæ regis nomen suscepit, & accurrentibus ad eum plurimis principibus, & civitatum præfectis, quibus amor Gallici nominis insederat, majore jam animo bellum instruit. E diverso Joannes Bedfordiensis Galliæ Regens in testamento fratris nominatus, contracto cum Philippo Burgundo fœdere arctiore, ductáque Anna ipsius sorore, auspiciis Henrici VI. in variis Galliæ partibus Carolum aggreditur, & divisis copiis inter se & Burgundum, missóque in Senones Thoma Montacuto Comite Sarisburiense duce clarissimo cum acie instructa, novum militum delectum & pecunias ab Humfredo Glocestrense Angliæ curatore petit. Eam ob causam Henricus Episcopus Wyntoniensis Angliæ Cancellarius, Joannes Stafford Episcopus Bathoniensis Thesaurarius pridem creati, Richardus Comes Warwicensis, Willielmus Aluewyke privati sigilli Custos, Ludovicus Bourchier, & Rodulphus Cromwell Barones ad Synodum à Glocestrense missi sunt, & Wyntoniensis reliquorum nomine postquàm oratione composita rerum Gallicarum conditionem exposuisset, eos monet & rogat ut aliquam proventuum suorum partem ad profligandas Caroli reliquias vellent erogare. Tum autem apparuit quanto Henrici V. desiderio omnes tenerentur, cum post decimas frequentissimas in superioribus Synodis (uti jam diximus) animis lubentissimis concessas, ad primum

1423.

1424.

mum à rege novo postulatmm hæsitaverint, quòd in illo solo omnem Galliæ acquirendæ spem positam esse, illóque sublato nihil porrò fæliciter geri posse existimarent. Postquam enim Procuratores Cleri per aliquot dies ea de re deliberassent, Gulielmus Lyndewode ab iis delegatus respondit, ex assiduis bellorum sumptibus adeo atritas esse Ecclesiasticorum facultates, ut sibi famiiisque honestè alendis parùm sufficiant; & beneficiorum plurimorum censu ità imminutos esse, ut non inveniri possint Sacerdotes, qui eorum Curam suscipiant, & demum in omnibus Procuratorum mandatis decimarum concedendarum potestatem expressim adimi. Itaque Wyntoniensis Procuratores Cleri in inferiore Synodus domo adit, eósque oratione prolixa & vehementi obtestatur, ut publicæ inopiæ subveniant, à quibus angustam mandatorum potestatem identidem causatis cum nihil impetrare posset. Synodus ad VII. Kal.
1425. Febr. anni sequentis ab Henrico prorogata est. Eò rursus accedentibus Wyntoniense & reliquis proceribus, postquam ille coram Episcopis Abbatibus, & Prioribus in superiore Synodo iterum regis nomine perorasset, decima ab iis decreta est, protestatione adhibita, ne concessio illa sibi frandi esset, nisi Procuratores Cleri eam ratam esse juberent, quoniam utriusqne Ecclesiasticorum ordinis in concedendis decimis seperatio hoc exemplo invecta, posteris olim perniciosa esse posset. Procuratores autem sententiam priorem mordicùs tenentes importunis efflagitationibus Wyntoniensis primò, tum Henrici Cantuariensis, & reliquorum Episcoporum parùm commoti sunt: ideóque Synodo mox dissoluta Henricus novam indixit post duos menses ad IX. Kal. Maji, ut vict suffectis aliis Procuratoribus, res illa faciliùs transigeretur. In ea Synodo Procuratores Cleri primo oratorem summum (quem prolocutorem vulgò appellant) eligere ab Henrico jussi, designant Gulielmum Lyndewode, cujus muneris [o] ipse in Commentariis suis meminit. Tum Wyntoniensis Cancellarius, Bathoniensis Thesaurarius, Gulielmus Aluewykus sigilli Custos, Scropus, & Cromwellus Barones, aliique è Consilio regis secretiore Synodum iterum ingressi sunt: & Cancellarius oratione ornata, reliqui blanditiis, minis, pollicitationibus singulos prensentes ægrè tandem mediam decimam impetrarunt. Deinceps Robertus Hoke Lincolniensis, & Thomas Drayton Cantuariensis diœceseos presbyteri hæreticæ pravitatis insimulati coram Synodo sistuntur, quòd crucis simulachro non advoluerentur, & quòd libros penes se haberent, in quibus traderetur, non posse Sacerdotem in sacro solenni hostiam in Deum commutare: vitam monasticam & confessionem clandestinam auribus Sacerdotis insinuatam Satanæ commenta esse; inter Christianos communia omnia esse oportere; quæ dogmata ad crucem Paulinam pro concione ejerarunt. Acerrima autem accusatio instituta est contra Willielmum Russell ex ordine Minorum, qui apud populum publicè prædicaverat, decimas personales à Deo non imperari, quin Christianis omnibus fas esse, eas in pios usus pro arbitrio suo pauperibus erogare: anxiis & sollicitis Ecclesiasticorum animis, quòd pertimescerent, ne amisso isto obventionum genere, ordinis sui opes plurimùm imminuerentur, si opinio illa ad vulgus emanaret. Is autem palinodiam canere è suggestu crucis Paulinæ à Synodo die statuto jussus, cum ante eum diem ex Anglia fugeret, propositis edictis primò contumax, deinde in solenni judicio hæreticus pronunciatur, & illius opinio utriusque Academiæ Oxoniensis & Cantabri-

[o] *C. Quoniam. v. provinciam de decim.*

Cantabrigiensis decretis impia judicatur. Quod Oxonienses mox demonstrant literis ad Henricum & Synodum datis, quæ [p] etiamum extant. Cum allatum brevi esset, eum Romæ esse, eo mittuntur à Synodo nuncii, qui eum deprehensum apud Pontificem postularent, quibus è singulis redituum Ecclesiasticorum libris quadrantem concesserunt. Ubi causæ ejus cognitione Brandæ Cardinali Placentino a Pontifice delegatâ, nisi resipiscat ad perpetuos carceres damnatus est, iisque postea effractis, in Angliam reversus, concione ad crucem etiam Divi Pauli habitâ, errori suo juramento conceptis verbis præstito renunciavit. Porro Henricus edicto suo Franciscanis omnibus præscribit, ut quotiescunque apud populum concionarentur, decimas personales legibus divinis sanctorúmque patrum institutis esse præstandas docerent. Post hanc Synodum tempestatem gravissimam ex procerum discordiis hoc anno imminentem Henricus prudentiâ suâ sedauit. Etenim Henricus Beufort Joannis Ducis Lancastrensis filius ex Catharina Swinfurt tertia uxore genitus, regis propatruus, generis nobilitate & divitiis (quas ex Episcopatu Wyntoniense corraserat) amplissimis elatus, Humfredi Ducis Glocestrensis regii Curatoris imperium ægrè ferens, apertas cum eo simultates primo exercere cœpit: inde exacerbatis utriusque animis, & plerisque è magnatibus & plebe alterutri adhærentibus, uterque cum ministris & satellitibus armatus incedere, plurimíque profligati, & seditiosi Cives eorum exemplo, armis arreptis, omnes civitatis Londinensis vicos obire, eorumque tantus erat numerus, ut cives universi clausis officinis ab operibus abstinere, & excubias interdiu noctuque agere in singulis urbis compitis, ad depellendas seditiosorum injurias cogerentur. Tum Henricus Cantuariensis, assumpto Petro Duce Conimbricensi Lusitaniæ regis filio (qui ad invisendum regem cognatum nuper in Angliam venerat) octies uno die inter ædes Ducis & Episcopi per Civitatem obequitans, tantum authoritate & precibus suis apud utrumque valuit, ut depositis armis res pro tempore componerentur. Wyntoniensis autem odio cum armis non deposito, literas mox ad Bedfordiensem in Galliam missis Glocestrensem incusat, & monet Bedfordiensem, ut in Angliam properaret, si regem incolumem & regnum tranquillum esse vellet, quod alioquin intestinis cædibus & incendiis exarsurum mox iri necessum esset. Is licèt in Gallia fœlicissimè res gereret, multis oppidis munitis in fidem acceptis, & magno Gallorum exercitu ad Vernolium justa acie nuper profligato, acceptis tamen literis paci domesticæ res Gallicas inniti ratus, commissa muneris sui administratione Thomæ Beuchamp Comiti Warwicensi, in Angliam advolat sub initium anni novi, & vocatis Leycestriæ ordinum regni comitiis, de inimicitiis inter fratrem & Episcopum cognoscit. Cum uterque offensionum causas coram ordinibus proposuisset, & ex altercationibus animi magis effervescerent, exorante Bedfordiense controversiæ omnes ex compromisso ad arbitros delatæ sunt. Primus arbitrorum nominatus est [q] Henricus Cantuariensis, secundum eum Thomas Exoniensis Joannes Norfolciensis Duces, Thomas Dunelmensis, Philippus Wigorniensis, Joannes Bathoniensis Episcopi, Humfredus Comes Staffordiensis, Willielmus Aluewyke sigilli Custos, & Rodulphus Cromwell, qui præscriptis verborum formulis utrinque recitandis eos, conjunctis dexteris, injurias mutuas remittere, & in gratiam redire jubent: eámque conciliationem ordines suffragiis suis confirma-

[p] Liter. Academ Oxon. in Archiv. ep. 10.

1426.

[q] Rotul. Parliam. 4. H. 6.

confirmarunt. In eo etiam conventu pecuniæ ad delectum militum decretæ sunt: eandémque ob causam Henricus hoc ipso tempore XVII. Kal. Maii. Ecclesiasticos ad Synodum Londinensem edicto suo vocat: in qua illuc accedentibus Joanne Kempe Eboracense Archiepiscopo Cancellario, Waltero Hungerford Thesaurario regni, & Bedfordiensis immensis laboribus oratione diserta à Cancellario commendatis, media decima concessa est. Secundùm hæc Henricus Wyntoniensis hoc anno in Cardinalium numerum à Martino Pontifice
1427. cooptatus, in Galliam cum Bedfordiense anno sequente profectus, Caleti in majore illius Civitatis Basilica die Purificationis Beatæ Virginis galerum & reliqua insignia magno paratu induit. Eam ille dignitatem ante octo annos sub Henrico V. summa ambitione quæsitam à Joanne XXIII. impetraverat, qui eundem Cardinalem, & à latere suo in Angliam cum potestate maxima legatum quamprimùm designaturus erat: verùm Henricus Cantuariensis explorato hominis fastu, apud Regem tum intercessit, literis ad eum in Gallia tum agentem gravitèr & modestè scriptis, in quibus legatorum Pontificiorum potestatem de regia dignitate, legibus patriis, & Ecclesiæ Anglicanæ privilegiis derogare demonstrat. Earúmque literarum, quæ ipsius Henrici manu exaratæ adhuc conspiciuntur, exemplar hîc subjecimus.

SOuereyn Lord as your humble Prest and devout Bedeman, I recommand me to your Hignes, desireing evermore to heare and knowe of your gracious speed, hele of body and of soule, also my Lordys your brethren and all your royall hoste. And as hertly as I can, or may thanke Almighty God and Lord of all strengths and hostes that so graciously hath continued his mygty hond upon you sythen the time of your beginning hedirtoward into your most worship, your Leige menys most hertly gladnesse, and abating of the hy pride of your enemies. And besech God both day and night with all your subgetts both spirituel and temporel so continue his by Grace upon you and yowre that the mow come to the effect of your hy labor, pees of both your regmes after your hertly desires. Gracious Lord like it to remember you that be your moost worthie letters writen at your towne of Caen xxv day of September you charged me, that be the abys of my Lord your brother of Bedford, and of your Chaunceler sholde bee ordeygned that all maner of men of your subgets wat astaat or condicion that thei were should abstyne letter of wrytes or pursuit making to the Pope after his election, till the time that he have writen to you, and ye again to him, as it hath be acustumed of honeste of your lond. For the which cause neither I, nor non odir man as ferforth as it may be knowe, hath yit writen nor sent, ne no leve

hath

hath of passage to the Cowrte, wow it so be that many lych at London to pursue to my Lord your brother, your Chaunceler, and your Counseil for to have leve and letters of passage. Wherfore Soverain Lord my Lord your brother charged me write to you, and in as miche as your letter forseid was direct to me, to wite, in wat wise we shol gouerne us herafter, for if ye have ressevved our holy faders letters, or written to him it is unknowen to us unto this time. Like it therfore, gracious Lord, to write to my Lord your brother in wat maner wise this matier schal be gouerned hereafter.

Forthermore gracious Lord, of trowth that I am bound to you be my ligeaunse, and also to quite me to God, the church of your lond, of the wich God and, ye gracious Lord, haue maked me gouernor, howeth to open to you this matier that sueth, of the which I haue herd privily, but now it is more opend, and in such wise that credence shold bee yive to hy reason, that is to seyne, that my brother of Winchester shold be maked a Cardinal, if ye would giue your asent therto and that he shold haue his Bishoprich in comend for terme of his life, and therto have a stat, and sent to your rengme of Yngland as a legat a latere, to the wich manier of legacie non hath be acustumed to be named but Cardinals, and that legacie also to ocupie throgh all your obeysaunce, and all the time of his life. Souereyn Lord and most Christien Prince. What instanse schall be maad to your Hignesse for this matter, I wot not, but blessyd be Almighty God undir your worthie proteccion, your Chirch of Yngland is at this day, I dare boldly say, the moost Honorable Chirche Christien as weel as devin seruise, as honest liuing therof, gouerned after streit lawes, and holy constitutions that be maad of hem withowten any gret exorbitaunses, or any thing that migt torne to hy sklaundre of your forseid Chirch or of your lond, and if any trespases of mannys frelte falleth we may be corectid and punished by the Ordinaries there as the caas falleth. But wat that this offis of legacie to be ocupied in the forme aforseid, and suich comendis of Bishopriches not used in your holy Auncetres time here afore, wold extend to, or gendre ageines the good gouernanse of your subgets, in your hy wisdom I trist to God ye will consider. And forasmich as ye schal be enformid what the office of suych manier of legacie extendith to, and apply your Clerkys haue not in minde, for it hath shelde be seyn, and have

not alle here bookys with hem pleynly to enforme you in this time of your grete labor, I send you a scrowe writen with inne this letter conteyning that is expressed in the Popis lawe, and fully concludyd be Doctors. And ouer that what he may haue in special of the Popis grace no man woot, for it stond in his wille to dispose as hym good liketh. And be inspection of laws and cronicles was there never no Legat a latere sent in to no lond and specially in to your rengine of England withowte grete and notable cause. And thei whan thei came after thei had done her legacie abiden but lytul wyle, not ouer a yer, and summe a quarter, or ii monethes, as the nedes requeryd. And yit over that he was tretyd with, or he cam into the lond whon he scholde haue exercise of his power, and how myche schold be put in execucion. An aventure after he had be reseyued he whold haue vsed it to largely to greet oppression of your peple. Wherefore moost Cristien Prince and Souereyn Lord, as your trewe Preest, whom it hate lyked you to sette in so hy astaat, the wych with owte your gracious Lordship, and supportation I know my self insufficient to ocupie. besecke you in the moost humble wyse that I can devise or thenke that ye wile this matier take tendirly at herte, and see the staat of the Chirche be meyntenid and susteynid, so that everith of the Ministers therofte hold hem content with her owne part; for trewly he that hath leest hath inow to rekene fore: And that your poore pepul be not pyled, nor oppressyd with diverse exactions and vnacustumed, thorgh wych thei schold be the more feble to refresche you owre liege Lord in time of nede and whan it lyketh you to clepe upon hem, and all plees and sklaundre cese in your Chirche.

Towchinge owre holy fadir the Popis Ambasiat that late cam in to your lond, I woot wel my Lord your brother wryteth to you pleynly, and also of odir gouernance of your lond the wych blessed be God stond in good quiet pees and reste withowte any grete ryotis or debatys and all your trewe peple haue her herys opun to here good tydinges of you and continuely pray for your prosperite and al yowrys, the wych Almighty God graunte for his mercy Amen. wryten at Lambyth vi day of March.

Your Prest. H. C..

Indorsed. Au Roy nostre Souuercin- S.

Hisce

Hisce literis à Cantuariense in Galliam missis ita commotus est rex, ut Wyntoniense interdiceret, ne Cardinalis gradum susciperet, & aliquoties assereret, [r] malle se videre Wyntoniensem corona sua, quàm ornamentis Cardinalis insignitum: isque rege superstite ab eo munere abstinuit. At nunc regis pueritia & Bedfordiensis nepotis sui favore fretus illud denuo tentat, & a Pontifice Cardinalis titulo Presbyteri Divi Eusebii creatus est. Quæ res facilem errori eorum causam præbuit, [s] qui pro Henrico Wyntoniensi tradunt Henricum Cantuariensem Cardinalem titulo Presbyteri Divi Eusebii hoc tempore pore factum esse, cum is pius & moderati ingenii vir gradum illum ambiisse nunquam deprehendatur, per quem Pontificis servituti addictus necesse haberet aliquando à fide illa discedere, quam regi suo integram semper & illibatam præstitit. Erat enim majestatis regiæ & immunitatum hujus regni adversus Pontificum ambitionem & Romanæ Curiæ rapinas acerrimus propugnator, eáque ratione hoc ipso tempore grauissimam Martini V. offensionem in se concitaverat. Siquidem [t] Oxonienses literis Academiæ publicis IX. Kal. Augusti hoc anno datis pro eo apud Martinum intercedunt, in quibus amplissimo testimonio, ipsum vitæ speculum, morum lucernam, populo cleroque carissimum, candelabrum aureum in templo Ecclesiæ Anglicanæ constitutum appellantes, Pontificem obtestantur, ne præsulis optimi famam privatis obtrectatorum delationibus apud se suggillari patiatur: eandémque ob causam tum etiam in conventu Ordinum Westmonasterii universi Civitatum & oppidorum [u] delegati in inferiore concilio, libello supplice regi porrecto ab eo petunt, ut quamprimùm legatum Romam mitteret, ei in mandatis daret, ut Archiepiscopum Cantuariensem apud Pontificem excusaret, cujus odium ille sibi conciliaverat, quòd immensæ Curiæ Romanæ potestati obniteretur. Æquissimum sanè erat, eum publicè ab omnibus defendi, qui pro publicis omnium commodis, & asserenda regni dignitate Pontificis iram parum reformidaret. Wyntoniensi autem præter Cardinalis titulum Legati etiam in Angliam, potestas à Pontifice data est, & mandata amplissima (facultates vulgò vocant) quæ ille tanta avaritia deinceps exercuit, ut congestis opibus immensis Cardinalis opulentus ab omnibus diceretur. Ea cum in Angliam sequenti anno reversus coram Glocestrense regis tutore ut, & multis Episcopis, proceribusque promulgaret, [x] Richardus Caudray Procurator regis nomine à Glocestrense cæterisque consiliariis constitutus publicè, conceptis verbis protestatus est, nullum Pontificis legatum regis injussu Angliam ingredi posse, singulari regum nostrorum privilegio, qui eo jure ab omni hominum memoria usi fuerint: Proinde si quid à Cardinale Wyntoniense pro legati munere secus gestum fuerit, se nomine Regis intercedere, eique potestatem omnem abrogare. Tum Wyntoniensis Glocestrensem, & universum astantium cœtum contestatus palàm promisit, se injussu regis munere illo non usurum, neque in eo facturum aliquid, quod regis regnive juribus, immunitatibus, privilegiisue præjudicare, aut derogare posset. * Cum verò Cardinalis & legati insignia jam acci-

r *Polychron. in Hen.* 5.

s *Antiq. Britan. in Henr. Chich.*

t *Epist. Academ Oxon. 36. in Archiv.*

u *Rotul. Parliam. an. 6. H. 6.*

1428.

x *Joan. Foxius in Martyrolog. sub. H. 5.*

* Eodem jure semper usi sunt Galliæ reges, quorum injussu Legatis Pontificum nunquam licuit Galliam ingredi, aut mandata promulgare. Sicuti clarissimus Advocatus Regius [x] Ludovicus Servinus coram Senatu Parisiensi Turonibus tum sedente demonstrabat, cum ann. MDLXXXX. Cardinalis Cajetanus ad Henricum IIII. Galliæ Regem Legatus mitteretur.

x *L. Servin aux playdoi. n Voll.* 41.

peret,

peret, Cancellarii Angliæ munus ejerare ei necesse fuit, id quod anno superiore in publicis regni comittiis Westmonasterii præstitit, & secretioribus consiliis regis ei interdicendum erat, cui tamen illud singulari beneficio indultum est ob generis nobilitatem, & consanguinitatem, qua Regem attingebat, ut consiliis regis adhiberi & interesse posset, nisi causa aliqua inter Regem & Pontificem agitaretur, tum enim expressim amovendus erat, eámque cautionem inter secretorum acta insinuandam esse solenni ordinum[y] decreto anno sequente sancitum est. Pontificem autem illud præsertìm impulit ad designandum Cardinalem Wyntoniensem, ut ejus opera uteretur in bello, quod adversus Boëmos moliebatur, qui Wyclevi doctrina imbuti, monachorum cœnobiis, Divorúmque statuis abolitis, & antiquatis ferè omnibus Romanæ Ecclesiæ ceremoniis, ab imperio Pontificis apertè desciuerant. Eum igitur bello Boëmico præficit, & legatum in Hungaria, Boëmia, & Germania universa constituit cum mandatis longè amplioribus, in quibus ei indultum est, ut stupri virginum monialium, matrimonii in quarto consanguinitatis gradu contracti ætatis eorum, qui ad sacros ordines & Sacerdotia promovendi erant, interdictionum à sacris, aliórumque plurimorum, quæ à Canonicis institutis aliena erant, gratiam faceret; additumque, ut in hujus belli usum ob omnibus Ecclesiasticis apud nos decimam exigeret. Hanc ob causam Henricus tum rescripto Pontificis, tum literis regiis interpellatus, ut de pecuniis ad bellum Gallicum conferendis ageretur, Synodum, inchoavit Londini III. Non. Julii. in qua, postulantibus iterum Eboracense Cancellario, & Waltero Hungerford Thesaurariò Angliæ, regi in primo conventu media decima, & prorogata deinceps Synodo, primo ob calores æstivos ad Divi Martini diem Novembris sequentis, posteaque ad IIII. Kal. Nov. anni sequentis, sesquidecima concessa est, perorante iterum Eboracense, qui cum Duce Norfolciense, Warwicense, Staffordiense, & Sarisburiense Comitibus, Cromwello etiam Tipofto, & Hungerfordo Baronibus à rege ad Synodum missus est. Supplicationes porro solennes pro victoria Bedfordiensis decretæ sunt, qui rebus prosperè succedentibus, Aurelianum urbem celeberrimam ad Ligerim positam jam obsidebat. Quæ concessiones decimarum ita propensè à Synodo factæ, compensatæ sunt[z] lege legata in conventu ordinum, qui hoc ipso tempore Westmonasterii agebatur, qua cavebatur, ne Ecclesiastici, aut eorúm servi, dum Synodo intersint, aut eo proficiscantur, in jus vocari possint, eodem privilegio, quo fruuntur milites, & Civitatum delegati, cum ad publica regni comitia vocati sunt. Verùm Conzo Zuolanus nuncius Pontificus Pontificis causam in Synodum sæpe veniens frustra egit. Cum enim oratione acri & prolixa subsidium adversus Boëmos consequi non potuisset, literas postea à Pontifice scriptas in Synodum attulit, quibus denunciat se regno Angliæ decimam ad sustinendam belli Boëmici molem imperasse. Quod universorum offensionem ita concitabat, ut decimam negarent. Illud tantùm importunis Pontificis postulatis datum est, ut ex singulis marcis octo denarii pro beneficiorum censu solverentur; addita conditione, si concessio illa regiæ dignitati, aut patriis legibus fraudi non esset. Tum coram Synodo sistuntur plurimi, quibus hæreticæ pravitatis crimen intentatum est: Joannes Jourdelay, Joannes Galle, Robertus Heggley, Rodulphus Mungyn, Thomas Garenter, sacris ordinibus initiati, quod

[y] Rot. Parliam. ann. 8. H. 6.

1429.

[z] 8. H. 6. c. 1.

quod de solenni altaris sacro, de imaginum adorationibus, de peregrinationibus religionis ergô, de cultu sanctorum, perperam sentirent; quod assererent Papam esse Antichristum, non Dei vicarium; divina oracula in sacris literis solis, non in Legendis, aut vitis patrum continere; & quòd multos Joannis Wicleui libros alióśque de rebus sacris vulgari idiomate scriptos penes se clàm haberent: quæ omnia eorum aliqui in Synodo ejerarunt, reliqui ad carceres damnati sunt. Post eos Joanna Dertford fæmina de iisdem dogmatibus coram Synodo interrogata, responsione incerta crimen diluit, asserens se symbolum & decalogum tantùm didicisse, nec ausam esse arcana Ecclesiæ mysteria attingere, ideóque Vicario Episcopi Wyntoniensis erudienda traditur. Judicibus etiam ordinariis omnibus imperatum, ut acerrimè inquirerent in eos, qui ab Ecclesia Romana dissentiebant, quorum numerus indies augebatur, eosque compositis ad invidiam nominibus Wiclevistas & Lollardos appellabant, delegatis Willielmo Lyndewode officiale, Thoma Brono Cancellario Cantuariense, aliisque juris utriusque consultis, qui illius inquisitionis formam præscriberent. Verùm Martinus Pontifex iniquè ferre clavium suarum potestatem quotidiè apud nos imminui, decimâ à Synodo adversus Boëmos non erogatâ, & accedentibus injuriis recentibus, quibus se læsum querebatur. Cum enim ante aliquot annos ad Archiepiscopi Eboracensis defuncti sedem rescripto suo per provisionem transtulisset Richardum Flemmyng Episcopum Lincolniensem, Decanus & Capitulum Eboracense ei Ecclesiam suam ingressuro restiterunt; ideoque Richardum ad Ecclesiam Lincolniensem contrario rescripto iterum transferre coactus est. Et anno proximo Joannes Opizanus Pontificis nuncius munere suo in corradendis fisci Romani pecuniis contra leges regias usus, in carcerem conjectus est; qua de re Pontifex cum Bedfordiense per literas vehementer expostulabat. Hæc omnia ad animum suum revocasset, nisi gravioribus curis mox occupatus fuisset, quas ei Concilium Basileense jam indicendum facessebat. Aduenerat enim tempus Concilio Basileensi præstitutum, septimo jam anno à fine superioris Concilii excurrente; quæ ratio Henricum impulit ad novam Synodum Londini XI. Kal. Martii ineunte anno novo habendam, in qua delectis quibusdam legatis Basileam profecturis ex singulis redituum libris duo denarii ab Ecclesiasticis concessi sunt; iisque præterea 1430. in mandatis datum est, ut Ecclesiæ Anglicanæ nomine petant modum statui dispensationibus, per quas quotidiè indulgebatur aliis, ut duo beneficia, dignitatésque consequerentur, aliis, ut impunè à beneficiis abesse possent, aliis, ut puberes vix facti ad summa Ecclesiæ munera admitterentur, & ne fierent Ecclesiarum uniones, nisi cœnobia infra parochiæ terminos constituta essent. Regi etiam integra decima concessa est, suadente Joanne Kempe Archiepiscopo Eboracense Angliæ Cancellario qui multis verbis ornatè demonstrat, obsidionem Aurelianensem, mortuo Montacuto Comite Sarisburiense duce celeberrimo, solutam esse, Trecas, Bellovacos, Rhemos, aliásque civitates multas ad Carolum defecisse, multos è nostris commisso ad Patanim prælio nuper cecidisse, & Gallos universos Caroli fidem mox secuturos, nisi pecuniæ ex Anglia suppeditentur: eam ob causam ipsum cum plerisque è Concilio regis secretiore ad Synodum missum esse. Illud præterea ad publicam utilitatem statutum à Synodo est, ut institores merces suas ad pondus justum vendere tenerentur,

nerentur, prohibito pondere quodam fallaci, quod emptores decipere solebat, sancitisque execrationibus in omnes, qui eo deinceps uterentur. Concilium autem Basileense, quamvis Martinus Pontifex ægrè indiceret, veritus ne vitæ & morum suorum censura ageretur, (ob quam causam [a] Pontifices etiam insequentes a Synodis œcumenicis deinceps abhorruerunt) quia tamen decretis suis, & patrum suffragiis Constantiæ primo, & postea Papiæ, Basilea Synodi hoc tempore habendæ locus designatus erat, ne prævaricator publico Christianorum omnium judicio haberetur Julianum Cæsarinum S. Angeli Cardinalem legatum constituit, ut Concilio suo nomine præesset. Erat is eo tempore apud Boemos bello adversus Hussitas, post revocatum nuper ab eo munere Cardinalem Wyntoniensem, à Pontifice præfectus. Priusquam vero
1431. Basileam proficisceretur, principio alterius anni, Martino Romæ mortuo, Gabriel Condelmarius, quem à Gregorio XII. inter Cardinales Lucæ relatum fuisse superiùs diximus, V. Non. Mart. suffectus, & mutato nomine Eugenius IIII. dictus est. A quo accepta denuo legati potestate, Basileam concedens Concilium ineunte Decembri inchoavit. In ea de Romano Pontifice accerrimè decertatum est: nam XV. Kal. Mart. decreverunt, Concilium
1432. Sess. 2. statim à Christo habere potestatem, cui Pontifex Romanus subesse debeat; Concilium a Pontifice nec transferri, nec prorogari posse; Pontificis eligendi
Sess. 4. jus penes Concilium esse, si is tempore Concilii moriatur, supremum Ecclesiæ imperium Concilio dari, non Pontifici; ideoque ipsi jure suo usi, Alfonsum Divi Eustachii Cardinalem civitati Avenionensi præficiunt, & Eugenio interdicunt, ne ante finem Concilii novos Cardinales cooptaret. Eugenius his decretis commotus, Concilium Basileâ Bononiam edicto suo transfert, quam translationem patres Basileenses contrario edicto rescindunt, & Henricum Cantuariensem literis utrinque datis hinc Basileam, inde Bononiam evocant. Henricus igitur Synodo Londini indicta XVII. Kal. Octob. Episcopos & Prælatos consulit, qnid in hoc Concilii Pontificisque dissidio statuendum sit, & universis placuit legatos alios Basileam ad patres, alios ad Eugenium pro controversiis utrinque componendis mittendos esse, decreto uno denario ex singulis proventum Ecclesiasticorum libris præter duos denarios, qui in superiore Synodo concedebantur. Regi etiam mediam decimam tandem concesserunt, quam ab iis Joannes Stafford Episcopus Bathoniensis Angliæ Cancellarius oratione diserta regis nomine postulavit, cum quo etiam Gulielmus Lyndewode privati sigilli Custos nuper creatus ad Synodum venit. Is inter primarios ejus sæculi viros ob eruditionem & prudentiam singularem habebatur, & Henrico Archiep. valdè charus, qui eum è Cancellario Sarisburiense Cancellarium primo Cantuariensem, dein Curiæ Cantuariensis officialem constituit, & Sacerdotiis aliquot opimis donavit: ab eodem etiam regibus commendatus, ab Henrico V. legatus primo ad Hispanum, deinceps ad Lusitanum missus, jam sub Henrico VI. privati sigilli Custos, & mox Episcopus Menevensis factus est: editisque præter alia [b] opera, quæ jam desiderantur, in Constitutiones Angliæ eruditis commentariis, magnam apud posteros nominis sui famam comparavit. Quod opus Henrico nostro inscripsit, [c] quem etiam ob insignem juris utriusque scientiam, juris lucernam appellavit. Tum inferioris Synodi prælati coram Episcopis conquesti sunt, Vicarios generales Episcoporum, Commissarios,

a Fr. Guicciard. lib. 9. & Paul. Jou. lib. 2.

b Jo. Bale de scriptor. Angl. Cent. 7.

c In epist. Dedic.

missarios, & officiales esse plerumque juris utriusque imperitos, & nullum in Academiis gradum consecutos, ideoque sancitum, ne quis è tribunalibus Ecclesiasticis jus diceret, nisi qui gradu aliquo Academico in ea scientia insignitus esset. Ita ab ea Synodo omnes discesserunt. In hac autem Synodo commemoravimus Joannem Stafford Episcopum Bathoniensem Angliæ Cancellarium Joanni Kempe Eboracensi Archiepiscopo suffectum, qui in Cardinalium Collegium nuper allectus Cardinalis titulo Divæ Balbinæ dictus, Cancellarii insignia deposuerat. Inter eum Cardinalem jam creatum & Henricum Cantuariensem acerrima de dignitate controversia mox exorta est. Nam in conventu ordinum Westmonasterii brevi postea indicto, Eboracensis pro Cardinalis gradu primam sedem præ Cantuariense vendicabat, quam iste contra pro antiqua sedis suæ prærogativa sibi meritò asserebat. Hujus causæ cognitione ad Pontificem per mutuas contentiones devoluta, Henricus per literas causam suam defendit, & Antonium de Capharellis Procuratorem suum in foro Romano constituit, qui Henrici nomine proposuit, cum in territorio suo versari, in quo ipsum omnibus præesse æquum sit, è diverso in Eboracense nullum gradus Cardinalitii infra Provinciam Cantuariensem habendam esse rationem; qui à latere Pontificis jam semotus privetur eorum radiorum splendore, quibus à Pontificis præsentia illustretur; cum etiam Episcopus [d] dum sit in alterius Episcopi diœcesi, pro privato, non pro Episcopo habeatur. Eugenius autem sedem suam & ascriptos fratres tuendi studio in Eboracensis partes propensior, Henrico rescribit, Cardinales primum à Pontifice gradum in Ecclesia obtinere; eos nimirum esse augustos illos Sacerdotes, quos Moses XVII. capite Deuteronomii denotaverit, fuisse postea à D. Petro institutos, pro membris corporis ipsius Pontificis habendos esse, iisque tanquam Cardinibus, Ecclesiam universam inniti. Proinde cum ex singularium Ecclesiarum moribus & institutis invaluerit, ut in eadem Provincia presbyter diaconum, illum Episcopus, hunc Archiepiscopus antecedat, multo magis Ecclesiæ œcumenicæ leges ubique obseruandas esse, ut Cardinalibus omnes posthabeantur, quia ut illi suis Provinciis singuli præsunt, ita hi Ecclesiæ œcumenicæ à Pontifice præficiuntur. Demum Henricum hortatur, & rogat, ut Ecclesiæ Romanæ consuetudini acquiescens, Cardinalibus fasces submittat, eique porrò & sedi Cantuariensi omnia patris amantissimi officia prolixè pollicetur. Hoc rescriptum integrum Cardinalis Jacobatius [e] libro suo postea inseruit, quem de Conciliis edidit, cum de Cardinalium & Patriarcharum gradibus dissereret. Quod posteris fidem facit, Henricum strenuè propugnasse Ecclesiæ Anglicanæ dignitatem contra Pontificem Romanum, cujus etiam offensionem ipsum incurrisse pro asserenda regia majestate superius diximus. Verùm Eugenii & Concilii Basileensis controversiæ alterius Synodi anno sequente occasionem præbuerunt. Postquam enim Eugenius Concilium Basilea Bononiam transtulisset, & à patribus Basileensibus de reuocando decreto suo frustra interpelatus esset, illi eum Concilio acquiescere, & Basileam ante diem sexagesimum proficisci edicto suo jubent, quod si non præstet, acturos se in eum, ut in contumacem, & Pontificatum ei abrogaturos denunciant. Idcirco Henricus in Synodo Londinensi VII. Id. Novemb. inchoata, Procuratores Cleri & universos inferioris Synodi prælatos deliberare & statuere jussit, an Pontifici pro 1433.

d *Abb. ad c. sane n. 4. de for. comp*

e *Lib. 1. de Concil. art. 12.*

arbitrio suo Synodum œcumenicam dissolvere fas esset, & si Basileenses patres, deturbato Eugenio, alium substituerent, huic, an illi obtemperandum esset? Ad quæ postulata Thomas Bekyngton officialis Curiæ Cantuariensis post aliquot dies eorum nomine respondit, Concilium solo Pontificis jussu dissolui posse, & ab Eugenii fide non esse discedendum, quamvis Basileæ alter Pontifex crearetur. Quam etiam sententiam Episcopi omnes in superiore Synodo secuti sunt. Apud nos enim à patribus Basileensibus alienari jampridem ceperant plurimorum voluntates ex illius Synodi decreto, quod antiquatâ consuetudine decernendi per suffragia nationum, ad arbitria quorundam delegatorum omnia revocabat; & propterea legati nostri, qui Basileæ jam erant, Thomas Episcopus Wigorniensis, Willielmus Prior Ecclesiæ Norwicensis, Thomas Bronus Decanus Sarisburiensis, Petrus Patrich Ecclesiæ Lincolniensis Cancellarius, Robertus Borton Lincolniensis Præcentor, Joannes Sarisbury sacrarum literarum Professor, Joannes Symondisborough in decretis licentiatus, ab eo provocarunt; idémque domi hoc ipso tempore præstitit Gulielmus Lyndewode regis procurator, appellationis formulâ conceptis verbis recitatâ, in qua de decreti vitio protestatus est, quòd iste decernendi modus tum regi, tum Ecclesiasticorum, ordinumque regni privilegiis in posterum fraudi esse posset. Inde de decernendo ampliore Legatorum numero cum Synodo egit Henricus, quòd è legatis superioribus aliquot Basileæ fatis cesserant. Ergo delecti sunt octo Doctores Theologiæ, & Juris utriusque Basileam transmittendi, addita conditione, ut à patribus sine novi alicujus jurisjurandi formula admittantur. In Gallia jam res nostræ indies inclinabant, deficientibus civitatibus primariis ad Carolum, Rhemis pridem splendido apparatu inauguratum, ideoque Bedfordiensi, qui nuper in Angliam venerat, & Glocestrensi fratribus è rep. visum est novum exercitum conscribere, & pro pecuniis exorandis Joannes Staffordus Bathoniensis Cancellarius Angliæ, Comites Warwicensis & Sarisburiensis, Cromwellus Thesaurarius, Scropus, & Tiptoftus Barones ad hanc Synodum missi sunt. Ibi Cancellarius oratione eleganti demonstrat afflictam rerum Gallicarum conditionem, & ærarii publici angustias, tum universos obtestatur, ut regi & reip. subveniant. Illi primò palam recusant, obtendentes exhaustas esse Ecclesiasticorum opes assiduis in usus bellicos pecuniarum erogationibus, rapinis provisorum familiæ regiæ, & iniquis ad tribunalia regia evocationibus: Sed accedentes subinde alii proceres, Comes Huntingdonensis, Hungerfordus, Audeleius, & Cornwallius Barones, & repetitis rationibus superioribus, enumeratisque porrò immensis regum nostrorum in Ecclesiam beneficiis, tandem decimæ dodrantem impetrarunt. Graviter enim tum temporis Ecclesiastici de Judicum Regiorum, & juris municipalis professorum injuriis querebantur, quod Sacerdotes ad eorum tribunalia contra jus & fas raperentur, quod Judicium Ecclesiasticorum potestas iniquis eorum prohibitionibus cohiberetur, & præsertim quod gravissimam legis Richardi II. contra provisores editæ sanctionem interpretatione veteratoria detorquerent in eos, qui de iis causis in foro Ecclesiastico cognoscerent, quas ipsi sui juris esse contenderent. Quæ causa Henricum compulit ad aliam Synodum post annum indicendam Londini Non. Octob in qua oratione vehe-
1434. menti testatur, quàm sollicitus sit, ne quid detrimenti Ecclesia Anglicana sub

administra-

administratione sua capiat, & ut ad dignitatem antiquam revocata ab injusta illius juris interpretum tyrannide vindicetur, omnesque in commune consulere jubet, qua ratione de propulsandis hisce calamitatibus ab ordine suo prospici posset. Verùm coorta in civitate pestilentia à Synodo mox dimissi sunt: Tantùm Frideswidæ Academiæ Oxoniensis Divæ Tutelari dies solennis decernitur; & Christianorum consortio iis interdicitur, qui de Ecclesiæ privilegiis & jurisdictione derogarent. Ab hoc tempore provinciæ suæ administrationi diligentèr incubuit, nullâ per tres annos Synodo indicta donec ærarii regii inopia ad sustinendos belli Gallici sumptus Ecclesiasticorum subsidio indigeret. Burgundionis enim ad Gallum defectio, & Bedfordiensis mors vehementer res nostras affiixerunt, quæ in annum sequentem inciderunt. Siquidem interventu Eugenii, & Concilii Basileensis, in urbe Atrebatum convenerunt tum temporis oratores ad pacem ineundam à rege nostro, à Carolo, & à Burgundione missi, ubi nostris & Gallis ob immodicas conditiones utrinque postulatis diffidentibus, Burgundi tandem cum iis conciliati sunt; & mox Bedfordiensis Galliæ Prorex morbo extinctus est: cujus mortem ingens rerum mutatio brevi est secuta. Nam Parisienses conspiratione clam facta, nostros anno sequente civitate ejiciunt, eorumque exemplo commotæ civitates plurimæ, & Gallorum populus ferè universus Carolo quasi fato quodam ultro se dediderunt. Igitur ad conservandas Galliæ reliquias Glocestrensis cum exercitu maximo & instructissima nauium classe Caletum trajicit, quod eo tempore à Burgundo oppugnabatur, & ad novum militum delectum habendum rex literis suis Cantuariensem interpellat, ut cum suis de pecuniis decernendis agat. Ille autem à Provinciæ suæ Episcopis & prælatis ad Synodum Londinensem vocatis prid. Kal. Maji integram decimam facilè obtinuit, quod summo Galliæ recuperandæ desiderio omnes afficerentur. Insederat jam diu Henrici animo propositum constituendi insigne aliquod Ecclesiæ, religioni, bonis literis, nominique suo monumentum in Academia Oxoniense, quam pius alumnus ornatissimam esse cupiebat. Etenim exhaustis tam publicis, quàm privatis ferè omnium facultatibus ex belli Gallici diuturnitate, tanta erat tum temporis Academiæ illius vastitas & solitudo, ut aulæ & hospitia pleraque olim studiosis refertissima inquilinis carerent, & ex multis Academicorum millibus, quæ eo olim convolaverant, ne unus superesset, quod [f] ipsi literis ad Henricum & patres in Synodo convocatos missis graviter, jam deplorabant. Ut igitur literas inopia publica afflictas munificentia sua sublevaret, in Suburbiis Oxonii septentrionalibus ædes quadrata forma collegio constituendo satis amplas & magnificas nuper construi jusserat, operéque pœné perfecto, sive in structura desideraretur elegantia, sive loci situs non placeret, mutato animi proposito eas donavit monachis Divi Bernardi religionem professis, ut in iis novitii ab omnibus illius ordinis cœnobiis Oxonium missi, artibus & sacris literis operam darent, easdémque postea communi cœnobiorum calamitate fisco addictas Tho. White Mercator Londin.& eques auratus,vir in literas propensissimus,ab Hen.VIII.redemit,ibiq; clarissimum Divi Joan.Baptistæ Collegium instituit, è quo deinceps prodierunt plurimi in scientis plerisq; & præsertim in studis sacris viri insignes, qui propagando in Ecclesia Anglicana Evangelio fœlicissimè insudarunt. Exemplo sanè optimo vir prudentissimus

Margin: 1436. (beside "Nam Parisienses conspiratione"); 1437. (beside "Insederat")

[f] *Epist. Acad. Oxon.* 125. in *Archiv.*

demonstrabat sacras & augustas ædes monachis ademptas, literatis, egenis, aut
publicis Ecclesiæ reipublicæue commodis applicandas fuisse, quas privatorum
avaritia, luxuriave ubiq; per nefas invadebat. Henricus vero alium locum Colle-
gio exstruendo in media Civitate juxta Basilicam Divæ Mariæ deligit, studiosis
perquàm commodissimum. Ibi domus à possessoribus coëmptæ solo æquantur,
area quadrata designatur, primus fausti ædifici fundamento IIII. Id. Februar.
hoc anno lapis subjicitur, operique curando præficitur Joannes Druell vir sa-
cris ordinibus initiatus, qui summa in eo munere fidem & diligentiam dein-
ceps adhibuit. Eugenius interea patrum Basileensium edicto monitus (ut
jam diximus) & accedente Sigismundi Imperatoris authoritate, qui cum mag-
no principum Germanicorum comitatu Basileam venit, Concilio Bononiense
Seff. 16. Concil Basil. revocato, Basileense confirmat, missis eo legatis suis Cardinale S. Crucis, &
Episcopo Patavino, qui causam suam tuerentur. Ibi summa cum lætitia ac-
Seff. 19. 24. cipiuntur Joannis Paleologi Grecorum Imperatoris & Josephi Pataiarchæ
Constantinopolitani oratores, qui nunciant Imperatorem, Patriarcham, &
Græcos patres ad Concilium venturos pro componendis Ecclesiæ Orientalis &
Occidentalis de fide Christiana controversis, modo de incolumitate sub Conci-
lii fide publica iis caveatur, & itineris sumptus suppeditentur. Utrumque
patres universi statim polliciti sunt, & missis Constantinopolim legatis suis spo-
ponderunt. Verùm mortuo hoc anno Sigismundo Imperatore viro magnani-
mo & prudente, Eugenius metu solutus, Concilium Basileâ Ferrariam revo-
Seff. 29. cat, datisque in Angliam illico literis Henricum regem rogat, ut oratores
suos Ferrariam mittat, & Cantuariensi mandat, ut Episcopos suæ provinciæ
1438. universas ad Synodum ineunte anno novo convocatos Ferrariam proficisci ju-
Seff. 32. beat. Idem reliquis etiam Principibus Christianis, Episcopis universis per li-
teras eodem tempore Eugenius denunciat: At Basileenses patres interdicto
contrario Christianos omnes Ferrariam accedere vetant. Ingrata erat genti-
bus ferè universis ista Eugenii prævaricatio: Itali enim plerique Germani,
Hispanique Basileensibus obtemperabant, & Carolus VII. Galliæ rex non
modò prælatis suis profectionem [g] Ferrariensem interdixit, verùm etiam Eu-
genio infestus, vocato Avarici Biturigum ordinum regni sui conventu, con-
tra annatas, provisiones, & rapinas Pontificias Pragmaticam sanctionem edi-
dit, quæ nihil aliud ferè, quàm Concilii Basileensis decreta complectebatur,
è qua in regno suo jus dici voluit: eáque Pontificum Romanorum in Gallia
imperium diu coercuit usque ad [h] Ludovici XII. tempora, qui precibus Leonis
X. Pontificis devictus, eam tandem antiquavit. Verùm nostri Eugenio fe-
rè omnes favebant. Nam rex primò insignes aliquot legatos Ferrariam pro-
fecturos designat, & Episcopi ad Synodum IIII. Kal. Maji à Cantuariense
evocati sumptus iisdem pro dignitate præstandos decreverunt, quos tamen
cleri procuratores in inferiore Synodo propensioribus in Concilium Basileense
studiis denegarunt; tantum cœnobiorum procuratores e singulis proventuum
libris quatuor denarios concesserunt. In eadem Synodo Londinensi Henricus
de recente Eugenii injuria graviter conquestus est: quòd is pro potestate sua
Ecclesiam Eliensem Ludovico Rhotomagensi Archiepiscopo commendasset,
ejusdemque administrationem diplomate suo contulisset: ideóque universos
deliberare jussit, quomodo, rei à Pontificibus nunquam adhuc tentatæ occurri
posset.

g *Panor. tract. de Consil. Basil. n. 6. Carol. Molinæ. de Monarc. Franc. n. 149.*

h *Petr. Rebuff. tract. de nominat. quest. 2. n. 2.*

possct. Et certè exemplum posteris periculosum fuisset, nisi Philippus Mor-
gan tum temporis Eliensis Episcopus Rhotomagensi superstes conatum Pontifi-
cis irritum reddisset. Deinde coram Synodo prid. Non. Octob. ejusdem
anni prorogata Richardus Carpenter Academiæ Oxoniensis Cancellarius ut-
triusque Academiæ nomine peroravit, ut decretum de collocandis beneficiis
in eos solos, qui gradibus Academicis ornati essent, annis hujus seculi XVII.
& XXI. in aliquot annos prorogatum, iis jam elapsis iterum confirmaretur.
Idemque rege jam per literas suas à Synodo postulante, universi facilè conces-
serunt, adiectis conditionibus, quæ in superioribus decretis interpositæ, e-
rant. Ferrariæ jam inchoaverat Concilium Eugenius, eoque Joannem Pa-
læologum Imperatorem & Episcopos Græcos precibus & pollicitationibus ad-
duxerat, & exorta peste Florentiam cætum transfert, ineunte altero anno.
Ubi post longas de processione sacro sancti spiritus, de igne Purgatorio, de 1439.
primatu Romani Pontificis, aliisque controversiis inter utramque Ecclesiam
disputationes, Græci qui intererant, in Romanorum sententiam descende-
bant. Quos ideo tamen reliqui Græci ita execrati sunt, ut eorum morienti-
um corpora Christianorum more sepeliri passi non essent, ipsique ne ab unico
pristinæ fidei articulo discedere vellent. Basileæ interea patres Eugenii per- *Sess.* 33.
vicaciâ irritati, iterum pro jurisdictione sua pronunciant, Pontificem Roma-
num Concilio subesse: Concilium à Pontifice non posse dissolui, transferri,
aut prorogari; Eugenium quòd hæc omnia tentaverit hæreticæ pravitatis
reum esse; eúmque præterea contumaciæ, simoniæ, perjurii, impietatis
damnatum Pontificatu dejiciunt, & [i] delectis triginta duobus viris insigniori- i *Æne. Sylv lib*
bus ex quatuor nationibus Italorum, Gallorum, Germanorum, & Hispano- *2. de act. Concil.*
rum (nam nostri omnes Ferrariam discesserant) & demandata iisdem Ponti- *Basil.*
ficis novi eligendi potestate, Amadeus dux Subaudiæ, qui relicto principatu
filio suo in eremum secesserat, Pontifex salutatur, & Felix V. nuncupari
voluit. Erant tum Basileæ duo longè præclarissimi Jurisconsulti Abbas Panor-
mitanus, & Ludovicus Romanus, legati ab Alfonso Magno Arragonum rege
ex Italia missi; Illi orationibus frequentissimìs coram Concilio de ipsius pote-
state supra Pontificem disserere, & Eugenii facta damnare tanta subtilitate
simul & facundia, ut nemo auderet eorum dicta refellere: idemque scriptis
suis posterioribus sæculis consignatum reliquerunt. Nam Panormitanus [k] li- k *Panorm. tract.*
bello pro Basileense Concilio contra Eugenium edito demonstrat augustiorem *de Concil. Basil.*
esse Concilii, quàm Pontificis potestatem, Pontifici in Concilium nullum jus *in 5. vol.*
esse, Concilio contra Pontificem subjici, ab eo in jus vocari, coerceri, & de-
moveri posse, eásque pœnas in Eugenium contumacem fidei desertorem, Ec- l *Panor. ad c.*
clesiæ hostem, simoniacum, perjurum, sicarium rectè constitutas esse: & de *significasti. n 4.*
Conciliii supremo in pontifices imperio alibi sæpe in [l] commentaris agit: Lu- *de elect. ad c. li-*
dovicus autem Romanus in responsis suis differit, à [m] sententia Pontificis ad *cet de vitand. 1. n.*
Concilium rectè provocari, Pontifici concilium [n] dimittenti non esse obtem- *8. eod. tit. ad c.*
perandum, quin Pontificem ipsum [o] gradu suo à Concilio posse spoliari: vir *fraternitatis n. 1*
(inquit [p] Æneas Sylvius) non Roma tantum sed cœlo dignus, nec admiratio- *de haeret.*
ni, sed stupori futurus, si ætatis tempora duplicasset: illium autem fortuna m *Rom. cons.* 521
Italiæ invidit, quæ virum vix trigesimum annum ætatis egressum per pestem n *Rom. cons.* 521
Basileæ tum abstulit. Intererat enim Basileensi Concilio Æneas Sylvius, ei- o *Rom. cons.* 523
démque operam suam adhibuit, laudatis iis omnibus, quæ contra Eugenium p *Æne. Sylu lib*
1. de act. Concil.
Basil.

gesta

gesta sunt, editisque duobus libris, in quibus illius Concilii historiam descripsit. Quos tamen Pontifex postea factus, & Pius II. dictus, mutato cum fortuna animo, abolitos cupiens revocavit. Sanè istam de Concilii in Pontifices Romanos potestate, sententiam [q] Jurisconsulti tuebantur, quamdiu dicendi, scribendique libertate usi sunt, donec posteriore seculo in Pontificum servitutem redacti iis adblandiri inciperent, & [r] damnato expressim Concilio Basileense, Pontifices tandem supra Concilium & Ecclesiam universam evexerunt, & imperium illud adeo sedi Romanæ affixum esse [s] Theologi deinceps asseruerunt, acsi Pontifex nec illud exuere, nec seipsum Concilio quavis ratione subjicere possit. Priusquam exiret hic annus, in quo Basileæ ista gerebantur, Henricus aliam Synodum Londini vocavit XI. Kal. Decemb. cui adversa valetudine impeditus eo die interesse non potuit: sed post aliquot dies accedens à lachrymis vix abstinuit, dum oratione copiosa gravissimas Ecclesiæ ærumnas recitaret, pænis illis Judicibus Ecclesiasticis quotidiè irrogatis, quæ in provisores lege illa (quæ vulgò de Præmunire appellatur) sancitæ sunt, & clericis promiscuè ad Judicum Civilium tribunalia evocatis. Ideo ab omnibus constitutum est, supplicem libellum regi Ecclesiasticorum nomine ab Henrico esse porrigendum, in quo demonstrant pænas lege à Richardo II. promulgata sancitas in eos, qui in foro Pontificio Romæ, aut alibi subditum regis in jus vocarent, subdola Jurisconsultorum municipalium interpretatione per calumniam intorqueri in eos, qui in foro Ecclesiastico apud nos agant de re aliqua, cujus cognitionem ipsi sibi vendicent: unde deterritis omnibus ab illo foro jurisdictio Ecclesiastica valdè imminuta sit & privilegia Ecclesiæ à decessoribus suis concessa elusoria reddantur. Idcirco regem obtestantur, ut contraria lege lata in publicis regni comitiis decernat, pœnas illas ad eos solos spectare, qui actiones, rescripta, aut instrumenta publica Romæ, aut alibi extra Angliam impetraverint, & ne ex ea in quempriam agatur, qui in foro Ecclesiastico hujus regni de jure experiatur; cum judices Ecclesiastici jurisdictionis suæ terminos egressi prohibitionibus & aliis pœnis legitimis coerceri possint. Rex autem Henrico pro ordine suo intercedenti respondit, se in proximis regni comitiis de ea supplicatione cogniturum, interea curaturum, ne Judices sui, nisi causa priùs à seipso aut proceribus consilii secretioribus probatâ, quempiam ea lege arcessant. Quæ benigna regis responsio ita universis placuit, ut mox integram decimam regi concederent, adjecta nominatim conditione, ne bona & beneficia Collegii omnium Animarum ea concessione tenerentur. Ab eo tempore Henricus nullam Provinciæ suæ Synodum habuit, quin cogitationes omnes, quantum per publicas curas liceret, perficiendo Collegio adhibuit, quod Musis sacrum esse cupiebat. Jam enim muris ædificii splendidis juxta & magnificis artifices tectum accommodare cœperant, fundosque & prædia fundator comparaverat, quorum proventus perpetui alumnis suis suppeditarentur, eaque omnia suppliciter ad regem defert, obtestatus, ut Collegium suo nomine institui pateretur, quod regii nominis splendorem & authoritatem Collegio legitimè constituendo magni momenti esse Jurisconsulti arbitrarentur. Erat rex propensissimo animo in Ecclesiam & literarum studia, & Cantuariensem compatrem suum summo amore simul & veneratione prosequebatur. Igitur ædes illas fundis prædiisque omnibus à compatre suo coëmptis donatas diplomate

[q] *Gl. inc. si Papa dist. 40. Archid. Gemin. & Fran. ad c. in fidei favorem. de hæret. in 6. Card. Zeb. consf. 150. Anchar. consf. 181. Felin. ad c. super literis. n. 21. de rescript. Jo. Royas. de hæret. n. 518. Fr. Marc. decis. 944.*

[r] *Card. Jacobat. lib. 3. de Concil. n. 85. Hier. Alban de potest. Pap. n. 240. Cataldin. de Boncompag. de potest. Pap. n. 31. Alfon. Hoied. de benefic. incompat. par. I. n. 86.*

[s] *Card. Bellar. lib. 2. de Concil. cap. 18.*

16. *R.* 2. 15.

[t] *Epist. Acad. Oxon.* 26.

mate ſuo Collegium eſſe juſſit, privilegiis ampliſſimis auxit, eique poteſtatem conceſſit Cuſtodem & Socios deſignandi, leges porro & ſtatuta condendi, quibus ipſi cum poſteris ſuis parerent. Henricus itaque Anno ſequente Oxonium venit, Sacellum Collegii ſolennibus ceremoniis luſtratum conſecrat, Richardum Andrew Legum Doctorem & Cancellarium Cantuarienſem in Cuſtodem præficit, viginti viros lectiſſimos ex univerſo Academicorum cætu, Socios conſtituit, iiſque viginti alios in ſocietatem ſuam cooptandi poteſtatem fecit; è quibus viginti quatuor artium & ſacrarum literarum, reliquos ſedecim Juris Civilis atque Canonici voluit ſtudiis incumbere. Porrò univerſos alunos ſuos juſſit Hen. V. Th. Clar. Ducis, procerum, militúmque, qui in bello Gallico occubuiſſent, & Chriſtianorum demum omnium memoriam celebrare inter divina officia pro ratione temporum peragenda, religione uti videtur perculſus, quòd illius belli author & ſuaſor fuiſſet, in quo homines innumeri animas effudiſſent, ideóque Collegium ſuum Animarum omnium fidelium defunctorum de Oxonia appellari ſtatuit. Tum Sacellanos duos, Choriſtas aliquot, & ſervos adjecit, qui publicis Collegii muneribus inſervirent. Deinceps leges, & ſtatuta præſcripſit, ad quæ univerſorum ſtudia, mores, officia, & emolumenta exigerentur. Denique acceptis à Johanne Druell operis hucuſque confecti rationibus, ædificio tum interiùs expoliendo, tum extrinſecus amplificando curatorem præficit Rogerum Keys, qui poſtea in locum ſuffectus eſt Cuſtodis. Nam clauſtra, & aliqua ædificii pars, quæ in maximam civitatis plateam proſpicit, partim Henrico ſuperſtite, partim poſt ejus obitum conſtructa fuiſſe perhibentur. De cætero poſt conſtitutum Collegium nihil ab Henrico publicè geſtum ſive in actis publicis deſcribitur, ſive ab hiſtoricis ejus ſæculi proditum eſt; tantum commemorantur aliquot eximia illius in Academiam Oxonienſem & Eccleſiam Cantuarienſem beneficia, quæ ſupremam laudibus ſuis periodum adjicient. Inchoatum jampridem Oxonii erat munificentia præſertim Humfredi Ducis Glocestrenſis excelſum & ſplendidum illud ædificium, cujus pars ſuperior bibliothecæ, inferior publicæ Sholæ Theologorum deſignata eſt. Ad hoc opus Henricus haud exiguam pecuniarum ſummam contulit, & cum Epiſcopis, proceribuſque ad conventum ordinum Weſtmonaſterium evocatis vehementer egit, ut ſinguli aliquid erogarent, quæ omnia in [t] literis ab Academia ad eum datis officioſe recognoſcuntur. Donavit etiam Académiæ ducentas marcas, à tribus artium Magiſtris, duobus regentibus, uno non regente quotannis eligendis, ſub juramenti religione cuſtodiendas in ciſta publica è qua Academiæ ad uſum publicum centum ſolidos, cuilibet Collegio quinq; marcas, Magiſtro artium quadraginta ſolidos, licentiato & Bacchalaureo in qualibet facultate duas marcas, Scholari unam mutuò accipere liceret; ea lege, ut ſinguli pignore idoneo interpoſito priùs caverent, itemq; pecuniâ infra menſem ſolutioni præſtitum non reddita diſtraherentur. Optimè porrò de Academicis meruit conſtitutione illa in Synodo Londinenſi, eo rogante, edita, quam ſuperiùs recitavimus de beneficiis Eccleſiaſticis in eos ſolos conferendis, qui graduum Academicorum inſignibus ornati eſſent. Quod illi ſummi beneficii loco habuerunt, eíque gratias immortales ſæpiſſime eo nomine [u] egerunt, quòd viri omnium ſcientiarum cognitionem adepti ante eam conſtitutionem editam in Academia conſeneſcerent. Iſta, verò, aliáq; plurima in Academia ab eo collata beneficia in Epiſtolis Academicis

[t] *Epiſt. Acad. Oxon.* 26.

[u] *Epiſt. Acad. Oxon.* 1. 124, 126. 143. 144. 145. *i[illegible]bui.i.*

x *Stat.cist.Chich in Archiu.* micis honorificè prædicantur: quorum ut perennis esset memoria, decreto x Academiæ publico sancitum est, ut nomen ipsius inter Mecænates ascriptum à Sacellano Academiæ scholas quotannis obeunte recitaretur, & ut solenniter fieret pro eo sacrum anniversarium eodem die quo ipse è vivis excessurus esset. Illud enim jure optimo ei debebatur, qui Academiam duobus Collegiis, & tot donariis publicis illustrasset, præter privatam ipsius in multos Academicos indigentiores beneficentiam; quibus singulis annuum proventum aliquem suppeditabat, quod ex privatis rerum suarum rationibus etiamnum constat. Cantuariensem etiam Ecclesiam sedem suam plurimum ornavit: Ædi Christi restaurandæ, construendis Bibliothecæ & campanili magnam pecuniarum vim erogavit, gemmas & ornamenta plurima ad sacrorum usum, librosque magni precii ex omni scientiarum genere Bibliothecæ donavit: eaque omnia a Priore & Monachis Cantuariensibus in publico instrumento inter acta Cantuariensia descripto enumerantur. In quo ipsi vicissim pollicentur, corpus ejus post mortem suam impositum iri mausoleo, quòd ad partem presbyterii septentrionalem ipse jam exstrui jusserat, eumque locum nemini unquam sepeliendo permissum iri, idque se & successores suos perpetuo Curaturos. Denique Ecclesiæ Croydonensi ædificandæ, pontique Roffensi multùm impendit. Reliqua taceo, ne cujuslibet exigui doni enumeratio illustriora ejus facta imminuisse videatur. Ita relictis ubique pietatis & liberalitatis suæ monumentis, senio confectus ad cœlos migravit pridiè Idus Aprilis, anno salutis MCCCCXLIII. Corpus sepulchro, uti jam diximus, à se constructo illatum est, in cujus parte superiore statua ipsius marmore candido affrabrè incisa conspicitur, & è latere ascribitur hoc Epitaphium. *Hic jacet* HENRICUS CHICHELE. *Legum Doctor, quondam Cancellarius Sarum, qui anno septimo Henrici IIII. Regis ad Gregorium Papam XII. in ambasciata transmissus, in civitate Senensi per manus ejusdem Papæ in Menevensem Episcopum consecratus est: Hic etiam Henricus anno secundo Henrici quinti regis in hac sancta Ecclesia in Archiepiscopum postulatus, & à Joanne Papa XXIII. ad eandem translatus est qui obiit anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo tertio mensis Aprilis die XII.* Henrici mortem deplorata reip. conditio subsecuta est. Nam Margareta Regina, virilis ingenii fæmina, initis cum Gulielmo Polo Duce Suffolciense consiliis, Regem & rerum administrationem ad suum arbitrium revocat: inde principes in diversas factiones abeuntes, populum universum exactionibus oppressum unà trahunt. Tum Galli, qui Regi nostro obtemperabant, discordiis nostris commoti ad Carolum deficiunt, amissâ primò Normannia, postea Aquitaniâ universa, trecentesimo ferè anno, postquam Henricus II. eam acceperat. Domi seditionibus, foras bello externo laboramus: nam Cantiani Duce Joanne Caddo armis arreptis tumultuantur; & fines nostros hinc Galli ad oram Cantianam, inde Scoti Limites regni Septentrionales invadunt: & quod miseriarum ultimum habetur, familia Eboracensis, arreptâ hinc occasione, bellum illud intestinum omnium gravissimum concitat, in quo Henricus Rex bis in acie captus, semel ex Anglia fugere coactus totiesq; per fortunæ ludibrium regno restitutus, demum ab Ed. III.I vitâ simul & imperio spoliatus est. Proinde mortem HENRICUS. obiit opportunam, & à posteris elogium meruit tum prudentiæ, cujus consiliis innixa Resp, eo sublato unà collapsa est, tum fælicitatis, quem Deus Opt. Max. tot calamitatibus jam imminentibus superesse noluit.

FINIS.

VITA
GULIELMI WAYNFLETI,
EPISCOPI WINTONIENSIS.

CLARISSIMO VIRO

Nicholao Bondo,

Collegii Beatæ MARIÆ MAGDALENÆ apud OXONIENSES Præsidi Dignissimo, cæteróque lectissimorum ejusdem Sodalium Scholariúmque cætui,

JOHANNES BUDDENUS,
S. P D.

BSOLVI tandem (clarissime Præses vosque ornatissimi Magdalenenses) opus à vobis mihi olim delegatum. Gulielmi Waynfleti παλιγγενεσίαν *& quicquid hactenus è sacrosanctæ antiquitatis penetralibus, quasi cum tempore colluctatus, eruere meâ arte & industriâ potuissem, in lucis conspectum protuli, vestroque nomini, cui ipso vel argumento vel titulo potissimum debetur, consecravi. Quare grates tibi ago summe Deus, qui fatalem hunc Fundatoris stipitem è tot seculorum quasi incendio nunc ereptum (quod olim in gratiam Meleagri Althæam fecisse legimus,*

——flagrantem mater ab igne
Eripuit ramum, sparsitque liquentibus undis.)

H　　*Meis*

Meis manibus conservare voluisti. Quanti sanè hominis memoria consumpta jam penè fuerit, vel ignium morâ probari potest, quippè per centum quatuordecim plus minus annos vix potuit incendium extingui. Vobis etiam (magnifice Præses, humanissimique Magdalenenses) gratias tametsi quas agam referamque non habeam, habeo tamen quas non ago, (etiam quoad vivam) semper maximas, quòd mei solius operam ad has scintillarum reliquias conficiendas ceu aquæ situlam adhibuistis. Quorum voluntati quum morem me gesturum non ignorabam; (id quod pro eo ac debeo plurimi semper facio) tum sepultam propè ejus viri memoriam excitare, cui me uni scilicèt mortalium mancipio ac nexu obstrictum libentissimè agnosco, id verò perinde mihi gratum fuit ac quod gratissimum. Seculi enim pudorem & infamiam fuisse necesse est, si per socordiam nostram illorum nomina interire diutiùs pateremur, qui ut nobis prospicerent opem & diligentiam suam (parùm est) impertiverunt, immò omnia sibi postputarunt præ nostris commodis. Sed nescio quo rerum humanarum vitio illud Aristotelis, ὡς παρὰ λόγον γινόμενον, *usu pœnè quotidiano evenire videmus, nempè quod* ἐυεργέται ἐυεργετηθέντας δοκοῦσι μᾶλλον φιλεῖν, ἢ οἱ εὖ παθόντες τοὺς δράσαντας. *Sive quia illorum amor ex bonitate proficiscitur; horum ex necessitate: sive quia ejusmodi est meritorum causa, ut quemadmodum sua artificibus solent esse perchara opera, ita benigni in quos beneficium contulerunt eos amant maximè. Cui ego malo dum medicinam quærerem, quicquid hactenus nostris Annalibus intactum apud reconditos authores invenerim, summâ fide expromendum curavi: simul ne tanti præsulis historiam, quam silentium diu occuluit, planè oppressum terreremus: simul ne parum officio nostro defuncti videremur, qui præstitisse quod potuerimus (plurimum certe si potuissemus præstituri) censebimur. Vos intereà candide laborem hunc nostrum interpretari velle, tacitâ quadam animi mei inductione cogor ut existimem: quia quemadmodum Lucilius Consentinis & Tarentinis se scribere profitebatur: sic ego affirmare possim solis me Magdalensibus ista condidisse. Quod si nonulla quia templis consecrantur, idcircò precium invenerunt: sperabo equidem fore ut quæ clarissimi Collegii vestri patrocinio lubens dedicaverim, facile apud bonos omnes aliquam si non laudis, saltem fidei industriæque gratiam consequantur.*

Vestri studiosissimus observantissimúsque

JOHANNES BUDDENUS.

Gulielmi Patteni,

(*Cui* WAYNFLETI *Agnomen fuit*)

Wintoniensis Ecclesiæ Præsulis quondam Pientissimi, summi *Angliæ Cancellarii*, *Collegiique Divæ* Mariæ Magdalenæ *apud* Oxonienses *Fundatoris celeberrimi, vita obitusque.*

Ulielmi Patteni (cui Waynfleti agnomen fuit) vitam obitumque dum literis illustrare, veteremque tanti viri memoriam ab injuriâ oblivionis conor asserere, putavi illud imprimis humanissimo lectori prædicendum, nè aut quòd alumnus ejus nunc sim, aut quòd aliquem fortassis ingenii cultum ibi ceperim, ubi frequens quotidie numerus ad uberrimam doctrinæ messem solidamque Christianæ pietatis gloriam enutritur, aliquid supra veri fidem finxisse me arbitretur. Nihil hic studio dictum, nihil gratiâ, nihil scriptum quod factum non est, nihil denique beneficiis, quæ maxima profectò erga me extiterunt, quibusque fructum repetere longè amplissimum potuisset, blandientium more, repensum est. Tantùm quippè vel à specie adulationis abesse cupio, quantùm abesse necessitatem video quæ me impelleret. Nam si quis ab obitu ejus omnem ætatem animo complectatur indè usque ad hodiernum diem repetens, centum & quatuordecim annorum spatium effluxisse intelliget. Quæ res facit, ut quamvis historiam ipsis adhuc sensibus, omniumque memoriæ infixam scribere non profitemur: tamen & in re non plane incognitâ, & à nostro sæculo non valde remotâ, & (quod caput est) testibus non indigente, non tàm proclive est fallere quam refelli. Ubi vero vanitatis aut erroris semel postulatus fueris, authoritatem illico omnem fidemque prudentum à tuis scriptis avertis, ipsorum dignitatem quibus maxime consultum voluisti oppugnas; denique id agis ne non tam opus ad perpetuam possessio-

 nem,

nem, quàm ad intuitum præſentem comparaſſe videare. Atque ego, ſi voti mei compos forem, optarem hercle, ut qui fœdis adulationibus hiſtoricæ venuſtati vitium faciunt, & fontem illum publicum læthali veneno inficiunt, ex quô clariſſimorum virorum facta moreſque poſteritas omnis haurire debuiſſet, quibus ad vitam formandam deinceps inſtruatur, Alexandrum aliquem ſibi infeſtum habeant: Siquidem ille Ariſtobulo, hiſtoriam de ſuis rebus geſtis inter navigandum recitanti, in quâ ſane componendâ longe majorem operam quàm in veri perveſtigatione poſuiſſe viſus eſt, ereptum è manibus librum in Hydaſpem fluvium projecit, & te (inquiens) eodem ſane modo acceptum eſſe oportebat (Ariſtobule) qui ſolus pro me ſic depugnas, quique vel ipſo jaculo Elephantos trucidas. Hiſtoriam quippe quæ ornet, quæque illi perennem laudem paritura eſt, eam ego maxime veritatem puto, quæ (ſi Luciano credamus) falſum quid admiſtum non magis ferre poteſt, quam arteria aſpera aliud quam merum ſpiritum. Quod ſi plerique ſuam ipſorum vitam deſcribere, fiduciam potiùs quam arrogantiam aliquam exiſtimaverunt, neque illud iis citra fidem nedùm obtrectationi fuit, credo ego mihi nunc vitam demortui hominis narraturo veniâ opus non eſſe, utpote qui neque propter res ab illo præclare geſtas laudari debeam, neque officio pietatis excuſari velim.

GUlielmus Pattenus (cui Waynfleti agnomen fuit) vetere Lincolnienſium oppido Waynfleto, familiâ non perinde celebri atque honeſtâ natus, patrem Richardum Pattenum, matrem vero Margeriam Gulielmi Breretoni equitis clariſſimi filiam habuit. Qui tametſi amplos in agro Ceſtrenſi, unde ortus eſt, fundos occupabat, non paſſus eſt per intertiam domi in patriâ virtutem corumpi, ſed in Galliam abiit militatum, unde rem ſimul cum gloriâ reportavit, auctuſque jam equeſtri dignitate Cadomi præfecturam obtinuit, & ſub auſpiciis Domini de Scalis non procul à monte Michaelis (ut loquuntur) maximas Gallorum copias fudit & profligavit. Quæ quùm per ſe clara exiſtunt, & poſterorum memoriâ non indigna, recenſere tamen in hoc loco conſultò diſtuliſſem, niſi fictis vulgi rumoribus implicati nonnulli, humilem atque obſcuram fuiſſe hujus familiæ conditionem, non tàm certis quàm loquacibus argumentis ſoleant defendere. Putantque ſe tùm præclarè fabulam egiſſe, ſi ut quiſque ad excellentem aliquam dignitatem evectus eſt, ita eum ab ignobili tugurio priùs & à remo (ſi diis placet) ad tribunal deducunt, quaſi aut cum natalium dignitate ſplendor virtutis eſſe non poſſet, aut nihil magis admirationem pareret, quàm quod propter exempli novitatem minùs indies expectatur. Sparſa eſt in vulgus (incertum quo autore) fabula, Gulielmum hunc fuiſſe tonſoris filium, qui pectine & novaculâ victum quæritabat, & ut ſuaviter delirent, ajunt etiamnùm in monumentô ipſius apparere hujus artis aliquot veſtigia, quæ temporis injuriâ etiam ſi multùm deterantur, liquidò confirmare poſſunt ex qua officinâ primùm prodierit. Ego ſanè quemadmodùm ab iſtâ opinione alienior ſum, quàm ut dolus per ſpeciem veritatis callidè excogitatus facilè mihi imponat, ita ſi præter eroſi marmoris conjecturam aliquid afferre poſſunt, unde ille aut tonſoris filius, aut *vulgi pars ultima noſtri* fuiſſe deprehendatur, non recuſo quin adverſus me lege corneliâ de Falſis (quæ conditionem mentientibus pœnam irrogat) judicium experiantur.

Ex geneal. fundat. & lib. ſtatut.

Hall. in vita Henrici ſexti.

Juven. ſat. Satyr.

Inſtitut. de pub. judic.

Quòd

Quod si integerrimis fidei custodibus, si vetustorum exemplarium authoritati,
contra inscitiam importunam & temeritatem, locus non relinquatur; si leuis
aliqua per exoletos characteres divinatio plus valebit, quàm constans & incor-
rupta tabularum vox: profecto nullum deinceps antiquorum testimoniis pon-
dus accedet, nihil erit quare à veritate potiùs quàm à rumoribus stare veli-
mus. Scio non esse acritér pro umbrâ nobilitatis litigandum, neque homines
humiliores in alienum ejusdem nominis genus infundendos; & Senecam bene
monentem audio, Non facit nobilem atrium plenum imaginibus, Nemo in no- *Sen. epist.* 44.
stram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Sed quæ tamen
invidia est, & hanc si habeas velle negligere? et ut alienis titulis libenter ab-
stineas, propriis non gaudere? Tam est in vitio qui infra sortem suam ipse se
demittit, quàm qui alienam ambit. Utrumque enim vel abjecti animi vel ni-
mis exaggerati est argumentum. Atque ego interim dum ista pro certis &
compertis sic definio, sentio equidem mihi molestam sciolorum turbam ex par-
te aliâ minimè defuturam, qui non sine indignatione multâ erroris aut saltèm
incuriæ me insimulare non verebuntur, ac si veritatis lesæ reus forem qui a-
lienum huic familiæ nomen temerè adscripsisse, aut famam tàm communibus
pœnè omnium calculis comprobatam serò mutandam affirmavissem. Quid e-
nim? nonnè passim ab ipso collegio condito, omnium literis & linguis Wayn-
fleti nomen semper increbuit? In concionibus, in orationibus, in colloquiis,
in statutis, in fenestris, nomen Waynfleti non audivimus, non vidimus, non
celebravimus? Nonne ille hoc nomine sempiternam sibi apud posteros laudem
& gloriam propagauit? Quid igitur sibi vult tàm repentina novi nominis cu-
dendi ratio? Æquum est quicquid omnes colunt unum putari. Censores sci- *Symmach.* 54.
licèt isti rigidi & acuti satis pro imperio sic me alloquentur. Quorum ego *epist. lib.* 10.
tam intolerabilem in male judicando arrogantiam dicam an inscitiam, ut com-
primere maximè velim aut debeam, ita hercle nunquam possim: dabo tamen
quantùm in me est operæ nequid Pattenicum nomen capiat detrimenti, utque
suis potiùs quàm acquisitis aliundè titulis glorietur. Atque ut non minùs li-
beraliter quàm candidè secum actum putent, qui in diversam sententiam præ-
cipites feruntur, adjiciam aliquid in ipsorum gratiam, quo magis apud vulgus *In monument.*
hominum opinionem suam venditent. Vidi ego inter monumenta quædam E- *Eton.*
tonæ diligenter asservata, Locationum (quas vocant) formulas Waynfleti
nomine insignitas, quarum inspiciendi copiam mihi fecit ornatissimus Etonen- *Comment. in*
sis Collegii præfectus Henricus Savillus. Legi apud Lelandum *Venfluctum Si-* *Cygn. Can.*
menorum Episcopum, non semel in commentariis usurpatum. Henricus Sextus *Leland. in comment. Cyg. Can.*
Rex (ut cum Lelando dicam) longè pientior quàm imperio fortunatior, ubi *In Archiuis Ec-*
sic cum Priori cæteroque monachorum cœtui per literas commendasset, ut ma- *cl: Vinton.*
jori studio aut animi sollicitudine non posset amplius, *Waynfletum* bis appellat. *Regist Ecclia: Vinton.*
Hoc nomen in fronte præferunt ejusdem Prioris & conventus ad Regem & *Regist. Eton.*
Pontificem rescripta: Regestum Collegii Etonensis sic illum nuncupat: sic e- *Coll.*
nim habent verba. *Discretissimus vir & providissimus Willielmus Waynflete.* *Bibl. Magd.*
Denique hoc nomine Gulielmo Vycestero, qui ipsum libellulo quodam de Sa- *Col.*
cramentis dedicationis donavit eodemque sæculo vixit, Polydoro Vergilio *Polyd. Virg lib.* 23.
historiæ Anglicanæ libro vigesimo tertio, Matheo Parkero (seu quisquis ille *In vita Io. Staf-*
fuit, qui vitam Archiepiscoporum Cantuariensium nobis descripsit) Johanni *ford.*
Foxo

In actis & monument. Eccles. hist. sect. 15. Foxo ejuſdem Collegii alumno, Nicholao Harpsfeldio, ſibi denique ipſi, de cujus fide ſacrilegii inſtar eſt dubitare, hoc (inquam) Waynfleti nomine notus ſemper & deſcriptus fuit. Accedit huc etiam aliud non leve incommodum; nam quo minùs ipſum Pattenicâ gente oriundum putemus, vel maximè faciunt diverſarum familiarum notæ, clypeorum inſignia, in quibus præter *E. faciulibus.* quadratas illas albi atrique areolas (quæ propria ſunt Pattenorum ſymbola) Waynfletus ſupremam ſcuti regionem trium liliorum floribus diſtinxit, id quod feciſſe proculdubiò vir prudens nunquam cogitaſſet, ſi violatas ob eam rem majorum imagines vel leviſſimè credidiſſet. Nam quid (quæſo) opus fuiſſet antiquæ nobilitatis ſchemata propter novam aliquam fortunæ acceſſionem mutare, aut ab iis in tantillâ præſertim re differre voluiſſe, qui ſplendoris dignitatiſque tuæ authores extiterunt? Ego contrà ut pro me proque Fundatore meo quam breviſſimè reſpondeam, poëticum illud uſurpare ſoleo.

——Pudet hæc cognomina nobis
Et fingi potuiſſe, & non potuiſſe refelli.

Tollendus eſt enim è medio iſte difficultatis obex, qui omnem hactenus ad veritatem præcluſit aditum. Utque quod in ultimo loco propoſitum eſt primum amoliamur, illud ego frequenter uſu veniſſe inter legendum comperi, quod ut quiſque novâ aliquâ dignitate, aut rebus ſecundioribus auctus eſſet, ille ſi ſacræ militiæ nomen ſuum dediſſet, tum adjicere aliquam clypeo ſuo quaſi teſſeram ſolebat, quâ facilius à cæteris ejuſdem ſtirpis agnatis, dignoſci potuiſſet. *Parkerus in vit. Archiepiſc. Cant.* Non opus eſt longè repetitis exemplis. Nam Joannes Staffordius nobiliſſimi Comitis filius (ut ſummum Antiſtitem facilè agnoſcas) inſigniis ſuis tiaram appoſuit. quamvis illis majoribus prognatus foret, qui bina tigna, mutuo *Parkerus in vita Archiep. Cant.* ſibi invicem contractu inclinata geſtitabant. Et Gulielmus Courtneius ut Archiepiſcopi honorem repreſentaret, ſcutum gentilicium tribus infulis epiſcopalibus illuſtravit. Super quâ re ubi ego aliquandò Gulielmum Camdenum virum (ut cætera taceam) totius antiquitatis interpretum conſultiſſimum interrogaſſem, ultrò ſententiæ meæ patronus eſſe non recuſabat. Quod quum præter morem illorum temporum & exempla majorum factum non videtur, tum ex optimis etiam rationibus profectum eſſe minimè dubitandum. Mea ſiquidem opinio ſemper fuit, atque adeò nunc eſt, hoc modo profiteri eum voluiſſe mirum Principis favorem, cui ſcilicet uni regum omnium plurimùm debebat. Senſerat quippe ille Henricum ſextum ſibi perbenignum patronum, Collegiumque ab eo Etonæ poſitum matrem indulgentiſſimam. Quocircà ubi ad ampliorem fortunæ locum evectus eſſet, ſaltem ſi non paribus officiis, gratum tamen & memorem ſe comprobavit. Hanc itaque ob cauſam liliis ſcutum ſuum depinxit, quæ ſunt Etonenſis gymnaſii perpetua Emblemata; illis nimirum artibus uſus, ut Pattenica gente pariter atque Etonenſi, natum ſe confirmaret. A parentibus accepit hujus vitæ uſuram, à Collegio decus & dignitatem: utrique pro eo ac debuit reſpondendum fuit, geſſit id circò in eodem clypeo utriuſque inſignia Rhombos cum Liliis. Sed modeſtiam ſimul & prudentiam vide; gymnaſii inſignia cenſuit anteponenda ſuis. Quæ ſi vera ſunt, tum argumenrationis inſtitutæ hæc eſt futura clauſula. Omnia iſta honoris generiſque ornamenta

namenta jure semper optimo ad Pattenos spectasse, Gulielmum nostrum qui Pattenorum insigniis usus est, vel pro admissi qualitate lege Corneliâ puniendum, vel eo nomine donandum fuisse. Venio nunc ad illum nodum solvendum qui primo in loco proponebatur. Cui quidem explicando non opus est vel gladio vel bipenni, ità palàm se produnt omnia. Illud enim affirmare sexcentis pœne exemplis possum, condita plerumque atque imposita fuisse pro vulgi arbitrio hominibus cognomina. Simon Sudburius paterno nomine Tiboldus est dictus: Cæterum ex oppido Sudovolgorum unde prodiit, Sudburius passim audiebat. Mons acutus nomen loci apud Belgas Anglicanos celebris, at inde nobilissima Vicecomitum de Monte acuto familia (non fine insigni honoris præfatione etiam atque etiam à me nominanda) originem simul cum appellatione deduxit. Notius est quam ut nescire quisquam possit, pientissimi præsulis ad verum decus & immortalitatem nati Gulielmi Wiccami, à loco originis inditum cognomentum. Infinitus sim si singula persequar. Testis in rem præsentem omni exceptione major Thomas Fanshaus advocetur, is est qui vel labantem hanc sententiam ex fide antiquæ cujusdam syngraphæ queat sustentare. Sed ne ulterior fiat agnominis controversia, sobrini sui causam obsignatis tabulis defendit Juliana Churchstilia, quæ cum fundum alienare, jure agnationis (ut asseruit) ad se spectantem voluisset, & legibus cautum sit, quoties de genere genteve quæstio oboriatur, ei qui dicit probandi onus incumbere, rem universam sic deducit. *Sciant præsentes & futuri quod ego Iuliana Churchstilia vidua nuper uxor Rich. Churchstile defuncti, consanguinea & hæres, Magistri Willielmi de Waynflete nuper Winton. Episcopi: videlicet, unica filia & hæres Roberti Patten fratris & hæredis Richardi Patten (alias dicti Barbour) de Waynflete, patris prædicti Willielmi de Waynflete nuper Episcopi, in pura viduatate mea &c.* Quin tu igitur negabis mihi, quisquis es, hanc quasi fatalem optimis quibusque atque eminentibus viris familiæ mutationem ejusmodi fuisse ut in Fundatorem nostrum non conveniret? Richardus Pattenus hujus nostri pater cum eo in loco natus esset, occasionem novi nominis primus invexit, ex quo cæteri Waynfleti vocarentur; sed nec ille simpliciter Waynfletus dicebatur, sed Waynfleto oriundus. Nam cum multæ essent tàm generosæ stirpis propagines, nisi una ab alia commode discerneretur, ingens profectò eveniret nominum confusio. Quamobrem Fundator iste noster paternarum virtutum æmulus & agnominis fuit, & vici titulum dari sibi magis præoptavit quàm familiæ. P. Scipioni (ut est apud Livium) à devictâ Africâ cognomen Africano fuit: nostro huic ab instauratâ perpolitaque Waynfleto, multò mea quidem sententia aptius Waynfleti ἐπωνυμον accomodatur. Quippe omnis oppidi splendor (uti ego accepi) in scholâ publicâ est, quam ibi loci in altricis gratiam benignissimus alumnus erigendam curaverat, Hinc nomen patri repertum, simulque natalibus debitum, deinceps nunquam sibi dissimulandum statuit. Hincque adeo late serpsit, quæ etiam hodie intimis nonnullorum fibris grassatur opinio, grandem Fundatori illatam injuriam asserentium, si quisquam vero potius quam alieno nomine, insigniendum putaverit. Illi interim vel ad ravim reclamitent, mihi ut videtur suscepta causa peragenda sic fuit. Hæc igitur vitæ primordia Gulielmus sortitus, postquam iis literis quibus ad humanitatem pueritia informari solet, imbutus esset, opportunam Academiam studiis

D. Ad leg Corneliam de Falsis.

Parker in vita Sim. Sudburii. Cambdenus in sua Britannia.

D. Martin. in vita Wiccami.

Thomas Fanshaus.

E. Registro Collegii.

Genealog. Fundat.

ſtudiis ſuis obſequendo, Oxonium ratus, eò ſe contulit. In Collegio ipſo quærendo, ſedulitate pluſquàm ambitioſâ (ſit venia verbo) uſus ſum, Acta diligenter excuſſi, hiſtorias veteres, recentiores indagavi, famam conſului, nihil denique non tentavi, quo fugitivam ejus rei memoriam ad me retraherem. Raphael Hollinſhedus dùm à communi hominum opinione longius diſcedit in Mertonenſi Collegio narrat ipſum prima ſtudiorum ſtipendia feciſſe. Thomas Nelus, Nicolaus Harpsfeldius, unum è *Wiccamenſi Lycæo* contendunt fuiſſe, quibus præter conſentientem multitudinis vocem, adſtipulari videtur *Thomas Chaundlerus*, qui eodem ſimul tempore ipſe vixit, & librum de *Wiccami* vitâ, & rebus geſtis, ſane perelegantem conſcripſit. Huc accedit etiam depicta in ſolio ſedentis *Wicami* imago, dextrum ſiniſtrumque latus claudentibus hinc Cantuariæ Archiepiſcopo *Chicheleio*, illinc *Gulielmo Wintoniæ præſule*, quaſique honorem tanto Mecænati exhibentibus, id quod de alio præterquàm de *Gulielmo Waynfleto* dictum verè affirmare nemo poteſt. Neque enim illis temporibus præter *Gulielmum* hunc, ſedem epiſcopalem quiſquam occupabat. Nam quod in extremo loco firmamentum huic opinione eſſe poteſt maximum, nimirum, *ut unus vel duo de ſociis ipſius Collegii aut de illis qui aliquando fuerunt ipſius Collegii ſocii & ex cauſis licitis & honeſtis inde receſſerunt, aut unus vel duo de Collegio Beatæ Mariæ virginis Winton. in Oxonia, vel de hiis qui quondam fuerunt ſocii ipſius Collegii & ex cauſis receſſerunt honeſtis*, ad gubernacula reip. Magdalenenſis, depoſcerentur, non poteſt eſſe non veteris in illis ædibus hoſpitii vitæque anteactæ argumentum, Quod.

Chaundel. in. vit. Wic.

E. Statut col magd.

Ang. Polit.

Gratos blandæ officio nutricis alumnos
Eſſe jubet longumque piâ mercede laborem
Penſat, & emeritis cumulat compendia curis.

Ego certe ab hac ſententia ſive plane cognitâ & perſpectâ, ſive à majoribus quaſi per manus traditâ, propter ſummam Collegii celebritatem & hominum, non libenter recedo. Neque ut Atticum Lyſiam, quaſi Liciniâ & Mutiâ lege, Timæus Syracuſanum eſſe vendicat, ego eum cultiſſimæ Societatis jure privatum, in aliud Collegium redactum cupio. Quinimò plurimùm ad famam eruditionis arbitror, pertinere, quis tandem vel ſorte oblatus, vel conſilio quæſitus inſtitutionis locus illi contigerit (adeo eſt illud verum quod de Henrico Chicheleio ad pietatem & ſtudia literarum recreanda divinitus nobis conceſſo, ibidemque educato, uſurpatur, *ſæpe docet fructus de quâ fuit arbore ductus*) quem noſter tamen virtute ſuâ illuſtriorem (ſi fas ſit dicere) reddidit quam accepit. Quamobrem ex tantæ fundationis pullulans radice (verba ſunt Chaundleri) *floreſcens quaſi virgula, ope & adiutorio Thomæ Bekingtonii beneficentiſſimi domini & Vellenſis Eccleſiæ præſulis lectiſſimi, fermè in cedrum crevit magnam, quaſique lignum plantatum ſecus decurſus aquarum, uberrimos fructus protulit.* Nam ut validiorem ejus ætatem prætercam quæ excellentiſſimis ornamentis decorata in ſupremo authoritatis faſtigio collocata fulſit: Adoleſcentis cura in bonis literis perſequendis prorſus occupata luculentum præſentis ævi mortalibus exhibuit ſpecimen, quò tanta indoles (ubi ſemel maturuiſſet) foret porrectura. Ingenium fœlix, vigil animus, ſtudium pertinax, crebra contentio,

Chaundel. in vit. Wicc.

Chaundel. in vita Wicc.

Poſt adept. Præſulat. & Cancellar.

entio, ecquid aliud prædicare poſſunt quam inſigne aliquod & egregium deinceps ſecuturum? Invicta corporis vis quæ non aliunde magis quam per labores crevit, ingens ingenii aviditas quæ expleri non potuit, frequens concertatio quæ nunquam niſi victorem dimiſit, ſpem certè nunquam mentiuntur hujuſmodi præſagia. *Doctrina ſed vim promovet inſitam—Rectique cultus pectora roborant*; inquit poëta. *Horat. 4 lib. Od.* Quamobrem ad eas quas naturæ beneficio dotes acceperat, fœlix pro illius temporis infortunio, acceſſit inſtitutio. Nam humanitatis & eloquentiæ quidem ſtudia ita ardenti animo excoluit, ut in illis longè ſupra vulgi conſuetudinem excellere, peculiarem illi laudem adſcriberem, ſi Johannes frater illius in hujus quoque participationem non eſſet admittendus. *Balæus in lib. de ſcriptor. Brit.* Cujus cum præclaræ aliquot ab ipſo habitæ orationes recenſentur, faciunt propemodum ut exiſtimem, gentis potius ſingularem illius, & non unius hominis fuiſſe prærogativam. Jam in philoſophiâ quantùm operæ induſtriæque poſuerit, quantoque illam amore complexus eſt, eximia quadam illius in profeſſoribus alendis mercede propoſitâ ſatis declaratur. Neque tamen cum humanioribus ſtudiis, aut cum philoſophiâ ità conſuetudinem habuit, quaſi cum illis ætatem omnem traducturus foret, quemadmodum (ut eſt in fabulis) procos *Plutarch* Penelopes factitaſſe legimus, qui ubi ad dominam affectarent viam ejuſque potiundæ ſpe excluderentur, cœperunt pediſſequas & ancillas ejus perditè amare. Eorum quippe familiaritate tantiſper uſus eſt, donec ingenium probe jam ſubactum cœleſti prudentiæ vacare liberiùs potuiſſet. Cui ille ſtudio dum totum quod ſupererat vitæ ſuæ conſecrare deſtinaſſet, ratus nimirum id quod eſt, nullâ in re aliâ ſe gratiorem Deo operam, aut humano generi utiliorem locare potuiſſe, ad *Scholæ Wiccamicæ* præfecturam, tùm forte propter *Thomæ* *Willeus Epigram. Parker: Harpsfield.* *Alwini* diſceſſum vacuam, poſtulatur. Ad hoc munus ſubeundum quum judicium graviſſimorum de ſe virorum non plurimi facere non potuiſſet, utpote qui niſi moribus atque eruditione ſpectatum ſatis admittunt neminem: tum nullâ aliâ re magis impulſum reor, quàm promptâ atque expoſitâ bene merendi voluntate. Prægeſtiebat ſcilicet illius animus, utcunque tenui fortaſſis in re, luculentum aliquod magnificentiæ ſuæ documentum hominibus oſtendere, quumque facultates non admodum ſuppeterent, ſubſidio ſibi diligentiam & laborem comparare, quibus prodeſſe quamplurimis poſſet. Certe extremâ lineâ bene facere haud nihil eſt; & ſi recte interpretari volumus, haudquaquam video, quare ultima beneficentiæ pars ſit teneriores puerorum animos *Terent. in Eunuch.* bonis præceptis informare, ineuntis ætatis inſcitiam ſenili prudentia regere & conſtituere, ferocientes à licentia deterrere, diſciplinæ ſeveritate diſcipulorum mores adſtringere, talemque ergà pupillos affectum inducere perinde ac ſi parentum vicibus ipſe defungeretur, denique ita ſe gerere quaſi ipſe vitia nec habeat nec ferre poſſet. *Henricus Beufortius*, (quis neſcit?) in *Henrico principe* edocendo, quot ille ſimul quaſi per compendium informavit. *Rogerus Aſchamus* dum *Elizabetham* ſereniſſimam Reginam ad eas artes adduxiſſet, quarum vitæ par uſus & poſſeſſio eſt, univerſam prope Angliam ſingulari beneficio complexus mihi videtur. Ceterum ille, ubi per annos duodecim, hanc docendi provinciam ſic adminiſtraſſet, ut neque bonus aut eruditus quiſquam ejus operam aut fidem improbaret, ab *Henrico ſexto* rege longe pientiſſimo, ad ſcholæ *Etonenſis* moderationem accerſitus eſt. Utque nova ſurgentis Col-

legii fundamenta fœlicioribus auspiciis ponerentur 35. discipulos Wiccamicos, sociosque ejusdem Collegii quinque simul adscivit. Ita cum recenti puerorum examine in hoc aluearium traductus, locum verius mutavit quam vitæ institutum. Nam qui transacto quasi duodecim annorum curriculo, multam jam salutem operoso docendi muneri dicere debuisset, non tam studiorum usum & consuetudinem intermitti sensit quam augeri. Hic itaque rursus œconomia scholæ instituenda, optimis confestim exemplis pueritia imbuenda, docendi dedocendiquè geminatum onus perferendum, *condendæ leges magis ut pueri quæ honesta sunt facere incendantur. quam ubi non fecerint puniantur; danda cum primis opera, ut amplissimæ recentis gymnasii dignitati, parentum votis, juvenum indoli, patriæ desiderio, conceptæque de tam illustri præceptore opinioni, cumulate satisfiat. Id verò ille (eximius scilicet ac perfectus magister, cujusque domus cunctæ Angliæ quasi ludus quidam patuit, atque docendi officina) quam sedulò præstitit, copiosa quidem pro illius sæculi fato eruditorum hominum seges ab eo sata & culta, ex utriusque Collegii agro, magno cum Christiani nominis Reipub.que bono pullulantium, aperte testatur. Summa interim & prima regendi Collegii authoritas penes *Johannem Stamberium* fratrem (ut scribit *Balæus*) Carmelitanum fuit, cui antè alios omnes propter vitæ inculpatæ literarumque celebritatem rex sic indulserat, ut primum ad *Etonæ* gubernacula admotum, deinde à conscientiæ colloquiis factum, postea ad *Nordovicensis* Ecclesiæ præsulatum promovendum curaverit. Sed ille ubi propter *Gulielmi Poli Sudovolgarum* ducis, hominis (ut *Lelandi* verbo utar) invidiosissimi potentiam, inde esset deturbatus; provinciæ *Bangorensis* pedo donatus est. Verùm de hoc, suo loco uberior pro re nata, dabitur dicendi occasio. *Stamberio* successit *Henricus Seaverus Collegii Mertonensis* Custos, huic *Gulielmus* noster, qui propter egregiam & fructuosam operam in pube instituenda collocatam, summus Collegii moderator à Rege est designatus. Ab eo confestim tempore, maximis dignitatis, fortunæque præsidiis sic abundare cœpit ut paratiorem certè ab iis rebus diceres neminem, in quibus fælicitas sita est. *Henricus* quippe Princeps otii & solitudinis cupientissimus, totius imperii curam aliis demandabat: Ipse interim ubi à negotiis feriari per tempus licebat, totum se studiis pietatis consecrabat: nactusque ram fidelem, atque suis moribus obsequentem *Achatem*, ad sacra primum, deinde in consilium adhibuit. O quàm rara est hæc fælicitas, & verò tua (*Henrice:*) quæ haud scio an unquam majorum cuiquam acciderit, ut unum haberes virum cui omnia consilia tutò posses concredere, neque de illius minus quam de tua fide certus esse. Alebantur ea tempestate magnâ animorum contentione inter principes nobilitatis, partium studia, *Humfredum Glocestriæ* ducem & *Edmundum Polum Sudovolgarum Marchionem:* Inimicitiarum caput hoc fuit; Muneribus à *Gallò* captus, ità cum principe egerat *Sudovolcus*, ut permutationis nomine *Gallo* restituendam *Andegaviam* impetraret. *Glocestrensis* haud æquo animo ferens, malis proditoris artibus fraterni filii famæ, Reipub: que bono pessimè consultum, huic incepto solus obstitit, & quod virum fortem decebat, honorem patriæ salùti suæ præferendum judicavit. Hæc prima ingruentium malorum semina fuerunt, hæc prima Imperii *Henriciani* calamitas; quæ, postquam adoleuissent, ingentem Reipub. *Anglicanæ* cladem pepererunt.

Parker: in vita Stafford. & Harpsfield.
D. Martin. in vit. Wic.
* *E. Regist. Coll. Win.*
Nic. Harpsfield sect. 15. hist. Eccle.
Balæus in script. Brit.
Leland. Comment. in Cyg. Cant.
Ex Arch. Coll. Merton. Harps. sect. 25.
Æneas Sylvius: & Hall.
In epist. Reg. ad Prior: & Convent. Wint.
Lelandius Comment in Cyg. Cant. Hall.
Hall.

runt. Nam *Gallia* quæ jure sanè optimo in Anglorum potestate diu fuit, quasi postliminio reversa libertatem sibi asseruit: Studebat rebus novis *Hibernia*: cum *Scoto* tumultuatum est, veriùs quam pugnatum. Domi impurus ille *Cadus* funesto civium sanguine patriam fœdavit: *Richardus Eboraci* dux, omnis moræ impatiens Regiam dignitatem per civiles furores præreptum fuit: Hinc magnæ bellorum tempestates commotæ, multæ prœliandi vices, nobilitati mutuis cædibus *Angli*, adversis aquilis quasi duodecies dimicatum, nonaginta plus minus hominum millia ceciderunt, Octoginta familiæ principalis desiderati sunt.

Annales An.

Annales Ang.
Annales Ang.
Cominæus 7. Cap.1.

Heu, quantum potuit terra, pelagique parari
Hoc, quem civiles hauserunt sanguine dextra?

Lucanus.1.bell. Phars.

In hoc sæculum varium, seditionibus atrox, domesticis insidiis infame, crebris fluctuationibus obnoxium, ubi eousque periclitata est Reipub. salus ut quam majores florentissimam reliquissent, satagerent hujus ævi mortales plane nullam habere, quum incidisset *Gulielmus* noster, tum quo ille consilio, quâ fide & innocentiâ valuerit, inter reciprocos fortunæ æstus tamdiu jactatus, satis demirari non queo. Sub idem tempus è vitâ excessit *Henricus Beufortius, Episcopus Wintoniensis*, Cardinalium omnium facile ditissimus, cujus prudentiâ atque opibus ita *Henricus* juvari potuisset, ut depulso quantivis periculi impendentis metu, summa animi tranquillitate frueretur. Quamquam eam gravem jacturam, quam *Henricus Rex* in ejus morte fecerat, sarcire posse visus est *Gulielmus Waynfletus* qui illi in episcopatu successit, uti scribit *Polydorus*. Et gerebat ille quidem Reipub. quamdiu vixit optimè; Sed ubi divitiis cumulandis immodicus fuit, excellentem rerum ab illo gestarum memoriam vitiavit. Cæterum *Henrico* è vivis sublato, surrogatus est *Gulielmus Waynfletus*, insignis doctrinâ & pietate vir, (inquit *Matthæus Parkerus*,) quem *Nicholaus* quintus dum pro nimiâ illorum temporum licentiâ, per provisionem (ut loquuntur) Episcopos passim constituit, Ecclesiæ *Wintoniensi* præfecerat. Sanè ea demum magna voluptas est, æqualem ac parem meritis gratiam apud eos, qui dignitate eminent, invenire: neque fraudi propterea esse debuit *Gulielmo*, si *Nicholai* quinti pontificis optimi beneficio ad hunc honorem evectus fuisset, utpote cujus ea sanctimonia fuisse perhibetur ut nulli unquam magistratum precio vendiderit, qui singulos *Homeri* libros ducentis aureis, latinis versibus reddendos curaverit, qui doctos coluit, & præmiis ad studia literarum invitavit, ut facile primum vel solum honoris locum occuparent, de quo nullo unquam sæculo magis compertum est illud.

Polyd. Vir.

Polyd. Vir.

Harpsfield. Arch. Win.
Parker.

Sabellicus. æscensius in epist. Polit. pag. 118
Perottus in præfat. Polib. Hadrian. Barland.

Sint Mæcenates non deerunt Flacce Marones.

Denique cui renunciatum quum esset, quosdam esse Romæ qui bonos versus facerent, negavit bonos esse, cur enim ad me (inquit) non veniunt, qui poetis etiam malis pateo. Ab illo (inquam) laudatissimo Pontifice ad summam authoritatem perductum esse, non video quare cuiquam vitio verti debeat. At enim effrænatæ huic in episcopatibus disponendis licentiæ assensum non præ

Hermol. Bar. in epi. ad Alex.6.

 buisse,

buisse, non simulatæ (inquiunt) in Regem observantiæ argumentum fuisset. Nam quid sibi volunt tam absolutæ rerum alienarum largitiones? tantumnè cuiquam hominum ut liceret impune mearum facultatum domino esse, & pro arbitrio suo hos creare, illos ad præsulatuum dignitates transferre posse, concedi? Præviderant hoc malum non procul absuturum illustrissimi Reges nostri, qui quum intelligerent nihil esse tam sanctum in civitate, quod non corrumpat audacia, gravissimis sanctionibus nos ab hujusmodi maleficiis deterruerunt, quæ apertè vetant ne quisquam per provisionem (ut loquuntur) Pontificiam cujusquam dignitatis ambitæ sentiat beneficium. Verùm toto hujus Archiepiscopi tempore, Papa (inquit *Parkerus*) provisione adhuc episcopos statuit, inter hos insignem doctrinâ & pietate virum *Willielmum Waynflet*. Sed non gravabuntur Reverendissimi *Parkeri* manes (ut spero) si ego pro illo veritatis studio impulsus, cujus ipse amore si nunc viveret, in seipsum excitaretur, in medium quædam proferre non dubitaverim, in quibus incorrupta fide dignorum exemplarium authoritas, (quibus ego ut debeo plurimum tribuere soleo) ab illius opinione coëgit me dissentire. Illud autem est huiusmodi: *Gulielmum* nostrum, tametsi pro illius sæculi consuetudine, & virorum illustrium authoritate gaudere talibus privilegiis potuisset, ut omninò fortassis ab illis non abstinuerit, ita melioribus rationibus ad suæ dignitatis fastigium pervenisse, nam & *Henrici* Regis candidatus fuit, & communibus *Cleri Wintoniensis* suffragiis, factus est Episcopus. Id quarè tam constanter affirmem, nunc subjiciam. Supremum jam diem clauserat *Henricus Beufortius* Episcopus *Wintoniensis*, anno salutis instauratæ, 1447. Aprilisque (quod satis constat) undecimo: ibi Rex, tametsi quod *Henricus* primus ab Anselmi obitu fecisse narratur, itidem *Henricus* sextus facere potuisset, plenum quinquennium expectare ut ejusmodi tandem episcopum constitueret *qui vel aquis passibus virtutum Antecessores suos consequeretur vel emularetur protinus*: rejecto tamen hujusmodi fuco, multoque antè explorata *Waynfleti* præstantiâ, continuò & eodem die quo nuncium accepisset, Ecclesiæ Wintoniensi veniam alterum Episcopum eligendi concedit, simulque obnixè rogat (quamvis sua luce conspicui precariis testimoniis non juvantur) maximam in comitiis suis *Gulielmi Waynfleti* rationem haberent. Epistolæ forma sic se habet.

25. Edoard. pri. 25. Edoard. tertii.

Parker. in vit. Jo. Stafford.

Parker. in vita Episc. Cant.

Litera Regis ad Prior. Wint.

De gestis Pontif. Angl. lib. 1. Malmesburiensis.

Symmach. li. epi tertii. Ex. Arch. Wint.

LET-

LETTERS

Sent by the KING, to chuse WILLIAM WAYNFLETE Provost of Our Lady Colledge of ETON, Bishoppe of WINCHESTER.

TRusty and well-beloved in God, we greete you well. Letting you weete that it is come to our knowledge, to our greate heavines, ne weare Goddis wil, how that our late Cardinall of England and Bishoppe of Winchester is past out of this uncertained life. And howbeit that yee ought not to procede unto the election of a new pastor and fader for the Chirch of Winchester aforesaide without our licence first had in that party, yet nacheles we as well for the greate loue and affection that we beare unto the said Chirch, as for other great causes moving us, wolling in no wise the said Chirch to stand eny while viduate, licence you to procede unto the election of a newe Pastor there. And pray you hartely that in all the hast that you goodly may, yee woll so doe. Having by one assent our right trustie & wel-beloved Clarke and Councellour Master William Waynflete, Provost of our Colledge Royal of our Lady of Eton at the reverence of us and contemplation of this our writing, on your said election to be Bushoppe of your saide Chirch before all other especially recommended, whom as you know well, wee have in the most tender favour of our good grace. Wherin you shall not only provide your said Chirch of right a notable Clarke and a substantial person to Goddis plesir, and to the worshipp & wele of the same as we trust, but also doe unto us right singular plesir, and cause us to have both you and the said Chirch in the more special favour of our good grace in time to come. Geven under our signet at our Castle of Wyndsore the xi. daie of Aprill.

Cæterum Ecclesia Wintoniensis tanti patris orbitate percussa, haud diu negotium differendum rata, literas ad Regem statim ablegavit ; quibus ipsum su-

per

per *Henrici Cardinalis* morte certiorem fecit (tàm fubitæ feftinationis parùm ut videtur confcia) poteftatem fibi novi præfulis furrogandi dandam hifce verbis humillime deprecata.

LITERA

Miffa Domino Regi pro licentia obtinendad ad Epifcopum eligendum.

Ex Archiv. Wint Eccl.

EXcellentiffimo in Chrifto principi, & Chriftianiffimo Regi noftro Domino Henrico, Dei gratâ Regi Angliæ & Franciæ, et domino Hiberniæ, nos veftri humiles & devoti oratores continui, Prior Ecclefiæ veftræ Cathedralis Winton, & ejufdem loci Capitulum falutem in eo cui omnes Reges famulantur, & per quem principes proximè dominantur, Veftræ regiæ Majeftati cum ea quâ decet reverentiâ, tenore præfentium intimamus, quòd recolendæ memoriæ Dominus Henricus Beuford ultimus Epifcopus nofter, die Martis, undecimo Aprilis jam inftantis ad vitæ fuæ terminum (quod dolentes referimus) pervenit (verumtamen fœliciter ut fperamus;) ne igitur fedes Epifcopalis antedicta, diutino paftorum folatio deftituta, fuæ vacationis detrimenta deploret, aut jacturam in fpiritualibus feu temporalibus patiatur, ad veftræ celfitudinis Regiæ præfentiam unanimi noftro confenfu & affenfu, nos fratres Robertum Puriton *Subpriorem, ac* Richardum Marlebergh *Hordarium, confratres & commonachos noftros mittimus per præfentes dictæ veftræ excellentiæ humiliùs, quo poffumus, fupplicantes, quatenus, ut ad liberam futuri Epifcopi & paftoris Ecclefiæ veftræ memoratæ electionem procedere valeamus, licentiam gratiofe concedere dignetur veftræ regalis gratiæ magnitudo; quam ad fui laudem & honorem, ad inimicorum colla fubiuganda, atque ad populi fui meritorium regimen fœliciffimè regat & gubernet clementia Salvatoris per tempora duratura. Datum fub figillo noftro communi in domo noftra Capitulari* 12. *die dicti menfis Aprilis. Anno Domini* 1447.

Rex ubi votum Ecclefiæ intellexiffet, haud diù cunctatus (illorum quippe precibus ad id incitatus quod ultro fponte fua facturus effet) peramanter in gratiam Fundatoris noftri fic refcripfit.

A LET-

A LETTER

Sent by the King to proceed to Election the *Saturday* following.

TRusty and wel-beloved in God we greete you wel, and doubt not but that you keepe well in remembrance, how we upon knowledge that wee have of the decease of our Uncle, late your pastour and governour, wrote unto you our most speciall letters for the recommendation of our right trustie and wel-beloved Clarke Master William Waynflete Provost of our Colledge Royall of our Lady of Eton, in your next election to bee made for your Bishoppe, Desiring you furthermore in our said letters in asmoch as we would not the Cathedrall Chirch of Winchester should any while stand viduate, that you would procede to election in all godly hast, and forasmuch as we desire in the most effectuous wise that wee can, that ye shall procede to your saide election on Saturday next comming, for divers right great causes especially moving us, we pray you to dispose you thereunto, not abiding uppon any letters under our great seale. For we have in such wise ordeined that yee shall not neede them at that time, but have them in goodly hast after, bearing date before. And as touching a Doctor necessarie in your said election wee have writen to Master Stephen Wilton to assist you. Wherefore we desire and prey you in as harty wise as we can that all excusations laide a part, you procede to your seide election on Saturday, having recommended in most speciall wise our seyde Clerke Master William Waynflete before all other. And furthermore that yee give full feith and credence unto the bearer of thees in that he shall sey unto you in our behalfe, and that yee fail not hereof as yee desire us to be enclined to shew unto you the favour of our good grace in time to come. Yeuen under our signet at our Castle of Windsore the xiii. day of Aprill.

Cognitâ

Cognitâ principis voluntate, frequentes ad electionem ſtato die conveniunt, prompti alacreſque & pro interpoſitâ Regis authoritate, *Gulielmum* ſalutant epiſcopum, quod ut ratum fixumque habeatur his literis depoſcunt ſeriò.

LITERA

Procuratoria miſſa Regi Henrico Sexto ad confirmandam Electionem factam de Gulielmo Waynflete Epiſcopo Wintoniense.

Ex Arch. Wint.

E*Xcellentiſſimo & Chriſtianiſſimo in Chriſto Principi & Domino noſtro Henrico, dei gratia illuſtriſſimo Regi Angliæ & Franciæ, ac domino Hiberniæ, veſtri humillimi & in Chriſto deuotiſſimi oratores* Willielmus Aulton *Eccleſiæ veſtræ Cathedralis Winton. Prior indignus, ac ejuſdem Eccleſiæ veſtræ capitulum, orationum ſuffragia, & in eo proſperari per quem Reges regnant & Principes dominantur. Sublimitati veſtræ regiæ preſentibus literis humiliter intimamus, quod vacante nuper Eccleſiâ prælibatâ per mortem naturalem celebris & recolendæ memoriæ domini* Henrici *miſeratione divina titulo Sancti Euſebii ſacroſanctæ Romanæ Eccleſiæ presbyteri Cardinalis Angliæ, dictæque Eccleſiæ veſtræ ultimi & immediati (cui deus parcat)* Winton. *epiſcopi, ac obtenta ex veſtrâ regiâ clementiâ, alium nobis & Eccleſiæ veſtræ in Epiſcopum & paſtorem licentia eligendi : Nos venerabilis & inſignis prudentiæ virum magiſtrum* Willielmum Waynflete *ſacroſanctæ Theologiæ Bachalaurem, ſerenitatis veſtræ conſiliarium, virum utique providum, & in agibilibus diſcretum deo devotum in ſpiritualibus & temporalibus plurimum circumſpectum, ac nobis & Eccleſiæ veſtræ neceſſarium, vobiſque & regnis veſtris (ut firmiter credimus) utilem & fidelem, unanimiter & concorditer ſpiritus ſancti (ut ſperamus) gratiâ inſpirati, in ipſius Eccleſiæ veſtræ & noſtrum epiſcopum conſenſu noſtro unanimi nullo penitus reclamante elegimus, & paſtorem. Requiſitoque pluriès poſtmodum ipſius electi magiſtri in hâc parte conſenſu, ipſoque ſæpiùs lachrymabilitèr reclamante, tandem præfatus electus poſt deliberationem diutinam, dictæ electioni de ſe factæ ſuum conſenſum adhibuit paritèr et aſſenſum. Ad implorandum igitur humilitèr veſtrum conſenſum Regium electioni, & electo hujuſmodi gratioſè per vos concedendum, Fratres* Robertum Puryton *Subpriorem &* Richardum Marleberg *hordarium, commonachos, & confratres dictæ veſtræ Eccleſiæ Winton. conjunctim & diviſim, conſenſu noſtro unanimi deſtinamus, veſtræ Regiæ celſitudini ſupplicantes humilitèr & devotè, quatenus dicto electo*

&

& Electioni hujusmodi sanctè ritè, & solenniter celebratæ vestrum Regium consensum favorabilitèr impertire dignetur vestræ Regiæ Clementia Majestatis; quem in prosperitate continuâ, ad Ecclesiæ suæ sanctæ, & regnorum vestrorum tutissimum regimen, & munimen, diutissimè fœlicitare dignetur filius virginis gloriosæ. In quorum omnium fidem & testimonium sigillum nostrum commune presentibus apposuimus. Datum in domo nostra Capitulari, quoad consignationem presentium, sub sigillo nostro communi decimo septimo die mensis Aprilis. Anno, 1447.

Satis jam constare arbitror cuiquàm, modò pertinaciter incredulus non fuerit, quemadmodum legitimo suffragiorum jure, & non imperiosis (ut vocant) diplomatis (quibus sacerdotum beneficia conferri aliis solent, in diem mortis eorum qui ipsis fruuntur) ad Pontificiam dignitatem aspiraverit. Cæterùm ut in re satis luculentâ verbis etiam utar minimè necessariis, illud quoque auctarii vice subjungendum curavi, quod in publicis Ecclesiæ Wintoniensis tabulis descriptum reperi. Nam peractis comitiis, literas confestim Romam ablegant, ipsum Pontificem universæ rei, ità uti gesta est, certiorem faciunt, & quià virum dignum qui secundus à Cardinale numeretur creaverint, Papam deinde demississimè obsecrant, ut author foret. *Duar. de benef. lib. 5. cap. 8.* *Ex Arch. Wint.*

Sanctissimo ac beatissimo in Christo patri, ac Domino, Domino Nicholao *divinâ providentiâ sacro sanctæ Romanæ ac universalis Ecclesiæ summo Pontifici, Frater* Willielmus Aulton *Prior Ecclesiæ Cathedralis sancti* Suithini Winton. *& ejusdem Ecclesiæ capitulum & conventus Ordinis Sancti Benedicti, sui humiles ac devoti oratores, obedientiam & omnimodas reverentias & subjectiones ad devotissima pedum oscula beatorum. Sacris Canonibus &c.* & interjectis nonnullis. *Statim, subitò, & repentè spiritus sancti gratiâ (ut fortitèr credimus) inspirante, nulloque nostrum penitus discrepante vota nostra direximus in venerabilem virum magistrum* Willielmum Wainflete *sacræ Theologiæ Bacchalaureum serenissimi in Christo principis* Henrici *dei gratiâ Regis Angliæ & Franciæ, Consiliarium, ac Prepositum Collegii Regalis beatæ Mariæ de Etonâ (virum utique providum ac discretum, literarum scientiâ, vitâ, & moribus meritò commendandum, in ordine sacerdotali & ætate legitimâ constitutum liberum ac legitimum, nec non de legitimo matrimonio procreatum, in spiritualibus & temporalibus plurimùm circumspectum, aliis virtutibus insignitum valentem & scientem jura dictæ Ecclesiæ nostræ defendere & tueri) & eum quasi una voce & uno spiritu nostrum & Ecclesiæ nostræ episcopum elegimus & pastorem. Eapropter beatissime pater, sanctitati vestræ tàm devotè quàm humilitèr voto unanimi supplicamus, quatenus electionem eandem sic sanctè, solenniter, concorditèr & canonicè celebratam dignetur vestra sanctitas confirmare, ac eidem electo Magistro munus consecrationis favorabiliter impertire; ut deo anthore nòbis & dictæ Ecclesiæ velut pastor idoneus præesse valeat utilitèr & prodesse; nosque & alii ipsius subditi ob illius regimen possimus cum deo salubritèr militare. In quorum omnium &c. Datum in domo nostra Capitulari &c.* *Distinct. 63. cap. Statuimus.*

Cæterùm Pontifex ubi rem omnem per nuncios intellexisset simul studio principem optimum demerendi, qui Amedeum Allobrogum ducem huic Nicholao diu adversantem depositâ simultate conciliasset, simul quia quod factum est infectum reddi non potest, ne quidvis impunè sibi licere non putaret dum pro arbitratu suo cuncta dispensare ac distribuere soleat, in hæc verba *Fabianus.*

Ex Arch. Domini Redmanni Regist. Cant.

rescribit. *Nos decernentes per præfatæ Sedis providentiam utilem & idoneam præsidere personam provisione, &c. sexto Id. Maij. Pontificatu anno primo:* Sed quid sibi vult (inquis) hoc *provisionis* verbum? Nonne eo potestatem sibi vendicat præter meram consecrationem scilicet aliquid indulgendi? Ergone quoties *providentiæ aut provisionis* injecta est mentio, tantam largiendi licentiam comminisci opus est? Sane *Gulielmum Aultonum* eadem voce usum fuisse, qui nec ausus nec potuit tàm immensam sibi authoritatem unquam arrogare, non semel observavi; Ego inquit (nam obsignatis tabulis agendum est) *Willielmum Waynflete* in episcopum & pastorem hujus Ecclesiæ eligo, (parum fortassis illud est) ac huic Ecclesiæ *provideo* de eodem. Neque id alio fuisse consilio factum videtur, nisi ut authoritatem quam jure suo episcopi obtinebant maximam, perinde ac si à sede *Romana* primum effluxisset, illi acceptam denuo referrent. Quippe ex quo rerum Ecclesiasticarum summa potestas penes Archipresules *Cantuarienses* in Angliâ fuit, eos nimirum ut suos legatos nominabant *Romani* Pontifices; eo nimirum consilio, ut quæcunque in administratione suâ alii gessissent, universalem illam authoritatem illis semper acceptam ferrent. Sed ut è diverticulo in viam iterum redeamus: *Fundator* ubi per suffragia cleri renunciatus esset *Episcopus*, regiâque voluntate confirmatus, dein coram illustri Archiepiscopo *Johanne Staffordio* in ædibus *Lamebithanis* sacramento fidem obligasset, decimo quinto Kalendas Julias, jubente eodem Archiepiscopo, spiritualitatis (ut loquuntur) jura liberant, & onus administrandæ tutelæ deponunt *Richardus Episcopus Roffensis, Thomas Johannesque Langthorn* utriusque juris consultissimi Bacchalaurei. Tertiò deindè Kalendas Augusti, sacris cæremoniis de more inauguratus, faustis omnium acclamationibus Episcopus Wintoniensis est salutatus. Et peracta sic est (ut videris) totius dramatis fabula. Fuere tamen (ut ego aliquando accepi) qui narraciunculam (haud pol illepidam) à communi tamen judicio valde differentem, nobis excogitarunt, quam ego in ipsorum gratiam nunc subjiciam. Ferunt accitum ab *Henrico* sexto *Gulielmum*, tunc fortè ubi collegii Etonensis præfecturam gerebat, atque istis verbis compellatum Magister (inquit) *Gulielme* (sic sæpe & perfamiliariter princeps solebat ipsum alloqui) si beneficium aliquod ex benignitate mea obtinueris, potin'es ipsum retinere? annuenti *Gulielmo* se posse & quando ita juberet rex, facturum sedulò, proin refert princeps, volo jubeoque te esse Wintoniensis Ecclesiæ præsulem. Recensere in hoc loco necesse non habeo, quos ille sumptus & quam grandes faciebat, dum universam Archiepiscopi familiam lautissimis epulis excipiebat, *Cappam* (uti vocant) *professionalem* Archiepiscopo donabat, remunerationis benevolentiæque ergò centum libras eidem dabat, tapeta sua & vestes solutâ pecuniâ redimebat, magnam quinetiàm pecuniæ vim inter famulos distribuebat, quæ tàm copiosa largitas ab aliis ægrè fortassis expressa, ab illo lubenter effusa prolixam imprimis & beneficam naturam satis declarat. Sed istam rei familiaris jacturam resarcire posse visa est amplissimorum proventuum spes, quos ab uberrimo Præsulatu statim colligebat, in eminentiori solio sederint alii, se tamen in pinguiori collocatum probè meminerat. Nam si nunc dierum detritis (proh dolor) bonorum præsulum facultatibus, propter nimias potentiorum sordes, species tamen antiquæ dignitatis non planè imminuitur: Quem

Ex Arch. Wint.

In prærog. sedis Cant. Parker.

Ex Arch. Redman. Parker in vit. Henri. Dezei. Ex Archiu. Domini. Redman.

Ex Arch. Eton.

In Alb. Regist. Cappa sic dicta quod totum hominem capiat. Lindwod. de Eccle. ædifiian. &c. cap. 2. Parker in vit. Warhami.

alium

olim ſplendorem tum fuiſſe arbitremur, ubi eo fortunæ ſtatu uſi ſunt, qui vel hominum opinione fingi potuit maximus? Multa ſunt hujus Eccleſiæ & peregregia ornamenta quæ cum ſuſceptâ novâ dignitate ſimul advenerunt. Nam & nobiliſſimæ Equitum *Georgianorum* ſocietati à ſacris eſt, & Cancella- *Parker pag* 24. rii munere apud primatem ſuum defungitur: quâ ratione interdum *Angliæ* re- *Parker.* ges ab epiſcopis *Wintonienſibus* utpote *Cantuarienſium* vicariis ungi & ſacrari non dedignantur. Igitùr ille ubi opulentiſſimum pontificatum non fœde (quod plerunque ſolet) per ſummum dedecus mundinatum, neque citrâ principis aut cleri voluntatem adeptus, Quid deindè tantâ *Cathedrâ* tantaque amplitudine dignum geſſerit aut quomodo tanti nominis menſuram impleverit, id nunc potiſſimùm conſcribendum ſuſcepi. Fatalis enim invidia eſt quæ bonis inceptis ſemper obſtat, prohibetque videlicet, ne quantum homini datum eſt noſtra provehantur. Inſeuit animis hominum hoc ſemen noverca aliqua natura, ut dum privatam vitam agimus magiſtratu non indigni videamur, at pauci ſunt qui utriuſque vitæ perſonam ſic cum dignitate poſſunt ſuſtinere, ut non ſit longè deterior eorum conditio poſtquàm dignitatibus aucti fuerint. *Auſonius.* Adeò eſt illud poëtæ verum.

Spem fruſtrate ſenex, privatus ſceptra mereri
Viſus es, imperio proditus inferior.

ENim vero noſter harum rerum minimè imperitus, anixiùs agebat quo beneficii genere non ſolum præſentis ævi mortales, ſed longo poſt tempore naſcituros ſibi devinciret. Nam et novis acceptis honoribus parem ſe exhibere volebat, & magno Reipub. cum bono natum ſe demonſtrare id vero vehementer diſcupiebat. Itaque dum ingens bene-merendi ambitio animum illius occupabat, opus ſanè ſœculorum omnium prædicatione dignum inchoauit. Et quod fœlix fauſtumque bonis literis & pietati ſit, *Aulam beatæ Magdalenæ* *Ex Regiſt Col-* conſecravit. Inceptum (ne quid parcius dicam) verè heroicum. Fides nu- *leg.* minum! namque altero à conſecrationis ipſius anno tam grande negotium parturire, quod ſine maximis prudentiæ fortunæque ſubſidiis aggreſſus operam omnem eluderet, & maturitate tam feſtinatâ contendere quaſi ſerius quam par erat ad rem adeò præclaram animum adjeciſſet, incredibile in bonis literis promovendis, deſiderium apertè profitetur. *Neratius Priſcus* inter Juris conditores author non ignobilis, è tribus conſtare collegium affirmat; quam *D. de verb. ſignif.* ſententiam *Marcellus* quoque ſecutus eſt: *noſter* verò ſodalitium hoc ſuum numero quinquagenario definivit. Cæterum ne quid, ſub ſacri conventus prætextu, adverſus leges molitus videretur quinto nonas Maji illis coeundi jus ab *Henrico Rege* impetravit. Simulque inſignem illâ tempeſtate virum, *Johannem Hornley* Sacræ Theologiæ Bacchalaureum *Præſidem*, artium magiſtros tre- *E. Regiſt. Col-* decem, ſeptemque Bacchalaureos (quibus bonus ille ſenex cum imperio præ- *leg.* eſſet) collegas admiſit: reliqua ſtudioſorum multitudo ex minorum gentium *Charta fundationis.* ſcholaribus conflata eſt. *Johanes Godmanſtonus* ex eâ nobilium notâ, qui Armigeri appellantur, bonarum artium ſummus admirator, *Fundatorem* ſponte ſuâ ſatis incitatum, benignè etiam inſtigavit. Et ne in alieno ſolo temere *E Regiſt, Col-* ædificaret, fundum pie eſt elargitus. Jamque fervêre opus incipiebat, quum *leg.*

 derepente

derepente causa belli propè erubescenda emicuit; quæ *Wintoniensem* à tam sancto proposito parumper avocavit; quippe *Londinum* pariter & bellum, vir ultimæ sortis *Johannes Cadus* invaserat; dubium liber an servus, sed qui *Pseudomortymerus* tamen vocabatur. Ibi Rex ut concitatis rebellibus frænos mature injiceret, sic quasi explorabundus, & ut verum dicam, contemtim *Humfredum Staffordium* cum electâ militum manu præmittens ab illo imaginario & scænico *Mortymero* in primo statim congressu profligatum desideravit. Inde qui rebellantium fuerit furor: Quæ post victoriam insolentia, vel ex eo intelligi potest, quod summo (proh dedecus) Angliæ Quæstori *Johanni Sayo* cervicem amputarunt, locupletissimum quemque maxime proscripserunt, optimos ut sors obtulerat, fœde trucidarunt, nihilque ad extremam crudelitatem reliqui fecerunt. Quocirca cives non tàm ex fiduciâ, sed quià oppressi erant, ut audere aliquid viderentur, improbum perduellem intempestâ nocte adoriuntur, pari fortunæ aleâ utrinque ad summum mane decertantes; documenta cladis mutuæ, cruenta aliquandiu *Thamesis*, plenæ cædibus viæ, pons cadaveribus interclusus, flammamque alii fugientes in subjectum flumen præcipites dati.

Polyd. Virgil.

Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet, aut possit lachrymis æquare dolorem?

Virgil Æneid. 2.

Adeò est illud verum *Cornelii Taciti* in turbis & discordiis pessimo cuique plurimam inesse vim, pacem & quietem non nisi consilio & bonis artibus comparari. Prima redeuntis, atque ut sic dixerim, repubescentis imperii spes, *Cantuariensis & Wintoniensis* fuere, qui novam de perfido latrone victoriam commenti sunt, *non pugnare:* novum sanè illud sed salutare Reipub: consilium. Accersitus quippe à *Cancellaria Wintoniensis* ab ædibus *Halywellensibus* (in quibus ob metum seditiosorum sese continuerat) rogatusque sententiam quid in tam præsenti calamitate facto opus esset, re diu deliberatâ, utriusque visum est è re Reipub. futurum, ut, quos armis compescere hactenus non valebant, eos tumultu per spem impunitatis summoverent. A Turre igitur trajecto flumine, *Sudovercam* appellunt, edictoque per præconem promulgato omnibus delictorum gratiam (excepto *Cado*) impertiunt, bonam mentem modo deinceps colerent, & serenissimam majestatem comiter observarent. Hæc ubi per exercitum disseminata sunt, dici vix potest quibus lætitiis perfusi, & quam immortaliter gavisi seditiosi: neque datâ acceptâque salute, sed incredibili celeritate usi domum repetiverunt. Quod si gubernator præcipua laude fertùr qui navem ex hyeme marique scopuloso servat: tum quantam ejus viri prudentiam existimari par est, qui ex tot tantisque procellis plusquam civilibus, Reipub. ceu laceræ ratis membra eripuerit. At *Cadus* jam fractus animo, postquam in latibulis salutem diu quæsiuisset, ultimò deprehensus, animam simul cum victoriâ (quam non bene coxerat) evomere est coactus. hic est ille fraterculus Gygantis, terræ filius.

Hall.

Cujus supplico non debuit una parari
Simia, non serpens unus non culeus unus.

Cæterum

Cæterum Rex ut omnes flammæ tàm exitialis restingueret reliquias, non ita multò post *Cantuariam* profectus est. Ubi illum pro eo ac decuit obsequio acceperunt illustrissimi Antistites *Cantuariensis & Wintoniensis noster*, convocatisque in *Capellam Domini Prioris* consiliariis, (aderant autem *Johannes Staffordus* Archiepiscopus *Cantuariensis, Johannes Kempius Archiepiscopus Eboracensis, Wintoniensis* noster, Episcopus *Elyensis*, dux *Somersetensis, Salopiæ Comes*, Comes *Wiltoniæ* & *Prior Sancti Johannis Baptistæ London :* quid de facibus & furiis Reipub. teterrimis statuendum foret, in commune consulebatur. Post benè longum deliberandi spacium, vicit tandem eorum sententia quibus æquitatis quam justitiæ potior fuit ratio. Itaque sublatis è medio perniciosissimis seditionum patronis, innocentia ubique tuta & incolumis evasit. Vix dum respiraverat Insula, quum statim *Richardus Eboraci* dux homo potens & factiosus, quique Regem ipsum cognatione proxime attingebat, opprimendæ Reipub. consilium cepit. Bonus *Glocestriæ* princeps *Humfredus* iniquissimæ damnationis ruinâ prostratus ad superos abiit, infestus subditis *Somersetensis* propter amissam *Normanniam*, exhausta bellis *Gallicanis* militum virtus, in *Anglia* exercitus nullus, Ipsi imperium consequendi spes magna, tutæ tranquillæque res omnes, sed ea prorsus peropportuna *Eboracensi.* Igitur cum amicis re communicatâ copias conscribit. Quod ubi *Henrico* nunciatum est venienti morbo occurrendum putans, *Blachethi* castra metatus est, indeque ad *Eboracensem* legatos misit (non quales olim populus Ro: in Bythiniam, de quibus Cato Censorius dicere solebat, illos nec pedes nec caput nec cor habere) sed eximiæ spectatæque prudentiæ præsules duos *Wintoniensem* nostrum atque Elyensem, penes quos causam tanti motus intelligendi deque pacis conditionibus transigendi summa authoritas fuit. Qui postquam in conspectum Ducis prodiissent, hujusmodi orationem habuisse dicuntur.

Io. Uton de obit. & memorand. Eccle. Caut.

Annales Ang.

Quo te nomine insigniamus (*Richarde?*) principemne hodie alloquamur an proditorem, tute ipse ambiguum nobis reliquisti. Nam principis dignitate perinde ac titulo alienum eum judicamus qui patriæ statum vel mediocriter labefactavit : Et cognomentum proditoris ab antiquissimis Regibus originem repetenti tibi indecorum non negabis. In tuâ manu positum vides, quid nunc sis aut velis esse. Quamquam opinione nostra quid velis esse, ubi instructam aciem, infestaque signa conspicimus, haud ampliùs incertum sit. Huc nimirum te adegit impotens dominandi libido, & quam errore animi finxisti, principatus spes. Sed per vim quidem patriam administrare, quanquam & possis, & facinorosos coerceas, præterquam in deum impium est, etiam est importunum : quum præsertim omnes rerum mutationes parricidia, direptiones & injurias secum adferunt ; Frustra autem contendere, neque aliud tumultuando nisi apud bonos & cordatos cives opprobrium quærere, hominis est tum opibus tum ingenio intemperanter abutentis. Quare si vel ullus dignitatis aut salutis tuæ apud te sit locus, quod fieri tandem necesse est, lubens facito : Exue quamprimùm arma, dimitte exercitum, recipe te in clientelam non minùs metuendi, quàm amati Regis, ipsum (& authoribus nobis) æquissimum habiture tuarum litium judicem, aut si mavis arbitrum. Quæ ubi accepisset Eboracensis, subitòne dicam Regis adventu & certaminis periculo perculsus, an expectione lætioris fortunæ paulum recreatus ita fertur respondisse.

Deum.

Deum hominesque testamur (Reverendi patres) nos contra Rempub: aut sacratissimam domini Regis personam, nihil hostile machinatos fuisse, neque quo periculum cuiquam bono crearemus propterea copias eduxisse. Sed uti è sanctioribus Regis consiliis improbos quosdam nobilitatis carnifices, reique Ecclesiasticæ sacrilegos prædones summoveremus, quorum violentia & crudelitate miseri egentesque diu vexati fuimus. Horum flagitiorum caput & authorem *Edmundum Ducem Somersetensem* omnes poscimus, quem si in carcerem tantisper conjectum viderimus, donec illum in publicis Angliæ Comitiis propositis criminationibus reum peregerimus, ut debitum supplicium proditor nefarius persoluat, reprimam me illicò, & ab armis discedam. Vos intereà obtestamur (Legati) consulatis miseris subditis, Regique (à quo nemo unquam frustrà auxilium petiverit) nostris omnium nominibus supplicare velitis, ne eam nobis necessitatem imponat, ut rebus turbatis alacres, & per incerta tutissimi, miserias nostras cruore vindicantes, confossi inter præliandum occumbamus.

Annales Ang.

His ità expositis Regem continuò totius negotii certiorem *legati* faciunt, qui ubi præter æquum & bonum nihil postulari audiverat, *Somersetensem* captivum esse jubet, mox *Eboracensem* dedititium clementer accepit: qui non ita multò post, apud Regem in *Æde Paulina*, una cum nobilissimis consiliariis, adstante *Wintoniensi* (utpote totius negotii bene conscio) jurisjurandi religione devinctus, professus est clientuli in fide & obsequio, se deinceps permansurum. Atque ita sopita est civilis discordia quæ longiùs procul dubio processisset, nisi fide & consilio *Wintoniensis* nostri commodè fuisset interrupta. Per istas ab intestinis conjurationibus inducias, nascitur *Edovardus Walliæ princeps*, quem peperit *Henrico Margareta Andium Ducis* filia; cum sacris lotionibus intinxit *Wintoniensis* noster, interque ipsas confirmationis ceremonias (quod munus obibat *Archipræsul Cantuariensis*) infantuli nomine fidejussorem sese exhibuit iterum *Wintoniensis*. Sed ille de improviso quasi terris subductus, tristissimum sui desiderium *Angliæ* reliquit, de quo *Maronianum* illud affirmari verè potest.

Hall.

Hall.

Io. Vton.

Ostendent terris hunc tantum fata, nec ultrà
Esse sinent.———

Eripit se subito, aufertque ex oculis præclara virtus, & invidia certè est aliqua, quæ spes maximas semper depascitur; vix dum enim annum suprà decimum octavum impleverat, quum miserrimâ lanienâ *Tewsburiæ* occiditur, & incredibili dolore simul & orbitate *Wintoniensem* afflixit.

Quis tibi chare pater cernenti talia sensus,
Quosque dabas gemitus?———

Hactenus, quæ levi brachio pertransivimus, luculentum de *Fundatoris* nostri virtute & sanctitate specimen præ se ferunt: integritatem nunc & sapientiam videamus: quas *Henricus* (certè eximius ille Regum) adeò est admiratus, ut administrationem duorum Collegiorum, quæ amplissimis reditibus nuper dotaverat, bonis etiam legibus & institutis cupiens exornare, *Wintoniensi* nostro, unà cum *Johanne Episcopo Lincolniensi* commiserit. Quos ille duos ut olim populus *Rom:* decemviros constituit, non solum ut jura conderent verùm etiam corrigerent si opus esset, & interpretarentur, neque provocatio ab eis

Ex Arch. Eton.

D. de origine Juris.

sicut

ſicut à reliquis magiſtratibus fieret: Qui ubi animadverterunt deeſſe aliquid primis legibus, pro re natâ alias ad eaſdem, tabulas adjecerunt. Hæc ſumma poteſtas diplomate Regio facta illis eſt, 3. Iduum *Juliarum*, Regnique 33. in hæc verba. *Ex Arch. Eton.*

Henricus Dei gratiâ Rex Angliæ & Franciæ, & Dominus Hiberniæ omnibus ad quos preſentes litteræ pervenerint, Salutem. Sciatis quod nos intendentes, qualitèr ad intentionem noſtram perimplendam, de & in fundationibus Collegiorum noſtrorum Regalium beatæ Mariæ, & Sancti Nicholai de Cantabrigiâ, & Beatæ Mariæ de Eton juxta Windeſoram, plura bona & notabilia ſtatuta, & ordinationes pro ſalubri regimine & gubernatione eorundem Collegiorum noſtrorum per nos edita, condita, ordinata, & ſtabilita exiſtunt, ſicut nobis conſtat. Ac licèt ordinationes ac ſtatuta prædicta in ſeipſis appareant fore pro hujuſmodi regimine & gubernatione eorundem Collegiorum valdè neceſſaria & opportuna: Jam tamen per executionem earundem ordinationum & ſtatutorum videtur & reperitur, quòd aliqua eorundem reformatione egent, & magis perfecta ad dictam intentionem noſtram perimplendam fieri poſſunt. Ac pro eo quod nos circa tam plura & grandia alia neceſſaria, regimen & gubernationem Regni noſtri Angliæ concernentia tàm ſollicitè occupati ſumus, quod circa reformationes defectuum ubi oportebit in ordinationibus & ſtatutis prædictis contentorum, ut ſupra dictum eſt, ad intentionem noſtram perimplendam continuè attendere non poſſumus; Nos de gratiâ noſtrâ ſpeciali commiſimus & tenore preſentium committimus Reverendis nobis in Chriſto patribus Willielmo Winton. & Johanni Lincoln: Epiſcopis poteſtatem & authoritatem noſtra in hac parte, ut ipſi per adviſamentum & conſilium præpoſitorum Collegiorum noſtrorum prædictorum, ubi eis videbitur neceſſarium fore, ſeu quomodolibet opportunum, dictas ordinationes & ſtatuta, durante vitâ noſtrâ in hâc parte declarent, corrigant, & reforment ad honorem dei & glorioſiſſimæ virginis Mariæ matris ſuæ, & ad commodum & perpetuum ſtabilimentum Collegiorum noſtrorum prædictorum. In cujus rei teſtimonium, has literas noſtras fieri fecimus patentes. Teſte meipſo apud Weſtmonaſterium, duodecimo die Julii. Anno Regni noſtri. 33.

In hoc officio quum ita ſe geſſiſſet Wintonienſis ut omnes fidei prudentiæque numeros præclarè abſoluiſſet, non eò ſolum contentus, ἀντιπελαργίαν meditatus, beneficum porrò erga *Etonenſe Collegium* ſe oſtendit. *Nam bona ædificiorum pars accrevit* (ſic Lelandus) *ut ego aliquando à fide dignis didici & operâ & impenſis Gulielmi Wenflucti Epiſcopi Ventæ Simenorum, favebat quippe is impenſiùs operi ab Henrico incepto.* Et ne quis temerè *Lelandum* vanitatis inſimulet, quaſi famæ tanti viri & non veritati inſerviviſſet, ſubjungam hujus rei clariſſimum argumentum. A *Gulielmo Orgardio* lathomo principali ſtipulatus eſt *Wintonienſis* eam ſaxorum molem è lapicidinâ *Hedingtonenſi* ſibi effoſſam, quanta ſatis eſſe poſſit, dari (intra definitum aliquod tempus) ad *ſui, Etonenſiſque* Collegii exædificationem. Quo quidem facto quum inſignes ab omnibus *Etonæ* alumnis gratias promeritus fuerit, tùm virtutis hujus (ut ego conjicio) benevolentiæque ergo (quam is erga *Etonenſes* incredibilem ſemper habuit,) quotannis ſupplicatio pro eò decreta eſt. Sic enim ſtatuta jubent. Ut, *Singulis annis infrà duodecim dies, feſtum natalis domini proximè præcedentes*, *Leland. in Comment. Cyg. Cant.* *E Statut. Eton.*

præcedentes, ubi congruentius fieri poterit, pro animâ Reverendi in Christo patris Willielmi Winton. Episcopi, nuper Præpositi nostri Regalis Collegii, quum ab hac luce migraverit, animabusque omnium benefactorum ejusdem Regalis Collegii solemnes exequiæ cum commendationibus atque missâ in crastino, celebrentur. Quisquamnè hominum est qui tantis præconiis & honoribus quibus Rex Wintoniensem affecerat, posse addi aliquid putet? Meâ quidem sententiâ, ità prioribus certant proxima, ita nova semper efflorescunt, ut vel principis gratia, vel fides præsulis, inter scribendum mihi videantur crescere. Religio testamenti condendi habita est semper antiquissima, neque supremam voluntatis nostræ sententiam nisi optimo cuique atque integerrimo concreditam volumus. Rex vero cum neminem haberet, quem aut ipse plus diligeret, aut cui plùs fideret, ultimæ voluntatis suæ executioni (negotio inter homines longè sanctissimo) Wintoniensem deputavit, hæredemque fidei commissarium in tabulis scripsit. *Ex Arch. Eton.*

IN the name of the blessed Trinitie Fader Sonne and holy Ghost, of our Lady Saint Mary moder of Christ, and all the holy company of heaven. I Henry by the grace of God King of England and of Fraunce, and Lord of Ireland after the conquest of England, the sixt, for divers great and notable causes moving me at the making of these presents, haue doo my will and myne entent to be written in manner that followeth. Forasmuch as I haue enfeffed before this time John Cardinall and Arch-Bishop of Yorke. John Archbishop of Canterburie. Robert Bishop of London. William Bishop of Lincolne. William Bishop of Salisburie. Thomas Bishop of Bath and Welles. John Carpenter elyte of the Chirch of Worcester, now Bishop of the same. Adam Moleynes Clerke now Bishop of Chichester. Walter Lyhert Clerke nowe Bishop of Norwich. John Langton Clerke late Bishop of Saint Davids, and now to God passed. John Delabar clerke now B. of S. Davids William Erle of Suffolke, now Marques of Suffolke. Henrie Erle of Northumberland. John Viscount Beumont. Walter L. of Hungerford. Rafe Lord of Cromwell. Rafe Lord of Sendly. John Beuchamp Knight now Lord Beuchamp of Powike. and James Ferris squire, now Lord of Saye. John Somerset. Henry Sever. Richard Andrewe. Walter Shirington Clerkes. Edmund Hungerford and Edward Hall Knights. John Saintlo nowe to God passed. John Hampton. John Norris. William Tresham. John Vampage. and Richard Andred nowe to God passed, squiers: In divers Castelles, Lordshippes, Mannours, Lands, Tenements, Rentes, Services,

Seruices, and other possessions, Parcell of the Dutchie of Lancaster within England and Wales, as it is more especialle and at large conteined and writen in divers letters patents thereof made, of which letters, the first beareth date the last day saue one of November the yeare of my reigne xxii. The second beareth date the seauenth day of Julie the same yeare. The third bareth date the xiiii day of Feverer the yeare of my raigne the xxiii. The fourth bearzeth date the xxix of June the same yeare. Which Castels Lordshippes. Mannours, Lands, Tenements, Rents, seruices and other possessions bene of the yearly valew of 3395. lib. xi. s. viii. d. When they be discharged of the fees and annuities with which they be now charged. Which letters patents and all things contained in them, by the authority of my Parlament last holden at Westminster, as by an act of the same Parlament it plainly appeareth, were authorised, approved, ratified and confirmed for to performe and fulfill my will of and uppon the disposition of the seyd castels, Lordships, mannours, lands, tenements, rents services and other possessions by me to be made and ordained and to my seid feffees on my behalfe, for to be declared and notified I by these my present letters declare and notifie unto my seyd feffees according unto the seyd Act, that in these my letters is conteined my seyd will, which I desire to be done and performed by my seid feffees of the castels &c. aboue seide.

Memorandum that the King his pleasure is that these castels &c. shall remaine in the feffees hands untill the time that all his will in every point be entirely executed, and that afterwards they remaine to his heyres and successors, Kings of England. But if it fortune that before his will take effect, they die all sabe three, two, or one: then these three, two, or one, must enfeffe fourteene in all those castels &c. videlicet William B. of Winchester. Reinald B. of S. Asaph Thomas Erle of Devonshire, Richard Erle of Sarum. Henrie Erle of Northumberland. John Erle of Shrewsburie. Thomas LORD Clifford. Lyonell Lord of Welles. Master John Chadworth Provost of my Colledge of Cambridge. William Westburie Provost of my seyd Colledge of Eton. Master William Say. Master Andrew Hulles. Sir Robert Rosse Knight. and Sir Thomas Standley Knight. And if it so fall that these fourteene persons which the seyd three, two, or one should so enfeffe at that

time as such enfeffement should be made, be al ded: then these three, two, or one, must enfeffe fourteene other spirituall and temporall of good fame, faith and credence. Provided alwaies that if any of the first fourteene be on liue, he would haue them all put in the feffement before any person of the same state or degree. Furthermore for the finall performing of my seid will, to be put effectually in execution, I considering the great discretion of the said worshipfull fader in God William now B. of Winchester his high truth and feruent zeal, which at all times he hath had and hath unto my wele, and which I haue found and proued in him, and for the great and hoole confidence which I haue in him for thoo causes, wol that he not onely as surueiour, but also as executor and director of my seid will, be preuy unto al and every execution of the performing of my seid will, and that his consent in any wise be had thereto. And if any execution of the performing of my seid will, or it any part thereof be doo in any wise contrary to the tenour and effect hereof, I will that it stand voide and for ever bee had for none. And if it befall that there be any divers opinions, variance or discord betwene my seid feffees and mine executors, in or for any execution of the performing of my seide will or of any parte thereof. I give then and grant unto the seid B. of Winchester by these presents, plaine power and authority, And finally I will that hee as umpier in that behalfe haue at all times power and authority for to call and take unto him such discreete persons of my seide feffees as unto him for the accomplishment of my seid will shall seem best disposed, and he after their advice herd, doo make the finall conclusion in that party. And I will that the power, state, title, and interest of that person, and of thoo persons of my said feffees in whome the cause of such variance and discord by the seid B. of Winchester and thoo other of my same feffees shall be found, cease and be void as wel in all things touching my seide feffement as in all things touching my seid will. And if so be that the seid B. of Winchester passe unto God out of this mortall life I being on liue, then I will that this authority and power by me unto him in the forme above seide yeven and granted, returne againe wholy unto me and abide in mine own disposition. And in case that I be called out of this mortall life, the seide B. of Winchester me over living, I will then that at such time as God shall give unto him knowledge by likely-hood of his

briefe

briefe passage out of this world, my seid will at that time not fullie accomplished, he remember him of the most discreete faithfull and true person a Lord spiritual or temporall, which the said B. of Winchester by very experience had, the meane time shall finde and proove for to be best and most godly disposed, and most feruent in zeale to the performing of my seid will; and as well unto the same Lord without inordinate affection or acception of person, as he shal in briefe streitly answere herein before the tribunall seate of Christ our alder Saviour and terrible judge, as unto the Provosts of both my seyd Colledges for the time being, commit hooly under his letter and seale the seyd power and authority which hee hath in the forme abovesaid of my gift and grant made unto him in this behalfe. And it it so be that the seyd Lord, unto whom the seyd power and authority, in the forme abovesaid by the seyd B. of Winchester be committed, be not profitable unto the performing of the seyd wil, I wil that the Provosts of my Colledges discharge him of the authority. And that then they commit by their letters and seales full power unto another Lord, and so from time to time untill the will bee entirely accomplished.

Hujus testamenti videndi, excribendique facta est mihi copia *Henrici Savilli* viri clarissimi operâ, qui dum bonos conatus promovet, etiam ad hæc usque officia se demittit. Quarè ubi tot exploratæ & perspectæ fidei documenta Rex jam haberet, ad supremam *Angliæ Cancellariatus* dignitatem ipsum evexit: & ducentarum librarum in singulos annos salario donatum, assiduum deinde in aulâ regiâ esse jussit. Qui magistratus ut inter togatos præcipuus est & a Rege secundus, ità summam rerum omnium potestatem ad se trahit: Jam errantibus veniam, miseris subsidium, oppressis patrocinium, supplicibus aram, præstare solet; & æquitàtis pariter ac justiciæ suavissimâ temperaturâ illustris apud Anglos semper effulsit; denique hic est. *E Pelle exitus.*

—— Qui regni leges cancellat iniquas
Et mandata pii principis æqua facit.

Ut non inscitè dixit *Johannes Sarisburiensis.* Serius opinione vulgi hanc augustam Cancellarii purpuram *Wintoniensis* induit; qui ne quem locum aut tempus in illo ornando prætermittant, simul cum episcopatu, hâc quoque insigni dignitate amplificatum arbitrantur. Sed ego synceris Chartophylacii tabulis, quæ in turre Londinensi custodiuntur, fidem potius meam adstringo, quam plebeculæ rumusculis. Tuæ singulari humanitati acceptum fero (*Francisce Thynne* antiquariorum splendor maxime) qui istas errorum nebulas primus dispulisti.

 'Mmorandum

In turre London. rotulus Clausarum 35. h. 6. dorso rot. membran. 10.

'Memorandum quod undecimo die Octobris anno præsenti, venerabilis pa-'ter Tho. Archiepiscopus Cantuariensis &c. & Cancellarius Angliæ, in præ-'sentiâ venerabilium patrum Tho. Episcopi London. Johannis Episcopi Lin-'coln. Tho. Episcopi Vigorn. & Reginaldi Episcopi Covent: & Lichfeldiæ: 'nec non honorabilium Dominorum Richardi Ducis Eboracensis: Humfre-'di Ducis Buckynghamiæ: Henrici Ducis Somersetensis: Jacobi Comitis 'Wilton: & Johannis Com: Salopiæ, Thesaurarii Angliæ, ac aliorum quam-'plurimorum Dominorum spiritualium & temporalium, exhibuit Domino 'Regi in Camerâ suâ infra Prioratum de Coventrye, tria sigilla sua regia in 'tribus bagis de corio, sub sigillo prædicti Cancellarii sigillatis inclusa; viz. 'Magnum sigillum aureum, ac aliud sigillum argenteum de magnâ formâ, & 'tertium sigillum argenteum de minori forma, quas quidem bagas prædict-'us Cancellarius ad tunc, ibidem aperiri fecit & singula omnia sigilla præ-'dicta, manibus suis propriis præfato domino Regi in præsentiâ dominorum 'prædictorum liberavit. Ac idem dominus Rex receptis per ipsum de præ-'dicto Cancellario sigillis prædictis præfatum Archiepiscopum de officio 'Cancellarii & sigillis prædictis penitùs exoneravit, Et eadem sigilla venera-'bili patri Willielmo Episcopo Winton. ad tunc Cancellario Angliæ, per 'præfatum dominum Regem ordinato, & constituto, ad eadem sigilla salvò '& securè custodiendum, occupandum, & exercendum, nec non ad brevia '& literas prædicti domini Regis patentes cum sigillis illis quotiens opus fu-'erit & necesse pro commodo & utilitate ejusdem domini Regis & Regni do-'minorum & populi suorum sigillandum & sigillari faciendum liberavit, præ-'dictusque Episcopus Winton, præstito per ipsum in præsentiâ domini Regis '& dominorum prædictorum prius sacramento, in formâ consueta, de offi-'cio illo benè & fidelitèr faciendo & exercendo, prædicta sigilla à præfato do-'mino Rege recepit, ac quasdam literas patentes de perdonatione præfato 'Archiepiscopo, prædicto undecimo die Octobris confectas, sigillo argenteo 'de magna forma sigillari, & deindè omnia & singula sigilla prædicta in bagis 'prædictis reponi, & bagas illas signeto suo per Johannem Bale unum Cleri-'corum Cancellariæ prædicti Domini Regis ad tunc & ibidem sigillari fecit & 'demandavit.

Hall.

Sub idem tempus, quo ista Coventriæ sic geruntur, Eboracensis unà cum Warvici & Salisburiæ comitibus ad Regem venerant, quibus nisi melius sibi prospexissent & clanculum ex aula se subduxissent, ab impendente mortis periculo evadendi spes nulla fuisset. Namque Margareta Regina ipsorum vitæ insidias callidè tetenderat, dum nimiam illorum potentiam suspectam habuerit. Cæterum *Wintoniensis* noster dum in hoc honorum cursu ita versaretur ut & princeps optimus consilium & industriam ejus indies collaudaret: incepti tamen operis apud *Oxonienses* memoriam ex animo deleri haud passus est. Itaque longè magnificentius hospitium excipiendis Musis conditurus (regiâ quippè benignitate adjutus) *Aulam Magdalenæ* quàmvis parentem *Collegii* dereliquit, domumque consanguineam ne omnino perjisse videretur, in suum quasi corpus iterum transtulit *Tullii Hostilii* prudens in hoc nimirum exemplum imitatus, qui postquam *Albam* esset demolitus, civitate *Romanâ* mox

Albanos.

Albanos donavit. In ipso Oxonii suburbano, Eurum versus Collegium vergit: à quâ regione amne perspicuo præterfluente alluitur, qui *Cherwellus* dicitur, latus septentrionale arboreto clauditur. Utrinque multæ ambulacrorum & secessuum amœnitates, & in utroque elemento quasi delicias excogitante natura. Surgit quadrato lapide, visendum ipsa vel materia vel subtili junctura ædificium. Duplici pinnarum ordine adversus paries decoratur. Frontem Collegii occupat excelsa turris, quæ erudito statuarii opere incisa, intuentium oculos mire ad se trahit, aream interiorem cingunt claustra, (sic hodie appellamus) cocto latere perstrata, quæ topiarii vel porticus usum non incommode præstant, vivis animalium figuris tibicines, occultum nescio quid & hierogliphicum significantibus exornantur. Antiquissimorum codicum supellectile instruitur bibliotheca. Templum augustum & divini numinis religione vere suspiciendum. Aula elegans & spatiosa. Collegium qua boream spectat ingenti murorum ambitu defenditur, qui nisi horribilis illa disjiciendarum urbium machina ex inferis ad nos prodiisset, insignem Πολιορκητὴν, aut eludere, aut prohibere diù potuissent. Bonis studiis in hoc contubernio invigilant *Sodales* quadraginta, *Scholares* triginta, sacræ theologiæ unus, & philosophiæ utriusque prælectores duo, scriniorum præfectus qui acta domestica excipit, Grammaticæ informatores duo, quatuor præsbyteri capellani sacellani, clerici octo, pueri symphoniaci sedecem, chori præcentor, famulorum haud exiguus numerus, quos ille omnes bonus paterfamilias suis sumptibus benignè alit. Leges porrò sancivit quibus singuli in officio contineantur: si quid recte fecissent præmium, sin secus pro admissi criminis qualitate, pœnas relaturi. Huic à se tam prudenter constitutæ Reipub. litterariæ præesse aliquem voluit, moribus atque usu rerum gerendarum præstantem virum qui reliquis cum summa authoritate jus diceret; quippe multò antea futurum prævideraт (homo minimè imperitus) frustrà aut Collegium conditum, aut compositas leges, si per incuriam, aut temeritatem nostram has non observaremus. Est enim Lysiæ illud contra Alcibiadem, verum. εἰ ἐξέσται ὅ τι ἄν τις βούληται ποιεῖν, οὐδὲν ὄφελος νόμους κεῖσθαι. Idcirco nobis ceu liberis impuberibus, qui propter ætatem se defendere nequivissent, testamento suo tutorem dedit. Quod officium fide optimâ nunc administrat clarif. Præses *Nicholaus Bondus*, vir (nam satis manifesta sum dicturus) non authoritate magis quam prudentiâ, & virtute venerabilis. Præteriri in hoc loco absque singulari ingratitudinis infamiâ piam *Henrici sexti* beneficentiam, non debeo: qui ubi *Wintoniensem* nostram bonis litteris promovendis intentum viderat, nascenti *Collegio* suppetias tulit: & divi *Johannis* hospitium eà lege *Fundator* concessit, ut non deesset quà *Collegium* commodè poneretur, & studiosi censibus in pauperum usus priùs erogatis, ad vitam sustentandam amplitèr uterentur. Bonis deindè auspiciis surgere jam incepit *Collegii* fabrica Anno *Christi* domini. 1458. mensisque *Junii* duodecimo. Quod postquam absolutum foret B E A T Æ M A R I Æ M A G D A L E N Æ nomine Rex insigniri jussit, Titulo (ut verum fatear) ad rem ipsam significandam valde accommodato, neque à facto & laudibus ipsius *Magdalenæ* abludente. Videntur enim (*Nicholai Harpsfeldi* verbis dicam) & *Christi* pedes fragranti & pretioso horum bono-rum

E libro statut.

Lysias contra Alcibiadem.

E Regist. Coll. Mag.

E Registro Colleg.

E Scaccario Regio.

Harpsfeld. sect. 15.

rum ejus operum unguento, in pauperrimis *Christi* membris delibuti, quum quicquid ob ejus gratiam uni vel ex his minimis tribuitur quasi sibi *Christus* erogatum adscribat. Videtur & capillis tersisse pedes *Christi* & adhuc tergere, dum externis illis bonis & divitiis, quæ illi, ut capiti capilli, quasi ex abundanti & superfluo supererant, tenuiores fovet. Videor mihi videre (quoties divinissimam Fundatoris nostri benignitatem contemplor) respondentem per omnia utriusque, ἀμοιβαῖα. *Christi* genibus pronus uterque advolvitur. *Christi* pedes uterque abluit, nec utrique capilli desunt pro linteis, quibus *Christi* pedes tergant. *Christum* uterque lavat, & ab eo vicissim uterque lavatur. Ità quod de *Mariâ Magdalenâ* non incondite (ut mihi videtur) olim cecinit poëta, id etiam de *Fundatore* nostro pulcherrimâ (*Hercules*) παρῳδία queat usurpari.

Procumbit Christi pedibus non lota lavatrix,
Inde lavanda suis sordibus, unde lavat.
Vasa quidem desunt, sed sunt expressa decenter
Crine, sinu, lachrymis, lintea, peluis, aqua.
O Christi pietas! ô gratia grata, vicissim
Ambo lavant, Christum fœmina, Christus eam.

Enim verò nihil jam apud eum antiquius fuit, quàm ut opus inchoatum ad exitum perduceret. Hoc unum spectabat, huc denique cogitationes suas referebat. Quum interim *Reginaldus Pecockius* Episcopus *Cicestrensis* propter disseminatas in concionibus suis hæreseων occasiones, de fide *Christiana* parum sanas opiniones imbibisse perhibetur: adductus igitur in judicium, quæsitusque an illarum partium esset, quas anteà propugnasset. Intrepidè respondet, nullo se partium studio abductum (quæ in causa religionis vacare periculo non possunt) in diversam sententiam abivisse, rem ipsam modo æquâ lance expenderent, ipsum (si veris vinceretur errores suos libenter agniturum. Ibi patres post multam disceptationem *Reginaldum* imminutæ religionis reum faciunt; ultricibus flammis primum libros comburunt: deinde ipsum ad *Divi Pauli* sententiam abdicare coëgerunt, donique suæ custodiæ mancipatum continuerunt. *Wintoniensis* noster tametsi suopte ingenio mitissimus, nèquid Respub: *Ecclesiastica* caperet detrimenti, rem ampliandam minimè existimans, in ferendo calculo *Archiepiscopum* reliquosque *præsules* secutus est. Quod si eandem proceres in suis itidem discordiis sedandis diligentiam adhibuissent, quam Episcopi in componendis Ecclesiæ dissidiis, & ferales illas inimicitias, amica potiùs disceptatio quàm *Mars* diremisset: nunquàm illuxisset ille *Angliæ* dies, qui tot calamitatum quasi myriadas secum ad vexit. Assidui verò & pervicasissimi hostes fuere herilis *Eboracensis* filius & *Warvicensis* quibus quum ex parliamenti senatusconsulto perduellionis crimen intentatum, ademptæ possessiones, irrogata insuper infamia, bilem commovissent: ferro rem simul ac famam repetituri *Northamptonum*, quo Rex antè contenderat, collecta militum manu perveniunt. Dein oratores ad Regem *Warvicensis* nomine ablegati, petunt saltem ad colloquium Regis admitti *Warvicensem*, qui illorum innocentiam exponeret. Negat fas esse *Buckinghamius*:

Balæus in apend. ad vit: Reg. Pecokii.

Balæus.

Hall.

Stovens.

minus: Iterum ſupplicatum eſt, ſed fruſtrà. Hac indignitate vehementer permotus *Warvicenſis.* Narra igitur (inquit) *Henrico* (ſæcialis,) & confidenter narra, quando æquiſſimas poſtulationes noſtras tam nihil faciat, horâm à meridie circiter ſecundam, vel in acie pugnans occumbam, vel ipſum conveniam. Per triduum antequam hæc in caſtris ſic agitabantur, apud Regem fuit Wintonienſis: qui cum videret eos claſſicum canere quos ex officio pacis cultores magis eſſe oportebat, ut ex tam maniſeſtis animorum disjunctionibus concordia amplius ſperari haud potuiſſet, reſignatis honoribus, Cancellariatu ſeſe abdicavit. Unde minuenda mihi eſt *Polydori Virgilii* ſententiâ, qui fallacibus quantum ego puto, conjecturis fretus, opinionem à veritate alienam promulgare non dubitavit. Is quippe ubi *Fundatoris* noſtri injecta eſt mentio, ſic ſcribit. *Etenim propter juſtitiam prudentiamque diù Angliæ Cancellarius fuit.* At quamdiu? Certe non per decennium: quod tamen temporis intervallum (diu) interpretatur *Ulpianus.* Quinimo nec per trientem decennii. Namque die *Julii* ſeptimo earum moleſtiarum pertæſus, quas *Cancellarii* munus afferre ſolet, ſimulque rerum humanarum ſatur, quicquid ſupererat vitæ, totum Deo conſecravit. Quare actis pro tàm inſigni beneficio ingentibus gratiis, ſigillum in manus *Henrici* principis lubens tradidit. Sic enim habent Archiuia turris *Londinenſis. Memorandum quod die Lunæ viz. ſeptimo die menſis Julii circa horam quintam poſt meridiem, Anno regni Regis Henrici ſexti 28. venerabilis pater Willielmus Epiſcopus Wintonienſis tunc Cancellarius Angliæ, deliberavit præfato domino Regi unum magnum ſigillum ſuum argenteum in tentorio ſuo tunc ſituato in quedam campo Hardinſtonfield, juxta Abbathiam de pratis, propè villam Northampton, preſentibus tunc ibidem venerabilibus patribus Johanne Herefordenſi, L Dunelmenſi cuſtode privati ſigilli Domini Regis, Epiſcopis; Magiſtro Thoma Marninge Secretario Regis, Bartholomeo Hully, & Willielmo Elton Armigeris; Et ſuper Hoc de mandato domini Regis præfatum ſigillum poſitum erat in quadam ciſtâ ſuâ in tentorio prædicto, & claves ejuſdem ciſtæ præfato Regi continuo liberat.* Moxque eodem munere inautoratus eſt *Georgius Nevillus* Exoniæ Epiſcopus, magni illius Warvicenſis frater natu minimus; Triduo interjecto ſecundum *Nynam* flumen commiſſo prælio, poſtquam albeſcere jam dies incipiebat, ad meridiem uſque dubio fortunæ eventu victoria pependit. Tum *Henriciani* paulatim hoſtibus cedere incipiebant, mox in fugam fuſi profligatique civili triumpho *Warvicenſem* decorarunt. Hanc funeſtam bonorum civium ſtragem, vel quia futuram *Wintonienſis* multò anteà prævidebat, vel quia tacitus apud ſe indignam *Eboracenſis* conditionem deplorabat, quem infinitis *impotentiſſimæ meliercula* injuriis expoſitum viderat, et propterea neque intereſſe ipſe *Winton.* neque ulla diutius inſignia geſtare ſuſtinebat, quibus pro temporis ratione, etiam ad nobiliſſimum & optimum quemque opprimendum uti cogeretur: Certum illud eſt gravi ſuſpicione apud *Pium ſecundum* pontificem maximum laboraſſe eum, quaſi parum fidelis in obſequio Regis permanſiſſet, aut quaſi medius inter duos fortunam expectaſſet (cujus criminis inſimulatus *Johannes Tiptoftus* Vigorniæ Comes & in publico Nobilium conſeſſu reus peractus, capitis judicium pertulit, ſecuri percuſſus.) Sed hac infamia Rex eum liberavit ſcriptis ad *Papam* litteris in hæc verba...

Ex. Arch. Turris London.

D de fidei commiſſar. libert. l. 16.

E turre London. Clauſ. 38. *H. ſexti in dorſo membrana.* 5.

Tbin. in Catalogo Cancel.

Annales Ang.

Baleus.

E libro Jo. Ryd l in Coll. Corp. Chriſt. Cantabrig.

Beatiſſime

Beatissime pater humillimâ recommendatione præmissâ, cum devotissimis pedum osculis devotorum. Fidelem atque catholicum principem rem dignam peragere credimus quotiens præclaros & benemeritos viros vestræ sanctissimæ paternitati curamus addicere: ut perinde bonis juxtà sua merita condigna virtutum præmia liberalitèr irrogentur, & de eisdem sinistra sentiendi, si fortè per æmulos & falso quicquam deferri contigerit, occasio qualibet amputetur. Hinc est beatissime pater quod, quum nuperrimis his temporibus, quibus vehementi & civili quadam tempestate, regni nostri publicus status gravem jacturam senserit, ne pernicibus evolans alis ambigua fama, veris nonunquam falsa permiscens, unà cum noxiis viris insontes alios & in nullo demeritos in culpam trahat: Animo nobis est, vehementer & cordi, clarissimo viro fortasse per æmulos tracto in infamiam, nostro testimonio quantum in nobis est omnem adimere culpam, huic præsertim quem plurimùm carum habemus, Reverendo in Christo patri Willielmo VVinton. Episcopo: Cujus cum opera & obsequiis, in regnis nostris gerendis non parum usi sumus, in nihilo tamen eum excessisse testamur quô justè denigrari possit aut debeat tanti fama Prælati, quam hactenus omnium ore constat intemeratam extitisse. Ea certè putatur in eo vitæ & honestissimæ conversationis integritas, ut deo placeat, & regni nostri majores & inferiores status hominum bonam & synceram de eo opinionem sentiant, in sanctam Apostolicam sedem devotum semper fuisse & obedientem filium testes sumus, pro quâ nec unquam instare destitit, quô minùs omni conatu, honorem, reverentiam & obedientiam, sacræ Sedi debitas, omnibus terrenis re & verbo anteponeret. Hæc quum ità sunt beatissime pater, rogamus quô valemus devotius sempèr piissimam paternitatem vestram, ut ad partem positis æmulorum commentis, si quæ in hujus nostri & indubitati testimonii contrarium referuntur, eum uti fidelem ac devotum filium vestri status & nostri, pacisque zelatorem quem ob sua merita uti colendum patrem honoramus, & plurimo dignum honore censemus, in uberiorem gratiam sedis Apostolicæ, virtutum suarum & nostrarum precum intuitu gratiosè velitis admittere, atque in gerendis ejus negotiis in curam G. V. singularitèr habere recommissum. Et velit vestra eadem beatissima patèrnitas fideli nostro Johanni Lascy, & præsentium latori de nostrâ voluntate sufficienter instructo, in his quæ pro parte hujus venerabilis patris dicturi sunt, indubiam habere fidem. Et almam vestram personam ad gregis Dominici regimen salutare, votivâ fælicitate faciat prosperari Jesus Christus Ex London. Octavo Novemb. Anno Dominicæ incarnationis, 1460.

E. V. S.
Devotus filius Henricus Rex
Angliæ & Franciæ.

PRorogabitur in omnem æternitatem, fæclisque innumerabilibus apud posteros consenescet indulgentissimæ pietatis tuæ erga *Wintoniensem* nostrum fama (dive *Henrice* princeps clementissime), qui virum innocentem de te, deque Repub. tuâ præclarè meritum, crebris sycophantarum calumniis ceu mucronibus impetitum, tuâ æquitate recreare voluisti; quòd adhuc viget æternumque (ut spero) vigebit illius fama, quam nulla unquam violabit malitia, id tuum facilè agnoscit & postremum & maximum beneficium; Namque ab illo tempore conversâ rerum scenâ, summam potestatem *Edoardus* occupavit. Cæterum *Wintoniensis* quamquam hoc uno malo sic afflictus videretur, at nulla ampliùs fortuna ipsum posset efficere fœlicem: dejecto scilicet è summo dignitatis solio *Henrico*, in quo spem unicam senectutis suæ reposuerat, cujusque patrocinio nupèr unus ex omnibus & erat fortunatissimus & habebatur: In maximo tamen luctu, ipsum consolata est *Edoardi* clementia (quippè qui tam benignus ac facilis fuit, ut nemo unquam senatui populoque *Anglicano* charior contigerit, nec qui perinde omnibus in gratiâ conciliandâ obvius atque expositus ferebatur) sic ut rem ipsam si putare volumus, patronum mutaverit verius quàm amiserit. Scio non deesse quamplures, quibus hæc sententia minus arridet; qui principis ingenium ex intestinâ familiarum discordiâ metientes, in qua necesse erat partes mutuò sibi esse infestas, *Edoardum* amicis & factis *Henrici* iniquissimum fuisse judicarunt: quocircà & *Wintoniensem* nostrum earum injuriarum illicò affinem esse volunt, quas fert inimicitia. Enimverò *Johannes Episcopus Herefordius*, quod militum animos oratione suâ ad pugnam, contra *Edoardum* in prælio *Northamtonensi* accenderat, in Castellum *Warvicense* coniectus est: Et *Georgius Nevillus* omnibus fortunis mulctatus, cum libertatis etiam dispendio, infenso regi pœnas persoluit. Denique Comes *Oxonii* nobilissimus jam provectæ ætatis senex, ultimo supplicio affectus est. Nam quid *Beumontium*, aut *Cliffordium*, aut alios nonnullos memorem: qui serò, sed non absque aliquo vitæ suæ discrimine didicerunt, quanti esset in scopulum implacati regis impingere? Undè & bonis rationibus adduci mihi videntur, qui tam communem sortem *Wintoniensi* subeundam existimarunt, uni scilicèt ex omnibus *Henricianis* amicis, fidelissimo. Ego sane *Thomæ Cooperi* memoriam, propter eloquentiam, rerum prudentiam, industriamque singularem, pro eo ac debeo, unicè colo & revereor: sed si hominem (tametsi insignem) dixero, hoc est quem latere aliquid interdùm potuerat, quique ut plurima ipse rectè, ità alius vicissim aliquid non male scripsisse putaretur, non multum puto ipsius laudibus detractum iri. Verùm ut de re nostrâ dicamus (quantum ego inter legendum observare potuerim) nullibi gentium me reperisse memini, unde vel levissimam contractæ cum Rege simultatis suspicionem possunt adstruere, nedùm ut eo nomine fidei & existimationis suæ jacturam cum Rege fecisse deprædicent. Nam diploma illud, in quo plurima privilegia habentur, antiquitùs Episcopis concessum, *Wintoniensi* huic nostro confirmavit. Id, quo illustrior fides fiat, subjiciam.

Tho. Morus in hist. Richard. 3.

Leland & Tho. Cooper.

Stoweus.

Nos autem chartas prædictas, ac omnia & singula in eis contenta rata habentes & grata, ea pro nobis & hæredibus nostris quantum in nobis est, acceptamus, approbamus, & venerabili Willielmo Wainflete nunc Episcopo Winton. & successoribus suis ratificamus & confirmamus, prout chartæ prædictæ rationabilitèr testantur.

E. Scaccario Regio.

tur. In cujus rei testimonium has literas nostras fieri fecimus Patentes. Teste meipso apud Westmonasterium primo die Julii. Anno regni nostri secundo.

Atque ne simplici duntaxat beneficio *Wintoniensem* affecisse videretur: Ecce jam alterum Regiæ benignitatis argumentum, quod iisdem verbis describendum curavi.

E. Scaccario Regio.

Nos de gratia nostra speciali concessimus & per presentes concedimus, venerabili in Christo patri Willielmo nunc Episcopo Winton. quod ipse & successores sui Episcopi Ecclesiæ prædictæ in perpetuum erga nos hæredes & successores nostros, quieti sint & exonerati, tàm de omnibus & singulis escapiis omnium & singularum personarum pro feloniâ convictarum & convincendorum & ex quacunque causa jam attactarum & attingendarum et custodiæ ipsius nunc Episcopi Winton. & successorum suorum ut loci ordinario salvo & securo secundum legem & consuetudinem regni nostri Angliæ custodiendam, commissarum & committendarum, quàm de quibuscunque sectis, demandis, pecuniarum summis & pœnis quas prædictus nunc Episcopus & successores sui arctati prædict. nobis seu heredibus nostris forisfecerunt aut forisfecerant, vel ad nos, hæredes seu successores nostros pertinere potuerit aut potuerint &c. Et de uberiori gratia nostra volumus & concedimus quod si presentes literæ in formâ vel materiâ seu ex quacunq; aliâ causâ quoad debitum effectum & intentionem exonerationis sive prædictæ concessionis nostræ minus validæ seu insufficientes existunt &c. Quod Cancellarius Angliæ pro tempore existens tam presentes literas nostras reformet, quàm fieri faciat alias literas in ea parte validas & sufficientes, quoad dictus Episcopus & successores sui debitum effectum exonerationis & concessionis nostræ habuerit vel habuerint; nec non alias literas de perdonatione, remissione &c. Validas & sufficientes de tempore in tempus, quum per præfatum Episcopum seu successores suos &c. Fuerit rogatus. T. R. apud Westmonast. 16. Novemb. Anno Ed. IV. 6.

E. Scaccario Regio.
E Regist. Coll.

Sed nè incredibilem in summâ rerum potestate modum & inusitatam regis optimi mansuetudinem requiras, literas (ut vocant) patentes, quas ab *Henrico* ejus adversario *Wintoniensis* impetraverat, inspexit simul & comprobavit: Collegium ipso adventus sui splendore illustravit, & (quod plus ames) sponte, non rogatus, quæ res non mediocritèr complacuit domino Fundatori. Collegii dignitatem sibi deinceps curæ futuram gratiosè spospondit: Deniq; eximium sane & singulare erga *Magdalenses* studium cùm verbis magnificè significavit, tum re ipsâ cumulatissimè implevit. Cætera quæ sunt in hoc genere multa maximaque, sciens prætermisi, ne cui non tam fidem facere videar quam molestiam. Tantorum igitur meritorum ut Regi præstaret eam, quam debuit, memoriam *Wintoniensis*, spirantem defunctumq; gratissimis suorum obsequiis celebrandum statuit. Nam quid quæso in causâ potest esse, quare istud humanitatis & clementiæ exemplum à regis moribus adeo alienum quisquam putet, quandò (ut verissime scripsit sophus ille) principi non minus turpia, multa supplicia, quam medico funera? *Joh. Mortonum* in durissimis Reip. tempor. *Henrico* sic adhærentem ut ne in castris etiam aut summo rerum omnium discrimine ab eo unquam discederet, ob fidem & integritatem hominis, tanti fecisse perhibetur, ut multis beneficiis primum pellectum, & arcanis consiliis deindè adhibitum,

E. Statut. Coll. Magd.
Seneca de clement.
Parker in vita Joh. Mortoni.

tum,

tum tandem ad *Elyensem* Episcopatum eum promovit, summamque in eo rerum bene gerendarum fiduciam posteà collocavit. *Johanni* Duci *Somersetensi*, *Rodolpho Percio* equiti auratæ militiæ aliisque compluribus ad ipsum suppliciter confugientibus delictorum veniam fecit; sic ut qui de hac re amplius dubitare velit, in evolvendis illorum temporum annalibus eum aut omninò indiligentem fuisse aut incredulum necesse est, ut operæ pretium propterea non sit, aliud ad hanc rem probandam argumentum inducere. Sed ut contra veritatem semel agnitam ne hiscere quidem diutiùs valeant, ad assertionis nostræ coronidem, ultimo in loco hoc etiam adjiciam. Templum *Windesoriæ* posuit *Edoardus quartus*, absolutum elegantis structuræ exemplum: ad id maturiùs perficiendum, Academicorum lathomi jussu Regio avocantur. Id ægrè ferentes *Oxonienses*, ne inceptum scholæ theologicæ opus per moram corrumpi possit, ex iis operariis quos Collegio suo absolvendo à Rege Fundator impetraverat, aliquot sibi per benignitatem Regiam concedi, his literis supplicem in modum obtestantur. *Hall.* *Leland.in Comment. ad Cyg. Cant.*

Christianissimo Principi Edoardo, Dei gratia Regi Angliæ & Franciæ, Oxoniensis Reipub. protectori singularissimo, Cancellarius Universitatis Oxon universusque Regentium in eadem cætus sese cum omni reverentia commissos faciunt. Et si possimus, illustrissime princeps, quamplurimos vetustiorum tui regni commemorare, quorum beneficio litterarum studia vehementèr illustrata sunt, hac tamen imitandæ virtutis commemoratione, nobis apud te nequaquam uti oportere visum est. Quippè qui sine ullo superioris ætatis Regum exemplo, singularem tuendæ nostræ Universitatis curam tuâ sponte susceperis. Nos itaque potius in hac tuâ presenti bonitate, quàm in illâ umbratili rerum dubiarum memoriâ confisi, tuam celsitudinem imprimis hortabimur, ut in his potissimum rebus quæ ad honestandam nostram Rempub: maximè conducunt, cum nobis rogantibus præbeas quem semper præbiturum non rogatus ultrò statueris. Quod si abs tuâ benignitate impetrabimus, nullum certè beneficium magis hoc tempore necessarium abs te in nos proficisci potuisse cognosces. Nacti etenim sumus paucis his diebus viros nostræ Universitatis observantissimos, qui ornatissimum sacræ Theologiæ domicilium, quum sexaginta fermè annis derelictum jam diu squalesceret, perficere instituerunt. Quæ res quo celerius tamdiu expedire possit, profecto nec laboribus nec impensis reperimus, quum perquisitis lathomis supremam operi manum imponeremus; nunc vero, quod quos summâ diligentiâ perquisivimus ad tua magnifica opera sunt accersiti, progredi non possimus: atque hæc operis intermissio eam nobis desperationem affert, ut nisi quam primum cœpta maturemus, verendum erit, ne illis qui sumptus hactenus suppeditarunt, ad consummandum vita non suppetat. Et dum animadvertimus tuam ardentissimam in ædificandâ ad Dei gloriam Ecclesiâ diligentiam repetere audemus: hoc tamen postulamus, ut si Reverendus pater Episcopus Winton. nostro rogatu persuasus, aliquos ex his quos usui suo concesseris, nostro etiam usui impertire volet, illis saltem utendi nobis potestatem facias, quod quum nec tuis ædificiis officere potest, tùm nostris utilissimum erit. Vale serenissime princeps & Christianissime Rex nostræque Universitatis protector unice.

Hæc ut forte confirmata verbosius, ita prætermitti prorsus haud decuerat, ne

ne qui indignationem Regis adversus *Wintoniensem* bellè excogitarunt, aliud præter expertem rationis opinionem secum attulisse videantur. Cæterùm hoc commentum quamlibet frigidum, illis hactenus arrisit, quibus aliquid dici satis erat, nimirùm haud ignaris, probationes ab se non esse exigendas. *Wintoniensem* (sicut ego accepi) sunt qui *Oxonii Cancellarium* fuisse affirment, quibus libenter etiam assentior: sed de tempore quo hoc officium gesserit liquidò pronunciare nihil possum, dissipatis per quorundam incuriam *Academiæ* monumentis. Regnante tamen *Edoardo* illustria aliquot ejus patrocinii vegistia nondum detrita vel ex his *Oxoniensium* litteris perspicue apparent.

F. Thinnus in Catal. Cancellar. Ang.

Epist. Oxon in Coll. Corp. Christi. Cant.

Cupimus, magnifice præsul, *eas paternitati tuæ gratias agere, quæ vel tua erga nos merita æquarent, vel nostram erga te voluntatem declararent: non quod arbitramur gratiarum expectatione impulsum te tàm de nobis benè mereri voluisse, sed quo nihil videamur in te officii (quantum nos præstare possumus) prætermittere. Verum tametsi tantus est tuorum in nos meritorum cumulus, tantusque nostræ in te voluntatis ardor, ut nec illis respondere, nec huic satisfacere nobis posse concessum est: tamen nec nostræ quidem humanitatis est, quod possumus, omittere: nec tuæ quod non possumus requirere. Immortales itaque Reverende pater tibi gratias agimus, quippe qui te omnium quos nostra ætas tulit, cupidissimum nostræ Universitatis præbueris: tuam ad hoc præstantiam majorem in modum rogantes, ut qui tuâ sponte incitatus, tantam publicarum utilitatum curam gesseris, privatarum etiam (quæ ad nostros potissimum spectant) rationem habeas; ex privatis enim commodis publica sæpenumerò crescunt. Quamobrem quum jamdudum accepissemus magistrum Gilbertum Haydock sacræ Theologiæ professorem, & Thomam Davers ex tuis fidelissimis familiaribus unum, diuturnis litibus versatos esse, ad te (constantissime præsul) rem omnem referendam putavimus. Iste publicis judiciis magistrum lacessit, ille iterum Universitatum privilegia requirit: quo sit ut non parum timeamus, ne nostræ tandem libertates periclitandæ sint. Te igitur magnopere obsecramus (humanissime* præsul*) ut his vel tuorum vel nostrorum perturbationibus exitum imponas. Hoc enim perinde nobis gratum erit, ac si in nos omnes contulisses.*

Clarissimæ sunt (ut mihi quidem videntur) hæc voces: *Ad te constantissime præsul rem omnem referendam putavimus.* Et, *His perturbationibus exitum imponas &c.* Neque præter *Cancellarii* munus, tam commodè quidquam exprimunt; sed de tempore nihil habeo quod definiam: nam probabiles rerum conjecturas sequi omninò non placet, quarum vestigiis ut aliquando ad veritatem pervenitur, ità frequentiùs à scopo aberratur. Mæcænas interim si

bonus

bonus fuerit & in Academicos benignus, cujus authoritate ornati, & ope adiuti fuerint, quemque ipsorum commodis & dignitati ubique præsentem senserint, loquatur vel me tacente manuscriptum Epistolæ exemplar, quod in selectissimâ Collegii Corporis Christi apud Cantabrigienses Bibliothecâ custoditur.

'Non potuerunt (Amplissime præsul) tua nos ingentissima beneficia deterrere, quo minus pro communi Reipub. nostræ utilitate, si quid ipsius interesset, ad tuam præstantiam conscriberemus. Est enim (ait Cicero) nobilis animi atque ingenui, cui multum debeas, plurimum velle debere. Quapropter quum statuentibus jam nobis ad novarum scholarum perfectionem prorsus incumbere, tuum quoque subsidium ad eam rem perquam opportunum videatur: te rogamus (optime pater) ut qui semper ad communes utilitates amplectendas, tuâ sponte satis incitatus es, nostris etiam precibus ad eas ipsas incitari velis. Atque ut intelligas quid est quod tantoperè cupimus, desunt profecto nobis ædificiales machinæ adeò quidem ad nostrum institutum necessariæ, ut sine his nihil aggrediendum sit, quas si de integro parabimus, necesse erit tum grandem in illis pecuniam exhauriri, tum expectati operis consummationem diutius retardari: quibus equidem malis, te unum imprimis (magnifice præsul) facilè mederi posse intelligimus, si vel illis ædificialibus instrumentis, quæ ad tui clarissimi Collegii fabricam comparatæ sunt, utendi nobis copiam feceris. Hoc certe nihil erit nobis vel ad levandos sumptus, vel ad celeritatem conficiendi, accommodatius. Quod si nostrâ causâ facturum te recipis, curabimus equidem nos, ut gratiarum actiones tibi fæneremur. Nam quùm pro illis meritis quæ non rogatus ultrò contuleris, magnas tibi gratias agere debemus: tùm pro his quæ postulantibus nobis concesseris multò maximas agemus & habebimus. Et fæliciter valeat tua sancta paternitas, reverende præsul ac domine. *Epist. Oxon. in Coll. Corp. Christi Cantab.*

Ipsa mehercule Scholæ theologicæ testudo, si loqui potuisset, *Wintoniensi* gratias referret vel hoc nomine maximas; quippe quæ per totos sexaginta annos, illustrissimorum principum & magnatum beneficientiam experta, non nisi admotis jam tandem insignissimi præsulis machinis absolui potuisset. Fato siquidem debebatur illi, utpote Scholarchæ olim clarissimo, scholarum extruendarum gloria. Nam *Oxoniæ* juxta ipsius Collegii pomeria, nobile fætuum educandorum plantarium posuit, unde prima literarum cunabula juniores ediscant. (quod ille Academiæ Cancellarius si quâ in bonas artes via sævire incipiebat radicitus extirpasset, maximi sceleris apud posteros omnes infamiâ se obligasset,) deinde etiam *Wainfleti* alterum erudiendæ pueritiæ gymnasium instituit. *Epist. Oxon. in Coll. Corp. Christi Cantab.*

Prudentiam vide interim & suspice. siquidem initio Collegii cœtum Magdalenensem sine scriptâ lege, sine jure certo per multos annos institutum legimus, omniaque arbitrio fundatoris (ut olim in Rep. Rom. à Regibus factum narrat Pomponius) gubernabantur. Posteà usu id postulante leges quasdam tulisse nunc has nunc illas, prout opportunum videbatur, novas etiam prioribus adjecisse traditur, atque ita paulatim absolutam Reip. litterariæ formam excogitasse. Cujus fontes & capita quisquis viderit, ut ævo interim suo *Regist. Coll.*

nihil.

nihil detrahat, ita quin plurimam etiam majoribus nostris prudentiam diligentiamque adscribat necesse est. Nam *Richardus Foxus*, fœlicis memoriæ *præsul* quondam *Wintoniensis*, idemque prudens rerum æstimator, quantum *Waynfleti* inventis tribuerit, non modo hinc in Alvearium suum derivatis ejusdem decretis satis declaravit, nisi diligentissimos mellificandi artifices duos, tanquam primarias apes, recenti examini præfecisset, alterum *Claimundum*, Collegii nostri *Præsidem*, & *Morventum vicepræsidem* alterum: Sed multo etiam magis tacito quodam cultu, & veneratione tam præclaræ fundatæ Sodalitatis, Artium Bacchalaureos, & magistros omnes, ceu sedulas quasdam apiculas, ad Philosophiæ utriusque *thymum*, sacræque theologiæ nectar colligendum huc convolare jussit; quod si per sævitiam pestis, novas sedes quæsitum ab *Oxonio* aliquando abigerentur, *tum ad locum aliquem propè Magdalenenses si talis commodè* pro eis provideri posset, illos considere voluit. Præterea nè vitio nostro, bonæ sanctiones per desuetudinem aliquam abrogentur, (magno, quod necesse est, Collegii cum dispendio & jacturâ) neve certa, ubi opus esset interpretatio desideretur: idcirco Collegium suum, resque & personas, in fide & clientelá *Præsulum Wintoniensium* esse voluit. Te verò, Reverende pater ac domine *Tho. Bilsone*, locum nunc duodecimum ab ipso occupantem, verum patronum & protectorem præcipuum Collegii nostri hactenus experti sumus, indiesque eum te futurum omnes auguramur: quem incredibili studiorum & religionis bono natum esse semper speravimus. Nam quid eruditio, prudentia, pietas, in te uno summæ, simul cum eminente dignitate conjunctæ efficere possunt, non tam opinione aliqua, quam præsenti fide omnes colligimus.

Arist. ca. 40. lib. 9. hist. animal.

E. lib stat. Coll. Corp. Chri. cap. 23.

Verba. statut.

Sed enim inter ipsas munificentiæ *Gulielmi* nostri laudes, quibus apud omnes hominum ordines gratiam sibi conciliavit, absque flagitio pietas dissimulanda non est: quanto nimirum præstabilius videtur esse, divini numinis cultu quam magnificentiæ opibus gloriam quærere. Itaque repositæ apud deum salutis suæ non immemor, virtutem nullam non magnopere exercebat. Adeò *Christianæ* pietatis studiosus, ut cælestis disciplinæ sex consultissimos theologos assidue foueret, quorum oratione & precibus divinam misericordiam sibi conciliaret: Memorque repositæ in cælis beatitudinis illius, quam in omnes venturam pronunciaverat Servator Christus, quotquot erga indigentes pii benignique extiterant, sic erogandis in pauperum usus opibus suis assiduus fuit, ut Eleemosynarium huic muneri perpetuò inservientem apud se haberet; ratus nimirum quod res est, Deum invocanti nemini subventurum, qui invocantem prius pauperem ipse non exaudiverit. Sæpius ob eximiam sanctimoniam in penetrale Regium adhibitus, cæteroque Senatu super arduis regni negotiis consilium inituro, Quin abite, (inquit Princeps) ego interim & Cancellarius meus pro salute Reipublicæ vota Deo nuncupabimus. Utque futuræ immortalitatis meditationi totus posthac incumberet, mausoleum quod mortis nunquam adrepere cessantis ipsum admoneret, condendum curabat. In quo statua supino decubitu insculpta, oculis in cælum contuentibus, manibus supplicantium more tensis, & effigiem cordis humani complectentibus, devotissimi vatis exemplum referre videtur: *Ad te Jehova animam meam attollo, Deus mi, in te confido, ne erubescam, ne exultent inimici mei de me,*

E Reg. st. Coll.

In fine statut.

E Testamento Fundatoris.

In templo Win-

Psal. 25.

me, Semperque de eô apud ſe cogitans, (de quo nemo nimis, perpauci meditantur ſatis) humanæ dico vitæ quàm brevis tàm in horas omnes incertæ, fugâ: quarto calendas *Majas* Anno ſalutis inſtauratæ. 1486. quaſi illud *Ezechiæ* nuncium divinitùs accepiſſet: *Da præcepta familiæ tuæ, nam tu brevi moriturus es, ac non vives*, Nihil prius habuit quam ſupremam voluntatis ſuæ ſententiam conteſtari. Ibi vero divinæ ſanꝺimoniæ ſapientiæque plena omnia, fuiſſe ipſum Angelorum quaſi conſortem, cœleſtiſque beatitudinis, etiam dum in terris agebat participem, propè faciunt ut exiſtimem. *Ego* (inquit) *ad vitam futuram, ad quam conditus ſum, anhelans, cernenſque diem expeꝺationis meæ, in hac valle lacrymarum quaſi nunc adveſperaſſe, & quod tempus reſolutionis penè jam inſtat: condo teſtamentum in hunc modum, &c.* Quot verò quantaſque donationes in pios uſus erogandas defunꝺus reliquerit, haud facilè fidem adhibuerit, niſi qui ipſe in teſtamento viderit. Nullus fuit in Eccleſiâ *Winton.* vel in *Monaſteriis* ſuburbanis Monachus aut Monialis, in πτωχοτροφείῳ Sanꝺæ Crucis miſellus inops inter religioſos ordo, in urbe parochus aut clericus, in Collegiis *Wiccamicis* vel ſuo ſocius aut ſcholaris, Denique inter familiares aut domeſticos nullus, cui datum aut legatum aliquid non fuerit; ut non mortalem (utì Gilliam Agrigentinum dicit Val. maximus) ſed propitiæ fortunæ benignum eſſe ſinum diceres; quin abeant (igitur) quo digni ſunt nugivenduli quidam leves, qui ſic redaꝺum ad ſummam rerum omnium inopiam illum contendunt fuiſſe, ut Collegii ſui præfeꝺuram, ſtudioſiſſimè ambire non erubuerit: quando non ex egeſtate aliqua, ſed ex opibus manare neceſſe ſit hujuſmodi beneficentiam. Et ne tenuitatis priſtinæ conditionem, aut tam copioſæ benignitatis recordationem aliquando ex animo effluere pateretur, hanc beatæ virginis ſymbolam non ipſe modo uſurpare ſolebat, verum parmæ gentiliciæ adſcribendam curabat. *Qui potens eſt fecit pro me magna, & ſanꝺum nomen ejus.* Servos complures quos dura gentium conſtitutio dominio alieno contra naturam ſubjeciſſet, libertate donabat. Cum interim nullis ille famæ illecebris, nulloque nominis amplificandi ſtudio delinitus quicquam faciebat: ſed *ad exaltationem fidei, Chriſtianæ Eccleſiæ profeꝺum, divini cultus augmentationem*, tanquam ad ſcopum omnia referebat. Nam quanta (bone Deus) verborum ſuavitate aures meas replent, quibus in ipſâ quaſi exaꝺi operis peroratione uſus eſt. *Noſtri Collegii Præſidenti & ſociis & aliis omnibus commorantibus in eodem, juxta informationem Chriſti, tanquam ejus diſcipulis, divinum obſequium commendamus paciſque ac unitatis fœdus, ac perfeꝺæ vinculum charitatis.* Ingens hoc in Deum pietatis ſtudium proximus honoris & reverentiæ gradus excipit: cui ille præſtando ut nunquàm deeſſet, Archipræſulum Cantuarienſium inaugurationibus præſentem ſe exhibere ſolitus eſt, id quod ſedulo feciſſe eum ſcribit *Mattheus Parkerus*. Quinimò *Thomas Bourchierius* Antiſtes *Cantuarienſis*, ubi ex reſcripto Pontificis *Romani* in ampliſſimum patrum purpuratorum Collegium cooptandus eſſet, in frequentiſſimâ præſulum & nobilium coronâ rubrum galerum *Wintonienſis* manibus indutum protenus geſtabat: id quod utrique perinde fuit honorificum. Sæpe convocatis ad comitia cleri ordinibus, Archiepiſcopo jubente, ipſum præfuiſſe legimus, iis nimirum inter cætera, quibus ad repellendos Scotos decretum eſt regi ſubſidium, quòd immunitates & Eccleſiaſtica jura, leguleiorum calumniis convulſa

&

E teſtament. Fundatoris.

E teſtament. Fundat.

Ex Arch. Winton.

E. Statut. Colleg.

In fine Statutor.

Parker in vita. Kemp. & Bourcher.

Ex lib. Jo. Ryd, in Coll. Corp. Chriſti Cantabrig.

Ex actis synodi Londinensis. & labefactata, regio diplomate restaurasset. Jam comitas, humanitas, affabilitas, quanta fuerint, eximiâ quadam in eum patrum plebisque benevolentia satis declaratur. Sed enim inter hæc omnia liberalitas & magnificentia exple ndescebant maxime. *E. pelle Exitus.* Reges ipsos quos ille creditores habuit, fecit debitores; nova scilicet ratione inventa, ut à quibus ipse accepisset omnia, vicissim & illi deberent aliquid. *E. pelle Exitus.* *Emanuelem* quendam auratæ militiæ equitem Constantinopolitanum, urbeque expugnatâ profugum, non modo benignissime ipse accepit, verum etiam ut acerbam hominis fortunam leniret, viginti nummûm aureorum honorario è fisco Regio donavit. Atque ista quum nemo affirmare potest, non fuisse humani ingenii & perliberalis animi officia, tum demirari satis nequeo projectam *Gulielmi Botoneri Wyrcestrii* (equestris præsertim ordinis viri) impudentiam: qui quod aureolum *M. Cic.* de Senectute libellum sermone anglico donasset, eumque sub specie honoris *Fundatori* consecrasset, ob tam luculentum (si Diis placet) opusculum conqueritur (videte interim elegantiam hominis) se *nullum regardum de Episcopo recepisse*; *Biblioth. Corp. Christ. Cantab.* & dignus mea certe sententia eras cum *tuo isto regardo* nullam mercedem retulisse, qui venalem nescio quam diligentiam tuam, si emptorem inveniret, prostituisti: & ei præsertim viro præmiolum aliquod extorquere sperasti; qui ultrò non rogatus beneficentiam in omnes erogare solitus est. de quo verissime usurpari possunt illa quæ olim in gratiam *Alexandri Lincolniensis* Epis. decantabantur,

Qui dare festinans aliis ne danda rogentur,
Quæ nondum dederat nondum se credit habere.

E. diario. ejusdem Wircestri manuscripto, & in Colleg. Corp. Chri. Cantab. servato. Adeò ab omni partium studio inter alumnos suos vel levissime inchoato alienus fuit, ut quos litium serendorum reos, aut dicto Præsidis minùs audientes semel deprehendisset, tanquam inutiles ramos amputandos censuerit, Epistolæ formam, ne fides quovismodo vacillet, hanc adtexui. *E Regist. Coll.*

Right entirely well beloued, We greet you well. It is come to our knowledge and to our displeasure, that there is growne a diuision and discord within our Colledge, wantonly and undiscreetely for the election of the Proctors of the Uniuersitie. In case bee, that there bee any person of our Colledge under your rule, that will be seditious wilfull and not conformable to the aduise and the guiding of you, and of the more partie of the Masters of our seyd Colledge, it is to be presumed and of great likelihood, that such a person is not apt nor disposed ad conuiuendum. But that such will be troubleous and full unprofitable for my seyd Colledge, giuing greate impediment to vertue and cunning. Wherefore whomsoever ye and the more partie finde criminous & obstinate, taking wilfully away contrary to the more partie, we command you that then you dis-

charge

charge such person or persons from all manner interest that they haue in our foreseid Colledge. Christ haue you in his guiding. Wretten in our Mannour of Southwaltham the xii of Aprill.

W. B. of Winchester.

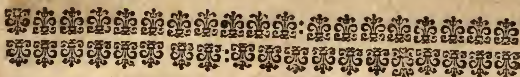
QUantum autem industriæ operæque posuerit in comparandis utriusque linguæ optimis authoribus, quantosque in ea re & quam immanes sumptus fecerit, dum octingenta plus minus librorum thesauro bibliothecam suam instruxerat, (ut ego nihil dicam) res ipsa loquitur. Tantis itaque virtutum dotibus insignitus (& opinione quidem mea, in hoste laudatissimis) quibus flantem subindè reflantemque fortunam moderatus est: simul ipse dum vixit Reipub. commodus fuit, & principibus (licèt in diversas partes abeuntibus) non infensus. Nam capitalem illum Angliæ tyrannum, non modò in Collegium suum pertraxit, verum efferatum illius ingenium ita penitùs demulsit, ut eruditis studiosorum disputationibus gaudere, & amplis muneribus bene meritos afficere, denique universum Magdalenensium cœtum vino & pingui ferina donare, haudquaquàm gravaretur. Cujus interitu, quùm patriam è lupi quasi faucibus ereptam videret, & redditam denuò libertatem, *Walthamiæ* jam agens in gravissimum morbum repentè incidit; qui ubi per artus & medullas in arcem cordis furtim irrepsisset, sic hominem senio & laboribus confectum prorsus debilitavit, ut tertio Iduum Augusti, horâ post meridiem quartâ, majore superstitum damno quam suo, supremum ætatis diem claudens cœlo sit redditus. Hunc vitæ exitum habuit pientissimus Antistes, in extremo senectutis quasi stadio hinc ereptus, vir ad omnia summa natus, postquàm annos triginta octo, dies duodecem, provinciam *Wintoniensem* sanctissime administrasset, supremum Cancellarii munus integerrimè obivisset, & extincta factionum semina, confirmatam in Repub. pacem, incomparabili divini numinis beneficio iterum vidisset: elatus est magnâ cum pompâ funeris sepultusque *Wintoniæ*, juxta *Henricum Benfortium*, cui ipse vivus mortuo successerat. Apparet nescio quid ejus memoriæ sacrum æneis characteribus in sepulchri ambitu descriptum fuisse: verum illud sacrilegorum hominum manus, in ipsas demortui umbras impunè sævientium, nobis per summum scelus jamdiu inviderunt.

E. Regist. Coll.

E Regist. Colleg.

E Regist. Coll.

FINIS.

JOANNIS PICI

Mirandulæ & Concordiæ Principis V. C. *Vita, per* Joannem Franciſcum *Illuſt. Principem Pici Filium conſcripta.*

JOannis Pici patrui mei vitam ſcribere Orſus, præfandum lectoribus imprimis duco, ne aut quod fratris filius, aut quod diſcipulus fuerim mè aliquid in gratiam Blandientium more, dicturum ſuſpicentur. Nihil hic amicitiæ datum, nihil familiæ, nihilque beneficiis (quæ maxima profecto in me extiterunt) fictitiâ laude repenſum. Tantum quippe ab Adulatione ſejuncta eſt narratio mea, quantum abſuit adulandi neceſſitas, tantumque cavi, ne me, vel mentitum, vel vehementem in laudibus legentes arbitrarentur, ſi quicquid de ipſo conceperam, literis tradidiſſem, ut illud fuerit fortaſſe periculum, ne parum potuerint, vel ipſæmet virtutes excelſæ, vel earum aſſertores coarguere. Quod vel hoc argumento videre licet. Cum plurimæ doctorum noſtræ ætatis hominum & ex primoribus quidem elucubratiſſimæ ſcriptiones non modo his quæ ſumus dicturi, locupletiſſimum reddiderint teſtimonium, ſed dum uteretur hac luce & poſtquam eam cum potiore commutavit, in ejus me & morum & doctrinæ præconiis præcelluerint: quarum nonnullas in hujus libri calce poſt commentationes ipſius adſcribi juſſi ut firmior teſtibus, non gentiliciis fides adhiberetur. Paternum genus (licet ab Conſtantino Cæſare per Picum pronepotem, à quo totius familiæ cognomentum memoriæ proditum ſit, traxiſſe primordia) miſſum facientes, ab ipſo tempore nativitatis ſumemus initium, tum quod familiæ forſan non minus honoris ille contulerit quam acceperit, tum quod proprias animi dotes reliquaque totius vitæ & obitus ſeriem præ ſe ferentia, quæ vel propriis aut auribus, aut oculis hauſi, vel ab graviſſimis excepi teſtibus, aperienda duxerim, poſthabitiſque & ſtemmate & præclaris auorum facinoribus recenſenda.

Anno à partu virginis tertio & ſexageſimo ſupra milleſimum & quadringenteſimum, Pio ſecundo Pont: Maximo Eccleſiæ præſide, & Federico tertio, habenas imperii Romani moderante, mater Julia, ex nobili Boiardorum familia, Joanni Franciſco patri, ultimo eum partu peperit; jam enim Galeottum majorem natu, ex quo ſum genitus, & Antonium Mariam, ſororeſque duas

enixa

enixa fuerat, quarum altera, Leonello jam conjugi, Albertum Pium ex Carpi principibus unum edidit, nunc Rodulphi principis Gonzagæ consors: altera Pino Ordelapho Forolivensi principe, cui jam pridem nupserat, vita functo, Montis agani Comiti secundas nuptias concessit. Prodigium haud parvum ante ipsius ortum apparuit: visa enim circularis flamma est, supra parientis matris astare cubiculum, moxque euanescere, fortasse nobis insinuans, orbicularis figuræ intellectus perfectione simillimum eum futurum, qui inter mortales eadem hora proderetur, universoque terræ globo excellentia nominis, circumquaque celebrandum, cujus mens semper cœlestia ignis instar petitura esset, cujusque ignita eloquia, flammatæ menti consona, Deum nostrum (qui ignis comburens est) totis viribus quandoque celebratura: sed statim obtutibus hominum, ut illa euanuit, occulenda. Legimus quippè doctissimorum sanctissimorumque hominum ortus, insolita quandoque signa aut præcessisse, aut subsequuta fuisse, veluti eorum incunabula infantium ab aliorum cœtu divino nutu segregantia, summisque rebus gerendis natos indicantia. Sic ut omittam reliquos, examen Ambrosiii magni ora lustravit, in eaque introgressum est, deinde exiens, altissimumque volans, seque inter nubila condens, paternos, aspectusque aliorum qui aderant visus elusit: quod præsagium Paulinus plurifaciens, scriptorum ejus favos nobis indicasse disseruit, qui cælestia dona enunciarent, & mentes hominum de terris ad cœlum erigerent.

Forma autem insigni fuit & liberali, procera & celsa statura, molli carne, venusta facie, in universum, albenti colore, decentique rubore interspersa, cæsiis & vigilibus oculis, flavo & inaffectato capillitio, dentibus quoque candidis & æqualibus. Sub matris imperio, ad magistros disciplinasque delatus, ita ardenti animo studia humanitatis excoluit, ut brevi inter Poetas & Oratores tempestatis illius præcipuos, nec injuria collocandus esset. In discendo quidem celerrimus erat, prompto adeò ingenio præditus, ut audita semel à recitante carmina, & directo, & retrogrado ordine, mira omnium admiratione recenseret, tenacissimaque retineret memoria, quod cæteris contra euenire solet: nam qui celeri sunt ingenio, natura fieri sæpè solet, ut non multum memoria valeant, qui verò cum labore percipiunt, tenaciores perceptorum euadant. Dum verò quartum & decimum ætatis annum ageret, matris jussu, quæ sacris eum initiari vehementer optabat, discendi juris pontificii gratia, Bononiam se transtulit: quod cum biennium degustasset, meris id inniti traditionibus conspicatus, aliò deflexit, non tamen absque bonæ frugis fœtura, quando puer, & quidem tenellus, ex epistolis summorum Pontificum, quas Decretales vocant, epitomen quandam seu breviarium compilaverit, quo omnes concisius, quàm fieri potuit, sanctionum illarum sententias, conclusit, consummatis professoribus, opus non tenue. Sed secretarum naturæ rerum cupidus explorator tritas has semitas derelinquens, intellectus speculationi Philosophiæque cùm humanæ, tùm divinæ, se penitus dedidit, cujus enanciscendæ gratia non tantum Italiæ, sed & Galliarum literaria gymnasia perlustrans, celebres doctores tempestatis illius, more Platonis & Apollonii scrupulosissimè perquirebat, operam adeo indefessam studiis illis impendens, ut consummatus simul & Theologus simul & Philosophus imberbis adhuc & esset

& haberetur. Jamque feptennium apud illos verfatus erat quando humanæ laudis & gloriæ cupidus (nondum enim divino amore caluerat, ut palàm fiet) Romam migravit, inibique oftentare cupiens, quanta eum à fummufforibus in pofterum manaret invidia. Nongentas de Dialecticis, & Mathematicis, de naturalibus divinifque rebus quæftiones propofuit: non modo ex Latinorum petitas arculis, Græcorumque excerptas fcriniis, fed ex Hebræorum etiam myfteriis erutas, Chaldæorumque arcanis atque Arabum veftigatas. Multa idem de Pythagoræ. Trimegiftique & Orphei, prifca & fubobfcura Philofophia, multa de Cabala, hoc eft, Secreta Hebræorum dogmatum receptione (cujus & Origenes & Hilarius ex noftris potiffimum comminifcuntur) quæftionibus illis intexuit: multa etiam de naturali Magia, quam non parvo interftitio ab impia & fcelefta feparari edocuit, idque multorum teftimonio elegantiffime comprobavit, nec non duo & feptuaginta nova dogmata Phyfica & Metaphyfica propria inventa & meditata, ad quafcunque Philofophiæ queftiones elucidandas accommodata, defuerunt: his novam per numeros Philofophandi inftitutionem adnexuit, cunctaque fimul publicis locis, quò facilius vulgarentur, affixit, pollicitus fe foluturum eis impenfas qui ex remotis oris difceptandi gratia Romam fe contuliffent.

Verùm obtrectatorum fimultate (quæ femper velut ignis alta petit) nunquam efficere potuit, ut dies altercationis præftitueretur, ob hanc caufam Romæ annum manfit, quo tempore vitiligatores illi, palam eum, & libero examine non audebant aggredi, fed ftrophis potiùs & cuniculis fugillare, clanculariisque telis fuffodere, peftifera corrupti invidia (ita enim arbitrati funt plurimi) conabantur. Livorem hunc, vel hac ratione fibi maximè commoviffe exiftimatum eft, quod multi qui vel ambitione fortaffis vel auaritia literario negocio diu incubuerant, notam fibi fore autumarent, fi juvenis ille aggeftis atavorum opibus, multaque doctrina, quafi fertilis ager luxurians, in prima orbis urbe, de naturalibus divinifque rebus, deque multis per plura fecula noftris hominibus non acceffis, periclitari doctrinam, & ingenium non vereretur, & cùm nihil adverfus doctrinam veris machinis moliri poffe animadverterent, attuliffe eofdem in medium tormenta calumniæ tredecimque ex nongentis quæftiones, rectæ fidei fufpectas acclamaviffe, quibus fortè fe junxiffe nonnullos, qui quæftiones illas, utpote infuetas eorum auribus, ut piè, ita fortaffe parum eruditè, & zelo fidei & prætextu religionis inceſſerent: quas tamen quæftiones, non pauci, & quidem celebrati Theologiæ doctores ceu pias & mundas priùs approbaverant, eifdemque fubfcripferant: quorum cœtui Bonfrancifcus Regienfis Epifcopus annumeratus eft, vir omnigena doctrina, acerrimoque judicio, & morum gravitate præclarus, qui Romæ ad Pontificem Maximum ea tempeftate, pro Ferrarienfium duce agebat legatum: adverfus tamen eum blaterones illi nihil attentarunt, cum fortè ab eis labefactari ejus famam non poffe vererentur, quando quicquid tractaffet, correctioni matris Ecclefiæ, & Pontificis fubmififfet. At is, famæ iftæ difpendia non perpeffus, Apologiam edidit, varium certè opus & elegans, multaque, rerum fcitu dignarum cognitione refertum, Vigintique tantum noctibus elucubratum, qua editione luce clarius confpici datum eft, non tam conclufiones, Catholicos potuiffe fenfus recipere, quam illos, qui primus adlatraverant, infolentiæ & ruditatis

ditatis coarguendos esse, librumque ipsum, & quæ scripturus erat in posterum matris Ecclesiæ, ejusque præsidis sanctissimo judicio Christianissimi hominis more commisit: id enim vel expresse vel tacitè geri oportere, persuasissimum est: quasi illud Augustini proferret: Errare possum, hæreticus esse non possum, quando alterum sit hominis proprium, alterum perversæ & obstinatæ voluntatis.

Sed ubi Innocentius octavus Pontifex Maximus accepit per editionem Apologiæ interpretatas conclusiones illas, quæ prius calumniis infestatæ fuerant in catholicum sensum, & à nota criminis relevatas, referentibusque nonnullis, quibus conclusionum examen demandatum fuerat, decipulas opponi posse fidelibus, si nonnullæ quæstionum illarum (crudè quidem & inexplicite disceptandarum more jacebant) passim vacarentur, libelli lectione, quo continebantur interdixit, quæ omnia per Alexandri sexti Pont. Max. sub quo nunc vivimus diploma, quod, Breve nominant, liquido visuntur, quod cum Apologia ipsa impressoribus tradere exarandum duximus. Verum in ipso Apologiæ calce quod postea Pontifex auctoritate præstitit, quibus ille poterat rationibus antea factitaverat: obsecraverat quippe amicos & inimicos, doctos & indoctos, ut Apologiam legerent, libellum vero ipsum conclusionum inexplicitarum præterirent illectum, quando in eo plurima continerentur quæ non passim vulganda triviis, sed secreto congressu inter doctos & paucos disputanda susceperat, scolasticamque exercitationem, more Academiarum meditatus, multa veterum Philosophorum, Alexandri scilicet & Auerrois aliorumque quàm plurimum impia dogmata proposuisset, quæ semper publice & privatim asseruerat, professus fuerat, prædicaverat, non minus à veræ rectæque Philosophiæ, quàm à fidei semitis declinare: atque in hunc modum de libello illo nongentarum conclusionum verba faciens, Apologeticum opus conclusit. Qui ergo me oderunt, ideo illa non legant, quia nostra sunt: qui me amant, ideò non legant, quia ex illis quæ mea sunt, cogitare plurima possent, quæ non sunt nostra: cæterum immensa Dei bonitate, quæ ex malis etiam bona elicit, effectum esse (quemadmodum mihi retulit) judicabat, ut calumnia illa falsò à malevolis irrogata, veros errores corrigeret, eique in tenebris aberranti (ut quantum exorbitasset à tramite veritatis, contueri posset) ceu splendidissimum jubar illucesceret. Prius enim & gloriæ cupidus, & amore vano succensus, muliebribusque illecebris commotus fuerat: fœminarum quippè plurimæ, ob venustatem corporis orisque gratiam, cui doctrina amplæque divitiæque & generis nobilitas accedebant, in ejus amorem exarserunt, ab quarum studio non abhorrens, parumper via vitæ posthabita, in delicias defluxerat: verùm simultate illa experrectus, diffluentem luxu animum retudit, & convertit ad Christum, atque fœminea blandimenta, in supernæ patriæ gaudia commutavit, neglectaque aura gloriæ, quam affectaverat, Dei gloriam & Ecclesiæ utilitatem, tota cœpit mente perquirere, adeoque mores componere, ut post hac vel inimico judice, comprobari posset. Cumque de ipso gloriosa statim fama, & per vicinas & per remotas oras volitare accepisset, plures ex Philosophis, qui eruditissimi habebantur, ad eum tanquam ad mercaturam bonarum artium (ut inquit Cicero) confluebant, vel ob commovenda literaria certamina, vel quibus inerat rectior mentis sententia, ad audienda tenendaque rectè vivendi

salubria

ſalubria dogmata, quæ tantò magis expetebantur,quanto ab homine doctiſſimo & pariter nobiliſſimo profluebant, qui quandoque devios mollitudinis voluptariæ anfractu ſecatus fuerat. Videntur enim ad diſciplinam morum, auditorum mentibus inferendam, ea plurimum habere momenti, quæ & ſuapte natura ſint bona, & à præceptore converſo ad juſtitiæ ſemitas, ex diſtorto & obliquo libidinum calle, proficiſcantur.

Elegiaco carmine amores luſerat, quos quinque exaratos libris, religionis cauſa, ignibus tradidit, multa itidem Rhythmis luſit Hetruſcis, quæ pari cauſa pari gnis abſumpſit. Sacras deinde literas ardentiſſimo ſtudio complexus, ſtatim in templo Deo, ceu frugum primitias, octauum tunc & vigeſimum annum agens, de operibus ſex dierum Geneſeos, & die quietis Heptaplum obtulit, opus quippè & perfectum ingenio, & elaboratum induſtria, cum ſublimibus Philoſophorum dogmatis, tum profundiſſimis noſtræ Chriſtianæ Theologiæ myſteriis refertiſſimum, ſeptemplicique varia enarratione connexum, ſeptenario capitum numero cuilibet ſeptenæ expoſitioni conſerto libri nomini maximè quadrans. Quod tamen ob erutas è naturæ gremio res & difficiles divinarum quæſtionum evolutiones, atque ob Prophetæ reconditiſſima ſenſa ſermoniſque elegantiam non ſe paſſim Philoſophiæ & eloquentiæ rudibus offert, ſed precioſæ illius & raræ ſupellectilis uſus paucis paratur: quod & ipſe animadvertens, in ejuſdem Procemii calce, mentionem de hac re non illepidam fecit. Cùm primùm ſacras deguſtavit literas, non tantùm veram ſapientiam, ſed & veram eloquentiam, inveniſſe lætabundus exultabat, multaque ut omittam, ab eo teſtamenti Novi allata præconia, Pauli epiſtolas, oratorum omnium ſcriptionibus eloquentia præſtare dicebat. Tullii etiam ipſius Demoſthenisque primarii (ut inquit ille) dicendi artificis, lucubrationes nominatim citans, non quod eſſent, ut illæ calamiſtris inuſtæ, & corraſis undique fucis, & cincinnis conſtipatæ, ſed ut veram, ſolidam, & redolerent, & ſaperent eloquentiam, veris ſententiis, vera arte ſuffultam, eſſentque ut dicam brevius, Aegyptiorum opibus non conſulto ſuffarcinatæ. Omnia porrò veteris Legis eloquia, conſummatiſſimæ ſcientiæ & ſapientiæ plena prædicabat, quod & ſi cum alii, tùm Auguſtinus in libro de Doctrina Chriſtiana luculenter oſtenderit, Septimiusque Tertullianus Euſebius Pamphili, & Caſſiodorus affirment: Grammaticos, Rhetores, Oratores, Philoſophoſque omnes priſcos eloquentiæ & doctrinæ ſuæ fluenta, ex divinarum Scripturarum fontibus epotaſſe: ipſe tamen aliis id muneris rationibus proſequebatur, quarum partem, in Heptapli celebratiſſimæ exordiis inque ipſo ſecundæ expoſitionis Procemio videre operæ precium eſt. Inter tot juges divinæ legis evolutiones ſecundo anno ab Heptapli editione, opuſculum etiam de Ente & Uno decem capitibus diſtinctum, abſoluit: breve quidem corpore, ſed amplum viribus, ſed altiſſimis & Philoſophorum dogmatis, & Theologicis ſenſibus undequaque reſperſum, quo ſuperius Ente non eſſe unum, ſed ſibi invicem reſpondere, æqualique eſſe ambitu oſtendit, controverſiamque ſuper ea re à Platonis Ariſtotelisque ſectatoribus habitam, recenſuit, aſſeverans Academicos illos qui contrarium contenderunt verum Platonis dogma non aſſequutos, ſenſumque prorſus communem inter Ariſtotelem & Platonem de Uno & Ente, ſicut & de reliquis in univerſum, & ſi verba diſſiderent, demonſtraturus erat non defuiſſe:

fuisse: ultimo quoque Operis capite, totam disputationem, ad institutionem vitæ & morum emendationem, non minus ingeniosè convertit. Adversum quod opus Antonius Faventinus, egregius alioquin Philosophus, nonnulla quatuor epistolis objectamenta protulit, quarum tribus ipse respondit, quartæ verò, vel quia fideliter delata non fuit, vel quia ex præscriptis responderi posse putavit, vel alia quapiam de causa, quæ justa tamen credenda est, mentionem quod sciverim non habuit, cui nos, postquâm decessit è vita, ne falsa vel latranti malevolis, vel sinistri aliquid credendi rudibus præberetur occasio, respondendi munus obivimus. Illudque potissimum curavimus, ut ex præcedentibus ipsius sententiis, fuisse magna ex parte responsum monstraremus. Vidimus etiam nonnulla Platonica vernaculo sermone ab eo digesta, quibus multa ad priscorum Theologiam enodandam facientia, multa in ænigmatibus & scirpis abstrusa sapientum sensa reserantia, deprehenduntur, quæ forsan, majus ocium nacti, Latina reddere tentabimus, ne tanti hominis supereminens doctrina hisce de rebus maximè pervia, quibusque vulgi ante ora feratur.

Hactenus de perfectis lucubrationibus, quas ante mortem emiserat, veluti nuncios & anteambulones præclarorum operum, quæ conceperat, & procudebat. Vetus enim testamentum, interpretamenti jam facibus illuminârat, id ipsum muneris, ut Novo præstaret accinctus, nec eos tantum, quos literæ series ferre poterat sensus, protulerat, sed in his locis, quæ treis alios divinorum eloquiorum proprios latura fuerat, superædificabat, Græcisque & Hebræis exemplaribus nostrorum codicum, discordes sententias conferebat: sed hoc potissimum in ejus mente consitum fuit, hoc de universis propositis, quæ in commentandi genere conceperat, altius insedit, ut aliorum dogmata non adduceret, utpote quæ jam haberentur, legerentur, noscerentur, sed sua prorsus inventa, & meditata differeret, ut propriis, non alienis facultatibus, famelicas veritatis animas, pro virili saturaret: Post hæc Hebraico idiomate pollens, de veritate translationis Hieronymi adversus Hebræorum calumnias, libellum edidit, necnon, defensionem pro septuaginta Interpretibus quantum ad Psalmos attinet adversus eosdem, libellum item de Vera temporum supputatione conscripsit. Postremo ad debellandos septem hostes Ecclesiæ animum appulerat, qui enim nec Christo, nec illius paret Ecclesiæ, & quod est sequens, ejus est hostis, aut impius existens, nullum recipit credendum dogma, sive falsis inservit idolis, subque hisce simulacris dæmones adorat, seu Moysaicam perditissimorum Judæorum ritu legem colit, nefandumve Mahometem sequitur, detestandis illius placitis mancipatus? aut Christianam auditu tantum non operibus & mente sincera vitam vivens, Evangelica documenta pervertit, Catholicæque Ecclesiæ non consentiens, obstinato corde recalcitrat, vel non casta fide, sed variis adulterata prophanataque superstitionibus Evangelica suscipit: aut licet solida nitidaque ac constanti fide receperit, operibus adversatur. Hos itaque septem, quasi duces sub quibus reliqui velut gregarii continentur, propriis eorum armis conflicturus, ad congressum citaverat, adversus impios Philosophos, qui nullæ religionis jugo colla depressi nullique addicti numini, naturales tantum rationes adorant, eisdem rationibus dimicabat; Veteris testamenti sententiis, propriisq; Judaicæ

scholæ

scholæ auctoramentis, validissimè contra Hebræos præliabatur, cum Mahumetanis Alcorano nixus pedem contulerat, Idolorum cultores, & multis vulneribus, & vi non multa prostraverat, superstitionibus vanis irretitos, eos præsertim qui divinatricem colunt Astrologiam, & veræ Philosophiæ, & peculiaribus rationibus Astrologorum acriter taxaverat: duodecimque jam libris, & quidem absolutissimis, ex tredecim ad hoc destinatis, eorum deliria insectatus fuerat. Demùm Hydromantiam, Geomantiam, Pyromantiam, Haruspicinam, & cætera id genus inania, sigillatim exploserat. Sed in Prophetantes Astrologos, cuneum ex professo direxerat, totisque viribus Arietem temperaverat, quando eorum dogmatis, futilibus quidem & nullius momenti, superstitiones cæteræ suis erroribus fulcimenta aucupentur, vel inspectæ Geneseos momenta trutinantes, vel in elegendis horis, aut Hexagonos aut Trigonos aspectus (quos benignos vocant) conciliantes, & ejusmodi reliqua quibus nec insanus Orestes accederet. Nec contentus Astrologiam omnem funditùs evertisse, ut ostenderet nostri temporis Astrologis Græcæ potissimum linguæ ignaris, Vanissimam omnium professionum Astrologiam, perversis translationibus vaniorem, (si dici potest) effectam. Ptolomæi fructus, quos centiloquium vulgò nuncupant, inter scribendum adversus eosdem quasi aliud agens è Græco in Latinum sermonem vertit, & elegantissima expositione honestavit, quo in libro plura, ut ita dixerim, errata, quàm verba vulgata, illa translatione contineri demonstrat, quam tamen semper in arcanis veluti preciosum thesaurum custodierunt, ejusdem cultores ignavi. De Christi fide perperam sentientes, nec matris Ecclesiæ parentes imperio, quos usitatiori vocabulo nominamus Hæreticos, & Novo instrumento, & rationibus egregia objurgatione incessiverat, nonaginta ferè hæreses in propatulo habentur. Verùm ille cuncta rimatus, ducentas invenit, quas sigillatim non modò eliminare, & profligare proposuerat, sed & pariter docere, qua ex parte Philosophiæ non ritè percepta, suos errores traxissent, aut surcilassent. In Christianos postremò, quorum fides sine operibus visitur, vehementer invectus fuerat, necnon diligenter exploraverat, quî fieri posset, ut ignem in meditullio terræ constitutum homines credant, quo perpetuò datura sunt pœnas damnatorum corpora, cæteraque id genus tàm animæ quàm corporis inexcogitata supplicia: immensa quoque deitatis visæ gaudia, quibus animæ corporibus junctæ beantur, atque dictis Ecclesiæ quæ ad credendum compellunt, obaudientes non sint, & nihilominus passim debacchentur in vitia, divitiisque incumbant cumulandis, nihilque minus formidetur ab eis, quàm pœnæ, aut affectetur quàm regnum Dei: pro morborum item qualitate idoneam opem admovere tentabat, tetros scilicet morbos, & suapte natura impuros, acribus acerbisque medicaminibus inurere: ea verò vulnera quæ minori infecta malitia depravataque forent cicatricemque obducere desyderarent, lenibus placabilibusque fovere: adeptis verò valetudinem & recidiva metuentibus, saluberrimas potiones, celebrataque antidota præparare. Multa alia opera fuerat exorsus, quibus sperari poterat futurum, ut Philosophiæ studia in universum, eliminatis erroribus, explosaque barbarie reflorerent.

Inter hæc potissimum Platonis & Aristotelis numerabatur concordia, quam

jam

jam cœptam brevi perfacturus erat, si vita comes paucis adhuc annis superfuisset, ita enim Philosophiam ab incunabulis lactando nutriverat, & ad usque nostra tempora perduxerat adultam, ut nostræ tempestatis Philosopho nil amplius aut in Græcis, aut in Latinis, aut in barbaris codicibus desiderandum esset: citasset udum Thaletem, ignitum Heraclitum, circumfusumque atomis Democritum, Orpheus item, & Pythagoras, priscique alii, ejus ope & gratia in Academiam convenissent. Postremò Philosophiæ principes Plato scilicet fabularum velamentis, Mathematicisque involucris constipatus, & Aristoteles vallatus motibus dextra data fidem futuræ amicitiæ sanxisset. Inter Auerroim quoque & Auicennam, inter Thomam & Scotum, qui jam diu conflictaverant, si non pacem in universum, in multis tamen impetrasset inducias, quando in eorum pluribus controversiis si quispiam diffidentia verba rimetur attentiùs & exactiùs libret, scrupulosiusque vestigans, cutem deferens, introrsum ad imas latebras profundaque penetralia mente pervadat, unionem sensuum indisse paratis pugnantibusque verbis citra ambiguitatem comperiet. Neotericorum turba partim pro meritis, partim pro culpis, & honorata fuisse & taxata.

Totus igitur Deo dicatus, Ecclesiam quibus poterat armis defendebat, atque latitantem (ut ajunt) è Democriti puteo veritatem educebat, & ignorantiæ gramen inexpugnabile, quo multorum mentes præfocantur, subnascentesque perniciosas herbas abrumpebat penitùs, & detruncabat. Sed mors adveniens, tot tantarumque vigiliarum laborem, & excultæ lucubrationis partum inanem ferè reddidit, hocque potissimum fuit in causa, ut plurimas quanquam magna ex parte exasseatas, dedolatas, imperfectas commentationes dereliquerit, quòd scilicet sibi ipsi tantum, non autem nobis scribebat. Nam sicut celeri in commentando ingenio, ita veloci in scribendo manu fuit, & cum antea pulcherrimos literarum characteres delinearet, factum erat, ut ex usu nimiæ in commentando velocitatis, vix eorum quæ exarabat capax existeret: huc etiam & illuc scribere solitus erat, vetusta interdum supervenientibus novis obliterans, ea propter exoleta quædam & dispuncta reperit, quædam saltim & vellicatim exarata, omnia denique adeò confusa & inordinata, ut syluæ aut farragines putarentur Ex libro septemplici quem Adversus hostes Ecclesiæ prætitulaverat, pars illa, quæ divinaculos Astrologos genethliacosque potissimum insectatur, ab incude (ut dici solet) ad limam perducta fuit, quam non parvo tamen labore, ne mediocri cura, ab exemplari liturato, & penè discerpto deprompsimus: quo in opere summum Philosophum, summum Theologum, summum Oratorem, acerrimum Christi Ecclesiæ propugnatorem, incomparabili præditum ingenio, quod in cunctis ipsius commentationibus cernitur, se demonstrat. Quædam item minutula non tornata adhuc apud me comperi, interpretationem duntaxat Dominicæ orationis, regulasque bene vivendi circiter quinquaginta, breves perfectò nimis & inexplicatas, quas in multa capita, si vixisset, deducturus omnino fuerat. Duas quoque ad Deum Deprecatorias, quarum unam Rhythmis Hetruscis, elegiaco metro alteram, qua gravioribus defatigatum quandoque studiis animum cantando ad lyram mulcere posset, composuerat: primis enim adulescentiæ annis genus omne musicæ artis adeò excolverat, ut

excogitata per ipſum modulamina, notatæque debitis concentibus harmoniæ celebres haberentur. Plurima quoque in ejus ſcriniis quanquam inordinata pervidimus, ex quibus tamen utile aliquid præſertim Pſalmorum enarrationem compilari poſſe putaverim. Sed & epiſtolæ circiter quinquaginta diverſis editæ temporibus, tum familiares, tum doctrinales, tum adhortatoriæ emersêre unà cum Oratione, quam Romæ, ſi diſputare contigiſſet, habiturus fuerat, quæ non tàm juvenis quartum & vigeſimum annum nondum nati perſpicaciſſimum ingenium, & doctrinam uberrimam redolet (quod & cunctæ ipſius ſcriptiones faciunt) quàm fertiliſſimæ ipſius eloquentiæ locupletiſſimum nobis teſtimonium præbet.

Stylo quidem valdè probando uſus eſt, ſemper non aſcito, ſed ingenuo, multiformi etiam, pro rerum varietate, qui & ſi totum (ut ajunt) Iſocratis Myrothecion conſumpſerit, mundicie tamen & decore majeſtatis ornamento ſervavit. Nam & celebrata illa dicendi genera, quorum tria Gellius, Macrobius quatuor enarrat, ex commentationibus ipſius, nec impendio colliguntur: ibi copioſum, in quo Cicero dominari fertur: breve quod Saluſtio aſſcribitur: ſiccum Frontoni datum: pingue & floridum in quo Plinium & Symmachum laſciviſſe prodiderunt. At fortè copiam hanc Brutus non vocaſſet elumbem, nec Saluſtius immoderatam, ſiccitatem quoque Frontonis humectatam, Saluſtii brevitatem elongatam, floridam pinguedinem Plinii latiori in campo deportatam, non difficile recto judicio orator deprehendet. Adde his Livii lacteum fontem, fortè ſine Patavinitate (ut ille inquit) adjectis floſculis plurimis Apulei. Verùm non hic in mutuata à Græcis Philoſophia ſe exercuit, non in Atticis noctibus, non in fictis Saturnalibus ad laudandam propè Vergilii Æneidem fabricatis: non in Romana hiſtoria, non in mera hiſtoria, naturæ altiſſimis difficilibusque ſpeculatibus vacua, ſed in admiranda illa mundi fabrica, in inceſſendis ſacroſanctæ Catholicæ Eccleſiæ hoſtibus deſudavit, in eliminandis Aſtrologis fatigatus eſt. In Theologicis quæſtionibus excutiendis, in Ariſtotelis & Platonis concordia laboravit, in enarranda ſacra eloquia incubuit, in commonendis & adhortandis amicis navavit operam. Verùm hanc (de qua agimus) eloquentiam tantùm aberat ut affectaret, ut eos potiùs damnaret, qui pigmentata lenocinia ſcrupuloſiùs exquirentes, omnes ingenii vires in veſtigandis vocabulorum originibus accomodabant. Quæ omnia plurimos eò propenſiùs in ejus admirationem convertere, quòd inter eorum literas diu & propenſiſſimè verſatus eſſet, qui Latinas literas eloquentiæ floribus refertas non ſunt profeſſi (patiantur hæc æquo animo nimii antiquitatis amatores) nam hæc & ſi conciſiùs compendioſiuſque tamen eò fortè veriùs, quò me doctiores, & Hermolaus Barbarus, & Baptiſta Carmelita, & Marſilius Ficinus, & Matthæus Boſſus, & plærique alii doctiſſimi & eloquentiſſimi viri prodidêre, Bibliothecas amplas tàm Latinorum, quàm Græcorum incredibili celeritate & perlegit, & excerpſit, nullàſque (ſi modò facultas data) commendationes illectas præteriit. De priſcis Eccleſiæ doctoribus tantum cognitionis adeptus fuerat, quantum credere difficile eſt, etiam in eo, qui in ipſis ſolùm evoluendis totum vitæ tempus conſumpſiſſet: de Neotericis verò Theologis qui eo ſtylo ſunt uſi, quem Pariſienſem vulgò nuncupant, tantum judicii apud eum reſidebat, ut ſi quis ex impro-

improviso abstrusam illorum cujuspiam maloque explicitam quæstionem, enucleandam petiisset, tanta ingenii fertilitate adaperiebat, tanta solertia reserabat, ut diceres doctoris illius universa dicta, præ oculis & in numerato habuisse, cunctasque pari modo familias agnoverat, cunctas schedas excusserat, nec uni illorum sic addictum credas (qui nostris hominibus mos est) ut cæteros aspernaretur. Ipse enim à teneris sic institutus fuit, sic animatus, ut in illis veritatem quæreret, parique honore, quousque illa elucesceret inventa, quoscunque veneraretur, privata affectione nudatus. Quid tamen de singulis sentiret, qui in universum famosiores habentur, in Apologiæ Procemio, cùm de barbaris, Græcis, Latinisque Philosophis, proprietates, peculiaresque laudes retulerit, videre datur. Thomam verò Aquinatem quando interloquendum de his Philosophis Theologisve, qui Gallico more disceptando scripsere, mentio fieret præ omnibus laudare consueverat, utpote solidiori præ aliis veritatis basi nitentem: cum quoque in Heptaplo nostræ Theologiæ splendorem nominat: de hoc percunctatus creberrimè & à me ipso, idem respondit, nec oppositum suadere cuiquam debent, nonulla quæ in ejus Apologetico continentur disputanda, alioquin Thomæ opinionibus ex professo adversantia, cum juvenis admodum esset, gloriæque tunc cupidus, in urbe celebratissima Gorgiæ Leontini more quascunque tutando partis famam aucuparetur, adde quod ex decem millibus propositionum, tribus tantum, aut quatuor non consentire, sed & adversari id non conuincunt.

Disceptandi porrò peritissimus fuit, frequentemque & impensissimam operam literariis agonibus, dum ferveret animus, impendit: eo objectante scilicet, Scoti acumen & vigilantiam, Francisci acrimoniam, copiam & multitudinem Areoli deprehendere potuisses, nec deesse nodos illos multiplicibus flexionibus complicitos, nec tàm titillantibus argutiis, quàm gravitate subnixos. Eo respondente, Thomæ fortitudinem & robur, Alberti amplitudinem conspexisses. Verum his conflictibus nuncium pridem remiserat, & magis atque magis id muneris in dies perosus fuerat, adeoque detractabat, ut Herculi Estensi Ferrariensium duci, & internunciis, & seipso enixissimè postulanti, ut dum Generalis Prædicatorum fratrum synodus Ferrari celebraretur, disceptare non ægreferret, diu obsequi reluctatus fuerit, multis tamen rogatibus, annuens principi illi, cujus amor in ipsum non mediocris extiterat, morem gessit: unde datum est ambigi solertior ne an eloquentior, doctior an humanior appareret: ex ore quidem disceptantis, talis semper animi patebat alacritas, ut de re comi, & placida potius, quàm subacida & difficili altercari videretur, quapropter qui ab ore pendebant audientes in mirum ejus amorem excitabantur, sed frequens ei adagium inerat: Munus id esse Dialectici, non Philosophi. Ajebat item eas disputationes prodesse, quæ placido animo ad vestigandam perquirendamque veritatem privatis in locis semotisque arbitris, exercebantur: at illas obesse plurimum, quæ in propatulo fiebant, ad ostendendam doctrinam, vel ad captandam vulgi auram, atque imperitorum applausum, vixque posse fieri omnino censebat, ut honoris cupidini, qua frontivagi illi disputatores exagitantur, inseparabili vinculo annexus non sit, illius cum quo disputatur, desyderium infamiæ confusionisque, lethale vulnus animæ, venenumque charitatis mortiferum. Latuit cum nihil

omnino, quod pertineret ad captiunculas, cavillasque sophistarum & suiseticas quisquilias, quæ calculationes vocantur: hæ Mathematicæ commentationes sunt, subtilioribus, ne dixerim, an morosioribus excogitationibus naturalibus applicatæ: verùm & si in eis esset eruditus, ac ejusmodi scriptiones legisset, quas fortè ad plenum non novit Italia (nulla enim tam invia & innaccessa literarum reperiri poterant, quæ illius vestigio lustrata, abundè explorata non essent) odisse tamen & detestari videbatur, valere meo judicio, earum communem usum animadvertens, ad sociorum parandam infamiam labefactandamque in replicando memoriam, veritati verò inveniendæ, cui indefessam operam navandam arbitrabatur, aut nihil, aut parum conducere, sed ne plura consecter, lectoremque detineam, comprehendam brevi. Enicuit aliquis eloquentia, sed inscitia rerum naturæ secretarum dehonestatus est: alius peregrinas linguas, sed universa Philosophorum decreta non calluit: priscorum alius inventa perlegit, non nova dogmata concinnavit: scientiæ ab altero hominum tantum & humanæ gloriæ causa, non Christianæ Reipub. emolumento, & divinæ, & humanæ quæsitæ sunt: Ille vero cuncta hæc pari studio ita complexus fuerat, ut turmatim & coacervatim in eum confluxisse viderentur, nec ut multi, qui non aliquo uno excellentes, omnium participes sunt, sed in omnibus usque adeò profecerat scientiis, ut quamlibet ex his in ipso considerasses, eam sibi propriam & peculiarem elegisse judicavisses: hæc quoque eò admirabiliora erant, cùm à seipso vi ingenii, & veritatis amore, quasi absque præceptore assequutus esset, ut quasi de seipso, illud quod de se dicebat Epicurus, possimus proferre: Se sibi ipsum scilicet fuisse magistrum. Ad quos mirabiles effectus, tam parvo temporis spacio producendos, quinque ego causas convenisse reperi, incredibile ingenium, tenacissimam memoriam, facultates amplas, quibus ad coëmendos tùm nostræ, tùm Græcæ, tùm barbaræ linguæ libros adiutus est. (septem quippè aureorum nummûm millia, retulisse mihi memoria repeto, in asciscendis sibi usque ad diem illam, omnifariæ literaturæ voluminibus, erogasse) juge & infatigabile studium, contemptionem postremò terrenarum rerum. Hunc igitur si prisca illa ætas Laconum tempore protulisset, si Aristoteli credimus, divinum illum virum appellavisset.

Sed virtutes intellectus, jam (ut arbitror) relinquendæ videntur, & nunc præclaræ ejus animæ partes, quæ actiones spectant, prosequendæ, exactissimique mores in publicum educendi sunt, ut flammatus ipsius in Deum animus innotescat, ut erogatæ in egenos divitiæ collaudentur, ut his, qui tandem divinæ legi sunt addicti, referendi gratias, in bonorum omnium auctorem quàm cumulatissimè, paretur occasio. Triennio igitur priusquam diem obiret, ut posthabitis dominandi curis, in alta pace degere posset, securus quo sceptra caderent, cuncta patrimonia, quæ Mirandulæ Concordiæque possidebat, hoc est, tertiam partem earum, mihi nescio an dono, an venditione tradidit: quod factum, postea Maximilianus Augustus, qui nobis est Rex & dominus, ut ita dixerim immediatus (neque enim alium tot seculis quot est exædificata Mirandula atque Concordia, nisi qui successivè in regali imperialive Romanorum throno consideret, recognovimus) Cæsarea liberalitate firmavit: quicquid autem ex hoc negocio pecuniarum acceperat, partim pau-

peribus

peribus elargitus est, partim in emendis agris, unde & ipse, & ejus familiares alerentur exposuit, nominatimque Corbulas, in agro Ferrariensi, multis aureorum millibus nummûm sibi comparaverat, multa itidem vasa argentea, preciosasque supellectilis partes in pauperum usus distribuit: mensa mediocri contentus fuit, retinente tamen nonnihil lautitiæ prioris, quantum ad fercula, & ad vasa argentea pertineret. Diebus singulis preces ad Deum suis horis effundebat, pauperibus semper si qui occurrerant, pecunias tribuebat, nec eo contentus, Hieronymo Benivenio civi Florentino, literato homini, quem pro magna in ipsum charitate, proque morum integritate dilexit plurimum, demandaverat, ut propriis pecuniis, semper subveniret egenis, nuptum quoque virgines traderet, eique statim ut erogatos nummos, quàm primùm restituere posset, renunciaret. Id enim muneris ei delegaverat, quò faciliùs, veluti fido internuncio, pauperum civium calamitates & miserias, quæ ipsum latuissent, relevare quiret, dedit & sæpius (quod silentio prætereundum non puto) de corpore proprio eleemosynas, scimus plærosque (ut verbis utar Hieronymi) porrexisse egentibus manum, sed carnis voluptate, & illecebris superatos: at ipse propriam carnem diebus illis potissimum, qui Christi cruciatus & mortem nostræ salutis gratia repræsentant, in summi illius beneficii memoriam, delictorumque expiationem cædebat, meisque oculis sæpius (cuncta in Dei gloriam redeant) flagellum vidi. Vultu hilari semper erat & placido, adeoque miti natura, ut nunquàm se fuisse turbatum, multis etiam audientibus testatus sit: recolo mihi interloquendum dixisse. In nullum eventum (ut res pessimè cederent) ira commoveri posse credere: nisi scrinia quædam deperirent, quibus elucubrationes ejus & vigiliæ reconditæ stipabantur. Sed cùm animadverteret pro Deo Optimo Maximo ejusque Ecclesia laborare, eisdemque omnia opera, studia, actionesque dedicavisse, & id fieri minimè posse, nisi aut eo jubente, aut permittente, confidebat se non contristatum iri: ô felicem mentem, quæ jam nullis posset adversis deprimi, nullis quoque commodis (ut palàm fiet) extolli: non illum certè universæ Philosophiæ peritia, non Hebrææ, non Chaldææ, Arabicæque linguæ, ultra Latinam & Græcam, cognitio tumidum reddiderant: non etiam amplæ divitiæ, non generis nobilitas inflaverant, non corporis pulchritudo & elegantia, non magna peccandi licentia in mollem illam, & spatiosam multorum viam revocare poterant. Quid igitur poterat esse tàm admirabile, quod illius quiret mentem pervertere? quid, inquam, supra illum esse poterat, qui (ut verbis Senecæ utar) supra fortunam erat, cum illam sive secundis flatibus tumidam, sive adversis reflatibus humilem, aliquando contempserit, ut ejus mens Christo & supernæ patriæ civibus spirituali glutino copularetur: quod vel hoc argumento liquido percipitur: Quod dum Ecclesiæ officia & dignitates, à plærisque nostri temporis (proh dolor) licitatas actionatasque, non paucos videret expetere, flagitare, suspirare, enixissimè mercari, ipse à duobus regibus, per internuncios oblatas, testes adsunt gravissimi, testis ego, se sacris initiari nolle respondens, repudiavit. Alter verò quidam, cùm seculi dignitates & amplos redditus, se daturum spopondisset, si regem ejus adiret, conspicatus angulum non relinqui in quem se conderet, ademptaque esse cuncta suffugia, tale illi dedit responsum. Ut

intelligeret,

intelligeret, se non dignitates aut divitias expetere, sed potiùs, ut Deo & studiis vacare posset, illas neglexisse. Ferrariæ quoque cum ex amicis quidam, Pandulpho Collenutio Pisaurensi, jurisconsulto perspicacis ingenii viro, & multifariæ lectionis, quo amico familiarissimè utebatur, suasissent, ut eum adduceret quibuscunque rationibus posset, ad Cardinalatus dignitatem petendam, vel certè si eam Pontifex offerret (quod multis futurum videbatur) amplectendam idque Pandulphus subhæsitans pertentasset, quippè qui non ignarus esset, omnia illum malle, quàm hujusmodi honoribus commisceri, ipse qua erat animi magnitudine, responderi protinus propheticum illud, per epistolam jussit: *Non sunt cogitationes meæ, cogitationes vestræ*, contemplans fortè de bonis Ecclesiæ, quorum pars maxima pauperibus hæreditario jure debetur, magnificos ducere apparatus non oportere. Sanctissimorum item hominum exempla ante oculos posita, Ambrosii scilicet, Augustini, Martini, cæterorumque, qui Episcopatus dignitatem oblatam effugerunt, diuque id muneris antequam obirent, detractaverunt. quid quod & non modò ab Cardinalatu ipso, sed & ab suprema summi pontificii potestate sactissimum Cælestinum se abdicasse legerat, ipsumque totius Christianæ reipublicæ humeris onus excussisse (onus verè, cùm subeuntibus maximum paretur præmium, invitis scilicet & parendi tantùm juvandique gratia illud amplectentibus) persuasissimum erat viro Philosopho, non esse laudis cumulasse divitias, non quæsisse honores, sed renuisse: & umbratilem renuendo gloriam, veram adipisci, quæ semper virtutes, ceu comes individua & assecla comitatur, humanam gloriam vel pro nihilo habebat, ajebatque sæpiùs, famam vivis non nihil, mortuis minimè profuturam, tantumque propriam æstimasse doctrinam agnovimus, quantum utilitati Ecclesiæ, & eliminandis explodendisque adversis erroribus conduceret. Quinetiam ad eam perfectionis metam pervenisse percepimus, ut scilicet parum curaret, si ejus commentationes, non sub proprio nomine publicitùs ederentur, dum tamen id ipsum quod sub Pici nomine facturæ fuerant, afferrent hominibus emolumenti, minimumque aliis amplius affici libris, præterquam Veteri Novoque testamento, ætatisque residuum in eis semper voluendis, consumere statuisse: nisi publica eum stimularet utilitas, cùm videret tot, & tanta quæ conceperat, & parturierat passim ab omnibus non efflagitari modo, sed & immatura exigi: minutulumque quantulumcunque devoti, vel seniculi, vel aniculæ affectum in Deum pluris quàm omnem ejus humanarum divinarumque rerum notitiam faciebat. Admonebat sæpissimè familiares inter loquendum, ut animadverterent, quantum laborant nutentque mortalia, quamque caducum & fluxum quod vivimus, quam firmum & stabile quod sumus futuri, sive scilicet detrudamur ad inferos, sive sublevemur ad cœlos, hortabaturque ut ad Deum amandum converterent & incitarent mentes, quod opus præponderaret, cuicunque, quam in hac vita habere possemus cognitioni, hoc etiam in libello ipso de Ente & Uno luculentissimè est exequutus: quando ad Angelum Politianum, cui librum nuncupavit, in ipsa disputatione conversus, hæc verba effatus fuerit. Sed vide, mi Angele, quæ nos insania teneat amare Deum dum sumus in corpore, plus possumus quàm vel eloqui, vel cognoscere, amando plus nobis proficimus, minus laboramus, illi magis obsequimur: malumus tamen semper

per

per cognitionem nunquàm invenire quod quærimus, quàm amando possidere id quod non amando frustrà etiam inveniretur. Illud quoque Divi Francisci (Tantum scit homo, quantum operatur) illius in ore frequens fuerat.

Cæterùm liberalitas sola, in eo modum excessit, tantumque aberat, ut aliquid curæ terrenis rebus apponeret, ut etiam incuriositatis nævo macularetur, ab amicis quoque sæpiùs admonitum comperimus, ut in totum divitias non contemneret. Asseverantibus id sibi probro dari; cùm vulgatum foret, sive id verum, sive falsum, furti dispensatoribus præbuisse occasionem. Nihilominus mens illa quæ semper contemplandis perscrutandisque totius naturæ consiliis inhærebat, demittere se facilè non poterat, ad hæc infima abjectaque pensiculanda. Memini dum Ferrariæ cum eo obversarer, obsonatorem pagella quadam oblata expensarum approbationem expetere, quo viso mirabundus extiti, percunctatusque illum, Mentemne ad id quod retroactis temporibus neglexerat, apposuisset, respondit familiaris: Non modò ab eo efflagitasse, sed exegisse, ut id subiret officii, quibus ut morem gereret factitaverat: tantum verò curæ, quantum prius habuisse. Quinetiam dum eius dispensator primarius eum interpellasset, ut ejus pecuniarum, quas per multos annos contractaverat, dispunctionem fieri juberet, quò securiùs menti suæ consuleret: atque ejusmodi libros, coràm attulisset, talia eidem verba respondisse percepimus: Scio me quàm sæpissimè abs te & potuisse, & posse fraudari, quapropter liberatione expensarum harum opus non est: si tibi debeo, quamprimum nummos exolvam, si mihi debes vel in præsentia, si potes, vel in posterum, si non adest facultas, debita relue. Amicos verò semper multa indulgentia tractavit, quibuscum hortatoriis ad bene vivendum locutionibus uti solebat. Hominem novi qui dum ejus doctrina fretus & fama, secum loqueretur, & haberetur sermo de moribus, duobus tantùm ipsius verbis commotum, ut via vitiorum deserta, mores reformaverit. Verba fuerunt ejusmodi: Si Christi mortem, nostri amore perpessam, præ oculis haberemus, propriam quoque identidem cogitando caveremus à vitiis: Modestiam & comitatem in eos admirabilem exhibuit, quos non à viribus, aut fortuna probatos, sibi devinciendos duxerat, sed à moribus & doctrina: eos tamen qui quantulumcunque pollerent literis, vel saltem bonarum artium studiis, gnavos aptosque inspiceret, diligere consueverat. Similitudo namque amoris est causa, & erga sapientem virum, ut teste Philostrato, Appollonius inquit, affinitas quædam est: scentiam quoque perficere hominem, qua homo est: perfecta verò bonitatem consequi super aliosque probos esse diligendos non ambigitur. Cæterùm nihil ei intolerabilius, quàm (ut verbis Horatii utar) superba civium potentiorum limina, militiam quoque sæculi, & conjugale vinculum, perosus fuerat: interrogatusque inter jocandum. Quid ei ad alterum subeundum onus, ferendumque & necessitate cogente & optione data, leviùs videretur: hæsitabundus aliquantulum, nutabundusque nec non pauxillum subridens: Conjugium, respondit, cui non tantum esset & servitutis annexum, & periculi quantum militiæ: libertatem enim supra modum dilexerat, quam & natura sic affecta, & Philosophiæ studia suggesserant, vagumque ob id plurimum extitisse illum autumo, nec propriam sibi unquam sedem delegisse: licet Florentiæ sæpius, & Ferrariæ quandoque commora-

retur:

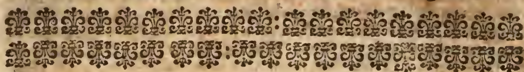
retur, quarum alteram civitatem ſibi quaſi domicilium præſtituiſſe putaverim, quod ſcilicet in ea, poſt Bononiam primum literarum ſtudia coluerat, illiuſque princeps eum mirificè diligeret, quadamque veluti affinitate conjunctus, utpote ex cujus ego ſorore ſcilicet Blancha Maria Eſtenſi natus ſim, nec etiam longè nimis eſſet à patria, quando triginta tantùm paſſuum millibus ab Mirandula orientem ſolem verſus Ferraria diſtet: alteram ſive aëris amœnitate, ſive plurimum amicorum ſuavitate, ſive ingeniorum ſubtilitate dilexit plurimùm, & incoluit, quos inter literarios amore, duos ſibi potiſſimum devinxit: Angelum ſcilicet Politianum virum Græcè Latinéque doctiſſimum, nec non variarum literarum florum refertum, ac propè vindicem Romanæ linguæ: alterum, Marſilium Ficinum Florentinum, hominem omnifaria literatura redolentem, ſed maximum ex his qui nunc viuunt, Platonicum: cujus opera in Academicis ſibi vendicandis, uſus fuerat.

Exterioris latriæ cultus, non multùm diligens fuerat, non de eo loquimur, quem obſervandum præcipit Eccleſia (geſtaſſe hunc quippè præ oculis eum vidimus) ſed de his cærimoniis mentionem facimus, quas nonnulli poſthabito vero cultu Dei, qui in ſpiritu & veritate colendus eſt, proſequuntur, & provehunt: at internis affectibus ferventiſſimo Deum amore proſequebatur, interdum etiam alacritas illa animi propemodum elangueſcebat & decidebat, majori quandoque nixu vires aſſumens, adeoque in Deum exarſiſſe illum memini, ut cum Ferrariæ in Pomario quodam de Chriſti amore colloquentes, longis ſpaciaremur ambulacris, in ejuſmodi verba proruperit. Tibi hæc dixerim, in Arcanis recondito: Opes quæ mihi reliquæ ſunt, abſolutis conſummatiſque elucubrationibus quibuſdam, egenis elargiar, & crucifixo munitus, exertis nudatiſque pedibus, orbem peragrans, per caſtella, per urbes, Chriſtum prædicabo: accepi poſtea illum mutaviſſe propoſitum, & Prædicatorum ordini ſe addicere ſtatuiſſe, interim eorum quæ conceperat operum quæque inchoaverat, maturabat editionem.

Sed M. CCCCLXXXXIIII. Anno Redemptionis noſtræ, dum ipſe ſecundum & trigeſimum ætatis annum impleret. Florentiæque moraretur, inſidioſiſſima correptus eſt febre, quæ adeo in humores & viſcera graſſata eſt, ut nullum non medicamentorum genus adhibitum contempſerit, eumque omnino naturæ ſatisfacere, intra tertium decimum diem coëgerit. Sed quemadmodum in infirmitate ſe geſſerit, licet eo tempore, ab eo procul eſſem, narrare tamen non deſinam, quæ ab graviſſimis teſtibus, qui aderant, acceperim. Quale illud, cùm poſt ſumptum Euchariſtiæ ſacramentum, ſigillum ei Crucifixi Chriſti offerretur, ut inde plenos amoris hauſtus, ob ineffabilis illius paſſionis noſtræ ſalutis gratia memoriam, priuſquam exhalaret animam ſumere poſſet, fortiſſimum duntaxat, adverſus quæcunque adverſa munimen, validiſſimumque contra iniquos dæmones propugnaculum: interrogantique mox ſeniori. An firmiter crederet, veram eſſe illam Dei veri, verique hominis imaginem; qui qua Deus eſt ante tempus, & ævum ab ipſo Patre Deo, cui æqualis in omnibus genitus eſſet, deque Spiritu ſancto, qui & Deus eſt, ab ipſoque & Patre, quæ tria unum ſunt coæternè manente, in utero Mariæ ſemper Virginis conceptus eſſet in tempore: qui famem, qui ſitim, qui labores, qui æſtus, vigilias perpeſſus eſſet, qui demum pro

contractis

contractis ab [illegible]dæ ſemine ſordibus noſtris abluendis, proque reſeranda janua cœli, maxima qua genus humanum charitate complectebatur, precioſiſſimum ſanguinem, & ſponte & libentiſſimè in ara crucis effudiſſet: cæteraque id genus recenſeri quandoque ſolita: Non modò ſe credere, ſed & certum eſſe, reſponderit. Et item illud, cum Alberto Pio ſororis filio, quem nominavimus inter hujus vitæ initia, juveni, & ingenio, & bonarum artium ſtudiis & moribus conſpicuo, eadem ratione, qua Alexander ex Aphrodiſiade, & Themiſtius in auſcultatoriorum librorum Proœmio, fortitudinem è Phyſicis contemplationibus ſumi, contra mortis metum declaravit, quam mox ſententiam uſurpavit Auerrois, conanti inquam Alberto mortis confinia reddere placabiliora, in hunc modum verba reddiderit. Non illa duntaxat ratione pacari animum, non finem mortis cruciatibus poni, ſed hac potiſſimum, quod Dei ſui offenſis terminus jam poneretur, quando breviuſculum vitæ ejus tempus, crebriores in Deum offenſas non contenturum arbitraretur. Et illud præterea, quando pluribus ex Prædicatorum collegio probatiſſimis teſtibus, & Alberto ipſo, paulò antè citato, revelaverit Cœli reginam, ad ſe nocte adventaſſe miro fragrantem odore, membraque omnia febre illa contuſa, contractaque refoviſſe ſeque morti omnino non conceſſurum promiſiſſe, hilari placidoque ore, in ſtrato, dum ægrotaret jacuiſſe, compertum eſt, atque inter mortis aculeos, quos ſuſtinebat, quaſi cœlos ſibi patefactos cerneret loqui ſolitum, ſalutanteſque omnes, & operam ſuam, ut moris eſt, pollicentes blandiſſimo ab eo ſermone & receptos & exoſculatos. Ab ſervis item omnibus, ſi cui moleſtus fortè fuiſſet, ignoſci ſibi poſtulaſſe, certiores facti ſumus, quibus anteacto anno teſtamento caverat, victum aliis & tegumentum dum viverent, aliis pecunias pro meritis erogari. Hæredes Florentini Xenodochei pauperes inſtituit, eorum duntaxat, quæ moveri non poterant: mobilium verò Antonium Mariam fratrem.

PAULI JOVII DE JOANNE PICO *Mirandula Elogium.*

JOANNES Picus Mirandula meritò cognomine Phœnix appellatus est: quòd in eum, Dii superi, supra familiæ claritatem, omnis corporis, ac animi vel rarissima dona contulerint: Mira enim altitudine subtilis ingenii, decora facie, lectissimisque moribus, & incomparabili, quum disputaret, aut scriberet, facundia omnes ejus seculi sapientes in admirationem sui facilè convertit: Gravissimo autem opere, nec dum absoluto, tanta eruditione atque vehementia Astrologos, totius divinationis vanitate confutata, persecutus est, ut subtilium disciplinarum professores à scribendo deterruisse videatur. In Heptaplo autem dum Sacrarum literarum mysteria, divino ore nobis recludit, & in Apologetico gravissimis disciplinarum omnium rationibus proposita ad disputandum, ingenii sui decreta defendit, seipsum doctrina atque memoriæ felicitate supergressus esse videtur. Excessit è vita dignus Cœlo, trium & triginta annorum Juvenis, eo die tàm celebri, quàm postea Italiæ maximè funesto, quo Carolus Galliæ Rex octavus Florentiam est ingressus, scilicet, ut tanti funeris luctus, quum sub signis ornatus in pompam externæ gentis exercitus urbem intraret, vel eo inusitato spectaculo, & in tanta receptæ libertatis lætitia, minimè uinceretur.

JOANNES JOVINIANUS PONTANUS, *Lib. Tertio de Fortuna ad A. Colotium Bassum, in Proœmio de* Joan. Pico *Mirandulæ Comite.*

NEC nos deterrebit Joannes Picus magna tùm nobilitate, tùm etiam ingenio, ac doctrina vir, qui nuper diruere prorsus syderalem conatus est disciplinam. Cui quo minus ipsi respondeamus, labore eo nos omni liberavit, vir in omni disciplinæ genere clarus, ac perquam acutus, Lucius Bellantius cui ætas nostra multùm profectò debet: debituri autem longè amplius posteri, ne ad eos tanta hæc indignitas penetraret.

ret. Quid enim indignius, quàm tot seculorum tradita, tot excellentium hominum velle inventa labefacere, & quæ disciplinarum omnium est antiquissima, eam longo pòst tempore insectari? Videlicet Picus noster (voco eum nostrum, quia magna mecum benevolentia conjunctus fuit, quodque doctissimum quandoque maximè mihi familiarem atque amicum statuo) tractus ipse quidem exemplo est aut Pyrrhonis, qui Physicam & moralem omnem doctrinam evertere conatus est olim: aut Laurentii Vallensis, qui nuper vel decem Predicamentorum seriem, ne Dialecticam dicam omnem, ut subrueret quid non tentavit? Hæc Joan. Pontan. loco præfato.

VITA
REVERENDI PATRIS
F. HIERONYMI
Savonarolæ
ORDINIS FF. PRÆDICATORUM.

Auctore Illustrissimo Principe D. Joanne Francisco Pico Mirandulæ *Domino & Concordiæ Comite.*

PROOEMIUM.

VItam HIERONYMI SAVONAROLÆ FERRARIENSIS, viri ætate nostra longè præstantissimi, decreveram jam inde, terris ut mutavit cælum, litterarum mandare monumentis. Facturus enim videbar operæ pretium, si nostris hominibus, quos ab eo rerum gestarum veritas latuit, plurimorum etiam interpolata calumniis id aperirem, unde sibi facilè consulere possint. Idipsum quoque posteritati gratum arbitrabar fore, si rarissimis exemplis daretur occasio, ut excitaretur ad bene beateque vivendum, & pro veritate certandum. Sed cùm & multa & dura emersissent impedimenta, distuli ad hoc usque tempus editionem, cui propterea non parva eaque sincerior facta est rerum scribendarum accessio; dum & major & diligentior (longioris beneficio temporis) delectus haberi

potuit eorum, quæ variè à diversis afferebantur. Veritatem sanè quam per me ipsum novi, sequutus sum. Nam cum ipso Hieronymo constitutam habui non vulgarem amicitiam sexennium antequam apud mortales morari desiisset, deinde non auritos tantum testes habere volui sed oculatos, eis maximè de rebus quæ & mortem concernebant & miracula: in cæteris verò quæ quasi per manus tradita cognoveram, quantum licuit explorandum statui & mores, & diligentiam ejus qui retulisset. A te qui leges, (si forte meus tibi labor aliquando fuerit usui) repensum id mihi velim, ut in tuis sis ad Deum precibus memor mei, simulque ad ipsum *Hyeronimum*, è Mirandula, anno M. D. XXX.

Quod Hieronymo genus, quæ patria, qui parentes, quæ statura.

HIERONYMO paternus avus fuit Michael, patria Patavium, familia Savonarola nobilis, ut hinc ex civitatis portis una cognomen habuerit. Nobilior autem cùm esset artis Medicæ professione, Ferrariam ab ejus Principe Nicolao Attestino accitus est, qua in urbe diu vixit. Nam & sub Leonello ejus filio grandior natu, & sub fratre Borsio (qui primus ex ea familia Ferrariam, Mutinam, & Regium Lepidi titulo Ducis obtinuit, cùm inter medendum civibus, tùm inter scribendum exteris etiam prodesse sollicitus, in extremo senio diem obiit. Michaëli fuere duo filii, *Joannes*, & *Nicolaus*. Hic ex Bonacorsiorum familia in matrimonium *Helenam* duxit, ex qua præter duas neptes, quinque tulit nepotes, *Hieronymum Albertumque* Medicinæ perdiscendæ operam daturos, tresque alios, quorum duo rei domesticæ curam exercenisse, alium, cui *Maurelio* nomen fuit, sacris primò initiatum, deinde sub Hieronymo fratre, dum floreret, arctioris vinculo degendæ vitæ religatum constat. Virum egregiè pium fuisse *Michaelem*, & pauperibus nulla mercede mederi solitum puer audivi ex *Blanca Attestina* matre, quæ dùm virgo esset, sub tutela fratris ejus *Principis Borsii* eo fuerat Medico usa. Natus est Hieronymus undecimo Calend. Octobris, qua die Matthæi Apostoli peraguntur solemnia. Annus is fuit à partu Virginis millesimus quadringentesimus supra quinquagesimum & secundum. Statura fuit penè justa, sed quæ in parvam potius desineret, quàm in magnam excelleret, erecta tamen & egregia. Cutis color in album subrufumque vergebat: sublimis extabat frons, grandiusculis per transversum sulcata rugis. Oculi penè caprini, quibus imminebant falcata supercilia pilis consperfa crassioribus. Hinc nasus inter malas turgidulas venustè incurvatus atque ori pleniori paululum impendens vultum honestabat. Subinde prominulum castigato ventri pectus incumbens, & collo ac brachiis cruribusque conveniens ostendebat in totius corporis habitu, sic aptam esse inter se membrorum consessionem, ut nec ea fulcirentur toris, nec macie conficerentur. Osseæ tantum & carne propemodum exemptæ manus, quarum digiti oblongi protendebant ad ungues in acutum. Incessus ita sibi constans, ut modestia simul, & urbana quadam præditus elegantia videretur.

Qua

Quæ Hieronymo puero studia, quale ingenium, qui mores.

AVUS *Michal* ut arte Grammatica institueretur *Hieronymus* quoad vixit operam dedit, quo vita functo, tradidit artibus erudiendum: eo quidem consilio ut imitatus avi vestigia, & opibus & gloria familiam pergeret exornare. Addiderat ipse literis & religionis cultum, cui à teneris (ut ajunt) unguiculis adeò se dediderat, ut si quando cum ejusdem ætatis pueris ludere congressus esset, paulò post inde digrederetur ad altariola construenda, quamquam pietas ubi aliquatenus adolevit occulebatur quodam quasi velamentò literarum, quas sic excoluit, ut spem de se amplam illarum in gymnasio concitaret. Erat Hieronymo intellectus perspicax, erat solertia perrara, judiciumque quod in veritatem ipsam suaptè natura ferebatur. Accedebat huc & jugis lectio, & delectus authorum in versandis Philosophorum Theologorumque monumentis, quibus se totum crediderat, nihil sibi ad ea non legenda modò, sed edifcenda reliqui faciens, nihil ferè temporis ab eis vendicans sibi, nisi dum parcius linguæ vernaculæ & Etruscis rithmis (quibus per id ætatis plurimum oblectabatur) operam daret. Philosophiæ Peripateticæ, (quæ ferè sola eo tempore excolebatur) pro viribus incubuit. Et cùm in eo multæ sectæ haberentur, Aquinatis Thomæ Commentariis addicebatur, quem assidua contemplatione se perdidicisse referebat, & Latinorum Philosophorum Theologorumque, qui antea scripserant, extare principem. In ipso autem philosophandi munere ducebatur minimè eo impetu, quo feruntur innumeri, qui quem sequi malint Doctorem, non lectione ipsa, sed vulgi opinione deligunt; qui error omnium habetur perniciosissimus in discendo, quandoquidem non juxta voluntatis affectum, sed ex ipsa rerum notitia, non de vaga, quam circumferat vulgus, opinione, sed de percepta perpensaque cognitione veritatis rerum sectandarum & opinionum pendere delectum oporteat. Unde illud ab eo sæpius repetitum, vitiari ob id plurimum studia literarum, quod ordine præpostero in auctoribus deligendis voluntatem intellectus sequeretur. Mirus erat veritatis amator, eo usque provectus ejus gratia, & in his quos coleret Doctoribus, ut si quid non placeret ingenuè fateretur, quod ætate procedente, sumpto jam Religionis habitu, & claritate nominis ejus sese diffundente multò ostendit apertiùs: quippe qui audiens Græca quæpiam *Sexti* Philosophi monumenta adservari, in quibus universæ doctrinæ humanitus inventæ essent, ea è Græca transferri in Latinum, paululum antequam moreretur mandaverat, perosus multorum, qui se scire jactabant, ignorantiam. Idque ipsum muneris *Georgio Antonio Vespuccio* utriusque linguæ gnaro qui ex ejus erat sodalitate, delegarat. Volebatque eidem operi *Zenobium* etiam *Acciaiolum* utriusque linguæ compotem ejusdemque virum sodalitatis incumbere, fecissetque votis satis, ni mors ipsum violenta rapuisset. Eatenus verò ducebatur amore veritatis, ut dum maximè floreret, & ingenti gloria quæ diceret, quæ scriberet circumferrentur,

rentur, cùm rogaretur ab amicis quatenus suis sententiis acquiescere auditores vellet, non aliter responderit, quàm aliorum quorumlibet, demptis iis quæ superno lumine hausta patefaciebat divino munere. Idque mihi tum privatim dixisse memini. Ad Doctorum hominum coronas disputare adolescens consuevit. Unde oriri cœpit opinio, futurum eum magni nominis virum. Nam propter disputandi peritiam & acumen ingenii multos sibi conciliaverat. Non erat facilè judicatu, utrum ejus eruditio, morum gravitatem; an hæc doctrinam excelleret, virtutibus hujusmodi sic inter se certantibus, ut ex earum conflictu rarum quoddam, imò uni *Hieronymo* proprium resultaret, quando inter eos qui liberalibus artibus vacabant, prodigio par esset, qui Philosophorum literas Christianis virtutibus redimitas profiterentur; quæ tamen, si eis non condiantur, uti gladius in furentis manibus, & hostem persæpè & Dominum etiam jugulant. Consuetudo ei cum aliis perrara, sibi ipsi semper comes. Mos autem fuit spatiandi seorsum, fovendi animi gratia, illudque frequentissimè meditandi, maximam hominum partem laborare stultitia, ob id quòd finem, ad quem est nata, aut ignoraret omnio, aut notum non procuraret acquirere. Propterea à populari cœtu & curia abstinebat maximè, atque ab aula Principis *Herculis*, qui *Borsio* fratri successit, abhorrebat, adeò ut non nisi semel totâ vitâ in ejus arcem, quo cives omnes confluebant introierit, totus scilicet veritati contemplandæ mancipatus.

Causa sumpti Religiosi habitus & Epistola ad parentes & amicos missa.

HOC vitæ tenore ad annum usque ætatis secundum & vigesimum servato, cogitare secùm cepit, perseverandumne sibi foret in ea vita quam vivebat, an alia potior quærenda: diuque ambigenti ei ac variarum concursu opinionum anxio, nocte per soporem frigidissima quædam aqua in corpus illabitur, ob quam de somno continuò excitatus, animatus est ad novam capessendam vitam, Deo ita volente, qui animabus cum quàm coporibus mederi malebat, moderabatque in eo jam illecebras carnis; & saluberrimo illo frigore, fervorem ætatis sæpenumero noxium restinguebat: Quare & Christum omnino sequi, & omni humanæ gloriæ nuntium remittere statim constituit: ad quod faciendum non nihil etiam ex sacerdotis cujusdam ex Augustini Eremitarum ordine, quasi divinis stimulis urgebatur. Sed cùm nulli religioni earum, quæ à quibusdam Theologis *Factitiæ* appellantur, (una enim & sola est Christiana religio) quæque vivendi regulæ dicuntur à quibusdam, nulli inquam magis afficeretur quàm ei quæ Fratrum Prædicatorum nuncupatur, tam ob egregriam ejus famam & merita, quàm ob id quod *Thomæ Doctoris* eorum præcipuè placita sectaretur, in hac se militaturum præparat. Sed cùm parentes & fratres & amicos omnes id consilii latere voluisset, die eo Aprilis qui & Martyri Georgio sacer est & Ferrariensibus celeberrimus habetur, occupata urbe in spectandis ludis omnifariam, ipse Bononiam pergit, ibique Prædicatorum Fratrum habitum induit. In ipso autem ingrediendæ

Religionis

Religionis limine oblitus (idem ut ipse mihi retulit) propositi cujusdam, quod altè insederat menti, sacrorum ordinum refugiendorum & sacerdotii renuendi, veritus ne de seculo (ut ajebat) in seculum prolaberetur parum distare religioni addictos viros, quibus Fratrum nomen est factum, à cæteris hominibus secularium appellatione signatis existimans, qui literis, Aristoteli & disputationibus plus nimium vacarent. Ipse vero qui versatus in eis etiam cum honore fuerat, metuebat apprimè, ne crederetur eisdem studiis, & disputandi munere manciparetur, conducibilius sibi fore existimans aut hortum colere, aut tunicas suere, vel quippiam id genus efficere, quod fratres hi qui conversi vulgo dicuntur, consueverunt. Sed hujusmodi sententiæ, cum cænobium adiit, profunda eum adeò tenuit oblivio, ut nihil omnino quod ad eam rem faceret, obreperet cordi: Dei ut arbitror decreto, qui eum ad erudiendos populos instituerat, quo factum est ut & comam præcidi & verticem radi & cætera sibi fieri permiserit, quæ consueverant his qui sacris solent initiari. Parentes autem & amicos quos ejus discessus afflixerat, per Epistolam Italica vulgarique lingua conscriptam, & objurgavit simul & consolatus est. Objurgavit quidem, quod molesto id animo tulissent, quod æquissimo alioquin & lætabundo decuerat excepisse, quando se spirituali quam assecutus fuerat dignitate tristabantur, qui si temporariam adeptus fuisset, summa lætitia afficerentur. Consolatus est autem, sperare illis jubens, præstituendum se à Deo hominum animis medicum, dum cuperet ipse corporibus mederi.

De simplicitate Christianæ vitæ quam delegit, & de militibus ad ejus verba conversis.

UT autem eorum quibuscum vivebat fratrum mores & acta diligenter observavit, ea cum antiquis illis vel primitivæ Ecclesiæ viris, vel sanctissimis Ægypti Monachis conferens, non eam esse ipsorum vitam collegit, quam nomen prætenderet, quando nec in eis, præterquam in paucis qui strictissimæ se addixissent, Christianum decus fulgeret. Alios namque ditandis cœnobiis intentos advertit, alios innumeris vanitatibus implicitos, alios vanis acquirendis literis & *Aristoteli* magisquam *Christo* deditos expertus est, & eò quidem molestius hoc illi fuit, quo se ad obeunda eadem munia compellendum timeret. Naturali namque Philosophiæ & Metaphysicæ perdocendæ (quarum peritiam plus ipse nactus fuerat) ipsum addixere. Quod munus ubi per multos annos excoluit, & discipulos complures erudiit, posthabitis disceptationibus vanis & ambitiosa quæstionum subtilitate seposita, Christianæ simplicitati se penitus dedit, eos libros sibi familiares deligens, quorum lectione ad pietatem identidem provocaretur, & divinarum rerum, quarum avidissimus erat, quandam quasi animi saturaret ingluviem. Sed ad id officii quanquam à *Cassiano* editæ collationes, perscriptæ à *D. Hieronymo* SS. Patrum vitæ, *Augustini* Meditationes conduceret, horum tamen contemplatio ad nutriendum animum & ad replendum non satisfaciebat, nisi potiorem sibi

alimoniam

alimoniam quæsisset. Ea propter spirata divinitus eloquia Veteris & Novi Testamenti, quibus homines vivere (Christo referente) didicerat, comparavit sibi; & nocturna diurnaque manu ita versavit, ut totum fere sacrorum librorum canonem & memoria teneret, & profundè exactèque (quantum homini licet) intelligeret. Per id tempus & peccatis hominum audiendis, & iis de suggestu profligandis addictus est; quæ delegata sibi munera viribus omnibus implere satagebat, quanquam illud, ut hoc commodius exequeretur, postremis vitæ annis deposuit, totis scilicet viribus sacris Concionibus vacans. Quibus perorandis, tametsi & vocis & gestus gratia, & selectu etiam dicendarum rerum in ipsis initiis destitueretur, divino tamen munere proficiebat, & non parum multos de summis vitiis ad virtutes summas avocabat. Nec solum quæ de pulpito ad plebem faciebat verba, verùm etiam quæ privatim etiam extrà suggestum & populi conventum disserebat, vim secum Evangelici illius probati seminis afferebant. Atque inter cætera quæ ejus linguæ ministerio Deus omnipotens effecit, illud magnum & admiratione dignum videtur, quod dum Ferraria solvens Mantuam concionaturus navicula proficisceretur, octoque & decem milites eodem navigio simul eandem urbem peterent, ludentibus illis, & obscæna verba jactantibus, postulavit ipse & impetravit dimidiæ horæ spatium verba faciendi; quibus nec dum finitis, undecim ex illis ad ejus pedes provoluti, & ingentia crimina eaque multis annis inveterata fassi sunt, & eorum ab ipso veniam suppliciter atque cum lachrymis etiam postulaverunt.

De divinis citra velamen revelationibuss, quarum particeps factus Hieronymus futuras prædixit clades.

PER id tempus divinarum revelationum particeps factus, ingruentes & Italiæ & aliis regionibus calamitates ad futuræ renovationem Ecclesiæ prævidit, quamquam non adeo tunc ea extra dubitationem illi paterent, ut omnis ei ambigendi occasio præriperetur: quod evenit si prophetiæ lumen citra velamen humanæ ratiocinationis effulgeat. Etenim adventitio lumine divino partim collustrabatur, & ex parte alia caligabat humano, sed duce ratione in eam inclinabat partem, in quam divina quoque visa inducebant. Existere namque sibi videbatur divinæ justitiæ majestatem, ut de scelestis hominibus, de iis potissimum qui præsunt, pravoque subjectos exemplo populos corrumpunt, atroces pœnæ sumerentur, cùm perditum humanum genus, divina patientia tot seculis abuteretur, pariterque essent Asiæ & Africæ populi multis erroribus & ignorantiæ tenebris circumvoluti: summæ item providentiæ ordinem id poscere dubio procul arbitrabatur; si quidem ab ipso rerum primordio & conditi orbis incunabulis, mira quædam & imperscrutabilis divinorum judiciorum series innotuit, ut simul & amabilis clementia & justitia tremenda perspectæ sint. Sic & humani generis parentem nec ad inferos trusum, nec pœna etiam immunem fuisse. Sic in libidinis commune crimen, quo terra omnis infecta fuerat, non statim animadversum, sed univer-

ſali poſteà cataclyſmo vindicatum. Sic Pharaonis Ægyptii regis impietas non continuò ad internecionem ducta, ſed undis demum rubri maris abſorpta. Sic nefarii puerorum amores, quibus quinque urbes illæ penitus tabefactæ fuerant, non ex ipſo initio ſuppliciis affecti, ſed igne poſteà & ſulphure deleti. Haud aliter infecto orbi noſtris temporibus eventurum rebatur, ubi & virtutes omnes peſſum iverant, & ſcelera univerſa rerum potiebantur: videbaturque veroſimile, ut eorum tandem Deus miſereretur, qui tenebris affecti veræ lumen religionis ignorabant; hi verò qui relicta luce ſeſe barathro volentes immergerent, excitarentur ſic ut vel clementiæ participes fierent, ſi modò virtutes, abactis vitiis, amplecti vellent; aut juſtitiæ tribunal ſubirent, ſi obſtinatiùs ſordeſcerent in ſcelere, exemploque forent cæteris pravorum vindictæ facinorum. Conſentaneum quippe videbatur ſuam ut Eccleſiam Deus eodem perpendiculo, quo ſemper uſus fuerat, metiretur, & obliquos ejus parietes revocaret ad lineam, monitis primùm, deinde flagellis pro ſcelerum varietate diverſis. Pontifices ſummo aſtu & dolo, necnon ſimoniacà perfidiâ ſupremum aucupari ſacerdotium dicebantur palam, ſic ut nec quiſquam id ferè revocaret in dubium. Mox adepti ſolium, ſcortis & cynædis eos, auroque coacervando vacare, fama publica circumferebat, atque ad eorum exemplum qui ſuberant Cardinales & Epiſcopi ſeſe inſtituere. Nullus in eis vel modicus Dei cultus, iis eadem vivendi ratio, nullaque religio. Quin etiam ferebatur eorum aliquos Deum non colere, & in fidei noſtræ contemptum & contumeliam pleraque ſpargere: ſed & plures eorum qui religioſæ addicti vitæ, ab inſtitutis ſe laxioribus ſecreverant, & traditas regulas profitebantur, unde & ſibi cognomen uſurpaverant, ad hypocriſim dilabebantur. Proinde fervorem illum Chriſtianis debitum non modò in univerſum tepuiſſe judicabant hi, qui Deum in ſpiritu & veritate colunt, ſed torpuiſſe penitus & friguiſſe. Ad hæc Principes tyrannicam vim publicè exercebant, & qui vexabantur, nihilominus rapinis, ſtupris, ſacrilegiis, concuſſionibus, adulationibus inſerviebant, ut illud ſacrum repeti poſſet, *non eſſe*, videlicet, *qui faceret bonum uſque ad unum.* Tantis itaque de cauſis, propter propheticum etiam ſpititum quo afflabatur, nonnihil de imminente clade pronuntiare cœpit, quanquam ſacrarum literarum involucris tegebat arcana, ut impuros homines à perceptione myſteriorum arceret, veritus ne ſanctum canibus traderetur, ſimul ne viſis adhuc ambiguis deluderetur. Hanc ob cauſam ſæpiſſime Deo preces fundere, & jejuniis corpus macerare, & flagellis atterere, & alios ad id officii cohortari ſtuduit: quo tandem hæc divinæ clementiæ munere extra dubitationem lucideque innoteſcerent ſibi quæ prius ambiguè & ſubobſcurè monſtrabantur. Oranti igitur ipſi & divinas laudes in Eccleſia perſolventi, dum in divinæ bonitatis contemplatione abſorptus eſſet, iſque præſertim verſiculus caneretur, *Bonus es tu, & in bonitate tua doce me juſtificationes tuas*: fugatæ à ſenſu & intellectu omnes tenebræ ſunt, & ſuborta lux, quæ dubitationem omnem de futuris quæ prævideraт eventis expulit. Mihi enim hoc privatim narravit, publicè autem ſæpenumero dixit, quæcumque de futuris prædixerat, non ſecus (ipſa luce divinitus infuſa) vera ſe comperiſſe, ac quilibet compos mentis partem omnem ſuo tanto minorem eſſe novit, & de re qualibet aut affirmationem aut negationem veram eſſe oportere.

tere. Proinde cœpit confidentiùs prædicere futuras clades, & eis veluti quibusdam adminiculis, collabentem & tanquam intermortuum pessimis moribus Christianum orbem instaurandum.

Quibus de causis Florentiam appulerit Hieronymus, ibique quam magna egerit, missusque fuerit ad Regem Carolum VIII. Legatus de Pace.

POST hæc & Angelicis colloquiis monitus, & ab ejus præpositis accersitus, qui *Joanni Pico* patruo meo hac in re morem gerebant, *Florentiam* appulit, ubi & *Joannis Evangelistæ Apocalypsim* è Lunari suggestu Florentinæ plebi interpretari exorsus est in sacra æde *Sancti Marci* Ordinis Prædicatorum. Agebatur tunc annus corporati Verbi octogesimus nonus supra millesimum quadringentesimum, cœpitque tum ea quæ futura præviderat inter exponendum afferre, tametsi eas ipsas quas hausisset futurorum notas, citra corticem non proferret, sed velamentis illis Apostolicæ revelationis obtectas daret in vulgus, veritus ne multitudinis partem simpliciorem insolito prophetici tonitrui fulgore terreret, duriorem autem & effrenem ad risum & scommata concitaret, ob monstruosam illam persuasionem vulgo multis retrò sæculis inolitam, non esse scilicet postremis hisce temporibus Prophetas viros, neque post *Joannem* cognomento *Baptistam* hoc divinæ providentiæ munus in Ecclesiæ visum. Quam quidem opinionem minuti & exiles Philosophi Theologique comprobare ausi sunt, quamquam successu parùm felici. Nam & ab ipsomet propheta, & ab aliis atque etiam à meipso cùm rationibus, tùm authoritatibus editis adhoc opusculis confutati sunt. Prædicabat itaque renovandam siue reformandam Ecclesiam, sed cædendam prius & purgandam flagello gravi, ni pœnitentiæ partes susciperentur. Et quamquam idipsum ex Apostolico textu decerpere videbatur, non potuit tamen effugere, quin & risus submoveretur ignaris, & invidorum linguæ acuerentur, quas, ubi publicè vitia eorum qui præerant aggressus est persequi, in se atrocissimas expertus est. Appropinquante vero calamitatum tempore apertius aliquid atque illustrius quàm consueverat, de arcanis ipsis deprompsit. Quo factum est, ut ob multiplices in se conflatas calumnias, à cælesti edicto promulgando penitùs cessare statuerit, alioque animum convertere pavore quodam humano consternatus. Pristino igitur prænuntiandi munere deposito, objurgandis solum criminibus, virtutibusque suadendis operam dare decreverat; cælesti nihilominus ad idem voce & minis revocatus est. Adduxerat autem jam in eum nonnihil populi fidem, & prædicta nonnullis mors Innocentii VIII. Pontificis, & prævisus ab eo prædictusque Caroli ejus nominis VIII. Gallorum Regis in Italiam adventus, qui jàm accelerare ferebatur ad expugnandum Apuliæ regnum, & pari voce asseverata *Medicea* familiæ calamitas & ejus potissimum capitis *Laurentii*. Is cùm eo tempore in republica Florentina princeps esset, & haberetur, sic ut ferè omnia ad ejus nutum agerentur, quamquam

quam ſub ſpecie civilis inſtituti, audiſſetque *Hieronymum* apertiùs in tyrannicos uſus invehi, eum ut ſibi conciliaret multis tentavit; quod ubi fruſtra ceſſiſſe comprehendiſſet, quinque urbis cives magnæ authoritatis ad eum deſtinavit, monitos, uti ex ſeſe *Hieronymo* ſuaderent, ex re eſſe & Religionis & reipublicæ Florentinæ, ut aliorum more concionaretur, hoc eſt, in univerſum, & à futuris rebus prænuntiandis abſtineret, nec aggrederetur particulatim res non admodum neceſſarias.

Hos viros ad ſe venientes *Hieronymus* priùs benignè reprehendit, aſſeverans non, uti dicebant ipſi, proprio, ſed *Laurentii* Medices inſtinctu locutos. Deinde ejus nomine *Laurentium* monendum adjecit, ut erratorum pœniteret, quoniam ipſi, ejuſque domui calamitas divinitùs imminebat. Tres alios miſiſſe audivi, non jam opertis, ſed apertis *Laurentii* nomine verbis locuturos, quibus palam reſpondit, ſe *Florentiæ* manere; *Laurentium* autem ex ea diſcedere oportere. Cujus rei memor *Laurentius*, cùm æger non multò poſt temporis jaceret, & proximus morti fieret, *Hieronymum* vocari juſſit, virum ſcilicet intrepidum, & quem nec blanditiis nec ullis artibus à veritate flecti poſſe comperiſſet. Quem accerſitum (præſtò enim affuerat) comiter allocutus rogavit, ut Chriſtiano more peccata ipſius audire vellet, cui facturum ſe quod peteret annuit, ſi antequam noxas contractas confiteretur, tria præſtaret. Primùm fidem habeas oportet, inquit, *Laurenti*: Adeſt, inquit, Pater. Secundum, reſtituas opus eſt, ſi quæ injuſtè ablata ſunt. Tum ille cogitabundus aliquantulum repreſſit verba, mox ait, hoc dubio procul efficiam Pater, aut hæredibus efficiendum meis relinquam, ſi ipſe non poſſim. Tertium adjecit, Libertatem Patriæ reſtitue, ut in ſtatu priſtino Florentina Reſpublica collocetur. Quibus verbis cùm nullum reſponſum dediſſet, paulò pòſt diſceſſit *Hieronymus*, nec multò pòſt *Laurentius* exceſſit è vita.

Fuga deinde & exilium *Petri Medices Laurentii* filii, & nota *Hieronymo*, & prædicta fuerat, ſimulque Piſarum à Florentinis futura defectio, quo tempore Rex Gallorum Etruriæ Fines intraſſet. Quamobrem cùm *Carolus* ipſe Florentinorum cervicibus immineret, jam Piſas ingreſſus. Florentiam inde, deinde Romam petiturus, & Neapolim, potiundi ejus Regni avidus, quo obtento non difficile factu arbitrabatur, ſe poſſe ad invadendos Turcas Chriſtiani nominis hoſtes inſtructa claſſe tranſmeare: tum miſſus eſt. *Hieronymus* à Florentina Republica ad *Carolum* Legatus de pace, ut Regis animum & fretum Regni potentia, & ipſius invicto calore excitatum, necnon *Petri Medices* qui ei adverſatus fuerat, urbiſque vim omnem in ipſum duxerat, offenſis iratum, qua erat & ſanctitate & prudentia leniret.

Piſas *Hieronymus* acceſſit, Regi quod volebat perſuaſit, ſubindeque Florentiam pacatus venit, ibique cùm multa in Florentinos agitarentur, *Hieronymi* ingenio & authoritate ſedata ſunt. Eo ipſo tempore quo *Carolus VIII.* Rex Francorum Florentiæ morabatur, divina viſa cœpit confidentiſſime patefacere, ad idque venit ut *Joannis Pici* Patrui mei, viri utique doctrina & ingenio incomparabilis animam, quæ inibi proxime migraverat è corpore purgatorio igne torqueri, multis auditorum millibus (quibus ego tum forte aggregatus fueram) aſſeveraret. Multa itidem de imminente clade, multa de

Reformatione Ecclesiæ prædicere, multa de Pontificum & Regum vita dicere, multa de iis quæ passurus erat ob prædicatam veritatem prænuntiare divino jussu palam exorsus est.

Quàm admirabilis Hieronymo gratia sacris in concionibus effulserit.

EA autem dicendi gratiâ, quâ scilicet antea distituebatur, ubi ad prædicandas orbis clades, & Ecclesiæ spiritualem instaurationem divinis monitis accinctus est, adeò copiosè abundavit, ut à quibus olim auditus fuerat, pro miraculo haberetur: quippe cum ipsa linguæ celeritas, rerum allatarum sublimitas, magnitudoque, & verborum sententiarumque elegantia prodigio par essent. Pronunciabat voce libera & acuta; non fervido solùm sed ardenti vultu, gestuque venustissimo. Ita verò illabebatur in auditorum aures, immò verò in præcordia, ut attentos eos extra se pene raperet. Et cùm vox ipsa nec legentis prorsus esset, nec clamantis, nisi cùm effulminaret in crimina, in ea tamen sentiebatur utrumque, neutrum discernebatur. Super eo verba faciente, signa cælitus multa apparuere suo loco referenda: quæ ubi aliquantulum vulgari cepta sunt, tantus in dies singulos per compita plateasque, fiebat populorum concursus, videre hominem affectantium, dum ab Ecclesia quæ *Sancta Reparata* dicitur, in qua sermones habuerat, cænobium S. *Marci* repeteret, ut peregrinis proposita sibi itinera peragentibus, viarum aditus per confertam multitudinem non pateret. Armatis etiam custodiebatur, dum iter faceret, qui se sponte, ipsoque recusante, sæpius offerebant, & ipsum adversus invidos & hostes propriorum laterum & corporum oppositione tueri pollicebantur. Res autem stupore digna existimata est, per complures illum totque continuos annos sic in eodem Prædicationis officio, eadem in urbe functum fuisse.

Quanta Hieronymo authoritas apud Florentinos: & quibus eos beneficiis cumulaverit.

EA ipsa in urbe duo potissimum procuravit efficienda & impetravit, quæ nullo pacto fieri posse una omnium voce perferebatur. Primum publicè pax inter cives inita est, eò difficillima factu, quò qui sub *Laurentio* & *Petro* vexati fuerant, plurimi vindicare se, & acceptas reponere injurias, mutato rerum statu satagebant. Asseruerant enim sese in libertatem cives *Medicibus* expulsis, cùm primum *Carolus* Civitati sese proximum fecit. Deinde instaurata sunt Reipublicæ officia, delapsa prius & ad potentiores devoluta. Neque enim qui *Petro Laurentii* Filio adversati fuerant, æquo ferebant animo, populari instituto gubernari, ambitu enim honorum tenebantur, viderique volebant indignos non esse qui ad *Petri Laurentiique* fastigium ascenderet

re non possent. Quibus rebus *Hieronymus* reluctabatur, & rationibus ostendendo non ita debere fieri, &. in concionibus publicè asserendo, quòd ipse procuraverat de pace omnino futurum esse eo usque, ut in Comitiis fabæ, si qui forte albas darent, in nigras verterentur. Mos enim Florentinis erat, ut fabis nigris uterentur, si suffragari voluissent, albis verò si refragari, contra morem antiquorum, præcipuè Græcorum, qui lapillis atris damnabant reos, albis autem absolvebant, Romani verò literis A, & C, tum absolvebant tum condemnabant, & neutri faventes parti N. & L. utebantur literis: quasi *Non Liqueret*, quod in quæstionem venerat.

Probauit autem eventus (ipsorum etiam adversariorum testimonio) vera esse quæ *Hieronymus* prædixisset, quando hi qui se fabas in pixide albas posuisse certò sciebant, ut adversarentur, nigras inspexisse testabantur, sic ut inviti sese suffragatos agnoscerent. Cumulabat authoritatem tentatus frustrà reditus *Petri Medices*, quem ille neutiquam reversurum in patriam & irritos conatus ejus omnes pronunciaverat.

Pari voce annua spectacula, & equi cursu victoribus more veterum proposita præmia, (quæ tolli posse nemo existimabat) sublatum iri dubio procul asseruerat, idque evenit, quamquam omnes fere in adversum Cives niterentur, albis usi fabis quas nigras inspexissent: Sublatorum spectaculorum causa bene moratis viris gratissima fuit, quoniam eo potissimum die *Joanni Baptistæ* sacro luxus civitatis multus effundebatur, multaque subinde accreverat inconditæ plebi semper grata licentia (ex qua proclivis in mala facinora, nec difficilis lapsus) populoque nihil non permittebatur. In hæc enim ut aleæ ludum & perditos plurimum ritus acerrimè invehebatur.

Aliâ quoque non parum multa, quæ bene institutæ beneque moratæ Civitati adversantur, tolli penitus enitebatur, & quæ radicitus evellenda nosset, sepenumero prænuntiabat. Difficillimum esset colligere quæ prædixit antequam evenirent. Certè oppugnationem Pisarum, & eo tempore & eis quibus utebatur modis incassùm tentari monuit, quod suo etiam loco sumus indicaturi. Sed enim *Maximiliani Cæsaris* in vexandis Florentinorum rebus, dum Pisas appulit cum Genuensium classe, Pisanis infructuosum adventum prænunciavit, nec non alia complura, quæ veros exitùs invenêre, ex quibus maxima illi fides habebatur ad ea quæ monebat de moribus, deque omni sexu ad pietatis regulam & Christianæ Religionis normam instaurando. Proptereaque vitæ instituta adeò in plerisque mutata sunt, ut priorum comparatione morum multi in alios omnino homines evasisse viderentur. Ordines Civitatis sunt seorsum ad normam priscæ societatis instaurati, Pueri Christianam simplicitatem edocti servare: cavere à lascivis vestibus, & à supervacaneo cultu, monebant ipsi viros antiquiores, incensi adeò calore pietatis Christianæ excitarent, in eorumq; penetrarent domos, & illicita scelerum raperent. Quorum fervore multitudo ingens excitata, & mirum in modum ad bene beateque vivendum animata est. Fœminæ quas partes corporis minus opertas gerebant velare didicerant, authore *Hieronymo*, castisque actionibus operam dare, illecebras, & malitiæ fomenta depellere; Primores urbis ab honorum ambitu deterriti, intra fines civibus concessos continere se didicerunt. Pecuniæ vim ingentem pluribus incessit restituendi cupido, qua in re non solum fre-

quenter

quentes erant, sed in pios usus longè profusiores fiebant: adeò ut honestis sanctisque moribus Civitatis facies quodammodo videretur immutata.

Quibus ex causis multiplex invidia in Hieronymum exorta est, deque ipsius constantia & animi tranquillitate.

POSTQUAM autem sanctitatis ejus crevit in universum opinio, crevit & apud multos invidia, atque ex invidia manarunt calumniæ; nam sicuti amicos ob eximiam sibi virtutem complures conciliavit, ita inimicos etiam non parum multos, eadem ratione in se concitavit. Poterat ille quidem universos diligere, ita jubente Christo, ita suadente natura. Poterant & maligni homines suadente Dæmone, strenuum Christi militem persequi, quem odisse plusquam vidisse nonnulli ferebant. Inter omnes vero persequutores Hieronymi hi acerrimi inventi sunt, qui moribus pessimis, & potissimum Ecclesiæ præsides quorum vita fœdissima universum orbem fœtore repleverat, Florentinique illi Cives qui usurariæ pravitati obstinatè operam navabant, & vitiorum cœno impensiùs volutabantur; illorum libidinem avaritiamque, illorum luxus simoniacasque labes insectabatur; publicè privatimque monere solitus, à Babilone (Romam intelligens) fugiendum esse, quoniam illuc & ea confluxissent vitia, quæ fuerunt olim dum rerum potirentur Romani, atque *in Tyberim Sirus Orontes deflueret*, & quæ posterioribus etiam seculis aut hominum malitia excogitasset, aut in Christi invidiam malignus dæmon terrarum orbi suggessisset, & ipsam flagitiorum omnium sentinam cloacamque effecisset.

Monachorum, Monacharumque & pene Religiosorum omnium contumelias ob id in se conflaverat, quod tepiditatem eorum (ita enim appellabat) & abusus quam plurimos coarguebat, suorumque Prædicatorum Fratrum calumnias & insidias expertus est, quoniam Congregationem fratrum Etruscam, ab ea quæ Cisalpinam incolit Galliam, segregaverat Pontif. Maximi authoritate, atque illam divino jussu constituerat. Dabant illi arrogantiæ nimiæ atque ambitioni, quod maximæ adscribere laudi debebant: siquidem secretionem hanc fecerat, quibus fuerat antea justis etiam de causis instituta, ob varios provinciarum mores, variamque victus rationem ab ambientis aëris & ingeniorum discrimine pendentem. Optabat autem ut eam vivendi normam tenerent sodales, quæ à *Divo Dominico* servata est, & paulò post fratrum omnium consensu, firmata & acceptata fuit. Nonnihil enim aliqui laxioribus habenis percurrere sinebant quod alioquin eorum legibus cautum ipse sciebat ne fieret, præsertim de prædiis possidendis. Cùm autem factu hoc longe difficillimum videretur, multique & magni viri primores etiam ordinis totis ei viribus obsisterent, eam prædixit tamen ipse futuram, atque inde ad bene beateque vivendum commoda sequutura. Ad hoc quippe divinis monitis & animatus & impulsus est; selectus enim ad id erat officii, ut emortuum fere vigorem Christianum, & perfectæ vitæ, publico exemplo, & sacri eloquii permulga-

permulgatione revocaret, expurgandamque prius, deinde reformandam Ecclesiam præcineret, ea potissimum in urbe, quæ & præclaris ingeniis sit referta, & quasi in ipso Italiæ meditullio collocata, ut Propheticam videlicet vocem, ipsi Florentini qui negotiationi multiplici & peregrinæ mercaturæ vacant, non solùm per Italiam, sed per universum orbem dispergerent.

Quæ delegata sibi divinitùs munia quam libentissime obibat, doctrina simul & exemplo, tum discipulos, tum sectatores instituens, nil amicorum elatus laudibus, nihil vituperatione inimicorum commotus, sed per utrasque quasi per vulgatos Syrenarum cantus & per Scilleos latratus auribus cera obductis medius pertransibat, & Crucis vero, non navis fabuloso ligno religatus, procellosæ vitæ hujus æquora persulcans, ad optatam patriam properabat, ita liber curis, ita sine omni solicitudine (quamquam & persecutores gladio mortem intentabant, & veneno etiam insidiabantur) ut nihil minus quàm de tutela vitæ cogitaret, non ignavia quidem aut stupore, aut contemptu, verùm humanæ sortis expensione, meditationeque communis interitus, & contemplatione futuræ gloriæ, ad quam sitibundo pectore sic anhelabat, ut postrema vitæ hora, summe illi esset in votis. Deferebantur sæpe ad eum fallaciæ & doli quos inimici procurabant, jactataque ab eisdem in eum probra & contumeliæ: ad quæ lætus ille ajebat, putare se nil pati ab inimicis posse, ubi tranquillam animi pacem, quam possidebat, nequirent interturbare; quin immo optare (si modo id ita expediret aut commodè fieri posset) per compita plateasque, per fora, per tabernas ire; ut quæ in eum jactabantur maledicta, propriis auribus exciperet.

Quænam Hieronymo esset victus ratio, qui sermo, quæ proloquia.

VICTUS ratio illi cum aliis communis, id magni illius & nunquam satis laudati *Bernardi* pro comperto habens, mirari homines eum solere, qui agit quod non consueverunt cæteri. In ipsa scilicet ratione cibi & potus ac hujusmodi. In vestibus munditics apparebat, ejusdemque in id sanctissimi viri verba repetebat, *Paupertatem sibi placere, non sordes.* Cibo & potu quantum fieri poterat abstinentissimus fuit, quos semper de communi sumebat mensa, nisi cum homines non omnino vulgares Florentiam ad eum visendum accederent. Tum enim hospitum mensæ convivebatur, tametsi gustum ob assiduas contemplationes postremis annis pene omnem amisisset.

Sermo ei familiaris, qui & nullam sanctitatis speciem affectatam prætenderet, & in hortamenta virtutum, vitiorumque detestationem magna cum dulcedine spiritus accederet. Quæ autem sepissime proferret, & quæ tanquam proloquia libentissime usurparet, hæc fere in universum erant, *Tantum scire homines quantum operarentur*, quod à *Divo Francisco Assisino* (cujus vita vehementissime afficiebatur) prolatum olim memoriæ proditum est; nec id quidem abs re ut opinor, cùm ex operibus quæ de charitate procedunt pendeat beatitudo, cujus adeptione sciendi desiderium impletur. *Similem* item *esse*

animam hominis ajebat, ferro, quod in medio duorum magnetum ponitur, quorum supernè unus, alter infernè collocetur, conandumque esse assidue, ut eum, qui inferius positus est, abdicemus, & ad superiorem illum sublimemque trahamur, terrenis videlicet voluptatibus, quibus sensus illiciuntur, & ad inferna trahuntur, omnino posthabitis, hæreamus rebus spiritualibus & invisibilibus, ad quas & facti sumus & divinis monitis invitamur.

Illud quoque, ut à vanæ gloriæ quæstu amicos removeret, solitus erat afferre, *Spiritualem cibum hac in parte non differre à corporali, quod sicut hic etiam si suavissimus sit, si laudatissimus, non in ejus tamen qui nutritur naturam evadit universus, sed pars ejus insito calore non omnino concocta modificataque per corpus in excrementa vertitur, & loca petit inferna. Sic & ille similiter, qui tametsi bonitate fultus videatur, & prima fronte cœlum petere, parte tamen aliquantula vergit in ima quæ veneno gloriæ præpeditur, ne charitatis calore concoqui possit ex integro, modificarique per corpus & numeris omnibus absolvi.*

Ad indagandam quoque veritatem & ad invidias reliquasque affectiones animi pravas effugandas, profatum hoc persæpe repetebat; *Eum qui exquisitissime videre velit, infecta oculorum conspicilia deponere oportere: nam si pura & nitida sint perspicilia, rerum species uti sunt in pupilla recipi: si verò viridia, cærulea, purpurea, cerea, vel fusca fuerint, adulterari quodammodo formas quæ ex rebus depromuntur, talesque qualia sunt conspicilia videri solent; haud secus evenire intellectui, qui phantasmatibus tanquam speculis quibusdam utitur ad contemplandum: ea, si adventitiis coloribus impermixta fuerint, lucidam in respiciendo & in ratiocinando veritatem patere, necnon tranquillam & congenitam pacem præsentari: si rubedine, fulcedine, viriditat maculata, falli primum spiritualem visum, deinde vitia, contumelias, cædes, livorem, tristitiamque suaderi.*

Solebat item monere studiosos literarum, ne authores sibi voluntariè deligerent, sed ratione, nec præponendum sibi putarent *Aristotelem* vel *Platonem*, vel illum aut alium ex Theologis, quoniam ex nimia affectione, veri judicium inficitur: duce igitur intellectu, non voluntate hujusmodi in rebus utendum esse, ut liberum postea fiat de veritate judicium.

De mira Hieronymi lenitate & amore paupertatis.

VISENDI eum & alloquendi omnibus facultas data est, ut inimicis etiam & persecutoribus aditus non negaretur: qui si quando colloqui cepissent, eorum plerique qui oppugnatores venerant, mox propugnatores facti discedebant, dulcissimo quodam humanitatis & lenitatis vinculo irretiti. Idque nonnullis aliquando contigit, ut ab ejus aspectu se prius non subtraherent, quàm quæcumque in eum maledicta sparsissent, quascunque decipulas moliti fuissent, suapte sponte faterentur: quibus ille nihil succensus, non ignoscebat modò, sed ea mansuetudinis & benignitatis verba rependebat, quibus se ab eis veniam postulare magis quàm præbere videretur. Ea quippè nativa fuit hominis placabilitas, ut nunquam ad acerbam reprehensionem infrendere visus sit, nunquam iracundiâ vocem extollere, nunquam vultum

quantum-

quantumvis plurimum lacessitus, indignabundus mutare, In eliminandis vitiis exardescebat quidem, sed cum è suggestu verba faciebat ad plebem; communi autem in sermone, pressa potius & leni oratione, verbis simplicibus, quàm aut soluta exageratione & impetu, aut exerta voce utebatur. Et quamquam vitia, non homines insequeretur, in ipsis tamen vitiis objurgandis commodius interdum etiam & utilius arbitrabatur, pacato & tranquillo sermone quàm turbulento & exagitato uti, probatos corporum imitatus medicos, qui vulneribus quidem medicamenta interdum admovent caustica & acerrima, adhibentque ferrum & ignem, si fomenta non prosint, ægris autem non modo non succensent, verùm & compatiuntur potiùs, quin aliquando, si conducere putent, blandiuntur. Discipulos suos crebrò monebat, sibi à Principum hominum qui omnino Christianè non viverent, cavendum esse commercio, ratus iis qui Christi se Cruci affixissent, divitum & Principum virorum amicitias venenum fore. Quod quidem tantùm aberat, ut ipse non modo servaret, ut & ab affinium consanguineorumque conversatione, posteaquam religionem adiit, enixè caverit. Sed neque unquam curavit, ut & illi opibus juvarentur, quæ non satis etiam ad decentiæ victum suppetebant. Cùm enim *Nicholaus* ejus pater vir probus, ex honestis opibus ad modicas, ob crebra vadimonia devenisset, abstinuit etiam vir sapientissimus ab hoc pietatis officio, tum quia divitias illis impedimento fore ad consequendam animi salutem rebatur, mediocritatemque eam quæ in paupertatem declinat conducibiliorem esse, tum etiam quia calumnias in se non parùm multas conflasset, quibus ei officio quod sibi delegatum divinitus fuerat derogatum iri cognosceret eoque magis quod ejus persecutores spargebant in vulgus, quæsisse eum sororibus dotem, à qua sæpe etiam oblata quàm maxime abhorruerat: quandoquidem *Joannes Picus* patruus meus, dum venditis mihi patrimoniis duo aureorum millia dempsisset ex acervo pecuniæ, ipsamque egenis erogare proposuisset, qua potuit voluntaria propensione *Hieronymum*, quem ad id negotii delegerat, rogavit, ut quadringentos ex eis in dotem sororibus daret quod tunc maturo ipse consilio renuit. Renùnciatum tamen *Laurentio Medicis*, qui tunc Florentinam Rempublicam gubernabat, aliisque permultis, persuasisse *Hieronymum Pico* ipsi eadem de causa, omnia illa ducatorum millia pauperibus distribuenda, ut inde nuptui sorores traderet. Quam quidem rem tantum absuit ut aut cogitaret, aut proponeret, aut acciperet, ut etiam ipse *Joannes Picus* patruus meus, in maximam *Hieronymi* laudem & mihi & aliis retulerit, ut acciperet ab eo nunquam nec rogantem se potuisse impetrare. Voluntariæ paupertatis ardentissimus amator fuit, ad eamque totis præcordiis sitiendam sodales suos identidem hortabatur. Nec secus honoratos habebat Christi servos strictiori addictos religioni, pannosis indutos vestibus & rudibus, ac seculi divites in auro & coccino, servorum etiam cuneis constipatos. Fratrum Sodalium vestes breviores strictioresque aliquando constituit quàm esse consueverant, ad normam eos & exemplum revocans antiquorum, qui pauperrimam (ut ita dixerim) paupertatem docuere. Monuit item, ut à gestandis crepidis abstinerent, superfluas eas existimans, quando earum loco soleas quasdam calceamentis inserere, & commodius foret, & his etiam à quibus victum mendicabant gratius, quos minus quam

fieri poterat vexandos dicebat, exemplo Pauli, qui tametsi victum à Corinthiis jure suo vendicare posset, maluerit tamen scenofactioriam artem exercere, unde sibi ad tolerandam famem provideret.

De Hieronymi mira totius vitæ puritate, in Dei amorem etiam per extasim propensa, deque miraculis quibusdam.

NULLIS omnino earum rerum, quæ sub lunari machina continentur, intento afficiebatur animo, nec discipulos affici volebat, ut in Deum totis viribus commodius ferri possent, & quo pacto id facilè assequerentur nonnullis regulis explicatum reliquit. Idipsumque exemplo prius quam verbo monstravit, siquidem implendæ superiorum voluntati promptissimus fuit, cella sua contentus, nihil doctrina elatus, nihil ob id quod præsideret tumidus, nihil curiositate inquietus, verùm calcatis animi pede terrenis omnibus, jugi divinorum meditatione & satur & placidus. Qui si quando vehementius quam oportuerat affectu se rei cuipiam inhærere comprehendisset, id à se quanto ocius fieri posset, abjiciebat, etiamsi tale esset ut spirituale magis quam, sive temporarium sive seculare dici posset. Namque & sacros libros, & sanctorum imagines, & quæ etiam in Dei honorem ipse cuderat commentaria, vel quibus suberat, vel discipulis, vel (impetrata venia) amicis tradebat, ne qui totus in Deum ferri animus atque integer esse debet, ad sublunaria isthæc diligenda divisus paulatim procumberet, Integritatem carnis ad extremum custodivit & qui eo pollebant munere, mirificè ab eo diligebantur. Inter omnia verò à quibus caverat vitia, insultus humanæ gloriæ diligenter observabat, simulacrum ob id cranii ex ebore fabrefactum frequenter habebat in manibus, quod attritu digitorum assiduo ferè consumpserat: ajebat enim, ejus aspectu gloriæ vanæ stimulos obtundi; quando & quæ fuerant, suntque, & quæ item futura putarentur hominum capita, horrida falce mortis, quæ humanæ gloriæ flosculos quantumlibet florentes exscindit, calvario illi essent evasura similia. Sed & pro ea maxima quâ pollebat augenda fide æneam crucifixi Jesu præ manibus habebat effigiem, aut tunicæ manibus insertam frequenter gerebat: ut si quando (quod futurum expectabat) occideretur, gestu saltem & opere, si linguæ officium interclusum fuisset, Christianam fidem, ipsa exhibita Christi Crucifixi imagine, profiteretur. In orando Deo & frequentissimus & assiduus fuit tantaque in eum animi propensione ferebatur, ut Evangelicum orationis indefessæ decretum se implesse palam faceret. Noctis tempus omne, præter id parum quod somnò dabatur, oratio sibi & contemplatio vindicabant. Dies inter publicas & privatas orationes finem accipebat, ea duntaxat ejus parte vix dempta, quæ naturæ necessitati & ordinariis divinorum eloquiorum lectionibus impendebatur: quamquam præpediebatur sæpe amicorum concursu, qui variis de causis hominem consulebant, atque eo veluti internuncio quid esset opus facto, Deum sciscitabantur. Eam namque cum ipso amicitiam ob cordis puritatem & assiduas orationes injerat, ut nihil à Deo sibi, quod non impetrarit, revelari petierit: eo-

quo

que jam devenerat ut per decennium antequam moreretur, nil de sermonibus quos habiturus erat ad populum (tantâ erat in Deum propensione) inciperet cogitare, priusquam id de quo dicturus esset, divinis oraculis erudiretur. Rarissimum quidem donum paucissimisque à Deo concessum: Et quamquam scribit *Areopagita Dionysius*, *Carpum* illum Cretensem Episcopum nunquam consecravisse mysteria, nisi visione propitia præeunte: hoc tamen illi huic homini, ex innumera multitudine munus est commodatum. Rapiebatur in cœlum etiam ejus anima persæpe, divinæque Luci adeo copulabatur, ut destitutum sensibilibus officiis corpus velut emortuum relinqueret. Eveniebat hoc illi dum divina faceret; atque ob eam causam semotis, quantum fieri poterat, arbitris, Dominicum sub altaris Sacramento corpus & sanguinem pertractabat: sed qui lucernam, non sub modio, ut occulatur, verum sub candelabro, ut pateat ponendam statuit, quandoque in cœtu sodalium fratrum corpore ejus exanime remanente, mente eum ad cælestia gaudia trahebat. Brixiæ olim dum esset, nocteque ea qua Christi Nativitas præsentatur, cum divinæ laudes in Ecclesia vocibus peragerentur, corpus ejus immobile per quinque horas mansit, sic mente & affectu penitus in Deum absorptus ob sancti Spiritus præsentiam, ut facies ejus magnum lumen emitteret. Exactis enim divinis, qui regressi postea sunt ad finem rei contuendum, se vidisse testati sunt, ipsam *Hieronymi* faciem, extinctis etiam lampadibus noctis tenebras fugavisse, ejusque fulgore Chorum ipsum Ecclesiæ universum illustratum fuisse. Sic me præsente *Augustinus Morus* Brixiensis, ejusdem professor Ordinis non auritus tantùm sed oculatus hujusce rei testis, nostræ Mirandulanæ plebi de pulpito asseveravit. *Silvester* ejus vitæ comes & martyrii consors, roganti mihi de *Hieronymi* sanctitate, atque obsecranti ut occulti quippiam proderet in rerum ejus confirmationem (sciebam enim eum multorum secretorum conscium) affirmavit, columbæ speciem, quæ sancti Spiritus præsentiam gratiamque indicaret, semel atque iterum se vidisse *Hieronymi* humero insidentem, argenteis aureisque coruscantem pennis redimitam, & rostro in aurem ipsius porrecto insusurrantem. Eodem Spiritu sancto revelante, humanarum ille mentium arcana exquisitissima prope perspexit, & plerisque hominibus suorum maculas criminum leniter coarguendo & detexit simul, & ut eas eluerent author extitit. Objurgavit enim ex sodalibus quempiam, & peccata nonnulla sub oculos posuit, quæ ille postea in penitissimis recessibus diu celasse solique Deo nota fuisse confessus est. Sed & Florentinum quoque civem, detecto animi, quod tegebat, ulcere sanavit. Nam licet is divina diu mandata servasset, in id tamen impegerat criminis, quod visam de fenestra venustiorem feminam concupivit, & mente adulterium commisit. Postea verò cum *Hieronymo* per Bibliothecam ambulanti occurrisset, salutatus ab eo statim & reprehensus est, quod non is esset qui pridie fuerat, quo audito ad sacerdotem ille tremebundus confitendi criminis gratia statim cucurrit, & supplex veniam deprecatus est. Dæmones qui vel obsessa corpora vexabant, vel ad hominum terriculamenta per ædes sancti Marci strepebant, mirum in modum ab aspectu *Hieronymi* formidabant, nec unquam ejus sincere nomen præ rabie exprimebant, sed aut literas invertentes, aut nomen decurtantes, aut in aliud ludicrum alludentes transformabant. Illud maximè

mè dolebant, magnaque vociferatione conquerebantur, impetrare illum à Deo quæcunque vellet, nec unquam genua ubi ea posuerat levare solitum priusquam voti compos evaderet. Minabantur illi persæpe, sed illicò evanescebant, sanctissima quæ in eos effunderet verba subveriti. Eo tempore quo Ethruriæ sodales fratres à Cisalpinis secreverat, dæmonum numerosa cohors, bono quod inde sequi conjectabantur infesta, cœptum præpedire opus molita est: proinde & cœnobii habitatores universos molestiis impetere, & terroribus quatere, quorum insultibus, tum orationibus, tum adjurationibus continuis *Hieronymus* obsistebat, & noctu etiam sanctæ aquæ aspersione per monasterium psallens eos à cellis & ædibus abigebat. Sed postquam juvari discipulos *Hieronymi* precibus magis quam lædi suis infestationibus ac umbratilibus bellis animadvertêre dæmones, cessandum sibi duxerunt: plus tamen in *Hieronymum* conaminum, quo poterant impetu molientes, cui & noctis intempestæ silentio consuetum dum iter arriperet, & cellas omnes psalmis & aquæ sacræ guttis seu propugnaculis armaret, sic densarunt aërem (mihi postea sicut ipse retulit) ulterius ut sibi facultas omnino per cœnobium incedendi præclusa videretur; hisque sint illi verbis interminati. Quot tibi malorum acervas & quæris; Nos in te namque tot & tanta concitabimus ut sustinere non valeas. Ad quæ lætus ille respondit, quæcumque vellent pararent & exererent, horum nihil se formidare, quia *adjutorium ejus in nomine Domini qui fecit cœlum & terram.*

Tanta erat ejus animi puritas, ut semper eadem polleret lætitia, sive à dæmoniis tentatus, sive à pessimis hominibus molestiis affectus, sive à carne vexatus: Convenereque omnes qui mecum eo familiariter utebantur, nihil in ejus conversatione mirabilius ea videri pace, quam & corde gestabat & vultu prætendebat. Quæ quidem inter omnifarias procellas secura semper & immobilis perseveravit, eademque cum illa fuit aut illius certe particeps quam Christus Apostolis dedit & mundus dare non potest: nihil enim in ea momentanei, nihil perituri, imò iisdem omnino spretis, in æterna illa & semper mansura quiete sui radices amoris fixerat. Proinde meritò pax illa florebat. Nam qui res fluxas amat, difluit & ipse animo, momentisque mutatur: qui verò stabilioribus rebus affectu inhæret, fluxis calcatis omnibus, ab omni motus & temporis injuria, mente liber æternitatem ipsam assequitur, & felicitati futuræ initiatur. Quandoquidem ea est amoris conditio, ut res natura ipsa discretas colligat, uniatque, adeò ut amantem in amatum ipsum quoad fieri potest planè transformet. Quapropter ibi esse quemque ubi desiderium ejus est, & receptum jam ab antiquitate, & divinis etiam atque humanis libris extra omnem controversiam confirmatum est adagium.

De Commentariis, libris, opusculis, Epistolis, ab Hieronymo compositis atque editis.

SED etsi tot & tantis, ut diximus, occupationibus detineretur *Hieronymus*, eo tamen non destitit, quin & suo & posteritatis seculo, non tam exemplis vitæ quàm literarum monimentis opem ferre niteretur. Multa namque varii generis latina lingua composuit: nonnulla quoque italico idiomate tam prosa quàm versu, ex omnibus autem quæ unquam cuderit operibus, præcipuum id certe fuit quod in probationem Christianæ fidei editum quatuor distinctum libris, *Triumphus Crucis* inscribitur, atque ceteris præponendum, non tantum stilo, qui certè cæteris eruditior est, sed & ipsa, quam tractat, materia. Proximum & illud huic existimo rerum utilitate, cui *De vitæ simplicitate* titulum fecit, quinque libellis exaratum, in quo certissimum est ea contineri omnia, quæ ad bene beateque vivendum homini Christiano judicantur utilia; sed & illud, cui titulus *Solatium itineris mei* nihilo inferius, si ejus & doctrina & subtilitas probè spectetur: quanquam illius materia plurima sui parte duobus quæ recensuimus superioribus voluminibus pertractatata sit. Ad hæc visa quæ sibi divinitus offerebantur scriptis mandata, uno complexus est libro, cui titulus est *Revelationum compendium*, in quem insipienter invectus est quidam *Samuel Cassinensis* ex ordine Minorum, qui vulgo Zoccolanti dicuntur libello proprio & peculiari, quem vix in publicum datum inita defensione *Hieronymi* confutandum suscepi, defensionemque illius inscripsi *Hieronymo Tornelio* Præsidi ordinis Minorum. Opusculum item edidit, quo illi erudirentur qui & audiendis peccatis & impertiendo pœnitentiæ Sacramento præsunt: quod *Manuale confessionum* vocavit, ex aliorum opinione magna ex parte confectum. Librum quoque in defensionem fratrum sodalium, qui sub Ethrusca Congregatione degebant, instituit, ob Summi Pontificis *Alexandri VI.* molestiam, qui laxioris vitæ fratribus in ea quæ Romana dicebatur congregatione degentibus miscere modis omnibus volebat eos, qui sub auspiciis *Hieronymi* sacris, & disciplina militabant. Cui nusquam voluit acquiescere Hieronymus reunionem illam & Dei contrariam voluntati & in proximum charitati protestatus. Quam ob causum in *Hieronymum* magna est conflata calumnia & anathematis irrogata sententia: minas autem ille non est veritus, Pontifice rem minimè justam & sacris literis adversam procurante. Namque is, ubi crescere Christianum vigorem animadvertit, suffragarique bonos viros undequaque Hieronymo tam in ipsum Pontificem, quam in cæteros Romanæ Curiæ vitiis immanibus implicitos, divinis armis palàm ferocienti paratas illi cohonestare fategit insidias. Volebat igitur, ex *Ethrusca* atque *Romana* quam nuper in id erexerat congregatione una hoc prætextu coalesceret; quæque sub *Hieronymo* merebatur *Ethrusca*, aliam quæ desertoribus plena erat reformaret: Cui Hieronymus, & malis bonos inquinari non sustinens, præterquam quod ad se unum res illa non pertineret, ad sanguinem usque restitit, sciens his non religionis zelum & incrementum, sed suorum quæri discipulorum populationem & exterminium, qui sub jugo

pravorum

pravorum præsidum sic attererentur & à reprehendendis emendandisque criminibus eorum ipse jussis & minis & carceribus arceretur: Eam autem sententiam Pontificis vanam, irritam, nullius roboris & momenti, ipsemet in suis ad populum sermonibus multis rationibus ostendit. Ego quoque duobus libris editis, quibus titulum feci *De injusta excommunicatione* idipsum monstrare curavi. Extat & ejus liber, cui *de Prophetica veritate* titulus est, in multas distinctus disputationes, sub mysticis vocabulis divinorum munerum exactus. Extant & *Epitomata in naturalem moralemque Philosophiam* confecta. Extant & *decem libelli de Dialectica* scripti more pene Mathematico, posteaquam centum questiunculas brevissimas de eadem facultate composuit; opus item *de Poetis* edidit, idque, ut ipse dixit, *Joannis Pici* Patrui mei rogatu, ad retundendam quorumdam in Poetis gentium colendis nimiam curam, quamquam ipsimet *Hieronymo* sacra placebant poëmata, hoc est quæ pura sinceraque essent, nil superstitionis immixtum haberent, nisi inter confutandum aut objiciendum, ut nostra magis, hoc est Christiana religio resplendeat, licet hujusmodi carminum scriptoribus appellatio Theologi verius congruat quàm poetæ: Quin nec ipse dedignabatur cudere carmina. Edidit enim quandoque *Rithmos* religione fretos, lingua vernacula, quorum multi extant & decantantur. Commentationes præterea plurimas in sacra eloquia perscripsit. In mundi *Genesim* à Moise narratam, *In eandem Genesim* sparsim complura. *In partem libri Levitici*, In *Psalterium Davidicum* cursim & paucis, sed in nonnullos plasmorum ampliter, In eum præsertim cujus initium. *Qui regis Israel intende*. Quinquagesimum quoque psalmum dum esset in vinculis absque ullo librorum adminiculo, imò omni corporis vexatione & mentis angustia jactatus latissimè interpretatus est. Explanavit item quinque versiculos ejus psalmi cui principium est. *In te Domine speravi non confundar in æternum.* Ad hæc commentarios cudit *in Solomonis Cantica* brevissimos, & stilo quasi laconico exaratos. In *Hieremiæ Threnos* etiam, quæ *Lamentationes* à nobis dicuntur. Sed & *Quadruplicem Dominicæ orationis expositionem* perfecit, & quî fieri commodo possit simul edocuit, ut ex lectione ad orationem, ex eaque ad meditationem & contemplationem ascenderemus. *Job* quoque *librum* interpretari aggressus, at in quinto & decimo capite ejusdem variis distentus occupationibus desiit, quæ impedimento etiam fuere ne cœptam *Evangeliorum interpretationem* absolveret. Adde *Conclusiones perbreves Pontificiorum decretorum*, quæ exposuit, ac *Expositionem exactam in Gradus Bonaventuræ Ordin. Minorum*, quibus ad perfectionem vitæ spiritualis ascenditur, quam *Agamemnonis Bononiensis* rogatu edidit. *Questiones* etiam plurimas, tùm *Philosophicas*, tùm *Theologicas* terminatas reliquit vario argumento; nec non *bene vivendi Regulas* complures extruxit. Simul & *Epistolas complures* scripsit variis de causis: & hæc quidem omnia Latina lingua ad meam notitiam pervenere, quamquam & multa alia extare, ab hìs qui videre, perdidici. Quæ autem vernacula lingua Italica perscripserit hæc fere habentur. *Liber de Christi amore.* Liber *de oratione*, alius *In mentalis orationis defensionem.* Tractatus unus *de Humilitate.* Alius *De sacrificio Missæ & mysteriis ejus*, alius quo *Decem præcepta divina* explicantur. Opusculum *De viduali vita.* Aliud opus *Contra divinatricem Astrologiam*, quod ex *Joannis Pici* Patrui mei disputationibus

onibus collegit. Idque in ejus ipse procemio præfatur. *Ad Sacerdotes* item *& Clericos* themate ex Levitico sumpto *Monitorium opus* quod pro eorum vitæ norma haberi potest. Sed & *Regulæ ad Religiosos viros exhortatoriæ* & *monitoriæ*. *Epistolæ* non parum multæ spectantur, quarum præcipua est ea quam *ad Magdalenam* sororem meam cenobium Virginum sub sanctæ Claræ Regula jamjam ingressuram, rogatu meo conscripsit. Quæ circum tria quæ vocant essentialia Religiosorum vota diligentissimè versatur. Scripsit & *Expositionem salutationis Angelicæ ad Virginem Christi matrem*. Et *spirituale adversus corporalem pestilentiam antidotum* confecit. Et *Hymnos* cecinit carmine Italo, *Laudes* vulgus appellat. *Crucis* prætereà. *Triumphum* & *Revelationum compendium* quæ Latino sermone prius ediderat, vernacula etiam lingua exaravit, ad eorum utilitatem qui Latinas literas ignorant. Extant & *Sermonum* eorum quos habebat ad populum nonnulla volumina, quæ formis excusa sunt, & in publicam data utilitatem: & de suggestu pronunciantis ab ore notarii velocissimi calamo & opera excepta sunt, & pro miraculo est habitum potuisse quemquam scribentem manu, viri linguam tam velociter & fervide disserentis immo fulminantis assequi.

Laudes prædictorum operum Hieroymi summatim attinguntur.

CONARER lectoribus librorum hujusmodi utilitatem pandere ni vererer in re tam aperta verba prodigere: Illud duntaxat proferam, præter Philosophorum, præter *Thomæ Aquinatis* Theologica dogmata, præter proprias in utraque facultate non parum nobiles inventiones, quibus ejus referti sunt libri, tria etiam hæc in eis peculiaria nec laudata satis plurimum elucere; maximum scilicet fidei lumen, clarissimum prophetiæ jubar, ardentissimamque in Deum hominesque charitatem. Tria quoque alia, in quorum singulis insignes etiam excelluisse viros, magno semper est honori datum, in eo uno simul egregiè fuere collecta, hoc est partis rationalis irascentiæ & concupiscentiæ munia, peculiari quodam modo fulsere, cùm tamen laudi non modicæ sit *Augustino* datum, & *Thomæ*, quòd in ea quæ rationalis est parte fuerint eminentes; *Hieronymo* & *Ambrosio* quòd irascentiæ; *Gregorio* & *Bernardo* quòd concupiscentiæ facultatem exornaverint. Primi ordinis viri veritatis contemplatione celebres habiti: Secundi, criminum osores & expulsores egregii: Tertii, præcellentes divinæ bonitatis dulcedinisque scrutatores. Et quamquam propriæ virtutes hæ, quas recensuimus, in antiquioribus illis, communes non excluserint, *Hieronymi* tamen *Opera* seorsim, hæc & specialiter, simulque omnia quæcunque alia complecti videntur egregiè: quæ tanta facilitate explicuit, tantaque dexteritate protulit, ut horum in quolibet tam summus habeatur ac si uno tantum consummatissimus toto vitæ tempore laborasset. Illud silere noluerim, de probationibus fidei quas meditatus est, memoriæque mandavit, si periculum fiat, facilè inventum iri, nec tot nec tales unquam superioribus seculis excogitatas. Prophetica

vero

verò munia novo illum & eminenti modo tractasse, constat, utque prioribus, sic & nostro huic corrupto etiam congruere seculo ostendisse, quòd hominum pars maxima humanæ ignorantiæ caliginem, luce divinæ scientiæ fulgentiorem autumet. Dei autem proximique charitatem notum est eum sic excoluisse, atque sic in ea maximè succensos homines inflammasse, ut hoc longè lateque serpat adhuc incendium: tam vividus erat ignis, adeo & illius cordis & oris & calami follibus exagitatus est.

De proposito ignis periculo super concertatione rerum Hieronymi.

CÆTERUM perseverante in eum malevolorum civium rabie, quæ Pontificis invidia creverat *Franciscus* quidam *Apulus* ex Minorum Ordine, qui *Zoccolanti* vulgo nuncupantur, tunc Florentiæ in eorum sanctæ Crucis templo concionabatur: Pontificis pollicitationibus (ut creditum est) animatus, *Dominicum Piscienſem* calumniis impetere cepit, quem sibi *Hieronymus* sacris habendis Concionibus subrogarat, atque ob eam præcipue causam, quod ad populum verba faciens, pro veritate doctrinæ *Hieronymi*, ac Prophetiæ, nec non pro asserenda anathematis irrogati vanitate, igni sese expositurum obtulerat, si quis ex adverso periculum subire voluisset. Res hæc à Dominico ne fieret sacris canonibus cautum prima fronte videbatur, ob id quod vulgaris probationis prohibitum aliquando videretur à Canonibus experimentum: animadversum tamen ab eruditis est longo hanc ab ea distare intervallo: quin observatum, hunc veritatis manifestandæ modum olim in Ecclesia usu fuisse receptum, cùm ab *Heleno* Heliopoleos antistite, qui ad abolendam hæresim imperterritus insilivit in ignem, & evasit incolumis: tùm à *Coprete* sanctissimo Monacho, qui ad confutandam Manichæorum hæresim non solùm ardentissimum ignem transivit, sed in eo dimidia hora illæsus omnino perstitit: tum etiam in ipsa civitate Florentiæ per *Joannem Gualbertum* virum sanctissimum, id posse fieri confirmatum; quandoquidem ob pellendum è sede Florentinum quendam Episcopum, qui labe simoniaca pollutus erat, quòd contradiceretur ex adverso, & negaretur illius esse criminis Antistitem inquinatum, in veritatis ipse testimonium, fecit ut unus è suis Monachis ignis rogum passibus pertransiret. At majoris momenti esse quæ à *Hieronymo* dicebantur, asserebant; quandoquidem non ad unius urbis solùm sed ad orbis universi pacem felicitatemque pertinerent; nec ob unum duntaxat crimen, quo Florentinus unus afficiebatur Episcopus, sed ob universa quæ & Pontificem Maximum & reliquos fere omnes cùm Ecclesiæ præsides, tum seculi Principes infecerant crimina, atque ex eis maxima populis universis immineret pernicies. Agitabantur hæc fortè inter prudentes & eruditos viros: horum verò nihil ad *Apulum* offerentem socium ad id experimentum pravorum civium impulsu, nec eo quidem consilio, quod immunem à conflagratione se fore putaret, (identidem ut ipse jactabat) verùm ut adversæ partis defensore pari concrematione consumpto, res *Hieronymi* vana probaretur. At ubi

Dominicus urgere cepit, & de ſtandis promiſſis *Apulum* poſtulare: involvit ille verba, & honeſtam ſubterfugiendi viam ratus, non cum *Dominico* ſe, ſed cum *Hieronymo* tantæ molis authore congredi velle profitetur. Hoc ſe perfugio tutum exiſtimans, minimeque ſibi datum iri confidens Hieronymum, qui omnes Eccleſiæ primores, quos rebus à ſe prædictis repugnare noverat, in certamen ciebat, & ipſum *Apulum*, modò & Pontificis Maximi & inimicorum omnium ſummam delegari ſibi imprimis obtineret. Res ad ſummum Magiſtratum urbis defertur, à quo & accerſitur uterque, *Dominicus* quidem ſubſcribit alacriter, *Apulus* autem cum *Hieronymo* duntaxat paratum ſe ait diſceptare, corpuſque ſuum & flammis objicere, non quod inde præſidio veritatis evaſurum ſe confideret (ab hac enim ſpe longiſſimè aberat) ſed ut ipſe quidem conflagraret, *Hieronymumque* unà ad incendium raperet. Reclamat *Dominicus*, multò æquius ad ſeipſum quam ad *Hieronymum* hanc pertinere contentionem, ut quo cum cœpta eſſet abſolveretur. Provocatus namque ab eo fuerat in Prati oppido ad id diſcriminis, qui mox & annuente *Dominico* tacita ſe fuga ſubduxerat. Inſtat itaque *Dominicus*, pollicetur que non tantum ſui corporis, ſed ſuorum etiam omnium fratrum in flammas ingreſſum. Idemque *Hieronymus* per autographos codicillos confirmat, fratreſque omnes circiter 300. viris urbis Principibus offert, non utique arſuros, ſed futuros incolumes, quibus tanta erat alacritas, tamque certa victoriæ fiducia, ut eam quaſi frontibus inſcriptam præ ſe ferre viderentur. Aſſurrexit etiam innumera populi multitudo, ſexus, ætatis & conditionis cujuſque, longo ignis periculum depoſcens agmine. Ad hoc tandem poſt longam concertationem ventum eſt, ut *Dominicus* iſque quem *Apulus* ſubrogaſſet, flammis ſe crederent. Ignis aperto foro maximus in longitudinem aſtruitur, ut ſubeuntium vel ſalute, vel interitu veritas pateficeret, definitur dies, partes conveniunt. Prior *Hieronymus Dominicuſque* innumera comitati turba, ad forum ubi pyra ſtructa fuerat, perveniunt; pars altera eodem proficiſcitur cavillis & dolis inſtructa; ſi quidem *Dominico* ſe ad ingrediendum ignem præparanti objicit *Apulus*, exuere eum, qua indutus erat, tunicam oportere, ob id quod incantatam putaret, & magica fortaſſe ſuperſtitione munitam, ne poſſet exuri. Nihil ille cunctatus libens, ea ſpoliatus alia mox induitur, opponit iterum *Apulus* Chriſti corpus (uti volebat Dominicus) in ignem una deferre ſecum non licere, quod & perafcilè comburi poſſet, tutelamque geſtanti præſtare, ne incendio periret. Reſpondet Dominicus in pactis eſſe, nihil ut objici poſſit alterutri partium, modò *Dominicus* ipſe cum eo quem *Aplus* obtuliſſet per flammas ingrederetur; vanam præterea hanc eſſe cenſerique objectionem, cùm ſola quæ foris apparent, panis accidentia flammis obnoxia forent, corpus autem Chriſti læſionis aliquid ab igne pati nequeat, ſed nec perfidum (ut obtendebat) hominem ſolam ob ejus ſacramenti præſentiam illeſum evadere poſſe oſtendit. Quibus etiam addebat *Hieronymus*, reum ſe mortis fore & confiteri, idemque pro ſectatoribus ſpondere, ſi vel pilos panni ejus è ſerico vellere, quo conſecrata tegebatur hoſtia, vel leviter ignis exureret. Renuunt tamen *Apulus*, impiique cives, veriti ne miraculum illud peragetur futurum toti orbi conſpicuum. Quare diſcedunt omnes re infectâ, quod modis omnibus *Dominicus* peregiſſet, ni *Silveſtro Florentino* ejus ſodali

& sacerdoti revelatum fuisset angelico affatu nullo pacto debere *Dominicum* se flammis committere, nisi consecratam manibus hostiam gestaret. Id autem ea forte de causa potuit evenire, ne magicæ superstitioni (cui mysterium illud maximè obsistit) miraculum adscriberetur, neve alio quopiam verti posset, & in malignum dæmonem referri, cui facultas sublunaria ista hæc movendi suapte natura data est.

De tumultu plebis in Hieronymum & ejus captivitate.

EFFERBUIT hanc ob causam pravorum civium furor, qui magnam populi manum die sequenti ad ædem *sancti Marci* oppugnandam suscitant, ut *Hieronymus* eis omnino tradatur. Occluduntur fores ab amicis, ingruunt inimici, quorum illatam vim perpauci strenui retundunt. *Hieronymus* choro cum sodalibus clausus preces ad Deum pro amicis & inimicis fundit, stratus humi ad Christi corpus consecratum quod diu manibus gestaverat. Ignis interim valvis Ecclesiæ ab oppugnatoribus admotus patefacit ingressum, invadunt hostes, nullaque habita sacri loci ratione, obvia quæque diripiunt deprædanturque: Tentat interim disposita jam hostium turma chori aditum, & alia parte quâ ad claustrum itur: quod animadvertentes Religiosi quidam tirunculi, Deo fisi fores aperiunt, accensisque cereis obviam exeunt: quorum aspectus sacrilegos illos adeò perterruit, ut non secus ac tacti fulmine ad terram ruerent, excussis etiam amissisque armis. Suffusi pudore regrediuntur, ad septem horas acriter utrimque certatum est, concursus in horas fiebat major, cùm ab octoviris qui primores urbis consensu constituuntur, palam edicitur capitali pœna, ne quis ædem *sancti Marci* defendat, eodemque mox edicto cavetur, ne *Hieronymus* intra ditionis Florentinæ terminos præterquam paucas horas immorari audeat; cui libens ille paruisset, ni qui tutabantur, honesta quadam eum violentia detinuissent. Ubi hoc à Magistratu supremo rescitum est, ad *Hieronymum* ipsum mittitur, accersiturque fide publica ut incolumis ad cœnobium reverti posset, pariter & *Dominicum* & *Sylvestrum* citant. Arripit itaque iter cum sociis, inimicorum cuneis stipatus, nocte intempestâ, vespere namque pugnari cœptum est: Prius tamen fratres omnes hortatus est præceptis stare, fidereque divinæ bonitati, scivisse se jam pridem addens futuram hanc cladem, sed destinatum diem ignorasse, ipsosque monens, ut quæcunque prædixisset pro certissimis haberent, æternum etiam sibi (ni vera loquutus fuisset) imprecatus interitum, Christi corpus quod manu retinuerat insumit. Confertque se ad Palatium Reipublicæ multis oppressus, inimicorum crudelitate, & opprobriis & ictibus, quæ suis locis operis progressu convenientius explicabuntur, cum pœnas simul eorum qui sævierant recensebimus. Tum vero fidem fefellerunt, qui futurum eum incolumem polliciti fuerant, capiunt enim detinentque in custodia.

De

De carcere ac tormentis Hieronymi & ejus responsis.

POSTQUAM igitur ad palatium ventum est, sciscitantur ab Hieronymo Præsides, vera ne an falsa essent quæ divinitus se dixerat accepisse? quem solita sua & cœlitus impertita libertate affirmantem, spreta, posthabitaque data securitatis fide, carceri mancipant, simulque socios disparatis cellis concludunt, cruciatibus falsum ab iis extorturi. Deliguntur infestissimi viri quindecim ex omni inimicorum ejus numero selecti, quibus examen demandant, facturos eos in ipsum carnificinam (quo flagrabant odio) existimantes: quod quidem illis evenit ex sententia, eoque vehementius, quò majoris hebdomadæ sacramentum nihil veriti divinum excruciare hominem aggrediuntur, eo potissimum tempore quo Christi cruciatus in Ecclesia solemnibus officiis explicantur. Datus enim vinculis est nocte eâ, quæ sacrarum palmarum diem subsequitur, & biduo post tormentis hujusmodi traditus: manus decussim post terga revinciunt fortissimis vinculis, quibus ab alto demissus funis religatur; quo primùm in sublime trahitur, mox in præceps ruere ita finitur, ut & terram corpus non tangat, & in aëre suspensum ita proprio pondere resiliat, ut luxatis humerorum ossibus ac lacertis, maximus toto corpore dolor inuratur; alios demum excruciandi modos excogitant. Multæ tum in eum calumniæ, multa congesta scommata probraque, sputa & ictus, suis ut diximus referenda locis, variaque torquendi instrumenta ob oculos posita, illud tantùm ab eo quærentes, ut quæ de futuris præcinuerat recantaret, & se, quem futurarum rerum à Deo nuntium esse asseruerat, modò iret inficias. Ad id quoque extorquendum pedibus carbones accensos admoverunt, ut carne & nervis semiustulatis, præ dolore & cruciatus acerbitate dicta retractaret. Negat alacriter se facturum *Hieronymus* quod petunt. Repetunt ipsi funis tormina, eumque identidem exagitant, qui nihil aliud præterquam hæc in veterum Prophetarum ore versari solita, iterum atque iterum afferre voluit, *Tolle, tolle Domine animam meam.* Et ut cumulatius meritum proveniret, genibus positis, ubi tormina cessaverant, pro tortoribus supplex Deum rogabat: Antea verò his qui eum vexabant protestatus est, se vera prædixisse, ea credi ab iis ipsis deberi, si qua tamen illis adversa vi tormentorum dicturus esset, pro falsis tenenda. Insistunt tamen carnifices, nonnullaque ejus responsa tabellione adhibito excerpunt, id potissimum molientes ut falsum vatem ostenderent. Reddit Hieronymus ambigua obscuraque verba; sed alia quam interrogantium iniquitas exegisset, quæ omnia illi pro liquidis accipiunt & falsa quæpiam addunt, atque aliena pleraque & insulsa non parum multa comminiscuntur, bene actum putantes sibi, si plebis ignaræ & rudis animos ludificent, conceptamque de eo sanctitatis opinionem de universorum mentibus extrudant.

Sed quamquam homines erant alioquin pravi, adeò tamen sive occæcante malitia, sive Deo ita volente improvidi, ut nihil ausi sint intexere libellis ipsis quæstionum, quos vocant processuum, quo jure neci posset adjudicari. Siquidem nec ob ea omnia, quæ commenti sunt, quivis, etiam ex inimicis ra-

tione utens judicare, vel dare suspendio *Hieronymum*, vel afficere capitali pœna, ut ullo demum genere mortis plectere posset. Verum ut iis qui prudentia pollerent, mentis oculos perstringerent, sex ex illius collegio sodales ascisunt, atque in Palatium ducunt quo *Hieronymus* detinebatur quem coram advocant, ut tabellionem libellos recitantem audiat. Hic cum ambages omnes quas veris quibusdam sententiis commiscuerat, exerta voce recensuisset, *Hieronymum* interrogat, *verane an falsa legisset?* Cui vir Dei, *Quod scripsi verum est, Totum-ne* repetit, respondit *Totum*; ait iterum, *ad verbumne? ad verbum inquam.* Tum ad suos qui accersiti fuerant sodales conversus, ad hanc sententiam verba fecit. *Quali* ait *vita & doctrina inter vos usus sim, eorum cum quibus versabar, latet neminem. Duo, magna hac & extrema in clade positus vobis mando: primum Novitios fratres omnes commendatos habete, proque viribus procurare memineritis, ut Dei timorem in quo enutriti, & christianæ vitæ, quam edocti sunt simplicitatem custodiant. Secundum, ex intimo cordis affectu pro me ad Deum preces fundite, quem spiritus pene prorsus deseruit.*

Autumarunt quidam, quibus mens non omnino bona, negavisse Hieronymum responsis ad tabellionem factis, quas prius affirmaverat rerum prædictiones, dixisseque non *quæ scripsi* sed *quod scriptum est*, quippe cùm Italica lingua vulgari duo hæc invicem adeò consonent, ut nisi magna prolationi verborum diligentia adhibeatur, difficillimè distinguantur, siquidem mutata vocali, aspirationeque interposita, alterum in aliud quam facillimè vertitur. Fuit & alia sententia, dixisse illum *verum esse quod scriptum est*, non ad eos qui pravè interrogabant, sed ad id quod probè scriptum erat referens verba. Sed quoquo modo responsum dederit, compertum est ex re illud reddidisse, quamquam varia ab audientibus interpretatio facta est: Nam alii ambiguè de industria loquutum eum, & quidem consentaneè judicarunt, quò accipi simul possent, verum esse & notarii scriptiones fuisse scriptas, & suamet commentaria illis adversantia & divina etiam verba: Quum mos in Ecclesia sit apud eos qui de divinis loquuntur, identidem dicere *sicut scriptum est*, id semper ad sacra utriusque instrumenti verba referentes. Alii qui prædictionibus ad illam horam firmissimè perstiterunt, mutato gradu vacillarunt: Alii negationis expressæ avidi prorsus deciderunt: nutabundi alii expectandum rei finem statuerunt: attamen eorum qui aderant plurimi, quos inculpata Hieronymi vita & clarissima doctrina, rerumque prædictarum consentanea ratio & visa miracula in fide stabiliverant, verbis quæ proferebat acrius intendentes animadverterunt, non quæ à tabellione contra jus & fas extorta, tum aut adulterata fuerant, sed quæ ipse de rebus futuris scripserat vera asseruisse, & in hanc ipsam sententiam plerosque confirmarunt. Illud affirmantes fuisse in usu prioribus illis veteris Testamenti prophetis, perfidis interrogantibus obliquè adeò ambigueque respondere, ut quæ affirmaverant negavisse viderentur, contraque quæ negaverant viderentur affirmasse. Sic *Micheam* Acabo Regi de Assyriis expugnandis respondisse; Sic Prophetam *Amos* nec se Prophetam esse, sed nec Prophetæ filium dixisse. Sic *Joannem Baptistam* dum de Prophetiæ munere rogaretur loquutum fuisse. Et in hanc quoque sententiam Prophetæ *Ezechielis* nonnulla, deque responso *Elisei* ad Hazaelem depromi dicebant. Addi poterat ex *Hieronymi*, *Augustini*, & aliorum testimonio,

testimonio, quod clarissimus Propheta *Joannes Ægyptius Eremita* se non esse Prophetam asseruit. Scivisse autem hæc omnia virum sanctissimum, & in sacris literis præterea eruditissimum, qui & *Thomam Aquinatem* legerat, affirmantem non teneri quemquam in judicio veritatem aperire, qui non secundum ordinem legibus præscriptum percunctaretur, quemadmodum illis evenerat, quibus nihil erat curæ, jure an injuria procederent, modo ipsum vexarent *Hieronymum*, & ex humanis rebus eximerent. Nec enim ulla malitiæ indicia præcesserant, quibus opus est æquo sanoque judici, si cruciatibus uti velit ad veritatem extorquendam.

Inventum est etiam in quæstionum libellis, confessum fuisse Hieronymum Pontificis Nuntio, quæ prius negaverat Florentinis judicibus: at in illis plurima contradictoria pugnantiaque reperiebantur, quorum & pars magna consona erat iis, quæ ille liber à vinculis & solutus asseruerat. Inventum est item in posterioribus confessionum libellis obtestatum *Hieronymum*, se vi tormentorum multa dixisse & abalienari animo cum torqueretur. Atque hisce rationibus adducta permotaque vulgi pars præcipua, in fide rerum prædictarum stabilis perseveravit. Quin etiam plerique in dogmate perstiterunt, tametsi ambigerent *Hieronymum* tormentis victum, quæ prius de futuris testatus erat; ivisse inficias; quando & martyres complures, ut apud multos, & apud ipsum *Cyprianum* videre est, præ carnis imbecillitate torturam non sustinentes, ne torquerentur amplius mortem elegisse & peroptasse quo citius victoriam reportaren & coronam acciperent, quibus à tyrannis negabatur occidi, meritis tamen illorum fuisse postea concessum prioribus quod novissima carnis infirmitate fugerant, illud & addentes, hanc fortasse sui prævidisse Hieronymum infirmitatem in quam debebat impingere, & propterea præmonuisse plebem sæpius, ne etiam sibi ipsi fidem haberet, his ubi contraria loqueretur, quæ semel divino jussu de pulpito promulgasset.

De duobus judicibus ab Alexandro VI. contra Hieronymum missis, atque oratione morituri ipsius ad altaris Sacramentum, & de patefacto sociorum cordis arcano prædictioneque novissima.

PONTIFEX autem infensus *Hieronymo*, quem non eatenùs quia futura prædiceret, sed quòd in sacerdotes multa diceret, odisse ferebatur, ubi per Florentinorum Epistolas rescivit, captum eum & datum in vinculis, sategit ad se Romam mitti: cui obsistunt qui tunc Rempublicam gubernabant tumultum plebis subveriti. Verum satiandæ immanitatis occasionem sibi præreptam intelligens, instat per judices tradi neci, nuntiosque ipse duos mittit Florentiam, idipsum qua ratione possint effecturos: Alterum Clericum Ilerdensem Hispanum nomine *Franciscum*, cognomine *Romulinum*, qui tunc erat minister Romani gubernatoris; alterum Prædicatorii Magistrum Ordinis *Joachimum* nomine. Ii postquam Florentiam applicuere, hominem conveniunt,

conveniunt, quem etsi reperiunt vigiliis & orationibus fractum, inedia maceratum, tormentis semimortuum, cruciatibus tamen iterum exponunt, ut crimina quæpiam, quæ plecti capitis pœna debeant, fateretur; quæ ubi necquicquam se quærere, ob *Hieronymi* constantiam, animo comprehenderunt (siquidem nihil de quo sumi posse hujusmodi vitæ supplicium, in ejus tota vita ab incunabulis usque ad sextum & quadragesimum quem tunc agebat annum, repererunt) de nece statuunt, & ei mortem indicunt in crastinum; quod ille nuntium intrepido imperterritoque excepit animo, statimque sacerdotem sibi dari petit, cui peccata quamquam minuta Christiano ritu confiteretur, huic illius petitioni & voto per adversarios satisfactum est, tametsi oblique & præter usus, quandoquidem non de ipsius Collegio, hoc est, ex Ordine Prædicatorio (ut par erat) sed de Florentino sub regula *Sancti Benedicti* Monasterio tres illis accersiti sunt sacerdotes, ut *Hieronymo*, *Dominico*, *Silvestro* morituris pœnitentiæ Sacramentum impertiant. Nox ea quæ supplicium præcessit huic muneri destinatur. Hinc sub ortu solis, sumendæ Eucharistiæ avidi in oratorium, sive triclinium ab ergastulo producuntur. *Hieronymus*, priusquam illam insumeret, dari sibi in manibus postulavit, quam cùm accepisset, mira perfusus animi lætitia in ejusmodi verba prorupit, *scire se ibi esse Deum illum Maximum Optimum, qui cælum teramque & universam denique naturam condidisset: scire & perfectam esse Trinitatem, indivisibilem & inseparabilem, tribus personis à se distinctis complexam, quæ Pater est, Filius & Spiritus sanctus, Filiumque ipsum æterni Patris verbum è cœlis ad terram in Mariæ Virginis uterum descendisse, in lignum crucis ascendisse, proque miseris nobis à peccato liberandis preciosissimum sanguinem effudisse, rogare eum & obsecrare se, ut sanguis iste non frustra, sed in peccatorum suorum effusus sit abolitionem: eorum se demum quæcumque à die qua sacris undis ablutus, ad hanc usque horam perpetrasset mala, veniam suppliciter petere.* Hæc ubi ipse & socii pari sententia sunt effati, sumpta ipsa Eucharistia ad locum inferendo supplicio constitutum, quasi latrones trahuntur. Cupidus autem alloquendi socios *Hieronymus*, vix potuit esse voti compos, Jacobo Nicolino intermedio idipsum consecutus, cui secreta magnarum, quæ ab ipso prænuntiatæ fuerant, calamitatum Florentiæ præsertim & tempus aperuit, easque jussit expectandas, cum in Petri Cathedra sederet qui *Clemens* diceretur. Hoc enim ex ore ipsius *Jacobi*, *Hieronymus Benivenius* vir probus & prudens manu sua literis testatus est, socios autem monuit, ne quæ corde premebant foras exprimerent, cum essent morituri: cogitaverant enim ad populum verba facere, alterque se innocentem mori dicere proposuerat, alter qui senior erat *Dominicus* tantum abesse ut mortem perhorresceret, quin etiam se vivum flammis paratum asserere, certiores facere cupiebat spectatores. Vetuit hoc *Hieronymus* Christi salvatoris exemplo, qui tametsi supra quam dici potest innocentissimus esset, noluit tamen hujusmodi quicquam afferre, sed tanquam agnus ad victimam ductus est, & non aperuit os suum. Agnoverunt illi conceptum errorem, & abstinuerunt. Agnovit *Jacobus* peculiare Dei munus *Hieronymo* collatum, ut arcana cordis humani perspiceret; hoc verbis *Jacobi* ipsius, narravit *Jacobus Nardus Vicentio Scevolæ* Episcopo Hieropolis, qui mihi prior id negotii patefecit.

De

De his quæ gesta sunt ipso tempore mortis Hieronymi, deque ipsius suplicii genere & reliquiis membrorum.

IN descendendis autem Palatii gradibus, spoliatus Religionis habitu, quem ubi comprehendit manibus, flevit, eum se olim appetivisse cupidè, & immaculatum hactenus custodivisse testatus. Quibus quam fuisset innoxia & inculpata ejus vita, susceptæque religionis servantissima, & verbis, & lacrymarum abundantia satis manifestum erat, quamque inaniter in eo noxas & maculas minis atque tormentis extorquere judices adnisi. Tum *Sylvester* qui timidissimus omnium ad id usque temporis fuerat, futuræque mortis horrore tremebundus, divino quodam quasi œstro percitus, inflammataque adeo facie, ut quodammodo radios emittere videretur, *Hieronymum* alloquitur advenisse tempus, inquiens, quo bono deberent esse animo, modo opus esse fortes ut permanerent, & eam quam erant subituri mortem, alacriter & animosè perferrent. Ad quem *Hieronymus* sic faciendum esse respondet, eumque ac *Dominicum* simul adhortatur, eadem ut in sententia stabiles perseverarent, pavorem omnem ex animo procul abigant, curas mittant universas, proque certissimo habeant cœlum se quam citius adepturos, ubi illud Davidicum canerent, *Ecce quam bonum & quàm jucundum habitare fratres in unum.* His peractis eò perveniunt, ubi antistes quidam & sacerdotes nonnulli sese comparabant, morituros ut exauthorarent: ritus hic apud vulgus *degradatio* nuncupatur. Illos itaque sacerdotalibus vestibus induunt spoliantque, & cætera peragunt quæ fieri hoc ipso ritu consueverunt. At cùm ad illud esset deventum, ut eos è manu mitteret, apprehensa Hieronymi dextera, dimissaque ait Antistes, *Separo te ab Ecclesia triumphante.* Cui Hieronymus, *militante, non triumphante, nec enim id potes.* Aderant qui morituros ad perferendam libenti animo necem suaderent, iisdemque cibo etiam & potu defessos eorum corporis spiritus excitare satagebant. Horum cuipiam hujusmodi recreamenta procuranti *Hieronymus* ait. *Quidnam causæ est ut hæc mihi paretis, qui de præsenti vita jam jam emigro*; Alteri item, qui inter confertam adhortantium multitudinem, vocem in ejus laudem extulerat, respondit; *humana laude & gloria non egeo.* Erat & quidam *Nerottus* nomine, officio Sacerdos, qui cupidus *Hieronymi* fortitudinis constantiæque explorandæ, ipsum interrogavit, æquone animo mortem imminentem Christi amore tolerarct? Cui & voce & vultu mirum supplicii desiderium præ se ferens inquit: *Nonne ob eum emoriar ego libentissimè, qui pro eo quo me hominem peccatis infectum amore complectebatur, voluit innocentissimè mori? Nonne ego animam hanc ejus gratia libenter effundam, qui nec pro millesima eorum unquam, quæ pro me tulit, parte, satisfacere possim?* Inque his verbis oculos ad Crucifixi signum, quod illuc attulerant, flectens, deosculatus est eum. Non multo post Hieronymum interpellat *Nerottus*, suo an in discessu quicquam supremo monendum haberet atque commendandum sectatoribus suis & fratribus? cui respondit, cunctatus aliquandiu tamen, *Magna visuros eos esse*: Cui iterum

illc,

ille, *Qualia nam Pater?* *Vestris*, inquit, *animis consuletur.* Nerottum ergo *Fr. Dominicus* ad se vocat amicitiæ vinculo sibi devinctissimum à puero, quam pridem inter eos literarum studia conciliaverant, inque hunc modum illum alloquitur. *Scias, Nerotte, velim innocentem me mori, & pro certo habeas futurum omne illud quod prædictum est.* Ille autem quasi verbis ipsis offensus, *Cave*, inquit, *ne falsis promissis deludaris.* Ad quem *Dominicus. Futura omnino etiam atque etiam affirmavit, quæ Hieronymus præcinuisset.* Quibus peractis, *Hieronymum* deinde & socios suspendendos exurendosque prehensant carnifices. Ingentem rogum medio in foro struxerant, quem cubitorum fere viginti supereminebat palus. Superiorem ejus partem quæ vergebat in aërem transversum ligni frustum quoddam secabat in modum crucis; illuc versus dum vehuntur, Monachus hic, à quo *Hieronymus* Sacramentum pœnitentiæ susceperat, percunctatur eum, velit ne quicquam extremo in discessu proloqui? Cui altum suspirans ait nihil sibi reliqui esse, hoc excepto, quod enixius eum rogaret, ut Deum pro se morituro orare dignaretur, suæque doctrinæ sectatores præmonere, ne mortis hujus, quam subiturus erat, infamia foret illis offendiculo, sed in ea quam illos edocuerat vivendi regula & sancta pace constantes perseverarent. Ad crucem perducti, *Silvester* primus ad summum ipsius per scalas trahitur, & capistro quod cervici ejus injecerant, cruci religato, præceps à carnifice dejicitur. Deinde *Dominicus* pari suspendio traditur; mox & *Hieronymus* Apostolorum symbolo recitato, medius inter enecatos socios injecto ad collum fune de cruce mittitur, decimo Calendas Junii, & vulgi more tertio atque vigesimo mensis Maji, die quo Christi Ascensionis in cœlum tunc agebatur vigilia, anno à Deiparæ Virginis partu millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo, ætatis vero suæ quadragesimo quinto, & mense octavo. Ubi animam exhalavit; puerorum immanium multitudo, & ipsum & eos qui prius pependerant, diu saxis impetivere, & extructæ piræ faces admovere, quæ statim struem illam lignorum oleo plurimo illitam, eoque aspersam pulvere quo per ænea tormenta in murorum oppugnatione saxa & ferrei mittuntur orbes, temporis momento incensam inflammaverunt. Deinde corporum absumptorum cineres quoscumque potuerunt in unum redactos, plaustrisque delatos, in Arni fluvium injecerunt. Ex incendio superfuere nonnulla, quæ cautè rapta religioseque servata sunt. Item os, quod puer quidam dum veheretur in Arnum, delapsum vehiculo pertulit ad matrem: Item & digiti cujusdam pars dum penderent de cruce, saxorum decussa grandine. Ab ipsis reliquiisquæ prodierunt signa divinitùs, suis referemus locis. Sed & biduo post ejus obitum, dum molendino ad Arni ripam puer quidam insisteret, rapi perspexit à fluvio quamdam, quasi pilam orbicularem puniceam, ustulatam, actutùmque, ab his qui aderant, magna subsannatione acclamatum est, *Hieronymi* cor illud esse, quibus puer (ita enim antea pater, persecutionem veritus, statuerat faciendum) verbis consentiebat, mente verò adversabatur. Atque hac dissimulatione quasi clypeo tutus, cor de Arni fluctibus sublatum in sinu reposuit, & ad genitricem detulit, quod postea Prophetæ cor esse, quemadmodum impii illi nescientes acclamaverant, miraculis multis quæ decursu operis enarrabuntur proditum est. Hujus cordis divino dono & amicorum charitate & diligentia,

ab

ab eadem muliere partem obtinuimus nobis utique & gemmis & auro chariorem, propter viri conjunctissimi amicitiam: sed habuimus longè charissimam gratissimamque, postquam ad ejus præsentiam depulsos morbos & torta divinitus fugataque dæmonia cognovimus.

Quòd & mores & mors persecutorum Hieronymi fautoribus collata magnam rebus ejus atque martyrio fidem cumulaverit.

CÆTERUM præter prænuntiationes impletas, præter sanctissimam ejus nitidissimamque doctrinam, præter inculpatam vitam, quibus & lumen fidei, & ratio & miracula adstipulantur: par esse ferebatur, ut æqua etiam penderetur lance, quàm fœtidi hostium mores, quàm putida persequentium vita, quàm sancta sectatorum conversatio, & quàm undequaque pietate suffulta, etiamsi numero persecutoribus hostibusque posthaberentur. Neque enim semper & omnino majorem numerum præstari debere minori in opinione deligenda receptum est: quandoquidem innumera contra Christum, & Apostolos, Scribarum, Pharisæorumque, & Sacerdotum, populorumque adversantium caterva surrexit. Contra *Athanasium* & *Hilarium* paucosque alios rectæ fidei defensores, numerosissimi hæretici præliabantur. Numerus quoque Episcoporum copiosior quæ Arimini fuit Synodus, quàm quæ in Nicæa Bithiniæ, quæ in Bisantio: quæ in Calcedone. Sed hæ rectæ fidei propugnatrices sanctis viris munitæ, Ariminensis autem illa pravis, subdolis, impiisque sacerdotibus freta impugnatrixque, & in æternum rejecta & damnata.

Quare expendenda causa seorsum, expendendaque vita & mores hic faventium, illinc persequentium, unde illud tandem corrogetur, tres illos sacerdotes sanctissimos, nihil ob aliud quàm ob invidiam, quam in se propter veritatem prædicatam armaverant, veluti scelestissimos latrones à pessimis hominibus suspendio datos. In probatissimam enim vitam, in sanctissimam doctrinam nil nisi livor & odium inveniri potest. Confirmabantur autem hæc omnia literariis monumentis, quæ ab amicis multifariam scribebantur; quæ si fortè Præsidum malitia non haberentur in pretio, nec tuto ab hominibus legi possent, meminisse probos tamen viros ea optare, quæ nunc & magno æstimantur, sed & ipsa quoque Evangelia quondam sine cæde & sanguine culta non fuisse. Qui enim ea prædicabant tormentis afficiebantur, & morte; atque ita quæ dicebant proprio sanguine testabantur: unde Martyrum ad nos manavit nomen, inter quos egregium sibi locum vindicasset *Hieronymus*, tametsi non fuisset occisus à vetustis illis cultoribus idolorum. Neque una solum de causa Martyres, siquidem novimus ab *Herode Juniore* trucidatos infantes quibus Innocentum Martyrum nomen factum est. Alterius *Herodis* jussu, caput abscissum *Joanni Baptistæ*, ut puellæ satisfaceret incestæ matri gratum facturæ, cujus causa trusus in carcerem *Joannes* antea fuerat, obtestatus fas non esse fratris abuti conjuge, cujus veritatis testimonio martyris palmam adeptus est. Lapidatus à Judæis *Stephanus*, dum Christum

prædicaret: à Gentibus varii & innumeri eandem ob causam trucidati Martyres. Sed ab Hæreticis *Petrus Martyr* Ordinis Predicatorii neci datus est. *Thomas* verò Cantuariensis Episcopus, Christianorum non quidem re, sed nomine, ob res Ecclesiæ repetitas gladio occubuit: Et tamen quos recensuimus, titulo sunt martyrii celebres. Hic autem trucidatus ob celebratum lumen fidei, ob vitia depulsa, ob veritatem Christianæ fidei patefactam.

Accedebat putidæ prorsus & infami persecutorum vitæ, mors horrenda, contaminatis moribus congrua, siquidem de multis qui eum & socios ceperant, deluserant, inter eundum ad carcerem vexaverant, debitum parvo temporis spatio supplicium sumptum est: quorum alii statim ad extremum positi, sed ducti pœnitentia temporarias (quantum nobis conjectari licet) pœnas dedere; alii non in præsenti duntaxat, sed in futuro etiam, quoad probabilibus signis comprehendi licuit, suppliciis plectuntur, siquidem fuere qui dum in vinculis torqueretur *Hieronymus*, & assereret vera esse quæ prædixerat, ab eo petierint, ut thoracibus quibusdam clam appensis juberet ut ambularent, & fabarum mutaret colorem, & id genus alia, quæ etiam interrogantium vanitatem simul manifestant, simulque Christo cùm aliis in rebus, tum in hac maxime parte fuisse similem, qui de peragendis miraculis, ubi patiendi tempus advenerat, in derisum & contumeliam rogabatur.

Fuere qui levioribus calumniis non contenti, barbam vellere, vultum sputis fœdare, calcibus impetere, pudibundas corporis partes nudare, injuriari, insultare & necem denique, quibus possent modis, procurare; sed paulò pòst miserando obitu exemplum posteris tribuerunt. *Joannes Manettus* civis Florentinus, ex eis unus, qui prophetam calcibus impetiverat, ejusque pudenda patefecerat, paucis post diebus ad mortem ægrotans, propriam dexteram dentibus moriens dilaniavit, ipsamque etiam manum, qua sacrilegium patraverat, moribundus intuens; dixit *O manus! O manus!* Tum ubi paululum quievisse videbatur, in hanc vocem, semet allocutus erupit. *Nunc, nunc, de Hieronymi Savonarolæ salute, & de tua damnatione factus es certior:* quo dicto exhalavit animam.

Tabellio ipse qui libellos quæstionum commentus fuerat, non multò post viri obitum, pestilenti tabefactus febre dixit, *non posse pœnitentiæ Sacramentum ob id percipere, quòd virum Prophetam, quem cum Angelis etiam colloqui perspexerat, fretus pecunia prodidisset.* Alius qui dum perduceretur ad carcerem, manus pudendis injecit, paulò post diro circum pudenda morbo correptus, liberè ac ingenuè confessus est, se dare pœnas ejus, quod in Prophetam sceleris perpetrâsset. In municipio Florentinorum *Piscia* nomine, *Julianus* quidam *Hieronymo* ejusque doctrinæ cùm maledixisset, & ejus Sectatoribus sanguinis fluxum imprecatus esset, sequenti nocte sanguinis fluxu miserabilem animam crebra invocatione dæmonum effudit. Faber ille qui ferrea percuderat monilia, quibus *Hieronmus* & socii de trabe pependerunt, dum super urbis mœnibus in eminenti turre succensa facula *Hieronymo* illuderet, identidem clamitans id esse verum lumen, cujùs crebra in concionibus *Hieronymi* mentio habetur, præceps ruit, confractisque membris vita spoliatus est. Alii apoplexia correpti; morbis enecati; omnibus præterquam his qui divino judicio excæcati fuerant, palam fecere sumi pœnas de justorum hominum effuso sanguine.

Pontifex:

Pontifex Maximus, à quo in *Hieronymum* infesta persecutio emanaverat, haud multo post tempore miseranda morte diem clausit extremum. Cujus obitus duplex est fama: alii produnt à malo dæmone strangulatum quocum ineundi supremi sacerdotii pactum fecisset; dediturum sese illi pollicitum ferebant, si suis artibus illud assequeretur, & in eo multos annos viveret. Alii sibi venenum imprudenter propinavisse intulerunt, dum illud Cardinalibus quibusdam, ut ante diem eorum bonis potiretur, magna diligentia paravisset. Certè constat cum more utris inflatum distentumque periisse.

Augebat fidem rectæ mentis hominum isthæc observatio, quòd ex fide rerum *Hieronymi* pacem animi & tranquillitatem, & spem aut oriri aut ortam adolescere, aut adultam proficere, nonnulli se dicebant expertos; contraque illis, qui rebus ejus tanquam vanis abnuntiarent, fluctus animi, perturbationes, solicitudines scaturire, ut ad desperationem quodammodo impelli viderentur, quæ tamen precibus pio ac humili ad Deum affectu fusis pellebantur, ubi de illo sanè sentiebant & optimè, pristina animi pace & tranquillitate affatim eis reddita. Illudque animadversum à multis divinum extra controversiam haberi signum quod ex omni sexu & ordine qui ei verè atque sincerè hærebant, eosdem promebant charitatis fructus, qui olim apud Christianorum primitias visebantur; illisque erat cor unum & anima una in Domino. Et quanquam non ea prorsus, quæ inter eos, qui Religionibus addicti sunt per tria vota, bonorum quæ fortunæ dicuntur communicatio; mira tamen & liberalis erat cùm daretur opportunitas: idem sapere inter eos, idem & velle erat. Persecutorum verò, quot capita, tot sensus, nulla opinionum, nulla facultatum communicatio, sed animi perturbatio, & quædam quasi rabies, unde *Rabidorum* nomen obtinuerunt.

Nec quemquam reperias qui verbis aut scriptis *Hieronymum* lacessierit, qui aut vitiis animi & corporis, aut judicii vanitate non laboraverit: Consentaneum est quippe discerniculis ejusmodi futuram agnosci renovationem. Nam alioqui promiscui sunt omnes Christianorum ordines, discernique haud eos posse securius quàm ex operibus, maximè probabile videtur. Æquum quoque videtur, ut & hisce temporibus ea Deus conferat signa, quæ inter initia prædicati Evangelii tradita fuisse, sacra nobis monumenta testantur, utque instaurata Religionis facies conditæ atque perfectæ legitimis planè respondeat signis. His omnibus non modò conjiciebatur, falsò contraque jus & fas *Hieronymum* cum sociis damnatum, nec aliam ob causam, quàm ob simultates & odia, quæ ob veritatem prædicatam in semet concitaverat: sed etiam constabat, virum fuisse sanctissimis moribus & divinis donis illustrem, quandoquidem ejus opera factæ erant fœneratricis pecuniæ restitutiones innumeræ, Christique fides & voce & scriptis indefessè prædicata, roborataque & explicata fuerat. Renovatus item erat in plurimorum mentibus emortuus jam Christianus vigor: spectabaturque multorum à pravis & impiis moribus ad probos piosque conversio. Quod quidem authore *Gregorio* non tantùm majus est resurrectione mortuorum, sed etjam majus quàm cæli & terræ creatio, si *Augustino* credimus. Accedebatque quod futurarum rerum multarum atque magnarum prædictiones ipso eventu confirmatæ, eò majori viderentur admiratione dignæ, quo dum proferebantur, fieri posse non crederentur;

Atque hinc fides, inde livor & persecutio: hæc ab improbis hominibus, illa improbis conspicua manaverit.

PETRI BEMBI VITA.

PETRUS BEMBUS VENETIIS NATUS EST, annis post Christum ortum MCCCCLXX. Patrem habuit Bernardum Bembum, hominem, cum vetere nobilitate, tum doctrina, tum etiam dignitate clarissimum: nam res Venetum publica à certis nominatim familiis administratur: eæ claræ habentur: reliqui cives; quamquam sunt eorum multæ amplæ honestæque familiæ, neque genus suum magnopere extollunt, & in sua quique re gerenda occupati, civitatis procurationem fere non attingunt. Inter eas familias Bembi antiquissima stirpe orti, cum omni tempore in rep. floruerint, ampli in primis, illustresque numerantur; erat præterea Bernardus suo etiam privatim nomine, propter juris scientiam, qua plurimum excellebat, apud civitatem multum admodum gratiosus; & propter summam prudentiam, multiplicemque rerum usum, propterque vitæ gravitatem, magna in homine erat auctoritas. Hic cum à sua civitate ad populum Florentinum legaretur, qua in legatione obeundà biennium domo abesse Venetorum legibus cogeretur; faciendum sibi esse existimavit, ut Petrum filium, quamquam admodum is tum puer erat, secum educeret; propterea quod Florentinorum instituta parum à Venetorum moribus illo tempore abessent: nondum enim sub unius dominatione illorum erat respublica, sed nobilitatis fere arbitrio regebatur; &, quod ea civitas præstare ingeniis creditur, acui puerum, in quo jam tunc præclara indoles elucesceret, volebat: tum Italicam linguam, qua non elegantissime Veneti, illis præsertim temporibus, uterentur, emendari in illo, Florentinorum hominum consuetudine, existimabat posse: nam omnium Italiæ nationum commodissime eam loqui civitatem autumant. Nec vero patris consilium filii fefellit industria: sic enim excitatum puerile Bembi ingenium Florentiæ est, sic teneræ pueri aures, animusque puro ac dulci illo Etruscorum sermone imbutus, ut jam inde à prima adolescentia, multa cum Latine, tum vero Thusce à se scripta ediderit, quibus nihil hominum auribus politius, nihil omnino

omnino elegantius, aut suavius accidere possit. Jacebat omnino temporibus illis eloquentia: inquinate enim loquebantur; nullus erat verborum delectus, nullum scriptorum discrimen, nam & ipse negligebatur Cicero, vel contemptui potius erat; & Cæsarem propter historiam modo cursim & negligenter legebant; Terentium, Virgilium, bonos ceteros, in ludo tantum, idque perpauci, ediscebant: post puerilem illam disciplinam sumebat eos in manus nemo, duros, obscuros, asperos scriptores adamabant; consectabanturque abditas, abstrusasque historias, aut fabulas: qui iis ineptiis referti essent auctores, ii eruditi numerabantur: itaque unus Ovidius de veteribus in honore erat, ergo, si verum quærimus, nihil ante Bembi ætatem Latine scriptum octingentis ipsis annis, aut eo amplius est, quod Romam illam veterem redoleat; aut magnopere lectione dignum sit: solœcismum enim vitabant, quantum quidem ex arte grammatica didicerant, idque ipsum haudquaquam semper: id unum præstare qui poterant, Latine loqui sese putabant: nulli, qui purus ille, incorruptusque veterum Romanorum sermo esset, noverant, ac ne suspicabantur quidem. Par erat atque idem eorum error, qui Italice scribebant: qui cum duos haberent scriptores, mea quidem sententia, vel cum Latinis, vel cum Græcis conferendos: nam alterius versus et suavitatis plurimum habent & dignitatis: & variis ingenii, aut etiam artis luminibus referti sunt, & animum sæpe permovent atque impellunt; ut de amore ne Græcus quidem quisquam melius; alterius oratio dulcis, copiosa, polita, ornata, mollis, faceta, rem ante oculos ponens, ut geri ea, quæ legas, non narrari videantur. Hoc cum haberent auctores duos, utrumque in suo maxime genere excellentem, scribebant ipsi inepte, abjectissimis verbis, nullus erat orationis ornatus, nullæ homine erudito dignæ sententiæ, nulla compositionis, aut numerorum ratio: licet in manus sumere, quæ tunc multi scriptitarunt: præter unum Politianum, illumque ipsum minus dulcem, minus omnino elegantem, quam ut legisse Petrarcæ lectissimos versus videatur; ceteros ad unum indignos dicas, qui in scriptorum numero habeantur: unum scurrile vigebat genus; in eo sane ridiculi nonnulli; sed ipsi quoque multis in locis inertes ac languidi.

Hanc igitur inter erroris atque inscitiæ caliginem Bembus ad veterum scriptorum tamquam lumen ac lucem respexit primus, primusque ab hominibus, magnis quidem hortationibus, magno suo labore, multis reclamantibus ac repugnantibus, impetravit, ut Ciceronis, ut Virgilii, ut Cæsaris similes sese in dicendo, quam Apuleii, Macrobii, Statiique esse mallent, cum contenderet oportere, qui scriberent, eam dicendi formam, quæ optima esset, habere animo & cogitatione comprehensam; ad eam tamquam ad exemplum aliquod orationem scriptionemque suam dirigere; Demosthene autem, aut Cicerone perfectius in dicendo aliquid promere se posse qui profiterentur, sua quidem sententia nimium subire oneris, nimium suis fidere viribus; quorum etiam jam olim errore ac temeritate factum esse existimabat, ut malos multos scriptores haberemus: nam, cum nonnulli à Cicerone discedere, suique plane esse vellent, cum aliter, atque ille, dicere studerent; quoniam is perfectus, absolutusque esset; deterius dicere cogebantur. Hæc Bembus cum dictitaret, cumque etiam litteris mandaret, egrè ille quidem,

sed

ſed multis tandem perſuaſit, ſpretos ac repudiatos antea ſcriptores optimos illos, repeterent: propoſitoſque ſibi ad imitandum haberent. Quo quidem Bembi labore, quibuſque præceptis, quantum eloquentia adaucta ſit, cuivis facile eſt noſcere; ſi ea, quæ ante hanc illius diſciplinam ſcripta ſunt, cum hujus ætatis ſcriptoribus conferantur. Ea obita legatione domum Bembus cum patre rediit, jam bonarum artium ſtudiis incenſus, jam eloquentiæ, ac ſcribendi magno quodam amore flagrans; itaque in Siciliam uſque ad Conſtantinum Laſcarem Græcarum literarum cauſa profectus, trienniumque ibi commoratus eſt; tantumque ingenio, labore, aſſiduitate profecit, ut Græce non modo optime ſciret, ſed etiam polite, luculenterque ſcriberet: atque in Sicilia cum eſſet Latine de Æetnæ incendiis ſcripſit ad Angelum Gabrielem: qui liber, ab eo editus, in manibus hominum eruditorum non ſine aliqua laude verſatur. Poſt eam peregrinationem celeriter Bembus aſſecutus eſt, ut maxima apud omnes Italiæ civitates, tum apud exteras etiam nationes, ejus eſſet ingenii admiratio: ita enim, uti res eſt, ſic homines ſtatuebant; perdifficile factu eſſe unum atque eundem duabus linguis tam ſcite, tamque ornate copioſeque uti poſſe; quodque pauci uno in ſermone unquam præſtiterunt, ut præclare ſcriberent, id ab adoleſcente Bembo & in Latina & in Italica oratione effici, omnibus, qui de iis ſtudiis aliquid judicare poſſent, permirum videri neceſſe erat: præſertim id ipſum in utraque lingua & proſa oratione & verſibus, id quod Ciceronem ipſum expertum, ſunt, qui negent aſſequi potuiſſe. Ac miramur profecto interdum, quid cauſæ ſit, cur, cum oratori poëta maxime finitimus ſit, negent fieri poſſe, ut idem orator bonus, idem egregius poëta evadat; idque non hominum modo exiſtimatione, ſed etiam re ipſa comprobatum eſſe: nullos enim, aut certe perpaucos utramque facultatem adeptos videmus: ſed cum diuturno ſtudio, magniſque lucubrationibus utraque ars egeat, non ſuppetit ad utramque tempus, atque otium: & quoniam longa exercitatione, aſſiduoque uſu conſueſcimus aut oratorie dicere, quod vitio maxime datur verſus ſcribentibus, vel poëtice, quod contra in proſæ orationis ſcriptoribus vitioſum in primis habendum eſt: ſi quis utrumque ſtudium copularit atque conjunxerit, magnæ cujuſdam intelligentiæ, acriſque judicii eſt, præſtare alterum genus, ne incurrat in alterum, præterea oratorum, poëtarumque ingenia atque naturæ contrariæ propemodum inter ſe ſint, oportet: hi enim ratione atque humanitate reguntur; illos, furoris afflatus ac divinitas quædam, impellit: atque omnino proximis, conjunctiſque in rebus facilior à recto declinatio, ac lapſus eſt, reprehenſio vero vel inſignior: creat enim errorem ſimilitudo; & cum variatum eſt, celeriter, propter rei ſimilis comparationem ac propinquitatem, inverſio animadverſa internoſcitur ac reprehenditur. Neque ii tamen nos ſumus, qui aut Ciceronis verſus valde improbandos exiſtimemus, aut Platonem atque Æſchinem (utrumque enim verſus in adoleſcentia ſcriptitaſſe memoriæ proditum eſt) malos, contemptoſque fuiſſe poëtas credamus. Poſt Sicilienſem illam peregrinationem, perpaucis interjectis annis, Ferrariam Bembus pater Prodominus miſſus eſt: cum magiſtratum, magnum in primis atque honorificum, illis temporibus Veneti, virtute belli partum, victoriæque tamquam inſigne, gerebant in aliena civitate; eo quoque cum patre filius

filius exiit: ſicque eo in oppido perdiu fuit, ut cum ab omni juventute, ab omnique nobilitate plurimum coleretur, tum verò Herculi Eſtenſi, maximo ac fortiſſimo viro, qui in ea civitate imperium obtineret, Lucretiæ Borgiæ, quam in matrimonio Alphonſus habebat, gratus in primis, acceptuſque eſſet. Per idem tempus, cum annos natus eſſet haud amplius XXVI. Eos ſermones, qui Aſulani ab eo inſcripti ſunt, confecit; opus omnium pigmentorum flore atque colore diſtinctum, fæminas omnino cum adoleſcentibus de amore loquentes amœniſſimis quibuſdam in hortis facit, ita lectiſſimis verbis feſtive ac venuſte, ita ſententiis copioſe atque ornate, nihil ut ejus oratione cum uberius, tum vero ſuavius modulatiuſve eſſe poſſit. Eos libros tanta hominum, mulierum etiam medius fidius approbatione & tamquam plauſu exceptos recentes eſſe meminimus, ut extemplo cuncta eos Italia cupidiſſime lectitarit atque didicerit: ut non ſatis urbani, aut elegantes ii haberentur, quibus Aſulanæ illæ diſputationes eſſent incognitæ; erat per id tempus Urbini Guiduſubaldus Feltrius, vir maxime ſpectata, maximeque nobilitata virtute: is ſuæ civitatis tenebat imperium; atque cum eo Heliſabetha Franciſci Gonzagii, qui itidem civitati imperabat, ſoror, nupta erat: cujus de mulieris laudibus mira quædam litterarum monumentis, cum ab aliis multis, tum etiam ab hoc ipſo Bembo mandata ſunt. Ac datum eſt profecto Urbinatum civitati, ut non ſuos domi modo principes omni genere laudis claros atque inſignes habeat, ſed etiam, ut ex alienis civitatibus mulieres, quas illi in matrimonium duxerint, lectiſſimæ fere, præſtantiſſimæque illi fœminarum omnium obtingant: Nam præter eam, quæ à me appellata eſt, Heliſabetham Gonzagiam, habuit Franciſcusmaria hujus Guidiubaldi pater ex eadem familia uxorem Eleonoram, quæ proximis diebus mortua eſt, omni muliebri laude præter ceteras ornatam atque illuſtrem. Nec vero de Victoria Farneſia, quando in hunc ſermonem venimus, ſileri ullo modo poteſt (quamquam invitus facio, ut de iis, qui nunc ſunt, dicam aliquid) cujus quidem mulieris modeſtia ac pudor ingenuus illud profecto præſtitiſſet, quod Periclem ajunt dixiſſe, primam in muliere laudem eſſe, ut ne de virtute quidem illius ulla ad viros fama emanet: ſed nulla ratione occultari tanta primariæ fæminæ virtus poteſt, quin ad viros quoque emergat, ac ſuo ipſa ſplendore ſe prodat.

Fortunatus igitur Guiduſubaldus cum ſua illa animi magnitudine atque æquabilitate, ſuaque illa prudentia; tum vero hac tali conjuge, vitæque ſocia. Sed cum Urbini quemadmodum dicere incœperam, Guiduſubaldus atque Heliſabetha Gonzagia eſſent, hominum excellentium peramantes, perque hoſpitales, conveniebant ad eos ex omni Italia, ut quiſque præſtanti aliqua in arte præcelleret: eo cum Bembus quoque forte veniſſet; præcipuo præter ceteros in honore haberi cœptus eſt: multa enim habuit Bembus, quæ, ad hominum animos conciliandos, plurimum valere conſueverunt: nam & in forma ſumma quædam oris ſpecies ac dignitas inerat, & in ſtatura ac proceritate decor; mira præterea in moribus ſuavitas quædam lenitaſque amabilis; dulciſque cum ſermo, tum tota vitæ, victuſque conſuetudo mitis ac clemens: ad ea cum præclara ingenii vis ac natura accederet, expetebatur, ſcilicet unus omnium, maxime ab illuſtri illo virorum, fæminarumque conven-

tu:

tu: quibus rebus efficiebatur, ut multum domo abesset, Urbinique fere viveret: quam rem multum etiam vicinitas adjuvabat, atque ultro citroque Pisaurum quidem usque perfacilis atque expedita navigatio: ita factum est, ut minus domi honores assuesceret admirari, minusque ambitionibus implicatum animum haberet. At vero id pater reprehendere, graviter ferre, ac prope patrio jure, ut uxorem duceret, ut remp. capesseret, atque ex ordine magistratus peteret, imperio cogere: fit enim fere, ut qui in libera civitate, præsertim clara atque opulenta, vivant, omnia ad honores referri putent oportere; id unum consectentur & expetant, ut dignitates, ut magistratus adipiscantur: siquæ sint laudes, quæ alio pertineant, eas aut non agnoscunt, aut leves atque inanes judicant: atque hæc liberorum populorum consuetudo, quamquam per se ipsa, vique sua fortasse minus probanda, est: nec enim compendii, honorisve causa, si ad veram illam rationem dirigas, petendi magistratus sunt, civibusve aliis ullo studio, aut ulla contentione præripiendi; sed unius reip. ratio habenda est, ejusque unius utilitati, salutique serviendum; ut dignioribus concedamus; & sæpe delatus nobis major aliquis, aut magistratus, aut imperium, aut curatio, si minus ei rei gerendæ nos idoneos sentiamus, accipiendus non sit, aut etiam deponendus: nec enim errare patriam, pati æquum est. Sed, quoniam non vivitur cum perfectis hominibus, percommode popularis hæc ambitio cecidit: honorum enim cupiditate incensi, non ad suum se quisque format atque instituit arbitrium, sed ad populi, civitatisque judicium, consilia, mores, vitam, voluntatemque instituunt; dantque operam, non ut sibi ipsi, aut aliis fortasse quibusdam probati sint; sed, ut populo, civitatique, à qua honores scilicet expetant, placeant: ita fit, ut una, eademque perpetuo permaneat civitatis forma, atque una, eademque sit omnium civium communiter disciplina; neque singulorum privatim studiis, voluntatibusque variatis, reip. quoque ratio atque institutio vertatur atque mutetur; quam quidem cautionem, prudentiamque, una, præter ceteras omnes, Venetorum civitas semper adhibuit; ut domesticos suos mores diligentissime retineret, essetque plane sua, neque quicquam exterum infundi in civitatem, aut ulla infici se peregrinitate pateretur. Cum igitur Bembus pater in eum cursum, quem tenuerat ipse, quemque summa cum laude, plausuque confecerat, filium induceret, atque compelleret, ille contra, alia spatia, cursusque alios animo agitaret, quamquam patri obsequi suadebat pietas, civium consuetudo hortabatur, propinqui, necessariique efflagitabant; tamen sic animo cogitabat, cujus ipse gloriæ cupidus esset, eam ad se non à suis modo civibus, sed ab omnibus etiam gentibus ultro deferri; prehensandum sibi ejus rei causa neminem esse, supplicandum nemini, nullius suscipiendas inimicitias, nemini os lædendum: unam enim esse, ex omni laudum genere, ingenii gloriam, qua, sine ulla cujusquam querela, perfrui, ad extremum usque, homines soleant: honores imperitæ modo multitudinis testimonium præ se ferre; ingenii laudem ac famam, etiam intelligentium hominum habere comprobationem: nec vero aut voluntatum mutationem, aut fortunæ temeritatem extimescere; sed stabilem, firmamque etiam ad posteros commendationem habere: postremo permultos omnibus ætatibus exoriri, quorum opera, pro sua cujusque parte, resp.

resp. geri possit; at, cujus ingenii monumentis civitas ornetur, ne multis quidem sæculis unum extare, aut alterum: satis vero jam Bembos, magnos honores in republica, ad illustrandam familiæ dignitatem, esse consequutos; satis nobilitatam, majorum suorum rebus gestis, suæ memoriam stirpis esse; quando & vetustissima templa à suis jam olim gentilibus constructa, ea scilicet, quæ Juliano dedicata sunt, Bemborum nobilitatem illustrent, & pietatis sint testes; & Francisci Bembi ejus, qui, multos annos ante Patriarcham Venetiis institutum, sacrorum antistes ac pontifex fuit, memoria, gentis vetustatem ostentat; tum maritima imperia, clarissimæque Francisci itidem Bembi victoriæ; tum Marci, qui à Cypriis interfectus est; aliorumque multorum ob remp. susceptæ calamitates, interitusque, Bemborum et virtutis, & in patriam caritatis testimonio sint: nec vero ne in præsentia quidem defuturos, qui stirpis, gentisque gloriam tueantur atque adaugeant; habere sese Carolum fratrem, in quo mirificam ingenii indolem, maximam virtutis spem inesse intelligat; esse præterea cum alios nonnullos, tum Joannemmattheum Bembum summa itidem virtutis & ingenii spe præditum adolescentem. Et vero hic quidem, nec Bembi de se judicium fefellit, & multis, magnisque in rebus domi, forisque perutilis reip. civis est, semperque fuit: nam Carolus, priusquam patriæ prodesse per ætatem potuisset, extinctus est: unam hanc litterarum atque ingenii laudem minus illos adhuc esse adeptos: eam se in suam gentem inferre cupere, ac propemodum etiam se id perficere, ac præstare posse compertum habere: sin honores sectari velit, certo scire, minus eam sibi rem ex sententia successuram, quam invitus suscipiat, & injucundam existimet; & multa præterea à natura impedimenta habere se, sibi ipse sit conscius: nam & blandiri ei qui possit, quem fortasse minus aut probet, aut diligat, pudore sese quodam ingenuo impediri; & existimationem suam vulgi voluntati, comitiorumque casibus, & tanquam undis, quotannis commissam esse, propter animi quandam aut libertatem, aut, si quibus ita videtur, fastidium, pati non posse; nullam autem omnino rem facilem esse, quam invitus facias. Scire sese illam alteram honorum atque ambitionis incertam, ac periculorum plenam viam, plus fortasse utilitatis, plus apud parvi, angustique animi homines splendoris polliceri; sed eam se sequi malle, quæ plus veræ solidæque dignitatis habeat: ut enim fructuosos fundos parare utilius sit: voluptarios autem, atque animi modo causà institutos, honestius ac magnificentius; sic, illam ambitionis rationem uberiores in vulgus fructus fortasse ferre, hanc certe bonarum artium ac litterarum institutionem, plus apud præclara hominum ingenia magnificentiæ, plus honestatis ostendere: ac, ne multa, nihil ægrius factum est, multis filii contentionibus, multa contra patris, matris quoque Helenæ Marcellæ, primariæ fœminæ, castigatione, sæpe etiam objurgatione, quam, ut ne singulare ac prope divinum Bembi ingenium, ad bonarum artium studia atque ad has mansuetiores musas natum, vulgo atque imperitæ multitudini proderetur: sed pervicit tamen, ut, per parentes ac necessarios, perque cives sibi suos aliquando vitam in litteris agere, idque unum, relictis rebus, curare sibi liceret. Sed paucis post annis dum sese Bembus libris, litterisque obruit, dum solitudines, recessusque sibi pro foro, sibi pro curia, proque comitiis

per summum otium, summamque tranquillitatem habet; Joannes Medices Cardinalis, is cui Leo. X. nomen postea inditum est, Pont. Max. Romæ creatur. Mos, consuetudoque Pontificum est, ut si quid publicæ privatæve rei incidat, quod prolato opus non sit, quodque secreto per litteras agi oporteat, si quando, aut regibus, aut civitatibus respondendum, aut si quid postulandum ab iis sit, si quid denique paulo majoris negotii implicitum cum aliquo est, id, quasi per familiares epistolas, transigant: eas litteras cera obsignant; nam publicis decretis in plumbo signum est: earum litterarum scribendarum negotium datur hominibus, ob scribendi prudentiam, atque elegantiam, eruditissimis; ob muneris, locique dignitatem, gravissimis atque honestissimis, ob autem rerum pondus ac magnitudinem, summa fide, summaque probitate præditis: ii magna cura ac diligentia conquiruntur, magnis præmiis evocantur. Eum Leo morem cum vehementer probaret, cumque ad dignitatem pertinere arbitraretur, diligentissimeque eum retinere vellet, sine ulla dubitatione Bembum accersiri, eique muneri, negotioque præponi jubet. Magnam in spem, magnam in dignitatem vocabatur Bembus: munificentissimus enim Leo, liberalissimusque & habebatur & erat: ipsi autem res erat familiaris pertenuis; vix ut necessarios sumptus suppeditaret, idque ipsum magno Caroli fratris, quem sui amantissimum, observantissimumque habebat, labore atque industria: confluebant præterea ad Leonis famam ac bonitatem, ut quisque in quaque excellebat arte, aut disciplina; ut propemodum homini erudito, Roma abesse, turpe esset. Huc accedebat reprehensores suos convincendi studium quoddam; cum quanti suæ illæ artes fierent, quas illi nulli rei esse dicerent, quasque, tamquam nugas ac deliramenta, sæpe Bembo objicerent, ostendendi magna data esset occasio: nec vero à suo vetere instituto, aut à litteris abduci sese propterea arbitrabatur, quippe, qui ad scribendum invitaretur, qua una in re omnis sibi cura atque opera posita semper fuisset. Proficiscitur Romam Bembus, cum annos natus esset tres & quadraginta; præponiturque epistolis Pont. Max. nomine scribendis; eoque in munere gerendo datur illi socius, & tamquam collega, Jacobus Sadoletus is, qui postea Cardinalis factus est. Scripsit eorum uterque eas epistolas cum plane Latine, quod ante id tempus neque acciderat ulli, nec adeo fieri posse ullo modo homines existimabant; ac, si verum quærimus, ne cogitabant quidem: nostri enim homines, sæpe etiam Transalpinæ nationes, sic Latine scribebant, ut suæ quisque civitatis tamen loquendi formam, consuetudinemque retineret; ac Latinis verbis, quamquam ne id quidem usquequaque, Gallice nihilominus, aut Italice, nescio quo pacto, loquerentur: sed eæ epistolæ cum plane Latine à Bembo, Sadoletoque scriptæ sunt; tum vero summa à doctissimis, exercitatissimisque hominibus adhibita est elegantia, summaque dignitas; id quod ex iis libris intelligere licet, qui à Bembo editi, epistolas à se Leonis. X. nomine scriptas continent. Cum itaque Pontifici Bembus, homini nec natura hebeti, nec in scribendo rudi, cumulatissime satisfaceret, magno ab eo honore afficiebatur: tantum porro in illum suæ liberalitatis Leo contulit, ut, qui Romam pauper tandem venisset, suis ex fructibus Sest. amplius CXX. caperet, Pontificis plane beneficentia dives factus. Fuit ætas, tempusque illud humanitatis suavitate nimia

propt-

prope quadam perfusum; ut delectationum multarum studia sæculi illius licentiæ, propemodum omnium permissu, concessa essent: nec enim ne voluptatum quidem quarundam blandimenta nimium severe aspernabantur; sed multa ad oblectationem, multa ad ludum data erant cujusque ordinis, cujusque ætatis hominibus: nec vero religioni habebatur, honestos, gravesque homines in hortis visos esse; aut paulo liberiore in convivio, symphonia cum caneret, & mulieres accumberent, interfuisse quamquidem sæculi illius nimium plane profusam hilaritatem, eorum temporum, quæ sequuta sunt, tristitia, vehementer corripuit, magnoque opere castigavit: quo magis vereor, id, quod dicturus sum, ne multis secus, atque est, de Bembo, existimandi aliquid det loci. Sed quoniam nobis susceptum id est, ut de illius vita, non de laude, dicamus, ne hoc quidem reticendum nobis esse arbitrati sumus. Ac fit fere, ut mores, consuetudinesque locorum, aut ætatum, pro ratione sibi, proque disciplina homines habeant: denique, quod fieri vident, licere putant; atque id, quod in præsentia minus reprehenditur, in posterum quoque tolerabile, concessumque fore arbitrantur, atque omnino apud omnes gentes, etiam, quæ natura gravia sunt, fieri consueverunt moribus leviora. In ea igitur morum, sæculique licentia, eximia forma mulier quædam perpulisse Bembum dicitur, neque, diu resistentem, continere eum se à lapsu potuisse, præsertim qui nullis dum sacris initiatus esset: verum ea, ut temporibus illis lapsio, ut hac ætate fortasse labes, eum habuit eventum, ut magno, si modo naturam audire volumus, fructu compensaretur: suscepit enim ex ea muliere liberos tres; qui ut nominentur à me, res propemodum postulat, nec ipsi nolunt; Lucilium, Torquatum, & Helenam Bembam, fœminam lectissimam, quæ cum Petro Gradenigo primario adolescente nupta est: cui etiam liberos ex sese peperit totiusque orbis terrarum præclarissimam civitatem civibus nobilissimis auxit: ut, si qui sunt, qui in eo Bembum gravius accusandum censeant, meam illi quidem ad suam sententiam adscribant licet: sed ii tamen se meminerint id improbare factum, quod infectum esse, optare certe non audeant. Nec vero in litteris mŏdo scribendis Bembi fidem atque eruditionem Leo periclitatus est; sed etiam in rebus agendis hominis prudentiam, sollertiamque plurimum adamavit, itaque cum conspirare adversus Galliæ regem cum Cæsare Maximiliano, cumque Hispaniarum rege catholico, ita reip. temporibus postulantibus, cogitaret; misit de ea conspiratione Bembum ad Venetorum senatum, qui eam magnopere civitatem hortaretur, uti à Gallorum, quibus cum consenserat, amicitia discederet, ac sese cum Pontifice reliquisque conspirationis auctoribus, ducibusque fœdere & societate conjungeret. Habita est à Bembo in Venetorum senatu ea de re oratio pergravis sane perque vehemens, quam etiam scriptam reliquit: perlegant eam nostri homines; nihil Italice scriptum, gravius ornatiusve ea oratione, dicent esse. Tenebatur præterea impendio magis Bembus studio signorum antiquorum, idque genus rerum reliquarum, credo, quod eam pulchritudinem, ordinem, partium convenientiam, quam mente atque animo in scribendo unus cerneret præ ceteris, iis etiam minus liberalibus in artibus cum propemodum agnosceret, paulo magis commovebatur, atque omnino fingendi pingendique artem poëticæ ex altera parte ajunt respondere:

illa enim animorum, hæ ſenſuum mulcendorum magiſtræ: quam quidem ingenii doctrinæque cauſam, ii, qui noſtra ætate eouſque harum rerum cupiditate efferuntur atque inſaniunt, magno ut propterea ære in alieno ſint, cum afferre homines ſine ingenio, ſine litteris, non poſſint, quam morbi furoriſque ſui rationem allaturi ſint, ipſi videant: quid enim attinet, cum animum partim per ſe, vique ſua turpem rudemque, partim malevolentia, invidia, perfidiaque inquinatum gererent: domum modo atque hortos, villaſque tot verſuris faciendis, tot fruſtrandis, fraudandiſque creditoribus, affabre factis ſignis ex marmore, aut ex ære ornatas habere.

Cumque in dictis factiſque honeſtatis faciem nunquam, ne inſomnis quidem, aſpexerint, decorem pulchritudinemque tanto in ære ac lapidibus opere adamare? equidem nec domum, nec villam, nec vero oppidum umquam, non modo exornatum, ſed ne ſatis quidem mundum dixero, ubi illi cum ea fœditate, cum iis animi ſordibus habitent. Nam ſiqui ſunt, qui talium rerum intelligentiam, tamquam ſuæ, in reliqua vita, munditiæ atque elegantiæ, aut rectarum artium, in quibus ipſi excellant, corollarium quoddam adferant, id quod in Bembo uſu evenerat, iis non modo ſuſcenſendum non eſt, ſed etiam gratiæ habendæ ſunt: at, qui omnium diſciplinarum expertes, in omni vita rudes atque agreſtes, hujus unius ſtudii commendatione nitantur, aut in eo non virtutis quaſi appendiculam, ſed tamquam vitiorum ac ſcelerum ſuorum, ut ipſi ſperant, integumentum, ut ego interpretor, additamentum quoddam, quærant; ii non modo acriter vituperandi, ſed etiam vehementer illudendi ſunt. Sed cum tenui Bembus valetudine atque imbecilla eſſet, cumque noctu magnis lucubrationibus, magnis vigiliis ſcribere neceſſe haberet; nam interdiu, cum à Pontificis latere diſcedere veſtigium vix liceret, cumque multi audiendi, ſalutandi, deducendi, honeſtandique, ut Romanus ferebat mos, eſſent; relinquebatur otii nihil: gravem diuturnumque in morbum incidit; ex quo cum ægre ac difficulter convaleſceret, nec recreari, reficique videretur poſſe, de medici conſilio, ipſius Pont. hortatu, cæli mutandi cauſa, Patavium petiit: atque eo anno Leo moritur. Incredibile dictu eſt, quanta animi alacritate, quantaque lætitia Romanis laboribus, curiſque liberatus, longa ſane, annorum novem, ipſorum intermiſſione facta, optatum ad otium ſtudiumque ſuum vetus ſeſe Bembus receperit; nullum ut urbis urbanarumve rerum, aut deliciarum deſiderium in eo reſediſſe, liquido appareret. Et vero eos, qui à pueris, bonarum artium ſtudiis dediti, ætatem egerunt in litteris, mordere in adoleſcentia interdum ſolet, quod à rebus agendis abſint: quod ſi caſus eos forte aliquis ab otio ad agendum evocaverit atque traduxerit, næ illi rem totam, quam, incognitam dum haberent, admirabantur, expertam atque perſpectam, præ ſuo vetere ſtudio, contemnunt, quid enim in ſe continet, quod magnopere aut laude, aut etiam appetitione dignum ſit, præclara iſta agendi ſollertia? ſi modo rem inſpicimus, ac ſpecioſa illa vocabula, communitas, utilitas, ſalus hominum, pauliſper ab hac diſputatione faceſſant, rogamus: qua enim tota in re non ratio, ſed, maximam partem, fortuna dominatur, quamque non prudentia, ſed plerumque (non enim libet ſemper dicere) malitia, regit; quid aut gloriæ, aut jucunditatis ineſſe poſſit? quaſi enim cum ludas teſſeris, neque

contra

contra ejus ludi formulam ut venias, adversarioque ut fucum facias, animum inducere velis, si te is, quicum ludas, contra sine ulla dubitatione circumveniat, atque decipiat, numquam tu tantum scientia atque artificio profeceris, ut cum illius dolo atque fallacia certare possis; sic in hominum vita hac, & tamquam alea, cum viri boni, ut à justitiæ certa quadam præscriptione, ne latum quidem unguem, discedant, abduci sese nullis aut honorum, aut pecuniæ præmiis patiantur; alii autem vulgo fraude, præstigiis, sæpe perjurio, perfidiaque pugnent, vincitur nimirum simplicitas calliditate, ingenuitas impudentia, pudor molestia, fides scelere, veritas mendacio: itaque tardi, parumque efficaces habiti boni inter improbos, ludibrio sæpe sunt.

Careant igitur insigni hac rerum gerendarum laude homines litteris dediti, animo non modo æquo, sed etiam hilari; ac sic habeant, nihil fere honestati hominum, in vita hac communi, esse relictum loci; sed scelus pleraque, ac turpitudinem invasisse; quamquam, operam dare se reip. maximam plerique prædicent, eam omnem, communis rei simulatione, in sua quemque privatim utilitate augenda positam, occupatamque habere. Unos omnino excipio Venetos; Nam Christiana quidem res communis Romæ, non hominum consilio, sed dei immortalis mente, regitur. Unos igitur Venetos excipio, quorum præclarissima in rep. optabile statuam esse versari: quam quoniam peregrinis nobis non licet capessere; nec vero ea civitas, post hominum memoriam, prudentissima ac fortunatissima, nostræ, aut cujusquam opis eget, illam, utpote libertatis arcem, prudentiæ gymnasium, justitiæ domicilium, veneremur: otium autem hoc ignobile litteratum, adolescentes senesque retineamus. Quam quidem Bembus prudentiam studio ac voluntate hujus sententiæ auctoribus præclare emensus, re atque exitu ad extremum usque præstare non potuit: nam, cum Patavii multos jam annos esset, in civitate quietis ac tranquillitatis plenissima, ab omnique contentione, ambitioneque longe ac multum remota; cumque omnem curam, cogitationem, operam, ad ea studia, quæ à puero adamasset, celebranda, contulisset, vel in iis jam consumpsisset potius, magno quodam casu clementem illam vitam, quietam, tranquillamque prope jam decurso spatio, atque ætate jam fere exacta, recusans atque ingratiis coactus est mittere. Erat Romæ temporibus illis, vir summus atque clarissimus, singulari prudentia, admirabili animi magnitudine præditus, Alexander Farnesius Cardinalis, qui Paulus III. appellatus est, qui, simulac Pont. Max. factus est, extemplò tanto imperio ac potestate accepta, ut initium rerum, actionumque suarum ab illustri aliqua laude duceret, faciendum sibi esse existimavit, ut qui quaque in civitate, quibusque in terris homines essent, illustri quadam aut pietatis, aut prudentiæ, aut doctrinæ laude, celebrati; illos ultro ipse, eam dignitatem haudquaquam petentes, ac ne tale quidem quicquam suspicatos, amplissimum in Cardinalium collegium cooptaret. Ea re sperabat cum pontificatus, collegiique, tot clarissimorum hominum accessione facta, auctum iri majestatem; tum, specimen se quoque suæ virtutis maximum cum dedisset, magnam de se famam, opinionemque esse facturum: itaque semel atque iterum, magna cura, magna adhibita diligentia, summos viros pervestigavit atque delegit,

quibus

quibus gravissimam illam dignitatem, nimio à plerisque opere sæpe frustra ac nequicquam expetitam, ultro mandaret: quo facto, opinione majorem est gloriam consequutus.

Sed, ut aliis ea res evenit, Bembo quidem perincommode cecidit, quod suo ex otio, suaque solitudine dulci illa erutus, rursum in eam turbam, molestiamque senex raperetur, à qua, vix dum inclinata ætate, sese tamen cupidissime vindicasset: etenim cum præstantes denuo gloria viros Paulus conquireret, atque indagaret, quos in collegium legeret; occurrit in primis homini Bembus: is forte Venetiis erat. Gaudeo, gaudeo, optima post homines notos, atque amplissima civitas, cum investigaretur perquireretur que virtus, ad te iterum potissimum ventum esse, etenim cum bonorum, prudentiumque hominum res Christiana publica egeret; sumpserat, à te scilicet, jam antea, Gasparum illum Contarenum, Italici nominis lumen; in quo, cum summa probitas, castimonia, moderatio, prudentia cum summa doctrina atque eruditione contenderet, ejus ipsius insignita pietate ac religione longe eæ laudes omnes vincebantur: ergo de tua magnorum virorum copia bis suppeditatum paucis annis rei Christianæ communi est: semel in Contarenos, iterum in Bembo. Ad eum cum Pauli missu Carolus Gualterutius Fanensis, vir apprime bonus, navusque & industrius, venisset cum diplomate, cumque ejus dignitatis insigniis, ille enimuero recusare ac deprecari, neque abduci, nunc demum ætate confecta, pati se posse dicere, à quiete ac solitudine illa, quam unam, rerum omnia jucundissimam, antiquissimamque, jam inde à prima adolescentia habuisset; magnas tamen sese Pontifici, magnas collegio gratias agere atque habere; quod senectutem suam honorificentissimo de se judicio, clarissimoque decreto tantopere honestatam voluissent, cum in eo, multos jam dies, perseveraret, neque de sententia depelli posse videretur, nihil propius factum est, quam, ut Romam Gualterutius, re infecta, reverteretur. Non sum nescius multos fore, qui nostræ orationi hac in re parum fidei habeant: plerique enim omnes, quid de aliena voluntate credendum sit, de sua conjecturam faciunt: itaque incredibile multis visum iri intelligo, Bembum id vere atque ex animo aspernatum esse, quod omnes, fere summa cupiditate, expetendum atque optabile esse existiment; tametsi scribimus hæc recenti hujus facti memoria, multisque, qui in agendo adfuerunt, superstitibus, quos, mendacii atque impudentiæ nostræ conscios ac testes, habere, cur velimus causa nulla est. Sed quoniam par eorum peccatum esse censemus, qui mentiri in historia audent, atque eorum, qui dicere verum reformidant; mendacii speciem, verum cum dicturi essemus, non horruimus. Erat perinvidiosum futurum, respui tantam dignitatem, præsertim quæ non honoris modo splendorem, sed etiam muneris contineret officium: eam enim ob causam collegium dicitur Cardinalium à majoribus institutum, ut ii & adsint Pontifici, & ad omnia reip. tempora præsto sint; ægerrimeque laturus eam rem Paulus erat; quod minui Christianæ civitatis majestas, cujus ipse princeps constitutus esset, videbatur, atque ejus privatim & consilium condemnari, & auctoritas contemni, qui non beneficium modo Bembo à se datum existimaret, sed etiam onus quoddam officii pro sua potestate impositum: ut si de suo ille honore putaret sibi liberum esse recusare, dicto certe

te pontificis audientem non esse, in eo vero & collegium, quod sanctum esset, & Pontificem violari, itaque accurrunt ad eum undique amici ac necessarii; agunt, hortantur, obsecrant, si sua ipse gloria minus moveatur, gentis ac posteritatis tamen memoriam nomenque respiciat; ac tantam dignitatem in domum suam illatam ne ipse à sese abjudicet. Parum primo Bembus eorum moveri oratione; utpote qui eadem sæpenumero audisset jam olim prope omnia, ac refutasset: ubi vero ad eum Petrus Landus adiit, qui civitatis, haud multo post, princeps fuit; qui unus apud Venetos magistratus amplissimus est, idemque perpetuus; isque longa atque accurata oratione cum eo agere cœpit, cum ostenderet quantum ea re subiturus esset offensionis atque invidiæ; quam indigne Pont. Max. quam graviter omnem sacerdotum amplissimum ordinem eam ignominiam ferre necesse esset; cumque adderet numquom hæc, sine nutu atque consilio dei immortalis, accidere solere; diligenter videret, ne divino numini refragaretur; tum vero, animo sane suspenso ac perturbato, hominem Bembus in præsentia dimittit, rem in diem posterum differt; &, quoniam religionem sibi iniecisset, diligentius deliberaturum sese pollicetur. Postridie ejus diei, cum res homini in religionem plane venisset: fuit enim non versuta hac, atque ad hominum opiniones captandas simulata, quam in multis videmus, rugis supercilioque horridam, tristitia; sed, vere atque ex animo, pietatis colentissimus; proximum in fanum mane ingressus est. Erat tum forte sacerdos ad aram, atque historiam de iis, quæ à Christo dicta, aut gesta in terris sunt, quod evangelium appellamus, clara voce, ut mos sacrificium facientibus est, effari incœperat: vix dum pedem in templum intulerat Bembus; ac sacerdos, Petre, ait, sequere me, ea vero illi vox, dei prope ipsius ore mitti, visa est. Itaque, cum omnem ex animo dubitationem sustulisset, quasi dei accitu, Romam proficisci statuit, magnus fit ad domum ejus omnium hominum atque ordinum concursus, frequens gratulatio, maximus totius civitatis plasus, ille vero, paucis post diebus, silvas, recessusque suos, in quibus placatam, tranquillamque vitam prope omnem traduxisset atque exegisset, crebro appellans, atque identidem respectans, Romam ire perrexit. Vere hoc dicere possum; sic homini hoc discessu hilaritatem prorsus excussam, ut ejus pristinam jucunditatem, suavitatemque amici, familiaresque ex illa die desideraverimus, atque, in omne tempus amissam esse, doluerimus. Cultus est Romæ Bembus cum à bonis plerisque omnibus Contareno, Sadoleto, Cortesio, Morono Cardinalibus amplissimis, hominibusque eruditissimis; tum vero præcipue à Reginaldo Polo, homine, dei immortalis, dubio procul, beneficio, ex ultima usque Britannia ad nos vecto, vel de cælo potius, si modo dictu fas est, lapso; cujus de laudibus, quamquam de tam præclara ac plane divina virtute nemo satis digne umquam loquetur, alius mihi profecto dicendi locus dabitur, hoc certe haud facile in præsentia dijudicare audeam; plus ne eam insulam, multis vulneribus Christianæ reip. per summam impietatem infligendis, nocuisse dicam? an, quod in illo solo talis, tantusque vir ortus & procreatus sit, unde vere, planeque Christianæ pietatis, vitæque exemplum peteremus; profuisse. Is igitur cum Bembo familiarissime vixit; cumque senis optimi multas, magnasque animi dotes maximi fecit; tum vero apertum,

simplexque

ſimplexque hominis ingenium, ſuæ ipſius voluntati atque naturæ conſimile ac par, plurimum ſemper adamavit. Sed, cum diligentiſſime Bembus coleretur à multis, ſummo etiam à Paulo honore afficiebatur; tantaque apud eum fuiſſe gratia dicitur, ut nullam unquam rem ab eo poſtularit, quin perfecerit, atque abſtulerit: ſed enim hoc non ſolum auctoritatis, gratiæque fuit, ſed etiam moderationis & pudoris. Tum ea erat Bembi, in dicenda ſententia, libertas, ea ſimplicitas, eaque in omni vita clementia atque ingenuitas inerat; ut, ſi ante eum Paulus mortem objiſſet, quod natura poſtulare videbatur, aliquot enim annos illum Paulus anteceſſit ætate, creatum iri eum Pont. Max. plerique compertum haberent. Sed, cum equo Bembus forte veheretur, paulùm in oſtio ad parietem latus offendit; qua ex plaga, homo ſenex ac debilis, in febriculam incidit; atque ex ea, cum ſenſim extenuari, conficique ſe intelligeret, cumque mortem multos dies quaſi præſtolatus eſſet, animo non modo forti, ſed etiam æquo; ut de ſua illa migratione cum amicis interdum etiam jocaretur; diem ſuum pie, ſanctèque obiit. Cultus erat jam pridem omni officio Bembus ab Hieronymo Quirino Iſmerii filio; homine partim genere ac nobilitate, partim fide, munificentia, humanitate, morum ſuavitate ac dulcedine, clariſſimo. Is illi ſtatuam mortuo poſuit nobili artificio factam ex marmore, atque eam celeberrima Antonii in æde Patavii locavit; inſcripſitque in baſi in hanc fere ſententiam: propterea ea ſe illam ſtatuam Bembo ſtatutam, atque in publico poſitam eſſe, ut cujus animi ſimulacra orbis terrarum cerneret, ejus ne corporis quidem deſideraret imaginem.

Fuit omnino perpolitum Bembi ingenium, perque acre; maximeque perſpicax, acutumque judicium; plurima in alios, in ſe nimium pæne multa inquirens; in ſeligendis, collocandiſque verbis, multum ponebat operæ, atque in ea re magnam cum prudentiam, tum vero etiam diligentiam adhibebat: hoc enim unum ſibi perſuaſerat eſſe, quod in oratione novitatem, & quaſi, patriis moribus conſervatis, peregrinitatem tamen quandam effingeret; quæ, cum multum omnibus in rebus admirationis habeat, ob id ipſum plurimum etiam non modo dignitatis, ſed etiam jucunditatis adferre ſolet. Ac profecto, quantum intelligere nos poſſumus, præclare hoc, quod difficillimum ſemper habitum eſt, Bembus præſtitit, ut, cum minus fere uſitate loqueretur, hoſpitis ſpeciem tamen effugeret, quod ſi qui ſunt, qui vulgi opinione ducti, quotidianam hanc tritam, communemque dictionem in hominum eruditorum, aut verſibus, aut proſa oratione vel poſtulent, vel expectent, atque ob eam cauſam Bembi oratione, quæ à plebeio ac pervagato hoc tabernariorum atque opificum ſermone longe diſſonat, minus delectentur; ii erunt ex eorum numero, qui de iis ſtudiis exiſtimare aut leviter, aut nihil poſſint. C. quidem Cæſar, ut litteris proditum video, & ipſe bene loquendi laudem, non populi conſuetudine, ſed multo ſtudio, multiſque litteris, & iis quidem reconditis & exquiſitis, aſſequutus eſt; & cum de ratione Latine loquendi ad Ciceronem ipſum accuratiſſime, pluribus quidem libris, ſcriberet, verborum delectum, originem dixit eſſe eloquentiæ. Jure igitur Bembus, majore quadam cura, in verbis eligendis torquebatur, præſertim cum Etruſce ſcriberet: itaque nova, ſplendida, decoraque ejus in primis oratio eſt: parum enim fidei conſuetudini ſemper habuit; quod ea partim varia atque inconſtans

inconſtans, partim etiam vitioſa atque corrupta eſſet; &, quoniam ne Romam quidem, nec adeo Athenas illas ipſas Atticas, quibus temporibus eloquentia maxime floruit, diutius tenere illud potuiſſe ſcriptum legerat, ut ne barbarie earum infuſcaretur, atque inquinaretur oratio; repudiandum ſibi hunc ſermonem, qui nunc eſt, ſtatuebat eſſe; atque eum, qui fuerat in Etruſcis olim hominibus purus atque emendatus, cum minus dum exterarum nationum in Italiam confluxerat, adſciſcendum: qui cum illi non de populo, futili inanique doctore, diſcendus eſſet; ſed e veterum libris, graviſſimis auctoribus, percipiendus; illud etiam eadem opera adſequebatur, ut ejus, dignitatem, gravitatemque haberet oratio: nam quotidianus quidem, vulgariſque hic hominum ſermo, è ſordidis artibus maximam partem ductus, multum ex officina, multum è taberna, è ſellaque redoleat, neceſſe eſt. Sunt igitur Bembi de ratione Etruſce loquendi libri tres, in dialogo mirabiliter ſcripti; quibus profecto effectum eſt, ut, quod homines Etruſce loquantur, non bonæ modo jam conſuetudinis ſit, quam tamen fluxam atque inſtabilem videmus eſſe, ſed jam etiam ſcientiæ ac rationis, quæ mutari nullo modo poſſunt: quamquam video non deeſſe, qui, cum cogitandi laborem ferre ipſi aut nolint, aut etiam nequeant, Bembi ſcripta non tam expurgata, quam religione nimia prope quadam attenuata eſſe contendant. Sed ſit ſane ſuus cuique modus: difficile eſt enim, in omni re ſtatuere quatenus: & tamen, ſi cum aliorum libris Bembi ſcripta conferantur, facile judicium erit: mihi quidem ejus oratio vehementer probatur: non modo, quia elegans, nova, ſplendidaque eſt, &, ut ita dicam, nobilis; ſed, quia eſt etiam, Iſocrateo prope more, uber atque ornata. Sunt etiam ejus verſus Etruſce ſcripti, & quidem permulti, graves atque pleni, ut hanc quidem laudem, ſi modo nos de iis rebus exiſtimare aliquid poſſumus, Bembo à ceteris omnibus concedi, neceſſe ſit: in iis eſt carmen de Caroli fratris morte: videor mihi hoc vere affirmare poſſe, neminem unquam tam plane, tam ornate, tam dolenter quemquam luxiſſe, atque illis Bembus verſibus fratris obitum lamentatus eſt. Scripſit præterea volumina epiſtolarum aliquot: quarum paulo magis decoram video à nonnullis locutionem exiſtimari, ſuum cuique omnino judicium; eamque ob cauſam difficillimum eſt, omnibus æque placere: nam, ut Theognis ait, laudatus à Platone poëta.

Οὐδὲ γὰρ ὁ Ζεὺς
Οὔθ' ὕων πάντας ἁνδάνει, οὔτ' ἀνέχων.

Mihi quidem, cum has epiſtolas cum iis, quæ à Græcis, Latiniſve ſcripta olim ſunt, contuli; valde hæc cum illis congruere videntur. Sed pollutas plerique lue quadam etiam nunc aures habemus; nec plane dum è vulgi fæce enatavimus atque emerſimus: paucos enim adhuc bonos auctores Etruſca habuit lingua, quibus lectitandis noſtrorum hominum expoliretur, expurgareturque judicium. Itaque homines ornatæ, factæque orationis inſueti, nec pulchritudinem intelligunt, aut cernunt, & ſplendore ipſo præſtricti læduntur; præſertim qui in veterum Græcorum ac Latinorum libris uſque adeo verſati, volutatique non ſint, ut illorum virtutes aut transferre ipſi in ſua ſcripta, aut in alienis agnoſcere non poſſint: atque Etruſce quidem à Bembo ſcripta hæc ſunt. Latine vero de Ætna ad Angelum Gabrielem ſcripſit adoleſcens;

X

lescens; quem video libellum illi postea Seni non valde probatum fuisse: de Virgilii Culice, & Terentii fabulis librum unum: de Guidoubaldo Feretrio, atque Elisabetha Gonzagia ad Nicolaum Teupolum librum itidem unum, qui valde doctis omnibus probatus est; à Gabriele quidem Faerno, homine eruditissimo, atque hujus generis acerrimo existimatore, in cælum fertur. Sunt etiam Bembi, præter eas epistolas, quæ Leonis nomine ab eo scriptæ sunt, suarum quoque privatim epistolarum volumina; ac seorsum epistola de imitatione ad Joannem Picum, libri prope instar, sane perlegenda, sunt prætera ejus versus Latini multi, dulces, elegantesque; ut me quidem æque propemodum, ac veterum illorum poëtarum scripta, delectent, scripsit etiam magna cura, magnaque assiduitate civitatis suæ historiam, nudiusculam illam quidem: est enim unum Cæsarem imitatus; sed puram in primis atque illustrem.

GASPARIS CONTARENI, VITA,

Auctore Joanne Casa, *qui &* Petri Bembi *vitam scripsit.*

CUM PERMULTUM INTER LAUDATIONEM atque historiam interesse oportere facile intelligerem; propterea quod illa virtutis modo præconium quærit: hæc veritatis in utramque partem testimonium continent; sæpe mihi de GASPARIS CONTARENI vita cogitanti veniebat in mentem, vereri, ne, si eam litteris mandassem, laudare me hominem magis quam, qui ejus vitæ cursus fuisset, narrare voluisse, multi arbitrarentur, qui cum commemoratum à me de illo nihil viderent, quod esset à laude sejunctum, quæ reprehensionem habitura fuissent, dedita opera à me prætermissa esse existimarent. Sed cum laudatoris sit, de cujus laude dicit, ejus bona verbis amplificare, aliquid etiam alieni affingere; vitia oratione attenuare, aut etiam silentio præterire; in altero facile præstare possum, ut hic meus commentarius plurimum à laudatione dissentiat: nec enim sermone nostro Contareni virtutem augere conandum nobis est: in altero, ut de ejus vituperatione indicem nihil, non eos, sed res ipsa laudationi persimilem narrationem nostram efficiet. Quod siqui erunt, qui cum plus de aliena virtute prædicari sentiant, quam quantum de sua ipsi sibi polliceri soleant; aut ægre id ferant, aut orationi meæ fidem non habeant, ii sic cogitare debebunt; dici hæc à nobis de eo, qui jam non sit: quique cum suæ civitatis probis viris omnibus, tum aliarum gentium, exterarumque nationum clarissimis quibusque hominibus notus, beneque cognitus fuerit, quorum cum magna pars sit superstes, nulla nobis causa.

causa est, cur de mortuo mentientes, tot virorum, illustrium præsertim hominum, vanitatis impudentiæque nostræ testimonia colligere velimus: clarorum autem virorum laudibus, favere potius quam obtrectare omnes debebunt, mihi certe aut de Contareno tacendum fuit: aut de eo, ni mentiri fore maluissem, cum laude dicendum.

VENETORUM Civitas optime morata, optimeque constituta est: id ex eo intelligere licet, quod una temperatione, unis legibus, sine ulla seditione, sine ullo intestino malo, annos eorum respublica amplius mille manet: quodque à parvis initiis profecta ad eam opulentiam atque ad id imperirium, quod videmus pervenit: complures urbes, easque magnas atque florentes, socias vectigalesque habet: Corcyræ, Cretæ, Cypro, multis magnisque insulis, transmarinisque provinciis dominatur. Classem instructam paratamque habet, quantam nullus rex, nullæ nationes valeant comparare. Ea civitas una omnium, de quibus memoriæ proditum sit, libertatis æquabilitatisque maxime amans, maximeque retinens est: quippe quæ durissimis quondam Italiæ temporibus; servitutem fugiens, è continenti sese in undas æstusque conjecerit; fortunisque omnibus relictis, unam modo secum extulerit libertatem, atque in ea tuenda tot sæculorum spatium versata, studium voluntatemque, usu etiam atque exercitatione corroboravit. Itaque libertatis fortasse nomen alibi quoque gentium invenias; libertatem ipsam puram atque incorruptam, ab omnique metu vacuam, utinam aspicere in aliis civitatibus, utidquondam fuerat,Deorum nobis beneficio aliquando liceat. Illud salutare institutum mordicus à Venetis retentum est, ut reipublicæ attingendæ præterquam iis, qui initio in civitatem convenerunt, quique germani Veneti & tamquam Aborigines sunt, potestatem præterea facerent nemini; nisi siquando deliberata re, bene de republica meritis, ejus urbis inquilinis, aliisve quibusdam, id jus nominatim ad hodiernum diem concessum est. Ex eo igitur priscorum genere civium Aloisius Contarenus fuit, cum prudens paterfamilias & locuplex, tum præstans senator & nobilis: atque is Polyxenam Malipetriam in matrimonio habuit, fœminam primariam; ea, cum aliquot jam peperisset pueros, neque ii diutius viverent, ad amicas æqualesque dicitur rursum prægnans retulisse; à quibus, ut sunt pleræque mulieres religiosæ, admonita esse dicitur; uti qui natus esset puer, ei nomen imponeretur unum ex iis nominibus, quibus vocati ii reges sunt, qui ad Christum Deum nostrum paruulum ac lactantem venerunt: fore enim ut vitalis esset. Cum salva igitur paucis post diebus peperisset, puerum nominari GASPAREM jussit, qui primus ejus familiæ hoc nomine appellatus est. Is ubi adolevit magna in eo ingenii indoles erat, magna ad litterarum studia propensio: itaque facile Aloisius pater, consilium, quod de puero ceperat, mutavit: mercaturis enim illum faciendis, reique augendæ, quippe cui multæ atque amplæ multis in locis res rationesque cum multis essent contractæ, filium scilicet natu maximum Venetiis destinaverat: est enim fere in liberis civitatibus, mercaturis rem quærere, nobilitati quoque non modo non turpe, sed, si bono modo fiat, etiam honestum, verum ubi pueri ingenium naturamque, majus quiddam spectare atque polliceri intellectum est, consilium illud de mercatura funditus pater abjecit; neque ulla in re filii voluntati ac studio

defuit. Is ubi quod ſatis eſſet operæ Antonio Juſtiniano, Laurentioque Bragadeno Venetiis viſus eſt dediſſe: nam ii publice à civitate conſtituti erant, qui juventutem in dialecticis, atq; in philoſophia erudirent: Patauium profectus, Petro Pomponatio Mantuano, magno nobilique philoſopho, in diſciplinam ſeſe tradidit. Erat in adoleſcente naturæ vis peracris illa quidem, &, ut mihi videbatur, peracuta, ſed tamen neſcio, quo modo, magnitudine & firmitate potius præſtans; &, quod maxime rem continet, ad ſapientiæ ſtudia accommodatum & tanquam philoſophum inerat ingenium, memoria omnino valebat plurimum: huc accedebat animi ac victus vitæque totius conſtantia quædam, ut, quam ſemel inſtituiſſet rationem, de ea non defatigatione, non piſtritia, non voluptate depelleretur. Opinio eſt in omni vita re venerea illum omnino uſum eſſe nunquam, defixa mens ſcilicet in eo ſtudio, cui ſe ab ineunte ætate dediderat: eoque capta atque alta, nihil præterea concupierat, itaque celeriter aſſecutus eſt, ut æqualium magiſter, grandiorum natu magiſtrorumque tanquam æqualis, & compar haberetur, certum temporis ſpatium, horarum ſane haud amplius trium, meditationi & bibliothecæ attributum, & tanquam, ſepoſitum habuiſſe dicitur, cui tempori nec unquam quicquam detraheret nec fere adderet; qui reliquus erat dies in congreſſionibus amicorum, collocutionibuſque conſumebatur: eæ de litteris ſcilicet erant, ut in ſuo ſtudio, ne cum vacare quidem videretur, ceſſaret. Idque ipſum, nihil agens, ageret tamen urgeretque propoſitum, & tamen animum à contentionibus relaxaret. Illud etiam narrari nobis ab eo ipſo meminimus, cum diceret nunquam ſe in omni adoleſcentia commiſiſſe, ut mane aliquid poſtridie aggrederetur ediſcere, quin prius ea quæ pridie percepiſſet, diligentiſſime reminiſcendo recordatus eſſet: vitandam enim aſotorum conſuetudinem ajebat, qui crudi ſeſe tamen ingurgitant, quoque magis cibo replentur, oneranturque, minus virium, minus valetudinis habent, in eo igitur curſu, cum ſedulitate magis quam contentione, aut labore, admirabiles progreſſus efficeret: atque eos, qui in eodem curriculo erant, longo intervallo antecederet, mortem Aloiſius pater obiit. Duodeviginti ille annos natus erat eo tempore. Liberorum autem, magnum ſane numerum, filios ſeptem, quatuor filias, præterea magna cum multis contracta implicitaque negotia, Aloiſius reliquerat. Atque odioſum omnino negotium eſt homini in cogitationis ac doctrinæ ſtudiis occupato, familiaris rei procuratio; ut minus mihi mirum videri ſoleat, Democritum, nobilem quondam philoſophum, ut ea cura, eoque impedimento liberaretur, omnes fortunas ſuas, ſicuti litteris proditum eſt, abjeciſſe. Verum tamen quanquam invitus ac mærens diſcedebat à litteris, tamen Patavio profectus eſt: atque eandem illam animi moderationem æquabilitatemque adhibens, fratribus partim in Apuliam, partim in Alexandriam (ibi enim magnas ſocietates Aloiſius pater habuerat) diſtributis, partim Venetiis relictis; bene domi conſtitutis rebus Patavium reverſus eſt: ſtudiumque haudquaquam longo intervallo à ſe intermiſſum, cupide renovavit, in ea urbe doctiſſimorum hominum plena, ac liberalibus artibus affluenti, aliquot annos commoratus eſt: cum in principibus jam philoſophis numeraretur, atque ejus nomen plurimum indies increbreſceret. Atque hoc loco poſtulari exigique à

nobis

nobis arbitrati ſumus, ut, qui ejus progreſſus & quale tanquam iter ad percipiendas fuerit diſciplinas, demonſtraremus. A primis igitur dialecticæ elementis profectus ſic omnem philoſophiam perluſtravit, ut illius ſingulas tanquam oras non viſeret modo atque inſpiceret, quod plerique facimus, ſed in unaquaque etiam illius quaſi regione commoraretur, & habitaret, itaque illud aſſecutus eſt, nihil in ea ut arte, ita copioſa & magna atque varia, tam eſſet magnum atque arduum, aut tam minutum atque parvum, quod ejus aut diligentiam lateret, aut fugeret intelligentiam: nihil autem tam abſtruſum aut reconditum, quin promptum illi expoſitumque, quamvis ſubito eſſet atque ex tempore. Ejus nos rei permagnum quondam ſpecimen cepimus: nam cum Florentiæ forte eſſemus, qua ille Roma profectus, iter in Germaniam habebat ad Cæſarem, erant in ea urbe, cum alii complures in ea philoſophia, quæ de natura eſt, docti atque exercitati, tum duo præter ceteros Petrus Victorius, & Franciſcus Medices, quorum erat utriuſque & natura admirabilis & exquiſita doctrina; tum ſtudium ardens in utroque ac peacre vigebat, flagranſque & ſingularis in utroq; induſtria: ſed alterius breve tempus doctrinæ augendæ & declarandæ fuit; Victorius qualis vir, quantuſque jam tum eſſet, ea, quæ nunc eſt ejus doctrina, librique ab eo editi declarant: ii per eos dies ad Contarenum ſane ventitabant, à quo nos quoque non fere diſcedebamus: hoc affirmare poſſum, cum omnis inter eos ſermo eſſet de phyſicis, nullius rei mentionem eſſe factam à ſummis illis viris, ingenio præſtantibus, animo vacuo, otio abundantibus ſtudio incenſis, tempore paratis, à bibliotheca & litteris recentibus, quin eam Contarenus, & memoria teneret, & intelligentia comprehenſam haberet, & oratione tam facile explicaret, quam quæ facillima ſunt. Præſtabat id non tam credo memoria, qua tamen valebat, ut antea dictum eſt (natura enim quoque plurimum ille excellenti fuit) quam ipſa, via ac ratione percepta, doctrina: ſic enim eum ipſum dicere ſolitum eſſe accepimus. Non modo certam artium multarum inter ſe quandam naturalem eſſe diſpoſitionem, ut aliam alia ſuo quæque loco deinceps tanquam ſubſequatur, & cum priori poſterior quaſi coagmentetur: ſed unius quoque ejuſdemque cujuſuis ſcientiæ ſi quis ordinem & tanquam ſeriem conturbaverit atque reſciderit, ad exitum perveniri non poſſe: magnoque in errore verſatos, ſuperioris ætatis homines ajebat eſſe, qui multa properantes tranſilirent; aut ullam artem ediſcere ſe poſſe diſſipatam arbitrarentur, aut mutilam atque hiantem: ambutatis enim interſciſſiſque diſciplinis progredi pervenirique ad ſcientiam non magis poſſe, quam interruptis iter pontibus confici. Unum autem omnino ſibi comitem ac monitorem ad Ariſtotelis iter, multis ſæpe obſtructum difficultatibus, Thomam Aquinatem aſciverat, hominem non contentionis, ſed veritatis amantem, qui & ſubtilitatem habeat, nec ultra, quam par eſt, progrediatur acumine; atque idem articulatim partiteque ac diſtribute doceat; doctus etiam Græcis Latiniſque litteris erat. Poëtas, Homerum, Virgilium, Lucretium, Horatium lectitaverat atque didicerat. Itaque cum non artis factitandæ, ſed eruditionis liberaliſque doctrinæ fruendæ cauſa, philoſophiæ ſe dedidiſſet, omnes tamen artifices, magiſtroſque omnes, non ſcientia modo, ſed fama quoque & celebritate facile ſuperabat. Erat hominis vita atque victus non tam excultus

atque

atque expolitus, quam cum gravitate quadam simplex, ac lenis, placatusque; oratio inculta illa quidem atque inornata, sed hoc ipso, quod omni careret fuco elegans, ac cum auctoritate. Nulla mollities, nullæ, ne in adolescentia quidem, animi aut corporis deliciæ; sermo nulla assentatione suffusus, nulla animus malevolentia infuscatus. Et cum festivitas leposque haud magnopere adesset, aberat etiam rusticitas atque tristitia. Quin etiam hoc ab eo dici memini; devorare sese certorum hominum (qui in aliqua vitæ parte claudicarent) incommoda, aut etiam vitia solere, simulac de bonis, quibus illi excellerent, aliquid degustasset. Ac cum Galeatius Florimontius, qui nunc Suessæ episcopus est; vir cum omnibus honestis artibus perpolitus, tum præcipue castus atque integer, tum religione ac pietate in primis incensus; in notandis autem reprehendendisque amicorum vitiis unus omnium maxime acer ac liber: castigator nonnunquam etiam subamarior, atque is à Contareno in fratris locum diligebatur. Cum ille igitur nobis audientibus nequire se satis mirari diceret, illum, qui omnium esset mundissimus ac sanissimus, cum hominibus quibusdam, quos ipse appellabat, id, quod nobis minime necesse est, qui turpitudine aliqua, tamquam morbo, adfecti atque inquinati haberentur, tam sæpe conflictari. Quæ ille cum sane commotus ac stomachans diceret. Quid nos, inquit Contarenus, nunquamne absinthio aut scamoneæ radice curari nos patimur? Quid ni? inquit ille. Ergo inquit Contarenus earum potionum exsorbemus sapores tæterrimos, ut succo epoto, illius juvemur vi salutari, horum vitia, siqua sunt, non devorabimus, & tanquam amaritiem perferemus atque exsorbebimus, ut illorum tanquam vescamur virtute, atque alamur bonis? quid autem ipsis nobis fiet, si amandum statuerimus, nisi qui perfectus absolutusque fuerit, esse neminem: laudare se, quod in quoque probaret, libenter ajebat, quod reprehenderet, vituperare non se necesse habere. Hanc animi æquitatem, hanc tam præclaram maximarum artium doctrinam, alia longe iis majora bona decorabant. Summa integritas, summa innocentia, pietas, non hæc quæ facie, motu, amictu commendatur, quam in multis cernimus, simulata, & specie, atque oratione hominum opinionem captans, sed solida, nuda, sinceraque, in mente atque in animo inerat, quibus ille rebus instructus, cum magnum ejus esset nomen, magnaque non solum laus, sed etiam admiratio, aliquanto citius quam constituerat Patavio decessit. Nam cum omnis, prope dixerim, terrarum orbis eo tempore contra Venetos conspirasset, tæterrimumque ei civitati bellum intulisset, afflictis Venetorum opibus, Patavio ipso obsesso, nec multo post amisso, maturius omnino, quam in animo habebat, invitus, nondum discendi siti scilicet expleta, domum sese recipere coactus est. Erat ejus ætas nondum firmata, ut reipublicæ operam navare posset: itaque in iis sese studiis aliquot annos continuit, cum ejus domus tanquam bonarum artium gymnasium quoddam ab iis, qui doctrinæ desiderio tenebantur, frequentaretur. Verum tamen ad rempublicam ubi primum accessit, ejus ingenium, quod de Hortensio est memoriæ proditum, tanquam Phidiæ signum, simul aspectum ac probatum est. Itaque cum tres & triginta tum haberet annos, à civitate ad Cæsarem Carolum hunc V. in Germaniam orator (sic enim Veneti appellant) est missus. Legationis munus magnam apud Venetos habet dignitatem,

tem, magnam ad summos honores magistratusque adipiscendos commendationem; sæpeque à multis una petitur, & in comitio suffragiis oratores magna ambitione creantur.

Gerebat illis temporibus in Italia bellum Cæsar cum rege Galliæ, cum quo illi antea quoque continentia bella intercesserant, atque cum eo Pont. Max. Leo. X. sese conjunxerat: cum rege Veneti conspiraverant, atque omnis impetus belli ad Mediolanum consederat; nam eam urbem Gallis Venetisque defendentibus, Cæsaris ac Leonis copiæ oppugnabant. Ad eum, qui cum bellum suæ erat civitati, planeque ad hostem ire se Contarenus intelligebat, apud quem exploratoris, non legati locum obtinere eum necesse esset, atque ipsa res cogeret. Accedebat etiam quod Cæsarem quibuscum inimicitias exerceret, iis solere esse amariorem audierat: illisque maxime, qui Gallorum faverent rebus. Itaque animo sane commoto ad Cæsarem adiisse dicitur; nam & sponte ipsa sua verecundus, ingenuo quodam, quod tamen sine segnitia esset, pudore fuit. Verum eadem illa doctrinæ, castitatis, ingenuitatis, innocentiæ opinio, multo ante ejus adventum ad exteras quoque nationes perlata, Cæsaris illi animum voluntatemque conciliaverat; nam amare ille plurimum ingenuos apertosque hominum animos dicitur. Itaque ut semel in primo illo, qui ei cum Cæsare fuit, congressu, hilari vultu acceptus & comiter appellatus est, faciles ad eum deinde semper aditus habuit: & illo, quamquam civitati erat iratus, non modo pacato, sed etiam propitio usus est. Ac paulatim cum eam, quæ antea de se fuerat, opinionem magis ac magis indies confirmaret atque augeret, jam ipsi Cæsari non modo gratus, sed etiam familiaris erat.

Itaque cum certior factus esset, Gallorum Venetorumque copias in Insubribus fusas superatasque, Gallos ex oppido esse expulsos cæde & fuga suorum, qui eam rem nuntiarent Contareno misisse dicitur, atque iis præcepisse, ut de incommodo, quod Veneti accepissent, reticerent, neque illorum copias in eo prœlio dicerent interfuisse: eam in illo sese corporis imbecillitatem aspicere, ut excruciari eum illam noctem suæ tanta illa patriæ clade nuntiata nolit. In Hispaniam Cæsar constituerat reverti, neque per Gallorum fines, qua proximum erat iter, quod exercitum non habebat, ire poterat, itaque per Belgas profectus ad oceanum perrexit, atque ibi navibus conscensis in Britanniam appulit, paucisque intermissis diebus rursum naves solvit atque in Hispaniam contendit. Toto hoc itinere eum Contarenus prosequutus est, cumque in Hispaniam pervenissent, biennium apud eum est commoratus, atque in ea legatione omnino quinquennio consumpto Venetias rediit. Cum illud re confirmasset, quod à Græcis quibusdam poëtis mandatum versibus video: Magnam gratiosi nuntii esse utilitatem.

Nam cum omne id temporis spatium inimico inter se animo Cæsar & Veneti essent, ac fere continenter bello inter se contenderent: multa ille tamen ob eam, qua suo nomine erat apud Cæsarem, gratiam, obtinuit: multa suæ civitatis mandata confecit: magno quoque usui reipublicæ fuit: simulque illud est assequutus, ut multarum magnarumque rerum diuturna tractatione ac consuetudine; tot nationum naturis, moribus, institutis cognitis atque perceptis, magnam rerum agendarum usum, magnamque haberet

beret prudentiam. Itaque cum diligentiam, operam, curam, prudentiamque suam civitati mirifice probasset; absens & in senatum lectus est: qui honos Venetorum legibus non fere diuturnior anno & mensibus quatuor est: & quod olim, exiguis etiam tunc civitatis rebus, precibus rogandi erant, qui domesticis suis relictis negotiis, ad consilium de publicis capiendum convenirent, Rogatorum concilium appellatur: ejusque permagna & potestas est & dignitas; quippe cui omnis respublica permissa sit, vicissimque in hac civitatis amplitudine ac dignitate à clarissimis quibusque civibus summis opibus, summa contentione expetitur. Magnæ præterea auctoritatis est in ea civitate magistratus, cui ab eo nomen inditum est, quod præcipua, magna atque ampla procuratio demandata illi est, ærarii ac vectigalium, quæ in continenti, Veneti magna atque ampla habent; nam eum magistratum illi Sapientes terræ firmæ appellant, hanc quoque potestatem Contarenus statim renuntiata legatione; maxima totius civitatis voluntate, omnibus suffragiis adeptus est. Habuit de ea ipsa legatione, more majorum orationem in senatu uberem ac plenam, cum de Cæsaris ingenio, voluntate, institutis, opibus, copiisque dissereret; earumque nationum, ad quas adjisset, mores, leges, facultates, consilia exponeret: quæ cum ab eo distinctius scilicet atq; eruditius dicerentur quam Venetorum hominum aures audire ad eam diem consuessent; tanta diligentia; tantoque silentio atque attentione audiebatur, ut vocis bonitas, qua ille sane exili fuit, non magnopere desideraretur. Non sum vulgi opinionis, judiciique nescius: arbitrantur enim philosophiam, hominum, vitæque hujus communis quasi corruptelam esse quandam: atque eos, qui in studiis cogitationis ac doctrinæ, paulo ulterius progrediente ætate versati sint, homines in solitudine atque in angulis educatos, curiæ lucem aspicere, aut in hujus civilis turbæ, ac fori strepitu & concursatione, & in rerum agendarum tumultu, & tamquam acie, sine magna animi titubatione negant ausuros esse consistere, hominum consuetudinis imperitos legum, morum, sermonum, voluntatumque ignaros, atque à communi vita et hominum sensibus, victuque longe multumque abhorrentes: sic vulgo existimant. Sed falluntur sane, multoque id aliter evenit. Nam, qui, tanquam inermes, ad prœlium & pugnam; sic nullis aut levibus doctrinæ præceptis, quasi armis, instructi ad rempublicam accedunt, ii artem, quam facere intendunt, unam quidem omnium maximam ac difficillimam, reipublicæ patriæque periculo discere coguntur; atque ut in vetere Græcorum proverbio est, dolio faciendo figlinam aggrediuntur percipere: idque ipsum de malis auctoribus, magistrisque sane insciis atque improbis, vulgo & foro. Quamquam nobilitari homines iidem Græci in foro ajunt: qui si hoc sentiunt, virtutem, ut majore in luce posita locataque sit, ita magis magisque splendescere atque illustrari, ipsi sane videant, ubinam eam potissimum in bono lumine collocent: sin illud præcipiunt, à populo, bene vivendi rationem, tuendarumque civitatum disciplinam peti oportere, aut in foro cum reliquis mercibus expositam, virtutem venire, næ ego, mihi locum modo demonstrari, magno emere possum. Sed non est ita.

Nam sponte quidem sua, aut prudentiam hominum animus atque ingenia non magnopere gignunt; aut hujus nobis ætatis, tamquam sterilitas quædam vehe-

vehementer lamentanda est, quibus autem opinionibus imbutæ eorum mentes, & tanquam consitæ, ad remp. è populi disciplina, & quasi cultura prodire soleant operæ pretium est attendere. Nam ii, qui animum philosophiæ præceptis excoluerunt, regendarumque civitatum artem edidicerunt; neque timidi sunt, quod scientia earum rerum, quas quisque tractet, animum addere, non adimere solet; neque audaces ac temerarii, quod stultitia ac temeritas plurimum ab arte ac sapientia diffident. Reipublicæ vero gubernator ille de populo, nec ignaviam à verecundia segregare, neque præcipitem aut pertinacem civem sejungere à forte atque constanti magnopere novit, nisi usu demum atque experientia doctus, cum sæpe lapsus, sæpe deceptus multa in rep. offenderit, & civitatis periculo ac detrimento (ut antea à me dictum est) prudentiam didicerit. Philosophia autem, quæ vel maxime in effingendis, atque ad virtutem conformandis, hominum sensibus atque motibus occupata sit, &, utut illi morati tandem sint, quemadmodum cum iis conflictari non incommode queamus, vias rationesque tradat, neque ab hominum abhorret moribus, &, qui sit optimus reipublicæ status, intelligit, & quibus artibus, inclinatæ ruentes civitates subleventur, tenet; & ad eas, quæ non optimis institutis ac legibus temperatæ sint, accommodari sese tamen non recusat: remediaque temporum, locorum, casuumque incommodis adhibet salutaria, eadem multa de hominum vitiis, quæque eorum cautiones sint præcipit, eadem qui, cuique arti, cuique fortunæ, cuique animi aut corporis affectioni, mores sensusque comitari soleant, commonet. Ad eam doctrinam tam fructuosam, tamque opimam ubi usus quoque atque exercitatio accessit, tum vero præclari illi ac singulares cives existunt: qualis vel in primis Contarenus sua in republica fuit: qui cum ingenuarum artium in gremio educatus & tanquam philosophiæ alumnus quidam, ad agendum descendisset, maximoque sibi usui ea præcepta, quæ olim imbiberat, esse intelligeret, suos cives hortari non desistebat, ut ea pervestigarent, quæ de naturis humani generis, deque rerum publicarum gubernationibus à philosophis explicantur. Nec vero occultabat hoc ipse de se; nam à principio, cum primum in senatum lectus fuit, sæpe factum esse ajebat, ut in suggestum ascendere, sententiæ dicendæ causa, cum cuperet, ausus non sit; quod pudore quodam & rei insolentia retraheretur: eamque rem magno sibi dolori esse solitam; itaque in animo habuisse, nisi eum animi timorem ac verecundiam pervinceret, ad rempublicam posthac non accedere, suumque locum aliis concessurum, quibus ad dicendum animus non deesset: nec enim verum esse, fortibus ac strenuis civibus ab ignavis timidisque locum præripi: verum nihil necesse fuit, talis civis prudentia ac consilio remp. privari. Nam paucis mensibus, cum sese animo facile confirmasset, sic sententiam dicebat, ut neminem magis prudenter, magisve composite loquutum unquam fuisse constaret. Docebat ille quidem verbis, quam maxime poterat, propriis, cum partite ac distincte, tum memoriter ac copiose, animos autem cum oratione minime conaretur impellere, auctoritate ipsa vehementer permovebat & fide, lingua celeri ac volubili leporem atque ornatum illum oratorium neque adhibebat, neque adhiberi æquum esse censebat: animos enim civium inflecti atque incitari, quo maxime tempore sedatos rectosque eos esse oporteret, cum consilium capturi

de rep. essent, turpe atque inutile esse existimabat: eosque qui magno quodam conatu orationis vim ad sensus atque impetus animorum & motus commovendos admoverent; si id suæ privatæ utilitatis causa susciperent, improbe; si reip. causa, arroganter sine controversia facere ajebat; quod tantum sibi sumant, ut non communi remp. consilio regi velint, sed suo; quamque ipsi probarent sententiam, in eam ceteros cives non adducere, sed compellere studerent. Eodem tempore Contarenus Brixiæ præfectus renuntiatus est, eum magistratum Capitaneum Veneti appellant: quo cum proficisci cogitaret: jamque impedimenta imposita in lintrem haberet, repente horribilis nuntius affertur; Romam à Cæsaris militibus captam, Pontificem Max. in arcem compulsum, urbem ipsam diripi ac vastari, quibus rebus Venetias nuntiatis, magnus subito cum dolor, tum etiam terror invasit. Itaque mutato consilio Contarenus, cum vereretur aliis armis Brixiam egere, quam, quibus sese ipse assuefecerat, consilio atque auctoritate, eum magistratum recusavit, atque interim otium à rep. nactus, studiis scilicet suis illis pristinis obsequebatur. Bellum, cum gravis hæc plaga accepta est, cum Cæsare Veneti, ac Clemens VII. Pont. Max. communiter gerebant; sed totius imperii summa tradita erat Franciscomariæ Urbinatium principi, quem illi ducem appellant; eum Veneti suarum copiarum seorsim ducem habebant; nam civem terrestres copias ducere, per leges non licet: ac cum deditione facta, Clemens jam complures menses in custodia à Cæsaris militibus asservaretur, cumque urbis depopulandæ, vastandæ, incendendæ, modum homines feri ac barbari sibi statuerent nullum; cui rei Cæsarem, quod longe abesset gentium, cum maxime cuperet, negant potuisse occurrere: commoti rei indignitate atque acerbitate Christianorum principes plerique omnes inter se de Pont. Max. è custodia educendo conspiraverunt, ejus rei causa concilium Ferrariæ indictum est, quod Alphonsum Estensem,qui ejus urbis imperium,à majoribus acceptum,eo tempore obtinebat,maximi animi hominem, reique militaris peritissimum, adjungi sibi vehementer studebant: à quo cum propter consilium ac virtutem, tum propter oppidi opportunitatem, opes, bellique instrumenta, quibus ille abundaret, earumque rerum omnium facultates, quæ ad bellum usui erant, multa, magnaque auxilia subministrari sibi ad id bellum intelligebant posse. Eo Galliæ Britanniæque reges Legatos miserunt cum mandatis homines nobilissimos; idem & ii, quibus Pontificis Max. salus privatim curæ erat, fecerunt, & Mediolanensis dux Franciscus Sfortia. Eodem Veneti Contarenum mittunt: maxime enim eorum reipublicæ intererat eam confici rem, propterea quod cum Pontifice, quemadmodum dictum à me est, societate & fædere conjuncti, continentibus bellis, non longe ab suis finibus, cum Cæsare contenderent. Eo concilio peracto, atque haud ita multo post Pontifice liberato, ad eum Contarenus, suæ civitatis jussu legatus profectus est. Magna erat eo tempore omnium rerum perturbatio, magni Galliæ, Italiæque totius videbantur motus impendere, quod & Clemens ipse iniquissimo animo contumeliam, quam acceperat, ferre existimabatur, quod per pacis simulationem circumventus in hostium potestatem venisset, quod superbe crudeliterque tractatus, & in deditionem receptus tamdiu in custodia fuisset retentus, atque ad extremum quod non dimissus, sed elapsus è manibus & catenis esset: quod omnia exempla crucia-

cruciatusque in suos editi Romæ atque in omnibus vicis, & oppidis essent. Accedebat quod Florentini Hippolytum atque Alexandrum Pontificis fratrum filios, qui ipsius potentia in ea urbe imperium antea obtinuissent, è civitate ejecerant, quod ille gravissime atque indignissime ferebat: ejus dolor quam in partem erumperet, expectabatur ab omnibus. Eadem Galliæ regis causa erat, atque conditio: nam & bello superatus captusque, tantum se de vetere virtutis opinione deque bellica gloria deperdidisse, maximo erat illi dolori; & sui liberorumque suorum mercatu (ut ipse existimabat) nundinationeque illa Cæsaris, hostili scilicet in eum odio exarserat. Tum Veneti multis de causis Franciscum Sfortiam in regnum restitui volebant: atque eam rem ad suam remp. magnopere pertinere arbitrabantur, quibus omnibus rebus efficiebatur, ut, in tanta animorum incitatione & discordia renovari in Italia bellum necesse esse, omnibus videretur. Interim Clemens cum Cæsare in gratiam redierat, amicitiamque conciliaverat: &, quo liberius in patriam iracundiam exercere posset, justissimas suas in Cæsarem minuerat inimicitias; & suas illi injurias aut condonaverat, aut vicissim pacis simulatione, idoneum doloris sui ulciscendi tempus expectabat. Atque cum Cæsaris duces & exercitus, illius nomine Florentiam oppugnarent, faciendum sibi esse existimavit, ut propius ipse accederet: itaque Bononiam sese contulerat. Eo Cæsar quoque ex Hispania venit, ut à Pont. Max. cujus unius ea potestas est, diadema ceteraque imperii insignia acciperet, atque ei advenienti cum obviam Contarenus extra urbem processisset, dicitur eum Cæsar perquam longo sane intervallo à se visum agnovisse, atque iis oculis, eaque vultus hilaritate eum aspexisse, ut id à multitudine, quæ visendi causa prodierat, & omnes vias oppleverat, animadverteretur; atque ex ea re conjectura fieret, rem inter Cæsarem & Venetos conventuram: id quod exitus comprobavit. Nam præter omnium opinionem, in tanta animorum incitatione & discordia, tot ultro citroque illatis acceptisque injuriis ac detrimentis, cum pacificationi locus vix ullus videretur esse relictus, recessum tamen ab armis est, paxque inter omnes constituta. Quæ res per Contarenum acta magna ex parte & confecta, cum suæ civitati gratissima atque optatissima accidisset, mirifice ejus & gloriam & auctoritatem auxit, ut nullam rem tantam, aut tam difficilem esse censerent, quin eam ille animo & cogitatione suscipere, & consilio tueri, & auctoritate atque industria conficere posset. Memoria teneo me Romam illis temporibus venisse; tantus erat omnium, qui in ea urbe tunc aderant, de Contareni doctrina, prudentia, continentia, pietate, consensus, tantaque admiratio, ut non amarent modo eum, qui tunc erant civitatis principes, sed etiam vererentur & colerent. Atque omnino multa præclare legibus sancita sunt apud Venetos, in his, quod vetantur legati ab his, ad quos missi sunt, ulla aut munera, aut beneficia accipere; quod utinam aliæ quædam civitates aut reperissent, aut repertum à Venetis, imitari saltem vellent; ne suos cives (id quod usu fere evenit) plerosque foris venales, domi hostes haberent. Quam diu enim absunt neglecta, quam susceperunt, reipublicæ cura, à quibus locupletari se sperant, eorum gratiam aucupantur, atque iis sese venditant: iidem domum reversi, beneficiis ac muneribus alligati, atque devincti, quam patriæ caritatem debent, eam alienis, sæpe etiam hostibus, præstare ac persolvere

coguntur, ita dum alii aliorum aut regum aut nationum rem gerunt, deserta nimirum à civibus publica res eorum jampridem labat & corruit. At Contarenum eæ civitates, apud quas magna cura, summaque fide ac diligentia rem suam publicam gessit, praclarissimis muneribus donaverunt: tot enim tamque variarum gentium constantissimo consensu mirifice probatum, summoque laudatum opere, maxima dignitate, existimatione, gloria muneratum, ditatumque domum dimiserunt. Severissimis legibus Venetiis ambitus constrictus est; suffragium ne per se, neve per alium quemquam rogent interdictum est, itaque cum à civitate ipsa universa, non à singularibus civibus nominatim, petendi magistratus sint: idque sæpe (iidem enim eosdem magistratus, certis intermissis temporibus, crebro gerunt) una virtute nixam omnium civium ambitionem esse oportet: ut qui sæpissime amplissimas dignitates adepti sint, ii non amicorum aut propinquorum diligentiæ, aut tenuiorum hominum officii, aut etiam fortasse avaritiæ, sed ipsius reip. certissimum de se testimonium habeant: nam multis locis reprehendendi erroris sui civitati facultas datur: itaque sæpe usu venit, ut, qui semel primo aliquem honorem cunctis suffragiis assecuti sint; iidem, iterum petentes, repulsam ferant. Quo major eorum civium splendor est, qui omnium dignitatum cursum & tamquam spatia & circuitum iterum & sæpius sine ulla offensione confecerint, ii clarissimi apud civitatem sunt: iis honos ab omnibus ætatibus, omnibusque ordinibus habetur, ii, cum opibus & potentia ne infimos quidem cives antecedant, dignitate, existimatione, auctoritate, gloria anteferuntur omnibus: eadem est enim civium omnium parque species, una toga, eaque simplex; nullis omnino non modo comitatus, sed ne comes quidem; ut primi civitatis (si quis illorum consuetudinis ignarus intervenerit) uni de multis facile videri possint. Sed ii, quoquo venerint, salutantur, appetuntur: iis in viis deceditur, obviam itur: in curia, in foro assurgitur: ut mihi virtus nudata phaleris omnibus & adventitiis ornamentis exuta, in una ea civitate sua ipsa pulchritudine & lumine nitere ac splendescere semper sit visa. Prorsus visendæ Venetiæ sunt, non propter urbis modo eximiam pulchritudinem, novitatemque antea inauditam, etenim maximam formosissimamque urbem, in mediis excitatam æstibus sese è fluctibus erigere, quis non miretur? naves onerarias maximas, passim ad privatorum januam religatas, triremes in plateis navigantes, quis sine magna admiratione ac voluptate aspexerit? Mihi quidem sic videtur, hanc profecto urbem si conspicata modo esset antiquitas, Neptunum nimirum aliquem ex profundo ac latebris excitasset, atque eum celsissima illa tecta struentem ac fabricantem fecisset: qui tametsi nullus scilicet unquam fuit, tamen si sit, aut esse si possit aliquis, nullum illi attribui munus aut opus illa urbe præclarius posset: aut quod magis divinæ conveniret naturæ. Sed hæc oculorum, illa animi ex ejus urbis cognitione voluptas capitur, ut equidem sentio, vel maxima, quod unæ dominantur apud eos leges: iis & magistratus obtemperant, & cives æque ad unum omnes: atque eo usque mihi potentiam execrata prudentissima civitas videtur, ut neminem unum ulli magistratui præesse passa sit, terni, quini, seni, deni imperia, potestates, singulos magistratus gerunt, ut non solum domini os, quo nulla tætrior, nulla oculis detestabilior objici species potest, aspiciendum civibus non sit; sed ne domini quidem imago & similitudo,

litudo, aut effigies. Quamobrem ſpectatum exteræ nationes alacri animo Venetias eant; nec urbis modo cauſa, quod dicere inſtitueram, ſed vel maxime civitatis; pulcherrimo totius orbis terrarum ſpectaculo ſeſe ad eam diem caruiſſe profecto intelligent.

Poſtquam Roma Contarenus rediit, confeſtim ad ſummos honorum gradus ſine ulla dubitatione vel controverſia elatus eſt, nam & maturius, quam civitatis conſuetudo antea tuliſſet, Sapiens magnus factus eſt, & Conſiliarius, qui duo magiſtratus ſummi apud Venetos ſunt, neque dubium erat quin, ſi quis ex Marci Procuratorum collegio demortuus eſſet, ejus Contarenus in locum ſubſtitueretur, ea una procuratio perpetua Venetorum legibus eſt; id unum ad honorum perſunctionem Contareno abſuit. Itaque ſic in republica verſabatur, ut etiam ſi litteras omnino non didiciſſet, illuſtriſſimum tamen civitatis locum obtinere eum neceſſe eſſet; ſic autem doctrinæ gloria celebrabatur, ut, tametſi rempublicam attigiſſet nunquam, civium omnium, qui fama ac nomine excellunt, clariſſimus ſuo tamen nomine fuiſſet futurus. Accedebat Chriſtianæ Theologiæ ſingularis quædam atque exquiſita cognitio: eaque non ſcientiæ modo aut oſtentationis diſceptationiſve, ſed vitæ ac diſciplinæ cauſa comparata: ad ejus enim præcepta animum mentemque referens, omnes ſuas cogitationes, conſilia, actiones, vitam denique omnem conformaverat atque direxerat: ut non modo ad philoſophorum regulas bene beateque, ſed etiam ad Chriſtianorum divinum hoc præſcriptum pie ſancteque viveret. Eſt Venetiis quidam, quaſi Romanorum, qui quondam fuit, campus ille atque comitium, quod Magnum ab illis Concilium nominatur, ad id concilium omnes, quibus ferre ſuffragium per ætatem licet, ſtatutis diebus conveniunt, ibi cum Contarenus forte eſſet conſiliarius, cuſtoſque poſitus ſortibus, quibus Veneti in petendis magiſtratibus utuntur; nam quorum ſors exiit, ii pronuntiant quem potiſſimum ſua ſententia ei magiſtratui, cujus comitia habentur, gerendo idoneum eſſe exiſtiment: itaque mirifico caſu accidit, ut ibi cum eſſet, in univerſæ civitatis conſpectu atque oculis, publice Roma allatæ litteræ ſint, in quibus res omnibus nova, omnibus inopinata: illi quidem certe ipſi prorſus incredibilis, ſcripta eſſet, cooptatum Contarenum à Paulo Pont. Max. in Cardinalium collegium eſſe. Legerunt eas inter ſe litteras primum ejus Collegæ; à quibus ſatis magno interpoſito ille intervallo, ad ſortium urnas, ut dixi, aſſidebat. Itaque excepta inter legendum vox ab iis, qui proximi conſederant, ſuſurro primum & rumore dubio, bonam evenire, felicem, fauſtamque eam illi dignitatem precante, ad aures Contareni profluit, ille vero reſpuere, nec adduci poſſe ut eam ſibi rem narrari ſaltem pateretur: atque omnino ne aures quidem ad audiendum præbere. Verum recitatis palam litteris magna univerſæ frequentiæ approbatione ac lætitia, inter ſe collocuti conſurrexerunt Collegæ, atque ad eum cum magna, cum lætitiæ, tum etiam obſervantiæ ſignificatione adierunt, quod ille cum vehementer commotus recuſaret, ac ſeſe id ætatis ad aliud vitæ genus negaret poſſe traduci, ad curiæ veſtibulum ab iis, univerſo eo concilio comitatus, deductus eſt. Cumque Collegæ, hominis honeſtandi ſtudio, domum reducere eum ſumma contentione pergerent, prorſus non tulit. Erat eo tempore inter collegas Aloiſius Mozanigus, grandior natu vir, qui apud civitatem gratiſſimus cum eſſet, princepſque conſilii publici haberetur,

beretur, ſæpe à Contareno de republica diſſenſerat: is ad eum gratulatum cum aliis non adiit, credo quod pedibus erat admodum infirmis, hic clara voce, ut à cuncto exaudiretur ſenatu, rei novitate percitus, adjurans, cum frontem feriret ac Paulo malediceret, affirmaſſe dicitur maximam ab eo civitati injuriam fieri, quod eam cive privaret, quem illa unum omnium habuiſſet optimum. Concilio dimiſſo, id enim is conventus nomen habet, univerſa civitas domum ad Contarenum læta atque alacris confluere cœpit, ille vero ſuſpenſo animo incertuſque etiam nunc quid ageret, minus multo erat, quam ceteri, hilaris; nec mehercule injuria, quid enim honos ille homini in re ſua familiari ampla atque illuſtri, in republica principi, in toto orbe terrarum claro atque nobili, afferebat, præter moleſtias ac labores? mutanda, vitæ victuſque quinquageſimo demum anno ratio tota & conſuetudo; ſuæ civitatis dediſcendi mores, alienæ ediſcendi, haud parum quidem ab ea, ad quam ille ſeſe exercuerat, diſciplina abhorrentes; vivendum ad unius hominis non ſemper prudentiſſimi, pæne arbitrium atque nutum; comitatus magni alendi, ſæpe diu eodem cenſu; aliæ cogitationes, conſilia, inſtituta, officia, actiones, perſona ſuſcipienda prorſus alia. Sunt hæc homini, æquabilitatis ac dignitatis potius, quam potentiæ atque opum cupido incommoda vehementer odioſa, gravia ac moleſta, præſertim ſiquis antepartis honoribus tamquam exſaturatus, & parta jam gloria contentus eſt. Sæpe mihi narravit vir omnium clariſſimus atque graviſſimus quem Romæ his paucis annis à ſua civitate legatum, ſumma apud duos Pontifices Max. auctoritate ſummaque gratia vidimus, Paulum & Julium tertios (in utriuſque enim tempora ejus legatio incidit) Mattheus Dandalus: ſeſe, cum vehementer auctor Contareno fuiſſet ejus honoris accipiendi, qui non ab eo expetitus, ſed ad eum delatus eſſet, magna contentione ratiocinandoque vix ægre ad extremum homini perſuaſiſſe, ne committeret, ut Pauli conſilium, in quod non ille temere incurriſſet, ſed ſine ulla dubitatione duce Deo deveniſſet, aſpernari videretur: præſertim his reip. Chriſtianæ temporibus: multos enim fore, qui eam rem aliorſum acciperent, atque ille faceret: quique in Romanam Eccleſiam impietatis ſceleriſque nefarii Gaſparem Contarenum, virum unum omnium maxime pium, maximeque religioſum, ſubſcriptorem habere gloriaturi, ſeſeque in eo impudentiſſime jactaturi eſſent; quippe qui, cum à Pont. Max. ne beneficium quidem accipiendum ſibi eſſe ſtatueret, quid de cauſa illa tota judicaret nemini dubium relinqueret. Hæc cum Dandalus diceret; adderetque, eos, qui Contareno æquiſſimi futuri eſſent, ſuſpicaturos tamen eſſe non ob animi magnitudinem atque æquabilitatem, tantam illum dignitatem à ſe removiſſe, ſed propter imbecillitatem atque ignaviam defugiſſe: pervicit homo gravis atque eloquens, omnique neceſſitudinis genere cum eo ab adoleſcentia conjunctus, cum propter affinitatem, tum præcipue propter morum, voluntatum, ſtudiorum ſimilitudinem, ut dubitantem confirmaret: atque in ſuam ſententiam diu multum cunctantem ac tergiverſantem perduceret: qui maximam partem eorum quæ à me poſita in hoc commentario ſunt, nos docuit. Omnino verum id eſt, quod ait apud Euripidem Theſeus, cum Herculem, quo tempore ille Athenas in exilium venit, multis honoribus ac beneficiis proſequeretur: ſic enim ait. Laudem feremus omnium pulcherrimam univerſa à Græcia, Feciſſe cum memorabimur bonis

bene:

bene: quod ille Græce optime, nos Latine ut potuimus. Verum tamen is est virtutis splendor, ut non modo ii, qui ejus compotes sint, honore digni habeantur, sed etiam siqui honorem illis, qui adepti eam sint, habeant, honorati ipsi & clari ob eam rem evadant. Id, quod Theseus de se sperabat, Paulus etiam assequutus est: nec enim dici potest quantum in Contareni dignitate amplificanda suam ipse gloriam propagarit.

Quanquam fuit ille suo quoque nomine insignibus laudibus ornatus, virque egregie magnanimus & plane maximus. Ab hoc tempore aliud tamquam vitæ exordium & quasi origo, Contareno nascitur. Antiquiores habentur Venetum mores, propterea quod inquinari se externis consuetudinibus ea civitas passa non est. Victu & cultu non modo à luxuria longe absunt, sed etiam de lautitia hac, quæ, plerasque Italiæ civitates nuper invasit, per multum circumscripserunt: quippe qui prisco more esse se principes, quam videri malunt; consuetudo autem eorum moderatioque vitæ quotidiana discrepat illa quidem fortasse nonnihil, sed ita, ut ad summam expolitionem desit forsitan aliquid; firmum autem quiddam ac solidum certe subsit, & levitate atque ineptiis vacet, quod Romæ contra mihi visum est fieri: aptiores enim in convictu & congressionibus Romani homines sunt: sed accersito quodam interdum genere, minimeque vernaculo, vitæ autem cultus lautior est, atque, ut video nonnullos existimari, etiam delicatior, in principibus quidem luxus pæne regalis; magnus equorum, jumentorumque numerus, multitudo familiarium; lauta, splendida, sumptuosa supellex: ut dedisse mihi operam videantur non modo re magni ut essent atque clari, sed etiam specie ac pompa. Neque eo hoc dico, quod exterarum rerum, quæ ad dignitatem ac decorem pertinent, rationem non habendam esse existimem, aut quo mihi id arrogem, ut utrius civitatis studia rectiora sint, dijudicare me posse profitear: sed illud affirmo, hanc quasi migrationem è sua in alienam, non illam quidem deterius, sed longe longeque aliter mutatam civitatem Contareno, ingravescente jam ætate, subitam ac repentinam necessario molestam fuisse. Verum tamen ita vitæ victusque mutatio facta ab eo est, ut ingenium tamen, institutaque illa sua pristina retineret: nec ullos spiritus, tanta facta accessione dignitatis atque fortunæ, sibi sumeret: sed probitas, affabilitas, & eadem, quæ in privato fuerat, facilitas atque humanitas (quamquam invidiosa illa, tantoque opere à multis expetita purpura recens induta erat) integumentis involuta, & quasi personata elucebat tamen, & agnoscebatur ab omnibus. Nam cum intempestivi ipsi complures, molestique sæpe essent, propterea quod omnibus præsto ille semper erat, admonitus est à suis, non tam faciles ejus ordinis ceteros sese præbere consuevisse, sed certam die horam constitutam habere, antequam adiri ad se non paterentur: neque cuique sui potestatem facerent. Quibus ille respondit non se putare honorem illum sibi soli esse datum, sed ejus partem amicos, partem inopes homines & egentes jure sibi optimo vindicare, ad quorum arbitrium vivendum sibi esse statueret, non ad suum: nec enim æquum esse amicorum clientumque negotiis, tempus, idoneum quod sit, à se præscribi, sed ab iis ipsis, quid rerum suarum occasiones ac momenta existant, statui oportere. Itaque ut quique ad eum veniebant, statim admittebantur, ac quibus operam suam semel esset pollicitus, fidem in eo religiosissime servabat; ut sæpe tenuium aut miserorum

hominum

hominum causa ad summos reges iterum & sæpius adire non dubitaverit: cum id præcipue Christiani esse officii contenderet, id maxime hominum genus auxilio juvare, quod maxime opis & auxilii egeret.

Quod judicium ipsius etiam faciebat, ut reliquias Græcæ nationis, multis gravibusque malis conflictatas, foveret, ac, quibuscunque rebus posset, sublevaret; accedebat autem huic animi propensioni erga illos, ut miseros & durissima servitute oppressos, quod memor erat veterum beneficiorum, quæ universi mortales ab erudita ea gente accepissent: inde namque & bonas artes, & cuncta ingenua studia profecta per omnes terras manasse affirmabat. Nam quin majores eorum pietatem Christianam, cultumque hunc optimum nostræ vitæ streaue juvissent, dubitari non posse dicebat, cum Basilius, Chrysostomus, Nazianzenus quasi signiferi hujus sanctissimi doctorum hominum gregis fuissent, qui pectora nostra excoluerunt, ac scriptis laboribusque suis veros ritus, explosis inde falsis opinionibus, eo inseverunt, quare oportere nos, si grati esse velimus, lapides etiam stirpesque ejus telluris amplexari, ne dum homines, cum quibus tot arctissimis vinculis conjuncti sumus, omni amore prosequi non debeamus: vigebat autem eo magis in animo ipsius hæc opinio, quia illos ipsos summos theologos, quos appellavi, ut philosophos quoque ejusdem gentis, quotidie in manibus habebat, & eorum laboribus, vigiliisque se instructum esse recordabatur. Benigniorem eum esse cum res non pateretur, quod proximum erat, fidem diligentissime præstabat, ut ad diem, quibus deberet, semper persolveret, quæ res à potentoribus non paucis neglecta, efficere solet, ut multis in locis sit fides angustior, neque, hoc tantum majoribus in nominibus custodiebat: ad tempusque his, qui se grandiore pecunia juvissent, respondebat (quod tamen ut faceret ægre & urgente tantum aliqua necessitate committebat) verum etiam adversus tenues homines, quibus aliquid deberet, se talem præbebat, quæ culpa moribus eorundem inhærens, inquinat non parum eorum splendorem; miserosque illos creditores ad desperationem & laqueum aliquando adigit. Declarat quantopere maculam hanc fugeret: quamque omni in re justitiam coleret, vox edita aliquando ab ipso, quum forte audissent dicecetem suum jubere minutum quendam opificem cras redire: castigatum enim illum jussit pecuniam eam statim dissolvere: addiditque, si unde id faceret, non esset, sumeret ex abaco vas, ipsumque divenderet: arbitrari enim se tenuem illum hominem magis mercede sua, quam se argento illo, mensæque ornatu egere.

Eodemque pacto toto animo abhorrebat ab indignis gravi & honesto viro quæstibus: non pauci enim ne desit ipsis pecunia in minime necessariis sumptibus, & ut inanem splendorem retinere possint, cogunt illam illiberalissima quavis ratione ac sordidissima. Quum igitur eo tempore, quo Bononiam legati nomine obtinebat, qui, pars illius muneris obeundi, illatarum injuriarum causas audiebat, ita cum eo egisset (putabat enim Contarenum ejusdem animi esse, cujus plerumque sunt, qui negotiis illis implicantur.) Esuribimus profecto: nullum enim emolumentum parit imposita mihi cura: cunctaque in civitate concordiæ atque otii plena sunt: inquit ille: Voluptatem magnam mihi nuntias, cupioque hunc statum rerum permanere, videreque diem illum, quo eg , ut habeam sumptum unde faciam, mulam etiam, qua vehor, cum omni

ornatu

ornatu proſcribere cogar. Non putavi autem alienum eſſe has etiam ipſius voces memoriæ mandare, quum præſertim hujuſcemodi brevia dicta, quia ab intimis ſenſibus proficiſcuntur, ſubitoque prolata ſunt, in ſingulis factis ac motibus animi, ut reliquis etiam caſibus humanis, videantur in primis mores voluntatemque eorum, unde erumpunt, indicare: eædemque voces multum valere non ſine cauſa ſemper exiſtimatæ ſint, ad homines informandos: illoſque etiam emendandos, qui contariis vitiis tenentur, quam cauſam fuiſſe puto, cur plures & docti prudentes viri ſedulo multas collegerint, & volumina etiam ex ipſis confecerint. Sæpe multumque ineunte adoleſcentia cum iracundia, quæ paulo ſibi conſuevíſſet eſſe moleſtior, quaſi luctatum, ad extremum proſtratam illam & domitam ajebat oppresſiſſe: non modo enim turpe, ſed etiam miſerum ſibi ſemper viſum, ira incitatos à conſilio atque à nobismetipſis abſcedere; quod de ſe Terentianus ille prædicaret, Præ iracundia Menedeme non ſum apud me: Bibulum autem illum, qui cum L. Libone fuit ad Oricum(quamque hoc Scribonio ab inimiciſſimo homine memoriæ traditum eſt,& qui quacumque re potuit, exiſtimationem ejus ſemper violavit)ſibi nullius pretii hominem videri fuiſſe, qui cum de compoſitione agendum eſſet cum Cæſare, ad colloquium non prodiit, ob eam rem, quod furenter conſueviſſet iraſci; ne res maximæ ſpei,maximeque utilitatis ejus iracundia impedirentur. Itaque non modo ſtomachantem, ſed ne commotum quidem viſum illum à ſe unquam eſſe,qui cum eo familiariſſime vixerunt, affirmant, ut nimium prope patiens ac lentus exiſtimaretur: neque iis, qui in epulis, in cubiculo ipſi miniſtrarent, ſæpe ceſſantibus, ſæpe etiam peccantibus, non modo non convicium faceret, ſed ne verbo quidem malediceret. Quod igitur de nonnullis doctis viris memoriæ proditum eſt; ut Socrate, Stilpone Megareo; quum illi natura propenſi eſſent ad aliquod vitium,effeciſſe tantum eos ſtudio ac diligentia ſua, ut nullum unquam in vita ipſorum veſtigium rerum illarum appareret, id vere de hoc noſtro prædicari poteſt: in illiſque ſine dubio Contarenus enumerari debet, qui vitioſam naturam compreſſerint: ac quidquid illic aliquod majus malum, ſi creviſſe, ferre potuiſſet, tenerum adhuc & imbecille fregerint, & omnes ejus fibras extirparint. Superbiorem ipſum (de quo etiam ſupra nonnihil ſignificatum eſt) copia bonorum, quæ aut à fortuna acceperat, aut ipſe ſuo labore induſtriaque quæſiuerat, non fecerat: in quod vitium paſſim multi, minoribus multo ornamentis decorati, ruunt, & ſane hanc culpam ille, ut ſcopulum aliquem,magnopere vitabat, quod ſi unquam in ſermone aliquo aliquid à ſe forte prolatum intelligeret, quod tenuem modo umbram illius mali retineret, valde dolebat, ut contigit quodam tempore. Cum enim Paulus III. loqueretur cum ipſo de augendo numero Summorum Antiſtitum,oſtendiſſetque ſe in animo habere quoſdam in eum ordinem cooptare, Contareno minime probatos (quod ille etiam pre ſe ferebat, atque id tunc palam dicebat) videns ipſum ſuæ voluntati refragari Pontifex Max. inquit, iis ipſis verbis. Infitum fuit ſemper Cardinalibus, ut novis repugnarent,ne ſibi alii dignitate exæquentur, reſpondit igitur ille commotior quam ſolebat. Noli ſanctiſſime pater ita de me exiſtimare: cognitum enim tibi plane eſt,quot ego nominarim,idoneam prorſus materiam huic operi efficiendo: & unde fingi poſſint perſonæ tantæ dignitati ſuſtinendæ aptæ, nam quod ad me attinet, non puto purpuram hanc

maximum esse eorum, quos in vita assecutus sum, honorum. Extrema hæc verba, illa occasione edita, statim ut domum rediit, doluit sibi excidisse, ut qui noluisset specimen aliquod à se unquam datum, aut superbi hominis, aut inanis hujus honoris & gloriæ cupidi. Quin etiam dictitabat amplissima sacerdotia plus in se oneris, quam splendoris habere: quoque majora illa forent, eo molestiæ plus sollicitudinisque continere, quare se sæpe vicem dolere solitum eorum, qui Pontifices Maximi creati forent, quia pondus Æetna gravius humeris suis sustinerent, cujus judicii Seleucus quoque rex quondam fuit: ille namque dixit; quæ vox ejus monimentis litterarum mandata est à doctis viris, ut errorem eorum coarguerent, qui falso putant, opulentissimos quosque homines beatos esse, magnisque semper voluptatibus frui, cernentes splendorem vitæ illius ac florem; inquit igitur ille, nescire privatos illius status incommoda: ideoque magnopere falli in judicio de illo faciendo, quod si scirent tantum, quam arduum sit, ac molestiæ plenum, tot Epistolas scribere ac legere, futurum prorsus ut diadema abjectum jaceret sine honore ullo: nec quemquam inuentum iri tam stultum, qui ipsum tolleret ac capiti suo imponeret, nec tamen non multo majoribus gravioribusque curis premi necessario illos, si munus suum fideliter obire vellent, qui vitam moresque eorum, quibus præsunt, regendos susceperunt, animosque ab omni labe purgandos, quam qui in eo tantum eximio statu rerum suarum, regnoque conservando, occupati sunt. Quum igitur hoc crimen Contarenus vehementer reformidaret, ac, si quis vere existimare posset, vacuus prorsus ab ipso foret, non tamen penitus potuit ea suspicione carere. Erat ille in omni suo sermone, factoque, integer ac liber: remotus ab omnibus blanditiis orationis: acerrimus inimicus vanitatis illius, assentationisque, quæ nunc in locum invasit simplicis veritatis, libertatisque loquendi, merito quondam magnopere probatæ; ob quod etiam ingenii bonum ferunt eum Carolo Cæsari valde acceptum fuisse, quum ob alias etiam animi dotes ab eo diligeretur. Hæc igitur probitas nuda, experssque omnis fuci ac fallaciarum: quæque, uti eo venerat, ita se Romæ in longe aliis moribus, institutisque conservarat, causa fuit, ut superbiæ à nonnullis insimularetur, quasi ille contemnens ceteros præ se, quidquid sentiret de omni re contra commoda illorum diceret: nec sua quicquam interesse putaret potentioribus adversari, quam ansam quidam arripientes, ipsum, ut contumacem & inhumanum apud Paulum III. criminati sunt, quod nimis libere in senatu contra ipsum sententiam diceret, atque honestissimos quosque viros offenderet, ipse vero id diverso consilio faciebat: neque ut impediret commoda aliquorum, sed ut religioni suæ & ei, quod rectum esse sentiebat, serviret. Ut autem, quod non verum esset, nec ordine factum, quamvis intelligeret se apud aliquos offensurum, accusabat, ita gratiam aliorum astuta simulataque oratione non aucupabatur: cui rei ostendendæ in utramque partem exemplum hoc satis accommodatum erit. Contigit aliquando, ut eo astante in senatu ageretur de Camarino in potestatem tradendo uni alicui Pont. Max nepotum, eo genere juris, quod feudum appellant, admonuit igitur Contarenus Paulum, ut antequam de tanta re quicquam statueretur, colendæ justitiæ causa, vacuæque à culpa conservandæ sanctissimæ sedis, mandaret ut jura Varanæ familiæ, quæ diu in possessione ejus oppidi fuerat, diligenter noscerentur: ne injuriæ aliquid

quid ipsa in ea re acciperet. Hæc sententia, præsenti animo dicta, illa ipsa die per urbem sparsa disseminataque est; quare Hercules Varanus, qui Romæ tunc erat, statim domum ad Contarenum venit, gratiasque illi maximas egit, causamque ei suam totam commendavit, cui quidem ille, eadem animi simplicitate, quod tamen quidam ab agresti inhumanoque ingenio profectum potius dicerent, respondit.

Non necesse erat te mihi isto nomine gratias agere: quod enim feci tunc, ut æquitati officioque meo satisfacerem, feci, nec quicquam amplius cogitationis suscipiam de ista re, præter id, quod mihi fides mea præscripserit, nisi aliquid à Pontifice ipso, quod eo faciat, curæ meæ mandatum fuerit. Blandus aliquis, illa occasione usus, studuisset gratiæ illi, sine ullo suo labore partæ; novam gratiam addere: animumque honesti viri inani spe, falsisque pollicitatationibus, lactasset. Quare mihi venit in mentem arbitrari non paucis in rebus simile fuisse Contareni ingenium naturæ moribusque Dionis Syracusani: ut enim reliqua, in quibus ipsis inter se magnopere convenit, taceam, non deerant etiam in regia illa Dionysii filii (ut ab eruditissimis viris memoriæ proditum est) qui castissimi illius & integerrimi viri maximas virtutes & sane easdem has, propinquis vitiorum vocabulis deformarent, ac gravitatem superbiam esse dicerent: libertatemque loquendi contumaciam vocarent: qui Dion, cum induci non posset, ut una cum aliis peccaret, qui se omni genere vitiorum contaminarent, eorum peccata videbatur dissimilitudine vitæ coarguere. Fertur tamen ille durior fuisse natura, tristiorque, unde temperare indolem illam summo studio ipsum debere à doctissimo viro, studiosissimoque gloriæ ipsius elegantissima voce dictum est: hortatus enim est Plato ut Gratiis hostias immolaret, suasitque ut aliquid etiam daret moribus suorum temporum, institutisque reliquorum mortalium, non quia id omnino verum esset, sed quia ad congressus hominum frequentandos: benevolentiamque eorundem retinendam, obsequium sæpe necessarium foret. Atque hæc privati officii sunt, illa publici; quod malas consuetudines tollendas curavit, illas veteres renovandas; quod multarum legum præclarissimarum auctor suasorque fuit; quod in dicenda sententia nunquam invidiam reformidavit, multaque contra Collegarum suorum commodum sæpe suscepit atque perfecit. Vitiosa quadam consuetudine duabus, sæpe etiam pluribus civitatibus, unus & idem dabatur custos, qui Græco verbo Episcopi appellantur: neque in iis ipsis ætatis progressus expectabatur, qui annalibus Pontificum Maximorum legibus constitutus est; adolescentuli, sæpe pueri, maximis administrationibus præficiebantur. Has atque hujusmodi alias pravas corruptasque consuetudines sua Contarenus sententia delebat: moresque sacerdotum hominum, nimium nonnunquam deformatos emendabat, magnaque sua ipse offensione communem reipublicæ levabat invidiam. Non eadem conditione est collegium Cardinalium ceterarumque civitatum Senatus aut Concilium; nam illæ ex ea, quam habent, civium copia in suos Senatus, qui aptissimi visi sint, legunt, in Collegium Cardinalium è toto orbe terrarum, qui aut doctrina, aut nobilitate, aut prudentia, aut probitate, religione, pietate excellunt, si Pontifici Maximo visum sit, eos cooptare licet: eoque factum est, ut summa is ordo amplitudine, summa auctoritate, summo splendore, omni ille quidem tempore fuerit; quippe è Christianorum flore

decerptus atque collectus. Verum tamen iis, de quibus institutus mihi sermo est, temporibus præcipuum quoddam in eo lumen enituit: propterea quod Paulus Pont. Max. magni atque acris judicii vir, eximia singularique virtute homines nactus, ad eam illos dignitatem ultro ipse evocaverat, ut ei Collegio, quod per se antea esset clarissimum, ea re lucis tamen permultum attulisse videretur. Ex hac virorum clarissimorum copia, cum mittendus ad Cæsarem Legatus esset, Contarenus potissimum ad id munus delectus est: causa mittendi ea fuit. Vehementer erat Cæsar anxius sollicitusque, quod Germani, qui plurimum armis possunt, neque præsto illi in bellis erant, neque eum pecunia juvabant; propterea quod maximis inter se seditionibus de religione contendebant, atque intestinis dissensionibus distenti, nullo illi usui esse poterant. Abjecti quidam perditique ac desperati homines, XXXX. fere abhinc annis, jampridem receptas ratasque disciplinæ Christianæ sententias in controversiam revocaverunt, multitudinique persuaserunt imperitæ, uti à Romano Pont. quod caput Christianæ reip. atque Ecclesiæ est, desciscerent, sesque in libertatem vindicarent, quod malum tarde initio serpens, ab iis neglectum à quibus opprimi id & poterat & debebat, paulatim infimæ plebis, vulgique mulierum, animis, legum vinculis laxandis & dissolvendis, pollicendaque cupidatum multarum licentia in fraudem inductis, paucis annis opinione magis accreuit, idemque nefarius furor, postquam populare existimari cœptum est pietatem evertere, multos quoque principes invasit. Alios metus impellebat, veritos ne à suis desererentur, si ab illis dissentire pergerent, partim rerum novarum studio, partim levitate & stultitia, quod Deo immortali, legibusque spernendis, fortitudinis opinionem facere sese de se nonnulli arbitrarentur; partim etiam auaritia, quod sacerdotum maximas amplissimasque possessiones publicatas, inter se partiebantur, multi tamen, quibus esset Deus pro sua ipsorum pietate propitius, veram integramque pietatem constantissime complexi, nullis permulceri illecebris, nullis illici præmiis, nullo timore depelli sese passi sunt, eaque à majoribus, quæ acceperunt, instituta ad hoc usque tempus fortissimo animo retinuerunt. Sed tanta inter utrosque extitit non modo contentio ac disceptatio, sed jam concertatio atque pugna, tantumque exarsit odium, ut maximæ, bellicosissimæ, florentissimæ, atque adeo, ante hunc furorem, religiosissimæ, optimæque de rep. meritæ nationis, vires, opes, & copiæ absumptæ, in sese ipsa conficienda atque delenda, sint. Quibus rebus permotus Cæsar animo & cogitatione in ea cura defigebatur, si per compositionem minui id malum sedarique discordiæ possent, qua de re cum omni contentione cum Germaniæ civitatibus ageret; primo Christianorum omnium concilium in iis maxime locis indici postulaverunt, quo adire tuto ipsi possent; is erat locus nusquam gentium: quippe cum ab omnibus defecissent, nec ullis sese gentibus committere auderent, præterquam in eorum ipsorum finibus; ad id concilium venturos, ejusque decretis judiciisque staturos sese pollicentur, id eo ab illis consilio fiebat, quod Pontificem Max. nunquam eo descensurum sibi persuaserant, verum ubi probari à Paulo III. conditionem, ac ne de loco quidem, cujus iniquitate deterritum iri eum maxime sperabant, recusari senserunt; paulatim regredi, neque in eo quod ultro ipsi postulaverant, manere; dirimi controversias per colloquium posse; id brevius, expeditius, certiusque

tiusque esse, dicere; longum esse expectare, dum ex ultimis terris conveniretur. Omnia sibi Cæsar experienda existimabat, si ulla ratione mederi ei tanto malo posset. Itaque deliguntur homines docti ex utroque numero undeni, ad colloquium venitur; magna contentione, magna pertinacia, ab iis, qui se ipsi Protestantes appellant, disputatur, atque in omni generi calumniæ delitescitur: eos ii, qui ratas veteres sententias esse volunt, Catholicique appellantur, acriter refellunt, constantissimeque in sententia perseverant. Ad extremum, cum concertationum exitus nullus reperiretur; nec quicquam inter eos conveniret, prorsus disjunctis discordibusque opinionibus, infecta re à colloquio discedunt: quod, quoniam se absente factum erat, Cæsar sperans Germanos suum aspectum atque auctoritatem reveritos, aliquid de pertinacia atque calumniis remissuros, iterum deligi homines jubet, qui colloquendi causa Ratisbonam conveniant: atque eo ipse proficiscitur, ut majore auctoritate de concordia ageretur, simulque magnopere à Paulo III. per litteras petit, legatum ut ad se mitteret, qui ad rem tantam & tam gravem maxime esset idoneus. Paulus è tanta præclarissimorum hominum facultate & copia Contarenum sine ulla dubitatione delegit, atque hominem in Germaniam mittit; quod is & magnum jam antea ejus gentis propter eas causas, quæ commemoratæ à nobis sunt, haberet usum, & Cæsari esset gratissimus: idemque innocentiæ, doctrinæ, prudentiæ, facilitatis, animique moderationis, magna apud Germanos opinione excelleret: quique (id quod Cæsar magnopere postulaverat, maximeque ad rem pertinere arbitrabatur) in disputando minime esset ambitiosus, minimeque pertinax: eo cum venisset mirabiliter acceptus à Germania est, & magno in honore apud Cæsarem fuit.

Nam cum omnes Germaniæ principes, tum rex Romanorum ipse, officii, honorisque hominis causa, domum ad eum venit; & in sacris cærimoniisque solennibus, datus ei locus est secundum Cæsarem primus: nihilque earum rerum, quæ ad homines magnos honestandos adhiberi consueverunt, in eo prætermissum est, quæ, tametsi ordini scilicet debebantur & dignitati, tamen cum alacrius aliquanto, tum etiam cumulatius, quam antea solita sint, personæ dicuntur esse persoluta. Accedebat quod Cæsar, jucundissima ejus consuetudine & sermonibus delectatus, sæpe hominem ad se extra ordinem vocabat; cumque de gravioribus negotiis, deque republica collocuti inter se essent, multa ad eum Cæsar de suis privatim rebus referebat; multa de Geometria, multa de Geographia quærebat quibus ille scientiis, quod eæ ad rem militarem (quæ illi spectanda erat maxime) pertinent, operam multam illis temporibus dabat, illa autem cum in promptu Contarenus haberet, quod puerili disciplina erat in iis artibus studiose versatus, omnia scilicet certa, dilucidaque respondebat. Quæ cum de Contareni apud Cæsarem familiaritate ac gratia, apud omnem autem Germaniam auctoritate & fama, Romam essent allata; ventum est in spem fore, ut res conveniret, mitigatisque Contareni lenitate & prudentia Germanorum animis tæterrimæ discordiæ tollerentur, quæ res quoniam majorem in modum illi gloriæ futura erat, homini vehementer invideri cœptum est. Nec deerant etiam Romæ, qui dicerent, nulla alia de causa ipsum Germanis gratum acceptumque esse, nisi quia adversariis indulsisset; ac decreta, quæ pugnacissime defendere debebat, iisdem prodidisset. Hæ vero

ro graves acerbæque voces ab iis, qui æquo animo laudem gloriamque Contareni non ferebant, emanabant: nec tantum illic ubi plurimum ipsi obesse poterant, improbe mittebantur, verum etiam per omnem Italiam fusæ ac disseminatæ, magnopere illius existimationem ac dignitatem lædebant, quas tamen ille, magno animo præditus, reique ipsius naturæ non ignarus, primo contempsit, ad eum namque malevoli hi sermones invidorum in Germaniam usque delati sunt; simulque sperabat exitum earum rerum innocentiam suam, fidemque patefacturum: cui sane ipse toto animo incumbebat. Contigit tamen tunc, quod sæpe in magnis arduisque rebus usu venit, ut negotium illud, Christianæ reip. magnopere utile, atque adeo salutare, in medio cursu fractum ac dissipatum sit, id autem magna ex parte factum est malitia fraudeque illorum, qui Cæsaris potentiam, quæ multum compositis rebus, Germaniaque pacata crevisset, suspectam habebant, suisque rebus periculosam existimabant, hi namque non modo veterum discordiarum fibras, ut oportebat, communis utilitatis causa non evellebant, verum etiam novarum simultatum semina occulte jaciebant, in aures eorum, quibus commissa res erat, insusurrantes, ac falsos quosdam metus eo inserentes.

Ut autem astuta hæc consilia rem morabantur, & ne ad exitum adduceretur impediebant, ita subito exortum est, quod animos Germanorum ad longe alias curas traduceret; finemque disputationi illi ac colloquio faceret: hoc autem fuit incursus Turcarum regis in Pannoniam cum maximis copiis, communisque hostis metus: nec enim effecit tunc timor ille, quod plerumque consuevit, magnopere exacerbatis animis, ut stimulum periculum tantum admoueret ad odia extinguenda & gratiam reconciliandam; sed potius spem, quæcumque erat, malorum illorum sedandorum eo tempore intercidit, ac sustulit. Missis igitur sermonibus illis, quod factum est extremo mense Quinctili, ceperunt Germani arma: totosque se ad impetum illum coërcendum, finesque suos tuendos contulerunt. Cæsar vero aliam rationem iniit ejus periculi callido consilio propulsandi; quod à veteribus etiam ducibus non semel usurpatum fuit, & satis tutum semper utileq; cognitum est: statim nempe cum classe, quam maximam ædificaverat, ornaveratque, in Africam navigare: magno namque spatio Solimanus inde remotus, auxilium illis locis ferre nullo modo poterat, & ne majorem etiam aliquam plagam in Græcia acciperet, non sine causa metuere debebat. Urgebant præterea Carolum, ut hoc faceret, assiduæ preces Hispanorum, crebraque damna stimulabant, quæ cuncta illa maritima regio quotidie accipiebat, ob frequentem irruptionem Piratarum, adeo ut mare pæne omne clausum illic foret. Quare ut tam gravibus malis regnum illud suum liberaret, deleretque maculam, quam sibi videbatur suscipere ob tantam licentiam prædonum, statuit, ut dictum est, apparatui illius belli non deesse, sedemque nefariorum hominum, si posset, omni ratione evertere: quamvis inimici timoris ipsum arguerent, quod ferocissimum hostem declinaret, ac tellurem, quam maxime tueri debebat, tanto impendente periculo, destitueret: in Italiam igitur celeriter venit. Cum vero muneri, quod sustinebat, non sine magna animi sui molestia finem factum esse vidisset Contarenus, nec se posse amplius navare operam reipublicæ, una cum Cæsare reversus est. Postea vero quam Tridentum ventum est, Imperatorem, ut se dimitteret, rogavit: velle

enim

enim se, quum commode id facere posset, Ecclesiam suæ fidei commissam, quæ non longe inde abesset, invisere: ac, postquam publice non posset, privatim religioni officioque suo servire. Venerunt tamen eo tempore Roma à Pontifice Max. litteræ, quæ juberent ipsum, persona legati retenta, apud imperatorem esse, Mediolanumque una cum eo proficisci, in quam urbem ille, ut veteris Imperii juris, non multo ante receptam, volebat (ut moris est) cum pompa ingredi, indeque Lucam accedere, quo in loco Pontifex ipse Cæsarque statuerant simul congredi, ac de communibus rebus studiose agere. Accidit hoc in itinere res, quæ vehementer animum optimi viri commoveret: cum enim Brixiam ventum esset, civis ejus loci, honestus sane vir, ac vetus amicus Contareni, qui ad ipsum salutatum venerat, quæsivit ex eo simpliciter, quæ mens ipsum impulisset, ut capita, quæ ferrentur prolata ab adversariis, adeo absurda, & à vera ratione aliena, in Germania comprobaret, cui statim respondit ille, eas esse meras nugas, rumoresque prorsus inanes, & quos omnium aures respuere deberent, se namque, nedum anceps quod esset, & in quo scrupulus aliquis resideret, sine auctoritate Pontificis Max. concessurus adversariis fuisset, ea etiam quæ rata in primis sunt & firma aliter recepturum non fuisse, non destitit auctor ejus sermonis, sed addidit; rem aliter, atque ille putaret, se habere: neq; enim incertam esse, ac nullo auctore prolatam famam illam: se namque litteras vidisse ab ejus ordinis homine scriptas, summo viro, quem etiam nominavit, quæ id commemorarent, ac verum esse contenderent, non potuit tunc homo lenissimus sibi temperare, quin stomacharetur exclamaretque. Digna vero merces hæc est meorum laborum: si vera sunt, quæ narras. Statimque ut innocentiam suam, existimationemque tueretur, misit epistolam ad Pontificem Max. qua valde questus est de injuria, sermoneque improbissimo, quem Roma profectum, ac per omnem Italiam ab iniquissimis dissipatum, contra dignitatem suam comperisset: rogavitque simul, ut, si penitus eum non aspernaretur, saltem se indicta causa ne condemnaret: nec quicquam de illa re secum statueret, antequam ipse ad eum pervenisset: sperare enim se facile causam suam probaturum, ostensurumque, laude se ac præmio, non reprehensione aut pœna ulla, ob ea, quæ in Germania gessisset, dignum esse. Cum Mediolanum perventum esset, quæ civitas omni genere lætitiæ, magnificentiaque apparatus Cæsarem excepit, mirifice suo quodam facto Contarenum Carolus decoravit, ac, quid sentiret de virtute, singularique probitate hominis, notum testatumque omnibus esse voluit: lateri enim suo ipsum in omni ea pompa hærere voluit: cumque hoc ille modestiæ causa recusaret, sequereturque aliquanto post, mandavit humanissimus Princeps uni è famulis, ut pæne invitum ipsum traheret ac prope se collocaret, omneque id tempus, donec eo perveniret, quo paratum illi hospitium erat, consumpsit cum eo jucundissimis sermonibus, id vero quum personæ dignitatique datum non sine causa aliquis arbitrari posset, licet tamen existimare, multum etiam ad hoc valuisse judicium, quod fecerat de homine; quod putaret, ut qui veræ gloriæ non ignarus esset, eam rem non minus sibi, quam Contareno, laudi & honori futuram. Et sane litteris mandatum est, ejus nominis primum Augustum Cæsarem, quum primum Alexandream, quam bello ceperat, ingressus est, in magna copia honestorum ac clarorum virorum, Areum, gravissimum & eruditissimum

mum hominem, sibi adjunxisse, familiariterque cum eo solo in tanta illa lætitia, fortunæque suæ magnitudine locutum esse, quem etiam, ut magis cum cives sui suspicerent ac fortunatum judicarent, manu teneret: erat enim philosophus ille Alexandrinus.

Sed aliæ quoque res, dum illic mansit, indicio esse potuerunt, quantopere Contarenum diligeret: id quod animadversum ab aliis opulentis viris, qui in eo comitatu erant, fecit ut omnes ipsum colerent, ac de illo celebrando quasi inter se contenderent. Cæsar, qui, ut supra ostendi, mare transire statuerat, quæ ad cursum illum necessaria erant, studiose parabat: imperaratque ut Genuam classis, propinquosque in portus cogeretur, quare, ut id celerius fieret, statuit sibi in eam urbem accedendum, indeque Lucam eundum, quo Pontifex Max. se venturum significarat. Contarenus igitur breviore via se Lucam contulit, atque illic, quod maxime cupiebat, post paucos dies Pontificem Max. vidit; qui sane hilari vultu, nulloque signo edito offensionis, ipsum accepit, nec multo post eodem Imperator venit, qui non cessavit etiam in aliis magnis rebus, quas cum Paulo III. egit, multa prædicare de prudentia, industria, probitate Legati; quibus omnibus virtutibus, in munere illo obeundo, usus fuerat in Germania:. nec non questus est, quod Romæ multa falso jactata forent contra fidem & dignitatem ipsius, quum ille integre sincereque personam eam sustinuisset, ac negotia cuncta cum fide administrasset, cui statim sapientissimus senex, quique ignarus non erat artium malarum, quibus plerique Romæ utuntur, aut invidia commoti, aut, si alios depresserint, sperantes se in locum illorum invasuros, respondit, sibi eximie cognitam esse ac probatam Contareni virtutem; seque eam ob causam ipsum tunc in Germaniam misisse; tantumque oneris ei imposuisse; facturumque etiam brevi, ut nemo dubitare possit de benevolentia sua erga illum, ac, quo denique loco eum haberet, se omnibus declaraturum. Non contentus autem hoc Pontifex, ut omnem scrupulum ex animo Contareni evelleret, gauderetque ille secum tam prompto erga se animo fortunatissimi hominis ac tam præclaro testimonio suarum virtutum, notum esse voluit ipsi eum sermonem: simulque suasit illi, ut contemneret malevolas voces improborum, nec putaret eas quicquam valere ad existimationem suam violandam, fontem etiam hujus mali aperire volens, testimonium citavit veterum poëtarum, qui naturam invidiæ versibus suis expresserunt; moremque illam habere tradiderunt, ut summa loca feriret non minus, quam venti editissima quæque appetere, ac violentius verberare consuerunt: omnique demum ratione, qua potuit, ostendit se eum valde carum habere: cumque etiam gratias amanter egisset pro susceptis laboribus, fecit ei potestatem, ut tot itineribus defatigatus Romam reficiendi sui causa breviore via accederet: ipse namque vicinitate invitatus, Bononiam profectus est; indeque Ariminum venit, ac Flaminia denique via Romam reversus est, nondum autem duobus mensibus transactis, memor ejus quod dixerat, de augenda dignitate Contareni, legatum ipsum Bononiæ declaravit: quæ publica cura provinciaque reliquas omnes superat, quas intra suos fines imperiumque status reip. possidet. Ille igitur hoc novo onere sibi imposito, ut qui non minus rebus gerendis, quam contemplandis factus erat, Martio mense se in provinciam contulit, factumque est, ut VI. K. Aprilis in urbem ingrederetur: qui dies apud eos

maxime

maxime celebris agitur, consecratus genitrici ejus, qui salutem nobis dedit, summa igitur lætitia totius civitatis exceptus est: conataque est illa, quam spem conceperat animo de probitate & prudentia ipsius, externis etiam rebus, honoribusque omnibus indicare: certo enim sciebat futurum sibi illum potius esse optimum parentem, quam durum aliquem & avarum dominum, aut etiam fortunarum suarum expilatorem, in quo certe illi falsi non sunt: ut primum enim res illas attigit nullo negotio cognitum est, non minus ipsum in rebus judicandis clementia uti & æquitate, quam summo illo jure, quod sæpe merito reprehenditur, ac, si quis vere existimet, quod alio nomine appelletur dignum est. Totos dies ille causis audiendis, controversiisque tollendis operam dabat: nec unquam molesto sane hoc, & odioso munere, præsertim homini in aliis curis studiisque educato, defatigabatur, hoc autem faciebat: naturámque ille suam, consuetudinemque flectebat, quia veræ gloriæ deditus erat, ac prodesse mortalibus, quacunque re poterat, studebat, quare quodcunque munus obiret, dignum viribus operaque sua, in ipsum tota mente incumbebat. Erant hæ curæ cogitationesque hoc tempore Contareni; procurabatque ille commoda ejus nobilissimæ civitatis: cum repente, inopinante illo, Roma litteræ venerunt, quæ ipsum ad aliud munus traducerent, in quo sane ille diutius versatus fuerat, quodque omnes numeros honestatis in se habebat. Cum enim sedari nunquam potuissent ulla ullius opera iræ inter Franciscum Gallorum regem, & Carolum V. imperatorem, sed quotidie magis novis injuriis inferendis inflammarentur eorum animi, gereturque aut pararetur ab ipsis semper bellum tæterrimum, quod in singulos dies reip. Christianæ gravissima vulnera imponeret, & ad internecionem denique redigeret maxime pias nationes, officii sui esse ratus est Paulus Pont. Max. tanto malo, si ulla ratione posset, mederi, tantumque & tam sæuum incendium extinguere; quare mittendos sibi esse censuit seorsum ad ambos potentissimos reges, legatos, prudentissimos viros & tanto oneri sustinendo pares: præclare enim sciebat, quanta vis esset in Ministris ad unamquamque rem efficiendam; hancque curam, omnium maximam, requirere personas in primis sapientia & auctoritate præditas atque ornatas, & non minus gratas acceptasque principibus iis, quorum animos delinire ac flectere deberent. Elegit igitur, quem ad Cæsarem, in Hispaniis tunc degentem, mitteret, Gasparem Contarenum: & ad Gallorum regem ire voluit Jacobum Sadoletum; ambos viros probos, atque omni ingenii laude florentes; &, ut Collegas in amplissimo sacerdotio, ita multis honestis artibus inter se conjunctos, ac maxime bonis omnibus probatos: quæ res gesta est Sextili mense. Erat eo tempore Sadoletus Romæ, quare significavit per litteras Pontifex Contareno, qui de illo statuisset: mandavitque, ut, quæ ad iter necessaria erant, expediret: socium namque ipsius in honestissimo illo munere intra paucos dies in viam se daturum. Hoc accepto nuntio ille, qui nullum unquam utilitatis aliorum causa laborem recusarat, quamvis ætate jam confectus esset, & satis imbecilla valetudine, æquo tamen animo tulit sibi onus illud imponi, quod si animam etiam in ea legatione se profusurum esse certo scisset: tanta erat pietate præditus, & ita dicto audiens esse summi Pontificis cupiebat, ut ipsam prorsus repudiaturus non fuerit. Appropinquabat sane illi mors, quæ tamen longe alia ratione, & ubi minime expectabatur, ipsum oppressit:

nec enim (ut à me nunc diligenter narrabitur) aut laboribus, aut defatigationibus novis accelerata est.

Agebat Contarenus ætatis suæ annum L I X. in his curis, quas ostendi, toto animo occupatus: partem tamen illarum jam in id munnus, quod instabat, derivans. Incumbens igitur illis, quæ multæ profecto ac graves erant, molesto anni tempore, ut par esset ipsis sustinendis, aliquando reficiendi sui causa se in propinquum urbi locum conferebat: ubi manens & æstum declinaret, quo conficiebatur domi, & aliquantulum à perpetuis suis laboribus animum relaxaret: nam si quid majoris momenti subito evenisset, facile illuc adibatur; ubi etiam potestatem sui omnibus faciebat. Locus autem valde animo ipsius, temporique illi accommodatus, ac quo plurimum variis de causis delectabatur, erat sacellum Divæ Mariæ à Monte vocatæ, cujus possessio procuratioque est sodalium Divæ Justinæ. Acciderat autem, ut illis ipsis diebus, qui primi Sextilis mensis fuere, fratris filius, illius salutandi & visendi causa, Bononiam veniret, qui superiore anno Patavii inter sodales illos receptus fuerat: vocabatur vero novo nomine, ut consuetudo est eorum, qui se sacris aliquibus initiant, Placidus. Cum autem probus adolescens esset, seminaque nonnullarum virtutum in se contineret, à Contareno diligebatur, ille igitur primo apud suos in urbe mansit in Divi Proculi dicato ipsis domicilio, ut tamen eo facilius frui posset Contarenus, ipseque itidem sitim suam expleret videndi virum, quem maxime optabat, secum sanguine conjunctum, cujus etiam visendi alienigenæ desiderio flagrabant, impetravit à suis, ut se illic esse paterentur, quæ causa reliquis causis addita est frequentandi recessum eum, diutiusque illic commorandi. Hic collis ab urbe abest spatio mille passuum, amœnissimus, & natura & arte factus ad animum multis modis pascendum, atque omni honesta voluptate explendum, & sane qui desideria optimi hujus viri, gaudiaque cognita haberet: quod non magno negotio omnibus contingere potuit, qui familiariter cum eo vixissent: facile judicaret paucos illos dies, quos illic traduxit, jucundissimos ei fuisse omnium, quos in vita unquam degustasset: vivebat enim cum sui amantissimo fratris filio, cumque aliis nonnullis comitibus illius, eorundemque sacrorum sociis, honestis sane viris & eruditis: rem divinam crebro faciebat; omnisque sermo illic erat de rebus, quibus maxime capiebatur. Cum igitur, ut traditum à me est, calores essent maximi, crebro in porticulam quandam declinandorum illorum causa veniebant: &, ut illic frequentius deambulabant, ita etiam aliquando posita mensa cibum capiebant: vergit enim illa ad Septentriones; urbemque ipsam quasi ante pedes positam prospicit, planitiemque omnem, quæ ipsam cingit; quin etiam remotiores urbes illinc commode cernuntur, Mutina, Ferraria, aliaque nobilia oppida, quare non sine causa expetitur prospectus ille, paritque oculis incredibilem voluptatem: quamvis tunc, capto jucunditate illius, Contareno nihil tale timenti, exitium comparaverit: aura enim illa lenis, quæ flabat: frigidiusculusque aër; cum temperamentum corporis ipsius rarius esset, parvoque momento sæpe commoveretur; facile ad imas partes penetravit, sanguineque inflammato abscessum in latere creavit, è genere eorum, quæ Ἀποστήματα Græci vocant, quare, statim febris consecuta est, quæ septimo die ipsum consumpsit; quamvis magna diligentia summorum medicorum curatus sit: simul ac enim primum cognovit se ægrotare,

ægrotare, Bononiam reverſus eſt. Ipſe autem in primis naturam vimque ejus morbi mature perſpexit: tribus namque diebus, antequam animam efflaret, omnem rem Ludovico Beccatello, uni è familiaribus ſuis, quo plurimum in rebus majoris ponderis utebatur, enarravit. Dixit igitur gravitatem ejus morbi non apparere: reconditaſque corporis partes magis ipſum oppreſſiſſe, quam exteriores male habere, in promptuque eſſe: addiditque genus id morbi periculum magnum in ſe continere: quod ſi vires corporis eæ forent, ut ſpatio trium quatuorve dierum reſiſterent, ſine dubio morbum ipſum impetum ſuum remiſſurum: ſe tamen magnopere vereri, ne contra ipſe deficiat; naturaque penitus frangatur: intelligere enim ſe venæ motum valde imbecillem eſſe. Cui ille, qui ſaluti ipſius omni ſtudio proſpiciebat, reſpondit, rogans ut abduceret pauliſper animum ab his moleſtis cogitationibus, rationemque omnem ſui curandi in prudentia diligentiaque medicorum poſitam eſſe vellet: affirmans præterea Deum optimum maximum, quem ſemper ille pie coluiſſet, ipſi præſidio futurum: eſſe autem accurate incumbendum valetudini recuperandæ, ut cito mandatum ſibi munus obiret, iterque ad imperatorem faceret. Ille vero ſtatim hilari vultu, ad alium longe majorem imperatorem ſibi iter inſtare, dixit, idque ipſos brevi cognituros: neque tamen ſe hoc dicere, quia mortem valde perhorreſcat, parumque animo æquo ferat ſe è vita diſcedere: intelligere enim ſe præclare quot quantaque beneficia à Deo acceperit, quorum etiam plæraque commemoravit, non gloriæ cauſa oſtentationiſque, cui tunc locus minime erat, verum ut ſe gratum eſſe erga auctorem illorum ſignificaret. Inquit igitur ſe ortum eſſe ea in civitate, quæ nulli earum cederet, quæ in univerſo terrarum orbe exiſtunt: è familiaque, quæ haud poſtremum locum in ea rep. teneret: conſecutumque itidem illic eſſe honores non parvos: &, ut domi, ita etiam foris gradus maximos dignitatis adeptum eſſe: utramque vitam ſe cum laude aliqua coluiſſe: & eam, quæ in contemplatione rerum verſatur, & eam, quæ rebus agendis incumbit: perveniſſe ad ætatis annum L I X. quem terminum vitæ non multi attingere potuerunt: quare ſecum quoque hac parte non male actum eſſe: canereque ſe debere una cum ſacro Hebræorum vate carmen, quod ad æquum gratumque animum ſignificandum pertinet, nomenque illius laude gloriaque cumulandum, quia non tam liberaliter ſe geſſerit erga multos, neque tot bonis expleverit omnem populum, gentemque. Unum tantum ſibi moleſtum eſſe, quod, ut optabat, commodis quorundam tenuiorum hominum non proſpexerit, qui ſibi, poſtquam ad ſacrum illum honoris gradum aſcenderit, fideliter miniſtrarint: ſperare tamen ſe Deum optimum max. Pontificemque, cujus dignitati toto animo inſervierit, fortunas eorum ſublevaturos. Nec oblitus eſt ſuo opportunoque tempore mandare cuſtodi ipſius, ut privilegium, quod beneficii loco à Pontifice impetrarat, ad delicta penitus abſtergenda traditum, ſibi legeret, dum mente orationeque conſiſteret. Cum hæc animo verſaret, ſane conſtanti ac forti, atque hoc ſermone conſolaretur; ſuos, qui præſentes aderant (ii autem erant, ut quiſque maxime illi acceptus probatuſque fuerat) angebat, atque ita perturbabat, ut lacrimas vix tenere poſſent: à quibus tamen ſibi diligenter temperabant, quamvis intelligerent ne magna quidem copia ipſarum ſpectante illo effuſarum, poſſe ipſum commoveri, & è ſtatu illo animi dejici. Eadem vero

hominis providentia in intelligendo, prædicendoque suis vitæ suæ fine, exitu ipso comprobata est, quæ in ceteris rebus judicandis significandisque sæpe apparuerat: crescente enim semper vi morbi, remediisque omnibus superatis, oppressus ille est; animamque efflavit . K. Sept. meridie. Quamvis autem horas circiter sex antea voce orbatus esset, non tamen sensu animi, intelligentiaque extremo illo tempore caruit, ut certis quibusdam notis indiciisque perspectum est; confiditque clementia conservatoris nostri, ut Christianum virum decet; & cum aliter non posset, se spem omnem suam in eo collocatam habere nutu, admonitus diligenter de hoc, significavit. Ut vero se constantem in hoc, maximeque pium præbuit, ita, quæ moris est consuetudinisque, non solum magno, verum etiam alacri animo geri, custodirique passus est; quæ sane, ut nuntia mortis, perterrefaciunt plærosque; ac valde omnes, qui non firmas radices egerunt in persuasionem Christianam, perturbant.

Reliquit vero ille discessu suo suos omnes mœroris ac luctus plenissimos: ut uniuersam quoque civitatem dolore magno affectam, quæ sane, quacunque ratione potuit, funus illius honestavit, & quam molesta ipsi optimi custodis mors fuisset, planum fecit, die autem, quæ secuta est mortem ipsius, funus ductum est. Orationem de laudibus ejusdem, & honeste acta cuncta vita, habuit Romulus Amazeus, disertus & nobilis orator, qui tunc in ea urbe, domicilio quodam vetere omnium disciplinarum, & humaniores litteras docebat, & negotia publica reip. administrabat, corpus in Divi Proculi depositum est, eo consilio, ut Venetias postea comportaretur, in sepulchroque majorum ipsius, clarissimorum virorum, collocaretur. Paulus III. nuntio allato de obitu Contareni, ægre admodum illum tulit: declaravitque quanti hominem fecisset, omni genere liberalitatis usus erga domum illius, nec tantum Pontifex Maximus, qui sæpe opera ipsius fideli & utili usus fuerat, verum etiam Romæ ceteri probi viri morte ipsius vehementer conflictati sunt, nam, quantum luctum eadem in patria excitarit, non facile dici potest, omnes denique, qui aliquando doctrinam illius gustarant, singularisque probitatis hominis specimen aliquod acceperant, publicam illam cladem existimarunt. Civis autem collegaque ipsius in amplissimo sacerdotio Petrus Bembus quantum dolorem cepisset ex gravi morbo Contareni, desperataque jam à medicis salute, notum omnibus esse voluit: in Epistola enim ad Flaminium Tomarotium, quomodo affectus animo esset audito casu illo, & propinqua morte optimi & honestissimi viri, diligenter narravit. Verbis ipsis, quum illustri loco posita sint: alioque sermone edita, supersedebo. Possem etiam aliorum multorum, doctorum & excellentium virorum, testimonia citare, qui quantum damnum morte illius factum esset, scriptis suis testati sunt: in quibus etiam nonnulli, qui ab eo vehementer dissentiebant de ratione vivendi, veroque cultu Christiani hominis, & acerrimi adversarii opinionum, quas ille in Germania defendit, extiterunt: magnifice tamen de eruditione, continentiaque illius in illis ipsis libris, quibus sententias ipsius oppugnabant, locuti sunt, quod fere usu venire non solet, ut à quibus de veritate homines dissentiant, non eosdem etiam conentur deformare, atque ita auctoritate omni ipsos spoliare. Et quoniam de dolore, quem illo tempore cepit Paulus III. mentionem feci, libet etiam commemorare, quod ab eodem illo familiari Contareni, & omnibus officiis cum eo conjuncto,

juncto Ludovico Beccatello, honesto in primis & fide digno viro, accepi, ad id confirmandum vehementer accommodatum: declarat enim mansisse diu in animo Pontificis ægritudinem hanc, ac levi quoque momento refricari solitam tantam plagam, nisi forte aliquis putet sapientissimum illum senem quotidie magis, in magna penuria talium virorum, cognovisse quantum incommodum olim acceptum fuerit obitu ejus viri, qui ut quietorum temporum ornamentum ingens, ita perturbatorum præsidium firmum erat: quum enim ad se illum evocasset, opera ipsius quibusdam in rebus usurus, diligenter ex eo quæsivit, an præsens forte ille adfuisset, quum fato Contarenus functus est: rogavitque ut diceret aliquid de institutis & vita illius, cui statim, mihi affirmavit ille, se respondisse id, quod erat: mirificam fuisse Contareni integritatem, fidemque in iis omnibus rebus gerendis, quæ mandatæ illi ab ipso forent, intelligeretve ipse sua sponte, facere ad dignitatem Romanæ reip. conservandam, virumque illum vera probitate præditum fuisse, non ficta ac simulata, quam personam plærique, ut eo perveniant, quo cupiunt, sibi callide imponunt, unumque omnium Contarenum veteres ac maxime ratas opiniones & animo probasse, & verbis etiam semper defendisse, quo sermone accepto commotum Pontificem Maximum, qui deambulabat, stetisse, manuque iterum percussisse mensam prope positam, dixisseque non sine gemitu quodam ac suspirio, quod indicavit evulsam fuisse penitus omnem ex animo ipsius suspicionem, quæ quondam eo inculcata de illo vocibus malevolorum fuerat. Amisimus profecto magnum virum, ac valde utilem reip. nostræ civem, sed, ut alia, ita hoc magno constantique animo ferendum.

Quoniam autem non semel dictum est in hac vita de magna labe animi quorundam, quum ab ipso illo vitio magnopere Contarenus abhorreret, qui alienam personam induentes (unde Græco vocabulo, sumpto ab actoribus fabularum, vulgo ὑποκριταὶ appellantur) & eam quidem semper meliorem, vel optimam potius omnium, longe alii videri volunt, quam vere sint; atque ita magnis in rebus imponunt simplicibus hominibus, nihil inde mali suspicantibus, unde plurimum ipsos expectare oportebat; non alienum esse duxi de hoc etiam disserere: etsi enim nunquam defuerunt, qui fallacias & dolos horum nefariorum hominum aperirent, ac maxime illos esse cavendos in vita admonerent, nunquam tamen ita probi viri eruditi & instructi fuerunt, ut satis possent artes eorum intelligere, atque insidias etiam vitare. In primis autem in pietatem nostram Christianam, quæ tota in simplicitate animi fundata est, radices egit, atque incommoda sæpe magna apud nos peperit hæc fraus. Quo majore odio digni sunt hi pessimi mortales, qui in re, quæ quo magis pura integraque est, eo magis probatur, astutis consiliis utuntur, ac dolos malos exercent. Hoc etiam aliquo modo significasse videtur doctissimus vir Plato, qui, hoc genus hominum notans, inquit, postremam injustitiam esse, videri velle optimum virum, quum minime sis. Idemque ab Æschylo, non solum gravi poëta, sed etiam docto in disciplina Pythagorea prolatum est, quum ferret in cælum magnis laudibus Amphiaraum, summum illum augurem, eundemque sanctissimum virum: inquit enim ipsum non studuisse quod multi faciunt, ut videretur optimus, verum ut esset, nam quod nos, malis multis doctos, reddunt etiam aliquando dubios & incertos: faciuntque, ut probos honestosque viros

ab

ab improbis & impuris distinguere nequeamus, non dici etiam potest quantopere hoc pacto obsint, cum apud Euripidem etiam sapiens antea semper habitus Theseus, eo nomine suspectam habuerit eximiam probitatem, castitatemque filii: insimulatus enim falso Hippolytus, quod cubile ipsius violasset, quum se ille apud eum purgaret, quod vita sua ab eo scelere valde remota esset, fidem ea de causa non fecit: timuit enim pater ne tenuis victus, cultusque, quo filius delectabatur: abstinentiaque à vescendis animantibus, simulata foret: simulque ne disciplina Orphei, quam ille profitebatur, familiaritasque demum Dianæ, in qua se valde jactabat, ficta esset, quare in alteram partem miserabiliter peccavit. Sed eo redeamus unde digressi sumus. Idem etiam intimus consiliis Contareni, nec minus studiosus famæ existimationisque hujus optimi, ac pudentissimi viri, quem sibi in vita tanquam vivum quoddam exemplar probitatis proposuerat, notam, quam improbe vitæ ipsius inurere præposterus quidam amicus studuit, hoc pacto delevit. Narrat enim forte evenisse, ut illo ipso tempore, quo graviter Contarenus ægrotabat, Bernardinus Ochinus, illæ novæ condendæ Franciscanæ familiæ dux & auctor, Bononiam venerit, Romam ad causam dicendam evocatus: insimulabatur enim in iis concionibus, quas Venetiis habuerat nonnulla dixisse, quæ veteribus decretis Romanæ reip. adversabantur: additque habuisse illum litteras ad se scriptas à Giberto Episcopo Veronensi, quibus à se petebat, ut diligenter ageret cum Legato, ut hortaretur hominem ad sistendum se in judicio: coramque ad ea, quæ ipsi objiciebantur, defendenda: quum cognovisset ipsum timide ad id descendere, egereque stimulo quopiam & auctoritate magni alicujus & gravis viri: neque enim adhuc Gibertus hominis levitatem inconstantiamque perspexerat: is autem vesperi venerat, quum jam cenassent omnes, Legatus tamen adhuc in lectulo vigilaret: qui, quum speraret morbum postridie leviorem fore, ut commodius eum audire posset, loquique cum ipso familiariter, jussit ut præberentur illi, quæ ad curandum corpus pertinerent: contigisse vero contra, ut ea nocte morbus ingravesceret: quare mane Legatum totum distentum fuisse in remediis, quæ medici adhibenda jusserant, sumendis, novisque curationibus: unde factum fuerit, ut neque de hospite illo, neque de alia ulla re agi cum eo potuerit. Bernardinus interim, cui in primis mala sua mens, malusque animus cognitus erat: atque umbras etiam, ut, qui sibi alicujus sceleris conscii sunt, faciunt, reformidabat, cœpit vereri ne astute illic detineretur: putabat enim fingere morbum Legatum, quo metu homo oppressus (nam hoc verum esse non multo post è consilio, quod cepit perspectum est) non cessabat Ludovicum urgere, ut rogaret Legatum potestatem sibi faceret abeundi; in quo ille ipsi non obtemperabat, putans brevi fore ut melius esset Legato: videbatur enim sibi perspexisse cupere illum magnopere cum Bernardino loqui; qui sane usque ad id tempus magnum sibi nomen ex facultate illa dicendi, & opinione sanctitatis conciliarat. Cum autem, magis magisque semper timore crescente, instaret, Ludovicus importuno sane tempore coactus est, cum æstu febris in lectulo Legatus jactaretur, eo irrumpere, rogareque ut pateretur ipsum abire: in quo sane humanissimus vir ei morem gessit, quumque ad eum Bernardinus introductus esset, hæc ipsa verba protulit. Vides quo in statu sim, excusatio hæc apud te justa sit: & ora, ut Deus opt. max. mihi propitius sit: fæliciterque

institutum

institutum iter perage, cui ille tantum, demisso (ut moris est) capite, respondit se prorsus ita facturum: illicoque abiit. Hic est sermo, quem Bononiæ habuit cum sanctissimo, & modestissimo viro Bernardinus, nec verbum præterea additum est, qui tamen postea, quum susceptam vitæ rationem deseruisset: accerrimumque se hostem Pontificiæ potestatis præbuisset, ut se sapienter id fecisse ostenderet: à perditaque causa & flagitiis multis contaminata, merito descivisse: habereque se multos socios ejus consilii probare vellet, non veritus est criminari amicum, memoriæque ac litteris prodere: questum secum esse eo tempore Contarenum de moribus institutisque Romanorum antistitum: & insectatione sæva atque injusta bonorum: hujuscemodique alia multa scribere prorsus inania, & quæ non solum à veritate abhorrerent, sed etiam vitæ ejus, cui afficta erant, nullo modo convenirent, quæ cuncta Ludovicus (ut est vir optimus & omnis officii, quod in amicitia coli debeat, observantissimus) asseverabat, refellendi ejus mendacii causa, & purgandæ innocentiæ viri illius mortui, quem vivum magnopere dilexerat, nec tantum hoc se ita habere, testimonio suo confirmabat, sed alios etiam testes hujus rei producebat, qui præsentes illic adfuerant: in quibus etiam nominabat Julium Contarenum, fratris Legati filium: qui post ejus mortem & ob naturæ probitatem, & ob commendationem patrui, creatus est Pont. Civitalis, cui præfecturæ regendæ præpositus antea fuerat. Cum hoc tanti momenti sit ad integritatem Contareni ostendendam, abstergendamque maculam illi falso aspersam, volui totam rem, ut factam eam accepi, ac pæne iisdem verbis, quibus mihi exposita est, commemorare.

Rebus autem gestis ab eo dum vixit enarratis, nunc quæ monimenta ingenii reliquerit, fructusque otii ipsius indicabo, prius tamen, quod adhuc valet aliquid ad confirmandam doctrinam hominis, testimonium de ea re gravissimi & eruditissimi viri citabo: quod additum superioribus testimoniis, quæ prodidi de eximio ingenio ipsius, præstantique cognitione omnium disciplinarum, vera esse declarabit: simulque non sinet quempiam dubitare, quomodo ille, in vita plerumque occupata, tot tamque præclara opera efficere potuerit, quæ multum etiam posteris prosint, perpetuoque testentur, qualis ille, quantusque vir fuerit. Ludovicus igitur, cui cognomen ferrei oris fuerit, nobilis philosophus, & qui multos annos in Bononiensi gymnasio summa cum laude & admiratione omnium, qui aliquando ipsum disputantem audierunt, matrem eam omnium optimarum artium coluit, mortuo Contareno, quum sermo ipsi esset institutus cum honestis quibusdam viris de damno, quod eo tempore factum esset interitu illius, plurimisque animi dotibus, ac maximis virtutibus, una cum eo extinctis, inquit doloris plenus: (nam virum eum valde dilexerat, in familiaritatemque se ejus insinuarat illo tempore, quo Legati nomine urbem eam rexit.) Ego, quod mihi videor meo jure facere posse: nec enim malum me omnino esse existimatorem harum rerum arbitror; affirmo hunc hominem omnibus, quos aliquando cognovi in philosophiæ studiis merito laudatos, qui sane non pauci fuere, præstitisse & scientia multarum rerum, & judicii firmitate: ipsumque vere philosophi gravissimo nomine dignum fuisse judico. Certe quum ego de aliqua re, propria ejus studii, cum eo differebam, videbar mihi præ illo minutus quidam philosophus esse; vel potius novus quispiam au-

diter,

ditor, & plane rudis ejus artis, quam profiterer, quare ad ipſum ſæpe me conferebam, ubi locus aliquis obſcurior mihi negotium faceſſeret: in qua quæſtione quum paulo antea ipſe toto animo verſatus eſſem, & aliquas etiam horas, evolutis pluribus voluminibus, præterita die conſumpſiſſem: ille vero, ut exiſtimari poteſt, ſpatio multorum annorum nullam cogitationem de ipſa ſuſcepiſſet, ita tamen apte & exquiſite nodos illos diſſolvebat, ut videretur diu multumque non multo antea de ea cogitaſſe, quare (inquit) ſæpe ego pæne ſtupidus evaſi; mihique potius cum cæleſti aliqua natura, quam cum mortali homine viſus ſum loqui: idque nunc, quia res ita ſe habet, verumque id prorſus eſt, prædico, nulla alia cauſa impulſus, quis enim non videt aſſentationi nunc locum non eſſe; quæ præterea à perſona, quam ſuſtineo longe ſemper abeſſe debet? Hæc aſſeveranter tunc ab illo prolata quum eſſent, auxerunt magnopere opinionem, quam, qui aderant, de præſtanti Contareni ingenio antea in animis habebant. Sed etiam ſcripta, quanta fuerit eruditio ipſius, aperiunt: quæ ſane, ut ordine à me tradantur, hæc ſunt. Edidit juvenis adhuc (xxx. enim tertium ætatis annum tunc agebat) librum contra judicium Petri Mantuani doctoris ſui; nec tamen ea de cauſa minus pius, quamvis contra pietatem facere videretur, fuit: ille enim in omni ſermone ſuo affirmare ſolitus erat, ex opinione ſententiaque Ariſtotelis exiſtimari debere animos noſtros eſſe mortales, quum contra ipſe, ſedulo adverſus eum diſputans, citatis multis locis, & tanquam tabulis obſignatis, oſtenderit longe aliter principem Peripateticorum de ea re ſenſiſſe: viderique potius immortalitate donatos ipſos Ariſtotelem eſſe voluiſſe, cujus opinionis antea Plato, unde didicerat, ſine ulla dubitatione fuerat. Argumenta autem illa firma ad probandum & gravia fuiſſe, opuſque totum valde elaboratum, perſpicitur, quia acutiſſimus ille phyſicus in libro, quo defendit opinionem illam ſuam, acriter oppugnatam ab eo, quem inſtruxerat, tradit eum librum & doctiſſimum omnium & uberrimum eſſe, qui omni tempore materiam illam perſecuti ſunt: additque videri prorſus cum divina opera & manu fabricatum fuiſſe. Scripſit etiam de Elementis libros quinque; in quibus viam omnem, rationemque Ariſtotelis diligenter expreſſit: miſit autem illos ad Mattheum Dandalum ſororis ſuæ virum: cujus hic ſupra mentio cum magnis veriſque ipſius laudibus facta eſt. Addidit his, in altiore philoſophiæ parte, libros quatuor, quos dicavit Paulo Juſtiniano, nobiliſſimo & clariſſimo ſuo civi, qui odio rerum humanarum, quum pertæſum eſſet varietatis ipſarum; ut facilius divinas contemplaretur, Deoque ipſi toto animo ſerviret; in Etruſcos montes cœtumque Camaldulenſium ſe contulerat. Hi libri ei, qui attente legerit, nullo negotio patefacient, quæ fuerit vis animi ipſius, & quanta prudentia in rebus gravioribus tractandis. Sed idem etiam (ut melius adhuc intelligatur factum illum natura et ſtudio fuiſſe ad perſonam eam ſuſtinendam, quam ipſi multo poſtea ſapientiſſimus Pontifex, multumque ſemper omni in re providens, impoſuit) juvenis adhuc, vitamque colens liberam, ac nullis ſacris aſtrictam: occaſionem hanc ejus rei nactus, quod familiaris ipſius Pontifex Bergomas deſtinatus fuerat, ipſum inſtitueret cupiens, duos libros ſcripſit de officio eorum ſacerdotum: finxitque ita atque informavit talem virum, quales ſi forent, quibus tantum hodie commiſſum eſt, non laboraremus. Quis enim non fateatur pias in primis caſtaſque fuiſſe cogitationes

tiones ipsius: totaque mente ac studio solitum esse in illis volutari optimum virum, postquam alium instruere & ornare in ea vita ausus est, quam ipse adhuc non attigerat: nec unquam cogitarat, præcepta illa sibi utilia aliquando futura? Præterea, quum orta quæstio esset in senatu de Pontificis max, potestate, divinitusne illa stabilita foret, an humanis consiliis regeretur; quumque multum de ea re illic in utramque partem disputatum esset, domum reversus, ut quid ipse de eo sentiret, ostenderet: omnique errore cives suos liberaret, spatio unius noctis libellum confecit, qui nunc excusus in manibus versatur. Sed, ut iisdem etiam in suo proprioque ipsorum munere prodesset: effigiemque ejus reipublicæ, in qua natus erat, exprimeret, quinque libros confecit de magistratibus, reque publica Venetorum, qui itidem divulgati sunt. Postquam vero in amplissimorum Antistitum collegium cooptatus est, perlectis diligenter synodis omnibus, quæ variis temporibus ob emendandum statum Christianæ reip. coactæ sunt, in breve quoddam corpus gravissimas quasque ipsarum collegit: servato temporum ordine, materiaque omni, quam persecutæ sunt, demonstrata. Utile vero mirifice potuit esse volumen illud ei synodo, de qua tunc summis contentionibus agebatur: quamque Paulus III. adversariis, reconciliandorum animorum gratia, proponebat: multumque opis afferre illis omnibus, qui in eo certamine versari deberent, misit autem opus hoc multarum vigiliarum ad eum, cujus maxime intererat, quid de ea re fieret: & qui eo tempore tota mente in illam curam incumbebat. Absoluto autem illo, par huic opus; & quod eundem finem haberet, aggressus est: scripsit enim quatuor libros de ritibus cerimoniisque nostræ religionis persuasionisque Christianæ, quæ Sacramenta appellant: quibus libris complexus est materiam illam omnem, &, quæ radix visque ipsarum fuisset, declaravit: quidque demum pie credi, & custodiri de illis deberet, veris rationibus, argumentisque satis firmis comprobavit, nam ipsum, argumento hoc sumpto, si, quod pollicitus erat, præstare voluisset, debuisse omnem quæstionem, de qua nunc tot tantæque lites & concertationes inter dissidentes partes reip. existunt, explicare planum & exploratum est, quare sic quoque præclare instruxit & armavit illos, qui pro veritate comminus congressuri erant cum hominibus magno errore inflatis, & causam eam malam obstinate defendentibus.

Ut autem libellum alium, admodum utilem pravis opinionibus ex animis hominum evellendis, conficeret, occasionem hanc habuit. Factum est, quum ille Bononiam Legati nomine obtineret, ut vir prudens, salutisque gregis illius, qui fidei ipsius potestatique commissus foret, ut pastorem bonum decet, valde studiosus, ad eum veniret, medicinam ab eo petens; rationemque accipere cupiens, qua salvum ipsum incolumemque redderet, quum graviter ægrotare non parvam partem ipsius cognosset: quam tamen totam rem ille ita tractari volebat, quum honestam nobilemque civitatem regeret, ut ne ignominia illa notaretur, & tamen remedium cito adhiberet, ne magis malum serperet. Consilium ipsius quum mirifice probasset Contarenus, multa animo revolvens, ut erat summus & accuratus medicus hujus pestilentis morbi, statuit demum ita rem esse agendam. Confecit tanquam institutionum quandam brevem Christiani hominis: collegitque, quæ magis mordere animum debent, probra omnia: & ita, ut aperire ipsa oporteat cum dolore sacerdoti: illum au-

tem commentariolum πολίχνιον appellavit, qui ſane non uni illi civitati ſanandæ factus videretur, ſed Chriſtianis omnibus in officio retinendis, & ab illa contagione liberandis; eum vero gravis ille vir ad ſuos comportavit, divulgatumque ſtudio quodam & arte effecit, ut vulgo reciperetur, cunctique ſe viæ illi tenendæ, legibuſque ſervandis aſtringerent: ſtatim enim probatus fuit omnibus, exceptis paucis illis, qui plane perditi ac deſperati forent: poſteaque & ipſe formis excuſus eſt. Quum autem, ut geſta tunc res eſt, temporique illi aptum fuit, nomen & civitatis & præfecti ipſius in ſacris rebus curandis celaverim, illa poſtea patefacta, quum incommodi nihil amplius inde naſci poſſit, deberi puto perſonam etiam à me indicari. Moronus enim Mutinenſium Epiſcopus is fuit, qui & ipſe non multo poſt ob ſingularem prudentiam in rebus gerendis, præclaraſque alias animi dotes, auctus dignitate eſt à Pontifice maximo: cujus ampliſſimi ſacerdotii inſigne Bononiæ manibus ſuis Legatus capiti ipſius impoſuit. Illuſtravit etiam Scholiis quibuſdam ſuis Contarenus multós obſcuros locos in Epiſtolis Divi Pauli, quum ipſas accurate legeret, quo ſane in ſtudio toto animo occupatus erat, cum mors eum oppreſſit. Sed etiam Epiſtolas ipſe non paucas conſcripſit eruditas, & optimorum præceptorum plenas: ut libellos etiam nonnullos alios, aliquam occaſionem illorum conficiendorum nactus: præcipue autem ſtudiis amicorum, variiſque eorum temporibus ſerviens, in quibus eſt quæſtio diligenter explicata, perdifficilis ſane, magnique ſemper momenti habita ad vitam bene beateque degendam; qua traditur liberam eſſe poteſtatem noſtram, omnique nexu cauſarum ac neceſſitate ſolutam, veteres illi περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν ipſam vocabant, & qui de fato diſſerunt, re huic contraria, neceſſario de ipſa diſputationem ſuſcipiunt, eum vero librum miſit ad Victoriam Columnam: fœminam lectiſſimam, & quæ ob eximium amorem erga virum mortuum, admirabilemque ingenii laudem in condendo carmine, maximo quoque honore digna eſt. Sed etiam, ut ſorori ſuæ, quæ ſe in caſtiſſimum cœtum mulierum Muranarum conjecerat, morem gereret: animumque ipſius ſuaviſſimo cibo aleret in ea ſolitudine, cui ſe dicaverat, interpretatus eſt duos Hebræorum illorum cantus Italico noſtræ ætatis ſermone: cum enim ille doctrina ingenioque ſuo prodeſſe quoque alienis ſtuderet; non viſus ſibi eſt poſſe ſuis ullo modo deeſſe.

Quin etiam, eodem honeſto deſiderio incenſus, ut utilitatibus fratrum ſuorum ſerviret, qui crebro, mercaturis faciendis operam dantes, navigabant, confecit libellum de æſtu maris, &, quam cauſam reciproca illa fluctuum agitatio haberet, diligenter monſtravit: qui tamen liber amico ipſius commodatus magno adhibito ſtudio, recuperari nunquam potuit. Sed ne omnia diligenter minutiora ipſius opera, quæ plurima ſunt, enumerem; in quibus tamen appareret ſpecimen illius doctrinæ ac judicii, finem faciam: poſſum enim vere affirmare, quodcunque temporis vacuum à negotiis nanciſcebatur, in his rebus ipſum conſumere ſolitum: omneſque vigilias ſuas cum conſueſſe temporibus amicorum neceſſariorumque ſuorum conſecrare: neque enim oſtentationis & gloriæ cauſa hujuſcemodi ſcriptiones ſuſcipiebat: in hiſque ſe dies atque noctes macerabat: quamvis juſtus inde honos, nec magnopere reprehendendus conſequatur: ſed ut dixi, voluntati amicorum, commodiſque indulgens: ſive ſtudiis ſuis memoriæque ſerviens, à ſcribendo nunquam ceſſabat.

COMPENDIUM VITÆ

ERASMI ROTERODAMI.

NATUS Roterodami in Vigilia Simonis & Judæ. Supputat annos circiter 57. Mater dicta est Margareta, filia medici cujusdam Petri, Ea erat à Septimontio, vulgo Zevenberge, Fratres illius duos vidit. Dordraci pene nonagenarios. Pater dictus est Gerardus. Is clam habuit rem cum dicta Margareta, spe conjugii. Et sunt qui dicant intercessisse verba. Eam rem indigne tulerunt & parentes Gerardi & fratres. Pater erat Helias, mater Catarina: uterque pervenit ad extremam senectutem, Catarina pene ad nonagesimum quintum annum. Fratres erant decem, nulla soror; ex eodem patre & matre; omnes conjugati. Gerardus erat natu minimus, uno excepto. Visum est omnibus, ut ex tanto numero unus Deo consecraretur. Nosti affectus senum. Et fratres nolebant minui rem, sed esse apud quem ipsi convivarentur. Gerardus videns se modis omnibus excludi à matrimonio magno consensu omnium, fecit quod solent desperati, clam aufugit, & ex itinere misit parentibus & fratribus Epistolam cum manumanum complexa; addito elogio, Valete, nunquam vos videbo. Interim relicta est sperata conjux gravida. Puer alitus est apud aviam. Gerardus Romam se contulit. Illic scribendo, nam tum nondum erat ars Typographorum, rem affatim paravit. Erat autem manu felicissima. Et vixit juveniliter. Mox applicuit animum ad honesta studia. Græce & Latine pulchre calluit. Quin & in Juris peritia non vulgariter profecerat. Nam Roma tunc doctis viris mire floruit. Audivit Guarinum. Omnes auctores sua manu descripserat. Parentes ubi rescifcunt eum esse Romæ, scripserunt illi, puellam, cujus matrimonium ambiret, esse vita defunctam. Id ille credens, præ mœrore factus est presbyter, totumque animumque ad religionem applicuit. Reversus domum comperit fraudem. Nec illa tamen unquam post voluit nubere, nec ille unquam tetigit eam. Puerum autem curavit liberaliter educandum, & vix quatuor annos egressum misit in ludum litterarium. Ac primis annis minimum proficiebat in litteris illis inamœnis quibus natus non erat: ubi nonum ageret annum, misit Daventriam: ma-

Ubi natus. Mater. Avunculi. Pater. Avus, & Avia. Patrui. Pater Erasmi confert se in exteras regiones. Erasmus liberaliter educatus Mittitur quadriennis in ludum litterarium, Novennis Daventriam.

Sic omnibus litteris est in Autographo: quid sit, nondum capio. An à Patre Erasmi quid Rudimentorum scriptum; quum is Græce Latineque pulchre calluerit, Vir istoc ævo litteratissimus?

Pestis matrem Erasmi tollit.

Pater Erasmi moritur.

Tutores Erasmi.

Erasmus ablegatur in Buscum ducis.

Redit ad Tutores.

Invitatus ad monachismum.

ter sequuta est, custos & curatrix teneræ ætatis. Ea schola tunc adhuc erat barbara. Prælegebatur * pater meus: exigebantur tempora: prælegebatur Ebrardus & Joannes de Garlandia: nisi quod Alexander Hegius & Zinthius cœperant aliquid melioris litteraturæ invehere. Tandem ex pueris collusoribus, qui grandiores natu audiebant Zinthium, primum cepit odorem melioris doctrinæ: post aliquoties audivit Hegium, sed non nisi diebus festis, quibus legebat omnibus. Hic pervenit ad classem tertiam: tum pestis vehementer ibi sæviens sustulit matrem, relicto filio, jam annum decimum tertium agente. Quum pestis indies magis ac magis incrudesceret, tota domo, in qua agebat, desolata, reversus est in patriam. Gerardus, accepto tristi nuncio, cœpit ægrotare, ac paulò post mortuus est. Uterque decessit non multo supra annum quadragesimum. Tres tutores instituit, quos habebat fidissimos. Horum præcipuus erat Petrus Winckel, tum ludi litterarii Magister Gaudæ. Legavit rem mediocrem; si tutores bona fide administrassent. Itaque ablegatus est in Buscum ducis, quum jam satis maturus esset Academiæ. Verum illi Academiam metuebant, quod statuerant puerum religioni alere. Illic vixit, hoc est perdidit, annos ferme tres in ædibus fratrum, ut vocant: in quibus tum docebat Romboldus. Quod genus hominum jam late se spargit per orbem, quum sit pernicies bonorum ingeniorum, & seminaria monachorum. Romboldus, qui mire adamabat ingenium pueri, cœpit eum sollicitare, ut suo gregi accederet. Puer excusabat inscitiam ætatis. Hic exorta peste, quum diu laborasset febri quartana, reversus est ad tutores, jam stylo quoque satis prompto, ex aliquot auctoribus bonis parato. Unus tutor perierat peste: cæteri duo, re non admodum bene gesta, cœperunt agere de monasterio. Adolescens languens febri, quæ supra annum illum tenuerat, non abhorrebat à pietate: cæterum à monasterio abhorrebat. Itaque sinunt diem ad cogitandum. Interim Tutor subornat, qui pelliceant, qui minitentur, qui perpellant animum imbecillem. Atque interea repererat locum in monasterio canonicorum, qui vulgo vocantur Regulares, in Collegio, quod est juxta Delft dicto Sion: quæ domus est principalis ejus Capituli. Ubi dies venisset respondendi, respondit prudenter adolescens: se nondum scire, neque quid esset mundus, neque quid esset monasterium, neque quid esset ipse: proinde videri consultius, ut adhuc annos aliquot agat in scholis, donec sibi notior esset. Hæc quum videret constanter dici ab adolescente, statim infremuit Petrus. Ergo, inquit, frustra laboravi, qui talem locum tibi magnis precibus pararim: tu es nebulo: non habes spiritum bonum: abdico tutelam tuam. Vide, unde alaris. Adolescens respondit, se accipere abdicationem, & ea esse ætate, ut non opus sit tutoribus. Ubi vidit se minis nihil proficere, subornat fratrem, qui & ipse tutor erat, negociatorem. Is blanditiis agit. Accedunt instigatores undique. Habebat sodalem, qui prodidit amicum; et urgebat febris: nec tamen arridebat monasterium, donec forte fortuna viseret monasterium ejusdem ordinis in Emaus sive Steyne, juxta Gaudam. Ibi reperit Cornelium, quem Daventriæ habuerat sodalem in eodem cubiculo. Is nondum acceperat sacrum illum cultum: viderat Italiam, sed audierat parum doctus. Hic suum agens negotium, cæpit mira loquentia depingere vitæ genus sanctissimum, copiam librorum, otium, tranquillitatem, sodalitatem angelicam. Quid non? Trahebat affectus,

affectus ille puerilis ad veterem sodalem. Alii alliciebant, alii propellebant. Onerabat febris. Hunc locum delegit, altero fastidito; * lactabat interim, donec haberet sacram vestem. Interea, tametsi adolescens, sensit quam non esset illic vera pietas. Et tamen totum illum gregem excitavit ad studium. Parantem abire ante professionem partim pudor humanus, partim minæ, partim necessitas coërcuit. * Tandem per occasionem innotuit Episcopo Cameracensi, Henrico à Bergis. Is sperabat Cardinalicium galerum; & habuisset, nisi defuissent præsentes nummi. Ad hoc iter optabat hominem Latine doctum. Itaque per hunc evocatus est cum auctoritate Episcopi Trajectensis, quæ sola sufficiebat. Et tamen ille adjunxit auctoritatem Prioris & generalis. Concessit in familiam Episcopi, servato tamen habitu. Quum Episcopus esset destitutus spe galeri, sentiretque illum in amore parum constantem erga omnes, egit, ut iret Lutetiam studii gratia. Promissum est stipendium annuum: nihil missum est. Sic solent principes. Illic in Collegio montis acuti ex putribus ovis & cubiculo infecto concepit morbum, hoc est, malam coporis, antea purissimi, affectionem. Itaque rediit ad Episcopum. Acceptus est honorifice. Recreatus est à morbo Bergis. Revisit Hollandiam hoc animo, ut maneret apud suos. Sed ipsis ultro hortantibus rediit Lutetiam. Ibi destitutus auxilio Mæcenatis vixit verius, quam studuit: & ob pestilentiam ibi multis annis perpetuam, singulos annos redeundum erat in patriam. A studio Theologiæ abhorrebat, quod sentiret animum non propensum, ut omnia illorum fundamenta subverteret; deinde futurum, ut Hæretici nomen inureretur. Tandem, ubi totum annum sæviret pestis, coactus est Lovanium commigrare: Ante inviserat Angliam in gratiam Montjoy tum discipuli, nunc Mæcenatis; sed amici verius quam benigni. Id temporis omnium bonorum apud Anglos benevolentiam sibi conciliavit, ob id præsertim, quod spoliatus in littore Dovariensi, non solum non ultus sit injuriam; sed mox emisit libellum in laudem regis, & totius Angliæ. Tandem è Gallia magnis promissis revocatus est in Angliam, quo tempore nactus est amicitiam Archiepiscopi Cantuariensis. Ubi promissa non apparerent, petiit Italiam: cujus adeundæ desiderio semper arserat. Egit paulo plus quam annum Bononiæ, jam vergente ætate, hoc est ferme quadragenarius. Inde contulit se Venetias, & edidit Adagia: inde Patavium, ubi hibernavit: mox Romam, quo jam fama celebris ac plausibilis præcesserat. Raphaeli, Card. S. Georgii, præcipue charus fuit. Non defuisset ampla fortuna; nisi mortuo rege Henrico VII. & successore VIII. amicorum literis amplissima pollicentibus revocatus esset in Angliam. Illic decreverat reliquum ætatis peragere: verum ubi ne tum quidem præstarentur promissa, subduxit se in Brabantiam, invitatus in aulam Caroli * nunc Cæsaris, cui consiliarius factus est opera Joannis Silvagii Cancellarii magni. Cætera sunt tibi nota. Mutati cultus rationem reddidit in libello primo, quo respondit Laicis sycophantiis: formam ipsi describetis. Valetudo semper fuit tenera; unde crebro tentabatur febribus, præsertim in Quadragesima ob piscium esum, quorum solo odore solebat offendi. Ingenium erat simplex; adeo abhorrens à mendacio, ut puellus etiam odisset pueros mentientes, & senex ad illorum aspectum etiam corpore commoveretur. Linguæ inter amicos liberioris, nonnunquam plusquam sat esset: & sæpe falsus non poterat tamen amicis.

Mancipat se Monasterio.
** Sic habet Autographum: scribere voluit lactabatur.*
** Hic in margine adscriptum erat, professus est, eadem, ut videbatur, manu.*
Evocatus ab Henrico Bergensi Episcopo Cameracensi.
Lutetiam proficiscitur, studiorum gratia.
In morbum lapsus redit ad Episcopum.
Hinc in Hollandiam.
Mox Lutetiam.
Abhorret a studio Theologico.
Migrat Lovanium, post peregrinationem Anglicanam.
Ex Gallia revocatur in Angliam.
Petit Italiam.
Edit Venetiis Adagia.
Adit Romam.
Revocatur in Angliam.
Regressus in Brabantiam fit consiliarius principis.
**Vix paret, an nunc, an tunc scriptum.*
Valetudo Erasmi.
Ingenium.
Mores.

cis diffidere. Putidulus erat, neque quidquam unquam ſcripſit, quod ipſi placeret: ac ne facie quidem propria delectabatur: vixque extortum eſt amicorum precibus, ut ſe pingi pateretur. Dignitatum ac divitiarum perpetuus contemptor fuit: neque quidquam habuit prius otio, ac libertate. Candidus æſtimator alienæ doctrinæ, & fautor ingeniorum unicus, ſi fortuna ſuppetiſſet. In provehendis bonis litteris nemo magis profecit, gravemque ob hanc rem invidiam ſuſtinuit à barbaris & Monachis. Uſque ad annum quinquageſimum nec impetiverat quenquam, nec impetitus eſt à quoquam ſtylo. Idque habebat ſibi propoſitum omnino ſtylum incruentum ſervare. A Fabro primum eſt impetitus: nam Dorpiana orſa ſuppreſſa ſunt. In reſpondendo ſemper erat * civilitate. Lutherana tragœdia oneraverat illum intolerabili invidia, diſcerptus ab utraque parte, dum utrique ſtudet conſulere. Augebo catalogum operum meorum: ex hoc quoque multa colligentur. Scripſit ad me Gerardus Noviomagus quoſdam meditari vitam Eraſmi, partim carmine, partim oratione. Ipſe cupiebat inſtrui ſecreto: ſed non auſus ſum mittere. Si contingat cum illo colloqui, poteris illi communicare. Nec tamen expedit aliquid tentare de vita, niſi res ipſa urgeat. Sed his de rebus fortaſſis alias, aut etiam coram.

Primus Eraſmi adverſarius.

** Sic in Autographo erat: voluit addere præditus; vel ſcribere civilior.*

Hæc ubi ſcripſiſſem venit Berckman onuſtus mendaciis. Scio quam ſit difficile, continere arcanum, tamen uni tibi credo omnia. Celebravi Viandulum noſtrum: Livinus exhibebit libellum: hortare Ceratinum, ut, ſi quando relegat auctorem, annotet aliqua. Favendum eſt Frobenio: ego non poſſum illi ſemper adeſſe. Et ejus cauſa gravor magna invidia. Noſti, quam ſint figuli. Rurſum vale.

Notat inter alia, quam ob cauſam monaſterio, cui ſe invitus ſatis manciparat, fuerit egreſſus, immo cujus auctoritate evocatus. Quum autem lapſu temporis eo nomine multorum calumniis vir pius objiceretur, & Servatius etiam, qui Patris dignitate cœnobio huic præerat, literis eum revocaret, nervoſam ad eum ſcripſit Epiſtolam, qua ſe vitæ monaſticæ calamitates ferre non poſſe teſtabatur; rationibus additis, quibus motus veſtibus ſe exuerat Monaſticis. Eam ab C L V. Petro Scriverio, Eraſmi noſtri ſtudioſiſſimo, acceptam hoc loco apponere operæ precium duxi, cum quod in Epiſtolarum volumine nuſquam compareat, tum quod univerſæ vitæ rationem, uti ſcribens ipſe inibi loquitur, exponat.

REVERENDO

Reverendo Patri Servatio

ERASMUS,

S. P. D.

HUMANISS. Pater. Literæ tuæ per plurimorum jactatæ manus, tandem ad me quoque pervenerunt jam Angliam ingressum, quæ mihi ſanè voluptatem incredibilem attulerunt, quæ veterem illum tuum in me animum adhuc ſpirant. Paucis autem reſpondeo, utpote ex itinere jam ſcribens, & ad ea potiſſimum quæ tu ſcribis & ad rem maximè pertinent. Tam varia eſt hominum ſententia, & ſuus cuique eſt avium cantus, ut omnibus ſatisfieri non poſſit. Ego certè hoc ſum animo, ut quod ſit factu optimum ſequi velim, teſtis eſt mihi Deus, nam ſi quid olim juveniliter ſenſi, id partim ætas, partim rerum correxit uſus. Nunquam fuit conſilium vel vitæ genus, vel cultum mutare, non quod probarem, ſed ne cui ſcandalo eſſem. Scis enim me ad id vitæ genus tutorum pertinacia, & aliorum improbis hortatibus adactum magis quàm inductum. Tunc Cornelii Uverdeni convitiis, & pudore quodam fuiſſe retentum, quum intelligerem, mihi hoc vitæ genus haud quaquam aptum eſſet. Nam non omnibus congruunt omnia. Jejuniorum impatiens ſemper fui, idque peculiari quadam corporis ratione. Semel excitatus à ſomno, nunquam potui redormiſcere, niſi poſt horas aliquot: ad literas tantum rapiebatur animus, quarum iſthic nullus uſus, adeo ut non dubitem, quin ſi in liberum aliquod vitæ genus incidiſſem, non ſolum inter fœlices, verum etiam inter bonos potuiſſem numerari. Itaque cum intelligerem me nequaquam eſſe idoneum iſti generi vitæ, & coactum non ſponte ſuſcepiſſe, tamen quia receptum eſt (publica noſtri ſeculi opinione) piaculum eſſe, à ſemel ſuſcepto vitæ genere diſcedere, decreveram, & hanc infœlicitatis meæ partem perpeti. Scis enim me multis in rebus infortunatum eſſe, at unum hoc cæteris omnibus gravius eſſe duxi, quòd in hujuſmodi vitæ genus detruſus eſſem, à quo tum animo tum corpore eſſem alieniſſimus: Animo, quòd à ceremoniis abhorrerem, & libertatis amans eſſem: Corpore, quòd etiamſi maximè placuiſſet vitæ inſtitutum, corporis natura non ferebat iſtiuſmodi labores. At objiciet mihi aliquis annum probationis (ut vocant) & ætatem maturam.

turam. Ridiculum, quasi quis postulet, ut puer anno decimo septimo, maximè in literis educatus, norit seipsum, quod magnum est, etiam in sene: an anno unó id discere potuerit, quod multi cani nondum intelligunt. Quanquam ipse nunquam probavi, & gustatum jam multò minus, sed iis quas dixi rationibus sum irretitus. Tametsi fateor eum qui verè sit bonus, in quovis vitæ genere bene victurum. Nec diffiteor me ad magna vitia fuisse propensum, non tamen usqueadeo corrupta natura, quin si commodus accessisset gubernator, & vere Christianus, non Judaice superstitiosus, potueram ad bonam duci frugem. Hoc igitur interim spectavi, in quo vitæ genere minimè malus essem, atque id sane me assecutum puto. Vixi interim inter sobrios, vixi in studiis literarum, quæ me à multis vitiis avocaverunt. Licuit consuetudinem habere cum viris verè Christum sapientibus, quorum colloquiis factus sum melior.

Erasmi Scripta.

Nihil jam jacto de libris meis, quos fortassis vos contemnitis: at multi fatentur redditos eorum lectione non solum eruditiores, verum etiam meliores.

Qualem se habuerit Erasmus.

Pecuniæ studium nunquam me attigit. Famæ gloria nec tantillum tangor. Voluptatibus, etsi quondam fui inquinatus, nunquam servivi. Crapulam, ebrietatem semper horrui fugique. Quoties cogitabam de repetendo contubernio vestro, succurrebat invidia multorum, contemptus omnium, colloquia quàm frigida, quam inepta, quam non sapientia Christum? convivia quàm laïca, denique tota vitæ ratio, cui, ἣν ἀφαιρῇς τὰς, ὡς πολλὰ, περιεργίας, οὐκ οἶδά τι ἂν ἀπολείποις ἐξαιρετόν. Postremo succurrebat corporis imbecillitas, quæ jam ætate & morbis, ac laboribus aucta est, quæ facit, ut nec vobis satisfacturus essem, & meipsum occiderem. Jam annis aliquot obnoxius sum calculo, gravi sanè morbo & capitali. Jam annis aliquot nihil bibo, nisi vinum, neque quodvis vinum, idque cogente morbo. Non fero quemvis cibum, nec cœlum quidem quodlibet. Nam morbus hic facile recurrens, maximam postulat vitæ moderationem: & novi cœlum Hollandicum, novi victus vestri rationem, ut de moribus nihil dicam. Itaque si rediissem, nihil aliud fuissem assecutus, nisi quod vobis molestiam attulissem, mihi mortem.

An beatum Monachis convivere & commori.

Sed tu fortassis bonam felicitatis partem existimas inter confratres emori. At fallit & imponit ista persuasio, non solum tibi, verum etiam propemodum universis. In loco, in cultu, in victu, in ceremoniolis quibusdam Christum & pietatem collocamus, Actum putamus de illo, qui vestem albam commutavit in nigram, aut qui cucullum pileo, qui locum subinde mutet. Ausim illud dicere μέγιστον τῆς χριστιανῆς εὐσεβείας ὄλεθρον ἐκ ταύτων, ἃς καλοῦσι ῥελιγιώνων ἐκπεπτῶσθαι tametsi pio fortassis studio primum inductæ sint. Deinde paulatim creverunt, & in sex millia sese discriminum sparserunt. Accessit summorum Pontificum autoritas nimium ad multa facilis & indulgens. Quid enim laxis istis religionibus, ὃ μιαρώτερον ἢ ἀσεβέστερον. Jam ad laudatas si te conferas, imò laudatissimas, εἰ μὴ ψύχρας τίνας καὶ ἰουδαϊκὰς θρησκείας, haud scio quam Christi reperias imaginem. Ex his sibi placent, ex his alios judicant & contemnunt. Quanto majus est è Christi sententia totum orbem Christianum unam domum & velut unum habere monasterium, omnes concanonicos & confratres putare, Baptismi sacramentum summam religionem ducere, nec spectare ubi vivas, sed quàm bene vivas.

Erasmus peregrinationum studiosior.

Vis me sedem stabilem figere, quod etiam ipsa suadet senectus. At laudatur Solonis, Pythagoræ, Platonisque peregrinatio. Vagabantur & Apostoli, præcipue Paulus. D. Hieronymus etiam monachus, nunc Romæ est, nunc in Syria, nunc in Aprica,

nu-

nunc alibi atque alibi. Et canus etiam sacras prosequitur literas. At non sum cum hoc conferendus, fateor, sed tamen nunquam mutavi locum, nisi vel peste cogente, vel studii causa, vel valetudinis, & ubicunque vix, (dicam enim de me fortassis arrogantius, sed tamen vere,) probatus sum à probatissimis, laudatus sum à laudatissimis. Nec ulla est regio, nec Hispania, nec Italia, nec Anglia, nec Scotia, quæ me ad suum non invitet hospitium. Etsi non probor ab omnibus (quod nec studeo) certe primis placeo. Romæ nullus erat Cardinalis, qui me non tanquam fratrem acciperet, quum ipse nihil tale ambirem: præcipue vero Cardinalis Sancti Georgii, Cardinalis Bononiensis, Cardinalis Grymanus, Cardinalis Navetensis, & hic ipse qui nunc Pontifex Maximus est, ut ne dicam de Episcopis, Archidiaconis, & viris eruditis. Atque hic honos non tribuebatur opibus, quas etiam nunc non habeo, nec desidero, non ambitioni à qua semper fui alienissimus, sed literis duntaxat, quas nostrates rident, Itali adorant. In Anglia nullus est episcopus, qui non gaudeat à me salutari, qui non cupiat me convivam, qui nolit domesticum. Rex ipse paulò ante patris obitum, cum essem in Italia, scripsit ad me suapte manu literas amantissimas, nunc quoque sæpe sic de me loquitur, ut nemo honorificentius, nemo amantius, & quoties eum saluto, blandissime amplectitur, & oculis amantissimis obtuetur, ut intelligas eum non minus bene de me sentire, quam loqui. Regina conata est me sibi præceptorem asciscere. Nemo est qui nesciat quin si vel paucos menses velim in aula regis vivere, quantum libeat sacerdotiorum mihi accumulaturum, sed ego huic ocio meo, & studio, & laboribus omnia posthabeo. Cantuariensis Archiepiscopus totius Angliæ primas, & regni hujus Cancellarius, vir doctus & probus, me sic amplectitur, ut si pater essem, aut frater, non posset amantius. Et ut intelligas hoc eum ex animo facere, dedit mihi sacerdotium 100. ferè nobilium, quod postea volente me in pensionem 100. coronatorum mutavit, ex mea resignatione, ad hæc dedit dono supra 400. nobiles. His pauculis annis, idque nihil unquam petenti, dedit uno die nobiles. 150. Ab aliis Episcopis supra 100. nobiles accepi gratuita liberalitate oblatos. D. Montjoius hujus regni Baro, quondam meus discipulus dat annuè mihi pensionem C. Coronatorum. Rex & Episcopus Lincolniensis, qui nunc per regem omnia potest, magnifice multa promittit. Sunt hic duæ universitates Oxonia & Cantebergia, quarum utraque ambit habere me: nam Cantebergiæ menses complures docui Græcas & sacras literas, sed gratis, & ita facere semper decretum est. Sunt hic collegia, in quibus tantum est religionis, tanta vitæ modestia, ut nullam religionem non sis contempturus, si videas. Est Londini D. Joannnes Coletus D. Pauli Decanus, vir qui summam doctrinam cum admirabili pietate copulavit, magnæ apud omnes autoritatis. Is me sic amat, id quod sciunt omnes, ut cum nemine vivat libentius quam mecum: ut omittam alios innumeros, ne sim vobis molestus, & jactantia, & loquacitate. Jam ut de operibus dicam aliqua. Enchiridion opinor te legisse, quo non pauci fatentur se ad pietatis studium inflammatos, nihil mihi arrogo, sed gratulor Christo, si quid per me boni contingit illius dono. Adagiorum opus ab Aldo impressum an videris nescio: Est quidem prophanum, sed ad omnem doctrinam utilissimum, mihi certe inæstimabilibus constitit vigiliis. Eddidi opus de rerum verborumque copia, quod inscripsi Coleto meo, opus

A multis petitus & amatus.

Erasmi Scripta.

utilissimum

utilissimum concionaturis, at ista contemnunt ii, qui omnes bonas contemnunt literas. His duobus annis præter alia multa castigavi Hieronymi Epistolas, adulterina, & subdititia obelis jugulavi: obscura scholiis illustravi. Ex Græcorum & antiquorum codicum collatione castigavi novum totum Testamentum, & supra mille loca annotavi non sine fructu Theologorum. Commentarios in Epistolas Pauli cœpi, quos absolvam, ubi hæc edidero. Nam mihi decretum est, in sacris immori literis.

In hisce rebus colloco ocium & negocium meum. In iis magni viri dicunt me valere, quod alii non valent. In vestro vitæ genere nihil valiturus sum: cum tam multis doctis & gravibus viris habui consuetudinem & hic, & in Italia, & in Gallia neminem adhuc reperi, qui mihi consuleret, ut ad vos me reciperem, aut qui hoc judicaverit melius. Quin & ipse felicis memoriæ D. Nicolaus Uvercerus, qui te præcessit, semper mihi hoc solitus erat dissuadere, suadens ut alicui Episcopo potius me adjungerem, addens se nosse & animum meum, & fraterculorum suorum mores: nam iis utebatur verbis lingua vernacula. Et in hoc vitæ genere in quo sum video quæ fugiam, sed quid potius sequar, non video. Nunc restat, ut de ornatu quoque tibi satisfaciam. Semper antehac usus sum cultu Canonicorum, & ab Episcopo Trajectino cum essem Lovanii, impetravi ut sine scrupulo uterer scapulari lineo, pro veste linea integra, & capitio nigro, pro pallio nigro juxta morem Lutetiorum. Cum autem adirem Italiam, videremque toto itinere Canonicos magna veste cum scapulari, ne quid offenderem novitate cultus, veste nigra illic uti cœpi cum scapulari. Postea pestis orta est Bononiæ, & illic qui curant peste laborantes, linteum album ex humeris pendens ex more gestant, hi congressus hominum fugitant. Itaque cum die quodam doctum amicum viserem, quidam nebulones eductis gladiis parabant me invadere, fecissent, ni matrona quædam admonuisset Ecclesiasticum me esse. Altero item die cum Thesaurarii filios adirem, utrinque cum fustibus in me concurrerunt, & pessimis clamoribus. Itaque à bonis viris admonitus, occultavi scapulare, & impetravi veniam à Julio 2. ut ornatu religionis uterer, aut non uterer, ut mihi visum esset, modo vestem haberem sacerdotalem. Et si quid ante peccatum esset ea in re, literis id totum condonavit. In Italia ergo perseveravi veste sacerdotali, ne mutatio esset alicui scandalo. Postquam autem in Angliam redii, decrevi meo solito uti ornatu, & domum accersito amico quodam primæ laudis, & in vita, & in doctrina ostendi cultum, quo uti statuissem. Rogavi an in Anglia conveniret, probavit, atque ita in publicum prodii. Statim admonitus sum ab aliis amicis, cum cultum in Anglia ferri non posse, ut celarem, celavi: & quoniam non potest celari, quin aliquando deprehensus scandalum pariat, reposui scrinio, & veteri Pontificis autoritate sum usus usque adhuc. Excommunicant Pontificiæ leges eum, qui religionis habitum abjecerit, quo liberius inter seculares versetur. Ego coactus deposui in Italia, ne occiderer quidem, deinde coactus deposui in Anglia, quia tolerari non poterat, cum ipso multò maluerim uti. At nunc denuo recipere plus gigneret scandali, quam mutatio ipsa gignebat. Habes universam vitæ meæ rationem, habes meum consilium. Cupio & hoc vitæ genus mutare, si quod videro melius. Sed in Hollandia quid agam non video.

Abhorret ab vita Monastica.

Ornatus quo Erasmus in publico usus.

Erasmi genius alienior à patria

video. Scio non conventurum cum cælo, neque cum victu, omnium oculos in me excitabo. Redibo senex & canus, qui juvenis exivi. Redibo valetudinarius, exponar contemptui etiam infimorum, solitus & à maximis honorari. Studia mea compotationibus permutabo. Nam quòd polliceris officium tuum in quærenda sede, ubi cum maximo, ut scribis, vivam emolumento: quid sit, non possum cogitare, nisi forte collocabis me apud monachas aliquas, & serviam mulieribus qui Archiepiscopis, nec regibus servire volui. Emolumentum nihil moror, neque enim studeo ditescere, modo tantum sit fortunæ, ut valetudini, & ocio literarum suppetat, & vivam nulli gravis. Atque utinam liceat hisce de rebus coram commentari. Nam literis nec satis commode nec tuto licet. Tuæ enim quanquam per certissimos missæ tunc sic aberrarant, ut nisi ipse casu in arcem hanc me contulissem, nunquam fuerim visurus, & accepi jam à pluribus inspectas. Quare ne quid scripseris arcani, ni certò cognoveris ubi sim, & nuncium nactus sis fidelissimum. Peto nunc Germaniam, id est, Basilæam, editurus lucubrationes meas. Hac hyeme fortassis futurus Romæ. In reditu dabo operam, ut pariter colloquamur alicubi. Sed nunc æstas ferme præteriit, & longum est iter. De morte Guilhelmi, Francisci, & Andreæ, sciebam ex Rasbondo, & ejus uxore. Dominum Henricum resaluta diligenter, reliquosque qui tecum vivunt omnes, in quos habeo eum animum quem debeo. Nam pristinas tragœdias imputo erratis, aut (si ita vis) meis fatis: Literas tuas. 3. à pascha die scriptas accepi Nonis Iul. Rogo ut salutem meam tuis piis votis Christo commendare non negligas. Cui si certo scirem rectius fore consultum, si ad vestrum rediero contubernium, hac die ad iter accingerer. Bene vale quondam sodalis suaviss. nunc pater observande. Ex arce Hanniensi juxta Calecium, postridie Nonas Julias.

Comitetur & hoc loco superiores ob argumenti similitudinem Præfatio, ad IMP. CÆS. CAROLUM QUINTUM P. F. AUGUSTUM, *Viri Cl. Beati Rhenani; Operibus præposita Desiderii Erasmi, quum quadriennio post ejus mortem in IX divisa, ex ipsius præscripto, Tomos Frobenii Typis ederentur. Hæc enim viri magni vita aliquanto fusius, & qualis etiam sub ætatem exitam ad obitum usque fuerit, suis coloribus fideliter delineatur.*

INVICTISSIMO IMPERATORI

CÆSARI CAROLO

Hujus nominis quinto, Pio, Felici, Augusto, &c. Beatus Rhenanus Selestatiensis. S. D.

QUantæ semper laudi fuerit apud veteres, Invictissime CAROLE Auguste, cives habuisse viros insignes, ad posteros traditum inclytum illud septem Græciæ civitatum certamen satis indicat: quarum quælibet, natum apud se præclarissimum vatum Homerum contendit. Nec injuria: Quod enim majus ornamentum ulli vel urbi vel provinciæ potest accidere, quàm si talem progenuerit, per quem apud omnem posteritatem, illustrem sit laudem consequuta? quæ ex nulla re solidior obveniat atque ex literis, quibus ad æternitatem ipsam nihil magis durat. Hinc igitur moti Smyrnæi, Rhodienses, Colophonii, Salaminii, Ienses, Argivi, & Athenienses, certatim Homerum sibi vendicant, ut de Ægyptiis nihil dicam, qui illum suæ gentis videri volebant. Quòd si magni fecit Homeri natales ingeniosa Græcia, ceu omnis doctrinæ parentis & fontis perennis, cur tua Majestas non meritò gloriari queat, DES. ERASMUM illum ROTERODAMUM in tua ditione certò natum & educatum, cujus industria velut postliminio revixere plenius literæ, non tantum in istis proximis Germaniarum Galliarumque regionibus, in quibus mira barbaries antè regnabat, verum etiam in ipsa nobilissima terrarum Italia, quum instructius, tum felicius hujus ope florere cœperunt, ut si fortassis ambitiosum sit eum alterum parentem literarum vocare, tamen instaurator ac primarius illustrator dici & possit & debeat. Quis enim à mille annis extitit, qui plura scripsit quum in sacris, tum prophanis, tanta humanioris literaturæ peritia perpolitus? cujus libri in longinquas provincias frequentius exportati sint, & avidius lecti? denique quem omnium nationum eruditi magis coluerint observarintque? Nihil hic fingo, sed rem omnibus notam narro. Valebat namque stilo arguto, extemporali, amœno, terso, feliciterque fluente, quem assidua juvenis adhuc exercitatione sibi paraverat: nec minus judicio valebat, quod habebat longè acerrimum. Hoc docti in eo præcipuè sunt admirati veneratique.

Certamen variarum urbium de Natali principis Vatis loco.

Erasmi ductu postliminio rediit suus Reip. literariæ decor.

Scriptorum Erasmi copia.

Stilus.

neratique. Miraculo autem simile videatur, exactum adeo judicium seculo tam rudi. Felicitati raræ perspicacissimi ingenii ferendum acceptum magis quàm ullis præceptoribus, si mutos illos magistros excipias. Natus enim est abavi tui Friderici III Aug. primis imperii annis ad *quintum calend. Novembris, Roterodami in Hollandia tua inferioris Germaniæ provincia, quam olim Batavi possederunt: nunc magis notam studiosis omnibus, ob unius indigenæ ERASMI incunabula, quàm veterum incolarum memoria quamlibet bellico robore præstantium. Hoc alumno Roterodamum oppidum se semper jactabit, & doctis erit commendatum. Proximam sibi laudem vendicat Daventria, quæ puellum adhuc ex æde sacra Trajectensi cantorculum deductum, ubi præcentiunculas obire solitus phonascis etiam tenuissimæ vocis gratia pro more templorum cathedralium inservierat, instituendum succepit. Præerat illic ludo literario tum Alexander Hegius Vestphalus, homo bonarum literarum minimè expers, & Græcarum nonnihil peritus, Rudolpho Agricola communicante, cujus amicitia familiariter utebatur nuper ex Italia reversi, ubi Guarinum Veronensem Ferrariæ profitentem, & alios aliquot eruditione celebres audiverat. Ingenium Erasmi mox eluxit, quum statim quæ docebatur, perciperet, & fideliter retineret, æquales suos omnes superans. Erat tum inter eos, quos illic fratres vocant, non quidem monachos, sed contubernii ratione & vestitus simplicioris & uniformis convenientia monachis similes, Joannes Sintheimius vir probè literatus, ut illa ferebant tempora, testantur id Commentarii Grammatici quos edidit, magnum ea tempestate nomen in scholis Germaniarum consequutus. Is delectatus Erasmi profectu, nam cœnobitæ isti palliati quibusdam scholasticorum classibus præsunt & publicè docent, complexus aliquando puerum, Macte ingenio Erasme, inquit, tu ad summum eruditionis fastigium olim pervenies: simulque osculum dedit, & dimisit. Non fefellit hoc augurium, quod omnibus constat. Orbatus autem utroque parente paulò post, ut tutor omne procurationis onus discuteret, ejus improbitate in cœnobium Canonicorum, quos addita Latina interpretatione Regulares appellant, ex Daventriensi scholà monachorum omne genus fertilissimo seminario, detrusus est. In eo loco Gulielmum Hermannum Goudensem literis deditissimum juvenem aliquot annis studiorum sodalem habuit, cujus extat Odarum Sylva. Hoc socio adiutus & accensus nullum Latinorum autorum volumen non excussit. Diu noctuque erant in literis. Tempus quod æquales alii jocis, somno, comessationibus ignaviter absumebant, hi duo libris evoluendis & exercendo stilò impendebant. Audita Erasmi fama Cameracensis antistes Henricus ex Bergensium regulorum familia prognatus, juvenem jam sacris initiatum ad se vocat, adornans iter in Italiam Romamque petiturus. Videbat enim Erasmum valere literis, valere eloquentia, moribus ingenuis præditum, Epistolis eleganter scriptis id docentibus: unde quum usui tum ornamento comitatui suo esse posset, si cum Pontifice Romano, si cum Cardinalibus agendum foret. Verum quid intervenerit, quo minus ea profectio sit ab Episcopo suscepta, mihi non liquet. Certè Guilielmus ipse valde doluit ereptum sibi Erasmum: sic enim in Oda quadam canit.

Ingenium.

Quando natus.

** Anno à Christo nato 1467.*

Ubi natus.

Et prima literarum jecerit fundamenta.

Alexander Hegius Scholæ Daventriensis moderator.

Erasmi docilitas.

Joannis Sintheimii Grammatica.

Ejus de Erasmo vaticinium.

Erasmus Tutoris improbitate in Monasterium detruditur.

Gulielmus Goudanus Poëta, Erasmo fidus studiorum Sodalis.

Erasmus evocatur ab Henrico Bergensi, Cameracensium Antistite.

**Causam indicat Erasmus in sua vita.*

Ad

At nunc sors nos divellit, tibi quod bene vertat,
Sors peracerba mihi,
Me sine solus abis, tu Rheni frigora & Alpes.
Me sine solus abis.
Italiam Italiam lætus penetrabis amœnam.

Et reliqua. Quanquam vero de Roma adeunda consilium mutavit Cameracensis præsul, tamen Erasmum in aula sua retinuit ingenii suavitate & præstantia ac candore juvenis delectatus. Hicque ille in multorum amicitiam sese insinuavit verè Ἑρμῆς, in primis Antonii abbatis apud divum Bertinum, qui ex eadem Bergensium gente ducebat originem, & Jacobi Batti, qui senatus oppidi Bergensis fuit à secretis, ad quem tot ejus extant Epistolæ, qui postea apud Annam Bersolam Adolphi principis Veriensis matrem diu vixit in summo honore. At Cameracensis felicissimum Erasmi alumni sui ingenium contemplatus, haud gravatim eum sumptibus instruxit, ut Lutetiam proficisceretur, & illic Theologiæ, quam scholasticam vocant, daret operam. Ergo Scotista factus est, in Collegio Montis agens: nam inter Theologos disputatores Joannes ille Dunsius Scotus, ab acumine ingenii maximè prædicatur. Quumque vitam collegiaticam duriorem experiretur, non invitus emigravit ad Anglum quendam generosum, adulescentes duos generosos secum habentem. Montjoium alterum ex illis fuisse conjicio. Videbant enim Angli inter professores bonarum literarum in tota Academia Parisiensi nullum existere, qui vel eruditius posset, vel fidelius docere consuesset. Nam Faustus Andrelinus, alioqui carminibus magna cura pangendis intentus, defunctiorè profitebatur, jocis quibusdam magis festivis quàm doctis plausum rudium auditorum captans. Gaguinus obeundis legationibus ad exteros principes occupatus erat, in istis studiis non ita prorsum absolutus: nec docebat publicè. Atque hinc cœpit Erasmus in Anglia innotescere. In quam insulam paulo post ipse concessit à discipulis illis suis domum regressis invitatus. Ubi quum aliquandiu mansisset, in reditu apud Dovariense littus à telone fortunis propemodum omnibus exutus est, ac nondum nauem ingressus, naufragium fecit, quod complusculos aureolos ultra præscriptum numerum & sine regio diplomate (nihil periculi, nisi in Britannica moneta à Montjoio, & Moro persuasus, imprudens legum Anglicarum) efferre tentasset. Quæ injuria utcunque mussitanda fuit: nec enim erat ullum remedium obstante lege. Nec tamen hoc damnum vel alienavit animum Erasmi, vel deterruit, quo minus in Angliam sæpius postea redierit. Abundare tum cœperat ea provincia viris doctissimis, Gulielmo Grocino, Thoma Linacro, Gulielmo Latimero, qui in Italia literis operam dederant, utriusque linguæ peritia celebres: item Joanne Coleto, Thoma Moro, Richardo Pacæo, & Cutberto Tonstallo, à quibus omnibus certatim amabatur: ut de Episcopis nihil dicam, quorum ut quisque erat literarum callentior, ita pluris Erasmum faciebat, & benignius tractabat. In Academia Cantabrigiensi docuit aliquandiu: idem & Lovanii fecit, quum apud Joannem Paludanum ejus Scholæ Rhetorem diversaretur. Demum persuasus ab amicis, quo tandem Italiam videret, cujus miro desiderio semper tenebatur (nec immeritò

Primi Erasmi Amici.

Erasmus Lutetiam proficiscitur.

Anglis innotescit.

In Angliam delatus spoliatur.

Docti viri in Anglia.

Erasmus docet in Academia Cantabrigiensi. Item Lovanii; Confert se in Italiam;

immeritò, quando totus hic orbis ea regione nihil modis omnibus cultius habet) cum filiis Baptistæ Boerii Genuensis, regii in Britannia medici, Joanne & Bernardo Bononiam profectus est: non ut pædagogus, nam morum curam exceperat, nec ut præceptor, sed ut inspector futurus ac studiorum viam commonstraturus, teste Epistola ad Botzhemium, ubi inter professores Paulum Bombasium amicum habuit hominem, nivei pectoris, & eruditum, qui vicissim ingenio ac doctrina Erasmi mirificè delectatus est. Jam enim obierat Beroaldus professorum sui temporis Achilles, & Baptista Pius antiquitatem infeliciter æmulatus Oscos & Volscos somniabat. In itinere cum socio Anglo Taurini in Alpibus Cotiis Theologiæ doctor factus est. Itaque dignitatem & eruditionem in Italiam importavit, quam cæteri inde reportare consueverunt. Dum Bononiæ volumen Adagiorum pridem cœptum absolvit, nam breve & rude specimen operis futuri Lutetiæ ante multos annos ediderat, cultum Canonicorum cœnobiticum, quo hactenus usus fuerat, hujusmodi de causa mutare coactus est. Mos est ejus urbis haudquaquam reprehendendus, ut si suspicio sit de quoquam infecto peste, Chirurgus ad hoc constitutus statim accersatur. Is ut commodius ab obviantibus & prætereuntibus devitari possit propter contagium exitiabile, solet albam mappulam ab altero humero transversim pendentem gestare, & virgam in manu. Forte fortuna die quodam nescio quid acturus Erasmus per plateam oppidi infrequentiorem solus incedebat in cultu suo canonicali quemadmodum consueverat. Ibi duo tresve juvenes imperiti obviam veniunt, & omophorio candido conspecto, pestis exploratorem illum rati, quum in via pergeret Erasmus nihil hujusmodi suspicans, correptis saxis vim minati sunt, & convitiis impetiverunt, intra verba tamen grassati. Caussam indignationis demirans inquirit. Ajunt de ædibus prospicientes, qui rixantes audierant, scapularem illam vestem eos provocasse nodo substrictam ad latus, deceptos ob cultus similitudinem, qui putarint eum ab infecto aliquo redire, nec de via decedere velle. Proinde ne simile periculum deinceps incurreret Erasmus, ad Julium secundum Pontificem Max. misit supplicem libellum, quo sibi religiosi cultus utendi aut non utendi gratiam faceret. Id promerentibus suis singularibus virtutibus haud gravatim concessum, modò veste sacerdotali uteretur: quod Leo decimus, dein accedentibus aliis etiam justis causis, non tam ad vitæ institutum, quàm ad illustrandam Erasmi existimationem pertinentibus, in plenissima (quod ajunt) forma corroboravit: omnibus & singulis specialiter & expresse derogans, quæ (ut verbo dicam) quomodocunque obstarent: tenores obstantium quorumcunque pro sufficienter expressis enumeratisque habens. Ecquis autem dubitat Pontifices Max. in hujusmodi humanis constitutionibus plurimum posse, quum Juris interpretes iisdem in ea, quæ vel Juris Divini sunt, vel Gentium, interpretanda moderandaque non parum concedant: imò in omnibus, exceptis fidei articulis, liberam ex causa disponendi dispensandique, ut ipsorum verbo utar, potestatem esse tradant. Ad umbiculum perducto opere Proverbiorum, scripsit Aldo Manutio, an librum excudendum formis suscipere vellet: is respondit id se lubenter facturum. Venetias delatus quum in officinam venisset, diu coactus est exspectare donec ad colloquium admitteretur, cum quia Aldus recognoscendis Archetypis operarum laboribus formulas stanneas tumultariè concinnantium.

Innotescit doctis.

Taurini fit Theologiæ doctor.

Cultum Canonicorum cœnobiticum certam ob causam mutat.

Venetias profectus opus edit Adagiorum.

nantium occupatus erat, tum quia putabat eum esse ex vulgaribus salutatoribus unum, qui magis curiositatis studio, quàm auxilii vel consilii præbendi causa assiduè ventitando, homini aliis rebus intento nunquam non molesti erant. Ubi cognovit Erasmum esse, veniam precatus suavissimè eum complexus est, & in ædibus Andreæ Asulani famigerati illius mancipis, soceri sui, secum tenuit, ubi contubernalem habuit Hieronymum Aleandrum Mottensem eruditione trilingui nobilem, nunc Cardinalem, inter alios etiam amicitia Pauli, Canalis, Patritii, Ambrosii, Nolani medici præstantis, Baptistæque Egnatii familiariter usus: nec adeo brevi tempore: nam & Euripidis Tragœdias duas, Hecubam & Iphigeniam in Aulide recognitas hic denuo edidit, & Terentii Plautique Comœdias habita carminis ratione castigavit. Sub id tempus Alexander, Jacobi Scotorum regis filius, Patavii literis operam dabat, Raphaelis Regii auditor, & jam Ecclesiæ divi Andreæ in Scotia archiepiscopus: is Erasmum sibi in Rhetoricis præceptorem adsciscit, cum quo postea Senas commigravit. Boërios enim discipulos post unicum cohabitationis annum, dudum dimiserat, ob patris morositatem. Patavii doctissimorum virorum Marci Musuri Cretensis, & Scipionis Cateromachi Pistoriensis usus est commercio, quorum humanitatem sæpe me audiente deprædicare solet, expertus candorem non semel, dum in corruptis Græcorum autorum exemplaribus manu descriptis, quorum magnam partem Aldina bibliotheca suppeditabat, videlicet Pausania, Eustathio, Lycophronis interprete, Euripidis, Pindari, Sophoclis, Theocriti, similiumque commentariis, horum exquirit judicium. Nihil erat tam reconditum, quod non aperiret, nec tam involutum quod non expediret Musurus vere Musarum custos & antistes. Omnia legerat, excusserat omnia, Schemata loquutionum, fabulas, historias, ritus veteres ad unguem callebat. Hanc tam consummatam eruditionem etiam insignis pietas commendabat, dum patrem Græculum jam grandævum amanter seduloque fovet. Scipionem multiplicis doctrinæ & ingenuitatis dotes exornabant. Uterque Romæ periit, sed Musurus à Leone Pontifice Monovasiensem Archiepiscopen jam nactus, Dum agit Senis Erasmus in ædibus præsulis divi Andreæ quem instituebat, cujus indolem sæpe laudavit, & illum vera dixisse magis appareret, nisi cum patre rege latus ejus claudens in prælio, quo exercitus Henrici Britanniæ regis, cujus soror huic conjunx erat, tum in Belgica agentis & Tornacum instigante Julio secundo Pontifice Max. obsidentis, cum Scotis irruentibus qui Galliarum partes fovebant, concurrit, clarissimus juvenis paulo post cæsus esset: dum illic, inquam, in Etruria agit Erasmus, commeatum impetravit vicinam Romam invisendi. Ibi dici non potest quanto plausu quantoque gaudio literatorum hominum sit exceptus, non mediocrium tantum, sed & eorum qui Cardinalitia dignitate præfulgebant: in quibus præcipuus Joannes Medices, qui in Julii II. demortui locum suffectus Leonis decimi nomen obtinuit, & Dominicus Grimanus Venetus, atque Ægidius Viterbiensis trium linguarum peritissimus, tres quidem egregii Heroes fovendis studiis nati ac dediti, in quibus adeo non vulgariter excellebant. Vidit, ut audire memini, & Thomam illum Phædram facundia extemporali incomparabiliter eloquentem, qui Ludis & Comœdiis recensendis priscam antiquitatem repræsentabat. Vidit & alios professores. Oblata est Pœnitentiarii dignitas,

Cum aliis.

Erasmi Discipuli. Amici.

M. Musuri laus.

Romam invisit Erasmus. In multorum venit amicitiam.

Invitatur ad pœnitentiarii dignitatem.

nitas, si Romæ manere vellet, via futura ad altiora conscendendi: nam emolumentum non contemnendum inde esse poterat. Sed redeundum fuit ad Archiepiscopum, cum quo postea denuo Romam adiit, quam nobilissimus adolescens videre cupiebat, priusquàm in Scotiam suam rediret: nec Roma sola, quanquam dissimulato Archiepiscopi fastidio, ne cuiquam molestus esset: sed ulterior illa pars Italiæ Cumas usque perlustrata, ac antrum Sibyllæ subintratum, quod illic ab accolis etiamnum ostenditur. Post discessum Antistitis Ecclesiæ divi Andreæ, veterum amicorum memoria, quos in Britannia reliquerat, in causa fuit Erasmo cur reditum in patriam & ipse maturandum duceret. Itaque per Alpes Rheticas Curiam primùm, deinde Constantiam ad lacum Brigantinum profectus, transito Lentiensium tractu qui sunt ad Martianæ sylvæ initium, quod priscis Orcynium fuit, per Brisigavos Argentoratum venit, unde secundo Rheno in Hollandiam vectus est. Mox amicis suis Antuerpiæ & Lovanii salutatis, Angliam adit. Tenebatur desiderio Joannis Coleti Theologi, qui Londini decanus erat apud divum Paulum, Grocini, Latimeri, Linacri, quorum ante meminimus, & præcipue Thomæ Mori. Vetus Mæcenas erat Gulielmus Waramus Cantuariensis Archiepiscopus, totiùs Angliæ primas, & ejus regni Cancellarius, hoc est, judex summus, qui omnes Episcopis ejus insulæ sua liberalitate vicit. Hic & pecuniam dedit, & præterea sacerdotium Ecclesiæ Aldingtonensis in agro Cantuariensi: quod quum religione Erasmus obstringeretur quo minus statim acciperet, emolumentis integris potius ad pastorem pertinentibus, qui præsens diu noctuque subjectam plebem institueret, id quod nullus inficiari potest, ad cunctabundum Cantuariensis, Quis, inquit, te æquius ex Ecclesiastico proventu vivat, qui scriptis tuis utilissimis ipsos Ecclesiarum præfectos presbyteros instruis, doces, adjuvas, unus omnes: nec illos tantum, sed & cunctas ubique terrarum Ecclesias, quibus illi singulis singuli duntaxat præsint & prosint. Sanè plus semel Erasmum dicere memini, Principum esse debere officium, ut propria liberalitate studiosos juvent: sed illos suis impensis parsuros ad sacerdotiorum collationem confugere, ad quæ accipienda sectatores disciplinarum cogi, ut ocium literarium tueri queant. Cæterum ut Montjoium inscriptione Proverbiorum honestavit, & Johannem Coletum, novæ scholæ Londini institutorem, libris Copiæ duplicis, verborum & rerum, ad quem ludens aliquando dixit, se pauperem plane factum emissa utraque copia; ita præstantissimum Mæcenatem suum Gulielmum Waramum recognitione Hieronymianarum præcipue lucubrationum immortalitati consecrare statuit. Opus Adagiorum Aldum æmulatus flagitantibus studiosis Joannes Frobenius Typis suis non infeliciter excuderat: quæ arridente editione, simul officinæ diligentioris celebritate motus Erasmus, quum alterum Proverbiorum exemplar cum accessione pridem Badio promissum & destinatum, adjunctis aliquot Plutarchi libellis recenter versis Francisci Pirckmanni consilio Basileam aberrasse cognovisset, & illic omnes divi Hieronymi lucubrationes sub Frobenianis prælis esse, ipse quoque eodem se contulit, simulans iter ad Urbem voti solvendi gratia. Nec fuerat vanus rumor. Pridem enim Joannes Amerbachius absolutis Ambrosii Augustinique libris totum se comparaverat ad castigationem voluminum Hieronymi, undique conquisitis vetustis exemplaribus, & doctis viris conductis, qui

In ulteriorem Italiam progreditur.

Per Rhetiam & Germaniam redit in patriam.

Angliam adit.

Amicos sibi suorum Scriptorum honestat Inscriptionibus.

Basileam profectus. Varia edit.

Græcas dictiones passim restituerent de quorum numero fuit Joannes Reuchlinus Jureconsultus, qui è Lexicis vacuas lacunas replere conabatur, cui successit felicior castigator Joannes Cono Norimbergensis instituti Dominicani, qui meliorem viam sequutus, è vestigiis antiquorum codicum ea, quæ vel deerant, vel erant depravata, diligenter reponebat. Idque poterat homo propemodum Græce quam Latine doctior, versatus nimirum in optimis autoribus, aliquot annis excellentissimorum in Italia professorum Musuri & Scipionis, quorum ante meminimus, atque Joannis Cretensis minime pœnitendus auditor. Et jam defuncto patre, Bruno & Basilius filii una cum Joanne Frobenio Hieronymi informationem aggressi erant, & in Prophetis aliquousque progressi. Erasmo novo hospiti statim in ædes Frobenianas recepto placuit editionis nitor, sed in primis incredibilis fratrum Amerbachiorum in castigando sedulaque diligentia. Ipse ergo siquando consulebatur, ubi judicio opus erat propter exemplarium variationem, nusquam deerat. Verum Epistolarum volumina sibi peculiariter vendicabat, partim absolvendis scholiis, quæ jam pridem cœperat, partim novis addendis & argumentis adscribendis occupatus. Hic labor non erat exiguus. Accessit longe Major. Desiderabant studiosi Galliarum & Germaniarum seorsim edi Novum testamentum Græce, quod cum Veteri Venetiis conjunxerant. In id olim scripserat Annotationes, Laurentium Vallam imitatus. Eas quum repperisset inter schedas suas, tumultuarie recognovit, & auxit inter prælorum strepitus. Nec deerant qui ipsum Novum Testamentum elimandum putarent, vulgo Christianorum, ut videtur, scriptum vel potius versum. Et hæc monentibus pro sua facilitate paruit. Hunc vero laborem Leoni X. Pont. Max. inscripsit, & quidem merito, primarium nostræ religionis instrumentum summo ejusdem Præsidi. At Hieronymianorum operum recognitionem Cantuariensi Archiepiscopo Waramo consecravit, æternum observantiæ singularis monumentum. Rediit tum in inferiorem Germaniam propter negocia, ac non ita diu post ad nos reversus, commodum illuc recurrerat, quum Majestas tua Romani Imperii fascibus, cujus nobis ab ipsis Gothis Theodorico illo Veronensi & cæteris antiquitas, apud Aquas-grani inauguraretur. Mox Coloniæ Ubiorum adfuit sub conventum Wormaciensem, in ordine eorum, qui tibi sunt à consiliis, spectabilis: nam in horum cœtum jampridem à te prudentissime erat adscitus, adhuc vivente Joanne Sylvagio, summique Cancellarii munus obeunte. Solutis comitiis Vangionum & urbe Tornacensi recepta, quum in Hispanias ex Brabantia Majestas tua esset regressa, Basileam repetiit Erasmus, iterum editurus Adagiorum Chiliadas & Paraphrases Paulinas atque Evangelicas absoluturus, quas dubium est, Majorene studiosorum applausu orbis exceperit, an Majori alacritate ipse scripserit. Hic sum, inquit, in meo campo. Et sic erat. Inspiciebat veteres maxime interpretes, ex nostris Ambrosium, Hieronymum, Augustinum, Hilarium, ex Græcis Chrysostomum & hujus imitatorem Theophylactum, ipse stilum accommodabat tantum. Ex his unam majestati tuæ inscripsit, nempe primam, quæ est in Evangelium Matthæi, & postremam germano tuo Cæsari Ferdinando: nam qui te juvenem summopere veneratus est tot regnorum heredem, qui minus suspiceret ad fastigium Romani Imperii concordibus principum suffragiis evectum, aulæ tuæ dicatus honestissimoque officio

Consiliarius Principis.

Repetita Basilea, iterum variis edendis est intentus.

officio obstrictus? Juveni adhuc Institutionem principis Christiani paravit, sanctis ceterum brevibus Aphorismis comprehensam, libellum ita me Deus amet, in quo velut in speculo destinatus summarum rerum administrationi, vel ipse functiones Christiano dignas addiscat, vel huic additus præceptor intueatur qualibus doctrinæ elementis puerilis regum animus, dum etiamnum tener est, imbui debeat. Siquidem hoc Erasmus semper studio habuit, nobilissimam Austrianam familiam tot Cæsarum parentem, cujus imperium vix Alpibus Juliis Rheticisque & Oceano Septentrionali terminatur, omni obsequiorum genere, quæ literarum sectatori convenirent, colere. Docet hoc Panegyricus patri tuo Philippo ex Hispaniis reduci exhibitus, & ab eodem perquam amanter susceptus: quod ille officium singulari munificentia censuit prosequendum, tanquam omnine quodam felici primus ostendens quantam olim æstimationem essent habitura hujus viri scripta, ac tantum non exemplum statuens quod cæteri magnates æmularentur. Nec aliter accidit. Etenim similem multorum Regum & Pontificum Max. benignitatem expertus est Erasmus, ut tuam in primis, Imperator Auguste, ut Ferdinandi nunc Cæsaris germani tui, ut Henrici Britanniæ regis ejus nominis octavi, à quo vivente etiamnum parente Henrico Septimo literis ipsius manu scriptis salutatus est, ut Clementis VII. Pontificis Max. Nec alia mente Hadrianus Pontifex fuit, si sacerdotium oblatum, vel munus honorarium Erasmus accipere voluisset. Quid porro Erasmo à Francisco Valesio Galliarum rege non exspectandum fuit, si animum spectemus, & quid in eum conferre voluerit? Unis certe literis, longe gratissimum ejus adventum fore, sua ipsius manu subscribere non est dedignatus. Paulum vero Pontificem Max. ejus nominis tertium, quam virtuti & eruditioni Erasmicæ judicio & animo, tam etiam effectu ad quamlibet opportunitatem favere fuisse paratum, inde apparet, quod præterquam de Erasmo in collegium Cardinalium cooptando actum fuerat, ipse eidem præposituram Daventriensem Trajectensis diœcesis, quæ sexcentorum aureorum reditum tribuere dicitur, ultro obtulerit; obtulerit autem? imò contulerit, literas non solum Apostolicas super ea ne expeditionis tædio atque impensa beneficium comminueretur promittens, sed illustrissimam Hungariæ reginam Mariam sororem tuam, Flandriæ tuo assensu præsidentem, ut pro sua erga Romanam sedem filiali observantia,& regia in viros benemeritos benignitate, dictæ præposituræ (ut appellant) possessionem vacuam ab intrusis pro Erasmo conservari curaret, literis bene amantibus interpellans: quas tamen Erasmus αὐταρκὴς quod sacerdotium recusare instituisset, penes se reservavit, satis viatici sibi paulo post morituro superesse dicens. Principum sane & Episcoporum in Erasmum munificorum catalogum texere perlongum sit. Nec solum à Principibus honoratus est Erasmus, sed etiam à civitatibus Germaniæ: si qua transiret, & Magistratus rescissent, vino donatus, qui honor Magnatibus & civitatum legatis more gentis impenditur. Id me præsente contigit Basileæ, Constantiæ ad lacum Brigantinum Bartholomæo Plaurero Jureconsulto & consule ad convivium sua sponte venire dignato, Schefhusiæ ab Abbate & Magistratu, Friburgi Brisigavorum, in Monte Brisiaco, Selestadii, Argentorati, & aliis item locis. Nam notum erat non paucis eum tuæ Majestati esse à consiliis. Equidem ob excellentiam doctrinæ, quam editis indies libris

Affectus Erasmi in Domum Austriacam.

Multorum in Erasmum benignitas.

Caroli Cæsaris Ferdinandi Regis Rom. Henrici Angliæ Regis, Clementis & Hadriani Pontificum. Francisci Galliarum Regis. Pauli Pontificis. Mariæ Ungariæ Reginæ.

Aliorum Principum & Episcoporum, Civitatum.

testatiorem cunctis faciebat: dignus alioqui censebatur, quem omnes missis muneribus nihil tale ambientem certatim ornare, & quovis honoris genere reverenter cuperent afficere. Quod si vulgò videmus eos nullis non militaris gloriæ titulis insigniri, qui, si quando opus fuerit, & incidat necessitas, defendere patriam vitæ suæ periculo sunt parati: quando justius honoratur, qui non breve aliquod tempus, sed omnem ætatem in literis pro publica utilitate ultro absumpsit exercens ingenium, genium suum defraudans. Potuisset esse magnus & indies fieri major apud tuam Majestatem. Annon ad summum autoritatis Ecclesiasticæ fastigium præceptor olim ille tuus Adrianus Trajectensis evectus est? Potuisset in splendore vivere apud quosvis Reges, quis enim summorum principum eum non ambiit? potuisset in ocio, in voluptatibus versari: sed prætulit communem studiorum utilitatem universis honoribus & hujus vitæ crassis delitiis. Verisimile est præter alias causas felicem quoque succrescentium studiorum successum hominem haud parum inflammasse ad quidvis perferendum. In Germania Galliaque mirè frigebant literæ: vix & unus & alter Latinè sciebat, Græcè nullus. Et ecce statim, ut editæ sunt Adagiorum Chiliades, & libri de utraque copia, velut in nebulis coorto sole, emergere linguarum peritia cœpit. Prodibant alii atque alii libelli ad hanc rem conducibiles. Theodori Grammaticæ Institutiones Latine versæ, multorumque autorum in utraque lingua monumenta Græcè citra præceptoris operam discere volentibus admodum accommoda. Nam hac ratione etiam Hermolaus Barbarus immortale decus Venetiarum olim profecisse fertur privato studio collatis doctissimi Gazæ versionibus. Jamque quasi signo dato, literarum causam in his provinciis optimus quisque promovebat. Sed omnium maximum subsidium attulit Trilingue collegium illud in Academia Lovaniensi institutum suadente Erasmo. Magnas opes moriens reliquerat Ariensis præpositus Hieronymus Buslidius, Francisci Vesontini quondam Archiepiscopi in Hispania peregrè extincti frater, quas quum ille studiosorum usibus destinasset, Erasmus Testamentariis autor fuit, ut Athenæum Lovanii constituerent, in quo stipendiis ordinatis tres linguæ publice docerentur, è quo tanquam ex equo Trojano innumeri cognitione linguarum instructi prodiere hactenus, & faventibus superis deinceps sunt prodituri: quo universa ditio tua, Cæsar invictissime, nihil habet præclarius. Ea res Franciscum quoque Galliarum regem movit, ut ad similis collegii Lutetiæ Parisiorum institutionem animum adjiceret, Erasmum per literas evocando, cujus consilio omnia disponerentur. Et jam regium diploma acceperat ad itineris securitatem, sed intervenere causæ quæ perfectionem impedirent. Instituti tamen & illic professores. Itaque in confesso est, literarum in his provinciis incrementa potissimum Erasmo deberi. Quem enim ille lapidem non movit (quod ajunt) ut studia procederent? Quanto candore tradidit omnia, ab omnibus intelligi volens: quum multi res obscuras multo obscurius explicent. Editurus Proverbiorum opus à quibusdam doctis audire coactus est, Erasme tu evulgas mysteria nostra. Sed cupiebat is omnibus ea aperta esse, quo perfectam eruditionem consequerentur. Hoc candore destituebatur ille, qui Venetiis olim Aldo Manutio commentarios Græcos in Euripidem & Sophoclem edere paranti, dixit, Cave caveas hoc facias, ne Barbari istis adjuti, domi maneant, & pauciores in Italiam ventitent.

Potuisset magnus fieri Erasmus, si voluisset.

Per Erasmum revixerunt literæ.

Autor fuit instituendi Trilinguis collegii Lovanii:

Vocatus in Galliam ut præesset instituendo ibidem simili collegio, impeditur.

ventitent. Jam nihil tam humile fuit, quo tantus vir studiosorum gratia se non demitteret. Etiam ipsum Catonis carmen juxta titulum, emendare & interpretari dignatus est, ut nec in magnis, nec in minutis ejus opera desideraretur: Adeo vix proferri queat, qui unus studiis communibus plus profuerit. Habet quidem Gallia Budæum principem literarum, quem libenter opponat, qui quum abstrusissimum rei nummariæ, quæ apud veteres fuit, materiam primus doctissimè copiosissimeque explicuit, tum priscas loquendi formulas Jureconsultorum elegantissime edisserit, maxima (quod negari non potest) nationis suæ gloria editis in Pandectas Annotationibus: denique Commentarios linguæ Græcæ conscripsit, quibus nihil utilius Græcitatis studioso contingere potest. Sed noster in Theologicis plus operæ posuit. Quam studiorum partem paulò liberius tractavit, quod videret (ut ipsius utar verbis, ad amicum quendam scribentis) plus satis tribui Theologiæ argutatrici, veterem prorsus aboleri: sicque Theologos argutiis Scoticis incumbere, ut non attingant fontes divinæ sapientiæ. Ad hæc disciplinam Ecclesiasticam longè prolapsam esse à synceritate Evangelica: populum Christianum multis modis gravatum esse: conscientias hominum variis tricis illaqueatas. Atque hanc ob rem alicubi quorundam arrogantiam, ambitionem, avaritiam, superstitionemque liberiori stilo subtaxat, nemini hic adulatus quamlibet potenti, quod tamen hodie nimium multi faciunt. Nec alia res plus officit principibus maximè Ecclesiasticis dum laudamus quod faciunt, non quid facere debeant commonstrantes. In hac ille parte nusquam cessat. Quanquam eum sæpe dictitare memini dum viveret, si præscisset tale seculum exoriturum quale hoc nostrum est, se multa non fuisse scripturum, aut isto modo non scripturum. Sed Dei gratia, videmus istarum admonitionum aliquem fructum. Theologorum manus pro Halesio, pro Holcoto, Cyprianum, Augustinum, Ambrosium, & Hieronymum suis horis versant. Studium Theologicum diffusum Petrus Langobardus in methodum redigere conatus est, collectis Sententiarum libris: sic enim appellant. Sed in commentariis recentiorum modus desideratur. Similem rem apud Græcos tentavit Damascenus. Ex veteribus licet cognoscere nascentis Ecclesiæ exordia simplicissima, quæ paulatim ad hanc Majestatem increverunt. Absque quorum lectione citra judicium de rebus differet, qui in neotericis tantum versatus est, amussis juxta proverbium alba ad sacrorum expensionem. Quare veterum cognitio scriptorum futuro Theologo perquam necessaria ad quam tantopere studiosos cohortatus est Erasmus, emendatis illorum lucubrationibus, & ad exemplaria vetusta collatis. Extant libri, nec est opus nominatim recensere. Addidit plerisque locis censuras, quas ceu singularem dotem ac evidens argumentum præsentissimi perspicacissimique ingenii magis admiror, quàm quidvis aliud. Nullum enim arbitror fuisse multis jam seculis, qui judicio plus valuerit, id quod consummatæ eruditioni postremo omnium contingere solet. Quibusdam visus est non satis esse Ciceronianus, ad structuram & verba Tullianæ dictionis omnia severè exigentibus. Sed ipsum stilum apertum, extemporalem, purum, facilem, & argutum semper amavit, vocabulis quibusdam uti coactus est Christianæ religionis, materiæ quam tractabat servientibus. Neque enim probabat eorum superstitionem, qui verius inanes modulos quosdam antiquitatis referunt, quàm sententias densas & præstantes.

Gulielmi Budæi laus.

Erasmus maximam operam impendit Theologiæ.

Sanè

Sanè fatemur feculum Ciceronis fuiffe puriffimum & imitatione dignum, ac proinde magnam felicitatem fi quis finceram illius temporis, quo lingua Latina maximè floruit, phrafim affequatur. Et quibufdam rem bellè procedere cernimus, nec invidemus. At proferant nobis in medium tot tamque utilia fcripta, tam fancta, tam cordata, quot ab Erafmo Chriftianus orbis accepit, & cum illis fentiemus, ac Ciceronianos etiam à pietate fanctimoniaque prædicabimus. Horum librorum magnam partem Bafileæ in ædibus Frobenianis in monte divi Petri fitis, partem etiam Friburgi Brifigavorum elucubravit,ad hoc enim oppidum in ditione fratris tui regis Ferdinandi pofitum, monitu Bernardi à Gles Cardinalis Tridentini cum farcinulis fuis migrare coactus eft, verentis ne quid illi accideret Bafileæ mutato facrorum cultu, quæ tamen res longè placidius tranfacta eft, magiftratuum prudentia, quàm multi divinabant, nemine ex univerfo numero facerdotum per contumeliam attacto. Friburgi primum in ædibus illis magnificis habitavit,quas Avus tuus divus Maximilianus pro fenectutis fuæ nido per Jacobum Villingerum fuæ Majeftatis à Thefauris parari quondam fibi jufferat. Deinde propriam domum emit. At quum ab illuftriffima forore tua Maria Hungariæ regina, quam tu ab obitu amitæ tuæ Margaretæ provinciis inferioris Germaniæ gubernandis præfecifti, in Brabantiam revocaretur, & Ecclefiaften fuum prius effet editurus, ut præfens adeffet dum excuditur in officina, ac operi colophonem (quod ajunt) adderet: nam nefcio quid ad calcem reftabat attexendum, fimul ut cœli mutatione reliquias morbi pertinaciores difcuteret,vendita domo Bafileam cum univerfa fupellectile fua, quæ libris maximam partem conftabat, poft feptimum annum reverfus eft,ad Hieronymum Frobenium amicum veterem hofpes gratiffimus divertens, hoc confilio, ut recuperata bona valetudine, & abfolutis iis quæ habebat in manibus, navigio per Rhenum, in inferiorem Germaniam defcenderet. Interim articularis morbus, qui aliquandiu conquieverat, rurfus hominem corripit & miferis modis vexat, ut fe loco movere nequiret, fruftra cœlo mutato. Hic remittentibus cruciatibus ex bipede primùm quadrupes, deinde tripes factus eft, fcipionum auxilio fe fuftentans & fenfim prorepens. Quumque fchedas Epiftolarum, quas annis fuperioribus à diverfis amicis acceperat, figillatim evolveret, novæ nefcio cujus editionis gratia, ac plurimæ eorum qui à rebus humanis excefferant, in manus venirent, fubinde ajebat: Et hic mortuus eft: ac tandem, Nec ego diutius vivere cupio, fi CHRISTO Domino placeat! Sic languentem & viribus deftitutum, dyfenteria, malum exitiale, ferme menfem integrum vexavit, ac paulatim exhauftum in fumma æquanimitate & tolerantia tandem extinxit, CHRISTI mifericordiam extremis fæpe repetitis vocibus implorantem. Qui CHRISTI doctrinam vivens tam fyncere tractavit, mortuus indubiè mercedem ab illo fummo Agonotheta amplam accepit. Teftamentum Majeftatis etiam tuæ fretus autoritate condiderat, quo pauperum inopiæ relictis à morte facultatibus fuis trifariam confultum voluit, invalidis fenioque confectis, virginibus elocandis, quibus dos deeffet mariti conciliatrix, & ftudiofis fovendis. Id Bonifacius Amerbachius Juris profeffor, hæres nuncupatus, redemptis annuis ftipendiis reditibufque bona fide cum fociis juxta teftatoris mentem exequutus eft, & quæ fieri ille voluit cuncta ad amuffim accuravit. Is ipfe memoriam in æde facra

Erafmi ftilus.

Quibus locis Erafmus maxime fua fcripta elucubravit.

Morbus Erafmi,

Mors,

Teftamentum.

sacra Cathedrali Basiliensi patrono optimo in columnari structura, cui saxum tumulum operiens Termino sculpti insigne adjacet, affigendum locavit in marmore Rhetico. Statura novit Majestas tua fuisse eum, ut ipse de Moro quadam Epistola scribit, infra proceritatem, supra tamen prorsus notabilem humilitatem. Corpusculo satis compacto & eleganti, sed quod esset tenerrimæ complexionis, & minimarum etiam rerum mutatione, puta vini, cibi, cœlive facile offenderetur, in senio crebris quoque calculi doloribus obnoxium: ut de pituita dicam, alioqui perpetuo communique studiosorum omnium malo. Cute corporis & faciei candida, capillitio in juventa sufflavo, oculis cæsiis, vultu festivo, voce exili, lingua pulchrè explicita, cultu honesto & gravi, qui Cæsareum consiliarium, Theologum, & sacerdotem deceret. Fuit in retinenda amicitia constantissimus, nullis unquam inscriptionibus quacunque de causa mutatis. Memoria felicissima: nam puer totum Terentium & Horatium memoriter complexus est. In egenos liberalis, quos, ut alibi, sic à sacro domum rediens per famulum nunquam non munerari solet: maxime vero in bonæ spei & indolis adolescentes studiosos, si qui ad se viatico destituti venissent, largus, benignus, & munificus. In convictu comis & suavis citra omne supercilium: ubique certè Ἐράσμιος, hoc est, amabilis: quod ille nomen à se dolebat non usurpatum, quum primum scribere cœpisset, & editis libellis innotescere. Quis enim, inquit, quenquam mortalium Amorem audivit appellari, id quod Græcis significat Ἔρασμος. De libris porrò suis, quos in omni vita conscripsit innumeros, quâ sacros, quâ prophanos, conjunctim & universim edendis, vir modestissimus, nihil moriens statuit, opinatus futurum ut cultioribus quotidie emergentibus ista sua scripta facile negligerentur. Cæterum quum Hieronymus Frobenius & Nicolaus Episcopius Typographi sensissent ea à studiosis in eo ordine simul collecta desiderari, quem ipse quum viveret ad Joannem Botzhemium & postremo ad Hectorem Bœotium suarum lucubrationum catalogum recensens, indicavit, videlicet iis primum conjunctis, quæ vel ad institutionem literarum vel ad pietatem pertinent, tum Moralibus, deinde Apologiis, & ultimo loco recognitis autoribus suas partes implentibus, obsequendum studiosis rati, rem ausi sunt cum magnificam, tum omnium favore dignam, nulla nec sumptuum nec laborum magnitudine deterriti, quicunque tandem sequeretur eventus, modo ut voluminum Erasmi Tomos conficerent, autoris Catalogum ad Hectorem Bœotium, tanquam recentiorem, potissimum sequuti: adjectis etiam ab Amerbachio, suo quibusque loco iis, quæ postea idem ille Erasmus elucubravit: omisso tamen Decimo Tomo, non nisi alios autores ab ipso recognitos complectente: in quibus seorsum successu temporum excudendis, etiam suam operam studiosis iidem chalcographi pollicentur, si modò æquum experti fuerint lectorem. Quæ editio quum ob alia magni facienda est, tum ob hoc quòd tanti literarum Antistitis existimatione consulit, ne quis aut animo nocendi, aut quæstus studio, gratiam videlicet Erasmici genii captans, deinceps aliquid illi tribuat quod ipse non scripsit: id quod vivente eo, factum scimus: aut tanquam suum non agnovit, aut etiam agnitum, minime editione dignum existimavit. Quare Clementissime CÆSAR, veterum Imperatorem ac Regum exemplum imitatus, qui rem literariam & honestas disciplinas tueri magnificum censebat,

Epitaphium.

Qualis corpore,

Animo.

Ejus Scripta.

cenſebant, iſtum Eraſmicorum librorum Theſaurum, quo nihil univerſa res literaria vel ornatius habet, vel utilius, vel pium magis, inter monumenta recentiorum, ſartum tectum conſervandum ſuſcipe, hominis tot modis tui, ſive patriam Hollandiam reſpicias, quæ te Dominum agnoſcit, ſive Conſiliarii dignitatem, quam tibi fideliter obivit, ſive probi pectoris devotionem, quo nobiliſſimæ iſti familiæ Auſtriacæ ſive Burgundiacæ ſemper deditus fuit.

Res regia, tueri literas.

Verè enim regia res eſt tueri literas, quibus extinctis miſerabili caligine cuncta confundentur, nec homines à brutis animalibus different. M. Virtruvium haud puduit de Architectura ſcribere ad Octavium Auguſtum, qui in ordine veſtro Romanorum Imperatorum ſecundus fuit, Julii ut hæres, ita ſucceſſor: Dictionarium ſuum Pollux Græcus autor Commodo Cæſari dedicat. Oppianus τὰ ἁλιευτικὰ, Antonio L. Sept. Severi F. inſcribit: non quod architectus eſſet Octavius, à quo ſtruendarum ædium conſilia peterentur: aut Commodus, Grammaticus: aut phyſiologus, Antoninus: ſed ut liberalium artium patronos agere meminiſſent tanti Monarchæ. Et diſciplinis quidem illi delectabantur ut docti, & à teneris recte inſtituti, non favebant tantum. Quin florebat ipſum Romanum Imperium ab hominibus virtute & eruditione excultis per diverſa officia adminiſtratum. Sume ergo tibi lucubrationes Eraſmicas defendendas, verè τὸ τῆς Ἀμαλθείας κέρας, partim quod in his quædam tuæ Majeſtati privatim dicata ſunt, velut Inſtitutio principis Chriſtiani, & in Matthæi Evangelium Paraphraſis: partim quod ut tu ſummus es orbis Monarcha, ſic etiam omnium commodis proſpicere debes. Proderit autem orbi talem Theſaurum eſſe conſervatum, nec ſycophantis quibuſdam & ſtudiorum oſoribus vel hujus intercipiendi vel concerpendi fieri poteſtatem, non quod Eraſmo magnopere timendum ſit, quem amare extinctum incipiunt, qui vivum oderant: Paſcitur enim, ut Ovidius ait, in vivis livor, poſt fata quieſcit: ſed ut malevolis omnis vel calumniandi vel ſiniſtri conatus anſa penitus amputetur.

Defunctus amari cæptus Eraſmus, qui ſuperſtes odio ab multis habebatur.

Id fiet, ſi tuæ Majeſtatis quaſi Ajacis clypeum opponas, & reipſa oſtendas, non ſolum imminutæ Majeſtatis reos eſſe, qui in te principem Romanum ſed & qui in Conſiliarios tuos conſpirant: id quod Honorius & Arcadius AA. cenſuerunt. Quis enim rabularum non obmuteſcet, ſi protegentem CAROLUM viderit? Quis illorum aſpectu tui territus non terga dabit? quem Aphri congredientem expaverunt, quum depulſum ditione ſua Tunetenſem regem ultramarina expeditione ſuſcepta rem maximam atque difficillimam auſus, feliciter & celeriter reſtitueres.

Brevis victoriarum Caroli V enumeratio.

Qui Italiæ pacem dediſti, inque ea jam diu nobiliſſimam regionem conſervas. Qui proximis diebus Gandavenſem tumultum in gravem totius Flandriæ perniciem erupturum, dicto citius compeſcuiſti. Quem ſpes eſt Germaniæ noſtræ priſtinam concordiam reſarturum lite partium utrinque audita, ac per tuam prudentiam qua vales, autoritatemque æqualiter dirempta. Atque utinam immortalitate dignus ERASMUS tantiſper ſuperfuiſſet, dum iſta à te fortiter & præclare geſta ſuaviſſimo ſtilo ſuo memoriæ æternæ conſecraſſet. In nulla re ille, certò ſcio, libentius fuiſſet occupatus. Denique addam hoc unum, priuſquàm finem faciam:

Eruditorum laudes in ſuos etiam Principes redundant.

Glorientur cæteri Imperatores, hujus vel illius quamlibet magnæ, perſæpe etiam atrocis rei caſu ſuum principatum factum inſignem, CAROLI CÆSARIS tempora candidiſſimi ſcriptoris ERASMI Monumentis illuſtrata

illustrata nunquam ignorabuntur, nam solet eruditissimi cujusque laus etiam in principem redundare, sub quo vixerit, ut non dicam in cujus clientela fuerit numeratus. Bene valeat Majestas tua, CÆSAR Invictissime, & ERASMI sui lucubrationes sibi commendatas perpetuo tueatur. Selestadii, calendis Juniis, Anno à CHRISTO nato M. D. XL.

Quum autem decens & accurata Scriptorum suorum partitio supra modum cordi fuerit Erasmo, Majoremque ejus rei curam post mortem haberi supremis verbis voluerit ab Amicis, quam, ut ipse loquitur paulo ante ad Conradum Goclenium scribens, Psalteriorum & Anniversariorum, quæ defunctis superstitione quadam præstari consueverunt: non abs re fore censui, si Epistolam Viri Magni ad Hectorem Bœotium missam apposuero; qua ipse paucis ante obitum annis stupendum ab lucubrationibus suis instruit, & æternitati consecrat Hortum; singulis in suos pulvillos & areolas aptissime distributis. Ea sic habet.

DES. ERASMUS ROTERODAMUS

ERUDITISIMO HECTORI

BOEOTIO DEIDONANO

S. D.

LITERAS tuas Bœoti ornatissime, datas Aberdonæ septimo calendas Junias, anno salutis millesimo quingentesimo vigesimo octavo, accepi Friburgi, quæ civitas est Brisgoiæ sub ditione regis Ferdinandi, non incelebrem habens Academiam: accepi autem circiter idus Februarias, anno à natali CHRISTI millesimo quingentesimo trigesimo: ne forte mecum expostules, quod serius respondeam. Ea res fuit in causa, ut has literas tibi per Typographos excusas mittere maluerim, quàm per amanuensem descriptas. Sic enim arbitror celerius ad te perventuras. Ergo ad tuas paucis accipe. Quam mihi tua consuetudo jucunda fuit HECTOR eruditissime, quum ante annos triginta duo Lutetiæ in literarum stadio pariter curreremus, licet te pro ingenii tui singulari felicitate multis passibus præcurrente: tam mihi gratum fuit eam voluptatem ex tanto intervallo mihi tuis literis refricari. Ad laudes autem quas tuus candor mihi tribuit affatim, plenaque (quod ajunt) manu, nihil aliud audies, quam te de

Erasmo non minus diserte quam amanter, non dicam menitri, quod à tuis moribus semper fuit alienissimum, sed multum à vero aberrare. Faveo tamen interim tuis de me præconiis, vehementer optans ex meis lucubrationibus aliquid utilitatis, ad disciplinarum ac veræ pietatis candidatos pervenire. Earum Catologum, uti petis, huic subtexam Epistolæ. Nec mihi mediocrem attulit voluptatem, quod intelligo Scotiæ regnum ut aliis pluribus ornamentis, ita liberalium artium studiis indies magis ac magis expoliri. Hoc nomine semper amavi Jacobum regem, quod ditionem suam non tam proferre studuerit quam exornare, inter felicissimos Monarchas numerandus, si præclaris virtutibus hominis fortuna respondisset. Nec dubito, quin filius illius ut in paternum regnum successit, ita paternis vestigiis ingrediatur. Quum Jacobi regis filium Alexandrum Archiepiscopum divi Andreæ Senæ instituerem, aderat illi frater vix decimum agens annum, incredibili puer indole, ac jam tum nescio quid eximium de se pollicens. Aveo scire quid illi acciderit, utrum paterni fraternique fati comes fuerit, an adhuc superſit. Pro istius Academiæ non ignobilis in me favore studioque gratiam habeo plurimam, cujus commodis & ornamentis utinam mea opera possit aliquid accedere. Certe, quod unum possum, precor ut Dominus per te tuique similes viros, eam omni genere disciplinarum, veræque pietatis dotibus bene fortunet ac locupletet. Datum ex inclyta Academia Friburgensi, idibus Martiis.

Scotiæ Regnum literis deditum.

Alexander Jacobi Regis filius Erasmi Discipulus.

INDEX

INDEX OMNIUM LUCUBRATIONUM

DES. ERASMI ROTER.

PRIMO TOMO HÆC HABENTUR,

De copia verborum ac rerum, libri duo.
Theodori Gazæ Grammatices, libri duo.
Syntaxis.
Ex Luciano versa: Saturnalia.
Cronosolon.
Epistola Saturnales.
De luctu.
Abdicatus.
Icaromenippus.
Toxaris.
Alexander, sive Pseudomantis.
Somnium.
Timon.
Tyrannicida.
Erasmi declamatio Lucianicæ respondens.
De iis qui mercede conducti degunt.
Dialogi amatorii XVIII.
Hercules Gallicus.
Eunuchus.
De sacrificiis.
Lapithæ, sive Convivium.
De astrologia.
De ratione conscribendi Epistolas.
De pueris statim ac liberaliter instituendis.
De ratione studii.
De laude medicinæ.
Libanii aliquot Declamationes versæ.
Similium liber unus.
Colloquiorum liber.
De recta Latini Græcique sermonis pronuntiatione.
Ciceronianus, sive de optimo dicendi genere.
De civilitate morum puerilium.
Galeni exhortatio ad bonas artes, versa per Erasmum.
Epitome in elegantias Laurentii Vallæ.
Euripidis Hecuba & Iphigenia, Erasmo interprete.
In Nucem Ovidii Commentarius.

SECUNDO TOMO.

Adagiorum opus.

TERTIO TOMO.

Epistolarum opus.

QUARTO TOMO.

E Plutarcho versa.
De discrimine Adulatoris & Amici.
Quomodo utilitas capiatur ab inimicis.
De tuenda bona valetudine.
Principi maxime philosophandum.
Animi an corporis graviores morbi.
Num recte dictum sit, λάθε βιώσας.

De cupiditate divitiarum.
De cohibenda iracundia.
De curiositate.
De vitiosa verecundia.
Apophthegmatum libri VIII.
Moriæ Encomium, hoc est, Stultitiæ laus.
Panegyricus ad Philippum Burgundiorum principem.
Ad eundem carmen gratulatorium.
Institutio principis Christiani.
Isocrates de regno administrando.
De morte declamatio.
Declamatiuncula gratulatoria.
Pacis querimonia.
Lingua.
Xenophontis tyrannus.
De senectute carmen.

QUINTO TOMO.

Enchiridion militis Christiani.
Oratio de virtute amplectenda.
Ratio veræ Theologiæ.
Paraclesis.
Modus confitendi.
Enarratio Psalmi, Beatus vir.
Enarratio Psalmi, Quare fremuerunt Gentes.
Paraphrasis in Psalmum, Domine quid multiplicati.
Concio in Psalmum, Quum invocarem.
De puritate Ecclesiæ Christi.
Enarratio in Psalmum, Dominus regit me.
De bello Turcis inferendo Consultatio.
Enarratio in Psalmum, Benedicam domino in omni tempore.
Enarratio in Psalmum, Dixi custodiam vias meas.
De amabili Ecclesiæ concordia.
Concio in Psalmum LXXXV.
De misericordia Domini Concio.
Virginis & martyris Comparatio.
Concio de puero Jesu.
Epistola consolatoria ad virgines sacras.
Christiani matrimonii Institutio.
Vidua Christiana.
Ecclesiastes, sive de ratione concionandi.
Modus orandi Deum.
Symbolum, sive Catechismus.
Precationes.
Paean Virgini matri dicendus.
Oratio ad Mariam in rebus adversis.
De contemptu mundi.
De tædio & pavore Christi disputatio.
De præparatione ad mortem.
Ode de casa natalicia Jesu.
Expostulatio Jesu cum homine pereunte.
Hymni varii.
Liturgia Virginis Lauretanæ.
Carmen votivum Genovefæ.
Commentarius in duos Hymnos Prudentii, de natali & Epiphania pueri Jesu.
Christiani hominis institutum, carmine.
Epitaphia in Odiliam.

SEXTO TOMO.

Novum Testamentum, cum Annotationibus.

SEPTIMO TOMO.

Paraphrases,

In Matthæum.
In Marcum.
In Lucam.
In Joannem.
In Acta.

In Epistolas Pauli.

Ad Romanos.
Ad Corinthios I.
Ad Corinthios II.
Ad Galatas.
Ad Ephesios.
Ad Philippenses.
Ad Colossenses.

Ad

Ad Thessalonicenses I.
Ad Thessalonicenses II.
Ad Timotheum I.
Ad Timotheum II.
Ad Philemonem.

In Epistolam Petri I.
In Epistolam Petri II.
In Epistolam Judæ.
In Epistolam Jacobi.
In Epistolam Joannis I.
In Epistolam Joannis II.
In Epistolam Joannis III.
In Epistolam ad Hebræos.

OCTAVO TOMO.

Ex Chrysostomo versa.

Adversus Judæos, Homiliæ V.
De Lazaro & divite, Homiliæ IIII.
De visione, Homilia V.
De Phylogonio martyre, Homilia I.
De orando Deum, Libri II.
De David & Saule, Libri III.
Quum presbyter esset designatus, Homilia I.
In Psalmum, Cantate domino.
Quum Sarioninus & Aurelianus acti essent in exilium, Hom. I.
De fide Annæ, Homiliæ II.
Commentariorum in Acta Apostolorum, Homiliæ IIII.
Commentariorum in secundam ad Corinthios, Hom. VII.
In Epistolam ad Galatas.
In Epistolas ad Philippenses, Homiliæ II.

Ex Athanasio.

De sancto Spiritu, Epistolæ II.
Contra Eusebium de Nicæna synodo, Epistolæ II.
Apologetici duo adversus eos, qui calumniabantur, quòd in persequutione fugisset.

De passione Domini, Homilia I.
De hoc quod scriptum est, Euntes in vicum qui contra vos est.
De virginitate.
De peccato in Spiritum.
De Spiritu Sancto.

Ex Origene.

De vita, phrasi, & operibus Origenis.
Fragmentum in Evangelium Matthæi.

Ex Basilio.

Principium Esaiæ.
De Spiritu sancto, Liber.
De laudibus jejunii, Homiliæ II.

NONO TOMO.

Epistola Apologetica ad Dorpium.
Ad Jacobum Fabrum Stapulensem.
Ad Jacobum Latomum.
Ad Atensem pro declamatione Matrimonii.
Apologia de In principio erat sermo.
Apologiæ tres ad Notationes Eduardi Lei.
Ad Jacobum Lopim Stunicam.
Adversus Sanctium Caranzam.
De loco, Omnes quidem resurgemus.
In Natalem Beddam.
Adversus Petrum Sutorem Cartusianum.
Appendix de scriptis Clitohuei.
Declarationes adversus Theologos Parisienses.
Ad Phimostomum De divortio.
Ad juvenem Gerontodidascalum.
Ad Monachos quosdam Hispanos.
Ad Album Pium Carporum principem.
De usu carnium.
De libero arbitrio Collatio.
Hyperaspistæ diatribes, Libri II.
Purgatio adversus Epistolam Lutheri.
Detectio præstigiarum libelli cujusdam.

Adversus pseudoevangelicos Epistola.
Ad Eleutherium Epistola.
Ad Grunnium.
Ad fratres Germaniæ Inferioris.
Spongia adversus aspergines Hutteni.
Pantalabus, sive adversus febricitantem.
Adversus mendacium & obtrectationem.
Antibarbarorum liber.
Ad quosdam gracculos Epistola.
Responsio ad Petri Curtii defensionem.
De Termino, Epistola.

Catalogorum Operum Des. Erasmi Roterodami

FINIS.

EPITAPHIUM.

DES. ERASMI ROTER.

Basileæ; Christo Servatori S.

DES. ERASMO ROTERODAMO, VIRO OMNIBUS MODIS MAXIMO, CUJUS INCOMPARIBILEM IN OMNI DISCIPLINARUM GENERE ERUDITIONEM PARI CONJUNCTAM PRUDENTIA POSTERI ET ADMIRABUNTUR ET PREDICABUNT. BONIFACIUS AMERBACHIUS, HIE. FROBENIUS, NIC. EPISCOPIUS, HÆREDES ET NUNCUPATI SUPREMÆ SUÆ VOLUNTATIS VINDICES, PATRONO OPTIMO NON MEMORIÆ, QUAM IMMORTALEM SIBI EDITIS LUCUBRATIONIBUS COMPARAVIT, IIS TANTISPER DUM ORBIS TERRARUM STABIT SUPERFUTURO, AC ERUDITIS UBIQUE GENTIUM COLLOQUTURO, SED CORPORIS MORTALIS QUO RECONDITUM SIT ERGO, HOC SAXUM POSUERE.

MORTUUS EST 4. IDUS JULII. JAM SEPTUAGENARIUS ANN. A CHRISTO NATO M. D. XXXVI.

In Saxo, quo Sepulchrum integitur est Termini Facies, basi quadrata, cum his verbis.

DES. ERASMUM ROTERODAMUM AMICI SUB HOC SAXO CONDEBANT. QUARTO IDUS JULIAS.

1639.

Gul. Bll.

Gul. Budæi Clariſs.

VITA

PER LUDOVICUM REGIUM

AD

GULIELMUM POIETUM MAGNUM

FRANCIÆ CANCELLARIUM.

Ampliſſimo Viro atq; Illuſtriſſimo *GULIELMO POIETO, Magno Franciæ Cancellario, Ludovicus Regius.* S. D.

PHILIPPUS Coſſæus Conſtantienſis Antiſtes, cujus juſſu Gulielmi Budæi vitam explicandam ſuſcepi, author mihi fuit, ut hunc meum laborem nomini tuo conſecrarem: exiſtimans, quoniam Budæum paulò antè vita fruentem unicè dilexiſti, quicquid de eo mortuo ſcriberetur, tibi fore gratiſſimum. Ego verò tametſi videbatur id alienum inſtitutis meis, & in primis arduum, ſtatuebam tantam rem, tam expectatam & diligentia conſequi, & memoria complecti, & oratione exponere: tamen viro clariſſimo atque doctiſſimo & juſta imperanti, & præclara cupienti non parêre nefas eſſe putavi, eoque magisque non aliunde poteram honeſtius primam ineuntis adoleſcentiæ commendationem ducere. Itaque non auſus Patroni mei aut authoritatem aſpernari, aut voluntatem negligere, recuſandi pudore ſcribendi onus ſuſcepi. Quod autem erat optandum maximè, ut mihi juris ſtudioſo daretur aditus ad te ſummum juris Antiſtitem, juriſconſultorumque principem, & quod unum ad meas rationes maximè pertinebat, id non fortuitò, ſed propè divinitus datum atque oblatum videtur. Quamobrem quoniam

quoniam propter obſcuritatem in hominum ignoratione adhuc jacui, nixus præſtantiſſimi viri authoritate, ad tuam Amplitudinem confugio: inde aut præſidia adverſus invidiam, aut laudi, ſi qua fortè naſcatur, adjumenta quæſiturus. Nemo enim te uno dignior occurrebat: quem in maximis graviſſimiſque cauſis Reip. noſtræ cognitum, in primiſque ſpectatum Franciſcus Rex Regum potentiſſimus & ſapientiſſimus per omnes honorum gradus ad ſummum extulit Magiſtratum. Quem ita geris, ut diligentiam admirentur omnes, virtutem agnoſcant: ſitque intellectu difficile, utrum is magiſtratus ornet te magis, an ornetur à te: Nec verò in minima tua laude ponendum eſt, quod ut ſemel tanto honore auctus es, tecum habuiſti Budæum ſemper, captus ejus & virtute & doctrina: hunc nuſquam à te dimittere, tecum quocunque proficiſcereris deducere, in ſuaviſſimo convictu tuo honorificentiſſimè detinere voluiſti, qui cum remotus ab oculis populi in ſtudiis cognoſcendi ſemper aliquid aut diſcendi, quantum reipublicæ ſuperfuerat temporis, libentiſſimè atque multò verius cupidiſſimè contereres. Quare interim extimeſco, ne refricem hiſce meis literis deſiderium, ac dolorem tuum: quem ex interitu illius longè acerbiſſimum accepiſſe te ſciunt omnes. Quid enim non doleas ereptum tibi hominem magno ingenio? admirabili doctrina? ſingulari prudentia? & tecum omnium conſiliorum ſocietate conjunctiſſimum? Quæ ſi unà cum illo occidiſſent, immoderatius doctiſſimi viri deſiderium ferendum eſſet. Sed nec illa occiderunt, alenturque æternitate, & augebuntur totius poſteritatis memoria. Doctrinam ejus viri coluiſti, quæ vivit, ſemperque vivet in omnium gentium mentibus ac ſermonibus: multò notior, atque illuſtrior poſteris quam præſentibus futura. Accipies igitur hunc librum exiguum quidem & tenuem, ſicuti naſcentia omnia ſunt & incipientia, nec tam re & maturitate, qualia ſolent eſſe adoleſcentiumque ſpe fortaſſis & exſpectatione commendandum, quem tamen ſpero tibi fore jucundum, tum Budæi ipſius cauſa, cujus honori deſtinatus eſt, tum Conſtantienſis Epiſcopi tuæ amplitudinis obſervantiſſimi nomine, cujus cum eſſem mancipio & nexu proprius, tuum tamen eſſe voluit uſu & fructu,

Vale.

PRÆFATIO.

PRÆFATIO

SIQUIS conversiones rerum humanarum consideret, & vetera animo repetat, comperiet non omnibus ætatibus, sed aureis (ut ita dicam) quibusdam sæculis egregios homines extitisse, in quibus vires suas natura potissimum sit experta. Non enim Demosthenem & Ciceronem præstantissimos oratores, nec Platonem & Aristotelem principes ingenii & doctrinæ, nec Homerum & Virgilium clarissimos poetas, nec Hippocratem & Galenum medicorum lumina temerè aut fortuito natos & creatos fuisse credendum est. Sed profectò fuit quædam vis, quæ generi consuleret humano, illosque gigneret & aleret: ut artes ad bene beateque vivendum necessarias aut invenirent ipsi, aut inventas perpolirent, absolverent, atque ad summum perducerent. Ac nostra quidem ætate, qua omnes bonæ artes sese rursus erigere cœperunt, natura ex superiorum temporum caligine recreata, multos homines claros & magnos in omni virtute, omni disciplinarum genere protulit: inter quos admirabile est, quantum Budæus unus excellat, sive utriusque linguæ cognitionem, sive magnarum artium, & reconditarum rerum scientiam, sive vitæ integritatem, sive præclara ingenii monumenta, spectemus. Itaque suscepi more Majorum laudabili illo quidem, sed multis sæculis intermisso, vitam tanti viri explicandam. Nam fuit olim usitatum, statuere claris hominibus ex marmore, aut ex ære statuas, testes diu futuras magnorum in remp. meritorum: & simul eorum dicta factaque posteris prodere, ut cum has imagines intuerentur, animum & mentem ipsi præstantium hominum cogitatione confirmarent, certarent cum illis probitate & industria: neque prius conquiescerent, quam virtute famam illorum ac gloriam adæquavissent. Nostra ætas nescio quo pacto virtutem invidia potius, quam imitatione prosequitur, & honestos labores contumelia libentius, quam splendore decorat: ac spretis his quorum aut scripta aut facta proximè ad antiquorum gloriam perveniunt, veterum laudes cupidius audit. Perinde quasi omnis flos ingeniorum siti veteris ubertatis exaruerit, aut antiquis solis aditus ad virtutem patuerit, nobis vero sit interclusus. Minuenda nimirum est hæc opinio tanquam inimica virtuti, vel potius ex animis hominum evellenda: quam sit ingrati, credere naturam omnium parentem cuncta sua munera olim effudisse, ut in posterum sterilis effœtaque maneret? Quod si ad hujusce nostri sæculi fœlicitatem animum convertere vellimus, sine dubio comperiemus nostros homines antiquis ingenio non inferiores, multos doctrina pares, studio autem & industria longè superiores: nec minoris æstimandos, nisi cæcitate quadam animi eorum laudi & gloriæ invidere, quam favere mallemus. Quamobrem respicamus aliquando, grati simus in æqualium virtute decoranda: simus diligentes in illis celebrandis, quibus nulla laus tribui non debita potest, tametsi Budæus pro se satis habetur illustris, nulliusque prædicatione eget quo celebrior sit & commendatior. Est ille quidem preclaris ingenii monumentis ad omnem

Memoriam commendatus. Tamen è dignitate patriæ, ex usu omnium qui literis dant operam, fore putavi, si ejus imaginem non solum ad laudandum, verum etiam ad imitandum quoquomodo exprimerem. Quemadmodum enim qui vi tempestatis a recto cursu longius aberrarunt, in noctem conjecti, si ex continente locisque superioribus, unde est propinquus aspectus in mare lumen conspexerint, facile naufragium effugiunt, tutumque receptum inveniunt: Eodem modo qui sese scientiæ cognitionisque studiis dediderunt, si varietate rerum magnitudinemque tanquam fluctibus oppressi, animum contrahant aut demittant, splendore præstantium hominum & exemplo, velut gubernaculo, eriguntur ac resistunt, atque ex procellis difficultatum, ex æstibus curarum, per angustias, per vada, per saxa & cautes in portum doctrinæ velis passis pervehuntur. Itaque cum omnibus exploratum erit quæ subsidia Budæus habuerit ad tantam eruditionem, quibus initiis ac fundamentis tantæ summis in rebus laudes excitatæ fuerint: quam contra impedimenta obstiterint, & qua industria superarit, ut jam plane grandis & sine præceptore literas didicerit, quam multa in vita occupatissima legerit, tractarit, scripserit, ex his fructum illum vel maximum precipient in rectam disciplinæ viam ingressi: quod intelligent, qui maiorem discendi commoditatem habent, minime illud ipsum quod est summum, desperandum esse, modo quid efficere, aut quo progredi possint experiantur, & adhibeant ad considerandas res honestas, cognitioneque dignas & tempus & diligentiam. Ad hæc cum genus vitæ, naturam, mores, gravitatem, constantiam, præstantiam, atque prudentiam intuebuntur, id quoque intelligent quod precipue his temporibus salubre & frugiferum existimo, nempe ex literis non ostentationem scientiæ, sed integritatem morum multo magis esse quærendam. Nam videre licet quosdam ex his qui literas profitentur, tanta esse levitate & jactatione, ut his fuerit non didicisse melius: alios gloriæ cupidos, temerè & inconsulto quoduis scribere: maledicendi avidos nonnullos, alienæ famæ passim obtrectare: multos, omnis generis flagitiorum servos ut literarum dignitatem mirabiliter comminuant, vel dedecorent potius. Nec vero me fugit quanti sit negocii vitam tanti viri totam explicare: & eam non modo in animis, sed etiam in oculis conspectuque omnium exponere. Quod si minus ea bene dicendo consequar (Quis enim id ullo modo posset?) quæ Budæus bene agendo consecutus est, etsi nequaquam parem illius virtuti facultatem orationis afferam; at pro nostro studio meritam gratiam debitamque retulisse, nullam apud æquos rerum æstimatores reprehensionem habebit. Erit interea satis id quidem nobis contendisse, non modo uti doctum, quod orbis terræ judicio comprobatum est: sed summum etiam ac singularem virum fuisse Budæum, & cùm prudentia, tum omni virtute excellentem per nos posteritas cognoscat. Sed jam ad id quod nobis institutum est, veniamus.

GUL. Budæus Lutetiæ Parisiorum nobilissima & antiquissima stirpe ortus, majores habuit amplissimis honoribus functos: qui multis in rebus principibus nostris magno usui, & reip. ornamento fuerunt. Patre usus est copioso in primis, &, ut tum erant tempora, à literis non abhorrente. Puer admodum ab eo præceptoribus est traditus, ut literis initiaretur. Personabant adhuc omnes scholæ vocibus imperitorum hominum & barbarorum, nec-

dum

dum politioris doctrinæ splendor Gallis illuxerat. Quapropter cum vix primoribus labris Latinos scriptores attigisset, quod fuit in more majorum instituto que positum, Aureliam celebrem urbem, ut ibi jus civile disceret, est missus. Quo in gymnasio triennium versatus, operam penè omnem perdidit. Neque enim ignarus latinæ linguæ, & ab aliis disciplinis imparatus, artem illam reconditam & multiplicem subtilemque cui sese dediderat, cognitione & scientia poterat comprehendere. Domum revocatus, cum aliis quibus adolescentia capitur voluptatibus, tum venationi atque aucupio præcipue indulsit. Quæ tamen eum non diu occupatum impeditumque tenuerunt. Nam paulatim defervescentibus ejus ætatis cupiditatibus, illisque deliciis mature deflorescentibus, omnium opinione celerius immutatus, tanto demum literarum amore exarsit, ut negociis omnibus omissis, totum se in cognitione & scientia collocaret. Itaque omittere omnes voluptates, relinquere studia delectationis, ludos, jocos, convivia, sermones etiam omnium penè familiarium deserere: non cibi, non somni, non corporis rationem habere: arbitrari omne tempus deperire quod in literis non collocaretur. Ad quæ facienda nullo exemplo poterat excitari. Neq; enim facile quisquam reperiebatur id temporis, quem sibi ad imitandum proponeret, aut cujus gloria incenderetur. Verum erat insita quædam discendi in ejus animo cupiditas, quæ noctes & dies illum concitabat, atque admonebat nihil esse in vita magnoperè expetendum præter sapientiam, atque scientiam. In ea persequenda omnes cruciatus corporis parvi esse ducendos, esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ, immortalitatis spe, posteritatis memoria consolaretur. Hanc neque eripi nec adimi posse, neque naufragio neque incendio amitti: cætera omnia caduca & incerta in fortunæ temeritate posita, parva interdum offensione, veluti grandine totius anni fruges auferri. Quæ secum persæpe reputans, cuncta sciendi cupiditate posteriora tandem duxit. Primus certè Gallorum rudi adhuc sæculo, sine præceptore ac duce, nullo socio aut consorte gloriosi laboris, nullo æmulo atque imitatore studiorum, in optimarum artium curriculum prodiit. Cæterum cum is non posset per ætatem optimos quosque authores eligere: nec sciret a quibus potissimùm auspicandum esset, in constituendo studio plurimùm peccavit. Deterrimum enim quemq; librum sumens in manus, interpretes aliquanto intentius quam authores ipsos legebat. Ex quorum illiteratis annotationibus, nihil præter inconditam rerum temerè congestarum sylvam poterat comparare. Quo errore intellecto, etsi graviter ferebat se vestibulo in ipso aditu que impegisse, non tamen animum despondit: sed sensim vitia in quæ dilapsus erat, quæque per imprudentiam hauserat, eluit, & magna sustulit difficultate. Hanc verô fecit instituti mutationem, ut optimum quemque legeret sine interpretibus, & Ciceronem in primis ad verbum disceret. Sæpius enim lectionem a capite repetendo, hoc boni consequebatur, ut prima cum mediis, media cum extremis conferendo, facilè totius orationis cursum cerneret, ipsumque authorem suæ sententiæ quasi interpretem haberet: res etiam reconditas, quæ plærumque in scriptoribus occurrunt, intelligeret eadem exercitatione & diligentia. Itaque paucis quidem annis, sed plurimo certe studio Romanis artibus & literis ita profecit, idque intra domesticos parietes, ut jam sive ad oratores, sive ad poëtas, sive ad historicos se converteret, facilem & expeditam

eorum intelligentiam haberet. Cupiebat magnoperè Græcas quoque literas discere: à quibus omnis rerum optimarum atque artium ubertas petenda est. Id fuit eò difficilius, quòd nulli suppetebant præceptores, à quibus doceretur atque erudiretur: tum quòd Græcorum lingua nondum erat in Gallia cognita, quodque posteaquam cognita, non multum culta, paucis certè grata & probata, pluribus etiam suspecta & invisa diu fuit. Sed incredibilis discendi ardor nequaquam restingui potuit his difficultatibus. Venit [illegible] re Lutetiam Georgius Hermonymius, qui se Lacedæmonium nuncupabat, homo mediocris, & aut nulla aut humili doctrina præditus. Hic quia solus in Gallia ea tempestate græcè scire videbatur, initio fuit nostris hominibus summæ admirationi. Quem Budæus nactus, magna mercede conductum ad se accersivit, & antequam dimitteret, amplius quingentis nummis aureis donavit. Adeo nulli nec sumptui nec pecuniæ parcere in animum induxerat, dum id quod cupiebat quoquo modo assequeretur. Itaque huic Græco cum aliquot annis operam dedisset, & eo prælegente audivisset Homerum authoresque alios insignes, nihilo doctior est factus. Neque enim præceptor ille plura docere quam sciret, poterat: & Græcas literas catenus noverat, quoad conveniret sermoni literato cum vulgari: & nisi quod legere optimè, & more doctorum pronunciare videbatur, expers erat omnis eruditionis: & qui pingendis literis Græcis victum quærere tantummodo nosset. Non ita multo postea decedens ex Italia venit in Galliam Janus Lascaris, vir cum genere & nobilitate præstantissimus, tum Græcorum omnium hujus memoriæ facilè doctissimus. Qui cognito Budæi studio in Græcas literas, quanquam ergà hominem mirificè afficiebatur, ejusque causa omnia cupiebat, non multum tamen potuit juvare: quòd ferè ageret in comitatu regis, aut legationes longinquas obiret, & Budæus in perennibus studiis domi se contineret. Fecit tamen non invitus quod potuit vir humanissimus atque facillimus, ut præsens Budæo aliquid prælegeret: quod vix in omni consuetudine vicies contigit, & absens libros suos quos emendatos maxime, & lectissimos habuit, ejus fidei mandaret. Mathematicas disciplinas ab Jacobo Fabro nobili philosopho didicit: ad quas tantum ingenii & alacritatis initio attulit, ut evolare non excurrere videretur. Itaque dum Faber multa proponit, Budæus omnia assequitur, eò res venit, ut prius ille docendo defatigaretur, etsi magnam mercedem accipiebat, quam hic discendo. Neminem præterea audivit, sed pártim felicitate ingenii, partim assiduitate & diligentia cætera quæ ad optimarum artium, & utriusque linguæ cognitionem spectant, est consecutus. Ab his autem initiis profectus, tantos in suis studiis progressus fecit: ut nostra ætate principem locum in literis tenuerit omnium confessione. Ipse quidem Lascaris, etsi Græci in communicanda sua cum exteris laude parciores sunt, tamen admiratus elegantiam Attici sermonis, quam scribendo fæliciter exprimebat, de eo dicere persæpe solebat (ut scribit Lazarus Bayfius vir amplissimus atque eruditissimus) quod olim de Cicerone Apollonius dixit, nempe doctrinam & eloquentiam quæ solæ Græcis erant relictæ, se per Budæum hoc tempore in Galliam esse perlatas, ut olim per Ciceronem ereptæ languenti Græciæ, Romam devenerant. Audivi [illegible] Christophorum Longolium, cum Lutetiæ in utriusque [illegible] versaretur, interea cupiisse græcas literas discere, & magno-

pere

pere à Budæo petivisse, ut sibi quotidie aliquid prælegeret. Existimabat enim authoritatem viri præsertim tanta eruditione cumulatam, magnum sibi ad eam rem calcar additurum: tanto certè uti præceptore in primis honorificum ducebat. Budæum respondisse, negotiis familiaribusque & forensibus districtum prælegendi ocium non habere: adjuturum tamen quod posset, adhiberet alium magistrum vel mediocrem si inveniret, loca obscuriora animadverteret & notaret, quum liceret, sui copiam facturum. Posteaquam Longolius id obstinatè sibi vidit negari, omni spe impetrandi adempta, graviter commoveri cœpit, malè suspicans Budæum hanc eruditionis partem, qua solus præstabat, aliis invidere, ac propterea neminem velle in societatem ejus gloriæ admittere: Consilium exinde iniisse cum Lazaro Baysio Romam proficiscendi ad discendum Græcas literas, ea præcipuè causa, ut Budæum superaret, a quo acceperat repulsam, illum à seipso edoctum tantum processisse in literis Græcis, & omni arte ingenua liberalique doctrina: sibi facultatem, sibi magistros sibi denique paratiora omnia ad discendum fore. Quibus ex rebus in magnam victoriæ spem & propè exploratam venerat. Romam ergo profectus cum doctissimis adhibitis præceptoribus quinquennium in Græcis scriptoribus legendis perseverasset, Græcè Epistolam ad Budæum misit, jam tum sese homini arbitratus exæquatum. Cui Budæus tam concinnè & accuratè rescripsit, (extat autem Epistola) ut Longolium primum in admirationem summam adduceret, deinde etiam in desperationem. Baysius quoque ejus Epistolæ elegantia ita obstupuit, ut tum ingenuè fateretur, multum adhuc superesse quò progrederentur: & Longolium identidem admoneret, vix illud perfici posse quod tentarent. Quocirca Longolius, quanquam esset magni vir animi, tamen desperatione debilitatus, noluit amplius in eo laborare quod se assequi posse diffideret. Verum se retulit ad Romanas literas, futurus haud dubiè, si diuturniorem lucis usuram Superi concessissent, omnium non nostræ modo ætatis, sed eorum etiam qui post Ciceronem latinè locuti sunt, in dicendi facultate Princeps. Magna ergo Budæi laus, quòd à duobus excellentis ingenii juvenibus, hisce studiis ardentibus, ocio abundantibus, ejus æmulatione incensis eaque causa domo tam longinqua profectis, uberrimis præterea artibus ornatis, consuetudine, sententiis, voluntate consociatissimis, omnibus vel naturæ præsidiis, vel fortunæ adjumentis ad discendum paratissimis, toto denique pectore ad laudem incumbentibus non potuerit anteverti. Hocque in eo magis mirum: quod jam ætate provectus literis studere cœpit, quod in tanta occupatione vitæ, tot impedimentis principio illatis cursum nihilominus potuit tenere. Sed ita in humanis rebus a natura comparatum videtur, ut pulcherrimo cuique operi difficultas proponatur, & tardè crescentia sint diuturniora & perfectiora. Proinde sicut animalia majora diutius visceribus parentum continentur, & arbores proceriores tardius adolescunt. In arborum autem ipsarum baccis & frugibus terræ, quæ lentius maturescunt, hæ sunt meliores & longius servantur: Sic præclara ingenia quæ ad frugem sunt perventura, non continuo se proferunt: sed quanto uberiores fructus datura sunt, tanto diuturnioribus utuntur progressionibus, præcocia vero tanquam [illegible] oriuntur, vel raro sine offensione ad excellentem statum perveniunt. Quapropter quo serius ad literas se applicuerat, eo majore cursu tarditatem corrigen-

[illegible]

dam ratus, brevi jacturam superioris ætatis resarcivit. Tantus erat in eo bonarum artium amor innatus, ut cæterarum rerum oblitus, quiduis perpeteretur ipsa cognitione & scientia captus: curas, sollicitudines, vigilias perferret, nec voluptatem requirens aliam, quàm quæ ex literis capitur, nec ullum fugiens laborem. Ita mentem suam in rebus cognoscendis quæ sunt ab antiquis repertæ, aut investigandis novis alebat cum oblectatione solertiæ: quem unum suavissimum animi pastum judicabat. Erat in eo inexhausta aviditas legendi, nec satiari poterat. Quemcunque librum semel arripuisset, nulla nec obscuritate terreri, nec novitatis illecebra adduci potuit, ut de manibus deponeret priusquam pervenisset ad metam. Forte evenit ut haberet sermonem de suis studiis apud Franciscum Regem multis audientibus viris amplissimis, in quibus aderat Vistus Præses concilii Parisiensis, Budæo non solum vicinitate, sed etiam consuetudine & benevolentia conjunctissimus: tum summæ ejus diligentiæ & testis locupletissimus, & laudator certissimus. Producto longius (ut fit) sermone, cum alia aliis adderentur quæ obstupescerent audientes, & rex magnopere miraretur: hæc Vistus subjunxit, Budæus è regione ædium mearum (ait) plus decem annis jam habitavit: tamen quoad possum totius ejus spatii memoriam recordari, hunc nunquam vidi, ne diebus quidem festis in limine domus (ut assolet) ociantem, nunquam horis pomeridianis circulantem, aut prætereuntes circumspicientem, nullum denique tempus vacuum labori sibi dantem animadverti, aut unam dieculam residentem relaxandi animi causa. Quorum admiratione cum omnes in se convertisset, rex a Budæo sciscitatus est, num ille vera prolocutus esset: verecundè agnovit omnia, & his alia majora quotidie facere se dixit: quæ si vulgo proferantur, vix habuerint fidem. Atque hæc quanquam difficillimum est non dicam augere aut ornare oratione, sed enumerare aut consequi, tamen commemorabuntur quomodocunque ne cujus ingenium admiramur, ejus ignoremus industriam. Itaque diebus festis operatus sacris, quod reliquum erat diei, non intempestivis conviviis, non aleæ, non pilæ (quemadmodum magna pars hominum) sed recolendis suis studiis impertiebatur. Nuptiarum etiam die, qui est lætitiæ & hilaritati dicatus, minimum tres horas studuisse commemorant, ne parva quidem momenta per incuriam solitus prætermittere. Quod si gerendis rebus interdiu distineretur, nunquam se somno dabat, quin tantundem lucubratione nocturna rependeret, quantum perierat diurni temporis literis destinati. Non uxoris amor quam unice diligebat, non liberorum blandimenta, non rei familiaris cura illum à literis ullo unquam tempore abstrahere, aut retardare potuerunt. Diem ita consumebat. Mane excitatus è somno, literis se abdebat usque ad tempus prandii: priusquam discumberet se exercebat modica ambulatione. Post cibum duæ propemodum horæ variis sermonibus ducebantur: inde ad easdem vices redibat, nihil, à cœna quam sero admodum faciebat, solitus legere, aut scribere. Utebatur summa in victu continentia, cibi potusque modum naturali desiderio, non voluptate finiens: neque extructa mensa, neque apparatis conviviis magnopere delectabatur. Memoria tam felici fuit, ut ea quæ semel in animo hæserant, nullo temporis spatio longinquitateve delerentur. Visus est sæpe, cum multos versus recitaret non modo integris sensibus, sed singulis etiam verbis eorum authorum quos in manibus viginti aut triginta

annos

totos annos non habuerat. Porro autem fuit, ſicut dictum eſt, uſque eo diligens & induſtrius, ut quicquid in ſuis ſtudiis profecerit aſſiduitati pene ſoli deberi videatur. Itaque nihil erat ulla in arte rerum omnium quod ipſe neſciret, omnium bonarum artium ſcriptores ac doctores tum Græcos tum Latinos legerat & pervolutarat: nec ſolum has artes, quibus ingenuæ ac liberales doctrinæ continentur, literarum cognitionem, & poetarum, & antiquitatis totius memoriam, atque illa quæ de naturis rerum, de hominum moribus, de rebus publicis diſputata ſunt, aſſecutus erat: ſed etiam jus civile perdidicerat, medicinam cognoverat, diſciplinam ſacram univerſam perceperat cum antiquiorem, tum novam, quæ ſunt in hominum vita omnia quæſita, audita, lecta habebat. Poſtremo nihil his temporibus ſciri diſcive potuit, quod ille non cum inveſtigarit, tum etiam ſcierit. Quanquam is quidem doctrinæ ſuæ diſſimulator magis quam oſtentator fuit. Nemo illo parcius loquebatur, nemo minus aliis ſeſe venditabat, nihil unquam fere niſi peteres, niſi etiam rogares, explicabat. Ineunte autem ætate amici videntes illum ſic addictum ſtudiis humanitatis ac literarum, abjecta cura rei familiaris vel tuendæ, vel amplificandæ, quiſque pro ſua virili revocare nitebantur, modo ignominiam, modo inopiam, ſi in inſtituto perſiſteret, denunciantes. Eſſe id fato quodam literarum comparatum: ut quo quis ingenuas artes complectatur ſtudioſius, hoc fortunæ fluctibus jactetur acerbius. Jus civile ſibi potius perdiſcendum proponeret, quod à prima coluerat ætate: ex ejus artis cognitione fore, uti magnam gratiam colligeret, & ad honores ſummamque gloriam perveniret. Pater vero ubi reſcivit illam ſine intermiſſione effuſam contentionem, opinione omnium majorem animo cepit dolorem. Timebat enim filio jam ingenii laudibus efflorescenti, ne tempeſtate aliqua abriperetur, eoque magis, quod in decurſu ſtudiorum & illo adoleſcentiæ flexu videbatur prudens & ſciens tanquam ad exitium ruere voluntarium, cum tamen in eo magnam dignitatis ſuæ & familiæ ſpem dudum collocaſſet. Itaque refrænare illum tanquam vehementiore ad literas ſtudio concitatum, ſuadere, monere, aliis atque aliis occupationibus diſtinere, perſonarum etiam civilium, quas olim geſſerat, unam imponere: quaſi hoc invitamento honorum de ſententia deduci poſſet, & erigi ad majora. Sed neque patris authoritas mentem convertere, nec cohortatio voluntatem commutare, nec honorum ſplendor alacritatem ſtudiorum potuit reprimere. Quinimo quanto pater acrius inſtabat, tanto ille magis & laborem & induſtriam augebat. Hanc ergo pertinaciam, quæ adeo efferbuerat, cum nec indulgentius monendo, nec ſeverius objurgando mitigare poſſet, hoc ſaltem perficere, ut id quod agebat, ageret temperatius, viſum eſt tandem patri cum filio ſeorſum ſic agere & loqui. Quid tibi vis, aut quid quæris? quid hoc tempore omni noctes & dies in iſtarum diſciplinarum meditatione verſaris? an me vivo conficies te vigiliis & laboribus? idcircone te tanta cura educavi, ut te in exitium ultro præcipitares? in tua indole ſpem collocavi, ut ſenectuti meæ mœrorem & orbitatem afferres? Te enim intuens, qui es mihi chariſſimus, non poſſum non miſereri tuæ ſortis, quod inſano literarum amore flagrans, nec modum ſtudiis facias, nec finem laboris, finxerit te natura ad humanitatem & doctrinam, ad eam te ſerius applicueris, an propterea feſtinandum tibi ita putabis, ut per inſaniam corporis in morbum,

bum incidas? & per negligentiam rei familiaris, jacturam patrimonii facias? Quanto satius esset Majores tuos respicere, & illorum vestigia persequi, aut saltem quando semel certum sit ætatem in studiis agere, in his moderatius versari, in primisque valetudini servire. Satis superque ad discendum longa est vita, si ordinem serves & rationem & modum. Quamobrem vide as etiam atque etiam & consideres quid agis, & quo progrediare. Si te oratione mea non flectam, nihil cujusquam proficiet ulla te dehortatio. Nam neque auctoritate quisquam, neque benevolentia apud te plus valere debet. Erat eo robore animi septus, ut illa eadem sæpe & graviter audiendo vinci non potuerit: adduci vero ut perseverantiæ finem faceret, multo minus: & quodvis potius periculum sibi adeundum, quam a speratæ eruditionis gloria discedendum putaret. Adeo nihil quicquam tam asperum, tamque arduum occurrebat, quod moraretur inceptum. Atqui progrediente tempore, usu rerum & magno suo periculo, patris verbum nimis verum comperit: non tam ab indignatione (ut fit) expressum, quàm prædictum homini & ætate & experientia plus scientis & providentis: quippe qui propter valetudinem qua usus erat infirma, ab anno ætatis quinquagesimo usque ad septuagesimum, quem tum agebat, medicinæ studiosus experiensque evaserat, quo certius præsagiebat quæ ventura erant filio, nisi monitus præcaveret. Postremo res eo rediit, dum literarum magis studiosus quam lucis cupidus esse pergit, dum hoc sublato bono vitam nihili putat, in gravem & diuturnum morbum est prolapsus, quo annos plus viginti ita afflictatus est, ut omnis prope hilaritas e fronte, alacritas ex animo, festivitas in occursu, urbanitas & comitas in convictu eximeretur, ingravescens quoque indies literarum amor infringeretur, ne vestigium quidem ejus nec simulachrum, sed quædam effigies spirantis mortui appareret. Morbus erat ejusmodi, ingens dolor cum tumore circum fauces fiebat, & jugulum tumultuose appetens tantum terrorem interdum noctu injiciebat, ut postridiè mane miraretur se incolumem, spiritum recordatus interclusum, & subinde restitutum, uxor edocta, advenientem morbum & crescentem intelligens, virum variè versando, humerosque feriendo levabat dolorem. Verum inde pallor multus in vultu, raritas pilorum in capite, macies & stupor in corpore, in omnibusque artubus debilitas summa sequebatur. Quæ cum medicis stupentibus persæpe narraret, fidem tamen nulli facere non poterat, cujus ipsi exemplum non meminissent: atque alternis prope mensibus recurrebat. Accedebat ad hæc quotidiana capitis gravedo: quæ illi commentanti aut legenti quidpiam erat mirum in modum infesta. Et quoniam ex humoribus gravantibus caput hic morbus effici creditur: si exitum in capitis vertice haberent, per quem evaporarent, magnam morbi allevationem medici pollicebantur. Quare consilium dederunt, ut candenti ferro sineret cutem densam, quæ caput obtegit, perforari. Esse meatus in calva, per quos sursum ferrentur vapores. Id factum est, sicut præceperant, magno cum cruciatu. At nihil momenti habuit curatio tam anceps & difficilis. Quippe ubi in cerebrum ascenderant halitus spissi & graves, insistebant, [illegible] vertice concrescentes, deinceps liquescebant, & [illegible] [illegible] in frontem, in tempora, in oculos ferebantur, ut sæpenumero in media lectione obdormisceret, & [illegible]

latus

horum malorum, quanquam peracerba erant, eum labefactavit, ut erat animo invicto, & reluctante semper difficultatibus. Quinimo quod magis mirandum censeo, omnia ipsius scripta intra id tempus, quo tam graviter periculoseq; ægrotabat, fere instituta, orsa, & edita fuerunt. Primum ingenii specimen dedit Græcis authoribus in Romanam linguam transferendis. Quæ exercitatio plurimas & maximas commoditates continet, ingenium alit, judicium auget, facundiam locupletat optimis verbis. Quo in genere sunt ab eo explicati Plutarchi libri De tranquillitate animi, De fortuna Romanorum & Alexandri Magni, De placitis philosophorum: qui tantum commendationis habuerunt, ut vix crederentur ab eo versi, nisi postea aliis industriæ ingeniique documentis opinionem de se excitatam confirmasset, vel potius vicisset. Deinde cum libros Digestorum diligentius ad suum studium evolveret, & multis in locis partim mutilatos, partim mendosos deprehenderet: tum verò quod flagitiosius erat, verba plurima lecta & propria animadverteret in alienum usum ignorantia temporum translata, hac indignitate permotus scripsit Annotationes in Pandectas, quibus in posterum libri illi emendatius & intelligentius legerentur. Primus quidem nostra ætate juris civilis fontes aperuit, unusque tam excellentis ac singularis scientiæ in veterem dignitatem vindicandæ: quæ hactenus fœdissima barbarie perculsa jacuerat & prostrata, fundamenta jecit, & princeps tanti operis authorque extitit. Reliquit aliud opus de vocabulis forensibus, ad illustrandam quoque juris civilis disciplinam pertinens, impolitum quidem illud & adhuc rude, qualia erant quæ annotabat, ordine structuraque per ocium informaturus. Idcirco salva dignitate authoris vix posse evulgari videtur. Post eum & Plutarchi translationibus jam celebris, & annotationibus in Pandectas clarissimus evasisset, divinum opus de Asse instituit. In quo ægram ac propè comploratam rei literariæ partem suscepit, atque à nullo dum præ difficultate sublevatam, animadversione multa, ingenii singulari fælicitate, industria mirabili, instauravit. Nam pondera & mensuras veterum, nomismatis Græci Latinique rationem & æstimationem, tum numerandi modum & colligendi, res densissimis obscuritatis tenebris obductas, longis errorum anfractibus implicatas, corruptis exemplaribus propemodum comploratas, incuria temporum neglectas, & non modo à quoquam scriptorum nostræ aut avorum memoriæ, sed ne ab his quidem qui intra mille annos ac longe plures fortasse fuerunt, intellectas, omnibus vestigiis indagavit, explicuit, illustravit, & restituit in pristinum nitorem. Priscam quoque mundi opulentiam, atque omnium gentium divitias in ærarium (ut ita dicam) civitatis Romanæ, jam planè tot seculis exhaustum, intulit. Quo nomine posteritatem omnem immortali beneficio devinxit. Quid enim erat in quo studiosis hoc tempore plus prodesset? Quid erat quod aut nationi Gallicæ honorificentius? aut exteris nationibus gratius? aut tuendæ dignitati literarum accommodatius? aut ad intelligendos authores totiusque antiquitatis interpretationem magis necessarium afferre posset? Librarum, sestertiûm, talentorum, totiusque rei numariæ, ponderum, mensurarum, numeri, modi, vocabula græca juxta ac Romana propter vetustatem obsoleverant. Hermolaus, Politianus, & alii complures viri ingenio & doctrina præstantissimi rem tantam infæliciter adorti propter obscuritatem tam honesto conatu destiterant: unus ad extre-

mum Budæus huic parti ægrotæ ac propè desideratæ reperit medicinam. Quamobrem quis illum non jure miretur, summeque in eo laudandum arbitretur, quia quo uno adhuc carebamus, quod jacuerat ad hanc ætatem, nec habuerat lumen ullum, in eo illustrando & excitando omnes nervos ætatis industriæque contenderit? nullo emolumento: nisi ut quamplurimis prodesset invitatus. Sed opus tam elegans tam perfectum, tam elaboratum effugere non potuit invidiam & obtrectationem. Innuentique sunt nonnulli, quos non tam præstantia ejus delectaret, quàm splendor offenderet, qui quod laudando debuerant comprobare, invidendo infringere maluerunt, quæ est hujus sæculi labes & macula. Sed si quid malevolentissimis obtrectationibus detrahere conati sunt, id majori illis fraudi fuit, quàm Budæo. Editis enim lib. 5. de Asse, & quoquo gentium dilapsis, tum longè lateque diffusa Budæi laude, inventus est in Italia Leonardus Portius, qui se offerret in hujus societatem gloriæ, immo verò laudem omnem ejus inventi depeculàretur, suam esse totam, & propriam contenderet. Quod cum est ad Budæum allatum, graviter exarsit, quòd nihil tam præter opinionem acccidisset, quàm ut depelleretur de ejus laudis possessione, quam caducam & vacuam primus bona fide occupasset, & sine cujusquam injuria quasi usucepisset. Igitur vehementissima animi, ingenii, virium, contentione jus suum defendit, atque hoc ipsum palam testatus est, à nullo se unquam homine duntaxat qui viveret, his de rebus quas tradidisset, quicquam didicisse vel fando vel legendo: tantumque abesse ne quid à Portio acceperit, ut omnia quæ sub nomine Portii ad eam prodierant, illa uno eodem continuato perpetuoque furto essent ex suo asse translata. Ac æmulo illi sempiternam notam ad ignominiam inussisset, nisi intercessissent amici. Hæc enim contentio ne latius serperet, Jani Lascaris authoritate perfectum est. Qui cum utrique amicissimus esset, haud æquum putavit, inter honestissimos homines simultatem diutius ingravescere. Et cum apud Budæum plurimum gratia polleret, impetravit, quanquam ægrè, ut digressio in Portium, contumeliosa quidem illa, sed certe expressa à justa indignatione, quam removendæ suspitionis, suique purgandi causa Budæus libris de Asse inseruerat, eximeretur inde. Ac Budæo quidem tantæ contentionis causam attulit Baptista Ægnatius Venetus, omni liberali ingenuaque doctrina apud Italos id temporis florens, qui editis in Suetonium annotationibus tam præclari inventi laudem modò Budæo, modò Portio tribuens, de eadem fidelia duos parietes dealbaverat, & utrique gratificari cupiens, ambos inter se commiserat. Cæterum ut deferbuit ira, usque adeo pœnituit ejus criminationis, qua usus erat in Portium, ut postea noluerit cujusquam injuria magnitudinem animi sui inflectere: quòd iracundia præceps in eum esset invectus, quem postea cùm juris civilis disciplina eruditissimum, tum morum probitate alioquin integerrimum intellexisset. Inde exagitatus à multis & lacessitus, semper quievit: nec Georgio Agricolæ Germano eam quoque laudem proximè delibanti, respondere voluit, ne in eandem quam prius fraudem incideret: dictitans se quod scripsisset, scripsisse animo juvandi rem literariam, omnem diligentiam adhibuisse, ut res obscuræ per se illustrarentur: si quid melius proferretur, se non gravatè concessurum. Posteritatem de eo & sine amore & sine cupiditate, & rursus sine odio & sine invidia incorruptius judicaturam. Ex quo

ejus

ejus moderatio & æquitas cognosci potest, qui nec ad inferendam injuriam ullo modo posset adduci, nec ad referendam facile impelli: magisque probitatis commendationem quæreret, quàm famam ingenii aucuparetur. Qui candor in doctis multis hodie desideratur. Scripsit commentarios linguæ græcæ valde & illos probandos. Continent enim omnes propè divitias orationis græcæ, & ostendunt sermonis latini cum græco cognationem, opus immensi ac propè infiniti laboris, & à nemine quod sciam prius tentatum, ubi arcana Græcorum mysteria enunciavit, & cuius ediscenda proposuit, quæ vix antea solertissimis aperiebantur. Genere dicendi usus est amplo, copioso, gravi, ornato, vehementi, grandi verbis, & omnibus partibus elaborato. Sunt in eo sententiæ exquisitæ reconditæque, verba lecta & illustria, figuræ plurimæ, translationes crebræ, ambitus productiores, numerus gravis & plenus dignitatis, affectus concitati, acerbitas mira, maximè ubi corruptos mores hujus ætatis insectatur, omnia quæ suscepit clarissimis dicendi luminibus ornat, & facit ampliora, novata plurima venuste, prisca & vetera in usum scitè renovata. Atque hæc quanquàn scienter & eleganter faciebat, nimium tamen inquirens in sese, atque ipse sese observans, dum in medio posita nimium refugit, longinqua prosequitur, dum græca profusius admiscet, dum metuit ne quid in verbis & sententiis aut tritum aut vulgare, aut commune colligat, dum uni gravitati studet, nec suam copiam temperat, dum stylum ad humilitatem vulgi non vult deducere, dum ubique sublimis & grandiloquus cupit haberi, plerisque visus est nescio quid tragicum & confragosum personare. Itaque ejus oratio nimia cura & religione composita, doctis & attentè legentibus est illustris, cæteros non perinde delectat. In hoc genere extant ab eo scripti libri tres de Transitu Hellenismi ad Christianismum, De Contemptu rerum fortuitarum libri tres, de Philologia lib. duo, Digressiones plurimæ in lib. de Asse & Annotat. De studio literarum commodè instituendo liber unus. Quæ ideo minus habentur in manibus, quoniam perpauci retrusam illam atque abditam dicendi formam figuramque assequuntur. Sed enim ad hæc intendenti animum, res omnium difficillima visa est, judicare de aliorum scriptis. Nam multiplices naturæ, variæ voluntates & judicia semper effecerunt distantia inter se genera dicendi. Alios delectant ea quæ non discedunt à communi more verborum, aliis ornata & elaborata sunt cordi. Ideo non est promptum aut explicare quæ forma dicendi maximè excellat, aut præscriptum aliquod in hac re servare, cum aliud aliis videatur optimum, & in omnibus, ut ait M. Tullius, sit aliquid excellens. Referam tamen quæ in eo plerique vel reprehenderunt, vel desideraverunt, & quomodo se purgare solitus sit, ne quid quod ad eum pertinet, prætermissum esse videatur. Metaphoris dicebant nimium delectari, quæ magnum ornamentum orationi afferunt: sed ut virtutibus vitia proxima sunt, sic in his obscuritatem esse fugiendam, tanquam stellis quibusdam notare & illuminare orationem: sed si crebriores fuerint, ea fieri quæ dicuntur ænigmata. Habere autem mirè raras & insigniter argutas, sed quam semel amplexus esset, ab ea vix unquam divelli. Præterea cum ejus sermo sine intermissione, sine varietate sit consperfus verborum sententiarumque floribus, & fusus æquabiliter per omnem orationem, nec umbra adsit aliqua aut recessus, quo magis id quod est illuminatum extet atque emineat,

 ejus

ejus orationem à naturali simplicitate, longius recedere; ac propè verum sanguinem perdere. Ad hæc cum ingressus esset aliquid, eum repente quasi quidam æstus ingenii à terra abripiebat, aque in altum à conspectu penè omnium abstrahebat, nec vela colligere, nec satis poterat modum velificando tenere: sed ventis se permittens auferebatur quocunque ἐνθουσιασμὸς duceret. Unde perpauca ab eo dicta partitè, definitè, distinctè reperiri. Certe dum ingenio suo indulgere mavult quàm temperare, plurimis visus est redundare & effundi. Horum causam hanc afferebant, quòd initio parum liberaliter educatione, doctrinaque pucrili institutus neminem habuisset, qui veram eloquendi viam rationemque commonstraret, qui ornatissimos scriptores, oratoresque ad imitandum proponeret, quique eum reprimeret juvenili licentia superfluentem: vel quòd ita consuesset, vel quòd ad hoc unum genus natus esset, vel quòd aliter non posset. Amici enim sæpe commonefecerunt, ut paulum se demitteret. Et Erasmus hæc quæ commemoravi, in eo reprehendit omnia, & exagitavit, illudensque dixit ea gratius influere in sensus hominum, quæ naturæ essent propria. Ipse autem ita se purgare solitus est. Primum quod sit alicubi obscurus, de industria factum, sua retulisse id temporis quo scribebat, ut intelligeretur à paucis. Si quos offenderent crebriores translationes, hoc si quærerent, reperiri id exemplo procerum linguæ Latinæ factum: qui translationi primas partes in elocutione dederunt, eique in scribendo plurimum indulserunt, ardua graviter & splendidè dicere conatum, ac proinde nec tropis, nec numeris, nec reliquo apparatu epidictico parcè usum, nec translationibus, quæ se benignè non quæ gravatè obtulerunt. Quod pauci retrusam atque abditam suam dictionem assequerentur, habere plerosque scriptores multum sui, apud illos majorum gentium authores suam cujusque semper fuisse notam, sic semper naturam tulisse, ut vel vitiis nostris indulgeamus, vel invitis nobis se proferant. Non pœnitere quòd naturæ serviret, sibi interdum scribere non tantum populo & scenæ. Non præsentem solùm voluptatem attendere, in posterum etiam prospicere. Scripta quæ primo aspectu lectori se submittant, aculeum nullum in futurum relinquere, sed in præsens tantum mulcere, hæc ut avidè arripiant homines, sic diu non regustent, nec iterata sæpius lectione prosequantur. Postremo quod esset prolixior, malle se luxus ac munditiæ profusæ, quàm sordium aut frugalitatis jejunæ postulari: è copiosa penu non posse religiosè promere. Ad fastidium copiæ eximendum acrimoniam pro sale esse. Diluit ad hunc modum quæ Erasmus objecerat & obiter alia his non pauciora in Erasmo notavit, quæ referre longum esset, & non necessarium. Quorum controversiam Christophorus Longolius tanquam honorarius arbiter voluit indicare, scripta ad id perbella & scita Epistola, quam subjicere non pigebit, propterea quòd virtutesque & vitia amborum si qua fuerunt, diligenter examinat, & unum alteri miro artificio comparat. Qua ex collatione magnum percipient fructum eloquentiæ studiosi, quòd intelligent quid in nostræ ætatis doctissimis hominibus aut imitentur aut probent. *Longolii verba hæc sunt, Quod ad eruditionem pertinent, non video qua in re Budæus Erasmo cedat sive humaniores literas, sive Christiano dignas homine libeat æstimare. Quod vero ad dicendi facultatem pertinet, parem mea sententia in tam diverso dicendi genere laudem merentur. Beatissima in ambobus & rerum & verborum copia,*

sed

ſed ita ut alter altius exſpatietur, alter anguſtiore quidem alveo, verum altiore ingentem aquarum vim trahat, fluit ille plenior, hic fertur rapidior. In Budæo videor mihi agnoſcere plus nervorum, ſanguinis, ſpiritus. In Eraſmo plus carnis, cutis, coloris. In illo plus diligentiæ, in hoc plus felicitatis. Creber ille ſententiis, hic facetiis. Ille omnia utilitate, hic plurimum delectationi tribuit. Pugnat Budæus cura, ingenio, gravitate, dignitate: Eraſmus arte, ſubtilitate, lenitate, jucunditate ad victoriam contendit. Hunc amare poſſis, illum admirari, huic favere, parere illi. Profecto ille me violenter cogit, hic ſuaviter allicit. Ducit alter blanditiis, alter viribus trahit, verborum delectu religioſus, proprietate perſpicuus. Si res tranſlationem expoſtulat, in metaphoris felix, ſententiis gravis, figuris varius, ſumma orationis ſpecie honeſtus, ſublimis, ſeverus, grandiloquus. Contra Eraſmus venuſtus, modeſtus, popularis, floridus, verborum ſupellectile dives, compoſitione ſimul expeditus, ſimul nitidus, frequens exemplis, denſus argumentis, gratus ſalibus. Ille in oratione ſua totus ſemper eſt, ſed tum potiſſimum tonat, tum fulminat, quum materia temporum noſtrorum objurgationem admittit. Hic etiam cum moribus convitium facit, magis inſtituto ſuo ſervire, atque dolere videtur, malagmatis, collyriis, cerotis & cæteris id genus leviorum medicamentorum remediis conſulens, ut ille amarulentis quidem illis, ſed hac tempeſtate neceſſariis potionibus, ſectionibus, cauteriis altè graſſantem vim morbi inſectatur. Breviter ſi hiſtoriam ſcripturi ſint, Budæus Thucydidem magis quàm Salluſtium: Eraſmus Livium quàm Herodotum retulerit. Si poëma pangendum ſit, hic tragicum & heroicum quiddam verborum ſententiarumque pondere altius intonabit: Ille comœdiam urbanius, Lyricos ſuavius, elegiam mollius inſpirabit. Aſſurgit tamen & hic quoque alieno ingenio, ſuo vero tam difficulter, quàm ille nunquam etiamſi velit, ſeſe demittere queat, alioqui ſuperiores illæ virtutes ut neutri deſint, ſic in altero magis patent, in altero magis latent: effectu pares, habitu diſſimiles, ut haud prorſus aberret quiſquis hunc concioni, illum judiciis natum dixerit, alterum Palladis numine afflatum, alterum Gratiarum choro ſtipatum. Cæterum ut intelligas nihil eſſe quod ſit ab omni, ut ille ait, parte beatum, aut certe quod omnium ſtomacho ſatis poſſit facere, audi quid in eis hi deſiderant, qui ſe aliquod operæ precium in re literaria feciſſe arbitrantur. Budæus hoc illis peccare videtur, quòd nihil peccet: Eraſmus quòd vitiis ſuis faveat. Illum enim dum ſcrupuloſius omnia ad veterum normam exigit, ſæpe oblitum eorum quibus ſcribit, ſibi tantum & muſis canere: Hunc dum ingenio ſuo nimis indulget, nihilque putat eſſe tam vulgare, quod non aliquando in oratione ſuum ſibi locum honeſtè vendicet, turbidum interim fluere. Illum potius nobis ſignificare quid velit, quàm dicere. Hunc immodica ſermonis ubertate veluti læto gramine ſata ſtrangulare. Illum oratione nunc obliqua verticoſum, nunc figurata elatum, ſæpe intumeſcere: Hunc recto nudoque ductu humiliorem, plerumque humi ſerpere. Hunc laſcivia molliorem, illum auſteritate duriorem. Denique alterum doctis mirum in modum poſſe placere, alterum etiam imperitis, ſi in tam ſecunda ut illorum verbis utar, facundia modum tenerent, & ſuo ſemper freti ingenio, alieno nonnunquam eſſent diſerti vel judicio vel conſilio. Nam cum præſtare poſſint quicquid volunt, par eſt (inquiunt) ut optima quæque velint, nec ſeſe ambitioſius nobis venditent, eo res noſtras recidiſſe, ut maturè potius juvandi quàm intempeſtivè delectandi ſimus, pro ſuſcepto operis inſtituto fideliter docendi, non crebris licentioſisque excurſionibus ambagioſè ſuſpendendi. Digredi quidem Senecam & Plinium, ſed

alterum parce, alterum raro, nec sic quoq; quæsito, nec nisi oblato argumento. Hæc critici, quorum sententiæ quo minus statim subscribam, faciunt cum alia multa, tum quòd non defuere clari oratores, qui non grammaticos, sed populum, eloquentiæ judicem statuerint. Esto, sit porrigendis doctis modo calculus, sint soli literarum principes hac de re in consilium mittendi, quisnam amabo hac ætate dignus, cui tam superba censura jure credatur? Tuebuntur se uterque haud magnis solùm exemplis, sed etiam validissimis argumentis. Dicent se non perperam scribere, sed illos corruptè judicare: in orationibus suis non nasci, sed ab imperitis spinas afferri. Erasmus se omnium rationem habuisse, Budæus paucorum theatro contentum esse. Itaque ipse nihil decerno, vel ne sutor (ut ajunt) supra crepidam, vel quòd apud me paria faciant, hoc est, virtutibus si qua sunt vitia pensent, atque adeo superent, habent enim plus quod laudem quàm quod ignoscam, Hæc ille. Budæus quoque in quadam ad Erasmum Epistola cum multa de se & Erasmo dixisset, ad extremum addidit hæc quæ sequuntur. Ex quibus Longolius superioris Epistolæ argumentum arripuisse videtur. Inter nos hoc interest (inquit) quòd quæ tu sermocinantis more lepidè & festiviter dicis, hæc ego concionabundè quidem, non tamen immani voce, sed ex audibili effero, vel etiam vociferor. Sicque fortasse ego vim affero & rapio, tu eblandiris & imperas, ego irrumpo, tu rrepis, ἐγὼ παντοσθενεῖ ἱέμενος τὴν τῶν ἱππικῶν, tu ἡμίσπαστος· tu minore sed certo conatu, ego ingenti reductisque supra modum brachiis, tamen non idem fortasse efficio. Denique quid oppugnantem, expugnantem, propugnantem deceat, tu melius nosti, palæstramque illam philosophicam tenes, ἐγὼ ἀπαλαίστρως præ fervore destinatum impeto. Sed hæc hactenus. Quoniam ad hunc locum perventum est, non alienum esse videtur, de amicitia etiam utriusque proponere. Est difficillimum, inter illos nullam intercedere obtrectationem, inter quos tantæ laudis est æmulatio, quantam fuit incidere necesse, inter Erasmum atque Budæum, cum se uterque in literis esse principem cuperet. Nam quicquid est ejusmodi, in quo excellere præclarum existimant, in eo plerunque fit tanta contentio, ut vix possit benevolentia servari. Et revera non defuerunt, qui in Budæi & Erasmi animis cæcæ æmulationis fomites residere judicarent. Tamen si quæ interciderunt, non tam re, quam suspicione violata ea & falsa & inania fuisse ausim contendere. Is enim erat vir Budæus, & eum esse Erasmum existimabat, ut quoniam in eandem ætatem inciderant, conjunctionem amicitiamque mutuam utrique honorificam duceret, & gloriosius putaret cum tali viro certare, quàm omnino adversarium non habere, cum præsertim illi nullum à Budæo amoris, nullum studii, nullum benevolentiæ officium defuerit. Etenim de Erasmo nunquam nisi pleno & amico ore locutus est, ejus honori & dignitati semper favit, quoad ejus fieri potuit. Quod ne dubitare possimus, maximo est argumento, quòd Erasmum in Galliam asciscere magnopere studuit, propositis ad manendum amplissimis præmiis, quæ à rege impetraverat. Sed quædam pestes hominum laude aliena dolentium, & Erasmum à Budæo alienare, & Budæum aliquando immutare, illosque inter se tanquam par nobile gladiatorum committere conati sunt, cum revera fuerint semper amicissimi, & ab omni obtrectatione invidiaque alienissimi. Causas comperio multas, quæ alienationis inter illos simultatisque mutuæ, & æmulationis suspicionem dederunt. Hæ sunt profectò hujuscemodi, quòd acerbioribus sese Epistolis ultrò citroque lacessiverunt, dum aut de suis libris

disputant

disputarit, & alter de altero sententiam aperit, aut Budæus dolet Jacobum Fabrum in altercatione quadam Theologica parum honestè tractari, aut ingenia Gallica despici, aut sibi Badium præferri. Id etiam parum amicæ voluntatis argumentum crediderunt, quòd à Budæo in tot numero libris mentio nusquam facta sit Erasmi, quanquam ut fieret multis precibus ab Erasmo ambiretur. Præterea putant id quoque ad ista quæ dixi accedere, quòd Budæus dissimulanter Erasmum in suis libris nonnunquam perstringere videtur, velut in commentariis, quando ridet illos, qui de singulorum ingenio, & eloquentia sententiam ferre audent, qui Laurentio inferiores præscribunt loquendi formulas, qui leviora quædam scripta in vulgus edunt, quæ nec solem nec ætatem ferant. Quæ de Erasmo homines nimium suspiciosi interpretabantur, videlicet qui Ciceronianum composuit, & Commentarios de Copia, quique scriptitabat novos quotidie libellos. Tametsi attentius consideranti non tam ad Erasmum, quàm ad alios quosdam nostræ ætatis scriptores pertinere videntur. Nihil enim temere de tantis hominibus suspicandum est, nec nisi modestè & circumspecto judicio pronunciandum. Verum enimvero si quid fuit offensionis, id non tam ex obtrectatione atque invidia, quàm ex cupiditate quadam gloriæ, cujus uterque visus est avidior profectum est. Pares enim virtutes in maximis animis præstantissimisque ingeniis nonnunquam edunt simulacrum quoddam contentionis: non eorum culpa, in quibus existunt, quid enim esset indignius? sed immodico fautorum studio, qui dum unum alteri cupidius præferunt, & de principatu intempestivius certant, interdum contentiones gravissimæ enascuntur, quæ in ipsos etiam nec opinantes, quorum causa suscipiuntur, redundant. Sic qui præstantis doctrinæ, aut alicujus præclaræ artis opinionem habent, si in idem curriculum descenderunt, suntque in pari vel proximo gloriæ cursu, in æmulandi suspicionem, suorum vitio incidunt. Quod si quibus unquam id contigit, certe his duobus contigit, cum uterque suarum virtutum præcones & buccinatores existimationis haberet innumerabiles, qui talium discordiarum semina ubique gentium sererent, partim huic, partim illi, ut quisque animo afficiebatur principatum in literis tribuentes. Atqui nulla unquam Budæo tanta offensio visa est (& si qua potuit esse tanta) sed ne hæc quidem ipsa, ut aut amicitiam deponeret, aut inimicitias susciperet, aut bellum cum eo gereret, quem & propter virtutem præcipuè diligebat, & propter eloquentiam suspiciebat maximè. Quinimo hunc honorem veteri amicitiæ semper tribuit, ut eum in culpam esse duceret, qui faceret: non eum qui pateretur injuriam, atque hujusceemodi, vel suspitiones vel contumelias negligeret; in ipsa conscientia rectè factorum satis magnum laborum fructum reponens. Qua facilitate & patientia, vel prudentia potius, omnes illas invidiæ tempestates facilè sopivit. Nec vero minus ille prudens & attentus paterfamilias habitus est, quàm vir doctus, Neque enim literis ita prorsus deditus erat, ut rem familiarem negligeret. Sed cum studiis plurimum tribueret temporis, tum vero quando quippiam aut acceptum ferre aut expensum oportebat, id diligentissimè faciebat, cæteraque per se domestica negocia curabat. In omni re contrahenda, in vicinitatibus & confiniis æquus & facilis. Illud autem ita prudenter temperabat, ut neque cura rei familiaris quicquam obesset studiis doctrinæ, nec literarum amore languidior redderetur ad rem tuen-

dam.

dam. Possessiones habuit, si utilitate judicandum est, satis amplas: sin ad vulgi opinionem, & illius virtutem respicimus, mediocres. Quas tamen minimi æstimabat, nec exaggerare, amplificareque cum posset, magnopere laborabat. Quippe cui in libris, & liberis, ipsaque virtute essent omnia. Patri copioso & in primis locupleti successit, at septem liberis aucto, quorum maximus natu moribus nostris tulit semissem, cæteri hæredes relicti sunt singuli ex singulis unciis. Hunc autem ætate tres fratres anteibant, quatuor subsequebantur. Quo circa unciam unam, eamque vix solidam consecutus est ex bonis paternis, ex maternis vero paulo post alteram. Id fuit subsidium studiorum & familiæ, cum his quæ deinceps accesserunt ex stipendiis munerum publicorum. Quod si dives habendus cui tanta possessio suppetit, ut ad liberaliter vivendum facilè contentus sit; si usum pecuniæ non magnitudine sed ratione metiri oportet: si non æstimatione census, sed cultu vitæ pendunturdivitiæ; Budæus sanè ditissimus fuit, quæ ex mediocribus suis vestigalibus rem familiarem ita prudenter constituebat, ut non modo quicquam sibi ad vitam eleganter & civiliter agendam deesset, verum etiam superaret. Domum habuit in via D. Martini, plenam dignitatis, qualem hominis honorati & clari esse convenit; quam ipse à fundamentis crexerat. Duas villas suburbanas possedit, non minus amœnas quàm fructuosas, videlicet Sammaurianam & Marlianam, quas cum aliis ornamentis tum ædificiis non inelegantibus auxit, ut jocans aliquando cum Erasmo villas propè Lucullianas ædificare se dixerit. Sammaurianum prædium quarto lapide ab urbe situm præcipuè coluit. Quod sibi in lib. de Asse scribit instar amœni cujuspiam Tusculani fuisse, ubi occupationibus animum relaxabat, & quasi in jucundo studiorum suorum diversorio requiescens sibi sumebat ocium ad commentandum. Cum Lutetia abesset nusquam potius erat. Sæpe enim à fluctibus urbanis, forensique tempestate, tanquam in portum se, in solitudinem recipiebat, rusque cum tota familia abdebat, ubi nulla vi interpellante, vacuus ab interventoribus, liberius & solutius in literis viveret. Nunquam minus negocio vacabat, quæ cum in eo ocio agebat. Nempe erat perfugium illud non desidiæ aut inertiæ, sed securitatis tranquillitatisque animi, in quo præclara ingenii monumenta mandabat literis, in quo omnem sapientiæ rationem omnemque doctrinam & contemplabatur & tractabat, atque semper ea promebat ex se quæ juvarent alios & delectarent, nomen authoris apud omnes gentes celebrarent, & sempiternis laudibus illustrarent. Erat in supellectile, in vestitu, in reliquo apparatu domestico & ornatu magis elegans quàm sumptuosus, omnique diligentia affectabat munditiam non affluentem. Nemini unquam visus obtrectare. Sæpe rogatus sententiam de ingeniis nostræ ætatis, semper & loquebatur honorificè, & candidè sentiebat de omnibus, sibi nihil arrogans, aliis tribuens plurimum. Conspiciebatur & sine segnitia moderatus, & sine tarditate taciturnus: rursus & sine objectione facilis, & sine arrogantia gravis. Itaque haud facile discerneres utrum propter severitatem authoritatemque magis observaretur, an propter facilitatem & comitatem diligeretur. Gloriari solitum accepimus omnes animi motus à se victos, excepta iracundia, quam tamen ipsam ita quoque cohibebat, ut quamvis contra voluntatem commoveretur interdum, nunquam præter rationem excandesceret. In quo pa-

rum

rum aut nihil omnino culpandus videtur: cum præsertim non defuerint summi philosophi, qui laudarent iracundiam tanquam cotem fortitudinis, & utiliter a natura datam contenderent. Res secundas & ad voluntatem fluentes moderatè, adversas fortiter (sæpe enim illi fortuna reflavit) ut viro dignum tulit. In omni vita præclaram quandam æquabilitatem retinens: ut penè idem semper vultus, eademque frons appareret. Rei forensis habitus paulo rudior, quod ab ineunte ætate lites & judicia non secutus esset: nec amasset forum, sed destinato quodam proposito consilioque refugisset. Theologiæ ab initio ætatis summè studiosus fuit, omniaque quæ de divinis rebus à sapientissimis tradita essent, summo studio curaque didicit: existimans id esse hominis Christiani non semper hærere in humanis disciplinis, & in his tractandis cum desidiosa delectatione usque ad senectutem detineri, oculos ad cælestia erigi, mentem ad divinam sapientiam oportere excitari: ad illam dirigendas artes cæteras, ad illam velut ad certissimam veritatis normam, regulam vitæ, præscriptionem justitiæ & æquitatis exigenda studia omnia, referendas omnes & rationes nostras & actiones. Sub ingravescentem verò ætatem acrius in literas sacras incubuit, credo vel judicii maturitate ad sapientiam, vel tædio aliarum artium, vel appropinquatione mortis admonitus: quæ à senectute non potest longè abesse. Quo certius sibi viaticum ad cœlestem piorum sedem & æternam domum pararet. Veræ religionis observantissimus in omni vita fuit, singulari in deum pietate, in omnes homines benevolentiæ charitate commendatus. Longè semper abfuit ab his contentionibus quæ in nostram ætatem eruperunt: sui judicii quid se facere par esset potius intuens, quàm quid alii aut laudaturi forent, aut improbaturi. Quamobrem cum in maximis opinionum procellis & turbulentissimis tempestatibus ingens Græcæ linguæ conflata esset invidia, quòd harum stirps, & semen malorum omnium videretur, cum odii faces undique ab improbis præferrentur, cum in perturbatione veteris disciplinæ spem haberent inimici ad elegantium literarum non dignitatem modo extinguendam, sed etiam gloriam per principes viros infringendam, cum in his asperitatibus rerum eruditi plerique de religione suspecti haberentur, nec satis essent inter imperitorum greges tuti: hic solus non modò integra mente, verumetiam existimatione permansit. Nihil in ejus vita aut in oratione quisquam potuit invenire, quod jure reprehenderet. Quod labenti rei literariæ certissimum præsidium attulit. Nisi enim is contigisset orbæ politiori doctrinæ quasi legitimus tutor: qui eam apud Principem, in senatu, in concionibus exagitatam tueretur, ac tantisper dum invidia consideret, domi septam teneret liberali custodia, atque à sceleratorum hominum impetu prohiberet, haud dubiè nostris finibus coacta esset excedere. Tantum valuit in rectam sententiam perpetua permansio, tantum judicii constantia, tantum vitæ integritas: ut hi qui nocere maximè cupiebant, propterea quòd ejus authoritate solius nitebantur græcæ literæ & meliores: tamen quemadmodum nocerent, non invenirent. Sic cum honoribus atque ingenii gloria floreret, ita prudenter vitam instituit, ut in negocio sine periculo, & in ocio cum dignitate viveret, ac simul in florentissima orbis terrarum republica sapientiæ laude usque ad summam senectutem sine ulla offensione perfruetur. Et quisquam dubitabit illum non sanctè modò

Hh graviterque,

graviterque, sed beatè etiam fortunateque vixisse? Porrò autem ut ejus eruditio se extulit & lumen suum ostendit, omnes ubique gentium, qui aliqnid de ingeniis poterant judicare, se ad ejus amicitiam cupidissimè applicuerunt. Ipsi qui hominem nunquam viderant, nec visuri erant, qui ejus usu & moribus frui nullo modo poterant, propter reconditam & multiplicem doctrinam, integerrimos mores, singularem virtutem, dignissimum benevolentia judicabant, & literis ultrò scriptis, tanquam sibi valdè honorificam futuram expetebant. Plerique etiam commoti ipsa fama, ex ultimis nationibus ad eum videndum Lutetiam venerunt. Ipse verò qui nihil minus hominis duceret, quàm non respondere in amore his à quibus provocaretur, nullius officiis in hac re unquam concessit, nullius humanitate superatus. Quippe qui rectissimè judicaret, nihil nobis à natura datum remuneratione benevolentiæ, vicissitudineque diligendi melius: nullum vitæ supellectilem pulchriorem præstantissimorum hominum amicitia. Illos qui eruditionis commendatione se insinuarent, vel qui spem aliquam de se ingenii darent, non minus quàm conjunctos propinquitate dilexit: omnibus qui ejus vel opera vel consilio egerent, maximè expositus. Plurimum ex omnibus detulit Ludovico Rusæo, & Francisco Deloino: quos constat summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditos, inter eos qui tum Lutetiæ erant, gratia & authoritate plurimum floruisse. Ambos arctissima consuetudine devinctos pro Pomponio & Bruto Ciceroni olim conjunctissimis habuisse quodam loco prædicat. Ex eruditis Jacobum Tusanum eximiè dilexit, suæ discipli næ alumnum, quem post Budæum ipsum multò peritiss. Græci sermonis nostram tulisse Galliam verè videor posse contendere, nec minus virum bonum optimisque artibus eruditum. Hunc græcè docere non est gravatus, propterea quòd ei linguæ propagandæ aptissimum esse cernebat. Corporis rationem initio nullam habuit. Atque dum ingenio soli servit omissis omnibus exercitationibus imprudens in perturbationem totius valetudinis incidit. Quamobrem sero experimento edoctus, non esse habendam rationem animi sine corpore, quòd eo ægro aut malè constituto, fungi nequeamus animi muneribus, aliquantum de summo illo remisit studio, quo ab ineunte ætate fuerat incensus. Atque hæc solitus est facere confirmandarum virium, relaxandique animi causa, lignum findere, aquam è puteo haurire, irrigare hortum, & colere more veterum, vitem putare, in curiam à qua procul domus aberat pedibus ire cælo sereno, ædificare in prædiis, arbores serere, & describere ordinibus, in locis nonnunquam planis, sæpius montuosis & asperis cursu corpus fatigare. Quæ tametsi leviora videntur, illi tamen fuerunt longè saluberrima. Hac enim exercitatione & temperantia adhibita effectum est, ut optimis esset viribus in extremo tempore ætatis, & multò melius habere videretur in senectute, quam in constante ætate, ac fuerit adhuc propter summam corporis siccitatem roburque complures annos victurus, si morbi casus abfuisset. Maximo fuit in honore apud nos quoad vixit, multaque de eo & præclara judicia (id quod maximè facit authoritatem) nostri principes fecerunt. A Carolo VIII. cum primum ingenii laudibus efflorescerct in aulæ comitatum honorificè accersitus est, procurante id potissimum Guidone Rupefortiensi viro amplissimo, & in rep. regenda cui præerat, diligentissimo. Fuit enim princeps ille cum fælicitate, tum etiam virtute nulli regum secundus.

dus. Cujus immaturo interitu damnum non mediocre fecerunt & res Gallicæ, & meliores literæ, quas instituerat fovere. Siquidem is recepta armis Neapoli, ac peragrata cum instructissimis copiis universa Italia, ea tempestate eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluente, bonarum artium nomen audiverat: quæ ibi prius propter tranquillitatem vehementer colebantur, atque inde accersere illas in Galliam decreverat, nisi repentinus casus ejus spem atque omnia vitæ consilia morte prævertisset. Ludovico XII. qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus quoque fuit. Nam honoribus plurimis illum affecit princeps, in cognoscendis perpendendisque hominum ingeniis planè mirus, & de maximis rebus legatum bis in Italiam misit cum aliquot Proceribus suis. Quibus in legationibus sic fidem suam, diligentiam, ingenium regi probavit, ut magnam gratiam ab eo ipso iniret, ac paulo mox in Scribarum regiorum numerum adscriberetur. In centumvirale concilium quod Lutetiæ cogitur, cooptari sæpius recusavit, quòd infinitis causis & judiciis ea vita districta nihil ad recordanda cogitandaque studia temporis relictura videretur: ipse autem summa facultate vacui ac liberi temporis ad commentandum egeret. Proin à negociis publicis aut valetudinis imbecillitate exclusus, aut voluntate sua feriatus, omne suum tempus vel legendo vel scribendo ferè transmittebat. Qua de causa abhorrebat quoque judicio quodam animi ab aula, & se quantum poterat, illinc removebat, quietem atque ocium secutus: cui in primis inimica est vita errans & vaga aulicorum. Qua in voluntate permansit, usque ad principatum Francisci regis: quem ut audivit in summa omnium rerum potestate, tanta imperii amplitudine, inaudita quadam mansuetudine & clementia ac penè divina sapientia præstantem, vel elegantium literarum amore in primis flagrare, haud difficulter est de vetere sententia depulsus, Primum evocatus Ardeam: quem in locum rex quoque Britannorum Henricus convenerat, cum tanti conventus splendore excitatus, tum admirabili fama incredibilium virtutum sui principis incensus, sanè quam libenter regis imperio obtemperavit, atque eò magis quod virtutisque & literarum ergò se intelligebat accersiri. Tantum valuit humanissimi principis spectata benignitas: ut omissis doctrinæ studiis, posthabita rei familiaris cura hunc etiam in aliquot expeditionibus sequeretur, oblitus instituti sui, jam grandis natu, castrensis laboris insolens: ac si verum fateri volumus, pacis togæque potius, quàm belli alumnus. Sed enim hoc non solum fati, verumetiam fælicitatis cujusdam fuit: ut cum princeps in Gallia is esset qui literis & literatis honestissimè cuperet, qui supra consuetudinem majorum suorum, contra morem & exemplum, non eorum modo principum qui nunc sunt, sed eorum etiam qui multis antehac sæculis fuerunt: omnes bonas artes tueretur & ornaret, eodem tempore haberemus virum hujusce ætatis doctissimum: qui optimum principem sua sponte satis incitatum ad id quotidie magis ac magis inflammaret. Enimvero sicut erat honorificum Regi virtutis cultori, præstantium ingeniorum fautori eximio, aliquem ex suis habere, quem omnibus aliis nationibus opponere jure posset, haud secius Budæo præclarum videbatur ultro à principe longè maximo atque sapientissimo magnis propositis præmiis in aulam evocari, & singularem ejus tum virtutem, tum doctrinam non jam latêre in umbraculis eruditorum ocioque sed il-

lustri & excelso loco sitam, in luce Galliarum ac regni clarissimi oculis auribusque versari. Sæpe & multum audiebatur à principe magnis de rebus ornatè exquisiteque disserens, colebatur à primoribus aulæ, summoque afficiebatur honore: quòd cum non solum observabant qui literis ex animo favebart, sed etiam si qui fortè simulabant. Itaque rex liberalissimus hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen principatus sui præcipuum fore putavit, si Budæi dignitatem amplificaret, fortunasque cum primis augeret. Principio illum præfecit scriniis suæ bibliothecæ. Deinde libellorum supplicum magisterium, qui honos est in regia amplissimus, non postulanti, non ambienti, ac ne cogitanti quidem sua sponte detulit, codicillis ejusce rei domum usque cum summa benevolentiæ testificatione missis, in quam paulo ante ipsius regis injussu se receperat, nullo relicto in aula aut stipulatore aut suffragatore. Et quo magis amorem perspicere possis, rex quoque separatim ad illum dedit literas gravissimis verbis & sententiis plenas: quibus jubebat majora sperare. Quo tempore populus Parisiensis cunctis suffragiis præfectum decurionum declaravit ejus urbis. Sic ille in quadam Epistola vocat eum qui præfectus mercatorum vulgo dicitur. Qui magistratus biennii est, sed maximus inter eos cives, & amplissimis viris solitus tantummodo deferri. Sic mihi in eo augendo atque honestando videtur cum summo rege quasi certasse ea urbs: quæ est magnitudine amplissima, judicio eruditissima, celebritate refertissima, studiis autem liberalissimis ita affluens, ut omnibus urbibus, non dicam quæ ad septentriones solisque occasum pertinent, sed quæ in ortum etiam & meridiem spectant, facile antecellat. Budæus autem arbitratus hunc honorem non sibi, sed literis delatum: cupidius quàm antea optimarum artium patrocinium suscepit, atque in primis suasit principi, ut sedem illis stabilem ac domicilium certum Lutetiæ præberet. Quod brevi perfectum iri speramus cum sempiterna ipsius principis gloria. Certe hoc interea impetravit, ut viri doctissimi annuis stipendiis aucti, literas græcas, latinas, hebræas, omne genus disciplinarum in ea urbe interpretarentur, quod satis magnum ac luculentum futuri operis specimen arbitrantur omnes. Quamobrem homines nostri partim exemplo principis excitati, partim liberalitate commoti, certatim amplexari literas cœperunt, tantosque progressus in omni virtute, omni disciplinarum genere, neque ita longo intervallo fecerunt, ut non multum aut nihil omnino antiquis Græcis Romanisque cedatur. Quæ res à principe major unquam gesta? Quis triumphus conferendus? Quæ monumenta aut trophæa comparanda? Hoc scilicet verè est imperare, suam virtutem aliis exemplum facere, eos quibus præsis reddere meliores, eorum non modo fortunis ac corporibus, verumetiam animis excolendis prospicere? Reliqua quidem Francisci regis vita multis erit præclarisque monumentis ad omnem memoriam commendata. Bellicæ laudes commemorabuntur multarum gentium literis ac linguis, obstupescent posteri admirabilem illius & incredibilem & penè divinam in regno tuendo atque administrando sapientiam audientes. De hoc autem singulari in optimas artes amore semper populus Gallicus, semper omnes gentes loquentur, nulla unquam ætas conticescet, nulla obmutescet vetustas. Florescet quotidie magis hæc liberalitas, ita ut quantum cæteris ejus operibus diuturnitas detrahet, tantum huic benignitati

afferat

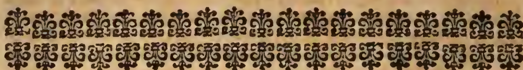
afferat gloriæ. Nam quo cupidius ipſi ſe homines in regnum mores formant, hoc magis de republica merentur optimi principes, qui non vitia concipiunt ipſi, foventque, ſed virtutes in ſuas civitates infundunt, nec peccato nocent, ſed exemplo proſunt. Etenim licet videre ſi replicemus memoriam temporum, qualeſcunque magni reges fuerunt, tales nimirum & ſubditos fuiſſe: quæque mutatio morum in principibus extiterit, eandem in populo ſemper ſecutam. Porrò autem ſicut fruges bonitate ſoli, cœlique temperatione exuberant, haud ſecius bonæ artes ex benignitate principum efloreſcunt, & honore præclara ingenia incenduntur ad diſcendum. Quidnam fuiſſe cauſæ putemus, cur regnante apud Græcos Alexandro, apud Romanos Auguſto, tantus numerus præſtantium hominum extitit? niſi quòd delectabantur hi principes optimis quibuſque rebus, & in expendendis hominum ingeniis atque operibus judicio valebant, & virtutem meritis honoribus, præmiis atque ſplendore decorabant. Quid in liberis quibuſdam civitatibus eloquentiæ ſtudia olim tantopere viguerunt? niſi quòd is certiſſimus erat gradus ad remp. aditus ad honores, aſcenſus ad Magiſtratus & potentiam. Quid poſtea artes eædem in Græcia ſunt extinctæ, in qua & natæ, & altæ, & ad ſummum perductæ intra mille annos fuerant? Quid Roma ceſſerunt, totaque Italia? Quid exulatum ad Arabes diſceſſerunt? Quid tam multis annis inſcitia graſſante intermortuæ jacuerunt? An aliunde id factum, niſi ex ſordibus, moroſitate, invidia illorum, qui civitatibus, & ampliſſimis regnis, atque imperiis præfuerunt? Itaque ſicut longo ævi ſitu, longique temporis exercitatione fatigata & effœta humus, conſeneſcere nonnullis videtur in locis, nec jam fruges mortalibus priſtina benignitate præbet, ſed noxias herbas fundit & vitæ inimicas: Sic mundi converſione, & quadam rerum ſerie ſæpenumero accidit, ut natura ipſa oblita materni officii, tanquam ſuperioris ævi fœcunditate exhauſta, in perniciem humani generis, peſtiferos quoſdam homines, & ſceleratos principes proferat: qui furore & amentia præcipites, divina & humana cuncta pervertant: qui res præclaras à prioribus vel inventas vel uſurpatas, non modò negligant, (quod eſſet ferendum) ſed etiam labefactent, & funditus delere conentur. Qualis fuit C. Caligula, qui Homeri carmina abolere, qui Virgilii & T. Livii ſcripta ex omnibus bibliothecis amovere, qui jus civile Romanorum delere tentavit. Qualis Domitianus, qui omnes ſapientiæ profeſſores urbe Italiaque ſummovit. Qualis Licinius imperator, qui literas virus & peſtem publicam appellabat, ne commemorem Cambyſas, Nerones, Valentinianos, Phalaridas, Dionyſios, orbis terrarum peſte natos. Quænam ſentina teterrimorum ſive ducum, ſive regum ſcatuit Gothorum, Alanorum, Vandalorum, Suevorum, Turulorum, Hunnorum, Longobardorum, Sarracenorum, & Turcarum tempeſtatibus? Qui cum eſſent feri, immanes, ab omni cultu ingenii alieni, & quicquid non intelligerent aut ſuſpectum haberent, aut damnarent: primum ingentem bibliothecis cladem attulerunt, exuſſerunt magnorum ingeniorum opera, ſimul irriſerunt linguas & ſtudia omnia, nec ſolum illis prætium detraxerunt, ſed contumeliam addiderunt: ſeu quòd nollent in victis plus quenquam ſapere quàm victorem: ſeu quod ea re ad laborem ferendum remolleſcere homines, atque enervari opinarentur, ac minus bello idoneos reddi, cui omnia

tribuebant

tribuebant. Igitur gratia habenda ſuperis, & naturæ, quæ ex ſuperiorum temporum caligine tandem aliquando recreata excellentes quoſdam reges noſtra ætate protulit ac principes in compendium humanæ ſocietatis, qui diſciplinas jacentes extollerent, ſtudia diſcentium foverent & excitarent, quos tanto Rex Franciſcus gloria vicit, quanto omnibus imperii magnitudine præſtat. Non eſt humano conſilio, nec mediocri quidem Dei Opt. Max. cura illud perfectum. Qui mihi videtur aliquando oculos aperuiſſe ad inſtaurandas iterum literas ac renovandas, ſimul mentem injeciſſe quibuſdam principibus, ut illas tuendas ornandaſque ſuſciperent, ut bibliothecas extruerent, ut ſelectos in omni varietate doctrinæ libros, quos ſuperiorum temporum injuria nobis ſalvos reliquit, è Græciæ ruinis, è faucibus Barbariæ, ex incendiis bellorum eriperent, & in uſum communem deſcriptos publicè omnibus proponerent legendos. Quandoquidem non ſolum ea quæ denſiſſimis ignorantiæ tenebris obducebantur, in lucem velut ab inferis revocata ſunt, ſed quæ veteribus fuerant penitus obſtruſa, nova maria, novæ terræ, ac ſpecies hominum, viæ cœli pelagique nunquam antea ne fando quidem auditæ, nova ſidera patefacta nobis, multæ artes repertæ priſcis incognitæ ſæculis, religio in priſtinam vindicata dignitatem, magna ergo Franciſci Regis gloria, in cujus principatum bonæ literæ incurrerunt, ſub quo principe tantus honos habitus eximiis ſtudiis, hominibuſque doctis: ut nunc primum quaſi reviviſcentis rei literariæ ſpeciem aliquam videre videamur. Nec verò debetur laus parva Budæo: qui primus bonarum artium incunabula in aulam intulit, ac ſcriptis Galliam illuſtravit ſuis: noſtramque locupletavit ætatem, qui elegantiores literas propagare conſilio, ſtudio, gratia, labore connixus eſt: qui earum dignitatem non minus charam habuit, quam propriam, ab omnique injuria prohibuit, protexit, defendit. Denique nihil prætermiſit, quo florerent magis in patria, ac ne longiorem quidem vitam optavit, quàm ut tam præclaro operi à Rege inchoato faſtigium impoſitum videret. Cæterum cum inter eos qui tum in regia verſabantur, opinione virtutis, commendatione doctrinæ magnam cum gratiam, tum authoritatem apud omnes ordines adeptus eſſet, nonnulli quorum mentes anguſtæ, humiles, pravæ, oppletæ tenebris ac ſordibus, tantum ejus ſplendorem nec intueri nec ſuſtinere potuerunt: & regis animum ab eo clandeſtinis inſidiis alienare tentarunt. Quod ipſe animadvertens, licet non dubitaret de humanitate regia, tamen declinans hominum offenſiónes, de aula ſeſe ſubduxit, & eo magis quòd ſibi parum cum Antonio Prato conveniebat. Cauſam diſſenſionis non commemorabo, ne videar illis temporibus notam inurere. Nec ibi poſtea viſus, niſi neceſſitate muneris obeundi cogeretur, cujus præcipua functio erat in prætorio regio. Poſteaquam vero Gulielmus Poietus vir ſingulari & præſtantiſſima virtute Galliarum νομοφύλαξ à rege creatus eſt (Cancellarium noſtri vocant) nihil tam conveniens ſuæ dignitati putavit, quàm Budæum ſecum habere velut aliquem in conſiliis capiendis Neſtorem. Itaque cum nunquam à ſe dimittere, ſecum quocunque proficiſceretur deducere, obſervare, ferre in oculis, colere, toto animo de illo ac de ejus ornamentis & commodis cogitare. Quo ſtudio in ſe perſpecto, homo jam devexæ ætatis & affectæ, reſorberi ſe aulicis fluctibus ſivit. Proinde cum in ſummis Julii menſis ardoribus, qui tanti eo anno fuerunt,

fuerunt, quanti maximi poſt hominum memoriam: rex vitandi æſtus cauſa in maritimam oram Normaniæ conceſſiſſet, & Budæus Poietum ſecutus, alienissimo tempore eodem contendiſſet, paulo poſt vel cæli injuria, vel magnitudine caloris, quo tum omnia torrebantur, vel imbecillitate ingraveſcentis ætatis, in gravem & aſſiduam febrem incidit, ex qua poſtea non convaluit. Cum multa in ſpem ſalutis medici dicerent & pollicerentur, nunquam perſuadere potuerunt, quin is morbus finem vitæ eſſet allaturus. Quamobrem peregrè agens, domum ſe referri nihilominus juſſit, ut in patria, conſpectuque ſuorum moreretur, id quod paulo poſt evenit. Nam accreſcente in dies dolore confectus, peractis omnibus quæ rite decentibus adhiberi ſolent, ſacris, integra etiamnum mente, cæteriſque ſenſibus, ſine ulla vi tranquillè placideque deceſſit, vir immortalitate digniſſimus. Poſteaquam de ejus obitu regi renunciatum eſt, graviter doluit interitu tanti viri dignitatem Gallici nominis imminutam. Poietus autem ὁ νομοφύλαξ non potuit, non vehementer commoveri, tali amico orbatus, qualem Gallia nunquam tulit, & ut verè judicabat, vix parem ſit habitura. Multas hic ſignificationes nec exiguas dedit, quàm moleſtè ferret ſe hominis erudititiſſimi jucunda conſuetudine, admirabili ſapientia, tum multorum officiorum conjunctione in perpetuum privari. Incredibile porro eſt dictu quantus mœror bonorum omnium, & quæ publica lamentatio ejus funus ſit proſecuta. Omnes docti memoriam mortuo, quam par erat principi doctrinæ humaniter ac piè præſtiterunt. Cum ſummis totius corporis doloribus oppreſſus dubia ſpe vitæ ſpiritum duceret, mortem aliquantum videbatur horrere, & reformidare, non vitæ deſiderio, ſatis enim naturæ, ſatis gloriæ vel fortaſſe nimium diu ſe vixiſſe prædicabat: at ſuis certe parum, quorum fortunas cum liceret amplificare, neglexerat. Hic dolor hominem præcipuè tangebat, hæc cura ſollicitabat. Reliquit autem liberos numero undecim: filios ſeptem, omni liberali ingenuaque doctrina apprimè inſtitutos, & quatuor filias: uxore ſuperſtite, fœmina ſummæ tum prudentiæ, tum pietatis: ex qua hos omnes liberos ſuſtulit. Elatus eſt noctu, ut ipſe anno antequam moreretur teſtamento præſcripſerat, ſine ulla pompa funeris, præeunte unico lumine, comitantibus doctis plurimis, & viris primariis ejus urbis, vulgi maximo concurſu. Periit tertio & ſeptuageſimo ætatis anno. X. Calend. Septemb. Anno ſalutis generis humani M. D. X L. atque Lutetiæ Pariſiorum in D. Nicolai, qui Campeſter dicitur, quemadmodum juſſerat, ſepultus.

CHRISTO-

CHRISTOPHORI LONGOLII VITA.

CHRISTOPHORUS Longolius Macliniæ, nobili Germaniæ oppido, honesto splendidoque inter suos loco, natus fuit. Quoniam vero eo vivo non defuere qui eum Parisiensem dicerent, libri etiam ab eo scripti, hoc titulo circumferrentur: non ab re erit quæ ipse in altera defensionum suarum, errorem hunc librariorum refellens, de patria sua dicit, hoc loco commemorare: ut deinceps qui de hac re dubitant, ipsi potius Longolio de se, quàm aliis credant, ejus verba hæc sunt, Ego *P. C.* Macliniæ natus sum, Macliniæ educatus, Germanicæ linguæ & Cæsarum ditionis oppido, cum aliis laudibus multis illustri, tum vero Phillippi et Caroli Hispaniæ regum incunabulis percelebri; hæc ille. Puer admodum, cum vix annos IX. natus esset, parentum studio et diligentia Lutetiam Parisiorum, ut ibi literas disceret, est missus. Neque enim vel id ætatis, propter summam ingenii docilitatem, immaturum censebant, qui in celeberrimo illo literarum domicilio politioribus disciplinis animum excoleret. Celeriter vero omnibus artibus quibus puerilis ætas imbui solet, ita profecit, ut æquales suos omnes doctrinæ laude longe præstaret, ex his autem generosissimum quemque imitandi cupiditate incenderet. Ingenio acri & vehementi præditus fuit, in quamcumque partem se dedisset,atque omnium disciplinarum (quod postea res ipsa declarabat) capaci. Quemcumque scriptorem sibi legendum proposuisset, eum nunquam fere de manibus, nisi diligenter ab eo perlectum, dimisit. Neque unquam in eo animadversum est, aut obscuritate scriptoris alicujus, aut prolixitate deterritum, quo minus totum perdisceret, si modo talem putaret ex quo fructum aliquem capere posset. Cum autem ea quæ in antiquorum scriptis tradita essent, celerrime perciperet, tum vero quæ abdita fuere nemo majori facilitate eruit. Atque huic rei testimonio esse possunt multa ab eo penè puero, in C. Plinii de naturali historia libro, scriptoris non ita facilis, et plurimis mendis deformati, ingeniose excogitata & notata, quæ postea ipso imprudente & invito in Gallia fuere edita. Memoria vero tanta fuit, ut ad ea tollenda quæ animo semel insedissent, diuturnitas temporis vix aliquid valeret. De pluribus & variis rebus sæpe interrogatus, de quibus à multis annis nihil legerat, non minus prompte de singulis solitus est respondere, ac si eo die ab eo perlecta fuissent. Cujus rei cum familiariter cum eo viverem, in consuetudine quotidiana crebro

bro periculum facere licuit. Hocque in eo magis mirum fuit, quòd cum plurima legisset, omnia autem quæ Græce aut Latine scripta essent sibi legenda proponeret, nunquam fere ad metam semper properanti, ad eundem scriptorem revertere licuit. Si quando de iis rebus sermo incideret, quæ à diversis & variis scriptoribus tractatæ essent: cum res ipsæ essent eædem, ita tamen oratione solebat distinguere, sua verba singulis scriptoribus à quibus ea acceperat referendo, ut non memoriter ea dixisse, in quo sæpe offendi solet, sed de scripto pronuntiasse videretur. Quæ sæpe cum faceret, ita auditorum admirationem incendit, ut eum artificio quodam, non naturali memoriæ bono uti existimarent. Ad hæc tanta naturæ bona doctrinæque summa adjumenta, eam industriam adhibuit, ut quicquid in literis profecerit, huic penè soli gratia habenda videretur. Ineunte ætate cum earum rerum cognoscendarum magno studio teneretur, quæ à philosophis tractantur, amici, qui eum honoratum magis quàm doctum videre cupiebant, verentes ne talium rerum studium, eum longius ab honorum petitione abduceret, magnopere illi autores fuere, ne aliud sibi eo tempore, præter jus civile discendum proponeret. Ex ejus enim artis studio affirmabant fore, ut celeriter ad honores & ad summam gloriam perveniret. Quorum precibus & hortationibus cum sibi omnino parendum esse duxisset, sex annos in eo studio ita consumpsit, ut nullis interim aliis literis, præterquàm oratoriis, quæ maxime etiam artem illam vel ornare vel adjuvare existimantur, operam daret. Usus est præceptore Philippo Decio celebri juris interprete, qui tum Valentiæ in Narbonensi Provincia maximo auditorum concursu qui undique ad eum confluebant, jus docuit. Eo vero tempore ita profecit, ut cum postea ab amicis Lutetiam Parisiorum, ut jus ibi exerceret, esset revocatus, cum agendo, tum respondendo, tantam laudem est adeptus, ut vixdum biennium in Jurisconsultorum subselliis versatus, in centumvirale illud consilium, quod antea solis senibus vel certe ætate provectis patebat, admodum juvenis adlegeretur. Quare amicorum voluntati jam satisfactum putans, tempus adesse putavit, ut animo etiam suo majorum rerum cupiditate flagranti morem gereret. Itaque C. Plinium cujus lectioni se totum dicaret, delegit: quem varietate & copia rerum cæteris Latinis scriptoribus præstare, ac velut in unius operis compendio quæcunque à philosophis Græcis, pluribus & libris & verbis tractata essent, mira brevitate collegisse existimavit. Sed cum res ipsæ, quæ quamvis copiose tractatæ, per se ipsæ difficultatem afferunt, in angustum à Plinio conclusæ, vix spem aliquam sui intelligendi darent: ibi partim necessitate coactus, quòd aliter ea quæ ita concisæ tradebantur intelligere non posset, nisi easdem fusius apud alios tractatas videret, partim magnitudine & varietate rerum eum invitante, ut ex uberrimis illis fontibus potius, ex quibus Plinius ipse hausisset, quàm ex illa seclusa aquula illarum cognitionem peteret: animum ad majora erexit: ut eos etiam scriptores videret, à quibus illa Plinii emanasse putabantur. In hac vero sententia cum esset, omnes illi agricolæ, omnes fere medici fuere perdiscendi: rerum Romanarum & totius antiquitatis memoria diligenter tenenda. Orbis denique illi disciplinarum, quam ἐγκυκλοπαιδίαν Græci vocant, evoluendus: cum nulla fere ars sit, cujus non expressa vestigia aliqua apud Plinium reperiantur.

tur Hæc vero perficere illi multo fuit difficilimum, præsertim Græcarum literarum adhuc ignaro & prorsus rudi. Verum nihil horum eum retardavit: ut erat animo semper reluctante difficultatibus, tumque incensus cupiditate, ut philosophorum & aliorum scriptorum mysteria cognosceret. Principio itaque Græcis literis tanto studio tantisque ingenii viribus incubuit, ut nondum se vertente anno, sive ad philosophos, sive ad oratores se converteret, ignoratio linguæ nusquam eum ab eorum intelligentia excluderet, eodemque temporis intervallo Græce etiam ad Gulielmum Budæum Gallorum doctissimum Epistolas sæpe mitteret. Pari ergo studio atque industria cum quinquennium in Græcis scriptoribus legendis perseverasset, jam lingua ipsa maxime illi familiaris fuit, eademque opera doctos illos scriptores assidue legendo, uberrimam maximarum rerum cognitionem ex illis hausit. Memor vero ubique, cum illos legeret, instituti sui, & cujus causa initio tot sibi scriptores evoluendos sumpsisset, nihil in his omisit, quod ad pleniorem C. Plinii intelligentiam aliquo modo faceret, quin id diligenter notatum, quo loco & in quo autore legisset, in Plinii libro scriptum relinqueret: ut ante omnia subsidia in hac re, quæcunque ex lectione comparari poterant, tentaret, eandem rationem in recentiorum scriptis legendis servavit. Quando vero de stirpium natura, multa Plinius traderet, nonnulla etiam de piscibus scriberet, rebus à cognitione hujus seculi ita remotis, ut ne nomina quidem intelligantur: non contentus eorum autoritate, qui aliquid de his scripsere, voluit ipse verba rebus accommodare, hisque diligenter inspectis videre, quo pacto res ipsæ cum antiquorum scriptis convenirent. Itaque ea causa illi in Narbonensem Provinciam iterum proficiscendi fuit, cum adolescens antea ibi jus civile didicerat: quam quidem stirpium fertilissimam, piscium etiam abundantissimam, propter illius maris vicinitatem existimavit. In qua quidem peregrinatione librum etiam, quem herbarum historiam appellavit, scripsit. Eam vero partem, in qua Plinius terrarum orbis descriptionem complexus est, diligentissime est persecutus: atque in hoc etiam oculorum judicio uti voluit, omnesque & sylvas ac montes, & antiqua oppida, à Plinio descripta, quorum aliqua vestigia manerent, ipse adire. Itaque cum adolescens Hispaniam totam peragrasset, adulta jam ætate, Britanniam, Germaniam, Galliam, Italiam emensus est. Statueratque in Orientem proficisci, nisi Turcorum arma, quibus omnia Christianis hominibus clausa essent, eum ab hoc consilio deterruissent. Quanquam etiam apud homines nostros peregrinando in magna pericula sæpe incidit. Apud Heluetios autem, dum eorum regionem viseret, nihil propius fuit, quàm ut interficeretur. Quid vero illi acciderit, & quomodo periculum evitaverit, non erit alienum commemorare, quo magis & industria ejus cognoscatur, & animus, qui nullo periculo à rerum dignarum investigatione deterreri potuit. Profectus est eò cum duobus familiaribus Gallis, eo sane tempore, quo accepta clade apud Mediolanum Heluetii à Gallis maxime dissenserunt. Ex comitibus ergo cum in suspitionem venisset, speculandi causa accessisse, pars quædam cohortis Heluetiorum eos aggressa est. Ibi cum aliquandiu repugnassent, neque pares esse potuissent, unus eorum fuga Rhodanum tranatando, vitam sibi servavit: alter in pugna cæsus; ipse gravi vulnere altero brachio accepto

captus

captus & in carcerem abductus est, ubi triginta fere dies, cum neque medici neque remedii ullius facultas daretur, vulneris dolore magis magisque ingravescente, in summo mœrore jacuit, donec casu antistes Sedunensis, qui apud Helvetios dignitate et gratia maxime potuit, eo venisset: cujus opem cum Longolius per literas supplex implorasset, ipse casum viri valde miseratus statim custodia liberavit, adhibitisque medicis, tam diu apud se retinuit, dum à vulnere prorsus sanatus esset: tum equo donatum, & viatico liberalissime instructum, in patriam remisit. Nec vero ille antè discedere voluit, quàm id cujus causa venerat perfecisset, regionemque totam lustrasset, atque tabellis descriptam secum domum reportasset: cujus rei perficiendæ majorem tum facultatem habuit, quam ei Sedunensis autoritas dabat. Itaque cum in omnibus quæ videre cuperet abunde satisfactum esset, illinc in patriam decessit. Sed ut eo de quo inceperam revertar, hoc eum sæpe prædicantem audivi, se quicquid rerum naturæ cognitione profecisset, id C. Plinii lectioni acceptum referre, qui in omnibus illi occasionem plura quærendi & investigandi semper dederat. Oratoriis artibus à puero semper deditus fuit, earum verò summam cognitionem, non artis solum præceptis, sed multa exercitatione firmaverat. Declamandique consuetudinem multis jam sæculis intermissam & propè mortuam, qua nihil unquam utilius iis qui oratores evadere cupiunt, inventum fuit, in seipso primum, post in aliis renovavit, cùm argumento proposito, sæpe in scholis declamando alios suo exemplo, ut idem facerent, commovit. Genus dicendi ineunte ætate secutus est, quod postea vir factus, valde improbavit. Nam cum adolescens per omnia scriptorum genera vagaretur, neque quenquam unum sibi imitandum proponeret, sed ut ipse de se dicere solebat, tantum in uno quoque notaret, quantum acute aut sententiose dictum esset: eo factum est, ut prudenter semper fere diceret: quod fuit etiam naturæ: oratio verò ejus, quæ ex verbis undique accersitis constaret, nullam neque elegantiam, nec venustatem præ se ferret, formamque dicendi inconditam & minime æquabilem redderet. In hoc tamen genere multa scripsit: Orationem de laudibus C. Plinii, alteram de laudibus Gallorum: Comparationem juris civilis cum re militari, in qua juris laudes extollit: Commentarios quosdam in jus civile: Historiam herbarum: Commentarios in XI. libros Plinii ab eo admodum adolescente, quo primum tempore Plinium in manu sumpserat, conscriptos: postremo verò omnium, cum jam etiam majorem elocutionis rationem habere inciperet, quinque orationes de laudibus urbis Romæ fecit. Quòd verò genus scribendi mutaverit, id Petri Bembi consilio, qui eo tempore hac laude eleganter & Latine scribendi multum Italis omnibus præstitit, acceptum referre solitus est. Ille enim cum Longolio amicissimus esset, multaque ejus prudenter quidem scripta, sed inquinatis & corruptis verbis referta videret, dolere se apud eum sæpe testatus est, quòd cum à natura & literis ad oratorias artes instructissimus esset, voluntate etiam in eas maxime propensus, negligeret tamen eam partem emendate & Latine loquendi, quam M. Cicero eloquentiæ Romanæ parens solam & quasi fundamentum oratoris esse judicavit: unde etiam eloquentia ipsa nomen sumpsisset. Magnopere igitur est cohortatus, ut totam suam dictionem, ad præstantem illam Ciceronis dicendi formam revocaret,

eumque solum ex oratoribus sibi imitandum proponeret. Cujus consilio & autoritati tantum tribuit, ut quinque annos continuos ab ea cohortatione, nullum alium autorem Latinum in manibus haberet, nullum legeret, præter unum Ciceronem: in quo tantum studio industriaque profecit, ut post breve tempus, cum sibi eam legem indixisset, ne aliis atque à Cicerone sumptis verbis uteretur: ac omnia ferè quæcunque animo concepisset exprimenda, abunde ex illo uno verba electa suppeterent. Cumque se totum ad summi illius oratoris imutationem dedisset, sicque toto animo contendisset ut nihil unquam magis, ut perfectam illius scribendi formam animo inclusam haberet, etiam in omnibus quæ scripsit, ut eodem modo dicere posset, magnopere laboravit. In hanc verò formam scriptæ sunt ab eo orationes duæ, quibus eorum accusationi respondet, qui eum Romæ perduellionis reum egere: una præterea ad Luterianos oratio, et aliquot Epistolæ ad amicos: reliqua omnia quæ scripsit, ipse abolenda censuit: idque ut ita fieret, amicis moriens commendavit. Causam verò totam Luterianam, cujus oppugnationem jussu X. Leonis Pontificis Maximi, à quo etiam commentarii totius causæ missi ad eum fuere, susceperat, quinque orationibus complecti statuerat: brevique perfecisset (excogitatis jam secum, ut ex ipso audieram, quæcunque tali in causa dicenda forent) nisi prima statim absoluta, immatura mors consilium ejùs prævenisset. Theologiam, & eos scriptores, qui de divinis rebus tractant, omni ætate coluit: idque putavit hominis esse Christiani, non in senectutem, ut maxima pars hominum facit, hoc studium differre, sed quotidie addiscendo in eo, quanquam lentius id fieret, aliquid tamen procedere. Hoc autem modo ipse & Græcos & Latinos plurimos, quos maxime in rerum divinarum explicatione excellere putavit, diligenter evolvit. In his verò literis, & in aliis artibus, tot perlegit, tam multa, tanto judicio, in tam paucis annis, ea etiam ætate qua aliis vix maturum judicium adesse solet: tot interim laboribus ex peregrinationibus exercitus, ut iis, qui eum & mores ejus non novere, penè incredibile videatur. Sed adjuvabat præter cætera quæ modo commemoravi, temperantia summa in victu, & in omni vita, ut voluptatibus, quæ apud cæteros ejus præsertim ætatis magnam partem temporis sibi vindicant, nullum omnino tempus daret. Cibi et potus erat parcissimus, mero nunquam, dilutissimo semper utebatur, maxime verò frigidæ potu delectabatur: quo etiam sæpius usus fuisset, nisi medici, quòd maxime inimicum stomacho dicerent, eum magnopere deterruissent. Somno parum indulgebat: cum plurimum, non amplius sex horas dormiebat. Reliqua genera voluptatum summus ille ardor in studia literarum ita restinxit, ut nulla prorsus in eo aliarum rerum cupiditas appareret. Neque verò ita prorsus studiis deditus erat, ut reliqua omnia, quæcunque in Republica Christiana agerentur, tanquam ad se nihil pertinerent, negligeret, sed cum studiis plurimum tribueret temporis, tum verò quando vel salutis ratio, vel quævis alia necessitas, eum à studio avocaret, libentissime & diligentissime de iis quæ foris agerentur, inquirebat. Quo factum est, ut simul & doctissimus & prudentissimus haberetur: ut neque hæc curiositas rerum externarum cognoscendi quicquam de legitimo studiorum tempore detraheret, nec illa languidiorem ad cætera redderent, aut quicquam de prudentia rerum diminuerent:

minuerent: sed contra alterum ab altero adjutum hanc pulcherrimam in eo prudentiæ & sapientiæ conjunctionem effecere. Corporis catenus rationem habuit, quatenus studiis sufficere posset: quotidieque ante cibum parva pila se exercebat. Quanquam per se laboris apta membrorum compositione patientissimum corpus habuit, & quod multis magnisque laboribus ad omnem patientiam ineunti ætate firmaverat, quippe qui adolescens laborem etiam militarem fuerat perpessus: milesque Neapolitano bello cum Ludovico Gallorum Rege in Italiam venisset: etsi à robore militari multum abesset, corpusque decorum magis habere quàm robustum videretur. His vero rationibus ita corpus & animum curavit, ut alterum semper sanum, alterum quàm doctissimum, variisque et multis artibus repletum haberet. Quantum verò doctrina & eloquentia inter hujus sæculi scriptores præstiterit, ii demum intelligent, qui pauca ea quæ suo judicio probata, scripta reliquit, cum aliorum in illo genere scriptis conferent: aut is denique, qni in simili scribendi argumento sui periculum fecerit. Neque verò istis artibus atque virtutibus præmia omnino indigna his temporibus tulit: multaque præclara de eo judicia principes viri fecere, A Rege Hispaniæ Philippo duodeviginti annos natus, sanctioribus illis reconditarum rerum notis, quibus hodie unis omnia propè regnorum arcana committuntur, præfectus, A principibus Pannoniæ magno proposito præmio accersitus, ut regem puerum optimis artibus instituendum susciperet, A Ludovico Francorum rege multis honoribus affectus: de quibus ille in judicio cum pro se diceret, adversariis maxime conditionis obscuritatem objicientibus, commemorare est coactus. Quo tempore Regis decretum recitari fecit: à quo ille non unius aut alterius (ut ejus verbis utar) suæ ditionis urbium, sed universi regni viribus uno edicto est donatus. Sub quod etiam aliud decretum consilii illius centumviralis, quod Lutetiæ Parisiorum cogitur, intulit. In quo illi jura ti summo consensu in collegium suum cooptarunt, habiturum in perpetuum jus vitæ & necis, ac summam fortunarum omnium potestatem, non in plebem modo, sed in omnes regni proceres. Vicesimo verò octavo ætatis anno civitas ei Romana ultro est oblata, virtutisque & literarum ergò civis factus. Quæ res quanquam initio multarum illi turbarum causa fuit, multis clàm invidentibus, nonnullis verò nobilissimis viris palàm eum oppugnantibus, & virtutibus ejus obtrectantibus, inter quos magno periculo est versatus: postea tamen optime cessit, nomenque ejus & gloriam magnopere auxit. Nam cum statim post civitatem adeptam in Gallias redire studeret, ut amicos & propinquos, à quibus multos annos abfuerat, viseret: crebræ verò adversariorum ejus voces exceptæ essent, palàm dicentium, se nomen ejus delaturos: ea res fecit, ut paulo diutius consilium profectionis differret: ne si tali tempore urbem relinqueret, non amicos salutandi causa discessisse, sed timore & minis inimicorum perterritum ab urbe aufugisse videri posset: sed cum diutius mansisset, quàm ejus rationes paterentur, expectans quorsum obtrectatorum invidia procederet, cum illi interim nihil contra eum nisi convitiis agerent, existimans ulterius eorum indignitatem non progressuram, iter Galliam versus jam diu ab eo deliberatum, est persecutus: relictis tamen apud amicos defensionibus suis scriptis, ut contra omnes conatus adversariorum, si absentia ejus aliquam.

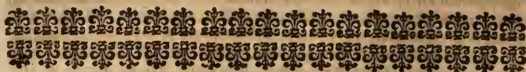
quam illis occasionem accusandi daret, præsto haberent quod opponerent: jam tum ex eorum convitiis animo prospiciens, quæ maxime objecturi essent, quibus ille omnibus medicinam fecerat. Cujus sui consilii prudenter excogitati magnum postea fructum & voluptatem cepit. Vix enim Venetias in eo itinere pervenit, cum ad eum literæ amicorum sunt allatæ, nunciantes gravissimam accusationem, qua statim post discessum ejus adversarii sunt usi, & quo pacto consilium de relinquendis defensionibus processisset. Accusavit eum nobilis & disertus adolescens Romanus, in quo magnam dignitatis suæ spem majores natu Romani collocarent, ad id inductus inimicorum Longolii multis & assiduis precibus, objecto etiam falsæ gloriæ splendore, quod patriæ laudibus, quas oppugnatas à Longolio esse voluerunt, in hujusmodi accusatione adesse cum asseverarent. Ita vero acerbe & vehementer, ipso audiente principe Romano, cum multi nobilissimi & clarissimi viri judicio interessent, egit, ut nonnulli amici Longolii essent qui de causa obtinenda desperarent, donec amicorum præcipua cura defensiones ejus in lucem prodiere: quæ ita ab omnibus passim probabantur, ut multi dicerent non Longolium civitatis donatione ornatum, sed ipsum civitatem illis orationibus ornasse, in quibus pristinam dignitatem civitati & vetera sua ornamenta omnia restituisse videbatur. Principi ipsi vero ita placuere, ut oblitus penè quid adversario ejus tribuisset, quem paulo antè, nulla magis re alia motus, atque ejus in Longolium actione, in familiarium numerum receperat, protinus juberet ut diplomata Longolio expedirentur, quibus ratum esset, quod *S. P. Q. R.* de cive eum asciscendo decrevisset: præterea quod ipse de privato ærario ad tuenda studia ejus concessisset: atque ad eum ubicunque terrarum esset, deferrentur: ea tamen lege, ne sedem studiorum alibi quàm in Italia poneret. Multis præterea honoribus affecit, nam in Palatinum & sacrosanctæ Lateranensis aulæ comitatum sua sponte cooptavit, & in Romani Pontificatus scribarum numero esse voluit. Quæ cum ad eum perlata essent, cum alia omnia libenter audivit, tum verò conditionem de commoratione sua in Italia non invitus accepit, lætusque in Galliam quasi ex inimicorum dolore triumphum agens, animo statim revertendi est profectus: ubi magno amicorum gaudio exceptus, quòd nihil tam præter opinionem eorum accideret, quàm ut eum quem vix salvum in tantis contentionibus arbitrabantur, honoribus etiam auctum viderent, magna eum studio apud se retinere contenderunt, pluribus etiam ad manendum præmiis & privatim à multis, & publicè à rege ipso Francorum propositis. Ex privatis autem qui hoc maxime ab eo contenderunt, Ludovicus Ruzæus Parisiensis, cum multa alia, tum verò suburbanum fundum lautum & fructuosum muneri obtulit: nullam aliam beneficii sui remunerationem aut operam ab eo expectans, nisi ut urbe illa quasi domicilio studiorum suorum contentus, in Italiam amplius non rediret. Ille verò quanquam Galliam semper non minus charam quàm patriam habuit, existimans non inferiori amoris loco habendam quæ excepit, quàm quæ genuit, plurimi etiam in hac re amicorum studia æstimaret: tamen cum recordaretur quam fidem X. Leoni Pont. Max. & reliquis amicis de reditu dedisset, ab eo nullis cujusquam promissis aut precibus deduci potuit. Mirifice verò ipse sua sponte erga Italiam & Italos

los afficiebatur: ut etiam in Epistola quadam ad Sadoletum, reditus sui rationem probare volens, cum alias causas attulisset, postremo addit, ideo se rediisse, quòd ad excitanda fovendaque studiosorum hominum ingenia plurimum conferre arbitratus esset cœli ipsius Italiæ clementiam, seque in eo felicem illum & planè divinum Italiæ genium secutam. Antequam vero rediret, Britanniam nobilem insulam videre voluit, adductus præterea fama eorum quos præter cæteros illic Græcis literis & Latinis eruditos, omni liberali & ingenua doctrina pollere audiverat. Cum quibus pluribus diebus jucunde consumptis, quod eorum doctrina ita delectaretur, ut etiam summæ admirationi esset, quemadmodum sæpe eum prædicantem audivi, tantam & tam politam atque excultam doctrinam in illis locis, apud eos homines, vel usquam penè terrarum, his temporibus, quibus propè omnes elegantiores artes jaceant, potuisse reperiri: ad constitutum sibi in Italiam iter reversus est: Pataviumque venit, quem studiis suis locum accommodatissimum elegit. Quanquam simul ac de ejus in Italiam adventu auditum est, populus Florentinus non solum in civitatem suam, si illic ad instituendam bonis artibus juventutem se conferret, invitavit, verum etiam vicena quina in annos singulos sestertiorum nummûm millia ex ærario publico decrevit. Verum ille recordatus, quæ præmia antea contempserat, quòd nullum ocii sui partem aliis vendere voluisset, nulla mercede à suscepta propositaque sententia potuit avelli. Patavii autem se continuit, sibi & studiis suis serviens, primum in contubernio Stephani Saulii nobilis Genuatis, qui literarum causa eò se contulerat, optimarum artium etiam ipse studiosissimus. Deinde verò eo in patriam revocato, cum multi nobiles viri (quorum tum Patavii propter celebritatem eorum qui literas docuerunt, magna copia fuit) certatim Longolium ad se invitarent, quod ejus consuetudinem non honorificum tantum sibi, sed etiam fructuosam fore putabant: ille in domum Raynoldi Poli nobilis juvenis Britanni, quem per eos dies Rex Britanniæ literarum causa eò miserat, migravit: quocum conjunctissime in literis usque ad extremum vitæ diem vixit. Amicitiis usus est magnis & illustribus, quas illi ubique ferè vel felicitas quædam ejus, vel doctrinæ fama conciliaverat. Neque verò in conciliandis amicis fælicior, quàm in retinendis prudentior habebatur: quos summa fide observantiaq; semper coluit. Quantum verò officio in amicos tribuit, vel extremus ille vitæ ejus actus facile declaravit. Nam cum gravissime ex febre laboraret, ex qua etiam periit, eodemque tempore ab Hieronymo Savanarola amico suo, qui tum filium summa spe & indole adolescentem amiserat, literas accepisset, valde miserabiliter de morte filii scriptas: existimans se non aliter officio suo in amicum non posse satisficere, in mediis ipsis doloribus cum gravissime cruciaretur, literas ad eum consolatorias, morbum suum silentio tegens, ne hoc etiam ad amici dolorem, dedit. Quæ quidem ut tum scriptæ, maxime vim morbi auxisse existimari possent, sic uberrime quo officio in amicos esset declaravere: qui ne eo quidem tempore sibi parcere voluit, aut officium intermittere, quo omnes illi libenter remisissent: aut sane amicus non esset, qui hoc ab eo exigeret: & tum alium consolaretur, cum magis consolatione ipse egeret. Sed ab ea humanitate quam in omni vita erga amicos retinuerat, ne tum quidem dolor corporis

&

& propinqua mortis expectatio potuit eum deducere, aut facere ut suorum commodorum rationem haberet, qui semper quacunque in re declarare posset, amicorum commoda suis prætulerit. Quo factum est ut charissimos illos semper firmissimosque haberet: idque maxime est expertus, cum absens Romæ in judicium vocaretur. Quo tempore neque adversariorum ejus potentia, quæ maxima fuit, nec acerba eorum in eum accusatio, quenquam eorum qui amicitia vel consuetudine aliqua, dum Romæ esset, conjuncti videbantur, ulla in re flectere potuit. Plurimum verò ex omnibus detulit Jacobo Sadoleto, & Petro Bembo, viris cum autoritate & gratia inter eos qui tum Romæ erant, maxime florentibus, tum vero doctrina & omni politiore humanitate propè singularibus. Quorum opibus & gratia quàm diu Romæ fuit, in omnibus rebus est usus. Ut verò alios in se benignos & liberales est expertus, sic omnibus quos aut opera aut consilio juvare posset, maxime fuit expositus: præcipue vero iis qui spem aliquam de se vel ingenii, vel doctrinæ darent. Novi ipse multos qui cum à patria absentes & amicorum subsidio destituti ad eum confugerent, ab eo sæpe pecunia sublevatos: cum tamen valde tenues facultates haberet, & aliorum opibus casus suos sustentaret. Quando vero diutius sumptus tales se ferre non posse sentiret, per amicos omnia egisse ne quid illis deesset, non secus ac si omnia necessitudinis officia sibi cum illis intercessissent, qui neque cognatione, neque patria eum contingebant, indole tantum & spe doctrinæ ei commendati. Adversæ fortunæ vulneribus multis, ut in tam paucis vitæ annis, ictus, nihil unquam aliter atque virum decuit, tulit. Primum Philippi Regis Hispaniæ morte inopinata, ad quem se post amissum utrumque parentem contulerat, ex quo cum magna sperasset, jamque apud eum gratia & supra ætatem authoritate multum valeret, ille præter omnium opinionem in Hispania ereptus est. Deinde multis peregrinationibus & molestiis agitatus, carceris etiam molestiam & difficultatem est perpessus. Post contentio illa Romæ accessit cum potentibus & factiosis adversariis: inter quos cum sæpe discrimen vitæ adiit, nunquam sine magno periculo versabatur. Extremum vero omnium, quod aliqua ex parte eum attingere videbatur, fuit decimi Leonis Pontificis Maximi mors, in cujus vita omnem spem fortunarum suarum sitam habebat, cujus autoritatem & promissa sequutus, contra omnium amicorum suorum voluntatem in Italiam redierat. Cum autem neque ad suos honestum reditum, quorum antea promissa spreverat, neque quo pacto in Italia defuncto jam Leone, qui antea sumptus suppeditabat, otium suum cum dignitate tueri posset, satis videret, hæc nonnihil eum conturbarunt. Nusquam tamen se commovit: sed veteribus tantum amicis, quos in Italia habuit de statu suo per literas admonitis, ille in contubernio illius nobilis juvenis Britanni se continuit. Cum vero decem menses post obitum Leonis perpetuo fere in literis versaretur, constitutum se habere dixit in Forum Julium proficisci, cum ut animum suum curis literarum districtum peregrinatione relaxaret, tum etiam ut eam partem Italiæ sibi non satis cognitam viseret. Itaque paucos ante dies quàm egredi statuerat, cum nihil omnino incommodæ valetudinis sentiret, semotis arbitris multa cum Polo suo, cui semper plurimum tribuit, fertur disputasse de periculis, de fragilitate, de miseria humanæ vitæ.

vitæ. Hanc vero tandem summam orationis habuisse, ut quoniam sibi peregrinandum esset, neque ignoraret multa sæpe peregrinantibus pericula præter opinionem, quibus obsisti non posset, intervenire: ut rebus suis, quicquid sibi accideret, provideret: testamentum se velle facere dixit, atque apud eum deponere: flensque pene rogavit, ut siquid sibi adversi accideret, testamenti capita persequeretur, famamque suam & memoriam charam haberet. Atque hæc cum magna admiratione illius cui hæc commiserat, fecit. Quis enim non miraretur, quod in proximam provinciam exiturus, optima etiam valetudine, ut sibi & aliis videbatur præditus, ea diceret & faceret, quæ magis ex vita quàm ex civitate migrantis videbantur? Verum sive divinatione de propinqua morte sua id faciebat, sive prudentia quadam, quam casus postea divinationem videri fecit, eodem die qui profectioni constitutus est, in gravem & assiduam febrem incidit, ex qua non convaluit, eo etiam tempore cum forte abesset Polus, cui antea res suas omnes crediderat. Quem tamen per literas statim quo statu esset certiorem fecit, nihil de testamento mutans: hoc tantum rogans, ut quemadmodum coràm recepisset, curam & quasi dispensationem rerum suarum acciperet, mortuoque memoriam pie & inviolate præstaret. Quo nuncio tristissimo ille perculsus, quod eum unice amaret, subito accurrit, multaque cum in spem vitæ diceret, eadem etiam medici pollicerentur, nunquam ab eo deduci potuit, quin eo febris finem sibi vitæ esset allatura: id quod paucos post dies evenit. Antequam vero discedere, in divi Francisci familiam voluit adoptari, ejusque habitu post mortem & templo sepeliri. Obiit XXXIII. ætatis anno. III. Idus Septembris. Anno salutis generis humani M. D. XXII. atque Patavii in Francisci, quemadmodum præscripsit, sepultus.

DE Obitu doctissimi ET Sanctissimi Theologi Doctoris MARTINI BUCERI, Regii in celeberrima CANTABRIGIENSI Academia apud Anglos publicè Sacrarum Literarum prælectoris EPISTOLÆ DUÆ.

DOCTISSIMO VIRO ET AMICO SUO SINGULARI D. *PETRO MARTYRI* *JOANNES CHECUS* S. D. P.

ITA natura feret, ut quos doctrina exquisita, aut singulari virtute viros noverimus, aut etiam necessitudine graviore, vel benevolentia conjunctos, illorum mortem graviter & acerbe feramus, quia indignos illos putamus, ut luce & spiritu communi priventur, & nos etiam ita diligimus, ut non modo nobis, sed ne nostrorum quidem ulli, miserum & calamitosum aliquid accidere debere judicemus. Te autem puto Domini Buceri gravissimi & religiosissimi viri mortem moderate & Christiane ferre, neque naturam ita voluntati Dei repugnantem habere, ut vehementiorem aliquam

aliquam perturbationem in communi & naturali omnium exitu, in animum tuum intrare permittas. Scis cujus esset cum viveret, quis in illo habitaret, quàm non sui juris esset, qui totum se illius servituti addicebat, à quo redemptus fuerat. Hic cum non donatus nobis à Deo, sed ad aliquam temporis usuram commodatus sit, acerbius feremus, quod Deus hunc evocaverit, quam gratias agemus, quod talem nobis tam diu reliquerit, & cursus hic ætatis fuerat, atque adeo inclinatus, ut etiamsi longiore vita dignus esset, natura tamen illum longius provehere non posset. Et cum constantissime vitam omnium traduxerit & eadem constantia vitæ quoque finem fecerit, quanto hoc debet familiares illius & necessarios gaudio perfundere, quod ita à Deo raptus sit, ut malitia mentem illius non perverteret, sed vitæ innocentiam, mortis constantia superaret? De divina autem potentia, sapientia, bonitate, quis poterit dubitare, neque nos cum illo pugnare debere, sed nos illius magnitudini & potentiæ subjicere, ut grato animo accipiamus, quicquid nobis à tanto authore objectum sit, ne vel reclamando obstinati, vel non ferendo imbecilles, vel male accipiendo ingrati reperiamur. Stultissimum est autem & spiritu Christi indignum, ut nos quicquam melius & præstantius putemus posse facere, quam divinæ providentiæ regula constituit, cujus etiam stultitia, longe omnem humanæ intelligentiæ solertiam superat, sapientia autem à nemine cerni potest, cum ne intelligentiam quidem nostram multis modis depressam atque obscuram, aliquid spirituale aut divinum, nisi spiritus lumine introductum cadat. Qui vero Deum suis bonum & propitium cogitant, qui omnia non modo misera & calamitosa, sed etiam scelesta et nefaria ad bonum convertit, quomodo hoc sibi in animum inducent, ut hoc inutile, damnosum & noxium suis sit, quorum tam arctam curam gerit, ut ne pilus quidem capitis sine illius voluntate de capite decidat?

Cum autem in omnibus apud Deum precationibus hoc adjungimus, ut illius voluntas fiat, quam inconstantes & leves erimus, si antequam res eveniant, à Deo contendimus, ut quod velit faciat, postea autem et hoc quod expetebamus, non ferimus, & quod precabamur antea, hoc nunc idem deprecemur, eam commutationem non ferentes, qua Deus suos ad patientiam et perpessionem rerum exerceri atque erudire vult. Nam quanquam nos magnum ornamentum & columen integritatis, religionis, doctrinæ amisimus, neque tamen ille lugendus, qui hæreditatem paternam adiit, de qua nos hic cum miseria laboramus: neque status Ecclesiæ deflendus, quæ tantum & talem in cœlum emisit, neque nostras rationes afflictas, ut videtur, & collapsas lamentari debemus, qui plus opis et præsidii in spiritu Christi, quam in voce Apostoli collocare debemus. Sed hinc abducere cogitationes nostras discamus in Christum & spiritum ejus salutarem, etiam atque etiam petere, ut omni extremo præsidio Ecclesia quasi destituta, internis spiritus subsidiis recreetur, et in hac tanti parentis nostri orbitate authoritate spiritus levemur. Atque hic fœliciores aliquanto nos Cantabrigienses sumus, quod tantum virum Cantabrigiæ Deus commendaverit, quod ita altas radices disciplina Christi per Bucerum egerit, ut hoc laboris & muneris cursu confecto, fructum & præmium exoptatum Magister percipiat. Nondum

iniquitas

iniquitas Amorbeorum completa est, nondum tibi in liberum cœlum & domicilium hæreditarium ire fas est, major tibi moles rerum, majus negotium miscendum, fervore adhuc tuo carere non possumus, tibi elaborandum est, ut quanto minore comitatu septus et munitus es, tanto acrius et majore cum contentione dimices, & ita te pares, ut non unus trium, sicut ille apud Historicum, sed solus omnium impetum sustineas. Atque hoc fidenter tibi et animose suscipiendum est. Christus enim mundum devicit, et evertit sapientiam sapientium τῇ τοῦ λόγου δυνάμει. Sed quid ego ista, Deus bone, apud te? Dum tecum loquor, me ipse consolor, et dum levationem doloris tui meditor, aliquam ægritudinis etiam meæ medicinam quæro, minus laborans quid par sit mihi ad te scribere, quam quid conveniens meo dolori detrahendo videtur. Nunc autem quod me nonnulla, ut verum fatear, lætitia afficiat percensebo tibi, quam honeste se Cantabrigia gesserit, quæ tales honores D. Bucero mortuo habuit, quales maximos potuit, & ita ejus funus prosequebatur, ut verum amorem quem ipsi in cœlum sublato exhibere non poterant, ad futuræ resurrectionis memoriam, ergastulo animæ exhiberent: Sepultus est in celeberrimo Academiæ templo, deducentibus illum non modo Procancellario Academiæ, Doctoribus, aliisque qui graduum dignitatem in Academia obtinebant, sed etiam cæteris omnibus, qui ad ingenii humanitatisque cultum capiendum eo confluxerant. Eadem eruditionis & integritatis opinione commoti Major oppidi cæterique Oppidani, novo atque insolenti, sed laudabili tamen modo, cum scholasticis se conjunxerant, & quemadmodum poterant, funus illius honestabant, virtutis illius magnitudinem, officio tam raro & voluntario commendantes. Itaque ad tria hominum millia confluxerant, voce, lachrymis, lamentis, quantum sui desiderium Bucerus reliquisset, attestantes, cum ne plebei quidem, qui illum docentem & concionantem non intellexerant, fama et prædicatione doctrinæ & religionis excitati, ab illius funere abessent. Precationibus nostro more confectis, & gratiis Deo patri misericordiarum actis, quod curriculum hoc vitæ tam pie & Christiane ab illo decursum esset, & ad erumnarum atque angorum finem, quibus mortalium vita obsessa atque excruciata, jactatus, cum laude & constantia pervenisset. Ibi tum Haddonus Academiæ orator Legum Doctor, eloquentiæ laude præstans omnibus, ipse morbo viscerum fractus, & de mortuo loquens ipse semimortuus, sive magnitudine calamitatis commotus, sive consuetudine tam Christiani & religiosi viri orbatus, seu frequenti dolore tanti concursus animo perculsus, gravem de re tam gravi, orationem habuit, ut lachrymæ ubertim omnibus manarent, cogitantibus cujusmodi Magistro essent orbati, quo majorem vix universus orbis caperet, sive scientiam veræ religionis, seu vitæ integritatem atque innocentiam, seu inexplebile studium sanctissimarum rerum, seu laborem intollerabilem promovendæ pietatis, seu authoritatem & amplitudinem docendi, sive quid aliud in illo laudabile & gloriosum fuit. Ille ardor orationis fuit, ut lachrymæ caderent omnibus, clarissimi viri desiderium animo repetentibus, & sine pastore quasi palantibus, præeunte Haddono, non modo voce & querela, sed etiam lamentatione & lachrymis. Hunc sequutus D. Barkarus Theologiæ doctor, vir pius & gravis, concionem anglicam

cam apud populum habuit, qua docuit, quatenus mortui lugendi nobis essent, & quatenus gaudio & gratulatione prosequendi. Deinde, quot incommoda nobis ex unius Buceri morte, tum publica tum privata, invecta essent, & quibus rursus de causis sedatè atque æquo animo ferre hunc communem omnibus vitæ exitum, sed paucis tam memorabilem, deberemus. Sic ea nocte singuli domum quasi in orbitatem & solitudinem se conferebant. Postridie ejus diei ad templum rursus convenerant, & gratiis de more actis, quod ex hoc ærumnoso solo in portum et perfugium salutis suos satis idoneis temporibus traducit, & beneficio mortis Christi in mensa Dominica proposito, ad Eucharistiæ communionem quadringenti accesserunt, mortis Christi commemoratione habita, & spe resurrectionis illius communione adaucta. Tum Redmannus Theo. D. vir eruditus et pius, concionem in maxima frequentia habuit, et quid mors esset, disseruit, et quomodo universa bonorum & Sapientum vita, meditatio mortis esset, nihilque ita in auribus omnium personarum debere, ut discessus ex hac fragili caducaque vita, bonorum exempla nobis ad perpetuam de morte cogitationem proposita esse, atque ad eum finem omnia facta, dicta, studiaque nostra conferenda esse, quid in Buceri vita laudabile et sequendum, quid in illius morte memorabile et gloriosum esset. Atque hac oratione usus, finem dicendi fecit. Eadem aurora studiosi omnes qui aliquid poterant, et vel in græcis vel in latinis litteris profecerant, non quid Bucero dignum esset, quem laude suâ superiorem indicabant, sed quod officio suo conveniens esset, quod sibi omni studio colendum putabant, secum reputantes, quibus poterant versibus, græcis, latinis, soluta etiam oratione, tumulum illius honestabant. Neque in festorum celebritate magis solitum est loca quædam sertis et corollis undique redimiri, quam locus ubi humabatur, Epitaphiis et acroamatis distinguebatur. Hunc honorem scolastici & oppidani Cantabrigienses, pietatis ac litterarum nomine, Bucero detulerunt. Precor autem à Deo Opt. Max. ut hæc externæ benevolentiæ testimonia, ab interno et propriore animi affectu oriantur, et quam ille veram doctrinam reliquerit, eandem studiis, sententiis, vita persequantur, ut vir tam nobilis si quidem ullus esset in Christo quiescentium sensus eorum quæ hic agerentur, fructu laborum quos hic posuerat, lætaretur. De familia ejus video te laborare D. Petre, in quo nihil est quod te excrucies. Nam et D. Cantuariensis, reliquique illius amici hoc in se munus receperunt, ut illi abeunti, honestis conditionibus provideatur, et Academia etiam quod potuit fecit, scripsit ad Regiam Majestatem & conciliarios Regios in hac causa, & Rex qua est singulari pietate et prudentia, se justam illius familiæ rationem habiturum promisit. Condonabis mihi αὐτοσχεδιάζοντι σοι τοῦτ᾽ ἐφί. Dominus Jesus te & familiam tuam servet.

Westmonasterii. X. Martii. Anno Domini M. D. LI.

AD

AD

Clarissim. Virum

Et Singularem Patronum suum *JOANNEM CHECUM*, nobilissimi & serenissimi EDVARDI Sexti, Dei gratia *Angliæ, Franciæ, & Hyberniæ*, Regis, &c. in bonis literis Institutorem, de obitu *D. Martini Buceri* sanctissimi viri, Epistola *Nicolai Carri* Novocastrensis Angli.

MAGNUM dolorem Calendis Martiis, vel potius incredibilem accepimus, clarissime patrone, ex immaturo obitu M. Buceri optimi & sanctissimi viri. Quem sive fatalis nobis casus aliquis eripuit, sive is pere[illegible]i quodam studio suo extinctus occubuit, non lugere quî possumus? cum adhuc ei per ætatem tametsi seni aliquot superesse anni viderentur, quibus divino ipsius ingenio perfrui potuissemus. Et quanquam hic dolor cum multis nobis fuit communis, qui maxima frequentia, publico luctu declararunt, qualem & quantum virum, quamque omnibus charum amisissemus: tamen ad nos præcipue qui illum ut præceptorem reverebamur, ex ejus interitu mœror pervenit: cum quo morte perempto, duabus præstantissimis rebus orbati sumus, exemplo innocentiæ, & excellentis utilitate doctrinæ. Etenim eo tempore cessit è vita, quo maximus ab ejus doctrina fructus expectabatur: iis hominibus, quibus in primis opus esset tali virtutis Magistro: ea denique causa, quæ D. Martini Buceri, id est summi artificis & in omnes partes comparati, facultatem atque acumen desideraret. Quo magis venia danda est huic pio dolori nostro, & omnes qui præstantissimi hominis divinæ virtuti favent, in ejusdem societatem luctus vocandi sunt. Quanquam, quid dico vocandi; cum dubium

bium non sit, quin ad quoscunque fama pervenerit tanti vulneris, si non ejus quem constat esse beatissimum, tamen nostra causa à quibus ablatus est, in mœrore sint futuri. Te ipsum arbitror Clarissime patrone, qui ætate non multis, doctrina antecellis omnibus, quique princeps nostrorum hominum in omni genere putaris, principem Germaniæ cum magno nostro incommodo avulsum, ægre molesteque ferre. Quis enim illo charior tibi? Quem is dilexit te magis? Cui majora præstitit, vel observantiæ, vel charitatis officia? Quem tu æque atque illum complexus es? Ut mihi & is beatus, qui talem virum observavit, & tu fœlicissimus videaris, qui cum sanctissimo homine & eruditissimo magistro tam arctam conjunctionem habere voluisti. Veruntamen si te absentem fortè non tam graviter ipsius mors perculsit, quam nos jam pridem nostrasque cogitationes afflixit: siquem eodem modo reliqui, quorum oculi abfuerunt, tardiores ad luctum sint: ferendum id quidem in eo est, quod nihil à communi sensu & more alienum accidit. Acrius enim ferire solent, quæ aspectu, quam quæ auribus sentiuntur. Et ipse oculorum dolor stimulos habet vehementiores, cum ad communem luctum major aliqua necessitudo accesserit.

Nos eum lugemus amissum, cujus eruditissima voce frui, quem adire, quem alloqui, quocum etiam conjunctissimè vivere solebamus: vos ereptum doletis, quem non ita sæpe audire, non oculis aspicere, non convenire poteratis: à cujus vos sanctissimo convictu, cum locorum intervallum sejunxerat, tum vita civili procuratione districta avocaverat. Quanquam sit par, vel si vultis major in eum vester amor, dummodo hoc concedatis, causas amoris nos habere & justiores & uberiores. Qui certe cum in eum incredibilis esset susceptus ex ipsius charitate erga nos, ex eoque cum utilitas ad nos pervenerat, ad eum labor & solicitudo redierat: optimo jure ingrati haberemur, si aut ejus mortem non lugeremus, quæ orbitatem nobis attulit, aut vitam literis non exornaremus qui nostra causa vitam amisit. Dicam enim verè quod res postulat. Nos Bucero vitam ademimus, cum eas nostra causa vigilias susceperit, quibus afflictæ ipsius vires considerunt. Itaque ad nos præcipuè cum nostrum casum lugendi, tum illius virtutem laudandi officium pertinet. Quod tametsi ab omnibus jam factum est, quibus ipsius virtus & doctrina chara fuit, tamen eorum maxima pars, voce id magis & fronte, quam scripto declararunt. Ego autem quæ mihi de ipsius divina virtute cogitanti in mentem venerant, ea neque pro ejus erga me benevolentia reticere potui, neque pro mea in te observantia non ad te perscribere. Sed id quo facilius fiat, & ut in toto hoc tempore quo nobiscum fuit, omnium ipsius præclarorum & factorum & institutorum ratio constet, atque omnes intelligant, qua fide, quo studio, quibus laboribus in hac quasi perpetua sui muneris vigilia, versatus sit, & ut ipse quoque distributis temporibus, notatis generibus, singula persequi et commemorare queam: Complectar primum hujus nostræ molestiæ principium, (non quod id te latere existimem, sed ut intelligas non solere nos excellentium hominum oblivisci) deinde progressionem, in qua & offensiones valetudinis & reditus sæpe varii: vulnus etiam ipsum attingam quo maximus nobis inustus dolor, et summum allatum desiderium est: et causas intexam, cur necesse fuit in tali nos mœrore esse.

Quæ

Quæ cum omnia audieris, nec me ut spero reprehendes, qui luctum nostrum mandarim literis: & omnes nos quod ita luxerimus, pio amicorum officio perfunctos judicabis. Ergo initium nobis hujus luctus præbuit is annus, quo Londino discedens Cantabrigiam rediit. Secum enim Londino morbum extulerat, qui in ipso itinere ingravescens, cum se, nulla interposita medicina, multorum dierum consuetudine corroborasset, graviter eum afflixit, & plures uno tempore corporis partes obsedit. Aderat frequens intestinorum dolor, pungebat calculus, afflictabat eum stomachus, vitioso fastidio cibos respuens, tum alvi tanta siccitas, ut quamquam ventriculus crudis humoribus oppletus, summoperè frigeret, tamen ibi gravissimo ardore ureretur. Fons omnium malorum caput ita colliquefactum, ut rivos à se humorum dimitteret, qui cum per reliquas partes corporis, tum musculos etiam serpentes, magnoperè vires enervaverant. Jacuit ita toto corpore oppressus aliquot menses, cum interea nullum propè tempus passus est sibi vacuum esse à studiis, semper aliquid aut scribens, aut legens, aut secum ipse meditans, aut alios erudiens. In quo genere tanta flagrabat erga omnes charitate, ut cum publicè se ostendere, & fontes ingenii patefacere propter valetudinem non possit, domi tamen suæ quasi scholam quandam aperiret. Quô cum multi boni viri confluerent, perfecit, ut eos non solum occupatis temporibus se audiendo occupatos teneret, verum etiam illa solenni ludorum festivitate, quibus homines gratulandum nato Christo existimant, graviter & severè levissimum morem reprehendendo, ab otio & ludis domum ad se sevocaret. Nondum ejus divina vox è domesticis parietibus dimanaverat, non virtus, non doctrina majori quasi Theatro proposita erat: Sed jam tum omnis integritatis & scientiæ officinam domi instruens, futuræ cum diligentiæ tum etiam copiæ ac varietatis certissimum signum dedit: eaque cum non amplissima viderentur privatis parietibus tecta, tamen domo & è paucorum cœtu in lucem & frequentiam educta, omnem omnium opinionem ipsa specie & novitate & genere interpretandi docendique accuratissimo facile superabant. Nam cum hac domestica laude multorum animos incredibili audiendi studio ad se convertisset, & ad quintum Id. Januar, nondum recuperata valetudine, nec confirmatis viribus processisset in publicum: dici non potest, quo concursu, qua frequentia summorum, mediocrium, infimorum, ipsius conspectus celebrabatur: quanta cum expectatione exorsus: quam attentè auditus sit: quam brevi tempore plurimorum mentes occupaverat: qua fide, quo studio, qua authoritate docuit. Nemo tam improbus est repertus, qui si minus sua vellet, tamen omnium causa putaret tam sanctum hominem, tanta pietate & doctrina præditum, authorem nostris studiis & adjutorem fuisse datum. Idque ab universis non opinione tacita, sed perspicua admiratione declarari videbatur. Sic enim ejus non mens solum, verum etiam nutus observabatur, ut unus existimaretur, qui voce præire, sententia moderari, authoritate imperare reliquis deberet. Quid enim? parumne authoritatis in eo fuit, cujus vox quasi sacrosancta habebatur? à quo quicquid exibat id ratum confirmatumque videbatur? aut ulla potest esse authoritas, nisi cum alicui ipsius probitatis et doctrinæ causa fides adhibetur? aut non huic tantum tributum fidei, ut solus propè multis annis extiterit,

Morbus Buceri.

Diligentia & studium in morbo.

Quo primum tempore cœperit prælegere.

Ejus authoritas in docendo.

titerit, cui de omnibus rebus cum maxima laude sit assensum? Habuit divinus vir, sicuti te meminisse arbitror, cum permultas excellentium virtutum expressas imagines, tum ab his doctrinæ & literarum fontibus profluxerat, ut si tam bonus vir non fuisset, quam illum fuisse omnes gaudemus, tamen vel hac commendatione studii, ad summam pervenire existimationem potuisset. Sed ita omni integritatis laude cumulatus fuit, atque ita propria quadam tectus innocentia sua, ut cum in vita quod reprehenderetur nemo posset notare, præceptionibus ejus non obtemperare turpe putaretur. His nonnullum momentum addidit senilis prudentia, & ex omni parte communitum ingenium, usus etiam plurimarum & maximarum rerum, qui cum omni ætati prudentiam affert, tum verò senectuti ornamentum adjungit. In hoc noster quantum effecerat, declaravit studium florentissimæ civitatis Argentoratensis, à qua ita dignissimus est judicatus Ecclesiæ procuratione propter scientiam, ut idem habitus sit dignissimus senatu propter prudentiam. Hæc autem in illo omnia vultu, oculis, voce, magis eminentia. Etsi enim per se ista authoritatem non faciunt, cum illis tamen quæ dixi, afferunt aliquid dignitatis. Vox igitur grandis & canora cum orationis forma congruens, quæ plenis & sonantibus verbis constabat: is oculorum obtutus, ea frontis & prorrectio & contractio, ut quam alta mente præditus esset, facile appareret. Non me præterit residere aliquando in vultu mendacium, & oculis fingi probitatis significationem solere: Sed hominum non improborum ingenia, non fallacibus signis suarum effigiem cogitationum in vultu repræsentant. Quibus igitur è rebus universis authoritas comparatur, eas ejusmodi in se habuit, ut si acervatim in eo non coiissent, tamen singulæ per se satis ad permovendum momenti habere viderentur. Sed parum profuisset in docendo authoritas, nisi liberior quædam admonendi objurgandique ratio accessisset. Quam licet facete in Gorgia irridet Socrates, tamen in his perditissimis temporibus, tam multorum socordia & mollitie nisi adhibeatur, nec in vita integritas, nec in studiis constantia reperiri poterit. Hac ille medicina usus in sanandis nostris moribus, (sed neque tam immoderatè ut θρασυνόμενοι sophistæ, neque tam lentè & frigidè quam solent nostri πρόσγειοι) primum amicos ipsorum pudore, deinde inimicos & reluctantes, cum sanctissimæ vitæ exemplo, tum severiore objurgatione in officio continebat. Ad quod si hoc quoque adjungerem, quam frequenter in ipsa occupatione obeundi muneris sui omnium mentes & studia inflammarit, posito ante oculos cum gravi querela Germaniæ casu, commemoratis cladibus, quibus Ecclesia vastata, literæque deletæ sunt, rem nimis pervulgatam attingerem, et modum fortasse Epistolæ tam multa prosequendo egrederer. Quare si de diligentia pauca annotavero, satis videbor dedisse significationis, quantum damni ipsius morte percepimus. In quo illud mihi primum difficultatis objicitur dubitanti, utrum magis ornandus sit, quod ipse semper ocupatus esse voluit, an quod alios ociosos esse non permisit. Utraque laus præclara, & habuit utraque plurimas commoditates. Nam si utile fuit à tali magistro erudiri, certè etiam optandum fuit, ut id quam creberrimè fieret: & si quicquid excellit, eo magis eminet, quo sæpius usurpetur: hujus profecto diligentiæ qui præclarissimarum rerum notitiam in aures nostras inculcabat,

Doctrina excellens.

Integritas vitæ.

Senilis prudentia.

Prudentia.

Vox. Vultus.

Ejus in notandis hominum moribus παῤῥησία.

Diligentia

cujus opera & assiduitate multarum difficultatum molestiæ removebantur, quæ satis magnæ laudes reperiri possunt. Quo die schola, si liceret, quo templum ipsius voce caruit? Quando non multo amplius quam lege ei præscriptum fuit, præstitit? Nos si quæ detur à studiis intermissio, quam libenter amplectimur? Is nec reluxationes ferebat, & in repetendo, moras graviter reprehendebat. Memini aliquando mihi eum referre, cum ex te diceret audivisse, si nihil agendo doctrina comparari posset, præstantissimos in omni literarum genere futuros Anglos. Quam vocem is quoque recte ut mihi videbatur, nostrorum hominum ingenia & mores animadvertens, usurpare solebat. Et cum tuam in eo prudentiam ac virtutem collaudans, qui notato vitio, à tuis id moribus quam longissimè abesse voluisti; tum ipse hoc in nobis delicatum fastidium non ferens, licet peregrinus & afflicta valetudine, tamen nec novitatis offensionem pertimescens, nec suarum virium rationem habens, & verbis acriter reprehendere, & exemplo accusare nunquam destitit. Fœlicissimus quidem in eo, quod omnes ejus conatus, facta, consilia, cum per se fuerunt salutaria, tum præclaros semper exitus habuerunt. Quis enim eo hortante adeò dissolutus extitit, qui se ad severiorem morem non reciperet? Cujus ille aures fabellis assuefactas & nugis, non ad graviora ἀκροάματα traduxit? Quem ludis, spectaculis, voluptatibus deditum cognovit, cui non illo oculo suo gravissimo, terrorem incussit? Itaque dici non potest, quam celeriter hominum studia commoverat, & ab otio ad negotium, à ludis ad libros, à domesticis latebris ad publicas disceptationes pertraxerat. Sed hujus divinæ charitatis & studii non diuturnum tempus fuit. Siquidem triginta ferè dies, non amplius, in hoc curriculo versatus erat, cum ecce tibi subito sive quod affectæ valetudini non pepercit, sive quod plus laboris sumpsit, quam ferre potuit, in eundem paucis diebus morbum relabitur, è quo se paululum recreaverat. Sed quemadmodum ad eundem scopulum bis allisa navis, gravius secundo quam primo ictu periclitatur: ita is antequam è superiore valetudinis naufragio se planè collegisset, ad idem saxum rejectus, majore periculo ac duriore conditione cum redintegrato morbo conflixit. Nam primus morbus quamvis satis pœnæ sumpsit de sanctissimo homine, qui omni morbo vacare debebat, tamen neque tam crudelis fuit, ut penitus affligeret, neque tam perpetuus, ut nullum respirandi locum daret. Hic vero tetrior quam Phalaris, qui uno impetu totum corpus obruebat doloribus, sic autem assiduus, ut semper premeret, & cum aliquid faciendi tum colloquendi etiam potestatem eriperet; hunc sedatè, ut omnia, tulit. Veruntamen angebatur impediri voluntatem suam nostris studiis commodandi. Quorum tanto desiderio flagrabat, ut tam molestum esse morbi cruciatum diceret, quam quod eo cogeretur, nihil agendo contabescere. Ex quo illa ejusdem crebra vox clarissimo viro digna, qua se optavit aut celeriter emori, aut utilem Ecclesiæ fieri. Sed quod postremo loco voluit, id ei primum accidit. Quoniam ex hoc quoque morbo gravi & diuturno cum cœpisset paululum ad se redire, unà cum vere aliquam quasi valetudinem recuperavit: tamen ejusmodi, qualis ex tanto naufragio vix sane expetenda, vel diuturna fore videretur. Sed ut nautæ quamvis portum non conspiciant, tamen sedata tempestate in spem salutis veniunt: ita is sublata

Otium Anglicum.

Secundus Buceri morbus.

Reditus ad valetudinem.

læta morbi graviſſima vi, benè de reliquo ſperare & integram ſibi polliceri valetudinem cœpit. Veruntamen in eadem ferè parte peccavit, qua hi de quibus dixi, nautæ. Etenim ut illorum animi procellis franguntur, ſerenitate negligentes fiunt: ita is repreſſo morbo, quaſi neglexit valetudinem, & totam curam ac cogitationem defixit in eo, ut ſui quam ſimillimus, id eſt occupatiſſimus eſſe videretur. Et quidem certe conſtat nunquam illum eſſe viſum magis occupatum, quam illa æſtate fuit. Cujus in ipſo ardore (ut cætera non attingam) cum magna noſtra Comitia haberentur, & omnes eum privatim amici, publica voce magiſtratus, univerſo conſenſu cuncti ad ſolennes diſputationes, non præſentia tantum ſua, verum etiam opera, ſtudio, & profeſſione honeſtandas depoſcerent: conceſſum eſt ei privilegium totius Academiæ maximo plauſu (id quod ante eum nemini) ut abſque ullo publico ritu & uſitata ceremonia, quoniam id poſtularat, inauguraretur. In eis autem ita ſe geſſit, ut cum primo comitiorum die ipſe reſponderet, ſecundo diſputaret in maximis & graviſſimis controverſiis, nihil relinqueret, quod cujuſquam animum poſſet aliqua dubitatione retardare. Sed ut in pervulgatis artificiis ſolet eſſe inter ſe artificum contentio, & peritiſſimo atque optimo plerumque invidetur: ita doctiſſimi viri laus in aliquo invidioſorum numero effugere reprehenſionem non potuit. Fatale hoc neſcio quid eſt, ut Virtutis comes Invidia ſit, & præſtans atque egregia doctrina ſemper habeat obtrectatorem. Auxit in hunc invidiam novitas, quæ multis ſæpè claris hominibus obfuit, huic autem obfuiſſet nunquam, niſi ejuſmodi fuiſſent quibuſcum diſſerebat, qui omnia docere, nihil diſcere didiciſſent. Itaque tametſi exaudita fuit ab omnibus ſumma cum admiratione divini hominis vox & oratio, tantamque ex eo ſermone etiam inimicorum judicio laudem adeptus erat, ut nihil unquam in noſtra ſchola præclarius eſſe factum conſtaret, ſparſæ ſunt tamen in rus malevolorum calumniæ, & ſacrificulorum aures iſtiuſmodi voculis oppletæ, quibus de noſtri Buceri fama & ingenii & doctrinæ permultum detrahebatur: omnis vero laus in eam partem conferretur, ut Jungus quocum ei certamen fuit, obruiſſe eum acumine ſuo, & copioſiſſimis diſputationibus, ac maximà ſcientia fregiſſe diceretur. Qui rumor ita hunc non movit, ut aliquando in multis cauſis iratior: ita Jungum incendit, ut nunquam in ulla elatior eſſe videretur. Cujus rei ſatis magnum nobis judicium præbuit, cum (priuſquam Oxonia Bucerus noſter rediret, quo viſendi Petri Martyris cauſa profectus erat commotus ſcilicet nonnulla gloriola & prædicatione ſuorum fratrum, interpretandi ſibi docendique munus aſſumeret: in quo non fuit contentus quæ videbantur afferre, famam quoque Buceri lædere voluit, & maxima corona idem in ſanctiſſimum virum convicium effundere, quod vulgo per ſacrificorum ora jactari audierat. Hic homo leniſſimus & patientiſſimi ſtomachi, licet omnium contumelias & jurgia multos annos ferre didiciſſet, tamen ægrè tulit ab inimico doctrinam ſuam in invidiam vocari. Nam cætera ad ea aſſuefactus ſic perpetuo ferebat, ut vita potius quàm oratione refellenda exiſtimaret. In literis ſiquid reprehenderetur, id ſibi quovis modo palam præſtandum arbitraretur. Quapropter & apud nos multa publicè cum aſſenſione omnium bonorum, & de eadem re privatim ad nos. Sed tuo maximè adventu, utriuſque

Æſtiva academiæ comitia.

Bucerus ſine ceremonia cooptatus in numerum doctorum Theologiæ.

Jungus.

Petrus Martyr.

Comparatio Jungi & Buceri.

uſque hominis ingenium perſpectum fuit. Nam cum ambo coram te ſiſterentur, & alterius ſumma gravitas, ſingularis prudentia, excellens in omni genere doctrinæ probaretur: alterius cachinni & puerilis ſermo vehementer tibi diſplicerent: ita uterque à te diſceſſit, ut noſter Bucerus honorifice tractatus, Jungus ignominia notatus videretur. Quod quamvis ei accidiſſe ipſius cauſa nollem, præſertim cum & ingenio & lingua valeat, & multa commode faciat: tamen ſic omnes exiſtimabant eam pœnam homini faſtidiosè arroganti debitam fuiſſe. Sed quam tu pro ſumma humanitate tua, & illa qua omnibus præſtas, moderatione animi non inflixiſſes, niſi & is ſe nimium pueriliter geſſiſſet, & tuæ lædi prſtantiſſimi viri famam ac nomen moleſte tuliſſes. Itaque ſapientiæ fuit, quòd tantum crimen non es paſſus ſupplicio carere: moderationis, quod diuturnum eſſe nolebis: humanitatis, quod qualecunque fuit, id te invitum ſtatuere videbamus: ut ſi nunc, quod nonnulli criminantur, durius cum eo agatur, id ſibi ſüa temeritate acciviſſe, non vos veſtra ſeveritate impoſuiſſe putandum ſit.

Liber Buceri contra aſſertionem Jungi.

Sed redeo ad noſtrum, qui præclariſſimis jactis fundamentis ejus controverſiæ, & omnibus quæ in eam pertinerent conquiſitis rationibus, ita uno libro ſententiam ſuam complexus eſt, ut veſtro judicio, quibus ſtatuendi poteſtas fuit nihil plenius perfectiusque dici aut ſcribi videretur. Quapropter cum minimè ferendum putaretis à ſedato docendi munere hominem moderatiſſimum ad jurgia & lites avocari, repreſſa adverſarii contentione, reliquum ei tempus liberum & vacuum ad cætera ſtudia reliquiſtis. In quo pergratum ei feciſtis, homini cum ab omni litigioſo congreſſu alieniſſimo, tum in ipſo ardore adverſariorum & diſputationis æſtu, ſedatiſſimo. Quæ res eo majorem illi laudem afferebat, quo in meliori cauſa juſtius commoveri incendique iracundia poterat: eo fœdiorem maculam inuſſit adverſariis, quo in rebus ſæpè leviculis, aliquando etiam apertiſſimè falſis vociferari, & clamores profundere impudentiſſimè conſuerunt. Sed hunc morem hic noſter non convitiis inceſſans, ſed verbis deplorans, à ſe quam longiſſimè removerat, & ut ab omni liberorum colloquio ac Chriſtianorum diſputationibus abeſſent,

Adverſariorum maximum vitium.

magnoperè & frequenter optare ſolebat. Siquidem hanc unam dicebat præcipuam peſtem adverſariorum animos & ſtudia occupare, quæ uſque eo ſenſus omnes verborum temeritate obrueret, & mentis ac rationis lumen offunderet, ut cum in profundiſſimis erroribus demerſi jacerent, tamen ſeveritatem manibus tenere, & in ſinu conditam habere arbitrarentur. Veriſſime quidem ut mihi videtur, ſenties, cum ad perſpiciendum quid in quaque re verum ſit, nihil pacato tranquilloque animo accommodatius, nihil irato & incenſo magis adverſarium eſſe queat. Nam ex eo fit, ut dum adverſarii cum clamore & impetu & convitio, ſæpè etiam ferro, flamma, cruce, veterem ut ajunt, poſſeſſionem & majorum jus tueri ac retinere volunt, ardore animorum & præcipiti quodam ſtudio ad inanitatem & inſcitiam devolvantur, ſæpè etiam turpitudinem Chriſtiano homine indignam. Multa ſolebat noſter Bucerus hujus rei exempla proferre.

Stephanus Gardinerus quondam Wint. Epiſcop.

Sed ego ex omnibus unum attingam, quod et propter rei ipſius novitatem, et ejus quem nominabat authoritatem, mirabile videatur neceſſe eſt. Cujus enim iracundiæ eſt, ſic diſputando efferveſcere, ut prius in manibus, quam in vultu perturbationis notæ

notæ deprehendantur? Aut quem tu hominem existimes, qui cum amplissimi muneris procurationem sustineat, & regiæ Majestatis legatus ad publicum totius penè Europæ conventum consiliumque mittatur, non animi moderationem, sapientis consilii gubernatricem, sed alterius partis odio inflammatam contentionem afferat. Hunc ego nominarem, nisi ita omnibus esset notus, ut nullus ferè nunc sermo in circulis versetur, nisi quomodo ille se gesserit & gerat. Sed retulit mihi noster Bucerus, cum in Ratisponensi concilio, quo is mandato Regio profectus erat, permulta à gravissimis viris sapientissimè agitata & acutissime disputata essent, hunc præ cæteris omnibus (tametsi ad eum conventum aliquot præterea satis graves inimicitias secum attulissent) sic furia quadam percitum fuisse, ut mente vix consisteret. Sic autem secum & cum Alesio rixari, atque ita convitio incalescere, ut in dextra ejus manu, inter pollicem et indicem, id quod Bucerus in nemine se dixit unquam animadvertisse, vena quædam intumescens, tam celeri & perspicuo motu palpitaret, ut omnes qui illum aspexerant, ad pugnandum quam ad disputandum, ad arma quam ad consilium paratiorem venisse dicerent. Quod si idem semota iracundia, vel ipse per se considerare, vel ab aliis audire voluisset, quid inter πατρικὴν & βασιλικὴν interesset, nam de his sermo fuit, neque tum ulla extitisset inter eos acris concertatio & convitiorum, quibus postea sanctissimum hominem concidit, occasio fuisset sublata. De quibus nihil dicam, nisi me magnoperè dubitare, utrum Bucerus sanctior, moderatior, patientior fuerit, qui tot falsis criminibus commotus non est, an ille impudentior, qui non est veritus in totius orbis oculis manifestissimum mendacium defigere. Nam profecto si unquam nostris temporibus in ullo continentia fuit, in Bucero fuit, quem is libidinosum senem in convitiatore libello vocat, nos temperantissimum & moderatissimum hominem, sanctissimum virum cognovimus, cujusque vitam cum contemplaremur, doctrinam virtutis assequi, verba cum audiremus, veritatis vocem in auribus nostris insonantem percipere solebamus. Quo utinam nobis licuisset diutius perfrui. Non verendum sanè fuisset, ne pro temperantia voluptates, pro mansuetudine jurgia, pro moderatis moribus, iratos & truculentos animos abstulissemus. Sed nunc sive nostro, sive suo sublatus vitio est, quod vel nos ad imitandum tardiores eramus, vel is ad docendum laboriosior & promptior, revocare certè non possumus: pro virtute tamen ejus singulari optare licet, ut aliquid à studiis temporis sejunxisset, atque ad vires & valetudinem contulisset. Quod si voluisset facere, neque illum tam inopinata mors, nec nos tam inexpectatus dolor attigisset.

Portentum.

Immoderatus Buceri labor in studiis.

Sed hoc semper in summi viri laudibus vitium fuit, quod se immoderatus maluit laboribus frangere, quàm ullum momentum perdendo, suæ saluti & nostræ utilitati consulere. Nam quid commemorem hujus prætergressæ hyemis labores? Quid nocturnas vigilias? Quid matutinas excubias? Quid perpetuas commentationes? Cum uno tempore pluribus operibus satisfacere vellet, cum idem & publicè nos doceret, & domi regnum Christi literis mandaret. Qui liber si cætera non essent quod ejus à nobis discessu multa desideret, satis causæ habere debet, cur graviter mœreamus. Continebat enim absolutissimam & perfectissimam totius Christianæ doctrinæ effigiem,

Liber Buceri de regno Christi.

non

non coloribus expressam, sed lineamentis informatam, sed qui pulcherrima specie prodiisset, si ejus migratio conatum non impedivisset. Universum de omnibus rebus proposuerat sibi erudire hominum cœtum, & in totum orbem divulgare doctrinam judicii & opinionis suæ: quod etiam antè provocatus aliorum calumniis fecerat; neque apud nos destitit, licet afflicta valetudine, fractisque viribus idem usque ad extremum spiritum facere. Quando enim illum vel ingravescens senectus, vel temporum difficultas, vel obtrectatorum convitia, vel debilitas, vel morbus retardare ac reprimere potuerunt, quo minus omnes vias quibus Ecclesiæ orbitati succurri posset, experiretur. Quis illum adivit unquam, qui otiosum offendit? Quis convenit, qui non melior vir discessit? Ipsa prandia & cœnæ sanctissimis colloquiis, eruditissimis disputationibus sermonibusque refertæ. In hac ille constantia & perpetuitate studii, cum adversante valetudine perseveraret, cumque nec amicorum consiliis, nec fidissimæ conjugis crebræ hortationi parere vellet, & homo occupatissima mente atque ardore incredibili perpetuo aliquid agendi valetudinem contemneret, cui nostram utilitatem semper antepofuit, Idibus Februar. in eum morbum incidit, qui mortem quam secum annum jam amplius circumtulerat, paucis post diebus attulit: & quæ aliquot post annis maturiore ætate obrepsisset, nisi in operibus nimium festinans & properans, antè in medio spacio defatigatus corruisset, quam cursum sibi propositum conficere potuisset. Grave nobis omnibus spectaculum, domesticis vero suis etiam luctuosum, cum summa totius corporis debilitate, enervatis membris, afflicto ventriculo, ita perpetuo singultu cruciaretur, ut ægrè cujusquam congressum colloquiumque ferret. Non quod vel de humanitate erga nos, vel pietate erga omnes aliquid esset diminutum, sed sensit præclarus vir & omni sæculorum memoria dignus sensit extremum sibi diem imminere. Itaque non jam cum aliis, quos omnes scientia vincebat, sed secum ipse loqui ac meditari cœpit. Memini cum M. Joannes Bradfordus sanctus adolescens & huic nostro charissimus, singulari quodam commemorationis genere usus esset, & Christi servatoris ac domini nostri promissa explicaret, hortareturque ut qui vir esset cogitaret, quid docuisset, qua semper constantia, qua fide, qua pietate usus esset, & ut tum præcipue cum maxime urgeretur, totam mentem, cogitationem, curam in Deum conjiceret, esse unum qui nobis nostra peccata præstitit, qui à tenebris ad lucem, à desperatione ad spem, à morte ad vitam revocarit: memini inquam paulo commotiorem esse factum, & ut videbatur iracundius respondere, se nolle mentem ab ea cogitatione in qua esset, cujusquam sermone vel cohortatione distrahi: observari oculis Christum Crucifixum, habitare Deum in corde, nihil meditari nisi cœlum, nisi celerem ab hoc corpore discessionem. Idque tum multo magis confirmavit, cum medicorum hortatu jussus cibum capere, negavit se id facturum, quod aliud vitæ genus meditaretur. Sed cum illi instarent, ut cogitaret non sibi se, sed multorum utilitati esse natum: geramus igitur morem inquit. Ita summus & sanctissimus vir cum se intueretur, mori maluit quam vivere, quod eam quam expectabat, quam qua fruebatur vitam, beatiorem cognosceret: ad nos cum respiceret, vitam poscebat, motus scilicet incredibili charitate, qua omnes sanctos & Christi Ecclesiam complectebatur.

Tertius morbus qui finem vitæ attulit.

Taciturnitas in morbo qualis. Bradfordus.

Vitæ hujus contemptio.

Charitas erga Ecclesiam Christi.

Quoties

Quoties ego illum audivi deplorantem Germaniæ vastitatem, idque gravissimis verbis, cum cœlum contemplans, à Deo. Opt. Max. precaretur, ut & suæ gentis cum misericordia caperet, & non pateretur Angliam in ea vitia dilabi, quæ jampridem Germaniæ cladem attulissent. Vereri se quod in tanto ardore multorum cognoscendi Dei & restaurandæ Ecclesiæ cum disciplina deesset, qua improbi castigarentur, & ordo in ministerio retineretur, non posse diu bonos eorum conatus progredi. Hæc ille sæpe quidem, sed tum vehementissime, cum extremo halitu Ecclesiam hanc nostram quasi filiam complexus pius pater, Regiæ Majestati atque omnibus bonis commendavit, optavitque nobis audientibus, ut quæ ad Regiam Majestatem de disciplina Ecclesiæ scripserat, locum et sedem in hoc florentissimo regno, & sine controversia Dei domicilio, reperirent. Sperare se si id foret, nullam huic Reip. calamitatem, nullam deformitatem evenire posse: & timere ni foret, ne non tam paucorum studio restaurandæ Ecclesiæ Deus placari, quam multorum improbitate et luxuria irritari velit. Atque hæc ejus charitas erga universos. Suæ constantiæ testes edidit breves sententias, quas ut commodum ei videbatur, ad amicorum mentes confirmandas, & bona piaque de se opinione imbuendas, proferebat. Veluti cum Bradfordus, de quo ante mentionem feci, concionatum iret, seque dixit velle in precibus ejus meminisse, collachrymans: Ne inquit, abjicias me domine in tempore senectutis meæ, cum defecerit virtus mea: tum addidit, Castiget fortiter, abjiciet autem nunquam, nunquam abjiciet. Raro quidem ille loquebatur, quod tota mente in Deum defixus erat, ægrè etiam patiebatur alterius vocem: attamen ne tacendo stuporem nobis afferret, aliquando paucissimis verbis, sed suavissimis & plenissimis consolationis, utebatur. Quemadmodum cum admoneretur, ut se armaret contra periculosissimum tempus, & contra diaboli impetum obfirmaret, qui tum maximam ei conaretur molestiam exhibere: Nihil habeo, inquit, cum diabolo commune: in Christo solummodo sum. Et, Absit, absit, ut nunc consolationes dulcissimas non experirer. Iam illud mihi prætermittendum non videtur, quod medicis ac reliquis ejus amicis metuentibus, ne deficiente luna, vires quoque ipsum deficerent, & morbi vi opprimeretur: cum postridie paululum recreatus videretur esse vegetior, atque ad eum pro suo more venisset Bradfordus, & medicorum timorem, solicitudinem amicorum, ex eo lunæ defectu ac cœli perturbatione explicasset, porrexisse dicitur tres digitos, & oculis in illud sempiternum cœlum elatis: Ille, ille inquit, regit & moderatur omnia.

Liber Buceri de disciplina Ecclesiæ.

Lunæ defectus.

Qua autem patientia, qua magnitudine animi fuit, cum continuis acerrimisque doloribus ureretur, omnes qui verum fateri volunt, commemorare possunt: nos qui cum eo magis assidui eramus, tale mansuetudinis & tolerantiæ spectaculum perpetuum vidimus, quale ut crebro videamus optandum est, et verendum ne unquam posthac simile visuri sumus. Nullum auditum fuit ejus lachrymabile verbum, nulla querela valetudinis, nulla vox significatrix doloris. Ita constanter et moderatè perpetui cruciatus immanitatem pertulit. Vitæ simillima mors, quam si noris, quomodo sit mortuus nescire non potes. Timidè mori nequit, qui viriliter ægrotat: nec invitus

Patientia in morbo.

Mors.

compleretur, maximaque pars coacta sit in ipso vestibulo & aditu templi consistere: ita ut ipse populus quasi valvarum loco ad excludendum introeuntes oppositus esse videretur. Hic quasi laudis praenuncii valvis ipsis affixi versus, & numero & varietate & elegantia conspiciendi. Horum numerosam praedicationem, posito funere, praeclara oratione subsequutus est noster Haddonus, qua divini hominis desiderium sic refricabat, ut multorum lachrymas, per omnium ora peragrantem moestitiam cerneres. Eam quod melius ex ipsius scripto, quam ex meis literis cognosci potest, eisdem verbis quibus ad me aliquot dies post perscriptam misit, interposui. *Epitaphia.*

D. Gualteri Haddoni oratio.

Multae fortassis auribus, nulla potest major contra terrores mortis disciplina percipi, quam hoc ipso praesente funere luctuosissimo quidem illo & aerumnosissimo, sed tamen ad communem naturae nostrae fragilitatem ponderandam aptissimo. Charissimi patres & fratres, patrem nostrum & fratrem, excellentissimum doctorem D. M. Bucerum cognovistis vivum, intuemini mortuum, vidistis hominem, cadaver cernitis, audistis Theologum praestantissimum, truncum sine sensu contemplamini, vivus Magister erat ad vitam Bucerus, idem mortuus praeceptor sit ad mortem: vivens & spirans assidue nos erudiebat ex Ecclesiarum et scholarum pulpitis Bucerus, nunc mortuus clamat ex pheretro, invocat ex fasciis, quid clamat? quid docet? quod ferè nunquam meminisse possumus, cum tamen semper in animo inherere debeat: Exuendam hanc mortalem vitam, induendam immortalem: deponendum praesens et laboriosum tabernaculum, ut sumatur ad aeternitatem perpurgatum corpus: Denique exeundum ex hoc saeculo, ut transferamur in aliud: migrandum ab hominibus, ut jungamur Deo. Quae si nobis omnia debent omnibus funeribus occurrere, singularis animadversio in hoc divinissimo praeceptore nostro M. Bucero esse debet. Deus enim naturam ejus omnibus doctrinarum luminibus & virtutum ita compleverat, ut unus nostra aetate dignissimus immortalitate videri posset: recidit tamen ad cineres, ut surgeret ad coronam, & corpore correpsit in terram, ut spiritu subvolaret in coelum. Nos igitur, nos fratres & vehementer quidem allaborare decet, ut excellentissimi praeceptoris nostri vitam imitemur, mortem expectemus, subeamus labores, consectemur praemia, toleremus contumelias, ascendamus ad gloriam. His itineribus praeceptor noster antegressus est, eisdem viis erit nobis subsequendum. Qua in re certiorem ut cursum tenere possemus, utinam tempus & valetudo mea ferrent, ut hunc nobis eximium virum particulatim, & omnibus membris expingerem. Sed non licet. Semimortuus enim de mortuo loquor, de familiari familiaris, amicus de amicissimo. Quapropter et morbus diligentiam impedit, et familiaritas minuit authoritatem, et amicitia vix aliquid conari sinit. Magnum enim et planè incredibilem praeceptoris nostri morte dolorem accepi, neque *G. Haddoni oratio.*

dubito quin omnes acceperitis, quibuscumque vera Dei religio & vitæ honestas curæ est. Non enim unus erat ex doctoribus plebeis, sed singularis ex omnibus Theologiæ principbius, non quem multi laudare, sed quem omnes admirari, non quem omnes amici expeterent, sed quem universi inimici reformidarent, non ad quosdam Christianos, sed ad totum Christum, non ad certos homines, sed omne humanum genus adjuvandum natus & procreatus. Multum videor dicere, tamen cum immensitatem ejus bonitatis & doctrinæ animo colligo, superat ejus doctrina meam orationem, virtus etiam cogitationem. Sed de vita non loquar, quam licet propius aspicere poteram, propter meam interiorem cum eo consuetudinem, tamen nimis mihi longum esset, & amicus frustra laudarem, quod nemo unquam ausus est inimicus reprehendere. De literis hoc unum summatim ponam: Quæ in aliis singula singulis, ea in uno pariter universa concidisse. Augustini fuit in illo acumen, Hieronymi linguarum varietas & doctrina, disciplina Cypriani, Ambrosii authoritas, Originis scientia, Chrysostomi in docendo perspicuitas. Bernardi integritas in vita: vel hæc in illis priscis Ecclesiarum heroibus uberiora si fuerint (uti fuisse confiteor) tamen particulas ex omnibus excellentissimas noster Bucerus tanto studio arripuit, tot ornamentis perpoluit, ut si non unus cum omnibus, tamen separatim cum singulis comparari possit: aut in illo augusto veterum choro si non præsideat, in hominibus nostri sæculi, omnibus ex partibus inter alios emineat. Sed infinitas ejus laudes oratione non sequar, ad quas pauci, aut ne pauci quidem pervenire possunt, imitationem ejus vitæ ac fidei nobis iterum atque iterum diligentissime commendo, ad quos omnes se quantum possunt, conformare debent. Quam ad rem si vita Buceri magnum momentum attulit, mors certè majus afferre debet, qui præsens & domesticus testis ante oculos jacet, præsentis, vitæ occidentis, & futuræ nascentis. Bucerus si solus testis est, ne curetis: si maximus contemnite. Sed prophetæ mortui sunt, & Apostoli magnis & immensis cœtibus, si multitudo spectatur, si dignitas Dominus noster Jesus de gloria divina se ipse depressit, ut non solum mortem, sed eam infamem & tetram oppeteret, ut primum communis mortis, deinde etiam æternæ vitæ in illo exemplum cerneremus. Primus igitur ad Christum respectus est, quem Paulus primitias mortuorum vocat, quoniam primus viam ex morte ad vitam nobis communivit. Secundus ad Apostolorum & martyrum catervas, quos Dominus noster Jesus Christus ex horum corporum gurgustiis, ad æternam perpetuæ fœlicitatis domum iisdem itineribus evocavit. Tertius in hoc ipso defigatur Doctor Martinus Bucerus, quem ad Apostolorum ordinem aggregare possumus. Cum enim illorum in vita fidem & doctrinam sequutus sit, non dubito, quin gloriam in morte sit assequutus. His igitur exemplis ita nos ipsos instruamus, & tam altè mentes nostras exaggeremus, semper ut sursum sint: tum enim fidentibus animis, cum opus erit, ad mortem gradiemur, & ad illam hæreditatem perveniemus, quam Deus communis noster clementissimus pater, propter Jesum Christum omnibus reservat, qui sinceris moribus et vera fide ad illum confugiunt.

Buceri doctrina.

Hæc cum ille depressa ac lamentabili voce & vultu tristiore dixisset, mirifica

rifica συμπάθεια omnium animos occupaverat. Quid multa? Quas laudes D. Haddonus ex inferiori loco & ad nostros et ante humationem mortuo tribuerat, easdem ex superiori loco Justis persolutis humatoque corpore, persequutus est D. Parkerus singulari orationis varietate, maxima totius populi admiratione. Atque ille non solum eas sibi partes sumpsit ornandi ac defendendi nostri Buceri, quas paulo ante D. Haddoni praeoccupaverat oratio, verum etiam & gratulandi et lugendi modum rationemque praescripsit. Cujusneque necesse mihi erit singulos locos attingere, neque si id quidem maximè vellem, commodè in hoc loco facere possem: omnino ut praeteream, cum ipsius singularis diligentia, tum amor erga Bucerum eximius, coegerunt: quorum alter perfecit, ut omnia si persequerer deformare ejus scripta, non ad aliorum aures transmittere viderer: altero & nobis detraxit solicitudinem, qui nostras vires contemnebamus & caeterorum studia ac voluntates adjuvit, qui universum illius decursum orationis cupiunt cognoscere. Unum tamen praetermittere nullo modo possum: cujus recordatio propter utilitatem praeceptionis semper debet in animis nostris inhaerere: & in quo non major putabatur vis ad reprimendas (quanquam hoc studiosè faciebat) quam ad provocandas & extorquendas lachrymas inesse. *Doctor Parkerus*

Etenim proposita primum foelicitate nostri Buceri, & collaudato sanctorum coetu, enumeratis praemiis quibus vita integerrimè acta solet affici, vetuit nos sanctissimi viri mortem lugere: siquidem praeclarè cum eo esse actum, qui laboriosissima vita perfunctus, & plurimis devoratis molestiis, tanquam è fluctibus in portum, è turba & colluvione hominum, in sempiternam pacem & coetum sanctorum receptus sit. Rursus commemoratis poenis quas impiorum hominum & non obedientium sceleribus infligit Deus, nostraque ante oculos posita tarditate, qui tam salutarem nuntium negligenter complexi sumus, quorumque è dissolutissimis moribus sit ereptus ad consequentis graviorem poenam temporis, justissimam esse oblatam dixit moerendi lachrymandique causam: eamque si delabi pateremur, ac non omni mente & sensibus ad luctum, lachrymas, suspiria, gemitus, converteremur, fore ut obduratos nostros animos non ferens Deus, licet jampridem ex hujus morte magna ruina quatefecisset, multo tamen post hac atrocioribus suppliciis sit excruciaturus. Constitisse videlicet eum quasi praecipuum quendam inter nos architectum, qui diem, qui horam nullam intermitteret aliquid semper comportandi, quod ad domum Dei aedificandam videretur esse idoneum: nos, nos Cantabriginses partim temporibus assentientes, ad idem opus devolutos esse, vix tamen ad unum lapidem porrigendum manum admovere: partim invidia, caecitate, & veteribus superstitionis faecibus oppressos motus ciere, vim parare qua fundamenta subruere, tecta & parietes dejicere possimus. Itaque alterius partis simulatam industriam, odium alterius infinitum diutius ferre Deum non potuisse: ac propterea hanc nobis poenam sceleris si perseveremus, sin revertamur & doleamus, medicinam erroris adhibuisse. Atque ita universo hoc loco in Buceri foelicitate gratulationis, in nostra miseria luctus et lachrymarum copiosè, sane & accurate explicato: de praestantissimae virtutis et incomparabilis doctrinae laudibus

Buceri in morte faelicitas. *Nostra tarditas.* *Bucerus Architectus domus Dei.* *Πρόσκαιροι.* *Papistae.*

laudibus multa adjecit, quarum aliquæ partes à me paulo superius tactæ, ab eo fusissimè pertractatæ erant: quarumque ego umbram et speciem paucis verbis sequutus sum, is eminentem et expressam effigiem dicendo erat assequutus. Quam orationem, quod brevi speramus in vulgus exituram, optamus etiam ut eorum manibus teratur, qui divinis Buceri nostri laudibus favent. Nam ex ea non solum afficientur voluptate, cum in mentem redierit sanctissimæ conjunctionis recordatio, verum etiam multo magis lætitia efferentur, cum ejus integerrimos mores, vitæ exemplum innocentissimæ, authoritatis, diligentiæ, frugalitatis, modestiæ, continentiæ, omnis denique virtutis imaginem oculis suis propositam videant. Nam de invidis non laboramus, quos cum nihil ita exedit, ut alienæ virtutis prædicatio: eis nec jucunda memoria, nec grata præstantissimi viri imitatio esse potest. Sed de Parkero satis, cujus eruditam vocem malo te & reliquos ex ipsius scriptis percipere, quam me referente cognoscere. Is igitur cum peroravisset, discessum est, & reliqua celebritas in posterum diem dilata. Quo die cum de more sacra peracta essent, nec satis magnæ optimo & sanctissimo viro laudes tribui potuisse viderentur, qui omnium studia et conatus exquirendarum laudum virtute superaret: rogatus est D. Redmannus, ut quoniam authoritate & existimatione reliquis præire videretur, vellet sibi eum locum sumere, et pro concione aliquid de clarissimo viro loqui. Quod cum is se facturum libenter recepisset, sic processit, tanquam à quo populus aliquid egregium pro ipsius pietate erga bonos expectaret. Neque is omnino in eo plebis opinionem fefellit. Siquidem ex ejus oratione crevisse etiam videbatur existimatio et gloria nostri Buceri. Quæ quanquam uberrimam in se laudis segetem continebat, ita ut unam aliquam ejus particulam ornanti, deesse oratio non posset, tamen eo magis tum ipsius virtuti gratulabamur, quod ne is quidem, cujus interdum actionibus repugnabat, & à quo dissentire putabatur, ullius rei vituperandæ aut calumniandæ materiem reperire poterat. Quapropter si hominum opiniones & judicia spectes, florem attulit & speciem ornamenti superiorum oratio, hujus vero etiam defensionem. Nam quæ à veteribus amicis & omni studio conjunctissimis proficiscuntur, gratiæ nonnunquam & benevolentiæ concedi putantur: Sed cui repugnes, ab eo prædicari & ornari, id vel singularis in teipso virtutis indicium habet, quæ omnem reprehensionem effugit: vel laudatoris probos mores significat, qui paucarum rerum dissentione semota, reliquas non solet debita commendatione fraudare. Utrumvis ut fuerit, equidem præclarè nobiscum agitur, & cum Bucerum in oculis gerimus, cui nihil vituperationis loco objici potuit, tum D. Redmanni probitati gratulamur, qui è nonnulla inter ipsos de arduis rebus discordia, injuste eum lædendi occasionem noluit arripere. Nam hac mente, ut videbatur, prodiens, tot laudibus nostrum Bucerum convestivit, ut siquæ uspiam macula in ejus vita extitisset, tamen his illius ornamentis obruta planè deletaque fuisset. De quibus si roges, difficile mihi omnino est, eadem varietate & copia, qua is erat usus, distributè, dispositeque repetere. Scis enim propositis quibusdam capitibus, si quid incurrat, quod ad rem augendam minuendamve pertineat, quod ad excitandum, deterrendum, objurgandum, refellendum, commiserandum

Doctor Redmannus.

Defensio Buceri.

commiserandum spectet, quam mirabiliter id solet & magnifice tractari à nostris artificibus, præsertim in eo genere peritis, & vernacula nostra domesticaque lingua exercitatis: ut mihi instituenti ad te actorum quasi commentariolum aliquod scribere, non eodem sint artificio & ubertate singula exponenda, qua ab illis, quorum facta & dicta percenseo, explicata perpolitaque erant. Quare licet capita quædam degustanti, de reliquis conjecturam facere. E quibus sit mihi primum illud, in quo parum se dicebat Bucero & Augustino laudem tribuere: quorum in utriusque libris, cum multa divinitus conscripta reperiantur, tamen & à Bucero cum viveret quæsivisse, & ab Augustino si reviviscceret quæsiturum esse, reprehendens neutrum, sed non utrique omnibus assentiens, planeque de multis dubitans, quomodo ipsi suas sententias & scripta interpretarentur. Nam & in Augustini voluminibus esse permulta cum structura verborum impedita, tum sententiarum acumine, dicendi quoque ratione fortasse non nimium perspicua, quasi aliqua caligine offusa: et ex Buceri scriptis existere nonnunquam eisdem ferè de causis dubitationem. Licere igitur de utriusque nonnullis locis hæsitantem, ab utroque quid uterque voluerit, sine contumelia sciscitari. In hanc sententiam plura: sed nihil præclarius, quam quod idem uberrimè laudatis iis commentariiis quos in D. Pauli Epistolam ad Rom. & in Davidis hymnos edidit, illud quasi corollarium adjecit: habere videlicet eos in se tam plenam & perfectam undique doctrinam Christianæ religionis: interpretationemque tam luculentam & perspicuam, ut cum illorum veterum augustissimorum hominum & virorum doctissimorum monumentis, quorum jam multis sæculis consecratæ literæ atque artes fuerunt, quosque religionis & sacrorum interpretes cuncti hos mille annos amplius asciverunt, omnibus ex partibus conferri compararique posse existimaret. De reliquis, & gaudere se dicebat, quod in multis sibi à Bucero cum viveret, esse satisfactum, nec dubitare, quin si longior ei vita suppetisset, pluribus esset satisfacturus. Itaque facilè pati à plerisque vel omnibus potius, deplorari excellentissimi viri interitum, sibi tamen affirmare propinquiorem eum dolorem esse, quam cæteris: non solum quia charior ejus vita esse cœperat, à quo tam multa didicisset, verum etiam quo deinceps à quo discat, habiturum neminem. Simul & illud dolorem auxisse suum, quod talem non obtrectatorem, sed authorem conatus ac diligentiæ suæ amisisset, qui & crebro eum domum invitaret, & ad omnem congressum se humanissimum præberet, hancque in præcipuis ejus ornamentis laudem reponebat, pluribusque verbis prædicabat, quod non difficilis ad eum aditus, non superba responsa, non insuavis, sed sine aculeis sermo, tum humanitas, consuetudo, consilium, auxilium prompta omnibus, sibi vero etiam paratissima fuere. In ipso colloquio mentem laudabat simplicem & apertam, & sine fuco meditatas defensiones, & in concedendo, si quid dandum esset, facilitatem in refellendo, si minus placeret, lenitatem. Omnino hoc à se animadversum dicebat, nunquam illum fuisse victoriæ magis quam veritatis cupidum, nec cujus in speciem gloriosior responsio, sed cujus probabilior esset, curasse, victrixque si triumpharet veritas, se victum æquo animo tulisse. Postremo, nunquam eum adiisse, nunquam cum eo fuisse congressum, quin melior, probior,

Comparatio Buceri & Augustini.

Comment. in Epist. ad Rom. & Psalm.

A Bucero satisfactum esse Redmanno in multis.

Dolet amissum Bucerum Redmannus.

Crebro ad se invitavit Redmannum Bucerus.

Facilitas Buceri in congressibus.

Veritatis magis quam victoriæ cupidus Bucerus. Bonos viros fecit Bucerus.

Redman. Gardinero et omnibus Papistis opponitur.

probior, sanctior vir discederet. Nos igitur cum hujus testimonium habemus, quem nostro Bucero adversarium, quem inimicum plerique putabant, quid Papistæ vociferentur magnoperè curabimus? & cum Redmannus Theologus laudaverit, quid Gardinerus jurisconsultus loquatur omnino spectabimus? Sit huic Bucerus homo vanus, mendax, nullius conscientiæ, nullius fidei: Certe Redmanno, cum frequentissima corona, doctissimis viris audientibus concionem haberet, gravis, constans, sanctissimæ vitæ, nullius in se vestigium perfidiæ habere visus est. Avocat Gardinerus, vel convitio potius abarcet ab Ecclesiarum ministerio Bucerum: at Redmannus orbatum ejus opera ministerium luget: Postulat impudenter Gardinerus ut sibi reconcilietur & redeat in gratiam: offendisse aliquem aliquando negat Redmannus. Certet igitur cum Gardineri impudentia, Redmanni verecundia: hujus modestia, cum illius convitio: cumque infinito illius odio, spectata hujus erga Bucerum benevolentia. Sed me quoque dices incalescere. Equidem commoveor ab homine ingeniosissimo & cum acumine tum etiam dicendi facultate præstanti, discerpi convitio Sanctissimum virum: quem nos ut patrem colebamus, ut præceptorem audiebamus, ut hominem nobis charissimum, cuique nos vicissim chari essemus, complexi sumus: & doleo in tam excellens ingenium tam depravatum morem incidisse, quod alioqui modestia excultum, detractaque ambitione præjudicatæ de se opinionis nutricula, omnibus qui nostro hoc sæculo excellentissima fuerunt, præstare facile potuisset. Sed hunc eadem labes oppressum tenuit, qua solent præstantissima plerumque ingenia obrui: & quæ si Sacræ literæ non essent, tamen vel unius testimonio Platonis evelli penitus è nostris moribus delerique deberet.

Gardinerus in Bucerum, postremo libro.

Bucerus.

Gardineri ingenium.

φιλαυτία.

Siquidem præclare est apud eum, Τυφλοῦται περὶ τὸ φιλούμενον ὁ φιλῶν. Quique se nimium amat, & suo assentatur ingenio, pravum se bonarum & malarum rerum, honestarum & turpium, falsarum & verarum judicem præbet. Pluribus hæc affero, ut singularis modestia & timor ac circumspectio laudetur nostri Buceri, qui ita se non amavit, ut omnium sententias libenter audire, de omnibus in utramque partem disputare, non pertinacem & durum animum afferre solitus sit: sed quemadmodum ante dixi, ita se gerere, ut constituto quod verum esset, æquo animo vel vincere vel vinci posset: ex altera parte notetur Gardineri φιλαυτία, qui quam opinionem domo exportare consueverat, quod se falli non posse putaret, omninoque turpe videretur coargui & reprehendi, eandem semper statuit, spretis & contemptis aliorum quamvis doctissimorum sententiis, domum secum referre. Sed aliter facio, quam de principio institueram. Siquidem acta solum exigui cujusdam temporis decreveram ad te perscribere: nunc vero etiam in eadem Epistola laudationem inclusi. Sed meum in hac parte errorem (si modo error sit veras alicui laudes tribuere) sublevabit, cum tua præstans ac divina humanitas, tum omnium qui hæc nostra attingent, singularis in Bucerum amor. Qui cum ejusmodi fuerit, quem omnes amissum luxerint, quem amici requisiverint, inimici laudarint, alieni receperint, sui semper præstantissimum judicarint, nec horum in viventem pietas non amari, nec meum in mortui virtute renovanda studium vituperari credo poterit. Funus

Gardineri φιλαυτία.

nus habes, luctum habes, causas nonnullas quidem, sed nec omnes nec maximas, tamen tam multas & tam graves, ut si nullæ præterea essent, satis momenti habeant, cur nos in mœrore simus. Utinam mihi vel ea notitia daretur vel facultas, qua universam ejus vitam præclarissimè actam cognoscere, eamque literarum monumentis mandare possem. Sed brevi tempore nobis cognitus fuit, & scribendi industria vana est, cum rerum propositarum excellentiam oratione assequi nequeas. Has igitur partes Germanis hominibus doctissimis relinquo, aqud quos cum diutissimè vixerit, facient pie, ut quoniam & norunt quomodo vixerit, & facultate præditi sunt, velint Sanctissimi hominis vitam nobiscum communicare. *Epilogus.*

Ego pro ea facultate quam mihi Deus largitus est, dedi operam, ut in eum vita functum, ingrati non videremur, à quo vivo plurimis ornamentis afficiebamur. Vale, Cantabrigiæ è Collegio Trinitatis. Anno Dom. M. D. LI. Id. Mart.

VITA

VITA BERNARDI GILPINI,

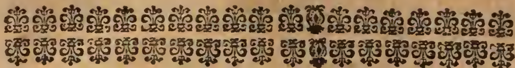
Viri Sanctiſſimi, Famaque Apud Anglos Aquilonares Celeberrimi.

A Reverendo in CHRISTO Patre GEORGIO CARLETONO Epiſcopo Ciciſtrenſi fideliter conſcripta, et in gratiam Popularium ſuorum, à quibus jamdiu vehementer deſiderata eſt, in publicum edita.

GEORGIUS CARLETON, Epiſcopus Ciciſtrenſis, Gulielmo Beluſſis, Equiti aurato, Salutem in Chriſto precatur.

SI in Eccleſia multi eſſent, qualis unus erat Gilpinus, *non exiſtimarem operæ pretium memoriam hujus viri aliis commendare: nunc vero cùm pauciſſimos, aut ſi quod ſentio dicam, nullos viderim qui normam pietatis et ſanctimoniæ tam raræ ſecutus, exemplar aliis ad beatam vitam properantibus tam illuſtre propoſuit, tam egregiè ſuſtinuerit, ſic ſentio, exemplum tale bonis pietatis igniculos*

igniculos additurum, ut formam tam perspicuam sequantur, si fortè non assequantur. Exempla hujusmodi insignis pietatis in sanctis antiquis multa audivimus, & in scriptis eorum frequenter legimus, sed in hominibus nostri sæculi non invenimus: tantum enim absumus ab hoc zelo in pietate promovenda, ut jam metuendum sit, ne vera religio quondam cum magno studio & gaudio suscepta, nunc à nonnullis cum fastidio rejecta, tandem subruatur: etenim experientia sæculorum anteactorum satis nobis hanc veritatem confirmavit, profanos mores religionis ruinam secum traxisse, ut ne dubitemus deinceps etiam tracturos. Non dubitamus in tanto antiquæ sanctimoniæ caligine, Gilpini *vitam evolaturam, sicut noctuam inter alias aves multis invisam. Nec idcirco supprimendam puto, habeant alii quod mirentur, alii quod illudant, alii quod imitentur. Tu vero vir inter paucos præstans habes quod votis multis desiderasti. Scriptum hoc multos jam annos apud me delituit, editionem diutius distuli, consultò ne forte se læsos quærantur, qui ab hac sanctimoniæ forma procul abesse videntur: sed mei instituti erat neminem lædere, omnes quantum in me est juvare. Si quis se hoc scripto adjutum sentiat, hoc tibi debere se agnoscat, qui sollicitatione tua hoc qualecunque scriptum à me extorseris. Cumque eo loci degas in qua* Gilpini *vita tota et virtus optimè nota sit, cumque tam enixè hoc à me efflagitaris, quis dubitare potest præstantem virum esse oportere, qui tanto studio* Gilpini *memoriam conservandam procuraverit? Hic tuus insignis animus coegit me, ut tuo nomini hanc opellam dedicarem, ut & religiosi animi tui in* Gilpinum, *& amoris in te mei testimonium extaret.* Vale.

VITA
BERNARDI GILPINI.

B*ERNARDUS GILPINUS* natus *Kentmiræ* in comitatu *Westmorlandiæ*, Anno Domini 1517. ex antiqua familia et clara. Patrem habuit *Edwinum Gilpinum. Edwini* frater senior occisus erat in prælio apud *Bosworth*. Qui quintus erat hæres à *Richardo Gilpino*, qui tempore regis *Johannis* donatus erat agro illo *Kentmirano* à Baronó *Kendaliæ* pro meritis egregiis in bello et in pace. Hic *Richardus* est ille qui aprum sylvestrem occiderat, qui in montibus proximis tanquam aper *Erimanthi* furens, plurima damna populis intulerat. Hinc est, quod in armis Gentilitiis *Gilpini* gerant aprum. Matrem habuit *Margaretam*, filiam *Gulielmi Laton* de *Dalamain* in *Cumbria*, ex antiqua familia, et bellicoso illo sæculo illustri, ex qua plures equites viri fortissimi prodierunt.

Bernardus vix infantilem exuerat ætatem, quum futuræ sanctimoniæ indicia quædam ædiderat: fraterculus quidam circumibat victum quæritans, et ut animos hominum perliceret ad beneficentiam, concionandi zelum quendam ostentabat. Erat hoc hominum genus sordidum, et improbum. Quidam eorum habere satagebant formam pietatis virtutem ejus abnegantes. At alii ne formam quidem retinuerunt. Hic erro domum *Gilpini* patris accesserat die Sabbati, quasi crastino die Dominico concionaturus. Susceptus erat satis liberaliter: Nam ex istis locustulis offendere quenquam erat piaculum. Bonus frater inter cœnandum ingluviem invitabat, et potandi finem bellua non ante fecerat, quàm ebrius pudendum spectaculum tàm castæ, sobriæque, familiæ præbuisset. At crastino die veluti sanctulus de cœlo subito lapsus ad concionem populum convocat. Inter concionandum bona quædam verba eructans, contra vitia quædam excandescere, adeoque etiam contra ebrietatem ausus fuit intonare. *Gilpinus* puerulus qui tum loqui cœperat, postquam invsam hominis fœditatem ex hesterna cœna collegisset, nunc audiens belluam intonantem contra illa vitia, quæ ipse perpetraverat, sicut erat propè matris gremium in templo, exclamat subitò his verbis: Mater audin quomodo iste contra ebrietatem loqui audet, qui erat in nostra domo hesterna nocte ebrius. Mater pueri os manu opposita impedire properat, ne plura effunderet. Parentes pueri ingenium ex variis indiciis perspicientes, eum bonis litteris sedulo educandum curarunt. Condiscipulum habuit *Edwinum Airium*, quem propter ingenium et spectatam

tam probitatem poſtea colebat. At reliquos omnes *Gilpinus* ingenii acrimonia longè poſt ſe reliquit. Itaque cum laude decurſo in ſchola tyrocinio, à parentibus, qui jam ſpem magnam conceperant de filio ſuo, mittitur *Oxonium.* Tunc temporis *Oxonii* erant omnia in literis, et religione turbata et barbara rubigine obducta. Agebat *Gilpinus* annum decimum ſextum, quum ſe *Oxonium* contulerat. Is erat annus Domini 1533. In Reginenſi Collegio ſuſceptus mirificè in bonis litteris profecit. In operibus *Eraſmi* ſtudioſius hærebat, ſicut omnia illius ſæculi ingenia bona. Ad Dialecticæ & Philoſophiæ cognitionem ſedulo ferebatur, in quibus excellere videbatur, & in ſcholis dominari. Addidit humaniores litteras, Grecæ, & Hebraicæ linguæ peritiam ſingularem, in quibus literis *Neli* opera, & amicitia utebatur, cui cum *Gilpino* ex ſtudiorum ſimilitudine familiaritas interceſſerat. Is erat ſocius collegii Novi, & poſteà Hebraicarum literarum profeſſor *Oxonii.* Poſt aliquot annos in his ſtudiis gnaviter collocatus, ita clarus *Gilpinus* charuſque ſuis *Oxonienſibus* eſſe cœperat, ut nullum literarum præmium videretur, quin infra *Gilpini* virtutem ſubſederit. Quærebantur tum doctiores atque inſigniores viri, qui Ædem Chriſti noviter tunc *Oxonii* inchoatam complere, & bonarum literarum laude ornare poſſent. Inter eos imprimis aſcriptus erat *Gilpinus.* In religione veritatem, & ſinceritatem non tum obtinuerat, qui in traditionibus Eccleſiæ Romanæ fuerat inſtitutus: Neque enim religionem & pietatem ad verbi divini normam, ſed ad paternas & per manus ſuſceptas traditiones plerique tum temporis revocabant. Hærebat aliquamdiu animus ad ſancta compoſitus, in tenebris, & præjudiciis interceptus non ſine aliqua antiquitatis umbra ſub ſuperſtitionis onere luctabatur. Fortior adverſus vitia & ſordes, quam adverſus paternas traditiones. Itaque tum temporis magnum cauſæ Pontificiæ momentum videbatur *Gilpinus.* Diſputabat publicè contra *Johannem Hooperum,* qui poſtea Epiſcopus *Vigornienſis* erat, ac tandem glorioſus Chriſti Martor. Mortuo Rege *Henrico* octavo, quum jam *Edwardus* ſextus regnum obtineret, ejus munificentia & pietate adductus *Petrus Martyr Oxonii* ſacras literas docebat. Huic obſiſtere nitebantur ſophiſtæ *Chedſæus, Morganus, Weſtonus.* Qui *Gilpinum* etiam cupiebant adducere, ut Martyri majorem ex ejus conſilio & auxilio crearent moleſtiam, atque ea res tandem eò devenerat, ut *Gilpinus* productus fuerit ad diſputationem contra *P. Martyris* poſitiones. Ex quo conflictu *Gilpinus* ut cauſam ſuſceptam tueretur, accuratius cœpit Scripturas & Patres antiquos excutere. Quoque majori ſtudio ad ſuſceptum cauſæ patrocinium incubuerat, eo minorem cauſæ fiduciam habere cœperat, putabat ſe pro veritate decertaturum, quam invenire pro virili certabat. Sed dum veritatem ardentius quæreret, paulatim agnoſcere cœpit errores ſuos. *P. Martyr* ſubinde profiteri ſolebat ſe non multum moveri de *Weſtono, Morgano,* aliiſque ſimilibus: At de *Gilpino,* inquit, vehementer commoveor, qui ſincero animo omnia aget & loquitur. Reliqui de ventre ſuo videntur ſolliciti, leviſſimi homines ambitionis & cupiditatis quaſi vento feruntur. At *Gilpinus* morum gravitate & laudatiſſimæ vitæ teſtimonio ſubnixus, cauſam quam ſuſcipit virtute ſua cohoneſtare videtur. Sæpiuſque Deum orabat, ut *Gilpini* animum ad omnia honeſta ſtudia compoſitum ad

veritatem tandem convertere dignaretur. Valuit *P. Martyris* oratio apud Deum. Nam ex eo tempore non ſubito, ſed ut ipſe fatebatur, pedetentim ad veritatis agnitionem acceſſit. Magnam *Oxonienſibus* lucem intulerat *Martyr* ad veritatem Theologiæ, & ad humaniores literas illuſtrandas. *Gilpinus* ex eo acrius ſtudio, & præcibus incumbere ſtatuit, ut veritatem inveſtigaret. Itaque controverſiam quæ inter ipſum & *Hooperum* fuerat, ſcriptis etiam mandare conſtituit. Sed in ea controverſia explicanda dum accuratius ea verſat quæ refutare decreverat,dum altius rimatur,& ad Scripturæ authoritatem Eccleſiæ inſtituta revocat, ſine qua nec Ecleſiam aliquam eſſe cognoſcebat, ſenſit ſe facilè victum, & à veritate vinci gaudebat. Scripta illa inter *Gilpini* ſcrinia reperta, ingenuam confeſſionem & veritatis vim, adeoque miſericordiam divinam in ejus converſione declarant. Dum religionem Pontificiam accuratius examinat, plurimos errores in Eccleſiam irrepſiſſe coactus eſt agnoſcere, qui ſalutis negotium impediunt & obſcurant. Adeo ut iis, qui ſitiunt juſtitiam & veritatis cognitionem, magno ſint offendiculo. Videbat plurimas ſanæ doctrinæ corruptelas & commutationes: de ſeptem ſacramentis ante *P. Lumbardum* magnum ſilentium reperit: cœnæ Dominicæ uſum ſub una tantum ſpecie contra expreſſas Scripturas tradi, tranſubſtantiationem à ſcholaſticis confictam eſſe. In Sacramento doctrinam operis operati nuper natam:Miſſam ex Sacramento in ſacrificium converſam. In Eccleſia ubi omnia ad ædificationem populi inſtituta ſunt, omnia contra edificationem populi in lingua ignota peragi: imaginum adorationem inſtitui contra expreſſum præceptum Dei. Dum iſtis cogitationibus diſtraheretur, ecce in concilio *Tridentino* regula fidei immutata perculſit ejus animum. Nam ex antiquis ſcriptoribus adeoque etiam ex recentibus,*Lumbardo*,*Scoto*, *Aquinate*, et ſimilibus obſervaverat, regulam fidei tantum è divinis Scripturis petendam eſſe: at in conſilio *Tridentino* videbat traditiones humanas æqualem locum paremque autoritatem cum verbo Dei obtinere. Cumque intelligeret traditiones iſtas nihil aliud eſſe, quam perverſas & inverſas ſacrarum Scripturarum interpretationes, à Pontificibus Romanis excogitatas, & inter Decretales Epiſtolas inſertas; tum Decretales illas Epiſtolas omnino ſuppoſititias eſſe, quod multorum eruditorum virorum teſtimoniis probatur, ipſorumque adeo Pontificiorum confeſſione, ut indubitatum agnoſcitur: tanta rerum confuſio his poſterioribus ſæculis orta in Eccleſia, *Gilpinum* ad veram pietatem anhelantem,eo tandem adegerat,ut ſubdubitare cœperit, Papa næ ſit Antichriſtus ille in Scripturis prænuntiatus, Eccleſiaque Pontifica planè Antichriſtiana. Nam quid eſt ſeſe efferre & opponere adverſus quicquid dicitur Deus aut numen: adeo ut in templo Dei tanquam Deus ſedeat præ ſe ferens ſe eſſe Deum? Si hoc non ſit quod Papa ſit univerſalis Eccleſiæ caput, Dominus, Monarcha, & tanquam Deus: quod verbum Papæ defendatur eſſe tanquam verbum Dei? Nam cujus verbum eſt tanquam verbum Dei, quomodo is non erit tanquam Deus, & ſeſe opponens Deo, & præ ſe ferens quod ſit Deus? Verbum autem hoc, quod dicitur verbum Dei non ſcriptum, eſt ex impuriſſimis lacunis illis Decratalibus ortum, hoc eſt, ex ſuppoſititiis, & falſis ſcriptis concarcinatum. Atque hoc verbum quod nullo modo eſt comparandum verbo honeſti viri, eſt

verbum

verbum Dei non scriptum, pari pietatis affectu cum sacris Scripturis suscipiendum. Numquid Antichristus cum venerit (si quis alius adhuc venturus sit) majore Christum, & sacras Scripturas injuria aut blasphemia afficiet, quam Papa facit? Hic tandem subinde suspensus hærebat. Nam quis putaret Papam esse Antichristum? Quis hoc dicere auderet ante *Mart. Lutherum?* Sic igitur secum ipse versabat: Si Papa sit Antichristus, video non solum probabiles sed & necessarias causas discedendi ex Ecclesia Pontificia: Sin Papa non sit Antichristus, non video satis firmam discedendi causam. Discedere ab Ecclesia non licet; discedere ab Antichristi Ecclesia non solum jubemur, verum etiam horrendam Dei vivi iram, & minas fulminatas videmus in eos, qui in *Babylone* illa Antichristi synagoga permanserint: Quum cœlestis vox dicat, *Apoc.* 18. *Exite ex ea, Popule mi*; & denunciatur, *accepturos ex plagis ejus, quicunque participes fuerint peccatorum ejus.* Hic igitur hærebat aliquandiu: Quia nisi Papa proderetur Antichristus, non videbat quomodo deserere Ecclesiam illam potuisset diuque quærendo, legendo, orando, meditando in hoc incubuit ut veritatem indagaret. Ex antiquis patribus *Tertulliano, Hieronymo, Ambrosio, Augustino, Chrysostomo, Cyrillo,* aliisque observabat, locum illum quo describitur *Antichristus,* 2 *Thess.* 2. *Id quod nunc tenet, tenebit donec de medio tollatur:* sic exponi, ut de Romano imperio intelligatur: ut imperium Romanum quod tunc tenebat, teneret locum suum, donec Antichristus venerit, qui Romani imperii sedem sit occpaturus. Deinde cum eodem loco dicitur non prius venturum Christum, quàm venerit discessio, hoc etiam similiter impletum observabat. Discessionem immanem factam videbat Ecclesiæ Romanæ à primitiva simplicitate & veritate. Deinde alteram etiam discessionem non minus manifestam Ecclesiarum scilicet reformatarum ab Ecclesia Romana.

Gilpinus dicere solebat Ecclesias Protestantium non aliam firmam & solidam suæ discessionis rationem reddere potuisse præter illam, Papam scilicet esse Antichristum. Nam ab Ecclesia Antichristi discessionem mandatam intelligebat ex monito illo cœlesti: *Exite ex ea, popule mi; ne participes sitis peccatorum ejus, et ex plagis ejus accipiatis: Apoc.* 18. 4. Quo loco S. *Johannes* disertè prænuntiat populum Dei evocandum fore ex Ecclesia Antichristi: nihil tertium hic resiquum, vel Romanam Ecclesiam non esse deserendam, vel Papam pro Antichristo habendum; è cujus Ecclesia Dei Ecclesia cœlesti voce & mandato evocatur. Jam vero hæc omnia eventus, qui est prophetiarum interpres, nobis certissimus comprobavit. Multis jam sæculi vidimus regnum illud quod Apostolorum temporibus obtinebat è medio sublatum. Et in ejus loco regnum Ecclesiasticum erectum, quale sæculis anteactis in Ecclesia nunquam fuerat visum. Vidimus horrendam discessionem Ecclesiæ Romanæ ab antiqua Ecclesiæ puritate & virtute. Vidimus & quotidie videmus populum velut cœlesti voce evocatum, exeuntem è *Babylone,* id est, ex Ecclesia Antichristi. Oculi nostri viderunt hæc completa, quæ tot sæculis ante hæc tempora prædicta legimus. Hæc *Gilpini* animum vehementer moverunt, ut Ecclesiam in verbo Dei monstratam sequeretur. Ecclesia Romana regulam fidei integram servabat, antequam in *Tridentino Concilio* regula illa fuerat mutata. Tum necessario videbatur

exeundum

exeundum ex illa Romana Ecclesia, ut vera & evocata illa Ecclesia sequeretur verbum Dei. Hæc enim evocatio peculiarem Ecclesiæ conditionem videbatur designare. Sic *evocatus Abraham ex Ur Chaldæorum, evocatus populus Israel ex Egypto, evocati Judæi ex Babylone post captivitatem septuaginta annorum:* ac tandem ad illam formam evocata Ecclesia reformata ex *Babylone* mystico, sive Ecclesia Romana. Hæc admirando Dei consilio & potenti manu confecta videbantur. Igitur exeundum necessario videbat & Ecclesiam illam Apostaticam deserendam. Verum hæc non impetu, sed lento molimine egit.

Interea *Cuthbertus Tonstallus Dunelmensis* Episcopus *Gilpinum* suis sumptibus ad exteras Ecclesias visendas mittere decrevit. Erat *Tonstallus* matris *Gilpini* avunculus. Sed antequam peregrè proficisceretur evocatus ad aulam concionem habuit coram Rege *Edwardo* sexto de Ecclesiarum rapinis. Concio illa publicè typis excusa extat. Deinde ad peregrinandi studium se contulit. Amicorum cura sacerdotium ei collatum erat. Illud sacerdotium *Tonstallus Gilpino* retinendum suadebat, ut impensas itineris facilius toleraret, honestiusque sese ac liberalius exciperet. At *Gilpinus* cum parvo temporis spatio sacerdotium retinuisset, ante profectionem amicum quendam ad se vocavit, quem hominem pium & doctum, & in sacri ministerii functione impigrum cognoverat, huic sacerdotium ipsi non multo ante collatum, resignatione sua conferendum procuravit. Quod ut resciverat *Tunstallus Gilpinum* increpat. Ego, inquit, tui curam gero, & tu curam meam tanquam mutilem projicis. Sed ego præmoneo quod tu his artibus mendicus morieris. *Gilpinus* primo verbis officiosis Episcopi optimè de se meriti animum placare studet. Deinde subjungit, se sacerdotio renuntiasse necessario, quod quieta conscientia retinere non potuerat. At, inquit, Episcopus cum dispensatione retinere potes, & tecum in hac re dispensabitur. Respondet *Gilpinus*, at qui Diabolus nulla dispensatione, aut ullis vinculis retinebitur, quin me absente in populi mihi commissi perditionem ruat. Et vereor quàm mihi sit inanis responsio apud Deum villicationis meæ rationem exegentem, si dixero mecum dispensatum fuisse dum Diabolus disperderet. Qua responsione Episcopus videbatur offensus. Sed perspecta sancti animi sinceritate *Gilpinum* in majori honere habere cœpit. Minabatur tamen sæpius, sicut *Gilpinus* referre solebat: per patris animam, quo verbo Episcopus familiaris uti consuevit, eum moriturum mendicum. Profectus est primum *Machliniam* ad *Georgium* fratrem ipsius literis eò vocatus, deinde agebat *Lovanii*, *Antverpiæ*, & *Lutetiæ*. Postquam ex *Anglia* discederet, accepit literas à *Georgio* fratre quibus monitus erat, ut fratrem *Machlineæ* conveniret. Quia quædam haberet ipsi coram communicanda quæ literis expediri non facilè possent. Itaque *Machliniam* ad fratrem properavit. Postquam congressi fuissent, intellexit *Gilpinus* causam quare eò vocatus esset, nihil aliud fuisse, nisi ut à fratre persuaderetur sacerdotium excipere, quo aleretur dum exteras Academias lustraret. *Gilpinus* in angustiis interceptus videbatur, noverat se nuper Episcopi animum hac de re offendisse, videbat Episcopi consilio hoc negotium à fratre *Georgio* agitatum. Tandem literas ad *Tonstallum* Episcopum in hæc verba transcripsit.

Domine

Domine mihi plurimum honorabilis, omnique officio mihi colende, Amplitudini tuæ celandum non existimavi, fratrem meum nuper mihi scripsisse, ut omni excusatione postposita ipsum Machliniæ *convenirem, habere se quæ mecum agat de necessariis rebus, quæ literis expediri non possent. Quum conveniremus intellexi nihil aliud esse, nisi ut tentaret an sacerdotium suscipere velim, dum interea me in Acadamiæ studio continerem. Quod si hanc profectionis causam præsentissem, non arbitrarer necesse, studium meum interruptum iri, ut* Machliniam *proficiscerer. Hoc enim cum omnibus doctis jam mihi discussum fateor, maximè vero cum Sanctis Prophetis, & antiquissimis piissimisque à Christi sæculo Scriptoribus, quod mihi fiducia firma manet, quamdiu vixero nunquam conscientiam meam ex ea re onerare, nec sacerdotium ea conditione suscipere, ut interim absens ab eo sim. Ille mihi retulit dominationem vestram ad ipsum scripsisse, libenter velle in me sacerdotium conferre; vestramque dominationem, cæterosque amicos meos, (inter quos unus ipse fuerat) existimare me nimis scrupulosæ conscientiæ in ea re fuisse. Ad quod respondi. Si scrupulosior sim (quod ego non puto) res tamen est ejus generis, ut malim in ea re paulo strictior esse quam conscientiæ meæ fræna laxare. Quandoquidem mihi semel persuasum est, offensionem Dei me non incursurum vitando sacerdotium tale, cui non possum residentiam præstare, quamdiu de aliis non male judicem. Quod me facturum spero. Imo pro omnibus qui curam habent animarum quotidie Deum oro, ut curæ sibi commissæ ita possent Deo rationem reddere, ut & Dei gloriæ maximè cedat, & Ecclesiæ ædificationi. Dixit ille mihi: Noluisse dominationem vestram sacerdotium mihi conferre, quin ut Ecclesiæ prospicietur tam benè, ac forte melius mè absente quàm si præsens essem. Ad quod respondi me non dubitare quamplurimos in Anglia esse multo præstantiores, qui curam suscipiant, quam ego sim. Ac proinde illud imprimis opto, ut illi & officium, & beneficium retineant, ut & animas, & corpora pascere possint, sicuti omnes pastores teneri arbitror. Quod vero ad me attinet, non possum conscientiæ meæ persuadere, ut commodum ex eo suscipiam, in quo alii labores suos ponunt. Nam si alius tanta fide atque industria doceret, & prædicaret, quanta S.* Augustinus *non tamen existimare possum me aliorum laboribus exoneratum. Quod si conscientiæ meæ vim intulero, ut ea conditione vel hic, vel in alia quacunque Academia manerem, conscientiæ inquietudo non omnino permitteret, me in studiis proficere. Hoc tempore Deo gratias ago, gratam in studiis quietem nactus sum prope fratrum minorum monasterium, ita ut ad egregiam fratrum bibliothe-*

cam

cam quoties voluero libere possum accedere. Utor familiaritate doctissimorum virorum, nec unquam majori discendi studio tenebar. Proinde quum ex Georgio *fratre meo intelligam, dominationem vestram porro etiam de sacerdotio mihi conferendo cogitare, (quæ res studia mea interrumperet,) audaciam sumpsi singularem, (dominationis vestræ benevolentiam cognitam, ac perspectam habens) qua mentem meam liberè bonitati vestræ aperirem. Humiliter obsecrans ut dominotio vestra permittere velit me liberum ab Ecclesiastica cura vitam agere, quo quietius studiis incumbam. Et quoniam intelligo dominationem vestram sollicitam esse, qua ratione mihi prospectum esse posset, si Deus vestram dominationem jam ætate gravem ex hoc mundo vocet, ne te illa cura moveat obsecro. Nam si ad necessitatem redactus fuero, non dubito me brevi tempore lecturam aliquam obtinere posse vel in hac Academia vel alibi, ubi tempus non frustra impendam, quæ vitæ ratio magis mihi placet, quam si sacerdotium susceperim. Christus precor dominationem vestram custodiat.* Lovanii. 22 Novemb. 1554.

Hactenus *Gilpinus.* Ecquis ex hodiernis nostris hiantibus corvis sacerdotia majore artificio acquirere, quam hic vitare laboraverit? Tum temporis, cum primum ad transmarinas regiones migraverat, agebat plurimum *Lovanii*, deinde *Lutetiam* profectus est.

Dum esset *Lutetiæ*, curabat *Tunstallus* Episcopus, ut liber quem tum temporis scripserat, de veritate corporis, & sanguinis Christi Domini in Eucharistia, *Gilpini* diligentia excuderetur. Scio Pontificios quosdam *Gilpino* objecisse, quod ab eo opus illud corruptè depravatum esset præter autoris sententiam. Me etiam audiente dum posthæc *Houghtonæ* sub *Gilpino* literis operam darem, *Franciscus Wicklefus* admonuit *Gilpinum* de rumore depravatæ æditionis. Ille quum variis rationibus diluisset hanc suspicionem, tandem protulit literas *Cuthberti Tunstalli*, in quibus maximas ei gratias egit Episcopus, quod opus illud summa fide ac diligentia ab eo ederetur.

Lutetiæ Gilpinus in ædibus *Vascosani* agebat. Cum viris doctis contulit. Dum doctorum sententias quæreret de iis rebus quæ ipsius animum permoverant, ita plurimum respondebant illi, non ut pacem conscientiæ spectarent, quam ille unicè quærebat; sed ut Ecclesiæ traditiones firmarent. Erat tum *Lutetiæ Nelus*, quo cum liberius agit *Gilpinus*, ut utrique ad veritatem aspirarent. Erat inter eos fortè Sermo de cultu imaginum. *Gilpinus* graviter commovebatur, quod Idololatriam verbis quidem Pontificii damnarent, & tamen populi passim permitterent cultum imaginum. Quærebat quo conscientiæ solatio quis posset incurvare se coram imagine, & nonne, inquit, hæc est idololatria prohibita in secundo præcepto decalogi? Hoc ex eo quærebat libentius *Gilpinus*, quia observaverat hominem pertinacius hærentem in Pontificiis placitis. Respondet *Nelus* distinctione usitata de idolo, & imagine. Imagines Sanctorum non esse idola. Ac proinde nec venerationem imaginum esse idololatriam. *Gilpinus* subintulit, in secundo

ſecundo decalogi præcepto non eſt idoli mentio. Sed prohibetur incurvari ad ſculptile, aut ad aliquam ſimilitudinem eorum quæ ſunt in cœlis, vel in terris, vel ſub terris. Ubicunque ſint prohibetur proſtratio ad ſimilitudinem eorum. Et quid facit idolum? faber fingit ſimilitudinem hominis cujuſpiam, fabricata imago non eſt idolum. Sed cultus facit idolum. Itaque Apoſtolus dicit, *idolum nihil eſſe, quia unus tantum Deus eſt.* In cogitatione colentis videtur eſſe aliquid, ſed id quod cogitatio colentis apprehendit, revera nihil eſſe in mundo. Itaque idolatria eſt cultus Deo debitus creaturæ exhibitus. Qui vero inter orandum incurvant ſe coram creatura quacunque exhibent creaturæ cultum Deo debitum. Divinum mandatum prohibet, ne faciant ſibi ſculptile, aut ſimilitudinem alicujus creaturæ. Faciunt ſibi qui faciunt in religioſum hunc uſum, prohibet etiam ne ſe incurvent coram tali creatura: Nam qui ſic faciunt, creaturæ ſerviunt, eamque colunt. Fruſtra eſt hic diſtinctio in Latriam & Douliam, (quæ verba idem planè ſignificant;) quia diſtinctio illa tollitur per expreſſa mandati verba, non incurvabis te eis. Prohibetur incurvatio, quod tamen paſſim fieri videmus. *Nelus* ad hæc: quæ, inquit, inſtituta ſunt in Eccleſia, non temerè mutanda ſunt. *Gilpinus* reſpondit, non eſt poteſtatis noſtræ mutare Eccleſiæ inſtituta. Sed quia non poſſum mutare ea quæ ſunt in Eccleſia inſtituta, illud mihi imprimis laborandum ſupereſt, ut meipſum mutem, & ad ſincerum Dei cultum transferam, quod gratia Dei præſtabit.

Profiteri ſolebat ſe dum inter Pontificios verſaret multa obſervaſſe, quæ animum ejus ab illa religonis ſpecie abalienaverant. In articulo juſtificationis ſummam hominis conſolationem conſiſtere intelligebat. Quem articulum ita videbat, in Papiſmo obſcurari, ut ſolida conſolatio tolleretur. Itaque Scripturam & Patrum ſcripta diligenter verſabat.

Reverſus in *Angliam* temporibus *Marianis*, Eccleſiam cum magno dolore vidit ſanguine & flammis oppreſſam: ab Epiſcopo *Tunſtallo* invitatus ad Rectoriam de *Eſington*, cæpit verbum Dei prædicare, vitia quæ in Eccleſia regnabant acrius reprehendit. Salutis doctrinam ſimpliciter & ſolidè proponebat. Qua in re multos invenit adverſarios maximè Eccleſiaſticos, quorum vitia redarguerat.

Erat inter Clericos *Dunelmenſes Dunſtallus* quidam rector Eccleſiæ in illa Diaceſi. Hic erat animo in *Gilpinum* infenſiſſimo, ipſumque ſæpius apud Epiſcopum accuſabat quaſi hæreticum, meritoque cum aliis hæreticis comburendum. Epiſcopus à ſanguine fundendo abhorrebat, leniter cum eo agebat, eumque ab adverſariorum machinatione eripuit.

Audivi *Antonium Carleton* narrantem, (is tum in Epiſcopi familia degebat,) capellanos Epiſcopi cum *Gilpino* ſermones habuiſſe de *Luthero*: quærebat unus quid de *Luthero* ejuſq;ſcriptis ſenſiſſet? *Gilpinus* fatebatur ſe *Luthri* ſcripta non legiſſe. Ego,inquit,ſacras Scripturas,& de iis patrum ſententias imprimis mihi explorandas propoſui. Recentiorum ſcripta levius attigi: Quanquam ſi antiquis conſenſerint,non repudio. Unus ex iis *Gilpini* propoſitum laudabat. Benè,inquit,cum Eccleſia ageretur,ſi veterum ſcripta omnibus in honore fuiſſent. Non enim tantopere novorum hominum novæ opinionio-nes Eccleſiam turbarent: quales ſunt iſtæ novæ opiniones *Lutheri*. At *Gilpinus* ſi novi, inquit,

homines antiquas producant sententias non hominum novitas aspernanda est: Sed doctrinæ antiquitas est suscipienda. Illi statim subdole *Gilpinum* ad disputationem protrahunt, de Sacramento Altaris duo quærebant de reali præsentia, & transubstantiatione: De reali præsentia *Gilpinus* fatebatur se nihil habere solidi, quod contra realem præsentiam opponi posse videretur ipsi. Misterium, inquit, puto in ea re latere, supra captum meum, venerandum potiùs, quàm contentionibus exponendum. Rogabant ergo de transubstantiatione quid sentiret? Respondit ille non esse necesse ut credamus ea quæ in verbo Dei fundamentum solidum non haberent. Non ergo credis, inquiunt, quod credit Ecclesia? Respondit *Gilpinus*, ecclesiam illud non semper credidisse: tenet me fides Catholica, sed fides Catholica non mutatur. Ego video in hac re mutationes, quales fides Catholica non patitur. Rogant illi quas observasset mutationes in fide de Sacramento Altaris? Ille rursus nihil, inquit, de transubstantiatione in antiqua Ecclesia auditum, aut scriptum reperi. *P. Lumbardus* vel primus vel inter primos mutationem ab antiqua fide induxit. Sed quid vobis videtur? Num in transubstantiatione panis convertitur in carnem & sanguinem Christi? Respondent hoc se sine dubio credere. At inquit *Gilpinus*, *P. Lumbardus* qui primus in hâc re antiquam fidem mutarat, hoc non credidit. Nam sic habet ille: *Lib.* 4. *D.* 11. *F.* Non fit conversio panis nisi in carnem, nec vini nisi in sanguinem. Id si verum sit, sine dubio sequitur in pane conuerso non esse sanguinem. Quærebat ab iis quomodo hæc conciliarent? hærebant illi, nec habebant quod dicerent, quia *Lumbardi* verba perspicua negant in pane converso esse sanguinem, aut in vino converso esse carnem. Quos quum *Gilpinus* hæsitantes viderat, agnoscite inquit, fidei Catholicæ immutabilitatem. Transubstantiationis mutationes videmus. Nam quum *Lumbardus* mutationem aliquam docuerat; non aliter conversionem illam intelligendam voluit, nisi ut panis converteretur tantum in carnem, vinum tantum in sanguinem. Neque aliter tum temporis conversionem in Sacramento Altaris intelligebant: donec à *Thoma Aquinate* concomitantiæ commentum ederetur. Intelligebat *Aquinas* difficultatem, itaque introduxit adminiculum illud de comitantia, ut scilicet propter concomitantiam in pane converso sit & caro & sanguis: Sed hæc sunt novorum hominum inventa. Fides Catholica respuit inventas mutationes in fide. Dum illi submissiore voce disputarent à tergo Episcopi, qui tum forte ante focum sedebat, (erat enim bruma:) Episcopus sellam in qua sedebat retrorsus paulo longiùs reclinabat, ut audiret quid illi inter se dicerent. Cum autem loquendi finem fecissent, conversus Episcopus ad eos, capellanis suis ait Anglico sermone: *Fathers soule let him alone, for he hath more learning then you all.* Hoc est, per patris animam desistite, nec ei molesti sitis, nam eruditior est vobis omnibus. Dum *Esingtonæ* ageret, verbum Dei populo sedulò annuntiavit. Erat Archiadiconatus *Dunelmensis* annexus Rectoriæ de *Esington*. Itaque *Gilpinus* ad aliquod tempus utraque officia exercebat: forte autem cùm *Gilpinus* intelligeret Episcopum tantam sui curam habuisse, ut etiam de augendo salario cogitaret, satis superque sibi provisum esse dicebat, & Episcopum rogabat, ut aut Rectoriam, aut Archidiaconatum per ipsius voluntatem sibi deponere lice-

ret:

ret: Nam eorum alterum, inquit, sufficiet: utraque simul conjuncta sibi nimis onerosa videri. Episcopus videbatur irasci: Non ego te, inquit, præmonui moriturum mendicum? Ego illa duo conjuncta inveni, & conjuncta relinquam. Non multo post tempore *Gilpino* contulit Rectoriam de *Houghton:* parochia est amplissima, quatuordecim villas continet cum latifundiis. *Gilpinus Houghtonæ* susceptus diligentissimè in officio concionandi perseverabat, ædes collapsas restituit: Domus illa videbatur tanquam Episcopi palatium. Nec facilè invenies inter multas domus Episcopales, quæ cum illis ædibus conferantur, si varietatem ædificiorum spectes, & situs elegantiam. Dum *Houghtonæ* ageret *Gilpinus*, non illius tantum Ecclesiæ, sed multarum etiam Ecclesiarum cura animum ejus permovit: videbat, dolebatque quod multæ Ecclesiæ per illum quem vocant impropriationis morbum dissipatæ viderentur, & pastoribus destitutæ. Nam Rectoriis à laicis occupatis non restabat quod pastorem alere potuit. Laici quippe illi tenues ac sordidos Presbyteros quærebant, qui matutinas & vespertinas legere populo possent. Nec amplius aut isti præstare, aut illi curare solebant. Ecclesiæ desolatio, & ignorantia plebis sanctum *Gilpini* animum movebant. Itaque proposuit sibi quanta potuit cura & vigilantia non damnum resarcire, quod erat impossibile, at officium suum præstare qua potuit, ut veritas propagaretur, & Deus glorificetur. Desolatio illa Ecclesiarum maximè apparebat in *Northumbria*, & propinquis regionibus, quæ *Riddesdall & Tindall* vocantur. Nam illis regionibus, illo præsertim sæculo, verbi Dei annuntiatio nunquam audita fuit, nisi per *Gilpini* ministerium. Quotannis semel ad eos excurrere solebat. Ad hoc negotium opportunitatem arripere solebat, ad festum Nativitatis quando itinera propter frigora & nives molestiora aliis videbantur. Tempus illud ei maximè placebat, quia tunc plures dies festi concurrerent, & populus facilè diebus festis conveniret: Alias non tam facilè aut crebrò cogendus. Magnam sui venerationem apud illas gentes conciliavit, tum concionando, tum pauperibus nummos distribuendo in illis itineribus, aliquando nocte interceptus, in nivibus pernoctabat. Interceptus necessitate illa, jubebat *Gulielmum Airium*, quem secum frequenter habebat, equos circumagere, nec quietem ullam aut sibi aut equis permittere. Ipse interim circum cursitabat, aut ambulabat, nec sustinuit quietem capere: Domi assiduus erat in ministerio & pauperum cura. Erat *Houghtonæ* viculus in oppido ad pauperum habitationem assignatus, ad eorum alimoniam providebat singulis septimanis die qui dicitur *Jovis*, ut olla magnæ amplitudinis & capacitatis carnibus elixatis plena pauperibus destinaretur. Nec *Houghtonæ* tantùm, sed ubicunque opportunitas erat, pauperum curam habebat, ita ut communi consensu popularium, pater pauperum diceretur. Quodam die dum in itinere fuisset, erat colonus quidam in arando agro versatus, cum subitò unus ex equis coloni in terram collapsus, vel morbo vel molestiâ extinctus occubuit. Colonus ille & qui præsto erant collapsum equum quibus potuerant viribus attrahere satagebant, ut aliquo modo si fieri possit, erigerent. Sed id frustra fuit, nam equus mortuus jacuerat. *Gilpinus* fortè præteriens, eventum rei expectabat. Postquam autem equum videret nullo labore suscitandum, colonumque dolenter mortem equi ferre, exclamantem

ſe caſu illo vehementer afflictum: *Gilpinus* juſſit famulum deſilire de equo ſuo, & ſellam Ephippiumque patienter ad proximum oppidum portare: Equumque illum cui famulus inſederat colono tradidit. Exclamat colonus ſe non poſſe pretium numerare equi tam robuſti. *Gilpinus* bono inquit, animo eſto, tunc pretium ſolves equi quando ego petiero, interim in opere tuo pergas: frequenter dum iter faceret, egenos hoc modo ſublevare ſolebat. Quum nudos pauperes reperiſſet, indumenta ſua exuebat ut nudos tegeret: Ad menſam etiam plerumque pauperes alebat.

Quum *Elizabetha* beatæ memoriæ regina poſt truculenta ſororis tempora regnum auſpicaretur, paucitas virorum doctorum qui verbum Dei prædicare poſſent, non ſolum multos pios viros, ſed & ipſos regios conſiliarios permovit, ut quibus poſſent rationibus huic incommodo medelam aliquam præſtarent. *Gilpinus* obſervans egregia multorum ſtudia in Eccleſia adjuvanda, ipſe etiam Provinciam quam nactus erat magno ſtudio exornare ſatagebat. Itaque de Eccleſiæ ſeminario cogitabat. Scholam exædificavit, inſtituitque ſtipendia magiſtro atque hypodidaſcalo: Ipſe etiam ex ea ſchola quos placuit aſſumpſit circa ſe labore ſuo inſtituendos, cujus inſtituti fructum ampliſſimum ſuſcepit *Gilpinus*, immo & Eccleſia Dei per univerſam *Angliam*. Nam ex illa ſchola plurimi viri docti prodierunt, qui Eccleſiam laboribus ſuis & vitæ honeſtate exornarunt. Confluebant multi ad illam ſcholam, quorum multi in oppido degebant, multos *Gilpini* domus ſuſcipiebat. Equitum, & armigerorum filios parvo pretio ſoluto alebat. Qui erant ex genere ſuo gratis alebantur. Multos egenorum filios habebat, quibus & victum & veſtitum cum educatione contulerat. Quibus modis *Gilpini* ſchola celebris ubique habebatur, *Gilpinus* ipſe celebrior. Ex ea Schola ad utraſque Academias plurimos ſubinde mittebat, quorum multos etiam in Academia ſuis ſumptibus fovebat. Dum his ſtudiis inhæreret, gloria quæ fugientem ſequitur, ſequentem fugit, celeberrimum *Gilpini* nomen extulerat, ut non modo apud Eccleſiæ patres charus, ſed & apud regni proceres clarus haberetur.

Erat inter aulæ proceres Comes *Bedfordiæ*, qui *Gilpino* maximopere favit. Hic Epiſcopatu *Carliolenſi* ex obitu *Owini Oglethorp* jam vacante, ut Epiſcopatus ille in *Gilpinum* transferretur, impetravit à Regina, obtinuitque. Comes literas ad *Gilpinum* miſit, unà cum eligendi venia quam vocant *Congedeſlier*: *Gilpinus* Comitis literas accipiens unà cum *Congedeſlier*, nuntium ſtatim expedivit cum literis ad Comitem, quibus poſtquam maximas gratias Reginæ, Comitique egiſſet, ſubmiſſè rogavit Comitem ut cauſam ſuam apud Reginam agere dignaretur, & ſe de Epiſcopatu excuſare: Vires ſuas ſibi optimè eſſe cognitas, tanto muneri ſuſtinendo imparem ſe eſſe profitebatur. Si quid interim ad Eccleſiæ utilitatem efficere potuiſſet, ſe in humiliori loco diligenter curaturum. Erat tum temporis *Edwinus Sandes* Epiſcopus *Wigornienſis*, vir prudentiæ, eruditionis, & vitæ ſanctimoniæ teſtimonio venerandus, qui poſteà *Londinum*, deinde *Eboracum* tranſlatus eſt. Is tum fortè erat *Londini*, quando *Bedfordiæ* Comes de *Gilpino* ad Epiſcopatum promovendo cogitabat. Qui ſive hortatu Comitis, ſive ex amore quo *Gilpinum* amplectabatur, (*erat* enim huic *Gilpinus* cognationis propinquitate conjunctus,) ſcripſit ad *Gilpinum* literas, quibus eum ad Epiſcopatum oblatum ſuſcipiendum retinendumque

que

que hortatur. Literæ illæ inventæ sunt inter *Gilpini* chartas, in hæc verba.

Cognate mi multùm colende, ego Ecclesiæ Christi commodum magis quam quietem tuam respiciens, quibus potui modis, onus hoc quod & tibi honori & Ecclesiæ Christi utile sit futurum imponendum tibi curavi. Verissimum meum de te testimonium ita apud Reginam valuit, ut ipsa te jam ad Episcopatum Carliolensem *nominaverit. Scio te propensiorem esse ad vitæ privatæ tranquillitatem. Sed si statum Ecclesiæ Anglicanæ animo æquiore respicias, non potes cum bona conscientia officium hoc tibi impositum renuere. In eoque potissimum loco, in quo ad benè merendum de Ecclesia nemo te aptior invenitur. Quapropter omnibus excusationibus positis, contestor te coram Deo, sicut & Deo in hac re responsurus sis, ne fugias patriæ tuæ opem ferre, & Ecclesiæ Dei servire quantumcunque poteris. Intelliges interea Episcopatum illum intactum tibi relinquendum, nihil enim abscindetur ex eo (sicut in aliis nonnullis fieri solet) sed & integrum Episcopatum accipies, sicut eum reliquit Doctor* Oglethorp. *Proinde exhortans obtestansque ut divinæ vocationi pareas, & vocationis tuæ officium non negligas, divinæ providentiæ teque & hoc negotium commendo. Raptim* Londini 4. Aprilis 1560. *Cognatus & frater tuus,* Edwinus Wigorn.

Gilpinus gratias egit reverendo Episcopo cognato suo. Sed de Episcopatu se excusat, & proposito suo pertinacius inhæsit. Multi reprehendendum putabant, quod tanta pertinacia rejecisset Episcopatum. At nonnullis fama *Gilpini* major videbatur ex eo crescere quod Episcopatum renuisset, quàm si cepisset.

Memini audivisse me *Gilpinum* de hac re inter amicos differentem; quærebant ex eo quidem, quare Episcopatum tam pertinaciter rejecerit? Respondit se non Episcopatum sed loci incommodum vitare voluisse. Si Episcopatus alio loco ei designaretur, dicebat se non recusaturum, sed in illa provincia se molestias vitare voluisse, ubi frequentes erant amici ejus & consanguinei, quibus vel multa erant concedenda non sine offensione sui, vel multa neganda non sine offensione ipsorum: quas difficultates facilè vitabat vitando Episcopatum. *Johannes Bestius* vir doctus & pius eligitur Episcopus. Sed num iisdem conditionibus tenuisset quibus *Gilpino* oblatus fuerat, nempe ut nihil ex eo decederet, nescio. Non multo postquam subduxerat se ab onere Episcopali, alia postulatione pulsabatur, ut Reginensis Collegii præposituram in *Oxonio* delatam ad se susciperet, vel saltem alium nominare vellet, virum bonum & idoneum. Scripsit ad eum *Thomas Francis* literas in hanc sententiam salute præmissa, Quandoquidem in animo mihi sit, ut locum hunc relinquam, quem jam in Reginen Collegio retineo *Oxonii*, illud in votis habens,

habens ut vir honeſtus, doctus, pius, quique ex Collegii ſtatutis idoneus ſit, ad hoc officium promoveatur: viſum eſt iterum tibi præpoſituram hanc offerre. Quam ſi tibi placuerit acceptare, libenter ex literis tuis hac de re ſcriptis ſocios commonefaciam, quos in te optimè animatos novi. Quod ſi non tibi placeat tanta inquietudo in tantula portione, (ſic enim verè appellare poſſum hoc onus,) conſilium amice rogo, & judicium, ut indices in quem tansferre poſſim hoc officium, quem & idoneum, talemque qui eligi poſſet ac debeat noveris. Ego conſilio tuo obſequar quam primum mentem tuam cognovero ex literis tuis, quas ad me feſtinas cures tranſmittendas. Raptim *Oxonii*, 17. *Decembris.* 1561.

Quid ad hæc reſponderit *Gilpinus*, non invenio: Sed conſtat ipſum oblatum honorem repudiaſſe. Ad omnes amicorum petitiones infractus & inflexus manebat. Sicut de Rege Latino Poëta dixit.

Ille velut pelagi rupes immota reſiſtit.

Gilpinus interim Epiſcopi munus videbatur implere docendo, pauperum curam agendo, neceſſitatibus aliarum Eccleſiarum providendo, Scholas inſtituendo, literatos & idoneos viros Eccleſiæ miniſterio præparando. Domus *Gilpini* erat tanquam monaſterium, ſi quis monaſterium conſideret, ſicut erant illa S. *Auguſtini* tempore, non autem qualia recentiora ſæcula protulerunt.

Gulielmus Cæcilius Baro de Burghly, primarius Reginæ ſecretarius miſſus in *Scotiam* de regni negotiis cum reverteretur fama *Gilpini* allectus *Houghtonam* venit, *Gilpinum* ſalutavit. *Gilpinus* illum cum obſervantia & menſæ hoſpitalis officio recepit. Poſtquam *Cæcilius Gilpinum* obſervaſſet, expertus humanitatem viri ſingularem, & in tanto hoſpite tam inexſpectato excipiendo, tantam diligentiam, tantam rerum omnium copiam & urbanitatem: jam diſceſſurus dixit, multa ſe de *Gilpini* fama audiviſſe, at quod vidiſſet, expertuſque ſit, multò magis eſſe quam quod prius audiverat. Itaque *Gilpinum* familiarius alloquutus: Si quid, inquit, negotii habiturus ſis, vel in Aula, vel apud regios conſiliarios, utere me ſollicitatore tuo. Clariſſimus *Baro* reverſus *Dunelmum*, quum pervenerat ad montem qui dicitur *Rainton Hill*, retro reſpiciens planiciem omnem quam reliquerat, & *Gilpini* ædes, & ſitum loci accuratè proſpexit. Non, inquit, reprehendo hunc hominem quod Epiſcopatum recuſarit. Quid enim huic deeſt, quod Epiſcopatus conferre poterat? & à majore curarum mole liberatur. Non negligebat *Gilpinus Riddeſdalenſes & Tindalenſes* quotannis inviſere. Apud quos habebatur Propheta, eumque in maxima veneratione habebant homines ſemibarbari. Accidit fortè dum *Gilpinus* concionaretur apud eos, ut latro clam *Gilpini* equos abſtulerit: quod poſtquam reſcitum fuerat, mittitur clamor per omnem viciniam, *Gilpini* equos furto ablatos eſſe, omnique diligentia quærendos eſſe. Ille qui abſtulerat cum primum audiverat equos illos fuiſſe *Gilpini*, (nam cujus illi fuerant neſciebat:) in magno tremore fuit. De furto non erat adeò ſollicitus, ſed *Gilpini* nomen auditum eum in horrorem & tremorem conjecit. Itaque trepidus cum magna feſtinatione equos reſtituit, & patris *Gilpini* veniam, & benedictionem poſtulavit: & profeſſus eſt, poſtquam reſciverat *Gilpini* jumenta eſſe quæ ipſe abegerat, vereri ſe ne vivus ad inferos detruderetur,

deretur, ſiquam illi injuriam intuliſſet. Dum aliquando in illis locis eſſet *Gilpinus Rothburiæ*, factio erat peſtifera inter aliquot eorum qui ad Eccleſiam illam convenire ſolebant. Sanguinarii homines ultionem ſanguinariam exercebant, quam vocabant *deadly feod*. Si altera factio ad Eccleſiam fortè accederet, altera abſtinuit: quia ſimul convenire non ſolebant ſine ſanguine fuſo. Dum autem *Gilpinus* eſſet in concione in illa Eccleſia, utraque factio acceſſit *Gilpino* præſente: una per ſuperiorem partem ſupra cancellos Eccleſiæ, altera per mediam Eccleſiam, utraque pars armata ſtabat cum gladiis & haſtis in manibus ſuis: *Gilpinus* inſolita rerum facie nonnihil turbatus in concione progreditur: fit iterum armorum ſonitus, & una factio propius alteri accedit; periculum erat ne in media Eccleſia concurrerent. *Gilpinus* deſcendit de ſuggeſtu: Ad utriuſque factionis primarios accedit, & primo tumultum ſedavit. Deinde pacem inter eos ſtabilire laborat, ſed non obtinuit propoſitum, pacem quidem integram ſervare polliciti ſunt, quamdiu *Gilpinus* eſſet in Eccleſia. *Gilpinus* quum odium inveteratum inter eos extinguere penitus non poterat, rogabat ut pacem inter ſe haberent quamdiu in illis regionibus ipſe fuiſſet. Id conceſſum erat: *Gilpinus* in ſuggeſtum conſcendit iterum, non enim concionis finem fecerat, reliquum quod habuit temporis conſumpſit in barbaro illo & ſanguinario more explodendo, & ſi fieri poſſit exterminando. Quoties *Gilpinus* ad illas regiones adventaret, ſiquis ſanguinarium inimicum metuiſſet, ſolebat ſe ad *Gilpini* comitatum conferre: in ejus comitatu ſe magis in tuto futurum proſpiciebat, quàm ſi armata manu incederet. Quodam die Dominico *Gilpinus* ad Eccleſiam in illis locis accedens antequam populus ad preces coiret, ambulans in templo videbat altius pendentem chirothecam. Ab ædituo quærit, quid rei hoc eſſet, & quare ſuſpenſum in illo loco? Reſpondit ædituus fuiſſe chirothecam parochiani cujuſdam qui in adverſarii ſui contemptum ſuſpenderat ſignum illud, ſignificans ſe duello pugnaturum cum adverſario, aut cum alio quocunque qui ſignum illud tollere auderet. *Gilpinus* rogabat hominem ut aliqua arte ſignum illud tolleret. Non ego, inquit ille, illud efficere audeo. At inquit *Gilpinus*, ſi mihi haſtam attuleris, ipſe tollam: haſta igitur porrecta, *Gilpinus* chirothecam ſuſtulit, & in ſinu repoſuit. Populus poſteà ad Eccleſiam confluebat, & *Gilpinus* ad ſtatutum tempus ſuggeſtum aſcendit: Inter concionandum opportunitatem arripuit corripiendi barbaras illas provocationes: exprobrabat ipſis morem illum quo ſolebant ex chirotheca ſuſpenſa duella ſuſcitare. Audio, inquit, quendam è vobis, etiam in hoc ſacro loco chirothecam ſuſpendiſſe, & duellum minitari ei qui tolleret. Ecce ego ſuſtuli. Tum chirothecam produxit, & palam oſtentabat: Deinde docuit quantum à Chriſtiano tàm barbari mores abhorrerent: & ad pacem & mutuam inter ſe charitatem exercendam animos eorum commovere certabat. Poſt concionem ſolebat nummos diſtribuere in pauperiores: ſæpius etiam ſolebat viſitare incluſos in carcere, & poſtquam in carcere habuiſſet concionem ad incarceratos, nummos eis largiùs conceſſit: Multoſquè ex iis ad vitæ anteactæ pœnitudinem, & ad honeſtos mores reduxit. Multis qui more plectendi erant, veniam vitamque impetravit.

Nobis pueris rebellio à Comitibus *Northumbriæ & Weſtmorlandiæ* excitata fuit:

fuit: quam futuram ex quibusdam indiciis præsensit *Gilpinus.* Et quia intelligebat in tam turbida tempestate potestatem sibi defuturam se suaque defendendi secedere ad tempus cogitavit. Itaque oratione habita ad pueros in schola & ad ludimagistros, ut donec ipse redierit studiosè & pacificè se gererent, ipse *Oxonium* petit. Commoratus ibi donec regius exercitus Duce Comite *Sussexiæ*, ad rebelles profligandos *Dunelmum* properaret. Rebelles *Dunelmum* tenebant: Sed ad Regiarum copiarum famam dissipati sunt: fugatis illis acerbè & crudeliter sævitum est in simpliciores homines quos rebelles ad suas partes traxerant sub prætextu obedientiæ Reginæ præstandæ: Nam sollicitabantur simplices homines ut officium suum Reginæ præstarent. Rebelles passim Reginæ nomen autoritatemque jactabant. Dum Rebelles *Dunelmum* cum exercitu tenerent, & Missa quotidie in Ecclesia Cathedrali haberetur, nonnulli ex iis *Houghtonam* advolarunt. Invenerunt *Gilpini* horrea frugibus repleta, juvencos saginatos, multaque ad hospitalitatem parata. At illi omnia dissipant, fruges vendunt, altilia consumunt: eaque omnia quæ *Gilpinus* in pios & honestos usus paraverat, improbè destruunt. Erant inter eos unus quem patibulo destinatum *Gilpinus* servaverat. Is erat omnium improbissimus in *Gilpini* bonis dissipandis. Effugatis rebellibus, & questione acerbiùs nec sine avaritiæ infamia instituta in homines simplices à *Georgio Bowes* Equite, ad id negotium martiali constituto, *Gilpinus* qui jam domum redierat, multis intercessione sua vitam impetravit: intellexit enim multos homines non dolo malo, sed per ignorantiam suam, & aliorum fraudem, velut in laqueos fuisse conjectos: Omnibus turbis jam compositis, *Gilpinus* ad consueta studiorum & charitatis officia redit.

Erat inter doctissimum & reuerendum Episcopum *Dunelmensem, Jacobum Pilkintonum*, & *Gilpinum* ex consuetudine & morum similitudine amicitia non vulgaris. Episcopus *Gilpinum* domi suæ frequenter convenire solebat. Episcopus etiam *Gilpini* exemplo excitatus Scholam *Lancastriæ* instituit, & statuta Scholæ *Gilpino* versanda & examinanda exhibuit. Magna etiam familiaritate & benevolentia amplectabatur *Thomam Leverium* virum pium & doctum *Sherbornensis* hospitii magistrum.

Prodiit in lucem liber *Thomæ Cartwright* de disciplina Ecclesiastica: qui liber à multis tum temporis avide suscipiebatur. Unum ex libris illis *Gilpino* legendum misit *Gulielmus Birch*, Canonicus *Dunelmensis*, vir doctus, sed qui ad illam disciplinæ formam quam *Cartwrightus* descripserat properantiùs ferebatur. Rogat *Gilpinum* ut librum perlegat, & de eo libro judicium suum non gravetur perscribere. *Birchius* videbatur festinantius agere: Nam exiguo temporis interjecto, literas iterum misit ad *Gilpinum*, quibus rogavit ut librum cum judicio suo transmittat, antequam *Gilpinus* totum perlegisset. *Gilpinus* librum quidem remisit cum literis ad *Birchium*. Atque sicut erat amæno ingenio ad carmina etiam componenda, literis illis carmina quædam adjecit. Sunt verò carmina quæ sequuntur.

Multa

Multa quidem legi, sed plura legenda reliqui
Posthac quum dabitur côpia, cuncta legam.
Optant ut careat maculis Ecclesia cunctis :
Præsens vita negat, vita futura dabit.

Accessit ad eum posteà *Cantabrigiensis* quidam, qui vir doctus videbatur : Is multis egit cum *Gilpino* de disciplina & reformatione Ecclesiæ. *Gilpinus* dicebat se non posse probare ut humanum inventum locò divini instituti in Ecclesia locum haberet. Num ergo putas, inquit ille, hanc disciplinæ formam esse humanum inventum? Omnino sic existimo, inquit *Gilpinus :* Et qui antiquorum patrum scripta diligentiùs versaverit, idem mecum existimabit. Suspecta est mihi disciplinæ forma illa quæ in nulla antiqua Ecclesia suscepta videtur. At inquit ille, recentiores multa vident quæ antiqui illi patres non viderunt : & multorum ingeniis & laboribus instructior Ecclesia præsens videtur. *Gilpinus* commotior videbatur, ego inquit, recentiorum virtutes non puto comparandas esse Patrum infirmitatibus. Dicebat alter se putare *Gilpinum* in eo errare. *Gilpinus* verba illa consultò habuit quia intelligebat eum de virtutibus nescio quibus jactare, quam jactantiam *Gilpinus* reprimere voluit.

Georgius Gilpinus qui librum *Philippi Marnixii Aldigundiæ* Comitis *Alvearium Romanæ* Ecclesiæ ex *Belgico* in Anglicum sermonem elegantissimè transtulerat, venit è *Belgio* ad *Bernardum*. Is erat *Bernardi* frater : fuit Reginæ Agens apud *Belgas*, & apud *Belgas* propter singularem prudentiam celebrem sui memoriam reliquit. Hic ubi aliquod temporis cum fratre *Bernardo* jucundissimè vixerat. Reversurus in *Belgium* Reginam, & conciliarios regni convenerat de rebus quas Reginæ nomine apud *Belgas* esset acturus. *Leicestrius & Bedfordius* Comites utrosque fratres, *Georgium* propter prudentiam in rebus agendis, *Bernardum* propter vitæ sanctimoniam magno favore amplectebantur. Isti rogabant *Georgium*, ut persuaderet *Bernardo* fratri conversionis suæ a Romana superstitione ad Evangelicam lucem rationem modumque scripto exponeret. Cui postulationi respondit *Gilpinus* apertè & candidè sine omni fuco. Ego literas illas ex Anglico sermone, in quo scripsit in Latinum, qua possim fide translatas exhibeo.

Exemplum.

LITERÆ

BERNARDI GILPINI ad *GEORGIUM* Fratrem, Anno Domini 1575.

ROgas frater ut fusiori scripto modum tibi conversionis meæ à superstitione ad lucem Evangelii referam: Quod tibi non ignotum esse credo, non fuisse paucorum annorum opus: veruntamen sicut per tempus & valetudinem licet, nihil celabo. Confitebor opprobrium meum in consusionem diaboli: Dicam cum Apostolo, 1 *Tim.* 1. 13. *Misericordiam consequutus sum, ignorans feci.* Temporibus Regis *Edwardi* protractus eram ad disputandum contra quasdam assertiones *P. Martyris.* Quamvis ex naturali propensione semper (quantum potui) controversias & disputationes vitaverim. Quumque junior Theologus essem, & in illa disputatione reperissem fundamentum, cui innitebar non tàm solidùm quàm ipse prius putârim: proinde sacras literas & patrum scripta cœpi accuratiùs evolvere, ut meipsum in receptis opinionibus confirmarem. Sed Deus animum meum ab illo præjudicio paulatim liberavit: & quotidiè fervor ille quem habui ad Papismum defervescere cæpit. Contra autem sensi igniculos qui me ad veritatem investigandam adegerunt. Interim contuli me ad Episcopum *Dunelmensem* ut amplius discerem: Qui in Transubstantiationis negotio dicebat mihi *Innocentium* tertium inconsultiùs egisse, quod illum articulum fidei fecisset. Papæ etiam culpam magnam profitebatur, quod de indulgentiis, aliisque rebus non rectiùs consuluisset Ecclesiæ. Posteà doctorem *Redmannum* conveni, in quo propter insignes virtutes, & eruditionem magnam spem reposui. Ille mihi affirmabat librum de publicis precibus pium fuisse atque Evangelio consonum. Hæc me in multas meditationes conjecerunt. Deinde unus ex sociis *Reginensis Collegii Oxonii* narrabat mihi se audivisse Doctorem *Chedsey* inter amicos dicentem, oportere ut Protestantes cedant nobis realem Christi præsentiam in sacramento, nos itidem ut illis cedamus in Transubstantiationis sententia atque ita conveniemus. Doctor *Weston* prolixam orationem habuit de Cæna Domini sub utraque specie administranda. Magister *Morgan* narravit mihi, Doctorem *Ware* virum & vita, & eruditione clarissimum, affirmasse sibi quod præcipuum sacrificium Ecclesiæ Dei, fuisset sacrificium gratiarum actionis. Hæc erat ejus responsio quum quæsissem quid pro sacrificio Missæ dici poterat. Eruditissimi

in

in hoc regno Episcopi eo tempore primatum Papæ, & verbo & scriptis refutarunt. Magister *Harding* nuper ex *Italia* domum reversus prolixa & celebri concione tam clarè exposuit, & coloribus suis depinxerat fraterculos, & Episcopos indoctos, qui in *Tridentino* Concilio in viridibus togis convenerant, ut in me plurimisque aliis plurimum imminuerit de opinione, & fiducia quam in generalibus Conciliis habueramus. Hæc & multa alia occasionem mihi præbuerunt, ut scripturas & antiquorum scripta investigarem: unde plurimos & maximos abusus, & aliquot enormitates usitatas, & defensitatas in Papatu animadvertere cœperam, & reformationes ex altera parte necessarias judicare. Dum hoc modo progrederer amicorum quorundam suasionibus adductus, sacerdotium suscepi. Ad quod invitus trahebar: Si Deum offenderim curam suscipiendo ante quam doctior, & in religione confirmatior essem, veniam à Deo peto. Nec dubito quin in ejus conspectu misericordiam consequutus sim. Antequam sacerdotium illud intrassem, concionem habui coram Rege *Edwardo Grenwichi:* Concio illa bonorum virorum approbationem habuit. Dominus Thesaurarius, tunc secretarius, obtinuit mihi licentiam Regiam per regnum prædicandi, quamdiu Rex *Edwardus* regnaverat, quod tempus deinceps non multum superavit spatium dimidii anni. In concionibus ea tractabam in quibus optimè confirmatus eram, & in quibus Scripturas certas haberem: Missam examinavi: Abusus quantum observare tunc potui, erant in nimia reverentia, & crassiore populi cultu: quia Transubstantationem non credidi. Veruntamen tandem aliquando Missas dixi, paucas aliquot & clanculum. Tum continuo trans mare missus fui, ut Domini Episcopi *Tunstalli* librum de Eucharistia imprimendum curarem, cum aliis duobus aut tribus libris ut nosti, *Antuerpiæ:* ubi per trium annorum spatium *Lutetiæ, Antuerpiæ, Lovanii,* nonnullisque aliis in locis crassam idolatriam conspexi. Ea res me à Pontificia religione magis ac magis abduxit: maximè quod viri qui eruditione præstabant inter Pontificios in Scholis cultum imaginum tollerent, in Ecclesiis intolerando abusu permitterent. Hic dum sacras Scripturas, & patrum scripta avidiùs consulerem, multa observavi quæ meum animum à Pontificia Ecclesia abduxêrunt. Animadverti in illa Ecclesia sacræ doctrinæ corruptelas insignes; in sacramentis multa contra Scripturas instituta. Quædam sacramenta nuper addita: In sacramento Cœnæ alteram speciem ablatam: Transubstantiationis figmentum inductum, Traditiones Ecclesiæ verbo Dei, & sacris Scripturis adæquari, pari pietatis affectu suscipiendas. Cultum imaginum in Ecclesiam invectum, in Ecclesia omnia coram populo ignota lingua peragi: maximè me exercuit quæstio de Antichristo: quia non tutum videbatur discedere ab Ecclesia Pontificia, nisi prius in animo meo illud hæreret, Papam esse Antichristum: quantis hic conflictationibus exercebar non facilè dicere possum. Posthac domum revocatus Rectoriam de *Esington* ab Episcopi collatione suscepi: ubi quum in concionando sedulus esse studuerim, subitò mihi magnos gravesque adversarios excitatos sensi: contra pluralitates, & non residentiam prædicaveram. Clamabant adversarii mei, omnes qui doctrinam illam attulissent, citò hæreticos evasuros. Aliis vehementer displicuit quod prædicarem resipiscentiam & salutem per Christum. Id mihi objiciebant, quod non (sicut

 tunc

tunc fieri mos erat) integras conciones haberem de Transubstantiatione, Purgatorio, aqua benedicta, cultu Imaginum, invocatione Sanctorum, & similibus, quæ ex me nunquam audire poterant. Quanto acrius populus prædicationem meam susceperat, tanto acriùs in offensionem & odium incidi: parva res periculum mihi creavit. Honesta quædam materfamilias quum in puerperii doloribus Deum sæpiùs invocaret, à reliquis matronis graviter fuit reprehensa, quod non beatam virginem invocâsset. Respondit illa: audivi clarum quendam concionatorem *Gilpinum* nuper è *Gallia* reversum: Si ille admoneat me ut sanctas invocem, consilium de ea re capiam: dixi me ad invocationem Sanctorum non audere quenquam hortari, eos verò qui Dei solius opem in periculis suis implorant ad solidam conscientiæ suæ consolationem, niti mandato divino, & habere firmam promissionem. Hæc res multos mihi inimicos excitavit: Interim cum viris doctis mihi consuetudine conjunctis sæpius contuli. Quæsivi quare nulla esset reformatio tot abusuum circa imagines, reliquias, peregrinationes, venundationes Missarum, & Trentalium, cum multis aliis erroribus, quos tempore Regis *Edwardi* Pontificii non solùm superstitiosas fuisse concesserant, sed & reformationem polliciti sunt, Ecclesiamque purgandam fatebantur: quos eos libenter facturos dixêrunt, si unquam autoritas ad ipsos rediisset? Cum interrogâssem ubi potissimùm reformatio hæc esset inceptura, cujus rei expectatione libentiùs *Parisiis* redierim: responsum mihi fuit non esse quicquam concedendum populo ignaro. Si fateamur errores aliquos, illi statim clamabunt, alia etiam multa non minus esse reformanda, quam quæ concesserimus: atque ita ulteriùs semper progredientur, ut nunquam à reformando desistant. Hæc me graviter vulnerarunt, & ad conscientiæ pacem quærendam adegerunt, Posthæc duabus aut tribus concionibus *Novi-Castri* habitis, cæpi conscientiam meam magis perspicuè aperire: ubi contra me duodecim aut tridecim articuli collecti fuerunt, & ad Episcopum missi. Hic adversarii mei ex clero, quos graviter offenderam, obtinuerunt tandem quod diu expectârant. Non destiterunt donec me Episcopus coram ipsis vocâsset, ut me in sacramenti materia examinaret. Episcopus mihi gratiam, quantam credo ausus fuerat, præstitit. In Transubstantiatione mihi molestus esse noluit; tantum quærebat de reali præsentia. Quod quum ego concesserim, liberatus ex eo periculo fui. De reali præsentia non videbar mihi certus & confirmatus. Mysterium ibi latere arbitrabar supra ingenii mei captum: veruntamen conscientia mea me subinde sollicitabat, quod coram illis disertis verbis illud concesserim, quod mihi videbatur dubium. Sed sperabam Deum ignorantiâm meam condonaturum, & in tempore majorem mihi cognitionis lucem daturum. Hieme proxima moritur Regina *Maria*: Tunc pleniùs mentem meam aperire cæperam. Anteà enim (nam necessariò mihi verum confitendum est) imbecillitas, ignorantia, & terrores adversariorum me retinuerunt. Circa Pascha accusatus fui coram Episcopo de multis articulis, & ex *Eboraco*, & ex *Dunelmo*, quæ tamen omnia mihi ulterius non nocuerunt, quàm quod Episcopus adversariorum querimoniis adactus, me ex testamento suo expungeret, & quod vulgares homines & populus offenderetur: quòd dispositionem bonorum Episcopi amiserim, magno me onere levatum libenter intelligebam. Quod autem

tem ad populi favorem ſpectat, quo magis ad ædificationem prædicatio mea proficere poſſet, (alias enim favorem popularem nunquam deſideravi :) ſperabam in tempore per Dei bonitatem illum recuperare. In Autumno venerunt viſitatores: Doctor *Sandes Auklandiam* me accerſivit, & conſtituit mihi locum, & tempus concionandi contra Primatum, *Dunelmi*. At ipſe pridiè concionem habens, dum penitus ut videbatur tolleret realem præſentiam, teneram conſcientiam meam adeò vulneraverat, quod ſequenti nocte dormire non potuerim: & mentem meam multa in dubium traxerunt, an proximo die concionem habiturus fuerim. Tandem profectus ſum ferè à lecto in ſuggeſtum, ubi ſive illud fuerat per conſcientiæ inquietudinem, ſive per ſomni inopiam, ſive quod Deum offenderam quod inquieta conſcientia conſcenderim, neſcio: ſed nunquam mihi magis defuit elocutio: & tamen videbar mihi materiam ſatis luculentam congeſſiſſe, graveſque rationes. Sequente die omnes in Dioceſi Presbyteri conveniunt ut ſubſcriberent. In uno aut altero articulorum puncto conſcientia mea non videbatur mihi tam plenè informata quàm ipſe optaverim. Itaque ſeceſſi paulum, ſperans futurum ut non vocarer. Quum vero Curatus meus ad librum acceſſerat, quem ex ſermone prius cum ipſo habito, putavi nunquam hæſitaturum. Ille quaſi invitus ad ſubſcribendum ſubtraxit ſe: id effecit ut ego vocarer: liber mihi erat oblatus: ubi protinus ſic mecum cogitabam, conſolatio mihi maxima repoſita eſt in hâc religione, quia gloriam Deo, authoritatem verbo Dei exhibet ad ſuperſtitionis & doctrinarum humanarum extirpationem. . Tantum hærebat mihi animus in quibuſdam minutis, quæ Deus mihi ut ſpero in tempore revelabit. Si recuſavero, multis aliis autor ero recuſandi, ac proinde curſum verbi Dei impediendi. Itaque ſubſcripſi, & nocte ſequente Doctori *Sandes* proteſtationem miſi de duobus illis punctis quæ me moverant. Ille non offenſus, proteſtationem meam cum humanitate recepit: ſubſcripſit etiam Curatus meus, & die proximo in morbum incidit. Dum vero ego una cum viſitatoribus *Kendaliam Lancaſtriamque* proficiſcerer, ille mortuus eſt ante reditum meum, ex ægritudine unius ferè ſeptimanæ: Quidam putàrunt animum ejus ſubſcriptione fuiſſe perculſum: Alii dixerunt infirmitatem illi ex nimia potatione, quam fortè intemperantius ſumpſerat, proveniſſe. Deus noverat quæ fuerat mortis ejus cauſa: temporis progreſſu ut mihi videbar fortior & confirmatior evaſi: veruntamen quod verum eſt fatebor, multas, graveſque tentationes habui, quæ per multas noctes mihi ſomnum eripuerunt, meque ſemi-vigilantem, ſemi-dormientem, in talia adegerunt ſomnia, qualia paucos habuiſſe credo. Natura mea controverſias ſemper fugit. Delectatio mea deſideriumque in eo conſtitit, ut Chriſtum ſimpliciter, & ſincerè prædicarem, & ſalutem per Chriſtum, ut meipſum in ſuaviſſimis promiſſionibus ſacræ Scripturæ ſolarer, & in precibus ad Deum fundendis. Inſatiabilis illa, & nullis aut temperantiæ, aut moderationis metis cohibita avaritia cum ſuperbia & carnis libertate, aliiſque ejuſdem cognationis vitiis conjuncta, quæ inter omnes ordines regnant, maximè verò in nobis Presbyteris ac miniſtris, qui *ſal terræ* ut dicimur eſſe debemus, ſæpè mihi ſomnos excuſſerunt. Sed rediens, in Deo quieſcebam: quantò magis hominum iniquitas abundat, tantò glorioſior apparebit Deus purgando, ſanctificando, & ſervando popu-

lum electum in medio generationis pravæ. Anxius ſemper fui ſive in ſubſcriptionibus, ſive in juramentis ne laqueis tenerer: Illud ſatis eſſe videtur, & ſatis eſſe debet Eccleſiæ præfectis, ut omnes in Scripturis, & articulis fidei quieſcant; in aliis ſicut Scripturis conſona ſunt: quia ſacra Scriptura locum, & authoritatem eminentem habere debet, ſupra omnia omnium hominum ſcripta. Memini quando ad ordines ſuſcipiendos proficiſcerer ad Epiſcopum *Oxonienſem*, Capellanum Epiſcopi juramentum nobis miniſtrâſſe, ut probaremus ordinationes editas, & poſteà edendas. De quo juramento, quum altius meditaremur, quid eſſet nos obligare ordinationibus futuris, de quibus nihil potuimus intelligere: hæc non me ſolum anxium reddiderunt, ſed novem decemve alios, qui mecum juraverant, homines multò me doctiores turbarunt. Ego quod me attinet mecum ſtatuebam, nullis ſcriptis juramentum præſtare niſi cum exceptione quatenus ſunt verbo Dei conſona. Quam mihi mentem anxiam fecerit, quod juramentum exigeretur in rebus dubiis, alio ſcripto aperui propter conſcientiæ tranquillitatem. Atque hoc verè affirmare poſſum, poſtquam hanc viam ingreſſus fuerim, ut infirmitates meas ſcripto aperirem, non metuens ſi quis eas noverit, modò vel in meam vel aliorum profectum cederet, multimodam inveni pacem & conſcientiæ tranquillitatem; & quotidiè magis ædificor & confirmor Scripturas legendo. Et in hac re Deum laudo, quod quando maximè anxius & infirmus videbar, fides mea in Dei miſericordiis tam firma, ut credo, fuerit, ut ſi vel eo ipſo momento morerer, fiduciam tamen habui & habeo, quod anxietates illæ ſalutem meam non impedirent. Teneo *Pauli* ſententiam illam, *miſericordiam conſequutus ſum, ignorans feci*: & aliam *Jobi, ſi me dominus occidat, in eum ſperabo.* Sæpiſſimè tamen miſericordiam Domini imploravi pro iſtis offenſionibus, infirmitatibus, ignòrantiis, aliiſque omnibus, idque perpetuò faciam quamdiu in hoc mundo vixero. Nobis omnibus miſericors ſit Deus.

Hactenus *Gilpinus*, vides Lector *Gilpini* ſinceritatem: Nihil de ſuis virtutibus loquitur, ſed de infirmitatibus ſuis agnoſcendis, & enumerandis totus eſt. Naſutuli fortè ridebunt hominis ſimplicitatem: Egò Apoſtolicum Spiritum ſuſpicio, qui beati *Pauli* exemplo de ſe gloriari non audet, ſed in infirmitatibus ſuis gloriatur, ut in ipſo habitet Chriſtus: veruntamen utcunque ille totus ſit in prædicandis infirmitatibus ſuis, virtuteſque ſuas ſtudio ſuppreſſerit: illud tamen conſtat, bis eum fuiſſe accuſatum temporibus *Marianis* ab inimicis apud *Tunſtallum* Epiſcopum.

Tunſtallus Epiſcopus qui à ſanguine fundendo abhorrebat contra varias adverſariorum accuſationes præſidium dulce *Gilpino* fuit. Tandem accuſatus eſt apud *Bonnerum Londinenſem* Epiſcopum. Is nuntium paratum eſſe jubet, qui *Gilpinum* apprehendat. *Gilpinus* periculum imminens vidit, (audierat enim nuntium expeditum qui ipſum comprehendat) præſidium illud quod prius in *Tunſtalli* clementia expertus erat, jam ſublatum ſentiens, ſanctam animam Martyrio parabat, mandat *Gulielmo Airo* domus diſpenſatori, ut tunicam ei oblongam paret, quo honeſtiùs ad palum procederet. Sed inexpectata Reginæ *Mariæ* mors ab eo periculo hominem liberavit. Poſt editum Concilium *Tridentinum*, quum ſermo fortè inter *Gilpinum* & *Thomam Leverijum* incidiſſet, de Concilio illo, quæſiviſſetque *Leverius* quid de Concilio illo ſenſiſſet

sensisset *Gilpinus.* Patres inquit *Tridentini* pessimè consuluerunt Ecclesiæ. Nam quod ante liberum fuerat, jam non liberum relinquunt. Memini *Tunstallum* Episcopum sæpiùs narrasse *Innocentium* tertium inconsultius fecisse, quod transubstantiationis opinionem articulum fidei fecisset. Quum anteà liberum fuisset vel sic vel aliter sentire. Episcopus dicebat se non dubitare quin si ipse tum temporis adesset in concilio, potuisse Romano Pontifici persuadere ut ab eo negotio desisteret. Quod ille de Transubstantiatione judicavit, idem judicium esse potest de universo Papismo post editum Concilium *Tridentinum*. Nam quod anteà liberum fuit, jam non liberum relinquunt. Itaque patrum nostrorum quamvis multa ignorantia oppressorum tempora fæliciora fuisse puto, quam sæcula insequentia esse possunt apud Pontificios. Quia jam Concilio *Tridentino* multa veteris Ecclesiæ instituta mutarunt: Nam quod regulæ fidei partem in Traditionibus posuerint, id in Ecclesia ante factum nunquam fuit. Multa in articulis de justificatione, de Sacramentis quæ prius in Ecclesia doceri permittebantur, jam non permittuntur. Ex his *Tridentini* Patres aliis Ecclesiis necessitatem seperandi se ab Ecclesia Romana imponunt: in quo mihi non benè ab illis consultum videtur. Nam Ecclesia in dissidia & partes distrahitur: & quod prius in dubiis liberum fuit, id omne *Tridentini* Patres sustulerunt; & partem duriorem sibi sumpserunt.

Ex Pontificiis erant nonnulli qui quum *Gilpinum* à Pontificia religione quam in juventutis ignorantia primum coluerat, jam aversum intelligerent: multa movebant ut si fieri posset, revocarent. Inter eos erat quidam claræ familiæ *Thomas Geltbrop Gilpini* cognatus: Hic ad *Gilpinum* literas misit, in quibus eum admonuit de religione avita retinenda. In iis literis hæc inter alia *Geltbropus* inseruit: fama tua magna est, & *Londini*, & in omnibus locis. Ego in ista sum opinione, te his temporibus vel magnum bonum præstiturum si Ecclesiæ adhæreas, vel quod Deus avertat majus malum in Ecclesia excitabis, quàm *Arrius* excitaverat. Quòd peccatum abundet, non est Missa, non sunt matutinæ in causa, sed perniciosa doctrina, vitaque impura & cleri & aliorum. Jam communionem reformarunt, & librum reformatæ liturgiæ ediderunt. Sed hæc reformatio malum non sustulit, quia videmus populum multò quam prius in peius ruere. Hæc reperi inter *Gilpini* chartulas, plura expiscari non potui, adeo erant improbè corrosa plurima. Ad has litteras reperta est integra responsio *Gilpini.* Literæ inscriptionem habent: Cognato suo *Thoma Geltbrop*: & sic se habent.

GRatiam & pacem. Longiores tuæ literæ allatæ mihi sunt, quum parum otii haberem ad respondendum, sicuti is affirmare potest, qui has ad te reportat. Curandum tamen putabam ne ad te rediret sine responso: quanquam conclusio literarum tuarum scribendi parum solatii mihi tulit. Quis enim scribendi laborem suscipiet, quum certum apud te firmatumque sit, sicut affirmas, nullis argumentis à suscepta opinione abiturum. Non potuit non molestissimum esse Prophetæ *Jeremiæ*, quum ille clamaret ad populum; *audite verbum Domini*: ut illi interim cum dura cervice responderent: *non audiemus.* Sed permittamus hæc divinæ operationi, quæ cor tuum mollire potest, & aures aperire *surdi serpentis obturantis aures suas, &c.* Sæculum

ante-

anteactum respicis benè illud si etiam ad sæcula Patriarcharum, Prophetarum, Christi,* Apostolorum, aliorumque Sanctorum respicias: quos si sine præjudico occæcatæ affectionis consulas, abducent te procul à cæcitate, ab errore, merito dixerim à profunda idololatria quæ repserat in Ecclesiam dum dormirent homines. Quod te Monasteriorum ruina moveat, doleo te in hâc re cæcutire. Plurimi enim religionis vestræ fassi sunt illa diutius stare non potuisse, quia clamor eorum ut *Sodomorum* venit ad aures Dei. *Sodomitica* illa vitia manifestiora erant, quam ut celari possent, non potuit istos diutius ferre Deus. Quod si ad animum tuum revoces, quam inimici fuerint isti verbi Dei ministerio, sacrilegio suo tollentes alimoniam ministris verbi constitutam, in plurimis regionibus vix unam Rectoriam non exspoliatam relinquentes, facilè estimares istos diu stare ac florere non potuisse: fructus doctrinæ *Lutheri*, totiusque verbi Dei verè annuntiati, hic est: ut Deus spiritu oris sui interficiat impium. Quod dicis accedentem ad Deum oportet credere, utinam illud recte considerares, fidem & religionem nunquam posse pacem ac requiem invenire, nisi in sacro Dei verbo. Fides ex auditu, auditus per verbum Dei. Ita fit ut si quis credat in Bullas, Indulgentias, Imagines, aliaque plurima vana hominum instituta, veram fidem habere non possit. Ista omnia evanescunt ubicunque Dei verbum vim atque autoritatem habeat. Requies illa quam in Romana invenire te dicis Ecclesia, (Catholica scilicet vestra) si non majorem adhibeas curam, sine dubio in extrema necessitate te fallet. Dicis te in ea religione nihil malignum contra Evangelium invenire. Sed si penitus introspicias, videre potes in ea religione verbum Dei rejectum, legendas aureas, & festivilia, cum Bullis, Indulgentiis, multisque ejus generis ut plurimum verbi Divini loco obstrusa. Sed hic campus spaciosus est, & ocium deest. Spero me opportunitatem nacturum, ut de his rebus fusius ad te scribam. Deus oculos tuos aperiat, ut videas *abominationes Civitatis illius, quæ super septem montes ædificata est: Apoc*: 17. Vide *Hieronymum* in eum locum. Si in Ecclesia illa Sacramenta corrupta sint, num tu gratiam Dei rejicies, quum servorum suorum oculos aperiat ut corruptelas illas repurgent? Cave de illa S. *Johannis* tremenda sententia: *qui sordidus est, sordescat adhuc*. Dicis si incipias ex alio poculo bibere, &c. Planè oblitus quod in Romana Ecclesia, tu cæterique omnes Laici penitus à poculo exclusi sitis, contra manifestum Dei mandatum, *bibite ex hoc omnes*. Tantum Cœnæ abusum cum plurimis aliis doctissimi *Lovanienses* non potuerunt defendere. Si nos hæreticos vocetis, fugiatisque quod tam magnis abusionibus, superstitionibus, erroribus valedixerimus, ut ad purum & sacrum Dei verbum, sacras Christi institutiones accederemus: appellare possumus à præjudiciis sine charitate conceptis, & cum Sancto *Paulo* dicere possumus, *mihi pro minimo est ut à vobis judicer, Dominus est qui judicat me*. Sed periculosum esse dicis nostras audire conciones. Ita dixerunt S. *Stephani persecutores, Act*. 7: aures que suas occluserunt. Sic dixit *Amasias* de Propheta *Amos: Amos*. 7: *Non poterit terra sustinere omnes sermones ejus*. Similes istis sunt quos *David* assimulat *aspidi surdæ, obturanti aures, Psal*: 58. Quales multi fuerunt Apostolorum sæculo, quibus *velatum erat Evangelium, in quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes Infidelium, ut non fulgeat illis Lux Evangelii, &c.*

De

De fulminibus illis Romanis nihil est quod metuamus: terriculamenta illa quæ ad pueros terrendos fabricantur, non sunt metuenda hominibus provectis: *Erasmus* vocat ea *bruta fulmina, &c.* Si in Papa & Cardinalibus qui nos tanta acerbitate exsecrantur, vel similitudo aliqua fuisset S. *Petri*, & S. *Pauli*; si Sanctorum illorum fervens charitas ad Christi gregem extaret, accurataque diligentia dies noctesque pascendi, unà cum aliis virtutibus Apostolicis. Tunc metuendæ erant illorum minæ: sed humilitatem *Petri* in *Luciferi* superbiam converterunt: paupertatem, assiduosque labores Apostolorum, in *Cræsi* divitias, otium & luxum *Sardanapali*. Denique quæ conventio lucis cum tenebris, &c. Promisit Deus *Malach*: 2. *Benedictiones illorum in maledictiones convertere, qui ponunt, &c.* Vide *Hieronymum*. *Esaia* 3. *Qui beatos vos dicunt, seducunt vos, &c.* Quod hominum millia seducuntur ab Indulgentiis, quæ ad multa annorum millia excrescunt, si pretium excrescat? Quomodo fratres hospitalis *S. Johannis* licentias concesserant illis qui sibi violentas manus intulerint, ut liceat illis frui cœterorum Christianorum sepultura, cum multis hujusmodi adulatoriis figmentis, videt mundus & ingemit: De Aviæ tuæ vita nihil nisi honestum audivi. Sed credo illam fuisse superstitiosam. Si te domi secum illa retinuerit ex tenera & naturali affectione tantùm, & non ut ab Evangelio arceret, veniam postulabo opinionis non rectæ. Multi tamen putant illam avunculosque tuos suduxisse à te sororibusque tuis magnam portionis relictæ partem. Sed transeant hæc: quia pro te nihil efficere potui, nec adhuc effecerim: pecuniam illam mihi legatam, sorori tuæ si placet, etiam cum additamento reponam, quia illa mihi videtur magis indigere. Ad Ecclesiam Catholicam quod attinet, Deus mihi testis est, totum cordis mei desiderium esse, & certam fiduciam, ejus Ecclesiæ membrum me moriturum. Quod si ex pomposa specie Ecclesiæ Romanæ eo adducar ut probem omnes illas intollerandas abusiones, superstitiones, & idololatrias, quæ Deum honore suo tam multis modis exspoliant, non crederem me membrum esse Jesu Christi. Si nullam sacræ Scripturæ interpretationem probetis nisi quæ Roma proficiscatur, potestis facile quicquid placuerit affirmare. Nihil est tam absurdum, tam æterni Dei veritati contrarium, quod non impuris glossematis torqueri possit, ut causæ perditæ videatur inservire: cum hujusmodi hominibus nulla est instituenda disputatio. Quod de *Arrio* infers cum reliquis ejus generis, nihil est ad propositum. Omnes enim Scripturæ Pr-phetarum, unà cum aliis manifestis Scripturis ad quas in hujusmodi dubiis confugere debemus, illisque acquiescere *Arrium* perspicuè confundunt, cæterosque ejus participes. Consubstantialitas, quod *Græci* ὁμοούσιον dicunt, plurimis evidentibus Scripturæ testimoniis confirmatur. At non ita Transubstantiatio; *Scoti*, *Occami*, *Bielis*, omniumque Scholasticorum Theologorum ita vexaverat cerebra, ut sæpenumerò nesciant, quid potissimum dicant, quò absurditates amoliantur quæ inde oriuntur. Itaque constat esse commentum sine aliquo Scripturæ fundamento. Ita ut *Scotus* (quod & Episcopus *Tunstallus* sæpenumerò ingenuè fatebatur,) existimarit, multo melius faciliusque potuisse Ecclesiam uti commodiore interpretatione verborum in sacra Cæna, reverenter cum antiquis Patribus de sacra Cæna loquendum judicavit Episcopus, & Transubstantiationis opinionem mittendam esse. Illud etiam

idem *Tunstallus* & scriptis & sermonibus affirmare solebat, *Innocentium* tertium nescisse quid ageret, quando Transubstantiationem inter articulos fidei posuerit: dicebatque *Innocentium* doctis circa se hominibus caruisse: adeò equidem inquit *Tunstallus*, si ipse fuissem ei à Consilio, non dubito me potuisse Pontificem ab eo Consilio retraxisse. Quando Magister *Chedsey* dixerat Catholicos cedere oportere in articulo Trânsubstantiationis, ego non audivi ipsum loquentem, sed qui audiverat mihi narrabat. Quod autem de ejus, aliorumque incarceratione scribis: equidem judico (quod præsentem hanc vitam attinet) quietissimam vivendi rationem illis obtigisse. Nec puto majorem vitæ quietem eligi posse, si non conscientiæ morsus illis molestiam faciat, quia causam sustinent non bonam, sed super arenam fundatam. Quod si vis homines connivere opportere ad tot Romanorum Pontificum supra triginta vitas abominabiles & planè bestiales: potes & Christum etiam reprehendere quod palam aperuit perniciosas enormitates & *Pharisæorum* (qui tum sancti scilicet patres habebantur,) atque etiam Patrum eorum tunc mortuorum: reprehendite etiam *Esaiam*, qui non vult malos dici bonos, denuncians maledictum eum qui sanctum appellat eum qui non est sanctus. Reprehendite S. *Bernardum* qui vocat eos *ministros Antichristi.* Nos meritò excusant ea, quæ alii viri pii scripserunt in hanc sententiam. Reprehendit apertè ea de quibus fatetur turpe esse dicere. *Non operta revelo,* inquit, *sed aperta redarguo.* Ad quod etiam divino mandato sumus obligati, *Esaiæ* 58. 1. *Ostende populo meo scelera eorum.* Quòd dicis quinque Sacramenta apud nos esse reprobata; non rectè reprobata dicis: nos enim reverenter eis utimur secundum Dei verbum, adeoque nec nomen Sacramenti tollimus, sicut est Sacramentum generaliter dictum. Sicut erat Lotio pedum, & multa alia quæ nomen Sacramenti in genere retinere possunt, ut & apud Patres retinent. Verum antiqui Patres, & Scholastici nonnulli affirmant Baptismum, & Eucharistiam propriè tantum dici Sacramenta: *Bessarionis* etiam testimonium est; hæc duo sola Sacramenta in Evangeliis manifestè tradita legimus. Miror te verba S. *Pauli* ad eum sensum torquere, ut ex iis verbis omnes in Missa ceremoniæ stabiliantur. Quum non ignores earum plurimam partem additam multis posteà sæculis ab Episcopis Romanis. Legimus etiam Apostolos cum verbis Evangelii, & oratione dominica consecrasse. Præterea S. *Paulus* jamdudum ordinaverat, ut populus non solum manducâret panem cum ministro, (sicut verba ejus manifestè declarant:) verum etiam ex poculo biberent vides istos penitùs abstulisse Ecclesiæ ordinationem illam Christi & Apostolorum. Qua authoritate hoc factum sit ipsi viderint. Autoritatem illam ego nunquam legendo cognoscere potui. Contrarium invenio nempe omnes omnino homines, prohibitos esse, ne quid de verbo ac voluntate Dei mutent in sacris scripturis tradita. Dicis Scripturas probare orationem pro mortuis, & hoc te benè scire. S. *Hieronymus* dicit librum *Machabæorum*, ad mores non ad stabiliendum dogma valere. S. *Augustinum* dicis in multis locis dubitasse utrum fuerit purgatorium. Id si sit dubitabile, non est obtrudendum tanquam articulus fidei, sed relinquendum ut liberum. *Nam fides est substantia &c. Heb,* 11. 1. *fides non fluctuare debet,* inquit S. *Jacobus. Roffensis* de purgatorio scribit. *Apud priscos vel nulla, vel quam rarissima fiebat mentio.*

mentio. Et quamdiu nulla erat de purgatorio cura, nemo quæsivit indulgentias. Atque ita innumerabilia illa ex indulgentiis lucra nunquam nota fuerant priusquam purgatorium fuisset inventum. Quid jam dicemus ex illis Pauli verbis nobis innui, *Existimantes quæstum pietatem,* si hoc non sit? Hæc mercatura paverat, & adhuc pascit multos pigros ventres, qui verbum Dei strenùe abigunt quantum possunt ne pereant porci! Tandem tamen prævalebit veritas utcunque illi conjuraverint. Quod addis de invocatione Sanctorum, S. *Augustinus* hortatur nos Scripturis potius quàm suis, aut aliorum scriptis adhærescere: nec ipsius scriptis acquiescere sine Scripturarum autoritate. Et certè mea in conscientia hoc sedet, nihil esse ex iis omnibus quæ in controversiam vocantur, quod magis evidentibus Scripturæ testimoniis demonstretur; quàm quod solus Deus sit invocandus: & *per unum Mediatorem, nempe Jesum Christum, Rom.* 10. 14. *Quomodo invocabunt in quem non crediderunt?* In solum Deum credendum, ergo solus invocandus. Distinctio illa de Invocatione & Advocatione, ut si non invocationem Sanctorum, saltem eorum Advocationem probes, inutilis est; quia sicut Christum spoliant honore suo, qui alium Mediatorem quærunt, sic non minus Christo injurii sunt, qui alium Advocatum quærunt, quia *Christum habemus Advocatum apud Patrem*, 1 *Joh.* 2. 1. Et *Esaia* 63: affirmat quod *Abraham ignoret nos.* Equidem credo *Abrahamum partem credentium* non minus esse sanctum quàm alium quemcunque ex Sanctis in Cœlo. Dicis te credere Communionem Sanctorum, quod & omnes credimus. At subinfers te non intelligere quomodo communio Sonctorum esse possit, si non Sancti defuncti orent pro nobis, & nos advocemus illos in subsidium. Atqui Ecclesia Dei longè aliter intelligit Communionem Sanctorum. Nam ex usu communi loquendi sacræ Scripturæ Sancti intelliguntur non defuncti in cœlis, sed viventes in terris. Nec ferè per universam Scripturam veteris & novi Testamenti, Sancti nomen homini additum reperies, quin ut eo nomine intelligatur Sanctus in terris vivens. Aliquando expressiùs loquitur Scriptura, *Psal.* 16. 3. *Sanctis qui sunt in terra, &c.* Omnis voluntas mea in eis. Si quis habuit vel habere potuit, Communionem cum Sanctis in cœlo, *David* certè habuit. Hic autem Communionem quam novit, explicat, hoc est Communionem Sanctorum in terris. S. *Johannes* sic hanc rem exponit, 1 *Joh.* 1. 3. *Quod vidimus & audivimus, annuntiamus vobis, ut & vos Communionem habeatis nobiscum, & Communio nostra sit cum Deo, & Filio ejus Jesu Christo.*

1. Omnis Christi Ecclesia Communionem habet cum Ecclesia Apostolica, *ut vos nobiscum Communionem habeatis.*

2. Consistit hæc Communio Sanctorum in prædicatione verbi, in variorum donorum communicatione ad Ecclesiæ ædificationem in publicis & privatis precibus.

3. *In precibus* autem *fundendis Communionem habemus cum Patre & Filio, vel cum Patre per Filium.* Nulla est hic defunctorum Sanctorum mentio vel ratio habita. Hæc communio ex verbis sacræ Scripturæ non ultra progreditur, quàm ad Ecclesiam in terris. Qui ultra quærunt ambulant in tenebris. Sancti defuncti non vocantur in Scripturis Sancti simpliciter, sed Ecclesia primogenitorum in cœlis, & *Spiritus justorum consummatorum, Heb:* 12. 23.

Erit nobis cum illis communio post hoc sæculum, sed in hoc sæculo qui quærunt hanc communionem, vel è sacris literis proferant quod dicunt: vel audiant illam Domini sententiam: *Frustra me colitis, docentes doctrinas mandata hominum, Matth.* 15. 9. Fateor si usum nostri sæculi, aut aliquot superiorum sæculorum respicias, Sanctos vocari defunctos: sed non hujus aut illius sæculi consuetudo, sed sacræ Scripturæ regula nobis sequenda proponitur. Sed quid de hac re certamus? Qui pro Invocatione Sanctorum tantopere decertant, concedent nobis liberum esse: scilicet tutissimum est accedere ad fontem misericordiæ relictis rivulis. Nec te moveant illi qui dicunt Deo nihil eos detrahere qui orationes suas ad Sanctos dirigunt. Nemo enim magis Deo detrahere potest, quàm qui cultum uni Deo debitum creaturæ transfert. Nam invocatio est pars cultus divini; hunc cultum nullæ creaturæ communicat, qui *gloriam suam non communicat alteri.* Quod attinet ad argumenta illa tua, de Imaginibus, de Jejunio: (quod quidem jejunium absit, ut vel ego, vel quispiam neget: Imò potius ad illud omnes exhortamur: superstitionem tantummodo pravasque opiniones sublatas cupimus.) Cum aliis illis argumentis de reliquiis, exorcismis, in spiritibus scilicet immundis ejiciendis, quod quum ad idololatriam ducit, *Pseudo-Prophetæ* signum est, *Deut.* 13. Ad hæc quamvis omnium facillimè responderi possit, quia tamen otium nunc mihi desit, utpote negotiorum cumulis onerato, quum jam mihi desit Curatus, & parochiam latissimam habeam ad visitandam, & tenue sit corpusculum citò præ lassitudine languens, laboribusque multis attritum: his igitur omnibus de causis responsionem in aliud tempus differendam censui. Si cogitas te nolle *Houghtonam* accedere die Dominico, ne sis parochianis offendiculum: (qua in re non reprehendas me si de parochianis meis maximam sollicitudinem geram, pro ratione magni oneris mihi impositi: constat enim Prophetarum temporibus, sæculisque subsequentibus omnibus, vulgus pronius fuisse ad superstitiones: & malum facilius crescit & longius serpit uno die, quam bona præcepta per mensem integrum.) Proinde illo die Dominico excepto, (nisi fortè in chorum accessurus, quod meo judicio recusare non debes:) si post diem Dominicum finitum protinus accedas, discedasque post mediam diei Saturni, hospes mihi gratus eris. Itaque illa quam prætendis excusatio, accessum tuum non debet impedire. Postrema conclusio tua quamvis sicut jam dixi spem fiduciamque omnem tollere potest ei, qui sit tecum collaturus, non tamen ego cessabo de conversione tua meliora sperare, quàm tu videris de teipso sperare. S. *Paulo* propositum firmum fuit aliquandiu, ut *Pharisæus* moreretur, & Christianorum persecutor: Deus tamen ei & potentiæ, & misericordiæ Thesauros servaverat, quo illum ordinaret ut prædicaret gloriosum illud nomen, quod ante fuerat persecutus. Commendo te omnipotentis Dei bonitati, quæ te spiritu scientia ducat in omnem veritatem. Vale *Haughtonæ* 14. *Octobris.* 1580. Avunculus amantissimus, *Bernardus Gilpinus.*

Quamdiu *Pilkintonus* Episcopus vixerat, jucundissimam cum eo consuetudinem retinuit *Gilpinus.* Mortuo *Pilkintono* successit *Richardus Barnes*: Is in *Gilpinum* infensior videbatur. Hæc res paulo altius repetenda est: *Gilpinus Oxonium* subinde proficisci solebat, maximè, quum junior esset, & sustinendis itineribus idoneus. Accidit forte dum *Oxonium* iret, ut puerum per

viam:

viam cerneret nunc ambulantem, nunc cursitantem. Rogat quis esset, unde, & quò proficisceretur? Respondit ille se ex *Wallia* profectum, *Oxonium* discendi causa petere. *Gilpinus* puerum examinat, invenitque in Latinis literis promptum, in Græcis non ignarum. Num ergo placet, inquit *Gilpinus*, mecum proficisci? Ego tui curam habebo. Assensit ille. Puerum ergo primùm *Oxonium* tulit, deinde *Houghtonam*, ubi in Græcis, & Hebraicis literis egregiè profecit. Tandem ad Academiam *Cantabrigiensem* misit. Hic est *Hugo* ille *Broughtonus* in Græcis, & Hebraicis literis capessendis promptissimus, sed homo levissimus. Nam senescente *Gilpino* utrum sacerdotio *Gilpini* inhians, an ex alia causa ipse *Gilpino* apud *Dunelmensem* Episcopum molestias, & offensiones creâsse dicitur: ita ut Episcopus in *Gilpinum* occasiones aucupasse videretur. Dum in Episcopo animi hæc abalienatio nasceretur mittit ad *Gilpinum*, eumque monuit ut in visitatione loco & tempore constitutis concionem habeat. *Gilpinus* jam paratus erat ad consuetum iter boreale, nempe ad *Tindalenses*, & *Riddesdalenses*: itaque ad Episcopum expedit famulum suum, qui apud Episcopum se excuset, & rationem itineris propositi doceret: oretque Episcopum, ut alium in visitatione concioni accommodet; multos esse qui in visitationi concionare velint, ad apud istos limitaneos nullum esse qui officium illud suppleat, si ab ipso negligatur: se paratum futurum quocunque alio tempore voluerit ad officium præstandum. Famulus profectus ad Episcopum, redit ad *Gilpinum*: quærit ab eo *Gilpinus*, num excusationem suam ad Episcopum detulisset. Detuli inquit ille. Et *Gilpinus*, quid ergo respondit Episcopus? Famulus retulit, nihil Episcopum respondisse, sed tacuisse. At qui tacet, inquit *Gilpinus*, consentire videtur. Itaque *Gilpinus* in suscepto itinere pergit. Id ubi primùm resciverat Episcopus, *Gilpinum* continuò suspendit ab omni munere Ecclesiastico, *Gilpinus* reversus reperit se suspensum quod minime excogitarat. Rem patienter tulit. Episcopus de *Gilpini* reditu certior factus, protinus ad eum mittit, monuitque ut ipsum unà cum reliquo clero *Cestriæ* conveniat. *Gilpinus Cestriam* profectus, invenit Episcopum cum multis ex clero. Omnes in Ecclesiam sunt jussi convenire. Erat cum Episcopo Cancellarius *Johannes Barnes* Episcopi frater, homo flagitiosus in libidinem, an ad turpe lucrum propensior incertum: is multorum in Dioicesi flagitiorum inspector esse debebat, autor erat: sordidi homines nummis impunitatem redimebant: Episcopus passim malè audiebat. Quum jam omnes convenissent, Episcopus *Gilpinum* ad se vocat: hodie, inquit, oportet te concionem habere. *Gilpinus* se excusat: non, inquit; paratus veni, & suspensus sum. At ego te à suspensione liberare possum, inquit Episcopus, & libero. *Gilpinus* respondit se non audere imparatum ascendere. At novimus, inquit Episcopus, te nunquam imparatum esse; id enim ex usu concionandi jam consequutus es, ut & subitò id præstare possis, si volueris. *Gilpinus* pertinaciter hæret in proposito, non ita Deum tentandum respondit: satis sibi esse, si ex justa meditatione aliquid præstare possit. Episcopus protinus ut ascendas, ego te jubeo, inquit, sub intuitu canonicæ obedientiæ. *Gilpinus* paulisper moratus; age, inquit, quum aliter fieri non possit, fiat quod jubet dominatio vestra: & post aliquam moram *Gilpinus* concionem inchoat. Inter concionandum prospexit quosdam non solito more expeditos,

qui

qui ſcriptis excipiebant ea quæ *Gilpinus* protulerat: Pergit ille in concione donec ad exhortationem, & vitiorum reprehenſionem perveneratt. Dilabitur tandem ad illa vitia reprehendenda quæ in illa Dioiceſi regnabant, & in ore omnium erant: atque hoc loco, inquit, Reverende Pater, ſermo meus ad paternitatem veſtram eſt convertendus: Deus paternitatem veſtram ad hujus Dioiceſis curam extulit, eam Deus adminiſtrationis veſtræ rationem expoſcit; eorum omnium quæ tam inordinatè geſta ſunt in hac Eccleſia à Paternitate veſtra expectatur emendatio, exigitur ratio. Et ne forte quum tanta flagitia perpetrata eſſe conſtet, reſpondeat dominatio veſtra hæc neſciſſe, nec ad veſtram noticiam hæc fuiſſe perlata: (hæc verba *Gilpinus* dixerat, quia intelligebat hanc fuiſſe uſitatam Epiſcopi reſponſionem: quum homines quererentur de mala Cancellarii adminiſtratione; ſolebat dicere Epiſcopus illa ad ſuam noticiam non perveniſſe: quæ facta ſunt infecta fieri non poſſe: melius in poſterum ſe proviſurum, ſi quæ ad noticiam ſuam pervenerint.) En, inquit *Gilpinus*, ego hæc ad noticiam veſtram produco: ne dixerit dominatio veſtra aliorum vitio hæc mala perpetrata, non veſtro conſilio, nam veſtrûm eſt quicquid ſive feceritis, ſive ab aliis factum diſſimulando permiſeritis: itaque coram Deo, & Angelis, & hominibus, ego Paternitatem tuam horum omnium malorum autorem denuntio: ego etiam in illo ſtricti judicii die teſtis adero hæc omnia ad veſtram noticiam perveniſſe per me: teſtes aderunt omnes qui hic me loquentem audiunt. Dum hæc *Gilpinus* intonaret, amicos ſuos in magnum timorem & anxietatem conjecit: itaque quum finem dicendi feciſſet, conveniunt eum amici, & cum lachrimis dixerunt, tandem habet Epiſcopus quod diu quæſiverat: tu telum contra te porrexiſti in ipſius manus: ſi prius ſine cauſa offenſus fuerat, quid faciet is qui jam irritatus jure ſuo, vel juris ſpecie utetur ad nocendum? Quibus *Gilpinus* reſpondit, nolite timere; Deus nos omnes gubernat: dum veritas propagetur, & Deus glorificetur, de me fiat voluntas Dei. Poſt concionem omnes ad prandium convenerant: omnes de *Gilpino* metuebant aliquod malum ab Epiſcopo, tacitique eventum rei expectabant: Poſt prandium *Gilpinus* ad Epiſcopum accedit, ut Epiſcopo ſalutato, & valedicto domum redeat. Non ita fiet, inquit Epiſcopus; nam ego te domum tuam perducam: ergo domum redit *Gilpinus* in Epiſcopi comitatu. Quum jam *Gilpini* ædes intraſſent, & ad conclave penetraſſent, Epiſcopus ſubitò arrepta *Gilpini* dextra, hæc habuit verba: Pater *Gilpine*, agnoſco digniorem te eſſe qui ſis Epiſcopus *Dunelmenſis*, quàm me dignum qui ſim rector hujus Eccleſiæ tuæ: præteritarum offenſionum veniam poſtulo; da veniam Pater: ſcio quod pullos quoſdam educaveris immorigeros, qui contra matrem calcitrant: ſed quoad ego vixero Epiſcopus *Dunelmenſis*, ſecurus eſto, nemo tibi moleſtus erit. Amici *Gilpini*, hoc eſt omnes boni exultare cæperunt, & gratias Deo agere, & potentem Dei manum agnoſcere, quod Epiſcopus ei infenſus ita divina potentia correctus fuerit, ut quod in ejus contumeliam primò excogitaverat, cederet ei in honorem. *Gilpinus* intereà uberrimum pietatis ſuæ fructum tulit.

Poſtquam ſenectus ei ingraveſcere cæperat, erat in oppido *Novi-Caſtri Geniſonus* qui fratris filium è transmarinis regionibus redeuntem ſuſceperat: *Geniſonus* vehementer dolebat de fratris filio quem Jeſuitam factum intellexerat,

rat, eumque ad *Gilpinum* misit orans ut juvenis curam habeat, eumque à pravis & perniciosis opinionibus si fieri possit reducat. *Gilpinus* postquam sæpius cum eo contulisset invenit hominem abjecta humilitate insolentissimè superbientem, audacia atque impudentia armatum novis atque inauditis glossematis sacras scripturas corrumpentem. Scripsit *Gilpinus* ad *Genisonum* avunculum; juvenem illum audacissimum venisse ad se non ut disceret, sed ut doceret. Homo inquit magnificum nescio quid de se ipso sentiens sperabat etiam me hac ætate ingravescentem ad absurda quædam agnoscenda allicere. Video *Jesuitas* novas invenisse scripturarum expositiones antea nunquam auditas. Abjecta omni reverentia, audacia grassantur. Audent probare invocationem sanctorum ex *Abrahamo*, *Isaco*, *Jacobo*. Iste pertinaciter tenet Ecc siam Romanam nulla in re errasse. Errores maximè horrendos de indulgentiis; miraculis falsatis, falsatis reliquiis, peregrinationibus, imaginum cultu, de reliquis ejus generis, hæc omnia iste homo mirificus reperit in Evangelio. Omniaque hæc bona esse & sancta contendit. Ego cum tam horrido hominum genere, qui os suum in cælum aperiunt (nam quid est os in cœlum aperire, si non hoc sit sacras Scripturas tam violenter, tam contumeliosè tractare?) cum tàm horridis ingeniis, nihil mihi negotii amplius esse volo: excogitarunt & quotidie excogitant horrenda glossemata, quæ nec in Romana Ecclesia anteà fuerunt audita. Hunc igitur tanquam morbidum pecus ne gregem inficiat missum facio.

Postquam tenue corpusculum variis laboribus confecerit tandem mortem præsentiens pauperes convocari jubet, ad quos orationem habuit, eisque valedixit. Deinde & alios. Ægritudinem contraxit, propè finem Februarii, post varias exhortationes ad Scholares, ad famulos suos, aliosque tandem placide in Domino obdormivit *Martii*. 4. 1583. *Anno* ætatis suæ 66.

Corpore fuit procero, & macilento, naso aquilino, vestitus erat pretii paulo vilioris. Fulgentes vestes omninò fugiebat. In iis quæ ad corpus proprium pertinent, parcissimus erat & antiquam austeritatem retinebat. In iis quæ ad aliorum bonum cederent munificentissimus erat, maximè in pauperes & Scholasticos. Januam apertam esse voluit pauperibus & peregrinis. Domi suæ Scholasticos aluit ut plurimum viginti quatuor, quandoque pauciores. Eorum quæ domi habebat major numerus erat pauperum quibus victum, vestitum & educationem in bonis literis præstitit. Conviviis suos parochianos hospitesque excepit non tantum Saturnalibus diebus ut mos est, sed quia late diffusam habuerat parochiam, magnamque populi multitudinem, convivium exhibuit singulis diebus Dominicis a festo S. *Michaelis* usque ad *Pascha*. Separatos habuit & velut in classes dispositos generosos, colonos, & pauperes, quos omnes suo ordine excepit. Laudare solebat conjugium in clero, ipse cælebs vixit. In Schola ædificanda, instituenda, confirmanda, & in stipendiis annuis Ludi Magistro & hypodidascalo instituendis insumpsit quingentas libras. Ex ea Schola *Anglicanam* Ecclesiam doctorum virorum ingenti multitudine adauxit. Non vitia tantum verum & levissimas suspiciones vitabat. Judicio etiam inimicorum si quos habuit Sanctus habebatur. Fide non ficta, & bonis operibus repletus, Sepulchro tandem sicut acervus tritici tempore suo infertur.

VITA

VITA
JOANNIS VINCENTII
PINELLI,
PATRITII GENUENSIS.

In qua studiosis bonarum artium, præponitur typus viri probi & eruditi.

AUCTORE PAULO GUALDO,
PATRICIO VICETINO.

ILLUSTRISSIMO
ET REVERENDISS.
D. DOMINICO PINELLO, S.R.E. CARD.
EPISC. OSTIENSI,
Sacri Collegii Decano.

PAULUS GUALDUS VICETINUS SALUTEM.

EXIMIUM illum Philosophum, Magistrum, ut Cicero ait, intelligendi & dicendi, cujus nomen æternis præclarum monumentis, nemo non admiratur, gloriatum ferunt aliquando, quod Socrate vivente vixisset. Ast ego non præclarè minus mecum censeo actum, cui contigerit primum eo sæculo nasci, quo non tantum de facie noscere, sed & colere observareque licuerit per annos non paucos JOHANNEM VINCEN-

VINCENTIUM PINELLUM, doctum & probum ſupra omnia pæne noſtrorum temporum exempla; tum vero deinceps vitam ejuſdem moreſque elegantiſſimos commendare poſteritati, in quo quidem munere, ut rei magnitudini mihique adeo ipſi non fecerim ſatis, (quis enim ejus viri merita explicet pro dignitate?) confidam tamen obventurum inde mihi laudis & exiſtimationis non parum, quod lubens contulerim vires omnes meas in Viri CL. res, ſi non univerſas, at quas licuit mihi, ſermone celebrandas. Illud vero quam eximium? extare te nunc ex eadem gente DOMINICE CARD. Illuſtriſſime qui ut JOH. VINCENTIUM, non vi magis affinitatis quam charitatis, perpetuo amaveris, ita videaris hilaris excepturus ſcriptionem hanc meam, quæ gentilis tui laudes prædicare ſit aggreſſa.

Et ſane cui hæc alii inſcripſiſſem, quam tibi? in quo abſolutum actionis exemplar, ut in JOH. VINCENTIO contemplationis propoſitum habemus. Ille per faciles ſemitas, & amœna Philoſophiæ vireta, tu per ſalebras & ſentes Juriſprudentiæ; ille in Muſarum congreſſu, tu in Judiciario & forenſi pulvere; abditus ille in domeſtica bibliotheca, tu in conventibus, in Legationibus, in ampliſſimorum Patrum pæne quotidiano cœtu; in Academia ille Patavina, tu Romæ in oculis orbis terrarum, variis adeo itineribus eo perveniſtis, ut JOH. VINCENTIUM intra limites umbratilis illius vitæ ſuſpexerint omnes, te vero civilibus muneribus exercitum, fides, prudentia, integritas in ſanctiſſ. Cardinalium Collegium cooptarint, in quo collegas omnes, & univerſos Chriſtianæ Reip. Epiſcopos, à Summo Pontifice primus, anteis dignitate, faſtigio illi proximus, à quo non abfuturum te diu boni omnes augurantur. Munus igitur hoc tibi tot nominibus debitum, apud te eſſe patere Vir Illuſtriſſime non indignum prorſus quod extet meæ in nominis & gentilitii ſplendoris tui gloriam obſervantiæ teſtimonium, complectendum tibi ſi non auctoris ratione, at ejus memoria; cujus laudes prædicare conſilium fuit. Illius ego enarrandis rebus geſtis, ut non quam illum decebat operam præſtiterim, at quam ego potui impendi ſane. Et quid homini poteſt dari majus (inquit junior Plinius) quam gloria, laus, & æternitas? At non erunt æterna quæ ſcripſi! non erunt fortaſſe; ſcripſi tamen (ut reſpondeam ejuſdemmet Cæcilii verbis) tanquam eſſent futura. Tu hæc DOMINICE CARD. Ampliſſime, accipe uti dantur, non ſine jucunda magni gentilis tui memoria, delectationi proculdubio futura.

Vale.

MARCO VELSERO II. VIRO AUGUSTANO,

PAULUS GUALDUS VICETINUS SALUTEM.

QUI serio amant MARCE RE VELSERE, eo allicientis naturæ propensione ducuntur, ut rei quam amant bona omnia, perpetuitatem adeo ipsam, in hoc vicissitudinum humanarum æstu contingere flagrantissimè cupiant, qui sane affectus, quo magis intimus, eò semper solertior fuit in perquirendis rationibus, per quas tendere ad propositum hunc finem liceret. Hinc antiquioris ævi decora, historicæ narrationes, tabulæ, signa ærea, marmoreaque; posterioris calcographicum inventum, quæ omnia eò spectant, ut non solum habitus corporum delineare, sed & animorum exprimere ornamenta possimus. Qui sane affectus amores benevolentiæque impulit etiam me ipsum, non modo ut JOH. VINCENTII PINELLI imaginem describendam curaverim, sed &, cum per annos prope XXX, à die quo primum studiosè magnum virum observare cœpi, ad eum quo supremo in sinu meo animam egit, dilexerim supra quam sermone explicari queat, coëgerim etiam intra non magni voluminis angustias, è latissimo rerum campo, præcipua quædam ipsius vitæ capita, tum ut mihi etiam nunc exemplar referrent, ad quod formare me possem, tum vero etiam ut mœrorem levarent, quem mihi incusserat amplissimi viri quam feceram jactura. Propositum hoc meum cum plerique communium amicorum ut fit explorassent, perurgere cœperunt, ut ne publicæ literatorum rei lucubrationes meas inviderem, studiosis scilicet omnibus gratas futuras, apud quos PINELLI memoria, & grata & sancta jam diu esset. Me vero hæ preces, ut non permulcebant, gnarum videlicet tenuitatis meæ, ita in eam sententiam traxerunt, ut fœtum hunc meum dispiciendum traderem, examinandumque tibi V. Clarissimo PINELLI amico, bonarum artium patrono, qui prudentia, eruditione, & animi candore in consilium advocatis, tùm demum pronuncies an è re PINELLI, an è literarum, an è mea sit, ut in lucem hominum prodire sinam qualescunque hasce subsecivarum horarum reliquias, hoc tibi arbitrium ut deferam, faciunt multa; præstantissimorum quo teneris studiorum amor, impollutæ quam nobiscum profiteris religionis patrocinium, & princeps in Pinelliana amicitia locus, qui te potissimum alliciet, ut more majorum his animum advertas, quæ pro tuo nutu vel abdent sese, vel dabunt in conspectum. Mihi enim, cui non alius quam JOH. VINCEN-

VINCENTII gloriæ observatur finis, si tibi eum me assecutum non videatur, sufficiet voluisse saltem, continebiturque scriptio hæc mea intra domesticos parietes, contestatio utique gentilibus meis non injucunda, fuisse mihi cum ætatis nostræ maximo viro non vulgares præstantissimæ amicitiæ rationes.

VALE.

ANTONII QUÆRENGI.

PERPETUA rapidis annis obsiste juventâ
Musarum pia cura liber.
Quaque diem promit, qua mergitur æquore Titan.
Fer magni super astra decus
PINELLI; non rara altæ sapientia mentis.
Non morum sine labe nitor,
Invida Letheæ metuant oblivia noctis.
Promeritus quoque tollat honos
Insignem cælo PAULUM, quem dulcis amici
In tantum laus egit opus.
Gloria Germanæ gentis te VELSERUS heros.
Ante alios per docta virum
Agmina dimittat celebrans: illo auspice tutam
Ad Gades ad Bactra viam
Carpe volans, famæque diu te crede vocanti.
Ingressum quocunque feres
Te lætæ excipient urbes, sed lumina Tusci
Præsertim tibi clara maris,
Magnanimi plaudent Ligures, civemque verendum
Posteritas imitata colet.

ALOYSII VALMARANÆ
VICETINI E SOCIETATE JESU.

TE PINELLE, reum mortis genuere parentes,
Et vitæ ingressus janua mortis erat:
Lactea Letheis miscebat pocula poclis
Parvuli, eratque viri tempus edentis edax:
Longa brevi moriens traxisti funera vitâ,
Longior at longo funera vita subit:
Nam GUALDUS calamo, quod non potuere parentes
Stirpe, virûm in memori vivere mente dedit.
Quæ tibi vita fuit, non est: tibi vita perennis.
PINELLI inscriptus Vita libellus erit.

BERNARDI STEPHONII
E SOCIETATE JESU.

OPACA PINUS, & vetusta, nobilis
Gnidi Paphique sylva, sibilantibus
Comis sonora: sic susurrus ingruat
Tepentis aut Favonii, vel arduis
Serenus Auster implicata brachiis
Volutet usque ludibunda murmura:
Beata sic perennitas aquæ tibi
Amica, semper obloquente sibilo
Comæ volumen humidum secus citans,
Amœnitate fertili riget nemus:
Ut hinc & inde Pinea gravis nuce.
Comas onusque sustinere vix queas:
Vige salubre Cypridis nemus domus:
Vige perenne gaudium Liguriæ:
Quod & benignus educat Gnidi lepor:
Quod & leporis aura Paulus educat,
Superstitatque, sospitatque fœtibus
Tuis, suisque: Paulus unus omnium,
Quot & fuere, quotque sunt, eruntque post,
Amœnitatis instar integellulæ,
Amoris, & decoris, & tui sequax,
Tenaxque

Tenaxque veritatis, & boni tenax,
Vige: vigebit aureus simul decor:
Vige: vigebit elegans simul fides:
Datura frigus hospitale posteris,
Domus virentis usquequaque textili
Repexa fronde: sive littoralibus
Maritimisque floreum leporibus
Cubile perbenigna garrientibus,
Ut ante, semper apparare gesties:
Alumna seu Cytheris evocaverit
Ligusticasque Romulasque Gratias,
Jocis remixta Lydiis & Atticis.
Tuos ad hosce cespites frequens ego
Meusque Paulus, ingeni gravis lepor.
Tuos ab usque Regia Cypro satus.
Ab ultimaque Pineos origine
In hoc cacumen editos, in id decus,
Redordiemur invicem: modis ego:
Ut ut libebit ille: sive libera,
Severiore lege sive mavolet
Rotundiora verba dulce volvere:
Utroque mirus artifex, tui memor.
Vigebis usque: spondet id Gnidi Charis.
Et hic vigebis in sodalis hortulis,
Loquente semper irrigata rivulo:
Ut alba poscit, alba reddit ut fides.
Et has, arata literis fidelibus,
Sodalitatis indices notas geres.
Meâ ne stirpe lætiore creverim,
Tua ne PAULI culte diligentia
Amica Pinus, ambigo. Sed hoc liquet,
Quod interire posset, id dedit genus,
Quod interire nescit, hoc AMOR dedit.

FAMIANI STRATÆ

E SOCIETATE JESU.

AMOREM audieram patrem doloris;
Nec dum credideram, utriusque mores
Longe dissimiles, fefellerant me.
Sed jam percipio miser, querorque
Vero verius esse quod negabam.
Nec solus queror, hoc idem queruntur
Mecum, docte PINELLE, qui te amarunt,
Nam quis docte PINELLE, non te amavit?
PAULUS ante alios pereleganti
Ne totus pereas vetans libello.
Partum in pectore sentiunt dolorem.
Infantem sine lachrimis dolorem

Qui nasci nequit. Et Catoniano
Mi supercilio quis exprobabit
Lachrimas oculis perenne fusas!
Quid ergo? ex oculis Amor creatus
In pectus cadit, hic creat dolorem.
Qui vestigia per paterna, ad ipsos
Se refert oculos, & inde adauctus
Lachrimis, velut annis imbre, prima
Incunabula pectoris revisit.
Hinc dolere, & amare se sequuntur.
Qui dolor modo natus occidente est
Te PINELLE, in Amore delitebat.
Proque uno dolor occidente, mentes
Multrum numerosus occupauit.
Sic quæ sidera per diem latebant,
Apparent moriente Sole, & uni
Plurima face funus exequuntur.

JOSEPHI CASTALIONIS J. C.

EDITUS antiqua Ligurum de stirpe parentum,
Parthenope imperii claro quos auxit honore,
Venerat exemplar morum PINELLUS in urbem.
Quam posuit pulsus Phrygiis Antenor ab oris,
Ingenii ut cultus caperet juvenilibus annis.
Ac licet in libris illic exegerit ævum
Abditus, & Regum vitarit tecta superba,
Pollicitis magnis, precibusque vocatus in aulam:
Haud latuit, vixitve ullo tamen ille beatus
Rege minus. Testis Germania, testis Hiberus,
Cumque Italo testis celeberrima Gallia tractu.
Nam quo non adiit PINELLI gloria? Quisve
Conspicuæ titulo doctrinæ floruit usquam,
Cui cum PINELLO fuerint commercia nulla?
Democriti incultos quis jam mirabitur agros?
At tibi susceptos nemo non PAULE labores
Laudibus in cælum tollit. Tu postera sæcla
Quod stupeant, serique imitentur rite nepotes,
Digeris in libros, & mores exprimis ejus,

Sollicitis

Sollicitis qui opibus Regum secura potentum
Privatæ novit præponere commoda vitæ.
Tu pius officium merito persoluis amico,
Cumque tuo longum producis nomen in æuum
Illius, officiantque caves oblivia neutri.
Hinc quoque permultum sumit VICETIA lucis,
Et tanto natale solum se jactat alumno.
Felix qui caro capiti, patriæque tibique
Struxisti doctis monumenta perennia chartis.

LAURENTII PIGNORII.

O QUOS sollicitat doctarum forma Sororum.
Dulci alit aut sapientia cura,
Quos juvat emeritæ splendescere frontis honore.
Decerptæ ex Helicone beato:
Si lubet ô longum cælesti accumbere mensæ,
Atque animum perfundere sacro
Nectare, non alios quam PAULI evolvite chartas.
Queis pius inclyta nomina amici
Imprimit æternum mansuris, ille perenni
Eloquio bonus, aurea vitæ
Concludit præcepta, virumque informat amantem
Musarum, & laudabilis oci,
Qua valeat certam Sophiæ contingere metam.
Et Famæ decurrere campo.
Non legat hæc cui stat foribus confixa superbis
Mens, effræni perdita luxu:
Non qui inhiat gemmis, perituro-ve incubat auro.
Qui patriam, miserosque penates
Servitio premit infando. Num dicere laudes
GUALDE tuas ego carmine tentem?
Anne idem, mare cum fervet, deprendere nôrim
Quot veniant ad littora fluctus?

VITA

VITA
JOANNIS VINCENTII PINELLI,
PATRICII GENUENSIS.

HOMINUM qui in ſcientiarum mitiorumve literarum ſtudia incumberent, reperti ſunt omni ævo adeò pauci, quibus ſolidus unicuſque earum fructus propoſitus ex animo eſſet, ut ſi quis ejuſmodi fortefortuna compertus aliquando ſit, ad miraculum vergeret, raraque ut dicitur in terris avis, ſpectaculo magis eſſet quàm imitationi. His enim qui literis operam unquam navarunt, is ut plurimum obverſatus eſt finis, ut aut rem quærerent, nummaria quadam nundinatione profectum diſtracturi, aut inanes honores ut conſequerentur, propoſita ſibi ſcenica quadam & inſolenti oſtentatione, iis omnibus deliciis deſpectui penitus habitis, quas literarum ſuavitas, optimorum auctorum tractatio, doctorum hominum repetita conſuetudo, eruditorum & ſui amantium animis inſtillare conſueverunt. At non ita quos expreſſit Chriſtianus Rhetor; 'Magno, ait, & excellenti ingenio viri, cum ſe doctrinæ penitus dediſſent, quidquid laboris poterat impendi, contemptis omnibus & publicis & privatis actionibus, ad inquirendæ veritatis ſtudium contulerunt, exiſtimantes multo eſſe præclarius humanarum divinarumque rerum inveſtigare ac ſcire rationem, quam aut ſtruendis opibus, aut cumulandis honoribus inhærere.' *Luculenter ut ſolet. Doctrina enim ipſa,*

Lactan. in præfat. lib. 1. de falſ. Relig.

——pretium ſibi, ſolaque late
Fortunæ ſecura nitet, nec faſcibus ullis
Erigitur, plauſuve petit clareſcere vulgi,
Nil opis externæ cupiens, nil indiga laudis,
Divitiis animoſa ſuis, immotaque cunctis
Caſibus, ex alta mortalia deſpicit arce.

Claudianus Panegyr. in conſul. Manl. Theo. in prin.

Hæc omnia, ætate noſtra intimè nota, & vitæ inſtituto comprobata fuere, uni ferme *JOH. VINCENTIO PINELLO* Cl. viro, cujus nunc vitam in publicæ rei commodum, & in veteris amicitiæ teſtimonium exordimur. Ejuſce rei ſpecimen, ab ipſo, ineunte etiam adoleſcentia exhibitum, teſtem habet *PAULUM MANUTIUM*, qui anno MDLXVI. per Epiſtolam *OCTAVIO SANMARCO* gratulatur, quod ſe Patavium

Epiſt. 16. lib. 7.

vium studiorum gratia contulerit, & amicitiam cum PINELLO inive-rit, in hæc verba; 'Nam de JOH. VINCENTII PINELLI con-'suetudine nihil dico, non enim dubito, quin ipse jam perspexeris, quæ sint 'in illo juvene virtutes, quæ probitas, quæ humanitas: ut omni dignissimus 'honore sit, qui tamen ab omni honorum cupiditate, sola virtute contentus, 'longissimè distat. Hæc ille. Quæ sanè laus, ut ad animi compositionem, & ad institutionem educantium creantur, manat etiam à majorum præstantia, & nobilitate; fortes enim oriuntur fortibus, ut in confesso est. Cujus domestici ornamenti compendium hic attingemus, non quia monstrari egeat, sed quod ea demum germana laus est nobilitatis, quæ inter majorum imagines aditum sibi comparat ad immortalitatem. Gentis PINELLÆ unius è duo de triginta Reipub. GENVENSIS nobilioribus & antiquioribus, meminit VBERTVS FOLIETA, his verbis: 'Gens PINELLA 'nobilis & pervetusta, multos egregios atque insignes viros, patriæque petu-'tiles tulit. At encomium hoc, jejunum fortasse visum, extorsit acris judicii viro laudationem illam, qua vix ullam apud eundem reperias ampliorem, ea sic se habet: 'Gens enim PINELLA apprime nobilis, turbulentissimis 'civitatis nostræ temporibus, procul ab omni fastu & ambitione, ab omnibus-'que civilibus contentionibus remota, cùm nullo loco operam & industriam 'suam Reipub. subtraxerit, nullumque illius procurandæ aut munus unquam 'intermiserit, aut laborem subterfugerit, non tamen aut ex malis publicis cres-'cere unquam studuit, aut per publicam privatamve cujusquam injuriam in al-'tiorem potentiæ aut dignitatis locum ascendere contendit. FOLIETÆ præclarum testimonium de familiæ PINELLÆ splendore & vetustate, comprobabit minimè novitius scriptor ELVTHERIVS MIRABELLIVS, cujus de Gothorum Regibus sermonem habentis hæc sunt; Ex familia PINELLA ortus est ILDOVALDVS sextus Rex Gothorum. Exscripsit hæc FANVSIVS CAMPANVS, auctor nondum editus, cui Gentes Italicas illustriores, earumque origines recensere curæ fuit. Ejus mihi copia facta est ab amicissimo viro PAVLO TÆGIO, cujus animi candorem, & multiplicem rerum usum, liberalemque doctrinam, PINELLVS noster magni semper fecit. Sunt autem qui nervosè asserunt (rumore ne domestico, an certis argumentis nixi, non satis scio) PINELLOS Cypro oriundos, manasse à Regia Lusitanorum domo. Mihi neque in horum, neque in Eleutherii verba juranti, compertum quidem est, gentem hanc insignibus præditam ornamentis, inter Italicas clariores recenseri jure meritò posse. Ideoque ego domestica PINELLORVM ornamenta consulto prætereo, Senatores videlicet, Militiæ Præfectos, Reipub. Duces, & alios complures, optimè de posteritate meritos, quorum, domi forisque, ad laudem, & gloriam extant gestarum egregiè rerum præclara monumenta. Summorum item Pontificum, & Regum aliquot perhonorifica decreta, INNOCENTII scilicet VIII. cujus avia PINELLORVM Gentilis fuit, ALEXANDRI VI. FERDINANDI patris, & ALPHONSI filii, Arragoniorum regum, quorum mihi omnium diplomata videre contigit, lubens omitto, rem actam minime acturus, illud sane satis sup[illegible]fecit, DOMINICI PINELLI Cardinalis

Lib. de Clar. Ligurib.

Lib. I. cap. 18.

 amplissimi

amplissimi nunquam intermorituras laudes, institutæ narrationi leviter aspersisse: at iis, optimo quidem fato, scriptorem alium tanto oneri parem obtigisse gratulandum. Supra gentilitia ut diximus decora, *JOH. VINCENTIUS* noster, natalibus Neapolim patriam sortitus est, Urbem Italicarum ferè omnium nobilissimam & elegantissimam, quam loci amœnitas, & urbanæ nobilitatis splendor eò provexerunt, ut Hispanis, qui nunc ejus potiuntur, vernaculæ vocis, qua Italicè Neapolin appellamus, illud Hispanicum etymon unicè probetur, quo urbs Neapoli ornatior in eorum ditione extare usquam pernegatur. Et sane Hesperidum Alcinoique horti, præ Neapolitano agro ignobiles inamœnique fuerunt: nec aliunde videtur maximus poetarum laudandæ Italiæ, multiplex illud, & nobile argumentum arripuisse. Eximia enim sunt illa, tractusque hujus terrarum peculiaria.

Virg. Georgic. lib. 2.

Sed gravidæ fruges, & Bacchi Massicus humor
Implevere: tenent oleæque armentaque læta.
Hic ver assiduum, atque alienis mensibus Æstas,
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.

Et profectò apud non iniquos rerum æstimatores, quid mollius eo cælo? quid uberius eo solo? quid hospitalius illo mari? Splendidissimam igitur patriam nactus *PINELLUS*, nascitur anno MDCXXXV. patre *COSMO*, animi maximi viro. Huic Ennianum illud animo volventi, Multos rem suam bene gessisse patria procul, Genua placuit Neapolim proficisci, magnam ibi copiosamque mercaturam facturo. Et vero Genuensium privatæ publicæque cum Hispaniarum Regno contractæ rationes, Neapolim eos frequenter advocant, cujus regni non contemnenda hodie portio Genuensibus cessit. Negociationem autem liberalem illam & minimè sordidam, civibus urbium liberarum & probari, & ornamento esse, extra controversiam est. Ex quo capite *COSMUS* apprimè laudandus, quem Bartholomæus Maranta 'probæ vitæ, 'sanctæque religionis unicum exemplar appellat. 'In quam sententiam Folieta; *COSMI* enim eximia animi moderatio, & nostræ ætati conspecta, & 'posteritati memorabilis inprimis est, nam nemo in quærendis opibus castius est 'versatus, famamque & mentem ab omni sordium & avaritiæ labe integriorem 'purioremque servavit; & iis opibus partis, quæ ad cultum honorificè tuendum sufficerent, modo cupiditati salubriter posito, omnique quæstus genere, 'ac sollicitudine valere jussa, præclarum exemplar posteris ad imitandum in se 'constituit, præterea, nulla in re privatæ ac civilis vitæ modum excessit, præterquam in ædificiorum magnificientia, sumptibusque in filiorum cultum, in 'bellis, in aulis Regum, in gymnasiis magnificè tuendum largè suppeditandis: 'qua in laude perpetuæ & contestatæ gentilitiæ commendationi proximus fuit. Nupsit *COSMO CLEMENTIA RAVASCHERIA* è Lavaniæ Comitum nobilissimo stemmate, Bariensis, uti appellant, Prioris filia. Suscepit is ex ea filios sex: mares quaternos, fœminas binas *CORNELIAM & LUCRETIAM*: illa *JOH. SIMONI CARACCIOLO*, hæc *ANTONIO GUEVARÆ* collocatur: Capuæ ille, hic Nidi primarias equestris ordinis curias (vulgo Seggi) domestica dignitate attingebat.

Cic. Epist. 7. ad Treb. lib. 6. fam.

tingebat. Spectat autem ad quinas patriciorum hasce curias, seu conventus mavis, Neapoli urbanæ annonæ, & civilis Juris procuratio, quibus è stato, & legitimo familiarum numero quinque viri ex urbana nobilitate præficiuntur. Eò proceres itare, tum Reipub. tum animi gratia consueverunt, ex quo fit, ut magnam etiam apud exteros consecutæ sint hæ publici Consilii Sedes sermonis hominum celebritatem. Ei fratrum qui primus natus est, *GALEATIO* nomen fuit. *JOH. VINCENTIUS* secundo loco, *CAROLUS*, qui admodum adolescens periit, tertio, *JULIUS* quarto editi sunt. *JOH. VINCENTIO* contigit ut geminus nasceretur; eodem enim partu, & ut ferunt octimestri, infrequenti admodum, & dubiæ videlicet ut medicis placet, vitalitatis, cum *CORNELIA* sorore prodiit in lucem. Et sanè æquum erat admiranda vitæ primordia illi obtingere, cujus ingenium, & vitæ rationem posteri nunquam satis admirabuntur. At *COSMUS* pater cum ad CCC. Mil. aureorum summam rem domesticam & familiarem, fælici eventu redegisset, *JOH. VINCENTIO* tum Patavii degente, obiit jam octuagenarius. Is filium qui reliquos ætate anteiret, ceterosque deinceps è familia maximos natu, amplissima Primigeniorum jura testamento sibi habere jussit. Dum viveret, oppidum Neapoli proximum comparavit, Julianum nomine, loci deliciis insigne, & incolarum frequentia: ibi ipse Prætorium elegantissimum, peramænos hortos, laxa vivariorum septa, regio prope more excitaverat. Multò antequam vita excederet, mercaturæ nuncium (quod etiam *FOLIETA* testatur) lubenti animo remiserat, atque à majori natu filio minoribus certam pecuniæ partem testamento legaverat, quam *GALEATIUS* religiose persolvit semper, *JOH. VINCENTIO* præsertim, & quidem magna cum accessione, quod fratris enixos ad virtutem conatus vir ornatissimus unice amaret: ideoque inter hos fratres ad ultimum usque vitæ spiritum gratia non rara, mutuique amoris specimen perjucundum animadversa: &, quod mirere, adeo fratrum omnium horum pectoribus *JOH. VINCENTII* virtus insederat, ut siquando dissidiorum exordia uxoribus filiisve seu affinibus (ut fit) incidissent, tunc eum per litteras non consulere, ejusque rescriptis non obsequi religioni haberent. *GALEATIUS*. adolescens ad bellicam gloriam aspiravit, navavitque strenuam operam *PHILIPPO* II. Hispaniarum Regi in bellis, Senensi, Truentinoque, & ad Echinadas nobili illo navali certamine, quo Turcarum opes debilitatæ afflictæque, nostris maris imperium veluti precariò concesserunt. Itaque *GALEATII* spectata industria *PHILIPPUM* allexit, ut Turonensem Ditionem, quam ille in Lucania sui juris fecerat, Marchionatus titulo ornaret, cui beneficio majus quippiam adjectum volens, eundem Acheruntinum Ducem declaravit, cùm Acheruntiam vetustissimam Apuliæ civitatem, cujus Horatius meminit, quæque hodie Acerenza, sibi acquisivisset. Viri hujus encomium ex *FOLIETA* desumptum exscripsimus, quia narrationi nostræ animadvertimus non minimo ornamento futurum. '*GALEATIUM* in paterno sinu, paternaque cura & diligen-'tia educatum, omnesque artes non modò libero homine, sed summæ fortunæ 'amplitudine dignas edoctum, non magis paternæ peramplæ opes, quàm suæ 'ipsius virtutes ac merita extulerunt, quippe qui omnia vitæ munera cumulatè

Plutar. lib. 5. de placit. philosoph. c. 18.

'implerit, omnesque officii gradus erga propinquos, & ditioni subjunctos, at'que adeo omnes homines, persanctè, & diligenter servarit: nam propinquos '& amicos liberalitate & hospitalitate, subjunctos vero æquitate, justitia, 'charitate coluit, veritatis in omni vita retinentissimus. Duxit uxorem, '*LIVIAM* nomine, è vetustissima familia Squarciafica, a qua dotis nomine 'accepit, in Japygia Galatenæ Marchionatum, Galatena, Cupertino, Velia, '& Librano, elegantibus oppidis insignem. Delectatus est is polytropia qua'dam, & varia peregrinarium rerum experientia, quam ipse sibi, non pervo'lutandis libris, ut *JOH. VINCENTIUS*, sed profectionibus pepe'rerat, & gentium externarum moribus indagandis. Et profecto bivium hoc 'ad civilem prudentiam ducit regiis & compendiariis itineribus. Libri enim, 'ut sensit Demetrius Phalereus, nos de plerisque admonent, quæ ne amici 'quidem audent attingere: turpia honestaque omnium ætatum exempla ob ocu'los ponunt, quæ à vitio avocent; quæ ad virtutem impellant. Peregrinati'one verò, nisi quispiam secum ipse peregrinetur, tanta rerum vis, tanta un'dique colligitur sapientiæ copia, ut quisquis illa afficitur, ceteris excellere 'videatur. Itaque nobilis ille orbis terrarum peragrator, domo Tyanæus, *Philostrat. lib. 1.* 'conducere adolescentibus ajebat, voluntarium sibimet ipsis exilium indicere; 'hoc tamen, ut nihil aliud, profecturis (quæ fuit *GALEATII PI'NELLI* sententia) ut res admirari desinerent, seposita, quod nemo non 'præclarum ducat, eorundem ignoratione. Ita mihi ille, cum ipsum officii 'gratia Neapoli aliquando convenissem. Decessit is de vitæ statione anno 'MDXCVIII. exacta planè ætate, omnium pene hominum ordinibus Neapoli 'ejus mortem dolentibus, cujus vitam summo cum splendore traductam proba'rant, cujus virtutem, cujus prudentiam non semel experti erant. Unicum 'filium reliquit *COSMUM* avi cognominem, qui partæ jam gentis existi'mationi, præstantiori aliquo decore consultum in posterum volens, magni 'Cancellarii munus è septenis Regni Neapolitani, post Proregem, insigniori'bus, grandi pecunia, LXX. aureorum millibus coemit, successitque *CÆ'SARI D'AVALO*, magni illius Vastii Marchionis filio. Proceres Nea'politani permolestè tulerunt, honorem eum sibi ereptum, & in peregrinum 'hominem collatum; egeruntque cum *PHILIPPO REGE*, ut empti'onem irritam faceret, quod advenis hæc capessere non liceret. At *COS'MUS*, & exemplo *ANDREÆ AURIÆ* affinis sui, qui æquè olim 'magno munere fuerat Neapoli functus, & gentilitiis meritis, apud Regem 'obtinuit. At in semitam redeuntes, lectorem monitum volumus, secuisse nos narrationem hanc vitæ *PINELLIANÆ* in præcipuas sectiones duas. Continebit altera, quantopere *JOH. VINCENTIUS* eruditionem eruditosque amarit, quo conatu in scientias incubuerit, quo delectu nobilium ingeniorum monumenta conquisierit, qua demum via pervenerit ad fastigium immortalitatis. Complectetur altera, tum mores ejusdem, animique ornamenta, tum vitæ, cultus, nobiliumque institutorum rationes, quibus ipse quoad vixit laudatissimè usus est. Perspicuum hinc erit & constabit, primum, ingentem eam esse voluptatem, qua perfunditur serius, qualis ipse omnino fuit, literarum amator: deinde cuilibet qui velit ipsum imitari, latissimum patere (curis & ambitu procul) existimationis &

gloriæ

gloriæ campum, in quo summa cùm animi tum corporis tranquillitate, Philologia & Musis comitantibus, versari possit. Verè enim ille; 'Unam esse ex omni laudum genere, ingenii gloriam, qua sine ulla cujusquam querela perfrui ad extremam usque homines soleant. Quibus accedet in corollarii non minimi vicem, mentis molestias, & animi ægritudines levari semper, abigi plerumque, suavissimis illecebris studiorum, quæ & ipsas eruditorum animi remissiones condire adeò solent, ut quæcunque sine illis aliquando obtigerint, insuavis prorsus animi palato videantur. Optimæ igitur indolis puerum *JOH. VINCIENTIUM* pater eruditis viris, nobili Philosopho *JOHANNI PAULO VERNALIONI* inprimis tradidit instruendum, qui eum brevi græcè latineque doctum, ad eum profectum evexerunt, ut literarum humaniorum periodo Neapoli absoluta, Juri civili, Philosophiæ, & Mathematicis non perfunctoriè fuerit initiatus. Vidit hæc prædicavitque Bartholomæus Maranta insignis Medicus, qui Methodum suam simplicium medicamentorum evulgaturus, inscripsit eam Anno MDLVIII. *JOH. VINCENTIO*, tres tunc & viginti annos nato. Appellat autem in Epistola ea quam editioni præfixit, 'doctissimum, medicæque materiæ peritissimum: hæc addens; huc accedit, quod bonam partem eorum quæ in meo libro continentur, in tuis hortulis observavimus, in quibus quamplurimas plantas ex variis remotisque regionibus, magno illas quidem impendio advectas, perpulchrè aliis, de quibus sæpe etiam inter nos commentati sumus, innumeras admirabilesque naturæ varietates magna cum admiratione pensitantes. Illa vero ejusdem *MARANTÆ* quàm præclara! Hanc Plantam, non contemnendis conjecturis, Dioscoridis Pistacium credit esse *JOH. VINCENTIUS PINELLUS*, vir (ut ceteras animi dotes propè innumeras taceam) materiæ medicamentorum ut quivis alius peritissimus. Neque hoc tantum adolescens callebat, sed & alia plurima, si eidem Marantæ credimus, ita scribenti; Nam etsi in gravioribus studiis à teneris usque annis versatus, inprimisque in Jurisprudentia, atque in re tam Philosophica quam Mathematica, in quibus ita excellis, ut nulli eorum qui sese in iis jactant concedas; Medicam tamen materiam ita perfectè calles, ut omne studium in hac una scientia consumpsisse videaris. Hoc vero eò magis verum est, quod non minus in Græcarum literarum, Latinæque eloquentiæ, & poeticarum rerum studiis præstas. Ut ex his in magnam admirationem traducamur, qui fieri potuerit; ut omnia hæc in adolescentem convenirent; præter suavissimos & sanctissimos mores, de quibus ita *MARANTA*; 'Adde & optimos integrosque mores, quibus omnius te, nobilissimamque familiam tuam, ita exornas, ut pater tuus *COSMUS*, probæ vitæ, sanctæque religionis unicum exemplar; hoc uno inprimis se felicem prædicet, ac jucundam se agere senectutem testetur; nihilque non sibi de te magnum, quod prudentem virum sperare deceat, promittat. At quia musices cognitio sapientibus viris non minima Philosophiæ portio semper visa est, eò quod humanas affectiones egregiè curet, animosque ab officio deflectentes in semitam revocet; ideo etiam huic operam suam impensam voluit, præeunte domestico tunc & familiari præceptore Philippo de Monte, quem vidit nostra ætas Phonascum Cæsarei Chori. Animi recte constituti indicia hæc sunt, quæ usqueadeò Philo-

Bar: Maranta.

Lib. 2. Cap. 72.

phorum

phorum quidam olim comprobarunt, ut se matutinos ad lyram componerent, somni torporem & somniorum deliria ablegaturi. Animadverterat autem hic noster, domi, inter amplexus parentum, & familiarium obsequia, in urbe deliciarum plena, militaribus & equestribus, quàm Musarum studiis aptiore, non perventurum sese ad eam gloriæ metam, quam sibi destinarat, ideò Gymnasii Patavini fama permotus, quod ceterorum in terra Italia Policletæam normam appellaris, captusque nomine, & amore,

Jacob. Rufin. Patav.

——Urbis tam nobilis ævo,
Quàm studiis, & Dardanio positore verendæ.

Profectionem incipit meditari, repugnante tamen patre, jam senio confecto qui spes suas omnes in hoc uno adolescente collocarat, cui jamdiu redituum amplissimorum procurationem senex optimus mandarat, nullis unquam ab eo exactis rei familiaris rationibus, ut olim narrare *JOH. VINCENTIUS* consueverat. Perstabat uti diximus in sententia pater, ægreque charissimum filium à se divelli patiebatur, cujus rei testem damus *SCIPIONEM AMMIRATUM*, qui in dialogum vernacula lingua conscriptum, Marantam Medicum narrantem induxit, *JOH. VINCENTII* patrem profectionem hanc summopere aspernatum, quod eum Neapoli etiam putaret proficere in literis posse. Subdit idem, filii voluntati tandem obtemperasse indulgentissimum patrem; & sese tunc, nobilissimi adolescentis precibus, hoc propositum, crescentis lunæ symbolo expressisse, adjecta Epigraphe, *REDIBO PLENIOR. JOH. VINCENTII* virtuti (cujus se olim prædicat conjectorem) id symbolum datum. Narrat ibidem Maranta, intuenti sibi gloriam, qua hic adolescens maxime excellebat, emblema hujusmodi excidisse; arcum videlicet ita intentum, ut cornua propè coire videantur, imposita sagitta, cujus ferri acies in cœlum tendat, & omen inscriptum, *SIC ITUR AD ASTRA.* Hæc, quæ ille pluribus, hic eà mente recensui, ut ex illis, patris in *JOH. VINCENTIUM* amor, ut quæ Neapoli discessuro impedimento fuerint, ut qua famæ celebritate motus fuerit, adolescens annos natus quinque vel sex supra viginti, deprehendatur. *AMMIRATI* dialogus prodiit Anno MDLXII. quo, si, lunæ plenæ instar, absolverat universum orbem disciplinarum, afferente Ammirato vaticinatum se, & multò ante prospexisse præclaros *JOH. VINCENTII* ad gloriam, & immortalitatem conatus, quò pervenisse dicemus eum, qui spatio XL. annorum iisdem vestigiis insistens, eadem studia, nunquam remissa, vehementi illa animi contentione, fuerit amplexatus?

Dialog. Symb. Heroic.

Claudianus. Panegyr. in consula. Manl. Theodor. in Princ.

——Uno se pectore cuncta vetustas
Condidit, & major collectis viribus exit.

Huc pertinet aliud emblema, quod ipse sibi Patavii degens concinnarat; terrarum orbis, quem serpens ambiret horizontis in morem, & huic superstans radiato capite albens columba, adscriptis sacrosancti Evangelii verbis,

ΓΙΝΕΣΘΕ ΦΡΟΝΙΜΟΙ ΩΣ ΟΙ ΟΦΕΙΣ ΚΑΙ ΑΚΕΡΑΙΟΙ ΩΣ ΑΙ ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΙ, docturus, prudentiam ſibi non vafriciem placere. Oderat ille verſutos, fallaces, & veteratores, qui ſubdolis ingeniis virtutis nomen obtenderent, informi perſona virtutum parentem prudentiam dehoneſtantes: aliud agere aliud ſimulare improbum ducebat, cui nefas fuit ſemper, nor ita ſe gerere, uti inter bonos viros bene agier oportet. Prudentia autem ſine ſimplicitate calliditas eſt, ſimplicitas ſine prudentia, ſtultitia. Symbolum hoc, in auctarii vicem, imagini *JOH. VINCENTII*, quam amici ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ, in æs affabre incidi curavit, adjunxit *MARCUS VELSERUS* II. *VIR* Auguſtanus, humaniorum literarum, & Catholicæ religionis laude clariſſimus. Geſtabat ille quandoque aureum annulum ſignatorium, in cujus pala itidem aureus hic idem columbæ orbis & ſerpentis character extabat, nullis tamen adſcriptis literis, niſi quà circuli pars interior digitum amplexatur, ubi hæc è Pindaro inciſa: ΜΑΚΥΝΩΝ ΤΕΛΟΣ ΟΥΔΕΝ. Utebatur hoc ille, quoties ſe rei alicujus commonefieri opus eſſet; excitans ſeſe Pindarica gnome, ut innueret, momentum præcipuum conficiendi negotii, in arripienda occaſione conſiſtere. Venit ergo Patavium *PINELLUS* vergente jam anno *MDLVIII.* indicante id Maranta, qui ſub initium Julii menſis ejuſdem anni, ita ad Gabrielem Fallopium Medicum primarium ſcribit; '*DE PINELLO*, eſt enim juvenis, præter antiquam generis nobilitatem, & Græcis, & Latinis literis impenſè eruditus, & cùm 'liberalium artium ferè omnium cognitionem profiteatur, tum in hac ipſa de 'ſimplicibus medicamentis ſcientia plurimum excellit, in primiſque in expen- 'dendis doctiſſimorum virorum ſententiis acri pollet judicio, quod & tute ipſe 'fatebere, cùm illum intus & in cute (ut dicitur) noveris: paucis enim poſt 'menſibus Patavium ſtudiorum cauſa ſe recipiet. Hoc poſtremum caput confirmat Epiſtola Hieronymi Seripandi Archiepiſcopi Salernitani, & maximi Cardinalis, qua ille anno *MDLIX.* Patavium ad *JOH. VINCENTIUM* Italicè ita ſcribit; inter cetera; gaudere ſe ſibi, quod ex laudatione ſua in funere *CROLI V.* optimi Imperatoris, arripuerit occaſionem amicitiæ cum *PAULO MANUTIO* contrahendæ. Hinc duo præterea eliciuntur: alterum; jam tum à magnis viris *PINELLI* habitam rationem, alterum, hoc anno eam cum *MANUTIO* conſuetudinem & amicitiam junctam, ut hic nunquam Patavium veniret, quin ad *PINELLUM* hoſpes familiaris diverteret.

Matth. c. 10.

Pind. ode IV.

In princ. Methodi ſimpl. Medicament.

Lib. 4. epiſt. ſelectior. virorum illuſtrium.

Placebat patri, ut in Gymnaſio Patavino Juris prudentiæ operam daret, ſpectanti nimirum opes & exiſtimationem, quas *I. C.* noſtro & patrum ævo longe maximas habuere. Aulæ Romanæ ampliſſima munera animo revolvebat *COSMUS*, quibus filii ſtudia pridem deſtinarat, ideoque cogitabat (ut *ALPHONSUM SOTUM* Dominicani inſtituti Sacræ Theologiæ in Gymnaſio Patavino Profeſſorem narrantem memini) Apoſtolicæ Cameræ, ut vocant, Clericatum ipſi comparare, quæ ſententia jamdiu ſederat & *GALEATIO* fratri, Duci Acheruntino. Neque patri aliquandiu non obtemperavit *JOH. VINCENTIUS*, ut ex Paulo Manutio diſcimus, cujus hæc verba; 'Magna fuit, atque etiam nunc inter homines eſt de genere 'vitæ controverſia, cùm alios ita doctrinarum cognitio delectet, ut ab agen-

Lib. 4. epiſt. 51.

'dis,

'dis rebus abhorreant: alii non sibi tantùm, verum etiam amicis, & patriæ, 'planeque omnibus hominibus homines esse natos existiment, ex quo sequitur, 'ut scientiarum studiis usum rerum anteponant; hoc discrimen, in quo valde 'pro sensu partium dubia veritas fluctuat, tu quidem, quod ad te attinet, op- 'time *PINELLE*, optimisque & eruditis viris meritò charissime, egregia 'quadam, vulgo non satis cognita, ratione sustulisti; simul enim utrumque 'studium complexus es, tum earum disciplinarum, quibus exculta mens uber- 'rimos in omni fortuna ferre fructus solet, tum Juris civilis, quod alienos ad 'usus maximè porrigitur: ardua res & operosa, quod exemplorum declarat 'inopia; sed ingenio tuo nihil difficile. Hæc ille ad *PINELLUM*, 'uti paret, adolescentem; cum pergat scribere: in Philosophia quidem, cùm 'operam studiosè des M. Antonio Genuæ, cui veterum doctrinarum arcana 'patent, quo nemo peritior Aristotelis interpres, nemo vir melior usquam vi- 'vit. Et inferius: Hauries enim ex eodem fonte, non ea solùm quæ vel olim 'in Lycæo, vel etiam in Academia disputabantur; sed id quod longe præstan- 'tius est, Christianam pietatem, à qua manat una, & in qua item una Philo- 'sophia perficitur. Obiit autem Genua Anno. *MDLXIV.*

Jam verò, cùm Philosophiæ Philologiæque suavissimis fontibus labra admo-visset, Jurisconsultos cum operosis illis suis voluminibus res suas sibi habere jussit eo animi ardore, ut cum ipsi pater pecuniam curasset, qua Juris inter-pretum libros coemeret, in Græcos ille codices, Eustathium præsertim, no-bilem illum Homeri explicatorem impenderit. Scio ego non deesse, qui hæc studia effusius rideant, perinde ac inania quædam, & fluxa, quæ neque nobis ornamento, neque aliis usui sint: dedecere hæc Principes viros, & verè no-biles, ad quos publicæ rei administratio pertinet, quorum operam familiarium, & cognatorum commodis inservire par est. His Picus, Italiæ nostræ Phœnix, unica responsione faciet satis. Scripsit is olim ad Andream Corneum, 'studia 'hæc non ad ostentationem, sed ad cultum animi dirigi, in quo uno consistere 'legitimam fælicitatem: cùm ipsius Philosophiæ studio nec ad vitæ constanti- 'am, nec ad delectationem animorum ullum majus, aut melius à Deo munus 'homini datum sit. Et nemo certe negabit, quin *PINELLUS* rectè fe-cerit, & sapienter, genio, quo se ad has artes raptari intelligebat, indulgen-do. Carnificina ingeniorum nulla major, quam promiscuè, & sine ullo de-lectu impellere hominem in ea studia, quæ ipse fastidiat, & aversetur. Hinc torpent animi juvenum pestilenti hoc sidere afflati; hinc bonarum artium, & bonæ mentis verius, contemptus, & odium; 'hinc rerum rumor, & senten-'tiarum vanissimus strepitus, ut ille ait. Neque aliunde fœdi plerumque exi-tus, quos tum demum vitare liceret, si patres sapientis naturæ monita non as-pernarentur. Prodit in hanc sententiam gravissimus auctor Plutarchus, A-pollinem Delphicum Romanæ eloquentiæ parenti, qua ratione ad immortali-tatis fastigium pervenire posset consulenti respondisse, hoc illum assecuturum, si ad propensionem, præscriptumque naturæ, non ad sententiam aliorum vi-tam institueret. At is, famæ & gloriæ præposterè sitiens, vulgi rumusculis percitus, & domesticorum commodis consultum volens, ultro se perditum ivit, non secutus atque ille.

In lib. epist.

Plutarchus in princ. In Cicerone.

Quem

Quem pater ardentis massa fuligine lippus. Demosthenes.
A carbone & forcipibus, gladiosque parante Juvenalis.
Incude, & luteo Vulcano ad Rhetora misit. Sat. x.

Illud sane observandum (ut in orbitam redeamus) sinistro genio, & invita Minerva aliquid agere dicereve temerarium esse, ne quid dicam majus.

Patavii PINELLUS cum Dominico, gentili atque affine suo conjunctissimè vixit, quem non multo post vidit, & lubens, clarissimum Cardinalem; amicosque tum primum habuit excoluitque officiis sane omnibus, Guidum Ubaldum è Marchionibus montis, Cæsarem Benedictum postea Pisaurensem Episcopum, AUGUSTINUM VALERIUM, doctrinæ etiam tum sanctitatisque meritis ad Veronensem Episcopatum, & ad Cardinalis honorem proludentem; Johannem præter hos, & HYPPOLITUM Aldobrandinos, quorum alterum vidimus Cardinalem, Summum Pontificem alterum. Vixit Patavii annos III. supra XL. per quos nemo fuit apud Italos vel exteros qui ingenii laude clareret, qui non PINELLUM officiosè observarit, & quamvis consilium mihi sit ab eorum indice contexendo abstinere, ne lectores tædio afficiantur, eos tamen parcè admodum recensebo, quos narrationis series sive rerum gestarum fides, ad finem properanti obtulerint. Id unum, exquisitum sane & singulare, haud silentio prætereundum, anno videlicet MDXCIIX. CLEMENTE VIII. Ferrariam Roma profecto, ut eam urbem ex morte ALPHONSI II. Atestini caducam reciperet, Cardinalium & insignium virorum plerosque omnes, qui ut Venetias se conferrent Patavium attigerant, ad PINELLUM honoris gratia divertisse. CÆSAREM Baronium Card. inprimis, amplissimi ordinis decus, quem ævi nostri lumen nos Romæ nuper morte interstinctum cum bonis adeò omnibus doluimus. Baronio aderat *Robertus* Bellarminus, doctorum votis, & propriis meritis diu olim designatus Cardinalis, qui & ipse congressus est cum *Pinello*, gestiente præ gaudio, quod tunc temporis domi sibi invisere contigisset, quos non nemo in dissitis undecunque regionibus maxima cum admiratione veneraretur. Meminique ego Card. Barromæum juniorem, probum illum non minus quam eruditum, & alios complures literatos viros, audisse me Romæ dicentes, sibi non alia de causa Patavinam urbem videre in votis fuisse, quam ut *Pinellum* fama notum, de facie agnoscerent. Percupivit hoc I. Lipsius, qui id scripto etiam testatum voluit; 'spero enim (ita ille) quia penè 'decretum mihi, sub annum instantem sæcularem in Italia me sistere; & absit 'ut ea exeam, nisi te videam & amplectar, quid exeam; imò cum inibo, hoc 'fiet opinor: & inter prima & calida desideria mea est, ut hoc reddam affect'um. Vive, vivam: nisi casus aut vis impedit, videbo. Et verò tantam eruditorum consensionem quis admiretur? nemo opinor, nisi qui ignorabit, *Pinelli* domum Patavii animorum Prytanæum, Bibliothecam ingeniorum, Musæum doctrinæ fuisse & eruditionis. Vixdum *Joh. Vincentius* Patavii domicilium collocarat, cùm accerrimo studio ductus nobilium quotquot erant rerum dignoscendarum, quo ipse ad extremum usque vitæ spiritum honestissimè flagravit, Tridentum proficisci decrevit, ut ibi sapientissimos, & religiosissimos orbis Christiani viros de maximis Catholicæ religionis dogmatibus consultan-

Epist. cent. 3. ad Italos & Hispanos.

tes, & agnoſceret, & audiret. Socium ſibi peregrinationis aſcivit *Joh.* Franciſcum *Muſatum* Patricium Patavinum, Philoſophum cognomento, literarum omnium apprime ſcientem, qui morum elegantia, & vitæ innocentia *Pinellum* ſibi adeo devinxit, ut nihil ſupra. Contigit autem *Muſato Joh. Vincentio* ſuperſtiti eſſe, ut nimirum defuncti vicibus in re literaria tuenda & exornanda, ut facit, perfungeretur. Linguas hic noſter non tantum Græcam, & Latinam callebat, ſed & exoticas quoque, Hebræam, Gallicam, Hiſpanicam, quarum & auctores perpendere, & ſpeciem formamque amare, & intueri jamdiu noverat. Vernaculum ſermonem ita pridem excoluerat, ut nitorem in eo ſuſpiceres & elegantiam, non elaboratam concinnitatem; & ſanè prodit animum frequenter oratio: nec aptius [illegible] facies, quàm ſermone mores exprimuntur.

Hor. ad Piſones.

Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum: juvat aut impellit ad iram,
Aut ad humum mœrore gravi deducit, & angit:
Poſt effert animi motus interprete lingua.

Neque vero pœnituit Patavium ſeceſſiſſe. Hic enim couſque in ſcientiarum cognitione profecit, donec omnibus admirationi eſſet. Audivi ego eum domi ſæpe ſæpius maximis de rebus in eruditorum coronâ diſſerentem, animadvertiq;, mirari omnes quotquot aderant, rerum ſelectarum copiam cum orationis ſplendore certantem. Proprium Græcorum fuit, ex tempore dicere ad propoſita omnia. Extemporalis hujus eloquentiæ auctor laudatur nobilis Sophiſtes Gorgias Leontinus, à quo arripuere Græci, à quibus Romani. Abſtulit autem ſecum bonarum artium interitus exercitationem hanc, quæ linguam acueret, excogitandique celeritatem compararet. Excitavit verò *Pinellus* magno cum fructu, ut qui orationem mente, & ſcientiarum gravitate honeſtaret. Hinc *Hieronymus Mercurialis*, magnus ille ſine controverſia Iatronices, cui medica ars ornatum debet ſelectum illum & peculiarem, quo priſtinam dignitatem nunc demum abundè teſtatur, in admirationem actus aliquando cum *Pinellum* domi audiſſet, egrediens (aderant ibi forte communium amicorum plerique) ecquem ait vidiſtis viro huic multiplici doctrina conferendum? comprobavere qui audierant, nec injuria profecto. Hæc enim quæ diximus ita eminebant in ipſo, ut in his regnare propè omnibus videretur. Oſtentatio tamen ab ejus dictis factiſque procul aberat, nihil de ſe magnificum, præclarumve ſentientis; quo fiebat, ut egregium duceret *ſeneſcere ſe*, ut ille olim, *ſemper addiſcentem.* Si quando verò, ut inter loquendum fit, animadvertebat, aſſervari à ſe libros, ſcripta, aliave quæpiam recondita ac ſingularia, quæ amicis viſa hactenus non eſſent, ea promere, atque adeo commodare ultrò nec petentibus avebat. Quo ſtudio incitatus, in uſum omnium, difficile dictu eſt quantis laboribus vir natus ad literariæ reipub. commoda fuerit perfunctus. Vera hæc, & citra aſſentationem dicta. Is enim quæ volebat valde volebat; Lydium ingeniorum lapidem dixiſſes, amicorum omnia non ſecus ac ſua ad amuſſim explorantem. Repoſcebat ille ab amicis eandem ſedulitatem; quam tamen præſtare contigit admodum paucis, quos ille:

ille (ut par erat) aureos homines appellabat. Et profecto plerosque eximia illa diligentia, ne dicam morositas deterrebat, non æstimantes quanti intersit temerene, an consultò quidpiam agas. Instruxerat ille præclaram hanc suam discendi cupiditatem ope multorum, qui eadem voluptate afficerentur. Hos non in Italiæ, Europæque urbibus modo, sed & in oppidis, vicisque selegerat, quorum industria continenter uteretur, ad quos Epistolas schedulasve opportunè missitaret. Illud sane in *Pinello* mirandum, quanam ratione ipsi per imbecillam valetudinem liceret tot rerum meminisse, tot negotiis sufficere. Et verò hanc ille sibi præter ceteras methodum præscripserat, ut perlectis amicorum literis, earum capita compendiaria via in codicem referret. Hunc sibi proponebat responsurus, sepositis Epistolis, in quarum mox tergo adnotabat nomen ejus qui scripsisset, annum, diem, locum, & negotiorum indiculum. Harum fasciculos singulis hebdomadis in cistulas transferebat. Ad literas cum demum responderat, selectas in manipulos cogi, annorum, mensium, septimanarum, dierum habita ratione digeri, & in unum secludi imperabat. Consueverat insuper tabulas sibi quasdam conficere, in quas referret ea omnia quæ ipse ab amicis, quæ ipsi ab eo vicissim postularent; descriptisque summis negotiorum, petentiumque nominibus, uno intuitu discernebat quid actum esset, quid agendum restaret: re confecta, nomina inducebat, postquam rescripta cum codice contulisset: & omnia manu plurimùm sua conscribebat, (duobus quibus ægrotavit annis exceptis) ne scilicet ulla in re officio deesset, neve cuipiam minus diligens videretur. Et quamvis firma satis non sit amicitia, 'si qua, velut tibicines, ultrò citroque concursantium literarum sibi 'vicissitudines postulat, quæ nutantem infirmiusculamque furcillent, frustra'ri tamen desideria amicorum inurbanum sanè est. Negociorum refertam Epistolam scriptitanti, mos erat præcipua capita subdita linea indicare, ut eo confestim excurreret legentis oculus. Ego profectò neminem novi, tum in scribendo, tum in respondendo, *Pinello* diligentiorem; cum enim annum Romæ sæcularem integrum exegerim, neminem omnino tabellarium, cui non ad me literas daret, sibi unquam elabi passus est, quantumvis æger, & medicis conclamatus decumberet. Id omnem superat admirationem, quod cùm per annum è lecto surgere non licuisset, febrienti sine intermissione, vexato stranguria intimisque doloribus, lithiasi in vesica, & renibus laboranti, ad extremum tandem quà tabe, qua nimiis vigiliis redacto, quòd inquam hæc & non minora patienti, libri tamen, scriptiones, plantæ, semina, fossilia, nummi veteres, & alia hujusmodi, nunquam ex animo exciderint. Dolori (quod mirum) ita imperabat, ut unis medicis proderet, non ostentaret; mecum sanè interdum, & cum amicorum nonnullis strictim, & aliud agens, de morbi gravitate conquestus, illico digrediebatur, hilarem se, & communem præbens ad miraculum usque. Hinc, ni fallor, patet quanti intersit præclaris actionibus consuevisse. Amplectitur enim eas animus, neque se ab iis ullo patitur incommodo divelli. Obstrepent licet, obtundantque, hinc animi egritudines, inde corporis morbi: is qui semel, serioque literarum suavitate animum adjecerit, attendet uni sibi non minus, quàm fidicines & circulatores in magna hominum celebritate. Actum sanè de bonis artibus esset, nisi ipsæ id amatoribus suis præstarent, quod de plebe sordidis & illiberalibus non paucis

Joan. Picus in epist. ad Andr. Corneum.

lucri cupiditas. In eam curam, dum vixit, ardenter incubuit, ut libros editos, manuscriptosque, linguarum doctrinarumque omnium in unum cogeret, cui operi destinarat scriptores librarios plerosque, quorum ipse unus operas ferè omnes mercede conduxerat. Bibliotheca ejusdem, quæ inter omnes penè Italicas, ac ferè dixerim Europæas, una eminebat, quinquaginta annorum opus fuit, magni ex eo saltem æstimandum, quod accuratissimus vir in illud unum contulerit curas suas omnes & cogitationes. Effinxerat eum ad hoc munus natura, quam ipse solertia & ingenii acumine eo usque provexerat, ut non magis frequentes olim Apollinis tripodas consulentes, quam Bibliothecas instructuri *Pinellum* inviserent, à quo veluti à cortina Musarum, aurea hujusmodi rerum præcepta domum referrent. Librorum numerum mihi incompertum, ex eo investigare quis poterit, quod Neapolim post ejus obitum capsæ librariæ plus minus centenæ tricenæ delatæ sunt. Et sanè librorum quos probitas, aut probitatis plerumque comes raritas commendaret, paucos admodum in ejus Bibliotheca desiderasses. Jurisconsultorum commentarios non passim, sed parce admodum, & cum delectu admittebat, veluti Alciatum, Budæum, Cujacium, Duarenum, Goveanum, Augustinum, & ceteros qui jus ciuile in pristinam dignitatem restituerunt: alios ab his longum valere

Lib. 4. epist. 5. jusserat. Hanc illi fortasse mentem *Paulus Manutius* injecerat; 'Non enim 'te arbitror studiorum tuorum elegantiam ineptissimis, planeque barbaris 'quorundam scriptis inquinare velle, quæ cum immensa sint, pleraque tamen 'inania, laboris & molestiæ plurimum, utilitatis & oblectamenti minimum 'habent. Hæc ille. Nundinarum Francfurtensium, Venetorumque bibliopolarum librarios quotquot erant indices sedulò perlustrabat, & ab amicis qua Italicis qua transalpinis omnia diligenter in bibliothecæ ornamentum percunctabatur. Si quid Romæ, Florentiæ, Parisiis, Antuerpiæ, Augustæ Vindelicorum, Venetiis, & alibi, *Pinelliana* bibliotheca dignum prodiret, non deerant, qui vixdum edita volumina, & quaterniones aliquando è prælo recentes *Pinello* missitarent. Vidimus etiam doctorum hominum plerosque, egregios dico & nominis magni, ad suam dignitatem pertinere arbitratos, Musæum *Pinelli* exornari commentario quopiam è suis. Vidisses ibi sphæras cœlestes, terrarum globos, organa Mathematica, tabulas geographicas, hydrographicasque, antiquorum ædificiorum typos, ichnographias, orthographias; fossilium rariorum prædivitem metallothecam; loculos præterea formulasque, in quibus plurima eorum, quæ ars, naturave ad ostentationem elaborarunt, condebantur. Veterum numismatum copiam non affectavit: selectioribus tamen nonnullis unicè delectatus, queis antiquariis figeret crucem, studiosius quæsituris, si quid in ipsis reconditi eruditive lateret. Uno ille Neronis nummo inviso hactenus & valde singulari, ingenia provocavit complurium eruditorum, obtinuitque ut simbolum perobscurum, amici conscriptione, quatenus

Laurentius Pignorius. licuit, illustraretur.

Recentiorum libros empturus, disquirebat an habenda esset fides titulis, qui speciosis plerunque verbis, ineptissimis voluminibus lenocinantur. Ideoque bibliopolarum consensu investigationi huic impendebat horas aliquot, malæ emptionis fastidiis obviam iturus, quæ exprobare jugiter stultitiam domino solet. Librorum qui olim prodierant iteratas editiones cum primis confere-

bat,

bat, & si quid additum seu demptum intellexerat, in eorundem margines referebat, magno cum sui tum aliorum fructu. Accidit enim sæpenumero, ut optimæ notæ libris frequentes editiones suavitatem adimant, & probitatem. Bibliothecam hanc suam conspici, aut contrectari haud patiebatur, quod, ut ipse dicebat, variarum congeriem informem contineret: cum tamen omnia aptè disposita essent, & suis quæque regionibus collocata. Artium porro, quas ingenuas appellamus, unaquæque suas hic, easque perpetuas stationes habebat. Grammaticem dico, Rhetoricem, Dialecticen, & ceteras; quarum agmen claudebant graviores illæ, quibus mores formare curæ est, & rerum humanarum divinarumque arcana contemplari. Harum omnium scriptores in varias dialectorum tractationumque classes distributos, antiquos à recentioribus ætatum series distinguebat. Armaria litteris quadratis, loculi numeralibus notis insigniti, elementario indici respondebant, in quo libros descriptos omnes habebat. Perquiramus cum *Pinello* si lubet Plinii codicem; syllabus ipsum dabat in elemento *P.* cui scrinium adscriptum *T.* cum loculo 111. & ad hanc rationem omnia. Libros manuscriptos tum chartaceos, tum in membranis, seorsum ab impressis in bibliothecæ umbilico, ut ita dixerim, collocarat. Incluserat verò capsis, extructis ad eam altitudinem, ut in summis, tanquam in mensa abacove, locari orbes cœlestes & terrestres, & alia hujusmodi statui commodè possent.

Commentarios demum, libellos, Epistolas, historiolas, & alia hujus ordinis, quæ ipse plurima anxiè coëgerat, insigni collocatione aptis & accommodatis locis composuerat. Cui rationi rerum disponendarum, uti studiosis non injucundæ, paulisper immorari operæ prætium duxi. In fasciculos ille singulos conjiciebat commentarios aliquot, quorum scriptioni narrationis alicujus, bellicorum verbi gratia apparatuum, rerum hortensium, similiumque, scopus propositus esset. Hos fasciculos in libri morem, non tamen compacti, charta emporetica operiebat, cui inscripti unus pluresve characteres elementarii, prout manipulorum numerus exigebat. Scriptiunculas quotquot erant, chartæ puræ folia disparabant, cum adscripta numeri cujuspiam barbarica nota. Hæc omnia uno aut altero exemplo illustrabuntur. Inerant congeriei, *A*, nobilium Mathematicorum scripta, inter quæ commentarius *Carolli Tectii* de Circini usu, notatus 18. In codice *F.* quem rebus Hispanicis destinarat, numeralis nota 31. Escuriaci descriptionem, aliæ quæpiam Caroli *V.* Tunetanam expeditionem indicabant. Ad manum erant hæc omnia ope codicis, quem in elementarias sectiones dispertitum indicem vocamus. In hoc sub littera, *A*, censebantur ea, quæ ad Mathematicas disciplinas, nota numerali præeunte. Exempli gratia,

1. *Commentarius Galilæi Galilæi, Florentini Mathematicas Patavini Prof. pro Copernico adversus Jacobum Mazzonium.*
2. *Josephi Moletii de emendatione anni.*

In quem ordinem redegerat ea omnia, quæ primo illo elemento complexus erat. Subsequebatur littera *B*, qua sub iisdem numeris alia continebantur, apta nihilominus inter se & convenientia. Neque verò ad calcem codicis hu-

jus

jus deerat libellus alter, in quo, elementaria ratione, summa quædam capita descripta essent omnium quotquot erant Manipulorum, hac methodo. Nota, *V*, res omnes Venetas indicabat, conjectas in fasciculum *GG*. Demus ergo, collubitum fuisse illi commentarium perlegere de æstu Veneti maris, quod Hadriaticum vocant, ad alterum ille indicem hunc actutum confugiebat, à quo ad priorem illum amandabatur, elementa *GG* inspecturus. Hic ille rerum Venetarum breviario perlecto comperiebat, latere commentarium de æstu maris sub numerali nota 28. congeriei illius cujus character duplex *G*.

Non adeò faciles aditus (ut diximus) præbebat ipse ad hanc suam bibliothecam inspiciendam. Iis vero, qui illaudata periergia ducti, nullius pretii homines, illam videre affectassent, omnino interclusam volebat: sufficere dictitans commonstrari illis imagines illustrium virorum, quarum decurias aliquot in domesticis conclavibus asservabat. Hoc idem *Urbini Duci* propositum olim audivi. Invisenti enim mihi aliquando Pisaurensem ejus bibliothecam, refertam optimorum librorum, admirantique quod esset ornamentorum, tabularum videlicet, signorumque inanis, bibliothecæ Præfectus respondit, dedita opera id factum, ut ne illuc convolarent, qui re literaria non afficiuntur; multos enim bibliothecas inspectare, ut oculos, non ut animum oblectent. Illud sane in *Pinello* apprime laudatum, quod libros libenter commodabat, doctis præsertim, & iis quos brevi restituturos opinabatur, quorum si qui opinionem fefellissent, librosve inquinassent, aut corrupissent, his iterum petentibus duriusculum se præbebat, velut & illis à quibus ipse vel quidpiam impetrare non potuisset, vel quos rudes, & imperitos arbitraretur; Ennianæ sententiæ memor: *Benefacta male locata, malefacta esse*. Cum verò commodare aliquid nollet, utebatur communibus quibusdam non inurbanæ inficiationis locis, quorum ille princeps, librum qui peteretur jamdiu cum aliis Romæ esse. Annis enim ferme viginti antequam decederet, affinium flagitationes elusurus, amandavit Romam capsas librorum duodeviginti, quas illic quoad vixit manere voluit, ut affines negocium sibi facessere desisterent, illuc aliquando ut ipsi rebantur migraturo. Statim atque librum commodaverat, describebat in schedula præter diem, nomina tum auctoris, tum illius qui accipiebat. Quæ omnia adjuncto conspicuo aliquo ligneo, vel chartaceo segmento inibi reponebantur, ubi statio libri erat, ut mittamus, relata hæc in codicem huic uni designatum. Didicerat hæc ille ab Attica Musa Xenophonte, cujus verba Latinè reddidit nobis maximus Oratorum Cicero in hanc sententiam: 'Hæc 'postquam omnia secrevimus, tum suo quæque loco disposuimus, deinde qui-'bus quotidie servuli utuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda & 'conficienda pertinent, hæc ipsa ei qui uti solet tradidimus, & ubi ea poneret 'demonstravimus, & ut salva essent præcepimus. Addit autem; Hæc an-'numerata ipsi exscripsimus, cumque admonuimus ut quodcunque opus esset 'sciret unde daret, & meminisset, atque annotaret quid & quando & cui 'dedisset, & cum recepisset, ut quidque suo loco reponeret. Et sanè quis non videat plurima ordine destituta pessumire? Vetus est proverbium, paupertatem certissimam esse, cum alicujus indigeas, uti eo non posse, quia ignoretur ubi projectum jaceat quod desideratur. Pergit porro gravissimus Philosophus sententiam suam obviis & de media hominum vita arreptis exemplis comprobare, in choro canentium, exercituum, militum, armamentorumque in navi, quæ

Cic. lib. 2. de off.

Apud Columel. lib. 12. de re rustic. c. 2. & 3.

quæ omnia rite diſpoſita & uſui ſunt, & voluptati. Hæc omnia aptus & conveniens rerum ordo præſtat, & alia non minora, veluti expediri citra laborem omnia, omnia celerrimè confici, ſervoſque rudes quantumvis & ineptos imperatis eſſe omnino pares. Vidi ego apud *Pinellum* noſtrum, decennem puerum Hieronymum nomine, qui refertiſſimè (ut diximus) Bibliothecæ ſeriem ita mente & memoria complexus erat, ut omnia Domino, nutibus penè poſcenti, protinus exhiberet. Invidit mors conatibus pueri, qui *Joh. Vincentio* triſte ſui deſiderium reliquit. At quia ad ordinem, quo vir clariſſimus eſt egregie uſus, noſtra delapſa eſt oratio, quid vetat prodere nos minutò, at ſane concinno exemplo, quanto is odio perturbationem proſequeretur? Pecuniam ſiquando vel dare vel exigere neceſſe erat, antequam numeraret, diſponere per ſeries, nummorum & metallorum claſſes conſueverat primum, argentum videlicet ab auro, majorem à minori pecunia diſparare, componere deinceps eas monetas, quæ idem penderent, poſtremo adnumerare. At vero ut narrationibus hujuſmodi in futurum abſtineamus, illud faciet ab eodem fonte hauſtum, Pinelliano videlicet, à quo nihil impurum, turbidum nihil nos unquam manare animadvertimus. Æſtimabat ille ex rei veritate temporis jacturam, quam is faciat neceſſe eſt, qui nullam ſibi propoſuit actionum ſuarum rationem. Sunt in hac vita plerique male feriati, quos non pudeat bonas horas nihil agendo, male collocare; eos non ineptè ſimiles iis dixeris, qui pecunias, qui patrimonia prodigunt. Ut enim ab his fruſtra effuſarum pecuniarum rationem exrorqueas, cum multas liqueat impenſas eſſe: ita illos vitæ lapſus, temporis fuga, nequaquam admonent perire ſibi non cogitantibus rem adeo pretioſam, & contra humanum votum, aditum immortalitatis obſerari. Rem ſanè dignam Democriti riſû. Sunt qui nummi unius jactura non parum affligentur, diei vel horæ, atque adeò anni non item: cùm tamen hæc abeant in præceps haud unquam remeatura. At quia non ſunt hæc publici guſtus, ad *Pinellum* revertamur. Is à me cùm audiſſet *Marcum Cornelium Epiſc. Patav.* clariſſimum lumen ordinis ſui, frequentibus adeuntium, & ſalutantium officiis diſtineri; monuit, ut ipſi *Antonii Perenoti Card.* Granvelani factum ob oculos proponerem. Is dum pro Rege Neapoli eſſet, matutinarum horarum ſtatas quaſdam, & certas, quibus ſe conveniri volebat conſtituerat. Juſſerat etiam, ut adituri veſpere præcedenti nomina profiterentur, è quorum ipſe agmine XII. aut XV. ſeligebat, quos admitteret. Curabat autem ne inanibus exordiis tempus ſibi & reliquis profuturum dilaberetur. Quo factum, ut cùm aliquando admiſſus neſcio quis jactare cœpiſſet, ſe Archiatrum eſſe, conductum publico ære, & alia quædam ad dignitatem, ut ipſe opinabatur ſuam, non exigui momenti, exceperit Cardinalis, per me eſto ut lubet, rejicienda hæc in aliud tempus, nunc ad rem de qua agimus aggrediamur. Ita ille garrulos, & moleſtos in publica commoda peccantes, coercere ſolitus. Curabat ſibi *Pinellus* librorum editorum inventu difficilium quotquot comparari poterant exemplaria, tum ut haberet quod ſubſtitueret his, quæ caſu vel furto pereunt; tum ut proſpiceret, ſi quando iis egerent, commodis amicorum. Quod de libris diximus, de commentariis calamo exaratis dictum puta. Autographa enim perire ſibi nolebat, exempla lubens commodare, atque adeò largiri conſueverat. Deſidiam & torporem ingeniorum maximè inſectabatur, quo fiebat

ut

ut amicorum eruditos impelleret semper, ad novi quidpiam vel pangendum vel meditandum. Si quid vero animadverterat dignum quod hominum manibus tereretur, in amicorum pluteis latere, tum demum omnes machinas admovere, ut ne studiosis diu invideretur, libris, opera, & præsenti pecunia juvare. Huic *Pinelli* rei literariæ promovendæ studio, non pauca doctorum virorum monumenta accepto ferenda. Testis de semetipso *Carolus Sigonius*, 'Me vero ut hæc facerem (*Joh. Vincentium* alloquitur) cùm res ipsa per se 'cognitione dignissima, tum tua in primis auctoritas impulit, quæ in omni re 'semper apud me plurimum valuit. Et infra. Quòd autem mea sponte prop-'ter summum meum erga te studium, tuamque constantem erga me volunta-'tem eram facturus, ut aliquo te scriptorum meorum genere appellando, ve-'terem meam necessitudinem notam posteris facerem, id mihi multo justiore 'ratione in hoc libro retinendum esse duxi, ut quod te potissimum hortatore 'opus ad exitum perduxissem, id etiam in manus hominum in tuo multo orna-'tissimo nomine darem.

Præfat. de jure Provinc.

Hieronymus etiam Mercurialis hæc olim præfatus: 'Complures aguntur 'anni ex quo Patavii, atque etiam in ædibus tuis, ad quas veluti ditissimam 'quandam disciplinarum omnium officinam, & cunctorum literatorum cele-'brem conventum, quotidie concurritur, de vini abusu semel differentes, in 'eam incidimus disputationem, utrum ad nutrienda corpora hominum adeo 'conduceret, quemadmodum à veteribus esse putatum passim existimatur, 'cumque recepissem, interdum me ea de re publicè esse in prælectionibus meis 'seriò locuturum, ad perficiendum non modò es adhortatus, verùm etiam sæ-'penumero ita acriter inflammasti, in negotio admodum utili & jucundo po-'tissimum esse parendum judicaverim; & in fine ipsius Epistolæ, inquit; col-'latis simul pluribus scriptorum exemplaribus, publicari mandavi, tibique 'primario similis hujus laboris & auctori, & patrono, dedicare volui, ut cum 'ab hoc dogmate minimè prorsus coram me aversus sis visus, si non mordicus 'tueri, saltem non infructuosum penitus fuisse conatum ostendere possis. E-'misit conscribentibus hæc nobis librum cui titulus: *INDAGATIO VERÆ ET PERFECTÆ DEFINITIONIS LOGICÆ, HORATIUS CORNACCHINUS*, vir pietate & doctrina insignis, in quo studium hoc sibi compertum *Pinelli* nostri extare voluit, honorificis hisce verbis: 'Non defuerunt etiam, qui acerrimis stimulis me ad incœptum pro-'sequendum incitarunt. Præ ceteris, dum viveret *Joh. Vincentius Pinellus*, 'immmortalis memoriæ vir, atque in omni optimarum artium genere versa-'tissimus, præcipuè verò in rerum abditarum causis, naturæque arcanis per-'scrutandis, studiosissimus & curiosissimus, cujus optima, & suavissima con-'suetudine utinam mihi diutius frui licuisset. Sed hanc mihi felicitatem mors 'invidit, quæ eum rapuit, cùm miram hominis eruditionem, morumque sua-'vitatem degustare vix cœpissem. Ad hunc quasi ad oraculum confluebant 'omnes literarum studiosi, non Italiæ modo, verum etiam totius ferè orbis 'terrarum: cujus rei testis est ingens Epistolarum vis, quæ undique ad ipsum 'quotidie mittebantur. Cum hoc itaque præclarissimo viro, hasce meas cogi-'tationes cùm quandoque communicassem, vererique me dixissem, ne nova 'promulgando sermonem alicui de me darem, ille me valde hortatus est, ne

Lib. de vino & aqua.

Præfat.

ab

'ab incœpto deterreret, quod diceret, novi aliquid proponere, si tamen id 'neque temerè neque sine ratione proferatur, haudquaquam verendum esse. Et quoniam studiorum similitudo amorem parit, literatos explicari non potest quantum amaverit. Non ille se incondito affectuum impetu raptari patiebatur, noverat quid & quatenus amandum. Vetus dictum haud de ipso dictum: 'Amans quid cupiat scit: quid sapiat non videt. *Antonium Quarengum Can. Patavinum* dilexit unicè, allectus suavitate morum, animi candore, divinarum humanarumque rerum, & nobilium linguarum notitia penitiore. Vidit hæc probè *Ranutius Parmæ Dux*, non paternis tantùm laudibus insignis, à quo est evocatus *Quærengus*, ad historiam conscribendam, quæ res ab *Alexandro* ejus patre clarissimo Imperatore in Gallia & Belgio fortiter gestas, pro dignitate complecteretur. Ejus ego specimen historiæ, ac veluti universæ narrationis typum, visum & laudatum magnis viris, perlegi summa cum voluptate, gratulatusque sum sæculo nostro extare quod & in hoc genere conferre cum optimis antiquorum possimus. Cum Quærengo eximiè amavit Claudium Puteanum Nob. Gallum, cujus non fictæ laudes, & amplissima munera recensentur à Jacobo Augusto Thuano, è quo hæc descripsimus: 'arctissimam 'in Italia amicitiam coluit cum *Joh. Vincentio Pinello* Patric. Genuensi, omni 'literarum genere ac rerum cognitione viro excultissimo & Philologorum 'fautore eximio, quam crebris officiis, postquam domum rediit, semper reno'vans,ad mortem usque servavit. Oderat *Pinellus* eos qui in hoc universitatis theatrum,quem mundum vocamus,spectatum introducti,oculis tenus, tanquam hospites minimè curiosi, eo munere fungerentur. Allicit nos ad sui spectaculum natura variis admirandisque imaginibus, quas qui despiciat, idem se brutorum plerisque inferiorem fateatur necesse est. Haud ita hic noster. Quicquid enim natura aut arte admirandum, quicquid bello paceve insigne in Europa dum is viveret uspiam contigit, id penitus scrutari pulchrum ducebat. Multiplices amicorum narrationes, delineationes varias, eo studio congerebat, ut nihil supra. Exemplum sit in multiplici iride, & tergemino sole anni MDCI. VII. ID. Februarii: Patavii, Venetiis, Romæ, & alibi, phasma illud sibi describi, & commentariis explicari curavit, ab amicis quorum periergiam aliàs probaverat. Ætas nostra librorum tum veterum tum recentiorum oppidò ferax, paucos vidit in eo genere literarum quas humaniores vocamus, quibus non inscriptum alicubi esset *Pinelli* nomen: & sanè decebat honorificè appellari eum, in cujus bibliotheca viri docti maxima studiorum suorum præsidia collocata intelligebant. Nimium hic & fastidiosum sit, recensere *PANCIROLOS*, *SCHOTTOS*, *PERSIOS*, *SALVIATOS*, & alios non paucos, quibus placuit eam *Pinello* mercedem rependere, quam Milesius Thales sibi persolvi optavit. Unius certè *Sigonii* testimonium quin adscriberem mihi ipsi imperare non potui, adeò luculentum est & singulare. 'Omittam, inquit, illud, quod vere mihi videor posse dicere, eum 'esse te, quem ego cùm propter veterem erga me animi propensionem unicè 'diligam, tum propter variam præstantium multarum artium cognitionem, & 'incredibile ac constans virtutis ac scientiæ studium, omnibus istius ætatis ac 'dignitatis hominibus anteponam. Itaque cùm in te omnia eluceant, quæ 'præclara videri hominibus atque eximia solent, Genuæ patriæ claritas, Pi-

Ex libro CXIX. historiarum.

Apuleius in Florid. lib. 4.

Sigon. in præf. lib. I. de antiq. jur. provinc.

'nellæ familiæ decus, Cosmi patris optimi ac magnifici viri splendor, fortunarum amplitudo; tu hæc omnia perpetuo uno virtutis, ac doctrinæ, quo flores studio ita obscurasti, ut qui te laudant, hoc in maximis tuis ornamentis ponant, quod his omnibus quæ vulgo homines suspiciunt posthabitis, solam laudem ex beneficentia, comitate, multarumque atque egregiarum disciplinarum notitia consecteris. Fuerunt plerique qui ne de facie quidem noto librorum suorum patrocinium commendarent: tum ut cum eo amicitiam inirent, tum ut ex ejus nomine libris quos edebant existimatio non vulgaris, sed doctorum hominum accederet. Quas rationes *Ludovicus Septalius* clarissimus medicus obversatas sibi profitetur, cum *Pinello* suos in Hippocratem commentarios nuncupavit. Neque minus laudatum quod mox narraturi sumus. Ab ipso, tanquam tabularia Musarum asservaret, exquirebant quibus id curæ, quid editum, quid non, scriptorum ætates, nomina, & alia sexcenta, quibus ille scrutandis cum sibi reconditarum rerum apparatum congesserat, ut nulli non faceret satis. Expertus hæc idem Sigonius, qui ad calcem aureorum librorum quos inscripsit de regno Italiæ, hæc habet: *Joh. Vincentius Pinellus*, 'vir plane in omni studiorum genere singularis, ac propter eximiam humanitatem inter omnes maximè memorabilis, qui non solùm pretiosissimum ingentis suæ bibliothecæ thesaurum totum explicuit, sed nullum etiam diligentiæ atque impensæ officium in hoc opere provehendo reliquit. Experti *Antonius Possevinus*, & *Guidus Pancirolus*, viri nunquam satis laudati. *Petrus Pithæus* vir rei literariæ studiosissimus, ad novellas Juliani antecessoris hoc abundè testatus, 'sed & permulta debeo viro clarissimo, & nunquam laudato satis, *Joh. Vincentio Pinello*, ex cujus unica bibliotheca plura mihi de *Justiniano* didicisse contigit, quam ex ceteris omnibus.

Sigonius.

Biblioth. De notit. utri. Imper.

Neque libris tantum inquirendis navavit operam *Pinellus*; *Caroli Clusii*, *Ulyssis Aldrovandi*, *Ferrantis Imperati*, & aliorum hortos, metallothecas instruere ornareque satagebat: labores pecuniasque optimè impensas arbitratus, quæ in amicorum commodum, & publicam cederent utilitatem.

Borromæus jun. Card. cùm insigniorum virorum autographa schedia discuperet, dignoscendis marginalibus librorum annotationibus calamo exaratis usui futura, uni *Pinello* negotium detulit, qui diu gravissimeque ægrotans, brevi tot nobilium scriptorum manus congessit, ut & Cardinali multa transmiserit, & sibi non pauca in bibliothecæ ornamentum reservarit; Cujus rei gratia hæc ad *Pinellum Josephus Scaliger*; 'Duo autographa patris tibi mitto, fragmentum Epidorpidum, & indicis cujusdam, quem locupletissimum in Galenum confecerat, ut una opera perspiceres, quæ fuerit ejus *ἰδιοχειρία* tam in mundo quam in litura. Libros idemmet à *Pinello* sibi comparari exoptans ita scribit; Nos magna in penuria librorum sumus, qui immanibus sumptis bibliotheculam nobis paramus. Neque verò nos tam caritas afficit quam raritas, quæ hic accendit pretium eorum librorum, quos alibi copia viles facit. Itaque sæpe cogimur inviti ad opem amicorum confugere, quod fecit ut & tuam implorarem. Itaque quanquam sentio quàm incivilem rem faciam, qui tuas meliores curas morer, ut te meis rebus adjutorem parem: tamen, nisi grave est oro te, ut tua opera Judæi curent mihi illos libros quorum nomina in schedio seposui. Ego frustra illos libros

'in Germania, Anglia, & Italia conquisivi. Et infra. Non satis est semel 'perfricuisse frontem, nisi rursus orem te, ut si qui nummi priscorum Princi-'pum Scaligerorum reperiri possint, quales apud patrem vidi, eorum aliquot, 'aut unius saltem copia mihi fiat, quod mihi non solum majorum meorum, sed 'etiam tuo nomine charissimum κειμήλιον erit.

Franc. Maria Urbini Dux, quem veterum Regum studia æmulantem admiratur ætas nostra, *Pinellum* consulere haud gravabatur. Idemque cum acta rerum in orbe nostro quotidie gestarum, quæ Imperiorum olim instrumenta qui rerum potiebantur in arcanis habebant, colligenda sibi decrevisset, ad unum *Joh. Vincentium* confugit, qui ejus votis egregiè respondit. Is horum actorum per annorum seriem compositorum, non modicam ut ita dixerim struem asservabat, in quam non ea tantùm quæ ipse singulis hebdomadis accipiebat, sed & quæ amici, descripta conjecerat; ut auctior minimis etiam rebus, seu alia interdum à suis, animadverterat. Minuta hæc, & alicui forsan leviora, at cordatis viris secus. *Spero Speronius*, Patavinæ urbis decus & *Pinello* perfamiliaris, Plinianum illud commendabat plerunque; *Nullum esse librum tam malum, ut non aliqua parte prosit.* Qui enim hac rerum gestarum cognitione delectantur, non oculos tantum aures que inani lectione pascunt, sed & animos exemplis instruunt, pretiosum sibi thesaurum civilis prudentiæ comparantes. Contemplatur animus, è præteritis eventibus doctior factus, ea quæ in conspectu sunt, & mala si qua impendent, minus fractus, bona si qua adventant, minus insolens opperitur.

Plin. jun. lib. 3. epist. ad Marc.

Siquando ipsi aliqua de re dubitare contigerat, omnes quos penes ejus rei arbitrium esset, consulebat, quorum responsa componere, & examinare solebat. Si quod denuo non liqueret, monebat modestè & cum fructu. Unus Neronis nummus de quo dictum supra, fuit in causa, ut ego Romæ non semel *Pinelli* nomine *Fulvium Ursinum* convenirem, cui uni, & non immerito, detulit ætas nostra primas in antiquitatis reliquiis censendis & disquirendis. Admonuit ille me, ut ad *Pinellum*, quem is magni faciebat, scriberem, non uni datum ut omnia sciret, relinquendas & posteris aliquas ingeniorum exercitationes, laudatum illud *Ne quid Nimis*, in literis etiam sibi locum vendicare, in quibus perquirendi modum qui sibi non constituit, is se plerunque inaniter discruciet necesse est. At non his se limitibus contineri volebat hic noster, qui plurima, abjecta aliis & desperata, hac ratione protulerat in lucem.

Accidit quandoque, perraro tamen, ut amicorum quispiam exposceret ab ipso librum commentariumve, quos ipse non nosset, quo veluti classico excitatus, perquirere, scriptitare, omnia miscere consuevit, eo studio, ut & ipsum non lateret siquid ejusmodi extaret, & pleraque ejus generis præclara alioqui a tenebris & situ vindicaret. Ad ejus arbitrium diremptas vidimus omnes fere de humanioribus literis controversias, quæ inter nostri ævi doctos viros in gymnasio Patavino, exortæ: in quibus tamen æquum se adeò & officii non immemorem præbuit, ut Biante major, amicos amiciores habuerit semper. At verò ut bibliothecam suam, quam in oculis ferebat, quotidie locupletaret, hanc sibi inter alias rationem proposuerat, ut à literatorum, qui diem nuper obiissent, heredibus, librorum indices compararet, ex quibus ea omnia perdis-

perdisceret, quæ sibi in bibliothecam essent transferenda. Quod tamen raro admodum accidit, cùm haud æquè dominis, ac ipsi nota essent, quæ in cujusque bibliotheca latebant. In his vero perquirendis quàm fuerit accuratus, declaratum volumus unico exemplo. Vir clarissimus Venetiis idemque doctissimus annis præteritis vita functus est, *Pinello* charus, ut plerique omnes Venetorum, quos doctrinæ illicio, & nobilium studiorum amore sibi devinxerat. Libros aliquot magni nominis manuscriptos ille diu in deliciis habuerat, quos *Joh. Vincentius* divenditos redemit, & cùm ejusdem bibliothecæ reliquias bibliopola nescio quis, schedas videlicet, atque alia ejus generis coemisset in gratiam salsamentariorum, re comperta, illico hic noster nobiles illustrium virorum Epistolas perire non est passus. Emissarios ille habebat, quorum industria ex orci faucibus sæpe sæpius eripuit insignium virorum liberales labores, in quam curam qua sedulitate incumberet, ex eo patebit, quod mox narraturi sumus. Cribrorum, cymbalorum, & cithararum artifices, quod non modicam vim membranarum in artificium suum absumerent, singulis saltem mensibus conveniri à suis volebat, & id optimo ut plurimum eventu. Amicos *Pinellus* sibi conciliatos similitudine studiorum, tanquam exemplar aliquod intueretur sui, singulari benevolentia prosequebatur, eos præsertim quibus curæ esset rerum admirandarum, quæ ab arte vel natura proficiscerentur, accurata disquisito: *Edmundum Brutium* in his nobilem Anglum, disciplinarum Mathematicarum, rerumque militaris, & herbariæ apprime scientem, cujus ille commentationes non semel suspexit; cujus se quandoque imparem curiositati est ingenuè professus. Hujus quam diximus disquisitionis ille in *Pinello* character; quòd cum is aliquando nescio quò proficisceretur, animadvertit non incolarum mores tantùm regionibus distingui; sed & herbas, arbustaque alia in aliis locis nasci, substituique à natura in denascentium locum quotidie recentiora, quæ suis tamen limitibus contineantur, ac si externi soli horrescerent peregrinitatem. His qui animum advertit, confectum plerunque itinerum molestiis, næ ille in sinu Musarum conquiescens omnia rimabitur, abdita licet semotaque, nullumque sibi temporis articulum sine fructu diffluere patietur.

Hominum quò quisque inclinaret atque propenderet illico pervidere solitus, non è Metoposcopi alicujus traditionibus, sed præstantium tot virorum consuetudine congressibusque eruditus. Unica illi allocutio penetralia ejus cum quo loquebatur in conspectum dabat; versabat enim sermonibus variis, seria jocosis temperabat, Protea dixisses multiformem illum, nec præsagientem minus atque divinum. His verò quos intimè nosset, insignia cognomina certas rerum notas plerunque procudebat, quibus animi propensiones, corporis formas, aliaque id genus indicaret. Modestos ille & verecundos suspiciebat; à garrulis & gloriosis, ut â pestiferis & nocentibus refugiebat. Bardos, & inelegantes formidabat, odio insito penitus à natura, quod in horridos etiam incomptosque præposterè inurbaneve aliquid agentes erumpebat. Tu illum elegantiarum patrem meritò appellasses, ita omnia cum modo & ad præscriptum rationis sibi gerenda constituerat.

Communibus & urbanis mirum in modùm delectabatur, sanniones à congressibus suis abigebat, turpe hominum genus, cui in gratiam alieni risus, in-

ſania perpetuò convenit in manum. Eruditos quantumvis, maledicos tamen & intemperantes, oderat odio Vatiniano, quorum pridem conſuetudini renunciarat, qui rem honeſtiſſimam fœditate morum dehoneſtarent. Hos ſiquando neceſſe habuit, invitus tamen admiſit, egitque data opera ut animadverterent illorum ſibi congreſſum, colloquiumque haud probari; malle ſe cum illiteratis at bene moratis multum eſſe, quam illis tantillum. Et ſanè qui literis & probitate animum excoluerit, is ſupra faſtigium mortalitatis elatus, Dei opt. max. gentilis videri ſolet; at vero ſi quis mihi poteſtatem optionemque fecerit, ut eligam utras velim, literas an probitatem, ineptus profecto ſim niſi poſthabeam illas huic. Quid enim diſtat literatus vitæ informis à geniis malis? dixerunt illos Græci Dæmonas, appellatione à ſcientia ducta, improbos licet artifices omnium ſcelerum libidinumque. Alexandri Olivæ Cardinalis dictum extat, præclarum illud ſanè & memoria dignum, *Probum ægrius evadere quempiam, quàm doctum: At illud huic longè præſtare, cum ex integris moribus uberes magis, quàm ex bonis literis fructus percipiamus.* Doctrinam ergo & mores qui coagmentaverit, glutino pietatis religioniſve, omnium ille ſibi amorem conciliet neceſſe eſt. Hæc fuerunt in cauſa ut *Pinellus* nobiliſſimam Societatem quam *Jeſu* appellamus, diligeret charamque haberet, in qua ille amicos habuit; *Antonium Poſſevinum, Auguſtinum Juſtinianum, Julium Negronum, Paulum Comitolum, Laurentium Tertium, Fratres Galiardos, Bariſonos, Biſciolos, Franc. Forteciam, Alexandrum Granellum, Richardum Eſtum,* alioſque non paucos, qui morum ſanctitatem cum doctrinarum cognitione ſociarant. His officia omnia præſtare, de his honorificè multa prædicare jamdiu aſſueverat; hujus ſocietatis non Patres tantum ſacerdoteſque, ſed & fratres quos vocant maximè admirabatur, ut quibus modus decorumque in omni vita ſit in promptu. Ex hac *Pinelli* cum his Patribus conſuetudine, ſuſpicati ſunt nonnulli fore, ut ipſis bibliothecam ſuam teſtamento legaret. Quod utinam factum, & memoriæ profecto ſuæ, & publicæ utilitati optime conſuluiſſet.

Hier. Garimbi in vita ejuſd. Card.

Domi *Joh. Vincentius* quotidie conveniebatur ab omnibus quotquot Patavii literarum ingenuarum ornamento nobiles erant, neque ab his ſolum, ſed & ab advenis, qui eò ventitare glorioſum ſibi ducebant. Hic docere & doceri pulchrum, quò nemo aſymbolus veniebat unquam, nemo ſine recondito aliquo munere literario, quibus ille ut erat inſtructiſſimus ad docendum, parem gratiam retulit ſemper. Tranſalpinis hominibus, qui bonas artes non tralatitiè amarent, curæ erat cùm primum Patavium venerant, hunc noſtrum de facie noſcere, ab eoque in albo, ut vocant, amicorum teſſeram philotheſiam ſibi comparare. Has ille elegantiæ & amoris plenas concinnare ſolitus, in gratiam ſtudioſorum, quos etiam munuſculis plerumque proſequebatur. Religioni in congreſſibus habebat digredi, quantumvis neceſſario, tantiſper ab iis qui cum convenerant, niſi prius libros aliave illis è bibliotheca prompſiſſet, quibus moræ tædium levaret. At quàm officioſus fuerit ex eo poſſis arguere, quod cùm ipſi cum pleriſque, qui in Patavino Gymnaſio profiterentur, amicitia intercederet, ipſorumque aliqui (ut fit) alter alterum non omnino amarent; haud tamen unquam is officii lineas tranſiliverit. Quo factum, ut & ipſi *Pinello* certatim bene vellent, & is pacem inter ipſos non ſemel concilia-

ret.

ret. Pacis vero, concordiæque adeò fuit studiosus, ut illi valde soleret in ore esse, diffuere qui possit, si incidat minus rectè facere: comitate, ut innueret, facilitateque nihil non expugnari. Et sanè de *Pinello* id prædicare possumus, quod de Solone Plutarchus, nullis eum se in civitatis dissidio immiscuisse factionibus, non magis huic, quam illi favisse, sed conatus omnes suos paraſſe in civium concordiam. Quos invitus vel occupatior admittebat, in vestibulo domus excipiebat, stare vel deambulare solitus. Hominem enim præclara cogitantem, nihil æquè torquet ac temporis jactura, quam tum maximè percipit, cum otiosis ineptisve aures suas dedere cogitur. Jure & festive Horatius, quem nescioquis de genere hoc miserandum in modum obtuderat.

De instit. Trajan. Imper.

Lib. 1. Satyr. 2.

Hunc neque dira venena, nec hosticus auferet ensis,
Nec laterum dolor, aut tussis, nec tarda podagra;
Garrulus hunc quando consumet cunque; loquaces,
Si sapiat, vitet simul atque adoleverit ætas.

Moris ipsius fuit, omnes qui eum venerant salutatum, ad infimos usque scalarum gradus comitari, domesticos ut libet atque familiares. Irascebatur quippe ineptis quibusdam, qui nescio cujus existimationis magis, quàm amicorum rationem habentes, sanctissimum amicitiæ nomen inani verborum gesticulationumque observatione turpissimè polluunt. Ne vero fructus illos quos ex amicorum congressu perceperat, ulla sibi abriperet oblivio, cùm illi abiissent, secedebat is in cubiculum interius, ubi quæ præclara in colloquendo animadverterat, in commentarium manu sua referebat. Imò & cùm amici adessent, nunquam non illi ad manus fuit calamaria theca, ut summa rerum quæ placuissent capita ne exciderent, annotaret. In hos commentarios si quis fortè studiosorum inciderit, is tum denique leonem ex unguibus, ut dicitur, æstimabit. Testatus sanè mihi est Antonius Persius, selecta doctrina non minus quàm *Pinelli* antiqua familiaritate illustris, consuevisse *Joh. Vincentium* adnotare ad omnes quotquot nancisceretur alicujus pretii auctores, uberiores & politiores notas, quas acerrimo studio ab aliis non conquirebat modò, sed & excogitabat ipse doctè & eleganter. Aristotelis libellum commonstrans amico, ejusdem contubernalis Paulus Aicardus, & quidem ad eum modum compactum, ut pagellæ puræ in usum scriptionis essent interjectæ, subdidit; en quæ *Joh. Vincentius* elaborat Aristotelis interpretamenta! Fuerunt sanè qui crederent, habere præ manibus historicum quidpiam, quòd viderent anxiè propemodum perquirentem quidquid ubique terrarum contingeret dictis factisve memorabile, Nomotheſiam præterea explorantem, & Topographiam regnorum insigniorum, urbium, oppidorumque. At quid Aristotelicum interpretaretur, quidve operis ille seposuisset sibi, in quod unum præclaras studiorum suorum opes conferret, nos adhuc ignoramus, ut ut simus anxiè percunctati. Quocirca in eam devenimus, ut arbitremur cum *Juliano Medice*, *Leonis XI.* magni Pontificis charissimo agnato, juvene quidem ornatissimo, quem *Pinellus* ipse unice amavit, doctum probumque expertus, displicuisse quidquid vel olim adolescenti, vel jam seni exercitationis gratia excidisset, assueto nihil probare, quod non esset numeris omnibus absolutum; cum quotidie

tidie magno reipublicæ literariæ detrimento, nec minimo cum fastidio, videret scripturientes eos, & ineptè passim volumina procudentes, qui literas vix à limine salutassent. Tantis curis implicitus, non abjecerat hic noster, ut plerique faciunt, familiarium curam, in quibus probandis mihi semper diligens, nonnullis plerumque difficilis visus est. Et sanè formas speciesque verius rerum, quam res ipsas intueri dixisses: adeo nihil non eximium perfectumque spectare didicerat. In his, ut probitatem mittamus, nihil æquè diligebat ac vigilantiam & attentionem, quas ut acueret, nutu quandoque si quid fieri vellet, significare solitus. At si qua minus exaudissent, repetebat, subiratus tamen, & stomachanti similis; quæ omnia eò tendebant, ut illis socordiam excuteret. Quidquid imperasset ad unguem factum volebat, ferebatque permolestè, si quid ipsi aliquando non ex præscripto actitassent. Nihil non componebat, ipse & quidem meditatus, ad normam rationis: hanc abjici, compendii vel sapientiæ obtentu, pati haud poterat. Quo facto familiarium fastum, nimiosque spiritus obtundebat, quorum est spe fortunatioris eventus, consiliique, ut ipsi arbitrantur præstantia, ab imperatis discedere, cum detrimento ac pernicie eorum, quæ ipsorum fidei committuntur. Servis enim, ut ille ajebat, utilius est parere quam consilium afferre. Cavebat autem hac in re, ut in ceteris, à perturbatione confusioneque, tum ut familiares sibi quisque attenderent, tum ut clamoribus & jurgiis abstinerent: quod ita executus est. Locos plerosque insigniores in templo D. Antonii, quod in ejus vicinia situm, memoriæ commendarat, in quibus quotidiana omnia, tum dicta, tum facta ordine collocabat. Quo subsidio munitus, ad vesperam in summa scheda notabat literam I, præcipuam nominis sui, quæ agmen duceret eorum quæ in crastinum peragere constituerat. Hæc demum linea concludebat, sub qua per classes familiarium nomina, litera ut diximus capitali adnotabat, cum indiculo eorum quorum curam cuilibet demandasset. Quæ tamen sibi reservarat, ut emissitios famulorum oculos celaret, Græcè scribebat. Exinde die crastina primo diluculo serius in cubiculum accitis, curabat ut ipsi in schedula exscriberent, quæ singulis obtigerant, ea prope serie, qua & ipse descripserat. Si qui scribere nescissent (quod tamen raro admodum contingebat) scribebat ipse non invitus. Quibus peractis, curabat unusquisque sua, quorum ipse dominus exitum in secessu bibliothecæ præstolabatur. Qua methodo citra confusionem, & omnes quæ sibi quotidie faciendum noscebant, & familiares, rudes licet, imperitique, ingeniosi exercitatique brevi evadebant. Torpentes ille tardosque, Lentulorum gentiles appellabat; & narrabat subinde, *Ferdinandum* Regem, Catholicum cognomento, ea ratione familiarium novitiorum ingenia explorasse, ut omnes juberet officii negociive gratia convenire: & ad magnatum plerosque amandaret, à quibus cum demum rediissent, quæ dicta quæ facta sciscitabatur, atque eadem opera quis aptus ad ejusmodi munia obeundà, quis secus, observabat. Servorum peccata, quæ modò alicujus essent momenti, memoriæ mandabat hic noster usque adeò, ut nunquam ex illius animo discederent. Meminerat eorum multis post annis, interpellabatque sæpe sæpius, ut eorum reprimeret confidentiam, meminissentne quid peccassent, quid præpostere egissent superioribus annis eodemmet die? Horum familiam satis frequentem aluit, & quod mirere, altum domi silentium

inter-

inter tot capita, quorum plerunque est non modò eadem non sentire, sed perpetuò dissidere. Hos ille fidos licet, minimeque loquaces, ita instituerat, ut advenientibus amicis decederent statim, ne videlicet aut illi obliviscerentur conditionis suæ, aut hi se adhibitis arbitris exceptos suspicarentur. Iisdem tamen ope vel consilio, indigentibus ægrotantibusve defuit nunquam, imo summa benevolentia illis opibus, his adhibita medicorum opera, ut convalescerent sedulo curabat, quo factum, ut quod raro contingit, metueretur idem & amaretur à suis. Horum agmen secum trahentem nemo unquam vidit, vix uno cum processerat contentum, eoquè frequenter amandato, cùm copia comitis esset, qui cum deambulare & colloqui liceret. At quia ut diximus, docere vel doceri eximiè avebat, recepit lubenti animo in contubernium doctos aliquot viros, quibuscum disserere de re literaria continenter & per otium posset. Nec sane minimum hoc ingeniorum incitamentum; cum intra domesticos parietes monitores alimus, qui forment studia nostra, qui animum excitent reverentia sui, quos neque subrusticus pudor, neque inanis assentatio à dicenda sententia deterrerat.

Horum primus (quod ego sciam) *Michael Sophianus*, à quo Græcè peritissimo ejusdem linguæ hausit intimas notiones: cui deinde successere non magno intervallo, *Theodorus Rendius*, *Constantinus Patricius*, *Nicasius Ellebodius Belga*, qui Latinè nobis Nemesium de natura hominis expressit, quem apud
lib.8. epist.15. *Pinellum* degentem anno *MDLXVIII.* magni, ut par erat, fecit *Paulus Manutius*, callidus elegantium ingeniorum æstimator. Præter hos domi habuit *Benedictum Octavianum*, res Philosophicas Theologicasque doctum, *Joannem Caresium*, & *Leonardum Sguttam*, domo Chios, optimarum artium studiis impensè eruditos, *Mariangeli Accursii* filium *Francis cum* ni fallor, insignem moribus & doctrina. At egregium hoc studium doctorum hominum juvandorum, mala valetudo intercipere aggressa, obtinuit, ut præter binos. I. Lipsii alumnos, neminem amplius domi habuerit. Horum alteri *Thomæ Segeto* nomen, alteri *Erycio Puteano*, cui eruditio modestiaque adeo suffragatæ, ut primum artis Oratoriæ interpretem Mediolani, & Chronographum Regium, deinde suffectum in præceptoris locum, in Lovaniensi Schola declararint. His grave præclarumque testimonium impartitus I. *Lipsius.*

I. Lip-

Quicunque hæc legetis.

Testor apud vos ex animo, Erycium Puteanum *bene honesteque natum, educatum, institutum: Ingenio ad optimas artes facili, & tenaci, in utravis lingua Græca, & Latina peritum, versu & prosa bonum, vita moribusque modestum, & plura etiam reperienda in eo si quis pernoverit, quàm hic dicam. Habet Mathesim, Philosophiam, Musicam quoque, & plane dignissimus est cui bene velit, sive bene faciat, quisquis doctrinam, elegantiam aut virtutem amat. Commendo vobis talibus hunc juvenem, à mea quoque institutione & manu profectum: ac spero, vel confido potius, gratiam me debiturum quidem, si quis mea causa bene fecerit, sed & habituros mihi, si qui propius, aut familiarius sibi jungent. Rogo, fides mihi sit sincerè scribenti; rogo gratia aliqua & subsidium in mea scriptione. Lovanii anno MDXCVI.* Cent. 3. epist. ad Italos & Hispanos.

I. Lipsius Professor, & Historiographus
Regius ipse scripsit.

De Segeto vero hæc ille.

Qui hæc Legetis.

Testor apud vos seriò, hac mea manu, Thomam Segetum, *gente & domo Scotum, notum mihi à pluribus annis fuisse. Immo ab ipsa prima ejus adolescentia, meum vel discipulum, vel auditorem. Eo omni tempore, probis se probasse, ac mihi inprimis, ob acre, & excellens ingenium, ardorem studiumque discendi: atque ita profecisse, ut in meliori omni literatura, paucos sibi æquales habeat, in æquali ævo. Addo & moribus modestum ingenuumque esse, & dignum quem tales omnes æstiment, atque ament. Peto igitur atque absens rogo, uti hunc in occasione adjutum velitis, favere animis, consiliis, factis: bene locaturi beneficium quodcunque in eum conferetis. Stirpes istæ fovendæ & attollendæ sunt, in commune reipublicæ bonum, cui bono omnes studemus. Lovanii.* Eid. cent.

I. L.

Idem Lipsius *eidem alibi gratulatur, quod fuerit receptus in* Joh. Vincentii *domum. Gaudeo in Italiam incolumen venisse, gaudeo in domum magni* Pinelli *admissum, quem virum, ævo & gloria jam veterem, Italia vel inter veteres suos præferat & jactet. Idemmet* Pinello *gratias agens, quod* Segetum *apud se voluerit esse in unius testimonii sui gratiam, ita præfatur: Si quis in Italia hodie veteri & merita fama est, eum ego te censeo* Vincenti Pinelle, *& ideò jam à pluribus annis tacito quodam affectu & colo & amo. Ejusdem quam præclara illa, & luculenta? Malo fato & raro factum est, ut una Epistola bis missa, nec semel pervenerit. Haud magna alioqui jactura, nisi quod testimonium cultus mei, & affectus retardavit, non tamen oppresserit, vel nunc ecce revelandum. Nam ego tuum nomen ab adolescentia prima & novi, & amavi, & veneratus adeò sum: ut debui ejus, qui virtutem, & doctrinam eximiè coleret, & in se haberet, & in aliis excitaret,* Epist. 64. Epist. 76. Epist. 78.

 ret,

ret. Sunt ista breves, sed veræ tuæ laudes, quas in his annis, & maturiore ævo, quia pernovi, magis etiam amo. Si aliqua similis affectus tui scintilla in me; triumpho, non solum gaudeo, & esse cùm aliorum literæ, tum tuæ loquuntur, ante duos menses plus minus ad me amanter scriptæ. Ergo amare amatum me possum dicere, & ut semper possim, te per genium tuum, virtuti & honori sic amicum, rogo. Lovanii Kal. Decemb. 1699.

Mihi verò animadversum quod est, haud videtur prætereundum, *Lipsium* quoties *Pinelli* inciderit mentio, magnum fere vocare, ut proximè vidimus ad Segetum; & ad Clusium: *Illustri viro* Vincentio Pinello *cum scribes, quæso te salutem ei à me dicito, ignoto de facie, non de fama, amo virum magnum apud omnes magnos.* In eadem cent. ad Mercurialem: *Abiisse te honestissima vocatione Bononiam audimus. Ni id esset, valde rogarem in viri magni* Vincentii Pinelli *amicitiam me insinuares, quem ego jure æstimo inter Italorum primos.* Quem vero eorum *Pinelli* contubernalium quos supra recensuimus, designet *Paulus Manutius*, haud sanè novi. Is hæc ad *Joh. Vincentium* in calce Epistolæ: *Vale, & familiarem tuum, cujus doctrinam, & ingenium in Lucretiana interpretatione mirum in modum probo, saluta meis verbis.* Non paucos, præter hos, quorum fecimus mentionem, domesticos habuit literatos viros, inter quos unum in delitiis habuit, cujus & nos vitæ scribendæ non aliquantisper immorari, plerisque nefarium videatur: tum quia hic *Pinellianæ* animæ dimidium fuit; tum quia par viguit inter nos & mutua benevolentia, ad extremum usque vitæ spiritum. Neque vero id sine lectorum voluptate, quos certo scio jucundè spectaturos, amicorum nobile par, quos cum celebratis illis componere possimus, tot annos summa concordia sine ulla querela vixisse. At mihi liceat quæso (ut cum D. *Gregor.* Nazianzeno dicam) δότε μοι μικρὸν ἔτι ἐνευφρ. καὶ τῷ διηγήματι, Detur id amici docti piique memoriæ, quæ nunquam discedet ex animo meo, quem ipse sibi aureis in perpetuum catenis devinxit. Hic fuit *Paulus Aicardus*, cui patria Albingaunum Ligusticæ oræ nobile oppidum. Is Taurini primum per aliquot annos versatus, ubi in Philosophorum Medicorumque album descriptus est, anno 1570. Patavium venit, ut insignes aliquot Medicos, qui tunc temporis hic profitebantur, tum audiret tum affectaretur. Hic, ut Genuensem, eundumque eruditum decebat, sæpe sæpius *Pinellum* conveniebat; quo accidit, ut genio conciliante alter alterum certatim amaret, charumque haberet. Nec mirum utique, cum πολυΐστωρ πολυΐστορα, φιλάλληλος φιλάλληλον, μισοπόνηρος μισοπόνηρον amplectatur: Cùm sit ad connectendas amicitias vel tenacissimum vinculum morum similitudo. Amoris hujus eximium illud indicium, quod cum *Joh. Vincentio* tunc obtigisset Neapolim proficisci, uni *Aicardo* bibliothecam suam commendarit. Ex quo arguas licet, quanti æstimarit *Pinellus Aicardi* & probitatem & integritatem, cujus spectatissimæ fidei crediderit literarios illos thesauros suos, à quorum etiam conspectu plerosque arcere consueverat. Reversus aliquot post menses *Joh. Vincentius*, *Aicardum* secedere volentem comiter rogavit, ut secum paulisper maneret, hoc unum ejus gratiæ & consuetudini indulgeret, in cujus domo per tot menses solus, & non invitus fuisset. Annuit ille, non diu se mansurum arbitratus.

Cent. 2. Epist. 24.

Greg. Nazian. in laud. Athanasii.

As-

At cum pestilens morbus annis 1574. & 1575. Venietias primum deinde Patavium pervasisset, in quem Lucretii carmina optimè quadrabant. *Lucr. lib. 6.*

> *—— & mortifer æstus*
> *Finibus Euganeis funestos reddit agros,*
> *Vastavitque vias, exhausit civibus urbem.*

Hunc declinaturus *Pinellus*, ut nemo non faciebat, secessit in amœnissimum agri Patavini oppidum, Euganeorum collium decus, cui Montis silicis nomen, quo mala hæc lues appellere haud valuit. Eo divertit cum *Pinello Aicardus*, magno amborum bono, cum invicem longe lateque grassantis morbi molestias excutere suavissimis colloquiis valerent. Huc accessit, quod cum illuc migrasset Venetorum Patavinorumque Patriciorum non minimum agmen, ædes *Pinelliana* iis omnibus paterent, eò doctrinæ animique gratia confluentibus.

Ut primum abiit pestilentia, reversus Patavium *Pinellus Aicardum*, cujus suavissimos mores, eruditionem, vitæque integritatem deprehenderat, ut apud se aliquandiu esset exoravit. Quod sane ambobus optimè vertit, cum alter sine altero esse minimè posset, acciditque brevi, ut quæ inter ipsos intercessit benevolentia tam altas radices egerit, ut neque mors illas convellere potuerit. In *Pinelli* consuetudine ejusmodi evasit *Aicardus*, ut sapientia, animi moderatione, humaniorum omnium literarum cognitione, non paucos anteiret, inter quæ modestia, & ingenuus pudor ita eminebant, ut nemo eum, vix de facie notum non amaret. Linguas nobiliores, Græcam, Latinam, Italicam usque eo callebat, ut si quid ipsi prisci insolitive interpretari libuisset, prorsus quid adderes non haberes. Ad 620. annos Patavii moratus, magni semper est habitus, idque ultra vulgarem modum. Memini ego *Meliorem Guilandinum*, rem Herbariam Patavii magna cum laude profitentem, & non minoris apud eruditos nominis, parcum alioqui laudatorem, advenis quibusdam de *Aicardo* sciscitantibus respondisse, neminem illo Patavii doctiorem, etiam si gymnasii quotquot erant interpretes adnumerassent. *Jacobum Davy Perronæ* D. Episcopum Ebroicensem, quem *Clemens* VIII. in Cardinalium collegium cooptavit, in quo ambigas utram mirere, pietatemne an multiplicem eruditionem, Roma redeuntem ubi summa cum fide Regis sui cum Catholica Ecclesia reditum in gratiam procurarat, Patavii anno 1596. *Marcus Cornelius* Episcopus Patavinus splendidissime excepit. Is ut hospitem tantum commodissime liberalissime haberet, ut sedulo curavit, ita *Aicardum* illis diebus in Ebroicensis gratiam domi habuit, quocum doctis & eruditis sermonibus horis succisivis congrederetur. Hinc ille *Aicardum* admiratus dixit aliquando, per id tempus quò sibi in terra Italia esse licuit, præter quatuor aut quinque magnos & eruditos viros, in queis & *Aicardum* reponebat, haud obtigisse ut alios nosceret. Quam amicitiam contractam similitudine studiorum, aluit in posterum uterque communibus officiis, epistolisque doctorum problematum refertis ultro citroque missitandis. Omnia dicta *Aicardi* factaque citra venditationem animadvertere, qui hominem noverunt. Et licet frequenter literatorum congressibus adesset, non ideo tamen obtrudere sese visus unquam, e-

 rumpebat

rumpebat ſanc aliquoties, ne pedaria omnino ſententia videretur, at parcè, & ea ratione, ut qui aderant animadverterent ipſum ad ſcopum collimaſſe. Quæ nimirum ſeriò doctis familiaria, ut & paucis ſe expediant, & è verbo non temerè prolato virum multiſcium metiantur. Quæ ſi cui non ſufficiunt, is demum ſciat, *Hieronymum Mercurialem*(qui nobis hæc ſcribentibus prope octuagenarius diem functus eſt) edere cogitantem librum illum ſuum de morbis cutaneis, quem is olim auditoribus ſuis dictarat, *Aicardum* ſelegiſſe, qui menda tolleret, errores corrigeret, redigeretque in legitimam & germanam libri faciem. Neque verò imparem ſe oneri præſtitit *Aicardus*, qui librum *Gulielmo Syrleto* laudatiſſimo Cardinali inſcripſit, & *Mercuriali* fecit abunde ſatis. Ea illi à natura inſita humanitas, ut omnes ſibi promiſcue doctos, indoctos, ſummos, infimos, devinciret. Qua ratione qui illi obtrectaret reperiiſſes neminem, niſi malevolum inſigniter & maledicum. Vertebat ille ſeſe in omnes omnium propenſiones εὐτραπελίᾳ quadam, cujus comites manſuetudo morum, ac facilitas, lenitaſque animi, quarum eſt animis, velint nolint, dominari, pelliceréque ad ſeſe alienas quantumlibet hominum voluntates. Ejus opera quiſquis uſus, nihil unquam habuit quod amplius deſideraret, ſeu fidei ſeu diligentiæ. Qua id eſt aſſecutus, ut nemo non auderet ejus comitatem & induſtriam periclitari: Invitarant eum non ſemel amici, ut profitendi munus in gymnaſio Patavino capeſſeret; neque defuere ex ipſius gymnaſii moderatoribus, qui eadem proponerent, quos ille omnes unico reſponſo refellebat, imparem ſe oneri & non tranſlatitia illi doctrina opus eſſe, qui alios publicè docere velit. Eadem opera Cardinales, & Dynaſtas non paucos, à quibus, magnis propoſitis conditionibus eſt plerumque evocatus, *Pinelli* domeſticæ conſuetudini poſthabuit. Quæ res in cauſa fuit, ut *Aicardum Pinellus* eo impenſius amaret, quò ejus ſibi conſuetudinem cerneret acrius invideri: cum nihil æque (ut neſcio quis ait) amorem incitet accendatque, quam carendi metus. At *Joh. Vincentio* non erat quod metueret, deſpexerat enim jampridem hic noſter inanes honorum titulos, effrænemque pecuniæ cupiditatem, uni mentis tranquillitati intentus; quam abjiciat neceſſe eſt, qui illis ſeſe fluctibus jactari patiatur. Non neſciebat nimirum quantas immodicum honoris ſtudium miſeris aulicis conſtituat cruces, didiceratque pervolutandis nobilium ſcriptorum monumentis, viro honeſti otii amanti, nihil æquè fugiendum ac ſuperba, ut Horatius ait, *civium potentiorum limina.* Meminerat nobilis adagii; Procul à Jove procul à fulmine, appoſitè ad illud ejuſdem Poëtæ,

A. Gel.lib. 13. c. 15.

Epod. od. 2.
Lib. 2. od. 10.

Sæpius ventis agitatur ingens
Pinus, & celſæ graviore caſu
Decidunt turres, feriuntque ſummos
Fulmina montes.

Hanc illi mentem, præter alia, injecerat *Pinelli* contubernium, à quo videbat omnia hæc, uti apinas tricaſque contemni & rejici. Optimum *Aicardo* viſum, docti ſapientiſque convictum, à quo fratris loco haberetur, Principum virorum conſuetudini præferre, quos nonnunquam deprehendas Phryxæos arietes, perſonamve Æſopicam illam, cui extima ſpecies, & præterea nihil.

Interiore

Interiore se quandoque animi motu ad Ecclesiasticam vitæ rationem corripi sentiebat, at abstinuit, quia cùm *Marco Cornelio Episc. Pat.* charus esset supra quàm dici possit, videri noluit eo instituto proventus aliquid amplioris aucupari. At in morbo qui postremus illi fuit, decreverat cùm primum convalesceret, animum religione liberare, mecumque, si *Pinello* superstitem esse contingeret, aut Veronæ cum *Ptolemæo Oliveto*, quod vitæ restit isset absolvere. *Aicardi* liberalitas eo magis enituit, quò minus ipse dives fuit. Neque enim valuerunt rei familiaris angustiæ continere animum magna cogitantem, quin erumperet sæpe sæpius collatione insignium beneficiorum. Res domestica non omnino ampla ut diximus illi fuit, cujus ne experiretur tenuitatem, *Pinellus* quà officiis quà beneficiis eximiè juvit. Neque sanè iis quibus minimæ fortunæ sunt, præclusus omnino est aditus liberalitatis, si Aristotelem audiamus, cum divitem faciant (inquit ille) non possessio, sed usus. Amicis hic noster omnia largiri, ut ut pretiosa, consueverat, modo animadverteret jucunda esse quæ donaret. Inde jocari nos cum ipso, esse in potestate nostra quicquid haberet, ablaturosque, cum libuisset, ne petentes quidem. Monstrabat aliquando amicorum cuipiam numismata quædam argentea recondita & selectiora, cumque notasset in eximia quæpiam oculos (ut fit) conjectos, misit sub vesperam familiarem, qui amicum domi conveniret, numismataque suis verbis donaret. Ut fuit elegantiarum omnium amator, librorum, nummorum, gemmarum, tabularum, nulli unquam pepercit impensæ, deterruitque *Pinellum* aliquando, qui magnos in his comparandis *Aicardi* spiritus non semper approbabat. Quod tamen nullum inter ipsos unquam dissidium peperit, cum alter alterum summè diligeret, *Pinellus*que *Aicardum* filii, hic illum parentis loco haberet. Rectè enim Tyanæus, causam esse amoris similitudinem, quæ in sapiente in affinitatem evaderet. At quod dictu mirum, cum familiaritas pariat contemptum, nemo unquam illorum ad id dilapsus, ut alterum minus, quam amicitiæ leges ferunt, amaret suspiceretve; ut enim (inquit Plinius Jun.) *de sculptore, pictore, fictore, nisi artifex judicare, ita nisi sapiens non potest perspicere sapientem.* Horatii carmina in ipsos quadrabant.

Rhet. lib. 1. c. 5. *Philost. lib. 4.* *Lib. 1. epist 10.* *Lib. 1. od. 13.*

Felices ter & amplius,
Quos irrupta tenet copula, nec malis
Divulsus querimoniis,
Suprema citius solvet amor die.

Et sanè, cujus oculos non præstringat, cujus animum non alliciat doctorum hominum par, volentium idem idemque nolentium? Thesauros & opes nemo sanus prætulerit his bonis, quæ eo majora, quo rariorem hujusce notæ amicitiam reperias. Neque non norat hæc *Jab. Vincentius*, homo si quis alius perspicax, & acer in judicandis rebus. Ideoque largitionibus & congiariis *Paulum* sibi devinctum frequenter voluit, ut illi suppeteret unde partam existimationem sustentaret. Ideoque, non multis ante obitum annis, aureæ præceptionis memor, *ante mortem amico benefaciendum*, donavit illi inter vivos IV. millia aureorum, è corpore grandis pecuniæ quam Romæ habebat. Qua in re *Aicardus*, idem qui semper, à *Pinello* impetravit, ut non nisi mortis causa donaret, quasi jam tunc animo præviderei præmoriturum se, & liberalitatis rivum

Ecc. c. 14.

ad

ad caput unde manarat, turbato ordine reversurum. Quod si *Aicardum Pinello* superstitem esse contigisset, non dubito quin ipsi *Joh. Vincentius* bibliothecam suam legasset. Cum enim *Aicardus* decedens libros suos *Pinello* testamento reliquisset, ille tum mihi qui aderam, en qui rerum humanarum lusus! is mihi bibliothecam suam legatam vult, cui ego meam volebam. *Aicardi* bibliothecula (ita enim præ *Pinelliana* operosa illa & voluminum sane multorum videtur appellanda) selecta erat, classicisque auctoribus referta, veteribus nimirum, quorum lectionem ille amicis decantato carmine subinde commendare consueverat.

Enn. apud Cic. in lib.6. de Rep.

Moribus antiquis res stat Romana virisque.

Horum plerosque eruditissimis ad marginem notationibus illustrarat, veluti Polybium, Cæsaris commentarios, libros universos Ciceronis, de Officiis præsertim, Plauti comœdias, Cornelium Celsum, aliosque non paucos, quos ille veterum exemplariorum collatione meliores fecerat & auctiores, quos ni suppriment ii ad quos *Pinelli* bibliotheca pervenerit, animadvertent brevi omnes, qui hæc nostra legent, non fecisse nos gigantem è pumilione. Commentarium in Aristotelis Ethica elaboraverat præterea, in gratiam *Aloysii Oricellarii*, præstantissimi adolescentis, qui nunc Romæ in conspectum dat quicquid è *Pinelli* & *Aicardi* consuetudine sibi olim comparavit. Fastidiebat *Aicardus* immanem copiam librorum, quos *Joh. Vincentius* coegerat, dictitabatque nolle sibi tot libros, & alia ejus generis donari, quæ possidentis animum rapetent in diversa: quæ profecto vera esse nemo negabit, nisi qui bibliothecam non modo in suum (ut fecit *Pinellus*) sed & in aliorum usum instruxerit. Qui enim ostentationis gratia librorum strues affectant, næ illi ridiculi sunt, qui Musarum delicias, supervacaneam supellectilem faciunt. Adde, congeriem tot auctorum sine ullo delectu, quorum plerisque mos est, recentioribus præsertim, aut veterum scrinia compilare, aut meras nobis nugas obtrudere, horum qui acervos domi habet, quid mirum si minimè sapiat; & sane vidit superior ætas in librorum inopia viros magnos, quibus curæ fuit antiquos auctores, probos videlicet atque eruditos, lectitare. Obiit *Aicardus* anno 1597. *IV. ID. Aug.* festo martyris Laurentii die, cum octo aut ad summum decem dies æger decubuisset, laborassetque primum lateris doloribus, incidisset deinde in malignam febriculam. Tertio postquam ægrotare cœpit die testamentum condere voluit, quod est *Joh. Vincentii* manu scriptum. In eo ut amicos vivens dilexerat, & munusculis fuerat prosecutus, ita & amoris in eosdem sui moriens extare optarat illustria monumenta; quicquid enim ille Patavii habebat inter amicos; quicquid domi, inter affines & fratres partiri constituerat, vir amicorum ad miraculum amans. Testamentum nimirum speculum morum frequenter est, in quo datur intueri, an testator quos amavit serio amaverit necne? Detrahitur ibi persona captantibus, & subdolis amoribus præteritionis adspergitur labes. *Aicardum* utinam omnes illi imitarentur, qui amicos justos & legitimos nacti. Quid enim pulchrius, quam gratiè pieque eos prosequi judicio supremo, quos individuos vitæ comites habuimus? Quid turpius quam eorum memoriam cum vitæ exitu interstinctam velle;

Senec. lib. de tranq. c. 9.

Quibus

Quibus in testamento legavit quidpiam, & quidem cum honorifica appellatione, fuerunt, *Joh. Vincentius* primum, cui libros suos fere omnes reliquit. Quanquam ille (exceptis manuscriptis quibusdam, impressisque nonnullis ad ad marginem adnotatis) reliquis abstinuerit, ea mente, ut pretium illorum *Aicardi* fratribus repræsentaret. Immo ut audivi, constituerat ejusdem sororibus mortis causa donare ɪv. illa aureorum millia, quæ ad se ex *Pauli* morte rediissent, ut haberent quò expeditius nuberent.

Post *Joh. Vincentium*, honorati ab *Aicardo* inter cæteros *Cæsar Niebesola Patric.* & *Can.* Veronensis, Latinè græceque peritus, tabularum, signorum, numismatum, gemmarum amator si quis alius: munificentia adhæc, vitæque splendore insignis, & plerisque è Dynastarum ordine apprimè charus; & *Ptolemæus Olivetus Patric.* itidem *Canonicus*que Veronensis, quem suavissimi amici, Dominique elogio in testamento prosecutus est, nec sanè injuria. Ut enim prætereamus nobilium scientiarum cognitionem, in quibus Mathematicarum disciplinarum peritia excellit, vitæ sanè candor, & aurea morum integritas, *Aicardum* adeò raptim in amorem sui pellexerant, ut quod amplius adjiceret nihil haberet. Me hic tertium nisi collocem, haud faciam recte. Exigit enim id suo prope jure mutua inter nos benevolentia, quæ corpora quatuor, totidemque animos, unum corpus, unam animam effecerat. Quæ nos Patavii studiorum morumque similitudo conjunxerat, eadem nos alibi comitata est, quam semper honoratam, sacro-sanctam semper habuimus. Neque aliunde vindemiales illæ nostræ feriæ, quas in agro tum Vicetino, tum Veronensi, & ad Benacum quandoque, cum amicis quotannis exigebamus. Hinc illa deliberatio, curaturos nos aliquando, ut pictor quispiam insignis, nos in tabula iconicos delinearet, apposito videlicet emblemate aliquo, indice futuro apud posteros amicitiæ nostræ. At invidit mors honestissimæ deliberationi, eripuitque nobis potiorem animæ nostræ partem. Suppellectilis domesticique instrumenti quod supererat *Aicardus* distrahi jussit, & pecuniam quæ inde redigeretur familiaribus, *Pinelli* arbitratu, distribui pro salute animæ suæ. Fratres, sorores, affines elegantissima Epistola consolatus est, biduo triduove antequam moreretur. Me autem ille per amicitiæ jura obtestatus est, ut adessem sibi, & præstarem, ut sedulo feci, officia suprema. Nec vero quidquam eorum omissum quæ Christianum hominem decent, migrantem è vita hac ad meliorem & beatiorem. Ita ille obiit intempestive quidem si annos quos vixit spectemus, & commoda nostra; at tempestivè satis si uberes sapientiæ proventus, & innocentis vitæ rationes dispiciamus. Quæris (inquit aureus Philosophus) *Sen. epist. 93.* quod sit amplissimum vitæ spacium? Usque ad sapientiam vivere. Quæ sane cogitatio, illustribus ingeniis ad sapientiam consequendam acre incitamentum sit necesse est. In hos enim bacchatur mors, quæ præclara quotidie ingenia suffuratur, ut innuat nimirum vitreas esse laudes nostras, tunc demum cum splendeant frangi solere. *Aicardi* obitum nemo amicorum non deflevit, inter quos fuit *Laurentius Pignorius*, qui dolorem suum, & *Pauli* in se merita, utut poterat contestaturus, in viri optimi memoriam, qui sibi bonarum literarum semitam digito velut ostenderat, hæc apposite cecinit..

Qualis

Qualis honos pelagi vitreis emergit ab undis
Gemma nitens, quæ matris amor, quæ gloria conchæ,
Tale decus tulerunt te orbi fata improba nostro,
Aicarde: ah properè heu nimium decus addite cœlo.

Hanc jacturam *Pinellus* ægerrimè tulit,diuque nulla luctus levamenta admisit,cum illum sibi ipse videret ereptum,quem(ut ille semper præ se tulit)habuerat in omni vita fratrem verius quam familiarem,is me aliquando conantem lenire desiderium quod sui reliquerat *Aicardus*, ita est allocutus: Nunc demum *Pauli* morte sentio quàm nullus prope sim. Ille mihi studebat, mihi laborabat: ego nihil(neque pœnitebat sane)inconsulto ipso audebam, amicos ille mihi parabat, paratos retinebat, consilio siquid impedimentum aderat expediebat. An non hæc mihi, oro te, deflenda, ægrotanti præsertim, seni, peregrino, & quod caput est, mercenariorum familiarium injuriis exposito? Hæc ille, vera sane, & citra ullam assentationem. Postremis enim iis annis, quos æger *Pinellus* exegit, ætate præsertim ingravescente, si qua inciderat literaria quæstio, si quis recens prodierat liber, in *Aicardi* præclara diligentia totus conquiescebat. Abstinuit ille per aliquot dies ab ædium parte inferiore, ne conclavia videret, in quibus *Aicardus* diem obierat, in quæ & jam non nisi post annos aliquot ingressus est, ne recrudesceret vulnus, quod ex amici jactura ad intimas usque animæ partes adactum senserat. Abjecerat utique omnem spem in posterum aliquem *Aicardo* parem reperiendi, nec opinione sua frustratus est; doctrina enim & probitas ejus indicaturæ, rarò admodum inter se conveniunt, ævo præsertim nostro, quo rerum nomina speciosa, rebus ipsis ablegatis, in pretio sunt. At non fecit *Aicardi* mors, ut ille deliciarum suarum oblivisceretur, literarum inquam, & hominum qui illas amarent, Decreverat enim domi habere *Laurentium Pignorium*, probe cognitum sibi ex *Aicardi* familiaritate, cujus ingenium ille prædicare solitus, bonarum artium cupidum supra conditionem, cujusque lucubrationibus ipse *Pinellus* multum tribuere visus. Hujus non irritum conatum in exponenda vetustissima tabula ærea, quæ fuit *Petri* olim *Bembi Card.* summopere eruditi laudant. Intactum sane aliis opus, & quod non modo ævi nostri hominum, sed & posterorum plausum mercatur. Dabit is alia propediem, antiquitati, cujus ille supra modum studiosus est, non obscuram facem prælatura: ab illo ego non minimum adjutus in his consarcinandis,ut qui *Pinellum* observare,& convenire terq;quaterq;quotidie solitum cum fructu, ut *Pinelli* in re literaria curas acerrimas nemo illo hodie melius norit. Domo raro egrediebatur postquam *Aicardus* vita functus est. Festis tantum modo diebus ad templa divorum *Antonii, Justinive*, ut sacris matutinis interesset, ceteroqui intra domesticos se parietes continere solitus. Extra urbem nemini visus,nisi cum processit(ut diximus)ad pestilentiam declinandam,& cum Neapolim ad invisendos affines. Amicis vero ut secederet instantibus, equum objectabat, rhedam, lecticam, ipsam adeo cymbam incommodam sibi. Frater ipse, quem non perfunctorie amabat, nunquam ab eo impetrare potuit, ut iterum Neapolim proficisceretur, incassum precatus, incassum obtestatus. *Julius* frater *Cosmus* & *Cæsar* fratrum filii,non semel Patavium profecti,ut ipsum abdu-

cerent

cerent, irritis conatibus recessere. Hic ille jam diu sibi & Musis vivere decreverat, ubi literarum bonarum amorem hauserat, ubi doctrinarum suavissimos fructus degustarat. Nihil sibi posthac negotii cum patriæ ab hoc otio avocamentis fore tunc aperte denunciarat, cum tot Neapoli turbarum pertæsus, sæpe sæpius inclamaret, ô Patavium, ô Patavium, quamdiu abero abs te?

At quæ causæ cur unam urbem omni orbi terrarum prætulerit? Patavium (ut nobilissimæ urbi quod bene de nobis merita est, rependamus) literarum cupientes præ cæteris omnibus, amœnitatis & otii philtro allicit mirum in modum. Insigniores duas, mea quidem sententia, in terram Italiam colonias Trojani deduxerunt, Romam, & Patavium, advenarum ambas frequentia celebres, dissimili tamen & prope diversa ratione. Illæ enim laboriosis hominibus, honorum divitiarumque cupidis, hæc otiosis doctrinarum amatoribus patet, quos.

Pax secura juvat, fælicis & otia vitæ,
Et nunquam turbata quies, somnique peracti. *Statius lib. 3. Sylv. ad Claudiam uxorem.*

Nullibi enim (Europam ut libet pervagare) Academiam reperias, in qua Musarum altrix quies literatos æque ad se invitet. Hic nemo est, qui advenarum vitam curiosius exploret, hic seu genio indulgere quis velit, seu ipsum defraudare, nemo erit qui impensè curet. Animadverterat hæc *Pinellus*, narrabatque Patavii omnes, peregrinos quantumvis, perinde vivere ac si in patria essent; Germanos enim, Gallos, Polonos, eandem vitæ victusque rationem asservare, cui domi assueverant, quod nullibi videas. Advenis enim alibi usitatum transire in mores incolarum, & patrios aversari. Bononiæ namque, ne longe abeamus, Germani, Galli, Hispani, Italicissant omnino, conformantque sese ad civium consuetudinem; at Patavii nihil tale. Cujus eæ possunt esse rationes: vel quod Venetorum moribus, honestæ huic ad placitum vivendi licentiæ Patavini assueverint, ideoque nihil ad se pertinere putent, quo quis corporis cultu utatur, quid agat, quid meditetur; vel quod hic advenarum frequentia non nisi æquis conditionibus se in civitatem, ut ita dicam, recipi passa sit. Huc ergo peregrini se lubentes tanquam in portum recipiunt, quotquot literarium otium amant, quà sibi lucubrationibus, quà aliis publicè interpretandi munere consulturi. Clementia præter hæc aeris advenis omnibus, sub alio quantumlibet cœlo natis, domestica & familiaris, non minima in causa est, cur qui hic aliquandiu vixerint, honoribus quamvis & dignitatibus in patria & alibi aucti, ad Patavinam tamen libertatem quoties meminerint, suspirent. Neque hac non usus *Pinellus*, in cujus victu & vestitu elegantiam quidem & splendorem, sed non ultra privatum modum notasses. Vestibus ille sericis in perpetuum abstinuit, laneis usus, sed optimis & præstantissimis, luxum & fastum quacunque ratione declinans: Socratis imitator, cui Sicyonii calces habiles quidem aptique ad pedes visi, at sibi non convenientes omnino. *Cicero. lib. 1. de orat.* Domum qua parte se in conspectum interiorem dabat, instruxerat ornaratque Geographicis grandioribus tabulis, iconibusque illustrium virorum. Anno enim *MDLXXXII.* cùm *Nicolaus Primus* Patricius Epidaurius Patavii diem obiisset, *Pinello* amicorum principi tum legavit non paucas clarorum imagines,

quas domi habebat. Arripuit studium hic noster, grandique accessione bibliothecam, conclavia, atrium, ejusmodi ornatu honestavit. Ut enim plerisque moris fuit libros illi suos inscribere, aliisve inscriptos elargiri, ita non defuerunt, qui imaginem suam bibliothecæ ejus dicatam vellent. *Carolus Clusius* hæc ad ipsum; *Meis literis significabam, me Francisco Raphelengio mea plantarum historiæ exemplar majore & nitidiore charta expressum tradidisse Francofurtum, ut inde ad illustrem vestram Dominationem allegaretur. Et* Matthiæ Lobellii *effigiem mittere etiam volui, quam existimo* Ill. V. D. *non fore ingratam.* Multi autem, qui imaginem suam haud passi evulgari, *Pinelli* studio perspecto, à proposito facilè declinarunt; inter hos *Josephus Scaliger*, qui effigiem patris & suam his verbis comitatus; *Effigiem meam tibi mitto nobilissime* Pinelle, *magis quia ita visum est, cui nihil negare debeo, quam quòd libenter id faciam, paucis enim id concessi, &, si qui impetrarunt, ab invito expresserunt. Quandoquidem igitur nefas mihi denegare, quod tuo jure à me exigere potes, age fiat, & habeat illa locum in angulo quodam, ubi non obruatur splendore illarum Heroicarum imaginum, quibus totum Musæum tuum ut audio collucet.* Ad patris imaginem hæc; *addidissem illi comitem imaginem, patris, si nactus essem qui cera bene fingere posset qualem protomen habeo, os senis elegantissimi referentem: Si erit copia ejusmodi artificis, dabo operam ut habere possis.* Quæ fere omnia etiam Gallicè scripsit ille ad *N.* Episcopum Valentinum nobilem Gallum, qui *Pinello* amicissimus, quibus referendis supersedemus, πολυλογίαν vitaturi.

Hasce imagines elegantissimis carminibus exornavit *Hieronymus Alexander* junior, qui domesticum & familiare ornamentum *Hieronymum Card.* illum magnum, ab ineunte usque adolescentia æmulatus, Musarumque delicias *Amaltheos*, avunculos suos, doctos viros, & in his *Pinellum* cum Patavii studiorum causa degeret, officiosissime coluit:

Quæ præclara tuos ornant simulacra penates,
Heroum Pinelle *decus, virtutis alumne:*
Quam mire pascunt animos, ac lumina fallunt;
Dum tacitis spirant verbosa silentia labris,
Immotosque oculis volvunt radiantibus orbes:
Magnanimi hic Reges, auro gemmisque coruscam
Ostentant frontem, quam majestate verendam
Mirantur, pictaque omnes sub imagine honorant;
Illic sanguinei visuntur fulmina belli
Heroes, quos nunc etiam spirare furorem,
Et rigidum vultu jures accendere Martem;
Parte alia Tyrio decorat fucata veneno
Purpura longævos pulchro velamine patres,
Queis pia relligio mundi commisit habenas,
Candidaque in nitido se carbasus implicat ostro;
Nec minus intentos rara ad spectacula formæ

Alliciunt

Alliciunt matronæ oculos, radiisque micantes
Haud vanas picti flammas jaculantur amoris.
Vos quoque, quos vigili studio, multoque labore,
Mercurius Pallasque suas duxere per artes,
Conspicuis tabulis spatiosa hæc atria servant:
Vivida pallenti fulget sapientia vultu,
Hi mentes animosque trahunt, oculosque morantur.
Sed velut ætherei qui gemmea gaudet Olympi
Mœnia scrutari, & divûm percurrere sedes,
Frigida Hyperborei miratur plaustra Bootæ.
Nimbosasque Hyadas, claramque Lycaonis ursam,
Et Lunam, & seræ qui noctis nuncius, idem
Lucifer aurorum rutilanti provocat ore,
Cunctaque per tacitum labentia sydera mundum.
Nil tamen ille magis, quam Solis suspicit ignes,
Hunc lucis fontem dicit, rerumque parentem.
Sic variis quicunque animata coloribus ora
Circum aulam aspiciunt, in te unum lumina figunt,
Te te admirantur solum, te cernere gaudent,
Nec mentes oculosve queunt saturare tuendo,
Semideûm Pinelle *genus; tu maximus ille es*
Unus, qui reliquos claris virtutibus anteis,
Nectare quem Divûm pavit Tritonia virgo,
Cœlestesque dedit depromere pectore sensus,
Ac solem veluti toto splendescere mundo.

Habitu corporis *Joh. Vincentius* gracili fuit, statura grandiori, colore candido, valetudine non nimis firma. Coquinæ cupedias jamdiu aspernatus: munditiarum tamen, optimorumque eduliorum appetens. Vini ejusque diluti ita parcus, ut toto anno Patavini dolii quadrantem circiter absumeret. Aqua utebatur hausta è Medoaco flumine, quam uti Romæ fit de Tiberina, fictilibus vasis asservabat percolandam, donec limus subsideret. Vino capiebatur albo magis quam rubro, leni, non tamen dulci, generoso, austerove, pellucens cupiebat, ex uvis lectis in solo aprico, & optimæ notæ: circa panem & cæterum victum eâdem diligentia fuit, quam explicare pulchrum profecto esset, utileque iis qui valetudine imbecilla ad studia doctrinarum minus valentes accedunt. Hæc mihi probe nota, qui per multos annos *Vicetiæ* in patria moratus, *Pinello* vina, obsoniorumque præstantissimorum apparatum quotannis curabam. Nec difficile sanè, cum ubertas agri nostratis non Italis modo, sed & exteris probè cognita sit. Oculorum illi acies obtusior fuit; tum quia dextrum oculum tormentario pulvere per lusum cum fratre puer offenderat; tum quia ex visus imbecillitate frequentes floccos sibi ante oculos concursare conquerebatur. Qua de causa cubicula viridibus aulæis exornabat, prasinisq; adhi-

bitis è vitro orbiculis reficiebat visum. Hepate ad hæc utebatur iniquè calido, unde illi facies plerunque rubicunda. At quo minus corporis oculis valebat, eo magis animo viguit, in opera præsertim amicis præstanda, quos opibus & consilio supra eorum votum enixè juvabat; *C.* Druso nobili illi *I. C.* persimilis, qui cæcus optime videntibus dux in consulendo adhibebatur.

Cicer. Tuscul. quest. lib. 5.

A *Pinello* ego non pauca didici, quorum selectiora quædam supprimere, & aliis invidere turpis animi sit: Quamvis plane videam, ejus generis plurima & superius relata, & inferius esse referenda. Monebat ille cum obstinatis & refractariis hominibus ea ratione agendum, ut sinamus illos errare quandoque, mitius acturos in posterum, neque suæ omnino sententiæ confisuros. Monitum comprobabat auctoritate *Nicolai* de *Ponte*, quem nostra ætas Ducem Reip. Venetæ tanto oneri parem vidit. Is cum in nescio qua legatione collegam haberet ingenii quam par esset ferventioris, dictitabat, permittamus eum impingere, ut & nostro consilio uti discat aliquando. Quod sane & de *Q.* Fabio Max. legimus, qui Magistrum equitum Minutium hujusmodi nactus, elati animi, & plurimum sibi confidentem, eodem consilio habuit in posterum morigerum, & obsequentem. Narrabat *Pinellus*, se ex *Donato Iannoctio*, viro magni suo ævo in Italia nominis, didicisse, decedendum de via, declinandumque tantisper, cum equos aliasve è genere bestiarum quæ pauperiem facere possint, cicures quantumlibet, obuias habemus; hac enim cautione toto vix anno mille passus confici, propulsarique ingentia pericula, quæ tum demum cum nobis acciderint, magno velimus redempta. Belluas ille ut caveremus monebat, quibus addimus nos efferos homines immanesque, à quorum consuetudine eò magis nobis impendet periculum, quo minus hominum munera quæ sunt, modestiam, æquitatem, morum facilitatem amant. Admonere præterea consueverat eos qui ad longum iter se accingerent, ut ne dies certos ad præscriptum itineris destinarent, neve pecuniam parcè conficerent; accidere enim nobis repentina pleraque, & inopinata, quæ domi initas rationes non impediant modò, sed & planè evertant. Prudentiam non versutiam magni faciebat; ingenui animi ratus ea dicere quæ sentias non plani in morem elabi passim, dataque opera ita loqui, ut sententia contra naturæ institutum, sermone tegatur magis quam aperiatur. Candidas enim (ut in proverbio est) & apertas esse Musarum januas, neque homines quidam appellandos eos, qui uno eodemque fundunt ore calidum & frigidum. Eleganter sane *L.* Annæus Seneca pronunciavit; 'Si certè vivendum est, tanquam in conspectu vivamus, sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit, & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum; nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, & cogitationibus nostris intervenit. Namque qui bonum virum profiteatur, cordis sensa, cum opus sit in propatulo habere, tanquam si is, qui cum loquitur, cogitationis intima oculorum acie introspiceret, meminisseque ejusdem dicti, neminem posse personam fictam diu ferre, ficta in naturam suam cito recidere.' Cognatum vafriciei mendacium, vix dici potest quantum odisset. Servilis ingenii, parum certe liberalis esse dictitabat mentiri subinde, & veritatem pulcherrimam virginem, cujus nitor & forma respuant omnem cultum, fuco & lenociniis mendaciorum interpolare. Vidi ego non semel, dimissos ab eo parum honesta missione familiares,

Liv. lib. 22.

Senec. ep. 83.

Idem cap. 1. *de clement.*

miliares, quod hujus vitii labeculis adspersos agnovisset. Ab illis ipse non alia de causa (si quando quidpiam interrogasset) exigebat ingenuam responsionem, *est* & *non*, ablegatis omnino verbis quibus se opinari profiterentur. Hujusmodi homines affirmabat, quibus asseverare aliquid religio sit, non nomine Stoicorum, sed stolidorum appellandos, ut qui vix unquam compotes sui, diffidere sibi plerunque, & inanibus concuti solcant terriculamentis, quibus de mentis statu, si quem habent, dejecti, in opinionum salo perpetuo æstu jactantur. Non nimis æquus illis erat, quorum sumptus censum superarent, optimæ sententiæ memor, *stultum esse id sequi, quod assequi non possis* Privatos ideò homines, nec multarum sane opum, ægre ferebat in conquirendis veteribus nummis, gemmis, tabulis, signis patrimonia prodigere: studium hoc beatis tantum & luxu affluentibus convenire, apud quos multa ejus generis reperias, quæ singula tenuioris fortunæ hominum multas congeries obruere specie & pretio possint. Quod ad tabulas attinet, his consulebat qui pinacothecas supra vires instruerent, ut exemplari quopiam contenti essent, quod Bonaroti, Raphaelis Urbinatis, Titianive protypon bona fide referret. Præstare enim veteres illos pictores recentioribus, quos graphices non ita studiosos, vividorum colorum lenocinio vulgi plausus captare stomachabatur. In familiaribus amicorum colloquiis, sermonis varietatem amabat, docendi percupidus & dicendi; ut enim agros multiplici conserimus semine, ita ingenia, quæ Clemens Alexandrinus agros animatos appellat, non iisdem semper meditationibus excolenda. *In Pædag. lib. cap. 10.*

Sermones veterum auctorum dictis, plerumque Græcorum, distinguebat, condiebatque nonnunquam dicteriis jocisve, quos vel vetustas, vel illustrium virorum recens auctoritas commendaret. Horum omnium copiosam adeo supellectilem sibi comparaverat, ut nemo unquam ab ejus congressu discesserit nisi doctior. Ipse vicissim colloquentes in omnem partem versare, ut erueret quod sibi hactenus minimè cognitum in promptuarium reponeret. Qua ratione aliquem nullius pretii hominem cum vellet designare, dicebat ab ejus colloquio divertisse se inanem semper & vacuum. Si quid novi Patavii accidisset, rei seriem amabat ab omnibus quotquot eum invisebant, cognoscere, quasi tum primum inaudisset. Afficiebatur enim varietate illa narrationis, quam ipse callidus verborum æstimator, in sermonis auctore, cui amoris odiive causæ adessent, deprehendebat. Neque hoc sine fructu, eruebat namque latitantem sæpenumero veritatem, eventusque causas acu (ut in proverbio est) solerti ratiocinatione tangebat. Eodem consilio rumorum, si qui percrebuissent, auctores investigare consueverat; quod hac ratione disquirere se posse consideret, verine an falsi quidpiam continerent. A levibus enim hominibus vix alios quàm inanes sermones prodire. Cujusmodi nescio quem narrabat Romæ olim tabellarii adventum, veluti magnum quidpiam, in aurem insusurrasse *Gabrieli Silvago* Patric. Genuensi contubernali olim suo, leporum ac facetiarum, perinde ac bonarum literarum studioso. Ridebat suavissimè, si quando in aliquos Regum molestos amatores inciderat, quos neque officii, neque spei beneficiorumve acceptorum ratio, sed inconsultus quidam genius permoverat; Horum è re dicebat fore, si aulas eorum quibus insaniebant inviserent, multa ibi conspecturos, quæ amorem abigant, odia provocent:

vocent non pauca. Illorum nonnullos eburneis aureisque simulacris persimiles, externa illa Imperii, fælicitatisque specie, latere intus non ut in illis asseres, clavos, araneorum telas, sed animi vitia plerumque vix ulli ferenda. Horum consuetudine si quis utatur, animadversurum brevi, quam perniciosa sit; ignis enim in morem illuminare quæ remota sunt, quæ admota comburere. Et hæc præcepta *Pinellus* ita animo infixerat, ut quamvis domi quotidie audiret magnorum regum acta, non ideo tamen visus fuerit unquam gratiæ odiive causa incessere quempiam, aut de æquitatis semita declinare. Quod illi in universa vita apprime placuit, ut se amicis omnibus præstaret eundem semper.; ἀδιαφορίαν frequenter & cum primis commendans, & neutram in partem moveri. *Joh. Vincentii* sapientiam una certè, quando alia non suppeterent, constantiæ laus commendaret, ut qui in proposito susceptoque consilio permanserit semper; Patavii ille habitare constituit, huic deliberationi incassum admotæ preces affinium, & amicorum. Domum conducit, utitur ea per triginta & amplius annos, migraturus nunquam, si per dominum licuisset; familiarium quidam ad triginta annos, quidam ad extremum vitæ spiritum eodem domino usi; Vivendi denique rationem, quam sibi ab ineunte adolescentia præscripserat, remisit nunquam. Quæ faciunt, ut dogma hoc præcipuum Stoicæ sectæ paucis complectar, illustraturum quæ diximus, cum magna *Pinelli* laude. Constans hoc ille vitæ institutum ὁμολογίαν vocabat, quam Cicero convenientiam appellat; convenientem nimirum per virtutem consentientemque vitam, cujus origo à divinarum humanarumque rerum scientia sit. Hoc fundamento nititur vera sapientis fælicitas, cum sapientia nihil aliud sit, *Seneca* definiente, quam semper idem velle & idem nolle, à quibus rectum abesse nullo modo possit; *non enim potest cuiquam semper idem placere, nisi rectum*, (liceat mihi interserere orationi meæ mundum orations alienæ) *si vis eadem semper velle, vera oportet velis.* Qua ratione impulsus nescio quis, ajebat sapientem κατ' ἀνάλογον σύμφωνον ζῆν. Rectè sanè. Nisi enim sapienti, sua non placent: omnis stultitia laborat fastidio sui. Nec aliunde quam à constantia compositus ille perpetuo, mitisque sapientis animus, quem à vulgi turbis secretum, propriæ & mansuræ semper opes beant. Ex quibus non magno negocio eliciamus nos, non nisi sapientem esse eum qui vitam ad certam constantiæ normam dirigere velit, neque se de hoc statu mentis dimoveri patiatur. Animum enim insipientis quot fluctuationes agitent, nemo non videt. Huic nihil certi, nihil explorati; vivere in diem, & quovis vitiorum æstu abripi assueto. Hæc qui in *Pinello* non laudat, næ ille aut invidum se, aut tenebrionem profiteatur necesse est. Expressit enim hic noster nostro ævo T. *Pomponium Atticum*, nobilem equitem Romanum, cujus ea præcipue laus literarum monumentis commendata, quod in summa Principum virorum gratia, summa etiam moderatione usus sit, quodque pari fastigio steterit in utraque fortuna. In constanti hoc vitæ instituto nihil in moribus non aptum aut inter se conveniens observasses. Modestiam enim, ut in Boteri carminibus habetur, jam tum à puero *Joh. Vincentius* sibi desponderat, cujus in hac nostra narratione non obscura frequenter indicia prodierint, nolui tamen indictam præterire; ut detur nimirum intelligi, quam prudenti pocillatore usus, labra admoverit calici voluptatis. Nemo in ipso unquam inconsultam famæ sitim

I. Lip. Manuduct. lib. 2. Dissertatio XV.

Epist. 20.

Corn. Nep. in vita Pompon. Attici.

ſitim deprehendit; adeo parcus patriæ, gentis, affinium laudator fuit. Actiones ſuas, aut elevare, aut obtegere ſilentio; dicta etiam ſi quando præclara, ut non ſemel excidiſſent, adſcribere aliis ſolitus. Qua ratione ambitionem, tragœdorum Erynnim procul à moribus ſuis amandarat, cùm aſſurgeret, caput aperiret, decederet de via, non religioſis modo viris quotquot obvios habebat, ſed & his qui perfuncti ullis honoribus, Patriciis Venetis, Gymnaſii interpretibus, aliiſque non paucis, quorum pleriſque nobilitate, opibus, doctrina maximè præſtabat. Cùm plures illum obſoleta noſtris penè moribus Illuſtriſſimi appellatione, multis tamen illi capitibus convenienti, compellarent, abſtinuit tamen pertinaciſſimè ab ea, & ne poſthac ita vocaretur, ab amicis deprecatus eſt; corripuit etiam repreſſitque amicis verbis eos, qui ipſum honoris gratia Excellentem, ſeu Excellentiſſimum nominarent, eo prætextu, quod hæc non ſibi, ſed magnis in re literaria viris deberentur, vixque poſſent ad ſe traduci, qui adoleſcens relatus in album ſcholaſticorum, vitæ inſtitutum, cui ſemel aſſuevit, deſeruit nunquam. At deſpectui haberi ſe, redigive in ordinem, non ferebat; uti & injurios in familiares ſuos, quorum æſtimationem perinde tutabatur ac ſuam. Appellari ſe in aliqua ſcriptione minus honorificè quam decebat, enixe prohibuit. Exemplo ſit *Philippus Plegafetta* civis meus, nobilis ille polytropia & vario rerum uſu, qui non ita pridem in patria obiit. Hic in commentario de Seſtertiis, quem Romæ ediderat, *Pinellum* noſtræ ætatis ſummum Criticum appellavit, ea mente, ut penes coryphæum animorum (eo enim loco *Joh. Vincentium* habuit) rei literariæ arbitrium eſſe pronunciaret. At non huic ita viſum, cùm induci nomen ſuum, vel in aliud commutari epitheton illud poſtularit. Ægerrimè tulit habitam mentionem ſuam à nullius precii ſcriptoribus, obſoleſcieri hac ratione arbitratus nomen ſuum, cujus cura magno cuique præcipua. At vero non ita penitus hominem exuerat, ut à laudatis viris amiciſque profectas laudes aſpernaretur; quæ ſi veræ ſunt (referebat Picus) nos ipſos nobis, ſi falſæ illorum nobis amorem voluntatemque commendant. Ut Romam non migraret, oſtendimus jam quibus artibus fratrum cognatorumque petitiones eluſerit: cui tamen propoſito, præclaro licet minimeque populari, non defuturos obtrectatores compertum habeo; amaſſe illum, videlicet otioſam & deſidem vitam, quam cum laborioſa illa commutatam noluiſſe, quod ad eximios honores patere ſibi viam utique deſperaſſet. At valeant hi cum ſomniis ſuis, deſinantque tum demum virtuti maledicere, cum legerint, quæ ego mox retulero, non ſine admiratione. Ad *Clementem* VIII. *Pont. Max.* recens declaratum, cum *Dominicus Pinellus Card.* veniſſet gratulandi cauſa, quæſivit ille de *Joh. Vincentio*, num valeret, atque ubinam moraretur: cumque Cardinalis Patauii degere etiammum reſpondiſſet; hortatus illum eſt Pontifex, ut ſuo ipſi nomine ſalutem diceret, Romamque invitaret, ejus ſibi adventum jucundum omnino futurum. Noverat illum Patavii *Clemens*, ut diximus, & viri moribus doctrinaque valde permotus, apud ſe jam ante conſtituerat Romam illum Patavio advocare, in urbis & Pontificatus ſui ornamentum. Cardinalis cum *Joh. Vincentio* nulla interpoſita mora accuratè egit; ut *Clementis* deſiderio ſatisfactum vellet; pateretur que ſe in lucem & conſpectum hominum ab otio literario, cui pridem aſſueverat; cum nominis gloria & gentilium commodo,

De Seſtert.

modo avocari: non defuturos in urbe viros ejusdem ordinis, quibus eadem studia cordi sint, apud quos esse, quorum congressibus perfrui posset. Hæc & alia, quæ Cardinalis ad hominem excitandum studiosè collegerat, *Joh. Vincentium* minimè exoraverunt ut Patavium desereret. Quinimo ad Cardinalem rescripsit Epistolam modestiæ plenam, in qua enixè petebat, ut ageret suis verbis optimo Pontifici gratias ingentes: non licere sibi ætate confecto, imbecillæ ad hæc valetudinis, morem gerere Sanctitati suæ; tanti beneficii oneri imparem esse: gratias quas referre non possit pro dignitate, animo habere, curaturúmque ne unquam è memoria dilaberentur. Involvit silentio hæc omnia eo studio *Pinellus*, ut etiam fratri, ad quem singulis hebdomadibus literas dabat, cælata esse voluerit: essetque voti compos effectus, nisi frater de tota re factus fuisset à Cardinali certior, ut mihi ipse Neapoli aliquando confessus est, cum haud modicè remissi adeo animi moderationem, quà admiraretur, quà commendaret. Capuæ Archiepiscopatum (ut audio) eódem ardore quo non pauci appeterent, rejecit; neque se nobilissimæ urbis præstantia, amplissimi Sacerdotii proventibus, affinium precibus, de proposito dimoveri passus est; ut qui optimè nosset, in quas ærumnas incidant ii qui se muneribus Ecclesiasticis incogitantes urgeri sinunt: obeundas ipsis molestias complures, nisi officii sui esse desertores turpiter malint. Quæ sanè *Gasparem Contarenum* nobilissi. Cardin. impulerunt ut diceret, amplissima Sacerdotia plus in se oneris quàm splendoris habere, quoque majora illa forent, eo molestiæ plus solicitudinisque continere. *Pinello* sanè in patria & alibi, satis ampla patuisset quorumvis honorum via, modò ipse non noluisset; at maluit ille, ut prædicaverat de adolescente *Paulus Manutius*, ab omni honorum cupiditate, sola virtute contentus, longissimè distare. Recepissent eum Patavini lubentes in civitatem, magno splendori publicæ illorum rei futurum. At is Scholastici nomen ne dimitteret, quod arripuerat semel, constantissime recusavit. Ortus Neapoli & educatus, Neapolitanum dici se non ferebat; non quod affines, quos Neapoli splendore opibusque præstantes habebat, non amaret; sed quod Genuam patriam agnosceret, in qua à sexcentis jam annis gentilitii decoris primordia, & libertatem in oculis ferret: pulchrum ratus ejús civitatis primarium esse ciuem, quæ propriis consiliis, non alienis nutibus, avitum imperium tutaretur: hanc patriam vocabat, hujus se desiderio teneri asserebat, dolebatque quòd eò nunquam accessisset, ubi omnibus charus, amicorum & affinium copias recenseret. Ostentationem quæ saperent repudiavit semper; ideoque neque se unquam ad fastigium studiorum, quod vocant Doctoratum, emeritum licet, promoveri passus est: quam deliberationem egregiè tutatus est in omni vita. Et cum Patavii complures clarorum virorum cœtus cogerentur, quos Academias appellamus, Elevatorum, Occultorum, Æthereorum & aliorum, nulli unquam nomen dedit; amplissimis viris Basilio, Gregorioque Nazianzeno in hoc non impar, qui ab ambitione & theatrali quadam ostentatione procul abhorruerunt.

Epist. 16. lib. 7.

Nazianzeni oratio in laud. Magni Basilii.

Morum integritatem adeo adamavit, ut cum adolescens Patavii domum conduxisset è regione ædium clarissimæ tunc temporis fœminæ Constantiæ Fulgosiæ, ad quas animi causa horis subsecivis ventitabant, quotquot Patavii tunc ingenii laude florebant, nunquam tamen eo diverterit *Pinellus*, pudori suo

labeculam

labeculam quampiam adspergi posse ratus, si de instituto genere vitæ aliquantulum remisisset. Quod sibi propositum ne excideret unquam, vitreas fenestras, per quas in lectissimæ matronæ, ejusque pulcherrimarum comitum cubicula introspectaret, pessulo obfirmatas perpetuò voluit, quod (ut ajebat) existimaret, nolle illas spectari se, molestèque laturas si quis earum acta parùm tempestivè exploraret. Interdixerat sibi conviviorum, & chorearum præsertim, celebritatem, quod iis mulierum virorumque parùm sanis conventibus avocari se à studiis extimesceret, eorum exempla animo volvens, qui harum illecebrarum turbine in voluptatum scopulos acti, existimationis naufragium fecerunt. Macte animo vir clarissime, qui adolescentibus nostris Canona expressisti, ut ad tui conspectum voluptates blandissimas dominas procul haberent, modò gloriæ culmen attingere aliquando exoptarent. At quoniam hunc nostrum sæpe sæpius curiosum appellavimus, non diximus ea mente, ut alienorum exploratorem vitiorum notaremus, cui fuerit curæ alienum dedecus ob oculos ponere, inquirenti videlicet in dicta omnium & facta; longè aliis illum moribus imbuerat natura, ne per annos quidem XX. & amplius scientem quales in vicinia essent ii inter quos vix unus domesticus paries interjectus. Ea nobis voce propositum fuit nobilem animi propensionem exprimere, quam ille ad omnes investigandæ veritatis rationes acerrimam conferebat, aliarum omnino rerum, quarum huc non tenderet cognitio, negligens & incuriosus. Hinc fiebat ut spectaculorum minimè amans esset, irrideretque eos, qui pompas, fabulas, saltationes, hastiludia spectatum irent. Cumque Vicetiæ anno M.D. LXXXV. Academia uti vocant Olympicorum, regio prope apparatu, Sophoclis Oedipum tyrannum, Italicè redditum ab Ursato Justiniano Patric. Veneto, agendum decrevisset, confluerentque eo turmatim è vicinis urbibus docti passim & indocti, substitit tamen ille domi, precesque meas & amicorum quotquot aderamus aversatus est, sibi suffecturam confessus *Aicardi* in eo genere diligentiam, quem nolenti similis, permisit tamen fabulæ nobiscum interesse. Ferrariam itidem cum Pontifex Maximus Clemens VIII. adventaret, ut eam urbem ditioni Ecclesiasticæ suis auspiciis incruento bello restitutam inviseret, nuptiisque Hispaniarum Reginæ, Flandriæque Comitum, dictus ibi esset dies, cujus, & Pontificis gratia, Ferrariæ convenirent Italorum procerum flos, Cardinales, Regum Dynastarumque exterorum legati, & tota pene Italia avulsa sedibus suis, unus *Pinellus* prætulit nobilissimo conventui quietem Patavinam, & audire maluit quam invisere, quid actitatum esset in frequenti illa procerum virorum celebritate. Non illum Pontificis Maximi minimè obscura erga se benevolentia, non purpuratorum patrum amor, quorum plerosque officiis sibi & studiorum similitudine devinxerat, non affinium charitates, quorum haud pauci inter Principes viros illius conventus numerabantur, flexerunt ut pedem porta efferret, conjiceretve se in turbas illas, è quibus non nisi post insignem bonarum horarum jacturam regredi liceret. Venetias, proximo & commodo trajectu, ut appelleret, spectatum Regum seu Ducum adventum, statumque ac solennem inaugurationis Serenissimæ Principis *Maurocenæ Grimanæ* diem, nunquam adduci potuit, maluitque solus Patavii esse (discesserant enim cives pene omnes) quam vulgi se conversationibus inepte immiscere: memor dicti Senecæ; *vitate* Epist. 8.

 te

te quæcunque vulgo placent. Patavii, ubi degebat, ubi habitabat, si quid incidisset ejusmodi spectaculorum, quæ curiosos allicerent, perstitit ille in proposito niholominus, neglexitque eò adjicere oculos, unde animus doctior redire non posset. Quo in genere eximium illud fuit, quod narraturi sumus, documento futurum iis omnibus, qui sapientiæ laude censeri volunt, ne temere credant, meminerintque esse germanas sorores, unoque partu editas, credulitatem & pœnitentiam. *Marcum Bragadenum*, Cyprium Chymistam illum, Patavio Venetias trajicientem, nemo non accurrerat ut de facie noscerct. Nec deerant qui se beatos arbitrarentur, quod Pactolum Hermumve aureas volventes undas cernere daretur, atque adeo contrectare: continuit se domi subridens *Pinellus*, narravitque mihi, qui eum tunc forte conveneram, chymistarum insigniora quædam tum dicta tum facta, quibus me sub vesperam usque lubentissimum detinuit. Sentiebat nimirum vir magnus cum maximo oratore, quem legerat ita scribentem: *Me autem quid pudeat? qui tot annos ita vivo, ut à studiis nullo me unquam tempore aut commodum aut ocium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad voluptates, & ad ipsam requiem animi & corporis conceditur temporis, quantum alii tribuunt tempestivis conviviis, quantum denique aleæ, quantum pilæ, tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero?* Liberalitas etiam, quæ magna in viro nobili laus, in *Pinello* non minimum enituit, cùm vel beneficia minima rependeret maximis, vel dignos conquireret studiosè, in quos aliquid conferret. Modum tamen rationemque ad amussim adhibuit, ut ne videretur agere præposterum quidpiam. Cavit enim sanè quàm accurate, ut bonos tantum sibi obstringeret, ut beneficia tempestive collocaret in eos qui officium agnoscerent, quosque res muneri data oblectaret: patebit hoc ex iis quæ hic exscribemus, in quibus animadvertemus profectò, si non immanes profusiones, at convenientiam saltem, qua munera non vilescerent. In me ille olim audiverat ab Episcopo Vicetino collatum honorem Canonicatus, cum munere adjuncto Theologicæ scholæ; disquisivit statim, quid ejus mihi tractationis præceptum esset, cumque Genesiam conperisset sacrorum voluminum caput, de industria selectum, ea ratione, quod mihi primum in Ecclesia Vicetina, & in patria id muneris demandatum esset, instruxit is me, nihil tale cogitantem, elegantissimo librorum commentariorumque apparatu, quò desumerem quæ liberet ad ornatum interpretationis meæ, quibus adjunxit aureorum monitorum centuriam, quibus quatenus progrediendum, ubi sistendum, deliberandumque cum laude in suscepta interpretandi ratione, quæ mihi insistenda vestigia, qua methodo utendum, peramanter docteque præscripserat. *Cæsarem Nichesolam* quod inaudisset politicæ rei studiosum, luculentarum de ea re conscriptionum fasce ideo voluit locupletatum, quod sibi, præclari sane opus artificis horologium, minutum tamen, dono dedisset. Ab Archiepiscopo Bariense salgama quædam cum accepisset, renunciassetque illi Archiepiscopi familiaris, habere se in mandatis à domino suo, ut in comparanda librorum aliquot non contemnenda serie, *Pinelli* opera uteretur, prævertit hic noster, conquisitosque, & redemptos sua pecunia libros, tradidit Archiepiscopi familiari, frustra

Cic. in orat. pro Archia.

Iohi-

Joh. Vincentii fidem obtestanti, frustra domini sui mandatum inclamanti. At non Italos modo, sed & transalpinos homines sibi demeruit, siquando opera sua indigere animadverteret. Cum nobili Gallo, cujus nomini parcimus, rectè factorum conscientia contenti, amicitiam Patavii contraxerat, colueratque mutuis officiis. Hunc domum redeuntem, & Mediolani politiam curiosè, ut advenæ eruditi consueverunt, explorantem, conjecerunt in carcerem Hispani, suspectum duplici nomine, & quòd Gallus esset, & quòd haberet tunc temporis solertissima natio, cur suspicionibus per finitimorum bella indulgeret. Vix hæc inaudivit *Pinellus*, cùm Mediolanum ad *Jacobum* Menochium, & ad *Jacobum* Mainoldum, Senatorii tunc ordinis clarissimos, sibique amicissimos viros, literas dedit enixè rogans, ut dimitteretur vir nobilis, quem male consultus discendi ardor, nihil hostile cogitantem, eò loci provexerat. Mercatoribus etiam mandavit, ut pecunia juvarent, curantque ne quid illi deesset. At Gallus longioris moræ impatiens, cum dies ejus missionis adventaret, muliebri veste ex arce proripiens sese, primis excubiis deceptis, à secundis in ponte sublicio deprehensus, prodente virum gressu ultra muliebrem modum, in arctiorem custodiam datur, non sine capitis discrimine, quæ tamen omnia bene illi verterunt, cum *Joh. Vincentius* quà auctoritate, quà testimonio, libertatem ipsi amicorum ope impetrasset.

Neque non munificus in suos fuit, qui in alienos adeo liberalis; *Nicollettæ Grillæ* Agapiti clarissimi Trierarchi filiæ, virgini lectissimæ, quæ fratris filio Cosmo Duci Acheruntino convenerat in manum, nuptiarum causa dono dedit uniones duos, inaurium ornamento, preciosæ indicaturæ. At hæc largitas cum illa minimè conferenda est, in quam *Pinellus* mirè propensus: cum videlicet egentes, qui non sua culpa rei familiaris jacturam fecerunt, opibus juvamus. His ille, & probis quidem præ ceteris, nunquam defuit. Deo Opt. Max. animo lubenti hanc operam navare solitus.

Jason Denores Cyprius, ante patriam acerbissima Turcarum dominatione oppressam & afflictam, vir opulentus olim & fortunatus, ac primariæ apud suos nobilitatis, quique in Gymnasio Patavino Philosophiam de moribus aliquandiu cum laude est interpretatus, Patavii diem obiit anno 1580. huic viventi ut omnia abunde præstitit amici officia, ita ejusdem uxorem & filios, cùm sibi moriturus commendasset affectus suos, impensè fovit. *Carolum Tettium* Mathematicum amicum suum vita Patavii functum, pecunia sua non modò extulit magnifico funere, sed & sepulchro, & nobili honestavit elogio: haud passus perire memoriam ejus, quem interioris notæ amicum habuerat, quem ægrum omnibus officiis recreaverat. Imò quod multi laudabunt, imitabuntur pauci, affinem ipsius & hæredem institutam, litibus implicitam, cum solvendo non esset, suis opera & sumptu gratis explicitam voluit. Hinc fiebat ut in probos & literarum amantes, inopes tamen, si quando incidisset, nihil relinqueret intentatum quò eis opitularetur. Hæc demum germana vocanda est liberalitas, cui non majora præmia proposita sunt, sed ingenua virtutis forma, sed candidus bonorum amor. Apage captiosos illos, qui se liberales videri amant, ut paria sibi, atque adeò majora rependantur. Et quia non infrequenter fit, ut qui mutuò pecuniam accipit, amicus esse desinat, consueverat hic noster bonæ frugi pauperibus, nummos non quot ipsi mutuos

 poscerent,

poſcerent, ſed pauciores elargiri. Inopem enim amicum (ſive mutuo des, ſive neges) inimicum mox experiare neceſſe eſt; negantem averſatur, quod nullum ſibi in ejus opibus paratum ſubſidium, averſatur dantem, quia qua ratione alienum æs diſſolvat non videt. Eximium illud, quod ter in anno quaterve, ſub inſigniores quoſdam profeſtos dies, ſibi in vicinia curabat deſcribi quotquot maxime egerent, monaſteria item, & inopum per urbem ſtationes, quibus viritim nummos dividi citra oſtentationem imperabat. Peſtilentia ut diximus in agro Patavino graſſante, haud facile dictu eſt, quam ſe munificum pauperibus præbuerit, quibus etiam antidota adverſus imminentem morbum largiri conſueverat. Hæ nimirum veræ liberalitatis artes ſunt, quæ eò magis alliciunt oculos animumque, quo minus ævo noſtro, depravatis videlicet moribus, munificentiam amamus, captare aſſueti & captari, ſpeque lucri potioris, ſpecioſa virtutum nomina aucupari. Hoſpites quibus domum ſuam patere perpetuò voluit, lautè ſatis habebat, amator in hoc quoque genere munditiarum. Menſæ apparatum, & obſoniorum ſeriem qui viderunt, ii ſane domini mores unico argumento pervidere ſoliti. In hoſpitum verò gratiam, ſobrius alioqui & abſtinens, remittebat aliquantiſper de propoſita vivendi ratione, amicorum id ratus conſuetudini indulgendum, & genio menſæ communis.

At inhibendus mihi demum progreſſus orationis meæ, impar videlicet magni viri virtutibus aſſequendis, quas noſtratium & exterorum nemo non ſuſpexit, non admiratus eſt. Divertam igitur (invitus licet) ad morbum ejus & mortem, in gratiam eorum qui noſſe velint, quantam in uno homine fecerimus bonarum artium jacturam. Nec ſanè indignum quod expendatur, cur *Joh. Vincentius* adeò infirma valetudine uſus ſit, qui ſobriè admodum vixerit, quia in victus ratione omnia ad normam exegerit, qui demum honeſtarum voluptatum lineas nunquam tranſilierit. Et hæc profecto in eam me ſententiam compellunt, ut arbitrer duabus potiſſimum de cauſis hoc *Pinello* accidiſſe; aut quòd majori animi ſtudio quàm valetudo ferret, libros pervolutaret, quorum eſt univerſa trahere ad ſe animi corporiſque munera; aut quod nimis familiariter cum medicis verſaretur. Horum ſiquidem nonnullis, familiaritatis vel exiſtimationis ſpecioſo obtentu, eſt in votis (venia ſit dicto) homines torquere per varia artis experimenta. Quæ ut in medicos, quos ſibi *Pinellus* optimos, optimo eventu, prolatæ ut licuit vitæ, delegerat, minimè cadunt, ita me in alteram illam ſententiam procliviorem reddunt, per libros illi, ut pleriſque aliis, animo valere, corpore imbecillo uti contigiſſe. Viſus ipſi ut diximus hebes, legentem, nec ideo intermittentem torquebat, hepate adhæc utebatur ſupra modum calido, ſtomacho autem infirmo, crurum altero minus valuit aliquando; ſtranguria illi familiaris, quæ per tædia diuturni morbi ipſum confecit, atque adeo exanimavit. Quæ tamen tantum abeſt ut ipſius conſtantiam convellerent, ut firmaverint potius: ſuſpexerimuſque nos virum in adverſis rebus æquè fortem, ac in ſecundis temperantem adverteramus. Ad præſcriptos enim ſibi in victu & curatione medicorum canones, ita ſe compoſuit, ut abſtinentia, qua ille uſus, vix fidem habeat in ægrotante, qui per annum cum morbo luctatus eſt, de quo medici jam olim deſperaſſent, qui ſibi etiam poſſet in ſolatium aliquid indulgere. Quo factum, ut contra ſententi-

am,

am medicorum vitam in annum protraxerit, accepto ferendam dubio procul eximiæ illi, ad quam animum intenderat, medicis obsequendi voluntati. Versatur quippe in hominum ore frequenter, recte se habitura omnia, si ægrotanti cum medico perito conveniat. Viribus se ut quotidie destitui animadverterat, rationem excogitavit qua falleret sese, avocaretque animum à molesta illa cogitatione. Ea fuit, ut crassiores è lecto culcitras amoveri sibi, reponique leviora stragula curaret, æstivas adhæc interulas indueret, quadras etiam, scutellas, cyathos, aliaque è ministerio ad eandem rationem tenuiora sibi apponi juberet. Neque dispari solertia cum erigere se, ut consueverat, in cubitum minimè valeret, adhibuit in eam rem funis vicariam operam, quem de laquearibus suspendi jusserat, apposito in imo paxillo, ad quem se injectis manibus allevaret. Famulos nunquam passus est in cubiculo pernoctare, quod diceret iniquum esse, ut penderent illi pœnas vigiliarum quæ domino obtigissent. At nos qui viribus quotidie minus valere, & ad interitum properare videbamus, in eam curam enixè incubueramus, ut ne intestatus discederet, nobilissimæ bibliothecæ distractioni obviam ituri, quam Dux fratris filius, animi quodam præsagio, nimium quantum aversabatur. Ille vero ne palam tenderet contra studia nostra, annuenti similis, rem verbis proferre cœpit, duabus (ut ego quidem sentio) impulsus rationibus, vel quod corpore æger, animo tamen valeret, consideretque convaliturum se, & cauturum, ut dictitabat, sibi minori negotio rebusque suis; vel quod arbitraretur testationem supremæ voluntatis eos tantum decere, quibus hæredes ad manum non essent. Habere se domi lectissimos affines charissimorum fratrum filios, quibus cum deferrent sanctissima sanguinis jura domesticas facultates, non passurum se, ut minus officiosum quam par esset, morientem patruum experirentur, qui viventem omni officii genere essent prosecuti. Horum alter *Cosmus* nomine Dux Acheruntinus, & magnus regni Neapolitani, ut diximus, Cancellarius, patruo, supra quam dici possit dilectus est; modestia enim, animi candore, ingenii acumine, discendi studio, patruum adeo referebat, ut ille mihi narraverit aliquoties perjucunde, *Cosmum* à se diligi, quod se non tantum ore, sed & ratione studiorum referret. Noverat quippe librorum optimorum amantem, nobilem bibliothecam sibi comparasse, quam instituerat patrui supplementis subinde reddere ampliorem; ut enim librum quempiam rariorem sibi deesse animadverterat, ad *Joh. Vincentium* confugiebat, qui libraria ipsum suppellectili auctum volens, libros optimos, quorum in hunc usum quotquot nanciscebatur exemplaria comparabat, in ejus bibliothecam Neapolim transvehi curabat. Huic ille bibliothecam suam, ni fallor, destinarat, optime actum ratus si libros ad eum qui amaret nosceretque, tacito judicio sineret pervenire. Huic nos (ut & hoc obiter dictum sit) qui memoriam *Pinelli* colimus, ejusdem iconicam imaginem debemus, quam *Pinellus* nemini non pernegasset. Impetravit hoc à patruo *Cosmus*, cum primum Patavium venit, eo consilio ut Neapolim abduceret. Cum enim *Joh. Vincentius* adolescentem animadvertisset indolis magnæ, maximeque in literis arbitraretur profecturum si vixisset, ipsum amare supra affinitatem cœpit, eousque, ut discedentis imaginem penes se detinere deliberaret, absentis utique desiderium lenituram. Non renuit ille, exposuit tamen esse sibi in votis patrui imagi-

nem,

riem, quando patruum non liceret, Neapolim asportare secum, ut patri cognatisque hac saltem ratione obtemperatum iret. His auditis abnuere *Joh. Vincentius*, haud commissurum se unquam, ut gloriolam captasse eo facto videretur; tum demum à patrui constantia metuens petitioni suæ *Cosmus*, obtestari cœpit admonereque, videret quid ageret, certum sibi esse, nisi invicem exoret, non stare promissis. Præbuit ille se difficilem diu, annuit tamen, & adolescentis optimi precibus, iconem suam est elargitus. Pictor huic rei adhibitus *Franciscus Apollodorus* Venetus, Patavii jamdiu habitans, cujus in ea arte studium ad antiquorum artificum laudem proximè accedit. Hic nobis penicilli ductu *Pinellum Ducem* ipsum, & *Aicardum* in tabulis quas ego adservo, suavissimum amicitiæ nostræ monumentum, ità expressit, ut nihil ultra desideret qui illos de facie norit. Et hinc studiosis ferè omnibus (quotquot in Italia novimus) oblata nobilis occasio, bibliothecas & Musæa ornandi *Joh. Vincentii* imagine, quam avidè à plerisque arreptam scimus, qui egregie norant, inter *Pinelli* laudes præcipuam illam seriò commemorari, deambulantis musæi, & spirantis bibliothecæ. Neque aliunde *Marcus Velserus*, reipublicæ perinde literariæ, atque Augustanæ suæ nobilissimus *II.* vir, exhibuit nobis incisam in æs artifici plane manu, elegantissimam ejusdem *Pinelli* iconicam effigiem, quam ipse, & in gratiam hominum transalpinorum, & in testationem perjucundæ quæ sibi cum *Pinello* intercesserat amicitiæ, vulgandam curavit. Nec mirum, cùm ille tanti faceret quam cum *Joh. Vincentio* habebat animi studiorumque conjunctionem, quippe de ipso jam defuncto scribens ad *Cæsarem Nichesolam*, *eo se demum capite*, inquit, *laudari malle*, *quòd* Pinello *intimè amicus esset*, *quàm alio quovis*, *insigni licet*, *factoque ad gloriam utcunque comparandam.* His demum aliisve de causis, ut ad testamentum redeamus, non valuimus nos *Pinellum* de semel arrepto consilii sui statu dimovere. At qui, si à condendo testamento, non tamen à Christianæ pietatis officiis abhorrebat, eleemosynas in pauperes elargiri, Deo se, sanctisque omnibus commendare haud unquam gravatus est. Per annum quo æger in lecto decubuit, expiare animum confessione, eundem sanctissimo Christi corpore non semel piè admodum reficere consuevit. Familiares profectò quotidie decumbenti sibi septem quos pœnitentiales vocant Psalmos recitantes exaudiebat, neque ideò Deum sibi & cœlites omnes oratione propitiare intermittebat. Me sane ille nunquam dimisit, quin rogaret, ut ipsi Deum, vel quotidianis precationibus, vel sacrosancto Missæ sacrificio conciliarem: gaudebatque cùm ex me postridie audiret, facta quæ imperasset, faustis officium meum qualecunque id esset precationibus, & cumulata gratiarum actione prosequi solitus. Ad monasteria Deo devotorum hominum, & virginum sacrarum, non raro familiares destinabat, qui collata in eleemosynam stipe, ægrotantem dominum illorum precibus commendarent. Ad Aram D. Antonii Ulyssiponensis, cujus nomen quaqua patet Christianus orbis celeberrimum est, sacrum fieri pro se impenso studio expetebat, divinam sibi opem eo precante affuturam confidens, quem Deus vi miraculorum excellere voluisset. Huic affinia illa, quod cum die festo ægritudine prohiberetur quin sacro interesset, consueverat è domesticis religiosiorem dimittere, qui & suam vicem quatenus licebat expleret, certamque inter pauperes à se pecuniam divideret, in expiationem ejus delicti, cujus ille tenuem etiam con-

scientiam

ſcientiam averſabatur. Et ſi quando divinis officiis hebdomadæ uti appellant majoris, exaudiendis (quod raro admodum contigit) impediebatur, nihil antiquius habuit, quam ea domi ut recitarentur curare. Beatiſſimam virginem eximiè coluit, ejuſdemque feſtos dies. Quocirca paucis antequam obiret diebus, ſub diem Deiparæ virginis aſſumptioni ſacrum; mihi ille tum, adventat inquit tempus perſolvendi tributum. Ego qui à morbo pejus quotidie ſe habentem noveram, loqui illum de ægrotationis moleſtiis exiſtimabam, quarum monitu adſuturam propediem ſentiret mortem, quæ naturæ penſum exigeret; at is ut me hærentem vidit, explicuit ſeſe, de animo videlicet intellexiſſe ſacra confeſſione purgando, eodemque reficiendo ſanctiſſimò *Chriſti* Domini corpore, ut quotannis eo die præcipuo cum ſenſu pietatis conſueverat. A mortis ille meditatione haudquaquam alienus fuit, cum optime ſciret, naturam morti oſtiariæ munus injunxiſſe, quo amota corporis ſera, noſtris animis aditum in cœlum affectantibus, viam veluti poſtliminio aperiret. Cavit tamen cogitationem hanc ne plus nimio oſtentaret; imo dedit operam, ne ab amicis, & familiaribus in ea deprehenderetur, turpe id ſibi, & parum conveniens anteactæ vitæ inſtituto ratus, quam ita compoſuerat, ut in omnem eventum citra ſolicitudinem aut curam obtemperatum iret legibus, quas Dei Opt. Max. adminiſtra natura in genus humanum ſanxiſſet. Hoc ille præſtabat, animum in alias curas traducendo, literarias præcipuè, quarum ſuavitati jam tum à puero aſſueverat. Memini ego cum ipſum ſemel adhortarentur medici, ut ab his abſtineret, non renuiſſe quidem pro ea qua ipſos proſequebatur reverentia, at poſt eorum diſceſſum, converſum ad me in hæc verba, Ego vero in hoc morbo, diutino ut vides & permoleſto, tantis premor cruciatibus, ut niſi eorum amaritiem jucundiſſimorum mihi ſtudiorum dulcedine diluam miſerrimus profecto ſim. Anatomes profeſſor clariſſimus *Hieronymus Fabricius* ab *Aquapendente*, qui cum *Camillo Fraſcato* ægrotantem quotidie inviſebat, amici aliquando miſeratus, quem ad exitum vitæ feſtinantem his cogitationibus diſtineri permoleſte ferebat, admonuit, ut hæc abjiceret, decurrendi ſibi vitæ ſpatii modicum quid supereſſe, adhortationem hanc eſſe officii ſui, quod in maximo amici diſcrimine ſi deſerat impius ſit: animum ſe voluiſſe religione ſemel liberare, ne ullus ipſi unquam eſſet conquerendi locus. Subriſit ille, & perquam facetè, ut ut morti proximus, à me ſanè inquit ſi obicero, non eſt, quod objurgationem metuat quiſpiam. Mox ſerio, compoſitus ad gravitatem ſubdidit, agere ſe illi gratias; imminere ſibi, nec imprudenti aut inſcienti poſtremum vitæ actum, daturumque operam ut concluderet non indecore. Et quidem multis antequam decumberet diebus, de valetudine ut ſit percunctantibus, reſpondebat, tam diu ferri ſe ad metam ſagittæ in morem; obrepere ſibi feſtinam præcipitemque ſenectutem ut eo reſponſo monſtraret.

Deceſſit Prid. Non. Aug. 1601. animo pridie ritè expiato; cum enim animadvertiſſimus nos, qui ægrotanti aſſidebamus, adventare jam mortem, monuimus recte facturum ſi abſtergeret ſacra confeſſione anteactæ vitæ labes, præceptoque ſanctiſſimo Domini corpore, ad ſupremum ſe iter compararet. Deliberaverat ille, ut diximus, exequi hæc in aſſumptæ Virginis beatiſſimæ venerationem, ejuſdem feſto die. At ex horum frequenti uſu vegetiorem

fieri

fieri animum probè sciens, eo præsertim tempore, quo sibi erat cum morte colluctandum, gessit nobis morem, adhibitoque Sacerdote, qui tum ipsi erat à confessionibus, Eucharistiam in crastinum sumere distulit, ut ad sacrum convivium paratior accederet; decreverat autem, ut retulit confessarius, tum demum testari, & hæredibus suis eo pacto prospicere, quorum in se benevolentiam postremo hoc elogio fraudare parùm officiosum ducebat. Porrò Sacerdos consilium laudavit, adjecitque optimum fore si non in crastinum differret. Excepit is, rejicere se consulto testamenti factionem in crastinam diem, ut præsentis Dei ope, rem non ita facilem aggrederetur. Vesperi cœnavit hilaris; meque intuens, qui ibi pernoctare desieram ab adventu *Cæsaris Pinelli*, qui patruo ut adesset Neapoli advenerat, monuit, ut domum abirem, adventasse jam noctem, viderem ne per tenebras aliquid caperem detrimenti. Ast ego negavi me discessurum, velle siquidem apud *Cæsarem* cœnare; quod ille subridens probavit. Ego sanè animum induxeram per eam noctem emanere eo consilio, ut sanctissimam Eucharistiam percepturo adessem, at Deus. Opt. Max. eam mihi mentem (ni fallor) injecit, ut viri in re literaria memoria nostra facile principis, extremum spiritum exciperem, & piis de more precibus prosequerer abeuntem. A cœna ipsius temporis nescio quid sermonibus extraximus, quousque illi visum instare cœnæ nostræ tempus. Tunc is me discedentem affatus, erupit in hæc postrema verba: Tibi gratias mi *Gualde*, præsagienti similis, & supremum valere pronuncianti. Tum *Cæsarem* enixè intuens salutavit alacriter. Quo factum ut nos in eam spem veniremus, producturum vitam ad aliquod tempus. At veluti in lychno intermoriens flamma erigit se subinde, & cum proximo defectu collectis viribus luctatur: ita *Pinelli* vires collegerant sese adversus impendentem mortem, & in corpusculo illo, quod vis diuturni morbi exederat, suprema munera peragebant. Ad mediam noctem jusculi aliquantulum, ut à medicis imperatum, exhauserat, cum reclinantem se in pulvinar, invasit deliquium ita vehemens, ut non multò post vitam eriperet; accurrimus nos à familiaribus excitati, nec sanè intempestivè, cum ego spiritum è corpore proficiscentem Deo & cœlitibus omnibus, precationibus solennibus commendarim. Ita ego eodemmet Augusto mense ante quattuor annos *Aicardo* adfui, hoc uno in charissimorum mihi capitum jacturis fortunatus: cetera parùm felix; quod causæ luctus ad manum essent, neque mitigaret dolorem absentia, quæ omnes emollit asperos humanarum vicissitudinum eventus. Annos *Pinellus* erat natus VIII. supra LX. nec ideo tamen non decessit immature; præproperum enim semper illius est funus, mea quidem sententia, qui hominibus potest esse adjumento, ut hic noster insigniter fuit. Cadaver medici exsecuerunt, deprehensique in vesica lapides quatuordecim magnitudine juglandibus pares, & prægrandis unus, cruentus, aspera cute, & aculeata in renibus, in vesica verò arenæ & calculorum subsiderat nimio plus satis. Elatum est funus ad D. *Antonii*, quò frequens *Pinellus* religionis causa conveniebat, ubi condi *Aicardum* curarat, cui etiam nobilem memoriam destinaverat, posteris indicio futuram illius in se meritorum, & sui in illum amoris. Exequiæ sacrificiorum funebrium frequentia; & larga in egenos divisione nobilitatæ. Laudatus publicè non est, quod excluderentur omnes angustia temporis ab opere aggrediendo, quod sui magnitudine, sublimia

quæque

quæque ingenia deterreret. Et vero quis illaudatum dicat, quem in unum conspirantes quotquot aderant Patavii eruditorum voces, in funere non tralaticiis laudibus ornaverunt. Quicquid enim scripsit Corn. Nepos de Attico, ibi de *Pinello* constanti prædicatione inaudisses, per XL. annorum spatium injurium fuisse nemini, juvisse omnes; in jus de sua rei visse nunquam, infimis communem, principibus parem, gratissimum omnibus. Libros illi non otiosè pervolutatos, sed ad exemplum instructionemque vitæ, neque majorem operam cognoscendis naturæ arcanis, quam excolendo animo impendisse. Nemo tum Patavii, qui literas & humanitatem haud perfunctiorè amaret non accessit ad *Cæsarem*, ut clarissimæ domus per eam jacturam extinctum splendorem doleret. At ejus generis officio quamplures mecum perfuncti, quod scirent extare illas gravissimas causas doloris mei, amissum mihi patrem, patronum, amicum, qui me amaret, tueretur, diligeret, cui per XX. & amplius annos fuissem intimè familiaris, quem & Patavii dum essem quotidie non invisere, & absens non per literas ferme quotidianas salutare, nefas haberem. Constituerat ipse (ut ex ejus perantiquo familiari audivi) etiam apud posteros mutuam benevolentiam nostram, insigni aliquo edito amoris monumento contestari, quod ut averterit mors, non ideò minus debere me illi sentio, felicitatis & existimationis meæ (si quid mihi earum contigerit) parenti, & auctori. *Pinello* enim & *Aicardo* adhortantibus, à patria non procul (quod magno quis emptum velit) nactus sum tutissimum asylum fortunarum mearum, domum *Marci Cornelii* Episcopi Patavini, quem uti exemplar ævi prioris, & miratur nostra, & suspiciet posterior ætas. In suam me is familiam illectum, suavitate morum, & animi candore, ea complectitur benevolentia, ut habere videatur justi fratris loco. Probitas nimirum, & humanitas solitaria non sunt, sed amant dare se in conspectum, contrectari, & moderato usu nitescere opes suas. Et vero non alia ratione hominem homini deum fieri contingit. Horum ego mutuo amori, quæ dixi ni accepta feram magna ex parte, ingratus profectò sim. Quid enim optandum magis, quam mihi in patriæ pene dixerim conspectu, in suavissimi fratris oculis, qui me à semetipso divelli ægerrimè tulisset, patronum optimum obtingere, per quem apud *Pinellum* & *Aicardum*, quos ille propter multas ingenii & humanitatis suavitates amabat, esse quotidie liceret?

Audisti quisquis hæc legis, privatas doloris mei causas, vidisti jacturam: at detrimentum, quod Italia, & universa penè dixerim Europa, in eodem passæ sunt, quo satis digno genere orationis prosequemur? Ejusmodi viros parcè profert natura, opes suas in abdito habere jamdiu docta. Methonis fortasse annus transigendus iis qui alterum *Pinellum* expectant, cujus studium humaniora studia restituat in pristinum splendorem, cujus opes in nobiles libros colligendos impendantur, cujus dignitas viris doctis patrocinio sit. Ætas sane nostra si quem feret ejusmodi, is (ita me Deus amet) non alius erit a *Nicolao Fabricio* Gallo, domo Aquis Sextiis, clarissimo adolescente, qui Romæ & Patavii vixdum plenam pubertatem egressus, eo ardore *Pinellum* & *Pinelli* studia est complexus, ut omnibus nobis, & doctis viris quotquot his capiuntur literis, miraculo sit.

Post patrui obitum *Cæsar Pinellus* Patavii substitit per aliquot dies, tum ut

creditores (si qui forte erant) haberent quem adirent, tum ut bibliothecam ad *Cosmum* patruelem transvehendam Neapolim curaret; cujus semissem hæreditario sibi jure obvenientem *Cosmo* dono dederat, cui, ut nos audivimus aliquando, mens fuit *Cæsaris* liberalitatem pari officio compensare. At humana hæc studia quam parvi Deus pendat, & sæpe aliàs, & tunc in pretiosa illa bibliotheca perspectum satis. Ejus nobis jacturæ historiam pertexere in animo est, ut nimii rei literariæ amatores, excitentur recenti exemplo ad comparanda sibimet ipsis bona illa, quæ nec vis temporis abolere, nec injuria hominum intervertere possint. Et sane ridendum nescio an plorandum sit, congestas bibliothecarum opes miseris modis quotidie dissipari, nec ideò minus deesse homines, qui summa cura in id incumbant, ut hæredes onerosam sibi sarcinam prorsus abjiciant, vel controversam conjiciant in domesticas latebras, ubi cum blattis & tineis perpetuò pugnet. Patavii animam vix egerat *Pinellus*, cum nescio quis ad Senatum Venetum detulit, è republica non esse, asportari Neapolim, cum *Joh. Vincentii* libris, intima quæque Venetorum consilia. Collegisse illum per XL. annos, quicquid legatis Venetis legatione perfunctis adnotare, & in Senatu exponere moris est: opibus & gratiæ illius patuisse tabularia Senatus, rei videlicet Venetæ amatori: at defuncto ipso minime ferendum, ut arcana imperii evulgarentur, & in hostium fortasse manus inciderent. Probavit Senatus quæ dicebantur, imperavitque Patavii Prætori, ut capsas librorum centenas & amplius sisteret, obsignaretque. Ex his in XIV. conjeceramus libros manu scriptos, quarum binæ nihil aliud continebant, quam commentarios & acta rerum Italicarum, exterarumque. Has oportuit ex compacto deferri in domum Prætoriam, ubi delectus habitus Ccc. ejusmodi commentariorum, qui statim Venetias amandati. At nos, qui videramus Prætorem Senatus imperio abusum, suspicionibus æquo plus indulsisse, Venetias perreximus, jacturam nimis gravem nobilissimæ bibliothecæ deprecaturi. Et cecidit ad votum res. Delegavit Senatus nobis nonnullos eorum civium quos à Secretis habet, mandavitque ut recensionem Prætoris inspicerent, dimitterentque nobis omnia, quæ res Venetas minimè attingerent. Ita factum ut ducentæ solummodo conscriptiones nobis perierint, quæ in arcanum Tabularium conditæ sunt, opposita ibi scheda, in qua notatum, decerpta hæc imperio Senatus è *Pinelliana* bibliotheca. Præcesserat has turbas familiaris cujusdam furtum, qui per summum scelus quæstum è domini morbo captans, pleraque ejus generis, non animadvertenti subtraxit, distraxitque. At detrimenta hæc omnia vili æstimanda, præ hoc ipso quod mox enarrabimus. Bibliothecam Venetias devehendam curaveramus, ut inde mari Neapolim impendio minori appelleret; at ne qua vis major, ut in navigatione solet, pessundaret universam, placuit in tria navigia capsas conjici, quæ recta Fortori portum in Apulia peterent, excipiendæ à cive meo Hieronymo Velo Episcopo Larinate, quem *Pinellus* dilexerat, *Urbano* etiam VII. Pont. Max. charum, & ad summa quæque destinatum, ni mors optimi Pontificis conatibus obviam ivisset. Navium harum altera cum trium & triginta capsarum sarcina in piratas Turcas incidit, qui prædæ opulentæ inhiantes, cum chartas & libros invenissent, gaudio in iracundiam verso, inutiles sibi merces abjicere cæperunt in mare, quousque captivi navarchi monitu deliniti, & tot exhauriendarum

chartarum

chartarum tædio fatigati, ab impotenti cœpto destiterunt. Ita navigium exarmatum, nautæ in vincula conjecti, merces reliquæ in triremem comportatæ, & libri (ut ille monuerat) relicti beneficio alicujus, qui cum navigio in littus ejectos colligeret, asportaretque. Ita plane factum: cum enim fluctus maris navim destitutam ejecisset in littus, è regione Firmanæ coloniæ, convolarunt ad expositam prædam piscatores, aliique, quorum nonnulli libros domum asportare, quidam papyros in frusta dissectas ad rimas navigiorum cum glutino adhibere, non pauci, specularium vice, tuguriorum fenestris aptare, & profecto memini audire me à quopiam, per tractum sane quam patentem litoris illius, aliud tum omnino haud comparuisse, quam laceras schedas, quà projectas in litus, quà in salo fluctuantes. I nunc qui sine modo hæc amas: Reges magnos æmulare, hæredum improbitas, latronum injuria, domesticorum fraus, elementa adeo ipsa perdent delicias tuas. Audi, audi, quisquis incubas librariis illis thesauris; I consultum publicæ utilitati, evulga ingenia magna, lucubrationes non tuas publici juris fac, permitte ut alii proficiant nullo tuo detrimento, non minima tua cum laude: Quæ tu sponte rei literariæ perennitati commodaveris, ea universa effugient Adrastiæ manus. At Firmanus præses ut primum hæc percepit, edixit deferri ad se quicquid ibi chartarum librorumve ejectum fuerat, collectumque; ea mente ut domino restitueretur, si quem dies obtulisset. Me tunc Venetiis commorantem male perculit hic rumor; ingemuique fatum nobilis bibliothecæ, cujus genius cum *Joh. Vincentio* periisse mihi semper non dubiis argumentis visus. *Cæsar* Neapolim versus proficiscebatur, nec mihi certum, ubi literis assequerer abeuntem, consultius ergo visum *Cosmum* de tota re facere certiorem, atque interim curare, ut *Marcus* Episcopus Pat. *Octavium Cardinalem Bandinum*, qui tum Anconitanæ Marchæ legatus præerat, oraret ut naufragam bibliothecam conquiri, & asservari imperaret. Hac de re tum ego literas etiam dedi ad *Horatium Martiarium* Vicetinum, primum Episcopum civitatis sancti Severini, excitatæ annis ab hinc circiter MLIII. in vetustissimæ Septempedanæ coloniæ ruinis. Dux, perlectis literis meis, non segniter agendum ratus, certos homines in Picenum allegavit, qui Cardinalis legati opera, præmiis pœnisque propositis, è tribus & triginta capsis, duas & viginti coëgerunt. Ita compertum periisse XI, librorum octo, iconicarum imaginum duas, mathematicorum organorum unam: librorum jactura quam gravis, incertum adhuc nobis, ea de causa quam afferemus infra. At sive impressos sive manuscriptos attigerit, in utramvis partem deploranda. Et ne ulla bibliothecæ pars à turbis vacaret, libri illi quos à *Joh. Vincentio* diximus Romam missos, ut affinibus spem faceret profecturum se illò quandoque, diem functo Abbate Ravascherio, cujus illos fidei commiserat, ab Apostolica quam vocant Camera, cum reliqua Abbatis domestica supellectile obsignati, & penè distracti sunt. Inhibuit tamen *Card. Pinellus*, profuitque *Joh. Vincentium Clementi* Pont. probe cognitum fuisse. Quare libri redditi, & Neapolim amandati. Patavii non nemo studiosus doluit, sublatum ex ea civitate tantum thesaurum, quem homo talium rerum sciens, exquisita opera, per tot annos, è manubiis selectarum ejus regionis bibliothecarum congessisset. Et profecto si quis hæc bonarum literarum subsidia iterum Patavii videre se non desperet, desipiat neces-

ſe eſt. At quamvis ſuſpiciones, furta, piratæ, præſtantiſſimam uti narravimus bibliothecam afflixiſſent, recreabat nos tamen ea cogitatio, quod in Ducis manus perveniſſet quicquid reliquum erat. Huic enim communia cum patruo ſtudia, doctos amare, libros in deliciis habere, bibliothecam inter Europæas non exigui nominis brevi concinnare. Deſtinarat huic ſuburbanum amæniſſimum Julianum nomine, ubi opes in hoc genere ſuas exponeret aſſervaretque, futuras perpetuo, ut cauturum ſe dictitabat, patrui & gentilitii nominis ornamento. Præfectum huic deſtinarat *Thomam Segetum* domo Scotum, è patrui ut diximus contubernio eruditum adoleſcentem. Quæ meditantem diſtraxit profectio Genuenſis. Uxor à patria jam diu abſens, flagrabat deſiderio reviſendi affectus ſuos, quos puella vix nubilis Genuæ reliquerat. Annuit indulgens maritus, filioſque ſecum deducit, marem alterum *Galeatium* nomine, fœminam alteram nomine *Liviam*, impuberes ambos. Excepere Genuæ cognati & affines magno apparatu, & ut civem decebat, in comitia ſua peramanter invitarunt. Ibi cum per aliquot menſes moram traxiſſent, *Coſmo* Genua diſcedere meditanti, Mediolano Venetias pergere placuit, tum in gratiam uxoris, quæ Italiæ miraculum perluſtrare avebat; tum ut patruo (ut ille non ſemel ad me ſcripſerat) monumentum Patavii in D. Antonii excitaret, pro gentis ſplendore, conſtitueretque annuam pecuniæ vim, erogandam in ſacra quotidiana pro ejuſdem anima noxis expianda. Et quia non ignorabat *Coſmus* quantopere *Aicardum* cum viveret charum habuiſſet *Pinellus*, ratus eſt ſui officii eſſe, ut quorum animos amor mutuus conjunxerat, eorundem cineres idem tumulus aſſervaret, Scipionis gloriam pari exemplo æmulatus, qui præconem laudum ſuarum poetam Ennium, condi ſecum in eodem monumento præcepit. Quare *Coſmus* Patavii apud Galileium, in Academia res Mathematicas magna cum laude profitentem, hoſpitio peramanter exceptus, nihil antiquius habuit, quam locum in eo quod diximus templo maximè conſpicuum ſeligere, intimum videlicet parietem oſtii majoris, quem ipſe pro dignitate marmoribus, ſignis æneis, parergis elegantiſſimis exornaſſet. Qui tamen haud impetratus, faſtidio quorundam, qui (alia permiſſa intra templum ſtatione) nobiliſſimæ ædis ſtructuram deformari jactabant novitiis ornamentis. Patavii ille anixiè ſcrutatus eſt, an patruus quippiam deberet cuiquam, an è domeſticorum numero alicui non abunde factum eſſet ſatis. Et quamvis obtuliſſet ſe nemo, depoſuit nihilominus apud me non exiguam auri ſummam, dividendam arbitratu meo in pauperes quoſdam, quibus *Pinellum* patruum, ſi teſtari contigiſſet, legaturum aliquid conjectabat. Patavio Venetias ſe contulit me comitante, gnaro videlicet civitatis, & rerum earum perito quas peregrinis ſpectare operæ precium foret. Ceſſit ad votum res, privataque & publica omnia, quæ viſu digna, nobis patuere. In navali etiam (quod non niſi principibus viris & non paſſim deferri ſolet) lautiſſimo convivio excepti fuimus, commonſtrat æque omnes quotquot adſunt bellicæ rei inſtructiſſimæ officinæ. Quæ omnia *Coſmo* Venetiis hilarè comiterque exhibita, tum in patrui memoriam, quem ſuſpexerant viventem Senatorum & Patriciorum plerique, tum in gratiam ipſius, qui modeſtia animique magnitudine ſibi omnes vixdum in primo congreſſu demereret, Uxor adhæc ornatiſſima fœmina, omnibus de rebus quæ matronam decerent ornate

ornate & copiose differere solita, viris gravissimis miraculo fuit. De literis illi, de re Poetica, nautica, bellica, de gemmis, tabulis, signis, sermo multiplex, qui varium ingenium proderet, supra sexum ætatemque. Scripsit illa Venetiis Genuam ad Liviam matrem, quem fuisset lautè regieque ad gentis morem excepta, sibique tum demum contigisse, quod existimasset nunquam, ut scilicet longe majores apud exteros sibi honores, quam in patria in affinium sinu deferrentur. Profecturis instructa triremis *S. C^to.* decreta est, quæ Lauretum usque vectaret, cum amplissimis mandatis, ut una & altera triremis quatenus opus foret exhiberentur, sarcinis & comitatui comportando; Lautia insuper decreta, & cibaria publico ære. At rerum humanarum quæ vicissitudo est. Vix Venetiis egressos, & adhuc in conspectu littoris positos, turbavit primum improvisus & subito irruens Ducis morbus, tum venti vis subadversa, quæ comites impulere, ut relegerent iter, & Venetiis commorarentur quousque convalesceret *Cosmus*. At morbo quotidie invalescente, Patavium Dux devehi se imperavit, medicorum operæ, quos ea urbs celeberrimos habet, plurimum fidens. Eò advectus, me curante divertit in domum *Benedicti Georgii* Patr. Veneti clarissimi viri, qui ad *Joh. Vincentii* exemplar factus, Venetiis æquè suspiciebatur, ac Patavii ille. Eadem studia, iidem mores, mutuis semper excultam officiis amicitiam pepererant. Huic ego dum viveret supra votum charus, cujus memoriam non sine lacrymis valeam commemorare, erepti videlicet ab immatura morte tum primum, cum laudatissimi patris honoribus omnibus in patria perfuncti, vestigiis insistens, ad gloriæ metam æquis passibus properaret. Patavii *Cosmo* medici præstantissimi *Hieronymus Fabricius*, *Hercules Saxonia*, & *Æmilius Campolongus* frustra manus admoverunt. Morbi enim vi grassante latius, quàm ope medica coerceri posset, post XV. dies acerrimis doloribus capitis, & corporis universi cruciatu febrique confectus, & vehementissimo delirio exagitatus, decessit. Adfuimus religiosissimè morienti *Laurentius Pignorius* & ego, qui vixdum elapso anno supremum hoc officium patruo præstiteram. Obiit *Cosmus* anno *MDCII.* prid. Kal. Novemb, annos natus III. & XXX. de quo Virgilianum illud legitime pronunciasses.

Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra — *Æneid. lib. 6.*
Esse sinent.

Vitæ siquidem innocentia, morum candore, paucos invenisses pares. Avitæ religionis prima illi cura, inter delicias qua urbanas qua domesticas, semper fuit. Quotidie sacro interesse, in hebdomada saltem semel refici pane cœlesti consueverat. In societatem sodalium D. Francisci, quos Capucinos vocamus, ex privilegio cooptatus, de illis mereri optime nunquam destitit. Cœnobium iisdem & Ecclesiam in sua ditione excitaverat, magna in eos sustentandos erogata quotannis pecuniæ vi. Ex eorundem numero impetraverat sibi apud quos animi noxas confessione expiaret, seque sacrosanctæ Eucharistiæ sumptione intimè recrearet. In pauperes annuatim dividebat duodena & amplius aureorum millia, nubiles puellas honeste collocando, sublevando eos qui non suo vitio ad inopiam redacti essent, senio confectis, debilibus, languentibus, opibus suis eximiè consultum volens.

Neapoli

Neapoli ante aliquot annos firmus & valens testatus erat, prætcrieratque bibliothecam, & *Joh. Vincentii* monumentum, patruo adhuc superstite, quorum recordatus fortasse cum ægrotaret, petierat ab *Alphonso Soto*, quo Patavii confessario usus est, ut morbo non remittente admoneret Codicilli, quem decreverat testamento adjicere. Et sanè bibliothecæ statum, & amplificationem, patruique memoriam animo complexum vidimus, quotquot cum illo Patavii familiarius versati sumus. At præclaris cogitationibus invidit improvisum delirium, quod optimum juvenem de statu mentis dejecit miserandum in modum. Maritum optimum, & indulgentissimum, (& has funeris appendices liceat mihi persequi, amoris & benevolentiæ ergo) uxor infelicissima luctu perpetuo prosecuta est, ereptum sibi à patria & affinibus procul, iniquissimis temporibus, cum virum dolens, cum quo vixerat sine querela, quo sospite vix ullam sibi matronarum Neapoli præferri optime norat: relictos sibi parvulos filios, non qui mærorem levarent, sed quorum conspectus luctum augeret, quorum orbitas matrem cruciaret. Neapoli in more positum est, ut mulieres in charissimorum sibi conjugum funere incidant capillos, cum defuncto efferendos, testes doloris, & indicio futuros interceptum sibi morte viri capitis si quod erat ornamentum. Consuetudinis memori, huic nostræ forcipes diu pernegatæ à familiaribus, & subtracta ferramenta omnia, quibus propositum exequi posset, donec filiolus matrem angi diutius non ferens, auratam forcipem è loculis puerilibus promens, matri obtulit, admonens capillos recideret sibi, & memoriam patris suprema illa contestatione recoleret. Laudavit illa filii pietatem, & sibi dicto citius obsecuta, spissam & flaventem comam in feretrum conjecit, operuitque caput nigra palla, qua circumfluente contecta, humi cubans in abdito sepositæ cellæ angulo, dolori habenas laxavit. Audivimus nos ibi tum eam conquerentem, sermonisque nitorem admirati sumus, & ingenii alacritatem. Quo factum, ut tragicos poetas minus improbaremus, quos frequenter animadvertas inducere in scenam dolore & mœrore confectas, Electram Hecubamve, ornatè tamen & copiosè disserentes. Grave vulnus inflixit domesticæ rei præmatura mors Ducis adolescentis. Honos enim summi Cancellarii, in quem uti diximus impenderat ipse LXX. M. aureorum, è familia exivit, neque translatus in filium est, uti pater præsagio fortasse quodam mortis adventantis admonitus, tunc temporis maximopere nitebatur. Venetiis quidem puero factum nobile omen, quod nemo tum animadvertit, brevi obventuram illi Ducis appellationem, quam à morte patris nactus est. Ostentabatur ipsis in ea civitate locus in æde Marciana, ubi copia gemmarum & unionum ad miraculum usque, cumque ad mitram ventum esset, quæ ibi auro, gemmisque distincta asservatur, in usum Ducis inaugurandi, puero spectanti oborta est de repente cupiditas mitræ gestandæ, quod ubi intellexit Præfectus Senator, qui tum aderat, mandavit ministris uti obsequerentur puero, cui ad eum honorem jam tum præsternebat mœrore obsitam viam, importunum patris optimi fatum. Ducissa erepto sibi ut narravimus viro, nihil antiquius habuit, quam cadaver Neapolim præmittere, & Patavio discedere domum versus, tum quod eum terrarum tractum odisset, in quo naufragium fecerat delitiarum suarum, tum quod hiems, cujus ibi magna vis, quotidie appropinquaret. Comites habebat reditus, quos

&

& adventus; *Cæsarem Pinellum*, & *Julium Sangrium*, ex primaria Neapoli nobilitate elegantissimum virum, quibus me adjungere tum precibus tum obtestationibus ita enixa est, ut alieno maxime anni in hyemem vergentis tempore, non optimè valentem, pertraxerit in sententiam suam, ejus misertum, quæ cum lacrymis dictitaret, neminem præter me tum adesse, quicum causas luctus sui conferre posset, à quo mœrorem sibi levari posse confideret. Romæ illam Neapolitanæ aliquot matronæ exceperunt, ubi me dimisit perinvita. Mihi vero, iter protinus remetiri constitutum erat, quod haud passus vir illustrissimus *Octavius Card. Paravicinus Sacri Rom. Imperii* Protector, cui propriæ dotes, probitas, humanitas, solertia, splendoris non minus, quàm adventitii amplissimæ dignitatis, & avitæ gloriæ tituli contulerunt. Hic me multos jam annos addictum sibi (absit verbo invidia) unicè fovet, exiguorum plane conscium meritorum, nec videntem quid ad amandum me ingenium acerrimum allicere possit, nisi perenne studium bene de unoquoque merendi, & ingenua mea apud omnes ejus gratiæ contestatio, quam me præclarissimi viri humanitati debere sentio. Hinc ego hyemem Romæ exegi totam, ubi me cum *Joh. Vincentii* interitum literati omnes & singuli doluerunt. Nec defuerunt qui perquirerent an bibliotheca ejusdem esset venalis, elabi sibi quod nollent è manibus tantum thesaurum. Principem inter hos locum obtinuit *Fridericus Borromæus Card.* Archiepiscopus Mediol. qui pietatem Christianam ita cum studio literarum conjunxit, ut præter absolutum *Caroli* patruelis sanctissimi viri exemplar, quod refert ad amussim, habeat Italia in hoc etiam genere quem exteris gentibus ostentare possit. Is Mediolani bibliothecam instruit optimorum librorum refertam, innixam adhæc firmis legibus, quæ ab omni peculatorum injuria tutam diu præstent, conquisitis etiam undique eruditis viris, qui agmen ducente Gratia Maria Gratio, viro docto & spectatæ fidei, tantas opes custodiant pro dignitate: quo utinam respexisset *Pinellus* noster, cujus delitias, reliquas à piratarum injuria, heredum discordia male perdidit. *Cosmo* filius octannis heres obvenit, de cujus tutela dum inter matrem & testamentarios tutores diutius disceptatur, libri interim penè madentes ut è mari collecti in capsas tumultuariè conjecti, nulli dubium an cum tineis pugnent; ne dicamus, quod aliqui retulerunt, asportatos plerosque, & divulsos miserandum in modum. Ineptos dicam nos an prorsus amentes, quos perennium bonorum oblitos, fluxa hæc & incerta sollicitant? Hæc in causa fuerunt, ut non solum bibliotheca pessum iret, sed etiam & monumentum, quod *Joh. Vincentio* parabatur, evanescat omnino. Supremis tabulis *Cosmus* nihil addere potuit, actus in delirium ut diximus importuna morbi vi: hæredibus quid animi sit ignoramus. Ut ut se res habeat, cessantibus his, quos par erat hæc curare, *Cæsar Nichesola*, *Ptolemæus Olivetus*, & ego, cogitabamus & hoc postremo munere *Joh. Vincentii* & *Pauli Aicardi* memoriam commendare posteritati, perpendentes nimirum, quam turpe sit eorum prorsus oblivisci, quibuscum suavissimè & conjunctissimè vixerimus.

Mihi verò ad scriptionis meæ calcem de proximo jam recurrenti contestari illud lubet, narrationis meæ fidem oculatam esse, haustamque ex intima viginti & amlpius annorum consuetudine, quæ mihi cum *Pinello* intercessit, & præscripsisse me mihi veri rectique lineas,

ultra

ultra quas minime tranfilirem. Inopiam rerum diffiteri aut excufare confilium non eft; cum nemini non pateat quantas immatura *Cofmi* mors offuderit fcriptioni noftræ tenebras, quas ego difpellere fruftra diu nixus fum. Exoptabat ille perfici propofitum hac de re meum, exhibuiffet adverfaria, fchedia, indices librorum, Epiftolas ad patruum fcriptas à doctiffimis viris: inftruxiffet ille me elegantiffima fupellectile notarum, obfervationum, adverfariorum; at ille dolendus deflendufque nobis abiit, abftulitque fecum invidia fati univerfos amores noftros. Mihi viam tentaffe aviam plane, & difficilem fatis erit, ipfamque velut digito intendiffe alicui, quem juverit Bonus Eventus, ea proferendo, quibus nos deftituti, exegimus tamen aliquid non fine fructu, & delectatione ftudioforum, quibus hæc noftra Damus, Dicamus.

VITA

VITA
SCÆVOLÆ SAMMARTHANI,
Gallicè Scripta Per Gabrielem Michaelium Rupi-malletum in Senatu Advocatum.

Latinè Reddidit JOANNES VIGILIUS MAGIRUS.

Viro Doctissimo Integerrimoque *GULIELMO BATESIO LONDINENSI* Parochiæ Sancti Dunstani ad Occidentem Rectori dignissimo.

S. D.

JOANNES VIGILIUS MAGIRUS.

TRALATITIUM hoc opus, tuo jussu confectum, quidni ad te referam, doctissime Batesi? Et quidem ità oportuit, tùm gratitudinis nomine, quòd me dignum censueris cui hoc pauxillum oneris impertires; tùm necessitatis etiam, ut scripti

mei infantiam deformitatemque tua manus emolliat, exornet, perficiat, adeoque rudibus membris animam nobiliorem infundat. Concionandi labor (in quo nemo vel cum laude vel cum fructu majore versatur) obstitit certe, quò minùs omnes illustrium virorum vitas (quos hoc volumine tanquam speculo literario conspiciendos exhibes) calamo tuo conscriberes; nihil tamen vetare debet, quin horis succisivis conatus nostros leviter percurras, & omni scabritie exculptâ faciem atque imaginem tuam universo operi imprimas. Ista clarissimi SAMMARTHANI *vita, è Gallico in Latinum versa, à me fidem invenit, à te petit elegantiam. Vale. Trid. Cal. Maji,* M. DC. LVIII.

VITA
Scævolæ SAMMARTHANI.

Si gloriam haud mediocrem promerentur ii, qui pulcherrimas occupationes suas & studia eò solùm conferunt, ut bono publico quam maximè inserviant; nec minorem illi, qui rerum administratione omissâ, tranquillæ vitæ lenociniis allecti, scripta æternitate digna in lucem edunt: quanto magis laudandi sunt, qui ingenio excellenti & fæcundo prædití, itá facultates animi commiscere ac temperare norunt, ut in utramque partem facilè comparentur? Eximia cæli dona, quæ mirâ felicitate in Scævola SAMMARTHANO se invicem sunt complexa! Cum enim ad laudabiles hasce & diversas vias æque se præstiterit idoneum, in ambiguo reliquit, utrum fideli erga Reges nostros obsequio, & muneribus eorum maximi momenti defungendis, an vero lucubrationibus suis pari eloquentiâ ac scientiâ conscribendis, magis inclaruerit.

NATUS est initio mensis Februarii, Anno *MDXXXVI.* Julioduni; quæ urbs in finibus Andium, Turonum, Pictonumque sita, miti aeris temperie gaudet, & agrorum fertilitate (siqua alia in Galliis regio) admirabili: Quæ quidem conditiones ad ingenia melioris notæ producenda maximè conducunt, qualia hic locus protulit innumera; nemo autem eorum (ut opinor) tantum patriæ suæ decus ac *SAMMARTHANUS* noster attulit. Idem annus eo illustrior extitit, quod alio non minùs fausto auspicio, Arnaldum,

Arnaldum Cardinalem Offatum, & Achillem Harlæum, Senatus Parisiensis Principem, duo altera fæculi nostri lumina, Galliæ dederit.

Prosapiam è nobili familia deducit, quæ plurimos in vario professionum genere præclaros sortita est, maximè autem in cognitione literarum non vulgari; quæ quidem huic genti hæreditaria semper fuisse visa est.

E veteribus quibusdam titulis constat, Petrum *SAMMARTHANUM* honorificum in Ærario procurando munus obiisse regnante Carolo VII. Et ex historia *M.S.* temporum Caroli *VIII.* discimus, Nicholaum *SAMMARTHANUM*, cùm in bello adversùs Anglos egregium fortitudinis specimen dedisset, dum Bayona absideretur, Equitem unà cum nobilibus aliis à Legato Regio exercitûs Aquitanici creatum esse.

Ludovicus *SAMMARTHANUS* Armiger dominus *de Villedam* in agro Juliodunensi, regnante Ludovico *XII.* in Italia militavit. Sub vitæ finem in Andes recessit, & præcipuas ac gentiles familiæ ædes (à *Galero* dictas) *du Chapeau* propè Salmurium extruxit. Hic nostri Scævolæ proavus fuit.

Avus ejus, Gaucherus *SAMMARTHANUS* dominus *de la Rivere*, consiliarius erat & medicus ordinarius Regis Francisci *I.* tantoque in honore habitus, ut Conradus Lommellus scriptor illius temporis, libro qui inscribitur *De advocati Officio*, eum appellet *unicum ex omnibus tam nostris quàm peregrinis medicinæ Oraculum, alterumque adeò Æsculapium.* Leo etiam de Sancto Mauro ex illustri familia oriundus scribit, *ejus virtutes & doctrinam magno in pretio fuisse.* Ut concludam, historicus quidam rerum potiunte Carolo *IX.* editus illum *primarii Regis medici* titulo honestat. Patrimus fuit *SAMMARTHANO* nostro nepoti suo, nomenq; suum ei indidit Gaucherum; quod ipse posteà ingeniosè in *SCÆVOLAM* transtulit, eodemque in scriptis suis usus est: quamvis hæc appellatio dotibus suis minùs congruere, nec nisi per antiphrasin adaptari posse videretur, cùm adeò dextre se gesserit in iis quæ ad cultum & ornamentum patriæ pertinerent. Nonnulli literati suo tempori æquales hinc ansam arripuerunt varias facetias & allusiones conficiendi de nomine Scævolæ & de manu *SAMMARTHANI*, etiam & *ambidextrum* ratione musæ Latinæ Gallicæque vocitarunt.

Decessit avus ejus honorum, amorum, & bonorum satur; maximè autem quinque filiis beatus, quos ut surculos tenellos studiosè colendos pius senex curavit, optimeque institutos ad scientiarum studia successu non pœnitendo incitavit.

Ludovicus *SAMMARTHANUS* dominus *de Nuelly*, in curia Juliodunensi Procurator Regius, quinque filiorum natu maximus, totum se jurisprudentiæ addixit, nihil impensiùs cupiens quàm Regis ministeria intra patriam suam exequi; eamque prætulit aliis omnibus locis, in quæ tamen vocatus est, & in quibus majori nominis incremento conspici potuisset, tùm quòd ex se rebus agendis instructissimus esset, tùm quòd stirpe paternâ maternaque perquàm insigni niteretur. Iste & Gaucherus pater celebrati sunt à Salmonio Macrino, celeberrimo superioris seculi poetâ: nec injuriâ de suis natalibus gloriatur Juliodunum.

Ludovicus tres filios reliquit: quorum Scævola primus est; Secundus patris nomen sortitus luculento fuit ingenio, & cum laude gradus omnes Picta-

viensis fori percurrit. Ubi primùm Regius Advocatus, deinde Assessor, & tandem Prætor Juridicus evasit. Neque parùm decoris huic accessit, quòd defunctus Præses Segvierius, cujus sapientia & facundia supra omne quod dici potest eminebant, sæpe testatus sit quanti æstimaverit nonnullas ejus publicas actiones, quas audivit cùm supplicum Libellorum Magister delegatione quadam Pictavii fungeretur. Renatus *SAMMARTHANUS* filiorum tertius juvenilibus annis militiæ operam dedit; posteà autem sacrorum quietem amplexus, factus est magnus Ecclesiæ Pictaviensis Archidiaconus, cujus etiamnum subdecanus est.

Parisiis è vita excessit pater: in cujus memoriam inscriptio hæc à filiis posita ad Sancti Severini legitur;

D. O. M.

S.

LUDOVICO SAMMARTHANO J. C. *viro nobili, apud Juliod. Procuratori Regio, doctrinæ, probitatis, eloquentiæ laudibus insigni; qui dum Regis & patriæ negotia sedulò procurat, sui ipsius negligit, non Regi solùm & patriæ, sed & suis & sibi præmaturè moritur. SCÆVOLA Quæstor Franciæ, LUDOVICUS apud Pictones Regius Advocatus, RENATUS sub signis Principis Dumbarum eques, parenti optimo FFF. mæstissimi posuere.*

Obiit Lutetiæ Kal. VII. M. D. LXVI.

Carolus *SAMMARTHANUS* causarum Capitalium apud Alenzonios Præfectus, secundus Gaucheri medici Regii filius; inter literatos sui temporis celebrem locum obtinuit. Gratiâ floruit exquisitissimæ illius Margaretæ Navarræ Reginæ Regis Francisci *I.* sororis, & Francisæ Alenzoniæ Vindocini Ducissæ; quæ ambæ illius operâ in rebus gravissimis usæ sunt, sicut etiam Navarræ Rex Antonius. Harum egregiarum Principum funera singulis orationibus in publicum emissis, nec non carminibus Latinis Gallisque, condecoravit. Paraphrasin quoque Latinam in quosdam Davidis psalmos, cum aliis operibus, edidit. Scævola nepos eum adnumerat in aureo illo fasciculo Elogiorum doctrinâ illustrium Gallorum, juxtà cum fratre Jacobo *SAMMARTHANO* à *Candoesello*, ipso quoque singulari eruditione prædito, & medicinæ, linguæ Græcæ, ac Matheseos scientissimo. Cùm juvenis esset, amicitiam Budæi adeptus, viri clarissimi vitam eleganti stylo descripsit; cujus Conradus Gesnerus in Bibliotheca sua meminit. Græcæ etiam

& Chandoiseau.

etiam Oracula Zoroastri Latinè reddidit, quæ patri dicavit, fuitque sicut ipse medicus Regius. Major duorum quos genuit filiorum, Ludovicus *SAMMARTHANUS*, Gallicanæ militiæ Juridicus, insigni literaturâ ornatus est; quod ille scriptis suis liquidum fecit: minor autem Franciscus *SAMMARTHANUS* officium Advocati in augustiori Regis Concilio summa cum dignitate exercet. Quod ad Renatum spectat dominum de *Castro-novo* *de Chasteau-* in Pictonibus, & Josephum dominum *de la Gueritiere*, quartum & quintum *neuf.* Gaucheri filios, armorum exercitio studia quoque literarum adjunxerunt. Hi quinque fratres unicam sororem habuere, Isabellam *SAMMARTHANAM* domini *de la Goberie*, viri & animo & patrimonio præstantissimi, uxorem: Barones *Crucis Blerensis* in Turonibus ex hoc conjugio pro- *de la Croix de Blere.* dierunt.

Quin & ex parte materni sanguinis multùm enituit Scævola. Nicolaa à Fa- *le Febure.* bro mater ejus, Ludovici *SAMMMRTHANI* uxor, filia erat perillu- *de Bizay.* stris domini *Bizaii* in agro Juliodunensi, & neptis Francisci Fabri domini de *Bello-loco*, Regii in suprema Rationum curia Advocati. Fratrem habuit Rena- *de Beau-lieu.* tum Fabrum Senatûs Præsidem in tertiâ classe inquisitionum.

Avia materna *SAMMARTHANI* (de quo sermonem instituimus) ex antiqua & prænobili familia Berthelotorum in Turonibus orta est; (unde etiam processit Ægidius Berthelotus Rationum Regiarum Præses.) Amitam habuit Janam Berthelotam, quæ nupta Joanni Briconneto Varennio, regnante Ludovico *XI.* Regiæ gazæ præfecto (dictus est tunc temporis Regii æris perceptor generalis) tres filios peperit merito & dignitate florentissimos: Gulielmum Briconnetum Senatorem Parisiensem, cujus etiamnum posteri supersunt; Gulielmum Briconetum juniorem, Cardinalem & Archiepiscopum Narbonensem, posteà Rhemensem, quem Carolus *VIII.* ità carum habuit, ut maximis Reip. negotiis eum imposuerit, & secretioris Consilii Præsidem elegerit; Robertum deinde Briconetum, Archiepiscopum item & Ducem Rhemensem, primum inter Pares, & Galliæ Cancellarium. Ratione hujus propinquitatis, & aliarum à gente Berthelota pendentium, *SAMMARTHANA* domus attingit etiam nobilissimas familias de Huralto-chevernio, *de Galliard-long-jumeau, de Beaune, de Reffuge, Ruzè, Robertet, Spifame, Fumèe, Prevost* S. *Cire*, & alias inter potissima munera dignitatesque Ecclesiæ, Regiæ, & senatuum collocatus.

Scævola *SAMARTHANUS* exemplis hisce domesticis excitatus, quasi face quâdam prælucente, viamque monstrante virtutis & prælustrium actionum, protinus spem sui ingentem & testimonia generosæ indolis non obscura prodidit. Brevi tempore progressum fecit in literis admirabilem, maximè quidem in Universitate Parisiensi, ubi clarissimi viri, qui doctrinam & facundiam omnem Græcam & Latinam penitus hausisse videbantur, Adrianus Turnebus, *M.* Antonius Muretus, & Petrus Ramus, liquidos fontes eloquentiæ & Poetices ipsi aperuerunt: adeò ut hoc novellum germen hujusmodi manibus irrigatum quotidie cresceret, unde suâ tempestate sperandi essent & suavissimi flores, & posteà etiam fructus gratissimi, quos non Gallia solùm, sed exteræ quoque regiones cum stupore degustarent.

Auspicatò etiam in primo literarum tyrocinio & studiorum socios & amicos habuit

habuit viros ſcientiæ ac meriti ſingularis, ad ampliſſima Reip. munera poſteà evectos; inter alios Petrum Fabrum Sanjoranum, Claudium Falconem Rezium, hunc Rhedonenſis, illum Toloſani ſenatûs primarium Præſidem; Carolum Cantoclarum & Franciſcum Viettam, ſupplicum libellorum in Aula Regia Magiſtros, Nicolaum Sudorium Inquiſitionum curiæ in ſenatu Pariſienſi Præſidem, & Nicolaum Rapinum ſupremum cauſarum Capitalium in Regio Comitatu Præfectum. Sed Rizii benevolentiam præ aliis intimam adeptus eſt, ſicut poſteà filii ejus primogeniti, Alexandri Falconis, Senatûs Neuſtriani Principis; quos inſignis virtus & eruditio in ſublimes illas juſtitiæ ſedes evexit.

Dum Scævola in Academia Pictavienſi juriſprudentiæ incubuit, Joannes Peruſius (laudatus à Ronſardo & Mureto) ſub exitum Henrici *II.* diem obiit, Medeæ tragædiam quam verſu Gallico pangebat imperfectam relinquens. Principium operis ità feliciter contexebatur, ut conſummatio ejus magnopere cuperetur; cùm illud ſcribendi genus eo tempore novum apud Gallos eſſet & inuſitatum. *SAMMARTHANUS* primo flore juventutis rem perficere ſuſcepit, eo quidem ſucceſſu, ut maximum poemati ornamentum, nec laudem ſibi minorem comparaverit: adeoque hic conatus animos ipſi dederit, ut majora aggrederetur. Itaque juvenis iſte poeta tragicus & infelix, qui vitæ curſum vixdum exorſus ſtatim finierat, ſorte tamen meliore hac in parte uſus eſt quàm olim Timomachus in imagine Medeæ, (quam licèt imperfectam tanti emerat Julius Cæſar;) mortuo enim hoc inclyto pictore, nemo alius potuit, aut ſaltem auſus eſt tabulæ excellenti, non magis quàm Veneri Appelleæ, extremam manum imponere.

A Pictavio ad urbem Biturigum Scævola ſe tranſtulit, ut ibi ſtudia inchoata perſequeretur, & eloquentem Juriſconſultum Duarenum audiret; qui raras juvenilis animi dotes illicò perſpexit, eumque amavit & in prætio habuit: prævidit etiam, Galliam olim de illius incunabulis gloriaturam; nempe cui natura ea omnia indiderat, quæ aliis ex arte & induſtria provenire ſolent. Præter juriſprudentiam, rei quoque Poeticæ delicias imbiberat, & talem ejus ideam ſibi mente efformaverat (ſicut quemque ſua fert indoles) ut Lutetiam reverteretur, quò hiſce ſtudiis, & aliis quibus acria aſſueſcunt ingenia, meliùs vacaret; quò etiam conſuetudine doctorum hominum, quibus urbs illa tunc temporis abundabat, magis magiſque proficeret. Ibi primum magni illius & incomparabilis ſcientiarum ac linguarum Genii, Joſephi Scaligeri, familiaritatem iniit; quæ quidem illis ad annos fermè quinquaginta interceſſit. Amicitiâ quoque complexus eſt Claudium Eſpencæum clariſſimum Theologum, Joannem Auratum, Petrum Ronſardum, Joannem Antonium Baifium, Joannem Paſſeratium, & Remigium Bellaqueum.

Generoſâ & honeſtâ ambitione permotus ut illuſtrioribus ſui ſeculi viris innoteſceret, Cancellarium Hoſpitalium viſere ſtatuit; qui quidem poema Latinum *De præjudicio ex venalitate Officiorum* ab ipſius manu benigniſſimè accepit. Quanquam divinus ille antiſtes, Themidis oraculum, non minori doctrinâ quàm gravitate Juſtitiæ bilancem tractavit; tanti tamen fecit poeticen, ut inter occupationes maximè ſerias auſteritatem negotiorum & legum rigorem hujuſmodi ſcriptionis dulcedine lenierit: ſicut alii complures gentis

togatæ

togatæ principes viri noſtro tempore fecerunt. Epiſtolæ ſuæ verſu Latino ſcriptæ, eo artificio compoſitæ ſunt, ut doctorum hominum judicio cum Horatianis facilè comparari poſſe, etiam neſcio quid ſuavius molliuſque ſpirare videantur.

SCÆVOLA ſibi in animum induxerat Carolum *IX.* longo illo itinere quod provinciis univerſi regni peragrandis ſuſcepit, comitari, cùm paulò antè à civibus Juliodunenſibus ad Majeſtatem ſuam de rebus graviſſimis delegatus eſſet. Sed parùm temporis in aula Regia moratus, conſilii ratione interruptâ, Burdigalas profectus eſt, ubi cum Lanceloto Carleſio Epiſcopo Reienſi, Michaele Montano, Eliâ Vineto, aliiſque Aquitaniæ doctris viris amicitiam contraxit. *di Riez.* Regi nihilominùs in urbe Metenſi poſteà obviàm factus eſt, atque inde tranſiit uſque ad fines Germaniæ.

Juliodunum reverſus, uxorem ibi duxit Renatam Hayam filiam domini *de Malaguet*, & ampliſſimæ fortunæ unicam hæredem, cujus tamen divitias & dotem longè ſuperabant animi ornamenta ac virtutes, inter quas flagrantiſſima erga pauperes charitas maximè enituit. Multos habuit liberos, poſteà memorandos, qui à paterna bonitate moribuſque laudandis nè minimùm quidem deſciverunt.

Dum Pariſiis hæſit, annis *M. D. LXIX.* & *LXX.* benevolentiam adeptus eſt Ponti Thiardi & Gulielmi Ruzæi, qui poſtea fuerunt, alter Cabillonenſis Epiſcopus, Andegavenſis alter; Germani Valentis Gueſliſſii Abbatis Primpontii, Conſiliarii & poſteà Epiſcopi Aurelianenſis; Chriſtophori Thuani, qui Senatûs Pariſienſis principatum digniſſimè geſſit; Henrici Memmii domini *de Roiſſy*, ſanctioris Conſilii aſſeſſoris & Cancellarii Navarræ, patris domini *de Roiſſy*, & avi Præſidis Memmii, qui cum tanta honoris & ſcientiæ laude in Conſiliis Regiis & ſenatu Pariſienſi etiamnum verſantur. Hunc affectum erga SAMMARTHANUM ipſi quoque haud intermiſſum coluerunt; ſicut etiam Guido Faber Pibracius, in ſupremo Galliæ ſenatu regius tùm patronus & poſteà Præſes, Philippus Portæus Abbas Tyronius, Stephanus Paſchaſius Regius in ſuprema Rationum curia advocatus, Antonius Oiſelius, Petrus & Franciſcus Pithœi, advocati in ſenatu celeberrimi. Hi omnes viri illuſtres ejus ſocietate magnopere oblectabantur, quam ſuavitate morum ità condiebat, ut ſingulorum animos facilè ſibi conciliaret; magnatum, famæ ac virtutem ſplendore; æqualium, converſationis dulcedine & doctrinæ incantamentis; inferiorum denique, comitate admirabili: qui reciproco quodam ſtudio omnia honoris & venerationis officia ipſi detulerunt, quæ viris ſummâ virtute præditis, & ſupra communem hominum ſortem egreſſis, meritò debentur.

Nuptiæ Caroli *IX.* cum Elizabetha Auſtriaca, Maximiliani *II.* Imperatoris filiâ, commodam præbuere occaſionem quâ ſe doctiſſimæ pennæ volatu in altum eveheret, Epithalamium Gallico verſu compoſitum in lucem emittendo; quod Rex ab authore oblatum animo benigno accipere dignatus eſt. Ex eo tempore in cognitionem venit præclari illius Politici, Nicolai Novo-villani domini *de Villeroy* Regi à mandatis, apud quem ob egregia ſua merita ſummo honore habebatur.

SCÆVOLA

SCÆVOLA noster non tantùm se vernaculæ Poeticæ addixerat, sed Latinam quoque adjunxit; quò ingenium utrobique felix & fœcundum naturali quodam ductu eum inclinavit: Quod etiam cum paucis habuit commune, Joachimo Bellaio, Joanne Passeratio, & Nicolao Rapino. Itaque Gallicè transtulit, vel potius imitatus est opus quamplurimis pulchris & salutaribus documentis refertum, quod *HUMANÆ VITÆ ZODIACUS* inscribitur, ab insigni poeta morali nationis Italicæ, Marcello Palingenio, carmine Latino conditum. Quæ traductio adeo genuina est (sicut omnes aliæ quas posteà feliciter elucubravit) ut Remigius Bellaquæus animadvertat, authorem hunc extraneum *Palingenii* nomen quasi divinitus accepisse, quod bis natus sit; semel suo poemate; & rursus eruditi *SCÆVOLÆ* versione.

Aliquot annis post initum conjugium maxima ex parte Pictavii commoratus est, ubi potissimo Quæsturæ munere in illa Jurisdictione fungebatur. Hæc sedes eò ipsi jucundior visa est, quòd duo ejus fratres ibidem quoque degebant; tùm quòd eo tempore & Academia satis florebat, urbs & ipsa viris Juris prudentiæ, Medicinæ, ac literarum amœniorum scientissimis abundabat. Adde quòd etiam magnus ille Scaliger tunc in Pictonibus agebat apud dominum Abanii & Rupipo∫æi, Romæ legatum, & Præfectum Marchiæ, qui ad illustrem familiæ nobilitatem, scientiæ & belli gloriam adjecerat. Unde *SAMMARTHANUS* amplissimum campum nactus est illius fidem, & affectum in Regum ministeriis flagrantissimum, sicut etiam filiorum virtutem ac generosam indolem, celebrandi. Epigramma quod Scaliger misit ad Baronem Chrysæum Pictavii agentem, ac *SAMMARTHANI* & celebrium doctarumque dominarum de Rupibus frequenti consortio ibi fruentem, hic omitti non debet, cùm ad laudem illius de quo verba facimus haud parùm faciat.

de Gresse.

SCÆVOLA sicultis mulcet tibi versibus aures,
Dum tua mens docti pendet ab ore viri;
Si lepidæ blandis inhiant tibi mille puellæ
Eloquiis, animo quæ sitiente bibis:
Cur felix mecum esse cupis, Chrysæe? quid ultrà,
Quò cœli tangas sidera summa, petis?
Ille tenet cœlum, cui præstant mille puellæ
Mille Deas, unus SCÆVOLA mille Deos.

Ex imitationibus Palingenii, & aliis ejus operibus, præcepta bene vivendi & virtutum incitamenta prof∫luxerant; sicut etiam aculeos ad pietatem dederant perquàm multa illius carmina sacra inter quæ præcipuum locum obtinet docta Paraphrasis Latina Canticorum Biblii, aliique versus quibus impietatem prosternit & Atheismum jugulat. Intereà casus quidam occurrebat, quo facile persuasus est aliam pulchram quidem sed inusitatam scribendi materiam amplecti. Cùm enim unus ex infantulis ejus gravibus morbis laboraret, sicut bonus erat paterfamilias, nulli medicorum etiam optimorum aut experientiæ aut industriæ pepercit; quinetiam ipse operam dedit ut infantum naturam &

teneras

teneras lactentium habitudines curiosè exquireret: cumque permultas singularis momenti observationes fecisset, adeoque in abditos Naturæ recessus atque intima Philosophiæ adita penetrasset, poema Latinum *Pædotrophiæ* dictum aggressus est, sive de modo infantes ex ubere nutriendi, & tenellas ejusmodi plantas conservandi adversùs infinitas tempestatum minas, quæ sæpenumerò in ipso nascendi exordio eos enecant; sicut author ipse alicubi in scriptis suis opportunè satis exposuit. Et quamvis hæc scribendi ratio primo quidem aspectu humilis & vulgaris esse videatur, siquis tamen animo perpenderit, hominem ad imaginem Dei efformatum, nobilissimam & principem in universa rerum natura speculationem esse, haud facilè negabit, tale opus adeò divine contextum, adeò ad incolumitatem humani generis accommodatum, ejusdem pariter dignitatis aliquo modo particeps esse debere: Unde etiam jure inferri potest, hoc quidem nomine magis laudandum esse quàm Georgica Virgilii, cujus Majestatem hoc opere propè assecutus est.

Ante *SCÆVOLAM* nemo Gallorum ausus erat Epicum poema Latinum longioris contextus suscipere, saltem lectione dignum, aut quale istud, in quo omnes numeri artis Poeticæ, omnes gratiæ elegantiarum, omnes doctæ antiquitatis regulæ conspiciuntur: unde acceptissimum evasit apud omnes cultioris ingenii viros, & præ aliis apud Italos. Quod ad nostrates attinet, cùm Baifius ad magnum Ronsardum mitteret, suâ responsione Gallicâ, quæ posteà in Latinum versa est, non simplici operis laudatione contentus, ejus pulchritudinem, dispositionem, ac varietatem admiratur. *Dii boni!* (inquit) 'quem mihi librum misisti à nostro *SAMMARTHANO* con-'scriptum? non liber est, sed ipsæ musæ; totum nostrum Helicona testem 'appello. Quin & si de eo judicium mihi concessum sit, velim equidem il-'lum omnibus hujus seculi poetis anteponere; vel si Bembus, Naugerius, 'divinusque Fracastorius ægrè laturi sint. Dum enim perpendo quàm apte 'suavitatem carminis puræ tersæque dictioni, fabulam historiæ, Philosophi-'am arti medicæ conjunxerit, libet exclamare;

— Deus, deus ille, Menalca —

'Seculumque istud felix dicere, quod nobis talem tantumque virum pro-'tulerit.

Judicium item Scaligeri admodum illustre est; quod è pluribus ejus literis ad authorem missis colligitur, quarum unà Lugduno Bat. scripta mense Feb. *M. D. XCVIII* dicit; 'Nihil in carminibus tuis, video, quod omnem 'nostri temporis Poeticen non longè exsuperet: Etiam Pindarica planè divina 'sunt. Pædotrophia tua nobilioris quidem telæ quàm Venatio Bargei est, 'quamvis & ille poeta sit non inconcinnus: sed dulcedo illa quam tantoperè 'prosequitur, masculo versuum tuorum robore destituta est. Victuri pro-'cul dubio sunt, & ego quoque vitam ab illis hauriam. De meis operibus 'unum ad te mitto, De emendatione temporum; χάλκεα χρυσέων: verum 'amicitia nostra faciet, nè tibi sit ingratum. Boni quæso accipias, & me-'mineris (si placet) amici fidelis experientiâ annorum quadraginta, aut cer-'tè parùm abest. In alia Epistola ità scribit; sua poemata omnibus nostri se-'culi palmam præripuisse. Sed religio esset hoc in loco tacere dignum elogium alterius illius bonarum literarum luminis, Justi Lipsii. Sub finem seculi

poſtremò elapſi ad Dominicum Baudium ſcribens, his verbis utitur, brevibus quidem pro more ſuo,‘ ſed magni ponderis; *SAMMARTHANI* poe-‘mata & Elogia vidi; illa doctè, hæc & prudenter ſcripta. Felicem etiam ‘filiis patrem! gaudeat, & fruatur.

Pædotrophiæ liber Henrico *III.* nuncupatus, ab omnibus doctis, & præcipuè à peritiſſimis medicorum eo in pretio habitus eſt, eo deſiderio quæſitus, ut impreſſionem ejus tàm in Gallia quàm aliàs decies iteratum viderit *SAMMARTHANUS:* Etiam eo vivente uſitatus eſt & pueris expoſitus in quibuſdam Collegiis & Scholis celebrioribus, eo planè ritu quo priſci authores prælegi ſolent. Sed quò Gallia penitiùs propiuſque doctiſſimum utiliſſimumque hoc opus intelligeret, Gallico verſu feliciter reddidere Petrus Lætus Medicus Regiùs, Carolus Rogerius aſſeſſor in Juriſdictione Juliodunenſi, & alii ſcriptores optimi: Quin & author ipſe verſionem ejus inchoavit, quam in publicum emiſit,

Quamvis autem ſtudio Latinæ Poeſeos, quàm Gallicæ, magis incubuerit, cùm tamen in utraque pari ſucceſſu verſatus ſit (ut ſuprà notavimus;) ideò ſelectum Gallicorum carminum faſciculum, quæ anteà Latinis immiſcuerat, ſeorſim luci dare voluit: Quo in opere alterius etiam pulcherrimi incæpti particulam inſeruit, quam *Metamorphoſes Chriſtianas*; poſteà autem *Sacras* appellavit; in octo libros dividendas, ſi ad finem perduxiſſet. Ad hoc opus efformandum, diligenter è Bibliis omnia loca collegerat, quo de mutatione ſive transformatione rerum multarum ab ipſo mundi exordio ad uſque Salvatoris noſtri adventum paſſim loquuntur. Conatus quidem poetâ Chriſtiano verè dignus, & tanto magis laudandus quàm luſus illi in ſimili materia vel Ovidii Latini vel Theodori Græci, quanto veritas mendacio præſtat, & Hiſtoria Fabulæ. Cùm principia tantùm divini hujus poematis prælibaſſet, tùm bella civilia ſubindè erumpentia, quæ Galliam univerſam & maximè Pictonum provinciam infeſtarunt, tùm rei familiaris cura quæ *SAMMARTHANUM* ſollicitum habuit, tum etiam miniſteria Regis quibus ſæpenumerò diſtinebatur, conſpiratione quâdam obſtabant quò minùs huic conſilio non minus pio quàm generoſo ultimam manum imponeret. Cujus generis & illud erat, quod publici quoque juris facere decreverat, nimirum Hiſtoria ſanctorum bellorum in regionibus tranſmarinis à Gallis geſtorum. Nam vir iſte, cùm nihil humile aut plebeium ſpiraret, pulchriora & aliis intentata argumenta ſemper elegit, ut ſcriptor quidam illius temporis animadvertit; quod à magno ſolidoque ipſius judicio proveniſſe minime dubitandum eſt.

Anno *M.D.LXXIX.* quo Gallica Opuſcula edidit, Prætor urbicus & Capitaneus Pictavii ſummo omnium bonorum conſenſu & ſuffragio publico electus eſt. Munus illud (ſi alias non eſſet, ut erat certè & natalium ſplendore nobilis, & virtute propriâ nobiliſſimus) titulum gradumque nobilitatis ipſi conciliaſſet, quam Rex Carolus *V.* Prætori & reliquis Conſularis ordinis Magiſtratibus Pictavii conceſſit, poſtquam urbs illa jugum Anglorum fortiter excuſſerat. More eorum qui ad illam Præfecturam perveniunt, pro ſymbolo accepit, *Patriæ non ſatis una manus*; quo innuere voluit, id quod in ſcriptis ejus non ſemel occurrit, boni civis eſſe Regi & Reip. pace ac bello inſervire, & Roma-

& Romanorum exemplo manum industriamque suam dedicare, sive ad scribendum pro publica utilitate & honore patriæ, sive ad defendendum, & cum opus esset ad ferendum suppetias.

Provincia Pictonum, & reliquæ in eo tractu sitæ, crebris motibus tunc temporis agitabantur ab hominibus Religionem professis quam Reformatam appellabant, qui urbes etiam aliquas indies dolo aut subitâ vi intercipiebant; maximè autem Pictavium ipsum lividis oculis intuebantur, Id quod *SAMMARTHANO* animos addidit, effecitque ut immodicis laboribus ac vigiliis potissimum illud regionis caput in tranquillitate & Regis obedientiâ continere studeret.

Dum Præturam urbis administraret. Conventus Juridici senatus Parisiensis ibi habebantur, quibus præfuit Harlæus ille qui posteà cum tanto famæ & probitatis decore in illa suprema Regni curia principem locum obtinuit. Hunc sui seculi alterum Catonem quotidiana familiaritate colebat *SAMMARTHANUS*; sicut etiam doctissimum Brissonium primò advocatum Regium, posteà ejusdem senatus Præsidem: hunc quoque Pictaviensis ager è suo sinu prodiisse gloriatur.

Ut primùm hoc Magistratu exierat, primo quo fungebatur Quæsturæ munere deposito, Rex alterum illi contulit quo totius Pictonum Jurisdictionis ærarium publicum procuraret; cui posteà quoque Præsidis in eadem Jurisdictione dignitatem adjecit. Quæ omnia officia per quadraginta quinque annos illibatâ quidem integritate gessit, regnantibus quatuor deinceps regibus, quibus summâ fide inservivit. Neque dicere erubescimus, istos honores gloriam & ornamentum, quæ cuilibet alteri dare potuissent, ab ipso cumulatius accepisse; quem etiam amplissimis Regni muneribus parem ac dignum præstantissimus quidam illius ævi scriptor judicavit.

Paucis post annis insignis occasio nata est, quâ universo quæstorum Galliæ Collegio (cujus ille socius erat) rem gratissimam faceret, & novum gloriæ augmentum sibi acquireret. Cùm enim Henricus *III.* maximam partem id genus Officiorum abolesset, qui exuti erant querelis & rationibus agere decreverant ut iterùm restituerentur. Idcircò cùm ex omnibus Regni provinciis magnus eorum numerus Parisios confluxisset, *SAMMARTHANUM* obsecrarunt ut unus omnium nomine verba faceret, quippe qui & excellenti judicio, & eloquentiâ consummatâ, & aliis conditionibus ad perorandum in publico necessariis abunde præditus esset. Cujus opinionis testimonium luculentissimum dedit, cùm sermonem politum quidem & sublimem coram illo Monarcha singulari gratiâ pronuntiavit, & tot argumenta solida exposuit, ut Rex, qui talis ingenii viros magni faciebat, & ipse quoque facundissimus erat, maximâ voluptate eum audiret; quod ille statim confessus est, & Quæstores paulò post senserunt, cùm fructum quem sperabant Officiorum redintegratione perciperent. Hæc actio, in qua solertiæ & acuminis vim demonstravit, gratiæ, quam postea apud Regem adeptus est, aditum fecit; qui eum tanto honore dignatus est, ut benigno oculo aspiceret, donis liberaliter cumularet, & negotiis delegationibusque ad bonum publicum maximè spectantibus eum præficeret: quibus semper eâ dignitate perfunctus est, ut sæpenumerò tam publicè quàm privatim laudes quas optimè meruit uberrimè reportaverit:

 quippe

la Police. quippe qui scientiam comparaverat exquisitam & Reipublicæ, & Fisci, & particularis civitatum administrationis, cum intelligentia universæ Historiæ, præsertim Gallicæ, cujus aliquos etiam Commentarios delineavit.

Cùm interim diuturniorem quàm speraverat moram Parisiis fecisset, idoneam nactus est opportunitatem & veteres amicitias cum multis illustribus viris reparandi, & novas adjiciendi; quales fuere, Chevernii Galliæ Cancellarii, Belmii Archiepiscopi Bituricensis (quos etiam cognatione attingebat) *de Beaune.* Varii, *du Vair.* qui posteà Senatûs Aquensis Præses primarius, & tandem Episcopus Lexoviensis ac Galliæ Sigillorum Custos evasit; Perronii & Bertaldi, quos insignia sua merita ad eminentissimas Ecclesiæ & Reip. dignitates evexerunt. His annumerandi sunt Jacobus Faius Spessæus, primùm patronus Regius in Senatu Parisiensi, & deinde Præses ibidem dignissimus; Claudius Puteanus, & Jacobus Gillotius, Consiliarii; Claudius Mangotius, (Julioduni pariter oriundus) celebris in Senatu patronus, cum duobus filiis suis, quorum alter erat Regius in eadem curia advocatus, (quem mors immatura huic Regno abripuit,) alter item Galliæ Sigillorum Custos. Qui omnes incredibili cum affectu complexi sunt, tùm ob propinquitatem generis quâ illis accessit, tùm ob incomparabilem scientiam quâ omnibus præstitit.

Sed propiori necessitudinis vinculo conjunctus est cum ingenti illo & Galliæ & bonarum literarum ornamento, Jacobo Augusto Thuano, tunc temporis supplicum libellorum apud Regem Magistro, & posteà Præside Senatûs Parisiensis. Hic vir illustris cùm præclarum poëma Latinum, in quo de Aucupio agit (exercitio Principibus & nobilibus usitatissimo) publicæ voluptati consecraret, his versibus qui in primordio libri conspiciuntur, *SAMMARTHANUM* honorificè alloquitur;

SAMMARTHANE, duplex cui cingit laurea frontem,
Gallica sive placet, sive Latina chelys;
Ista tuis patere auspiciis exire sub auras,
Carmina vix pennis sat benè fulta suis.
Nam quid ego precibus Phœbum, votisque fatigem
Non auditurus vota precesque Deas?
Tu modò concilia musas, tu Scævola Phœbum,
Cui facilisque deus, cui facilesque Deæ.
Sic semper faciles tibi sint in carmina musæ,
Sic mihi difficilis non sit, ut antè, Deus.

Neque illud alterum minoris gloriæ loco ducendum est, quòd idem Thuanus cùm à stricta oratione ad solutam se contulisset, ut Historiam sui temporis conscriberet, suum ea de re consilium ipsi communicavit, & tres priores libros, ut ex illius arbitrio vel persequeretur opus, vel omnino missum faceret; sicut ferunt literæ quas ea de causa scripsit. Adeoque sententiam sortitus est quam tanti incæpti utilitas & præstantia meritò postulabat, & quam ille quoque alias in scriptis suis sæpissimè celebravit. Firmissima quæ illis mutuo intercessit

tercessit amicitia studiosè utrinque culta est; cujus rei veritas in doctis utriusque lucubrationibus abundè constat.

SAMMARTHANUS etiam Ronsardo familiariter usus est, & cum dolore vidit hunc poetarum solem caligine obduci. Quanti autem ille (sicut alii complures) SAMMARTHANUM fecerit, indè liquet, quod in dedicatione poematis, cujus finis hic locum meretur, excellentissimi poetæ laurum ipsi attribuit:

SCEVOLE, amy des Muses que je sers,
Ie t'offie icy, en lieu de tes beaux vers,
Un froid discours, larron de ta loüange.
Tu n'es premier qui te trompes au change;
Glauque jadis s'y deceut comme toy.
Et toutesfois pren ce present de moy,
Pour tesmoigner d'une ancre perdurable,
Que mon vers fut à ton vers redevable.

Quos insignis poetæ versus ad Lyram Latinam, ut potui, modulatus sum;

SAMMARTHANE, sacris amice Musis,
Queis indignus ego minister asto,
Hic pro carminibus tuis politis
Sermonem offero frigidum & senilem,
Qui laudes tibi largiendo demit.
Non mutatio te fefellit unum,
Nec primum; quia damna Glaucus olim
Expertus paria est. Tamen benigne
Hoc donum accipias, ut ista charta
Atramento inarata sempiterno
Ronsardi tenuem exprimat Camænam,
Agnoscatque tuæ esse debitricem.

Incomparabilis hujus viri funeribus ingeniosi scriptores haud pauci illacrymârunt; inter quos SCÆVOLA noster memoriam ejus consecravit Odâ Pindaricâ, filio suo natu maximo Abeli SAMMARTHANO (qui patris vestigia propè insequitur) dicatâ, & Elegiâ cultissimâ, quam ipsi pro Elogio esse debere existimavit. Quinetiam Claudius Binetus, Prætor Juridicus (quem Prosceneschallum vocant) Jurisdictionis Bellovacensis, in vita quam scripsit istius Patris Gallicæ Poetices, SAMMARTHANUM inter eos memorat quos propter doctrinam & egregiâ scripta præ aliis dilexit & æstimavit; in quo opere non tacendum putat, imò ad verbum transcribit illustre illud Ronsardi judicium de Pædotrophia, cujus anteà meminimus. Isa-

acus Casaubonus, illud alterum scientiarum miraculum, debitas meritis suis laudes in literis Latinis ad eum scriptis elargitur. Stephanus Paschasius in opere quod *Galliæ Investigationes.* inscribitur, ejus nomen in album poetarum inserit, qui maximè à temporibus Henrici *II.* famæ præconio floruerunt. Joannes Auratus, Joannes Antonius Baifius, Ludovicus Alealmus, Germanus Audebertus, Nicolaus Rapinus, Franciscus Juretus, Jacobus Guttarius, Nicolaüs Rigaltius, Paulus Thomasius, & alii permulti viri eruditissimi *SAMMARTHANI* gloriæ adstipulantur. Breviter. alii eum poetarum sui temporis Principem appellârunt; alii dixerunt, eum fuisse optimum & politissimum sui seculi scriptorem, & Elogium æquè meruisse ac illi quos ipsius calamus æternitati consecrarat.

Enimvero fama ejus non intra limites hujus Regni conclusa est, sed in exteras regiones, etiam ultra mare provolavit. Rex magnæ Britanniæ Jacobus ejus nominis primus, qui in teneris annis, cùm Rex Scotiæ esset, ab eruditissimo Buchanano bonis literis institutus est, lectis nonnullis *SAMMARTHANI* operibus, miram inde voluptatem concepit, ut Jacobo Elfinstono narravit, qui ipsi a mandatis erat, & cùm Pictavii Jurisprudentiæ operam dedit *SCÆVOLAM* ibi cognoverat. Sed & ejus poemata aliaque scripta justâ prædicatione recepta sunt à clarissimis viris, Musarum deliciis, quos Germania & Belgium protulerunt, Jano Douza, Dominico Baudio, Daniele Heinsio, Hugone Grotio, Daniele Tileno, Paulo Melissio, Jano Posthio, & Jano Grutero. Quorum postremus industriam imitatus Matthæi Hetrusci Itali, qui fasciculum poematum à melioribus patriæ suæ ingeniis factorum in uno volumine complexus est, ipse quoque selecta Gallorum carmina Latinè composita in unum contulit, & in Germania sub ficto nomine Ranutii Gheri edidit: & aliorum plerunque poetarum pauca quidem & lectissima desumpsit, *SAMMARTHANI* autem integra opera in suam Collectionem inseruit, cùm omnes eorum partes æquè perfectas & eodem filo contextas inveniret. Adeoque multi scripserunt, in Pædotrophia Virgilii Majestatem propè expressam fuisse, in Elegiis Ovidii ac Tibulli suavitatem, in sylvis Statii gravitatem, in Epigrammatis Martialis acumen, in Odis Horatii genium, immo ipsius Pindari, quem nemini imitabilem prædicarunt.

Memoria hujus antiqui poetæ Græci, & fama illius doctrinæ tantum existimationis ac venerationis etiam sortita est, ut Alexander magnus, cùm Thebas cepisset & solo æquasset, hujus posteros atque ædes servaverit, unicas reliquias florentissimæ civitatis inclementi militum furori expositæ. Sed nostris temporibus, dum bella civilia passim sæviebant, casu ferè simili vidimus, unius *SCÆVOLÆ* gratiâ non solùm domum ejus quam in urbe natali habuit sartam tectam mansisse, sed reliquas etiam omnium civium ædes ab imminente ruina conservatas esse. Dux Jocusæ, Galliæ Thalassiarcha & exercitûs Regii Legatus, cùm propè Juliodunum in Aquitaniam iter faceret, incolis illius loci ob injurias quibusdam è suo famulitio illatas gravissimè succensuit. Hæc insolentia ità Ducis animum pupugerat, ut iracundiâ exæstuans, & Juliodunum cum exercitu ingressus, vindictam meditaretur, & ad eas extremitates se accingeret, in quas facillimè labuntur, qui vim & legem in manibus gerunt, & omnia possunt in ea loca ubi malè habiti fuerunt; ad quod etiam

etiam à nonnullis copiarum ductoribus alias ob causas accendebatur. In hisce angustiis cives miserè consternati nullos non explorant modos quibus ingruentem tempestatem averterent, & iratum placarent: ille autem adversùs preces quorundam haud infimæ sortis hominum tanto acriùs induruit. Cùm omnia frustrà tentassent, præcipui civium tandem memoriâ animadvertunt, tanti mali remedium, quod aliàs tam sollicitè quærebant, apud ipsos reperiri; nempe ad *SAMMARTHANUM* suum refugiendum esse, ut veniam tantoperè exoptatam à Joeusa impetrarent, quem procul dubio meritis illius viri nihil non concessurum credebant. Aberat tunc temporis in Pictonica inferiori negotium honorificum sibi demandatum administrans: ut primùm autem hujus rei certior factus est, propere Juliodunum advolat, opem operamque suam dilectæ patriæ minimè negandam ratus. Statim adit Joeusam, apud quem singulari gratiâ pollebat, obnixè orat, hortatur, obsecrat demùm ut peccantibus ignosceret. Invictus aliàs imperator tandem se vinci patitur, ceditque non minùs sanctis amicitiæ legibus, quàm suavi violentiæ & mollibus incantamentis efficacium tanti viri verborum; unde & iram simul, & culpam remisit. Tanti fecerunt hoc beneficium Juliodunenses, ut ea de causa *SAMMARTHANUM* insigni titulo *PATRIS PATRIÆ* cohonestarent; quod olim Romanus Orator à civibus suis reportaverat. Ità Laureæ coronæ, quam docta *SCÆVOLÆ* poesis capiti ejus jure circundederat, Civica etiam quernis contexta frondibus adjici potuit, quam hoc tàm illustri facinore, & piâ in patriam charitate non minùs justè meruerat. Quo nomine cum Scævola altero fermè comparandus est, non è duobus illis quos tantùm celebrat historia Romana, sed Philosopho Græco & Historico, qui benevolentiâ Cæsaris Augusti fruebatur: quò enim popularibus suis commendatior esset, Imperator Tarsum urbem ejus natalem vectigalibus & subsidiis planè liberavit; ubi bonus senex summas dignitates adeptus est, & ultimum diem feliciter obiit, cùm annos octoginta duos implêsset, relictâ de se unà cum operibus quæ in honorem patriæ emiserat, memoriâ adeò gratâ & jucundâ, ut populus Tarsensis ipsi tanquam Heroi solennia quotannis instauraret.

Sed ad reliqua præclara facta nostri *SCÆVOLÆ* Gallici redeamus. Dum bella civilia in visceribus hujus Regni adhuc hærebant, nonnulli fidem ejus magnoperè tentarunt, ut in partes conjurationis, quam *Ligam* appellabant, attraherent; etiam tunc cùm Parisios profectus est paulo post funestum & illætabilem diem quo illius urbis plateæ doliis & omne genus obicibus adversùs Regias cohortes intercludebantur. Frustrà tamen; ita enim insculptum infixumque animo gerebat obsequium illud quo subditi erga Principem legitimum naturæ vinculis obstringuntur, (id quod actionibus inclytis per totum vitæ suæ curriculum patefecit) ut nulla unquam tentamenta aut promissa eum labefactare, nec tantillùm quidem ab officio dimovere valuerint. Ideoque Rex Henricus *III.* firmâ ipsius fidelitate fretus, cum ad postrema Regni Comitia Blesis habita vocavit, ut ibi cùm res postularet, boni civis operam & industriam Reip. præstaret. Et insignis quidem occasio data est, quam silentio præterire non possumus absque nefario in illius memoriam sacrilegio.

Journee des Barricades.

Unus

les Officiers. Unus è præcipuis Conjuratis perspexerat, nullos è Deputatis urbium suis consiliis magis adversos, aut Regis servitio magis addictos esse, quàm qui publica ministeria in provinciis obibant. Unde potestate suâ & authoritate quam inter Comitiorum Ordines habuit innixus, effecit ut ad senatum referetur de tollenda maxima parte Officiorum, quasi oneri superfluo, nè verbo quidem facto de reparatione pretii pro iis muneribus antea impensi. Speciosa & Reip. utilis hæc propositio videbatur; prudentiores autem satis intellexerunt, reverà insidias esse positas, & laqueum dolo contectum, in quem Ministri Regii prolapsi interirent. Qui enim eorum abolitionem premebat, duabus maximè de causis id fecisse credebatur: vel ut eos omni authoritate exueret, atque ita vires quas suis inceptis oppositurí essent enervaret; vel ut timore percelleret, eoque adigeret ut ad illius auxilium confugere necesse haberent; cujus demùm patrocinio conservati, in posterum quasi jure ad illius partes transirent. Ministri cùm in commune consulerent, quibus tandem modis hanc suppressionem cum universa ipsorum pernicie conjunctam impedirent, fortiter obviam ire decreverunt, imò & senaculum tertii Ordinis (hujus mali incunabula) simul ingredi, & coram protestari pro irrito haberi debere quicquid in eorum præjudicium Deputati statuerent, quorum plerosque contra mandatum Regis & bonum publicum prensationibus & emptis suffragiis electos esse contendebant. Protestationem istam ab omnibus Ministris (qui trecenti omnis generis erant) obsignatam, Comitiis expositam reliquit *SAMMARTHANUS*, qui jussus est pro universis verba facere, sicut in simili casu anteà quinque circiter annis (ut suo loco meminimus) fecerat.

Eodem die quidam Tertii Ordinis Deputati apud Regem de hoc actu questi sunt, & flagitarunt ut jure cum illis ageretur, quos Comitiorum libertati obstrepere ausos esse clamitabant. Cùm autem viderent Ministros istiusmodi querelà minimè concussos esse, verùm è contrà Regem orare, ut causas quibus Protestationem suam fundabant explicari permitteret, nihil ultrà turbatum est; satis enim sciebant, si ad probationes ventum esset, de eorum authoritate actum fore, cùm plerique conscii essent parùm probitatis in agendis electionibus adhibitum fuisse. Quod cùm Regi nunciaretur, non solùm benè interpretatus est, sed privatim quoque amicis significavit Protestationem illam sibi placuisse, utpote quæ Regiam dignitatem potissimè tueretur. Et illud erat potiùs, quàm privatum lucellum *SAMMARTHANI* & Ministrorum, quod eum ad rem adeò generosam & arduam cum periculo vitæ aggrediendam incitavit; propter quam ab omnibus bonis laudatus est, qui animi fortitudinem non minùs quàm ubertatem ingenii æstimabant.

Sub exitum anni *M. D. LXXXVIII.* Pictavium à Rege missus est, ut de motibus jam tùm nascituris Majestatis suæ sensum ac voluntatem civibus aperiret, & quàm fixum immotumque ejus animo sederet, Religionem Catholicam Apostolicam & Romanam semper inviolatam servare, & subditorum calamitatibus solatium afferre; nihilominus velle & jubere, ut partium studiis conjurationibusque missis neminem in posterum secundùm Deum præter Regem suum agnoscerent, qui authoritatem suam impunè contemni haud amplius pateretur. Cùm *SAMMARTHANUS* hæc mandata singulatim

executus

executus esset, Rex voluptatem quam indè conceperat literis ad eum scriptis demonstravit, significans, 'se gratias ipsi propter operam navatam agere: 'verùm cùm inter cives quidam male animati delitescerent, qui populum di-'vellere, & à mutuo consensu (in quo civitatis incolumitas sita est) alienare 'studebant; & quòd fideles servos suos invigilare oporteret, quò perniciosa 'ejusmodi consilia frustrari, & incolas concordiâ officioque continere possent; 'ideo se jubere, ut eo curas & labores suos ipse intenderet. Sed cùm tumultus interim crescerent, & adversa factio eousque prævaleret, ut urbis portas Regi contumaciter occluderet, SAMMARTHANUS tandem coactus est insanæ procellæ cedere, deserere gubernaculum, ædes & familiam relinquere, etiam ex urbe egredi, unà cum Malicornio Pictonum Præfecto aliisque melioris notæ Ministris Regiis, qui fortunam causamque Principis sui constanter sequi decreverant, cujus obsequium cum amore patriæ conjunctum omnibus aliis privatis affectibus commodisque anteferebant. Honestum istud exilium quinque annis & ampliùs perduravit. Illorum temporum historici dum Pictavii defectionem enarrant, SAMMARTHANI fidem non omittunt; quorum unus in hunc modum scribit; 'Ex eo tempore nemo 'qui Regi studeret, saltem dignitate aliquâ præditus, in urbe remansit; præ 'aliis autem gens SAMMARTHANA indè ejecta est, quasi in Re-'giis partibus præcipua: Huic multæ familiæ clariores se adjunxerunt, quæ 'sub ejus auspiciis in unum collectæ semper in posterum tam bello quàm pace 'maximè inter Pictavienses Regio nomini adhærere notatæ sunt.

SAMMARTHANUS ad Aulam se recepit; ubi Rex de illius integritate præstantiaque eam opinionem conceperat, ut sibi à mandatis illum habere destinaret, sicut Magnati cuidam innuebat. Sed cùm opera ejus alibi necessaria esset in re maximi momenti procuranda, Rex beneficentiam suam aliquantisper differendam censuit. Nam post rebellionem Parisiis ortam, induciæ Turonibus pactæ sunt cum Henrico Magno gloriosissimæ memoriæ Principe, tunc solùm Navarræ Rege, qui plurimas urbes & propugnacula ceperat, magnosque progressus in agris Santonensi, Inculismensi, & Pictaviensi fecerat. Reges utrique viros illustres deputârunt, quorum esset Induciarum capita exequi, ærarium corrigere, perturbationibus quas infausti motus invexerant remedium afferre; etiam Catholicos, tam Ecclesiæ quàm Regis Ministros, in bona & Officia unde exturbati erant restituere, unà cum exercitio Religionis Catholicæ (quæ belli injuriâ in desuetudinem abierat) redintegrando in urbibus nuper occupatis ab illis qui Reformâta nomen suæ professioni adsciscunt. His rebus componendis Rex SAMMARTHANUM delegavit, Navarræus autem Michaelem Huraltum, Hospitalium Faium Cancellarium suum, Hospitalio Galliæ Cancellario dignum nepotem. Iste quidem doctrinâ singulari, & absolutâ rerum ad Statum Regni spectantium intelligentiâ præditus erat; & cùm iisdem animi dotibus Collega ejus (quem hic celebramus) exornatus esset, eò suavius in hac gravissima legatione operam suam contulerunt. Itaque res eo temperamento constitutæ sunt, ut nihil deesse videretur vel ad boni publici restaurationem, vel ad Regum satisfactionem. Præcipuè autem SAMMARTHANUS (juxta mandatum quod à proprio Regis ore acceperat) omni ope enixus est ut exercitium

veræ Religionis priſtinum locum ac nitorem obtineret; id quod ejus induſtriâ in multis Pictonum, Sanctonumque & Inculismenſium urbibus factum eſt. Reformati quos vocant, ad leges & jura provocârunt, cùm hanc reſtitutionem viderent; imò poſteà querelas ea de re ad Henricum Magnum detulerunt, ut conſtat ex literis *VII.* die Novembris anni *M. D. LXXXIX.* ad Pleſſium Mornæum Salmurii Præfectum propriâ Regis manu exaratis, quas ipſe Commentariis ſuis inſeruit. Sed irritæ fuerunt hæ querelæ, niſi quòd *SAMMARTHANI* gloriam eò ſublimiùs evexerint; ſiquidem indè conjicere poſſumus quàm uberes fructus à piis ipſius laboribus Catholici perceperint; neque dubitandum eſt, quin ipſe quoque multò præſtantiores ſibi in cœlis acquiſierit, qui tam inſigne opus confecerat ad prolatandum Dei honorem & bonum Reipublicæ.

Intereà Rege Henrico *III.* nefariè trucidato, bona ejus voluntas quâ *SAMMARTHANO* honorificum illud munus deſignaverat, incaſſum fuit. Adeoque animus ejus extremo dolore confoſſus eſt ob ingentem & luctuoſam jacturam, quam non Gallia ſolùm, ſed ipſe quoque privatim fecerat, ut paucis pòſt menſibus Juliodunum ſe ſubduxerit, quò liberiùs hoc infandum parricidium & publicas calamitates ploraret: Id quod lugubri carmine præſtitit in lucem edito, quod inſcribitur *Lacrymæ in Memoriam magni Monarchæ*; cujus in Deum pietas, in homines benè meritos gratia & liberalitas æternâ commemoratione renaſcentur. Videbatur quidem atrocitas hujus inauditi ac prodigioſi facinoris novum quendam furorem & inſolitos aculeos in pectore noſtri poetæ excitaſſe, ut execrandum ſcelus acriori deteſtatione perſequeretur, quam hoc nobili & eleganti opuſculo effulminavit.

Sed inſignes victoriæ quas Henricus Magnus ſceptri legitimus hæres brevi poſteà conſecutus eſt, materiam jucundiorem doctæ illius Muſæ ſuppeditârunt. Et ſicut geſta Regia humanos agendi modos excedebant, ac miraculis propiora videbantur, ità ad ea celebranda *SAMMARTHANUS* inuſitatam planè ſuæque inventionis Poeſim adhibuit; Odam ſcilicet pulcherrimam ad lyras Pindari & Horatii ſummâ induſtriâ accommodatam, quâ memorabile illud trophæum decantavit, ab inviсtiſſimo Principe reportatum in pugna Eurienſi adverſùs ingentes Ligæ copias, & Hiſpanicas etiam ductore Comite Egmontio, qui eo prælio vitam finivit. Continuò prodiit hoc poema, non ſolùm in diverſis hujus Regni locis, ſed in exteris quoque regionibus typis impreſſum. Quo ſcribendi genere, gravi admodùm ac difficili, alias excellentes Odas Pindaricas poſteà concinnavit; ſicut noſtris quoque temporibus fecit Illuſtriſſimus Cardinalis Barberinus, qui hodie univerſæ Eccleſiæ Princeps Urbani *VIII.* nomine Sancti Petri Cathedram feliciter occupat.

Eodem tempore Elogia virorum doctrinâ illuſtrium, qui in hoc Regno poſtremi ſeculi curriculo floruerunt, ſermone ſoluto Latinè deſcripſit: unde permagnum nominis & famæ augmentum adeptus eſt; qui verbis quidem conciſis, ſed materiæ multum complexis, lectiſſima quæque ſive de vita, ſive de rebus geſtis iſtorum hominum magnorum (quorum pleroſque vidit novitque) ſive de ſcriptis eorum, luculenter & ſignate animadvertit: quod tantâ elegantiâ & ſtyli puritate fecit, ut quam proximè accedat, & ſi auſim dicere, vix cedat quidem eloquentiſſimis priſcorum temporum ſcriptoribus. Quin &

ingenii

ingenii vim incredibilem monſtravit, rem ſæpe eandem tantâ verborum varietate illuſtrando. Nonnulli mirati ſunt, quomodo ille qui à juvenilibus annis ſoliùs Poeſeos ſtudio (in qua unicè præſtare videbatur) tam feliciter inhæſerat, potuerit nihilominus ità facilè ac genuinè ad modum Oratoris & Hiſtorici calamum convertere; cùm difficillimum ſit, & paucis præter eum contigerit, parem utrinque palmam adipiſci. Sed proſa ætati illius, tunc temporis aliquantò provectiori, magis conveniebat; quod ipſe quoque Elegiâ Thuano inſcriptâ non diſſimulavit; Elegiâ, quæ fores pulchri illius Palatii, vel ut veriùs dicam, Templi Muſis dicati, & in Galliæ honorem erecti, ſummoperè exornat.

Cùm hæc Elogia inchoaſſet, partem eorum ad Scaligerum miſit, qui carmina illius jamdudum pro merito laudaverat; neque diverſam de hoc opere ſententiam tulit, quam literis ad SAMMARTHANUM ſcriptis in hunc modum explicat; *Se Elogia ejus legiſſe cum infinita quadam voluptate, quòd illuſtres illos viros bis vivere videret, ſemel quidem ſuis ipſorum, & rurſus SCÆVOLÆ ſcriptis. Sed hanc voluptatem (ait) non aliam ſibi videri, quàm quæ febricitantibus inter bibendum eſſe ſolet: ut enim illi quam maximè vellent, poculum in quo bibunt capacius & aquâ plenius eſſe; ità ſe optaſſe, librum fuiſſe longiorem, nec partim ſatiatum partim ſitibundum reliquiſſe. Quinetiam perſuaſiſſimum habere, communem eorum amicum doctiſſimum Thuanum opus illud calculis ſuis approbaturum eſſe. Adjecit; Partem eſſe hiſtoriæ, quam doctos ſcire oportebat.* Deinde eum hortatus, ut in laudabili incœpto porrò pergeret, inquit; *Et beatos illos qui laudantur à laudato viro, etiam ſermone tam terſo ac nitido.* Adeoque unus quiſque hæc Elogia in pretio habuit, ut ex quo in lucem prodierint, quoties libri doctorum hominum quorum nomina ibi celebrantur, in publicum emitterentur, viſum eſt gloriam quam ſibi pepererant, à talibus Elogiis incrementum accepiſſe; ideoque cura adhibita eſt, ut iiſdem libris evulgatis hæc ſcripta honoraria in limine præfigerentur. Itaque tam varia & diverſi generis opera, quæ ab ipſius manu exibant, non minùs verſatilem agilitatem, quàm copioſam ingenii fœcunditatem, pro guſtu ſingulorum omnibus admirandam exhibuerunt.

Neque hæc literarum ſtudia obſtiterunt, quò minùs Regi interim multis in rebus operam promptè tribueret. Cùm enim Principem Contium exercituum ſuorum in Pictonibus, Lemovicum limitibus, Biturigibus, Andibuſque, Legatum conſtituiſſet, SAMMARTHANUM huic Regulo *la Marche.* adeſſe juſſit, & conſiliis ſuis aſſiſterè; quod eximiâ fide præſtitit. Pari officio, ſed magis aſſiduè, functus eſt apud Principem Dumbarum (paulò pòſt Ducem Mompenſerium) tunc cùm Regio exercitui in Britannia contra rebelles *Ligatos* præficeretur. Nam cùm Rex neceſſe haberet, virum aliquem probitate & experientiâ inſignem eligere, qui in illo exercitu Quæſturam ageret, oculos in SAMMARTHANUM conjecit, eumque graviſſimo huic muneri impoſuit, quod duobus annis fideliter executus eſt. Mompenſerius, princeps omnigenâ virtute ac generoſitate plenus, eum ſingulari amore complexus eſt (ſicut anteà fecerant avus & pater ejus, Duces Franciſcus & Ludovicus) ſecretioribus ſuis conſiliis adhibuit; & cùm publicæ rerum

administratione maximè idoneum sciret, præter castrensis ærarii curam, negotia etiam quæ Provinciæ summam spectabant ipsi commisit.

Jam indè ab anno *M. D. XCIV.* Rex eum jusserat de conditionibus agere quibus urbs Pictavii ad obsequium, civesque præcipui ad bonam frugem reducerentur. In quo ità dextrè commodeque se gessit, ut Rex literis quas ea de re ad illum scripsit, omnia quæ agitaverat sibi cordi esse clarè agnoverit, hortatus insuper ut operi tam benè inceepto porrò insisteret, & pollicitus se meritis officiisque ejus gratiam habiturum. Deinde Carnutum venit ad Regem visendum, quo tempore sacrâ unctione inauguratus est, ut ibi mandata de negotio tanti momenti efficiendo expressiora acciperet. Ad Pictones reverso Rex iterum literas scripsit, quibus monuit ut pacta cum Pictaviensibus inchoata denuò resumeret; quæ tantâ prudentiâ & felicitate tractavit, ut post multos sermones habitos, difficultates superatas, & pericula devitata, tandem victricibus illius rationibus permota civitas ad obedientiam se receperit, & Regiam authoritatem in posterum coluerit. Opus sanè Galliæ utilissimum, duabus maximè de causis; tum quòd Dux Mercurii Namnetarum urbem & totam ferè Britanniam armis adhuc tenebat, Pictonibusque vicinis instabat ut secum contrariis partibus (sicut anteà fecerant) adhærerent; tum quòd Dux Elbonii Præfectus urbis in castra Regia se pariter retulerit. Pictavienses Ludovicum *SAMMARTHANUM*, Jurisdictionis illius Prætorem Juridicum, cum aliis civibus delegârunt, qui ad Aulam proficiscerentur, & juramentum fidelitatis Regi præstare; ad quem in Picardiam usque accesserunt, obsidione Laoduni tunc occupatum. Satis constabat ex prona benignitate quâ eos magnus Monarcha recepit, quàm gratam acceptamque haberet insignem operam *SAMMARTHANI* (sub cujus auspiciis iter susceperant) in hoc præclaro negotio graviter adhibitam: Cui etiam fortiter incubuerat frater ejus, ideoque munus Prætoris (sive Prosenescalli) liberalitate Regiâ sibi confirmatum habuit.

Paucis post annis quàm Pictavium aliæque urbes ad sanam mentem redierant, Rex perturbato rerum ordini, & confusioni quam bellum civile intulerat, prospicere cupiens, Conventum virorum dignitate præstantium ex omnibus Regni ordinibus Rotomagum convocavit. Huc *SAMMARTHANUM* literis ad eum scriptis honorificè accersivit, qui in hoc celebri consessu ex proceribus Galliæ selectisque hominibus conflato, magno usui fuit, magnamque judicii vim & gravitatem monstravit, tùm sententiam dicendo, tùm salutaria consilia de quamplurimis rebus arduis interponendo.

Rotomago abiens Parisios venit, ubi singulari lætitiâ perfusus est, cùm filium natu maximum Abelem *SAMMARTHANUM* videret in foro Parisiensi tantâ cum laude & existimatione versari. Et hæc quidem voluptas ingeminata est, cùm viros literatos poemata Latina ab eo juvene tunc edita tanti æstimare sentiret; quorum pars maxima in laudibus & victoriis Henrici Magni celebrandis impensa est, sicut posteà gesta Regis Ludovici Justi meritissimis encomiis tam soluto quàm stricto sermone compositis illustrâvit, quæ benignissimus Princeps renidenti oculo intueri dignatus est, & authorem in consortium ac dignitatem Consilii sui sanctioris adscivit.

Jam *SAMMARTHANUS* adeò ætate provectus erat, ut post tot tantosque

tantosque labores exantlatos jure optimo quietem potius domi suæ quærere deberet, quàm in publicis administrationibus curam & operam porro collocare. Sed cùm Pictavienses orarent, ut Prætoris urbici munus iterùm acciperet, pro eo quo semper ardebat patriæ inserviendi studio, detrectare noluit. Henricus Magnus huic electioni libentissimè suffragatus est; & cùm solenni more mense Majo. *M. DC. XXII.* urbem ingrederetur, id honoris *SAMMARTHANO* datum est ut universæ civitatis nomine Regem alloqueretur & reciperet. Itaque sicut Henricus *III.* virum adeò facundum summa cum voluptate audiverat, ità Magnus ille, qui non minus callebat quàm suus antecessor subditos eorumque merita dijudicare, palàm fecit quam gratum quamque acceptum haberet eximium illum sermonem à *SAMMARTHANO* habitum, in quo civium suorum vota flagrantia, sinceros affectus, & fidem inexpugnabilem luculentur exposuit.

Huic quoque alia felicitas accessit, ut tunc temporis Aulicos maximè conspicuos videret ac salutaret; inter alios magnum & venerabilem Galliæ Cancellarium Pomponium Belleuræum, qui ei benevolentiam suam effusissimè impertivit, sicut etiam dignissimus illius filius, Supremi Senatûs Præses, ob prudentiam literasque cum insigni probitate conjunctas rarissimum nostri seculi ornamentum.

SCÆVOLA permultos viros eruditione suaque amicitiâ pariter cultos diem obire subindè viderat; quales erant, Claudius Puteanus, Florens Christianus, Petrus Pithæus, Philippus Portæus, Nicolaus Rapinus, Joannes Passeratius, Nicolaus Faber, Stephanus Paschasius, aliique qui tristem quidem sed nobilem materiam Elogia sua ulterius deducendi suppeditârunt; id quod extremâ etiam ætate faciebat. Quamquam enim plerisque mortalium in eo humanæ vitæ præcipitio vires sæpissimè deficiunt, illius tamen ingenium minimè senescebat, sed cum ingenti omnium stupore vestigia sui vigoris haud obscuriora quàm in juvenilibus annis exprimebat.

le Feure.

Fratris obitus acutissimo dolore animum ejus confodiebat: tamen in hoc infortunio solatii nonnihil ex eo capiebat, quod permultis officium Prætoris Pictaviensis studiosissimè ambientibus, hujus filium natu maximum Nicolaum *SAMMARTHANUM* Rex prætulerat (qui tunc Consiliarii partibus in Senatu Parisiensi fungebatur) virum virtute, & affectu fideque erga Regem inconcussa laudatissimum. Pater illius adeò gratam sui memoriam reliquit, ut & urbs Pictavii & tota Provincia benè meriti civis mortem luctu incredibili complorârunt. Ludovicus iste, & Renatus *SAMMARTHANUS* Pictaviensis Ecclesiæ sub-decanus, qui Theologiæ scientiam literis humanioribus adjunxit, simul cum fratre *SCÆVOLA* avitum familiæ decus dignissimè sustinuerunt.

Intereà cùm *SAMMARTHANUS* noster dissidia quædam Pictavii exoritura prævideret, se Juliodunum (ubi reliquum ætatis transigeret) recipere cogitavit. Verùm priusquàm sedem ibi defixam poneret, quanquam octogenarius erat, viribus tamen ità vegetis utebatur, ut itineri sufficerent, quod ultimum Parisios anno *M. DC. XV.* incunte fecit, quò videret tùm & amicis qui ibidem supererant, tùm ex liberis suis qui in illa civitate, postquam ad Regis obsequium redierat, domicilia collocârunt. Fama ac virtus

ejus

ejus quamplurimos dignitate & doctrinâ præstantes ad eum invisendum excitarunt; quos ipse vicissim salutatum ibat: inter alios ingens illud literarum & Ecclesiæ ornamentum, Cardinalem Perronium, cujus cognitione & familiaritate jampridem in Aula Regis Henrici *III.* usus fuerat. Amplissimus hic Præsul ambabus ulnis *SAMMARTHANUM* amplexus est; etiam judicium illius tanti fecit, ut non pauca de suis raris operibus tam versu quàm prosâ conditis ipsi monstraverit, quò sententiam illius de iis edisceret. Dixit præterea, nomen ejus passim in Italia famigeratum esse, & summos ingenii arbitros in illa regione florentes poemata ejus Latina omnibus aliorum Gallorum longè præponere; quinetiam elegantiam & concinnitatem Elogiorum suorum mirificè æstimare: se quoque vidisse divina sua utriusque generis opera in celeberrimis Vaticanæ Bibliothecæ scriniis inserta.

Dum Parisiis moratur, Dominos Varium & Vicum Sigillorum Galliæ Custodes visitavit; & Thuanum sæpissimè, qui in sui temporis Historia nobilissimum ipsi locum præbet, frequenti mentione quam de sua fide erga Reges & eruditione singulari facit.

Hoc etiam boni adeptus est, ut quamplurimi Elogia composuerint obtulerintque ipsi dum viveret, qui alios vitâ defunctos tantoperè laudaverat. Nec satis erat quòt tot privatorum calamis exornaretur; oportuit etiam ut viva vox publicæ laudis huc accederet: quod memorabili quodam casu advenisse compertum est. Lis agebatur in Senatu Parisiensi inter hæredes Comitis Lavalii, qui in Hungaria diem obiit, & viduam Petri Læti medici, quam suprà meminimus. Fœminæ probandum erat, maritum suum non è triviis homuncionem, sed existimatione ac literis notum fuisse: Quod ut palàm faceret, inter alia, hujusmodi quoque argumento innixa est, *SAMMARTHANUM* eum dignum judicâsse quem suis Elogiis honestaret, & librum illicò in medium attulit; quod tanti fuit, ut non solùm viduam eximeret à longis probationum ambagibus per testes, quò res spectare videbatur, sed causæ victoriam ipsi statim obtineret. Unde permulti senatores, qui in hac controversia sententiam tulerant, ansam arripuerunt quò de meritis dotibusque authoris amplissimè verba facerent; cujus unicum testimonium (contra Juris formulas) tanti ponderis apud Augustum illum senatum habebatur, ut loco plurimum valeret.

Jam dulcis aura soli natalis ità *SAMMARTHANI* animum afflaverat, ut Parisiis Juliodunum reverteretur, ibi reliquum vitæ cum summa tranquillitate peracturus. Cujus gratissimi secessus socios habuit tùm è filiis quartum, Iræneum nomine, munus in Quæstura gerentem, tùm ejusdem Irenæi filium, qui jam à puerilibus annis provectus in literis spem sui jamdudum ingentem dederat. Intereà voluptatem, quam anteà de filio natu maximo perceperat, renovatam auctamque sensit, cùm audiret quanto cum applausu cæterorum quoque ejus liberorum opera passim acciperentur; etiam Scævolæ & Ludovici, fratrum geminorum, ità moribus, naturâ, ingenioque similium (sicut etiam lineamentis ac vultu) ut unicam in duobus corporibus animam extitisse crederetur. Cùm enim singulari & exactâ diligentiâ Historiam Augustissimæ Galliarum familiæ conjunctis studiis descripsissent (quod inter scripta Genealogica perfectissimum, celebris quidam hujus temporis Historicus appellavit)

pellavit) primam nobilissimi operis editionem Ludovico Justo inscripserunt, qui librum benevolè accepit, & authores ad honorificum munus suorum Historiographorum evexit.

Sicut singuli SCÆVOLÆ filii operam strenuè dederunt, ut varias patris dotes ac virtutes imitarentur; ità eorum unus, Petrus SAMMARTHANUS dominus *de la Jalletiere*, quæsturâ Galliæ apud Pictones functus, quasi sortem sibi peculiarem adscivit Genium defuncti in carmine Gallico laudatissimum: quo ille quoque inclytas Majestatis suæ victorias felicissimè illustravit. Quod etiam plerunque huic familiæ proprium & congenitum videmus, ut hæreditario quodam jure heroica Regum nostrorum gesta sibi celebranda assumant.

Illustrissimus historicorum *T.* Livius regionum longissimè dissitarum incolas Romam pertraxit, ut aliquid Româ quanquam florentissimâ majus admirabiliusque ibi viderent: Ità Scævola noster tantam sibi famam undiquaque comparaverat, ut non solùm à quamplurimis, diversæ sortis ac loci Gallis, Episcopis, Senatoribus, Magnatibus, virisque literatis inviseretur, sed etiam ab exteris variarum gentium, quorum aliqui non minori cultu & honore illum conspexerunt, quàm si coràm venerandissimis mortalium capitibus comparuissent. Quinetiam nonnulli Principes & illustres viri ex Italia, Germania, & Anglia, profecti, cum per Galliam iter facerent, laudabili hâc curiositate ducti SAMMARTHANUM adibant, cum Pictavii habitaret. Sed super omnia sibi faustum ac felix existimavit, quod paucis diebus antequàm hanc vitam beatissimâ immortalitate commutavit, serenissimus Walliæ Princeps (brevi posteà Magnæ Britanniæ Rex) cum ementito habitu per hoc Regnum Hispaniam versus transiret, tanto honore eum dignatus est, ut etiam domi suæ Julioduni de industria visitaret, nec exiguam voluptatem ab aspectu tam illustris & spectabilis viri sentiret.

Jam grandævus erat, & aliquoties dicere solebat, se quamvis sub auspiciis septem Regum nostrorum vixisset, hoc tamen præ cæteris insigne ac gloriosum ducere, quòd preces & vota (quæ multò antè in opere Pædotrophiæ ad Deum effuderat) exaudita atque impleta essent, quodque Regiam domum auspicatissimo Delphini partu adauctam videret; quam singularem felicitatem bono augurio quasi prædixerat in persona magnanimi Regis nostri consummatam, opportunè à cœlo dati ad decus & nomen Imperii Gallici sublimiùs quàm unquam aliàs extollendum.

Historicus quidam, qui vitam Regis Henrici *III.* separatim descripsit, etiam SAMMARTHANO (quem inter celebres illius Regni viros memorat) clarorum quorundam eventuum, quos admirabili perspicacitate judicii passim in suis operibus præsagiit animadvertitque, prædictionem attribuit.

Cùm igitur per quinquennii otium Musis & libris vacasset, tandem necesse habuit domicilio hoc terreno exire, ut stabilius aliud in cœlis ingrederetur. Itaque febre continuâ per quinque aut sex dies laborans, cùm ultimum vitæ terminum sibi propiùs ingruere, & corporis vires paulatim deficere persensit, animum & cogitationes omnes eò convertit ut divinæ gratiæ subsidium unicè imploraret, & sacramentis Ecclesiæ piè susceptis per manus Urbani

ni Granderii, docti Theologi & suæ sancti Petri parochiæ Pastoris, extremos halitus in illius amplexibus efflavit *XXIX.* die Martii *M. DC. XXIII.* postquàm octoginta septem annos cum mense & aliquot diebus vixisset.

Deum coluit magis interno & sincero affectu, quàm pietatis ostentatione, probitate morum singulari imbutus, tam adversis rebus quàm secundis sibi semper æqualis, ambitionis & avaritiæ expers, amicis incomparabili studio inserviens, quorum negotia & commoda suis ipsius rebus sæpissimè antehabuit. Reverà existimationem, famam, & amicos pluris fecit, quàm divitias & bona peritura, satis seipso contentus quod toties judicatus esset dignus qui publicam pecuniam procuraret administraretque, puris illius mundisque manibus quasi in deposito relictam. Perquàm affabilis erat, in conversatione suavis & benignus, pauperibus & afflictis promptissimè opem tulit, candore plenus, & ad sensa mentis explicanda (sive sermone, sive scripto) mirâ facilitate præditus. Eâ sobrietate vixit, ut haud quaquam excederet quod lex temperantiæ præscripserat; vacuus irâ & cæteris perturbati animi affectibus, ut siquid sequiùs accideret, nunquam tamen eum à statione tranquillitatis dimovere posset. Istiusmodi virtutes ac boni mores ad producendam vitæ longitudinem, quâ eum vidimus incanescere, multùm adjuverunt. Hinc est quod optimâ corporis habitudine fuerit, nec unquam gravibus podagræ aut calculi morbis cruciatus, nec aliis quæ sera senectus afferre solet incommodis; nisi quod interdum modicâ surditate afficeretur, quod malum communi quodam fato maximis illius seculi poetis accidisse videbatur, Ronsardo, Bellæo, & Aurato. Ore fuit honesto & liberali, gestu gravi & modesto, oculo renidente & benigno, naso decorè producto, colore vultûs suaviter rubescente, staturâ mediocri & quadratâ, capite calvo, & capillo dum juvenis esset castaneam referente.

Præter Abelem, Scævolam, Ludovicum, Irenæum, & Petrum Sammarthanos, filios ejus (quos anteà meminimus) reliquit etiam Franciscum & Henricum, quorum alter militiæ, alter Ecclesiæ nomen dedit. Horum soror unica Jana *SAMMARTHANA* nupta est Nicolao Socheto armigero, domino *de la Charouliere & de Villebovin*, antehac Prætori, Capitaneo, & Instructori militiæ in urbe Pictaviensi.

Ut finem faciam, defunctus iste de quo sermonem instituimus, hoc etiam voluptatis incrementum habuit, ut ante summum diem in Petro *SAMMARTHANO* nepote suo quasi renasci se videret; & posterorum seriem integrari ab eo merito speravit qui filiam, Marchionissæ *de Choisy* ex primis nuptiis natu maximam, uxorem acceperat.

Corpus ejus sepultum est apud magnam Ecclesiam sancti Petri Juliodunensis in sacello sancti Ludovici: Publicè laudatus est orationibus, non tantùm in illa Ecclesia, sed etiam in Prætorio Juridico habitis, coràm Regiis Ministris, Nobilibus, aliisque dignitate conspicuis viris. Ex eo tempore memoria quoque illius celebrata est honorifico amicorum concentu, quem in collectione Tumuli ejus conficiunt permultæ elegantes Inscriptiones, Poemata, Elogia, & funebria Carmina, ab hominibus authoritate & doctrinâ inclytis tàm Gallis quàm exteris profecta. Et sanè æquum fuit, imò justitia postulavit, ut ipsi redderetur quod aliis præstiterat; ut ille qui præclara Regum & Princi-

pum

pum gesta quasi postliminio revocaverat ad vitam, & tot illustres viros ex obscuritate cinerum eripuerat; ut ille (inquam) pariter optimis superstitum ingeniorum officiis coleretur ornareturque. Verùm ausim dicere, eum fortasse nunquam pro merito laudatum fore, nec ad modum & mensuram illarum perfectionum quæ solidam sibi gloriam pepererunt.

Unde nuper defunctus dominus Rizius Senatûs Rotomagensis princeps dignissimus (cujus anteà mentionem fecimus) cùm ad mortui filium natu maximum scriberet, solatium de gravi jactura adhibiturus, ansam arripuit memoriam ejus hoc pulchro Elogio condecorandi; *Eum remansisse ultimum doctorum, quos bonum illud seculum proximè elapsum viderat; cujus mores æquè suaves & limpidos esse ac ejus poemata; quin & videri illum in terris relictum esse post alios ejusdem subsellii viros insignes (quorum calculis etiam inter primos numeratus est) ut nobis esset in exemplum.* Alius item, nec ille meriti vulgaris, eodem pio erga *SAMMARTHANI* liberos officio fungens, ità scribit; *Damnum ex morte hujus clarissimi Heroïs* (ita etiam nuncupat) *non illis peculiare ac proprium esse: quamvis enim arbor illa nobilis & divina truncum & radices in eorum familia fixisset, ramos tamen & fructus jucundos per omnia loca, quibus coluntur Musæ litereque, protendit; adeoque dolorem æquè communem esse, æquè in universum spargi debere.*

Sicut annus in quo *SCÆVOLA SAMMARTHANUS* in lucem prodiit, aliorum quoque magnorum hominum (quos suprà meminimus) tunc temporis nascentium felicitate insignitus est; ità obitus ejus funestior factus est duobus aliis nominatissimis viris, qui tunc è vivis excesserunt, Nicolao Coeffetello Episcopo Massiliensi, & Petro Janinio, in Regiis Consiliis assessore, Senatûs Divionensis Præside, ac supremo Regni Quæstore: quorum pietas & singularis eruditio, conjuncta cum animo ad Regis obsequium propensissimo (quæ virtutes in nostro *SAMMARTHANO* pari splendore conspiciebantur) pro gradibus erant, quibus ad Honoris & Immortalitatis Templum conscenderunt: Cui ego etiam hanc imaginem viri verè laudabilis dico consecroque. Stylus alter felicior, & penicillum meo præstantius, Tabulam hanc fortasse coloribus ad vivum depictis & lineis audentioribus meliùs in posterum exornare poterit; hoc tamen quantulumcunque est, satis monstrabit quid ingenia Gallica postremi hujus seculi in omne genus literaturâ valeant, & speciatim hunc nostrum exterorum nemini cedere, cùm se adeò consummatum perfectumque redderet (quod initio diximus, & jam ad finem censuimus repetendum) ut honorificum locum occupaverit in frequentibus Ordinum Galliæ Comitiis, in Consiliis Regiis, in Provinciis, in publicis muneribus, etiam in sacro Musarum viridario, quas unicè amavit, ut ab illis vicissim amatus est. Atque ita videmus, tot raras & incomparabiles animi dotes nomini & memoriæ suæ monumento apud posteros esse; quo nullum dignius aut gloriosius præmium expectare possunt, qui generoso gressu ad magna & sublimia nituntur.

VITA

JULII CÆSARIS SCALIGERI.

Torellius Saraina de principibus Scaligeris.

INTER illustres Italiæ familias multis retrò seculis floruit & *gens Scaligera*, multorum regum principumque genitrix: id quod testatur *Torellius Saraina* Jureconsultus: qui *tres libros de principibus Scaligeris, & eorum gestis*, sermone patrio conscriptos, reliquit. In hac familiâ illustrissimâ, sed è fastigio suo, ut sunt humana, variis cladibus devolutâ, natus est *Julius Cæsar Scaliger*: qui ut primus in gentem illam literas intulit: ita dignus est, ut literis, de quibus præclarè meritus, memoria ejus conservetur.

Benedictus Scaliger. *Berenica Lodronia.*

Pater ei fuit *Benedictus Scaliger*, vir & animo & corpore magnus; qui summæ rei militari sub rege *Matthiâ*, gentili suo, septendecim annos præfuit: & à Rhodo Turcici exercitus obsidionem avertit: mater *Berenica Lodronia*, comitis *Paridis Magni* filia. His igitur parentibus anno salutis *millesimo quadringentesimo, octogesimo quarto*, ante diem IX. Kal. Maji. feriâ sextâ, sex annis ante *Matthiæ* cognomento *Corvini*, Hungarorum regis, interitum: qui ultimus fuit *Scaligerorum Humniadum*: natus est in castro *Ripâ*, ad caput Benaci: qui locus fuerat hactenus ditionis Scaligerorum.

Veneti cum Scaligeris simultates exercent. Brunorus Scaliger.

Jam *Scaligeri* magno *Venetorum* odio flagrabant: ex quo *Martinus* Papa *Brunorum Scaligerum*, de posteritate *Antonii*, ultimi Veronensium principis, in Venetos concitarat. Deinde *Nicolaus Pius*, ejusque filius *Benedictus* Scaligeri, apud *Matthiam* regem Hungariæ, & Cæsarem *Fridericum* tertium sæpius egerant: ut avito imperio restituerentur. Veneti ergo putantes, quamdiu ullus ex gente Scaligerâ superesset, novi belli semina nunquam defutura, præsertim cùm *Benedictus* apud Cæsarem & regem Hungariæ potentissimum plurimum gratiâ valeret: nihil prius habuerunt, quàm eos, quos securitati suæ imminere arbitrabantur, de medio tollere. Biduo itaque post, hoc est ante diem VII. Kal. Maji *Ripam* castrum invadunt: ut & novam puerperam

Veneti Ripam castrum Scaligerorum oppugnant.

Berenicam Lodroniam, & filios, *Titum* quidem bimulum, *Julium* autem adhuc de matre rubentem, tollerent. Ad consternationem rusticorum, qui, propter repentinum hostis adventum, cara sua ex propinquis villis in arcem convaverant, excita puerpera: salutem fugâ sibi, & filiis peperit: atque ad patrem *Paridem*, cognomento *Magnum*, comitem Lodronii, profugit: Hostes arce potiuntur. Hanc ultimam de naufragio Scaligeræ domus tabulam rapuerunt Veneti.

Lodronia puerpera cum filiis fugit.

Præsagium

Infanti cùm *Paulus à Meddeburgo*, qui postea *Maximiliani* Cæsaris benefi-

cio

cio fuit Episcopus Foro Semproniensium, omnium sui temporis Mathematicorum ex nationis prærogativâ, facilè princeps; is *Paulus* cùm ei salutis lavacrum impertiretur, jussit nomine *Julii Cæsaris* nominari.* *Canem* imperârat pater; ut majorum suorum quasi inauguratione quadam. Si potentiâ non posset, memoriam renovaret. At *Middeburgus*, qui infantis natalem diem, atque cœli faciem considerasset, hilariore, ut ferebant, vultu: *Canes*, inquit, *tui suâ fortuna defuncti sunt. Hunc dictatorem alterius fati, novi sanè, caput oportet esse.* Quod ipsi Scaligero adulto postea, &, quid innueret, ignoranti, sæpe inculcavit hisce nempe verbis: *A TE PRINCIPIUM.*

Pauli Middeburgi de Julio Scaligero. Jul. Cæs. Scalig. exercit. 266.

** Quod lingua Windorum regem ac principem notat.*

Puer in agris avitis eductus unà cum *Tito* fratre, prima literarum & Grammaticæ elementa didicit, præceptore *Joanne Jucundo* Veronensi, cliente familiæ Scaligeræ, homine doctissimo & probissimo: qui postea ad monachos Franciscanos transiit. Annorum duodecim minor *Maximiliano* Cæsari à patre Benedicto oblatus, in numero illustrium puerorum aulicorum, quos in Galliâ pueros honoratos vocant, habitus, & unà cum illis in liberalibus & animi studiis, & corporis experimentis eruditus est, cum illis Latinè loqui, arma tractare, equitare, & ludicra pugnæ simulacra ciere. Pyrrhicam* commemorat ipse & sæpe & diu, coram Divo *Maximiliano*, jussu *Bonifacii* patrui, non sine stupore totius Germaniæ se repræsentasse. Quo tempore aliquando vox illa Imperatoris: *Hic puer aut thoracem pro pelle, aut pro cunis habuit.* Sicut autem ipse Imperator *Maximilianus* omnes sui ævi, & superioris memoriæ principes, heroicis virtutibus anteivit: ita & aula ejus omnis honesti cultûs schola fuit: unde qui ex eà prodierunt viri planè heroici, non pædagogos aut campidoctores aulicos; sed ipsummet Maximilianum, morum & disciplinæ militaris informatorem habuisse videbantur.

Joan. Jucundus præceptor Scaligeri.

Recipitur in aulam Augustam Scaliger.

**. Lib. 1. Poët 18. Saltat pyrrhicham Scaliger: quod videt Goropius in Becceselinis Aula Max. I. Cæsaris.*

Sub tanto igitur principe per totos *septemdecim*, aut amplius, annos; quibus in domesticis Cæsaris fuit, tantùm in militaribus studiis profecit: ut omnibus aulicis & externis admirationi esset. Causa huic rei duplex erat: Primùm, quod patruus ejus *Bonifacius*, vir vigilantissimus & accerrimus, acta totius diei ab eo quotidie fastidiosè exigebat: ut ei otioso aut negligenti esse non liceret. Deinde Cæsar ipse, ubicunque illi à curis gravioribus vacaret, quasi spectator disciplinæ aulicorum puerorum, eos inter se certantes, & ludicra prælia committentes, libentissimè spectabat. Hæc curiositas principis æmulationem inter eos accendebat; nec frustra. Nam quotidiè meliores seipsis evadebant. Ita igitur eductus, & institutus Cæsarem in omnibus expeditionibus, aut *Benedictum* patrem, qui in Italia partem rei bellicæ sub Cæsare administrabat, secutus est.

Bonifacius Scaliger.

Orto deinde gravissimo inter Cæsarem & Venetos bello nunquam à latere patrui *Bonifacii* aut patris discessit: in cujus etiam contubernio *Veronæ* fuit, cùm *Benedictum* Veronæ regendæ impositum per speciem eum in avitum imperium reponendi non multò pòst inde Cæsar evocasset, pace cum Venetis initâ, & armis in Gallum conversis. Cùm Benedictus evocari se; sed ejici censeret, omnemque sibi spem recuperandi aviti sceptri hoc facto præcidi: gravissimè hanc repentinam mutationem tulit, & Regem *Ludovicum* clam solicitare cepit, spondens suam utilem in eo bello operam, si eo loco, quo apud Cæsarem tunc esset, sese habere vellet. Longo enim usu rerum in *Italia*,

Bellum inter Venetos & Maximilianum Cæsarem.

Germania, & *Hungaria* gestarum sibi nota esse ea, ad quæ discenda Gallis longiore experientiâ in illis regionibus opus esset. Pollicitationem hominis à vanitate remotissimi Rex, alioqui prudentissimus Princeps, inhumano dicto prosecutus est: *se rationem non habere nobilitatis qua pro censu tumulos avorum ostentaret.* Benedictus se ab externo Principe non admitti æquo animo tulit, qui paulò antè ab eo, de quo benè meritus erat, rejectus fuerat.

Prælium ad Ravennam, anno 1512. d. 11. April. ipso Pascha. In quo pater & frater Scaligeri occubuere.

Julii Scaligeri virtus.

Gasto Fuxius.

Secutum est paulò pòst funestissimum prælium ad Ravennam: in quo prima coitione cum dubia fortuna & multo utrinque sanguine diu pugnatum esset, *Benedictus*, & *Titus* filius Cesariæ turmæ vexillifer, interfecti sunt: quorum cadavera hosti erepta *Julius Cæsar* in tuto reponenda, Aquilam etiam receptam, quam Titus gestaverat, Cæsari reddendam curavit. Cùm Cæsarei jam victoriam exploratam haberent, id quod ex acclamationbus militum, ut fit, sibi persuadebant: Ecce acerrimus juvenis illustris *Gasto Fuxius*, dux universi exercitus Gallici, collectis viribus, secundò in Cæsareos signa movet. Unde majore longè, quàm antea, clade prælio instaurato, *Julius Cæsar* equo ab equite cataphracto Gallo deturbatus, & humi afflictus sexcentis equinis ungulis proculcatus est: ut inde pro mortuo à suis post pugnam elatus sit. Paucis tamen interjectis diebus cùm ad se rediisset, licet pessimè acceptus, ad Cæsarem propè depositus, ut deferretur, præcepit. Ibi Cæsar laudatum ob patris & fratris corpora servata, & Aquilam receptam, præmiis virtutis effecit: *equitem* etiam & *propinquum* dixit, datis, ut solet, manu propriâ calcaribus aureis, & torque equestri cum appendice Aquilæ imperialis aurea, quam Aquilam tametsi majores ejus gestaverant; tamen eam huic virtutis præmio Cæsar accedere voluit, tanquam ab illo tunc primum hoc præmium inciperet, non tanquam à majoribus delatum ad Scaligeros pervenisset. Itaque *Scaligeri* Aquilam imperii à tribus Cæsaribus acceperunt: *Alboinus* quidem ab *Henrico* septimo, *Canis Magnus* & *Mastinus III.* à *Ludovico* Bavaro: *Julius Cæsar* pater Josephi à *Maximiliano I.* cujus etiam propinquus dupliciter erat, natura & adoptione. *Bartholomæa* enim Austriaca *Benedicti* mater, Julii Cæsaris avia, propinqua Cæsaris Maximiliani erat. Deinde qui ob virtutem bellicam equites à Principe renunciantur, ii eadem operâ in affinitatem principis recipiuntur, & propinqui ejus declarantur, quasi in familiam ejus adoptati. Plurimum, fateor, Julius debebat Cæsari, quòd in ejus aula, literis, moribus, & disciplinâ militari informatus esset. Sed quicquid Cæsar Julio ob navatam strenuè in expeditionibus ejus operam, & vulnera pro eo accepta debebat, hæc omnia uno torque, & calcaribus aureis compensavit: licet ipse supra quàm credibile est, benignus & liberalis esset. Sed ejus voluntati res & facultas defuit.

Præmia in Scalig. à Cæsare Collata.

Aquila imperii insigne Scaligerorum, & scala cum quinque gradib. infernè.

Scaliger Ferrariam patris ac fratris corpora deportat. Mater Scaligeri mœrore exstincta.

Commeatu à Cæsare impetrato, *Julius Cæsar Ferrariam*, ubi antea à *Benedicto* uxor *Berenica* relicta erat, patris & fratris corpora detulit. Sed mater *Berenica* paulò pòst ex mœrore diem ultimum clausit. Ita tria funera domestica uno tempore curavit. Nec verò ullum moveat, quod in *Nymphis indigenis Benedictus* pater ab eo inducatur uxorem Berenicam sub Nymphæ Napææ nomine deflens. Prolepsis enim poetica est: cùm octavo post cladem Ravennatem die Berenica, nuncio de *Benedicti* conjugis, & filii *Titi* cæde accepto paulò post mœrore extincta sit.

Amissis

Amissis patre, matre, atque fratre, nihil aliud supererat, quàm sordita-tum in perpetuâ egestate & luctu vivere. Veneti enim *Ripam* & reliquum Benedicti patrimonium jam tertiùm invaserant. Ea tempestate non Scalige-ri cognomine: sed *Comitis à Burden* vulgo notus erat. Atque ita à *Lylio Gy-raldo* Ferrariensi familiari suo quamvis depravatè nuncupatur, in libello de Poetis recentioribus. Quod cognomen, quandiu in Italia fuit: illi semper hæsit: ita ut raro *Scaliger* vocaretur, sed *Julius à Burden*, aut *Comes à Bur-den*. Cùm autem paupertas omni conditioni sit onus grave, tum nobilitati præ-cipuè senium est, quotidies per angustias rei familiaris hominibus summo loco natis emergere non licet. Sed hoc incommodum ab illo amolita est liberalitas *Alfonsi* Ducis primi, qui ei annua opima constituit, inque primis amicis & propinquis habuit, memor priscorum Scaligeræ domus in *Estenses Marchio-nes* meritorum, & contractæ bis *Scaligeris* cum *Estensibus* affinitatis. Neque verò Julius tantam optimi Principis liberalitatem tacitam præterivit: sed lon-go poemate, cui *Eridano* nomen fecerat, celebravit.

Comes à Burden dictus Scaliger.

Paupertas onus durum & grave.

Alphonsi ducis liberalitas in Jul. Scaligerum.

Sed cùm Julium tæderet inertis vitæ inter aulicos Ferrarienses transigen-dæ, constituit primùm, ut multorum mos est, præsertim nobilium Italorum in desperatione rerum suarum, *habitum Franciscanum* sumere, & sæculo, ut loquuntur, renunciare. Quare cum *Bononiam* venisset, cœpit *Scoto* operam dare. Atque is primus fuit illi philosophiæ gustus. Tamen non multò pòst tepuit ille monachismi æstus, propter nescio quid ἄῤῥητον: quod tanti apud eum fuit, ut nunquam postea ad ultimum usque vitæ diem cum Franciscano ullo sermonem ultrò serere voluerit. Ad animi & linguæ dotes, accesserat decor regius corporis, & agilitas tanta, ut armis, saltu, equestri scientiâ omnes æquales anteiret: quibus rebus facilè omnium animos sibi devinxerat. Cùm autem in Bononiensi Academiâ, quæ tunc & florentissima, & frequen-tissima erat, multi nobiles essent, qui literis operam darent, vix ullus fuit, qui non secum malè agi putaret, qui in ejus amicitiâ aliquem locum non obti-neret: inter quos duo fratres ex antiquissimâ *Plociascorum in Liguribus Turi-nis*, unus item ex illustri *Roverorum* familiâ, ad amicitiam ejus sese applica-rant; ut nunquam ab ejus latere discederent. Quamvis jam in Philosophiâ progressus aliquot fecisset: tamen humanitas studiorum ferociam militarem nondum retundere potuerat, cùm animus irrequies adhuc Martem spiraret. Itaque quemadmodum in illa frequentissima Academia nunquam evitari pote-rat, quin nationes, ut solet, in diversas factiones & studia discederent, at-que inter sese conflictarentur: ita ipse nunquam effugere poterat, quin illi aliquod specimen pugnæ edendi necessitas imponeretur. Non enim tum in ordinem cogebantur Scholastici Bononienses, neque exarmabantur, ut hodie fit. Atque ideo plurimis in ore omnium erat *Tonsus de Burden*. Ita enim e-um quod strictim tonderet, vocabat vulgus Italorum. Interea duo fratres *Plociasci*, & post eos *Roverus*, à parentibus domum revocati, triste congressus sui desiderium Julio reliquerunt. Quod dissidium ita impatienter tulit: ut & per multos dies publico abstineret, & consueta corporis experimenta inter-mitteret: quod illi tamen in bonum vertit: cùm interea totus libris hæreret, & nunquam ab illis sine fructu discederet. Et jam non minor eruditionis e-jus, quàm virtutis militaris opinio erat. Quippe publicè quotidie disputans, eosdem

Cucullum induere cogitat Scaliger. Scoto dat operam. Monachismum exuit.

Plociasci. Roveri.

Tonsus de Burden.

Scaliger & manu & ingenio promptus.

eosdem oculos in se convertebat, quos antea in admirationem fortitudinis suæ rapuerat.

Discedit Bononiis.

Sed duæ curæ illum maximè exercebant, & à literarum studiis cogitationem ejus avertebant; *desiderium Plociascorum*, & *armorum* quotidie recrudescens *amor*. Quæ duo cum impatienter ferret; relictâ *Bononiâ*, mediocriter viaticatus, quantum scilicet patiebantur facultates hominis, qui & sua omnia amiserat, & in alienis modicam spem reposuerat, ad *Castrum Nonnum Ligurum Taurinorum*, cujus *Plociasci* domini erant, sese contulit. Quamvis autem domus in luctu esset, ob recens funus patris *Plociascorum*; tantâ tamen gaudii significatione à dominis exceptus est; ut non domum in luctu deprehendisse, sed lætitiam domum intulisse videretur. Non diu in *Nonno Plociascorum* castro fuerat, cum in *Vicum novum* patrimonii *Roverorum* proficiscitur, ab ipsis loci dominis, quibus antea Bononiæ familiariter usus erat, literis accitus.

Vicus novus Roverorum.

Hactenus ejus vita instabilis, & desultoria fuit, multis jactata periculis, nullo coalescens otio. Hæc autem domus, ut corporis fugam sistere; ita animum vagum atque æstuantem continere valuit: quanquam armorum semper rebellans affectus non sinebant hominem quiescere, præsertim in iis locis, in quibus propter Gallica bella, nulla dies sine aliquo armorum tentamento transibat, sive hostis excipiendus, sive expeditio in hostem instituenda esset. Nam ex quo ejus virtus tam ducibus Gallicis, quàm nobilitati *Ligurum Taurinorum* nota esse cœpit: ab illis quotidie studiis militaribus provocabatur. Ex eo ipsi etiam *Proregi* notus, & carus, *turmam equitum centum* levis armaturæ adeptus, excursiones quotidianas summâ cum laude faciebat. Applicarant sese illi multi ex nobilitate regionis, ut *Plociasci*, & *Scalengi*, qui se proavis Scaligeris oriundos prædicabant: aliique multi præterea, qui ob locorum & regionis peritiam sæpè illi exploratorum loco erant: eorumque indicio hostium copias & pabulatores repentinis incursionibus oppressos invadebat. Fortè per eosdem certior fit manipulum hostium cum aliâ equitum, superato jugo, per declivia collis laxo agmine descendere, mandris mulorum pone sequentibus, & *Vercellas*, quantum ex longinquo colligere licebat, tendentibus. Eæ, ut exitus declaravit, pecuniæ Ducis *Sabaudiæ*, magnam vim & supellectilem preciosam gestabant. Simul admonetur ab exploratoribus, spem egregiæ victoriæ, & ingentis prædæ objici, cujus potiundæ vim in solâ diligentiâ repositam esse. Itaque cum eâ copiâ, quam habebat, magno progressu ad latera collis improvisus pervenit: neque se hosti prius ostendit, quam in planis totum agmen cum impedimentis constitisset. Commisso acriter cum equitibus prælio, diu magnâ contentione ad multum diei pugnatum donec duce alæ & aliquot aliis interfectis, reliquis sine cæde vivis potitur. Pedites cæde equitatus sui perterriti, traditis armis, deditionem faciunt. Itaque ingenti prædâ potitus, impedimenta omnia, & magnum captivorum numerum abduxit, in quibus erat *Anna* Ducis *Sabaudi* concubina, mulier egregiâ formâ, & *Thomas* ille *Franciscanus*, decantatissimus *Agyrta*, quatuor millibus coronatorum instructus, quæ ipse histrionicis concionibus suis, & aliis vernilibus technis in Galliâ per aliquot annos quæsiverat. Annam in arce vici novi pudicè à matronis nobilibus habitam Dux paulò post precio redemit.

Ducit turmam Scal.

Pugna cum Sabaudiæ ducis milite.

Thomæ

Thomæ non aliâ redemtione opus fuit, quàm illis, quæ secùm gestabat, quatuor millibus aureorum, quibus Galerum Cardinalitium redimere constituerat. Sed cum amissos nummos nulla spes recuperandi, aut reparandi, esset; mœrore vitam paulò post finivit. Etiam Josepho puero tritissimum inter homines militares tàm in Gallia, quàm in Liguribus Taurinis fuit: Ducem *Sabaudiæ*, post amissum imperium suum, nihil acerbius tulisse, quàm lectissimorum equitum suorum cædem, ac pecuniæ atque preciosissimæ supellectilis jacturam. Idque contigisse notabant, cum Thomas Franciscanus, & Anna concubina capti fuerunt, ducis prorsus ignari.

Victor reversus, nemine de suis desiderator, honorificè à *Prorege* laudatus, & postea regi *Francisco*, qui superatis Alpibus, in *Vicum novum* Roverorum diverterat, eo nomine plurimum commendatus: ut justa stipendia turmæ suæ ex regiâ gazâ procederent, impetravit. Extra ordinem enim eam à Prorege obtinuerat, & ex nobilibus voluntariis, amicis suis, ferè suppleverat. Quamvis autem æstus quidam militiæ armorum amore potius, quàm odio quietis transversum ageret: tamen literarum, quibus prima ejus pueritia sub *Maximiliano* Cæsare exculta fuerat, oblivisci non poterat. Itaque ubicunque à militiæ laboribus respiratio daretur; quas *Bononiæ* reliquisse videbatur, ad eas furtim dulcedine quadam rapiebatur: quem ardorem accendebat usus & familiaritas medici Taurinensis cujusdam, & Pharmacopolæ, rei herbariæ peritissimorum: qui ubi eum semel & iterum in montana ad herbarum investigationem deduxissent; accidit, ut eum nihil minus, quàm tale cogitantem alter disputationibus suis, alter peritia ὕλης ἰατρικῆς ad medicinæ studium incitarent. Jam *Bononiæ* eos in Aristotele progressus fecerat; ut & magistris ipsis disputando admirationi esset. Itaque conquisitis Taurino *Hippocratis*, & *Galeni* libris, quos quidem tum nancisci per bellum licuit, adhibito in consilium Aristotele suo; brevi effecit; ut non solùm familiarem suum medicum Taurinensem, quem unicum ad medicinam incentivum habuerat; sed & summos medicos superaret. Oneris militaris solicitudo, & literarum amor eò illum perduxerant: ut cùm utrique functioni pro dignitate satisfacere vellet, noctes diebus, & munia militaria studiis continuando, rationem valetudinis non haberet. Quare annos natus *triginta quinque*, ex nocturnis laboribus militiæ, & lucubrationibus literariis, item cœli Inalpini inclementiâ, arthritidem contraxit: cujus prima tentamenta adeò acerba fuerunt, ut multos menses decubuerit.

Ab armis ad literas redit.

Ad medicinam animum applicat.

Arthritidem à nimiis studiis contrahit.

Valetudo restituta pristinis eum militiæ & literarum studiis reddidit, adeo præteriti morbi oblitum, ut non solum ab iis, quæ valetudinem vitiarant, non temperaret, sed & nova ultrò morborum irritamenta arcesseret. Nam cùm hactenus Græcas literas ignorasset: eas anno post primum morbum avidissimè prosecutus, incredibili celeritate didicit. Sed pertinacissimarum vigiliarum acerbissimas pœnas luit, multo acriore, quàm antea, arthritide repetitus. Itaque intermissa contentione militiæ, & abdicato turmæ ducatu, statuit literarum studiis reliquum vitæ tempus transmittere, tædio prioris inutiliter actæ; cùm jam annum *quadragessimum* excessisset. Quare verè dici potest, unicam domum illustrium Roverorum ei & belli arcem, & Athenæum fuisse.

Græcam linguam discit.

Militiæ valedicit.

Erat

Erat in gente Roverorum Episcopus *Aginnensis*, Præsul ditissimus, singulari bonitate & pietate, promotus ad eas opes à *Sixto*, & *Julio* Pontificibus Roverorum propinquis. Cùm illi ex officio necessitas incumberet diœcesim suam invisendi, valdè pigebat hominem priscâ simplicitate, & peregrinandi insolentem *Alpes* transgredi, quasi in colonias novi orbis transcriberetur. Ad eum metum accedebat ætas ingravescens, & valetudo cuilibet mutationi opportuna. Quia verò aut omninò migrandum erat, aut Episcopatus abdicandus: satis se ad ancipites casus valetudinis munitum credens, si *Julium Cæsarem* sibi comitem viæ adhiberet; eum per amicos tentatum, mox ipse privatim precibus & blanditiis aggreditur, quòd crederet ad hoc iter suscipiendum haud facile inductum iri. Neque opinio eum fefellit. Præcisè enim negavit Italiam Transalpinis regionibus mutaturum. Cùm diu pertinacia propositi frustra oppugnata esset; tandem manus dat eâ conditione: ut non ampliùs, quàm octo dies *Aginni* detineretur. Quid enim sibi cùm eâ gente, cum qua ne unum quidem diem vivere possit? Sed hæc erant verba hominis & amœnitatem Aquitaniæ, & rerum eventa ignorantis. Nam qui octavo die reverti pactus erat, eodem ipso tempore causam consilii mutandi nactus est.

Aginnum cum Episcopo abit.

Educabatur tunc *Aginni* apud Aviam, nobilem matronam, puella lectissima *Andietta de Roca Lobejaca*, annos nata XIII. Eam primum visam, ita deperire cœpit: ut pactam priùs cum Episcopo de reditu in Italiam conditionem, amori ejus posthaberet. Cùm itaque nuptias ejus petentem propinqui puellæ, causando ejus quidèm jam ingravescentem, puellæ autem acerbam ætatem; sæpe summovissent: non tamen idcirco quicquam de contumaciâ aut amandi aut petendi remittebat: qua tandem effecit; ut *triennio* pòst, homo annorum *quadraginta quinque* puellam *sexdecim* annorum, uxorem duceret: cum qua annos undetriginta vixit, ab an. cIↄ.Iↄ.XXIX. ad annum cIↄ.Iↄ.LVIII. relictis de quindecim, septem liberis superstitibus.

Amore puellæ ibi detinetur.

Quam ducit uxorem.

Quicquid is sibi, & publicæ utilitati vixit; id omnem uxori acceptum referri debet. Illa desultoriæ vitæ fluctus & errores composuit: animum vagum & ad incerta transvolantem pudicis suis moribus retinuit: cum ipsa totius rei familiaris onera sustineret, & virum omnis molestiæ securum præstans, sic vacuum ad studia literarum remitteret. Illa tumidum & iracundum sæpe morigeratione suâ placavit, & solennibus podagræ invasionibus repeti solitum charitate conjugis, sedulitate ancillæ curavit; certa, spiritum suum in spiritu viri verti, ideoque sibi consulere, cum illi consultum vellet. Formam ejus supra quotidianam uno ore quondam Nitiobriges, ut & dotes animi ac corporis laudaverunt. Origo ejus ex antiquissimâ & nobilissimâ gente dominorum de *Roca Lobeiaca* in Cadurcis. Avus *Benardus*, homo contumax, & præfracti ingenii sub *Ludovico* XII. causam capitis dicens apud Senatum *Tholosanum* interfecti à se domini de *Lusechio* patruelis sui, necessitatem supplicii à se depulit, transactione cum orbis factâ, & omni jure Rocæ Lobejacæ à se in illos translato. Ita Arcem suam longâ majorum serie ad se transmissam liberis interfecti transcripsit, & avito patrimonio exutus *Aginnum* Nitiobrigum sese cum liberis suis recepit, uxore annis ante aliquot amissa. Hujus filius *Alanus Andieta* filiolâ bimulâ relictâ, ad modum juvenis decessit. Vetustatem ejus gentis præter alia, quæ in Cadurcis supersunt, argumenta, refert

Ejus elogium.

sepulchrum

ſepulchrum Epiſcopi Aginnenſis ante hos quadringentos annos amplius vitâ functi; quod viſitur hodie in Baſilicâ *Stephani* cum vetuſtiſſimis Dominorum de *Roca Lobejaca* inſignibus, in pariete cellæ, quæ Marianæ juncta.

Staturâ fuit procera, & ad decorum erecta, regio, & auguſto ore, colore fuſco, artubus toroſis, corpore exercitatiſſimo. Nam ut in aulâ Maximiliani Cæſaris, ſic in Aquitania, omnes in omni genere palæſtræ, equitando & armis dimicando ſuperavit. Ac quamvis jam podagra articulos fregiſſet: tamen adhuc equos domi alebat: quos in campo viridi domitabat; qui ripam Garumnæ & Aginnum interjectus eſt, quo campo neque porrectiorem, neque amœniorem ulla urbs Gallicana habet. In quo cum *Carbone* illo nobiliſſimo Aquitano, & acerrimo pugnatore, ludicro certamine haſtis confligens, hominem equo dejecit: cum tamen hactenus Carbo tam in Aquitania, quàm in *Liguribus Taurinis* in Ludicris equeſtribus primas obtineret; & in illis invictus haberetur. Sariſſa aut ſibynâ correptâ, ei innitens in templorum culmina erepebat. Apprehensâ utroque pollice tinâ ſatis altâ, in eam collecto ſaltu deſiliebat, atque in eodem ſtatu compoſitus corpus in ſublime ſubjectum extra tinam expediebat, fruſtra idem tentante, quæ tum intererat, Vaſconicâ nobilitate. Annos ſexaginta duos natus, manibus arthritide debilitatis, trabem ingentem, & prægravem, quam quatuor operæ moliri non potuerant, & ipſe ſolus loco manibus ſuis labefactavit, & quo deſtinatum erat, traduxit. Referremus plura & militaris & campeſtris diſciplinæ ab eo edita exempla, niſi lectorum faſtidio occurendum: quorum multi ea tam libenter vituperant, quàm inviti legunt. Non ſolùm igitur in Pyrrhicâ, quam in homine nobiliſſimo irridet non nemo: ſed etiam in omni palæſtrâ, quam hominem tali ortu, & in aula Cæſaris eductum ſcire oportebat, ſolers fuit. Quæ ideo retulimus: non ut à vulgaribus meritis ei laudem captemus: ſed ut mirentur omnes, cum à duris militiæ ſtudiis, in quibus altùs & ſubactus fuit, ad otium literarum traduci tandem potuiſſe, præſertim ſeveris *Bonifacii* patrui imperiis à primâ uſque pueritiâ aſſuefactum, ad cujus nomen & mentionem etiam adultus totus tremiſcebat. Erat enim homo acer, ferox, impatiens quietis, rigidus diſciplinæ militaris exactor & expenſor. Contra frater ejus major natu *Benedictus*, erat homo leniſſimus & moderatiſſimus: ut qui ejus fortitudinem & gnavitatem ignoraret, lenitatem hanc lentitudinem interpretari poſſet. Itaque ex duobus filiis Benedicti, patruus *Julium Cæſarem*, pater *Titum* ex ſimilitudine morum magis diligebat. Ac quemadmodum *Benedicto*, homini placidiſſimo uxor imperioſa, factioſa, elata (quales ſemper animos producere ſolet gens Lodronia) ſemper aliquid magnum, ac ſupra fortunam profugi mariti ſpirans: ita Julio filio iracundo, & ad levia momenta irritabili, contigerat uxor, quæ tum prudentiâ ſuâ irarum ſurgentes motus præſentiret: tum patientiâ atque indulgentiâ eluderet.

Proſopographia Scaligeri.

Igitur & militia & arthritide fracto, Philoſophia & literæ manum eandem injecerunt, & mollibus diſciplinarum ſuarum imperiis contumacem animum ſubegerunt. Neque vero obſtitit ὀψιμάθεια: quin quod alii longo tempore, ille pertinaci labore aſſequeretur, quamvis ante *quadrageſimum ſeptimum* ætatis annum nihil ediderit, neque ante id tempus totum hominem ſibi planè ſubjeciſſent literæ. Adhuc enim & corpore & animo inter nobilitatis Vaſ-

Scaliger ὀψιμαθὴς, sed ςε-λομαθὴς.

conicæ ludicra certamina, & convivia peregrinabatur. Sed postquam morbus jam olim domesticus eum lecto affixit, & quemadmodum corpori facultatem, ita animo voluntatem vagandi ademit: nullum tempus à studiis literarum & lucubrationibus vacuum relinquebat. Quo factum ut eodem tempore nemo eo neque plura, neque meliora ediderit. Quæ omnia bellis civilibus cum domesticâ suppellectile direpta interciderunt ferè. Quoties arthritis ei usum scribendi adimebat, tunc, ut *Ennius* loquitur, poëtabatur, & quotcunque versus noctu conceperat, manè si per frequentiam eorum, qui illum consulebant, aut officii causa invisebant, liceret: sin autem, vesperi, postquam omnis turba illa dilapsa esset, dictabat. Ac tanta erat memoriæ felicitas, etiam in extremâ senectute; ut *ducentos versus* in Viveſiano prædio Josepho filio dictarit, quos die priore conceptos, propter visitatorum officium recitare distulerat.

Quando poëtari solitus Scaliger.

Memoria Scaligeri.

Neque verò minor fuit εὐστοχία ejus in colligendis ex vultu hominum moribus, judicio potius, & vi quadam animi occultâ, quam vanitate Physiognomonica. Neque profectò unquam in eo fallebatur.

Ejusdem εὐστοχία.

Prodigiosa etiam ad miraculum usque ex somniis vaticinatio. Unum de multis referemus. Cum *Heroum* suorum *opus* contexens ad multum noctis lucubrasset, absoluto libro, post cœnulam quiete compositus, imaginatus est, in æde Mariæ Antiquæ Veronensis, ubi sunt monimenta gentis Scaligeræ, hominem procerum, ac gravem sibi obviam factum, secum expostulare, quod se inter Heroas suos non collocasset. Orare igitur, ut hoc faceret: *se Benedictum Brugnolum* esse, *domo Leniacâ, qui Patrem Benedictum ac patruos literas primas docuisset: ipsum quoque puerulum aliquando inter ulnas gestasset. Venetijs se ultimum diem obiisse, ibique sepultum esse.* Experrectus somnium Elegiâ elegantissimâ expressit, quæ calci Heroum addita est. Ipse verò nunquam scivit, quis esset Brugnolus ille, neque quid portenderet somnium. Cognitum tandem à Josepho filio est: Venetiis inter alia, quæ eâ in urbe visenda, monimentum esse *Benedicti Brugnoli Leniacensis*, excellentissimi ævo suo Grammatici, qui ut ejus Epitaphium fert, & principes & proceres ævi sui in Norico literas docuerit.

Vaticinatio ex somniis.

Benedictus Brugnolus.

Porrò multarum linguarum etiam peritus fuit, *Sclavonicæ, Hungaricæ, Germanicæ, idiotismi Græci, Italici, Hispanici, & Francici.* Sed *Francicum* tribus mensibus, postquam Aginnum venisset, perfectissimè loquebatur: cùm tamen & *Vasconicum* simul didicisset. Major enim longè differentia linguæ Francicæ, & Vasconicæ: quàm Flandricæ & Germanicæ.

Scaliger multarum linguarum peritus.

Oculis fuit cæruleis dilutioribus, quibus interdum noctu videbat; ut in crepusculo solemus: quod & filio Josepho contigit, à pueritiâ ad vicesimum tertium annum. Nam postea hoc in ipso, ut alia multa, mutavit.

Munditiarum & cultus corporis studiosissimus fuit. Quemadmodum in Italiâ, quòd solus strictim tonderet, *Tonsus* vocatus fuit: ita in Aquitaniam solus barbatus venit.

Mendacium ita aversabatur; ut & ad mentionem ipsam excandesceret: & nihil priùs veritate ac pietate in Deum liberis commendabat. *Nunquam memini*, inquit Josephus, *nos pueros coram eo sisti: quin primùm illud præceptum inculcaret: Non mentiri.* Si aliquem mentitum sibi deprehendisset: nunquam postea cum illo in gratiam redibat. Dicebat enim omnem Christianum, sine

Osor mendacii Scaliger.

ſine ullâ exceptione à mendacio alienum eſſe debere: nobilem autem homi- *Atheiſmi inimicus idem.*
nem etiamſi Chriſtianus non eſſet. Sed & in *Atheos*, quorum illud ſeculum
feraciſſimum erat, inexpiabili odio flagrabat. *Petrus Rufus* conſiliarius *Pet. Rufus.*
Aginnenſis, qui illi ob doctrinam chariſſimus erat; ut qui & ſummus Peripateticus, & juris civilis Romani conſultiſſimus eſſet, hoc morbo animi laborabat. Nunquam ceſſavit, donec amicum ſæpè convivio adhibitum, aut diſputationibus confectum, aut precibus delinitum, ad meliorem mentem revocaſſet, tradito illi *Auguſtini Eugubini de perenni Philoſophia* opere: quod illi viam ad veram Dei cognitionem muniret, quandoquidem a Ruſo nunquam exprimere poſſet, ut ſacra Biblia conſuleret, à quibus Rufi animus abhorreret. Et ſanè ea lectio Rufo ſalivam movit adeò; ut totum ſe protinus ad Theologiæ ſtudium converteret: in quo tantum profecit: ut nemo acrius aut veram pietatem defenderet, aut Atheiſmum oppugnaret. Erat enim acerrimus & acutiſſimus diſputator. Neque ſolum Rufum ſummum virum, ſed & ſciolos quoſdam hòc morbo levavit. Mira ſiquidem ejus erat pietas: ſed præcipua *Beneficentia in pauperes.*
etiam in pauperes charitas. Sub finem Autumni pannos emi curabat, quibus pauperes induebat, & à frigore in totam hyemem defendebat. Cum autem eis cibus miniſtrandus eſſet, filios puerulos adhibitos monebat, eos fratres eſſe, ideoque fraternâ charitate amplectendos: & protinus manibus filiorum ad promum condum deduci præcipiebat. Eos etiam ægrotos tecto recipiebat, & induſtriâ ſuâ curabat, & ſumptibus propriis ſublevabat, re Pharmacopæis, & Chirurgis de ſuo ſolutâ. Domum eis publicam dixiſſes. Tot proceres, tot mediæ & infimæ conditionis homines in illam quotidie confluebant: *Fælicitas ejus in medicando.*
& ſæpe tantum quidem, ut cibum ſumere illi non vacaret. Tot homines ab Orco, ut ita loquamur, revocavit: ut ſi priſcorum illorum Heroum ſæculo hoc feciſſet, ſupra Æſculapium cultus fuiſſet.

Cùm primum Aginnum venit, neminem deprehendit quocum de literis verba faceret. Tunc enim primum illæ in Gallia naſcebantur beneficio Regis *Franciſci* Magni. Sed *Burdegala* nunquam caruit doctis viris. Nam & in ampliſſimo Senatu, non pauci erant docti, ex quibus præcipuo amore dilexit *Arnaldum Ferronum*, & *Vidum Braſſacum Golardum*, virum nobiliſſimum. In *Amici Scaligeri edocti.*
Gymnaſio autem Aquitanico Burdigalenſi tunc erant *Buchananus Tevius*, alii. Ii quotannis feriis Vindemialibus *Aginnum* Julii Cæſaris viſendi commeabant, quos & tecto & menſâ excipiebat. Negabat enim ſibi rem cum podagrâ eſſe, quoties tales convivas haberet; quibuſcum de literis loqui poſſet.

Anno Chriſti CIↃ.IↃ.LVIII. qui erat ejus vitæ *ſeptuageſimus quintus*, prop- *Morbus Scaligeri.*
ter anni intemperiem valde æſtuare cæpit. Ad æſtum levandum ſucco Albatecæ, ut Hiſpanis dicitur, ut Vaſconibus Aubiecæ, ſupra vires ſeniles uſus, ex obſtructa ob cruditatem illius fructus veſicâ, languorem nactus eſt: quo in diem ingraveſcente, ne ſtillam quidem urinæ per XIX. dies continuos emiſit Balneo, quod ipſi ſibi præſcripſerat, refotus, urinæ quidem obſtructos meatus reſtauravit: ſed corpus ſenile inedia & diuturno morbo emaciatum nullo remedio reficere potuit. Quare *quadraginta duos dies* cum illo languore *Moritur Scaliger.*
conflictatus, XII. Kal. Novembris obiit, maximo omnium dolore, & luctu, quem in exequiis ejus magnificis teſtati ſunt, quales fieri ipſe teſtamento ve-

tuisset: quo etiam cavit, ne ullum aliud Epitaphium monimento suo inciderетur, præter hæc verba:

Epitaphium ejus.

JULII CÆSARIS SCALIGERI quod fuit.

Hunc finem habuit vir vetustate generis, quæcunque ea est, nisi ad fabulas recurratur, nemini secundus. Sed non parum fecit, quod hominis privati in *Nitiobrigibus* summum fastigium attigit, qui principis imum in patria tenere noluisset. Officia principis amisit, hominis exercuit. Imperium amplissimum, & ditionem multarum ac potentissimarum urbium amiserant majores ejus. Hæc ille non morabatur; certus, si quid splendoris ex illâ fortunâ redundabat, id totum non ad suam, sed ad majorum suorum virtutem referendum esse. Imo absurdum non est, in majoribus ejus quosdam in tantis opibus nullâ oris aut corporis dignitate fuisse: quæ tanta in illo erat: ut nemo unquam eum viderit, quin protinùs dicere jure posset, εἶδος ἄξιον τυραννίδος. Et certè omnia ejus, corpus, incessus, gestus, oratio, stilus, libri, nihil vulgare redolent. Propterea pauci ejus libros attingunt; nisi qui nihil plebeium sapiunt.

Fuimus Troës.

Liberi Scaligeri. *Audectus Scaliger.*

Liberos ex *quinque maribus quatuor: feminas ex decem; tres* reliquit. *Audectus* quinquennio antè Josephum natus, primùs ex maribus orbos parentes fecit. De quo tàm verùm est; quod dicemus, quàm mirum. Cum ea esset illius infantis indoles, quæ non solùm parentes, sed etiam extrarios in amorem sui invitaret, & ut ratio postulat, pater eum impendio amaret; tamen non poterat sibi temperare, quin quoties in puerum oculos conjiceret, vultum tristitiâ contraheret, & signa animi mœrore depositi, cum gemitu ederet; ita ut mater non difficulter colligeret, patrem saluti filii diffidere. Cùm causam doloris ex viro exquireret, ille caveret a nutrice vinosa, monere: sibi exploratum esse, puerum suffocatum iri. Cùm quotidie hanc curam matri objiceret, cæpit & ipsa quoque seriò timere. Itaque accidit, ut noctu surgens nutricem puero indormientem deprehenderet, ore ejus in os pueri impresso, adeo ut puero exanimando punctum temporis deesset: qui ægrè ab eâ oppressione refectus est. Cum iterum, & tertiùm in majore periculo puerum offendisset, ebriosæ mulieris culpâ, ante tempus ablactatum puellæ pedissequæ custodiendum & regendum commisit. Miseram parentem nutricis amolitione periculum à capite filii depulisse, sese autem defunctam omni metu existimantem, nihilo securiorem pater esse sinebat. Quare cum gerula puerum insanum in modum amaret; nocte quadam dormiens misellum inter arctissimos complexus * *exanimavit.* Ita patris vaticinium infelix exitus comprobavit. *Leonardus*, anno minor Josepho, à duodecim sicariis oppressus, & obtruncatus est, ad Laudunum oppidum Pictonum bellis civilibus. *Janum Constantium*, minorem Josepho quatuor annis, factio nobilitatis per æmulationem in Transsylvania interfecit, cum castro cuidam regendo à *Stephano Despota*, qui postea Poloniæ rex fuit, impositus fuisset. Ambobus fortitudo sua, & rara indoles, exitio fuit. Ex quibus *Leonardus* avo Benedicto, Constantius autem propatruo *Bonifacio* simillimus erat. *Silvium* maximum omnium natu

** Vide Jul. Cæsar. patris orationem in luctu Audecti.*

Leonardus Scaliger. Janus Constantius Scaliger.

Silvius Scali-

natu, annis totis decem majorem Josepho, morbus in dotalibus agris *Novempopulaniæ* extinxit, annum agentem ætatis quinquagesimum quintum. Quatuor fratribus solus *Josephus* superstes *decimus quartus* matris suæ: de quo alibi.

ger, qui libros Poët. pater in scripsit. & de causis linguæ Latin. Josephus Scaliger: de quo Parentalia ipsi facta Lugduni Batavorum.

Julius Cæsar Scaliger animæ suæ profecturæ.

Egredere ô miseris multum defuncta ruinis,
Egredere & servis servilia regna relinque.
Gaude, hospes; tenebris horrendi imponere finem
Exilii, & patriæ speratas quærere sedes.
Tristes exuviæ, falsæque incommoda lucis,
Isthic nunc, fera turba, jace, nos libera cœli
Pignora, sperato jam jam potiemur Olympo.
Tu modò, nate Deo, rerum pia victima, Jesu,
Aspice nos, qui cuncta animas: spes unica, mortem
Exue morte novâ, atque novâ vitâ indue vitam.

Julii Cæsaris Epitaphium ab ipsomet compositum.

Extulit Italia, eduxit Germania, Julî
Ultima Scaligeri funera Gallus habet.
Hinc Phœbi dotes, hinc duri robora Martis.
Reddere non potuit nobiliore loco.

Ejusdem testimonium de se, quod omnibus libris proscribebat.

Βάρβαρος οὐ πέλομαι, ἀλλ' οὐδέ τε εὔχομαι εἶν,
Οὐδ' ἂν ἀμειψαίμην πρὸς Κροίσεια πάτρην·
Ἦν δὲ Σκαλανῶν θείων γένος, ἔρνος ἄρηος
Φοῖβον ὅλον κατέχων στήθεσι, μοῦσα τύχης.

Josephus Scaliger Epistolâ ad Janum Douzam de gente Scaligera: Julius Cæsar Scaliger in exercitationibus: & oratione in luctu Audecti filii.

Opera

Opera Impressa *Julii Cæsaris Scaligeri.*

Exercitationum exotericarum Libri 15 *ad Hieronymum Cardanum.*
Epistolæ & Orationes.
De causis Linguæ Latinæ.
Hymni, & Poëmata Sacra.
Epigrammata in Clariores Urbes.
Testimonia de Gente Scaligera.
Poemata de Ajace Lorario.
Commentarii in Hipocratem de Insomniis.
Oratio in luctum Filioli Audecti.
Commentarii in Aristotelem de Plantis.
Commentarii in Aristotelem Lib: Hist.
Commentarii in Theophrast. de Plantis.
De Poetica.
Doctrina veræ Alchimiæ atque artis metallicæ.
Oratio pro Cicerone contra Ciceronianum Erasmi.
De sapientia & Beatitudine.
Elysius.
De Numeris Conicis.
Oratio in partu filii habita.
De Ponte Julii Cæsaris.
Duæ Orationes contra Erasm. de Optimo dicendi genere.
Vita per Josephum Scaligerum.

EPISTOLA

EPISTOLA
CCCCLIII.
Viro Clarissimo, Isaaco Casaubono, *suo* S. D. Daniel Heinsius, *in qua de morte Illust: viri* Josephi Scaligeri.

VIR Clarissime, Si ullo modo reus essem criminis illius cujus me superiores tuæ accusabant, hoc est, nisi quater aut quinquies de obitu communis amici & parentis nostri τοῦ νῦν μακαρίτου diligentissime ad te scripsissem, & illius commendatione, cui amicitiam tuam debeo, & ea ipsa amicitia, cui omnia merito semper postposui, indignus essem. Nunc cum infelicitate mea factum sit, non culpa, ut de negligentia mea conquereris, dabo operam, ut quam de me opinionem, ex aliorum culpa concepisti, hanc vicissim meæ diligentiæ condones. Et quandoquidem, ὦ δαιμόνιον τέρας è divini ejus viri virtutibus, quem æque ambo coluimus, nihil præter recordationem nobis restat, faciam, ut hoc πλεονέκτημα meum, qui raro quidem quamdiu in hac urbe vixi, nunquam aut rarissime sub mortem, ab eo discessi, magna parva quæque observare & audire ex eo potui, mecum tibi sit commune. Quamvis enim fieri non possit, quinqui talem tantumque amicum, qui parentem, præceptorem, qui nutricium amisit, ad commemorationem singulorum vehementius commoveatur, quod admonitu non parum recrudescat luctus, tamen ubi idem ille aliquantulum remittit, & jam rationi pluscuSum de se permisit, sive voluptate aliqua meminisse eorum vix possumus, quæ quo magis sunt præclara ac heroica, eo dolorem adhuc crudum ac recentem vehementius accendunt. Cujus generis non pauca ex divini senis ore excepi: qui paulatim morti ac naturæ cessit, & à morbo potius consumptus quam oppressus est. Menses admodum sex sunt, cum de editione Plauti, urgente Raphelengio nostro, qui non ignoraret, quantum apud eum prope solus possem cum eo cœpi agere. Qua in re, sive amori meo, sive precibus hoc dedit, ut, quod constantissime omnibus negarat, mea causa & typographi susciperet.

Itaque

Itaque inter nos convenerat, ut uterque hoc ageremus: ego, editionem adornarem, certissima quæque è codicibus, pauca & quæ firmis niterentur rationibus, aut postea à libris confirmata essent, è doctorum emendationibus in textum reciperem, ac deinde singula cum eo communicarem: ille Comicum percurreret, & quæ olim partim adnotarat, partim in memoria, qua plane incomparabili, ut nosti, utebatur, reposita haberet, partim & legendo revocaret, nobis traderet. Sed heu! paulo post, cum dies aliquot continuos, ut sæpe alias, scribendis ad amicos literis dedisset, de ἀνορεξίᾳ subita καὶ ἀηδίᾳ vehementer queri cœpit. Ita ut ab omni prope cibo abstineret. Nec post illud tempus, quod rarissime, nec nisi alicujus morbi gravioris victus vi aut pertinacia, consueverat, musæum ingressus est. Ita sine manifesta aliqua mutatione, mensæm integrum ad focum in cubiculo sedebat, ut amicis tantum qui accederent, vacaret, neque minus tamen de literis semper cogitare, & libellum penes se habere, quo & morbi tædium & temporis legendo falleret, & è studiis Musarum, quas feliciore nemo coluit successu, ultimam hanc voluptatem caperet. Porro hoc loco positus cum minus minusque cibum quotidie appeteret, magisque ac magis simul animo & corpore langueret, cœpit, quod res erat, nescio quid mali gravioris suspicari. Est huic aëri familiaris quidam morbus, sive languor, quem scorbutum vulgo vocant. Plinius scelcyrben & stomacacen à Medicis suis temporis dictum fuisse notat. Hunc per se ipse, de Medicorum judiciis securus, præsensit. Neque frustra unquam fuit viri prudentissimi vel spes vel metus. Nam ut hoc malum ex priori, ita ex hoc ipso tertium sibi imminere, sæpius dicebat: hydropem nimirum, &, quod magis admirati sumus, certam ejus speciem, τὴν τυμπανίτην nempe. Quæ ut aliis plerisque, ita viro huic maximo fatalis fuit. Sunt in hac urbe Medici aliquot clarissimi, & ut ἰατρικῆς ὕλης admodum gnari, ita τῆς ἐμπειρίας τὸ ἄκρον εἰληχότες. Inter quos maxime familiariter Ælio Everardo Vorstio, nunc Magnifico apud nos Rectore, utebatur: viro, præter Medicinam, rerum plurimarum egregie perito: cui è baptismo filiolum, miræ indolis puerum, susceperat. Hic primum, ut amicus, cum adhuc medicos aversaretur, invisere aliquoties eum cœpit, & ut majorem sui rationem habere vellet, partim precibus, partim consilio & rationibus, ab eo postulare. Quod cum ægre impetraret, (vehementer enim omnem Medicorum opem, ac præsertim potiones, respuebat) collegam suum virum præstantissimum Reinerum Bontium, circumspectissime adjunxit sibi: partim illius memor, Σύν τε δύ' ἐρχομένω: partim, ut si tanto viro præter expectationem, quod futurum omnes jam videbant, gravius quid evenisset, nihil ab uno prætermissum putaretur, quod præstari a duobus posset. Ita simul summi hominis constantiam aggressi sunt, qui vix ulla ratione adduci poterat, ut mortem, quam effugere vix posse videbatur, saltem differri pateretur. Qui initio, qua erat in his quoque rebus peritia, oppugnare eorum consilia quam sequi malebat. Neq; scio, an quicquam perperam, nihil certe sine ratione dixit. Ut illi quoque quibus commissa salus ejus esset, nihil esse difficilius, quam viro tam multarum rerum gnaro, aliquid præscribere, non semel inter se conquérerentur. Nam præterquam quod & nomina herbarum & vires, ex frequenti τῶν ῥιζοτόμων lectione, ad unguem didicerat, optime de morbo suo judicabat, quem talem esse ajebat, ut

humana

humana ope curari non poſſet. Interim, quantum corporis, quod jam ἀτροφίᾳ penitus emaciatum erat, infirmitas permitteret, animum, quaſi in ſtatione, ſemper erectum habebat, ac ne tum quidem, ut nihil ageret, à ſe impetrare potuit. Exiſtimo poſtremos, quibus ante mortem uſus eſt, autores, Polybium & Lipſii De re Militari libros fuiſſe, quorum in altero, qui penes me eſt, infinita emandaverat, ac, inter cætera, pauciſſimis, antequam penitus lectulo affixus jaceret, diebus, pilum Romanum ex auctoris doctiſſimi deſcriptione manu ſua accurate delineaverat: quod in eo omnes qui Polybium illuſtrare conati eſſent, erraſſe exiſtimaret; in altero, nonnulla, in quibus diſſentiret, annotaverat. Cæterum, cum indies jam malum gliſceret, ac conſtans ἀσιτία vires amplius conſiſtere non ſineret, tanquam miles jam emeritus, volente ita ac jubente natura, quod ab eo obtinere nec amici potuerant nec Medici, omni abdicare ſe ſtudio coactus eſt. Qua de re plerumque apud me conquerebatur. Dolebat enim aliquod perire ſibi tempus, neque amplius ſe vivere, ſed ſupereſſe ſibi, quotidie conquerebatur. Toto morbi tempore, cum de morte nunquam dubitaſſet, ardentiſſimas ad Deum preces fundebat, &, ſive ſolus, ſive cum amicis eſſet, magno ardore ac intentione animi delicta ſua deplorabat, quæ quidem ἀναρίθμητα eſſe, tamen fiduciam, quam in eo repoſitam haberet qui peccatum nobis factus eſſet, longe majorem eſſe, ajebat. Sæpe repetebat, certo quidem ſcire ſe, inſtare ſibi mortem. Abeſſe autem tantum, ut communem illum terminum naturæ ac viri ſapientis portum, ſubterfugeret aut detrectaret, ut nihil aliud à Deo peteret, nihil aliud jam cogitaret, niſi ut quam minimo dolore & breviſſimo his vinclis ſolveretur. Æternæ vitæ gaudia præcipere ſe animo ac jam ſentire. Non dubitare ſe quin agnum omnibus mactatum, τὸν μονώτατον σωτῆρα, τὸν ἐν πᾶσι πάντα, cujus deſiderio langueret, brevi jam viſurus eſſet. Reliqua ſordere ſibi; neque quicquam eſſe, cujus cauſa, vel ad horam, vitæ hujus uſum prorogari ſibi vellet. In his vocibus ac cogitationibus non ſemel eum deprehendi. Nihil humile, aut vulgare, aut abjectum loquebatur, qui & voces tales & ſolatia averſabatur, quædam & cum indignatione accepit, ajebat enim puerum ſe iſta didiciſſe. Si quis ſpem vitæ ſupereſſe diceret, petebat, ut hanc ſpem ſervaret ſibi, non enim ſenis intereſſe, quando moreretur: cui ſemel neceſſarium, ſemper tempeſtivum eſſet mori, multo minus Chriſtiani, cujus eſſet bene mori. Quodam tempore, cum omni laudis ac virtutis genere ornatiſſimus clariſſimuſque ſenex Cluſius noſter, qui jam aliquandiu, partim per ætatem (octuageſimum enim annum & aliquot explevit) partim ex debilitate pedum domi ſe continuit, famulum ad eum mitteret, peteretque, ut excuſatum ſe haberet, quod in hoc officio deficeret, reſpondit, non libenter modo ſe ignoſcere illi, ſed & ſingularem animi benevolentiam amplecti, neque opus hoc officio nunc eſſe; futurum enim fruſtra, cum uterque brevi in eundem locum conventuri eſſent, ubi alter alterum ἀγήρως καὶ ἄνοσος complecteretur. Nam præcedere ſe quidem, illum autem ſequi. Inter reliquas virtutes ejus, ſemper prudentiam miratus ſum, quam cum aliis in rebus tum in hoc potiſſimum teſtatus eſt, quod fere annis ſingulis ſupremam voluntatem conſignaret, & in teſtamenti tabulas referret, ſi quid vel mutaret, vel prætermiſſum eſſet, quod poſt obitum præſtari vellet, ne aut teſtamento veteri aut ἀδιάθετος, decederet. I-

dem ſub initium morbi cum in animo haberet, Bibliothecæ ſuæ indicem ad me miſit, petiitque, ut ex eo libros ſeligerem quos vellem, certo enim ſcire, finem vitæ jam inſtare: ideoque tempus eſſe, ut de amicis cogitaret. Hæc ἀπαθῶς & admodum conſtanter. Quod cum peteret (nam & antea de tota nobis reliquenda mecum egerat, in quo pietatem meam ac modeſtiam expertus fuerat) non ſine lachrymis, quæ coram illo imbibendæ erant, petere me dixi, Pietatis meæ ac pudoris rationem aliquam haberet, nec præcipuas delicias ac voluptates ſuas, quibus vitam ſuſtineret, ante mortem aliis transcriberet. Frueretur illis diu, quibus maxime delectaretur; & quod vitæ ſupereſſet, ſine curis ac moleſtiis non neceſſariis tranſigeret. Solum illum ſcire, quantopere eum ſemper reveritus fuiſſem. Funeſta eſſe dona, quæ amiſſione ac divortio tam venerandi capitis penſanda eſſent. Supereſſe alia non pauca, per quæ meminiſſe illius poſſem. Vitam præ reliquis, quam emendate & ad exemplum omnium egiſſet, tum non pauca quæ ex eo didiciſſem. Ad quæ ille maxima ſeveritate (erat enim δεινὸς ἀνὴρ τὰ τοιαῦτα) recuſantem eo perpulit, ut quoſdam in ſchediolo notarem. Idem duo ex præcipuis amicis fecerunt, cæteris nonnullos ipſe, quos relinqueret, elegit. Inter eos quorum rationem habuit, ut de utroque noſtrûm nihil dicam, præcipui fuerunt; Vir Ampliſſimus Cornelius vander Mylius, Academiæ Curator, quem mirifice amarat ſemper, Clariſſimi viri Dominicus Baudius, Johannes Latius, Grotius ὁ θαυμάσιος, & Johannes Rutgerſius, juventutis noſtræ, ſive ingenium, ſive eruditionem, ſive ſpem quam de ſe quotidie majorem præbet, videas hodie Princeps, Reliqui (exceptis his quos Academiæ legavit) divenditi ſunt, è quibus æs haud ſane modicum confectum eſt, quod œconomo illius, qui fideliter τῷ μακαρίτῃ annos plurimos inſerviit, ex voluntate ejus ceſſit. Ipſe, quia verecundum nimis ac modeſtum in eligendo judicabat, quod prætermiſſum à me fuerat, ex ſupellectile argentea ſupplevit, è qua quod clariſſimum habuerat, reliquit. Sed ad mortem redeo. Aliquot diebus ante ſummum ac fatale tempus (vide heroicam ac ſummam circa τἄσχατα ſecuritatem) cum ad eum acceſſiſſem, de verſiculis quibuſdam ſuis, cum antea ne mentionem quidem ejus rei ferret (nemo enim magis ſua contemnebat) utrum eos editurus eſſem, perſunctorie quæſivit. Cum facturum me dixiſſem; Scazontem, inquit, quendam qui prætermittendus non erit, primæ Manilii editioni præfixum invenies. Memini me tamen alibi memoria lapſum eſſe. Igitur pro illo,

> *Rex Celtiberæ Tarraconis Alfonſus,*
>
> reponendus erit ille,
>
> *Caſtellæ amœna rex vetuſtus Alſonſus.*

Hæc oculis languentibus, ac fractis morbo viribus, vicinus, ut tum quidem videbatur, morti, integerrimis tamen ſenſibus dicebat. Quem, cum domum rediiſſem, percuſſus miraculo, in meo codice, ut juſſus fueram, notavi. Verum admirandi hujus vel tranquillitatis vel ſecuritatis, niſi ἀδιάφορον vocare malis, toto morbi tempore plurima quotidie amicis exempla dedit. E quibus unum quod in mentem nobis nunc venit, apud te diſſimulare non poſſum. Solebam, quoties aliquid carmine aut ſermone concepiſſem, minus occupato

cupato id recitare. Quæ res tantæ voluptati illi erat, ut plerumque quæreret, quid novi attuliſſem. Eſt Hagæ Comitis, vir nobiliſſimus, neque minus eruditionis, cum ſit ipſe eruditiſſimus, mire amans, Principi noſtro à Secretis, Johannes Milander Pœderoyæ Dominus, qui cum exquiſitæ formæ atque ætatis floridæ uxorem, ipſe ſenex duxiſſet, nuptiali carmine amicum proſecutus eram. Uno menſe circiter aut paulo amplius ante obitum, cum more ſolito languentem acceſſiſſem, maximo cum gaudio accepit venientem, & cum frigus unice intenſum eſſet, togam promi juſſit: quam cum puer attuliſſet, cruri ſuo periſcelidem diripuit, ac ipſe toga me accinxit, petiitque ut in cœna ſecum eſſem. In qua, quamvis æger, quamvis conclamatus, quamvis ab initio morbi nunquam de fine ejus dubitaſſet, ſed & ſæpius acerrime invectus in amicos eſſet, qui periculum extenuarent, aut ſpem vitæ facerent, quamvis denique omni cibo ipſe abſtineret & ſpectator cœnæ tantum eſſet, maxima hilaritate me excepit. Paulo antequam accubuiſſem menſæ, quia adlubeſcere videbam, carmen illi, quod conſcripſeram, prælegi. Quod cum placuiſſe ſibi, ut ſolebat, plurimis teſtatus eſſet, Brevi, inquit, alterum Epithalamium ſcribendum erit. Cum tacerem, neque aſſequerer quid vellet; iterum, Joſepho, inquit, Scaligero, & Aquæ Intercuti, vide ut alterum, Amice, ſcribas. Ita enim præter expectationem meam in re capitali ſua lepide jocari ſolebat, ut nonnunquam, novum ſe Diogenem diceret, nam ut illum, ita ſe in dolio jam habitare, de ventre autem loquebatur, qui non parum prominere cœperat. Die quodam, cum mœſtiſſimus ad ejus lectulum ſederem, quod paulatim Solem iſtum nobis eripi, nec procul eſſe occaſum ejus ex indiciis quamplurimis colligerem, poſtquam de nonnullis mecum libere egiſſet, aliquandiu me intuitus, Illud affirmare cuivis, inquit, tibi perſuadere potes, Joſephum Scaligerum neminem æque amaſſe ac Danielem Heinſium. Et utinam, quod ſæpe dixi, Pater meus Julius te noſſet, quam efflictim te amaſſet! Non ita multò pòſt, die alio cum rediiſſem, & de valetudine interrogaſſem, Fili, inquit, Daniel, extrema vides. Vix dolori parſum. Corpus, ex aſſidua hac decumbendi conſuetudine & morbi inclementia, exhauſtum eſt. Manet idem vigor animi. Inimici mei ſi me videant, divinæ iræ hoc aſcribant. Noſti quid de aliis jam divulgarint. Tu de his teſtari potes. Perge ut cœpiſti. Et hoc age, ut memoriam illius qui tantopere te amat, ſancte tuearis. Sed & Deus ſine dubio te amat; Et amabit, quamdiu bona tua illi referes acceptum, quæ quo minus oſtentabis, eo pluris erunt. Arrogantiam & faſtum vita. Ab ambitione, quantum potes cave, & inprimis, ne adverſus animi ſententiam, illius cauſa quicquam agas. Quicquid in te eſt, illius totum eſt. Τέκνον φίλε οἰχόμεθα. Fuit tibi tuus Scaliger. Ego, cum ad voces illas aliquid pararem, ita linqui animo me ſenſi, ut in lacrymas effuſus, quæ diſſimulandæ coram eo erant, voci vix ſuppeditarem. Quare aliquantulum in proximum triclinium ſeceſſi, donec integer & mei compos, denuo me exhiberem. Paucis poſt diebus, cum ob cauſam ſonticam qui iuturniorem quoque morbum fore ſuſpicaret, Lugduno Hagam, Haga Delphos profectus eſſem, & octavam circa horam domum rediiſſem, Ecce tibi ſubito & præter omnem expectationem, amiciſſimi Baudii privignum qui jam in extremis verſari Scaligerum ſignificaret. Protinus venirem ac me illi ſiſterem,

rem. Addebat, petere hoc ægrum, & nonnulla de me illi, quamvis animam agenti, excidisse. Ego, quanquam nihil præter finem vitæ ab hoc morbo expectandum, & vidissem ipse, & amicos sæpe monuissem, tamen vehementer animo commotus, aut, ut loquar verius, ignarus mei, propere accurro. Ibi vero senem nostrum (quod ne jam quidem sine lachrymis commemorare possum) ὀλιγοπνέοντα καὶ μονονουχὶ περὶ τὰ λοίσθια ὄντα, sine ullo sensu ægre trahentem animam, invenio, quæ paulatim per momenta singula, circa horam vero quartam matutinam, post supremas preces, penitus, & quidam ita placide defecit, ut sine ulla vel levissima mutatione, non tam expiraverit quam vivere desierit, cum tamen satis valide atque acriter, tanquam integer ætate ac primævus, horas plurimas cum morte colluctatus esset. Quod & Cæsari Parenti ejus (ob immensum credo & heroicum vigorem) evenisse, sæpius ex eo intellexi. Simul expirasse vidi, protinus ad lectulum accessi, ut defuncti oculos componerem; quos ultimo aspectu nostri satiare ante obitum desideraverat. Cæterum cum lachrymæ obstarent, hoc officium fidissimus œconomus prævertit: qui & ipse ingentem lachrymarum vim cum maximo clamore ac ejulatu, &, ut ille Socratis amicus in Phœdone, ἀναβρυχησάμενος καὶ ἀγανακτῶν, effundebat, qui, quo melior vir & hero fidelior semper fuerat, eo magis omnibus commiserationem ac lachrymas commovit: mihi vero animum excussit. Non enim, mi Isaaci, dubitabis, quid & quantum, solus pene, in communi hac calamitate amiserim, qui non nescis, quid & quantum ex assidua familiaritate tanti hominis, nisi mihi defuissem, proficere potuerim, quem ille ex omni juventute, quem tantopere diligeret, instrueret, formaret, cui omnia optima præciperet, ante annos aliquot elegerat, cui tot magnorum hominum favorem ac benevolentiam conciliaverat. Inter quos Amplissimum Thuanum, Nobilissimum Dousam, te præ cæteris, mi Causabone, semper habui. Nullus unquam huc legatus venit, cui non me sponte commendarit, apud quem non effusissime, nec pro tenuitate mea, sed pro ineffabili amore suo, de me verba fecerit, cum sine ullius commendatione, annos natus circiter octodecim, in urbe hac primo illi innotuerim. Inter prima tamen pono, quod ætatem nostram, adhuc lubricam ac fluctuantem, saluberrimis consiliis ac monitis direxerat: quod judicium de omnibus autoribus antiquis, candidissime quotidie communicaret. Inter ambulandum, cœnandum, prandendum, omnia de quibus dubitarem solveret ac expediret, quædam & de quibus dubitandum esset, callide dictaret ac suggereret. Nam plerique hodie ne dubitare quidem sciunt, quibus omnia contemnere ac nescire satis est. Omitto omnia majora quam in homine quæ semper vidi, quibus horis singulis interfui. Omitto tot acute dicta, tot heroicas omitto voces quas excepi ac notavi. Ut ab eo nunquam nisi ἔνθεος καὶ οἱονεὶ θεοφόρητος discesserim: ἀκηκοὼς μὴν ἀνδρὸς, ὦ σεβάσμιον κάρα, ὄντος πάσης παιδεύσεως ἐπὶ τῷ τέλει, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὄντος· τὴν φύσιν μὲν δαιμονίου, τὴν χρῆσιν δὲ εἰς τὰ ἔσχατα καὶ ὑπὲρ πᾶν θαῦμα ἠκριβωμένου. Τῶν μὲν οὖν τούτου τοῦ ἥρωος, ὦ φίλε καὶ θεῖε Κασαυβόνε, τῶν καθ' ἡμέραν σκέψεων ἐπαΐων καὶ συνεχόμενος, οὐ μόνον ἐν τοῖς κύκλῳ μαθήμασι προκόπτειν καὶ τὴν ὁδὸν τι πεποιηκέναι εἰς μέλλον, ἐλπίδος ἕνεκα, τοσούτῳ δὴ ἐκείνῳ ἀνδρὶ συνών, τὸ ἔσχατον δὲ, ναὶ μὰ σὲ τὰ πρῶτα πάντων ὄντα, τῶν ἐπιστημῶν ἅπτεσθαι τετράφθαι μοι ἐδόκουν· ἐκείνου μόνου παρόντος, πάντα τὰ μαντεῖα καὶ χρη-

στήρια

ςήρια οἴκοι ἔχειν ὑπολαμβάνων. Τὸ δὲ νῦν εἶναι, πολλὰ πρὸς ἐμαυτὸν, ὅτι ἀνδρὸς ἐστερημένος εἰμὶ, καὶ ἐξ οἵων οἷος ἀπείρατον διανοούμενος, ἀβίωτόν μοι τὸν λοιπὸν νομίζω βίον. Denique, ut cum politiſſimo autore loquar, cum quo nemo lubentius quam ille loquebatur. *Lacrumo, quæ poſthac futura eſt vita, cum in mentem venit Solitudoque.* Nam quæ aliquod ſolatium adferre nobis poterant & aliis adferre credo, ea maxime nos cruciant, cum non modo manum ejus quem tantopere dilexi, ſingulis diebus, in legatis ejus video & tracto, ſed & nomen meum ea manu ſcriptum invenio. Tanta enim viri illius ingenuitas ac candor fuit, ut locorum emendationes quas ex tempore ſuggeſſi aut cum eo obiter communicavi, nomine appoſito in margine expreſſerit. Quod in Herodoto, Heſychioque factum. Hæc nunc nobis totidem ſunt cruces. Sed hæc hactenus. Quarto die, ſine ulla, ut præceperat, exequiarum pompa, ſolis præeuntibus majorum inſignibus, tanto omnium ordinum, omnium ætatum, tanto utriuſque ſexus concurſu ac ſtudio elatus eſt, ut viæ incedentibus anguſtæ, templum ab effuſa multitudine occupatum eſſet. Ego, quanquam excuſari maluiſſem, tamen exigentibus id à me Academiæ Curatoribus, ante omnia officii & pietatis ratione, qua ſola excuſari quoque potui, oratione publica à funere defunctum proſecutus ſum: cujus concluſio lachrymæ fuerunt, quibus ἐμφατικώτερον quam voce cum præirem ipſe, eas auditoribus expreſſi. Sepultus eſt in templo Gallico, vulgo D. Mariæ dicto, juxta locum ac ſubſellia è quibus conciones audiebat. Sepulchro ſuo verba hæc inſcribi juſſit:

JOSEPHUS. SCALIGER. JULII. CÆSARIS.
A. BURDEN. FILIUS. RESURRECTIONEM.
HIC. EXPECTAT.

Ex quo modeſtiam divini viri, ex quo pietatem & τὸ ἀπλοϊκὸν quod ſemper præ ſe tulit, facile agnoſces. Monumentum illi publicum, aut potius Inſcriptio, à Curatoribus decreta eſt, quam cum Oratione noſtra & Epicediis accipies. Hic fuit exitus illius viri, quo majorem aut qui plura ſciret, vix fuiſſe unquam, ſemper judicaſti. Certe nunquam ætas iſta, nunquam Academia hæc plus amiſit: quia Academiam amiſit, quod de eo olim Nobiliſſimus vir Janus Douſa Academiæ Curator publice teſtatus eſt. Hoc affirmare tibi poſſum, vos amicos ejus, qui ex ſcriptis eruditionem ejus æſtimaſtis, vix viceſimam illius partem ſatis perſpexiſſe. Præter enim omnium ætatum, & locorum, præter omnium temporum ac gentium hiſtoriam, præter omnium linguarum ac diſciplinarum ſcientiam, quod maxime in eo ſemper admirati ſumus, promptitudo fuit & memoria extemporalis: quæ tam bonum illi nomen erat, ut quæcunque legeret, teneret ac reconderet; de iis autem quæ recondidiſſet, quovis loco quovis tempore interrogatus reſponderet, non inter eruditos tantum, ſed & inter eos, qui in Rebus publicis & aulis toti occupantur. Ut non modo res quæ quotidie geruntur, in Gallico præſertim regno, ſed & ſingulorum qui aliquo in eo eſſent loco, inſtituta, mores, inge-

nium

nium ac consuetudinem, in numerato haberet. Quæ res Præsidem Janinum, cum hic esset, in stuporem dedit, qui deceptum se fuisse ab amicis affirmabat. Expectasse enim virum, ex eorum commendatione, eruditum: invenisse hominem qui nihil ignoraret. Nihil enim studiosi hominis, nihil ex umbra habebat. Forma eximia fuit: nisi quod collapsa tempora ac cava, sæpe materiem jocandi illi darent. Statura non tam alta ac procera quam mediocri ac habili: quod non nisi ex astantis alicujus qui procerus esset comparatione deprehendebatur. Oculis sagacibus, & qui illum animi vigorem præ se ferrent. Acutis autem adeo, ut vel minimos quosque ductus, minima quæque ac morosissima Orientis puncta atque apices, qui, ut nosti optime, aut offendunt vehementer oculos aut fugiunt, ad mortem usque assequeretur. Mundiciarum in cultu summam semper rationem habuit: ab omni illuvie & squallore ad supremam usque ætatem alienissimus, ut ne sordem quidem ullam aut capillum eminentem ferret. Barbam in Batavia sub senectutem tantum aluit: quæ & reliqua non parum commendabat. Nam in Gallia, quod optime amici ejus meminerunt, strictius tondebat, interim & radebatur. Valetudine haud parum firma etiam hic usus est, nisi quod de duritate alvi ac morositate sæpius conquereretur, ut non aliam mortis sibi causam fore apud me non semel auguratus sit. Interdum catarrho, nonnunquam & dolore coli tentabatur. Dentes, cum cætera constarent, raros habuit: aliquandiu ante obitum prope nullos. Ut panem siligineum, quo solo uti cogebatur, ægre conficeret, interdum vix confectum in stomachum demitteret. Sobrietatem & abstinentiam in victu (quo cum amicis exquisito, sed frugali, utebatur) solus cum esset, nimiam plerumque adhibuit. Ut in cœna sæpissime, postquam diem integrum in studiis fuisset, quod inprimis in conficiendo nobilissimo Inscriptionum Indice, evenisse illi sæpius recordor, nihil præter paucas passulas & exiguum diluti gustaret: plerunque Batavorum aqua tenuiter cum frugibus cocta, ex more hujus populi, contentus, quod non dubito, quin stomacho senili, hominis præsertim Galli, plurimum nocuerit. Amicitias ut sancte semper coluit, ita paucos amicorum loco habuit. Pauciores admiratus est, sed eos vehementer. Ut occasione qualibet eorum meminisset: ipse candidissimus, & ab omni adulatione aversus, nisi quod non minus improbos odisset, quam præclaros homines admiraretur. Et neutrum dissimulare potuit. Nam ingenio ut vivido & igneo, ita heroico & aperto erat. Ut sæpe cum adessem, de illo Philoctetæ apud Sophoclem (quem æque ambo mirabamur) cogitarem:

> Ἔφυν γὰρ οὐδὲν ἐκ τέχνης πράσσειν κακῆς,
> Οὔτ' αὐτὸς, οὔθ' (ὥς φασιν) οὑκ φύσας ἐμέ.

Iræ incontinentior, sed placabilis erat. Injurias non paucas fortiter tulit. Conditionibus ex Gallia honestis huc vocatus fuerat: quibus cum diutissime reluctatus esset, neque tamen contemptum quorundam evaderet, qui non alia de causa eum oderant nisi quod tantus esset, magno animo contempsit. Et cum aliquando quædam ejus generis quæ mihi evenissent, apud eum cum dolore depromerem, adducta fronte, Filii, inquit, Dei sumus: exules sumus: libertatem maximam hic consecuti sumus, quid ulterius deberi nobis putas?

putas? Tantum vellem,ut vel quidam eum irritaſſent parcius,aut ipſe rarius eorum meminiſſet.Nam contemptu vindicari poterant.Famam enim,eruditionem, mores,ingenium, ut longe ſupra cæteros evexerat, ita longe ab imperitorum contemptu & laudibus in tutum receperat.Quorum male dicta ægre ſi feras,finem ſuum conſequuntur: ſpreta, aut ſi riſu ulciſcaris, exoleſcunt & infamiam autoribus relinquunt.Adde quod reſponſo ſerio & gravi magis irritantur Sane ex omnibus quos eruditionis cauſa habuit infenſos, nemo fuit, qui, non dicam, paria in maximis cum eo fecerit,ſed qui tria Publii monoſticha, quæ me in ſtuporem ſæpius dederunt (neq; ignoro quid tu judices) aut duo Dionyſii Catonis diſticha,eadem venuſtate hactenus repræſentaverit.Probitate,pietate, caſtitate,vitæ temperantia,contemptu fortunæ, à qua ſemper generoſitate animi ac magnitudine ſe vindicavit parem non habuit. Nobilitatem adverſus quam aliquid licere ſibi voluit improbitas, non ſcriptis tantum, ſed & vita, quotidiana conſuetudine, moribus,geſtibus, verbis ſingulis, præclariſſime tutatus eſt, quæ invicta argumenta ſunt. Majeſtatem enim nemo mutuatur,ſed exhibet. Et ut vixit,ſic deceſſit. Amicorum omnium, inter cæteros & tui, ut ex Raphelengianis viris doctiſſimis probiſſimiſque, quos ſupremam voluntatem ſuam exequi voluit, præcepit, rationem habuit. Cæteris, τὸ κλαίειν καὶ οἰμώζειν reliquit. Pædagogica ingenia ad arrogantiam ac oſtentationem nata, odio fatali proſequi ſolebat, neque unquam inter ſuos habuit, quibuſdam domo & familiaritate ſenſim interdixit. Atheos, & qui de verbo Dei parum reverenter loquerentur aut ſentirent, odio inexpiabili proſequebatur, quos ſeveritate vultus & intuitu averſabatur, ut ne mentionem quidem ferret. Et non unum novi quem ex vultu oderat, qui & poſtea judicium illius confirmarunt. Plurima denunciavit nobis quæ quam plurimis poſt obitum illius annis exitus probavit, quod diebus prope ſingulis in multis experimur. De calamitate Reipublicæ poſtrema ac recentibus his malis, quorum vix initia videmus, plurima prædixit: quæ quo eventura ſint expecto. Verſiculos non paucos, ſenex, admodum invitus ac quorundam importunitate victus, edidit, quos ſenium ſpirare ac languere querebatur. Nos & Græcos vere & Romanos eſſe ſcimus, nam hoc proprium habebat. Jambi enim, quos edidimus, Morales, ſicut ſponte ſcripſit, ita extra aleam ponendi ſunt. In quibus τὸ ἡρωικὸν καὶ δεινὸν, ſplendide ἐπιπολάζει. Græcos, paucos numero quos ſcripſit, ab antiquitate ſcriptos dicas. Nam quos vellet ex antiquis, ut volebat, exprimebat. Expedite & prompte, ſed indifferenter Latine loquebatur. Quod initio moleſtum illi erat: quia Galli lingua ſua ſæpius utuntur. In Epiſtolis quas concitatior aut tanquam editurus ſcripſit, admirandus ſplendor καὶ αὐτοφυὴς δεινότης, vere ei propria, reſplendet: ut ex magnitudine fortunæ ſuæ & Scaligerorum dignitate loqui videatur. In cæteris quæ ad amicos & ex tempore ſcribebat, ſumma caſtitas ſermonis & ſimplicitas elucet. Nam & raro circumducit, & nominibus plerunque verba ſingula ſubjungit, quod quemadmodum exiguam, ut Rhetores loquuntur, compoſitionis curam arguit, ita nihil minus quam anxietatem teſtatur, & interdum maxime eſt inimitabile. Quanquam de idiotiſmis ejus ſcio quid inepti homines objecerint, noluiſſe tamen edi omnia, quæ ita ſcripſit, cætera evincunt. Autorem nullum Græcum aut Latinum legit, quem non πρὸς ἀθέτησιν & deſignandam culpam, obelo notavit. Sed &

locorum

locorum emendationes, & interdum διττὰς χρήσεις, & μονήρεις λέξεις, & τὰς συμφωνίας, tam quæ res, quam voces spectant, & τὰς μεταθέσεις, aliaque id genus, sedulo in margine aut calce libri quem legebat, semper designabat, quales habeo non paucos. Testamentum bis condidit: semel ante annos aliquot Latine: semel, ac postremo, Gallice, non paucis immutatis, quo & discessit. Nam ne veteri discederet periculum non erat, quia voluntatem suam ut nonnunquam, quod jam dixi, immutabat, sic mutatam semper testabatur. Scripta propria & Patris, quæ adhuc imperfecta erant, aut quæ edi alia de causa noluit, in publica Bibliotheca, cui præsum, servantur. Quæ vero edi iterum voluit, aut emendata reliquit, fidei meæ credidit. Inter reliqua sunt & πολυθρύλλητοι illi Julii Scaligeri in libros De Historia Animalium Aristotelis Commentarii, de quibus ipsa verba hic ponam: *Schedia Patris mei in dolio condidi, una cum Commentariis ejus in libros Aristotelis De Historia Animalium, quos maximi fecerim à Daniele Heinsio accurate recenseri, & Prolegomenis præmuniri, ut ita in publicum emittantur: quod ut faciat, eum etiam atque etiam rogo. Quod si quid obstiterit, quo minus Heinsius illam editionem præstare possit, tunc illi Commentarii intra Bibliothecam publicam contineantur: donec idoneus reperiatur qui editionem illam digne curare possit.* Quæ in utroque testamento sic leguntur. Atque in hoc opere non minus diligenter quam sollicite versari cœpimus: quantum tamen hactenus colligere potui, plura sunt, vel transposita, vel mutila, vel alieno loco posita, vel nondum absoluta, quam ut sit speranda editio. Quod non ignorasse τοῦ μακαρίτου existimo, qui non semel hoc nobis confessus est. Ut vehementer mirer, cur sperare ab alio voluerit, quod tanto ipse temporis spatio pro deplorato habuit. Non quin edi possit, sed quod in tanti viri opere, non pauca, vel aliena, vel ab ipso nondum expolita, ideoque existimatione tanti hominis indigna, sæpius edenda essent. Quod non temere ipsi committemus, qui non ignoramus, quantum permiserint sibi, quantum maximorum hominum existimationi detraxerint, qui posthuma eorum scripta divulgarunt, quod Cujacio & aliis hoc tempore evenit. Utinam adessem tibi! Multum opera, consilio, eruditione, ac judicio, juvare nos posses. In hoc opere præsertim, in quo multa sunt δαιμόνια & plane tali viro digna, qui nusquam tam libere, ab Aristotele, quem solum semper coluit præ reliquis, dissensit. Habes, vir maxime ac amicissime, non modo nisi fallor quod optabas, sed &, quod fortasse nolles, omnia ἀτάκτως, καὶ καθωμιλημένως, ut in mentem quæque veniebant. Restat, ut uterque nostrûm firmiora, partim quidem è memoria virtutis tanti viri, partim ex amore ejus, quo, dum viveret, nos prosecutus est, solatia petamus, ita enim magis nos conjungi puto. Nam ut alterum præ reliquis dum vixit admiratus est, ita alterum tenerrime dilexit. Vale, & amare me, ut soles, perge, ô maximum ætatis nostræ decus, & qui omnium judicio, sublato ex humanis rebus illo Sole, Rex & Princeps rei literariæ relictus es. Lugduni Batavor. XXVIII Martii cIↃ IↃ c IX. Iterum Vale. Et ut cum Amplissimo Thuano, hæc communices, à te peto, qui & quanti fecerit τοῦ μακαρίτου & me amet, satis nosti.

Meminit hujus Epistolæ Jacobus Augustus Thuanus libro De Vita sua II his verbis: *Cum eo erat Silvius Josephi grandior natu frater, ad quem Julius Pater poeticam scripsit, homo bonus, neque illiteratus, qui Commentariorum Patris in libros*

libros Aristotelis De Historia Animalium mentione injecta, rogatus fuit à Thuano, ut eos recenseret, nec diutius publico invideret. Quod & ille in parte fecit, libro decimo publicato, quem Jo. Stephano Durantio Senatus Tolosani primario Præsidi dedicavit. Certe, post Silvii obitum in Josephi manus venerunt, qui eos secum in Batavos asportavit, & Danieli Heinsio alumno suo moriens vulgandos reliquit. Sed ita confusos & incastigatos, sicut ipse postea Heinsius ad Casaubonum scripsit, ut de eorum editione desperetur.

JOSEPHI SCALIGERI
Opera Impressa.

Animadversiones seu Notæ in Senecæ Tragœdias 8°. *Lugd. Bat.* 1611. & 1621.
Com. & Castigationes in Virgilii Appendicem & Vitam, & veterum Poetarum Fragmenta 8°. *Lugd. Bat.* 1595.
Conjectanea in Varronem de re Rusticâ, & Notæ in Librum de Linguâ Latinâ 8°.
Castigationes in Valerium Flaccum.
Castigationes in Sext. Pomp. Fest.
Elenchus Trithesii Nicol. Serarii.
Ejusdem in Scaliger. Animadvers. Conf.
Notæ & Castigationes in Eusebii Chronicon Fol. Amstelod. 1658.
Elenchus utriusque Orationis Chronologicæ Dan. Parei.
Conjectanea in Nom. Dionysiaca.
De Emendatione Temporum, & Veterum Græcorum Fragmenta, cum Notis Fol.
Commentarii in Ausonii Opera 8°.
Cyclometria Elementa duo cum Appendice.
Opuscula diversa Græca & Latina cum notis in aliquot veteres Scriptores.
Emendationes ad Theocriti, Moschi, & Bionis Idyllia 8°.
Libellus Hippocratis de Ossibus cum Notis.
Epigrammata & Sophoclis Ajax Lorarius 8°.
De Scaliger. Famil. Discurs.
Jambi Gnomici 8°.
Florilegium Epigrammatum Martialis, cum Versione Græcâ.
Comment. in Catullum, Tibullum, & Propertium 8°.
Dissertatio de re Nummaria 8°.
Notitia Galliæ.
Poemata Omnia 8°.
Castigationes & Notæ in Manilii Astronomicon 8°.
Epistolæ Omnes.
Scholia ad Erpenii Proverbia Arab.
Diatriba de Arte Critica.

VITA
HUGONIS GROTII.

FUISSE ante secula aliquot plures in agro Delphensi, vulgò Delphlandia, illustrium familiarum arces, seu domos gentiles, quæ per injurias bellorum, tam finitimorum, quàm civilium, partim incendiis, partim devastationibus periêre, apud eos constat, qui illorum temporum res scriptis suis complexi sunt. Neque dubium illis est, fuisse inter eas & arcem Crayenburgiam, cognomini genti propriam, Delphos inter & Hagam sitam ad orientem illius fossæ, quæ Corbulonis creditur & Lugdunum Batavorum ducit, eodumque vel non longè ab illo loco, ubi hodie ea conspicitur domus, quæ Crayenesta vulgò dicitur, & à viro amplissimo Herberto Beaumontio, Proceribus Hollandiæ & Westfrisiæ à Secretis, possidetur. Ut & hanc domum, Crayenburgicam puta, illam fuisse, ex qua originem suam traxit, vel potiùs una eademque cum illa fuit ea familia, quæ hodie Grotiana dicitur, ex non obscuris indiciis colligitur, desumto Grotii nomine ex Belgico *de Groot*, quod propriè Magnum significat, & jam quadringentis abhinc annis illi familiæ inditum fuit ob eximium aliquod, uti credibile est, in patriam meritum; nam fuisse eos jampridem, qui ex eo stemmate nati sunt, ut patriæ suæ amantissimos, ita & juris publici strenuissimos, vel cum periculo suo assertores, ex publicis monumentis satis constat. Hi, destructâ cum pluribus aliis arce Crayenburgiâ, cùm tutiores sibi sedes quærerent, in proximam tandem urbem, Delphos dictam, se recepere, ibique honorificè excepti, & ad primarias urbis dignitates admissi, perceptos honores, sub eodem Magni cognomento in posteris suis ad ætam usque nostram continuavere, retentis semper Crayenburgicæ gentis insignibus, quæ etiamnum familiæ Grotianæ, & quidem ei soli propria sunt, tanquam certissimis originis suæ documentis. Ex hac progenie ortus Hugo Grotius, apud Belgas, *de Groot*, natus est in urbe Delphis Batavorum, quæ inter primas est earum civitatum, penes quas esse jus supremæ in Hollandia potestatis, extra controversiam est. Natalis ei fuit dies decimus mensis Aprilis anni millesimi quingentesimi octuagesimi tertii, resurrectioni Dominicæ eo tempore sacer. Patrem habuit Joannem *de Groot*, ejusdem urbis Consulem, & Academiæ Lugduno-Batavæ Curatorem, ad quem exstant Lipsii Epistolæ, illustris Viri Jani Dousæ versus, & non pauca aliorum monumenta ejus nomini inscripti. Matrem habuit Alitam ab Overschie, ex primoribus ejusdem civitatis ortam.

Avus

Avus ei fuit ille Hugo *de Groot* qui ex illustri Cornetziorum gente prognatus, primus Grotianum nomen in familiam suam transtulit. Quippe cùm circa annum trigesimum seculi decimi quinti in Diderico *de Groot* ejusdem itidem civitatis Consule, & non paucis deputationibus satis claro, defecisset stirps masculina, filia ejus Ermgarda *de Groot*, domûs satis opulentæ hæres, viro Nobilissimo Cornelio Cornetzio, qui genus suum ex ea Cornetziorum prosapia ducebat, qui sub Ducibus Burgundiæ ex Gallia in Belgium migraverant, nuptura, matrimonium non iniit, nisi factâ conditione, ne, qui ex eo nascerentur masculini sexûs liberi, alio quàm Grotiano nomine nuncuparentur; ita natus Hugo *de Groot*, ejus Hugonis, de quo loquimur, avus, vir supra quam ea tempora ferebant, Latinarum, Græcarum & Hebræarum quoque literarum sciens. Utriusque familiæ Grotianæ scilicet & Cornetzianæ, nomina, insignia, facultates & honores conjunxit, redintegratisque in eo pristinis Grotianæ domus dignitatibus, quæ jam ante tria secula in ea familia velut hæreditaria fuerant, & in parentem ejus, extra Hollandiam natum, conferri non potuerant, Senatoria & Consularia munia magno cum populi applausu accepit & gessit. Uxorem duxit Elselingam Heemskerkiam, ex ea Heemskerkiorum domo ortam, quæ antiquitus inter nobilissimas Hollandiæ habita, præter alios eminentes viros & Jacobum Heemskerkium patriæ dedit, qui rem strenue gerendo ad Calpen occubuit. Per liberorum suorum matrimonia nobilissimis etiam domibus, ut sunt Almundana, veniens è Toparchis Stridenis in Hollandia, Renessia atque Utenengia apud Trajectinos se innexit. Sed ut ab avo ad nepotem, id est, Hugonem nostrum redeamus; vix credi potest, quàm ingentia à primâ infantia sua liberalis indolis, eminentis spiritûs, & indefessæ industriæ specimina dederit: neque à parente viro literatissimo in tanta spe neglectus, sed ante septimum ætatis annum præceptoribus erudiendus datus, tantos apud eos profectus fecit, ut ante nonum vitæ suæ annum versus fundere inceperit, ante duodecimum in Academiam Lugduno-Batavam deductus fuerit, ubi non tantùm Philosophiæ, Astrologiæ & Matheseos, sed & Theologiæ, & Jurisprudentiæ tam fidelem navavit operam, ut tribus annis ibidem transactis, omnibusque, quibus se applicuerat studiis absolutis, vix quindecennis in comitatum Illustrissimi viri Joannis Oldenbarneveldii Reipublicæ Hollandiæ Assessoris, & ad invictissimum tunc Principem Henricum Magnum Legati in Galliam proficiscentis se dedit. Ibi gradum in Jure consecutus, & ab Augustissimo Rege non torque tantùm aureâ, sed & effigie regiâ, ob incomparabilem in ista ætate eruditionem donatus, ingentem sui & profuturam aliquando existimationem reliquit; in patriam reversus forensibus se rebus admovit. Ante decimum septimum ætatis annum causas publicè egit, & ante vigesimum quartum ad Fisci advocationem ab Hollandiæ Zelandiæque Ordinibus vocatus est. Eo in munere tantâ se prudentiâ, curâ atque integritate gessit, ut non tantùm auctum ei à Proceribus Hollandiæ salarium, sed & ultrò in superiore Judicum consessu locus promissus sit. Sed ad altiora natus, & Majorum uti apparuit exemplo, rebus publicis destinatus, vacantem per obitum Eliæ Oldenbarneveldii, qui fratri Joanni Oldenbarneveldio tunc Procerum Hollandiæ Assessori in hoc munus successerat, adsessuram Civitatis

 Rotteroda-

Rotterodamensis à Rectoribus ejusdem urbis, quæ secundum Amstelodamum plurimum in ærarium publicum confert, oblatam ex amicorum consilio & assentientibus Hollandiæ Proceribus, accepit anno post mille sexcentos decimo tertio, & ætatis suæ trigesimo. Diviserat jam tunc temporis, non plebis tantùm, sed & Magistratuum, Procerumque animos, orta ante annos aliquot de prædestinatione & annexis ei quæstionibus controversia, aliis absolutam ex Joannis Calvini, aliis conditione subnixam ex Erasmi, Castalionis, Philippi Melanchthonis & aliorum sententia amplectentibus. Fovebaturque non Pastorum tantùm, sed & aliorum hominum res novas molientium artibus ea dissensio, adeò ut non obscurè pateret, magni aliquid per discrepantias illas tentari & non minùs Reipublicæ quam Ecclesiæ vim intendi: quibus perpensis & collatis cum iis, quæ in casu non absimili Lycestrianis temporibus agitata erant, oblati sibi ministerii functionem exercere recusavit vir perspicacissimus, nisi sub conditione, ne in potestate Magistratûs Rotterodamensis foret, eum unquam invitum ab eodem removere. Hac lege initam adsessuram tantâ diligentiâ tantâque fidelitate exercuit, ut neque legitimi, id est, veteres, neque novi Magistratus quidquam in ministerio ejus invenerint, quod carpere aut accusare possent. Per eam functionem non in conventum tantùm Ordinum Hollandiæ introductus, sed & pars factus est consessûs Curatorum Reipublicæ, qui velut vicariam Ordinum Hollandiæ potestatem exercent, eorumque nomine, & Fœderatorum Conventum frequentare solent. Cùmque jam ante annos aliquot in gratiam navigationis Indicanæ de jure istius commercii libellum scripsisset, maximæque super ea re contentiones Anglos inter &

1613. Batavos mercatores ortæ essent, componendis eorum controversiis, in Britanniam missus est; ubi & ab ipso Rege Jacobo sapientissimo sui seculi Principe, & ab eruditis ejus insulæ viris non exigua benevolentiæ signa accepit, propioremque amicitiam contraxit cum viro doctissimo Isaaco Casaubono, quem hactenus non nisi per literas suas coluerat. Gliscebant interim crescebantque indies super diversitate dogmatum discrepantiæ. Jam pervenerant factiosæ dissensiones à Pastoribus ad plebem, à plebe ad Magistratum, à Magistratu ad Ordines Hollandiæ veros & summos Reipublicæ Rectores, ab Ordinibus ad Principem Mauritium, (cujus parens Gulhelmus Arausionensium Princeps in eadem præfectura constitutus, quoties ad eum similes de Religione quæstiones delatæ erant, semper testatus erat, earum cognitionem non ad se, sed ad Ordines cujusque Provinciæ pertinere;) à Mauritio ad Delegatos fœderatorum, quibus nihil juris esse in singularum nationum subditos, jam sæpe demonstratum erat, & demonstratum est apertiùs, nemine postea contra nitente. Neque deerant inter ipsos Magistratus, ipsosque Reipublicæ Proceres, qui incontestabile in res Ecclesiasticas Ordinum Hollandiæ arbitrium ad eosdem Delegatos deferrent. Illi auctoritate Principis Mauritii nixi, omnia jura in se trahere, Proceres Hollandiæ, qui plus quàm dimidiam partem subsidiorum in ærarium publicum conferebant, quorumque opibus nonnulli eorum ad commune fœdus perducti erant, subditorum instar habere, optimum & fidissimum quemque è sede Magistratûs depellere, Oldenbar-

29. *Aug.* 1618. neveldium, Hogerbetium & Grotium hunc nostrum, illum universæ Hollandiæ, horum alterum civitatis Lugdunensis, alterum Rotterodamensis Assessores

ſores in cuſtodias trahere, delegatos illis judices dare, illegitimo modo accuſare, indefenſos damnare; Oldenbarneveldium ſeptuageſimum ſecundum ætatis annum agentem capitali ſupplicio plectere, reliquos duos ad perpetuos carceres mittere, & omnia eorum bona publicare: nitentibus contra & vim auctoritati ſuæ inferri fruſtra clamantibus ipſis Hollandiæ Ordinibus, donec optimis quibuſque à muneribus ſuis dimotis, noviſque in eorum loca contra leges impoſitis, omnia pro libidine eorum agi cœpêre qui iſtius novitatis auctores erant. Ita captus Hugo Grotius, vir innocentiſſimus & patriæ ſuæ, libertatiſque publicæ amantiſſimus, poſtquam novem per menſes detentus Hagæ fuiſſet, eorumque ſex elapſi eſſent in conquirendo infenſiſſimos quoſque, quibus judicum munus tutò committerent, treſque reliqui in formandis accuſationum capitibus eſſent conjuncti, interdicto interim uxori, liberis, parentibus, conſanguineis & amicis, ne adire, alloqui, aut ullum operam præſtare captivo, quamvis periculoſè ægrotanti, ne quidem coram ipſis judicibus liceret. Damnatus tandem ad carceres perpetuos, bonaque ejus publicata ſunt. 18. *Maji*. 1619.
Quod cùm oſtenſum judicibus eſſet per leges patriæ non licere, niſi in damnatos Majeſtatis, anno poſt latam ſententiam pronuntiatum ab iis eſt, ſibi, dum ferrent ſententiam, nullam aliam mentem fuiſſe, quàm Grotium, alioſque Majeſtatis fuiſſe reos. Inde Lupeſteynium Hollandicæ ditionis caſtellum in 6. *Jun*. 1619.
confinio Geldriæ inter flumina Moſam & Vahalim ſitum, finiendæ in pedore carceris vitæ tranſportatur. Ubi poſtquam ultra ſeſquiannum ſuſtentatus bonis uxoris, aſpernantis judicum largitionem, qui vicenos & quatuor in diem aſſes alendo captivo, totique ipſius familiæ aſſignaverant, ſtudiis præcipuè impendiſſet, plurimaſque ab iis, qui cuſtodiæ ejus præerant injurias perpeſſus fuiſſet, tandem Dei Opt. Max. indignam viri ſortem miſerantis beneficio, & uxoris Mariæ Reygersbergiæ, ex primariis Zelandiæ familiis ortæ, Petrique Reygersbergii Veriani Conſulis, qui non inutilem Patriæ & Naſſaviæ domui navaverat operam, eamque ob cauſam Lyceſtrianis temporibus ab inimica factione ejectus oppido exulaverat, filiæ, virilis animi, & ſupra ſexum ſapientis Matronæ, operá priſtinæ libertati redditus eſt; incluſus quippe ciſtæ quæ tranſportandis libris jam aliquoties inſervierat, & à cuſtodibus ipſis in navem deductus Gornichemum proximum caſtello oppidum vectus, & in 22. *Mar*. 1621.
domum delatus eſt optimi ibidem civis Davidis Daetzelarii, digniſſimi vel ob hoc unum in perditiſſimis temporibus factum, cujus nomen omnibus bonis innoteſcat. Ibi ſumtis cœmentarii cujuſdam veſtibus, primùm Antuerpiam, inde Lutetiam ſe recepit, ubi per abſentiam Regis ab ipſius Miniſtris, poſtea & à Rege ipſo benigniſſimè exceptus, & annuo donativo honeſtatus, ſedem quieti & ſtudiis ſuis poſuit, ſemper intentus patriæ & popularibus ſuis, ubi quid negotii illis apud aulam eam eſſet, conſilio, operâ, & quâ pollebat apud nonnullos Miniſtros regios gratiâ inſervire ac prodeſſe; quamvis non ignoraret, eos, qui ibi res Fœderatorum curabant, nihil intentatum relinquere, quo Regis animum ipſi infeſtum redderent, ſed fruſtra laborabant apud Principem nihil ignorantem eorum, quæ annis cIↄ Iↄc xc i i i & cIↄ Iↄc xix in Hollandia acta erant: quin dixiſſe non ſemel fertur, mirari ſe virtutem hominis, qui tam malè in patria habitus, non deſineret tamen ei, ſubditiſque ejus benevelle, imò quocunque etiam poſſet modo benefacere. Primum operum,

quod

quod post receptam libertatem edidit, fuit Apologeticus sive defensio, non tam sua, qui non potuerat peccare in exsequendis iis, quæ sibi à Superioribus suis mandata erant, quam eorum, qui legitimo modo creati, legitimo jure Reip. Hollandicæ annis decimo octavo & nono præfuerant. Quo comperto Fœderatorum Delegati, neque ignorantes suas in eo libro artes, illatamque Hollandiæ vim detegi, cùm nihil haberent, quo expressam in eo veritatem redarguere aut refutare possent, usitatâ jam diu violentiâ utentes, proscriptionibus eum persecuti sunt: quod brutum fulmen, cùm per Christianissimi Regis tutelam, qui eum in fidem suam receperat, evanuisset, nihil aliud eo actum est, quàm quod Grotio vita securior reddita, typographorum eos libros vendentium duplicatum lucrum, & aucta adeò sit legentium curiositas, ut, defæcatis multorum regentium oculis, eorum auctoritas non tantum publica, sed & in conventu ipsorum Procerum, imo & contra ipsos Fœderatos postea valuerit. Mansit ibi per annos undecim, amatus universim, consultusque sæpe à Prioribus regni super rebus maximi momenti. Donec pertæsus vitæ nimis otiosæ, postquam plus semel ad ministeria publica, non à Serenissimo tantùm Daniæ Rege Christiano Quarto, sed & à Gustavo Magno vocatus esset: certus sedes mutare, primùm in patriam redire constituit, ubi mortuo Mauritio Arausionensium Principe, frater ejus Fredericus Henricus ad gubernaculum Reipublicæ admotus, non mitioris tantùm regiminis, sed & pristinæ in administranda Republica libertatis spem dederat, ipsique jam pridem Grotio animi sui affectum per literas testatus erat, credebaturque à non paucis, quæsiturus sibi gloriam ex tanti viri tam injustè damnati in integrum restitutione; sed ut plerumq; apud animos eorum, qui Principum consiliis præsunt, utilia honestis prævalent, neq; deessent qui ipsi ante oculos ponerent, quàm periculosum rebus suis foret, hominem, tam pertinaciter libertatis ac patriæ suæ amantem, iterum ad Rempublicam admittere, potentiæ suæ quàm existimationi consulere maluit, & Proceribus super mansione Grotii, in Hollandiam reversi circa finem anni clↃ Iↄc xxxii deliberationibus, iis accessit, qui interdicendam illi in patria habitationem opinabantur: ita coactus iterum patriâ suâ excedere illustris exul Hamburgum Hanseaticarum urbium præcipuam se contulit, mansitque ibi, captus amœnitate loci, & affluentium undique eruditorum virorum allocutionibus, donec, post multas diversorum Germanici Imperii Principum requisitiones honestis modis excusatas, tandem, sed mortuo jam Gustavo Magno, Reginæ regnoque Sueciæ operam suam sub nomine Consilarii Regis, & ad Christianissimum Galliarum Regem Ludovicum decimum

1634. tertium Legati obstrinxit. Sic iterum in Galliam reversus est, non tam dignitate legationis, quàm eruditionis & virtutum famâ conspicuus. Invitis quidem & contra nitentibus, quos in patriâ habebat, adversariis, qui om-

1635. nes vires apud Regem, ejusque Ministros intendebant, ne damnati apud se hominis actiones per admissionem in eam dignitatem justificarentur; sed frustra, ut jam dictum est. Laborabant apud aulam, non ignaram eorum, quæ super hac re contra ipsius Regis consilia, toties per Legatos suos patefacta, apud Batavos acta erant. Neque adeò obscurè scriptus erat ipsius Grotii Apologeticus, ut quenquam, vel mediocriter humanarum rerum gnarum, latere posset, quàm iniqua in eum sententia lata esset. Et tunc quidem officii sui crede-

credidit Rotterodamensis urbis Rectores acceptæ à se Legationis certiores reddere, quo scilicet liberati ab iis, quas cum eo pepigerant conditionibus, vacanti ab eo demum tempore urbis suæ adsessuræ providere possent: uti fecere, eligendo in ejus locum amplissimum ac disertissimum virum Simonem Beaumontium, Herberti Beaumontii, de quo supra locuti sumus, patrem. Mansit itaque ibi, & iis, à quibus, & ad quos missus erat pariter gratus, præcipuum tempus suum impendebat partim ministerio Legationis, partim studiis, partim allocutionibus eorum, qui videndi eum & consilia sua cum eo sociandi gratia ab omnibus Europæ partibus confluebant. Omnibus fores, omnibus mensa, omnibus officia ipsius patebant, ne iis quidem exceptis, quorum parentes, post multas illatas ipsi injurias, & carceris & exsilii authores fuerant. Ibat in annum undecimum ejus Legatio, cùm Majorenni jam & ad Regni administrationem vocatæ Christinæ Gustavi Magni filiæ ministerii sui rationem redditurus in Suediam proficiscens Grotius per Hollandiam iter carpsit, jamque Rotterodamum veterem habitationis suæ sedem pervenerat, magno ibi civium applausu & favore exceptus, cùm inimici non contenti iis, quibus eum tamdiu persecuti opprobriis & injuriis erant, obire suarum partium domos, quos poterant ad se trahere, omnem lapidem movere, ne Ordines Hollandiæ, tunc forte congregati, per terras & urbes suas transire Grotium impunè paterentur: sed mutata erat rerum facies. Plurimi eorum, qui anno CIↃ IↃC XVIII statum Reip. concusserant, jam è vivis decesserant, nonnulli eorum, qui eodem anno à dignitatibus suis dimoti fuerant, moderatione Principis Frederici Henrici revocati ad pristina ministeria erant, quique novi ad Remp. accesserant, ut factionibus non interfuerant, discernendæ veritati magis capaces erant. Ita factum est, ut referenti in conventu Procerum Hollandiæ Jacobo Catsio, eorum tunc adsessori, quid sibi super ea re dictitatum esset, responsum à Proceribus sit, vano timore liberaret homines, nimium meticulosos, ipsis curæ fore, ne quid Respublica detrimenti caperet. Amstelodamum interea pervenerat Grotius, inde Hamburgum petiturus; neque enim affectabat ullis se civitatibus videndum præbere, nisi quarum transitum evitare non poterat. Consulatum in ea civitate eo tempore obtinebant viri sapientes & moderati Petrus Hasselarius, Andreas Bickerus, Gerbrandus Pancratius, & Guilhelmus Backerus, qui de adventu in urbem suam Grotii certiores facti, neque dissimulare cupientes, quanti facerent virum, tam solidè eruditum, tam bene de patria meritum, tamque illustri per totum terrarum orbem famâ celebrem, sine cunctatione eum adiere, optima quæque officia ei obtulere, publico convivio excepere, & navem itineri ipsius aptari curavere: ita rursum patriâ nunquam sibi postea videndâ excessit vir excellentissimus. Hamburgum maritimo, terrestri itinere Lubecam petens, honorificè à Magistratibus utriusque civitatis exceptus fuit. Inde Wismariam Pomeranì Ducatus oppidum, Suedicis præsidiis occupatum, pervenit. Erat eo tempore non longè ab ejus portu cum ingenti classe Wrangelius Comes, Regni Suedici Archithalassus, qui de adventu tendentis in Suediam Grotii certior factus, continuò navem bellicam, promovendo ipsius itineri, ad eum misit, eâ Calmariam Grotius venit, inde Holmiam petiturus; quo comperto Regina, quæ tunc forte Upsaliæ erat, magnoque jam diu videndi Grotii desiderio tenebatur,

idem ſequenti die rediit, auctamque debilitatem, ſudoremque lethalem, & reliqua deficientis naturæ ſigna agnovit, actum eſſe de ejus vita, jamque in agone mortis verſari pronunciavit, in eo cùm eſſet ſtatu circa nonam veſpertinam vocatus ad eum acceſſit Theologiæ Doctor ac Profeſſor, nec non Verbi Divini ibidem Miniſter Joannes Quiſtorpius, qui poſt habitos aliquos cum eo ſermones ſuper fragilitate humana, multifariis mortalium peccatis, neceſſariâ eorum pœnitentiâ, Deique Opt. Max. in iiſdem condonandis propter merita Chriſti immenſâ clementiâ, quæque his ſimilia morientibus proponi ſolent, ad preces ſe convertit, quarum verba complicatis manibus, ſubmiſſa voce ſecutus Grotius, paulatim deficere, auditumque primò, mox & viſum perdere incepit, nec multo pòſt ſub ipſo puncto mediæ noctis placidè exſpiravit. Inteſtina ejus æneo vaſi incluſa ibidem in loco honoratiſſimo Eccleſiæ Cathedralis ſepulta ſunt. Corpus ipſum balſamo conditum in urbem patriam Delphos Batavorum transportatum, ibique non ſine ingenti exſequiarum pompâ proavûm ſepulchro, quod in choro ædis novæ à dexteris celeberrimi Arauſionenſium Principum monumenti reperitur impoſitum eſt. Erat formâ corporis vulgarem non multùm excedente, facie ſatis pulchrâ, colore nitido, naſo in aquilinum verſo, oculis ſplendidis, vultu ſereno, membris compactis, & robuſtis adeò, ut in ambulando, currendo, ſaltando, in eâ quâ erat ætate, vix quenquam ſibi parem reperiret. In rebus agendis ſerius, apud amicos hilaris, apud omnes affabilis erat: quâ verò induſtriâ, quo ingenio, quo judicio, quâ pietate in Deum, amore in proximum, charitate in patriam præditus fuerit, apertiùs ex ipſius ſcriptis, quàm ex aliorum teſtimoniis colligetur. Liberos diſcedens reliquit quatuor, filios tres, & filiam unicam, quorum Cornelius ac Didericus, ille natu maximus, hic minimus poſt obitos in militiâ Tribunatus, aliaſque cum laude dignitates ambo jam olim cœlibes obiere. Filia Cornelia, etiamnum ſuperſtes poſt obitum patris nupſit Joanni Barthoni Vicecomiti de Mombas, primariæ apud Pictones nobilitatis & illuſtriſſimis Galliæ familiis inſito. Hic à primâ adoleſcentiâ, more Gallicæ nobilitatis, nomen ſuum militiæ dedit, & poſt varios geſtos in patriâ honores ac dignitates tandem ad Tribunatum equeſtrem evectus, in gratiam uxoris, aerem Gallicum non ferentis, in Hollandiam migravit. Ubi vir ingenio pollens, manu ſtrenuus, rei militaris longâ experientiâ ſubactus, inter primos equitum Magiſtros adſcitus ad majores dignitates aſſurgebat, ſed incertùm, ſuo an ejus, cui ſe per matrimonium innexerat, familiæ fato, captus, damnatus, vix difficili fugâ capitali ſe periculo ſubduxit. Petrus de Groot ejuſdem Hugonis filius ſecundus, patriæ ſuæ luctuoſo funere nuper admodùm ereptus apud bonos triſte ſui deſiderium reliquit. Hunc parens à teneris patriæ ſuæ ac togæ dicaverat, idcirco ut gentis ſuæ moribus ac genio imbueretur, eum in Hollandiam anno cIↃ IↃc XXIX. miſit; illic ſub Thedoro Schrevelio, Scholæ Lugdunenſis Rectore, ſtudiorum ſuorum fundamenta jecit, deinde adultior in Philoſophia Caſparum Barlæum, in Hiſtoriis & Politica Gerardum Voſſium, & in Juriſprudentia Joannem Corvinum audivit. Poſthæc anno cIↃ IↃc XXXVII. omnigenâ eruditione inſtructus in Galliam ad patrem reverſus eſt; ubi non tam annis, quàm prœcoci ingenio ac judicio rebus agendis maturior, non inutilem

28. *Aug.* 1645.

1672.

I i i parenti

parenti sæpe præstitit operam, tam in visitandis amicis & expiscandis aulæ arcanis, quàm componendis legationis literis, cum temporis angustia aut absentia patris id exigerent. Anno sequenti in patriam reversus, aliquamdiu rebus forensibus animum admovit, publicis tamen commodis quàm privatis inservire propensiorem. Sed nulla spes erat, ut ad Reipublicæ clavum tantorum stemmatum patritius juvenis admitteretur ab iis, qui parentem virum integerrimum, ad perpetuos carceres damnaverant. Idcirco vitam privatam egit, donec pace Monasteriensi restitutus in Palatinatum suum Serenissimus & Sapientissimus Princeps Carolus Ludovicus, Sacri Romani Imperii Elector hoc nostro uti voluerit, qui res suas apud Præpotentes Fœderati Belgii Proceres administraret. Cum paulatim in patria verteretur rerum facies, tandem anno CIↃ IↃC LX oblatam sibi adsessuram civitatis Amstelodamensis septem annos summâ fide ac industriâ gessit. Anno LXVIII à Fœderatis Ordinibus Legatus ad Reges Septentrionales missus, primùm Hafniam appulit. Postquam Ordinum mandata esset exsecutus, à Daniæ Rege Frederico Tertio, benignissimè exceptus & dimissus, Holmiam pervenit. Hic à Carolo XI, & universo regni Senatu, magno honore habitus, ultra annum permansit, cùm mortuo in Galliâ Legato Guilielmo Boreel ad Christianissimum Regem ab Ordinibus Delegatus domum evocaretur, ubi Adsessuram Civitatis Rotterodamensis, paternam olim provinciam, à Rectoribus ejus oblatam, suscepit. Legationes omnes, præcipuè Gallicam, summo labore, summâ industriâ, & mirificâ vigilantiâ, non sine magno Fœderatorum Procerum applausu obivit, quibus utpote spectata erat ejus fides & sedulitas, hostium arcana, & insidias, vimque, quam in patriam molirentur, indagare sagax, ac patriæ Rectoribus significare prompta. Tandem in patriam reversus, & in Conventum Fœderatorum Delegatus, ex eo honorum culmine à fatali illo Bataviæ turbine, quem rabida, & tumultuans plebs conciverat, deturbatus, & cum optimis & sapientissimis patriæ Rectoribus dignitatibus suis est exutus. Nec sic satiatus est furor; nam vix eluctatus manibus sicariorum, qui pugiones in necem ejus acuerant, amicorum consilio, & circumstrepentibus undique periculis, persuasus est tempori cedere, & aliquamdiu, donec istæ consilescerent turbæ, patriam relinquere. Primùm Antuerpiam celeberrimam Brabantiæ Civitatem se contulit, & non sine ingenti vitæ discrimine vixit sub præsidio Illustrissimi Comitis Monterai, Regis Hispani Gubernatoris, qui non semel ipsum monebat, ne manendo diutiùs in urbe, Hollandiæ tam vicinâ, irritaret animos eorum, qui in cædem ejus conjuraverant; itaque ne se diutiùs adversariorum telis exponeret, primo Leodium, inde Aquisgranum, postremò Coloniam Agrippinam, urbem non tantùm naturâ, sed & propter Legatos pacis ibi negotia tractantes, tutissimam, profectus est; ubi partium arcana expiscando, & perferendo ad Legatos Fœderatorum, non inutilem patriæ suæ operam præbuit. Post exactum biennium reversus est, cùm non pauci paulatim furore defœcati ac sedatiores, rectæ rationi ac veritati oculos aperirent. Jam innocentia ejus gaudebat vultum erectum & pectus nullius flagitii conscium adversariis offerre; pertæsa etiam more maleficorum diutiùs extorris à patrio solo, de quo tam præclarè meruerat, fugitivam vitam trahere. Primò tranquillè, nemine obstante, in villâ ætatem agebat; sed cùm se Hagam

conferret,

conferret, à Fisci procuratore accusatus, quod cum Abrahamo Vicquefortio, Serenissimi Ducis Brunsvicensis ad Fœderatos Proceres publico ministro, literarum commercia habuisset, quodque detecta hostilium Legatorum secreta de pacis negotio ad Legatos Fœderatorum detulisset, solâ judicum integritate, vitam, famam, facultates, quibus simul inhiabant inimici, conservavit. Sic tandem bona causa triumphavit, mussante plebe. Posthæc ne adversarios adspectu suo ureret, migravit cum familiâ in villam, quam non procul Harlemo sitam habebat; ubi liberos suos educando, auctores bonos terendo & amicos excipiendo Scipionis Africani & illustrium aliquod virorum exemplo, vitam nemini gravem, sibique nec injucundam nec indecoram coluit. Cum sic privatus quietè ac tranquillè ætatem ageret, morbo correptus, annum agens septuagesimum, mortem constanti ac hilari vultu excepit, utpote, quæ in tutam stationem deduceret à teneris jam plurimis vitæ procellis agitatum. Ubi livor, qui pascitur in vivis, sese consumserit, & partium studia deferbuerint, honoribus intaminatis fulgebit hujus viri decus, ejus virtutes ac gesta, quæ summatim attingimus, posterorum annales loquentur, idcirco pauca quædam de corporis habitu, & mentis dotibus delibare animus est. Corpore erat procero & obœso. Papulæ, quas parens ejus ad Benj. Maurerium de nostro scribens, ait fuisse velut abortivum partum effœtæ pestilitatis, faciem ejus deformaverant, & alterum pedem ita contraxerant, ut totam vitam claudicaret. Ulyssem ferunt non formosum, sed facundum fuisse, & in Periclis labris Suadæ Deam sessitavisse, quæ verè in nostrum competebant. Animo autem erat candido & niveis moribus, in prosperis ejus comitas, in adversis constantia, in omnibus vitæ actionibus intemerata fides elucebat. Post divinam suprema illi lex erat salus patriæ. De Republica benemereri, amicos colere, inimicos beneficiis sibi devincire, illi summa voluptas & studium fuit.

De Illustrissimo viro Hugone Grotio, Petro Grotio filio, & reliqua ejus familia hæc summatim attigimus; ut autem, quæ de Hugone Grotio, de quo præcipuus hic sermo, diximus, majorem habeant fidem, adjunximus literas Frederici Henrici Arausionensis, Fœderati Belgii Gubernatoris, ac Reginæ Christinæ, quorum amplissima testimonia effœtæ jam senio & lumine veritatis præstrictæ maledicentiæ prævalebunt.

COPIE

De la lettre escritte le IV d'Aoust 1622. par F. *Henry Prince* d'*Orange*, au Sr. *Hugo* de *Groot*.

MONSIEUR,

Je vous remercie des bons effices que vous m'avez rendu par delà vers quelques-uns du Conseil du Roy : ce que je vous supplie de continuer tant vers les susdits, que autres que vous jugerez à propos, vous asseurant que je recognoistray cette bonne volenté en toutes occasions, où j'auray le moyen de vous servir. Je vous supplie aussi de faire estat de mon affection : & vous asseurer, que je vous la continueray tousiours, y estant obligé par celle que vous m'avez tesmoignée de tout temps. J'ay prié vostre beaufrere le Sieur Reigersberg de vous escrire particulierement sur quelque sujet, sur lequel je seray fort aise d'entendre vostre advis : vous m'obligerez fort de me l'envoyer, comme vous avez desja faict par le memoire que vous m'avez envoyé, dont je vous remercie bien fort. Je souhaiterois de pouvoir estre utile en vos affaires par deca, & m'y employerois de tout mon cœur, mais vous sçavez la constitution des affaires estre telle, que ny moy, ny vos autres amys, ne pouvons vous y servir, comme nous desirerions bien. Je veux esperer que le temps y pourra apporter du changemint, & que je vous pourray revoir en ce pays estimé & honoré comme vos rares qualitez le meritent : dequoy je ne recevray pas moins de contentement que j'ay fait de vostre liberté. Cependant je vous souhaite en vostre éloignement de vostre patrie tout le contentement, heur & prosperité que vous sçauriez desirer. Ce que je prie à Dieu de vous donner, & à moy l'occasion de vous faire paroistre par effect que je suis,

MONSIEUR,

De la Haye le IV d'Aoust 1622.

Vostre tres-affectionné à vous faire service

FR. HENRY DE NASSAV.

DOMINE,

DOMINE,

Ago gratias pro bonis iis officiis, quæ mihi apud quoſdam præſtitiſti, qui Regi ſunt à conſiliis; rogoque ut ſic pergas tam apud eoſdem, quàm alios, quos non inidoneos judicabis, meam dans fidem, me non immemorem futurum hujus benevolentiæ, ſed qualiſcunque ſe occaſio offerat, operam tibi daturum. Oro etiam, ut perſuaſum habeas meum erga te favorem, quo te ſemper proſequar, inductus eo affectu, quem mihi omni tempore feciſti teſtatiſſimum. Rogavi affinem tuum D. Reygersbergium, ut ad te definitè & diſtinctè de rebus quibuſdam ſcriberet, ad quas intelligere ſententiam tuam geſtio, hanc ſi miſeris, magno beneficio me tenebis obligatum, ſicut nuper, cùm memoriale ad me mitteres, pro quo gratias ago maximas. Utinam hîc poſſem rebus tuis utilem operam afferre, eam ſane ex animo impenderem; ſed nihil te fallit eum nunc eſſe rerum ſtatum, ut aut ego aut reliqui amici commodis tuis ex voto inſervire nequeamus. Spero tamen, quòd tempus mutationem hiſce inferet, quodque te brevi videbo exiſtimatione & honoribus iis florentem, quos eximiæ dotes tuæ requirant. Unde non minor mihi voluptas ſuborietur, quàm olim ex tua libertate. Interim dum extorris à patria vivis, exopto tibi omnia grata, fauſta, proſpera, ipſi tibi quæ optare poſſis. Precor Deum, hoc ut tibi donet, mihique occaſionem, ut tibi queam reipſa oſtendere, quòd ſim,

Omni affectu tibi inſervire pronus
F. HENRICUS à NASSAV.

Reſponſe de la Reyne Chriſtine à feu Madame Grotius.

MADAME,

J'ay appris de voſtre lettre du 16 Juillet, comme quoy mon Ambaſſadeur à executé les ordres, que je luy avois donné touchant les livres de feu Monſieur Grotius voſtre Mary; & que nonobſtant les offres, que des autres avoyent faictes, pour s'en rendre poſſeſſeurs, vous avez eu plus de conſideration pour mes deſirs, que pours les avantages, que l'on vous faiſoit eſperer de ce coſté la. J'advoüe, que dans le plaiſir, que je prens à la lecture des bons autheurs, je ſuis tellement amoureuſe des eſcritis de Monſieur Grotius, que je ne m'eſtimerois pas contente, ſi je me voyois deſcheuë

deſcheuë de l'eſperance de les aſſocier à ma Bibliotheque. Mon Ambaſſadeur vous peut avoir dict une partie de la haute eſtime, que je fais de ſon admirable intelligence, & des bons ſervices qu'il m'a rendu : mais il ne ſcanroit vous exprimer parfaictement à quel poinct ſon ſouvenir m'eſt cher, & les effects de ſes travaux conſiderables, Que ſi l'or & l'argent pouvoyent contribuer quelque choſe à rachepter une ſi belle vie, il n'y auroit rien en mon pouvoir, que je n'employaſſe de bon cœur pour cet effect. Jugez de là, quo vous ne ſcauriez mettre ces beaux monumens & reliques entre des mains, dont ils ſoyent mieux receus & traictez, que les miennes : & puiſque la vie de leur autheur m'a eſté ſi utile ; ne ſouffrez pas, que ſa mort me prive entierement des fruicts de ſes illuſtres peines. J'entens, qu'avec les liures, que d'autres ont faicts, vous me faſſiez tenir tous ſes memoiers manuſcripts & extraicts, ſuivant la promeſſe, que vous m'en faites dans voſtre lettre. Vous ne me ſcauriez jamais mieux tosmoigner voſtre bonne volonté, qu'en ce rencontre, & j'ay, Dieu mercy, dequoy le recognoiſtre, & vous en recompenſer, ainſi que mon Ambaſſadeur vous donnera à entendre plus particulierement, auquel me remettant, je prie Dieu, qu'il vous maintienne en ſa ſaincte grace.

à Stocbolme ce 12 d'Aouſt, 1648. CHRISTINE.

Reſponſio Reginæ Chriſtinæ ad Mariam Reygersbergiam piæ memoriæ, H. Grotii uxorem.

EX literis tuis decimo ſeptimo Kal. Aug. ad me datis, intellexi quo pacto Legatus meus juſſa mea ſic executus in conciliandis mihi mariti tui Domini Grotii *p. m.* libris, quodque neglectis aliorum, qui eorum poſſeſſores eſſe ambiebant, oblatis, majorem habueris rationem, meis deſideriis ut morem gereres, quàm propriis commodis, quorum ſpes ab altera parte affulgebat. Equidem inter voluptates iſtas, quas ex bonorum authorum lectione capio D. Grotii ſcripta ita depereo, ut ſi ſpe mea fruſtrata nequeam iſta Bibliothecæ meæ adjungere, nunquam me voti compotem arbitratura ſim. Legatus meus fortaſſe tibi retulit partem ſummæ illius exiſtimationis, qua vigent apud me ejus admirabile ingenium, & egregia, quæ mihi præſtitit, officia ; ſed perfectè non potuit exprimere, ejus memoria mihi quàm ſit cara, & ſcriptorum

torum monumenta quàm ſuſpicienda. Sane ſi in auro & argento aliquid eſſet momenti ad redimendam vitam tam claram, quidquid eſſet in manu mea animo lubenti in hunc finem conferrem. Ex hiſce colligas, quòd egregia hæc monumenta & reliquias non poſſis committere manibus, à quibus meliùs excipiantur, & habeantur, quàm meis. Cùm horum author vivus mihi fuerit adeo utilis, ne patiare, ut ejus morte illuſtrium ejus laborum fructu planiſſimè priver. Sic intelligo, ut unà cum aliorum libris mihi omnium memorialium manuſcriptorum & breviariorum facias copiam, ſecundùm promiſſa per literas tuas mihi facta. Nunquam mihi poſſes teſtatiorem facere tuam benevolentiam, quàm hac occaſione; nec deeſt mihi, gratia Deo, unde hanc gratiam rependere teque remunerari queam, quorum Legatus meus te certiorem faciet, cui acquieſcens Deum rogo, ut te ſanctiſſimâ ſuâ gratiâ protegat.

CHRISTINA.

Holmiæ prid. Idus Auguſti 1648.

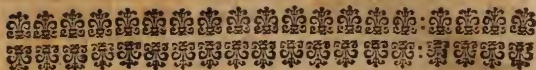
Hugonis Grotii Opera Impreſſa.

Annotationes ad vetus, & Novum Teſtamentum.
De veritate Religionis Chriſtianæ.
Pietas Ordinum Hollandiæ.
Ordinum Decretum cum notis.
De ſatisfactione Chriſti contra Socinum.
Diſquiſitio an dogmata ſint Pelagiana.
De Fato.
De Cæna celebrandâ ubi Paſtores non ſunt.
Notæ ad Caſſandrum.
Animadverſiones in Animadverſiones Riveti.
Votum Pacis.
Diſcuſſio Apologetici Rivetiani de Pace.
Notæ ad Decalogum
De fide & Operibus.
De Antichriſto.
Appendix adverſus Borvoritum.
Tractatus de jure belli ac pacis.
Apologeticus Rectorum Hollandiæ.
De imperio ſummarum Poteſtatum circa Sacra.
Oratio ſuper hâc materiâ, Amſtelodami habita.
Introductio ad Juriſprudentiam Batavicam.
Horum ſparſio ad jus Juſtinianæum.
De Mari libero.
Annales & Hiſtoria belli Belgici.
De Antiquitate Reipubl. Batavicæ.
Obſidio Grollæ.

Notæ

Notæ ad Procopium.
Disquisitio de Origine Americanæ.
Notæ ad Martianum Capellam.
Notæ ad Arati Phænomena.
Notæ ad Lucanum.
Notæ ad Senecam tragicum.
Notæ ad Tacitum.
Anthologiæ Græcorum Epigrammatum.
Excerpta è Stobæo.
Excerpta è Tragædiis & Comœdiis Græcis.
Tragædiæ, Phænissa, Electra, & supplices.
Poemata & Epistolæ.

PETRI

PETRI PITHOEI I. C. VITA.

PITHOEORUM origo è Viromensi pago, qui situs ad mare, in ea parte Neustriæ, quam inferiorem Normaniam vulgo vocant, indicio est in antiquis monumentis recensio nobilium qui anno Salutis M.CXLXXX in Hierosolymitanam militiam ultro iere; inquibus Guilelmus Pithoeus secundus Viromensium adscriptus, addito ejus digmate, quod idem in Pithœorum Trecensium scutis etiamnum manet. Post quem longo intervallo Æmilius Pithœus patria & paternis opibus majori natu fratri relictis, venit in Campaniam, ubi filium Andream genuit, è quo natus Petrus, qui & alterum Petrum reliquit, patrem nostri Pithœi, ad quem festinans, de patre pauca dicam. Natus is in Campaniæ vico, cui nomen Heruicum, non longe à Trecensi oppido, in quod migravit Petrus, simul ab armis ad literas, quibus tum pretium atque honos regnante Francisco primo. In iis excelluit hic Petrus, doctissimus totius provinciæ, nec juris tantum municipalis ac forensis peritissimus, de quo respondere ille quotidie & urbi & provinciæ, adscitusque in consilium primorum, sed civilis etiam juris consultissimus, & veriorum ejus disceptationum, atque omnis antiquitatis quæsitor accuratissimus, quod & filiorum relatione, & testimonio maximi Cujacii scimus esse verum. Uxores duas duxit, è prima geminos tulit Joannem & Nicolaum, qui annum agentes septuagesimum tertium etiamnum vivunt, insignes tam longæva ætate, (quod rarum in geminis, & habitum miraculo, præcipue septimo mense natis:) sed insigniores summa pietate, & maxima inter geminos concordia. Ex altera plures liberos tulit, sed illustres maxime Petrum ac Franciscum, utrumque natum bono literarum & posterorum miraculo, sed de Francisco tantum est, vivit adhuc & precor vivat. De Petro, quem fata nuper ad feliciorem vitam traduxere, dicendum latius. Is natus Kal. Novembris, anno M. D. XXXVIIII. ingenio à prima ætate acuto semper & prompto, at corpore diu infirmiore, donec adolescente ætate & procerior sperato evasit, & robustior. Primas literas in urbe Tricassium didicit à solennibus gymnasii Trecensis doctoribus. Missus inde Lutetiam, ubi florentes tum literas coluit diligentissime, miratus unice doctissimum illum Turnebum, cui pares paucos

ſequens ætas tulit, illa neminem. Demum revocatus à patre, & ſtatim Avaricum Biturigum miſſus, ut Jus civile addiſceret, cum mandatis prudentiſſimi ſenis, ne gloſſas aut commentarios doctorum moraretur, ſed ipſa Juriſconſultorum atque Imperatorum verba diligentiſſime expenderet, è quibus accurate perpenſis vera lux juri Civili, ſicuti ex imperitiſſimorum doctorum dubiis interpretationibus ac vacillantibus reſponſis, meræ tenebræ. Quæ mandata ſecutus filius ſumma fide, felicior patre quod in ætatem doctiorem incidit. Nam pater Haloandri editione utebatur, quæ tum optima, eamque ad manuſcriptos pleroſque contulerat labore ſummo. Ætas filii Pandectarum Florentinorum emendatiſſimi codicis editionem nacta eſt, & poſt felicem multorum eruditorum operam, anteceſſorem audivit maximum Cujacium, cui haud ſcio an pares fuerint antiqui illi I. C. quorum veſtibula frequentavit Romanorum clientium turba, aut quorum oracula Imperatorum authoritate munita, poſt tanta intervalla temporum etiamnum venerantur externi populi. Certe neque illi acriori judicio jus tractavere, neque poſt eorum ætatem quiſquam ad hujus viri doctrinam, acumen, judicium acceſſit. Tantum doctorem nactus Pithœus adhæſit uni, quem & ſecutus Avarico Valentiam, & diligentiſſimo ſtudio adſecutus, ut Cujacius in arctiorem amicitiam ac familiaritatem juvenem adſciſceret, & diſcere doctor à diſcipulo, ac quæ didiciſſet publicis monumentis profiteri non dedignaretur. Audivit eum Pithœus uſque ad annum M. D. L. X. ſumma induſtria jus civile ſimul tractans & in omnem antiquitatem enquirens. Quod illi ſtudium duravit uſque ad exitum vitæ, vetuſtiſſimos optimorum ſcriptorum codices, undequaque quovis pretio comparans, dein anxio ac fideli labore conferens, non oſtentationi aut inani ac curioſæ adfectationi, quod pleriſque uſu venit, ſed literarum ac rei publicæ amore maximo, cognitoque non legi, non intelligi ſine hac diligentia optimos quoſque ſcriptorum veterum: Neque ut in iis, emendandis conquieſceret, quod ſibi opus hodie adſumunt nimium vani homines, ſed ut ex emendatis, rerum ipſarum cognitionem penitiſſimam hauriret, quam potiorem habuit ſemper verborum ſcientia, ſicut utramque in omni vita parvi à ſe factam indicavit, niſi ad ſcientiam accederet pietas morum, integritas vitæ, & in excolendis publicis privatis officiis inculpata induſtria. His artibus munitus à ſtudio ad forum & rempublicam venit, delecta Pariſiorum urbe quo ſedem fortunarum conferret, & ampliſſima Curia quam aſſidue ſectaretur, non inſano lucri cupidine, qui fere aliorum finis, neque ut ſolenni tempore decurſo gradum ſibi facerent ad emendum magiſtratum, quod ille deteſtatus ſemper: ſed ut juris noſtri uſum in ampliſſima ſchola perdiſceret, quo cognito & adeſſe amicis, & prodeſſe omnibus conſilium expetentibus poſſet, ac præcipuè Reipublicæ, ſi quando uſus eveniret. Itaque delatam ad ſe amici cauſam egit in ſanctiſſimi ordinis conſiſtorio, atque obtinuit, ſed unicam. Vidit enim & ex prima cauſa pervidit vir acutiſſimus, alia omnia ſequenda eſſe ſibi ſi forum tenere vellet, fingendos alios mores, alium ſermonem, non verum ſemper conſtanti judicio tuendum, ſed aut probabile verſatili ingenio quærendum, aut falſum ſolerti colore prætexendum, dicendum ſæpe contra quam ſentiret, & in juſtiſſima cauſa tuenda, tamen niſi ad imperitiſſimorum ſæpius litigantium arbitrium, & ad forenſis turbæ guſtum orationem componeret, denique niſi omnia oſtentui potius quam vero pararet, fruſtra ſe futurum,

ac pro

ac pro laude merita reportaturum indignos imperiti vulgi sibilos. Itaque abstinuit deinceps à dicendis causis, assiduus tamen foro, notandisque quæ illustriora decreta diligentissimus, simul rogantibus defensiones scribens, & consulentibus de scripto respondens, sed nunquam nisi accuratissime perpensis quæ scriberet. Quod idem in iis quæ publice edidit non pauca servavit anxie, ut paucissima de suo eaque certissima scriberet, neque unquam nisi adscriptis veterum auctoritatibus. Atque hoc scribendi studium nunquam sejunxit a forensi, certus prodesse saltem hac parte Reipublicæ. Itaque plura veterum auctorum, sive Theologorum, sive Jurisconsultorum, sive Historicorum, sive Poetarum etiam ac Philologorum ex ejus bibliotheca videre lucem, quam ex ulla hujus sæculi, eaque selecta omnia, & summi ejus judicii atque ingenii, præcipue vero summi atque infucati candoris indicia certissima, quæ recensere singulatim non est instituti mei. Sed præcipue illustris opera ejus in historia posteriorum sæculorum à Justiniani & paulo antiquiore ævo ad patrum nostrorum memoriam, quæ tenebrosissima, & pæne sepulta incuria scriptorum, quum literæ omnes apud monachos imperitos rei publicæ, & huic fini historicos, ut natales ac nuptias Regum narrarent. Eorum temporum historiam, qua ad regnorum ac provinciarum statum, qua ad Ecclesiæ administrationem, ex optimis quibusque & fidelissimis antiquitatis monumentis sedulo sibi comparaverat, quorum partem maximam communicavit etiam omnibus, datis in lucem quæ selectissima de duabus gentibus Regum nostrorum, item Caroli magni ac successorum legibus, quæque de Comitum Campanorum serie, sed præcipue restitutis veterum Theologorum scriptis, quæ innumera vel primus vel meliora dedit in vulgus; daturus etiam doctissimum atque utilissimum opus, diligentissimam Synodorum omnium editionem, quam summo studio, impensa, labore collegerat, ni prævenissent acerba fata. Quæ ego una serie præcerpere volui, ut semel dictis quæ ad studia & literas pertinent, de ceteris ejus actionibus dicam liberius. Vixit ergo ab anno M. D. LX. Lutetiæ usque ad civilium bellorum primas faces, quorum importunitatem fugiens, secessit ad literarum otium, gravissimis interea periculis obnoxius, ut sæpe inter metum imminentis mortis, solamen tamen è libris peteret, & in maximis discriminibus scriberet optima quæque & doctissima. Quibus tandem post longos furores sedatis, rediit ad forum post annum M. D. LXXII. & monentibus amicis cogitandum de sobole, duxit ex honestissima familia Catharinam Paludellam conjugem, cum qua deinceps vixit inoffensa concordia: mansitque inde in foro, adscitus in consilium à maximis quibusque & sapientissimis, delectusque a multis etiam ignotis controversiarum suarum arbiter. Quo in utroque vir magnus excelluit, ut scires natum discernendo verum à falso, & agnosceres in privata toga perpetuum magistratum. Nec privatis solum controversiis electus arbiter, sed etiam publicis, adscitus in consilium toto vitæ tempore de rebus majoribus, quia vera virtute tantum autoritatis quæsiverat apud maximos quosque & probissimos tam in Sanatu quam in aula, ut nec de republica ante sententiam suam dicerent, quam Pithœum ejus auctorem habuissent. Itaque vicit luce sua tenebras infelicissimi sæculi, quo nullus honos nisi emptus pecunia; vocatusque ultro & coactus etiam ad suscipiendos honores: primo adscitus inter substitutos Regiorum cognitorum, quo in honore ita placuit & magistratibus & privatis omnibus, ut

invitus retineretur ultro in eo munere, etiam postquam id ut cetera addictum pretio: & paulo post quærenti Regi Henrico III. qui cognitoris sui vicem delegatæ in Aquitaniam Cameræ adesset, commendatus ab omnibus bonis Pithœus, lectusque statim, habuerit ubi summæ doctrinæ, ingenii, prudentiæ, probitatis, fidei, documentum in oculis omnium daret. Indicavit virum sapientissimum magistratus amplissimus & Aquitaniæ provinciæ, & universæ Galliæ, quo deposito, repetiit adsueta fori ac literarum munia, donec fatale miserrimæ Franciæ malum, conjuratio sacrum nomen mentita, faces subdidit nondum restituto ex pristinis ruinis regno, proditque oculis nostris omnium quotquot unquam legimus, audivimus facinorum, exempla tristissima. Ludibrio habita numinis divini majestas, sacramentorum sanctitudo, Principum jurata fœdera: summa illa & sanctissime culta Regia auctoritas lacerata plebis infimæ sordidis contumeliis, Ecclesiasticorum vesanis decretis, nobilium insanis armis, magistratuum ipsorum furiosis edictis ac sententiis, sævitum passim in omnis ordinis sexus, dignitatis homines, & tandem summissimum atrox, ferrum in ipsum Principem. Deprehenderunt hi fluctus Pithœum intra Parisiorum muros, quorum ille furorem immanissimum detestatus, mansit tamen in urbe cum uxore ac liberis, & (quæ post carissima pignora proximum locum adfectus tenuit,) bibliotheca; non ut probaret præsentia sua nefandam furentis populi rebellionem profusam in scelera omnia, sed ut magistratuum esse judicabat abire ab urbe, quam retinere in officio non possent, nec auctores fieri scelerum quæ aut inhibere aut punire debebant, ita ratus licere privatis manere apud patrios focos, maxime quibus ætas grandior, familia infirmior: sed præcipue sibi, quem sentiebat nulla vi cogendum ad scelus, & cum spe fore ut ope consilio suo adjuvaret in tempore labentem miseram civitatem, quum præsentium malorum tædium, metus ex imminentibus, & summus consultor tempus sanctis monitis locum daret. Mansit ergo in urbe, tum demum longi illius temporis fructum maximum capiens, quo in privata toga carus omnibus & ab omnibus suspectus vixerat. Vidit enim plerosque magistratuum aut furori sceleratæ plebis obnoxios, si in officio esse vellent, aut coactos ad scelus metu præsentis mali, securus ipse interea, qui nullum locum tenebat in Republica, & conscientia vitæ ac sanctitudinis inter furentes tutus, solatia vera è libris sumens, quos maximo in otio diligentius tum conquisivit, perlegit, exscripsit: & interea majori illi curæ semper intentus, ut omnes miserrimæ plebis motus studiose observaret, quam facilem mutari norat, & ad officium pœnitentia reduci unice expetebat. Itaque post dirum illud ac funestum miseræ civitatis quinquennium, urgentibus jam fatis, & conspirante bonorum omnium consilio, maxima vero Pithœi opera pervicere partes meliores, vocatusque in urbem Princeps & ignovit præteritis, & paucissimorum capitum fortuito exitio, quorundam sceleratiorum voluntario exilio firmata quiete, restituit omnia jura pœnitenti civitati. Aberant tum ab urbe Senatus Pariensis potissimi, & qui restiterant novo auctoramento confirmari debebant: quod nec absentibus Regiis cognitoribus fieri poterat, & causa erat cur abstinerent tum ab ea cura, qui paulo ante functi hoc magistratu. Potius visum ut deligerentur tantisper huic muneri, ex iis qui in urbe manserant præcipui fide in principem, integritate vitæ ac rerum usu & peritia. Itaque itum ad Pithœum veteremque ejus

amicum.

amicum & ſtudiorum omnium communione conjunctiſſimum Antonium Oiſe-lum, quorum hæc utriuſque laus, quod tam facile tantæ turbæ conſiluerunt: ſed hæc Pithœi propria, quod conſtantiſſimo judicio pervidit quam periculoſum eſſet nominibus multis, in abſentium ſenatorum reditum differri reſtitutionem ſenatus, & juris dicendi ſolennia. Qui ubi rediere, rediit ad priſtinam vitam privatus, ſi infulas quæreres; revera ſemper de ſalute publica anxius. Itaque originem & cauſam malorum tantorum quærens, & ex religionis diſcidio veriſſime eam ac ſummo judicio arceſſens, collegit ſedulo quæ huic malo remedia ex antiquis & authenticis monumentis, eaque publicavit, quæ utinam advertiſſent quis tum cura fluctuantis noſtræ ratis. Secuta ſunt tempora bonis omnibus triſtiſſima, Pithœe vero inter ceteros vel maxime, quem publicis luctibus adflictum tempori tolere fata, ſi ipſum ſpectes, cujus oculis ſubſtracta tot malorum dira ſpectacula. Nam ille graſſante in urbe Parienſi letali morbo, quamvis conſtituiſſet non abire, victus tamen precibus ſuorum, ſeceſſit in Campaniam: ibique Trecenſem urbem antiquam patriam primo, mox adfines, & prædia ſua viſitavit. Urgebant ad mortem fata, quamvis & corpore robuſtum, & ſatis firma valetudine, ut accedere ad annum quinquageſimum ſeptimum ætatis vix crederes. Præſenſit ante, ſolituſque in tota illa peregrinatione edicere amicis, veniſſe ut in patria finiret vitam, itaque evenit: nam attentatus tertiana in prædio ſuo, ut valetudini conſuleret, deportari voluit in oppidum Novigentium, ubi ingraveſcente morbo, idem ille divinus neſcio quis inſtinctus, quo monente, vitæ finem inſtare antequam decumberet præſenſerat, tum vero diem ipſum mortis ægroto ſuggeſſit, Kalendarum ſcilicet Novembrium diem, quem & natalem ei fuiſſe antea diximus: quod commune illi cum maximis veterum Platone, Attalo, Mario, Pompeio, Gregorio magno notavit amicorum curioſa ſedulitas. Teſtamentum ſcribere adortus, viribus deficientibus perſcribere non potuit, monuitque aliud ante ſcriptum ſibi, cui ſtari vellet. Altera cura bibliothecæ fuit, quam ne diſſiparetur, quia filias tantum relinquebat, alienari vetuit, niſi integram. Poſtrema humanarum curarum de Republica fuit, deſiit enim in queſtus lacerati miſere regni, & peſſime habiti à miniſtris indignis optimo Principe. Diſſipata obitus fama, luxit urbs Tricaſſina, publici funeris honoribus optimi civis memoriam proſecuta; luxit Provincia univerſa, luxere Pariſiis ordines omnes, & quicquid ubique Doctorum. Denique nullus non luxit, cui vel facie notus fuerat vivus vel nomine. Implevit annum quinquageſimum ſeptimum, quem nec pater exceſſerat. Ex uxore filios quatuor habuit, acerbo fato raptos omnes, quorum caſus moderatius tulit quam credi promptum, præcipue qui & ſuos, & cognatos & amicos omnes tanto adfectu diligeret. Filias reliquit ſuperſtites duas, Ludovicam & Mariam: & quod in parte maxima felicitatis poſuit, optimam conjugem. Res privata domi ſatis ampla partim à parte relicta, partim prudentia maxima conſervata, potius quam avarè aucta. Et in hoc felix, quod in ea conſtituenda corruptiſſimi ſæculi morem deteſtatus, partem pecuniarum in uſuris collocantis, fortunas omnes in prædiis urbanis ac ruſticis habuit, è quibus reditus ſi minor, at certe innocentior, &, quod ſero compertum, longe certior. De vita atque actionibus viri maximi dixiſſe hæc ſufficiet. Laudes ejus texandas qui inſtituet, virtutes omnes ſingillatim recenſeat; ſed ea omnia melius habebit ex ipſius ſcrip-

us ſcripto poſtuma ætas, quod ante annos octo quam moreretur ſcripſerat candidiſſime ac veriſſime: notus optime ipſe ſibi ipſi, & noſci aliis non timens. Quod ille verum de ſe teſtimonium teſtamenti vicem reliquit ſuis, manſurum poſteris exemplar vitæ integerrimæ, ſanctiſſimæ, prudentiſſimæ, quam ſequantur quibus cura honeſti & recti, pauci adſequantur.

Joſias Mercerus ſcripſit
M. D. LXXXXVII.

In nomine Domini, Amen.

Moribus valde corruptis ac pravis, ſeculo infeliciſſimo, quantum in me fuit, fidem ſervavi.

Amicos ex animo amavi & colui. Inimicos benefactis vincere, aut contemnere, quam ulciſci malui.

Conjugem ut meipſum habui. Liberis parum indulſi. Famulis ut hominibus uſus ſum.

Vitia ſic odi, etiam in meis, ut virtutes in externis vel hoſtibus veneratus ſim.

Privatæ rei ſervandæ potius quam augendæ operam dedi.

Quod mihi fieri nolui, alteri vix unquam feci, aut fieri paſſus ſum.

Injuſtam aut difficilem gratiam ut venalem ſprevi.

Sordes & avaritiam in omnibus, præcipue vero in Religionis ac Juſtitiæ ſacerdotibus & miniſtris execratus ſum.

Puer, juvenis, vir, ſenectuti multum detuli.

Patriam unice dilexi.

Opus potius quam honores, aut magiſtratum amavi: ac prodeſſe quam præeſſe malui.

Privatus ultro publico ſtudui: Ei nihil prætuli, atque in commune conſulere, potius tutiuſque ſemper exiſtimavi.

Statum publicum laborantem prudenter ſanari, emendarique optavi: Perverti, immutari, novari, aut perturbari penitus nunquam cupivi.

Pacem vel injuſtam, quod bona omnium bonorum venia dixerim, civilibus diſcordiis belloque potiorem putavi.

Pietatis & religionis ſacroſancta nomina, ambitioni atque avaritiæ, ſceleribuſque prætexi & obtendi gravius tuli.

Melioris Antiquitatis non indiligens quæſitor, admirator & cultor, novitates facile inſuperhabui.

Quæſtiones vanas diſputationeſque ſubtiliores de iis quæ ad Deum pertinent, ut noxias odi ac fugi.

Simplicitatem prudentia aliqua conditam & ſeptam, aſtutia & calliditate tutiorem feliciorem que ſæpius expertus ſum. Recte

Recte de rebus judicandi studium eloquentiæ artibus prætuli.

Procul ambitu atque avaritia, invidiaque, inter amicos plures ac bonos potentesque, fortuna non plane infima, sollicitius aliquanto vixi, quam privatum fortassis decuit: de publicis tamen & amicorum rebus magis quam de propriis cogitans.

Nullum duxi gratiorem diem, quàm quo publico, aut amicis adesse aut prodesse datum est.

Mala præsentia quam metum impendentium fortius tuli: Extremaque facilius quam dubia.

Recta, sincera, æquabili atque constanti inter omnes Justitiæ administratione, etiam sceleratissimis atque audacissimis os occludi, manus obligari, vidi, expertus sum.

De patrimonio ac bonis meis, quantulacunque illa post mortem meam erunt, legibus potius quam mihi judicium permisi, permittoque.

Unum opto & spero, ut quem in me animum carissimæ ac probissimæ conjugis integrum vivus expertus sum, eundem in communibus liberis educandis, tuendis, curandisque gerat.

Sit hæc apud posteros testatio mentis meæ, quam ab illis sic candide accipi velim, ut simpliciter & ingenue ex animi mei sententia me prolata est.

Veni Domine, & miserere.

Petrus Pithœus scripsit Kal. Novembris, *Natali quondam meo die, Lutetiæ Paris. annò Christi.*
D. N. cIↄ. Iↄ. LXXXVII.

Pro titulo, Tumulo inscribi cupio.

PETRI. PITHOEI. PF. IC. BENE DE. SUA. BENE. DE POSTERA ÆTATE. MERITI. CORPUS. MAJORUM. SEPULCRO. CONDITUM. RESURRECTIONEM. ET IMMORTALITATEM HIC EXPECTAT.
R. I. P.

DEPOSITUM EST.

KATHARINA. PALLUDELLA. CONJUX AMANTISS. CONJUGI. AMANTISS. ET. LODOICA. AC. MARIA. FILIÆ. KARISS. PATRI OBSERVANDISS.

Pithœus hic jaceo, mecum & karissima conjux,
Sic compar vita, compare morte fruo.
Improbe quid rides? casti sacra nescis amoris:
Nil non, vel cineres, hac comite, esse juvat.

Ex

Ex alia parte.

Sint inscripta licet titulo duo nomina, duplex
Utque oculis teneat corpora sarcophagus:
Unum & idem, ac totum tamen est: nam mutua præstant,
Dimidiumque alii, dimidiumque sibi

PETRO. PITHOEO. P.F. TRICASS. SAVODIÆ. DOMINO. NOBILITATE. ACTIBUSQUE. AD. EXEMPLUM PRÆCIPUO. ADVOCATO. JURISC. UNDECUMQ. DOCTISS. EA. ÆQUITATE. ARBITRO. UT. INTER. OMNES. QUI. AD. EUM. ANIMO. LITIGANTIS. INTRASSENT. PARENTEM. SE. MAGIS. HIS. QUAM. JUDICEM. PRÆBUERIT. PETITU BONORUM TESTIMONIO. SENATUS JUDICIO. REGUM. PER. PROVINCIAM AQUITANIC. ET. ITERUM LUTETIÆ. PARISIOR. DIFFICILLIMIS. TEMPORIBUS. PERFUNCTO PROCURATORIS. GENERALIS OFFICIO. LICET. EGREGIA. EJUS. IN REM. PUBLICAM. MERITA. ET. IPSIUS. SCRIPTA VETERUMVE. AUCTORUM. MONUMENTA. AB. ILLO IN. LUCEM. PRIMUM. DATA. AUT RESTITUTA ATQUE DOCTORUM OMNIUM. PERVULGATA. DE. EODEM. TESTIMONIA. AD MEMORIAM SEMPITERNAM. SUFFICIANT. ATTAMEN. FIDELISSIMÆ. DEVOTIONIS GRATIA. ET. PRO. SINGULARI. CIRCA EUM. AMORE.

FRATRI. PIISSIMO. ATQUE
INCOMPARABILI. FRANCISCUS. PITHOEUS. BONA
PIAQ. MENTE.
M. P.
VIXIT. ANNOS. LVII. OBIIT.
NATALI. SUO. MAGNORUM. VIRORUM. FATO.
KAL. NOVEMB. CIↃ IↃXCVI.
R. P. I.

MEMORIÆ SACRA ILLUSTRISS. POTENTISS. PRINCIPIS HENRICI

Walliæ Principis, Ducis Cornubiæ, &c.

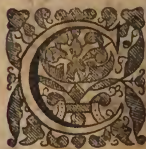
Laudatio Funebris.

FR. NETHERSOLE *Oratoris Academiæ* Cantabrig. Trin. Coll. *Socij*.

Ad Lectorem.

Principis occasum verborum flumine nullo
Deflenti, vitæ laudibus imparibus
Si non ignosces, Lector, miserebere credo,
Lumina si mihi sint qualia, corq; scias.

Reverende, Amplissime PROCANCELLARIE; *Nobilissimi, Dignissimi, Venerabiles viri.*

Um vos universos ingenti attonitos malo tacere videam, subit mihi cogitare quam iniqui in me sitis, quem non minus stupentem, tamen hodie dicere jubetis, luctumq; cui linguæ tot vestræ, tamq; expromptæ non sufficiunt, una hæsitanti, & impedita exprimere. Oris quidem fateor, beneficio vestro, locum in materno Capite obtineo; imperate ergo mihi quæ sunt oris in mœrore officia, singultus, gemitus, suspiria, lamenta etiam, & ejulatus; pleno de pectore hæc vobis omnia non cyatho, aut urna, sed tota amphora exhauriam. Doloris autem aut mei, aut vestri, aut Reip. verba, quæ esse deceat conari, nec possum, nec vos à me id æquum est postulare. Ad rationis enim conceptus

ceptus pariendos, mentisq; sensa enarranda, attributa humano generi à naturâ oratio est: Lætitiæ verò, & tristitiæ, reliquorumq; affectuum, qui nobis communes sunt cum bestijs, interpretes etiam optimi sunt voces illæ, quas ipsa bruta non minus quàm homines edunt. Aut si fortè perturbationes aliquæ intelligendo interdum magis, quàm sentiendo in nobis excitatæ, orationem etiam inveniant, parvas tamen esse oportet, si quibus verba circumspicere, eligere, collocare vacet. Magni autem affectus, gravesq; curæ splendoris omnis, & elegantiæ in verbis non minus, & sententijs, quàm in vestibus, cultuq; negligentes sunt. Nec potest, ut velit maximè, animus mœrore squallens, & stupore hebes ornatè quidquam dicere, aut acutè concludere. Nec lingua satis suum in orando officium facit, dum inter crebra suspiria veri verborum soni pereunt, cursumq; orationis medij singultus interrumpunt. Quin & ipsæ manus voci quæ subservire gestu accommodato debent, plangere cum didicerunt, agere nesciunt. Quapropter nostra hodiè si allucinetur dictio, veniam nec præfatur, nec perorabit Orator vester, qui perturbato dicendi genere, ijsque omnibus, quæ dixi, vitijs doloris magnitudinem ostentare exoptat potius, quam accurate composita oratione impiam indolentiam fateri. Eloquens videri, Academici, hodie non studeo, si quid forte audiatis vestris haud indignum auribus, id non meæ, quæ nulla est, facundiæ, sed eximijs, de quo dicturus sum, Principis virtutibus imputate. Quem pro meritis quidem laudare, Oratori optimo unum esset vel impossibile, vel difficillimum: sine omni commendatione id facere, pessimo quoque ominum non est facile. Cujus enim aut ingenium tam humile est, quod illius summæ virtutes attollere non valeant? aut tam jejuna oratio, quæ tam uberi materia ali non queat? aut quis tam inops orator, qui in ejus laudibus copiosus esse non possit? Ego vero, qui meæ probe conscius sum tenuitatis, accrescere aliunde vires sentio; nec vereor, ne de Principe defuncto bona multa commemorare nequeam, de quo adhuc vivente mali quidquam dicentem nemo unquam quisquam audivit. Nam cum sit Principum fere virorum iniqua sors recte quidem facere, male tamen audire, sive quod tantæ animorum & voluntatum diversitati placere ne ipse quidem possit Jupiter: sive quod ministrorum improborum injuriæ in dominos plerumque redeant: sive adeo ex malignitate humani ingenij, eorum semper famæ libenter detrahentis, quorum fortunis invidet; quicquid in causa sit, ea semper fuit hujus Principis prope peculiaris felicitas, boni nominis famam apud omnes non mereri solum, sed etiam obtinere. Principem nobis talem alij invidebant, gratulabantur alij; beatos utrique & felices prædicabant. Varijs quidem linguis, uno tamen ore, Principes illum externi, populique omnes laudabant. Domestici quoque non minus cujuscunque ordinis, Religionis, nobilitas, plebs, boni, mali, cæteris in rebus omnibus dissentientes, in ejus laudibus semper consentiebant. Benedicebant qui amabant, qui non amabant benedicebant. Quam quidem prærogativam quod præter communem Principum fortunam sortitus sit, id timori aliorum nemo tribuendum putet. Nam quis esse major potuit huic, quam alijs Principibus maledicendi metus? aut quis usquam tyrannus subditis timendus maxime, in linguas hominum ullum imperium habuit? aut quem unquam post hunc Principem maledicentiæ pœnas luisse accepimus? Virtuti ipsius eximiæ felicitas hæc quantacunque sit, & constanti vitiorum fugæ tota accepta referenda est. Est enim

illud

illud profecto excellentibus virtutibus datum, ut non solum bonorum laudes, & amorem promereantur, sed impuro quoque obtrectatorum ori silentium imponant. Quemadmodum & qui a vitijs procul, fortiterque recessit, extra contumeliæ [illegible] longe positus est. Quid enim refert ei nisi recte dicere de quo opprobria credi non possint? & qui non agnita ipse rideat? aut quid hoc est aliud quam aut Lunam latrare, aut Solem [illegible] illuminari? His artibus instructus Princeps Optimus, gloriæ suæ [illegible] extrusit: his armis munitus se ab omni, non vero solum probro, sed opprobrio quoque [illegible] pudicum servavit. Nam quid unquam, Deus bone, non dico vitium, sed vitij umbra candidissimum illud pectus infuscavit? manus illas purissimas cujus unquam culpæ labecula inquinavit? quæ denique libido mala ex illo aut ore [illegible] prodijt? aut castissimis oculis prospexit? Permittite mihi quæso illud etiam adijcere, quod ex animo dicam. Si fas sit hominem sine vitiorum semente nasci, ita satus, & ortus eras (Princeps Henrice:) Sin id mortalibus negetur, hoc saltem confidenter affirmaverim, turpem illum Vulcanum, qui semel conceptus aqua non extinguitur, in nullo unquam pectore aut incendium minus fecisse, aut flammam magis innoxiam, fumumve rariorem emisisse. Quid ego nunc adjiciam quanta sit hæc in juvene, & quam rara laus? ipsi intelligitis, nec mihi est animus in ejus ætatis contumeliam quidquam dicere, ex qua nondum excessi. Fatendum tamen est illud malum tam antiquam, quæ tam altas in nobis radices egit (ut est malorum natura præcox nimis) in ætatis vere proferre fructus uberrimos solere. Sumus enim profecto, juvenes, quod pudet dicere, luxuriosa, petulans, mobilis, arrogans, iracunda, superba, verbo dicam, stulta turba. Quibus tamen non contenti, quasi vitiorum inopes essemus, quædam pueritiæ propria retinemus, alia ante tempus à senectute mutuamur, & non amplius pueri, adhuc pueriles; nec dum senes, jam κακοήθεις sumus. Ille autem contra, quæ desunt ætati nostræ bona, innocentiam, & prudentiam à vicinis petijt: quæ adsunt, magnanimitatem, verecundiam, facilitatem, rerum agendarum studium, & ardorem avidissime tota manu arripuit, ita tamen ut à contactu vitiorum semper abhorreret. O unum perpetua dignum juventa cujus adolescentiæ flori spinæ agnascebantur nullæ! Nunc, quod aliquis cogitet, laudem esse hanc custodis magis quam suam, id longe aliter se habet: nisi enim in virtutem flecti cereus quis à natura sit, irritamentum vitiorum fit severior disciplina. Nam & equi contumaces adductis arctius habenis ferociunt magis: & Neroni magister morum optimus hoc tantum profuit, ut immanis illa bestia retenta diu, ruptis demum vinculis sævior exiret. Noster autem subducto jam cortice non minus nabat, sed remoto quoque custode vitam famamque ipse incolumem tuebatur. Quod si alij quoque in privata fortuna faciant, esti quidem laude, sed minore dignum. Nos etenim, cum magistri non possunt, magistratus cohibent: & si verum fateri volumus, boni in tantum sumus, in quantum mali esse non audemus. Criminibus, quæ tuto admittuntur, etsi parum honeste, abstinet nemo: si jus nullum contra sit, injustissimus esse quis dubitat? Quod si ita animatus fuisset Princeps innocentissimus, quas ille turbas dare? quæ flagitia committere impune potuisset? Luce clara diripuisset possessori bona. Quis repeteret? virgini vim intulisset. Quis citaret? cædem non unius modo, sed vel mille hominum patrasset. Quis in judicium vocaret?

Ab his tamen ille, cæterisque omnibus, ijs etiam, quibus in adolescentia licet esse veniæ, non metu pœnæ, sed turpitudinis odio temperavit. O dignum vita longiore Principem, in quo boni mores plus valebant, quam in nobis bonæ leges! Sed quid his tandiu immoror? Agrum sterilem nemo unquam laudavit, quod tribulis, carduisque non horreret; sed si qua bonæ frugis ferax terra, herbas nocentes, & inutiles non pariat, ea demum laudari digna est. Videamus ergo illius Principis innocentia quibus porro virtutibus cumuletur, quam & fungi & stipites vitijs carent. Qua quidem in parte illud metuo, ne post Xenophontem, Cyrum aliquem iterum describere videar, non qualis erat, sed esse debuerat. Deum ergo inprimis Opt. Max. sancte juro, me laudes Principi non suas affictorum nullas, & si ob inauditam ejus in hoc ævo, & hac ætate perfectionem in oratione mea desit fides, veritatem non defuturam. Id unum deprecor, ne quæ a me modo audietis, aut omnia quæ dici possint, aut optima putetis. Cogit enim me iniqua hora, ac si in hortum flosculis omnigenis consitum venerim exiturus, propriè sine delectu proximos quosque colligere, ex quibus olim, si erit otium, sinentque fata, Principi Illustriss. corollam nectere in animo habeo. Et statim quidem ungues non teneo, quin te, pietas, decerpant, vitiorum omnium expultrix, virtutum mater, quibus tantum supereminet quantum homini Deus. Omnibus quidem necessaria, Principibus adeo, ut si religioni non sint, superstitioni saltem esse deditos e Rep. portendum sit. Si enim volumus ex omnis ævi historia, exempla domestica, peregrina, omnium gentium, nationumque conferre, inveniemus sub Mezentijs semper & Hostilijs, aut dissipatas bello Resp. aut afflictas: sub Numis placida compositas pace floruisse. Non inde adeo, siquid ego judicare possim, quod, sicut amatores Dominarum absentium picturis delectantur, sic fictæ quoque religionis imagini faveret Deus, sed quod falsa omnia veris immixta sint, ipsaque superstitio tantum de vera religione trahat, quantum ad Remp. continendam satis sit. Solent enim populi, quamvis feroces, regi superstitioso subditi, ad ejus exemplum Deorum metuentes esse: qui autem sic sunt, eos non tam facile aut inter se seditionem aliquam, aut in Principem moturos recte apud Xenophontem reputavit Cyrus. Nec illi nescierunt improbiores Principum, sed alij doctores, qui vanitatem hanc (sic enim vocant) in plebe fovendam, & augendam putant, ipsumque ideo Principem quem esse religiosum nolunt, videri volunt. Quanto melius Serenissimus, & pijssimus Rex, ex vano [illegible] Deorum metu, æstimans veri quid valeat reverentia, usque doctus suo [illegible] regni fulcrum cælo infigi, filium charissimum in ætate fallendi nescium non simulare pium, sed vivere insuevit, quem nondum prima verba fantem parentem orare docuit: nec dum religionis capita recte intelligentem memoriæ mandare jussit. Quod sicubi obscurum esset, quam simus natura tenaces eorum, quæ primis annis imbibimus, hinc esset perspicuum, quod illa duo pietatis officia, quibus à puero imbutus fuit Princeps optimus, non alius adolescens resipuit magis. Quis enim eorum qui in hæc tantum vivunt, aut libentius Deum alieno ore loquentem audivit? aut suo sæpius alloquutus est? Quis in hoc opere submissius? in illo attentius versari solitus? O Princeps sanctissime, sanctissime Princeps, etiam nunc mihi scripti sunt illi in animo, quos vidi postremos vultus tui. Habuit tum concionem Præsul Ampliss. is qui potest optime, forte aderam, ambitio me tenebat magna (fatebor enim) à Principe coram

coram præſente etſi indignum aſpici, aliqua tamen ſpectari. ſiſtebam me ex adverſo. expectabam quam mox me cum turba intueretur. ille uni dicenti intentus, ex oculis Epiſcopi oculos nuſquam dimovit ſuos. mirabar. aſtantes rogo quid eſſet. reſpondent morem. gaudebam. ſperabam claudente ſaltem concione fore ut circumſpiceret. ibi vero ille prono in terram genu, ſublatis manibus, oculos in cœlum fixit: quales! Deus bone, quales! nequeo dicere. hoc tantum: ex illis migrantem in cœlos animam manifeſte cernebam. Hæc ſiquis vera an ſint ambigat, teſtes mihi eſſe poſſunt è vobis ſexcenti, qui aut illic, aut alibi tantum viderint. Parva ſiquis dicat. fatebor. veruntamen, ſiquid ego in aliena Rep. intelligo, animi religioſi ſunt argumenta maxima. Is autem in tanta rerum omnium abundantia, & tam excelſa fortuna non minus raro occurrit, quam fortuna ipſa. Falſus eſt enim in eo Ariſtoteles potentes, & fortunatos eſſe ſolere erga Deum affectos optime, πιστεύοντες διὰ τὰ γινόμενα ἀγαθὰ ὑπὸ τῆς τύχης, credentes, inquit, Deos eſſe ob bona quæ illis à fortuna proveniunt. Præceptoris enim verba factis deſtruit diſcipulus Alexander, qui proſpero bellorum ſucceſſu inflatus, ſe Deum potius credi voluit, quam alios credere. Sed ignoſcamus divino illi in rebus humanis ingenio, in divinis humanum quid patienti; & quo duce in terra ſua utimur, ei ignota in regione erranti viam comiter monſtremus. Sciat ergo magnus Philoſophus, naturæ miraculum, quod nos ex altiore ſcientia hauſimus, pietati nihil æque adverſari ac ſecundas res: quæ cum ex ſententia ſponte fluunt, ſegnes ad Dei cultum omnes ſumus. Neptuno undis jactati vota certatim faciunt plurimi, iidem ſervati in litore non omnes ſolvunt; tranquillo autem æquore, ſereno cœlo, ferente vento precibus fatigare maris Deum piiſſimo Principi cum patre, ſed paucis alijs commune fuit. Magnum aliquod præſtare videntur potentes ſi ignavum hominem unum aut alterum alant, qui pro ſe oret, ipſis aut otium aut animus non eſt. Ille qui ſciret vota Britannorum omnium pro ſalute ſua excubare, rei tamen tantæ ſupinus indormire noluit, ſed illa genua à ſupplicibus adorari nata, terram aſſidue exoſculando obterebat. Precibus rarius aberat, quam adſint alij, toto certe vix ſemel menſe. Solus præterea ſecum (nihil quidquam mentior) ter fere quotidie Deo ſupplicabat. Fauſtum & felicem diem nemo illi prius quam ipſe petebat: bonam noctem, & tranquillam quietem poſt aliorum vota ſemper precabatur. Nec in beneficijs petendis frequentior, quam in gratijs agendis prolixior erat. Id uno, de multis, exemplo diſcite, quod in memoriam fatalis ejus diei, quem pæne non effugimus, ſuam ut erga Deum gratitudinem teſtatam faceret, nullis unquam negotijs impediri potuit, quo minus die quoque Martis, patris exemplo concionem audiret. Quod ſi nos item frigida tanti beneficij quotannis commemoratione defuncti non fuiſſemus, fortaſſe dies omnium nefaſtiſſimus Nonis Novembribus proximus non legeretur:

Trojaque nunc ſtares, Priamique arx alta maneres.

Sed quo feror? video me ſuavitate illectum, hanc quaſi virtutum ejus roſam pandiſſe pluribus, jamque eam, ut in faſciculum, patere ſatis, illa tamen adhuc queritur nimis ſe connivere. Explicabo ergo folium & illud; Principes, præſertim noſtros, qui in DEFENSORUM FIDEI titulum aſſurgunt, religionem non colere tantum, ſed propugnare etiam debere. Quod fecit Sereniſſimus doctiſſimuſque rex libro illo eximio, cui dum dentes quærunt illidere Romani mures, offendunt

offendunt solido. Atque cum filij plerique omnes gaudeant in eo potissimum laudis genere excellere, in quo majores claruerunt, tum hoc Principe nemo unquam aut patrem imitatione digniorem habuit, aut majore cum studio imitatus est. Nec tamen recipio, voluisse eum post patrem in hanc verborum arenam descendere, ubi videret obscurum quemvis de fæce Romana Scioppium non pudere se cum Rege omnium Sereniss. componere, cujus Majestati ipsa quoque Sanctitatis suæ purpura conferri erubesceret. Verum nisi me animus fallit Romanam bestiam, à patre jampridem calamo confossam, virus tamen adhuc evomentem, alio longe telo adortus esset, & DEFENSOR FIDEI prius etiam quam jure posset gladio vocari meruisset. Est enim illa calumnia mera ab impijs quibusdam excitata, frangi nimio religionis studio quicquid est in animo generosius, aciemque fortitudinis pietate retundi. Ego contra contendo, Dei timorem animo virili maximum robur addere. Quid enim potest illis timendum in bello videri, quos lethi metus non urget?

——— ———— ——— inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animæque capaces
Mortis ——— ——— ———

Aut si ex victoriæ fiducia crescat pugnandi audacia, unde firmior oriri potest quam ex opis divinæ, auxilijque cœlestis certa persuasione? Lachrymas quidem omnium facillimi emittunt pij viri, sed & sanguinem: non sunt temere ex levi causa pugnaces; ne sint quidem. læsam autem sæpius patientiam in iras violentas ardescere, & cum fortitudine pietatem optime conspirare, si vitam Principi Opt. longiorem indulsissent fata, documentum orbi ingens dedisset, & in hac quoque tam brevi amplum dedit. Ut enim ab ipso ovo ordiar, in cunis statim ex animo tenebrarum, & terriculorum omnium contemptore scires à Serenissimo, & heu nimio nimis confidente interritoque Rege satum, ab invicta, & bellicosissima Danaorum Regum prosapia oriundum. In prima vero pueritia inanes terrores, καὶ τὰ κενὰ τοῦ πολέμου, ad quæ trepidare solent tyrones, adeo non metuebat, ut nihil majore cum voluptate audiret, quam fractos tubarum, & tympanorum sonos: offensus quoque inter ludendum, grandiores se multo ad pugnam provocabat. Fortis animi, magnique spiritus indicia non minora. Mores etenim cujusque nullibi simplicius se detegunt quam in ludendo pueri dum sumus, & ex ipso in ætate illa oblectationum genere. Sic ferus ille confingendis, quas in delicijs habebat, coturnicum oculis, crudelitatem innatam statim prodidit: sic qui in gallinaceorum conflictibus dissidebant fratres, discordiam in imperio eandem retinebant: sic & in nostro, ex ejus quam dixi musices amore, & stomacho injurias concoquere nescio, bellicus ille animus clare elucebat. Fatebuntur hostes (intelligo quid dico) qui vix dum Astyanacta ingressum, Hectora futurum expavebant. Nec eos fallebat metus, Hector enim erat adultus jam, aut Achilles, aut aliquis antiquorum heroum denique. Quos ego, postquam regna Saturnia redijsse videam, aut renatos jam, aut renascituros ex Pythagoræ disciplina libens credo. Nisi forte anus natura, ut se nondum annis effœtam probaret, unum hunc terris ostendisse tantum satis habet, in quem si non Achillis anima, at certe animus migravit. Nam ut ille olim parmam, hastamque fœmineis

neis

neis mercibus immissas elegit: itidem & noster posthabitis muliebribus oblectamentis omnibus, quibus enervamur hodierni adolescentes, ijs quæ virum deceant, faciantque solis se exercuit. Pila, inquam & majori illa cui nomen, quod sciam, non est Latinum, & minori qua ubique luditur: quarum altera glandium in prælijs jactationem secure pati; altera ad tormentorum quoque globulos non exhorrescere doceri voluit. Saltabat etiam non more, ut nunc fit, Ionico, tenere molliterque, sed motu corporis virili, modoque prope Laconico; quem ad militarem quoque disciplinam plurimum facere, non dubitant credo qui sciunt Phrynicum, quod in fabula Pyrrhicham apte saltasset, Imperatorem ab Atheniensibus delectum fuisse. Sed præter cætera corporis exercitia, in quibus multus erat Princeps fortissimus, feroci equo gaudebat maxime. Quæ, non meo solum, qui sum unus è multis, sed sapientissimi quoque Apollinis judicio, generosæ indolis, animique Imperatorij certissima est exploratio. Quis enim vestrum nescit oraculum illud Philippo Macedoniæ Regi de successore consulenti Delphis datum? eum demum Macedoniæ imperio, omnique mundo potiturum, quemcunque Bucephalus sessorem pateretur. Quod in Alexandro evenit, qui se orbi subigendo parem fore, equo prius domito specimen dedit. Quid ergo noster? annos natus vix decem, qua ætate alijs arundini inequitare pulchrum est, equo acriori imponi poscebat. refugientibus qui aderant munus periculi plenum, arduo colliculi adjutus ipse conscendit, subditisque calcibus equum ad cursum admisit, exclamantibus frustra adstantibus, donec tandem satiatus leviter flexis habenis reduxit, descendensque *Nam quousque*, inquit, *opinione vestra puer futurus sum?* Quum primum autem adolevit, quæ ejus lætitia erat? qui amor? quod desiderium? nisi equo spumanti, & animoso vectum spectari, cui nunc erecto, nunc prono, nunc resultanti, omnia denique agenti adeo arcte insidebat, adeo decore, ut ego cum aliquoties viderem cœperim rudi illi sæculo ignoscere, quod errore deceptum Hippocentauros procreavit. Postquam autem firmatis tandem viribus cataphractarium egit, ex illo tempore, quæ à Poetis narrantur militum errantium gesta, non amplius mihi fabulæ videntur. Vidi, vidi ipse, Academici, equo tam incitato alacriter procurrentem, brachio tam valido lanceam tenentem, manu tam docta in occurrentis caput dirigentem, impetu tam vasto eundem impellentem, ut nihil supra vel legatur, vel cogitari possit. Quod siquando hasta confracta gladium stringebat, nulla aut mora, aut requies erat; quæ ibi fulgura oculos feriebant? quæ tonitrua aures verberabant? primus me docuit quid esset *fulmen belli.* Nec mihi nunc dicat quispiam, facilem esse audaciam, ubi non sit periculum, fuisse autem hæc pugnæ simulacra tantum; neque enim ego alioversum produxi. Verum ut cum taurum videamus arboris obnixum trunco in cornua nuper nata irasci discentem, aut ventos tantum ictibus lacessentem, intelligimus eum aliam pugnam meditari; ita & hæc bellorum ludicra, quibus à puero tantopere deditus erat Princeps fortissimus, verorum præludia putanda sunt. Quid enim putatis, Academici? qui ex rei militaris usu longo peritis, castra muniendi, exercitus disponendi, ordines ducendi, impetum faciendi, militiæ terrestris, navalis artem universam accuratissime didicerat; qui bellica tormenta quamplurima fundi curaverat; qui navem ingentem, præ qua Argo cymba fuit, jam extruxerat, qui, delectos ex omni Britanniæ nobilitate, juvenes fortissimos, in aulam collexerat; qui cum heroibus utriusque Germa-

niæ,

niæ, totiusque adeo Europæ, amicitiam contraxerat; quid inquam putatis? nihil eum aggressurum? moliturum nihil? sensum horum omnium fuisse nullum? Ego vero non dubito, Academici, quin expeditionem in Colchos alteram cogitabat, & Herculeo plane Principe, *Palatino* comite assumpto, Romanæ arictis vellus aureum reportasset. Id pro comperto habeo, ejus jamdiu cogitationes omnes, omnes sermones, cuncta insomnia de bello suscipiendo, & gerendo fuisse,

Et cum frigida mors anima seduceret artus,

tum quoque linguam, mentis impulsum retinentem, arma tantum, & prælia loquutam esse; & in mortui quoque vultu minas relictas apparuisse. O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, & inanes nostros conatus, qui in ipso sæpe limine franguntur, & corruunt! In tribus, quot fere implevit, ætatis gradibus, præclarum aliquod facinus semper minabatur; qui autem primus annus rebus gerendis aptus videbatur, is nostram expectationem omnem, ejusque vitæ consilia morte pervertit. O triste fatum, acerbam miseriam, tantæ virtutis spem, tam recte & primo conceptam, & indies per tot annos crescentem, cum ipsa partitudo appeteret, tum extingui! Gaude Regum tyranne Romane Pontifex, gaude, aures adulationibus patentes præbe, sine te ὑπεράνθρωπόν τινα ἄνδρα, Dominumque suum, ac Deum parasiti vocent; excessit miles qui te & mortalem esse, & nequam hominem ferro docuisset.

Gaudete proditionum fabri Jesuitæ, lupæ Romanæ genuini catuli, gaudete, insulam hanc nostram, quæ hoc genus bestijs semper caruit, infestate; est nobis, Deo gratias, & sit precor, qui vos odio toto persequitur venator Rex ipse, sunt canes, fuit etiam, qui asylum Romuleum, sylvam in quam refugere soletis excidisset, fabricas vestras à fundamentis omnes dejecisset, & pietatis hæderam fortitudinis lauro maritasset. Atque hic quidem locus postulare mihi videtur, pauca etiam de castimonia ejus adjici. Solent enim esse bellicosi viri, (quod in militiæ opprobrium dictum nolim) amatores mulierum plerumque maximi, ideo, opinor, quod robusta, & valentia corpora utrique militiæ apta sint. Viderunt hoc Poetæ Comici, qui militis personam sine meretrice nunquam inducunt. Vicerunt ante eos fabularum auctores, qui non frustra unum Deorum Martem Veneri illigarunt. Nec tamen passus est Princeps fortissimus virtutis suæ gloriam hujus turpitudinis confinio lædi. Sic enim secum putabat, multorum bonorum gratiam unius vitij interventu deformari; hoc autem esse tale, quod inhonestatis nomen κατ' ἐξοχὴν meruerit; proinde ab omnibus, quibus honos curæ, præter cætera evitandum; Principibus maxime, qui (quod est in hoc genere ignominiæ ultimum) nisi indigna flamma ardere nequeant; qua nullam esse breviorem ad contemptum viam; nec alio ex fonte Regnorum plurium mutationes fluxisse. His adjunxit & illud, minimam libidinem in se fœdissimam visuram paternæ pudicitiæ comparatione, quo nullus mortalium verius Dianam exercet. Hæc cogitans, simulque verissime æstimans, quam pronum esset in illo ætatis lubrico, turpiter ex improviso labi, sicut sapiens paterfamilias, materiam hujus ignis rapacem è domo removeri jussit. Dein fugatis etiam otio luxuriaque, corpus Laconum more assidue, ah & immodice, exercens, famem tamen magnam labore multo obsonatam, victu parabili modicoque satians, Cupidinis nervum laxavit, sagittas fregit. Et Achilles quidem erat, sed absque Briseide; verusque Laco, præterquam quod castior. Sed nec corpus deperibat suum, quod

faciunt

faciunt multi, qui alienis abstinent, Narcissi; quibus si ad pulchritudinem opes contingant in se ornandis fere vitamque, remque insumunt; & cum pavones multum splendore vincant, superbia tamen exuperant magis. Quo magis admirabilis videri debet Principis in his rebus eximia modestia; cui cum forma esset virilis plane, ἡδεῖα μὲν ἰδεῖν μετὰ φοβερότητος δὲ, grata quidem aspici, terribilis tamen, noluit feminea cura dotem hanc naturæ tantam corrumpere; sed inaffectatam quandam in cultu corporis negligentiam affectavit, & in vestibus Attalicis, & Alexadrinis animum minus elatum retinuit, quam nos sub palliolo Diogenis sordido possidemus. Atque quod est rarissimum exemplum, sic & in gestu gravitatem cum facilitate, & in habitu magnificentiam cum tenuitate temperavit, ut summæ fortunæ magnitudinem sine fastu, inferioris humanitatem sine contemptu retineret. Usus ad hæc miscenda veterum Romanorum arte, quibus vestiri in foro honeste mos erat, domi quod satis esset; sic ergo & ille, diebus solemnioribus processurus in publicum, aut legatos accepturus, ad tuendam imperij Majestatem cum vestimentis splendidis incessum quoque magnificum, vultumque Majestate plenum sumebat; reversus autem ad suos tanta comitate cum ijs versabatur, ut Principis supercilium omne exueret, tantillo etiam sumptu interdum ornatus, ut Dominum servumque vix discerneres. Narrabo etiam vobis ad hanc rem dictum ejus quoddam: cur enim aliorum Principum jocularia libenter in historijs legimus, nostrorum seria cum ipsis interire patimur? Fuit cum panno villoso, cui à Wallia nomen inditum, multos dies amictus incederet, nec defuere luxuriosa ingenia qui dictitarent, Celsitudinem suam non decere vestimentum adeo vile, sed nec pretiosissimum tamdiu ferre; quibus ille, *Me vero Patrii panni non pudet, qui utinam immortalis esset.* Responsum sempiterna dignum memoria, quo illos, in minore multo fortuna. Antoninos notare voluit, οἵτινες πατρίδος πᾶσαν ἐσθῆτα μυσάττονται ξείνα φάσκοντες ἀργαλεώτερον ἔργματος εὐτελοῦς, quibus nisi exoticum placere potest nihil, quicquid ex lana fit vile putant; & cum agros sæpe totos in tergo ferant, quod tamen in Nerone etiam notabile fuit, eadem veste bis indui erubescunt, pæne dixeram eadem forma. Usque adeo verum semper erit ambiguum illud οἱ Βρετανοὶ ἐσθῆτος χρῆσιν οὐκ ἴσασι. Britanni usum vestium nesciunt, quas non induimus corpus ut celent, sed illas ut ostentemus; & post transmutata in mille formas corpora, non minus deformes nunc sumus ornati, quam olim nudi. Quem Reip. nostræ morbum, non solum animadvertisse Principem Prudentissimum, (id enim faciunt & stulti) sed, quæ sunt prudentum propria, periculum quoque olim ex eo secuturum longe prævidisse, viamque medendi optimam tenuisse, hinc intelligitis. Jam Te non amplius laudo, admiror potius, juventutis Britanniæ non magis nobilitate, quam virtute Principem. Quis enim nostrum juvenis, vitæ suæ modum habere novit? ille etiam aliorum habuit, quis nostrum orbi proprio corrigendo sufficit? ille de orbe terrarum emendando cogitabat. quis nostrum peccaturus quenquam veretur? ille jam peccaturis verendus erat. Credite enim, Academici, quod non dicam dolo, Principis hujus reverentiam multos à vitijs abstraxisse, quos dei timor deterrere non potuit; hujus enim iram lentam fore credebant, illius in diem differri non sperabant. Igitur cum juvenum circa se numerum permagnum semper haberet, nullibi tamen criminum rarior nascebatur seges, quam in aula Principis, quæ

non vitiorum ludus, ſed pietatis, virtutis, doctrinæ ſchola, veterumque gymnaſiorum veriſſima imago erat; ubi inter diſcum, & Philoſophum, corporis, animique exercitationes otium ſuum dividebat Princeps temporis parciſſimus; nec habeo dicere illis ne, an his ſtudebat magis; & illas certe optime, & has callebat. Quid enim nos jactamus, Academici, quibus ſtudere vita eſt, ſi literis abditi, Muſæiſque concluſi, cum Philoſophis, hiſtoricis ſolis verſantes, Poetis, Oratoribus colloquentes, paulo aut doctiores, aut eloquentiores, evadamus. Ille cui mille quotidie occupationes erant, quæ ejus animum à ſtudijs avocarent, ante primam lanuginem linguam utramque doctam probe intelligebat; Italo autem ore, & Gallico, non minis rotunde loquebatur, quam ſuo. Artes præterea omnes, & ſcientias, totamque adeo Philoſophiam, ſi non quantum ſcholæ ſupereſt, at vitæ uſuique quod ſatis eſſet, de patris abundantia hauſeat. In cujus fidem, teſtis ſicui locuples parum videar, argumento ſit ejus ſingularis in doctrinæ candidatos amor. Laus in Principe prope major quam doctrina ipſa; quem, ſi de duobus adeo conjunctis alterum tantum eligendum eſſet, Mæcenatem eſſe multo, quam Maronem mavelim. Quis ergo veſtrum neſcit, Principem utriuſque Minervæ amantiſſimum armatos, & togatos dubio ſemper favore amplexum eſſe? Quis neſcit eum eruditos in aula ſua habuiſſe plurimos, quibus & Bibliothecam omni monumentorum genere refertiſſimam inſtruxerat? Quis ejus in matrem noſtram benevolentiam, in ſororem etiam benemerita non audivit? Qua quidem in re prudentiam ejus eximiam, & in ipſa quoque inæqualitate æquabilitatem ſummam, ſatis admirari non poſſum. Nam cum videret Regem Sereniſſimum Academiam noſtram vicinia ſua frequenter beare, ne illa altera felicitatem hanc nobis tantam invideret, ſeque deſpicatam aut neglectam quereretur, aulam ei ſuam admovit Princeps æquiſſimus, ut quam nos ipſi Iovi prope ſumus, illi Iovis filio tam propinqui eſſent. Hinc vere nobis jam oriri potuit metus, ne poſt etiam quam ſidus noſtrum occideret, benigniore illos aſpectu, quam nos, intueri pergeret Quam ſuſpicionem in nobis vix dum ſurgentem, aureo ſtatim Apophthegmate prudentiſſime oppreſſit. Nam cum olim, Cancellarij vacante munere, rogaretur Oxonienſes in tutelam recipere, quæ ejus tum fuit oratio? *Se utriuſque Academiæ Cancellarium fore:* O mirum Principis, & dulce ingenium! Mitto verborum elegantiam, annos in quibus hoc protulit. rem putemus. Potuitne aut petentibus mollius denegare? aut non petentibus facilius promittere? aut utriſque æquiorem ſe præbere? Dignare Princeps Magne Academiæ Oxonienſi Cancellarius inſcribi. Ignoſce Lyceum celebre, tuus non ero privatim, ſed tuus ero. Non auſa eſt Cantabrigia ad tanti voti confeſſionem aſpirare. Fide Muſarum alma mater, verecundia tibi non obſtabit tua, pro altera rogatus ſum, tui etiam patrocinium ſuſcipio, *utriuſque Academiæ Cancellarius ero.* Intelligebat nimirum divino Princeps ingenio, æmulatione maxime accendi doctrinæ ſtudia, eam autem inter pares, dubia adhuc victoria gliſcere ſolere: palma vero ſemel decreta, & ſublata certaminis ulterioris poteſtate, victorem plerumque jam ſecurum diligentiam remittere, victumque voluntatem contendendi cum ſpe ſuperandi ſimul abijcere. Igitur & nunc quoque, ſi Tyrum fortaſſe [illegible] [illegible] [illegible], Troja propriorem aliquantulum ducebat, ut genu tibia. Troas tamen Tyrioſque in aula, atque à ſacris nullo diſcrimine habebat. Utriſque ſumme favebat,

utriſque

utrisque pariter, factisque ostendit verissimum esse illud prudentissimi historici, *Laudatorum Principum usum ex æquo esse quamvis procul agentibus.* Nec enim voluit loca hominibus obstare, sed pro meritis cujusque & dignitate, non pro urbe, aut patria gratiam semper & præmium deferebat. Quid ego nunc his apponam, propensam ejus in omnes, quacunque in arte excellentes beneficentiam? Nullus erit finis omnia si persequar, jamque me vox deficit, non oratio. Tacere tamen non possum unum etiam in eo rarissimum, quod regnorum Britanniæ hæreditatis suæ, reditus undique provenirent, vim, & in quibus starent; portuum numerum, & quot navium capaces essent, quot caperent; castellorum magnitudinem, situm, firmitatem, in singulis tormenta quot essent, quot milites qui ducerent, imperij denique nostri arcána omnia cognitissima habebat. In re autem familiari, nescio an multi nobiles æque sint aut versati, aut providi. Reditum omnem distribuerat in partes tres, quarum unam familiæ alendæ, aliam servorum stipendijs suisque ornatibus, assignaverat, tertiam ad improvisa sumptuum muneraque reservabat. Multa, ut par est Principi, multis donabat, nulli tamen quidquam cujus pretium ante non intelligeret, ne beneficij magnitudinem vel qui rogaret celare, vel qui acceperat, dissimulare possit: quorum alterum quidem petitores impudentes, alterum debitores ingratos facit. Et cum sciret maximam esse famulis ad fraudandum illecebram, domini in rationibus exigendis negligentiam, nisi gravior aliqua cura vetaret, accepti expensique tabulas præstituto semper die cum servis putabat. Hæc cum mihi olim dicerentur, Deum ex intimo corde Omnipotentem venerabar, ut nobis, viri Academici, virisque militaribus, Britanniæ, Germaniæ, Ecclesiæ, Reip. Regi, bonis omnibus hoc decus, hoc præsidium, hoc columen servarent. Jam tum verebar ne vitalis non esset præmaturus juvenis; prudentia enim tanta, & tanta sanctitas, senectutem si aliquando præveniant, at mortem nunquam diu præcurrunt. Nec aut nos tali diutius digni eramus Principe, aut ille, in tam corruptis sæculi moribus, vitæ longioris cupidus videbatur. Ergo annos nondum viginti natus diem suum obijt. O infelicem rerum humanarum conditionem, iniquam enim religio est dicere. Fatuos à morte defendit ipsa insulsitas; sicui plus cæteris aliquantulum salis insit, (quod miremini) statim putrescit. Tyranni inter odia populi, & execrationes semper canescunt; bonis sæpe Principibus suorum desideria, precesque barbam impetrare non possunt. Marcellus in herba vere novo succisus spem Romanorum & vota elusit; Tiberius metum Augusti non fefellit, sed messem mali ad maturitatem perduxit. Et quid externa queror? domesticis exemplis, heu miseri abundamus. Nescio, Academici, quod nos fatum premat, aut quod flagitium luamus, aliquid certe subesse oportet, quod annis non multo plus quadringentis, filij Regum nostrorum primogeniti non minus octo immature perierunt. Non est injustum, Summe Deus, ut primo genitos, tibi qui debentur, nobis auferas, tu qui pro nobis dedisti tuum, non est injustum; tot amisisse tam brevi est misere miserum. Longum esset omnes nominare, atque apud vos, uti opinor non necessarium

——— *quis nigri Memnonis arma?*

quis decantatum illum *Arthurum?* quis in parvo magnum *Edvardum?* quis

reliquos

reliquos non audivit? Eorum omnium memoriam, longa annorum ſucceſſione, & diuturna Principis inopia prope deletam *Magni Henrici* virtutes renovabant. In eo iterum ſpirabat demortua jamdudum *Edvardi* pietas: in eo *Arthuri* gravis comitas, facilisque Majeſtas aulam reviſebant: in eo *Nigri Principis* clara in bello gloria revictura videbatur: in eo quicquid olim, nunc quoque amiſimus. Atque utinam quidem noſtræ hic eſſet miſeriæ modus, & aliqua ſaltem ab eo ante mortem ſuſcepta proles fuiſſet! Nunc autem non illi ſolùm Principes, quos è ſepulchris reſuſcitabat, cum eo ſimul in terrâm reverterunt, ſed alij etiam, quos geniturus erat, nondum nati, extincti ſunt: nec illa modo vulnera jam olim obducta, hujus letho recruduerunt, ſed alia etiam, quæ necdum ſentimus, & majora nobis inflicta ſunt. Ah ne hoc fulcrum mille producat funera, nec ſit dies ille cum intempeſtivum hujus Principis fatum, acerbiore luctu, quam hodierno deflebimus, cæciſque in malis deprenſi *Principem Henricum* magna voce, *Principem Henricum* nequicquam clamabimus. Inanis forte eſt hic metus Academici, & ſi meæ cum veſtris quid valeant preces, inanis erat; utinam etiam & ſtultus eſſet. Vivit quidem Priamus, & diu vivat & diu precor: firma ſtat ejus domus, nec unquam nutet; poſt fatum tamen Hectoris, ejuſque ſupremum diem cui decem annos ſpes noſtræ innixæ ſunt, Trojæ timere, cum nolim, reluctante licet animo invitus cogor. Qui ſemper, etiam nunc Pergama tuere forti dextra æterne Deus. Hectoris tamen in funus omnes undas convocet Britannia. Hectora jam ſenior Priamus immenſum fleat, Hectora fœcunda Hecuba, ſed felicior plangat; Hectora ſuperſtes ſolus Polydorus defleat; Hectora Chorœbus juvenis, & Caſſandra lugeant. Hectora univerſus populus inſolabiliter ploret. Hectoris in funere doleat hujus regni caput. Hectoris in funere ruant ex oculis flumina, utriſque ex oculis, ex noſtro non inferius. Alijs in rebus, Academici, ceſſiſſe intra fines juris noſtri ne pudeat, in certamine vero obſervantiæ erga Principem, doloris pro defuncto, nec victi unquam fuimus, nec vinci nos patiamur. Suſpirijs contentus non ſum, non gemitibus, quemcunque ſiccis genis aſtare videro, quemcunque intemperanter non illachrymantem aut Ulyſſis militem, aut Myrmidonem putabo. Nec mœrendi tempus die, aut menſe, aut anno finiamus; quid enim? ejus mortem unum tantum annum lugebimus, quem per omne ævum Britannia deſiderabit? Adjuro vos, Academici, ne poſt hunc diem alia quam pulla veſte in perpetuum utamini, donec *Illuſtriſſimo Principi Carolo* Magnæ ſpei alteræ Britanniæ puer ipſi ſimilis naſcetur. Solitum flendi morem, ſolitum ſpatium vincite, Hectora flemus. Hectori virtute parem, infelicitate etiam ſuperiorem. Illi ante mortem uxor digniſſima contigit, illi dulcis natus in collo pendebat; noſtro nec Andromache, nec Aſtyanax fuit. Ille poſt defenſam patriam, afflictos hoſtes, partam in bello gloriam, Achillis manu impulſus theatro exivit; noſter ſcenam idoneam non reperit ubi ſe explicaret, ſepulta profundo otio virtute ſua ἀνδρῶδες οὐδὲν ἐπιδεδειγμένος, triſtiore lethi genere, quam ipſo letho occubuit. O fruſtra Britannorum omnium fortiſſime Hector, tene etiam ignava morte, te morbo occumbere? quid ergo prodeſt pietas? quid temperantia? quid corporis exercitatio? In fauſtum pilæ ludum, & periculi plenum execremur, demoliamus ſphæriſteria quot ubique ſunt omnia, in ijs valetudinem quæſivit Princeps Optimus, invenit morbum, morbum ex quo obijt. O ſortem duram! Vivimus telluris pondera,

&

& ex morbis sæpe gravibus convalescimus; *Principem Illustrissimum* orbis terrarum expectationem prima, quæ afflixit, valetudo confecit. Febre populari multa è plebe millia hoc anno ardebant, vix unus, aut alter absumptus est; unus de tot millibus *Princeps* non effugit.

Τῷ δὲ μάλις' ἂρ' ἔην ἐναλίγκιον ὡσεὶ ἅπασα
Ἴλιος ὀφρυόεσσα πυρὶ σμύχοιτο κατ' ἄκρης.

Huic igni, præter eum quo regnum arsurum erat, alia, nulla flamma comparanda est. O pijssime, idem & fortissime *Princeps Henrice*, Pontificiorum terror, Protestantium certissimum ubique post patrem, maximum propugnaculum! perijssemus utinam quotquot hic sumus omnes, salvus ut esses, vel etiam periremus. Quisquamne vestrum recusaret Hectoris vice mori? Ego quidem, Academici, si vilis hujus animæ morte dieculam ei unicam tantum impetrare possem, vitam hic libentissime cum oratione finirem. Et nunc quoque unam amplius horam vivere non sustinerem, nisi illud in his malis solamen esset, quod postquam sacer hic ramus a Proserpina raptus sit, alter aureus non deficiat. Concedat Deus Omnipotens ut virga simili etiam adhuc metallo frondescat: sin id nimis impudenter petimus, conservet saltem Regem totum Nestora, conservet Principes; quorum si vel alterutrum nobis pro meritis denegetur, beatus post hunc primus qui moritur diem.

Dixi.

EPITAPHIUM.

INscribant alij monumentis ordine longo
Virtutes, titulos, nomina, facta, genus.
Hic jacet Henricus, *de quo memoranda recusant*
Arctari lapidis finibus exiguis.
Dicere nec tumulum solo plus nomine refert,
Cætera quæ semper fama loquetur erit.

Fr. Nethersole.

In fatum summi, & Beatissimi Principis Henrici.

QUo fugis? ah vita quondam, dum vita manebat,
Terris chare magis, nec tam cito debitus astris.
Nondum annosa dies, nec adhuc tibi frigida membris
Sævit hyems, tumulumque tuis aptaverat umbris.
Siste fugam superis: quid tam cito divus haberi
Incipis, infelix, & felicissime Princeps?
Quid caput auratis properant tibi cingere stellis

Dij nimium cupidi? quin hic tibi sceptra, tuisque
Seri debentur regnis, Henrice, nepotes.
Ah tibi regnandi ne sit tam dira cupido,
Ut miseros mens sola tuos exosa Britannos,
Aetherijs insueta vijs, jam tecta deorum,
Et festinatos cœli deposcat honores:
Hic prius in terris pacato numine regnet,
Et tandem sceptris cedat satiata duobus.
Quanquam (si liceat nostros optasse dolores)
O fortunatos, vel post tua fata, Britannos,
Si patriæ, Princeps, non omni parte perisses!
Nam siquis tantum nostris Henriculus oris
Luderet aureolus (nobis solatia luctus
Exigua ingentis) qui te tantum ore referret:
Cujus ab aspectu poteras exire sepulchro,
Atque iterum blandis pueri spirare labellis;
Nec penitus nos Te, nec tu nos funere tanto
Perdideras, nobis sed qui post fata redire
Heu nunquam poteras, poteras post fata redire.
Sed quid vos, dulces cineres, quid vos fugientes
In superas sequimur revocanti carmine sedes?
Te nigri Soles (quis Solem dicere falsum
Audeat) & flentes lachrymis cœlestibus Auræ,
Undantesque suis flerunt in vallibus Amnes:
Te Musæ totis luxerunt fontibus, ipsi
Murmura ducentes imo de pectore Venti
Cum gemitu spirant, spirantibus adgemit Echo.
Ah miser! ah miseri non debita præda sepulchri.
Ecce dies quoties, quotiesque renatus Apollo
(Te postquam nostro non amplius invenit orbe)
Atra nube cadens, heu toto sidere noctem
Excepit, medioque diem deperdit olympo.
I decus, I nostrum, cœlestibus utere fatis.
Et placide (quando superis adnare necesse est
Littoribus) roseas Zephyri sublatus in alas,
Dive, triumphales cœlorum illabere currus.
Non ibi fatorum, properato funere, jussa
Aurea mansuris abrumpunt otia regnis;
Sed tibi sceptra manent nullo peritura sepulchro.
Et, quod gaudebis, medici bene nescia vita.
Nos tamen interea tumulum, tibi floribus istis,
Heu male qui terris, nunc te moriente, supersunt,
Spargimus, ecce, tuum nec te moriente supersint.
Quin ipsi lapides, nostri pia vulnera passi
Mœroris, gelidæ perfusi fletibus auræ,
Hos tibi de duro cantabunt marmore fletus,
Aeternumque dabunt hominum tibi corda sepulchrum. Car-

Carmen Sepulchrale.

Miraris quî Saxa loqui didicere, Viator?
Cœli depositum conditur hoc tumulo:
Cujus si famam, tacuissent saxa, putares
Hoc tibi mirandum, non didicisse loqui.
Si sapis, attonitus sacro decede sepulchro,
Nec cineri quæ sint nomina quære novo.
Prudens celavit sculpto; nam quisque rescivit,
Protinus in lachrymas solvitur, & moritur.

G. F. T.C.

Oratio

Oratio Funebris

Habita in

SCHOLA THEOLOGICA

Ab Oratore Publico, in Obitu Clarissimi Equitis

THOMÆ BODLEII.

AD LECTOREM.

DIdici ex Bodleio *Orationis meæ fatum, & facile fero post tantam cladem, leve verborum damnum, & jacturam. Habe igitur (Lector) hanc Scripturam devotissimam sepulchro, quæ ideo vixit satis diu, quod mori potuit cum* Bodleio. *Tu autem, quod in vero funere fieri debet, dolore tuo utere pro judicio. Si quid in illa forsan spissum videbitur & nubilosum, illud omne argumento imputa, quod cum solidum foret, & grave, proferre non debuit Orationem diaphanam. Exemplum in illa, aut Apophthegma non invenies aliud, quam ab Ipso (ita solus vicit Mecænates omnes, & Historiam ;) & veritatem pro stylo concinno leges, quæ arte omni, & Rhetorica felicius perorat. Sed brevis est ; si bona, fiet perlegendo longa ; sin mala, laudare debes propter brevitatem. Vale. Tu vero (Lector Academice, & Auditor) tacito fave, ne voluptatem illam quam bene audiendo prius ceperas, male legendo præpostere amittas.*

Tinam, Auditores, utinam pari virtute, & progenie, qua homines nati sumus, nasceremur Oratores! Utinam suadere posset vetus Philosophia, rationem à semine, spiritumque à corpore proficisci! Ita enim communi elemento terræ vel plurimum gratulari possem, quod eloquentiam mihi, quam ingenium, natura, usus, data quasi opera impie negassent, illam pulvis, & funus, fatum, & miraculum benigne largirentur. Quod ab eodem principio terræ humanitatis meæ, & orationis exordium peterem; quod argumento potius quam arte doctus essem, lutoque vilissimo plusquam igni meo, aut animæ deberem. Tali scilicet voto & procemio dicturo mihi opus est (Auditores,) sive theatrum meæ Causæ, sive patronum me, & defensorem intuear. Cœlum enim vobis ex hac Terra invitis Mathematicis, monstrare oportet, & Immortalem

lem Mortalem in hoc Cadavere, major Par[illegible] [illegible] are debeo. Si tamen vitam ipse, & spiritum, gratiam & [illegible] Mortuo, quod raro contigit, non peterem forte & [illegible] vid[illegible] de homine simul, & Oratore actum esset, itaque Sepulchri hodierni gloriam ignava mea, & infami lingua minuerem prorsus, & deturparem. Neque ideo quis vestrum existimet, quod picta aliqua loquendi methodo aut quadrato Mercurio usurus sim, —*Ad populum phaleras:* deliciarum enim studium omne, & elenchos aurium ultro deposui; non leni aura, & Zephyro, sed turbine, sed procella rapior, & in hisce næniis, luctuque non magis harmoniæ studeo, quam Solœcismo. Postquam enim Venus ægra Libitina esse cœpit, & iratis Parcis frui pro Cupidine; postquam dissidia nuper inter se, bellumque læthale alurunt terrarum Domini, Natura, & Henricus, Orbemque totum suæ cladis nuncium, & hæredem reliquerunt, perversus ubique rerum ordo, inversa vocabula, eadem sapientis, & insani vox, mens eadem, unum omnibus palatum, nulli suum; nec oculo, nec auri convivium datur, sed solis lachrymis sumus Epicuri. Ablit igitur (Auditores) ut benevolentiam vestram implorem, quam demereri impium est, aut attentionem illam precibus extorqueam, quam prudens, sciens, sanusque deprecor. Primam enim mihi gratiam, & benevolentiam reponitis, quod inviti huc omnes, quod reluctantes acceditis, & vel tum maxime esse vos attentos credam, ubi animos vestros alto dolore captos, & sepultos, nullo latere, aut clamore meo excitandos senserim. Quid statis? Abite jam si placet, neglecti, vel si mavultis, irati, & prooemij mei contumaciam fastu [illegible] & absentia vindicate; Manes mihi modo *Bodleianos*, nomenque ejus fœcundissimum concedite, parturient (credo) Auditores, invenient F[illegible], & Populum, & Senatum, auresque hominum ignotas & remotissimas quas vita olim, [illegible]que [illegible] ambitu latissimo conciliaverat, eas morte sua universa & invicta memoria [illegible] ferient & [illegible]. Quousque mihi, Marce Tul'. portenta [illegible] [illegible]tos [illegible] & par[illegible] *[illegible]* exultant[illegible] obtrudes arte t[illegible] magna, & Rhe[illegible], [illegible] majora adhuc monstra & prodigia [illegible]an[illegible]que sine menda[illegible] & hyperbole? L[illegible] & t[illegible]ctorum conjug[illegible] vert[illegible], consangu[illegible] eas arces, g[illegible]que Bibli[illegible] pr[illegible], q[illegible] nec Orphe[illegible] quidq[illegible]am v[illegible] magis animatum. Vitam mortuorum narro, & genium sepulchri, ut intelligatis tandem pœnituisse Naturam hujus funeris, diemque se Natalem, & nova incunabula vel Fato *Bodleiano* concessisse. Si tamen Fatum hoc dicendum [illegible] potius victoria, quod famam ejus animamque precario liberavit, v[illegible] bre[illegible] mutavit pro historia. Ad quam texendam, tradendamque [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] verecundia, & modestia singulari op[illegible] est. Obru[illegible] enim [illegible] [illegible], [illegible] credendi libertatem *Bodleius* verus; & s[illegible]cta veritate lab[illegible] virtus, cum exempla omnia humanitatis, studij, bene[illegible], & pietatis s[illegible]perv[illegible]rit. Quare mitiori orationi, laudibusq[illegible] [illegible] [illegible] indulgendum est, ne [illegible] singula, præstantissima, ex [illegible] dicerem, A[illegible] ejus non tam præco[illegible], quam [illegible] [illegible]. Quod ut [illegible]tius à me, & liberalius fieri possit, pueritiam ejus, crudamque ætatem revocandam sentio, ut fidem vestram quasi gradibus quibusdam, & elementis [illegible]igam, & instruam, neve [illegible] & impetu [illegible]arem ad miracula. Quodque (augurio bono) primo in loco ill[illegible] in honorem

cedat ; Parentes ejus magis Boni, quam Magni, nec ad proverbium divites, nec de fortuna queruli, tales autem qui liberalis familiæ titulos, & insignia vitæ suæ, morumque nobilitatem magnifice auxerunt. Qui cum in illa tyrannide, & hujus Insulæ calvitie vixerant, in qua fax erat pro religione, & vera flamma pro ardore spiritus (probitate sua freti & conscientia :) legitimo furto, & pientissima conspiratione facta, sese à laniena publica, & perenni foco, non improvidi eripuerunt. Hoc Comite ; Hoc consilio ; His auspicijs. Quasi prædicerent Filio in fuga sua transmarina, puerum Insularem futurum olim Virum universum. Sic tu (*Bodleie*) profectus es ætate minor, ut redire posses virtute maximus ; Patriamque tuam, qua tali exilio honestius carere velles, eo animo deseruisti, quo multo potius haberi malles Christi peregrinus quam indigena Idolorum ; Pergis, oberras, latitas :

> —— *Sic tu sub Principe duro,*
> *Temporibusque malis ausus es esse bonus.*

Qui cum annum ageres duodecimum, & Genevenses jam primo salutasses, literisque dedisses operam Græcæ linguæ non tam auditor, quam speculator habitus es, ut qui explorares [illegible] tius artis angiportus, & insidias quam qui rudimenta prima & præcepta disceres. Cumque postea libertati simul, & religioni Augustissimæ *Elizabethæ* auspicijs vacaret Anglia, redditus est nobis exul juvenis ; cujus [illegible] conditio & fortuna fuga aliquando [illegible] dici potest, & liberalis. [illegible] *D*[illegible] [illegible] redusse, & Penates nisi limina Deorum [illegible], & Academiæ [illegible] unius literulæ Metamorphosis [illegible], *Exon*[illegible] & *Oxon*[illegible] [illegible] colere quam agrum, & sapientiæ imperium [illegible] patitur, quam pecuniæ. Neque præclaro instituto [illegible] arbitrantur, sufficit *Oxonium*, nisi præceptorem etiam [illegible] appositum subministret : quod Tyroni huic adeo feliciter successit, ut [illegible] viderentur inter se Fatum & Consilium, lutoque huic Ar[illegible] & [illegible] Monitorem destinasse. Cujus ingenij spatio, & torrenti [illegible] occurrit, Doctissimus, Probatissimus, Reverendissimus *Humphredus* ; [illegible] credo) ut experirentur aliquando probitas & cultura, utrum viginti annorum rectius senecta, an juventus diceretur. Ita solus fecit, solvitque ænigmata egregia ille Oedipus. Postquam vero de mora longiori consilium ceperat, in Societatem Mertonensem eruditissimam se recepit, in qua sic vixit suaviter & secure, ut omnem illius severitatis [illegible] facile contemneret, [illegible] legibus viveret, non Collegij. Atque ideo jure optimo (viri Mertonenses) [illegible] ipsis indulgere & favere debetis, quod cum Filios plurimos ultra attributum & Epitheton doctos, *Ockamum*, *Bu*[illegible], *S*[illegible] *tum*, aliosque quos Mater Vestra [illegible] dissima olim pepererit, Natalibus adhuc vestris, justaque gloriæ [illegible] *Bodleius* & *Savilius* : Hic cum antea actis temporibus, & ingeniis [illegible] facile conferendus, Ille posteritate omni major & [illegible] exempli & historiæ exemplum adhuc major & historia. Quod [illegible] ti- tulosque faciat, potuisse invidiam sustinere [illegible] Fama aut oneri) [illegible] Procuratori [illegible] mihi !) quod tanta cum constantia, facundia, & dexteritate [illegible] hominum

&

& Rhetoricæ imperaverit. Nam quæ ego cum alijs collatus ſperabam ſaltem me feciſſe mediocriter, cum Illum reſpiciam, vertuntur mihi omnia in contumeliam. Itaque quæ ſine Illo peſſime à me geſta ſunt, non male, cum Illo quæ optime, vix boni conſuluntur. Vultis Auditores jam tandem ex umbra Hominem proferre in apricum; vultis à Philoſopho civem, & Academiam transferre in Rempublicam? En balnea, & lacrymas ſuæ Matris, quæ comitantur exiturum, & potuiſſent forſan (ſi non utile foret, & divinum conſilium) aut tardaſſe, aut evertiſſe. Et jam ſecundo pius transfuga videri poſſet, niſi quod *Elizabetha* transfugam nullum fecerit, multos invenerit.

——— *I bone quo virtus tua te vocat*

Perpende Galliam, excute Italiam, utramque Germaniam percurre, conducet multum ſplendori domeſtico ornatus exterus, & ſupellex tranſmarina. Quam ſi quis unquam ſuæ patriæ gratus attulit, obtulit certe *Bodleius* gratiſſimam. Qui in rerum potius ruina, quam ſtatu poſitus, cum annum jam Octogeſimum Octavum crocitarent Mathematici, regnumque Angliæ Fato, & figuris vendidiſſent, Illuſtres Provinciarum Ordines, unus omnium, ſic ordinavit, ut Centonem illum Politicum, & fœderatum, texturam brevi unam, & integram reddiderit. Quo quinquennio quaſi bellum jam primo ſilentio indiceret, & Pythagoræ, ita omni occaſioni literis, colloquijs, nuncijs, excubijs occurrit, ut prudentia Illi eſſet pro injuria, & quinquennalis difficultatis exitus novæ expeditionis dies, & initium. Et veluti Paraſito illi Plautino mandatum eſt,

——— *I, curre, propera, redi, hac, illac, utrinq;*

ita eodem pene veſtigio, & intuitu *Fridericum Daniæ Regem, Ducem Brunſwicenſem, Lantgravium* ſalutat, ſuadet, redit; fecitque inermis *Bodleius* ſine commentario, quod armatus *Cæſar* multo cum verborum, & militiæ volumine; Venit, Videt, Vincit: multumque ſe debere credit Fortuna *Bodleio* non ambienti, ſi ſuſcipiat illam, & authoritatem alias ſuperbam, aut avaram temperantia ſua & humanitate moderetur. Hac fide ad Tertium *Henricum Galliæ* Regem miſſus, ad Quartum deſtinatus, ad Provincias, & Hiſpaniam deſignatus, ut innoteſceret, hominem compoſitum ad gratiam, & amicitiam poſſe in ipſos Reges, & Imperia imperium exercere.

Ardua res hæc eſt opibus non tradere mores.

Scilicet, ambitioſis, ineptis, timidis difficile, *Bodleio* forti, ſano, æquali, non ſolum facile, ſed genuinum. Atria enim Regum, domoſque ſuperbas, & Imagines paulatim declinat, concurſus hominum exuit, & frequentias; ſeipſum denique & virtutem quærit in ſolitudine, quaſi ſolus aliquando eſſe potuit *Bodleius*, qui humani generis pars magna fuit, & per ſe ſemper nomen multitudinis. Sed quantum patiebantur Fama, & neceſſitas, ſingularis eſſe incipit, neque amplius negotijs excubat publicis, ſed benefactis. Nam licet actio illius nulla, ne dum cogitatio laude ſua debita, & beneficio carerent, egerent tamen diutur-

nitate & monumento; præmium ferebant splendidum, & opportunum, verum mortale illud, & vel memoria hominum, vel tempore extinguendum. Altiora Ille, & nullo cum mortalitatis intervallo, & negotio permiscenda cogitat. Cum jam consilium novum fœdusque icere Academia Oxoniensis Geniusque *Bodleianus*. Thecam illi subministrat Oxonium, Biblion dictavit Deus. O ingenium æternitatis parens, cerebrumque *Liberperum*, cui vel invideat Jupiter Minervam beatiorem! Ad quam dicendam, (Dicendam autem? tacendam, cogitandam, admirandam!) Libro potius, quam Oratione, & digito magis, quam lingua opus est. Ædificia enim ejusmodi, harumque structurarum molem tenuis papyrus, multoque tenuius ingenium non sustinent; marmor marmori objiciendum est, novæque extruendæ ædes in gratiam, & memoriam extructarum. Sed quo Ærario? quo Authore? nempe Mortuo *Bodleio*: ut exprobraret alijs vitam, & avaritiam, dum mortem suam esse artificem, & ingeniosam curaverit. Cujus rei curam, votique novissimi rationem cum Clarissimi Equitis *Johannis Beneti* arduæ virtuti, & labori demandari vellet, factum potius quam propositum, & ædificium quam institutum credamus, Virumque egregium tali oneri, suisque laudibus maturum, & opportunum studio omni, & benevolentia prosequamur. Quod superest Academici (quanquam quid non superest superstite Academia? quid non semper dicenti superesset pro *Bodleio*?) Lugeamus fortiter, non Illius fatum, sed nostrum, misereamur Academiæ, solemur Matrem, & Hecubam nostram, quæ uno prælio tot Hectores amiserit. Nec vita potuit *Bodleius*, nec morte indigere, nec Cœlo, nec Sepulchro.

Ampliat ætatis spacium sibi vir bonus, hoc est
Vivere bis, vita posse priore frui.

Oratio

Oratio Funebris,

Habita in Collegio Mertonenſi à

JOHANNE HALESIO;

M^ro. in Artibus, & ejuſdem Collegij Socio, Anno 1613 Martij 29.

Quo die Clariſſimo Equiti *D. THOMÆ BODLEIO* funus ducebatur.

Ornatiſſime PROCANCELLARIE, *Clariſſimi*, *Doctiſſimi*, *Venerabiles Viri.*

FAcietis mihi, uti ſpero, inauſpicatæ orationis veniam, ſi quod intus apud me diu ſum commentatus, & tacito tantum præſagio divinabam, illud coràm apud vos hodierno die prædicem: videri mihi & artium & cæterarum rerum ſemper legem eſſe, idemque, quod reliquis omnibus, Muſis etiam literiſque ſenium & interitum imminere. Non refricabo alicujus antiquioris ſeculi infortunia: ipſum hoc, quod agimus, incuſabo ævum, reliquis impendio infelicius. Nam quam tandem ætatem majora literatorum diſpendia afflixerunt? Aut quod unquam ſeculum tot tamque continua doctiſſimorum virorum buſta funeſtarunt? Illam auream ubertatem, illam ſylvam hominum in omni artium genere præſtantiſſimorum, quam, non dico majorum ætas, ſed pueritia noſtra vidit florentiſſimam, eam pene omnem juventus noſtra vidit extinctam. *Whitakerum*, *Bezam*, *Zanchium*, *Rainoldum*, *Junium*, addo etiam alterius licet Muſæ, *Scaligeros*, *Lipſiumque* cum nondum per ætatem æſtimare potuimus, (proh dolor!) amiſimus. Scilicet in autumnum quendam incidimus multo infeliciſſimum, in quo neceſſe fuit tantam literarum & eruditionis ſegetem infringi, demeti, exareſcere. Sed nondum penitus animis fracti conciderамus: in medijs buſtis, funeribus, & exequijs ſpem tamen aluimus impudentem. Nimirum ſubijt animum nos homunculos, ubi ſalillum, quod habemus, animæ expiraverit, totos perire: literas vero immortale fas habere, nullius ævi ſenio intermori, nulla invidia carpi, nulla oblivione ſepeliri. Qpippe ſupererant præſtantiſſimi viri, & in rebus agendis nil niſi immortale cogitare ſoliti, qui in eo negotium, in eo otium, in eo vigilias, in eo etiam ſomnum reponerent ſuum, ut mortalitatem, quam literatis depellere non poſſent, ab ipſis tamen literis pulcherrimis conſiliis & operibus propulſarent. Sed dum nobis faciles adblandiremur, & infelicium literarum miſeram ſolitudinem cogitationibus illis ſolaremur: neſcio quæ ſolatijs noſtris inſidiata invidia, ut nihil amplius, non ſpei, non ſpeculæ, fieret reliquum, ſubito nobis ſubduxit hunc magnum Muſarum patronum, & Academiæ nihil præter chariſſimi capitis triſte

triste desiderium reliquit. Ergo omnes illi benignissimæ naturæ flores, illi perennes inexhaustæ munificentiæ fontes exaruerunt? Ergo excellentis animi ornamenta, & vigorem immortalem, tot divinissimarum cogitationum fœcundam, tot annorum virtutes dies una, hora, momentum abstulit? Certe. Potuit infirmitas & conditio mortalitatis nostræ, potuit incerta tortura, certissima natura: ausim immutare verba mea, & sic melius errare: potuit incerta natura, certissima fortuna, quæ nullo cum judicio in rebus versatur, nullo ordine & examine miscet fata, confundit merita; potuit, inquam, aliorum ignobile & inutile senium improba vivacitate usque & usque fatigare: huic vero brevem exigui spiritus auræque communis usum invidere, qui si annis *Nestorem* æquasset, nobis tamen fuisset in immaturis. Iis enim qui æternitatem cogitant, & sese amplissimis operibus posteritati transmittunt, quæ potest esse non immatura mors? Nam arcti & compressi pectoris mortales, queis una cura brevem vitam caducis laboribus fatigare, ut vivendi causas quotidie finiunt, ita singulis diebus efferuntur: at vegeta & experrecta indoles, cui is labor, ea quies, meditari amplissima, & magnifice cogitata splendidissimis factis honestare; nulla illi mors non repentina est, ut quæ fundantem arces & castella molientem opprimat, & inceptas turres, & imperfecta mœnia, & semper inchoatum aliquid interrumpat. Erat hoc *Bodleii* nostri fatum iniquissimum: quem præclarissimorum operum, aliorum quidem compotem, aliorum vero candidatum, oppressit ultima necessitas, coegitque tot labores in sulco quasi & semine destituere. Nos vero quid aliud Divinam Majestatem votis votisque poposcimus, quam ut ipsus longa pietate munus nutriret suum, quam ut sub ipsius, tanquam saluberrimi sideris aspectu læta beneficij seges in spicam quasi & fructum maturesceret? Sed ita averso numine vota nuncupavimus, ut non modo nihil annorum apponeretur, sed nec, quæ postrema solet esse defunctorum felicitas, accederet in funere laudator disertus. Nolebam equidem, Viri Gravissimi, & certe iniquissimum esse ducebam, illam ex omni bonarum artium ingenio collectam perfectionem, illam munificentiam quam non modo moribus nostris non expressam, sed vix libris descriptam [illegible], illas reliquas virtutes plane divinas, quas integras oportuit [illegible] & [illegible] ingenijs reservari, in unius ingenioli alea periclitari. Sed quoniam qui in hac tristissima rerum facie mœroris partes habent primas, silentij legem, quam luctui suo gravissimo indixerunt, meo non concedunt: solabor meo obsequij necessitate, & quum vobis rem ipsam non potero, propensam tamen [illegible]tiar voluntatem.

Mihi vero Summi Viri laudum immensum pelagus ingressuro, mirari subijt eos, qui quum in præclarissimorum virorum laudibus versentur, atque omnes undique bonæ famæ auras ambitiosius colligant, nullis tamen libentius vela implent, quam quas aut fortunæ, aut patriæ, aut natalium splendor emittit. Equidem ego illum sterilem veræ solidæque laudis semper habui, ad cujus gloriæ cumulum augendum, aut patriæ celebritatem, aut familiæ nobilitatem oportebat accedere. Neque enim præstantissimos viros minus honorifica cogitatione prosequi æquum est, quia Romæ non nascantur aut Athenis, aut quia familiæ parentesque in honore famæ & monumentis non legantur: ut nec solem & sidera minoris ducimus, quia puros illos cœlestesque orbes, qui illa nobis exhibent, oculorum acie non consequamur. Nam ut corpora sana & integri sanguinis ex ijsdem

ijsdem speciem accipiunt, ex quibus virent: ita verus ille virtutum profectus non adscititio pigmento, sed illo ipso, quo alitur, succo nitet. Si quis tamen fuit apud auditores [illegible] is profectò locus reliquis longe praelucet omnibus qui vobis Academici felicissimi illustrium ingeniorum [illegible] rit. Atque haec *Bodleio* nostro patria fuit. [illegible] fe- Devonia.
licissima ubertate celeberrimos literarum triumviros, *Juellum, Raynoldum, Hookerum*, eduxit, *Bodleium* etiam nobis dedit, providentia [illegible] ut quae patria tantos daret Maecenates, hanc etiam daret *Maecenatem*. [illegible] ergo, alias terras amoena pratorum laeta spectrum, densa sylvarum [illegible] reliquis omnibus literata fertilitas aeternùm reddet beatiorem. In familia *Bodleiana* [illegible] non tam gentilitiam dignitatem numeraverim, (quanquam fuit [illegible]) quam quòd fuerit pietatis laude florentissima. Nam quum [illegible] illa tristissima tempora: quum in matrem [illegible] propriam illam [illegible] rum Deum nusquam magis quam apud religiosos desideraremus; [illegible] cundae essent aut adorandae cruces, & pietati nusquam esset nisi in fuga [illegible] um; linquenda censuit [illegible] Noster pater, & domum & [illegible] & placentia pignora, [illegible] exterorum humanitatem experiri quam se crudelitati domesticorum [illegible] committere. Fugam autem [illegible] *Iulus* hic, parvus *Iulus* cui jam tum [illegible] regnum quoddam fata destinabant. Jam cujus est miraculi, religionis cujus vix per aetatem sentire [illegible], poenam subire? Cui demum animo, non dico molli & tenello, sed robusto plane & exercitato, calamitates illae frangendo non fuissent? Ille tamen frui miserijs & exinde animos viresque recipere, & omni illo tristissimi exilij taedio ad praeclarissima incepta abuti. Frequentare nobilissima gymnasia, ambire illustrium hominum familiaritates, audire celeberrimos artium linguarumque professores, *Beroaldum* in Graecis, *Chevallerium* in Hebraeis, etiam in [illegible] & [illegible] theologia *Calvinum* & *Bezam*: quorum [illegible] Neque vero quisquam fingi à me *Cyrum* [illegible] & ad [illegible] exequendas, votum magis quam historiam commendari. Nam quid [illegible] factum est [illegible] quam ad suam imbecillitatem [illegible] exigere? Sunt enim magnorum fluminum [illegible] fontes navigabiles, & generosioris arboris statim planta cum fructu est. Recolligite potius animis omnia illa apud antiquos praematurae industriae miracula: *Augustum* jam annorum duodecim aviam pro rostris laudantem: *Tarpam Pinnumque* jam annorum quatuordecim tragoedias scriptitantes: nam aut me fallit divini ingenij admiratio, aut nihil habent haec unicae illi tot linguas percipiendi industriae comparandum. Nam cujus est laboris sermoni illi quem jam nascentes hausimus, aut rhetoricum [illegible] aut poeticum nitorem dare? Imo omnis illa artium exercitatio, quid habet tot linguarum taedio par? *Antiqui* une cum loquela artes ipsas arripiebant: [illegible] cum Latinis Graeca [illegible] Nos, quibus patrij sermonis [illegible] nihil praestat artium, nisi *Latinas, Graecas, Hebraeas, Gallicas, Italicas, Hispanicas* addamus insuper, nihil egimus. Adeò nobis major [illegible] labor in aperiendis fontibus, quam illis in tranandis fluminibus: [illegible] universum artium iter absolvere, quam nobis primos scientias aditus [illegible] recludere.

Qui-

Quamobrem *Anglicana* licet res sæpe inceperit multumque turbare, *Bodleii* tamen gloriæ & emolumento nunquam magis [illegible]. Sed postquam tempestates & procellæ deferbuissent, & Serenissimi Principis divino beneficio, restinctis animorum incendiis, [illegible] templis [illegible], jam integritas, veritas & fides [illegible] [illegible] collectis [illegible] sparsa ruina, cujus magna pars *Bodleian* Collect. [illegible] itaque Musarum alumnus & *Custum puer artium*, nihil habuit antiquius, quam beneficium aliquod (Horat.) fidus experiri, cujus [illegible] illapsu, [illegible] semina in segetem & [illegible] frugem adolescerent. Sinceram itaque & integram adolescentiam suscepit formandam magnus Theologorum Dux, *Humfridus* [illegible] eruditus [illegible] sub [illegible] toto pectore artes bonas [illegible] ut vel [illegible] quanta mox [illegible] gloria esset in Musarum [illegible] versaturus, qui sub [illegible] Imperatoribus prima faceret stipendia, ad [illegible] exigeret. Quid [illegible] liberam, & [illegible] meditationem & [illegible] genere exercitationis loquar? Etsi enim quod olim *Seneca* de *Nilo*, *Nilus per septem ostia in mare [illegible] ex [illegible] mare est*; illud ego de septemplici artium Nilo dixerim. *Septem* [illegible] *in disciplinarum* [illegible] *mittitur quodcunque* [illegible], & [illegible] tum diligentiæ [illegible] [illegible] amplius quid [illegible] [illegible] non [illegible] [illegible] artes, [illegible] pectus impleverit, & ut [illegible] artibus [illegible]. [illegible] *Mertonii* [illegible] videret in reliquis amplissimum [illegible] unius professione [illegible] implere vela, & toto [illegible] fontis & convallibus, [illegible] hanc & magnificam [illegible] animi [illegible] convallibus; Saxa [illegible] [illegible] sibi facit, agnoscit, [illegible]. [illegible] quarum castigatissimæ disciplinæ debemus [illegible] celeberrima. Neque [illegible] tempestate [illegible] nonnus [illegible] ubertatem gratulor. Cui enim debent literæ [illegible] clarissima lumina? in Theologia, *Wicliffum*, *Scotum*. *Occhamum* [illegible] *Cantuariensem*? in Physicis *Burleium* & *Suissetum*? [illegible] divinis [illegible] suæ [illegible] principem *Bradwardinum*? [illegible] [illegible] convitio, dicam tamen plane [illegible] quæ fertur ætas non tam [illegible] literaturæ [illegible] quam [illegible] audit & [illegible]. Illam multarum [illegible] seculi [illegible] palmarium adjunxit, licet habeat [illegible] doctrinarum [illegible] ascendamus [illegible]. Quid enim? [illegible] scientia est, non [illegible] fulgentibus [illegible] præstatur. Apud illos [illegible] video,

[illegible]

Laudatio

Laudatio Funebris,

MEMORIÆ AC HONORI SERENISSIMI PRINCIPIS

ULDERICI

POTENTISS. DAN. REGIS F.

Hæredis Norvagiæ, summi Copiarum Equestrium Saxonicarum Præfecti, Duarum Legionum Ducis,

DICATA

A MARTINO OPITIO.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

rum ingeniorum [illegible] rarior juventute [illegible], judicium excellens, [illegible] cujus norma quid de quoque [illegible] literatorum [illegible] perspiciebat. Librorum [illegible] optimos, ita [illegible] malebat [illegible] plures malos, [illegible] bonis pauciores, neque [illegible] eorum numerabat, qui tuere in opera ingeniorum & instrumenta doctrinæ [illegible] illudere ac victoriam putant. Nunquam [illegible], nunquam [illegible] excusabimus hanc barbariem nostram, [illegible] pervicaciæ genus, quo in tot [illegible] Ecclesiæ [illegible], tam [illegible] animæ, tot [illegible] & quicquid [illegible] restaurari potest, tam inclementer [illegible]. Quid enim [illegible] aut Hunnos, qui rudes artium ac bonos gloriæ [illegible] martiæ scripta quorum desiderio adhuc tenemur, aut non intellexerunt? quid Patriam Byzantinis imputamus, quorum [illegible] Græca partim ac Romana eruditio immane quondam [illegible]? Nostri [illegible] & quoniam [illegible] laudanda [illegible] literas [illegible] pudenda describi possint. Nequicquam tamen, o boni! [illegible] professioni doctrinæ honos stabit, & vos alter exspectat [illegible] olim, libertati publicæ ac humanitatis hostes. Alia mente, [illegible] Princeps noster Indulgentissimus, Hercules ille Musarum, ille [illegible] Philadelphi [illegible] & bibliothecas [illegible] [illegible] Phædrum [illegible] meditabatur, ac si quando sibi [illegible] curarumque [illegible] allecta virorum toto orbe celebrium turba haud debuit [illegible] Iacet quippe in [illegible] natura, & doctrinæ fulgor, pulchritudinis [illegible], in gravis corpore collocatus, amorem ubique sibi vel reperit, vel conciliat. Hæc vero literarum aviditas inveterata studendi consuetudine adeo Principi optimo in naturam verterat, ut seria quævis ac remissiora pariter lectione pertinaci mutaret ac interlingueret. Nocte multa, in itinere, in [illegible], (at quam [illegible] tunc doctrina sub paludamento!) inter occupationes & officia, inter [illegible] [illegible] ac clangorem tubarum contentione summa, studio incredibili [illegible] [illegible] adnotabat [illegible] atque ingenium exercebat, & tanquam lege aliqua [illegible] quod alii crapulæ, [illegible] [illegible] nostris moribus [illegible] fere Principis abesse: sed si quando [illegible] negociis danda, si iterum [illegible] animus remittendus est, quid [illegible] nihil abjectum, nihil [illegible] [illegible] ea arte, quia & [illegible] proclivius, [illegible] [illegible] & [illegible] ac [illegible] imperator Epaminondas [illegible] doctissime eruditi [illegible] denique ad virtutem ipsam pertinere [illegible] Aristotelis? Quid quod veteres Theologi [illegible] [illegible], credentes quippe, nihil [illegible]

esse,

esse, quam concordiam hanc sonorum dispares & mirificam harmoniæ consensionem? Ne quis igitur existimet, juvenem [illegible] quod artificium apprime sciens erat, filio. elegantius canere [illegible] quam de Regis tanti filio, & regia quæque indolenti decere [illegible]. Cœlestibus [illegible] ille animos [illegible] propius se beneficio musicæ accedere putabat, quod musica concinnos siderum motus & harmoniam, si Philosophorum quorundam sententia [illegible], exquisitissime [illegible] æmulatur. Ne [illegible] quidem & [illegible] artes liberales [illegible] ingenio [illegible]. Ille [illegible] existimavit, adeoque in illam [illegible] ut cum elegantius simili[illegible] quas [illegible] perfecte judicaret. Insignis equalem artifex, ac quidam veluti Parrhasius Germaniæ, imaginem quandam sui, non cætera minime præstite, non absque ratione [illegible] hoc [illegible] optime repræsentante [illegible] libenter [illegible]. Eundem quoque, cum [illegible] illum [illegible] faciem suam depingi jussisset, quid emendare, quid exprimere, quo corporis situ [illegible] facere singula deberet, [illegible] arte admonebat. Commendabant ita [illegible] juventæ [illegible] omnium [illegible]. Primum [illegible] removendum a Principibus [illegible] ab bonorum consortio removendi sunt. Summum [illegible] & æternum, ille omnia providens & animadvertens Deus, res secundas imperii eorum largiri non potest, quicunque negligunt [illegible]. Hunc [illegible] Princeps piissimus ac supplicij [illegible] venerabatur, hunc [illegible] momenta negotiorum commendabat ac successus. Adde [illegible] Deo [illegible] placet, aliis fere invisa est, castitatem, cujus rationem adeo habere [illegible] solebat, ut nec querendi de se locum aliis relinqueret, & [illegible] in magna fortuna minimam licentiam esse vel [illegible]. Parum [illegible] Verecundia [illegible] voluptatum [illegible] vino [illegible] aliis [illegible] ipse sobrius ab eodem recedere, [illegible] neque hirudines illas [illegible] militares alios sectari qui [illegible] stationes suas [illegible] qui merent scorta, aleam, cui [illegible] perdendive temeritate [illegible] bello [illegible] habent, denique id quod per scelus [illegible] per luxuriam effundunt. Cæterum [illegible] pudici, sermonis ingenium elegantis, urbani magis quam lascivi [illegible] verborum ita [illegible], ut aliis [illegible] petulantia [illegible] quæ nunc [illegible] fronte [illegible] adducta vultu demisso, neque [illegible]. Veste [illegible] corporis [illegible] Principem [illegible] totius ac qui digito [illegible]. Nec [illegible] ac patricios [illegible] cum poculis sæpius quam virtute cum hostibus certant, qui aut suas [illegible] aut superbiant [illegible], qui de barba cum speculo deliberant, neque [illegible] viri tamen [illegible] ad fœminas [illegible]. [illegible] salutationem

[illegible]

[illegible]

[illegible] nu, qua [illegible] etiam, tanto [illegible] amplius potenti [illegible] adeoque ad [illegible] pervenerint. Inimici [illegible] magni Principis [illegible] rationem comminisci [illegible] nullam reddunt: nam alienationem mentis [illegible] qui [illegible] per de- [illegible] solita, [illegible] quam vi

non

non arma [illegible] tamen [illegible] animus [illegible] vertent. Dabunt nimirum, dabunt [illegible] Deo qui [illegible] pœnas, quod sanguine Principis etiam [illegible] [illegible] omnium [illegible] [illegible] privavit, quod victima tam nobilis [illegible] nulla, nullis vocibus [illegible] Ad Majestatem tuam [illegible], Rex [illegible], [illegible] filio charissimo [illegible] te [illegible] ut Regem devote semper [illegible] sanctissime [illegible], vulnus accepisti gravissimum, neque [illegible] [illegible]. Lugeat Germania, Cimbria [illegible] [illegible] mœrentibus bonis, neque [illegible] [illegible] magis hic casus pertinet, quanto gravius [illegible] ambitum. Quam [illegible] nunc procul a destinatione [illegible] solum, verum [illegible] etiam morte [illegible] quam longe aliter neque sic ad regios lares tuos reversurum putasti! Novimus equidem, novimus, qui illum [illegible]. Rex idem & Pater indulgentissimus, in [illegible] non ut stipendia militaret ulla, aut [illegible] animo perciperet, quæ [illegible] aliquando [illegible] [illegible] quo & [illegible] & [illegible] [illegible]. [illegible] Rex Clementissime [illegible] qui [illegible] usque [illegible] [illegible] Filius [illegible] qui vividi adhuc juvenis [illegible] universum: ejus, [illegible] & [illegible] miles. ejus, qui [illegible] procellis hiemantibus [illegible] tempestates explorat, vela contrahat [illegible] alacritate [illegible] deat, qua [illegible]. Ignorasne Filium [illegible] quod [illegible] quibus [illegible] adolescens adhuc, cum [illegible] ac [illegible] periculis [illegible] ac mortem, [illegible] jecta [illegible] in cujus [illegible] ipse [illegible] æmulus [illegible] quam concedet, [illegible] ceps Augustissime, [illegible] [illegible] videre quivit [illegible]? [illegible] [illegible] facientibus, [illegible] ipse [illegible] esse tui non potuit nec [illegible] sibi. Si [illegible] tem illi [illegible] indolem. Alexandrum hunc Macedonia, vastum [illegible] ac nobile regnum, plane non capiebat. [illegible] equuleum [illegible], cohibendus etiam ignis est, ne flammas suas & [illegible] spargat. Mite præterea & clemens illud pectus, quoties diutam [illegible] eversum Silesiæ statum, fulcra libertatis Principes consanguineos, & [illegible] immane quantum res nostras perpendebat. [illegible] discessum sæpe meditaretur, facere tamen non poterat, quin & illud sibi proponeret subinde, [illegible]

ipsos

[illegible]

[illegible]

Com-

COMMENTARIUS

DE

Rebus Pace Belloque Gestis

Domini FABIANI Senioris,

Burggravij à DHONA.

APud Lacedæmonios, quemadmodum à veteribus & gra- [illegible]

[illegible]

[illegible] Quem pingeret Apelles [illegible]

[illegible] Horat.

[illegible]

[illegible] Pers.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] Venerat Stanislaus [illegible]

[illegible] Juvenal.

[illegible]

[illegible] Horat. 4 Carm. 9.

[illegible]

[illegible] Juvenal. Sat. 13.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

tur, in cœlum [illegible] [illegible] Dei in Maiestate [illegible]

[illegible]

Est vero [illegible]

[illegible]

[illegible] Neque co[illegible] honoris a posteritate [illegible]. Nunquam enim non prædicabitur in [illegible] familijs [illegible] Dhonensium & [illegible]

Magnanimi [illegible]

6. Ætas [illegible]

[illegible] Ggg [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] est. Julianus, quam ad [illegible] ipsius quasi [illegible] Hollandiæ, in cuius etiam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Ducatus Prussiæ [illegible] [illegible] [illegible] Conradino IV. [illegible] Clementi IV. [illegible] [illegible] [illegible] parem, quod Regina Lamb[illegible] [illegible]

[illegible] — — *[illegible]*

Quo [illegible] [illegible]

Idem, 4. Carm. ——*[illegible]*

A [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Virgil. Eclog. ——*[illegible]*

[illegible]

Juven. Sat. [illegible] *[illegible]*

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] Scævola, Ve- [illegible], Ulpiano, Marcello [illegible] summis [illegible]? Quem ob [illegible] opinatorem [illegible] quod [illegible] *Quanto*, inquit, [illegible] *sententiam*, [illegible] à Dhona [illegible] in [illegible] tempore, quo in Gallia [illegible] Galliæ [illegible] ferrum & ignem adversus Evangelicos [illegible] Rege [illegible]. Hæc [illegible] Navarræum, ut [illegible] virtutis, atque inter [illegible], Harlei Monglasij, ac [illegible] Pardelant. Dynastæ Segurium [illegible] [illegible] à Friderico, Daniæ Rege, item Christiano Saxone, & Johanne Georgio [illegible] Brandeburgico Electoribus, quod in conventu [illegible]. Nec [illegible], Galliarum quoque & Germaniæ Principes [illegible] [illegible]. Quia [illegible] deliberationibus illis [illegible] Navarræi regis [illegible] humana- [illegible] commodis [illegible] [illegible]. Colliguntur igitur [illegible] omni cunctatione, [illegible] pedibus [illegible] & vici- [illegible] Evangelicis [illegible] in unum [illegible]. Satis [illegible] aliquem, qui & arma tractare & [illegible] didicisset; [illegible] insueretur; [illegible] [illegible] patriæ, [illegible] [illegible] præsentia [illegible] [illegible] Dhonano [illegible] quod [illegible] Bullionum, Dux & [illegible] frater [illegible] [illegible] Navarræus [illegible], virtutem & fortitudinem Dhonani [illegible] [illegible] summo sibi [illegible] esse [illegible] [illegible]. Hi mihi [illegible] gloriæ Dhonanæ [illegible] ejus [illegible] Baudiom- [illegible]. Nimirum [illegible] gratiæ, quod [illegible] [illegible]:

[illegible]
[illegible]
[illegible]

Nec propterea [illegible] in hoc

 bello

Margin notes: Mézeray [illegible]. — Thuan. lib. [illegible]. — [illegible] lib. 47. — [illegible] in dict. & fact. — Lipsius [illegible]. Plin. lib. 11. c. 35. — Lucan. lib. 5.

quæ à Dhonano repellere tela, quæ contra eum [illegible].
Nam quis est tam cœcus, ut non videat, aut quis [illegible], ut negare
audeat, frustra esse omnem Imperatoris operam, nihil [illegible]
nihil fidem, prudentiamque, siquando [illegible] li, quos rerum gerendarum [illegible] &
conscios penes se habet & socios, effractis [illegible]
ac hosti, quæ [illegible] erant [illegible]
[illegible] Dhonanus. Præcipue [illegible]
atque interpres [illegible] Hugenotos [illegible]
[illegible] Catholicos [illegible]
[illegible] Nec Dhonanus [illegible] inclementer [illegible]

[illegible]

lentur.

An. MDCVIII. [illegible] Sup[illegible] in [illegible] ad mensam stipatus virorum Principum corona, [illegible] Christophorum Dhonæum, Fabiani fratris filium, conspicatus fuit; pro[illegible] recedere jussis, manu eum humanissime apprehendit, continuo patruum illius laudibus evexit, posteaque ad Meduanium in horto sermonem convertens, Heus tibi, ait, nepotem Baronis Dhonani, qui patri tuo frontem obvertere [illegible] in pugna ausus erat. Nimirum ipse Meduanius, quod [illegible] extare [illegible] voluere ejus posteri, non aliunde perennem se gloriam [illegible] putavit, quam quod cum Barone Dhonano, supremo [illegible] Duce, de vita sibi dimicare contigisset. Quadriennio etiam post expeditionem priorem, cum ex Germanis auxiliaribus Christianus, Anhaltinus Princeps [illegible], florentissimum exercitum, qui octo millibus equitum, peditum [illegible] in Galliam contra Hispanos [illegible] Dhonanum [illegible] Fabiani discessus. Una esse amantes volunt. [illegible] proxime [illegible] mense Augusto, mutuo sibi valedicerent: alter cum [illegible] uterque tacebat, uberiori alter fletu [illegible]. [illegible] Galliam [illegible] Dhonanus, humanissime ab Henrico Rege [illegible] Principe [illegible] chioque. Nec minus [illegible] & quanti a tanto [illegible] Rege [illegible]. Quod [illegible] Sol [illegible] ipsum [illegible] *Mille equites, ait, [illegible] Fabiani Dhonani [illegible] quingentos non adduxit Imperator fuerat [illegible] summus belli Dux [illegible]*. Sensit tum etiam Dhonanus [illegible], quam gratus forent magnanimo illi [illegible], quam amicus Duci [illegible] heroi. Familiariter [illegible] Castillionæo, magni Colignii [illegible] ad [illegible]. Dhonanus [illegible] expeditione [illegible]

[illegible]

——Quis enim celaverit ignem,
Lumine qui semper proditur ipse suo?

Ovid. Epist. Paridis ad Hel.

Gallus igitur ille, qui nomen dissimulans (etsi ne sic quidem ignoratur) existimationi Dhonani palam insidias [illegible] regij nomini [illegible] potuerat obstinere, nisi alienis insultare laudibus maluisset: nunc cum dente Theonino famam tanti viri arrodit, sane ex hoc musiteco nec ipse, nec ijs [illegible] quisquam, aliud quam vilem admodum bonisque indignam laureolam refert. Quæ enim hæc perversa indoles? quis genius malus? cum, quicum coram, atque aperta fronte congredi non [illegible] sparsis à tergo probris contaminare velle? Nempe tali animali bonaso similes videntur: quod cum cornibus inutiliter implexis lædere non possit, [illegible] fugiens reddit, cujus contactus insequentes, ut ignis aliquis, comburere solet. Nec impune tulit obtrectator, quem Fabianus emissa in publicum apologia, atque id tum Germanico, tum Latino sermone, abunde confutavit. Simul enim, & ad edendum nomen scriptorem eum provocavit, & famæ suæ decus adversus illum præstitit illæsum. Quare inter elogia Dhonani hoc sane esto, quod, incassum frement invidia, magni à maximo quoque fiat. Imo si Fabius olim, qui bello Punico II. [illegible] Romanis creditus est, Maximi cognomen jure optimo retulit: non minori jure Fabianus [illegible] Maximo illo majorem res esse docet, vel Maximus, vel Magnus, ob tot inclytas laudes dici meretur. Atque hoc magis [illegible] si cæteram etiam historiam ejus persequamur. Nam cœpit tandem Dhonanus vitæ [illegible] rationes ad pacem referre; idque imprimis in Curia, [illegible] Casimiri. [illegible] Principe dum vita mansit, segre[illegible] [illegible] [illegible] dicerct. Tum illud [illegible] quod [illegible] Serenissimus [illegible] Heidelberga [illegible] Fabianus [illegible] quemadmodum [illegible] Casimiro, factum erat [illegible] cum ad Christianum Saxoniæ Electorem [illegible]. At [illegible] præclari dedit consilium [illegible] ostendit, se non Principis tantum, sed principatus quoque amicum esse. Atque idem in Comitijs Imperij Ratisbonæ ter princeps legationis Archipalatini Electoris [illegible] magna cum authoritate sustinuit. [illegible] Rudolphi Cæsaris Augusti. [illegible] de [illegible] in [illegible] [illegible] [illegible] tendiculas ponerent Evangelicis. [illegible] Fabiani virtutibus impulsus Fridericus, non modo cum amore [illegible] sed dignum quoque æstimavit, qui [illegible] Ludovicum [illegible] fonte: [illegible]

Plin. lib. 8. cap. 15.

Dorothea

Dorotheæ, filiæ suæ unicæ, sanctæ hujusce initiationis ar[illegible] advocaret. Nempe uterque illustrissimus Princeps, cum liberos suos Ecclesiæ Dei inseri vellet, non nisi probæ notæ sponsorem, ac sub Christi vexillo in ijsdem secum castris militantem, adsciscendum sibi putavit. Ad ista accedit, quod vel maxime ab eo nobile illud, ac necessarium consilium promanarit, atque in exsequendo etiam [illegible] partes [illegible] quando una cum Christiano A[illegible]ino. Pro-principe Palatinatus Superioris, & Joanne Nassovio, ac Ottone Solmensi, ratio inita est tuendi adversus hostes Palatinatum universum; decretumque propterea factum fuit, ut subditi omnes ita in pace assuescerent tractare arma, ut ne demum, cum bello [illegible], ejus gerendi modum discere cogerentur. Faces hanc ad [illegible] metus non [illegible] ab Admiralio Aragoniæ, qui cum Hisp[illegible] in vicinam irruisset Westphaliam, [illegible] ditione [illegible] perpetrabat. Brevi vero temporis [illegible] nus bellicis hisce exercitijs profecit, ut deinceps, quot in Palatinatu [illegible] conspicere [illegible] totidem obduci hostibus possent. Et tamen cum hoc negotium primum susciperet, multum aulicorum dicterijs vapulabat: prout fieri amat in rebus novis, præsertim si consilia vel maxime conducibilia, ab homine extero sint profecta, longe etiam magis, si eadem cum incommodo aliquo fuerint conjuncta. [illegible] publica [illegible] cogantur. Vid [illegible] Tit. pertinax studium. N[illegible] sed in laxamento etiam [illegible] Quippe [illegible] publicis [illegible] catum [illegible] pro [illegible] Zephyro [illegible]. M[illegible] [illegible] in admirationem [illegible] Ludovici Comitis Wing[illegible] illius [illegible] & consilis prudentia. [illegible] Joannis Alberti, Comitis Solmensis, primarij aulæ præfecti [illegible] cum eximio D[illegible] conjuncta. [illegible] Ottonis Gro[illegible] Joannis C[illegible] Cancellarij [illegible] Volradi a Plessen, [illegible] sapientia & [illegible]

[illegible]

[illegible] Wite- [illegible] patrem, [illegible] in Gal- [illegible]

[illegible]

——[illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible]

possint,

Tacit. Annal. lib. 1.

Manat. in vita C[illegible] Mag. D[illegible] Hetr[illegible].

p[illegible], [illegible] jam corroborata non mediocriter [illegible] ipsa, quæ non adeo in canitie venerandi capitis, quam in mente sapientissimi relucebat. Quamobrem utebatur eo, cum alias, tum domi imprimis in [illegible], in quibus ille non cum fortuna Principis tantopere, quam cum Principe ipso loquebatur. Hæc cum eum magis & magis [illegible], [illegible] quidem nihil tale cogitans præfectus est [illegible]burgo, inde [illegible] & quasi nullis dignitas foret, quæ non summis ejus virtutibus ac meritis deberetur, [illegible] non multo post in [illegible] Borussiæ Burggravius constituitur [illegible]. Nimirum idem ei obtigit, ac Joanni Medicæo, parenti Cosmi, qui patris patriæ cognomen [illegible]. Quemadmodum enim magnopere illi datum est laudi, quod nullas quidem dignitates appetierit, sed consecutus fuerit [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] in Deum [illegible], & Principem [illegible] [illegible]. [illegible] ingenii [illegible] exuebat odium in adversarios, [illegible] erga amicos, pervicaciam animi, quæ ex amore proprio [illegible], & verbo, ut dicam, privatos affectus omnes ex vero [illegible] avaritiam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Regem [illegible] [illegible] Regi, ac [illegible] Electori Brandeburgico, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] omni gratiam Principis, & honorum incrementa pro præmio referret. Nam eo tempore magis & magis Dhonanum amplexus est Elector Joachimus Fridericus Brandeburgicus. Nec alia mente fuit filio Joanni Sigismundo. Deinde eandem insistere viam nepos Georgius Gulielmus, quem [illegible] feliciter diuet annis, rerum potiri. Et profecto [illegible] [illegible] causa Borussica [illegible] [illegible] Serenissimo Poloniæ Regi [illegible] [illegible] consiliis maxime acceptum [illegible], quod [illegible] Borussiæ anno clɔ Iɔcxi. obtigerit Electori Joanni Sigismundo, [illegible] quod [illegible] laudatissime [illegible] administrandæ [illegible] promeruere. [illegible] [illegible] [illegible]. Quoniam [illegible], quod [illegible] in don[illegible] [illegible] [illegible] viri Principes [illegible] Annovationibus [illegible] [illegible]. [illegible] haud aliter, ac [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] Atque [illegible], quod [illegible] tela, quæ [illegible]. Sed quoniam illa fortiter [illegible] Dhonana virtute [illegible] illud convitium, ut religionis [illegible] cor- [illegible] ab Romanæ Ecclesiæ erroribus [illegible] [illegible]. [illegible] (largiatur [illegible] [illegible], & hoc [illegible] partim magna [illegible] [illegible], partim in odium adducunt viros probos, de quibus [illegible] illud [illegible], *Bonus vir Caius Seius : sed malus* [illegible]. Atque hæc pericula, magna felicitate ab se dispulit Dhonanus. [illegible] bonitas. Unde & [illegible] erant, cur cum benigne [illegible] [illegible] tandem [illegible] magistratum quoque, & [illegible]. Tantum vero abfuit, ut dignitate [illegible] [illegible] Rex [illegible] publico firmarit: atque adeo [illegible] [illegible] Dhonani gratiam partim correxerit, partim [illegible]. Sed [illegible]

Apud Tertull. in Apolog. cap. 4.

——— [illegible]
[illegible]

Persius Sat. 3

Itaque ne tanti quidem patrocinio nixum accusare destiterunt. Et quanta [illegible] cupiditas & malitia; argumento illud erit, quod postea quoque [illegible] eadem contenderent, ac [illegible] postulatis, &, ut vocabant, gravaminibus [illegible] penitus reciperent [illegible] in Principis [illegible] Burggravij dignitate, [illegible] [illegible] vehementia, atque [illegible]. Sed quantum illi [illegible] [illegible] Principis [illegible]. Q[illegible] [illegible] Ra- [illegible] & [illegible] Principum [illegible] [illegible]. [illegible] Poloniæ [illegible] Re[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Principe [illegible]. Quod [illegible] Dhonam [illegible] [illegible] integritas [illegible] fore[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Principi [illegible]

 [illegible]dent

ardent hæc [illegible] [illegible] aut labori, plane securus [illegible] [illegible] quotidie [illegible] vi[illegible] [illegible] Romanus [illegible] [illegible] digito [illegible] [illegible] insuper habuit, ut nihil de pristina [illegible] [illegible] labore pene [illegible] [illegible] Magnus [illegible] [illegible] Pium [illegible] Joanni Sultani [illegible]

Claudian.

—— [illegible]

[illegible] collaudabat fidem atque dexteritatem Daomani [illegible] erat, dona [illegible] haud [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] animo [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

Ovid. in Fast.

—— [illegible],
[illegible].

[illegible]

Sabell. Comm. in Poet.

[illegible]

—— [illegible]

[illegible]
[illegible] Virgil. 2. Æn.

Q[illegible] ad prudentiam [illegible], [illegible] voluant. [illegible] quoque [illegible] Patriæ suo periculo [illegible] ac facilis. Principibus [illegible] Palatino, [illegible] fidelem ad extremum [illegible] gessit. In hac quasi [illegible] frequenter Dhonanus in mentem [illegible] primis tot legationum: quas quatuor & triginta [illegible]. Namque [illegible] ad Imperatores & [illegible] ad reges Daniæ, atque Poloniæ, reliquas autem ad [illegible] Polonos [illegible] orbis Christiani. [illegible] Magna [illegible] memorabili [illegible] vindicat, [illegible] olim Tullius. Cic. in offic.

[illegible]

Sed [illegible] volet: dummodo fateatur [illegible] ex tot legationibus Dhonani [illegible] gloriæ [illegible] memorabile. Siquidem [illegible] generi humano [illegible] Cæsari [illegible] & nonaginta [illegible] At Fabi[illegible] [illegible] Mon[illegible] [illegible] Gallicarum [illegible] [illegible] apud Polonos [illegible] Quod si igitur [illegible] Dhonanum [illegible] [illegible] reliquit [illegible] [illegible] Dhonan[illegible] [illegible] virtutes, quibus [illegible] Principum animos in suam pertraxerit sententiam. Dicam [illegible] a corpore, [illegible] ad res [illegible] dotes [illegible] obversetur [illegible] fuerit [illegible] & animo, [illegible] gravitas ac [illegible] tali, [illegible] Omnia videlicet membra, ipsa [illegible] conspirabant. Quod si quis præclarum [illegible] Hexaginam illam Suadam, conferre [illegible] mores. [illegible] hoc aliter judicabat olim M. Cato, [illegible] co

 pro-

perfecta [illegible] [illegible] [illegible] discordia [illegible] Bithynium [illegible] alter pedibus [illegible] erat [illegible] ceretur: haud insulse in eos [illegible] carere [illegible]. Usque [illegible] aliorum [illegible] & [illegible] quoties [illegible] dotibus [illegible] commendabiles. Quis [illegible] nonnunquam fœd[illegible] [illegible] nemine [illegible]

Plutarch. in vita Catonis.

—— ἀληθῶς
Εἰκόνα [illegible] ἐντὸς [illegible] [illegible]
—— *[illegible]*
Exter[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] tui.

Pallad. in Epigram. Græc.

Ad hanc corporis dignitatem [illegible] [illegible] [illegible] primas à moribus & [illegible] singulari. [illegible] [illegible] ingenii sagacitate, ut tempora captare, & [illegible] quidam [illegible] animo[illegible] cum [illegible] adeo [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] magna [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

Catull.

[illegible]
[illegible]

Si [illegible] Principe [illegible] [illegible] undique [illegible] [illegible] [illegible] gravitas atque ubertas. nusquam autem [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: nec quicquam sese, nedum Princip[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] gnarus videlicet ex [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Quantum etiam præsidii inesse [illegible] [illegible] [illegible], quibus utitur Europa, [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] ubique, non [illegible] linguæ [illegible]. Cæterum [illegible] videmus, ut senibus inter cætera ætatis [illegible], hoc quoque [illegible] sit, quod externum ad sermonem, quem forte olim didicerunt juvenes, [illegible] [illegible]: sive id ætatis morbo fiat, quandoquidem,

[illegible]

—— *Prima [illegible]*
Memoria [illegible] [illegible]

sive id contingat vitio linguæ, ob ætatem [illegible] [illegible] [illegible] fuerat quondam. Non ita comparatum cum Dhon[illegible] erat; [illegible] exterorum sermone, quæcunque [illegible] [illegible] expedite. [illegible] non sit, [illegible] [illegible] [illegible] in hoc [illegible], nunc [illegible] [illegible]

gentu

[illegible]

[illegible]

[illegible] Quid [illegible] quam sibi [illegible] subsidia [illegible] comparassent: quippe qui [illegible] his exteris, [illegible] Hisce [illegible] Verum [illegible] dici solet, quadrigis praevertit quod iidem aureo [illegible] tum pieta- tem [illegible] Deo doctrinam [illegible] vitae gravitatem, & mores supra [illegible] Quae [illegible] Gravissimum [illegible] virtutis [illegible]

[illegible]

[illegible] qui [illegible] Pruss[illegible] [illegible] denique qui legationibus [illegible] ad R[illegible] atque Rempublicam Poloniæ, ac postmodo Sueciæ, [illegible] navare [illegible] sibi amore junxisset Electore[illegible] Brandeburgicum. [illegible] Fabianus, quoties [illegible] oculos converteret [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Vi[illegible] [illegible] Architectonicæ peritia [illegible] & Politicæ [illegible] rerum, cujuscumque ordinis [illegible]. Atque [illegible] in electionibus Cæsarum, in comitijs Imperij, alijsque negotijs ad Reges Principesque Legatus, nec non militum, tum ad Juliacum, tum in Silesia [illegible], gloriam longe maximam reportarat. Juvabat quoque Fabianum [illegible] in modum, cum [illegible] [illegible] [illegible] dium se animo conciperet, inter [illegible] fratrum [illegible] & Christophorum, utriusque Friderici Palatini, & in [illegible] Bohemiæ, ab interioribus consilijs. Nam si ex his A[illegible] delectatione allic[illegible]batur, quoties animo obversaretur, quanta [illegible] [illegible] præfectus fuisset Walsteinij, tum [illegible] Friderici [illegible] & [illegible] Ephoris, & Consiliarijs intimis. Exosculabatur [illegible] dum ac [illegible]: amabat orationem prudentem ac disertam: [illegible] in rebus expediendis seu dextram gravitatem, seu gravem dexteritatem: quorum omnium egregia edidit documenta in legationibus ad Matthiam Bohemiæ Regem, ad Regem Angliæ, Daniæque, item ad Principes alios. Nec graves minus causæ erant, cur Christophorum in oculis gestaret. [illegible] apud [illegible] Philosophiæ [illegible] Gallum, [illegible], quibus [illegible], ad Reges Principesque [illegible] Germaniæ, qua externus fuerat Legatus. Apud [illegible] [illegible], Cæsaris fratrem, [illegible] Romano Imperio [illegible], sic Germanice peroraret, ut majore eloquentia, vel gravitate, vel [illegible] [illegible] [illegible], vel dicendi vi idem Gallice [illegible] apud Henricum IV. & Ludovicum XIII. Galliæ Reges: pariqu[illegible] orationis facultate idem [illegible] apud Venetorum Ducem: denique apud Reges Principesque [illegible], Hungariæ, alios Latino sermone disertissimus & [illegible]. In [illegible] tanta, quam [illegible] præclaris adeo fratris libris [illegible] Fabianus, illud [illegible] extrema senectute haud exiguum [illegible] in[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. In [illegible] documenta [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

Horat. *Hic satus ad pacem, hic castrensibus utilis armis.*

Eurip. Οὐ γὰρ ἀυτὸς πάντ᾽ ἐπίςασθαι βροτῶν
Πέφυκεν, ἄλλῳ δ᾽ ἄλλο πρόσκειται γέρας.

Tot [illegible] mortalium
Datum [illegible] alia [illegible] plus [illegible]

Utinam vero ad illustri genere editos nunquam potestas, ac jus imperij deferretur, nisi militiæ jura, ac rationem arma tractandi, prius didicissent. Nunc quasi præclara nasci sufficeret, plurimum illos, qui hoc solo Dei munere gaudent, [illegible] etiam manent [illegible]. Atqui eos à quibus [illegible] vis & incolumitas dependet, non pace tantum tempore, sed [illegible] cum belli intonuit tempestas, pernosse convenit [illegible] modum tuendæ publicæ salutis. Quem quomodo sciant, qui inter mulierculam amplexus, nutricum suavia, in ipso quasi gremio Veneris educantur? Quippe à pueris delicijs assucti, ac postea turpi tantum voluptate capti, malunt, ut

Ovid. epist. Hel. — *Bella gerant alij:*

ipsi Phrygiæ, non Phryges, non viri Principes, sed fœminæ barbatæ: imò minus quam fœminæ plerique: quia non ita male agitur cum rebus humanis, ut non omni ætate ex [illegible] sexu [illegible] talibus aliquam possis, quæ istis, quos [illegible] Heroes [illegible] fortitudine antistet. Ut adversus [illegible] liceat illud veteris Poetæ:

Enn. apud Cic. in Offic. *Vos etenim juvenes animos geritis muliebres,*
Illa virago viri.

Ab horum moribus per omnem vitam mirifice abhorruit Theodericus. Itaque ad modum veteris Germanorum disciplinæ, militiæ se dedit, omnisque [illegible] complexus, per omnes gradus [illegible] experientia, ac solertia, ad summum fastigium [illegible] [illegible] Fortitudinis [illegible] in aulam missus Principum Anhaltinorum [illegible] Principem [illegible] riam contra Turcarum, castra [illegible]. Quo tempore arx [illegible]

cIↃ IↃ xcvi. Novigradum copijs Cæsarianis est occupata, Agria vero, propugnaculum superioris Hungariæ fortissimum, episcopali sede nobile, Mahometi [illegible]. Ac Princeps quidem [illegible] hac ipsa in expeditione [illegible]. Theodericus vero etiam [illegible] anno [illegible] Budensem [illegible] in eadem [illegible] haud [illegible] possit. Nec [illegible] ad Belgas militatum [illegible] Rees [illegible] Clivensis oppidi [illegible] re, qua Franciscus Mendoza, Arragoniæ Admiralius, [illegible] nec Romano quidem Imperio parcens, Westphaliam [illegible] [illegible] apud Clivenses [illegible] [illegible] Sed [illegible]

[illegible]

fuit eum, qui insolenter adeo se jactarat, [illegible], atque adeo captivum [illegible] Mauritio Nassovio, Principi [illegible] fortissimo. Quo MDCV.
sub heroe Dhonanus in juventute decennium integrum, & quod excurrebat, meruit: longe profecto felicissimus, cui Imperator obtigisset. in quo, miraculi instar, virtus militaris signis adeo illustribus se extulisset. Nimirum [illegible] quidem [illegible] prudentis, sed fortunati fuit, [illegible] consequi ducem, ad cujus [illegible] [illegible] omnes actiones suas [illegible]ando posset. Sub hujus etiam ductu prælio ad [illegible] interfuit. idque magnis animis, ut vel hoc argumento erit, quod signiferi munus obiens, ne tum quidem deseruerit stationem, cum se jam desertum à fortuna videret: quippe in facie sclopeti ictu sauciatus, equo etiam qui veheret, vulnerato. Strenue item signum in hostem intulit prope S[illegible] [illegible] Adolphi Nassovij, herois [illegible] Hæc [illegible] aliquanto tempora [illegible] Tr[illegible] Grib[illegible] Chr[illegible]
[illegible] duxit. nel.
Quod [illegible] & [illegible] illo [illegible] Quibus [illegible] gentes, Galli, [illegible], Belgæ, Germani, [illegible] con[illegible] [illegible] quam sint [illegible] ab[illegible] alienationes aut contentiones inter diversarum gentium Duces. Theodericus vero jam multis exercitatus casibus, [illegible] oratili, sed solidæ [illegible] gloriæ, qua absens etiam per ora hominum [illegible], totusque erat, [illegible]

[illegible] MDCxiv.

[illegible]

c[illegible] ad [illegible] Qui [illegible] do rabidi [illegible] verùm alios [illegible] Pariter [illegible] animorum contagio comparatum est, in [illegible] maximè, ubi non [illegible] tantum

Ovid.

—— C[illegible] [illegible]

sed ad [illegible] quoque [illegible] mentis, [illegible] spiritus. At non corruptela hæc [illegible] ad Theodericum [illegible] Prophetæ regij præscripto. Nec enim illum

Psal. 1. v. 2.

—— [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] & [illegible] in [illegible]

[illegible]

quoque [illegible] liberis. Antiquis illud annalibus [illegible] pater aliquando filios duos ludis Olympicis coronari cerneret, populoque flores conjiciente, ipse inter victores procederet medius, adeo hon[illegible] [illegible] permotum fuisse optimum senem, ut in ipso liberorum amplexu præ [illegible] lætitia expirarit. Hæc illi inter binos [illegible] contigit, atque in ejusmodi victoriæ [illegible] corporis athletica constitutio, atque [illegible]. At quanto [illegible] gaudium fuit, [illegible] doctrina, sapientia, [illegible], quæ longe omne corporis robur [illegible] rant, tot [illegible] palmis conspexit. neque id in brevi tempore, quandoquidem [illegible] instar est, è tam multis degeneravit [illegible] [illegible] & virtutum [illegible], [illegible]. Quod [illegible] in vita humana [illegible] [illegible] [illegible]. Quis [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] & [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Publicolam, [illegible] & Camillum, & Fabritium, & Papyrium, & Marium, & Lucullum, & Cæsarem. Unus quoque occurrit Lycurgus, unus Solon. Themistocles, Aristides, Epaminondas, Thrasybulus, Agesilaus, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

cone

[illegible] Imo [illegible] eadem familia [illegible] attingit Principes, Electores, Reges. Scientiam enim neminis fugit, quinque heroïnas Solmenses temporibus nostris, paucorum annorum decursu, nupsisse totidem illustrissimis Romani Imperij Principibus: quod decus equidem nescio, an seculo hoc alteri Comitum familiae [illegible]. Agnes quippe in matrimonium collocata est Mauritio, Hassiae Landgravio: [illegible] Principi Palatino ex prosapia [illegible] Marchioni Brandeburgico: Sibylla Augusto, Principi [illegible] liberorum [illegible] Agnete excepta [illegible] Landgravij Hassiae. Sibi [illegible] Friderico Marchioni [illegible] ex prosapia Durlacensi. [illegible]

[illegible]

[illegible] in Italia [illegible] Patavij, ubi Hieronymi Capivaccij [illegible] ac præstantissimi medici opera, pristinæ est sanitati restitutus. Præterea in Gallica cum expeditione [illegible] invasit pestilens. Cum ergo [illegible] commoveretur [illegible] præfectis [illegible] quibus familiarius [illegible] impetrare ab animo non [illegible] ignobiles [illegible] [illegible] Ut [illegible] si ex contagione ipse quoque virulentos halitus intra viscera attraxerit. Quæ res [illegible] cum [illegible] utrinque commeandum esset, curru pone vexillum [illegible] Reliquum autem vitæ tempus produxit vita frugali & temperantia [illegible] [illegible] non temere Diogenem stomachari in eos solere, qui, cum [illegible] nihilominus pro valetudine bona sacra Diis facerent. Quippe [illegible] abstinentia & sobrietate [illegible] servandi corporis valetudinem. Sed [illegible] ut [illegible] imbecillitas [illegible] Postquam igitur [illegible]

—— *Felicior ætas*
Terga dedit, tremuloque gradu venit ægra senectus:

jam [illegible] atque caliginosi vapores [illegible] cerebri, atque crebra affligeretur palpitatione nobilissimum viscus efficiebant: jam in articulos pedum manuumque defluebat tenue serum, ex quo tristis podagræ [illegible] [illegible] jam in renibus collectum sabulum lapidescebat, unde [illegible] calculi [illegible] Atque [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

—— *[illegible]*
[illegible], mutamque [illegible] Virgil. Æn. [illegible]

[illegible] explicuit.

—— *[illegible]* [illegible]

Quin vero [illegible] quod Philosophiæ proprium esse ait Plato, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Psal. 58. [illegible] [illegible] etiam [illegible] Quamquam [illegible] omnes affectu complecteretur [illegible] cederet Christophoro [illegible] quod [illegible] [illegible] XX. [illegible] aliquanto, ac cæteris [illegible] putavit. Cumque [illegible]

hunc

[illegible] tenemus, [illegible] minime neglexit. [illegible] hæredes suos posse animadverteret, [illegible] partem haberent famuli & affines, [illegible] alius [illegible] alicuius partem [illegible] miserabiles in Nosocomijs [illegible] dare, [illegible] partem denique [illegible]

Ambros. lib. [illegible] de Offic. — In qua dispensatione ei, ex mente B. Ambrosij [illegible] amplissimæ Specra, & providentia perspecta [illegible]

Greg. par. 3. past. admonit. [illegible] — [illegible] quod B. Gregorius requirebat, charitas cum [illegible] Quippe nisi in legendo hæc [illegible] quod Diogenes [illegible] *[illegible]* [illegible] beneficio, non [illegible] bus honeste uti [illegible] Atque ut [illegible] etiam cum [illegible] cerent, imò vim [illegible] beneficarent. Hæc opinio [illegible] minime [illegible]

[illegible]

Sil. Ital. lib. 5. — *[illegible]*

Nempe in illis [illegible], & [illegible]

Epictet. — ex Sto[illegible] terre [illegible] Atque hoc [illegible] Spiritum, [illegible] ut recognitus essent [illegible] Nam post [illegible] corpus, ac [illegible] velari: at ne a pollinctoribus [illegible] Atque [illegible] animo ita firmo, [illegible] adeo constanter [illegible] Etiam addebat gaudere [illegible] dolorum [illegible] Ad [illegible] visus est. [illegible] quod [illegible] se commisceri [illegible] Quinto [illegible] tam longam spem vitæ [illegible] cogitationes [illegible] [illegible] calce [illegible]

quidam

[illegible] *Nimirum* [illegible] Cæterum [illegible] Fabiano [illegible] pervenit. [illegible] Electori Georgio Wilhelmo [illegible] Jamque [illegible] Fabiano [illegible] Fabiani [illegible] hodie [illegible] nobis [illegible]

——*pedem* [illegible] *Virgil.*

[illegible] Accedebant [illegible] hortis dubium reddebant [illegible] divellerentur, an cupidius exspectaretur [illegible] Tandem [illegible] parant Fridericus & Fabianus [illegible] ex officio [illegible] sic, inquit, suavissime [illegible] Nulli equidem [illegible] alibi [illegible] in altero, [illegible] Pro [illegible] vita [illegible] hoc [illegible] videri [illegible]

[illegible] nerent

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Gaude igitur, Dion[illegible], in [illegible] posita sede,
Quæ datur [illegible]
Non[illegible]
Et [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
In [illegible]
Jam [illegible]
Et [illegible]
At nos [illegible]
Imperfecta [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

FRIDERICI SPANHEMII,

Acad. Lugd. Bat. p. t. Rectoris

LAUDATIO FUNEBRIS

CELSISSIMI HEROIS

FREDERICI HENRICI

Invictissimi ARAUSIONENSIUM

Principis, Nassoviæ Comitis, &c. [illegible]

Dicta Lugd. [illegible]

CELSISSIMO PRINCIPI

GULIELMO.

DE[illegible] Principi [illegible] Comiti [illegible] [illegible] Lingæ, Moersæ, Buræ, Lerdami, Veræ, Ulissingæque; Marchioni Bredæ [illegible] Grimbergæ, Herstali, Cranendonck, [illegible] [illegible] Regis,

Laudationem funebrem [illegible] memoriæ

D. D. C.

Fridericus Spanhemius.

APud exteras Gentes in more olim positum, Heroum suorum funera deflere, [illegible] publice [illegible] [illegible] Sic Optimorum Maximorumque in terris Principum mortes [illegible] animorum

[illegible]

[illegible] Electoris [illegible] Gerlacum [illegible] & [illegible] [illegible] Caesareo [illegible] Romano [illegible] [illegible] Potentiam ipsorum [illegible] ad [illegible], [illegible] in [illegible] Batavis, [illegible] & Sequanis dispersis [illegible] Principatum in [illegible] Philiberto, [illegible] in [illegible] Friderici [illegible] Principes [illegible] Europae [illegible] per quos etiam Austriacorum [illegible] Principum [illegible]

pedum

[illegible] & [illegible] [illegible]

Q[illegible] *Guilelm.* [illegible] H[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] & [illegible] [illegible] [illegible] & [illegible] [illegible] D[illegible] [illegible] apud [illegible] [illegible] vel arbiter esse [illegible] [illegible] luit, [illegible] quod plus [illegible] bendo, quam P[illegible] [illegible] Granvellani [illegible] mitate [illegible] omnem [illegible] terat, [illegible] [illegible] [illegible] torlit. Q[illegible] [illegible] Hoci [illegible] Majo-rem, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Gallia seculo [illegible] [illegible] Rege gestis, potentissimi Regni [illegible] [illegible] exigua manu [illegible] [illegible] & latronis ferro [illegible] [illegible] [illegible] religuit. T[illegible] [illegible] N[illegible] Ge[illegible] [illegible] obtigit, [illegible] qui [illegible] [illegible] Orbe clarissimae decora [illegible] [illegible] Natura, antequam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] qui & [illegible] [illegible] nostrorum [illegible] [illegible] H[illegible] [illegible] [illegible] Summi Patrui [illegible] B[illegible] [illegible] [illegible] vero [illegible] Urbs [illegible]

[illegible]

Gulielmum sibi & bonis omnibus ereptum vidit, *Fredericum Henricum*, velut alterum Libertatis vindicem, prima nascentem excepit. Et quamvis præclaris se ornamentis commendet, majus tamen non habet, quam quod ei ex tanti Principis natalibus accedit, & quod fidissima magnorum cinerum custos illos Heroas condit, quos Orbis universus stupet.

Pueritiam Heros noster sub Heroina Matre, adolescentiæ partem aliquam, sub Jani Douzæ inspectione, in nostra Academia, quæ de tanti alumni magno Albo suo Kal. Jan. Anno cIɔ Iɔ xciv. inserta merito sibi gratulatur, majorem sub *Mauritio* fratre in castris & actu rerum exegit. Quem simul & Ducem habuit, & Patrem, & in eo omnia reperit, quæ excelsam indolem ad omnem virtutem formarent. Enimvero ea *Mauritij*, juvenis etiam, initia fuere, quæ non modo omnium exspectationem, sed & admirationem anteverterent. Usque adeo nullum unquam è scelere compendium exspectari debet, ut pœnitentiam parricidij in *Gulielmo* admissi, admiranda *Mauritij* virtus, & par ei felicitas hostibus sine mora expresserint. Et sane tanta victoriarum ejus ferme fuit præcipitatio, ut, quamvis maturo consilio omnia ageret, non annos tamen, nec menses, sed dies propemodum victorijs distingueret, Alexandri Farnesij Ducis veterani adultam virtutem adhuc imbecillibus sisteret, & Fœderatæ Belgicæ ad extrema consilia tristissimis temporibus conversæ paucis annis non securitatem solum pareret, sed & splendorem, immo Gentem ad dominatum Europæ magnis passibus gradientem, velut mole aliqua objecta, intra crepidinem suam se cohibere, & sua tueri doceret. Sub tanto Duce, cui Fœderatus Belgarum populus suum robur, Orbis Europæus disciplinæ castrensis instaurationem, omnes potentiæ Hispanicæ sufflaminatæ fructum, Duces bellandi artem, Mathematici suæ in castris usum, Mechanici ignotas etiam retro machinas debent, adolevit Heros noster, & magna exempla vidit expressitque. Est equidem in generoso sanguine occulta quædam spirituum velut cognatio, & vis latens, quæ cognatum omnium indolem ad honesti æmulationem è propinquo potentius accendit. Hinc Noster fraternas victorias suæ virtutis cotem, ejusdem gloriam suæ anteambulonem censere, arma tractare, castrensem disciplinam discere, hostem lacessere, cominus pugnare, stanti instare, modo militem, modo Ducem agere, corpus ad laborem & tempestates durare, regionum, urbium, munimentorum, vallorum, castrorum situm, fluminum ostia, alveos, flexus, maris, littorum, ventorum rationem & vices explorare, *Mauritij* instituta, consilia, imperia excipere, & in uno ejus exemplo omnia militis, omnia Ducis officia observare. Studebat in ista etiam ætate generosa indoles se dignum Patre, dignum Heroica Nassoviorum Gente fingere, & sua virtute pijs *Gulielmi* manibus parentare. Nec stimulanda ista indoles erat, sed retinenda tantum. Ducem Patriæ debebat, Fratri successorem, & servandus erat, ut servaretur Respublica. Et ut *Mauritius* illi nec affectum deesse patiebatur, nec curam, sic Noster eum non ut fratrem ætate majorem, sed ut Parentem alterum, ad extremam usque ætatem, constantissima observatione coluit adeo quidem, ut nullam unquam delibatæ potestatis vel dignitatis suspicionem, ne adultus quidem, illi moveret, quod quam rarum sit in lubrico ætatis & gloriæ, talium docti norunt. Una utrique ad summam virtutem enitendi erat æmulatio, liberam quam à Patre accepissent Rempublicam tuendi, & in majus quoti-

die provehendi. Nec prudentiæ civilis, & Reipublicæ gubernandæ præcepta minus, quam belli artes à *Mauritio* Noster habebat, quæ ita alter docuit, alter excepit, ut hoc unum egisse viderentur. Ita nihil attingebat lectissimum hoc Fratrum par, in quo non capacissimum omnium animum ad stuporem ubique omnibus probarent. Incidebat in ea tempora Montis-Gertrudis obsidium, quem *Mauritius* inusitata corona cinctum se victori permittere coegit. Illi Nostrum licet adolescentem præfectum voluit, Duyvenvordio Satrapa Optionis vicem juventuti ejus admoto, ut ad maxima quæque surgentem indolem mature ejusmodi imperijs exerceret, quæ præter fortitudinem prudentiam exigerent & formarent. Mox Heros noster iter Gallicum cum Heroina Matre, deducendæ *Carolettæ Brabantinæ* sorori ad Illustrissimum in Armoricis & Pictonibus Regulum *Claudium Tremollium* Franciæ Parem, ingressus suam *Henrico Magno* indolem probavit, & tanti Regis applausum in ista etiam ætate meruit. Redux in supremum Status Consilium allectus, ineunte hoc seculo inter Patres, quoties per armorum vices licebat, sedere cœpit, arcana Reipublicæ, & ardua negotiorum domi forisque observare, ut nonnisi omnibus curis par, & gubernandi vetus ad Rempublicam regendam aliquando accederet. Nunquam equidem felicius cum rebus publicis agitur, quam ubi illi, qui ad clavum admoventur, eorum usum habent, quorum potestatem habere debent. Heros noster animo omnibus negotijs pari ita fortitudinem Fratri probabat in castris, ita arcanorum ac consiliorum capacissimam mentem domi probabat Patribus, ut *Mauritij* cœlibis viduitatem solus Patriæ excusaret. Nulla enim videbatur metuenda orbitas, dum ille superesset, qui & Patris prudentiam, & Fratris fortitudinem unus conjungeret, & æquaret. Mox maximam de se exspectationem Noster excitavit, quum in Arenaceos ille ad arenaceos Flandrorum colles prælio nullis vel monitis vel precibus vix à sedecim annorum adolescente impetrari potuit, ut se Patriæ servaret. Omnia non tantum in ancipiti, sed desperata propemodum erant. Exercitus fœderatus nonnisi ad prædam opportunus videbatur in hostico, mari interclusus & potentissimo hoste, eoque recens victore, & sub oculis suorum Principum, quod ad victoriam valere solet, pugnaturo. Vel mare epotandum erat, vel perrumpendi hostium cunei. *Mauritius* instare, noster recusare, nihilque imperiorum deprecari, nisi quæ unam communis periculi subeundi gloriam sibi intervertèrent. Crescebat illi animus cum periculi magnitudine, nec Nassovicum nomen decere censebat, hosti tergum vertere, vel de sua salute in consilium ire, ubi de Reipublicæ salute ageretur. Ita periculi particeps, gloriæ quoque fuit. Nassovicus sanguis integer de hoste triumphare debuit. Sole etiam in societatem pugnæ vocato, & vento inter instrumenta victoriæ adhibito. Illi etiam & toti quidem ultionis *Adolphi ac Gulielmi*, & servatæ Reipublicæ gloria constare debuit. Imperterritum Herois nostri animum spectabat cum gaudio in illa ætate *Mauritius*, suspiciebat Hostis, jam tum præsagiens, fatalem sibi virtutem fore, quæ in adolescente triumpharet. Major jam videbatur Patribus, quam qui vel ætatis imbecillitatem minoribus imperijs lueret, vel eandem infra dignitatem exigeret. Anglicarum itaque copiarum, quibus potissimum exercitus Belgici robur constabat, Francisco Veerio missionem petente, præfectura illi in castris ante Graviam demandata fuit, mox totius Equitatus, quam utramque ita admi-

ministravit, ut & fidem Reipublicæ, & prudentiam Fratri, & militi auctoritatem ſingulari animi moderatione temperatam commendaret. Ea quæ cum imperio illo geſſit, quamvis per ſe magna, hic dicere ſuperſedeo, quia majora dicenda ſunt. Taceo generoſum facinus, quo omnem Mendozæ veterani Ducis calliditatem eliſit, & ſibi Galliæque Nobilitatis flori viam fecit, ex inſidijs in quas præcipitaverant eluctandi. Eodem animi robore ad Roram amnem cuneis hoſtium undiquaque cinctus, & denſa ſcloporum grandine ac flammis obrutus Ludovici Velaſci equitatum, & media agmina perrupit, & exemplo ſuo oſtendit, magnæ virtuti, & in periculis ipſis creſcenti callem ſemper ad gloriam & ſalutem patere. Ipſa cæteroquin Graviæ expugnatio, fani Georgij & aliorum circa Brugas munimentorum occupatio, Brevordæ recuperatio, Verdugi clades, præſidia Rhenobergæ & Meurſiæ, terror Venloæ, potentiſſimo exercitu nequicquam obſtante, illata, vix viginti annorum juveni ingentem gloriam pepererc, quarum ſub *Mauritio* victoriarum inſtrumentum potiſſimum fuit. Quid poſſet in caſtris, ne Hoſtis quidem diſſimulabat, & quamvis felicitati ejus invideret, virtutem tamen odiſſe non poterat. E pulvere militari ad ſplendidam legationem à Patribus traductus, ei etiam ſe parem in iſta ætate præſtitit. Non negotia tantum, ſed & Majeſtas Reipublicæ Potentiſſimo Magnæ Britanniæ Regi repræſentanda erant. Ei rei Noſter delectus. Et quamvis nihil vel ad ſplendorem, vel ad affectum in eo excipiendo maximus Rex prætermitteret, hoc tamen deerat, ut ſciret, ſi per fatorum leges licuiſſet, quam ſanguini Naſſovico ſponſam debiturus eſſet aliquando regius Britannorum ſanguis. Legationis pro dignitate & ex uſu Reipublicæ geſtæ præmium redux à Patribus tulit, Flandriæ totius, qua patebat Ordinum imperio, Sluſa a Mauritio occupata, præfecturam, ſed majus à ſua virtute & propiori hoſte, crebras victorias, & ex ijs gloriam, verum generoſarum mentium pabulum. Ob id unum bello interdum minus æquus videbatur, quod multo ſanguine vincendum eſſet, quem tota vita ſervare maluit quam fundere, quotiens humanitati locus eſſe poterat inter ardua bellorum. Nec ſine vel Erckelij incenſi dirutique, vel peruſti populatique Limburgenſium agri alia præter hoſtis pertinaciam cauſa fuit. Una noſtro cura armorum potius terrore quam vi reluctantes cogere, ut felices eſſe vellent. Habet hoc generoſa indoles, ut tantum abſit à crudelitate, quantum abeſt ab ejus cauſis. Succeſſere mox mitiora tempora, & ferrum quod vi Genti veſtræ excuti non poterat, Caduceatorum regiorum interventu, pararijs etiam Regibus, ad tempus conditum fuit. Nec tamen Herois noſtri virtuti area deeſſe debebat. Exhibuit illam Juliacus ager, in quo Anholtij equitatum peditatumque magno animo fudit, & hoſtilia arma Juliaco avertit, præſidio audaci facinore in urbem immiſſo. Sequutum non ita multo poſt bellum ad vetus Brunonis oppidum, ſua magnitudine & virtute clarum. Venit eo noſter, vidit, vicit, & ſolo adventus ſui terrore, libertate urbi, gloria ſibi, ſuæque genti parta famam victoriæ propemodum redux antevertit. Præterquam vero quod expeditio iſta ingloria non fuit, ne ſterilis quidem fuit, ſed Herefordiam Patrum imperio adjecit, & Marcano Comitatui ſecuritatem peperit. Aliorum vindex ſuus etiam eſſe debuit, & aviti Principatus, quum moles Arauſionenſi rupi ſuperſtructa, Philippo Auriaco extincto, cuniculos admittere videretur, qui ſine dolabra & ligone aguntur. Conſilio opus erat & Majeſtate. Utrumque Arauſionen-

ſionenſibus Heros noſter exhibuit, & Principatum ſub Fratris imperium accepit, firmavitque, ac Regio Lutetiæ Pariſiorum, Pontificio Avenione apparatu exceptus, utrobique admirationem ſui reliquit. Nec infelicius ceſſiſſet Noſtro animoſa illa in Nemetes & Vangiones excurſio, ſi quantum in hoſtem potuit, tantum potuiſſet in ſocios & fatales illas conſiliorum, ut molliſſime loquar, moras, minus graves, ſi ſolis earum auctoribus tales fuiſſent. Autumno itaque jam adulto, quod unum poterat, Anglicano quem adduxerat pedite in hyberna per Palatinatum, cujus ruina Imperium & libertatem oppreſſit, diſtributo, equitatum per invia viarum ſalvum reduxit, & inſidijs callidiſſimi hoſtis alicubi, artibus ubique prævertit.

Sed iſta præludia duntaxat fuere majorum quæ Imperator gerere debuit. Nihil tam grave eſt excelſis mentibus quam torpor. Congeneres illæ ſuo cœlo ſunt, unde ortum habent, & à quiete ingloria abhorrent. Ejus tamen neceſſitatem injiciebant quandoque Heroi noſtro ſolennes illæ induciæ, quibus ſibi hoſtis pacem foris, Fœderatæ Belgicæ bellum domi peperit. Quanvis enim ceſſare videretur, non ceſſabat. Et licet catapulta non pugnaret, pugnabat tamen, ſed occultioribus machinis, actor ſimul & ſpectator tragœdiarum veſtrarum. Nec ille unquam plus Reipublicæ veſtræ nocuit, quam quum non nocere videretur. Nocere vero tum demum deſijt, quando ſe nociturum inſtaurato bello profeſſus fuit. Vix ceſſatio illa quovis bello nocentior exſpiraverat, quum novus Herois noſtri gloriæ campus ſe aperire cepit. Chriſtianus Brunſvicenſis, magni quidem animi Princeps, & bonæ cauſæ vindex, ſed ab hoſte in Iſthævonibus circumventus, expediendus erat. Id negotij *Frederico Henrico* datum. Submotum oportebat ſubſidiarium militem ab Hiſpaniarum Infante ſubmiſſum, qui & ipſe Chriſtiano imminebat. Hunc Noſter ſiſtit, caſtris ad vetus Batavorum oppidum promotis. Mox mutata velificatione in Brabantiam ex inopinato incurſionem fecit, & Herentala tentata, Demara amne trajecto, ferro ac terrore in ipſa Lovanienſium & Bruxellenſium ſuburbana illatis, victor non ſine opimo victoriæ fructu, hoſte vim ulciſci non auſo, ad ſuos Bredam redijt. A Scaldi ad Rhenum regreſſus, Bergium Comitem, magnæ famæ bellatorem, Rhenobergæ imminentem, caſtris ad Reſam poſitis, avertit, ejuſdemque equitatum, in ſuos ultro ruentem, ea fortitudine excepit, ut præclari ſanguinis & animi ductor Joannes Baptiſta Doria, Ambroſij Spinolæ Nepos, temerarium iſtum impetum ſua & ſuorum ſtrage lueret, & gloriæ Herois noſtri accederet. Acceſſit illi mox Dux ipſe imperandi vetus, Ligurum decus, quando ad *Frederici Henrici* qui primum agmen ducebat, adventum Bergas ad Somam flumen, trimeſtri ferme indagine, quanvis ne gleba quidem occupata, cinctas, deſeruit, non orcinam ante ſalutem, & quidem ex uſu ſuo, ponendos ratus. Doluit propemodum Noſtri virtus ſucceſſum, cui proſpera ipſa rerum ſine arduis minus pulchra videbantur, & qui non niſi totius Ducis triumphati gloriam animo deſtinarat. Ipſa ſane Antuerpia, Orbis ocellus, novum tunc decus Heroi noſtro peperiſſet, ſi cum hoſte tantum pugnandum fuiſſet, & non cum ventis ac tempeſtate, quibus ſolis *Mauritij* molitio, extra caſum cæteroquin & dubitationem ferme tanti Ducis prudentia poſita, arceri potuit & averti. Quæ vero virtus tunc elementis ſolis ceſſit, hoſti nunquam ceſſit, ſed famoſo bello Germanico Duci Tzerclaſio Tillio, cum victore exercitu Rheno imminenti obicem objecit,

&

& castris ad Emmericam promotis novas Brunsvicensi Duci inducias, limiti vero Belgico securitatem peperit. Nec febrili etiam fomite in totum corpus exæstuante Anno clↃ IↃ cxxiv. impediri potuit, quominus Rheni, Vahalis, & Mosæ ripam nobis conterminam à Bergij destinationibus tutam præstaret, & præsidio Graviæ ac Ravestenio, commeatu vero Gennepensi munimento illatis, callidissimi hostis artibus ubique cum successu præverteret. Frisia etiam Orientalis Heroi nostro laurum debebat, & illi Respublica Emdanæ, cujus libertati Tillij & Corduæ arma imminebant, liberationem, & non exiguam ad securitatem limitis nostri ex illa parte accessionem. Tot clades ulturus sagacissimus Ligur, *Mauritio* recuperata Clivia & .Gennepensi urbe munimentis aliquot ad Rhenum Vahalimque occupandis intento, ut prosperis adversa, illis etiam commendandis, alternante vices singulari Numinis providentia, intercurrere quandoque solent, Bredam urbem invadere, *Mauritium* fatalis languor occupare, arcis Antuerpianæ intercipiendæ spes interverti, multæ Bataviæ urbes factionibus turbari, hostis in novas spes erigi, omnia in pejus labi. Nihil deficienti *Mauritio*, nihil Patribus, nisi in Herois nostri virtute, post Deum immortalem, spei, quem ille ultimis tabulis Principatus, & amplissimæ gazæ, illi militaris imperij & omnium Fratris Dignitatum hæredem ex asse scripsere. Id vero etiam prudentiæ & amori *Mauritij* in Rempublicam imputatum, quod Patriæ orbitati, suæ memor, prævertendum ratus, felicissimum Fratris cum Illustrissima & maximarum virtutum Heroina *Amelia Solmensi* connubium urgeret, antequam suprema componeret, quod ex utriusque voto & dignitate, quanvis pompa ob *Mauritij* morbum contracta, ineunte vere Anno clↃ IↃ cxxv. celebratum, Fœderatum Belgium gaudij & spei implevit. Sic quos idem sanguis junxerat nascentes, idem & constantissimus quidem sociavit affectus conjunctos. Enimvero Illustrissima *Solmensium* Comitum Gens Nassovicæ originis est, & nomen illud habet à *Philippo Nassovio* Everardi Filio, Everardi Nepote, qui id, exstructa splendida non ita procul à Lano arce *Solmensi* circa finem seculi quarti & decimi, eaque ad *Othonem* Filium transmissa, primus Nassovicæ isti propagini dedit. Quæ ab eo tempore septies per diversa conjugia denuo cum cætera gente Nassovica coaluit, & splendidissimis toto Imperio familijs Palatinæ, Brandeburgicæ, Megapolitanæ, Badensi, Anhaltinæ, alijsque, crebris affinitatibus jam olim innexa fuit. Nullis vero illicijs *Fredericus Henricus* à virtutis suæ & publicæ rei recordatione avocari potuit, quin ipsis nuptiarum solennibus adhuc calentibus de Breda liberanda cogitaret. Castris itaque in Brabantia positis, hostem ille lacessere, commeatu, pabulatione intercludere, obsidionem trahere, obsessis animum addere, in stationem Caroli Romæ impressionem magno animo & pertinaci impetu facere, Ducis exercitusque robur crebris incursionibus fatigare, Neptunum in hostem laxatis obicibus effundere, & nihil inausum relinquere, ut urbem, propiori etiam nomine sibi commendatam, Patriæ servaret. Sed quanvis obstaret vis major, & totius Imperij vires in belli istius societatem accitæ, id tamen Heros noster sua virtute effecit, ut victoria illa nonnisi magnis impendijs victori constaret, & vix biennij mora ærarij simul ac exercitus ruina sarciri posset. Nec vel virtus vel felicitas Heroi nostro defuere sive compensandæ, sive ulciscendæ cladi. Et sane pignus destinatæ per eum Belgarum populo felicitatis maximum brevi Fœderata Belgica habuit in felicissima *Gulielmi*

ex-

ex tanto contubernio nativitate, cujus natales, patriæ spes & gaudium, in xxvii. Maij Anni cIↃ IↃ cxxvi. incidere. Accessit primum non Ducis sed Imperatoris virtuti præmium, (post Oldensaliam obiter Ernesti Nassovij ductu, Nostro interea hostem circa Vesaliam distinente, occupatam,) *Grolla* è præcipuis Zutphaniæ munimentis, natura, arte, milite, machinis validissima. Quæ primis metatis ab eo tentata, cincta, subacta, potentissimo etiam hoste vim castris admoliri non auso, valituris ad famam auspicijs gloriæ ejus sequuturæ prælusit. Ipsa obsessorum virtus victoriæ pretium non leve addidit, una Gulielmi Nassovij, Maris in Batavia Præfecti, strage corruptum. Hostis Bredana obsidione, milite, cæteroque instrumento bellico exhaustus, fossam Marianam, Rhenobergam, Geldriam & Venloam inter, Rheni Mosæque conjunctioni destinatam, & viginti quatuor stationibus infessam, ducere, Santflietum etiam Bergas inter & Antuerpiam munire. Cui instituto Imperator crebris velitationibus intercessit, munimentis etiam varijs in Tergoesa Insula, & Bergas inter ac Stenbergam excitatis, & limite Mattiaco firmato. De qua quidem expeditione Fœderatus Belgarum populus cogitare non potest, quin Deo Sospitatori debeat servati Principis gloriam, pila tormentali à capite nostri Herois in Blaugariano æstuario aversa, quæ Arianum Ordinum Ductorem, eum è scapha egredientem, & dextra prehensa sustinentem ad latus ejus stravit. Sive vero terror ex tanti capitis periculo, sive ærarij cura, sive alia vel Patrum consilia, vel Reipublicæ commoda intercesserint, annus sequens totus inter velitationes & fossorum operas extractus, & virtuti Imperatoris ferme subductus fuit. Sed cessationem istam magnis animabus invisam compensavit abunde Annus cIↃ IↃ cxxix. sequens, quo, aucta Republica Indorum gaza & spolio opimo, Petro Heinio Ductore, Heros noster opus aggressus omni ævo memorandum, & Regibus propemodum desperandum, *Sylvæ Ducis* obsidium. Quæ Toxandrorum Veterum colonia, tribus Provincijs gravis, ita natura fluminibus interclusa, ita paludibus inaccessa, ita arte & munimentis vallata, ita præsidio, commeatu, & machinis instructa videbatur, ut sola se fama tueri posset, & vetus illibatæ virginitatis nomen servare. Cui etiam præerat Dux acer animi, per omnia militiæ stipendia ad prima enixus. Obsidium sane istud contemptu & dicterijs ab hoste primum exceptum, desiderari potius videbatur quam metui. Plus animi quam consilij Heroi nostro tributum, & cœptum sera pœnitentia, nec nisi integri exercitus ruina luendum. Ea quin etiam in obsidentium damnum versa, quæ inter obsidionis causas fuere. Cæsarea sane arma ad Balthicum mare, Hispanorum ad Padum conversa & cum Gallorum potentia in Montis-ferrati agro commissa plus audendi fiduciam dabant. Sed & bellum in Septentrione, & motus in Trans-alpina regione ortos mature componi oportebat, ut plus virium hosti, plus gloriæ Imperatori accederet. Cum natura equidem & arte, & totis Austriacæ Gentis viribus committi videbatur Heros noster, & ne receptum quidem tutum sperare posse. Ille vero animo invictus, hoste circa Lingam & Vesaliam aliquandiu circumducto, præsidio ad Rhenum & Vahalim, Patriæ tuendæ, & hostium incursionibus arcendis, relicto, ex inopinato Sylvæ Ducis imminere, castra locare, dolabram & ligonem expedire, ingenti & supra fidem propemodum quinquaginta millium passuum corona, & gemina quidem, hosti undiquaque arcendo, urbem cingere, viginti quatuor horarum spatio fossam ducere, trium septimanarum absolvere,

&

& tot è cespite lineas, aggeres, vallos, stationes, munimenta, moles, turres, suggestus, loricas, forcipes, lunata & cornuta opera excitare, ut admirationem omnem excederent. Urbs urbe obsideri videbatur, & castra castris. Nec flumina tantum pontibus instrata, & tabulatis, siccatæ paludes, complètæ voragines, sed & hosti faventes amnes alveis suis exciti, & commodo obsidentibus litus fluere jussi, immo tota naturæ facies immutata. Inusitati illius operis gloria debebatur quidem scientiæ militari Imperatoris, imputanda tamen etiam erat curæ ejusdem incredibili, dies noctesque inter fossores & milites partientis, æmulas gentes gloriæ cupiditate accendentis, labores & pericula cum milite inter strages & flammas miscentis, nec nisi in tubo æneo naturam ferme deficientem parcissimo somno sustentantis, donec miles & castra in tuto essent. Meruit revera Heroico isto cœpto, & indefesso labore, ut & potentissimorum Regum esset admiratio, & totius propemodum Europæ stupor. Correxere brevi contemptum Hispani, obsessi jocos, Bergius etiam, cum valido xxxvi. millium exercitu obsessis laturus suppetias, dicterium, ex tubicine quærens, An Auriacus discessum suum in exercitus sui adventum differret? Distulit sane, sed castris ita munitis, ut ne audaciæ quidem potentissimi exercitus locum relinqueret. Bergius, desperata liberatione urbis urbe vallatæ ad nova consilia conversus, milite fœderato ad Patriæ tutelam relicto, vel cluso, vel segni, Isalam flumen, veterem Drusi fossam, ex improviso trajicere, in Velaviam exscensionem facere, Bataviæ imminere, Cæsareas copias ad se evocare, ferrum & terrorem in viscera Patriæ inferre, isto potius quam illo Amersfurto potiri, consternationis Geldricum, Batavum, Ultrajectinum & Transisulanum limitem implere. Necessitati Reipublicæ danda videbatur castrorum Sylvæducensium desertio, & tutiora consilia plerisque visa potiora honestioribus. Heros noster animi & propositi invictus regerere, optionem sibi nullam nisi vel victoriæ vel mortis esse: Decretum sibi dignitatem Reipublicæ cum Marcello Romano ad obsessam urbem tueri. Nec minus interea ab eo periclitanti Patriæ prospectum. Immo ut eorum neglectui, quæ à providissimo omnium Duce imperata fuerant, calamitas ista publica imputanda erat: Sic ejusdem curæ debita fuit Patriæ ab hoste liberatio. Ernestum ille Nassovium spectatissimæ virtutis Ducem laborantibus submittere, limitem patrium milite munire, irruptioni in Betaviam prævertere, Ultrajectum, Dusiburgum, Hardervicum, Zutphaniam, Daventriam, Swollam, & alias hosti obnoxias urbes ad defensionem suæ libertatis præsidio necessario firmare, & cataracta Muydana laxata agrum interjectum ab hostili incursione immunem præstare. Ipse interea immotus, & velut omnium securus, quum nihil minus esset, obsidium ad Sylvam Ducis urgere, urbem vineis, accessibus, & industria se ipsam superante, vita quotidie ad omnem telorum impetum projecta, urgere. Accessit inusitata Patrum fortitudo, & memorandum in omne ævum exemplum, qui rebus admodum creperis, suo Collegio, & velut Sacris Reipublicæ Ultrajectum translatis, generoso isto facinore nutantes omnium animos ad meliores de patria spes crexere. Tanta & tam pertinax virtus successu carere non debuit, quæ tam invicto animo inter aspera rerum cum adversa fortuna totis viribus in se incumbente luctaretur. Prosperrimum brevi Deus & causa dedere. Et ut una calamitas alteram, sic victoria una aliam excipere videbatur. *Vesalia* fortissimi tribuni Ottonis Didij Gentij ductu, Herois nostri consilio, Patrum auspicijs

spicijs miraculo intercepta, Hostis Velavia pulsus, vestram in se ipsum cladem ultus, Isselburgum & Ringelberga per Hauterivium, Burica per Stakenbrouquium expugnata, & quod caput est, Advaticorum Sicambrorumque flagellum, *Sylva Ducis*, Brabanticæ securitatis obses, magna totius Europæ, sponsionibus & votis varijs distractæ, expectatione, Reipublicæ adjecta, & hostis ubique triumphatus. Rebus tantis ex voto, immo supra vota propemodum confectis, Heros noster omnium, quæ maximæ etiam virtuti intercedere possunt, victor, humeris ferme civium Hagam invectus non de hoste modo, sed & de ambitione, & victoriæ ostentatione, morbo Heroibus etiam quandoque familiari, triumphavit. Alexandro Farnesio, Belgij Hispanis obnoxij retro Imperatori, jam olim suasum, ut Antuerpia capta, ensem conderet ac baltheum. Idem videbatur nostro Heroi suadendum post Sylvam Ducis expugnatam. Nihil minus vero virtuti ad maxima quæque se erigenti persuaderi potuit. Imperator de novis victorijs cogitare, hyemem consilijs, æstatem rebus gerendis impendere, occasionum nusquam segnis, tuendæ Patriæ æque providus ac amplificandæ. Isti curæ, & aliquot in Flandria ac Zelandia munimentis designandis firmandisque annum cIↃ IↃ cxxx. integrum imputavit. Minus favere videbatur felicitati Fœderatæ Belgicæ Annus cIↃ IↃ cxxxi. quum insignem Herois nostri destinationem, qua altera virtutis nostræ Carthago non dubijs indicijs peti videbatur, immanis tempestas eluderet, & in partes ire videretur. Integer tamen labi non debuit, quin cum eo in gratiam rediret, & decoribus retro quæsitis novum adderet. Nihil equidem intercedere potuit, quo minus Imperator de Joanne Nassovio, cognati quidem sanguinis, sed aliarum partium Duce, triumpharet. Imminebat is periculosa incursione littoribus vestris, & valida militum manu cum multo instrumento bellico in fluminum vestrorum flexus & angustias, majoribus navibus inaccessas, immissa, Tolam insulam, aliasque, velificationis illius incertas, varia formidine implebat. Improvido rerum, nec oræ vestræ gnaro Imperatori imponi poterat, non Nostro, qui, priusquam classis ista Antuerpia solvisset, consilia hostis explorata habebat, nullo tamen nisi sagacitatis suæ indicio. Quum enim, quo hoc apparatu navigari posset, non ignoraret, quo vellet hostis, vix hærere poterat. Circumacta itaque & cincta illa classi, provida Imperatoris cura submisso etiam cum lecto milite Morganio & Domonovano pœnas illa audaciæ dedit, & hostis scapharum maxima parte & omni instrumento exutus, ipseque præda, vix Duce subducto, facta victori, adeo quidem ut captivorum numerus Commentarienses lassaret, & vix ergastula sufficerent. Exin Insulis, incursionibus id genus obnoxijs, prospectum & nova Goereæ, Clunderæ, ac Brielæ, & cæteræ ad excursiones opportunæ ripæ munimenta accessere. Splendidius tamen adhuc vincendum erat, & laureæ veteres cumulandæ novis. Mox *Venlonam, Ruremondam, Stralenam*: Herois nostri virtute Reipublicæ Numinis favor adjecit, integri quidem anni spem, sed paucorum dierum fructum, quem una Ernesti Nassovij, fortissimi Ducis, strages funestavit. Invitare videbatur Imperatorem ad novas victorias ipsa felicitas, & vires hostis in Germaniam sistendis Gallorum armis, Austriacæ potentiæ suspectis, accitæ. Munimentis itaque alijs ad Mosam occupatis, aditu complanato, & magno instrumento Herois nostri singulari dexteritate Patriæ conciliato, *Trajectum* itum, & flumen exercitui tramittendo ponte instratum. Mox

urbs

[illegible] [illegible], [illegible], præsidio, commeatu [illegible] & apparatu omni [illegible] quantum [illegible], ex improviso, in quo præcipuum belli momentum, [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ad sustinendum impetum [illegible], [illegible] ex [illegible] [illegible] continuatæ & [illegible] omne [illegible] incredibili [illegible]. Nec [illegible] a Joanne Nassovio [illegible] [illegible] hostis ad Mosam ap- propinquantis, vel [illegible] Germanis [illegible] accessus, vel ipsa ob- sidionis [illegible] Imperatoris ardori [illegible] [illegible] intercedere potuere. [illegible] [illegible] [illegible] reperta. Nec telis tantum & armis [illegible] & [illegible] necessum. Intra [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], admirabili Heroi- nostri [illegible], nunquam ante visa, nunquam audita, & [illegible] [illegible] [illegible]. Grassabatur [illegible] totus [illegible], & illudebat securitati illius qui [illegible] in [illegible] & [illegible], [illegible] improvidus. Validiori [illegible] exercitu opus videbatur [illegible] hostis pertinaciæ, qui ne glebam quidem nisi multo sanguine [illegible] victori. Nec [illegible] tamen in [illegible] [illegible] sui tempori [illegible], [illegible] Reipublicæ & [illegible] [illegible] censuit. [illegible] in Flandriam Gulielmo Nassovio cum [illegible] [illegible] [illegible] *Amæ* [illegible] classe [illegible] ad Scaldim [illegible], dum ad Mosam pugnaret, & eo ipso hostem de urbe liberanda desperare jussit, cui expugnanda vel pars exercitus sufficere videretur. Incredibile dictu quot & quanta ibi pericula sæpe [illegible] objecerit Imperator, totam dies noctesque [illegible] [illegible], quibus curis, vigiliis, laboribus generosum animum maceravit. [illegible] [illegible] quietem omnibus indulgeret sibi tamen nullam indulge- bat, [illegible] dato, [illegible] [illegible] mentibus [illegible] illa parte quæ somni indiga [illegible] & [illegible] [illegible]. Gloriosum videri [illegible] de [illegible] [illegible] trium- phi [illegible] Heroi [illegible] majoris adhuc periculi magnitudine [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] Regis [illegible] [illegible] [illegible] visa libe- [illegible], [illegible] [illegible] & [illegible] [illegible] [illegible], Pappenhe- mio [illegible] [illegible], & [illegible] in Germania [illegible] bellatore. Ve- [illegible] [illegible] bello legionibus, [illegible] [illegible] [illegible] aditus [illegible] [illegible] opera, [illegible] ad ambiguam quam ad certam victoriam. Nec oppu- gnanda quidem videbatur vis tanta in hostico, nisi [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], vel [illegible] maxime intra vallorum angustias, intercluso commeatu, [illegible]. [illegible] Imperator forte desperationem verteret in virtutem, honesto [illegible] consilio [illegible] illius. Magno etiam [illegible] adhibito, in ante- cessum [illegible] [illegible] armorum ipsius gloriæ [illegible], ut educto præsidio Hispanico, [illegible] [illegible] fieret Trajectum. [illegible] ille [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], nec ut leges acciperet, sed ut ferret. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Pappenhemio ipsa [illegible] quod ad gloriam suam pertinere censebat in stationem *Mauritij* sanguine & virtute vere Nassovij invadere, [illegible] voce tantum & exemplo, sed [illegible] etiam & crucibus [illegible] ad [illegible] [illegible] stimulante. Acriter diu pugnatum. Imperator [illegible] [illegible], [illegible] acribus articularis morbi dolores de pedibus haudquaquam sibi cogitandum ratus, ubi de summa rerum ageretur, nullo dolore retineri potuit, quin ad stationem ab hoste impetitam, reliquis ad excipiendam Hispanorum

impetum instructis, sed cum lecta, ut solebat, pube & fistulis aliquot æneis, quæ in paratum ejus semper præstolabantur, advolaret. Mauritij ille hostem triumphantis virtutem agnoscere, commendare, accendere, machinas a se advectas opportuno loco disponere, phalanges hostiles impetere, & desperatam propemodum Ducis gloriæ [illegible] mille quingentorum cadaverum jactura ad [illegible]. Exin hosti nequicquam flumen insidere, commeatu castra intercludere. Provisa vero Imperatoris cura intercludi non potuit, congesta ante maturo consilio, quanta sufficeret trahendæ obsidioni, annona. Sic [illegible] victori Trajectum se permisit & Urbs, si ulla, turbandis hostium rebus, conciliandis Eburonibus, invadendis Gaudijs & Tungris, aperiendis Geldriæ & Luxenburgensi ac Namurcensi agro invadendo opportuna, Reipublicæ cum immortali Imperatoris gloria accessit. Nec quicquam [illegible] Henrici Comitis, juvenis ad magna quæque surgentis, glande in castris trajecti, caedem tantam victoriam cruentavit. Usque adeo vero fuit illa clade vires attritæ sensit potentissimus hostis, ut induciis in castris Principis Patribus Hagæ per Arscotanum Ducem & Mechliniensem Præsulem [illegible] conditionibus offerret. Nec vero hoc fine hujus anni fructus stetit. [illegible] ultra progrediendum [illegible], & fortuna utendum. Provincia integra [illegible] cedere debuit *Limburgensis*, [illegible] cognomine illi Ducatu [illegible]. [illegible] fecit. Gulielmi Nassovij ductu Patriam [illegible] & [illegible] gloria adjecta, & ipsa ab Urbe Præsule [illegible] gravissimæ omnium [illegible] victoria [illegible]. [illegible] *Rhinbergæ* [illegible], ultimum ad Rhenum [illegible] Hispanis reliquum, quod ea celeritate confectum, ut ne hosti quidem spatium deliberandi de suppetijs relinqueretur. Nec per Imperatorem stetit quominus Geldria, grassatorum opportuno ad insidias loco nidulantium excursionibus famosa, cæteris victorijs accederet, & Suedicæ copiæ, Stalhanso ductore, Annum clↃ IↃ cxxxiii. insigni victoria nobilitarent. Sed & terior earum ad [illegible]. & [illegible] aliis tamen conatibus obstitere. Venloæ interea & Ruremondæ servatæ gloria Nostri providentiæ debebatur, cui utrique [illegible] Aytonæ Marchio, magni & animi & judicij Dux. Cui tamen nihil per Imperatoris virtutem licuit præter liberas fossorum in Stevenswerto (quam Mosa flumen ambit) [illegible] operis, ubi munimentum moliri cœpit. Nec ab eo impetrari potuit, ut de [illegible] Hispanorum in Belgio majestate, quamvis ab Heroe nostro [illegible] aliquoties videret, ancipiti eventu [illegible] cum Duce decerneret. [illegible] sive virtuti sive felicitati [illegible], quod Hispanorum [illegible] optimæ rerum Principis, tumulo Gotti [illegible] in Belgio [illegible] haud quaquam illatum fuerit. Cum tanto Belgicæ Hispanis obnoxiæ [illegible] illa Nostri virtus in Trajecti ad Mosam ab hoste vallati cœptæ liberatione enituit, quam si la Bredanæ obsidionis [illegible], [illegible] de ejus virtute & felicitate [illegible], procinavit. [illegible] auctoramenta fuere. Cum [illegible] Hispanorum Principe [illegible] in Germania victore committi debuit, & Regio exercitu ipse præesset. [illegible] non tam fœderi inter potentissimum Regem & Patres icto, quam [illegible] Imperatoris

[illegible] & [illegible], cui nec hostis [illegible] repetebat [illegible]. Sed qui [illegible] Imperabat. Nec [illegible] admisit [illegible], nisi [illegible] Patrum hortationibus & [illegible]. Praesagire videbatur pro[illegible] futurorum [illegible] tantos [illegible] bello conficiendo pares, plus valituros ad terrorem quam ad [illegible], quod [illegible] vasti corporis [illegible] quod plus [illegible] tribueret, quam numero, [illegible] instrumentis [illegible]. Et [illegible] deesset, [illegible] soli Heroi [illegible] tamen videbatur vis major tantis ausis. Non raro equidem maximis etiam co-natibus occulta quaedam Dei providentia intercedit, ne vel humanis consilijs, vel [illegible] instrumentis id tribuatur, quod certum auctori debetur & uni [illegible]. [illegible], quod [illegible] ille in [illegible] qui ad plenam victoriam [illegible] videbatur, [illegible] ex voto. Sic omnia humana [illegible] in manu illius, qui omnia versat pro arbitrio, & [illegible] in quo varia [illegible] momento apparet. Heroïs tamen nostri providentiam [illegible] etiam successus commendarunt, quippe cui [illegible] consilijs, nisi mens laeva quibusdam fuisset, in tempore [illegible] volebat. Et ut calamitas [illegible] esse solet, sic Imperatorum non tantum minus prospera Foederatorum, sed & Patriae [illegible] debuit, ut [illegible] illa virtus esset, quo magis [illegible] inter adversa [illegible]. Dum [illegible] commodis Noster se totum impendit. Hostis successu audacior redditus, *Schenckianum* munimentum, quod inter praecipuas Bataviae claves, & non unius fluminis repagulum est, ex improviso occupat. Regius Princeps Bataviae imminet, Cliviam & Gennepum [illegible]. Imperij etiam aquilis in cruces Burgundicas versis [illegible] regionibus [illegible] armis & [illegible]. Sed qui [illegible] Galli [illegible] Reipublicae partibus & Heroïs nostri gloriae [illegible]. Compendio brevi. Schenckianum munimentum [illegible], nisi [illegible] Patriam [illegible], nisi [illegible], cui post Deum salutem suam deberet. Qua celeritate Imperator [illegible] Patriae [illegible] per [illegible], qua [illegible] in Batavium [illegible] & [illegible] subegerit, qua constantia hyemem & [illegible] ad [illegible] Reipublicae necessarium Regio Principi [illegible] consilia [illegible] fervidiora [illegible] extorserit, cum [illegible] observatur. Hostium armis [illegible] in Heroem nostrum [illegible] & in Galliam ipsam incursionem. [illegible] & illi Imperatoris [illegible] & [illegible]. [illegible] in [illegible] tempore [illegible] victorem [illegible] late in Picardia grassantem, & [illegible] adhuc [illegible] terrorem [illegible] victoriae [illegible] inter potentissimos Reges [illegible]. Vix [illegible] Noster, quam Hostis tergum vertere, proprios [illegible] ad portas respicere, & de [illegible] Foederatos impetu, viribus in diversa distractis, remittere coepit. Gravem sane sibi Heroem nostrum sensit Hispanus [illegible] consilijs [illegible] co-[illegible], coelum, elementa & ipsa [illegible] videbantur. [illegible],

[illegible] ritate, quam sola [illegible] Reipublicæ comparavit. Id vero admiratione [illegible]

[illegible] Regis etiam formidabile. [illegible]

[illegible]

[illegible] Reipublicæ [illegible] Nec spemi debuere [illegible] Quam graves Hosti fuerunt crebræ [illegible] in Flandriam excursiones, [illegible]

[illegible] fides, P[illegible] Regi proba[illegible], sed & alio, [illegible] quidem in [illegible], [illegible] hæres, [illegible] non minus tamen Fœderatorum [illegible] commodis necessario. Illustrissimus Gal[illegible] [illegible] Rheno [illegible] & Sociorum copijs, [illegible] varijs [illegible] [illegible] experta [illegible], & ab hoste, victoriæ non ambiguo, sed certo, [illegible] de exercitu & [illegible] simul periclitabatur. H[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Franciscus Meles[illegible] in Artesia [illegible], [illegible] ad [illegible] prædam gradiens, [illegible] debebat, & C[illegible] Regi[illegible] in medi[illegible] exercitum experiri. Heros noster [illegible] animo [illegible]onem Hostis præcipere, nec Fœderatorum exercitum [illegible] de periculo [illegible] monere, sed & castra ad Rhenum sine mora transferre, [illegible] in [illegible] Reipublicæ commodo, revera magno ejus [illegible]ndio, [illegible] [illegible] & industria & fide [illegible]. [illegible] vulgus [illegible] [illegible], & occultioribus sæpe [illegible] id, [illegible] [illegible] potius quam [illegible]. Mora [illegible] ignari rerum nulli rei videbatur, [illegible], donec [illegible] res in tuto essent. Et illam Fœderatis Imperator [illegible] & di[illegible] [illegible], [illegible] quam Hosti vel in illos vel in se permisit. Ob tanta de Socijs merita [illegible] etiam Regio [illegible] servati exercitus [illegible], [illegible], quod, [illegible] [illegible] Principum ex magna Britannia [illegible] [illegible] & Reipublicæ [illegible] [illegible]. Iisdem Th[illegible] [illegible] [illegible], Imperator Andr[illegible]a Cam[illegible] [illegible] Socijs [illegible]modata, illis, quibus [illegible], [illegible], vindicavit. [illegible] & undique [illegible] Berg[illegible] ad [illegible], ac virtute & felicitate [illegible] æmula [illegible] victoria[illegible]. Victoria ista & à magna hostium strage, & [illegible] & à [illegible] aliquot, Johannis B[illegible] vel imprimis [illegible] clade commendationem ingentem meruit. [illegible] quam præclara erat victoria, vel beneficium aliud [illegible]. [illegible] Imperator [illegible] Reipublicæ [illegible]. Quum paulo post [illegible] præter Heroem [illegible] [illegible]. Nec major prudentia alibi reperiri poterat, nec [illegible]. [illegible] tempora Gravelinæ obsidium, in quo & [illegible] Herois nostri partes esse debuere. Classe opus erat Regio Aur[illegible] Principi, claudendæ ea parte urbi, qua maxime patebat. Hanc noster [illegible], [illegible] aliique ad tantum [illegible]. Ipse interea de Hoste alio [illegible] sibi cogitandum duxit, & [illegible] in Flandriam [illegible], de [illegible] vel Cataractis Gandavensibus Regiæ Urbi objectis, viris [illegible] [illegible] oppugnandis consilium suscepit. Quantum in [illegible] Hosti & Flandris situm sit, [illegible] docent, quibus [illegible] Fœderatis aditum præclusum hostibus [illegible]. Patere tamen debuit Imperatoris vir[illegible]. [illegible] cataractarum cataractas [illegible]

alio

allo [illegible] præmisso audaci natatorum satellitio, flumen ponte [illegible] insternere, exercitum in hostium trajecto amni exponere, ipsas [illegible] invadere, cingere, arctare; Francisco Melo, Lotharingo, Isenburgio, [illegible] nequicquam [illegible] ne tanti momenti moles sub Regi [illegible]. Et quamvis obsessi [illegible] illo elemento, quod [illegible] pugnarent, Imperator [illegible] & constantiam, aquas, nimbos, tempestates cum milite dividere, voce & exemplo in [illegible] fortitudinem & [illegible] accendere. Sic elementorum & tempestatum propemodum [illegible] characte illæ præclara Flandriæ Brabantiæque [illegible]. Quod Dei [illegible], quanvis per se magnum, major tamen [illegible] quod durante obsidio, functionem [illegible] Architector, cujus [illegible] Imperator incumbebat, [illegible] Majestatem veritum, declinare ad laus. [illegible] Flandriæ Brabantiæque [illegible] videbantur. [illegible] Nobis, & curæ. Vix [illegible] aperire [illegible] & quod non ad [illegible] Reipublicæ [illegible] splendorem & gloriam ejus [illegible] animo volvit. Sed [illegible] imperatrice, [illegible] apparatus ad [illegible] mare [illegible] Hostem in observando qui nullis trajiciendas [illegible] citra, & [illegible] Sociorum, a quibus ad sua [illegible] bus mora aliqua ad magnum [illegible] necessaria impetrari non poterit discessus, & alia id genus felicitati potius quam virtuti Imperatoris intercessere. Cunctari videbatur Fabius noster ignaris rerum, immo hosti & civi, prout multi [illegible] ad suum ingenium in umbra exigunt. domi Imperatores, sed [illegible] sudore & sanguine. Sapienter vero ab Heroe nostro [illegible] didicere. Castra ille ex [illegible] subnotans, Lilliam, Scaldim, [illegible] ritate [illegible] Flandriæ urbes [illegible] caput, Antwerpiæ [illegible], & latissima [illegible] tissimorum [illegible] urbem, opera [illegible] deditionem [illegible] *Gulielmi Nassovij* Mentipergi [illegible] aliorum [illegible] Victorum [illegible] spectator esset, [illegible]. [illegible] Mardicum & Bornergum eo tempore triumphalem *Ludovici* [illegible] ad ingentem gloriam surgens virtus, & exercitus [illegible] Illustrissimi Galliarum Tribuni Gassionij fortitudo.

Nemo, [illegible] Herois nostri expeditiones [illegible] quin [illegible] & negotiis [illegible] & molem ex [illegible] commodis intercedebat inquies animus, [illegible] & [illegible] pro Republica laboribus in seipsum sine intermissione grassans. Animadvertimus facile, mortale corpus cum immortali [illegible] non posse, & [illegible] illam partem, quæ tam [illegible] imperantis animi [illegible] instrumentum. Hinc varius languor [illegible] Reipublicæ minari. Nihil maximum [illegible] avertendæ tantæ calamitati.

calamitati. Partes preces, vota miscens, ut quod reliquum vitæ esset, suæ quieti imputaret, qui totam ferme publicis commodis imputasset. Satis publicam rem salvam fore in tanti capitis salute. Sed ne hæc quidem [illegible] ab invicto animo, dolorum, mortis, & sui victore, qui [illegible] in Republica gloriam se cum materia in illam societatem [illegible] itaque non potuit, quoniamus quum annis [illegible] dum, & variorum morborum mole vexatum corpus [illegible] transferret, & quanvis vincere amplius non posset [illegible] morbis, immo ne à natura quidem [illegible] castris inter languores varios ætate limite [illegible] eundo, sœlorum rebus in Flandria [illegible] nostrum invicto quidem animo, sed [illegible] non instrumentum amplius gloriæ, sed [illegible] becillitatis. Ex eo lenta febri corpus [illegible] tercludi, pectus premi, vires [illegible] corpus invadere, floridus ille vultus [illegible] quandoque peti, noctes [illegible] Ludovyu[illegible] id multis, gemitus, vota [illegible] Reipublicæ in hoc capite versari censere. Quæ [illegible] dustriæ, quicquid humanæ providentiæ [illegible] rationem evocatum, [illegible] sola tanti animi victrice [illegible] Præstantissimarum [illegible] templa pr[illegible] structu[illegible] [illegible] Haud [illegible] lorum [illegible] Medicorum filijs neget [illegible], qui eorum leges nihil ad se pertinere [illegible], nec sua interesse, quando inferior [illegible] pars suas sibi res habere vellet, [illegible] usu contentus, quæ supra morborum & mortalitatis Leges est. Hinc ille soli [illegible] ab eo tempore [illegible] cœli rationes [illegible] [illegible] transmittere, & [illegible] ges & [illegible] victus & [illegible] [illegible] tia, in [illegible] Observatum [illegible] Evangelio [illegible] xlvii. [illegible] gratulationes exciperet [illegible] periodum creditam ex [illegible] H[illegible]

Omnes sibi dies climactericos esse, respondisse, nec se vitæ spatium annis amplius vel mensibus metiri, sed diebus & horis, [illegible] tamen ad excipiendam ea constantia ultimam necessitatem, quæ animum sui compotem deceret. Nec vero ea vel ferrea [illegible] vel Stoica [illegible] sed Christiana fuit, & Christiano Heroe digna, quæ cælestes [illegible] Mortem [illegible] à Reverendo Viro [illegible], cujus [illegible] compendium [illegible], vox [illegible]

ossibus;

[illegible] De suo potius quam de illis sibi in posterum cogitandum esse, & discendam sedulum illam bene moriendi artem. Id sibi curæ fore. [illegible] Nullam sibi nisi in Servatoris sui merito fiduciam esse, illi se totum dicare, certum se propitium in Christo Deum habiturum. [illegible] Se ad intima Dei beneficia referre. [illegible] nisi se Deo gratias debere quod adeo benignè secum ageret. [illegible] in ipso morbi [illegible] Dei [illegible] respondit: Se revera sentire, omnes terrenorum fibras sibi evelli, & cor suum è terra ad Deum ac cælestia subvehi. Ultimam horam non amplius sibi in exspectatione, sed etiam in desiderio esse. [illegible]

[illegible] in Deum [illegible] Heroicae [illegible] Servum [illegible] Principem [illegible] superstites.

H [illegible] Quod [illegible] & [illegible] Servus [illegible] quidquid [illegible] Dei Servus [illegible] Omnium [illegible] & [illegible] esse, illi soli [illegible] & [illegible]. Didicerat [illegible], quod [illegible]

[illegible] Quàm [illegible]

[illegible] Hoc Dei opus [illegible] [illegible] Dei manu supra spem [illegible] Magistr[illegible] [illegible] Deo [illegible] reddidit [illegible] [illegible] [illegible] esse, creditorum & commissorum re[illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] *Regentium actiones à numeris non pendere. Eorum consilia dilecti potius, quàm intelligi. Rationem [illegible] exigendam non esse.* [illegible]

[illegible]

[illegible] Licere Hosti [illegible] & terrere: Sibi licere debere, non terrere.

[illegible] Imperatoris munia non melius quam ab Imperatore intelligi: Omnibus praesentem esse debere, cui Respublica omnia imputaret: Imperatoris etiam fimbriam ad omnia se extenderet: Alienis oculis parum, aliena fide minus proficí. [illegible]

[illegible] Nec Celsissimi [illegible] Nomen [illegible] Christianissimi [illegible] ad gloriam Herois [illegible] Tot sane hic [illegible] & [illegible] & militi, [illegible] licitate [illegible] & Tiberim, ad [illegible] ad ipsos Pisas & Arnum [illegible] Miles ad signa quae confluebant. [illegible] virtute. Id [illegible] Principibus, [illegible] Nassovicae Familiae, [illegible] vastissimarum Provinciarum [illegible] majoris tamen adhuc animi & [illegible] ad tantam Majestatem [illegible] Rempublicam [illegible] Chinam & Japoniam [illegible] Rarissimum [illegible] Auditores, [illegible]

[illegible] nobis impenderunt, hodieque per *Gulielmum, Mauritium, Fredericum Henricum* aliosque impendunt.

Quid mirum magis, quam inde à quadragesimo post seculum [illegible] & quintum anno quatuor cognatorum capitum, *Renati, Gulielmi, Mauritii* & *Frederici Henrici* præfecturam seculum absolvisse, extitisse in Republica & Libertatis vestræ incunabula *Gulielmum*, si *Mauritius* utriusque firmamentum, ornamenta certe & colophonem debetis *Frederico Henrico*. Qui non prius defecit, donec tantum opus à Patre inchoatum, à Fratre aliquousque perductum, felix consummaret.

Sit nobis fas hodie, Auditores, mortalem vocem ad Heroem cœlo receptum efferre, & hos oculos, hos vultus, quos sæpe suspeximus, hanc dextram, quam toties osculis, hunc animum, quem tanta reverentia venerati fuimus, immo totum hunc Heroem, non pugnantem, non sudantem, non algentem, sed paludatum & triumphantem nobis sistere: ultimo alloquio excipere, dolorem nostrum solari, & quas nobis voces dictat mœror & veneratio effari.

Frederice Henrice, ingens cœli olim inter nos depositum, noster Amor, Orbis admiratio: Tibi supra caduca rerum jam evecto Fœderata Belgica, mœsta, squalida, dejecta, non paludamentum imperatorium, non trophæa, non aquilas, non signa, vana doloris solatia, & inania pompæ instrumenta suspendit, sed animos tuæ virtutis, tuæ gloriæ, tui desiderij plenos effundit, & supremum Tibi Vale vix sui amplius compos, quanvis non flebili voce, quia de te loquitur, dicit. Tuus ille Heroum tradux animus, Dei instrumentum, [illegible] nobis, tranquillitatem, felicitatem, immo splendorem & gloriam peperit. Hoc tuum & Majorum tuorum, post Deum immortalem, munus est. Vestris consilijs, armis, sanguine quoque vestro res Batava surrexit, crevit, stat, immo vix quo progrediatur habet. Tua illa illibatæ felicitatis consors anima, inter sulphureos olim nimbos inquies, jam mole sua soluta, cœlestes illos fornices quieta habitat, quorum nec sublimitas hostem, nec serenitas nubem, nec puritas labem admittit. Ibi Dei serenum intueris sine caligine, Dei gaudium excipis sine felle, Dei gloriam possides sinē satietate. Infra te esse vides moles & molitiones humanas, & quicquid grande vel diuturnum vocamus, immo totum infirmitatum humanarum spoliarium. Non alios jam exercitus habes nisi cœlestes, nec alias tubas audis, nisi angelicas, nec alia castra vides, nisi Seraphica, nec aliud commilitium, nisi triumphale, nec alium hostem, nisi qui eo pertingere non potest, ubi tu jam vivis, & regnas, vere victor, vere invictus. Jam palmam habes, jam coronam tenes, nulli hyemi, nulli tem-

pestati, immo nulli mutationi obnoxiam. Non te poscimus, cœlestis anima, preces, nec vota. Nec tuum ordinem id decet, nec nostrum. Non tuis gaudijs invidemus. Nostra damna querimur. Rempublicam, Academiam, Ecclesiam orbam, viduam, desertam lugemus. Divortium dolemus, quod passi sumus: Gemitus miscemus: Tua beneficia agnoscimus, commendamus, & constantem virtutis tuæ & tuorum meritorum recordationem sancte pollicemur.

Si quis beatis animabus esset rerum humanarum sensus, Auditores, quid quæso triumphalis illa anima nobis reponeret, [illegible] verba quæ [illegible] Viro, quamvis in alia causa, commodat Romana Suada medulla?

Valeant, valeant, Cives mei: Sint incolumes, sint florentes, sint beati. Stet hæc Respublica præclara, mihique Patria charissima. Tranquilla Republica cives mei sine me, per me tamen perfruantur. Servent Patres, servent cives Rempublicam ijsdem artibus, quibus illa crevit, & stetit retro. Sit illa Deo sacra, sit Socijs fida. Sit pietatis, sit concordiæ, sit publicorum commodorum, sit amicorum, sit à Deo immortali acceptorum memor. *Gulielmos, Mauritios, Fredericos Henricos*, unus vobis repræsentet *Gulielmus*. Sit ille Amor vester, sit Hostium terror, sit Patriæ præsidium, sit Orbis Christiani Decus, sit delicium generis humani.

Referes, referes, Heros Magne, [illegible] hoc à Patribus & Civibus meritorum tuorum præmium. Quicquid ex te amavimus, quicquid mirati sumus, manet, mansurum[illegible] hominum, in æternitate temporum, & fama rerum. Nos [illegible] triumphales cœlestium Quiritium choros relicto, tuos in *G*[illegible] imagine vultus, tuum animum, tuam virtutem, & tuam, [illegible] auguramur, felicitatem in charissimo nobis capite d[illegible]zaturi [illegible] prosequimur.

M[illegible]e interea, Heroum sanguis & tradux, *Gulielme*, magno & [illegible] & gradu in paternas virtutes & gloriam ito. Magna exempla domestica habes. Nec majora habere potes, nec propiora. Fac ut quas nos Tibi vernaculas Augustæ Genti tuæ precamur virtutes, quam Tui fiduciam habemus, quæ obsequia spondemus, ea omnia tuæ, & per Te nostræ felicitati accedant. Nihil majus vel exspectare à Te possumus, vel Tibi nobisque à Deo Opt. Max. precari, quam ut summi Parentis Tui *Virtutem ac Felicitatem* nobis

bis Orbique Chriſtiano quam diutiſſime repræſentes, & ſerus in cœlum ad cognata tibi ſidera redeas. Magnam ſpem ſuſtines, Princeps Magne. Ipſa Majorum tuorum virtus tibi adverſaria eſt. Illa tibi vel ſuperanda eſt, vel ſuſtinenda ſaltem. Ne ejus recordatio in deſiderium abeat, ſerio cavebis, & nos, ne vel ingloria tibi turba videamur, vel ſterilis, quod per Te ſervamur, gratia, id operam ſerio dabimus, ut quemadmodum nos Tibi debebimus ſalutem, ſic Tu nobis, vere Academicum munus debeas, Famæ & Gloriæ Tuæ Æternitatem. *Dixi.*

EPITAPHIUM
CELSISSIMI PRINCIPIS
FREDERICI HENRICI
ARAUSIONENSIUM PRINCIPIS, *&c.*

SUm Genus Heroum, ſum fultæ Cæſare *Gentis,*
Et bellatricis gloria ſumma Domus:
Quem creperis Batavum Cœli indulgentia rebus,
Et magno ultorem juſſit adeſſe Patri:
Quem Patris exemplum, quem Magni gloria Fratris,
In cunis Patriæ quem pius uſſit amor:
Quem puerum præcox in magnos fibra Philippos,
Flandricaque in Morinum *vertit arena tubas:*
Quem Chauci *tremuere Ducem, tremuere* Cheruſci,
Quem ſtupuit Tungro Rora *cruore ſatur:*
Cui vetus Arragonum *ſanguis,* Mendoza, Velaſci
Cui juveni quondam ceſſit adulta phalanx:
Cimbrica *cui pubes vacua* Brunonis *ab Urbe*
Splendida victorem ſigna referre dedit:
Cui pl[illegible] *infelixque* Nicer Nemeteſque *quietem,*
Deb[illegible]*que ſuos* Vangio *tutus agros:*
Ni ſua cunctator traxiſſet prælia Miles,
Et ſocium chalybem fraude hebetaſſet Iber:
Cujus Arauſiacam *ſervavit dextera rupem,*
Et fidei memorem juſſit habere fidem:
Quo Vahalis Rhenuſque *Pater, quo vindice* Moſa
Securo tutas margine volvit aquas:
Quem Tenera *&* Scaldis, *quem ſenſit cognitus* Aa,
Et Rupela, *& multa compede* Liſa *gravis:*

Cui famulos Domino prima Oldenzalia *fasces,*
Submisitque apices hispida Grolla *suos :*
Cujus in Advaticis *sensit* Toxandria *campis,*
Fulmina, & artifices Virgo Brabanta *tubos :*
Quum natura suos migraret subdita fines,
Mutarentque vices gleba palusque suas :
Atque Dacas Drusi *vectaret* fossa *phalangas,*
Et Trajectinis Sarmata *staret agris.*
Me Duce multa gemens subducta Vesalia *Mauro,*
Suspendit medijs barbara signa tholis :
Me Duce Cantabricas *elusit* Tola *carinas,*
Et pinus spolium Bætica *grande dedit :*
Me Duce congesto vallatos cespite Tengros
In Batavas egit nostra dolabra plagas :
Vindice me Getico *rubuit gens effera tabo,*
Et stupuit proprias Mosa *cruentus aquas :*
Me Duce regales jusserunt Lilia *turmas*
Regia sub nostris signa movere tubis :
Vindice me Vahali, Rhenoque *obnoxia* Moles
Annuit, & Batavum clausit amica latus :
Armis Aa *meis, multoque horrentia vallo*
Mænia, & innumero cespite Breda *ferox*
Victori cessere Duci, Bœtimque *perosus*
Marca *suas* Vahali *jungere gaudet aquas :*
Me Duce grassantem cohibet Gennepa Sicambrum,
Et Mosæ *dorsum tuta carina secat :*
Me Duce regali Cataracta *obnoxia* Gandæ,
Obex Neptuni desijt esse sui :
Uber me Wasiæ, *me crebris abdita sensit*
Hulsta *feris, nostro sulphure tacta, Ducem :*
Me Pernambuci, *me divitis incola* Javæ,
Me Goa, *me fœto panda* Sumatra *sinu,*
Me luteus stupuit bis ... Sole Tapujas,
Et gemino nobis Alitur *in orbe ...*
Nec nos sola feri cælo effert area Martis,
Plus nobis decoris civica palma parit.
Consilijs servata meis res Belgica, debet
... pharetratus mi sua tela Leo.
Me Miles, Civisque Patrem, me dædala Leida
Pulpita Patrono splendidiora micant.
Auspice me medias inter fulgere sarissas
Cernit Athenæum Martia Breda *suum.*
Regalemque Nurum, nec dispar Regibus ostrum,
Optato nobis fœdere junxit Hymen.
Quodque utrumque tumens mitescat Cantaber Indo,
Virtuti debet Belgica læta meæ :

Quodque

Quodque suis iras Regum, quod temperet arma
Consilijs, nostro munere Belga facit.
Quod patrijs Gulielmus *ovans virtutibus, orbi*
Vestro Nassovicos exhibet unus Avos,
Hoc etiam nostrum est : Ætas vix postera credet,
Circa unum lauros tot coijsse caput.
Illa tamen nostras prima inter laurea laurus,
Quod capit Auctorem gloria nostra suum.
Scribite felicem, quem cælo proxima virtus
Et probat ante homines, & probat ante Deum.

ALIUD.

Naturæ spatium vincendo excessimus, ultra
Naturæ fines palma petenda fuit :
Hanc cælum exhibuit. Satis est, nil cætera curo,
Non genio minor est area digna meo,
Nec nostris quicquam subducunt fata triumphis,
Omnia, si cælum qui tenet, ille tenet.

Æternæ Memoriæ Gloriosissimi Herois

Posuit L. M. Q.

Fridericus Spanhemius.

PANE-

PANEGYRICUS JAN: GRUTERO SCRIPTUS A BALTHASARE VENATORE.

Ulla acerbior dies à longo tempore inclytumlitterarum nomen invasit, quam cum nuper ingentibus meritis clarissimus vir *Janus Gruterus*, varijs studiorum ac ceteris vitæ laboribus exhaustus ultimam naturæ legem, ea parte, qua mori potuit, omnes autem elegantiores homines perpetuo sui desiderio implevit. Pro certo enim mihi persuadeo quibuscunque in Europæ locis, ubi consummata eruditio æstimationem sui retinet, hic summi viri occasus nunciabitur (quid enim magnum diu siletur, cum cœpit aliquando cessare?) tamdiu verba lugubria super nostro hoc funere longe lateque auditum iri, quamdiu fama ullos inveniet, quibus hanc sæculi jacturam recenti nuncio ad aures admovebit. Qui potentia & magnitudine Imperij censentur, eorum quidem proprium hoc esse fateor, ut fortunæ suæ splendorem, dum vivunt, plurimorum oculis impingant, & ubi mortui fuerint, eundem splendorem in funere, in ipso mortalitatis & vanitatis spectaculo non sentientes usurpare soleant: omnibus præterea veredis celeritas crescat, ne quod pauci, quos dies ejusmodi atratos fecit, domi sciunt, foris cæteri in quamcunque affectus speciem ignorare possint, cum hac ratione supremæ majestati consuli videatur. Verum ea res apud exteros ferme ad delicias tantum facit, dum in cœtibus, in convivijs, in circulis, in tonstrinis etiam, nova tali & adventitia narratione silentium redimendum, & per aliorum tristes casus ac nuncios delectationi serviendum est. Tolerabilis tamen etiam in hoc fructus esset, si non & optimi sæpe Principis finis tantos apud alios plausus excitaret, quantum domi & apud suos mœroris. Raro enim aliquis ingens de hoc genere hominum vitam reliquit, quin aliena cupiditas, cui hactenus Defuncti virtus obstitit, illa occasione improbius speret, aut æmulantis odium gratuito lætetur. Sed aliam longe & multo securiorem felicitatem sibi in his terris pignorant Heroes nostri, qui saluti rei literariæ præsederunt, qui nullius avaritiam suis bonis accendunt, cum propria eorum possessio non in hæreditatem veniat, nec in naturam prædæ, qui nullius odium merentur, cum prodesse

prodesse judicant universis, & nulli hic invident. Ipsam ideo invidiam, virtutis perduellem, eorum excessus, sicut olim ita, torquebit, & dolore interius confessio uret; olim, quia omnia ex eorum scriptis discere oportuit, deinceps, quod his quidem publice scribendi, illis clam & ingrate discendi consuetudo intercedit. Jam & illud haberetur discrimen, quod nitetur hic judicium est, illic impetus, & admiratio rei non admirandæ, potentes etiam posse mori: pauci de virtute cogitant, aut detrimento posterorum. Hic nemo luget, nisi qui doctrinam, sapientiam, virtutem quæ amat aut sequitur, aut habet, quorum numerus etsi nec in Aulis nimis magnus, & in vulgo satis parcus, tamen ita magnus est, ita latus, ut porrigatur in omnes oras, ubi homines vivunt ulli ulla bonæ disciplinæ initiati. Vellem equidem, quam vetera exempla hujus orationis non desunt, ita recentia non superessent; vellem de memoria simul omnium quibus ingenij divina, mensura ævi humana contigit, liceret in præsentia loqui, nec ad rem præsentem & ad solum nomen illud oporteret redire, quod quam olim libenter ac jucunde auribus & lingua usurpavi, tam nunc invitus attingo, non quia illud minus colam aut amem, sed quia dolorem nimis facile irrito, & cum irritavi, ne dissimulem vitium meum, nimis molliter fero. Sed dolebo potius, Mi Pater, quam ullum officij tibi debitum negem, & cum ubique admirabilis eruditio tua, *Jane Grutere*, notior fieri non possit, cum ubique jam lugearis, saltem illa per me notiora fiant, quæ vel non omnes attendebant, dum tantum maxima aspectabant, vel scire non poterant, cum tu non proderes, vel videre ipsi aut coram audire, cum longe locorum abessent, vel præclarus laudes tuas cunctas tenere, cum tu laudanda patrare non ante desieris, quam vivere. Gratum habuisti, Beate senex, hoc leve tributum vocis meæ antequam hinc exires, gratum habuisti, si recte accipio illam præsagam epistolam tuam ad Amicorum, ut fide, ita cæteris virtutibus seculo majorem, amplissimum Lingelshemium, *Vivat rem, inquis, [illegible] impetraturus Epitaphium si quid mihi humanitus contigerit.* Nihil interest sermonem ego Epitaphium, an illud, quod proprie dicitur, an utrumque intelligas, nec amplius me examino, an idoneus ad tanti viri laudationem accedam, cum ad me accessisse videri possit, qui scripsit hæc verba, *Epitaphium impetraturus* haud quidem ille fiducia ingenij mei sed obsequij securus. Philosophus è Socratis disciplina apud convivium regale infimum locum premere jussus, non ignominiam sibi, sed loco dixit honorem accessisse; similem responsionem paratam habeo contra illos, qui forte inglorium *Grutero* duxerint aut dixerint, quod non majori eloquentia suæ posteritati ostendatur. Sicut enim Aristippus ille humili loco dignitatem fœneravit, ita amplissimum nomen Gruteri hanc commendationem sui ultro satis superque poterit commendare. Hæc igitur cura nunc quidem procul habita, ut tandem ad supremum illud, ad importunum illum portum & æstuarium doloris nostri perveniamur, discendi principium ipso principio nascendi connectamus, & ut tristem illam necessitatem rectius consolemur, repetito ordine cum *Grutero* prius vivamus. Eodem enim in hoc cursu proficiscor, quo superioribus annis cum è patria in navi ejectus, [illegible] exsulum turba, alterius terræ humanitatem suspirarem, & adversis ventis jam fugientibus non sererent [illegible] electros de nostro adventu tunc Autolycos à Savo, & dir[illegible] navi [illegible] decretam, si [illegible] ad eorum latebras.

[illegible]bras. Ibi [illegible] non retenti, nec [illegible] iter nostrum [illegible] alio loco, ubi pro nostro brevi cursu, non nostra [illegible]. [illegible] periculum suum nisi alienata mente properat. [illegible] si locus & jus est dist[illegible].

Inter ornamenta hominis, ad homines & hanc communem lucem emergentis primum Patriam esse sine impietate di[illegible] quorum [illegible] quidem liberos generant, sed parentes nostros, avos [illegible] P[illegible] genuit, è cujus velut sanguine geniti, cujus succo & uberibus [illegible] educati sunt, qui nos gignunt, nutriunt, educant: quam si quis [illegible] est, jam eo ipso major fit, quod tantus ex tantilla prodierit; sin [illegible] est. sive quod illustrem ante patriam sua virtute magis illustrat, sive [illegible] ipsum patriæ suæ parem fecit. Hoc altero modo etiam *Gruterus* sibi patriam [illegible] *Gruterum* obligavit. Sunt enim hæc mutua; [illegible] nent, dando & accipiendo utramque paginam comparant. Civis meretur civitatem, & civem meretur civitas.

Flos urbium Antverpia, tibi hunc acceptum ferimus, tibi hunc gratulamur, tibi decus [illegible] beneficium quo partem orbis [illegible] strinxisti, asserimus. Quo[illegible] de laudatoribus [illegible] hanc Urbem amplissimam [illegible] quoties agros, mœnia, [illegible] cœlo, & arcibus æmulas [illegible] quoties Scaldim sua [illegible] rem prædicabit. quoties & leges & jura, & [illegible] ac vindicias Senatum extollet, *Gruteri* quoque gloriam [illegible] non obliviscetur. Profecto ut ingenui [illegible] aut per invidiam alio raptare, ut per [illegible] bonum & eximium virum asserit, [illegible] se ips[illegible] Rempublicam testatur, ad cujus fontem [illegible] refert. Nam sæpe ipsum ingenium, ipsos mores, ipsum bon[illegible] quam à parentibus haurimus, & quantum virtus in gloriam [illegible] in gloria ad originem sanguinis, aut soli regredi videtur.

In hac igitur urbe *Gruterus* non modo [illegible] spiritum, sed etiam litterarum amorem imbibit. In hac, inquam, urbe, quæ fœcunditate, cultu & [illegible] quamvis [illegible] provocabit. Non enim, quemadmodo alibi sæpe [illegible] commercia & [illegible] studia (quibus in Republica suus quidam [illegible] & modus [illegible] tractantur, ut illæ artes vilescant, quæ ob id ingeni[illegible] tur, quod divitias si non contemnunt, saltem minime quærant. Ita diver[illegible] res [illegible] loco citra pugnam sociantur, labor circa opes maximus, & nul[illegible] cum in utroque necessitas insit; sed ut illa magis in oculos incurrat, [illegible] nisi à sapientibus intelligatur, tam quidem ad firmamentum Reipublicæ [illegible] quam ad decus immensa. Infelices contra populi & obnoxii, apud quos illa res, quæ, præmonente oraculo, Spartæ quoque [illegible] & exitio fuit, velut [illegible] salus & quasi numen quoddam [illegible]. Non libera curia, non ple[illegible] & dum omnes avaritiam & [illegible] fatigant, dum [illegible] artes malæ adoptantur, abdicantur [illegible] habetur, quidquid lucro vacuum, quidquid imperitia non [illegible]. Ubi [illegible] in [illegible] sana scire, sana loqui: ubi habendi cura pro[illegible] plena est,

[illegible] illi fatigatio [illegible] floribus, quod [illegible] literati [illegible] Gra- [illegible], Gruterus, [illegible] & alia in- [illegible] & [illegible] summa [illegible] scribere [illegible]) fuerunt aut sunt [illegible] Gruteri. Quamvis [illegible] tamen videtur [illegible] vilitatis [illegible] infamari meliorem [illegible] in [illegible] fore confessus. Non enim majus existimandum est [illegible] optimum esse inter [illegible] intellex- [illegible] *apud Lacedæmonios* [illegible] *d*[illegible] [illegible] magis [illegible] tilij cæteros [illegible] Sed quid ego de *Gruteri* Patria tam multa? [illegible] forsan pate- [illegible] qui solent *Gruterum* [illegible] & [illegible] cum [illegible] in Patriam, [illegible] in exilium [illegible] quasi qui [illegible] Verum [illegible] tempore præ- [illegible] exturbatus, inhumanius faceret, [illegible] quam [illegible] irasceretur. Potius hoc illi [illegible] accrescebat, quod mature humanis casibus traditus familiaritatem cum ærumnis vitæ statim puer contraxit, & quanto citius ad eum calamitates, tanto citius ille ad consue- tudinem pervenit. [illegible] mortales, quorum malorum [illegible] rerum [illegible] contigerit, [illegible] & quando incepérit, vix recordatur & quamvis recordatur [illegible] Felices multorum [illegible] liberi [illegible] edocti [illegible] [illegible] mollem [illegible] blanda, [illegible] indul- gentiam [illegible] intradicti, [illegible] nutrita [illegible] ha- bere [illegible] manibus sic tra- ctantur [illegible] indolescunt, neque suas dum Felicitas in malum [illegible] sylibam [illegible] maximo tormento [illegible] tolerare possunt, aut ipsi [illegible] tolerari. Longe aliam vitæ [illegible] *Gruterus*, & [illegible] experta est [illegible] exilium [illegible] [illegible] parente contrahitur. Fuit tunc illud tempus, cum *Margaretha Parmensis* nomine Regis Hispaniæ Belgio præesset, & variæ Provinciales [illegible] quod aliter religio [illegible] [illegible] certata, donec [illegible] in vindictam, hæc cum in alios tum in Antverpienses [illegible]

nis carmine prorumperet, ut certa [illegible] & fortunarum [illegible] omnibus immineret, quicunque aut [illegible] In [illegible] rum numero inventus erat *[illegible]* [illegible] paucis fœminarum contigit, [illegible] & [illegible] tur, exempta. Cæterorum causam prætereo, [illegible] *Gualtherus* jam ad me pertinet, quem licet à [illegible] jam [illegible] infamia tamen [illegible] liber [illegible] non est [illegible] [illegible] Nec [illegible], cum qui ad damnationis [illegible] venit, non etiam veniæ ad [illegible]. Esset enim hic [illegible] patrem laudare. Crimen universorum celebrabatur [illegible]. At *[illegible]* [illegible] ipsis scopulis, & turbulentum hunc campum omnium [illegible]-git.

E[illegible] quicquam belli [illegible].

Sed ne quid dissimulare velle videar, prodam quod objectum est [illegible] & prodam paucis. Ausus est precari. Subscripsit Nobilium libello, & hoc [illegible]-tatur quasi Majestati preces offerre sit [illegible] [illegible] dicendum est. [illegible] innocentem. [illegible] hospitii causa, venerat illa [illegible] ad mariti absentiam [illegible] cogitans non [illegible] los habet, [illegible] qui ad-venerit [illegible], & quare advenerit [illegible] & quare advenerit interpreta-tur, & quare [illegible] omnia vero in eam partem tanquam [illegible] ille, vel potius receptor ille [illegible], & matrona receptrix, quod & ipsum [illegible] non [illegible] ad divina celebranda, sive, ut illi vocabant ad turbas [illegible] operamque sibi mutuo locassent. Ob has igitur causas *[illegible]* & Uxor inter proscriptos *Gruterus* cum proscriptis inter proscribendos, quippe [illegible] [illegible] Cœpit tum *Gruterus* [illegible] [illegible] Nondum bene patriam noverat, tanto facilius [illegible] relinquenda esset, [illegible] intelligere, commodius non relinqui. [illegible] Cœpit igitur *Gruterus* [illegible] conspectum vitæ humanæ [illegible] fieri, & [illegible] domum relinqueret, nullam [illegible] quam magnam [illegible] navigationi [illegible] Vidit [illegible]

[illegible]

[illegible], [illegible] Proleſſorem [illegible] & quæ [illegible], [illegible]. Apud V[illegible] [illegible] ad-verſariis [illegible], [illegible] in caſſea, quorum [illegible]. Itaq; [illegible] [illegible] caligine. Ita [illegible] aquæ [illegible] [illegible] animi & [illegible] exempl[illegible] parentum. Mater quidem ([illegible] ut de [illegible] exiſtimaſſe) quæ [illegible] altitudini, qua negligentia ſuæ for-tunæ [illegible] vocata eſt? [illegible], inquit, jam veſpera [illegible] [illegible] *[illegible]*. Navem autem dicere voluit, & [illegible] [illegible] indicavit, [illegible] ſimplicitas hoc verbi, & revera de domo ſua [illegible]. Quod alius miſeriæ ſuæ ſpecum, late-bram, ſtabulum, carcerem, [illegible] ventorum appellaſſet, hoc [illegible] gene-roſo ſpiritu *domum ſuam* vocavit, ſive jam dictorum errorem [illegible], [illegible] mali verbum [illegible] pervertiſſe, [illegible] titulo quolibet [illegible] teneat, [illegible] calamitatem ſuam magni facere, [illegible] ejus rationem habere, [illegible] voluit. O fœminam nequa-quam muliebrem! Dolium aliquis e ſapientibus olim pro domo habuit & ha-bitavit, ſed haud ſcio, an [illegible] ita [illegible] ſugillatione. Nec enim qui præter ne-ceſſitatem migrant in [illegible] & ſqualori vitam mancipant, eoſdem ſapientia præſtare dixeris, ſed illos profecto potius, qui mediocria diligunt, quam men-dica, qui [illegible] cibo, poculum potui, tectum & textum corpori [illegible] omnibus [illegible] carendum eſt, [illegible] animo [illegible]. Nemo vero dicere hoc poterit [illegible] Quandoque in terris quoque [illegible] & naufragia, quæ cum [illegible] fide [illegible] ad mare, quam ex hoc [illegible] terra [illegible] periculum certa [illegible]. Quanto [illegible] hæc for-tuna abeſt [illegible] *Muc[illegible]* [illegible]? aut qui [illegible] fuiſſe credimus, quæ domum vocavit, quicquid pro domo coluit, Amphibion au-tem [illegible], five quod idem eſt, *mundanum*. Hoc igitur matris exemplo teneras *Gruterus* aures, patris vero diſcrimine præſens ſpectator oculos etiam erudivit. Convenit [illegible] illic nondum [illegible] eſſe, quibus partibus cœli [illegible] [illegible] pro [illegible] peſſimi, [illegible] habere [illegible] [illegible] ſolere, [illegible] paterni [illegible], & navem [illegible] [illegible] celebat. Placuit [illegible] quod [illegible] [illegible] Agatharium [illegible] [illegible] [illegible] ei manus [illegible] velo, [illegible]

 [illegible]

[illegible] in [illegible] ventos [illegible] atque [illegible] [illegible] caussa muros [illegible], [illegible] tam ignarus, quam [illegible] Comes; [illegible] milites [illegible], qui [illegible], decernit, & [illegible] [illegible] [illegible] Magistratum [illegible] [illegible] bat, [illegible] *Gualthero* [illegible] quippe [illegible] bat) [illegible]. Quod absque [illegible] cura singulari [illegible] & illud [illegible] erit hominem illum beneficum *Gualthero* unquam vel prius visum, vel [illegible] facto agnitum, vel ab ipsius vindiciis ad supremum usque finem [illegible] cognitum, quam *ignoti liberatoris.* Non didicerat *Gualtherus* alienæ [illegible] leges, ignorabat sibi muros [illegible] [illegible], ut [illegible] esset. Nondum nocens, jam reus erat, nondum [illegible], jam [illegible]. Nondum judicem, jam e judicibus amicum habebat. Vix distinguere poterat injuriæ & beneficii tempora. Cuncta mira, sed hoc magis mirum, quod qui dimitti jussit nullo pronunciavit argumento nisi quod hunc novisset, eamque caussam cum probasset custodiæ militum, nondum probaverat ei, cui voluit prodesse, utpote [illegible] quam familiaris magis [illegible] maxime vere mirum quod qui [illegible] beneficii [illegible] [illegible] tamen cui gratias ageret ignorabat. Nihilominus & ille [illegible] recte dicam, cum in vultu liberali quasi quandam boni viri inscriptionem prælegisset, & Hic non novisse, cum, quem [illegible] nisi per beneficium novit, hoc magis ignorare sibi videatur, quo [illegible] nomen [illegible] pernovisse desiderat. Hac [illegible] Gualtherus in Britanniam trajecit, sive capta Norwichi, quo in [illegible] [illegible] partim [illegible] ut [illegible], quod in uno expertus fuerat, id hic [illegible] ab universis, non [illegible] carceris, [illegible] injuriis subductus, sed post capitalem hostium malevolentiam benignissimis horum animis & studiis refectus.

Non opus fuit dubiis precibus Magistratuum fastidia mollire, vel hospitalitatem expugnare blanditiis, nec audire [illegible] interpretatione corrumpi, & nostris [illegible] res pati [illegible]. [illegible] est, ut [illegible] tum [illegible], agrarum [illegible], nulla locationis formula, ut pro [illegible] cœli vel aeris [illegible] responderet. facultates inter amicos & [illegible] tiones dum quæ migrari non possent prædæ relinqueret, quæque [illegible] [illegible] vel trimestribus ([illegible] ubi hoc moris sit) ad [illegible] [illegible]. Sed major illis animus, quam [illegible] mercede [illegible] hospitium [illegible], qui [illegible] vectigalem facerent [illegible] [illegible], [illegible] hunc per omnia [illegible] [illegible] esset, humanitate illa a populo [illegible] [illegible] invidiam quæstus esset, his aliquot [illegible] [illegible] vel [illegible] nemo prohibuisset, urbi propter [illegible] velut [illegible] [illegible] sanguinem mittendam [illegible]. [illegible] fuit [illegible] [illegible]

[illegible] tactum non est, huic soli [illegible]. Unus [illegible] symphoniam [illegible], quæ Norw[illegible] per [illegible] civium domos [illegible] bibat, horis con[illegible]tis [illegible] pavi[illegible] [illegible] peregrinis humanitatem [illegible] hunc & amœnitates [illegible] ret, [illegible] pacu [illegible] si cives [illegible] præcipuos, nisi & [illegible] prærogativa [illegible] ostenderetur, sed [illegible] & hæc, nisi post nocturnam [illegible] quietem [illegible] mitterent, [illegible] tristiores, quæ [illegible] exuere, neque pejus vigilare quam dormire, sed [illegible] velle, ut [illegible] inter [illegible] noverint. [illegible] & concordiæ [illegible] Musica [illegible] per [illegible] nuncius expeditur [illegible] aut [illegible], sed [illegible] celebravit, amor ab[illegible] solvit, nisi [illegible] ab [illegible] manat, humanam vocem [illegible]. [illegible] *Gulielmus* tam bona fide, tam bona [illegible] inter Norwich[illegible] dignum [illegible] putaverit, quod repetitis narra[illegible] [illegible] quod ille [illegible] præ-cipue edisceren[illegible] quod [illegible] [illegible] rede-remus. Et [illegible] alias [illegible] de Norwich[illegible] mihi vero [illegible] satis [illegible] [illegible] tiam invenio, neque invenirem tantas[illegible] nisi comparata [illegible] crudelitas, inæstimabilem redderet [illegible] ingens ingentius bonum, si discas à contrario ingente malo. Et profecto paucissimis in locis tam fausta cantilena, qualis hæc apud Norwichios fuit [illegible] exulibus & peregrinis indulgetur. [illegible] aves mortales [illegible] [illegible] quam qu[illegible] [illegible] rant quos vetus [illegible] mittunt, *Supervagan[illegible]* [illegible] quodam [illegible] tribuunt par [illegible] ob[illegible]

[illegible] garr[illegible] [illegible]

D[illegible]. Sunt non nulli [illegible] fit enim ut omnes [illegible] & in ipsa matre nostra Germania de sacro ordine homines [illegible] qui velut divinarum & humanarum rerum judices [illegible] tanta confidentia partem illam, quam [illegible] [illegible] quovis [illegible] Vulgi [illegible] Aliquid [illegible] non dedit? Avaritia [illegible] non laudavit ambitio, non studi[illegible] [illegible] tangit, tum vero [illegible] facit [illegible]. [illegible] tutis compen[illegible] [illegible] ratione [illegible]; turpissimos [illegible] pretium [illegible] [illegible] [illegible]. B[illegible] [illegible] sunt, sed veritati, qui [illegible] Pl[illegible] [illegible], sed [illegible]

dafie li[illegible]

[illegible] Hi contra [illegible] e [illegible] pugnant, [illegible] cujus [illegible] Theandas in suo gladio [illegible]davit. [illegible] commendant, & nihil carius habent odio, [illegible] damnant, & nihil [illegible] carit[illegible], quippe qui sibi non con[illegible] & quod recte praecipiunt, male [illegible] tantoque pejus, quod [illegible] quoque saepe [illegible] petunt, ut quibus solis licet publicitus officia vitae, [illegible] vivere praeter officia vitae. Dei praeceptum est, & praeceptum saepius, Peregrinum ne quis male tractet, ne quis affligat. In coelum enim [illegible] & à Domino [illegible] vindictam. [illegible], ubi peregrinos [illegible] magis [illegible] expellendi [illegible], quam [illegible] consilii, & [illegible] Illis Satoribus & [illegible], qui cum [illegible] divinis non [illegible] ([illegible] hactenus quidam [illegible] fecerunt [illegible] contra hospites [illegible] & [illegible] per speciem pios, ut [illegible] sacra [illegible] & qui hoc una [illegible] quam [illegible] voluerit, ille demum divinus habetur, & sua dignitate dignus.

[illegible]
[illegible]
[illegible]

Sed ergo N[illegible] quidem ad [illegible], *[illegible]* [illegible] & [illegible] non est. [illegible] vertam. [illegible] quam à Fortuna acceperat [illegible] inter adversa custodiret, ut tantum a [illegible] aberat à vanitate. Per illud enim tempus Legatos [illegible] Principe [illegible] ad eam civitatem missos (inter quos erant [illegible], *Ca[illegible]* & *[illegible]*) [illegible] publicis domum suam traduxit, [illegible] palam [illegible], nihil degenerasse egregium pectus, [illegible] in [illegible] aliquando [illegible] in cujus domum authoritas publica migraret, nec ipsam domum [illegible], legati non [illegible] Se[illegible] Christophori frater [illegible]. Post [illegible] multorum annorum [illegible] relicta Britannia Middelburgi consedit. Middelburgum deinde rursus Antuerpia mutavit [illegible] tempus, quo [illegible] Ordinibus, ut [illegible] suis [illegible] [illegible] à Senatu publicorum munerum vacationem [illegible] non [illegible] laboris, [illegible] sed ambitionis [illegible] non quod [illegible] Republicae [illegible] sed quod inter [illegible] Deinde vero cum *Al[illegible]* [illegible] & [illegible] eventum nullam immunitas illi [illegible] Magistratum [illegible] Religio[illegible] [illegible] *[illegible]* [illegible] *P[illegible]* [illegible] *A[illegible]* [illegible] in patria gloria illis [illegible] est, quod [illegible] [illegible]

conscientiam sic inter [illegible] tam [illegible] nec civi, nec hosti constare posset, [illegible] tum [illegible] Quod [illegible] tum in obsidionibus adeo necessarium [illegible] belli consistat in artificio tegendi, ne valde [illegible] quid urat obsess[illegible]. Nunquam statui [illegible] in bello, [illegible] vertit. Quanquam me non [illegible] causa [illegible] prætexuisse patrem, quandoquidem hoc etiam [illegible] gloriæ [illegible] [illegible] primo [illegible], deinde addidi [illegible] [illegible] tamen [illegible] tantum, quod [illegible] claudat, [illegible].

Pater [illegible] post pacificationem Gandavensem [illegible] Valon[illegible] Flandriam depopulante, dum armis [illegible] versatur [illegible] in [illegible], eodem [illegible], & G[illegible] domo, [illegible] contra C[illegible] [illegible] salvere te [illegible] Gualtherum [illegible] in Anglia? [illegible] ille hoc quicquid est Hipp[illegible] [illegible] [illegible] nullo teste [illegible] nullo [illegible] [illegible] [illegible] putabat, si vespera mercatui superve[illegible] [illegible] [illegible] proximo [illegible] suspendit. sed cum [illegible] [illegible] posterum sequente reviseret, & pondus depo[illegible] [illegible] alium locum suaderet, transtulit illud Gualtherus [illegible]. Alter post anni quasi sextantem demum ad [illegible] reversus, cum alveum illum aperiret, viginti [illegible] Ferdinandicos *Gualtheri* premij vice [illegible] Artesiamque [illegible] relictum [illegible]. Sed [illegible] [illegible] scientia [illegible]. [illegible] cio, Dant [illegible] obsequio hic mercedem [illegible]. Alter [illegible] simpliciter virtuti. Non [illegible] nimis magnam referre, nisi [illegible] semper [illegible]. Audivi sæpius e grandævis [illegible] qui pecunias invicem & contractus [illegible] cebant, nuda verborum [illegible] convenisse, [illegible] aut magis fefellisse: [illegible] voluntates aliquando [illegible] factum id non tam [illegible] necessitatem servandi [illegible] posteri [illegible] turnitatem stabilirent. At [illegible] [illegible] anxietatibus [illegible] credit? [illegible] obligationes? [illegible] tur? Hoc [illegible] hoc [illegible]. Tunc [illegible], cum in [illegible] dum est [illegible] advocet, [illegible] [illegible] includendam [illegible]

[illegible]

Matrem præcipue studiorum magistram, votum simul Agesilais consecutus est, [illegible] discipulus diceretur, quorum & filius esset. Mater enim præter Gallicam, Italicam, Britannicam linguam, Latinas literas optime, Græcas ita callebat, ut & Galenum, quod millesimus Medicorum vix solet, lingua Galeni legerit. Usitatum nempe fuit illo tempore, generosiores ut familiæ literas [illegible] quoque sexum docerent, quem disciplinis antiquissimi mortalium vel [illegible] videntur consecrasse, cum uni duntaxat juveni laureato, nempe Apollini, novies vero totidem puellis Eruditionis numen & majestatem detulissent. Nec, opinor, [illegible] antiquitas mulieri in tanta Deorum abundantia [illegible] olim Bonæ Deæ, si mulieribus studiorum sacra aditi [illegible] haberentur. Adierunt olim & obierunt hæc sacra *Cornelia Gracchorum Mater*, *Hortensia Quinti*, *Lelia Caii* filia, sed & alii complures, [illegible] literas olim [illegible], quæque nunc à literis coluntur & æstimantur, nullo magis immortalitatis collegio dignæ, quam hujus nostræ *Catharina Tilhonia* Matrem *Gruteri* dicimus: quæ licet ingenii partum nullum [illegible] ditionis pignus reliquerit, ut memoriam spatiosiorem [illegible] haberet, [illegible] nonnulla [illegible] nihilo tamen minus tamen sibi doctamque posteritatem meritis [illegible] obligavit, quam ipsam *Gruteri* gloriam taxamus. Non [illegible] quod cæteris matribus commune est, summis naturæ [illegible] [illegible] gerit; sed ipsa quoque, postquam puer capacitatem [illegible] naturæ adfuit, & [illegible] blanditiis salutaribus adulata, *D*[illegible] [illegible] pul[illegible] [illegible] *Sen*[illegible] jucundissimam vocavit, ex literis sapientiam, ex sapientia virtutem [illegible] & [illegible] quandam post vitam comparari [illegible] admovit, literarum formas & nomina [illegible] rationes tradidit & exegit, primam [illegible] consuetudine imbuit, quibus ex fundamentis hoc [illegible] templum *Janus Gruterus* surrexit,

Quod non Imber edax;

Nec inficiandi tamen sunt illi, quibus in operis hujus nobilissimi architectura proximus à fundamentis locus & labor fuit, quique merentur, si quid mei judicii est, ut non minus quam cæteri artifices suum illud *Fecit* speciminis tam excellenti subscriptum habeant: atque mihi profecto imprimis [illegible] videtur, si *Ysbrandus* aliquis *Tralus* Fritius, aliquis *Petrus Everhardus*, aliquis *Mathæus Ryckius*, aliquis *Richardus Sualius*, pædagogi & præceptores *Gruteri* [illegible] cantur, quos quidem an satis extersis oculis, & ut nulla litera fallat è quibusdam [illegible] non nisi bonis conjectoribus legenda produxerim, præstare non possum. Fortè una litera pro altera capta nomen paulo aliud factum fuerit. Quid tum? Malui nolens hanc levem, quam volens illam indignam *Gruteri* [illegible] injuriam, ut quos ille vel ad memoriam suam privatam, vel ad hanc publicam per summam pietatem consignaverat, ego per impietatem alteram tantam silentio obliterarem. Simul tacito *Gruteri* mandato, [illegible] nomio [illegible]. Ac [illegible] Poetam non [illegible] minorem factum [illegible] mus [illegible] Grammatico [illegible] *Virgilius* [illegible] *Verg*[illegible] [illegible] quod [illegible] hisce quoque nominibus aliquod

quod simile, tale tamen futurum est, ut plus sit integri, quodque cognosci possit, relinquendum. Sed officium meum videtis. Hos igitur adolescentiæ suæ *Gruterus* Informatores, studiorum vero quendam velut campum Martium nactus est *Britanniam*, in Britannia *Cantabrigiam*; Cantabrigiæ *Gonevilli*, quod vocant Collegium, & *Caji*. Nam & in hoc aliquando immigravit nulla alia magis causa introductus, quam quod *Georgium Thoum Sherdenum*, juvenem moribus summe rectum, nec ulla procacitate pluribus similem, modestia vero paucis æqualem, familiaritatis voto consectaretur. Is enim talis jam prius erat in familia *Couvelli*, nec tunc primum in amicitia *Gruteri*, nec solus etiam vel unus, quamvis unicus. Reperio enim *Christophorum & Guilielmum Heydonos*, *Philippum Wodhaum*, fratres *Strangeos Collegiorum*, quæ *Trinitatis* & *Christi* vocantur, ibidem familiares, qui *Grutero* permutuam notitiam & charitatem non obiter respondebant, tantum diligentes & dilecti vicissim, quantum virtus & honestas animorum possunt mereri. In hac officina literarum, inter hos studiorum amantissimos rivales cum *Gruterus* ita adolevisset, ut jam non annis quam doctrina major esset, satis sibi visus est vidisse Britanniam, totoque illo quod Insulam & Germaniam interest, navigabat, ut Lugdunum in Batavis, literarum & armorum celeberrimam palæstram, visendi, discendi, olim navigarat causa transiret, si tamen prius *Hospitis* majestatem scriptis aliquot Epigrammatis ad maximam, post natum Regin. nomen, Reginam veneratus esset: sed efferendi cum non daretur occasio, fecisse satis habebat, gratitudinis suo sibi proprio testimonio contentus, quod cum in alijs rebus nihil agere credatur, apud conscientiam maximas causas decidit, & sæpe piæ voluntati acceptæ solutionis apocham reddit. Postquam deinde sine studiorum Automedonte *Leidam* pervenit, à diligentia quidem nunquam deflexit, sed à vero fructu tantum, quantum ab auspicijs boni Ducis. Temporis illi ratio constabat, operæ pretij ratio non admodum constabat. Usque adeo multum nocet ante sui juris quam sui judicij fieri. Sicut enim puero si nummos, & potestatem tractandi dones, non has ille quidem suas opes abjiciet, aut objiciet gratis alteri poterit etiam impensas nominibus mercium indicare, sed ut præcipua capta sint, aut dulcicula saccari grando, aut nuces in foro, aut (quæ ludentium supellex est) è marmore volubiles, aut è tormento missiles pilæ, aut quicquid hæc ætas præ magno Græciæ mercatu æstimabit: ita *Gruterus* postquam tempus in potestatem accepit, de diebus & horis non quidem largitiones populares ocio & ociosis fecit, quod simplicius tempus perdere vocamus, sed illos aliquot annos ita consumsit, ut inter nobilissimi, fugacissimi tamen boni velut æra quædam numeraret, imprimis quod Poetis, quod Poetarum fabulis, quod fabulosis historiis dedisset. Quicquid hujus aut Gallus Gallica, aut Italus Italica, aut Britannus Britannica lingua meditatus erat, *Gruterus* ita totum legit, ut nihil in hoc genere esset, quod non legisset, nihil autem legisset, unde non elegisset. Artificiose inventa, prudenter monita, acute dicta, suaviter ornata, statim animo, moribus, stylo impressit, cum & ipse jam tum invenire, monere, dicere, ornare similia similiter didicisset. In quo genere quantum istis monumentis amœnitatum debuerit, quantum deinde sibi, testantur carminum felices proventus, quibus nullæ omnino venustates desunt, nisi quod nullæ desunt & copia hortatis elegantiarum (si modo aliquod bonum nimium est) laborant. Non

 spe

specto] in illud præcipue, quicquid in Latinis poetatus est, nusquam ille quidem se minor; sed speciem quandam Epigrammatum intelligo, quæ in versuum certum numerum jurata plures non admittunt, & in horum fine quatuor imaginibus respondent, intersonantibus iterum diversis alijs, quæ se longius invicem jubentur exaudire, Gallorum, ut arbitor, inventum, quorum & vox est à Latinorum *sono*, quia in illis aliquid *soni sonorum*, corrupte, idque factum postea instrumentum Belgarum, & nuper Germanorum, per *Opitium* nostrum magnum illum talium deliciarum *Apitium.* Hujusmodi Epigrammata *Gruterus* patrio sermone quingenta amplius sub illud tempus scripsit, & ea *Philippo Marnixio, Jano Dousæ, Jano Hauteno* qui nasum & aures & dextram dexterrimam in hac arte scribendi tunc habebant, miris modis approbavit, approbabunt etiam nobis hunc genium *Gruteri* & ingenuitatem suam, qui manuscriptum hoc ejus, quod adhuc superesse debet, in tenebris coercent, si nobiscum illum sub dium producent, atque refellent eos, qui opinantur nostram linguam Germanicam, & sorores ejus tam esse rudes & crudas intractabiles, & insubidas, & infacetas, & rufis plenas, ut ex hoc ligno nunquam possit Mercurius dolari, aut sub incudem poeticam mitti ea lingua, quam propter difficultatem ipsi desperant aut propter imperitiam infamant; cum certo constet nobis neque copiam, neque venustatem, neque suavitatem, neque majestatem deesse, quæ si sapere possent, aut vellent, qui vellunt, confitendum haberent, hunc tardipedem, & fuliginosum, & austerum & asperum, & ferricrepum Vulcanum (talem enim ipsi sibi fingunt sermonem nostrum) præ reliquis Dijs cum Gratijs & Venere in matrimonium convenisse. Sicut enim marmor, antequam politum fuerit, nihil nisi marmor est, & tamen marmor splendorem non monstrans, sed habens, ac totum intra ruditatem suam sepultum: postea vero quam artifex [illegible] sobstituit, tum demum materia suo lumine vestita [illegible] & patet in admirationem. Ita & lingua nostra olim quidem [illegible] inculta, sed culturæ tamen capax, sero, sed aliquando [illegible] in eam formam, ut quasi *Pygmalionis* animatum ebur, quod in fabulis celebratur, non solum suo fictori, sed etiam contemptori, qui [illegible] oculis uteretur, pro sponsa possit placere. Certe etiam antiquissimos Germanos legimus carminibus delectatos, & ipsum *Ovidium* equitem & Poetam Romanam *Geticam* sive *Gothicam* linguam, quæ nobis popularis est, adeo non sprevisse, ut alicubi scribebat, se stylum nonnunquam in exilij sui linguam & carmen Geticum misisse peregrinatum, quæ si adhuc extarent, haberemus cur Augusti inhumanitati faveremus. Quid ni vero & de *Gruteri* nobis gratulemur damnis, qui *Lugdunum*, ut Juri maxime attenderet, profectus ipse

Custode remoto

apud *Amadeum*, aut alios, qui suis historijs nunquam crediderunt, gaudebat vel in Centauros in nubibus & mira plurima mirari, quæ gesta scilicet fuerant in illo regno, ex quo pater Anchises curiosum filium per portam eburnam ad superos remisit. Verum noster tamen in illo amœnitatis secessu non tantum hoc egit ut illo dulci suo ipse abundaret, sed etiam ut Apis instar dulce daret & dulce quidem cum aculeo, quæ boni Epigrammatis lux est, & in his *Gruterianis* quædam

quædam peculiaris virtus. Vixit autem, dum Lugduni viveret, cum bonis bene, utpote bonus. Venerat enim in urbem illam, cum *Petrus Tiara* ibi rectorum & in illius anno *Jacobus Arminius*, *Joh. Eſichius*, *Bertius* item & *Hegerbetius* cum nonnullis alijs ibidem & in *Gruteri* animo ac contubernio agerent, amici germanitus, germaniſſime vero *Arminius* & *Hegerbetius* facientes cum *Grutero* trium pectorum viridiſſimum trifolium. Et quia non modo munerum nexum, ſed & gratiarum gratiam, ſed & Charitum charitatem repræſentabant, *Charitæorum* vocabulo mutuo fuerunt cognominati, mutuo ſalutati, mutuo literis præſcripti. Cum his noſter vivere, his ſe communem facere, cum his joca, cum his ſeria fabulari, pulcherrimam factionem arbitratus, cum bonis in amorem, contra nullum in odium conjurare. Minime vero juſtum cenſebat aut pium ſuperioribus reluctari, & quorum nos imperio ſubmiſimus, ab illis exigere imperij rationem. Hoc decretum animi magnam illi tunc temporis invidiam conflavit, cum Lugduni ſtudioſorum globus pro neſcio quibus privilegijs ſuis fermento animi juvenili contra Profeſſores tumeſceret, ac veluti Academicus quidam Pompeius omnes pro hoſtibus haberet, qui Reipublicæ, hoc eſt, partibus eorum deeſſet. Solus enim *Gruterus* nulla ratione impelli potuit, ut aut in turbis illis locum, aut in ſuffragatoribus nomen haberet. Solus cum duobus *Roſendalius* fratribus, *Æmilio* & *Jacobo*, quorum Parens ex Ordinibus erat, pacem prætulit, hoc ſibi privilegio vindicato, ut contra multitudinem, quæ argumentum peſſimi eſt, non timeret melius ſentire. Amicis familiariter, fortuitis aperte, paribus conſtanter, ſummis intrepide reſpondebat, nec ſi convicium faciendum eſſet vitio, cum fortuna loquebatur peccantis, ſed cum peccante, palam objurgans quicquid ſilendo crederetur virtus. Haud illud dico, Boni viri, quod ſtulti libertatem vocant, ſapientes libidinem & temeritatem ſine judicio, ſine obſequio, ſine moderatione; ſed ingenuitatem intelligo comem ac verecundam ſine arrogantia, ſine fuco, ſine aſſentatione, non tamen ſine velo. Nam apud ſummates quoque eandem perſonam illam agebat, verum pudenter & prudenter, malis bona exempla, bonis mala proponendo, ut hos & illos vel mala fama deterreret, vel bona gloria accenderet, hiſtorijs nonnunquam, interdum fabulis, quandoque emblematis utens, & ut ita loquar, *tibicinem verbi* [illegible] *pro coquo.* Juratum aliquem conſiliarium dixiſſes non eorum à quibus ſtipendium, ſed cum quibus argumentum & ſermonem haberet. Non inveniſſes eum inter hiſtrionales fautores & aurium Sirenes, qui tantum roſas loquuntur Dominis, & dulcia cruſtula ſemper ſuggerunt, ſicut pueris ſolemus

Elementa velint ut diſcere prima,

nimis hercule obſequioſi Syri, nimis in conſilijs propinandis ſolertes coquorum mores perpetuo Epigrammatarij, ſecundum cujus inſtitutionem,

Servus Dominum debet habere gulam.

At noſter ita credebat, non debere Principum amicos ſemper quod ille Poeta ait

Servire Palato,

ſed imprimis id operam dare, ut ſalutaria miniſtrent, audiantque potius aliquem ex Veteribus monentem *Bellaria ea eſſe maxime mellita, quæ mellita non ſint.* Quicquid autem per indulgentiam ſtomacho publico miniſtratur, id totum haud multo poſt per omnia membra membratim ſupplicijs incedit. Et erat omnino *Gruterus* longe alius diſciplinæ civilis arbiter, quam ut putaret in Republica vel gerenda vel tractanda magis requiri verſutos, quam cordatos; perplexos, quam ſimplices; tenebricoſos, quam apertos. Quid enim ſani ſperandum eſt ab illis anxijs, qui nihil candide agunt, loquuntur, intelligunt, alienam mentem ſemper ſerutantes, ſemper occultantes ſuam, ſuſpicaces & profecto ſuſpecti; non fidentes, & profecto non fidi; cauti & profecto cavendi; humani denique & officioſi & amici, cumque res exigit rem, totam pigmentorum & figmentorum ſuorum pergulam prodituri. Multo enim facilius ſeculum hoc vulpes gignit, quam leones. Nam lepores dicere nihil attinet, ubi calliditas major & pur fugacitas in compendium [illegible] erunt. *Gruterus* liber erat, ingenuus erat, detectus erat, eamque libertatem in animo, in vita, in ore, in oculis, in ſtylo jam tum ferebat, ſed omnino modeſtia ac reverentia quadam dilutam. Superiores nemo magis obſervabat, nemo magis parentes, atque hos quidem an unquam offendiſſet, negabat ſe recordari, negabat præceptis eorum quicquam apud ſe ſanctius fuiſſe, hac una ſibi contumacia conceſſa, ut vim [illegible] ad parendum exiſtimare obſtinaret. Tantum aberat, ut ipſos more ſeculi falleret, aut abſentiam [illegible] in occaſionem profundendi verteret, aut in rationibus, quod a quibus non rarum eſt [illegible] neceſſitates quaſi cervam pro virgine ſupponeres, & Alconem in Librarium, aut cauponem in Medicum, aut alios impenſarum rubores in candida nomina mutaret. Artes enim tales & tabernam vinariam & hujuſmodi officinas corruptionum nomine tantum noverat, non uſu, crebro confeſſus poſtea, ſe vitam ſuam ſatis tranquillam & longævam quam vixiſſet ad pietatem ſuam erga parentes, & hanc fidecommiſſum ad promiſſiones divinas, quemadmodum promiſſiones ipſas ad bonitatem Dei liberam referre. Quid jam ſentiendum habent ij, qui parentum præcepta [illegible] in tela, pecuniam pro vitreis tractis, tempus pro cyatho nebulas, [illegible] pro [illegible] alibi rumpunt, alibi effundunt, alibi contemnunt, [illegible] præſertim inter ipſas ſuas pravitates interdum ſtrepitum venientis aut [illegible] jam prementis animadvertunt [illegible]. Verum hoc dicere ipſorum eſt. Nos *Gruterum* adſpicimus, qui laudem eam quoque meruit, quam in militia ſi quis mereri ſtuduerit jam fugientem quam militantem & ignominiam apud gloriam quærit. At noſtro ſivum hoc de [illegible] conſtat, idque in pace quiſquis non optat, inſanus eſt. Illud nempe dicere volui, *Gruterum* in toto corpore *cicatricem non habuiſſe*, nec proinde cicatricis aliquando cauſam vulnus, & cauſam vulneris pugnam, & pugnæ cauſam pugnacitatem. Ut autem [illegible] omnibus effecit contraria *Manſuetudo*, & Manſuetudinis ſoror *Verecundia*, & quæ ſe cum utraque libenter tertiam facit, *Prudentia.* Diem [illegible] notis, facilitatem ignotis, [illegible] Vagationes nocturnas, & quicquid ſine

lucerna

lucerna audetur, relegabat ad Nerones, sive certe Nerones, quibus minime invidebat suas cicatrices, sive illas corpori, sive famæ, sive quod valde fieri amat, utrique impressas. Nunc etsi melior longe conditio eorum est, qui capite, pede, brachio offendunt, quippe Zeno quoque Philosophus ille qui lupini [illegible] instar madescebat in dulcedinem, non tanti esse putavit, si quis etiam per [illegible]-culam hilariorem pedibus laberetur, id modo ne lingua fieret, affirmo tamen vobis, nullum ne tale quidem vestigium corpus *Gruteri* deintegrasse. Nam ut cadere quidem humanum est; ita quam rarissime cadere est humanius, & officium hominis hominem dextre agentis. Nemo maximi fecit equum qui cespitat, aut sæpius procumbit, & cum virtutes omnes complectitur, tamen dominus in [illegible] semper excipit cespitationem. Certe quod ab equo exigit dominus, id sapiens à semet exigere magis velet, utpote frenum corporis habens in manu rationis. Festinare vero, currere, incurrere, quod ante pedes est non videre, lapides obvios nunc hunc nunc alium labefactare, nunc tignum postemve capite oppugnare, talum torquere, & subinde aliquid vulnere prius quam oculis videre, hominis est qui vel reliquit animum in negotijs, vel inter libros oblitus est, vel pignoris loco deposuit in disputatione *de M[illegible]libus*, aut *de numero remigum Ulyssis*, aut omnino [illegible] qui se conventuri erant, se hodie non esse apud se. Procul ab hoc vitio *Gruterus* à communi opprobrio Philosophiæ, quam in cæteris omnibus *inconsiderantiam* plusquam *Claudianam* suis convictoribus putant afferre. Ostendit ille, vere sapientem esse, qui non solum domi meditetur Reipublicæ optimam gubernationem ? sed & foris & ubique corporis sui optimus sit Dux & Imperator; imo fieri posse ut non nimis sit *Poeta*, qui esset optimus, & *pedes* non minus in versu quam inter ambulandum solicite ponat, ne forte *Jambicus* incessus desinat in *Scazontem.*

Parem rationem habuit *Gruterus* linguæ. Etsi enim servitutem in ore minime gestavit, tamen linguam nunquam manumisit ad impietatem. Verbis utebatur, quæ nec severam *Catonis*, nec teneram *Hippolyti* frontem offenderent, nec matronam averterent. Non ad fidem per juramenta loquebatur, sed [illegible] aiebat simpliciter quod esset, negabat similiter quod non esset. Nunquam [illegible] Joves nostros, qui per Inferos, & Inferorum Patrem, nunquam [illegible], qui per Superos, & Superorum Regem in omni sermone jurant [illegible]; neque sane eos qui per execrationes, si falsum dixerint, se cœlo [illegible], orco mancipant, & maximo animarum plagiario suam resignant. [illegible] mum sibi credebat, quia nunquam ipsi verba dederat sua consuetudo, [illegible] aliorum de se opinioni credebat, quia non nisi bonam opinionem sibi fecerat bene vivendo. Denique ita vivebat, ut juramento [illegible] simplicissimum [illegible] ipse esse injuratus *Gruterus*. Veritatem [illegible] primis ab annis religiose coluit, & ad extremam ætatem à se scrupulose exegit, ut si comparatio fuisset, facile *Æmilium Scaurum* agere potuisset contra *Varium Sucronensem*, ac dicere, *Utri creditis ?*

Hæc habemus de adolescentia *Gruteri*, quam Lugdunum usque [illegible]. Post curriculum Lugdunense medium tempus nobis effugit, quia [illegible] nobis hic deficit, & familiares longe sunt, [illegible] consensus repetere [illegible], & in adversarijs nihil reperitur. Quemadmodum igitur [illegible] interdum [illegible]

[illegible]

solem, quam oculos nostros tegit, quo minus fontem illum luminis adspiciamus lumine ipso quasi cominus illustrati: Ita nobis *Gruterus* aliquantillum spatij transcurret in obscuro, non ipse tamen obscurus. Aliquamdiu nusquam est, & tamen ubique, aliquando nullis in locis, idem tamen eodem tempore in omnibus. Dubitatis ubi fuerit? in antiqua Græcia fuit, in antiqua Persia, in antiqua Palæstina, vel ut brevius dicam in antiquo universo fuit, & adhuc [illegible] vius iterum ubique. Quomodo enim ubique non sit, qui quicquid gestum est ubique non ignoravit. Non bellum decretum fuit, quin ille quasi posthumus consiliarius consultaverit, non gestum, quin ille fortiter, vel ignaviter patrata animadverterit, non urbs obsessa, non oppugnata, non capta, quin ille copias numeraverit, machinas intellexerit, tormenta [illegible] ctarit, non triumphus [illegible] quin ille ritus & solemnitates omnes perdidicerit.

Quicquid in aulis ex humili altum, ex alto humile factum, quicquid [illegible] simulatum, aut dissimulatum, quicquid luxuriæ, ambitioni, invidiæ, adulationi datum, quicquid in foro disceptatum, in judicijs judicatum, in templis adoratum, in arena pugnatum, in theatris spectatum, in circo certatum, quicquid denique usquam fuit id omne *Gruterus* quasi retro sæculorum coætaneus vidit & audivit. Sed & versabatur frequenter inter eos, qui sapientiam non tantum animo, sed manibus etiam commendabant, & aut affectus ludendi, aut artes docendi causa modulabantur: cum *Achilles* ad Trojam profectus est, cum *Ulysses* in Ithacam redijt, cum *Æneas* in Italiam venit, cum *Ajace* [illegible] cum [illegible] inter oves, cum alijs in cothurno fuit aut in socco. Præcipue virtutis Magistros in Academiam ad Porticum sequebatur, & quicquid apud illos reperiebat rectum & pium vitæ dabat, ut errores [illegible] [illegible] magnus author [illegible] cui sacramentum diceret ad [illegible]. Cynicos [illegible] probabat, quia ipse verecundus erat, & placidus & [illegible] & mundus, alloquentibus nec Melitæus, nec Molossus, vestitu non incomptus, sed compositus, non sumtuosus, sed frugalis, non splendidus, sed nec contemptus, non nimis antiqui, non nimis novi moris, neutiquam certe affectatus. Pudor illi in sumendis, pudor in ponendis indumentis. Ipse vestiebat se, ipse devestiebat, nullius sexus ministerio juvandus, forte *Laconicæ virginis* exaudita, quæ cum videret hospitem quendam a servo calceari, *num hospes hic*, dicebat, *non habet manus?* aut *Palamedem* [illegible] quærenti Achilli, cur sine servo, sine ancilla proficisceretur ad bellum Trojanum, respondit, *quid ergo hæc dextra? quid hæc quæ sinistra?* quasi diceret neminem sine servo esse, nisi qui mutilus esset; neminem sine satellitio, nisi [illegible] & pedes causarij essent, & mutiles morbo. Arbitrabatur [illegible] tempestivum fore famuli pedes aut manus advocare, quoties [illegible] non sufficerent, aut multiplex opus multiplicem operam postularet, ut pallio quidem gestando in ambulatione, nec gladio bajulando, si accinctus [illegible] daturus potius abjecturus, si quid onus [illegible] alios oneraret. Vultis exemplum, & [illegible] operam memorandi? Proficiscebatur aliquando [illegible], cum Heidelbergæ degeret, ad Mercatum Francofurtensem, & proficiscebatur cum [illegible] & vectoribus alijs eodem [illegible] [illegible] libros commercatur [illegible] aut Bibliothecæ Palatinæ. Sedes [illegible], ut [illegible] oporteret [illegible], & [illegible]. Succedebat autem currus, ut fieri solet, cum tabera habet [illegible]

aut

aut scrobes, aut saxa, & ensis faciebat *artem ludicram*, las[illegible]t, subsultabat, tandemque ex saltatore desultor factus ad terram ibat. Sustulit auriga & relocavit, nulla pœnitentia primi laboris, post aliquantum itineris rursus ensis ad terram: sustulit auriga rursum, & relocavit rursum, sed vultuosior & [illegible]. Tertium facinus ausus est ensis, vidit *Gruterus*, Auriga non vidit, & ille hunc non vidisse plane lætus dissimulavit exoptatissimam jacturam, tantum [illegible] se gratulans, *Vale ensis, Vale molestia.* Cum enim ferrum non nisi contra hostem sibi vellet adesse, permoleste ferebat, si dum neminem habebat ferrum, cui irasceretur, putaret se nactum esse cui illuderet, neque dignum censebat, cum properarent omnes, ut gladius unus tergiversator tot comitum & amicorum votis obstaret.

Expressit ille quidem in his animum Diogenis, sed eundem sapienter temperavit, non poculum, non catinum, non argentum abjecit, sed quicquid etiam non nisi abjiciendo bonum fieri poterat, quasi malum damnavit negligendo: Pauperem non dixisses, quia facultates ipsi erant privatæ, animus regalis; non avarum quia fruebatur eo quod habebat, non habere studebat, quo non frueretur. non profusum, quia sic vivebat, ut viveret, sic dabat, ut dare posset, & tamen utrumque faciebat ita, ut magis benignus, quam medius esset, omnibus impensis facilius ignoturus, quam temporis, quod tum pessime locari putabat, quoties non optimis locaretur. Ideo convivia non faciebat imperitis, sed copiam sui apud doctos sæpe, si quid & illic proficere posset: otium nullum sibi indulgebat, nisi cum valetudini feriaretur. Jus didicit, ut sciret, non ut litibus commodaret, sat Advocatorum ratus si minus esset, satis etiam interpretationum, si minus Interpretum esset. Ipse enim quietem malebat, & vitam à certaminibus, ab invidia & avaritia remotam, ubi doctrina esset infinita, cupiditatum modus finitus. Ei cum aliquando non [illegible] ex eo genere hominum qui Principum quæsturas exercent, & nunquam suum quæstum inter conviviales sermones diceret; *Satius mihi ducerem mori, quam Gruteri libris literis & syllabis.* studium Criticum suggillans. *[illegible]*. respondit Gruterus; *& ego mallem sublimis mori, quam ad felicitatem tuam damnari, ut quotidie argentum & vitam terram, ut ad calculum sed[illegible]. & c[illegible] numerandis, scribendis, condendis, promendis, locandis, fœnerandis pecuniis [illegible].* Sapientibus enim & *Gruteris* res illiberalis habetur in divitiis suis curas, in curis vigilias, in vigiliis noctes, in noctibus vero dies vexare. Vix autem è millibus unum reperias, cui divitiæ sint sive suæ, sive alienæ, quin ille sit divitiarum [illegible], qui ille amicum potius sit perditurus, quam nummum. nusquam liber à metu, vel Gallinaceum suum suspectans, si curiosius fodiat [illegible] ubi dominus condidisset aurum. Quæ miseria, si [illegible] mihi [illegible] totum amittere fructum vitæ, ut quæras vel [illegible] illis incertiorem, filiorum [illegible] quam facis Nepotes, dives in arca, pauper [illegible] mortuus ante mortem, post mortem derisus? *Gualtherus* non tam [illegible] erat [illegible] genio, ut apud [illegible] pœnas amaret. Hu[illegible] Principis Co[illegible] garet, cur literas tam adverso M[illegible] quin operam potius daret illis artibus, quibus [illegible] *Cur auriferis istis artibus*, inquit, *abstineam*, [illegible]

sunt dotes, nec viri illis deerunt, si non deerunt virtutes: quippe iisdem ornamentis matres earum nuptum iverunt. Bonis satis opum erit, quia bonæ sponsos facile merebuntur bonos, malis iterum satis, quia plus opum non merentur, & si plus ipsis contigisset, frustra malæ sperarent bonos, utpote qui dotes prius spectare solent, quam dotem. Certa igitur stabat sententia. nunquam artes quæstuosas moliri, multo minus preces pretio mutare apud Potentes. Etsi enim stipendium tale habuerat, ut facile invidiam non haberet, ipsa vero exiguitas suo augmento faveret, nunquam aliorum consuetudini assuevit, ut tenuitatem stipendij precarijs adminiculis corrigeret, tesseras frumentarias, vinarias, sportulas aut donativa peteret, & adorandas quercus excuteret. sed Consiliarijs ipsis morientibus *verecundi hominis crumenam semper inanem esse*, respondit, *ob drachmas paucülas ego mendicus non fiam, nec nummus id et regium, mille verò aureos Princeps non dabit, quia munus id negabit esse Philosophicum: ita illi Fortuna obstat, mihi professio & aliquin officium qui facit, beneficij admonet qui petit, non datum exprobrat & de dando gloriatur*, pene addidisset, *quod mihi datis, ô amici, Principi potius dandum fuit consilium, siqua re me putatis dignum. Nam frustra merita nostra scimus, nisi ad conscientiam quoque ejus referantur, ad quem & devotiones studiorum, & spes præmiorum, & gratia beneficiorum & interdum minimarum rerum notitia solet referri.* At tanto magis laudanda Constantia ejus, quod nec oblatis quidem vinci potuit, ut mediocritati suæ speciem præferret, ut contemtum divitiarum verteret in amorem, & amorem temperantiæ in ejus contemtum. Nam illud quidem non vehementer cupere, quod non vehementer speres, aut quod tibi labor, mora, difficultas reddat aspernabile & invisum, aut quod ita parum sit ut cum habeas haud multo plus habeas quam si non habeas, facilis continentia potest videri. Sed noster & illud recusavit, quod sponte veniebat, & ad contemnendum id contemtum sui non afferebat, nisi forte *mille ducenti ducati annui* leves videntur nummi, aut stipes mendicorum, nam totidem tales illi promittebantur, si decus suum, & vocem publicam *Academiæ Patavinæ* voluisset impertiri, postquam *Riccobonus* illic & vivere, & docere desiisset. Invitabat *Penellus*, solicitabat *Velserus*, negabat utrique *Gruterus*. Erat ei religioni Religio, sed & erat religioni ipsa pecuniæ summa, quæ cæteroqui paucis nimia est, & multis opportuna ad impietatem merces. Nefas primum ducebat eo ire, ubi & plus inveniret & minus, sed ut minus hoc plus damni, quam plus illud commodi haberet. Cultus enim divini libertatem publicam (quamvis privatam recepturus) pro quibuscunque divitijs sibi negabat esse venalem; præterea tam humanum sciebat esse invidere alienæ felicitati, quam alienæ virtuti. & hanc quidem propter invidiam non esse deserendam, illum vero feliciorem esse, qui non sit infelix, quam qui cum invidia felicissimus. Quippe Felicitatis quidem filiam naturalem esse invidiam, Calumniam ejus nepotem, Calumniæ vero sobolem & Felicitatis quasi pronepotes, noxias Innocentum. Quod utinam, *Grutere*, è tua potius disciplina didicissem, quam mea fortuna! Queror hoc apud manes tuos me post sordidissimos carceres, post capitales hostium minas, post [illegible] distantem, post urbis nostræ obsidionem, post cruentam ejus expugnationem, post [illegible] insidias, post primi exilij [illegible] mala, post [illegible] nihil reperisse crudelius, quam meam in [illegible], sed aliquam laboriolam quietem. Non erat, quod metueres invidiam [illegible] in

magnis

magnis, quam ego in parvis expertus ſum. Non me fides Principibus, non amicitia magnis & doctis, non integritas omnibus bonis probata, non ſacra exilij cauſa, quæ ſæpe alioquin ignotos & peſſimos commendat, potuerunt tueri. Id genus quo magis telo ulciſcar, quam tuo, *Grutere*, animo, vel, quod idem eſt, magno? Eveniat tamen hic mihi fructus opto, ut aliquis culpam hic ſuam inveniens reſponſando me faciat meæ hiſtoriæ commentatorem, quod nunc ſane feciſſem, niſi fuiſſem parum iratus. Ego à *Grutero* ad *Gruterum* redeo, contemtor maleevolorum ad contemtorem divitiarum. Acceſſitus eſt in *Italiam*. Quam hoc jam honorificum erat, quod ad eam gentem, quæ & literis, & hominibus doctiſſimis & ſui judicio, & exterorum neglectu abundat. Delectus eſt unus ex media Germania, quod iterum glorioſum eſt, ſive quod ipſe potiſſimum, ſive quod potiſſimum inde. Major enim quodammodo invidia eſt, qui deligitur ex ea gente, cui tam raro aliæ meritas laudes concedunt, quam nunquam eripiunt. Expetitus eſt ab Academia tali, ubi non ut in Italia, ſed ut in ipſa Germania, in Polonia, in Bohemia, in Gallia, in Britannia, in compendio orbis habitaret; quandoquidem quicquid illuſtre eſt, quicquid diſcendi cupidum, quicquid Reipublicæ, quicquid foro, quicquid Medicinæ creſcit, id omne tyrocinium ſuum apud *Patavinos* plerunque aut ſumit, aut facit, aut ponit. Vocatus eſt denique ad liberalitatem tantam, ut *Gruterum* repulſas opibus dantem laudare non poſſim, quin eundem apud animos nonnullorum reprehendendum exponam; *Academia* vero *Patavina nutritios* publica voce, publico literarum, & private *Gruteri* nomine proprie celebrem, utinam in exemplum magnis literarum Educatoribus, ut ſaltem aliquam *Patavinitatem* talem, ſi non omnino talem ſæculis oſtendant, nec ſemper paupertate dignos putent, qui paupertatem non indigne ferunt. Nam ut divitias magnas anxie quærere non eſt ſapientum: ita ſapientibus neceſſarias opes ſubminiſtrare eorum eſt, qui ſine opera ſapientum, nec ſapientes habent, nec ſapienter opes aut regna, cum nullum genus hominum inveniatur, quod minus ſuis emolumentis advigilare aut poſſit aut ſoleat, dum diſcendi & docendi cupiditati omnes cupiditates alias poſtponit, & vectigal ſuum tantum à mortuis exigens; honeſtiſſimam avaritiam exercet in libris, interim multorum iniquitati obnoxium. Quia enim tales nec de ſua, nec de aliena fraude cogitant, & ſuam innocentiam inſpiciunt, quaſi obſidem alienæ, multo opportuniores fiunt peſſimis lucrorum milvijs. Quoties illis Inſtitor, quoties Cerdo, quoties Veſtiarius, quoties aliæ Feles nummariæ pro bono & nimio argento malam mercem, & pro tenuitate nuditatem reddunt?

Nemo magis juvandus à magnis, quam quem minores prædæ habent. At quamvis hæc ita ſint, Liberalitati tamen maximi Principis, qui ſemper beneficijs, quam pœnis largior fuit, & nunc optimus, poſtquam malis temporibus antiquior habetur, *Grutero* interceſſit. Cum enim *Inſcriptiones* ſuas *Romanas* Romanorum Imperatori *Rudolpho* inſcripſiſſet, Princeps ita munus hoc acceptum habuit, ut & laudationis & largitionis ſuæ munere viciſſim dignum putaret, alterius quidem honorem ſtatim præmittens, alterius optionem ad arbitrium authoris differens, interim per *Wakerum* & *Barvitium* reſponſo dato, *Gruterum & præteritum & præſens & ſeculum futurum demeruiſſe, peteret ille à Cæſare munus quod vellet, repulſam ne timeret.* Certe qui petere jubet, & laudat, ille

quantum laudat, quod damus, tantum nos invitat, ut petamus. Nam qui nollet nos petere, nollet laudare; quia laudatio meritum intelligit, & meritum repræſentationem: Silentium quod nec laudat, nec vituperat, magis vituperat quam laudat, & quidem ita vituperat, ut nos vetet ſperare. Verum cum illud additur *Pete munus*, & laudatio præmittitur, illud dici videtur, Pete munus mea liberalitate, & tuis meritis dignum. Sed *Gruterus* tanti Principis judicio gaviſus de cæteris ita reſpondit, *Midam aliquando à Libero patre ſimilem optionem conſecutum, quia ſtulte elegerit, in præmio pœnam accepiſſe, dum auri quidem copiam, fructum non haberet; majorem eſſe ſibi reverentiam Majeſtatum, quam ut ipſis dona ſua nominet.*

Facile itaque conſtabat, aurum non petere, qui auri petitorem in occaſione commodi ſui reprehenderet. Alius ita reſpondiſſet, *ut Cæſari labor meus non diſpliceret, votum fuit, ut & placeret, non ultra votum, ſed ſupra ſpem fuit. Atque in eo judiciumne Cæſaris admirer, an in tanta dignitate tantam dignationem, ut cujus erat tantum ignoſcere ſuum putaverit & ſtudia noſtra cognoſcere, & in illis præter meritum publicum aliquod ſuum debitum agnoſcere, cum denique explicaſſet quid ſentiret de noſtro libro, explorare etiam quid nos ſentiremus de ejus liberalitate. Difficile certamen mihi conſtitutum eſt cum Cæſaris munificentia, & mea modeſtia. Si liberius peto, periculum eſt, ne decoctor mei pudoris videar & avarus, ſi verecunde, ne magnitudinis Cæſareæ detrectator videar, & ſuperbus, & mihi malevolus. Hoc unum exprimo, Cæſari, opes mihi opus eſſe, præter libros & liberos parum eſſe. Quam multum ille dare velit, non definio, ſed quam multis. Unus enim non ſum, niſi quod ab uno me tam multi alumni petunt, ut non alantur, niſi multis. Vos, ô Viri Conſiliarij, agite meam cauſam, quam jam Cæſar probavit, & ita tamen credite, mihi egenti ſatis fore ad accipiendum propter Virtutem, quicquid abundantiſſimo Cæſari ſatis erit ad dandum propter fortunam.* Alia oratio fuit *Gruteri*, qui quidem muneris arbitrium Cæſari remiſit, ſed excepit aurum. Putabat *Wakherus* forte *Grutero* gratum fore, ſi quid ſplendoris Inſignibus ejus Gentilitijs à Cæſare adjiceretur. Poſſe enim veterem Nobilitatem ejus novo tanti Principis favore multum ornari; ſed *Gruterus* & huic ſententiæ interceſſit. Tantum enim abeſſe dixit, ut honoratior eſſe cupiat Inſignibus, ut ſit his ipſis, quæ habeat à majoribus, oneratior quam velit. Haud enim rem magnam, ut decoram ſibi videri, Equitem ſe jactare Brabantiæ aut Flandriæ, cui neutrubi vel locus ſit, vel fundus, vel certe fructus, aut foris cenſus, aut equus, aut omnino cantherius, vel quod brevius dicitur, qui ſit Exul.

Videte cum quali homine Cæſari fuerit negotium! Non deſiderat aurum, quia non egebat: non egebat, quia ſine pompa, erat autem ſine pompa, quia nobilitatem intus non extra ferebat, & hæc omnia faciebat ideo, ut aurum non deſideraret. Proximus enim eſt gradus ad avaritiam, magnum eſſe velle, aut ſe majorem. Nobilitas quippe quæ vult oſtendi, vult oſtentari, oſtentatio vult apparatum, apparatus ſumtum, ſumtus, unde ſumat. Hinc itur ad lucra, ad avaritiam, & avaritiæ miniſtras artes, raro bonas: Itur inderdum ad ruinam, ad miſerias tanto miſeriores, quanto nobiliores ſunt, qui fiunt miſeri. Operæpretium erat poſteris ſuis rem difficillimam oſtendere, ut diſcant nobiles eſſe, & tacere. Cum igitur *Gruterus* & hujus beneficij veniam petijſſet, *Tobias Scultetus*, qui *Gruterum* interiorem interius noverat, ita cenſuit, non poſſe contingere illi munus acceptius, quam ſi omnes libros ac lucubrationes ejus Cæſar

pes

per Privilegium tutas præstaret ab injurijs illorum, qui, si quid alibi excusum est boni libri, protinus idem recudunt, manum non versuri, quicquid alijs obsint, dummodo sibi prosint, aliena vineta cædentes, ut sua conserant. Contigerat enim hæc illi fraus in *Seneca*, quem cum suis Animadversionibus Heidelbergæ ediderat, sed eundem, nescio ubi, quidam bisgenitum fecerunt, ac veluti Jupiter Semeles filium, quanquam bene editum suo femori inseruerunt, ut iterum ederetur, clanculum authorata proditione, ut madentes adhuc à prælo Heidelbergensi paginæ quot-septimanis eo accelerarent, ubi contraheretur *Seneca Gruterianus* in minorem formam, & distraheretur in majorem injuriam. Annuit igitur Cæsar de privilegio, & in ipso privilegio de Privilegijs ultro cogitavit. Non tantum illis quæ *Grutero*, sed & quæ concederet *Gruterus*. *Comitem* enim S. *Palatij* designavit, ut ea dignitas aliquando doctissimum nacta satisfaceret Inventori, & quæ nonnunquam bonitati Principum debetur, nunc deberetur judicio. Decreta res erat apud Principem, approbata in Senatu Augusto, relata ad Principem iterum, ut subscribendo firmaret, quod præscripserat communicando. Sed Cæsarem occupavit morbus, deinde fatum, quod bonas actiones plerunque cum authoribus finit. Literæ itaque quibus superiora Privilegia continebantur, sicut ejus generis mille alia, more quodam differendi, relictæ sunt absque manu Imperatoris, absque signatione, nec postea unquam productæ, quia nova Potestas facilius sua beneficia orditur, quam aliena absolvit, & novis curis occupata raro succedit in obligationem veteris promissi. Ita *Gruterus* luculentissimum munus nunquam accepit, & laudes Cæsaris optimi sic celebravit, quasi integrum accepisset. Quod tamen non accepit, generosissimo vitio contigisse arbitror *Gruteri*, qui nihil minus à se impetrare poterat, quam ut frontem suam ad expugnandam muneris tarditatem roboraret; Principem vero appellando obtundere plane pudendum habebat. Noverat ille quidem consuetudinem Aulæ, ubi impetrata sæpe impetranda sunt, & è multitudine negotiorum cuique eruendum suum, neque sumenda verecundia, quod ea faciat tantum ad nostri oblivionem. Quia enim hæc virtus tacet, nunquam exauditur, præsertim inter strepitus Magnatum, ubi magis opus contentione vocis, quam perseveratione decori. Sed non gerebat ille personam histrionalem, quam ex arbitrio Ædilis deponeret, & in alia fabula rex esset, in alia servus, suæ magis constantiæ tenax, quam flagitans alienæ, perditurus potius cito, quam diu petiturus, deserturus etiam nonnunquam jus suum, quam assertururus, ubi vidisset sibi tricas nodari, dispendiorum haud inexpertus. Wittenbergæ cum esset sua virtute sibi damnosus fuit. Evocaverat eum *Septemvir Christianus primus*, & evocaverat nuncio ob id proprie misso, ut Professionem Historiarum susciperet. Retinuit *Gruterus* nuncium in Borussia (in illis enim tunc oris degebat) donec in rheda uterque proficiscerentur cum sarcinis. Satis multum argenti quatuor equorum Auriga, tot milliarium iter, tot dierum prandia & cœnæ; menses autem, quibus illic morabatur, vix annum & suprema *Christiano* conficiebant. Quo defuncto placuit successoribus, ut in *libro* quodam, velut templo *Concordiæ* convenirent omnes, & nomina subscriberent, quibus totum argumentum libri illius sine exceptione probaretur: abire quo vellent jussis quibus aliter videretur *Gruterus* cum *Librum Concordiæ* nec vidisset nec legisset unquam abstinuit à subscriptione, quod temerarium esset &

fatuum judicare de re, quam non videris, approbare librum, quem non legeris, firmare sententiam quam non consideraveris, subscribere divinis quæ cum divinis nondum contuleris. Missionem igitur prætulit, & prætulerunt hanc alij duo Viri Clarissimi, sed majori suo commodo quam *Gruterus*. Illis enim semestre stipendium, quod honestæ Missionis illic commeatus est, subvenit; *Grutero* nec hoc evenit, nec quod in itinere Borussico expenderat revenit, causa superius indicata, quod purpuras Aulicas adorare nesciebat, Principi vero tormentum, aut supplicationis continuæ fidiculas adhibere sibi interdixerat. Minus enim molestiæ inesse videbatur dispendio expedito, quam stipendio aut præmio intricato. Sic boni viri plerumque longe absunt à gloria divitiarum, quia tantumdem absunt ab ingenio divitum, dum nec alienis inhiant, nec sua clamose reposcunt, nec præmia cum meruerunt, persequuntur, & cum nemo dat, à se petunt, & cum parum habent, satis putant, quodque valde magnificum est, etiam divitibus donant, quoties illi vel morose fatentur, vel invite reddunt, vel libenter obliviscuntur. Semper enim facillime ignoscunt, & raro se debere putant, quorum creditores sunt viri boni. Quia bonitatem patientia, patientiam onus comitatur. *Gruterus* noster plane admirabilis erat, qui cum sine beneficio missionem acciperet, beneficijs missionem dedit.

Diogenem audire videor, cui cum servus unicus aufugisset, *turpe est*, inquit, *Manen* (nam id nomen servo) *sine Diogene posse vivere, Diogenem sine Mane non posse*. Ita *Gruterus* turpe duxit divitias se carere posse, se non posse carere divitijs. Est enim & aurum & argentum quoddam mancipium, nisi quoties mancipia facit ex dominis, & quanquam custoditur centum clavibus, tamen aliquando fugit. Sapienter igitur *Gruterus* cum mancipium hoc retrahere sine labore non posset, cum contemtu omisit, & cum unius fugitivi indolem cognovisset, reliqua non desideravit. Quid usitatius est in Academijs nostris, quam Convictorum frequentia apud Professores, quorum in familia aluntur, qui vicissitudine justissima eorum familiam alunt? Quis inculpatior modus, quamdiu modus est, cum commodo suo alijs gratificandi? Nunquam tamen *Gruterus* hunc morem domum suam introduxit, quia rem tam necessariam, quam per se humanissimam culpa avaritiæ pridem, & in alios suspicio contaminavit. Nam postquam non commodi, sed quæstus causa locupletum liberos captare placuit, postquam favor olim hospitij factus est ambitus; postquam molestia meruit æmulationem, nec æmulatio timuit molestiam, quia speravit lucrum, inde factum est, ut vitium maneat apud malos, convitium veniat etiam ad bonos. Jam quod aliqui juvenes frugalitati nondum maturos, & luxuriæ præcoces domi suæ virtuti magis corrumpunt, & pravitati magis exercent, aliud jam est facinus. Reperiuntur enim non pauci, qui totas annonas sub tecta congerunt, non ut necessitati parata sit copia, sed ut alumnis non desit, quod post satietatem esuriant, & post potum sitiant, cœnantes usque ad prandia, & prandentes usque ad cœnas. Sic fiunt contubernia tabernæ, convictores compotores, impensæ offensæ, opes inopiæ, luxus luctus, hospites hostes, & ut verissima cavillatione obsignem, receptores nimis sæpe deceptores. Isthæc ne *Gruterus* eadem faceret, minime prætimebat, sed magis illud, ne cum nollet, laboraret invidia Tutoris, tamque iniquis oculis aspiceretur Cato, qui domi suæ Liberalia non ferret, quam olim alter, quem foris non ferebant Floralia.

Idcirco

Idcirco cum alioquin officia ſua patefaceret omnibus, in hoc cum nullus exoravit, ut menſam aperiret convictori, aut colligeret penſiones, Illuſtrium quoque conſtantiſſimas preces pari conſtantia deprecatus, ne rem non ſui moris, non ſui conſilij à ſe contenderent. Quod apud ipſum eſſe mallent, id ſibi gratiſſimum teſtimonium charitatis, & hanc diuturniorem fore, ſi coleretur ſine contractu. Fieri enim poſſe, ut, qui præfecturam gerant Culinariam, aut reliquas curas domeſticas expediant, minus ſententijs eorum reſpondeant; tum protinus Amicitiam vitium, etſi non valde, tamen vitium facturam, quia caſus ejuſmodi pro Conſilijs ſoleant accipi, & quicquid male præſtent familiares, quia pro Domino videatur, à Domino videri. Rectius illos habitare poſſe, ubi minus amicitiæ labes curetur. Tantum abeſſe ſibi voluntatem minuendi amicos, quantum numerus eorum abſit adhuc à perfectione. Difficile præterea in alendis alijs nimium temperare, & parum; ex illo querelas, ex hoc malum domeſticum venire. Raro autem dediſſe alijs æquum, qui non ſibi dederit iniquum, æque raro iniquum alijs non dediſſe, qui ſibi dederit æquum. Eſſe enim proximos inter ſe fines proprij & alieni, facilemque ad aliud tranſgreſſum. Melius abſtinere à toto, qui pretium ponat famæ, quam ſapientem tam integram eſſe velle, quam Cæſarem olim ſuam uxorem. Tum neminem injuſtiorem videri, quam qui detrimentis ſuis præſit, & cum labore rem faciat deteriorem. Hac excuſatione *Gruterus* plurium deſiderijs occurrit, & lucro blando deceſſit, & amicitiam non offendit, vir alioqui juventutis emolumentis ſemper paratus, præſertim quoties commendationis ſtimulus vel leviſſimus accedebat. Nam in omnibus prope terris, in omnibus prope magnis aut parvis civitatibus tot amici, tot faventes erant, ut aliquam parvam terram, aut aliquam magnam civitatem talibus potuiſſet implere. Vidi literas, quas optimus ſenex peregrinaturis aliquoties apertas dederat, totis aliquot paginis nihil, quam nomina, quam ſalutes, quam breves laudes amicorum continentes. Ut enim quidam, cum terrarum ſitus in tabulis adumbrant, interdum longiſſimam punctulorum ſementem tractu tereti ſinuant, ut noſcamus, quibus itineribus Alexander orbem peregerit, quibus Æneas in Italiam venerit, quibus flexibus alius Orientem, alius Occidentem invenerit. Ita *Gruterus* peregrinantium itinera Amicis conſerebat, & chariſſimorum nominum quaſi filo aureo nunc huc nunc illuc proficiſcentes comitabatur, alium longe ſalutans, alium eminus complexens, alium procul exoſculans, alij manum, alij collum premens, omnibus advenam ſuum commendans. Et ab illis quidem viciſſim reddebantur paria, commeantibus perpetuo literis, quæ cum cæteras familiaritates, tum creberrime commendationes advehebant, & novos amicos. Hos noſter faciliimo congreſſu recipiebat, lautioribus officia cujuſcunque generis, cæteris, & quorum tenuitas tamen bonæ mentis ſoror eſſet, etiam beneficia diffundens. Etenim *Gruteri* imaginem, qualem ſalutantibus aut clientibus oſtendit, quoties comitas exercenda fuit, aut beneficentia, ſi quis cupiet intueri, hujus ego votum in autumnum diſtulerim. Illic videbit arborum felices copias, verecundos pomorum vultus, muſtulentas vinearum gratitudines, totam ſpem anni in effectu, & in eadem facie *Gruterum.* Erat illi prompta humanitas, ſed cum fructu magis, quam cum flore: non nimium vernabat luxurie promiſſorum; nec fœcunditatem mentiebatur ſpecioſis dictis, nec bonus illi Aprilis finiebatur in malum Octobrem. Sicut enim arbores quædam,

Cum-

Cum Sol egelidos refert tepores,

effusissime florent, sed nimis caducis, Ita quidam homines sine modo blandiuntur, & totum officium consumunt in verbis. Nondum bene dixerim, qualis in hac parte fuerit *Gruterus*, nisi pinxero aliquem, qualis *Gruterus* non fuit. Introducam hominem ornamentis non *Gruterianis*; Atque ecce, incedens arridet è longinquo, & illecebrosissima vultus suavitate gratiosus jam dextra capiti ablatum pileum sinistræ commendat; jam vacuam manum ori suo, mox calceo nostro admovet, & toto vertice descendit ad alienum genus, non resurrecturus, nisi scitissima pedum inquietudine, & salutatione prodigiosa, nullo consensu animi peracta, *Domine*, inquit, *nihil superest fortunæ, aut ad honorem, aut ad felicitatem meam augendam, postquam me dignata est tanta benevolentia, ut hic adspectus tuus in meum conspectum, ego in alloquium & complexum, vel potius in possessionem tuam, si tanti sum, venirem. Gratulor tibi de valetudine tua, qua mea geminatur, & preces devotissimas precor, ut proprium hoc tibi munus esse velit, qui tibi semel tribuit, quod semper mereris. Et cum justum sit omnes illi servire, quem Deus amat, obsecro te, ne desiderium meum flagrantissimum repudies, ut esse possim inter illos, qui à te mandata accipiunt. Odi enim meam libertatem, postquam scio, quam gloriosum mihi sit futurum tibi servire.* Sin prohibes, & hanc mihi felicitatem imperij tui negas, juro tibi, me non cessaturum observare Occasionis aureas illas capronεas, ut quam sæpissime meis officijs me tibi fateri & facere possim debitorem, vel ut proprie loquar, tuum mancipium. Tum frugi iste servus, iteratis obsequijs suis, iteratis osculis pedum manuumque, sumto iterum ore *Ignatij Catulliani*, blandoque risu, corpore rursus arcuato, flexis iterum genibus, & alternata lumborum lascivia discedit; sed ut honestius videatur se gerere, nunquam discedet aversus, nisi decem amplius passuum intervallis, ne partes illas obvertat amico, quæ commodius occultantur sedendo.

Crederes te non servum, sed patronum nactum esse optimum maximum, & præsidium fortunæ, cum si quid illum postea ores ijsdem precibus, si pari superstitione adores, nihil minus sis reperturus, quam eum qui tibi tam bella verba fecit, aut tam belle petit. Dicet, sibi obstare partim suas necessitates, partim suas necessitudines; vix operam proprijs, vix illorum rebus sufficere, quos aut natura sibi, aut antegressum magnum officium fecerit proximiores, se tibi non posse vacare, cumque rationes omnes explicaverit, hactenus illas probabis, ut firmiter credere possis, eum non velle. O cupressus pulchras quidem, sed tantum pulchras, exclamavit aliquando *Phocion* Athenis, cum audiret quendam splendidis promissis stimulantem cives ad bellum, ad victoriam, ad libertatem, ad decus, ad alia præmia, quæ non rarius afferuntur hosti, quam auferuntur. Scilicet non omne magnum par habet pretium, & ut sæpe virtuti nitor. Sæpe multa verba nulla sunt, sunt & pessima sæpe, quæ sunt optima; sunt arbores, quarum opes desinunt in forma, in cortice, in folijs; sunt *cupressus* denique *Phocionis* quæ nec esui sunt, nec magno usui, nisi quod olim feralibus miscebantur officijs, ut testes funerum essent, comites luctuum & sodales lacrymarum. Nam & folia illa verborum plerunque succedunt in has vices, & ubi nimium

blandus

blandus ſermo, & blando ſermoni credula fides, ibi pœnitentia & tuarum rerum funus. Quid enim novi nunc eſt, in mimo tragœdias meditari, & per imaginem benevolentiæ non tantum vanitati ludos; ſed etiam malignitati ſævitiam dare. Injuria eſſet, ſi *Gruterum* ita laudare vellem, ut eum eximerem peſſimis, cum nec malis fuerit vicinus, & inter optimos vel propterea ſit habendus, quod bene ſemper maluerit facere, dum parum delicate loqueretur, quam delicate loqui, dum parum faceret. Brevis illi oratio tum, & ſimplex, & ſecura credenti, *Volo*, inquit, *quod vis, ſi vis, quod poſſum. Libri mihi ſunt, illis utere, ſtudia ſunt, illa conſule, amicitia eſt, illa fruere.* Hæc ſunt, quæ noſter offerebat amicis, quia talia plurimi æſtimabat, nihil libentius accepturus, ſi quid ipſi foret accipiendum, quam quod promittebat, nec daturus lentius, quam promiſſurus, quia promittebat ea, quæ dare poterat, & fruſtra ſciebat promitti, quæ vel præſtare, ſi velis, non poſſis, aut ſi poſſis, non velis, dum utrumque ſcires, cum promitteres, quaſi tantum promittendi cauſa promitteres. Hinc libri ejus nullo prope ocio fruebantur, quaſi caſtrenſi diſciplinæ aſſuefacti, ut perpetuo labore exercitati nunquam haberentur inutiles. Aut enim dominus illos terebat domi, aut aliquis occupabat foris. Et ut boni militis ſigna non ſunt, nitor in cultu, aut in vultu, ſed potius ſqualor, callus, cicatrix, & totæ frigorum æſtus, pluviarum, vigiliarum, itinerum, pugnarum, ac reliquæ patientiæ militaris Ephemerides in ore, in manibus, in veſte: Ita *Gruteri* libros magis honeſtos vidiſſes nævis & attritu, quam novitate vetuſta, aut integritate ignava, aut in gloria decore. Quia tot illis utebantur pro ſuis, quot *Gruterus* habebat pro amicis. Sæpe libros aliquis ab ipſo & veniam petiit, quot tam ſæpe peteret: libros ille dedit, veniam non dedit, quia, inquiebat, nihil peccas, dum libros petis; ſed incipis opus habere venia, dum veniam petis, Nam hoc adverſus *Gruterum* peccatum eſt, non habere *Gruteri* audacter fiduciam. Salutantium præterea deſiderijs quam facillime occurrebat, nec majeſtatis nimius, nec familiaritatis parcus. Potuiſſes ſtatim vereri, ſtatim amare, ſtatim fidere, ſtatim audire aliquid ex antiquitate, ex bonis literis, ex hiſtoria, ex legibus. Inprimis autem hoc agebat, ut apud minorem ætatem oracula ſapientiæ miſceret, ut ſermones ſuos condiret ſalibus, & per eoſdem ſales infunderet valetudinem morum. Diſſerebat de ratione vivendi, quid in hoc ævo optimum, quid peſſimum, quid pulchrum, quid turpe, quid ſolidum, quid vanum eſſet. Conciliabat virtuti ſtudium, vitijs odium, literis amorem. Veteres Cupidinem aliquem commenti ſunt alatum, cæcum, pharetratum, incendiarium, ſagittarium; & his inſtrumentis omnibus nihil faciebat, quam amare. Quam ego vim in *Grutero* potius fuiſſe nimis certo ſcio. Nam quod illic fictum, hic factum fuit.

Vidimus; accepit fabula priſca fidem.

Alatus erat, quia ſupra ſordes volabat humanas: alatus erat quia per liquidum aera ferebatur pennis gloriæ: alatus arat, quia celerrimo curſu totum orbem, totam antiquitatem, tota ſapientiæ latifundia peragrabat. Erat & cæcus, ſed ita, ut juſtitia pingitur, dum fortunam non ſpectabat oculis, ſed animo virtutem; cæcus iterum, quia pauperi æque amicus ac diviti, amicior ſemper illis, quorum opes eſſent in animo, ut ipſi lumen. Hoc enim eſt in cæ-

citate

[illegible], etiam adversus [illegible], [illegible] bona [illegible] venia dicere licet, qui [illegible] & [illegible] ad impietatem, quibus [illegible]

[illegible]

Qui [illegible], & qui [illegible] Tarsenses [illegible] qui [illegible] hodie [illegible] habent, [illegible] & [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]
[illegible]

Atqui enim [illegible]. Aqua [illegible] [illegible], scilicet [illegible], scilicet [illegible] [illegible]. Nam & aquam hanc [illegible] quia multi perierunt in aqua [illegible] per aquam, [illegible] hoc [illegible] [illegible], [illegible] & [illegible] Leandrum illum, cum ad amicam nataret, [illegible] alia causa potuit mortuum esse, quam quod in aquis non [illegible]. Verum [illegible] sine joco dicam; interest aliquid inter Virtutem, & [illegible] Affectationem. Virtus simplex est, affectatio cum fuco; virtus propter sese in honore est, affectatio [illegible] virtus vult esse, affectatio videri. Cum vitates [illegible], fabrica [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] quod [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Democritus, [illegible] Heraclitus [illegible] dignus [illegible], qui semper flevit. Nulli affectationi [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] cum [illegible] non [illegible] [illegible] gaudet & [illegible] qui lacrymas [illegible], & [illegible], qui sua tristitia laetatur, & aliorum [illegible] [illegible], qui [illegible] probat, & [illegible] improbat, qui non sequuntur [illegible] maxime tamen ille [illegible] vel [illegible] austeritatem fingit, & sub persona [illegible]. Nec enim [illegible] [illegible], nec [illegible], non illam certe, quam [illegible] [illegible], & [illegible] quam vis [illegible] [illegible], sed aliquando, & [illegible] [illegible] menter stringit,

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] Benignitatem, hanc vero pro copiis suis haud [illegible] adversus illos, quibus ingenium erat [illegible] & nullum vitæ auxilium nisi alienum, quique plus animi quam viatici habebant ad virtutem, aut [illegible] patriisque bonis per odium Religionis expulsi, [illegible] Liberalis erat [illegible] erga Doctores Ecclesiæ & Scholarum [illegible] Quia enim *Gruteri* [illegible]

[illegible]

quid [illegible], quid sanctum satis erit, quod non hi tales [illegible], vio-
lent, invadant? Quæ dos erit satis [illegible], quam non tales aut attrahant in
suam rapinam aut consumant [illegible]? Nam nec [illegible] quid [illegible]
sit cogitat, [illegible] quid suum: ille habere vult quod habet, hic quod
non habet, uterque utrumque [illegible]. Nihil [illegible] Gruterus [illegible]. Et
quid deinde [illegible] ex [illegible] quæ modo dicta sunt,
quem in aliquo [illegible], illud omne [illegible] animo, quasi [illegible]
aut [illegible] ut exhiberet [illegible] posse
quam vellet. Eventus [illegible] expectare, hominis est. [illegible] tolerare,
viri. Et [illegible] Gruterus plane fuit singularis. Domi, [illegible]
calamitate [illegible], quantam quisquam [illegible], ut [illegible].
[illegible]
[illegible]. [illegible]
[illegible]
[illegible] Gruterum. Nullus [illegible]
quam ille, qui [illegible] conjuges [illegible], qui duas animas [illegible] & junctas ha-
buit [illegible]. Hic cum post [illegible] & dies [illegible]
[illegible]
[illegible], cum illud ipsum
[illegible]
[illegible]. Hoc [illegible] intelligi [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]. Si [illegible] Gruterus [illegible]
[illegible], sed quater eandem, & bis [illegible] graviorum. Toties enim
[illegible] mortalitas illi conjugium rapit, toties [illegible], toties viduum
egit, & ut semper alioquin fortis, ita nunc fuit quater fortissimus, cum illi mul-
tiplex & potens hæc calamitas injiceret manus, totoque impetu grassaretur ad
triumphum. Nec tamen ita contra mala sua stetit, ut statua [illegible]
[illegible], sed ferrum fuit circa pectus; non [illegible] dolore animus, sed nec sine animo
dolor, meminerat se maritum esse, sed non obliviscebatur se esse virum. Lu-
gebat uxores, sed [illegible] luctu non transibat [illegible]. [illegible]
ex illis una, dum [illegible] in porticu [illegible],
pedesque in extremos digitos, & totum corpus [illegible]
[illegible] in fenestra, præcipite superiore parte [illegible]
[illegible] ille quidem magnopere mortem uxoris doluit [illegible]
[illegible] sed post [illegible]
[illegible] impatientia [illegible], quæ plerumque cum corrige-
[illegible] mala sua corrigere vult Deum. [illegible] calamitates [illegible]
[illegible] beneficiis divinis. [illegible]
ob præterita bona gratias etiam ob præsentia mala [illegible]
[illegible]
[illegible]. Nullum igitur [illegible], dum [illegible]-
[illegible] gratulandi [illegible]
[illegible]
[illegible]

Nullum enim tantum malum illi obvenisse, in quo non [illegible] tantundem boni, ipsamque magnitudinem gravitudinis, sive [illegible] sive [illegible] temperavit, [illegible] ut Dei clementiae [illegible] Summi [illegible] quod [illegible] quod [illegible] a Deo. Nam & [illegible] a parentibus [illegible] videri [illegible] perfectus animus. Mortem ipsam [illegible] nec trepide circumspiciebat, qua [illegible] posset [illegible] quod [illegible] & [illegible] Quicquid enim [illegible] aut [illegible] sed [illegible] Extra mundum [illegible] effugere, & [illegible] a mundo [illegible] Gruteri responsio, quam super [illegible] dederat Heidelbergae. Cum enim [illegible] nondum [illegible] nostrum [illegible] nulla [illegible] ac specie [illegible] sed [illegible] quid [illegible] Quibus ille tandem respondit, *Nullam [illegible]*. Atque hoc [illegible] illud dictum quod [illegible] in Aula, & ad [illegible] Principem [illegible] cum risu exceptum est, quia [illegible] non ita [illegible] quam Gruterus dixisset, *[illegible] malo [illegible] ut [illegible] commodius [illegible]*. Sed bene Grutero [illegible] quod optimus Princeps [illegible] huic fabulae prius fidem [illegible] quam Gruterus [illegible] Ad quas cum [illegible] Principis [illegible] Gruterus, an illud [illegible] negavit [illegible] quo Princeps [illegible] verei [illegible] Nam [illegible] sed [illegible] rationem, quae [illegible] Id quod in aulis fieri [illegible] & [illegible] Principes [illegible] & ut domino [illegible] faciant. Experimento [illegible] in [illegible] maximam partem [illegible] quos [illegible] Marsyae, & apud Potentes [illegible] indignis [illegible] & literati & [illegible] sapientes. [illegible] & honestas [illegible] jurantes [illegible] quicquam [illegible] qui doctrinam [illegible] attingunt. [illegible] non solum [illegible] sed & [illegible] quisquis imaginem aliquam [illegible] removet [illegible] ut [illegible] virtutem ipsi. Pingere [illegible] & [illegible] gravitergue [illegible] tate.

[illegible] mortales, & ob hanc ipsam [illegible] [illegible]. Propterea tam pauci sunt, qui [illegible] Rempublicam & [illegible] rationem intelligant. [illegible] in tam [illegible] homines. [illegible] & domus [illegible] Reginae [illegible] habeas [illegible] [illegible] ut [illegible] quam [illegible] [illegible] [illegible] in principium vitae [illegible] [illegible] omnium [illegible] bona. [illegible] Si tamen [illegible] in terris [illegible] [illegible] scribebat [illegible] dicere

[illegible]
[illegible].

Nam gloriam ingenii [illegible] [illegible] qui hoc [illegible].

E[illegible] sed [illegible]. [illegible] & [illegible] quantum Poetae [illegible] Romano esset satis, & ceteris Philosophorum non parum. Et [illegible] per ludum [illegible] codicillis inferebat. Ut [illegible] quibus amicis gratulatus est, non attingam, sola *[illegible]* [illegible] [illegible] Veneris [illegible]. [illegible] [illegible]. Quod si [illegible] *[illegible]*, [illegible] [illegible] [illegible] sed etiam [illegible] Jani [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Nec illum [illegible] aut tangavit [illegible] [illegible] tam [illegible] [illegible] [illegible] Romanus [illegible]. [illegible] intervallis [illegible] & [illegible] [illegible] peregrinatio [illegible] & [illegible] & [illegible] [illegible] quod [illegible] & [illegible]

tem-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

IUVENIS THRASO
INFAMIS PARRICIDA
CRATERO SENI
INNOCENTISSIMO VIRO
QUOD FACERE VOLUIT
PARIETI FECIT.

[illegible]

[illegible]

[illegible] ... fruſtra ... [illegible] ... & Frater [illegible]

[illegible]

[illegible]

DIXI.

[illegible]

JANUS GRUTERUS

Per Anagram.

GRATUS IN VERSU

G [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Sam. Rokenbomius.

IN EJUSDEM OBITUM.

P [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Tu

Tum ego, [illegible] Camoenis?
Et [illegible] Latina [illegible]?
N[illegible] [illegible]
[illegible]

Hugo Grotius.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Thomas Lansius.

S C R I P T A.

- [illegible] 1590. in 8.
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible] in 8.
- [illegible] in 8.
- [illegible] 1604. [illegible]
- [illegible] in fol.
- C. Sallustii Crispi [illegible] in 8.
- Panegyrici [illegible]
- [illegible] 1639. in 4.

C. Velsi[illegible]

[illegible]

JULII CÆSARIS LAGALLÆ PHILOSOPHI ROMANI VITA,

A LEONE ALLATIO Conscripta.

Clarissimo Doctissimoque Viro Guidoni Patino Bellovacensi, Doctori Medico Parisino & Scholarum Censori meritissimo,

GABRIEL NAUDÆUS *S.P.D.*

I[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] Non. Maii, MDCCXLIV.

JULII

JULII CÆSARIS LAGALLÆ

V I T A.

JULIUS CÆSAR LAGALLA in oppido Padula Lucaniæ Provinciæ, non despiciendo loco, patre Roberto, matre Victoria, ingenuis parentibus, anno MDLXXI. ortus est. Robertus eodem oppido, Bernardino patre natus, Jurisconsultus totius Provinciæ celeberrimus, gravissimis negotiis sub Philippo II. Hispaniarum Rege decernendis curandisve præponitur. Victoria mater in Buxento, ejusdem Provinciæ civitate, splendore natalium nobilis, familia Rosa patrem habuit Joannem, Jurisprudentiæ scientia illustrem, cum summo imperio Bisiniani Regulorum totius ditionis Præsidem, avunculum Petrum Antonium Pansam, ab eodem Hispaniarum Rege, toti Siciliæ Regno citra Pharum. & à Pio V. Pont. Max. Latrunculatoris potestate, universæ jurisdictioni Ecclesiasticæ adversus facinorosos homines præfectum. Duos habuit germanos fratres, ætate majores, Joannem Baptistam primum, & Joannem Vincentium alterum, quorum uterque in Salernitano primum gymnasio, sub Pyrrho Alfanio, & Angelo Spannocchio, deinde sub eodem Pyrrho & Jacobo Gallo, in Neapolitano, Jurisprudentiæ studuit, ubi & Doctoratus laurea fuit insignitus. Ipse Julius omnium natu minimus, cum in patria Grammaticæ, & humanioribus literis vivaci ingenio, tenacissimaque memoria feliciter operam dedisset, undecimo ætatis anno, ad majorum nobiliorumque disciplinarum studia capessenda, invito patruo Hieronymo Lagalla, sacerdote frugi, in cujus tutela tum ipse, tum fratres, post parentum obitum erant, Neapolim profectus est. Maximis inde conatibus vehementissimoque animi ardore a Julio Stillabota Augustinianæ Familiæ, ex eodem oppido Padulæ tyrocinia Logices excepit: à quo postmodum, veluti ad majora subsellia transiens, sub Francisci Antonii Vivoli Neapolitani disciplina Aristotelicæ Logices præcepta hausit, & Peripateticæ Philosophiæ rudimenta decerpsit: post quæ apud Bernardinum Longum in Philosophiæ arcanis delibandis percipiendisve multis annis assiduus curam atq; operam collocavit, ita ut quantumvis adolescens adhuc esset, gratus inter omnes condiscipulos haberetur, judicareturque apud eundem præceptorem, & vegeto & maturo ingenio præditus, non sine aliorum livore atque invidentia. Consequutus Philosophiæ peritiam, Medicinæ sub clarissimis præceptoribus in eodem Gymnasio vacavit & confectum jam senio, quique paulo post profitendi munus deseruit Joannem Antonium Pisanum, Neapolitanum Medicum & Philosophum eruditissimum atque elegantissimum audivit, & paulo post Hieronymum Pulverinum Neapolitanum pariter, in medicinæ praxi summo-

pere laudatum, cujus doctissima ac saluberrima extant monumenta, de medendis humani corporis morbis, à quo primum eam Medicinæ partem percepit. Suprema demum documenta hausit à Cæsare Scanapeco, viro incomparabilis doctrinæ, probitatis judicii, & singularis in re Medica experimenti, cujus tanta fuit apud Neapolitanos auctoritas, ut ejus monita, & prædictiones tanquam oracula haberentur, ac tantæ in eum congestæ sint opes, ut centum millia aureorum in duobus tantum Nosocomiis, propriis in medendo stipendiis comparata testamento legarit. Post perfecta Philosophiæ, ac Medicinæ studia, initiatus (quod in urbe Neapolitana frequens est) laureæ gradu, in explicandis tum ex Philosophia, tum ex Medicina particulis, & morbi lateralis curatione coram Hieronymo Provenzalio, qui postea fuit Clementis VIII. Medicus, & Archiepiscopus Surrentinus, & Hieronymo Caro, ad id ab Archiatrorum Collegio deputatis, tantum doctrinæ, eruditionis, ac vegeti ingenii specimen dedit, ut habita ejus rei in Collegio commemoratione, decretum ilico fuerit, Doctoratus lauream, & reseratis januis, & nulla pecuniarum solutione, quæ dupla ad id deponi solet, illi tribuendam. Præficitur mox, suadente ad id & hortante Bernardino Longo, qui de eo miram spem conceperat, toti Pontificiæ classi medicus, penultimo Sixti V. anno, cum decimum octavum vix suæ ætatis attingeret: & eo quidem consilio, hoc illi persuasum à Bernardino fuerat, quo haud diutius illo in munere permaneret, sed eo tanquam transitu ad urbem Romam, totius orbis emporium uteretur. Multis interea rationibus id Scanapecus, alter Medicinæ præceptor, illi dissuadere, suam operam in Neapolitana urbe polliceri, ubi illustrem, & magis fructuosam posset medendi artem experiri. Sed quis currentem jam animum impediret, magnis cogitationibus adactum? Quis elatum ingenium, veræque laudis incitamentis excitatum deprimeret? quis præceps retro ageret? Consilium probavit sibi à Bernardino Longo datum, tentandi sui cupidus in Urbe omnium prima. Scanapecus ipse cum non posset illum à sententia dimovere, literas, quæ illi propter auctoritatem scribentis magno usui fuere, ad Antonium Cardinalem Saulium, Ducem totius Pontificiæ Classis, dedit, quibus testabatur se optimum misisse inter suos discipulos alumnum, ac proinde commendatum haberet, & carum. Ergo, soluta ex Neapolitano portu Classe, cum Horatio Lexario Joannis Andreæ Auriæ sororis filio, qui tunc Cardinalis vices in Classe exercebat, Centum cellas appulit: è quibus postmodum, peractis hibernis, quam nondum prius viderat, Romam venit pridie profesti Ascensionis Domini: ibi salutato Saulio, de accipienda laurea in Romano Gymnasio cogitavit. Quapropter statim ad Antonium Rigum Pontificium Medicum, & Archiatrorum principem, se contulit, & aperto consilio, soluta pecunia, quæ ad id opus necessaria erat, acceptis (ut vocant) punctis ordinariis, die insequenti, quod Ascensionis profestum fuit, Doctoratus insignibus in Philosophia, & Medicina decoratus est: admirantibus Archiatris in adolescente adhuc, qui nondum decimum nonum egressus esset ætatis annum, tantam esse & rerum varietatem, & soliditatem doctrinæ. Paulo post a Donato Antonio Sanctorio, singularis eruditionis atque probitatis viro, curandæ valetudini Julii Antonii fratris, Cardinalis Sanctæ Severinæ non doctrina solum, & usu rerum, verumetiam Ecclesiastica disciplina, & sanctitate eminentissimi, destinatus,

ſtinatus eſt; cui perſpecta adeo ejus ingenii vis eſt, ut non erubuerit, pro re nata, ipſum Medicum Clementi VIII. proponere; quem ſola viri nimium recens ætas detinuit. Interim cum in publico Romano Gymnaſio ſubſellium vacaret Logicæ facultatis docendæ, munus hoc pro illo à Clemente Pontif. Cardinalis idem impetravit, in quo novem continentibus annis ſe exercuit. Accerſitus intra id tempus auctoritate Franciſci Piccolominei, poſt obitum Petrellæ, ad Gymnaſium Patavinum: quo, Cardinale ipſo repugnante, cui operam etiam in medendo navabat, non acceſſit. Interea variis in diſputationibus, ac publicis converſationibus, ſui ingenii ſpecimen præbuit. Potiſſimum vero enituit in ſacris orationibus, quæ ante ſummum Pontificem recitari conſuevere; quarum quatuor ad Clementem habuit; unam die Cinerum in Templo S. Sabinæ: alteram in ſeculari anno Jubilæi, primo anni die, quo dictus Pontifex Portam Sanctam aperuit: tertiam de Aſcenſione, in Templo Vaticano: quartam de Sanctiſſima Triade in Sacello Pontificio, Clemente, graviſſimo, & exactiſſimo judicio, ſemper probante. Paulo poſt, cum Philoſophiam qui prælegeret in eodem Gymnaſio defeciſſet, duobus jam exactis annis, nullo ex iis, qui proponebantur Clementi, probato, cum nulla ipſius interceſſiſſent ſervitutis obſequia, nullus ambitus, nulla Principum gratia; quin cum nihil tale ipſe cogitaret expectaretve, corporis & animi angoribus male fractus, ſingulari beneficentiæ exemplo, ſponte, & motu proprio, ut dici ſolet, tali provinciæ obeundæ aptiſſimus judicatus à prudentiſſimo Principe, muneri diu à pluribus expectato præficitur; in quo poſtmodum conſtanti labore, & pertinaci ſtudio uſque ad annum quinquageſimum tertium ſuæ ætatis perſeveravit. Perſpectum deinde eſt, Clementem diu verſantem animo cui deferendum eſſet negotium tam arduum, qui & ejus dignitatem ſuſtineret, & munera perſolveret, à Bernardino Biſcia Aulæ Conſiſtorialis, ut vocant, Advocato, atque eo tempore Collegii Præfecto, viro, & majorum gloria, & doctrinarum laude, & eruditionis præſtantia in Romana aula, nemini ſecundo, ut illud Cæſari, adhuc inſcio præter ſpem omnem, & expectationem committeret, nolentem, lubentemque deductum fuiſſe. Sane Hiſtoriarum monumentis compertum eſt, Bernardini majores ruentis Italiæ cardines extitiſſe. Cum enim ad Tranum, Trajanopolim olim dictam, à Trajano Imperatore conditam, miles Italus ab hoſte multis contumeliis affectus, pro patrio decore, æquo in campo libenter ſe pugnaturum obtuliſſet, de communis conſilii ſententia à Nemurſio, & Conſalvo Ducibus, fide atque obſidibus utrinque datis, & pactis jurejurando conſtitutis, campo inter Barolum, Andriam, & Quaratam, modicis ſpatiis, ne pugna diutius traheretur, circumſcripto, ex Gallico genere tredecim equites undique delecti ſunt; totidemque Itali præſtantiores illuſtrioreſque, poſcebat convenire, qui alacri poſtea certamine victoriam, æternumque nomen ſibi & Italiæ compararunt. Inter illos, Romani Joannes Capocia, Hector Juvenalis, & Joannes Bracalon qui Biſciam Familiam, ac ipſum Bernardinum (Laudonia namque Bracalonis filia honeſtiſſima omniumque virtutum genere conſpicua muliere Bernardinus erat prognatus) præcipuo virtutis militaris exemplo, triumphalique ex integra nationum gloria illuſtravit. Et profecto dignus erat, qui juſti exercitus animos gerebat, juſtis exercitus honoribus, de juſto exercitu triumpharet. Neque

Bernardini fama humilior in pacis concordiæque studiis extitit. Multa is acri, solerti que ingenio in administranda Republica laudabiliter inventa, efficacis prudentiæ impetu, non sine maximo civium commodo peregit: multa scripsit fœlicis ingenii monumenta; quæ cum edi publice interfit, ejus humanissimum filium Lælium, virum, præter raram in rebus sacris & Juris prisci ac recentioris scientia eruditionem, vera pietate, prudentia, animi magnitudine, candore, in Rempublicam charitate, benevolentia, & æquitate præditum, & virtutis paternæ, sicut & rerum hæredem, assiduis crebrisque precibus rogatum, à me adductum iri spero, ut præclaros illos prudentiæ fœtus in vulgus edat, publicique juris ut fiant, pro suo in literatos studio patiatur. Bernardinus itaque Cæsaris ingenium viresque cum haberet exploratas, ne Rempublicam fraudaret, Pontifici consilium suum de eligendo Cæsare, reique rationem omnem exposuit. Hoc laboris onere suscepto toto pectore, atque indefesso labore nec vulgari eloquio etiam ipsis quandoque adversis Musis, Peripateticam Philosophiam exhibuit auditoribus, non difficultatum ambagibus, & sententiarum tenebris involutam, sed claram jam & patentem ab auctoris quem declarandum susceperat, doctrina, nisi Christiana pietas aliud moneret, nusquam recedens. Quæ enim aspera jam & inaccessa, vel interpretum injuria, vel malignitate temporis, vel quod sæculi hujus vitium est, delicatioris stomachi, & à quovis alieni labore inertia videbantur, apertis verborum luminibus, ex veterum Peripateticorum declarationibus, quibus uti & rationi magis, & veritati consentaneis, enixe insistebat, plana, & levia, ideoque grata & tempestiva proponebat. Diutius studiosorum hominum animi dubitarunt, vis-ne & acumen ingenii, & sententiarum sublimitas, an eloquentia ipsa, modusque rerum tradendarum facilis, sed non vulgaris; elegans, sed non obscurus; gravis, sed non tumens, in Cæsare præstiterint. Quare omnes uno ore in hoc convenere, ut omnia admirarentur, ac veluti quid divinum & natura humana superius laudarent ac colerent. Aristotelis & Platonis dogmata, sententiasque omnes ita in promptu habebat, ut sæpe sæpius, parta occasione paginas integras & capita sine ullo librorum adminiculo fideliter, nec uno verbo inverso ex memoria recitaret: idque & non multis antequam excederet diebus, in Socratis Apologia & Euthyphrone, Platonicis Dialogis, contigit: quos paucis exceptis, quæ Dialogi potius introductio, quam Dialogus sunt, nulla immutata serie, neque sententiarum, neque verborum, integros per intervalla memoriter habuit. Quod & in aliis auctoribus, quos semel legerat, usu venisse illi compertum est. Ita ut nunquam ad Syllabos, aut rerum catalogos cum libris expressos recurrerit; ridebatque eos, qui tam labili, nec veraci fundamento, ita fidunt, ut ingenio vel lucem, vel opem addi posse præsumerent. Hinc factum est, in tam varia atque continua librorum lectione, nihil ut ille excerpserit, scripseritque alieni laboris. Ea tamen firmatus rerum memoria, nunquam ex aliis, aut publica enunciavit, aut scriptis tradidit, quod in proprio auctore, tanquam in fonte oculatus ipse prius non viderit: Nec Cathedram ascendit imparatus, sed prævijs labore, studio, lectione, ac consideratione summa. Itaque nemo in laudandis fidem, nemo in exponendis diligentiam, nemo in tradendis auctorum sententiis solertiam accusavit. Hoc ingenii acumine ac dexteritate, multa molitus est, multa aliis intentata aggres-

aggreſſus, felici exitu aſſecutus, promptus ad inveniendum, ad diſponendum ſerius, facilis ad eloquendum, atque opportunus; ad ſcribendum tamen ineptus, & ſegnis, ideoque etſi multa ingenio ſuperavit, & collegit, tædio tamen ſcribendi, ac ſegnitie, ut amiſſa, ruerent, non parvo ſtudioſorum damno, paſſus eſt. Suadentibus amicis, ut ad ſcribendum induceret animum, neque vinci ſe à ſimili labore permitteret, pollicebatur ille quidem, & cum unum vel alterum caput ſcripſiſſet, abjecto longius calamo, morbum corporis, oculorum aciem, dolorem capitis, vel quid ſimile cauſabatur. Et profecto characteres ejus ineptiſſimos, ſcriptionis lineæ diſtortæ excipiebant, ut difficile eſſet, cum in finem unius perveniſſet in parto dextera, principium alterius in læva, niſi digito retrogrado ducente, invenire; & ipſe etiam, qui ſcripſerat, id haberet negotii, ita ut dum is ea legeret, in riſum effundi cogeremur, & ille etiam ridens, mirum id eſſe diceret. Cum enim ipſe varios ſcribendi modos compertos haberet, primum à ſummo dextro ad lævum latus deductum, qui erat vetus Hebræorum: Secundum à lævo ſummo ad dextrum, qui eſt jam fere omnium præterquam Hebræorum & Sinenſium: Tertium ex utroque mixtum, ſed à læva incipiens, qui fuit recentior Hebræorum, & antiquus Græcorum, & Latinorum: Quartum Sinenſium, & aliorum, qui à ſuperiori parte linea recta ad inferiorem feruntur; neminem ſe vidiſſe dicebat, qui à ſummo ſiniſtro ad imum dextrum, lineas duxerit, ſed ſe primum illius inventorem eſſe ſcriptionis: & eo magis, cum illius ſcriptio, figuris hieroglyphicis conſtaret, quidvis aliud præ literis, notantibus. Quare & pauciſſima ſcripſit, & quæ ſcripſerat, ab eo ſolo, difficulter tamen legi potuerunt. Quod ſi ſcriptio ingenii facultatem & alacritatem ſecuta fuiſſet, multa jam extarent ejus monumenta, quæ ejuſdem tædio perierunt. Utut tamen fuit, ſcripſit libros tres De immortalitate animarum, ex opinione Ariſtotelis, annum agens quinquageſimum. De Phænomenis in orbe Lunæ Phyſicam diſputationem. Et De Luce, & Lumine, Aloyſio Caponio cardinali celeberrimo conſecratum. De Sympathia & Antipathia rerum, ad defendendum unguentum, quod vocant Armarium, ſive magneticam curationem, à multis temere oppugnatum, & tanquam ſuperſtitioſum damnatum. Quod ipſe ſine ulla ſuperſtitione expertus, verum & legitimum eſſe compererat, & hoc vi, facultateque rerum naturalium, quarum nobis virtutes ignotæ. Paraphraſim in Ariſtotelis libros de Inſomniis & Divinatione per ſomnum. Tractatum de Cometis, occaſione cujuſdam Phænomeni, Romæ viſi ſupra montem Pincium, die 1 on Novembris, 1613. Diſputationem de Cœlo animato, noſtra opera publicæ utilitati editam Typis Vœgelianis, anno 1622. Heidelbergæ; dum palatinam Bibliothecam, à Sereniſſimo utriuſque Bavariæ Duce Maximiliano S. R. Imperii Archidapifero, & Principe Electore, Heidelberga capta, ſpolium factam, ultra Trophæum Gregorio XV. Pont. Max. donatam, Romam advehendam, ſummis laboribus, & periculis curabamus. Plurimas orationes, inter eas præcipue, de ſanctiſſima Triade, De laudibus Leonis X. De laudibus Philoſophiæ. Hieronymi item Pontani Philoſophi inſignis, cui in Cathedra ſucceſſerat, diſputationem De Immortalitate animi humani, juſſu Cardinalis Sanctæ Severinæ edendam curavit. Alios tractatus & opuſcula, videlicet De Philoſophia naturali, ſupernaturali & ethica, juxta dogmata

Ariſto-

Aristotelis, & Antiquorum. De Incantationibus, fato, libero arbitrio, & prædestinatione, contra Pomponatium. De nutritione, & augmentatione. De speciebus intelligibilibus. De Anima commentarios, morte præventus, partim non absolvit, partim scidit; quod non arriderent, nec ultimam posuisset manum, Vulcano commisit. Fragmentum De speciebus intelligibilibus, à fato; incendioque salvum, ne studiosos fraudare videamur, cum aliis edemus. Unus est in omnibus dicendi modus, eadem methodus, non dissimilis exponendi ratio, &, ut uno verbo omnia complectar, universa parentis effigiem præ se ferunt. Furioris sermonis sectator, semper orationem variis figuratam luminibus, moderate tamen, & graviter, cum per res ipsas licet, exornat. Ratiocinationibus, & argumentis, quibus adversarium pellit, prosternitque, densus; nec ab eruditione tanquam severus Philosophus abstinet; ludicra ac puerilia aspernatur, veritatis amator, ipsa naturæ adyta penetrat, indeq; veritatem extractam solidis rationibus aperit. Non defuerunt qui illum in referendis aliorum opinionibus ac sententiis tanquam prolixum: at ubi verbis opus erat ad rem subjectam enarrandam, nimis arctum accusarent, vitioque illi verterent, quod multa difficilia & ardua, non ex propria sententia, sed ad ostendendum ingenii acumen, aliter ac res forent, protulerit.

Fuit habitu corporis succulento & sanguineo, ita ut sæpius, intra eundem annum, magnam sanguinis copiam mittere cogeretur, in gravissima pericula ab ejus redundantia conjectus ventre protuberanti, colore semper florido, oculis prominentioribus, auribus mediocribus & decore efformatis, fronte nec nimis arcta, nec nimis ampla: dentibus minutioribus, solidis, ac nitidis. Vini aliquantulum avidior fuit, tum ob bilis copiam, qua abundabat: tum ob animi agitationem, qua facile æstuabat: Ita tamen vina appetebat, ut à generosis & dulcibus quam maxime abhorreret; tantum enim acidioribus, adstringentibus, & oligophoris delectabatur. Nec propterea unquam ob quemlibet vini potum, negotiis vel studiis impediebatur; quinimo, & à prandio, & à cœna lectitare semper pro veteri instituto, jam inde à pueritia, cum primis literis operam daret, solitus, morbosam juventam & præproperam sibi mortem paravit. In victu mirum est dicere, quantum sobrius fuerit, pane ac vino apprime contentus, carnium minimum avidus, ita ut vix bis, aut ter in hebdomade ipsis vesceretur: ovis non multum tribuebat; caseo magis delectabatur; insensissimus multitudini ferculorum, raro, ut alterum degustaret, adduci poterat. Multis ante obitum annis, acetarii aliquid, & parum casei tantummodo, vel fructum aliquem in deliciis, & pro lautissimis eduliis habuit. Sæpissime una tantum, aut duabus, ad summum, panis buccellis, & vino contentus erat. Brevis somni, & laborum patientissimus, quousque per gravissimos morbos illi denegatum non fuit. Ingenio acri, elatiori, & injuriæ impatienti, cæterum Latinis disciplinis maxime accommodato, ac Philosophiæ potissimum naturali, cui semper studuit, ut ejus monumenta testantur. Eloquio fuit vehementi, ita ut etsi pacate loqueretur, & cum viris magnis, imperium quodammodo præ se ferret; liberiore dicendi audacia, nulla habita ratione, vel personæ, vel temporis, vel eventus, dum se læsum existimaret, & vera loqueretur; quibus rebus magnam sibi invidiam concitavit. Pecuniarum nullum

nullum ei fuit studium; quod enim habebat hilariter inter Amicos impendebat, acerrimus avaritiæ hostis, quam homine libero indignam dictitabat. Addebat etiam nescio quæ ex severioris austeræque Philosophiæ arcanis, Paupertatem Philosophiæ vernaculam esse. Omnia flagitia, & culpas divitiarum alumnas, virtutes paupertatis: ab eaque enutritos esse quoscunque laude aliqua insignes miramur. Civitates ab ea, Respublicas, Imperia fundata. Tandem, neminem pauperem esse, qui quantum vult, habet: idque hominis animo æstimari. Cupidinem multa acquirendi, inopiam esse; Divites alii visos, sibi ipsis non fuisse: Pauper enim homo sit appetendi egestate: dives, quærendi satietate. Tenacissimus amicitiæ, quam neque ex gravissima occasione scidit, ad iram vehementius incitatus, quæ tamen brevi interposita mora, vel levi ab lædente satisfactione accepta, statim defervesceret. Constantissimus veritatis assertor, & capitalis hominum mendacium hostis, quos destruere civilem vitam, ac mendacium esse vitium servo, & pessimo dignum, inter disserendum affirmare consueverat, ac propterea nunquam didicerat assentari. Antequam Cardinalis Sanctæ Severinæ e vita discederet, ipse in penates privatos secessit, ac primum multis annis in Exquilino Colle, deinceps in Quirinali, ubi & vita functus est, & hæc, quæ extant ipsius monumenta, conscripserat in Ædibus familiæ Grimanæ, vixit, aeris claritudine, & subtilitate admodum delectatus. Ibi dum degeret à Sigismundo III. Polonorum & Suecorum Rege, accersitus, ut ei operam suam Medicam in Polonia præstaret, datis literis ad Abbatem Bartholomæum Prociscum, tum Neapoli Regis negotia agentem, ut quamcunque vellet illi pecuniam Romæ persolveret; Obsequi Regi invictissimo non potuit, morbo, quo ægre conflictabatur, impeditus, & ulcere in vesica tunc primum enato, ex quo Amici certissimam illi mortem ob ingens frigus, quod ulceribus maxime est inimicum, antequam eo perveniret, comminabantur. Posthac à Petro Aldobrandino Clementis VIII. fratris filio, literariis exercitationibus, quibus ipse, erudita hominum corona, inter prandendum summopere delectabatur, præfectus fuit. Aderant continuo Joannes Mattheus Caryophilus, Marcus Antonius de Prosperis, aliique; sed hi potissimum Julio, primus propter arrogantem de se opinionem, & alios contemnendi libidinem odiosus; alter ob facundam, placidam, & plane urbanam facetamque consuetudinem summopere gratus. Cum aliquando de quæstione Philosophica disceptaretur, nec Antonius cum Caryophilo conveniret, Caryophilus, suberuenta facie, namque eam bile accenderat, clamoribus domum implere, mirari viri ignorantiam qui quo magis literis incumberet, eo magis intellectu ac cerebro indurescere, se omnia optime callere, & uno die plura percurrere, quam Antonius vel alii pluribus diebus. Tum Julius; verum Caryophilus ait. An non vides Antoni dum tantum unam paginam percurris, uno eodemque tempore Caryophilum ambas (erat enim luscus, & utroque oculo, hac atque illac videre videbatur) percurrere? Alias dum nimis vocem in disputationibus efferret, atque nulla causa astantium aures contunderet: Quid id est, ait Caryophile? Si jejunus es, stolidus es; si pransus, jam ebrius obgannis. Sic etiam cum quidam inter convivandum, uxoris flagitiis famosus, argutaretur, & distinctione partium urgere videretur. nam dicebat, est vel hoc, vel hoc; si hoc id erit; si hoc, aliud erit: & Anto-

nius,

nius argutiola implicaretur; Julius dixit: Quieſce Antoni, argumento huic reſponderi non poteſt, cornutum eſt. Cum eodem Aldobrandino aliquandiu etiam Taurini fuit, dum Cardinalis apud Sereniſſimum Sabaudiæ ducem, ſibi amicitia conjunctiſſimum, degeret.

Obnoxius fuit difficillimis morbis à capite, hepate, renibus, & veſica, antequam triceſimum ſuæ ætatis annum egrederetur: moleſtiſſima tamen accedit ſalſa & acris diſtillatio, à capite, per occipitium, & ſpinam, ad renes, veſicam, & os ſacrum deſcendens; ex qua excitatum ulcus acerbiſſimum, quo is ſumma patientia, multis annis exagitatus, tandem maximis doloribus ſtranguriæ, & dyſuriæ inchoatis, mox in alios atque alios morbos prolapſus eſt. Morbus etiam inde aggravatus. Nam ut diximus, Taurini degens, cum cerea fiſtula impeditum ſibi urinæ curſum procuraret, fiſtula media rupta in veſica delituit. Cum id communicaſſet amicis & periculum ſibi imminens ex ea, ſi non extraheretur, audiſſet, ſtatim ad fabrum ferrarium, eratq; is Horologiorum artifex, profectus, poſtulat, ſi poſſet ita inſtrumentum conficere, quod introiens partium extremarum hiatu, quidquid obviam fuerit, apprehenderet, apprehenſumque ita teneret, ut nunquam dimitteret. Faber ubi ſe id facere poſſe, juratus etiam aſſeruit, rem illi totam indicat; ille quam diligentiſſimè, quod promiſerat, effectu etiam comprobat. Tum Cæſar ferro per foramen, unde urina exit, in veſicam intromiſſo, fiſtulam arripit, arreptamque inde evellere, vel ſi una cum ipſa animus evellendus eſſet, conatur. Sed cum non extrema ſui parte ſed media eſſet apprehenſa, ideoque circumvoluta, & in molem aucta quam nec foramen caperet, etiamſi duplo largius eſſet, difficulter extrahitur. Ille nihilominus ſtrictis dentibus ferrum, quanta poterat vi, evellit unaque cum ferro, non ſine dolore atrociſſimo, & inconſolabili vulnere fiſtulam, quod magis ac magis indies auctum, majores quoque excitabat dolores: hinc humorum fluxu moleſtiſſime hominem pertractabat, De qua cum Romæ inter medicos conſuleretur, omnes in ea ſententiam abierunt, alio humorem, idque cauterio, quod carnem perforaret, corrivandum. Dum Chirurgi moliuntur, & uncis ferreis carnem auferre ſtagunt, ut ignito ferro aditus patentior, ac ſecurior fiat, Julius eorum ſtudium irridens, ex ſolutis forcipibus, digitis carnem comprimens ſumenſque, ad id ferro ignito ipſe ſibi vulnus inflixit: indeque ferro elato, adhuc digitis carnem ſemiuſtam tenentibus, funiculum cera illitum foramini ingeſſit, ſuaque manu adaptatum ita compoſuit, ut Chirurgis opus non eſſet. Exhorruerunt omnes facto, ipſeque qui aderam, aſpectum ita crucem non ſuſtinens, foras proripui me. Poſtmodum rogatus an doluiſſet, hominem fortem dolorem non capere, dixit. Tum ipſe: At hominem fortem inſenſilem eſſe non puto. Homo, reſpondit, voluntate inſenſilis ſit: dum modo velit, puncturas exterarum rerum non ſentit. Alterum poſtquam addidero de hiſce, dicendi finem faciam. Sanguis ob imbecillitatem valetudinis mittendus eſt: adeſt Chirurgus, nudatum brachium ligat, adverſis digitis confricat, dum venæ tument, lanceolam ſumit. Verumtamen cum ob ſucculentum corporis habitum venæ non ita per ſe agnoſcerentur, ad inferendum vulnus dubie ſe conferebat. Id ut vidit Cæſar: An fremis? ait, & hæres? A mittendo ſanguine longe timor arcendus eſt, & Chirurgus hac ſe ratione, ut recte id

faciat,

faciat, componere debet. Simulque è Chirurgi manu lanceolam capit, & ſine alia cunctatione venam ſecat, & dum altero digito os venæ comprimit, ut habeat ſuam lanceolam Chirurgo innuit & poculum admoveri jubet. Admotum eſt, excepit, quantum æquum erat excipere. Obligato tandem vulnere, è ſede ſe movet, & ambulat. Multo plura referre poſſem, ſed hæc ad ſuccatum, ſuique potentem animum comprobandum ſint ſatis. Suam ipſe corporis conſtitutionem, ægramque valetudinem *lib.3. de Immortalit. anim. cap.* 5. his verbis ita proſequitur. Nihil magis, quam litterarum ſtudium & potiſſimum ſpeculatio calorem vitalem diſſipat, morbos accerſit, vitam breviorem reddit. Quod ipſemet malo meo edoctus fateor, qui naturæ beneficio, validiſſimis donatus membris, habitu totius corporis vegeto, humido, ac pene athletico, cum temporis injuriis diutius luctari, uſque ad ultimam ſenectam, & facile ſuperare, aut eludere potuiſſem, niſi his ſtudiis diſtentus, quibus tamen vacaſſe non piget; quamvis ab illis adeo attritus fuerim, ut viginti jam abhinc annis, variis ac difficillimis morbis implicitus ſim, crebris potiſſimum febribus; ſed perenni à capite ad ſubjectam ſpinam, ac renes diſtillatione, qua inceſſanter & ſine ſpe ſalutis affligor, ob intemperiem in cerebro jam contractam ex evaporationibus, intempeſtiva ſed neceſſaria ſpeculandi aſſuetudine excitatis, & quinquageſimum vitæ vix attingens annum, adeo effœtis ſum viribus, ut ſemel in die cibos ſumere cogar, & eam in cæteris ſenectutem experiar, quam vix ſeptuagenarii conſueverunt. Paucis antequam è vivis excederet menſibus (quod tam verum eſt, quam mirum) quadam animi rerum futurarum præſagitione ita ferebatur, ut imminentem mortem prævideri, aliiſque prædixerit, & omnibus clariſſimo teſtatam argumento confirmarit. Locum enim ſibi ad ſepulturam aptum munificentia Patrum Carthuſianorum conceſſum, elegit & marmoreo lapide erecto, quid de rebus humanis ſentiret, quodque profectus ex pertinaci, continuaque veræ Philoſophiæ lectione habuerit, exſculptis literis patefecit. Quid inde? Rebus compoſitis, pacatoque animo, ingenti deſiderio expoſcebat, ut ſolutus corpore, Deo viveret. Et ne quid ageret inconſulto, quod & illi vitio verti poſſet, totum ſe Deo dederat & Michaeli Giſſerio quem ſemper magni fecerat, pietatis, doctrinæ, ſingulariſque probitatis ergo, commiſerat. Quare ad illius dicta, quaſi oracula, præceptaque divina ſe informabat, præque illius monitis, cætera omnia flocci pendebat: quod & paulo ante quam moreretur notum omnibus opere ipſo effecit. Cum enim in graviſſimis illis, atque atrociſſimis doloribus à Giſſerio inviſeretur, torteque inter loquendum de cubili, in quo ægrotabat, ſermo incidiſſet. Giſſerius, libero ut erat ingenio, placidis verbis ſignificavit, ſe illud minime probare, quod obſcurum nimis, nec aeri obvium, ideo halitus in eo interceptos, ac preſſos in perniciem ducere, minarique exitium; quamobrem conſuleret ipſe, ut in alium locum patentem magis, & lucidum transferri ſe curaret. Obmutuit, imperiumque corde ſervatum, poſtquam Giſſerius diſceſſit, implere qua ratione poſſet, diu animo cogitavit; cum aliter non liceret per morbum quo diſtentus, omni motu, vel ut cadaver, privabatur, vocatis iis, quorum opera utebatur, ut omnino ſe in vicinum cubile adveherent, hortatur. Illis repugnantibus, morbique impedimenta proponentibus, ſic, ait, peragi debet, etiam adverſa valetudine, &

deficientibus viribus. Gisserius sic adhortatus est, in ejus adhortatione vis latet imperii. Dabit Deus vires, quo jussit, promptus accedam. Ne in novissima hac hora, ita Deus à vobis malum omne avertat, desperatis gravi morbo exhaustam. Sinite vestra ope, qui mea non possum, Gisserii præceptis obtemperem: frustraque lassum corpus erigere tentabat. Familiares non sine ingenti labore, tristitia, lacrymarumque effusione, humeris, manibus, brachiis, toto denique corpore dulce onus, omni motu destitutum, in aliud cubile transferunt, & declinatum fovendo, si quid expeteret, interrogant. Sat bene, ait, mecum in omnibus actum est: paululum post, sicuti accepi, videbo. Vere Deus magnus, ac potens est in misericordiis suis. Sed unde egressa est, revertatur oratio. Loco jam humando corpori præparato, animum ad ipsam mortem assuefaciens, continua ejus meditatione, non alio distractum, neque invitum, ad Deum ipsum referebat. Cujus amore jam incensus ardebat, memoria expergefactus festinabat ad exitum, beneficiis erigebatur, ac moræ impatiens, omnibus votis id exorabat, ut liceret sibi humanis hisce indumentis abjectis ad divinam gloriam, sempiternæque lucis majestatem traduci. Itaque jam illi voluptates, deliciæ, dignitates, fastus, & quicquid aliud apud homines in pretio est, omnino sordebant. Tandem, quo voti compos fieret, vehementius morbus familiaris invasit. Accersit Franciscum Carum ob elegans ingenium, velut musarum & gratiarum alumnum, plurimis annis arcto amoris vinculo sibi dilectum: meque unum, quo cum rationes omnes studiorum, nec non & adversæ fortunæ temeritatem, rerumq; angustias, magno suo solatio, atque oblectamento, sedulo communicabat. Postquam vero convulsionibus, non contraxit frontem tristitia, sed dulce ridentibus oculis [illegible] En inquit Deus propitius, quæ sua est benignitas, vota concessit. Ægritudo hæc sine dubio vitæ meæ finem imponet: jam ducor ad corporis hujusce, quod mihi tandiu ne Deum viderem, ne illo fruerer, obstitit, solutionem. Lætus expecto vocem Domini, quæ ut felix, faustaque auribus insonat, omni qua possum reverentia Deum exoro, vosque pro me preces effundere. Satis diu mundo vivimus, vivamus Deo. Dum hæc diceret contremuit totus, distortisque brachiis, digitos in pugnum contraxit, acrique morsu adstrinxit labia. Quid esset quærimus. Dolorum, ait, qui per totum corpus vagantes, interiora dilacerant, omnesque partes excruciant, effectus hic est. Næ hujus vitæ constitutio summa calamitas est, sexcentisque infirmitatibus obnoxia. Quid in se homo habeat, pro quo in Deum arrogans insolescit nondum capio. Sicque de rerum omnium opificis, mundi structura, hominisque creatione multas, variasque difficultates solvendo, & loca divinæ Scripturæ explicando, ita more suo diligenter, & erudite exposuit, quemadmodum à sano, & omni dolorum cruciatu libero exponi possent. Caduca hæc esse, nulliusque dignationis, quæ prætulerant; æterna, Deo ipsi coæva, quæ futura speraret. Interim nocte sequente dolor atrocior cor occupat: pedes distenti difficile contrahuntur, motuque corpus destitutum, in unam tantum partem quieverat. Sicque identidem magis ac magis ægritudine grassante, doloribusque crescentibus, vacillare vires, facultates minui, ruere omnia in pejus percipiebantur. Sana tamen mente, sede, animoque inconcusso, quæ sibi & usui esse & utilitati, quasi non de proprio,

sed

ſed alieno morbo tractaret, præcipiebat ſemper hilaris. Quare & inter loquendum ſi joco tum aliquid, ut ejus animum quodammodo ſublevarent, Amici protulerunt, neque riſui pepercit, neque cachinnis temperavit. Quæ ego dum nimis attente conſiderarem, exciderunt invito lacrymæ quas diu ſponte effluentes continebam, ne ægro moleſtiam exhiberem. Ubi ipſe iſtud animadvertit, ſolutus in riſum, Quid id eſt? ait, quæ perturbatio? Itane dulce ac gratum tibi erit in meis deliciis, ac felicitatibus lacrymas fundere? Cave, mea ſolatia tua mœſtitia confundas. Jam,iter confecimus, jam ad metam pervenimus. Nunc lætitiæ exultare, nunc geſtire gaudio, nunc voluptatibus indulgere debemus. Adſis Deus, diſrumpe moras: animum, quem tuo ſanguine expiaſti, promptum ſuſcipito. Pridie antequam de vita decederet, nigram, atramque bilem veluti fuliginem evomebat: tum mihi accerſito dixit, Quod fauſtum ſit, imminentis ſigna mortis conſpice; ſtatim enim ac ceſſarit vomitus, animam efflabo. (hicque Hippocratis textum recitavit.) Obſerva tamen, raro enim ſimili ratione atra bilis cernitur, & mihi ſemel, aut bis eam ſic aſpicere contigit toto illo ſpatio, quo Medicinam exercui. Indeque digitis arreptam, ſpiſſatamque in globum contrectabat; quæ ilico diſſolvebatur in pulverem, & deinde in globum reducebatur: eamque aiebat ſaporis eſſe acidiſſimi, ita ut difficillime illam evomeret. Ita magnus vir, integris ſenſibus, ac mente ad extremum uſque ſpiritum (nunquam enim eum loquela defecit) & ratiocinabatur, & exponebat eruditiſſime, & expoſita ſuaviſſimis verbis confirmabat. Anno itaque Chriſti M DC XXIV. qui ejus vitæ fuerat quinquageſimus tertius, per viginti quatuor dies cum ejuſmodi doloribus conflictatus, 16. Cal. Martii, ſub auroram, veluti in ſomnum converſus, maximo Amicorum omnium dolore, & luctu obiit: cum antea caviſſet, ne aliud ſuo monumento Epitaphium incideretur, præter id quod ipſe vivens exſculpendum mandaverat. Illud vero tale eſt.

D. O. M.

JULIUS CÆSAR LAGALLA,

Lucanus, Comes Palatinus, & Protonotarius Apostolicus totos annos triginta duos doctrinam Aristotelis

PUBLICE IN URBE PROFESSUS

Intelligens

PHILOSOPHIAM ESSE MEDITATIONEM MORTIS,

Hic locum humando corpori

Ut animus piorum precibus juvetur

Vivens elegit,

Anno suæ ætatis LII. MDCXXIII.

OBIIT XVI. KAL. MART. CIↃ. IↃC. XXIIII.

ΓΕΙΤΟΝΑ ΚΥΚΝΟΣ ΑΕΙΣΕ ΜΟΡΟΝ ΠΕΛΕ ΔΕΡΓΟΝ ΑΟΙΔΗ.

Carmen Græcum, quod in Inscriptione ultimo loco positum est, nos ipsi post mortem Lagallæ insculpendum curavimus, Platonis verba recipientes, quæ in Phædone, morte jam imminente, Socrates de Cycnorum natura disseruerat.

De Docto Quadrumviratu hic occurrente,

EPIGRAMMA.

Lagallam, Allatium, Naudæum, teque Patinum
Sorte coisse videns quis putet absque Deo?
Nempe volens solidæ doctrinæ fingere cubum,
Quadratum toto publicat orbe decus.

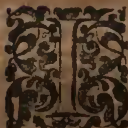
G. SAWAGEON, Nivernensis, Lagallæ discipulus, ex Academia Romana Medicinæ Doctor, & Lugduni Aggregatus.

PAREN-

PARENTATIO HISTORICA:

SIVE

Commemoratio Vitæ & Mortis, V. C. Guilielmi Camdeni Clarentii, *facta* Oxoniæ *in Schola Historica per* Degoreum Whear *Historiarum Prælectorem*, *ab eodem* Camdeno *ibidem constitutum.*

Tane comparatum est in ætate hominum? ita Diis placitum, voluptatem ut mœror comes semper consequatur? ut incommodi aliquid, malique illico assit, boni si quid obtigerit, ut *Plaut. Amph.*

> * *Luctus lacrymæque sequantur*
> *Vita, nec in cunctis servet Fortuna tenorem?* * *Manil.*

Ita hercle (spectatissimi Acad.) nos omnes quotquot huc convenimus hodierno die, vero, serio, edocti sumus: nos (inquam) omnes, de nobismet ipsis liquido & experienter scimus. Unus vix adhuc factus est mensis, quod lætam, exultantem, triumphantem vidimus Academiam, quod totum Musarum chorum solennes canentem Pæanas auribus vacivis excepimus; quod omnia templa, suggesta omnia, hæc ipsa denique artium, scientiarumque domicilia, par gaudium, pares acclamationes personantia * lubentes audivimus. Verum (eheu!) dum nos hic gaudii illius nostri quandam patimur cruditatem, dum suavissimus ille Musarum ovantium concentus auribus nostris adhuc insonat, ecce! fœlicitas Academica lugubri mordetur fascino, & communis literatorum lubentia amaritudine gravi temeratur. Adeo

* *Gratulationes in reditum principis facta propidie Kal. Novemb.*

> * *Nulla sors sors longa est, dolor & voluptas*
> *Invicem cedunt* —— *Senec. Thyest.*

Eam voluptatem, id gaudium, effusam illam animorum nostrorum lætitiam præsti-

præstitit nobis, & toti fere Christiano Orbi, fœlicissimus augustissimi Principis reditus, hanc vero tristitiam, hunc mœrorem, largam hanc dolendi materiam nobis ante alios oggessit nuperus viri in Repub. literaria principis obitus. Occidit, occidit (Acad.) priscæ omnis literaturæ, ac veræ Historiæ sol lucidissimus, splendens & fulgidum rei antiquariæ vetustatisque jubar, nimis & nimium festinis tenebris obducitur. Ille, ille optimus senex *Gu. Camdenus* trisecli senis Homerici ævo dignissimus, confecto jam ætatis curriculo, ad plures abiit, nobisque ingens sui desiderium reliquit. Terra Britannia lumen & decus eximium, Mater Academia Ornamentum & Benefactorem egregium, miser ego patronum & parentem charissimum, amisimus. Quod dum attentius mecum recolo, vobisque omnibus satis jam notum recordor, neminem esse vestrum opinor (Acad.) qui miretur amplius, quod per aliquot septimanas Historia muta & elinguis fuerit, quod hæc cathedra prorsus vacua, hi parietes vocem nostram prius resonare soliti nuper funesta taciturnitate luctum suum meumque aliquando fuerint testati: Imo quam maxume velle subigeret, ut mihi sicut vestrum cuilibet porro adhuc silentio indulgere concessum foret, aut saltem secedere, quo vel tempore & mora dolorem parentis amissi decoquerem, vel migratione aliqua (quod mœrentibus est familiare) curas animi discuterem. Quotus enim quisque filius est, cui vox in parentis funere loquendo suppetat? cui lingua animi ægritudinem enunciando satis esse possit? quin stupet [illegible] mœrore primo oppressus aut fixus hæret, adeo ut neque lingua, neque ingenium, neque animus ipse, suo prompte defungi officio valet. Lætitia quidem loquax res est, atque ostentatrix sui, doloris autem prærogativa præcipua est silentium. Præterea mihi cor molle est, & ad sensum justi doloris in lacrymas & fletus diffundi mirum quam proclive. [illegible] vestrum latere potest, quantum dolori accedat [illegible], dum id quod dolemus, prædicamus. Verumenimvero [illegible] quædam incumbit, cui neque paupertini ingenij conscientia, neque gravissimi pectoris vulnera, immo nec ipsum fortassis decorum, sine dedecore & ignominia, facere possunt, ut secure me subtraham. Erigite itaque & juvate (obsecro vos Acad.) benevolentiæ Vestræ atque attentionis [illegible] anxium, infœlicem, miserabilem, sive Oratorem, sive Prælectorem vestrum, nec difficiles sitis ad veniam roganti concedendam, si qua per lacrymas, si qua per suspiria & singultus interturbetur Oratio, verborumque [illegible] deficiat: dum liqueat vobis me pium esse, parum refert haberi infacundum. Dicendum mihi est de clarissimo *Gul. Camdeno*, viro,

Quem manibus propriis finxit cordata Minerva,

'Ουδ' ἀυτὴ πολυμῆτις ἀνέπλασε χερσὶν Ἀθήνη

viro in tantum laudando in quantum virtus & multijuga doctrina intelligi aut laudari possunt. Quod igitur *M. Cicero de Platonis Socrate* affirmat, & de *L. Crasso* à legentibus postulat, ut *majus quiddam de ijs quam quæ scripta sunt suspicarentur*; illud ipsum de nostro *Camd.* τῷ μακαρίτῃ dicturus à vobis (Acad.) postulo, petoque, ut quæ & quantacunque a me dicta fuerint, majus adhuc quiddam superesse arbitremini: imprimis scitote divinas illas virtutes ejus, quarum insignibus ad miraculum usque clarus fuit; puta fidem, pietatem, charitatem, [illegible] humilitatem, modestiam, continentiam, temperantiam, [illegible]

3 De Orat.

(in-

(inquam) scitote illibatas à me prætereundas, idque ex [illegible] quadam & reverentia, ne culpa deteram ingenij, aut impari prædicatione meam ipsius operam devenustem: publico potius Oratori, qui [illegible], & pro dignitate magis eas celebrare poterit, * relinquo. Ego Historicæ [illegible] partes tantum agam, summam [illegible] nimirum vitæ ejus, ab ortu incipiens, & vestigia aliqua rerum legens, pictorijs quasi umbris brevi tabella delineabo. Quod si interesse putemus, quo cœlo, soloque quis nascatur, quave sit ortus prosapia (& sane interesse plurimum ad res magnas ubique [illegible] docti) nos quoque id primo loco de nostro *Camdeno* libenter adnotabimus. Lucis usuram primam ei totius regni metropolis Londinium præbuit, ab utroque elemento urbs fœlicissima, *Urbs peramæna situ, cæloque, saloque beata*; Per orbem late clara, ob civium humanitatem, ædium nitorem, fœlicissimorum ingeniorum proventum, omnem denique quæ ad humanæ vitæ cultum, necessitatemque spectant, redundantem copiam. In hac (inquam) urbe natus est clarissimus noster *Guil. Camdenus* Anno 1550. in vico quem *veterem Balivum* nuncupant, Patrem habuit *Sampsonem Camdenum* civem Londinensem, ex societate sive Collegio Pictorum, ipsum *Lichfeldiæ*, urbi satis amplæ ac nitidæ in agro Staffordiensi, honestis etiam parentibus oriundum. Sed minuscula sunt ista hæc & externa, quæque nostra vix putamus vocanda, sed nec adeo gloria vacuus hic noster, et ut honos ex locorum, generisve splendore adsciscendus sit: longe majora prædicaturi sumus, intra ipsum nata, & quæ fecerit ipse. Eum pater à primis incunabulis rei literariæ destinavit, cujus prima semina sub magistro nescio quo, in paidotrophio illo amplissimo quod Ædis Christi Londini appellatur, imbibit; inde Scholam *Colettianam* ad *Divi Pauli* sitam petijt, ubi præclaræ indolis puer, tantos in literatura brevi fecit progressus, ut ipsa parentum vota facillime præverteret, omnes, quibuscunque notus, in amorem sui invitaret, plerisque etiam admirationi esset; postea adolescens factus quindecim annorum, *Athenas* nostras, *Oxonium*, ad uberiorem ingenij cultum, & humaniores disciplinas perdiscendas venit; ubi tirocinium primum exegit, & Logices rudimenta celerrime deposuit inter *Magdalenenses*, nec diu apud hos ultra moratus est (nescio an spes adoptionis in illud sodalitium, quam forte nonnullam conceperat, protinus decollaverat) quin mox transit ad antiquissimam Aularum *Lateportensium*, ubi per duos annos & dimidium constanter hæsit, quo temporis spacio, oppido quam festinavit indoles, & ad maturitatem properavit ingenium! Optimis sese studijs totus addixit, meliorem literaturam calide hausit, sub ductu & disciplina [illegible] viri etiam tunc temporis præclari nominis, nunc admodum reverendi *Tho. Thorntoni S. Th. Doct.* & multa jam annorum lustra, cathedrali illius Ecclesiæ [illegible] Regalisque hujus nostræ *Ædis Christi* Præbendarij. [illegible] noster quam liberioribus scientijs, cujus lucubrationum [illegible] extant vestigia apud *Lateportenses*, nempe benedictiones sive [illegible] quas ipse juvenis Latine primum meditatus est, & ad hunc usque diem à servientibus quotidie solenniter recitantur. Eodem tempore aderant, [illegible] ejusdem Aulæ Commensales, *Camdenoque* nostro perquam amici & familiares, (ex quibus imprimis quod refero) honoratissimus nunc Dominus [illegible] *Carew*, serenissimo nostro Regi *Jacobo* ab interioribus Consilijs: præterea etiam *Johannes Packingtonus*, *Stephanus*,

* Sciat Lector hanc commemorationem factam esse [illegible] dies ante publicam Orationem.

Conn. b. Tam. & Isis.

Camden Middlesex.

An. 1565.

Stephanus Powlus, *Edwardus Lucius*, omnes postea Equites aurati aliique plures notæ præstantioris viri, quos omnes me audiente haud longe ante mortem prompta commemoravit memoria; quod ego in honorem charissimæ nutricis meæ lubens repeto, adeoque gratulor tibi veneranda Aula *Lateportensis*, de hoc tuo Alumno præ multis alijs; mihimetipsi quoque haud parum gratulor, quod iisdem tuis uberibus quibus ille, olim pari effectu & profectu dedisset Deus, cum ad hanc Academiam recens accederem, lactari contigit. Sed non diu apud *Lateportenses* latere potuit virtus ejus & doctrina, ita passim claruit & erupit flammæ surgentis instar, quod amicitias & familiaritates ei contraxit magnas & multiplices, quarum nonnullæ usque ad extremum vitæ decursum perpetim viguere: unam hic inter nostras Oxonienses, quia antiquissimam & religiosissime ab eo semper cultam noverim, indictam præterire nequeo: illam scilicet quæ tecum doctissime noster *Thoma Allene Glocest.* in ipsa juventute intercessit, nec in extrema canitie intermisit. Tuum nomen quanto cum adfectu semper audijt? de te quoties & quam amanter, ubicunque ei aderam, meipsum percontatus est? ab Aula *Lateportensi*, ad Regale *Ædis Christi* Collegium transijt dicam? an raptus est? plane ita. Nam venerabilis *Thorntonus* ductor ejus & doctor, tanto cum amore prosecutus est, ejusque virtutes tam chare habuit, ut suum esse totum & magis peculiari modo voluerit. Sed nec intra cancellos amplissimi licet hujus Collegij, uti fama nostri *Camdeni*, sic neque ipse continere potuit; per totam *Britanniam* illa brevi diffunditur. ipse quoque mox partem ejus longe maximam oculis perlustrat: siquidem antiquitatis studiosus & impensius amans, † præsertim suæ patriæ, nihil quod ad ejus veritatem [illegible] aliquid habere videretur [illegible]. *Britannorum* [illegible] sibi jam comparaverat, † glossaria omnia & [illegible] quæcunque circa eam sedulo consuluerat, in Græcis, Latinis, Patrijs scriptoribus diu multumque versatus fuerat, nunc etiam Regionum *Britannicarum* situs & limites, terræ dotes & ingenium, incolarum mores & vivendi rationem inquirere, contemplari, observitare desiderat; atque hinc iter ejus per *Britanniam*, ut penitius ea perdisceret, quæ totum literatorum orbem aliquando docere secum animo statuerat: ita pertinaci studio pergit hic noster *Camdenus* rectum virtutis & honoris iter insistere, rebus pulcherrimis eruendis incumbere, omne ævum suo demereri. Inde magna de eo fama ad Magnates viros pervenit, imprimis ad honoratissimum *Gul. Cecilium*, *Baronem Burghleum*, summum *Angliæ* tunc Quæstorem, necnon ad reverendum & integerrimum *Westmonast.* Ecclesiæ Decanum, Doctorem *Goodmanum*, virum, ita ut nomen ejus clait, reapse bonum: accersunt, noscunt, amant, eumque sibi humanitatis ac liberalitatis officijs arctius devincire conantur. Non longa est mora; præter alias dignationes, † aperit nobilissimus ille Quæstor Bibliothecam instructissimam; optimus hic Decanus Scholam Regalem *Westmonasteriensem*, Promagister constituitur. quod munus haud inexpergite obit, aut indiligenter colit, sed adeo naviter, adeo industrie curat per aliquammultos annos, ut venerabili decedente *Granto*, ipse sine ambitu summus Moderator audiret. Adsunt nisi fallor in hoc splendido consessu, nonnulli quondam ab ejus disciplina qui meis dictis fidem facere possunt. Dum laboriosam hanc sustinuit provinciam, Deus bone! quæ & quanta elucubravit? Græce, Latine,

† V. Resp. ad Antiphilum suum quendam in calce Britanniæ, 5. editionis.

† Vsius Brit. in Præf.

V. Epistolam ded. 1 Edit. B.

† V. Præf. ad Annal.

Latine, Anglice, eaque per horas subsecivas[1] unicum illud & incomparabile opus suum mihi videte, quo *Britanniæ* nostræ Antiquitatem, & si [illegible] antiquitati *Britanniam* restituit, quo pulcherrimam terram (à toto Orbe divisam) toti terrarum Orbi conspicuam & illustrem reddidit: hoc uno opere quid luculentius? quid limatius? quid accuratius, vel *Pausanias*, vel *Strabo*, vel quivis alius veterum Geographorum dare potuit? vetustis [illegible] novitatem, obscuris lucem accendit, dubiis [illegible]. [illegible] maria [illegible] que bonarum literarum penetrasset amor & notitia, [illegible] & celebre fieri nomen ejus cœpit, nec quisquam fere peregrinus & exterus [illegible] modo doctior, & disciplinis cultioribus instructior) hasce nostras appulit oras, qui ilico de *Camdeno* inquireret, videre gestiret, salutare, ejus ambire notitiam, & amorem: quoties eum per Epistolas humaniter & amice compellarunt *Ortelius*, *Lipsius*, *Douza*, *Scaliger*, *Thuanus*, *Gruterus*, aliique [illegible] in Rep. literaria viri, haud ita pridem funerati [illegible]? quoties [illegible], alii scriptis ad [illegible] paginis, alii præsentibus colloquiis [illegible] atque [illegible] sategerunt? quam bonarum artium & literarum veterum ipse [illegible] promus solus fuisset, ne longum faciam, exquisitam ejus doctrinam, [illegible] & variam ejus cognitionem ex unius *Pauli Merulæ* Historiarum [illegible] apud *Leidenses* testimonio [illegible] conjicere. Is in [illegible] quadam Epistola ad *Q. Ernst* fragmentum album satis prolixum [illegible] plus quam 70 virorum, qui [illegible] fores sibi benigne aperuissent in itinere suo per *Italiam*, *Galliam*, *Germaniam*, &c. recensens, in fine Catalogi addit, *Ex Germania domum reversus, per Gallias & Angliam, ubi inter omnium [illegible] Gulielmus Camdenus.* Et nunc Divæ *Elizabethæ* Reginæ fœlicissimæ memoriæ perchatus fit, insinuatione primum magni illius *Baronis Burghlei* Quæstoris, quem antea nominavi, [illegible] magis [illegible], nec nihil nisi [illegible] merita summo gratissima [illegible] que gratias & egit & [illegible]. Serenissima Regina [illegible], æquiori æstimans judicio (erat enim [illegible] virtutum spectatrix) censet ibi debuisse præmia honorum [illegible] tam clara lucescerent virtutum merita, [illegible] Scholæ [illegible] vocat, & (quod ne quidem [illegible] ipse, nec vel precibus [illegible]) in Fecialium Collegium adsciscit: hoc est, inter [illegible] Regios, quos [illegible] nostrates vocitant, *Clarentiomogam*, secundum scilicet e tribus illis [illegible] Regibus dictis constituit. Quantæ [illegible] fuerit ordo, [illegible] conjecturam haud difficilem [illegible] certe [illegible] magna [illegible] apud Romanos, nec minor [illegible] apud nos. [illegible] dabilem navarit operam, gratia, & [illegible] & [illegible] quibus [illegible] etiam obtinuit [illegible] Principes Divam *Elizabetham*, Regemque nostrum [illegible], tum apud [illegible] regni nobilitatem, satis argumento [illegible] illa, sive collectanea, sive adversaria [illegible] attonum genera dicamus, quæ ipse [illegible] & studio collegit, [illegible], aut concinnavit, & in usum *Heraldorum* [illegible] semper animi esse putabat, [illegible] & [illegible];

sibiipsi solum studere, sudare, vigilare: Publice prodesse avebat, & posteritati relinquere quod impertiret. Paucis demum exactis annis, Annales rerum Anglicarum & Hibernicarum, regnante *Elizabetha*, aggreditur, suo tempore absolvit, ejusque primam partem edidit, in quo opere, perfectæ Historiæ numeros omnes reperiri, haud credo quenquam esse qui diffitebitur, nisi judicium præjudicio [illegible] nimis habeat & occæcatum. [illegible] post ejus ad[illegible] Collegium [illegible], tum ut novo [illegible] numeri constantius [illegible] serviret, tum ut [illegible] liberius vacaret [illegible] rem & modestas ille facultates, quibus Deus eum ditaverat, amico [illegible] spectato & probato concredidit. [illegible] tanta fide & cura administravit, ut quotannis aliqua [illegible] contemnenda fieri deprehensa est [illegible] accessio & incrementum. Adeo [illegible] ingravescente [illegible], & [illegible], subiit mentem divini [illegible] vot[illegible] ipse sciplum [illegible] fecerat [illegible] dico, viri, quod in ipso *Britannia* [illegible] hisce verbis [illegible], *Nihil aliud [illegible] Oratio [illegible] Max.* [illegible] *Academ.* [illegible] liberali [illegible] hanc Universitati [illegible] Historiarum atque Antiquitatis [illegible] & quo perennis [illegible] Academiæ gratas [illegible] quanto exultabat cor [illegible] Canticum, ex ejus ore audires, *N[illegible]* [illegible] mens ejus præscia futuri augurata est [illegible] terminum, ideoque rem familiarem con[illegible] [illegible] curis ordinat, rurique assidue polit[illegible] se [illegible], [illegible] procul molestiis, secure ac tranquill[illegible] [illegible] inque horas & momenta [illegible] [illegible] vocationem alacer & constans miles expectare [illegible] vite enim [illegible] voti interpositi solutionem & [illegible], [illegible] divinum & immortale factum, faceret mortale. [illegible] & beatissimus senex annum [illegible]-tertium [illegible] multis laboribus & [illegible] exhaustus mortalitate [illegible] [illegible] cœlo [illegible] immiscet [illegible] *Hen[illegible]* & *Hen[illegible]* *[illegible]edis*, [illegible] *Sancto*, [illegible] reliquisq[illegible] hujus Academiæ mu[illegible] lectoribus adjunguntur *Camdenus* [illegible] cum *[illegible]*, [illegible] *spem* [illegible] *salutis [illegible]per [illegible]*, [illegible], illumque diem [illegible] qualicunque par[illegible] [illegible] æternæ [illegible] ultimi [illegible].

[illegible] Decemb. [illegible]

[illegible]

Nuncius Chronogrammaticus, de obitu V. C. Guil. Camdeni Clarentii, *ad* Th. Cl. *Reg. Prof. in Med Aulæ Lat. P.*

IAtarum Præſes Forum digniſſime, quali
Me nuper arbitraria ægritudine
Mactum, dum propero *Camdenum* viſere, (alumnum
Veſtræ inclytum Aulæ olim, meum clariſſimum
Seu Benefactorem appellem, charumve Patronum,)
Dicturus illud *HAVE* ac *VALE* forte ultimum?
Namque via in media occurrit mihi nuncius iſte,
CaMDen Vs hIſtorIæ patron Vs, heV! fVIt.
Obſtupui primo attonitus, mox flebile carmen
Erupit, atque his anxiis luxi modis.

CaMDen Vs fVIt? heV! patron Vs ille
Noſter, HIſtorIæque Lux BrItannIæ
Camdenus fuit? ô ſiniſtra, ſcæva,
O vox auribus execranda noſtris!
Mendax nuncius ut fuiſſet iſte,
Antiquum obtinuiſſet utque fama,
Noſtras nec male vulneraſſet aures!
Sed verax nimis eſt, nimiſque vere
Noſtras (heu mala!) vulneravit aures.
O Parca, (immerito vocata Parca
Crudelis, fera, trux, ſcelesta, Parca!
Ne-Parca es meritiſſimo vocanda,)
Quanto cordolio me homuncionem
Efficis miſerum? ilicet liqueſcit
Pectus, ilicet intime liqueſcit
Imum pectoris, ingemitque acerbum:
Verum ſic decet; atque ſic liqueſcat
Imum pectoris, ingematque porro
Imo pectore ab-uſque & uſque acerbum.
Nec ſat illud erit, fluat cerebri
Ubertim humida vis, rigetque ocellos
Mœſtorum aſſiduo imbre lacrymarum.
Nec ſic unus ero ſatis dolendo
Tantis Manibus: ergo quotquot eſtis
Vos qui literulas vetuſtiores
Priſcaſve Hiſtorias amatis, omnes
Qui Muſas colitis politiores,
Arteſque ingenuas docetis, omnes
Vos mecum in lacrymas eatis, omnes
Vos (inquam) hoc decus elegantioris

Doctrinæ, Historiæque lumen ingens,
Lugeatis ademptum: (ô eruditi
Collegæ mihi plurimum colendi)
Dux *Lapworthe* chori perite nostri,
Naturæ Sophiæque magne Mystes;
Bainbridgeque cate, astricos meatus
Qui calles ad amussim eosque pandis;
Et tu quæ sapis *Archimedis* artem
Virtus *Brigsia*, vosque qui juventæ
Vel linguas Academicæ politis,
Moresve, obsecro, adeste, adeste prompti
Mecum plangere, næniisque mecum
Funus exequier mei Patroni.
Huc tristes elegos, graves Iambos,
Et modos quibus usa sæpe Sappho est,
Seu lugubre aliud genus modorum
Nostris aut numeros severiores;
A[illegible]m huc [illegible]late, ferte dignas
C[illegible], Hi[illegible]que dignas
Patron[illegible] inferias. Sed heu! dolemus
Incassum, querimurque, plangimusque.
Lex [illegible] rata, stat: mori necesse est
Quicquid [illegible] hoc sub orbe Lunæ.
T[illegible]
S[illegible], & [illegible]tus ille
Q[illegible]pulit ocyore cursu.
Hac tu jam frueris beatitate
Clarenti venerande, desinamus
Ergo jam lacrymarum & ejulatus:
Et dehinc tibi, quod novus colonus
Cœli factus es, usque gratulamur.

Aliud Chronographicon, diem indicans & annum quo obiit Camdenus, *viz. IX. Novembr.* CIↃ DCXXIII.

433. HIstorIæ eCCe IVbar LVX & præCLara BrItannæ
172. CLarentIVs, VIta seneX
1018. Nono NoVeMbrIs eXIIt.

1623

D. W. Histor. Præl.

CAMDENIANUS.

Oratio

ORATIO IN MEMORIAM

CLARISSIMI VIRI

GULIELMI CAMDENI,

Lecturæ Historicæ apud *Oxonienses* Fundatoris,

Prolata per ZOUCHEUM TOWNLEY ex Æde Christi, Oratorem publicum tunc temporis deputatum.

ULtimam solemnitatis vestræ panegyrin, [illegible] occupavit *Carolus*, cum rarum illud [illegible] depositum, cum salutem nostram omnium, erudita [illegible] lætitia. Inexpectato tamen fatorum ordine, vix [illegible] patriæ fama reditus salutavit, quin *Camdenus* vester expiraturus est. Restitutam scilicet adventu Principis Britanniam sentit, & fœlicitatem publicam suo funere auspicatur. Quo properas *Camdene?* siste tam celerem gradum; *Carolus* te jubet, siste. Nescis adhuc certos Britanniæ [illegible]; Nescis spem, victoriasque *Caroli*; siste. Forsan trophæis numerosior, [illegible] fuerat periculis, æquor reviset, & peregrinas sedes iterum, triumphans, ambiet. Forsan interminus vigor Europæ deploret angustiam, & in ipsis Asiæ finibus tuam, quam quærat ætas proxima, collocet Britanniam: Nunquam deerit, salvo Principe, ampla fœlicitati materies, quæ scriptores provocet. Deerit que semper, te mortuo *Camdene*, qui scribat. Et utinam non deesset hodie, Auditores, qui vestrum vobis premeret *Camdenum*, Rerum certe magnitudini longe imparem verborum fidem, noster agnoscit metus, & trepidantis animæ infœlicior oratio; Erigit tamen labantem spiritum candor Academicus, neque pene invitum & vel [illegible] *Camdeni* Genio pleniorem, vobis obtrudit. Non est autem ea argumenti sterilitas, ut longa parentum serie *Camdeni* nomen deducerem: Quid derivatum poscimus familiæ decus? Quid altiora [illegible] insignia [illegible] tantumque [illegible] nominis, quia *Camdenus* contulit? Neque hodierni instituti est devia verborum levitate *Camdeni* patriam vobis proponere: *Camdenus* sibi ipse Patria est. Agnoscit tellus Britannica miræ industriæ & gratitudinis pignora, agnoscit [illegible] æternum [illegible], & [illegible] genuisse gloriatur, per quem ipsa viveret. Quin video attentos Auditorum animos, & *Camdenum* [illegible], dum ipse æque [illegible] *Camdeno* postulo. Elaboratam Britanniæ paginam sagax [illegible], & intra libri limites conventum prævidit Academicum; illic primus [illegible] quemque vestrum inter legendum salutavimus. Hinc occurrit [illegible] nomini-

nominis nobilior fedes; illinc non admodum ignoti bene culta poffeffio: Hac parte talis floret, & talis altera; Ita provido communioris operis artificio, vos & argumentum fecit & Judices. Chartam non inveniet confciam nepos profufior, dum hic pie hiftoricus, famam vendi non admittit. Auguftiora devoret patrimonia rapacior fenex, & oppreffione fola cognitus, novo gloriæ privilegio, æternitati temporum poffeffor audiet, qui perdidit. Silebitur emptor ingloriis, & hodiernus *Camdeno* hæres eft, qui primus incoluit. Eodem etiam potentis ingenij radio, vobis pariter, totique mundo, veftram gloriam denudari voluit. Quid plus Columbus potuit? Imo quid plane potuit? Quid fufceptum tot annorum exilium, dum perverfo navigandi ftudio, nativam patriæ fuæ amittit dulcedinem, ut fterilitate potiatur aliena? *Camdenus* terram [illegible] incultis incognitam, domi fuæ patefecit. Teftor veftræ [illegible] terminos, vix prius veftros, Teftor illud ignorantiæ patriæ Ænigma, [illegible] que quod eofdem antea & peregrinos habuit & fuos. Iterumque teftor tenebris immortales, & vos vobis hodie obfcuros, nifi *Camdenus* illuftraffet. Placuit limiti Britannico diutius inhæfiffe fed dum devolvitur hujus Infulæ narratio, incidimus in defcriptionem Wallingfordiæ, ubi Author, Ædis Chrifti [illegible] fuæ [illegible] eft. Patiatur [illegible] Academia Ædem Chrifti [illegible] gratulari, [illegible] annis [illegible] laudibus *Camdenum*: Patiatur, fi fieri poffit, illo fine invidia frui, quem fuum omnes defiderant. Nihil tamen honoris mutui diminuet plaufus ille domefticus; literas hic haufit *Camdenus*, literafque reddidit; omnia foliditatis fundamenta illic accepit, illuc contulit. Ecce ut [illegible] diffundere quod in [illegible] hic [illegible] activa virtus, & fui [illegible] Excepit [illegible] imperio dignus dominatus fcholafticus, & [illegible] cura, Excepit, inquam, non ignotus angulus ubi fecura delitefceret ignorantia, fed fchola Weftmonafterienfis, & *Camdenum* habuit Protodidafcalum. Ita dextro fydere, vir in omnium bonum deftinatus, benignitate non vulgari, thefauros animæ tunc impertiit, [illegible] literato nobilitavit germine, ut invita fortuna, fcientiarum [illegible] Fundator exifteret;

——Hic pandere doctus
Carmina Battiadæ, latebrafque Lycophronis atri.
Sophronaque implicitum, tenuifque arcana Corinnæ.

Quot illuftres rerum Anglicarum Præfides [illegible] excoluit indulgentia [illegible] intellectu, quot anima donavit? Mirantur omnes, eloquuntur omnes, & [illegible] nomen fentiunt. Fœlix & in perpetuum duraturus labor, fundamenta jecit Ecclefiæ, fundamenta pofuit Reipublicæ & ex illo Grammaticali ordine defumptum utraque prætentetur lumen. Neque tamen pubes [illegible] apud fuos tenerior inhiavit *Camdeno* [illegible] habuit alios ille inter Gentes exteras, avidiores fui, & prope dixeram [illegible] Hinc Opfopœus, [illegible] Lipfius, a Scaligero [illegible] Quid [illegible]? Ubi tandem [illegible] dcat, fi Scaliger [illegible] fi Lipfius ignoret? Tranfmittuntur literæ, & [illegible] fciendi confidentia. Europæ confulunt [illegible]; Velata lugent Mufarum capita, *Camdenus* velum detrahit. Occlufa ftupent Artium myfteria; *Camdenus* aperit.

aperit. Dignus [illegible], qui cœlo a consiliis adscribatur, & [illegible] sui [illegible] Arbiter.

—— *sic ad [illegible] Sibyllæ*
Antra [illegible] [illegible] u[illegible]que [illegible]

O si liceret [illegible] Musæi penetralibus & [illegible] [illegible] [illegible] perscrutari! Quam omnia uno conspicerentur [illegible], [illegible] contigerit quantum laboris [illegible] priori [illegible], quantum imposuerit [illegible]. Demitte me *Camdene*, tenuitatem nostram [illegible] virtutum gravamen longe deprimet; Demitte, & humeros in[illegible] [illegible]. Frequentes Historiæ Tuæ lectores has, & vivo meritorum encomio clariora [illegible] subsellia. Neque post Florum & Paterculum nuda [illegible] [illegible] [illegible] recordatio. Recensete Salustium, Livium, Tacitum, iterumque [illegible] [illegible] si vobis placuerit, nova effingite fœliciori Genii [illegible], qualem [illegible] [illegible] transcendisse dignatus est; Adeo præpotenti acumine, dum imitatur, supervolat, & expedita fruitur, in ipso conamine, victoria. Nec diu vacavit [illegible] perfectiorem hanc artis Historicæ fidem ipsa postularet scribendi [illegible], Postularent, inquam, *Elizabethæ*, (quam nominasse [illegible] est) Annales: Quos suscipit *Camdenus*, perficitque [illegible] plene regio, tam [illegible] & [illegible] & sibi consono, quasi Virginalem tantæ Majestatis splendorem, libro suo [illegible] [illegible], ut pari famæ consortio posteris semper audiant, *Elizabetha* & *Camdenus*. Dum superfuerint Academici, dicata Musis mœnia, dum stent immoti patriæ statusque termini, dum virtutum Artiumque vestigia licuerit sperasse, *Eliza* recensebitur & recensebit *Camdenus*. Ascende cœlos fœlix *Camdeni* anima, ad latus tui nominis *Elizabethæ* assidere, [illegible] pectoris [illegible] & innocentem conscientiæ [illegible] [illegible] propius Reginam [illegible], & ecce quam similis Tua est. Confer, [illegible] quam vere eadem. Castam aspicis, & intactæ sanctitatis Ideam: talis Tua est: Cernis vera Majestate conspicuam, cæterisque fulgore cœlico prænitentem, talis Tua est. Vides, denique, prudentiæ, pietatis, gloriæ, compendiosam in una mixturam, & Tua certe Talis est. Decore plena atque omnia Gratiis, Tuo præluxit opere, nec minus illic emicuit Dea. [illegible] cœlorum sedibus,

Consilia Heroum juxta Manesque beatos,

dum nos benignitatis memores, unum hoc memoriæ tuæ tributum solvimus: Albo si scriberis Academico, neque illic *Elizabetham* [illegible]. [illegible] nunc gestit animus quotidiana repetere bonitatis exempla, Savilium, Sidleium, Camdenum. Sub [illegible] [illegible] Pares, Savilius: Naturæ [illegible] altera Natura, Sidleius: At quid tandem aut Savilius ille, aut alter Sidleius, nisi famam propagasset Testis temporum, & vita [illegible], Historia? Ita *Camdenus* unicus eodem munere & perpetuitati [illegible] [illegible], & [illegible]. Sed quid vos ulterius morabimur? Benevolos [illegible] Britannicus non [illegible] abunde est, si non invenerit inhumanos: Nihil *Camdeni* [illegible] addi [illegible], satis superque in gloriam fuerit, si Camdenum sibi non [illegible].

VITA.

VITA

ANTONII WALÆI.

NTONIUS WALÆUS originem debet Gandavensi familiæ de Wale. Hæc jam ab anno millesimo trecentesimo quadragesimo quinto Gandavi clara & potens fuit; plurimis insignis Decanis, Quæstoribus, Magistratus Electoribus: innumeris honorata Scabinis: non paucis illustris Consulibus: Nobilissimisque Brakeliorum, Mesdachiorum, Hanbekiorum similibusque Familiis matrimonio conjuncta. Cujus publica edidit documenta Philippus Spinæus Theroyanæ Vicecomes, libro suo de Antiquitatibus & Nobilitate Flandriæ.

Nostri autem Walæi Proavus Johannes fuit de Wale, qui fratres habuit Henricum, Guilielmum, ac uxoris nomine Jacobum de Sottere. Hi muneribus ampli, authoritate potentes inclytam Gandavensem Rempublicam regebant. Sed orta inter Principem Philippum Bonum & Gandensem plebem discordia, dum hi æquiores & Principis partes foverent, à plebe, ut Principis, ita dominantium partes, Henricus & Jacobus in carcerem conjecti, Guilielmus in exilium actus est. Verum Johannes furori populari se subtraxit, ac Gerhardimontium concessit: ibique gustata semel tranquillitatis & otii dulcedine, nunquam postea induci potuit ut in civitatem Gandensem discordiis exulceratam reverteretur, frustra cum frequenter revocantibus Henrico & Jacobo, non ita multo post à Principe in integrum restitutis.

Johannes sex liberos habuit, & filium natu maximum ejusdem nominis. Qui ducta in uxorem Elizabetha de Glas, sorore Regentis Collegii Sonegemensis, Comiti Egmondano à Sacris, sex filios duasque filias genuit.

Hic Johannes, nostri Walæi avus, animadvertens illecebras otii rerum præcipuarum secum ignorantiam trahere, & familiæ oneratæ multa provisione opus esse, ad studia vitæque negotia denuo liberos traduxit. Johannem [illegible] natu majorem Theologiæ addixit; qui postea Præpositus Fratrum [illegible] rum Brugis fuit, & Poemata quædam, sub nomine Johannis Galli, in lucem dedit.

Secundus filius Adrianus sedulo Jurisprudentiæ operam navavit: quam ob causam Comiti Egmondano gratus, [illegible] & [illegible] aulæ Gerhardi Lalaini, aurei Velleris Equitis, Gubernatoris Hannoniæ, præfectus est.

Tertius

Tertius filius fuit Jacobus, nostri Walæi pater: hic puer Latinam Græcamque linguam didicit; sed quod se expedire è tricis Philosophiæ Scholasticæ, & ejus non posset tædia devorare, in aulam Lamoralii Comitis Egmondani, decimo nono ætatis anno, traductus est. Ubi facile manu promptus, ad labores impiger, animo hilaris, ingenio excitatus, præ reliquis etiam Nobilibus in gratiam Comitis admissus, illi quoque secretissima, & quæ tumultus Belgicos spectabant, commisit. Comiti addictus & fidus ad mortem usque, testis fuit crudelitatis Hispanicæ, apud quam ne umbra quidem peccati alias patuit merentis expiari.

Hæc Egmondani mors, totum Jacobi Walæi vitæ institutum perturbavit. Qui enim statuerat militia inclarescere, præcipuo suo se promotore sensit orbatum: imo se de propria vita securum non esse, qui Egmondani domesticus, & notitiam Albani incurrerat & odium. Quare mox Gandavum concessit: quò in populosa civitate lateret magis, & urbis potentium consanguineorumque præsidio, minus expositus externæ violentiæ foret. Hic cessante mox metu in Juvene viginti sex annorum, animum ad matrimonium adjecit, electa in uxorem Margareta Wagenaers, virgine annorum viginti & duo: quam illi probabant forma elegans, mores probi, judicium acre, familia illustris & consanguineorum potentia.

Margaretæ enim abavus fuit Mauritius de Vleeschouwere, qui antiqua prosapia nobilis, Equestri dignitate conspicuus, Tribunus militum, nomen famamque præclaris facinoribus extulit: quam ob causam Principi Philippo Bono percharus, ejus in bello comes, prælio Schaldensi Anno MCCCCXXV. dum Philippi vitam tutaretur, occubuit. Mauritius filium habuit Guilielmum, Guilielmus Laurentium, Laurentius Jodocum habuit & Josinam, elocatam Guilielmo Bogardo, omnes civitatis Rectores: tertiam habuit Johannam, quæ Ægidio Wagenaers, Walæi avo, feliciter nupsit. Hic enim familia oriundus quæ lanarum mercatura spectata esset & opulenta, dum insuper dignitatem sibi quæreret, hanc Johannam in uxorem elegit: & ex ea duas filias suscepit, Margaretam & Johannam.

Cum Margareta hac, Jacobus Walæus triginta tres annos tranquille & amice prorsus vixit, licet natura genioque dissimiles. Jacobus natura erat hilaris, audax, præsentium curam habens, de futuro non sollicitus, ac de paupertate securus. Margareta prudens plane fœmina, circumspecta, in futurum provida: sed hujus sollicitudinem facile ferebat & temperabat illius facilitas, & illius facilitatem hujus modestia.

Jacobus mox à matrimonio Reipublicæ administrationi adhibitus est, præfectusque Ærario Alostano sub Jodoco Vleeschouwero consobrino suo. Ærarii illius Tribuno; electus quoque in civium Gandensium Ducem, atque ad alias civitatis curas.

Margareta primo partu Ægidium enixa est, non ita diu vitalem. Et tertio matrimonii anno, hunc de quo agimus Antonium, III. die Octobris Anni MDLXXIII. in platea Brugensi. Eo ipso tempore, quo discessum pararet Ferdinandus Alvarez de Toledo, Albæ Dux, qui superbia & crudelitate, Belgarum in Hispanos Vatinianum odium provocavit.

Margareta puerum sedulo primis morum pietatisque rudimentis imbuit,

Jacobus pater genio libertatis: quare & voluit quoque puerum nondum sexennem, demoliendo Castello Gandavensi eas quas posset manus admovere.

Octennis puer legendi scribendique mediocriter peritus, linguam Latinam addiscendo inde concreditur Titi ab Edingen, Verbi Divini Ministri ad Fanum Sancti Nicolai in Wasia, viri Nobilis, eruditi, & qui Johannam Margaretæ sororem duxerat in uxorem. Puer forma elegans & roseus, suavis moribus sanguine nexus, præ reliquis condiscipulis suis ibi gratus fuit, plura illi adhibita blandimenta, præbitæ deliciæ. Cumque aliquando Matertera placentulam illi præbuisset, supervenientibus fortuito aliis pueris, voluit eam cito ab illo devorari, & quo id perficeretur citius, manu intrusionem placentulæ in os promovit; quam cum totam subito deglutire non posset, cœpit se male habere, angi, deficere, & pene suffocatus est: ita amore Simiæ periisset in herba, qui in arboream deominabatur umbram aliis facturam.

Non ita, multo post Edingius ad Verbi Divini ministerium evocatus est in Hollandiam, ad Fanum Sanctæ Hildegondis, prope Harlemum: quare Gandavum redire Antonius Walæus coactus est, quem maluisset Pater procul remotum à turbis & dissidiis, placide ac pie institui & educari. Itaque quod unicum reliquum erat, traditus est in disciplinam domesticam Samuelis Lansbergii Pastoris Gandavensis, ut jacta antea linguæ Latinæ fundamenta retineret & excoleret.

Conflagrabat enim Belgium hisce annis civilibus discordiis, dum potentiæ Hispanorum impares, externum auxilium & Dominum quærunt, cui se & supremam potestatem tradant. Plerisque in Matthiam Austriacum, mox & Alenzonium Ducem inclinatis: Hollandi & Zelandi Auriaco favebant. Gandavenses & vicini Flandriæ populi versabantur Matthiam, Pontifici addictum: odio prosequebantur Gallum Alenzonium: alienati ab Auriaco, quod eum Gubernatoris sui Egmontii æmulum meminerant, crederentque vicinæ Zelandiæ Gubernatorem huic magis fauturum, nec ferebant eum connubio Gallis annexum. Maluissent Casimirum Palatinum, religionis consortem, verum cum eum non obtinerent, distrahebatur Civitas in partes: & prout hæc illave numero & potentia accresceret, ita regimen mutabatur.

Inter hæc Jacobus Walæus, quod in aula Egmontii didicerat, moderata consilia sequebatur: unice intentus ne dissidium in tumultum & mutuam internecionem erumperet. Verum cum animadverteret multitudinem in Hispanum tandem inclinare, ejus etiamdum exhorrescens crudelitatem, in Auriacum cœpit propendere, & cum consanguineis suis Walæis, Vleeschouweris, Bogardis, Meeriis hoc agere apud Magistratum, hoc apud civilis militiæ Præfectos, ut Civitas in clientelam Principis Auriaci traderetur; imo cum Rihovio hac in re Auriaci consilium petierat & auxilium. Cujus molimenis cum Embisio, jurato Auriaci hoste suspicio suboriretur, apprehendi Jacobum Walæum jussit, & in carcerem detrudi, una cum Nicolao Heinsio, Celeberrimi viri Danielis Heinsii patre, & denis aliis, plerisque militiæ Præfectis: ubi per complures septimanas tam arcte custodiuntur, ut nec amicis, nec liberis, nec uxori, ad eos aditus daretur.

Quare Antonius è Lansbergii ædibus ad paternas redit, matri solatio futurus;

turus: quæ præter eum tum Joſinam, Joannam, Walburgim filias habuit. Et obſequii promptitudine, morum gratia, puerilibus blanditiis, non parum dolorem matris imminuit & lenivit: uſque dum ea pertæſa carceris, & gnara maritum nullius facinoris eſſe ſibi conſcium, cum reliquis captivorum uxoribus Embiſium adiit, rogans & obteſtans, ne illis, ne maritis juſtitia denegetur, luerent ſi crimen commiſiſſent, ſi innoxii ne carceris pœna afficerentur. Ita ægritudo animum excitat, & perducit ad temeritatem.

Hoc matronarum planctu commotis amplius civibus, promittit Embiſius ſe in ſequentem diem jus dicturum: Petrum Dathenum in carcerem mittit, qui concionem de præparatione ad mortem coram captivis habet; ſingulos adit; conſolatur, monet ne ſilentio, ne diſſimulatione conſcientiam ſuam peccato onerent, quæ cras nuda debeat in Dei conſpectum venire, ita ſe immiſcebat omnibus negotiis ille Theologus, ita erat Embiſio addictus. Sed cum nec ſic quidem eliceret quicquam, ſequenti die pleno & ſolemni judicio abſolvuntur captivi, & reſtituuntur in integrum.

Jacobus Walæus veritus ne fortuna, quem ſæpe præteriret, inveniret tandem, mobilia quæcunque habuit pretioſa Delphos in Hollandiam ablegavit. Et belli artium gnarus, cum ſciret civitatem externo auxilio destitutam, hoſtilibus civitatibus circumdatam, brevi arctius occludendam eſſe, familiæ ſuæ in futurum de victu aliiſque neceſſariis proſpexit: equo quem domi alebat vaccam ſubſtituit, & famulum ſuum Levinum vander Poorten pro ſtrigili tractare mulctram docuit. Ita ſecure & ſuaviter cum ſuis tempus obſidionis Gandavenſis tranſegit: & honorate quoque, quòd qui ex Egmontii familia prodierat, præ reliquis civium Ducibus militarium artium peritus haberetur; & fidus, qui communem ob cauſam captivitatem eſſet perpeſſus.

Tandem civitas obſidionis pertæſa, cum Principe Parmenſi tranſegit: inter alias iis conditionibus, ut civium ſex Principi traderentur, de quibus pro voluntate ſua decerneret, reliqui ſpolii loco ducenta Coronatorum millia perſolverent. Jacobus Walæus veritus ne ſenarium illum complere numerum deberet, aut ne à parte oppreſſa antea, nunc victrice ludibrio exponeretur, paucis ante deditionem diebus, quæſito prætextu extra urbem & in Walachriam conceſſit. Et certe eventus docuit, vanum eum metum non fuiſſe. Jodocus enim Vleeſchouwerus conſobrinus ejus, cum quo omnia communicaverat egeratque, inter ſex illos in carcerem detruditur.

Et Margareta Gandavi relicta, ut de bonis diſponeret, ita à concivibus ſuis vexata, ita minis exterrita fuit, ut partem bonorum maluerit deſerere. Quodque publico edicto prohibitum eſſet, ne quis diſceſſum moliretur, de nocte cum Antonio decenni, filiabus duabus, Joſina enim obierat, & non paucis aliis civibus Philippinam uſque pedes fugit, atque inde ad maritum in Walachriam trajecit.

Ea familiarum fortuna eſt, is fatalis orbis, modo creſcunt, florent, occidunt. Sed quod huic quam maximum decrementum attulit, id ipſum novi exortus extitit cauſa.

Non enim Gandavenſes Walæum, paucoſque cives vexavere, ſed alios innumeros; & Gandenſium exemplum ſecutæ vicinæ civitates, jam à Reformatorum metu liberatæ: ut Pontificii in eos crudeles ſunt, quos putant à

se desciviſſe. Hi cum in Patria ſecuram vitam non invenere, alibi eam quærere coacti fuerunt: plerique Zelandos adivere, qui humanitate, benignitate, hoſpitalitate vicinis nationibus præcellunt.

Sed ne malitioſi exulibus permiſti Zelandiam penetrarent, aut hoſtis ea occaſione uſus, aliquid in Zelandiæ inſulas moliretur, Zelandi naves armatas Philippinam miſere: & illis Jacobum Walæum voluerunt eſſe præfectum, cum ſpeciali mandato ne quiſquam è Flandria in Zelandiam niſi ejus conſenſu tranſmitteretur; tranſmitteret autem quingentas familias: ſed affluente multitudine, monitis Zelandiæ Ordinibus, paucis repudiatis, aliquot millenas tranſmiſit.

Interea Margareta & Antonius Delphos Batavorum petivere, reducturi bona quæ eo miſerant antea; verum non ſine cordolio invenerunt, non parvam eorum partem intervorſam eſſe, negante amico eam ad manus ſuas perveniſſe, cujus tamen non pauca indicia proſtabant: ſed perferenda erant damna quæ vindicari non poterant. Quare Margareta convaſatis iis quæ reliqua erant, & in tranſitu ſalutata ſorore prope Harlemum, Middelburgum cum Antonio rediit.

Ubi Jacobus Walæus ediderat jam fidelitatis promptitudiniſque ſpecimen, & favorem meruerat Zelandiæ Præſidis de Rijcke, qui eo Gandavi familiariter erat uſus: unde Annona, reſque bellica publica per Zelandiam, Flandriæ Brabantiæque ora, ejus fidei, ejus diſpenſationi concreditur. Ingens peregrino favor, nec parvus honor exhibitus, quo magis annitendum illi erat, ut hoc munus initio præſertim pro dignitate, cum cura gereret, tueretur: quare noluit integrum famulis committere, ſed Antonium, jam undecennem, magis quam pro ætate ſedatum prudentemque, curarum voluit partem habere. Hic quæ pater mercatus erat, in publicum horreum Armamentariumque transferre; quæ ſingulis civitatibus deſtinaverat, ea comitari, deferre, dividere; aliarumque penuriam ad patrem referre: ita nulli loco addictus, modo in mari, modo in hibernis militum, modo in aliis civitatibus biennium tranſegit.

Et jam ſatis ſibi in munere confirmatus Jacobus Walæus videbatur: veritus autem ne milites, verbis ſæpe & moribus rudes, aliquid aſperitatis Antonio affricarent, Middelburgi apud matrem eum manere voluit, & ad honeſtum aliquod vitæ munus præparari. Accifis autem exilio rebus, mox & aucta familia gemina prole maſcula, quem dudum animo nondum auſi ſunt reipſa ſtudiis dicare, rerum viciſſitudinem aliquoties experti: quare ut in omnem eventum, ad quævis vitæ munia obeunda aptior evaderet, traditur formandus Jodoco Lareno, multæ experientiæ, magni judicii, ſpectatæ probitatis Notario publico: apud quem exercitatione continua ſcitiſſime ſcribere didicit, ut pauci omnino illi pares haberentur. Res quæ offerrentur animo concipere ordine, verbis efferre, litteris conſignare & in inſtrumentum publicum redigere: idque tanta promptitudine dexteritateque præſtitit, ut certatim à magnis Mercatoribus, præſertim à Gualthero Buſio, lucri oblata portione, ambiretur, quo in eorum familiam concederet. Sed Antonius de futuro vitæ genere dubius, integrum triennium apud Larenum permanſit. Niſi quod ubi hoſtis immineret, & certo ſubitoque civitatibus proſpiciendum eſſet, patri deberet in auxilium venire. Ita illi præſto fuit Tholæ, Bergis ad Zomam, quibus Dux Parmenſis anno

anno MD LXXXVII. minabatur: præsto fuit in Walachria anno sequenti, cum Parmensis instructa Dunquerkæ classe, collectis triginta millibus militum, in vicinas oras invasionem pararet: quam cum ignorarent Zelandi Angliæ destinatam, prope Fanum beatæ Virginis Walachriæ angulum muniverunt, ubi ingens classis potuisset appellere; & collecto levi exercitu, cum statuerant tutari.

Hic Antonius, stramini cum patre de nocte in tentorio incubans, sacro quodam instinctu se ad Ministerium Ecclesiæ Dei vocari percepit. Illius autem instinctus tanta vis fuit atque efficacia, ut nulla dies, nullæ occupationes ejus unquam potuerint memoriam delere. Quod eo magis mirandum est, quod alienus à servili Dei metu, à superstitione semper extitit; & inspirationibus illis divinis, quas sæpe prædicant alii, minimum tribuit. Adeo ut aliquando quiescendum sibi non arbitraretur, priusquam quendam Collegarum suorum, illis plus satis addictum, in contrariam opinionem deflecteret. Sed qui plerumque aut nefarie effícti, aut vane imaginati inveniuntur, possunt aliquando veri existere.

Ita commotus Antonius statuit omnem operam suam studiis dicare; & impetrata parentum venia, Middelburgensem Trivialem scholam adiit. Hujus regimini præerat Jacobus Gruterus, vir sedulus, & in Græca Latinaque litteratura ita versatus, ut eo tempore nulli Belgarum cedere crederetur. Qui coadjutorem tantum unicum habuit Johannem Murdisonium, Philosophum acutum & solidum, non ita multo post Philosophiæ in Academia Leydensi Professorem: ut ea schola perpetuo egregiis exornata præfectis fuit, quæ & postea Jacobum Meivartium, Academiæ Groninganæ, Justum Lyræum, Ultrajectinæ, &, qui merebatur primo nominari, Adrianum Heereboord, Leydensi Professores dedit.

Cohabitabat Grutero Murdisonus, quare ut ejus genii penitiorem notitiam haberent, iisque familiarius uteretur, Gruteri mensæ Antonius adhibitus est. Ne tamen quorundam puerorum indecoris moribus, aliquid ei de morum suavitate decederet, parentes cum domi cœnare voluerunt: ut si quid vitii contraxisset, id animadvertere possent & emendare.

His præceptoribus sexennio usus est, & ab iis Latinam Linguam eo usque didicit, ut jam elegans pangeret Latinum carmen, Orationes publice haberet disertas adeo, ut sui discipulique honori interesse Gruterus crederet, ea in publicum edi, divulgari. Nec minus in Græca lingua profecit, ac tum eos omnes Græcos versus composuit, qui etiamnum inter ejus Poemata leguntur. In Philosophia solida fundamenta jecit, ut Gruterus & Murdisonus cum eo publicas Disputationes instituerint; de Syllogismo, de Ordine librorum Ethicorum Aristotel. de Mundo, aliisque in Philosophia controversiis: quod ante & post illud tempus, in schola Middelburgensi nunquam fuit institutum.

Credidit autem semper Walæus id præcipue ad suum profectum fecisse, quod edoceretur tantum à Grutero & Murdisono; nec mutare præceptores aut transire classes cogeretur: ita enim facilius concipi quæ à consuetis tradantur, ita melius proponi in quibus sciunt discipulos deficere. Sed & juvit amor quo eum præceptores prosequebantur: qui tantus erat, ut postea Gruterus, præteritis omnibus consangineis suis, eum liberorum suorum constitueret

rit tutorem. Juvit diligentia, ne de ingenio dicam: ut quam relaxationem animi alii ludis quærunt, ille varietate studiorum assequeretur. Ubi tamen liberet de studiis cogitationes penitus feriatis diebus exuere, res obumbrare, & penicillo exprimere didicit, mediocri profectu.

His studiis imbutum Walæum monuerunt præceptores, jam tempus esse Academiam accedere: ibi melius quam in Schola Triviali ulterius informandum. Placuit autem præ cæteris Batava: quod & Middelburgo vicinior foret, & pluribus in quavis facultate Professoribus, ac celebrioribus quam Franequerana ornaretur.

Quare in Aprili Anni millesimi quingentesimi nonagesimi sexti Lugdunum adiit, eum cum matre deducente Johanne Ytsenbachio, Ecclesiaste Middelburgensi: ac hospitium apud Thomam Spranckhusium, Ecclesiæ Leydensis Ministrum, elegit; una cum Gersone Pannelio & Enocho Sterthemio, commilitonibus. Quibus omnibus, ut & liberis suis Theologiæ studiosis, Spranckhusius placidis moribus, vera pietate præivit.

Ingressus Academiam Walæus, animadvertit statim maximum sibi ad promovenda studia adjumentum Latinam Græcamque linguam, & Philosophiæ fundamenta conferre; earum enim cognitionem difficillime acquiri posse, ubi constringi juventus non solet ut quædam memoriæ mandet, quædam repetat: & rarissime ad ea se Professores dimittere, qui promovere studia etiam doctiorum Auditorum cogantur. Quare primum annum, quo alii circumspicere tantum solent, quæ studia aggredi debeant & quomodo, seriis doctrinæ curis potuit impendere.

Hac autem ratione studia instituit: primum linguarum cognitionem perfecit: inde Philosophiæ: quibus absolutis Theologiam demum aggressus est. Verba enim debent prius quam res addisci. Ubi rerum cognitionem acquisivimus, parvi solemus verba æstimare. Ubi cogitationes nostras rebus gravioribus impendimus, eas non possumus ad exiguas dimittere.

Ad penitiorem Græcæ linguæ cognitionem acquirendam præcipue lectioni se Poetarum dedit, qui fingendi libertate & necessitate metri coacti, omne linguæ genium melius exprimunt. Præ cæteris illi placuit Homerus, quod omni Dialecto loquatur, gratissime ejus profluat oratio, & lectorem suum faciat prudentiorem. Quo tamen in illam linguam penetraret magis, de singulis Josephum Scaligerum consuluit, maximi animi, stupendæ eruditionis virum: cui Walæus carus extitit, & ejus fuit ingenio delectatus.

A Græca ad Hebræam linguam transivit, manuducente eum Francisco Raphelengio, viro humanissimo; cujus ductu prima linguæ rudimenta è Grammatica Martini hausit: sed eo mox demortuo, ei Professioni Franciscus Junius ad tempus vacavit: sub quo tantum in Hebraicis profecit, ut Veteris Testamenti libros sine interprete posset intelligere. Rabbinos non adiit, quod existimaret eos qui nimium studii, nimium operæ linguis impendunt, raro solere severiores disciplinas capere solide, & in eas profunde penetrare. Animus humanus omnia non tenet: & verbis, rebus minutis, assuetus delectari, in severioribus disciplinis, minutiis & superficiali notitia sibi potest satisfacere.

Linguæ superbæ sunt, solæ coli volunt, nec aliarum scientiarum servitio discentis animum patiuntur occupari: tantum in memoria consistunt, nec

ullam

ullam cum rebus ſimilitudinem habent, qua eum in ſui notitiam deducant, aut initiata cognitio poſſit promoveri. Quam ob cauſam Noſter dum Græcam Hebræamque linguam didicit, nequaquam aliis ſtudiis animum fatigavit; niſi quod relaxandi animi gratia, ad veteres autores Latinos, Hiſtoricos, Poetas, Oratores non raro divertit.

His inſtructus ad Philoſophiam acceſſit, cujus ſtudio in Academia Batava parum erat hoc tempore proſpectum. Petrus Molinæus, vir poſtea celeberrimus Philoſophus recens erat. Jacobus Trutius, prorſus impeditus. Solus Rodolphus Snellius in Matheſi eminebat: hujus itaque diſciplinæ ſe dedit, & ab eo Geometriam, Aſtronomiam, Opticam edoctus eſt: non parvo ad reliqua ſtudia promovenda emolumento. Mirum enim in modum Mathematicæ diſciplinæ ingenium acuunt, dum continuo in indagatione quæſiti occupantur: & aſſueſcunt cogitationes in una re figi, quod ubi à Propoſitionis indagatione demonſtrationeve mens aberrat, totum fruſtra ſit, elabatur, & de novo ſit inchoandum.

In Logicis Keckermanno aſſuevit, cui Zabarellam, Monlorium, alioſque adjunxit: in Phyſicis Toleto, Zabarellæ, Picolhominæo: maxime delectatus eſt in Ethicis Accioalo; legit tamen quoque Picolhominæum, Magirum, Muretum. Zuareſii Metaphyſicam maxima parte pervolvit, Thomam quoque & Scotum. A quibus ad ipſos fontes Platonem & Ariſtotelem tranſivit: quos ſua lingua legit, hoc eſt integros; quum qui ex interpretibus ſapiunt, vix dimidium aſſequantur. His enarratores adjunxit Plotinum, Ficinum, Simplicium, Aphrodiſæum, Averrhoem. Judicavitque Peripateticos hodie Aphrodiſæi aut Averrhois Philoſophiam potius, quam Ariſtotelis ſectari.

Potuit autem ſine manuductore pergere, quod ſingularum partium Philoſophiæ ſolida à Murdiſuno hauſiſſet fundamenta. Sedulaque auctorum lectione creditus eſt tantum in Philoſophia profeciſſe, ut inter commilitones ſuos eminerer, frequenterque opponendo ea Diſputationum Præſidibus objiceret, è quibus ſe decore ſatis nequirent extricare. Erat enim in inveniendo ſubtilis, in excogitando promptus, in explicando planus, in urgendo acris: quæ quo magis cum reſpectu proponebat, eo à majori judicio proficiſci videbantur.

Philoſophiam præcipue voluit ad Theologiam dirigere: & quo id meliori judicio fieret, perpetuo magni Theologi conſilio arbitratus eſt ſe indigere. Quare cum bona Spranckhuyſii venia hoſpitium mutavit, & ad Franciſci Gomari menſam acceſſit; cubiculum in proxima domo conduxit, in Gomari ædes migraturus, ubi contingeret aliquod vacare: quod poſt aliquot demum menſes evenit.

Ornabant hoc tempore facultatem Theologicam, Franciſcus Junius, Theologus profundæ eruditionis, gravis & judicii plenus: Lucas Trelcatius pater, ſolidus & excitatus: Franciſcus Gomarus, vir multijugæ eruditionis, ferventi zelo & vehementi. Æmulavit autem Walæus præ cæteris Junium, & ad illius ſe exemplar conatus eſt conformare.

Sed Gomari conſilio uſus, Theologiæ ſtudium non eſt à lectione Locorum Communium auſpicatus: ne ullius opinione imbutus, ne ullo præjudicio ab ipſa veritate abduceretur. Verum initio perlectis aliquoties Eccleſiarum

Re-

Reformatarum Concordiæ formulis, Catechesi Heydelbergensi, & Confessione Belgica, totum se lectioni Sacræ Scripturæ dedit. Eam legit attente, legit assidue; imo & præcipua Doctrinæ capita memoriæ mandavit. Adeo ut etiam senex Epistolam ad Romanos, secundam ad Corinthios, ad Galatas, Ephesios, Philippenses memoriter posset recitare. Legit autem lingua vernacula, quo in concionibus postea habendis, Scripturæ verba promptius memoriæ obversarentur.

Cum autem sola Scripturæ Sacræ lectione, totum Doctrinæ corpus difficulter animo comprehenderet, jam Scripturæ inquilinus, tandem ad Institutiones Theologicas Bucani accessit: quo Theologiam integram è compendio, uno quasi obtutu posset intueri. Compendio autem diu immoratus non est, quod delineationi picturæ simile, lineas tantum quasdam & doctrinæ circumductus contineat, nativum autem Disciplinæ colorem, umbras, splendorem nequeat exprimere. Verum statim sese Institutionibus Calvini & Petri Martyris Locis Communibus dedit. Non suppetebat hoc tempore Ecclesiis Reformatis ea Locorum Communium copia, ut anxie dispiciendum esset quinam reliquis deberent præferri. Perplacuit tamen Martyr, quod totam Doctrinam pertractaret plane, deduceret fuse statum controversiæ, & eum solide decideret. Putavit tamen adjungendum Calvinum, quod cum Reformati ut Ducem & merito sequerentur, quod præteritis levioribus, ea sectaretur quæ usum haberent: eaque proferret cum gratia & majestate, in quibus vis & robur sententiæ Reformatorum consisteret. Qualibus authoribus non satis assuescere Juvenes possunt, qui rerum pondus nondum ex æquo norunt æstimare.

Dum his occupatur Walæus, Lucas Trelcatius & postea Franciscus Gomarus, Locos Communes privatim explicare aggressi sunt, quos audire instituit, quia privatim omnia familiarius & brevius, quam publicè solent pertractari. Præcipue tamen Lectionibus publicis vacavit. Qui authorum lectione, privato studio, Theologiam assequi conantur, eos videmus in alienas, in ridiculas, imo perniciosas opiniones incidere; dum doctrinæ connexum non satis animo assequuntur. Publicis autem magis quam privatis vacavit, quod illæ accuratiores doctioresque sint, & majori gratia auditorum animus instilletur. Vacavit autem omnibus, quia nullo labore, nulla animi fatigatione aliquid auribus admittitur, quod non raro in animo radices agit. Sed quo ordine Lectiones Junius, eo præcipue studia instituit, quo solido fructu audiret eas: siquid aliquid post Lectionem etiamnum superesset scrupuli, id privato colloquio eximebatur.

In Locis Communibus cum plurimum profecisset, Commentaria in Sacram Scripturam adiit: & primum Piscatoris Analysin, quo totum scripti contextum animo complecteretur; sed Scripturæ sensum è Calvino hausit, quem divinum solebat Interpretem appellare. Cui in Novo Testamento junxit Bezam; in Veteri Mercerum, Ariam Montanum: quo regiminis rituumque Judaicorum notitiam adipisceretur: qua qui instructus non est, in eruendo Scripturæ sensu frustra solet animum fatigare.

Plurimum tamen propriæ diligentiæ tribuit. Qui eundem authorem frequenter legit, optime ejus genium, orationis decursum, connectendi, probandi, concludendique rationem animo assequitur. Singulis Deus Opt. Max. ingenium

nium aliud, diverſum judicium dedit, quod non melius quam ex cujuſque ſtilo expiſceres, quæ eorum quaſi expreſſa quædam eſt imago.

Ubi jam Walæus legiſſet audiviſſetque diu, ad actionem ſe cœpit præparare; & opponendo publice ea quæ conceperat exprimere. Diſputavit quoque ter publice; de Vera Theológia, de Myſterio Trinitatis, de Chriſti Mediatoris Officio: quibus Diſputationibus non exiguam ſui admirationem excitavit. In Philoſophia enim verſatiſſimus, apposite ad terminos reſpondit: & cum Sacram Scripturam haberet in promptu, reſponſionem ſuam loco Sacræ Scripturæ, auditu ſuave, ſemper obſignavit.

Conciones quoque privatas habuit, dirigente eas Luca Trelcatio, concionatore facundo: & primam publice Voorſchotæ, magno auditorum confluxu, qui nihil mediocre ab eruditione ejus exſpectabant.

Jam Walæus aptiſſimus à præceptoribus judicabatur, qui Divino Miniſterio operam impenderet; ſed qui aliis abunde, nondum ſibi potuit ſatisfacere. Quare antequam doceret alios, Eccleſiam regeret, putavit quoque alibi conſulendos doctos, perluſtrandas Academias, regimen aliarum ſibi Eccleſiarum inſpiciendum: præſertim Genevæ & in Helvetia, unde Reformatio proceſſerat, & Eccleſiæ decore magis regi credebantur.

Itaque oblato itineris comite Apollonio Schotte Juriſconſulto, Conſulis Middelburgenſis filio, poſtea Supremæ Curiæ Hollandiæ & Zelandiæ Senatore, vigeſimo tertio Maii, Anni cIↄ Iↄ Ic. Fliſſinga ſolvit, navi prætoria, qua contra prædones à parente illi proſpiciebatur. Ac xxv ad Sequanæ oſtium bene appulit: indeque perluſtrato Rhotomago, viciniſque urbeculis, xxix Lutetiam Pariſiorum ingreſſus eſt. In hoc Galliæ, imo orbis, quodammodo compendio, Walæus ſubſtitit. Nullæ nationes ſunt quæ hic non confluunt: nullum vitæ genus quod non exerceatur: nullibi virtutum vitiorumque materia uberius exurgit: nullibi omnes eruditionis partes plenius traduntur. Inquiſivit hic Walæus in Galliæ regimen: & miratus eſt Regem ſupremam poteſtatem adeo pro libitu exercere, & tamen populum incredibili eum amore proſequi. Perſpexit multorum hominum mores, & agnovit maximum ad virtutem incitamentum eſſe, vitiorum fœditatem nudam contueri. Sed præſertim ad Philoſophiam & Theologiam attendit: ea quæ apud Pontificios vigebat ſumme diſplicuit, quod mere Scholaſtica eſſet; nec Sacræ Scripturæ, nec ſanæ rationi, nec ſenſui ſubnixa: aſt animi tantum quibuſdam conceptibus, aut argutis diſtinctionibus, quo doctrinæ monſtra quædam ſtabilirentur. Reformatos nec Theologiam hic, nec Philoſophiam profiteri: & in habendis concionibus, in regenda Eccleſia plena libertate non frui: adeo ut actiones, imo verba publice habita, quæ ambiguitatem aliquam queunt admittere, in deteriorem partem & pœnam trahantur.

Quare hic ſibi nimium commorandum non eſſe arbitrabatur, & per Aurelianenſes, Bituriges, Lugdunenſes, Arauſionenſes, Viennenſes, in Maris Mediterranei oras concedendum: in quibus & liberiores Reformati, & magis vigere credebantur. Ubi Viennæ venit, animadvertit pecuniam peregrinationis nervum defecturam, quam demum Genevæ novam procuraverat ſibi numerandam. Qui nunquam propria quadra vixerunt, credere non poſſunt ſe in vitæ neceſſaria aut commoda tantum expenſuros.

Dum Viennæ hæret, & vicinarum Ecclesiarum Pastores invisit, animadvertit se amplius in illis oris: Junii laudibus, quam credebat, innotuisse. Invitabant enim eum vicinæ Ecclesiæ, amplis conditionibus, ut privatim docere Philosophiam, docere Theologiam aggrederetur, oblato ad laboris decrementum coadjutore. Sed qui necessitatem talis Scholæ percipere non poterat, cum non nimis remotæ essent Genevensis, Lausannensis, quique non desperabat similem studiorum fructum in Patria carpere; recusavit talem provinciam inter peregrinos suscipere, ubi facile exponi aliorum invidiæ posset, nec consanguineorum tutela protegi. Verum ab Appollonio Schotte Gratianopolim usque deductus, inde mense Augusto Genevam accessit.

Genevæ hospitium quæsivit, ubi quam maxime studia posset promovere: & id apud Carolum Perrottum elegit, Verbi Divini Ministrum, ac Sacræ Theologiæ Professorem.

Prima Genevæ cura fuit linguam Gallicam bene addiscere, quam sedula lectione Gallicorum Scriptorum, & frequenti conversatione cum civibus acquisivit: satis enim accurate honorati hic cives Gallicam linguam loquuntur. Et in ea tantum profecit, ut non raro Gallicas habuerit conciones.

In Theologia Professores erant Theodorus Beza, Antonius Fayus, Carolus Perrottus. Beza, octuagesimum supergressus annum, lectionibus publicis abstinebat. Fayus elegantis erat eruditionis, sed explicator parum pressus, disputator parum acris. Perrottus vir plane doctus, minus in fronte, plus in recessu habebat. Et singuli horum unica septimana vix semel prælegebant. Quare audiendis se concionibus sedulum præstitit, quæ nullibi frequentiores quam Genevæ habentur. In iis autem maxime admiratus est, Bezam, in quo, jam octuagenario, eminebat adhuc vigor ille animi, eruditio illa profunda, judicium illud acre, eloquentia illa mascula, ad quam totus orbis merito obstupuit. Plurimum autem profecit in ea quam diebus Veneris habent Congregatione, in qua Ministrorum aliquis, locum Sacræ Scripturæ familiarius explicat, quam reliqui qui adsunt Ministri vel limitant, vel extendunt, vel emendant: nisi quod ubi ad Bezam explicandi pervenisset ordo, reliqui interpretationem ejus silentio venerarentur. Profecit quoque plurimum Bezæ colloquiis, qui omnia ad sui notitiam, ad Dei venerationem dirigebat: unde frequenter illi in ore erat illud Gregorii, ut dicere solebat, *non utique cæcutientis. Ægrotus est eo insanabilior, qui sibi sanus videtur.*

Occupabatur hoc tempore Beza in Novi Testamenti editione ultima, quam maluisset Walæus non ita e consilio & ad mentem Piscatoris institui. Incipiebat enim in Beza languere ingenii perspicacia; nec eminebat in Piscatore, sublime illud ingenium, maturum illud judicium, quod florente ætate in Beza eluxit, & hic requirebatur.

Conversatio cum Perrotto quo diuturnior & familiarior, eo gratior extitit: nec præsentia famam imminuit, aut familiaritas attulit contemptum. Non enim videri pius, non videri doctus, sed esse conabatur. Famam ut inanem non negligebat tantum, sed ut gravem aspernabatur. Literarum cum viris eruditis commercia fugiebat, putabatque magis ad ostentationem quam ad usum institui. Semper dictitans; *Paucis in Dativo & Ablativo scribendum esse.* Prorsus hoc agebat, ut sibi tantum & suæ gregi suaviter viveret. Et

sane

ſane ea converſatione aliquid Walæo affricuit, quod tota vita adhæſit.

Regimen Eccleſiæ Genevenſis illi perplacuit: ubi nec ſponſæ nec viduæ domo includerentur, ſed de more quotidie publicas adire preces, publicas adire conciones deberent; nullibi vel monendæ rectius, vel ſuavius conſolandæ. Ubi quoque non punirentur tantum vitia, quod ſerum nimis eſſe ſolet, ſed etiam vitiorum occaſiones, luxus & protervia, præſcinderentur. Non putavit tamen ea auſteritate facile alibi procedendum: plebem enim hic non tantum ad vitia, ſed ad ſcelera pronam. Frequentiam quoque concionum ardorem aliquem extinguere, quod evileſcerent conſuetudine, & differrentur facile quæ ſemper poſſent haberi.

Dum in hæc inquirit, & ea expendit, non negligit reliqua, quæ illi ſponte offerrentur.

Degebat hoc tempore Genevæ Theologus, qui Hebrææ linguæ peritia reliquis eminebat. Hic perſuaſit Walæo ſe eam notitiam arte memoriæ brevi temporis ſpatio acquiſiviſſe: quare ei ſe dedit, & ſex ſeptimanis, Sanctis Pagnini Epitomen integram memoriæ mandavit: eo initio ſucceſſu, ut omnes Scripturæ locos bene interpretari poſſet, & interpretationis ſuæ commodam rationem dare. Verum cum Hebraica illa vocabula non potuiſſet niſi per imagines retinere, imagines autem eſſent aut frequentia, aut elegantia, aut abſurditate illuſtres; evenit ut quidquid ageret cogitaretque, ſemper illæ imagines animo obverſarentur: & ſibi viſus eſt inſtar melancholici delirare. Qui autem ſedatas cogitationes, ſtabile judicium majus quid omni eruditione æſtimabat; quiete, diverticulis, omnique conatu quindenis diebus hoc egit, ut iterum imagines illæ memoria delerentur: & eas tantum reſervavit, quæ vel vocabula quædam abſtruſiora, vel majoris uſus exhiberent.

Obierat Henricus Stephanus Typographorum eruditiſſimus, qui communi Typographorum fato majora viribus erat aggreſſus, Unde cum vendere impreſſa & præcipue Theſaurum linguæ Græcæ, non ſatis cito poſſet, non potuerunt ejus Hæredes creditoribus ſatisfacere; publice itaque exili pretio divenditi ſunt: è quibus integram Bibliothecam Græcorum authorum Walæus coemit. Quibus, dum a ſeverioribus ſtudiis vacare vellet, animum laxavit.

Imminet Genevæ Jura, & Juræ cornu mons, qui bicornis altiſſimas nubes tranſcendit. Hunc aſcendere, & videre quid in alia aeris regione agatur, Walæum ardor cepit. Itaque cum Carolo Perrotto, cum urbis Secretario, tertioque amico, menſe Mayo longiſſimis diebus ad pedem montis pernoctavit. Unde primo diluculo, manuducentibus duobus paſtoribus, montem aſcendere aggreſſi, circa meridiem mediam aeris regionem intravere: in qua omnia frigore ſæva, & mons collibus glacialibus aſper deprehendebatur; niſi ubi meridiei obverſus aſcenſus ſemita patebat. Hac pomeridianis horis in cacumen montis eluctati, ibidem aliquot horis quievere. Cacumen erat viginti jugerum, & tamen altitudo inſiſtentes terrebat, ut non auderent decliviorem terram niſi jacentes intueri: pagi vicini non majores muris magnitudine conſpiciebantur, montes tumulorum. Nullæ in cacumine nives, nulla glacies, aer frigidiſſimus, majori tamen tenuitate puritateque, quam ullis æſtivis diebus poteſt deprehendi. Hi Muſicæ omnes periti concentum hic inſtituebant, qui

ea lenitate suavitateque aures percellebat, quam nullus unquam in terris è longinquo potuit assequi.

Interea dum hinc Galliam inde Italiam intuentur, viderunt è lacu Lemano vapores exurgere, moveri, sisti à Jura monte, circa eum colligi, & infra se cumulari in nubem; ea tandem spissitudine, ut omnem prospectum in terram præcluderet. Cum tamen nox appropinquaret, descendere aggressi sunt, nubem intrare, morari in ea, ac in ea manus lavare: non alia autem nubis erat facies, quam spississimæ nebulæ, qualis non raro terram obtegit. Hanc simulac transgressi sunt, nubes se in pluviam dissolvit: à qua permadentes, in vicinis pastorum tuguriis pernoctavere, & insequenti nocte ad montis pedem: multo enim facilior genubus ascensus, quam descensus existit.

Evenit iisdem propemodum diebus, ut cum Adriano Mammakero, Zelandiæ postea Præside, in lacu Lemano iverit natatum. Natans autem animadvertit, quendam satis remotum, ignotum sibi, seorsim natare, submergi & suffocationis incurrere periculum. Ut autem erat tenerrimi affectus & ad opitulandum pronus, statim natando affluxit, hominem ex undis, ex orci faucibus eripuit ac in terram salvum detulit: quem, ubi ad se redisset, intellexit sartorem Belgam esse, qui reverentia impeditus propius accedere non ausus, ex sono tamen vocum Belgicarum conterraneos agnoscens, in vicinia voluit morari. Charitas enim patriæ apud exteros demum elucescit, ut omnes conterranei, quasi consanguinei habeantur.

Viderat jam Walæus, audierat, didiceratque ea quæ Theologiæ studioso moram injicere Genevæ possunt. Et etiamsi nulla felicitas subtrahetur urbis, abundantis annonæ, lacubus fluminibusque inriguæ, hortis amœnæ, conversatione civium suavissimæ; voluit tamen, ad majorem ingenii cultum, locum mutare.

Kalendis itaque Junii Seculi decimisexti, à non paucis Belgarum Lausannam usque eductus. Cum ibi nihil inveniret, quod morari Theologiæ candidatum posset, Bernam festinavit: ubi fortuitus eum per duos menses sistit casus.

Equus meritorius Lausannam Berna venerat, quo Lausanna Bernam vehebatur; Bernæ autem demum animadversum fuit, illi sub sella costas diffractas esse: quare equarius pretium sibi equi à Walæo solvi voluit, etiamsi non levia judicia extarent jam ante id equo obvenisse. Cum autem ad æquas conditiones adigi equarius non posset, cogebatur Walæus lites sequi.

Dum ea lis pendet, in reliquam Helvetiam excurrit; ad Tigurinos, Schaphusianos. Schaphusii Cataractas Rheni vidit, Nili æmulas: & observavit, falsum esse quod Veteres asserunt, accolas sonum ruentis aquæ non exaudire, quamvis non ita, ut inassueti, perturbentur. Imo & circa Catadupas, quod Veteres negant, non paucos commode habitare. Ita non raro aliquid falli de manu in manum inexpertis traditur, quod tandem locum veri tenet.

Magistratus Tigurinus. à Pastoribus eruditionem Walæi prædicari audivit: & quæ gentis illius in exteros, in eruditos est humanitas, magnifice eum publico convivio excepit.

Bernæ maximam familiaritatem cum Zeenderero contraxit, Collegii ibidem primo Præfecto; qui insignis promotionis illi spem fecit, si Bernæ vellet

sedem

sedem collocare. Sed à Magistratu decisa lite, & equario quinque Coronatis assignatis, Basileam contendit.

Basilea Urbium Helvetiæ amplissima est, ædificiis superba, quibus picturatis passim vestibulis multum accedit decoris. In hac Æneas Sylvius, postea Pontifex Romanus, tempore Concilii Basileensis, commoratus est, & delectatus amœnitate loci, aeris salubritate, ubertate annonæ: quod nulla in vicinia Universitas foret, dignam judicavit quæ ea condecoraretur.

In hac Academia jam Theologiæ Professores erant Jacobus Grynæus, & Amandus Polanus à Polansdorf. Grynæus vir erat catus, prudens, eruditionis solidæ, sed regimini civitatis vehementer intentus, adeo ut ad ejus nutum regi Basilea crederetur. Quales eminere eruditione non solent, qui præcipuum tempus ambitu, serias magis cogitationes, stabiliendæ authoritati impendunt. Prælegebat universalem Historiam, quam ad sua usque tempora deduxerat: quare plures auditores habuit, qui intelligerent quid novi in orbe evenisset, quam qui aliquid solidi conarentur addiscere.

Polanus vir doctus, multæ & assiduæ lectionis: qui non satis pollere judicio solent, nec profundissime in Disciplinarum intima penetrare: multa delibant, parum nutritii cibi in succum & sanguinem convertunt. Tradebat auditoribus, Locum de Prædestinatione: quæ materia, si ulla, ingenium acre, judicium solidum exposcit.

Quare maxime Johanni Buxtorfio, Literarum Hebraicarum Professori, se dedit. Buxtorfius erat docendo aptus, genii ipsius linguæ antiquitatumque Judaicarum peritissimus: unde in ea lingua haud æque celebre nomen inter Reformatos invenias. Explicabat Rabbinorum commentaria in duodecim Prophetas minores: quibus succisivis tantum horis Walæus vacavit, quod Rabbinorum minera plus operæ requireret, minus auri largiretur.

Animadvertens Walæus se sua spe sæpe frustrari, & pleraque expectatione minora invenire: comparatis quoque inter se Leydensibus, Genevensibus, Lausannensibus, Bernensibus Basileensibus Professoribus, cum judicaret aliquos, non obtinere nullum nomen, quibus diffusa eruditio aut profunda non esset: in animum induxit ipse quoque aliquid publice audere: quod apud exteros quam domi maluit, ut quidquid asperum, quidquid rude, nondum plene efformato superesset, ibi poliretur ubi obesse futuræ promotioni non posset. Debuit autem id *Basileæ*, quod vix alibi studiosis Professoris occupare locum liceat. Itaque ut eruditionis aliquod ederet specimen, Carmina oblatis occasionibus composuit & evulgavit.

Theses constituit de Providentia Dei solis Sacræ Scripturæ verbis contextas: de quibus publice sub Polano disputavit. In ea autem ita repetiit ordinate, respondit apposite, probavit solide, ut facile ex ungue Leonis vim possent animadvertere,

Quare illi concessa est Professoris cathedra, ex ea disputare publice, aliorum disputationi præsidio adesse: quod & frequentissime præstitit, & Disputationibus Alumnorum ordinario præfuit: adeo ut ubi Polano hospiti suo, aut Grynæo ejus genero, aliquid impedimenti obveniret, statim ad Walæum iretur, qui disputando eorum vices suppleret. Unde nomen illi apud studiosos, apud Professores æstimium: quod & Belgicis Ecclesiis, publico Diplomate voluerunt testari.

In

In tota Peregrinatione id Walæi institutum fuit, æstivis mensibus peragrare Regiones, lustrare urbes, agros, flumina, montes: & in id inquirere, quod in iis natura aut ars admirandum fecit, aut dignum notatu. Hyemis tempore in ea civitate sedem ponere, ubi maxime promovere Theologiæ studia posset, & regimen Provinciæ perspicere. In quo ubi Basileæ satisfecisset sibi, Vere novo Argentoratum, Spiram, Heidelbergam profectus est.

Heidelbergæ dubitavit aliquamdiu, ibine æstivos transigere menses deberet, an potius perlustrare Germaniam; & circa hyemem Lugdunum Batavorum accedere. Movebatur celebritate Academiæ, quæ inter Reformatas sola cum Leydensi posset contendere: sed parum in animo illius speciosa poterant, qui sibi proposuerat tantum solida sectari. Maximi æstimabat Bibliothecam Manuscriptorum authorum, ad quam illi liber aditus per virum Clarissimum Janum Gruterum, Conterraneum suum, patuit: verum ad collationem Manuscriptorum cum impressis, plane animus non inclinavit. Nimia varietate lectionum, alienus sæpe sensus authoribus affingitur: & nisi in locis tantum sit maximi momenti, inglorius prorsus est labor, nec pluris æstimandus quam eorum qui indices conficiunt.

Theologiæ Professores erant, merito suo celeberrimi, Daniel Tossanus & David Pareus. Tossanus Novum Testamentum interpretabatur; sed senio confectus, paucos tantum menses supervixit. Pareus explicabat Prophetam Hoseam, quem recenter admodum cum Rabbinorum commentariis Buxtorfium audierat explicantem. Et nescio quomodo varietate animus allici debeat; etiam ut iis immoretur, quæ alias magni solet æstimare.

Gubernatio Ecclesiæ Palatinæ, plane non erat Belgicis imitanda. Octo Politici, octo Ecclesiastici Senatum constituebant, cui sub Principe summa erat in rebus Ecclesiasticis potestas. Hic ministros eligebat, præficiebat civitatibus, pagis: transferebat de loco in locum, & Theologicis controversiis imponebat modum: sæpe invitis, semper ignaris illius Ecclesiæ membris. Ita optime authoritati Principis, bene tranquillitati publicæ, parum animarum solatio consulitur.

Quare Walæus invitatus tempestate anni, statuit potius Germaniam peragrando pervidere.

Peragravit itaque totum Palatinatum, & aliquamdiu Francofurti ad Mœnum quievit. Percurrit Hassiam, & Marpurgi in Academia, Casselii in aula substitit. Aliquoties à Mauritio, Hassiæ Lantgravio, cum honore ad alloquium admissus. Principes enim qui ut potentia ita eruditione præditi sunt, non tantum potentes, sed & eruditos quodammodo ut familiares habent. Inde in Ducatum Brunsvicensem, Episcopatum Bremensem profectus, Bremæ commoratus est. Qui ita regiones pervolitant, multum jucunditatis habent, dum quotidie aliam agri faciem, aliam culturam vident, alium urbium situm, aliam ædium structuram: dum alium hominum genium, diversos mores, contraria studia intuentur. Verum id demum ex utilitate fit, ubi in primariis civitatibus commorantur, naturam populi, rationem regiminis à peritis inquirunt, quam inquisitionem mox percurrendo regionem absolvant.

Ne autem Walæus, qui hactenus aliena & externa curaverat, domus suæ ignarus esset, *Brema* in Frisiam profectus est: inde in Transisalaniam, Geldriam,

am, Ultrajectum, atque ita Autumno in antiquas sedes Lugdunum Batavorum, & Gomari ædes, concessit.

Certe qui triennium propemodum peregrinando impenderat, reditum in patriam poterat parare. In patria ferendi fructus sunt, sed quo eos melius proferat arbor, luxuriantes rami amputandi sunt, meliores taleæ inserendæ: in alio autem solo, sub alio cœlo radices agere non debet, melius in suo creturus.

Antequam autem se Walæus Lugduni ad studia componeret, suo affectui, parentum desiderio satisfecit, ac Middelburgum excurrit. Nihil æque volupe obtingere liberis potest, quam ex temporis intervallo, parentes sanos & salvos contueri. Nullum cardiacum æque parentum animum excitat, quam familiæ columnam, filium natu majorem, annis maturum, peregrinatione expolitum, incolumem tenere.

Middelburgo statim, non salutatis amicis aliis, Lugdunum redit; ac nonnihil immutatam Academiæ faciem agnoscit. Josephus Scaliger, post Rectorem Magnificum, cæteris præponi Professoribus volebat. Sed opponebant se Professores omnes, & id Junius ordine primus debebat exequi: nec id faciebat invitus, cum ipse familia oriundus nobili, meminisset in Galliis sobolem illam Vicentinorum Comitum rideri.

Eodem tempore id agebat Junius, ut sua Hebraicæ Linguæ Professio, in Juvenem aptissimum transferretur, qui fulcrum aliquod suæ posset familiæ adferre; verum id secreto ambitu præripuit Coddæus. Quæ res ægre virum habuit, imo & ipsos Præpotentes Hollandiæ Ordines. Nolebant in Scaligeri gratiam, viri alias raræ ac profundæ eruditionis, postponi & offendi Junium aliosque, eruditionis solidioris ac majoris usus. Quare nec quem petebat locum Scaliger possedit, & idem stipendium Junio fuit assignatum mutato titulo; ut loco Professionis Hebraicæ, contra Bellarminum scriberet. Ea tamen contentio videbatur nonnihil Junium fregisse: ut maturior ætas ac fama celebrior, addidisse Gomaro animum ac judicium.

In studiis Walæus non jam majorem aliquam Theologiæ persequitur partem, non Lectionibus quibusdam continuo vacat; sed apud animum suum Theologiam percurrit ac ruminat. Expendit singulas Theologiæ partes, ac seipsum examinat quousque in eorum intima penetraret. Ubi evidentem aliquem sentit defectum, scriptos libros consulit, meditando quod deesi, conatur reparare, conferendo cum Junio & Gomaro perficit. Incredibile dictu est, quantum id institutum eruditionem ejus brevi temporis spatio reddiderit uberiorem. Ita non addiscitur tantum aliquid, sed ab ipsis fundamentis investigatur: quorum fundamentorum inventio majoris momenti, quam diffusa eruditio est. Pertæsus autem scriptorum recentium quorum quidam mediocres, quidam inepti essent, nulli pondus ab authoritate haberent: Maxime se lectioni patrum, & præsertim Augustini, dedit: quod præ cæteris nervosus & in disputando acer esset.

Interea in civitate Leydensi, in vicinis pagis se concionando exercuit: quod ea gratia peregit, ut ad ordinarium verbi Divini Ministerium in Civitate Leydensi vocaretur. Quæ res quo inopina magis obvenit, eo magis Walæum sollicitum habuit. Honorificum erat in amplam civitatem statim vocari, com-

commodum in eam ubi Academia esset, per quam continuo melius increscere eruditio posset. Sed grave erat onus amplam Ecclesiam gubernare, qui nunquam vidisset parvam dirigi. Quare post ardentes ad Deum preces, non alia ratione potuit animum componere, quam si vocationem hanc parentum voluntati submitteret. Hi per Gomarum gratias egerunt Synedrio, & quominus vocationem filius acciperet voluerunt excusari, vario quæsito prætextu; sed revera desiderarunt senectutis baculum sibi propius apponi. Quam ob causam nec quieverunt prius quam filius valedicta Academia, verno tempore Anni millesimi sexcentesimi secundi, domum reverteretur.

Vita illius in Academia, in peregrinatione & totis pubertatis & adolescentiæ annis inculpata prorsus fuit: in qua ne ipsa quidem malignitas habuit quod posset vellicare, aliena ab omni luxu & lascivia, pia, modesta: adeo ut non paucis ab aliorum parentibus pro exemplo fuerit assignata. Hoc bonum curabat semper quod vetustate fieret melius, nugis, ridiculis nunquam immorabatur, non erat tamen conversatio illius austera aut tetrica, sed facilis, blanda: quam libenter ingenii quodam sale, non acri tamen, condiebat.

In studiis fuit indefessus, quibus non dies tantum integros sed & dimidiatas noctes impendit, ut frequentius frigidus etiamnum è lecto quam calefactus exurgeret. Unde cum primum habitaret Leidæ in quartanam incidit, quæ per quatuordecim menses illum fatigavit: cum secundo in continuam febriculam cum tussi, quæ phthisin minabatur, spretis tamen omnibus nihil de consueto studio remisit. Quæ intemperies quædam erat, eo magis admiranda, quod in tota vita hoc ageret ut ne quid minis: sed ita potest sciendi desiderium homines quasi effascinare. Ab illa continua intentione animi, debilitatem ventriculi, cruditatemque incurrit, & repletum caput Asthma dedit: quæ duo facile, quod hæreditaria essent, exinde eum tota vita vexavere. Nimis care eruditio emitur, quæ cum continuo sanitatis dispendio obtingit: & obtingit minor, quam quæ integra sanitate pedetentim acquiritur.

Middelburgi se statim examini, ut vocant, præparatorio subjecit: & examinatorem nactus est Jacobum Cornelii, Verbi Divini in Ecclesia Middelburgensi Ministrum. Virum pium, nec indoctum; sed cum eruditione Walæo cederet, non Walæus, sed Jacobus Cornelii examinatus esse dicebatur. Non levi eruditione præditus esse debet, qui apposite velit eruditum rogare.

Ita examinatis incumbit coram Ministris singulis mensibus conciones habere, quo in concionando promptiores evadant. Et integrum illis est singulis septimanis, eorum Concilio interesse qui Ecclesiam gubernant. Optima consuetudine, ut legitimo usitatoque regimine prius imbuantur, quam Ecclesiæ habenis manus admoveant.

Illis autem exercitiis, illis in Concilio colloquiis animadverterunt facile acutum juvenis ingenium, sedatum judicium, eruditionem profundam, meritoque eum à civitate Leydensi fuisse vocatum. Unde, cum homines difficulter affectus exuamus, ceperunt Ministri vereri ne amicis suis in promotione præponeretur: imo ne suis luminibus officeret.

Classis Walachra præ cæteris sedula est ut amicitiam cum Ecclesiis vicinis foveat: quare & præ cæteris à vicinis Ecclesiis consulitur. Vacabat Caleti Concionatoris cathedra: eam occasionem arripuerunt Middelburgenses, &

Walæum

[illegible]

[illegible] templum [illegible] Walæus [illegible] Catechismum [illegible] de veritate [illegible] Walæus [illegible] in Religionem Reformatam [illegible]

[illegible] Collega Walæus [illegible] Religio Reformata publico [illegible] & [illegible]

[illegible] Ecclesiam Middelburgensem [illegible] Ministros [illegible] Ecclesiæ [illegible] Ecclesiæ [illegible] Middelburgensi [illegible] Ministros [illegible]

[illegible] Walæus [illegible] Ecclesiæ [illegible]

[illegible] Religionem [illegible] Religionem Pontificiam [illegible] Reformata [illegible] Antwerpiensem [illegible] Pontificia [illegible] Christi [illegible] Pontificia [illegible] Walæus [illegible]

[illegible]

periculosam persuadere. Quare qui [illegible] Ecclesiasticæ [illegible] [illegible], [illegible] patrocinium [illegible], [illegible] [illegible].

[illegible] Unde & Arminius [illegible] [illegible] Anno clↃ Iↄ VIII. [illegible] [illegible] Hollandiæ Ordines [illegible] [illegible] [illegible] Liberi Arbitrii, Perseverantia Sanctorum, de [illegible].

Non [illegible] tamen [illegible] Antonium Walæum: [illegible] [illegible] riorum latibulis [illegible] [illegible] quare jam à [illegible] Kalendarum Junii Anno clↃ Iↄ VI. [illegible] Arminium in [illegible] [illegible] & [illegible] [illegible] toto Anno [illegible]. [illegible] Arminius [illegible], [illegible] amplius [illegible], [illegible] Arminianorum [illegible] [illegible] Arnoldi Corvinus [illegible] [illegible] Walæus in Sacra Scriptura versatissimus, [illegible] [illegible] Scripturæ esset [illegible]. Sed hoc agebat Arminius, [illegible] Scripturam ducem sequeretur quod [illegible].

D[illegible] Arminius [illegible] [illegible] Ecclesiarum perdere [illegible] [illegible] [illegible]. Nec Arminius [illegible] religionis [illegible] Hominem [illegible], qui in prima [illegible] [illegible], ut [illegible], securi essent quidquid illis [illegible]. Unde evidenter metu, [illegible] morbum contraxit, qui illum [illegible] Octobris Anni clↃ Iↄ [illegible] vita exemit.

Mortuo Arminio [illegible] Coryphæum se gessit Johannes Wtenbogardus, [illegible] Arminio multum inferior [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Hollandiæ Magistratus [illegible] [illegible] [illegible] Ecclesiasticis, [illegible] [illegible] [illegible] ligionis [illegible] [illegible] conformaret.

Inter hæc Ecclesiastici [illegible] remedium [illegible] [illegible] melius quam in Synodo [illegible] Ecclesiarum Reformatarum inveniri, eam continuo magno studio à Fœderati Belgii Ordinibus petere. In hanc propendebant Ordines Gelriæ, Zelandiæ, Frisiæ, Groningæ, sex civitates Hollandiæ qui [illegible] [illegible] speciosa mallebant [illegible] Lutheranis concordia [illegible] [illegible] præconcepta [illegible] [illegible] Ecclesiasticam [illegible] gravem non esse [illegible] aliquod [illegible] remedium. Providi [illegible] Principis Auriaci [illegible] metuendam, sed potius [illegible] [illegible] esse. Contra Nobiles Hollandiæ & reliquæ [illegible] Civitates, Ordines Ultrajectini, Transisalani non negare quidem Synodum aperte, sed variis tergiversationibus, [illegible] [illegible] eludere, nec [illegible] [illegible] confirmarentur.

Non negligere tamen Ecclesiastici eam medelam quæ in illorum potestate sita videbatur, detegere nimirum errores populo, & contra [illegible] concionibus & scriptis munire. Eos qui ad Ministerium admittendi essent [illegible] examinare, ne plures [illegible] in Ecclesiam irreperent [illegible], Ministerium interdicere.

His [illegible] opponere Vytenbogardus [illegible] scripto & voce, [illegible] cum adversariis contendere, & ad Ministerium [illegible] plurimos candidatos promovere. Impar tamen congressus apparebat, quod illi numero pluri populum [illegible] addictum haberent. Hi itaque veriti ne superarentur, [illegible] Remonstrantiam ut vocant, unde deinde *Remonstrantium* illis nomen [illegible], Hollandiæ Ordinibus obtulere petiveruntque in illorum tutelam [illegible] admissi sunt. [illegible] prohibitum insuper [illegible], [illegible] ne [illegible] de controversiis ad populum agerent: neve in Candidatorum examine [illegible]. Quod vero erat partes statuere cum Pastore. Remonstrantes erant quadraginta circiter, Contra-Remonstrantium quingenti.

Necdum tamen [illegible] Remonstrantes videbantur, nisi in locum [illegible] possent [illegible], qui in Academia [illegible] Professionem Theologicam in locum Arminii non Walæus [illegible] qui a [illegible] bonisque [illegible], sed Vytenbogardus [illegible] qui cum Academiæ se non [illegible] id [illegible] admittere non [illegible] per Curatores Illustrium partium, & [illegible] Conradus Vorstius Leydam vocatur. Qui Theologiæ Professor Anno cIↃ IↃ cx. ab Academia [illegible] dignitatem [illegible].

[illegible] Ecclesiastici, quibus [illegible] favebant Magistratus [illegible] Ita constitutum erat Remonstrantium [illegible] partes, nisi Jacobus Magnæ Britanniæ Rex con[illegible] Ordines [illegible] imo eum condemnasset hæreseos, & libros [illegible].

[illegible] quas viginti [illegible] [illegible] Ordines [illegible] quibus [illegible] Diaconorum, Seniorum, Pastorum [illegible]. [illegible] Pastoribus [illegible] Ecclesiam [illegible] qui peccavisse in Ecclesiam convincerentur.

[illegible] Controversiarum libris. Curatores Academiæ Magistratusque Leydensis [illegible] hoc [illegible] Gomaro [illegible]. [illegible] Professore [illegible] Curatoribus illustris Scholæ, Antonium [illegible] Theologiæ Professorem [illegible] Zelandiæ Magistratusque Middelburgensis, Walæum [illegible] periculosi, ne [illegible] deserere. Verum [illegible] Gomaro erat discedere, quare utrique cum invitavit apud illos potius domicilium figere. quod [illegible] Walæus & Middelburgum Anno cIↃ IↃ cxi. [illegible].

[illegible] Zelandiæ Ordines, & hæc Academiæ Leydensis [illegible]-

tate [illegible] in Zelandia [illegible] Scholam [illegible], [illegible] non-dum poterant de [illegible] convenire: quem ut sibi [illegible] Middelbur-gensis. [illegible] Scholam [illegible] valde [illegible]. [illegible] [illegible] Trivialis [illegible] [illegible], [illegible] Walæum [illegible] quod [illegible] conditiones [illegible] [illegible], [illegible] videretur. Sed [illegible] Provinciarum [illegible] Walæus [illegible] [illegible] in [illegible] [illegible], & [illegible]. Quare [illegible] [illegible] Middelburgensem, [illegible] [illegible] Julium Licinium virum doctum, Academiæ [illegible] [illegible]. Quod [illegible], Walæus [illegible] Scholæ [illegible], & de Græca lingua & Philosophia lectiones [illegible] haberet.

His lectionibus [illegible] Walæus Homerum, Hesiodum [illegible] & [illegible] interpretatione [illegible] [illegible] linguæ auditoribus [illegible] Græcæ Antiquitates. In Philosophia [illegible] Aristotelis [illegible] [illegible] auditoribus [illegible] & [illegible] [illegible] [illegible].

A [illegible] Gomaro [illegible] ad [illegible] Scholam Illustrem [illegible] locus [illegible] in [illegible] novi templi. Et Gomarus publicis lectionibus S. Scripturæ interpretationem instituebat. Explicabat locos Communes Theologiæ publicis disputationibus. Jacobus Maivartius Scholæ Trivialis Conrector Philosophiam publice docebat, disputabatque. Et [illegible] [illegible] Gomari [illegible] Scholæ [illegible] Magistratus Middelburgensis [illegible] Walæus [illegible] [illegible], ac [illegible] in [illegible] locum Gomaro [illegible] Theologiæ. [illegible] Gomarus [illegible] indulgere, & [illegible] aperte opponere, [illegible] Walæum [illegible] quod [illegible] in Academia [illegible] [illegible] in [illegible] animabus [illegible] aurius, & [illegible] [illegible] loqui.

[illegible] Magistratus [illegible] Walæo [illegible] Walæus [illegible] quod qui [illegible] in vita [illegible] [illegible] contentum, [illegible] gratitudinem [illegible] Collegæ [illegible]. Nullæ injuriæ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Ministerio [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Quare [illegible] & Magistratus [illegible] [illegible] [illegible] Walæus [illegible]. Quam [illegible] Philippo [illegible] Domino Salomonis [illegible], [illegible] Anno [illegible] [illegible].

[illegible] Gomarus [illegible] Cronii [illegible] [illegible]

[illegible] Middelburgensibus [illegible] herba collapsum [illegible]

[illegible] Theologiæ [illegible]

Hanc [illegible]

[illegible]

non licerat illi evagari. Certe mirari subit, [illegible]

[illegible]

tis, qui idcirco Anno cIↄ Iↄcxvii. ab Ecclesia Hagiensi, à Principe Auriaco, consensu Magistratus per Deputatos Middelburgo vocatus est, ut ad tempus Ecclesiæ Hagiensis Pastor [illegible]

Hagæ mox Walæus [illegible] controversia [illegible] Argument[illegible] Respond[illegible] Remonstrantium [illegible] Tam [illegible] de [illegible] Vytenbogardus, qui [illegible] Walæi perspectam habebat. [illegible] Walæum [illegible] plus [illegible]

Hoc [illegible] R[illegible] Walæum vocavere [illegible] clavit Walæus. [illegible] Walæus [illegible] respond[illegible] Remonstrant[illegible]

Sed et post [illegible] Walæo, ipsum Vytenbogardum frequentissime ad [illegible] Serenissimum Principem Auriacum [illegible] Vytenbogard[illegible] Apollo[illegible] Hagæ [illegible] ipsa[illegible]

[illegible] Palatinus [illegible] H[illegible] [illegible] Walæo [illegible] Walæum [illegible] Walæum in Synod[illegible] E[illegible]

[illegible]

[illegible] Walæum [illegible] Adeo [illegible] paratus esse ad [illegible] tanta [illegible] Walæi [illegible] Hetruico, & [illegible] aperte [illegible] promeret.

Ob quem candorem ne [illegible] quidem Walæus [illegible] simul & quod [illegible] Walæi consilia eo tenderet, ut [illegible] tra [illegible] pertinere [illegible] vere & aliquo modo [illegible] aliisque contrariæ partis [illegible] parte, nisi, ut ipsi loquebantur, vis humana major obstitisset.

Per hos omnes Walæus [illegible] controversiarum decisio ad Synodum Nationalem [illegible] & omnia ad eam [illegible] dam præparata [illegible] Walæus Haga discessum paravit. [illegible] batur quidem abitum impedire Princeps Auriacus, & eum in Concionatorem suum Aulicum elegit, sed id non erat nisi ejus discessum promovere. Ab eo munere Walæus abhorrebat, in quo minus quam alibi proficias: cum hodie nimium sibi soleant Principes indulgere, & humanis bene consiliis neque exequaris, tandem non [illegible] pleno animo [illegible] Aulæ [illegible] cum [illegible]

Middelburgi Anno clↃ Iↄ cxviii. redux Walæus, [illegible] quantum [illegible] ita populus illi obviam, ita Collegium [illegible] eandem [illegible] affectionem [illegible] [illegible]

[illegible] & Contra-Remonstrantes [illegible] inter Hollandiæ [illegible] extendebant se in vicinum Ultrajectum, Transisulaniam, Geldriam, imo Sedanum usque: ubi Daniel Tilenus, vir variæ & elegantis eruditionis, qui tamen parum in intima disciplinarum penetraret, [illegible] etiam de [illegible] suis adversariis, [illegible] Remonstrantium [illegible] Arminio [illegible] divini Ministrum [illegible] quare [illegible] à [illegible] Bouillonnæo coactus, Theologiæ Professionem [illegible] Hic locus [illegible] ut id quod destructum [illegible] Walæus Middelburgo vocatur: & ut obtineri posset [illegible] quæ cum [illegible] movere. Parandus erat Franciscus [illegible] Walæo amicus, cum majorem [illegible] non habuit. Conditiones erant amplæ & meliores quam [illegible] possidebant.

possidebant. [illegible] tamen Walæus [illegible] cum ad lautiores conditiones [illegible] bat Middelburgi stipendium [illegible] [illegible] triginta [illegible] [illegible] maxime [illegible]

[illegible] Belgii Provincialium Ordines, [illegible] Hollandiæ [illegible] Provinciarum [illegible] cœperunt componendis Religionis controversiis manum [illegible] consilio Reineri Pauw Consulis apud Amstelodamenses magnæ [illegible] Mauritii Celsissimi Principis Auriaci, & Nassavii [illegible] Synodum [illegible]. Decernuntque [illegible] Magistratu [illegible]

Huic sese aperte opposuit Barneveldus, per Nobiles & duodecim Civitates Hollandiæ. Et omni [illegible] cæteros Reges, Principes, [illegible] Ultrajectinos [illegible] Magistratu dimissis [illegible]. [illegible] Principe Auriaco [illegible] adversantis partis capita in carcerem [illegible] Johannem ob Olden-Barnevelt, Rombertum Hogerbetium, Hugonem Grotium, Ægidium Ledenbergium. Dimittere reliquum ita in Hollandia [illegible]. [illegible] in illis Civitatibus Magistratu [illegible] Quæ [illegible] ulla [illegible] intensi [illegible] Ubi de [illegible] remedium, quod [illegible] ex ordine singulorum [illegible] quamvis & huic [illegible] quod & ipsi Hollandiæ Ordines publico decreto autoritatem Principi Auriaco dedissent, dissidia ea quæcunque posset modo componendi. [illegible] approbare [illegible] in Synodum Nationalem [illegible]

[illegible] Synodo [illegible] Walæus [illegible] venit, ac [illegible] [illegible] judicio; [illegible] inter se consenserunt [illegible] ex ordine Professorum eligere.

Remonstrantium [illegible] fuit Præsidem habuisse [illegible] virum eruditum, sed fervidum, imprudentem [illegible] authore [illegible] præcipue factum [illegible] nollent Remonstrantes [illegible] legibus subjicere. Quare [illegible] Synodi partes erant [illegible] um scriptis [illegible] controversiæ, & cum [illegible] ipsis [illegible] nere. Expendere ea ad verbi divini trutinam, & [illegible] mare.

In Regimine totius Synodi [illegible] Johannes Bogermannus, Synodi Præses, & apparuit aptiorem eligi non potuisse. In proponendo [illegible] Festus Hommius, jam antea illis sæpius agitatus: qui tamen [illegible] cum Walæo conferebant. Sed in expendendis controversiis [illegible]

solvendis,

ſolvendis argumentis, vindicandis exceptionibus Walæus excelluit: quare ſi quid difficile occurreret enodandum, ut epiſtolæ ad Romanos explicatio, Walæo injungebatur: ſi quid accurate prudenterque definiendum eſſet, Walæi judicio ſubmittebatur. Unde eorum unus electus eſt, qui canones Synodi conſtituerent, qui rationes adderent quare Remonſtrantium doctrina rejiceretur. Habebaturque Walæi prudentia non parum factum fuiſſe, ut tota Synodus in eos conſentiret. Quam ob cauſam à Politicis, ab exteris, qui cauſam æmulationis non habebant, nemo magis æſtimatus allectuſque fuit. Et res ipſa æmulo ſuo Ægidio Burſio elicuit has voces, Walæum in Synodo omnes ſuperare: dum à Claſſe Walachra extra ordinem ad Synodum delegatus Burſius, quæ egiſſet audiviſſetque deberet referre. Tantum eſt ingenio, judicio pollere, ſtuduiſſe bene, omnia æquanimitate quadam perpendere, certa audere aſſerere, de incertis prudenter dubitare.

Omnium autem, & nominatim horum laboribus, Deus opt. Max. ita benedixit: ut ne Remonſtrantes quidem unquam fuerint conqueſti, Controverſiæ cardinem præteritum fuiſſe. Ita deciſæ controverſiæ, expeditæ difficultates, ut omnibus piis, doctis, cordatiſque fuerit ſatisfactum, & ab eo tempore præciſis radicibus Remonſtrantium cœperit opinio exareſcere. Omnia autem ea modeſtia acta, eo omnium conſenſu abſoluta, ut neſciam an poſt primorum ſæculorum Concilia parem queas invenire.

Deciſis jam controverſis, judicata Remonſtrantium cauſa, condemnati Criminis læſæ Majeſtatis, à delegatis Fœderati Belgii Ordinum, præcipui Remonſtrantium patroni fuere: Barneveldus, Hogerbetius, Grotius & Ledenbergius. Ledenbergius ſupplicium ſpontanea morte prævenerat. Jacobus Schotte Conſul Middelburgenſis, delegatorum judicum unus, à Fæderati Belgii Ordinibus Dordracum ablegatur, Walæum è Synodo Hagam ducturus. Is Dordraco Walæum per Roterodamum, Shiedamum, aliaſque ambages, XII Maii Hagam ducit, ne ulla populo futuri ſupplicii ſuſpicio ſuboriretur: & in via Walæo aperit, Fœderati Belgii Ordines illum vocaſſe ut ad mortem componeret condemnatos, putare illos ejus prudentia & ſuadela optime id perficiendum. Walæus, quod videbat ſe evitare non poſſe, id conatus eſt limitare. Et rogavit, ne indicere mortem condemnatis deberet, ne adeſſe Grotio cogeretur, ipſe ſolatio, ob contractam cum eo familiaritatem, opus habiturus: ne præſens ſupplicio eſſet, quod ſine commotione animi non poſſet ſpectare.

Hora quinta veſpertina Hagam delati, Schotus Deputatos Ordinum & congregatos Judices adit, indicatque Walæum adveniſſe, ac poſtulare jam dicta ſibi concedi. Quare Advocati Fiſci ad Barneveldum mittuntur, annuntiantque eum ſequenti die judicandum, & mortis ſubiturum ſupplicium. Schotus vero ad Walæum redit, & refert ea quæ petierat illi conceſſa. Hogerbetium enim Grotiumque licet condemnati non morituros, ſed perpetuo carceri addicendos: Advocatos Fiſci Barneveldo mortem annunciaſſe: urgere Fœderatos Ordines, urgere Delegatos Judices ut Barneveldum quam primum accedat, ac ab eo Walæus ſub horam ſextam ad Barneveldi uſque carcerem deducitur.

Barneveldi cubiculum ingreſſus Walæus, non ingratum enim erit illius extrema

trema audire, quæ Walæi ore habeo & ejus manu invenio fuisse annotata, invenit perturbatum vehementer Barneveldum, ac ad uxorem liberosque litteras conscribentem illius nuntii indices: cum salutavit Walæus ac dixit, dolere se cum tam tristi tempore debere accedere. Respondit commotus Barneveldus, se verbi divini Ministro non indigere, se senem & Christianum esse, & scire quomodo se jam debeat gerere, occupatum esse in disponendis rebus domesticis. Regessit Walæus, ea se credere, sed etiam veterano Christi militi in extremis excitandam illam cognitionem esse, applicanda monita, solatia. Nolle tamen illi impedimento esse in componendis rebus familiæ, tamdiu expectaturum: ac in remotiori sedili consedit.

Perscriptis literis & ad uxorem delatis, Barneveldus primus Walæum allocutus est. Rogavit quis esset: & responsum accepit se Antonium Walæum esse, ex Synodo Dordracena venisse, ac rogatum esse ut extremis his vitæ horis illi adsisteret, paratum se esse quæ posset adferre, modo commodas illi vellet aures præbere. Ad ea Barneveldus se excusare, quod quem bene de nomine, de facie non novisset: quærere quid in Synodo Dordracena esset actum. Ad ea Walæus: condemnatam Remonstrantium doctrinam esse tam ab exteris, quam ab indigenis, constitutos Canones in quos omnes plene consentirent. Id non mirari Barneveldus de indigenis, cum à Contra-Remonstrantibus submissi essent, præter expectationem ejus id de exteris evenisse. Et inquisivit, quomodo ergo loca quædam S. Scripturæ exponerent, quæ favere Remonstrantibus videbantur: quæ cum explicasset Walæus & utrimque ventilata satis videbantur, insinuavit Walæus tempus esse ut de propria potius salute dispiceret, peccata sua confiteretur, & eorum à Deo veniam peteret.

De peccatis illibenter audire Barneveldus, quasi eorum confessione, confiteretur quoque, se suo merito supplicium capitis subiturum. Oggerere se examinatum, sed ab inimicis esse, multa eos in deteriorem partem accepisse: quædam quoque quæ Caronio Legato Anglico scripsisset, ut amico intimo, ad peccatum tracta: quæcunque gessisset, iis libertatem & privilegia Hollandiæ voluisse tutari: supplicium jam præmium futurum, pro quadraginta trium annorum indefessis curis, exantlatis laboribus. Quæ cum non sine gemitu & lachrymulis efferret, illachrymavit quoque Walæus. Quis enim non misereatur sortis humanæ, qua paulo ante rerum domini, mox viliores fucis fiunt, & probrose à carnifice mactantur. Has Walæi lachrymas cum animadvertisset Barneveldus, *Et tu quoque*, inquit, *Walæe meo infortunio commoveris*; ac ab eo tempore se illi plene ut amico dedit. Walæus vero respondit se actorum non eam notitiam habere qua de singulis ferre judicium posset, neque se eam in rem eo venisse: unum se scire, Delegatos Judices novisse, latæ hujus sententiæ aliquando illis rationem coram Dei throno reddendam esse. Assentiebatur illi Barneveldus, sed opponebat eos non secundum receptas leges præcedentis ævi sed præsentis judicavisse. Ursit tamen Walæus, Deum iis qui sibi innocentes viderentur non condonare peccata: quare saltem cum Propheta Davide, peccatorum occultorum à Deo veniam peteret. Id pollicitus est Barneveldus, & se jam incepisse. Quæsivit porro Walæus, quam spem ergo veniæ haberet, & quomodo crederet se apud Deum salvandum esse. Ad ea Barneveldus: salvandos qui crederent in Christum, quique fidem suam bonis operibus exornarent.

narent. Id verum dicere Walæus, sed requiri insuper, ut crederet eam fidem, ea bona opera non à se habere, nec meliore usu liberi arbitrii acquisivisse; sed à Deo in solidum ex mera gratia, juxta decretum suum ab æterno, accepisse. Respondit Barneveldus, id se credere, eam Doctrinam se juvenem didicisse Heidelbergæ, ac in ea se perpetuo perstitisse. Intulit Walæus, cum itaque non partium Remonstrantium sed Contra-Remonstrantium fuisse. Id fateri Barneveldus, solummodo se difficultatem aliquam in Prædestinatione absolute condemnante invenisse. Ei difficultati Walæus satisfieri potuisse, cum damnandi non præstarent, quæ naturæ viribus potuissent; & eos scopulos non ursisse tantum non Contra-Remonstrantes, sed & studiose præcavisse: cum itaque debuisse non Remonstrantium patrocinium suscipere, sed Contra-Remonstrantes tutari. Quibus respondit Barneveldus, ejus rei aliam rationem subfuisse, propositum sibi Contra-Remonstrantibus publica tantum exercitia permitti, Remonstrantes non opprimi. Sed objicere Walæus, contrarium tamen evenisse; Contra-Remonstrantes è cathedra ejectos, Remonstrantes substitutos: unde maxime populus incepisset commoveri. Ad ea Barneveldus, reliquos non satis propositum suum subsecutos. Referre Walæus, eum videri subterfugia quærere, cum non facilius à Deo venia impetretur, quam peccatorum quæ candide confitemur. Quid sanctum habere ambitiosus potest, qui eam religionem, à qua salutem animæ suæ populique sui dependere credit, opprimit, ut dominetur.

His sermonibus tempus usque in cœnam transivit, quam ubi paratam esse annuntiabatur, ad eam Barneveldus Walæum invitavit: voluit ab eo preces dici, cibum illi præbuit, adhibuit, & plane quasi in propria domo excepit, quod non potuit nisi à composita mente proficisci, & animo qui sui potens esset. Ipse vero comedit plusculum, ut solent illi qui distrahuntur cogitationibus, non tamen opprimuntur. Noluit autem vinum bibere, ne mens cogitationibus agitata, turbaretur.

Peracta cœna rogavit Walæum, ut pro eo Auriacum Principem vellet adire, petiturus I. ut condonaret illi quod potuisset in eum peccavisse. II. ut favore prosequeretur liberos suos, matrimonio connexos procerum primatibus, perpetuo religioni Reformatæ addictis. Ad ea Walæus: an non melius foret, eum sine conditione condonationem rogare; & an ea quoque eo usque se extenderet, ut inhiberi lata sententia possit. Subticens aliquamdiu Barneveldus, respondit eo usque se non extendere: & rogavit, ut prædixisset illi, ita vellet Principi proponere. Hæc sub horam decimam detulit Auriaco Principi Walæus: qui Responsum dedit, se dudum Barneveldum benevolentia prosecutum fuisse; verum cum ab aliquo tempore, aliam regiminis formam conatus fuisset introducere, quæ Ecclesiam & Rempublicam perdidisset, ei se debuisse opponere. Condonare autem se libenter ea quæ contra illum commisisset, potuisse tamen id sine conditione rogare, cum distraxisset militem à juramento quod illi ut Imperatori debebatur: conatus esset impedire, ne Ultrajectum Gubernaminis sui sedem ingrederetur: calumniatum esse eum supremam potestatem fœderati Belgii appetere; ejus tamen prudentiæ committere, aut celare ea, aut aperire, se tantum viri salutem desiderare: petiisse quoque à Judicibus, ne quod in eum peccasset id illi in crimen imputaretur, liberis vero

ejus fauturum, quamdiu bene facerent. Quæsivit insuper, an non de inhibendo supplicio loqueretur. Quæ omnia cum relata Barneveldo essent, dixit se pro liberis suis nihil amplius desiderare: quod inhibitionem supplicii spectaret, aberrare Principem. Argumenta sua de supremæ potestatis ambitu antea dictavisse, alias se ita amavisse semper Principem, ut si in manu sua fuisset Suprema Belgii potestas, & potuisset id fieri ex ordine, eam se illi fuisse daturum. Fateri tamen, se contra eum nonnihil exacerbatum fuisse, quando Hagæ Contra-Remonstrantium separatorum templum ingrederetur. Quæ circa milites, quæ Ultrajecti acta essent, ea se agenda putavisse quo seditio præcaveretur.

Interea dum Auriacum Principem adiit Walæus, Ecclesiæ Hagiensis Pastores Lamotius & Beyerus, de more Ecclesiarum Hollandiæ circa condemnatos, Barneveldum accessere: qui conjunctim iterum & peccatorum confessionem,& fiduciam in Christum urserunt: acceperuntque idem ferme, quod antea Walæus responsum. Sed quæsivit ab omnibus Barneveldus *meus ne Grotius quoque morietur, ut quoque Hogerbetius, juniores sunt, multum adhuc possent officii Reipublicæ præstare?* Rogavit vero Walæum à Delegatis Judicibus peteret, famulo suo liceret usque ad ultimum vitæ momentum illi adesse: quod Walæus facile impetravit. Monuit pastores ne graves Remonstrantibus essent, quo quieta ess. Respubl. posset.

Sed cum his sermonibus; mentis agitatione, commotione corporis lassaretur, petiit sibi quietem concedi: & ut Pastores ipsi somnum caperent. Astdixit Walæus, injunctum illi esse tota nocte apud illum manere. Respondit Barneveldus, eo nequaquam opus esse. Itaque in vicino cubiculo somnum admisere. Interea Barneveldus quietem quærere, sed eam non invenire: famulus ejus ea prælegere, quæ pro solatio agonisantium Psalterio Belgico subjunguntur: ad quam lectionem, cum non satis attenta illi cogitatio esset, ipse in Psalterio suo Gallico legit. Quod cum Pastoribus annuntiaret unus trium custodum, qui Barneveldo additi dicebantur, ne spontanea morte supplicium præveniret: Pastores Beyerum cæteris juniorem misere, qui & lectione Sacræ Scripturæ, & inde ducta consolatione, quod reliquum erat noctis transegit. Circa matutinam quartam denuo Walæus & Lamotius ad Barneveldum redivere, & Walæus matutinas preces fudit, ac è colloquio animadverterunt facile, eum plane ad mortem compositum.

Non ita multo post Walæus à Judicibus evocatur, petuntque, an non desideraret Barneveldus ultimum vale & uxori, & liberis, & nepotibus dicere. Quod cum quæsivisset Walæus, Barneveldus respondit, id illi consultum non videri, se jam ad mortem compositum, id non posse nisi eum denuo amicosque turbare. Ignorabat autem Walæus, quare nec id potuit Barneveldo indicare, uxorem liberosque id à Judicibus petivisse.

Cum citaretur Barneveldus ut sententiam audiret, Walæus illi valedixit, quæ potuit obtulit officia; ac magnas illi gratias Barneveldus pro præstitis egit.

Audita sententia Barneveldus respondit, Judices quædam condemnationi indidisse, quæ in confessione non haberentur: putavisse quoque suffecturum Fœderati Belgii Ordinibus, vitam & sanguinem, bona uxori & liberis relicturos fuisse: id præmium esse pro quadraginta annorum præstitis officiis. Mox ad pegma deductus, in eo ad populum conversus, dixit: *cives mei, non proditor*

sed

sed paroiota morior. Unde cum ad arenam locumque supplicii duceretur, quæsivit à famulo, *Joannes, an nemo venit*, quasi spem aliquam adhuc veniæ concepisset: quod cum negavisset famulus, aggeniculavit & statim illi caput amputatum est. Ita qui perpetuo Reipublicæ regimini admoventur, dum ingenio, judicio, eloquio valent, ac omnia ex æquo & bono moderantur, multum apud Collegas authoritatis acquirunt: qua dum amicos promovent, & iis se satis putant stabilivisse, non jam ex utilitate Reipublicæ omnia, sed pro libitu agunt, quo & æmulis & superioribus materiam præbent, qua iterum perdantur.

Insequenti à supplicio die Walæus Dordracum reversus est, ac Synodi negotiis usque ad Maii finem vacavit: quando argenteo donatus nummo, publico convivio cum omnibus, privato cum præcipuis à Delegatis Ordinum exceptus, honorifice dimissus est.

His rite peractis providendum Hollandiæ Ordines arbitrabatur, ne suppressa dissidia denuo suborirentur: quare prima illis cura fuit Academiam, Reipublicæ & Ecclesiæ seminarium, in tuto locare. Itaque statim Johanni Polyandro à Kerckhove S. Theologiæ Professori, adjungere decreverunt, Andream Rivetum, Antonium Walæum, Antonium Thysium. Vocando Riveto, Thomas Erpenius Arabicæ linguæ Professor, in Gallias transmittitur. Thysio, Adrianus Pavius Civitatis Amstelodamensis Syndicus, Academiæ Curator, & Amelius ab Hoogeveen Consul Leidensis Medio Julii, Rochus Honartius, supremæ Curiæ Senator, Curator Academiæ Primarius, & Petrus Deimannus Primarius civitatis Leidensis Consul Middelburgum venerunt, vocationem Walæo annuntiavere, urserunt ut illi adstipularetur. Litterasque adjunxerunt Mauritii Principis Auriaci, quibus idem petebat. Verum Walæus ad deliberandum sibi tempus concedi postulavit, se precibus apud Deum, consilio cum amicis, Ecclesia, Magistratu collaturum. Interea delegati Curator & Consul Ecclesiasticos, Magistratum ambire, sollicitare Walæi dimissionem, quam & impetrarunt tandem, quamvis ægre, quod non Hollandis tantum, sed & suis bene Leydæ, præparandis vocaretur. Hærere amici, quod majus stipendium Leydæ quam Middelburgi non esset habiturus, quodque filios in Academia bene educare posset, non posset tamen tam bene remotus à Consanguineis ad honesta munia promovere: quibus ut satisfieret, Pastoris munus in civitate Leydensi simul illi fuit oblatum. Credidit vero Walæus ei vocationi resistere se non posse, qua non Ecclesiæ tantum membra sed eorum Pastores erat formaturus, nec recturus unam Ecclesiam, sed Belgicis omnibus consiliis præfuturus.

Itaque publica concione x. Septembris Ecclesiæ membris discessum annuntiavit, & valedixit, quam audiebant illibenter, excipiebant non sine suspiriis & gemitu, & jacturam suam ac in eum affectum effusis lachrymis testabantur: ut credidisses potius liberos à moriente parente, quam Ecclesiæ membra à Pastore abitum parante venisse. Illud est à Deo Opt. Max. dona accepisse, adhibuisse diligentiam quibus te reddere æstimatum possis, præivisse exemplo, consilio, officiis plerosque demeruisse.

Dum Middelburgi hæsit Walæus, vix prospera valetudine usus est, semper Asthmate, sæpe colico dolore & diarrhœis vexatus, aliquando quoque febribus continuis, quibus debilitatus, emaciatus sæpe elanguit, & aliquot annis intermit-

mittentem habuit pulsum. Origo malorum erat ab hæreditate materna, & quod in studiis nimius, ea statim à prandio adiret, vixque animo quietem, corpori refectionem largiretur. Sed ea multum lenivit uxor sana, & in inserviendo sedula.

Liberos Middelburgi habuit Margaretam, Jacobam, Antonium primum, Catharinam, Estherem, Antonium secundum & Susannam: quorum Jacoba & Antonius primus infantes mortui, reliqui integris sensibus vegeto corpore superstites mansere. In solis liberis exultavit Walæi animus, & eam benedictionem in terris promissam æstimavit. Quid enim majus fieri ab homine potest quam liberos sanos moratosque habere, secundæ fortunæ participes, adversæ levamenta, morborum senectutisque sustentacula.

Amisit vero Middelburgi, unicam suam sororem Joannam, uxoris avum, sororem, & avunculos omnes; sed Joannem, uxoris fratrem unicum, ad Civilis Militiæ Præfecturam vigesimo ætatis anno promovit. Ejus vero sororem Jacobam, Jacobo Walæo unico fratri suo elocavit, qui primo Pastor Ecclesiæ Meliskerckæ, mox veteris Civitatis Domburgensis, eum jam Ecclesia Middelburgi Antonio Walæo substituit, quo & affectum & æstimium nominis Walæi quoque testaretur.

Decimo nono Septembris Walæus cum tota familia Middelburgo Leydam commigravit. Ubi honorifice & publico convivio à Magistratu, gratulabunde ab Academia, suavissime à veteribus amicis exceptus est.

Leydæ statim illi à Senatu Academico collatus est Titulus Theologiæ Doctoris, nullo prævio examine, ut solet illis qui eximia publicaque eruditionis suæ dederunt documenta.

Ipse vero vigesimo primo Octobris Professionem suam auspicaturus, Orationem de Studii Theologici recta institutione habuit. Quæ magna frequentia, omnium applausu excepta; mox tamen Walæo displicuit: quod animadverteret, multa egregie concipi, quæ in usum duci nequeunt; in multis à Discipulis peccari, quæ cogitando non possumus assequi.

Cum Walæo quoque accessit Antonius Thysius, & paulo post è Galliis Andreas Rivetus Facultatem Theologicam condecoraturi. Et certe singuli insignem nominis claritudinem paraverunt, omnes facultatem reddiderunt longe celebriorem. Quisque tamen, ut assolet, præ cæteris quibusdam animi dotibus eminuit. Memoria præpollebat Thysius, ingenio Walæus & Rivetus, qui & judicio ad concludendum excelluere; sed dexteritate ad exequendum Polyander. In agendo fervidus erat Thysius, vigore plenus Walæus, quo remissior Rivetus, sed sedatus erat Polyander. In exprimendis animi conceptibus elegans Polyander, voce tamen & eloquio Rivetus & Walæus præcellebant. In Philosophicis exercitatus magis Walæus. In linguis Thysius, Hebræa præsertim, nam & Græcæ peritior Walæus. In Theologia diffusam magis eruditionem habebant Thysius & Rivetus, solidam Walæus & Polyander. Peritior in Historia Ecclesiastica Thysius, in Lectione Patrum Rivetus, in Theologia Scholastica Walæus. Versatior in controversiis Socinianorum, Anabaptistarum & Remonstrantium Walæus, Pontificiorum Rivetus, Prælegebat Thysius diffuse, Rivetus plene; solide & breviter Walæus; ad praxin accommodate Polyander. Quodque his majus æstimo, ea singuli æquanimitate

tate præditi, ut quæ in Collegis excellerent dona æstimarent, venerarentur, imo ubi opus esset advocarent in auxilium. Quod ut cordatorum tantum, ita magnarum quoque animarum est, quæ sibi consciæ sunt, etiamsi in aliquibus cedant aliis, satis se tamen magnitudinem suam posse tutari.

Horum omnium prima sollicitudo fuit præcavere, ne denuo in facultate Theologica dissidia suborirentur. Quare subscriptione catechismi Heidelbergensis, & Confessionis Belgicæ, testati inter se consensum. Decreverunt & observarunt continuo, neminem judicium de Religionis controversia, Ecclesiæ regimine, casu conscientiæ seorsim; sed non nisi una cum Collegis suis daturum. Nullas theses publice disputandas esse, nisi omnes Collegæ eas viderint approbaverintque. Nullum librum edendum, quem non examinaverint omnes Collegæ, & ostenderint sibi placere. Quæ tractu temporis negligenda, utinam sim falsus Vates, aliquando dissidia & turbas dabunt.

Ad eandem religionis paritatem præparare & studiosos voluere, quare & iis prospiciendum esse arbitrabantur de Cynosyra, secundum quam studia sua possent instituere: quod exortis Remonstrantium Controversiis, multa in Theologia accuratius explicanda essent, de multis circumspectius loquendum. Itaque publicis disputationibus totam Theologiam pertractare aggressi, ex iis *Synopsin purioris Theologiæ* publicarunt: ad quam singuli ea contulere, quæ appositis nominibus adscribuntur.

Constituta bene interius facultate, defendenda ea ab exteris hostibus erat: ab iis præsertim qui impetum in eam moliebantur. Respondendum erat *Johanni Arnoldi Corvino*, qui *contra Petrum Molinæum* ingens exaraverat volumen. Respondendum erat Remonstrantibus, qui *Actis Synodalibus Remonstrantium* ea inseruerant, quæ stabiliendæ suæ opinioni, infringendæ Contra-Remonstrantium poterant adferre. Id oneris Collegæ in Walæum contulere, ad confligendum cæteris promptiorem, paratioremque: qui edita *Responsione ad Censuram Joannis Arnoldi Corvini in Petri Molinæi Anatomen Arminianismi, & ad scripta Remonstrantium qui ad Synodum Dordracenam citati sunt* Maximum nomen acquisivit, non apud suos tantum, sed & apud Gallos, Anglos, Scotos, & diu Remonstrantibus silentium imposuit. Nimirum in Controversiis dudum agitatis, qui lectione diligens, qui mediocri judicio præditus est, aliquod pretium operæ potest præstare: sed Controversiæ majoris momenti, recens exortæ, non nisi solida eruditione, acri ingenio, maturo judicio ex dignitate tractantur: quare nullibi viri magni majori celebritate, vix majori fructu cogitationes suas impendunt.

Interea & præcipue firmata jam facultate, munus suum omnes reddere illustre conabantur. Vetus Testamentum explicabat Rivetus & Thysius, Novum Polyander. Sed quod reliquis gratius, quare & dignius habetur, Locos Communes tradebat Walæus. Eos Locos non hinc inde carptim, sed ab ovo omnes & totam Theologiam persequebatur. Singulos autem explicabat integre, fere per principia, per species aut partes; per affectiones non per quæstiones, ut loci ejus editi non raro exhibent, quasi ad disputandum non ad cognoscendum comparata Theologia foret. Immorabatur autem præcipue majoris momenti Controversiis aut difficultatibus, quæ in regimine Ecclesiæ obvenirent. Neque quævis utriusque opinionis examinabat argumenta, sed in

quibus

Nec passus est unquam ob privatos labores, aliquid sibi honorarii offerri: quod ab illo primum [illegible] ductum, mox usurpatum à Collegis [illegible] in consuetudinem traductum est.

Continuavit hunc instituendi morem viginti annis, quamdiu vita perduravit. Et ex [illegible] ludo [illegible] Ecclesiæ Pastores, non pauci [illegible] prodiere: maximo Walæi solatio, imo gaudio. Quippe nil majus [illegible] D[illegible] gratius obvenire homini [illegible] quam ejus [illegible] Antistites [illegible] qui per universum [illegible] colligere Deo Ecclesiam possent, [illegible] collectam conservare.

In Regimine Academiæ nec partes fecit, nec fovit, imo quæ suborirentur, eas semper [illegible] est componere. Ita [illegible] fuit inter Johannem Polyandrum [illegible] Thysium [illegible] Petrum Cunæum & Francionem Burgersdicium [illegible] quæ [illegible] & familiæ [illegible] aliquid dissidioli aliquando [illegible]. Odia inter Vorstium Heurniumque Adversarios Medicos [illegible] omnibus [illegible] quod non tam reconciliationem, quam singulorum quærere emolumentum [illegible]. Unde simul & Vorstii filium [illegible] Professionem Medicam [illegible] efficacissime, & Heurnium primus ad nominationem Rectoris Magnifici [illegible].

Ipse Walæus [illegible] Nam [illegible] vir [illegible] Daniel Heinsius [illegible] in literarum Professione ille in Theologica [illegible] [illegible] successit. Nunquam tamen [illegible] Heinsio Walæus conatus est: imo ne immiscuit quidem se, de principatu contentionibus Salmasii Heinsiique, quæ in publicum [illegible] [illegible] viros [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] Theologiæ Professores consulere: idque [illegible] & [illegible] rogatu [illegible] Cum [illegible] Doctores aliquid prærogativæ inter [illegible], quod non semper ex utilitate, non semper cum Ecclesiæ [illegible] contingit.

Libri [illegible] Theologicæ [illegible] legendi [illegible] classis [illegible] tantum [illegible] [illegible] autem, [illegible] Walæo, exercuit [illegible]. Ita editionem inhibuit [illegible] tis ad Romanos [illegible] Elburgensis. Effecit ut immutarentur [illegible] Willii in [illegible] & [illegible] ad Romanos. [illegible] Tractatum [illegible] [illegible] Unde facile [illegible].

Consilia scripta privatis nulla Theologiæ Professores nisi quæ [illegible] spectarent, [illegible]. In cæteris remiserunt [illegible] ad suæ [illegible] quamdiu vixit Wal[illegible] [illegible] burgensis, dissolvit [illegible] pœt quod omnibus [illegible] prius & [illegible]

[illegible] Seniorum [illegible] Roterodamensem, ubi [illegible] [illegible] Hollandiæ & [illegible] Theologicam [illegible] [illegible]

ut suis Pastoribus constaret hono s, & certum perman[illegible] stipendium usque dum in alias commodas civitates, de Pastorum voluntate, transferrentur.

Adeo omnia ea peregerunt, quæ Theologis Reipublicæ demandari [illegible] ab illis peti ullibi consuevere.

Moris autem est consilia à facultatis Decano conscribi, plerumque tamen voluere Collegæ ut a Walæo scripto consignarentur, quod ut [illegible] dicendo ita & in scribendo quam maxime ner[illegible]us esset. Omnia a [illegible] maximum facultati decus pararunt & æstimium: quare dolendum [illegible] non satis à Decanis eorum Apographa asservata fuisse: nam quæ Opusculis Walæi subjunguntur, lineamenta tantum sunt eorum quæ [illegible] data fuere.

Unum fuit, quod rumores excitavit in Belgio & Magistratum [illegible] mensem [illegible] Consulis Lavius & Hoying, [illegible] Remonstr[illegible] com[illegible] ut ambi[illegible] inter se [illegible] tas [illegible] inter se de principatu cont[illegible] que amicus in Magistratum legere. Hi [illegible] jam [illegible] sed inter se convenire. Gravio[illegible] in Consulatu [illegible]. Horum [illegible] [illegible]

Contra-Remonstr[illegible] non [illegible], [illegible] tum [illegible] militibus civicis [illegible]. Unde ampl[illegible] one usi Veteres per populum [illegible] Novo [illegible]. Sed quo iniquitate juramenti [illegible] populum, [illegible] Pastores, & illi S[illegible] [illegible]

Walæus etiam si præter [illegible]

[illegible] Theologicæ [illegible] perferendum: quare de consilio Collegarum & apud Præpotentes Hollandiæ Ordines & publico scripto consultandi libertatem & consiliorum suorum æquitatem defendit. Magistratus jam rerum potitus, cum non sine periculo eam denuo commovere Camarinam posset, facile [illegible] Theologiæ Professores secreti ignares deposuit. Ita Politici suo [illegible] Theologos solent, cumque id quod intendunt obtinent, [illegible] gratia est: dum causa cadunt, deserunt Theologos & adversariorum [illegible] linquunt.

Defensio Religionis Reformatæ in Belgio facultati quoque Theologicæ, & in ea maxima ex parte Walæo incubuit. Prima fuit Acta Synodi Nationalis Dordracenæ in publicum dare. [illegible] Ecclesiis Reformatis per Belgium, [illegible] Remonstrantium [illegible] quid singulis partium visum, quid [illegible]. Ad eam editionem a Fœderati Belgii [illegible] Johannes Polyander, Antonius Walæus, Antonius Thysius, Daniel Heinsius, [illegible] Daniel Colonius, Joannes Latius. Sed [illegible] Heinsius [illegible] qui in scriptura promptus & elegans, Synodi [illegible] [illegible]

[illegible] Synodi [illegible] Remonstrantes opposuere: in qua [illegible] præcipue sententiam [illegible] cum Walæo relicta est: [illegible] Incertum qua de causa: [illegible] Cor[illegible] Remonstrantes [illegible] otio abundabant. Ferebatur vulgo rei [illegible] quam ab eo tempore nunquam voluerunt aggredi. Sed & inter Remonstrantes ipsos novus exortus est dissensus. [illegible] Remonstrantium pars plane Arminii [illegible] Suspicio est [illegible] Secunda est falsa opinio, ubi [illegible]

[illegible] Walæo [illegible] nato. [illegible] Usque dum Remonstrantium [illegible]

[illegible] de tollendo schismate, uniendis Remonstrantibus & Contra-Remonstrantibus [illegible] Contra-Remonstrantibus [illegible] Gedichalcus Althis [illegible] Jacobus [illegible] Sed [illegible]

[illegible]

Major

Majoris [illegible] Walæum [illegible] & Vytenbogardum [illegible]-tur, [illegible] Judoco [illegible] fratre [illegible] Fœderati Belgii; quo-modo iterum Remonstrantes admitterentur Reformatorum Ecclesiæ possent, & quomodo [illegible] tolerari. De Ecclesiæ membris res expedita erat, [illegible] ad communionem Ecclesiæ recipiendos, qui Socini erroribus non addicti [illegible] Divinæ gratiæ per Christum partæ omnia bona Spiritualia & [illegible] referent accepta: modo pollicerentur, se in cæteris Ecclesiam non turbaturos. Major difficultas erat de Remonstrantium Pastoribus admittendis: nolebant [illegible] ministerium quiescere, & [illegible] habere: nolebant [illegible] Schismatis fingi, de controversiis tacere. [illegible] sunt [illegible], nolebant se aliis pastoribus subjicere, qui [illegible] primas partes agerent; nolebant [illegible]-das agere.

Verum id [illegible] Confessionis Remonstrantium [illegible] clarius apparuit, [illegible] tantum [illegible], [illegible] omnia à Reformatis [illegible].

Metuebat [illegible] semper Walæus Vytenbogardum [illegible] [illegible] quærere, quo [illegible] Remonstrantibus [illegible], [illegible] Remonstrantibus Magistratibus [illegible] [illegible]. Sperabat [illegible] id sincere [illegible] Episcopius [illegible] re: quod & tanto firmius [illegible] copius theses, quas sub Walæi præsidio [illegible] titulum fecerat Remonstrantes ad communionem invitabantur [illegible], Remonstrantium aliquos Reformatorum Ecclesiam [illegible].

Abrupto hoc colloquio [illegible] utrique Hollandiæ Synodus & Theologiæ Professores [illegible] bus Confessionem Remonstrantium [illegible] Walæum, [illegible] penitus [illegible] Remonstrantes [illegible] Walæus [illegible] gere. Mox [illegible] in partes [illegible] Secundam Rivetus, Tertiam Walæus. [illegible] Thysius [illegible] Secundam partem [illegible] Walæus, sed ad primam quartamque [illegible] Walæus [illegible] tentibus ab eo Collegis, [illegible] Compendium [illegible] bant. Cumque & Delegati Ordinum Hollandiæ & Synodus utraque peterent ut ea censura à Theologiæ Professoribus [illegible] qua [illegible] Confessio [illegible] Walæus [illegible] [illegible]lare.

In censenda [illegible] Remonstrantium [illegible] Confessionis [illegible] suspendium [illegible] [illegible]

[illegible] connexa videntur, ita & [illegible] quare omnia in [illegible]-teriorem partem trahunt. Solebat autem [illegible] Walæus [illegible] se unquam majori tædio quam eam versionem perfecisse, quia nec doctior fieri nec excitare ingenium aut exercere judicium poterat: [illegible] fidelium Ecclesiæ, cum in talibus controversiis etiam in loquendi modo [illegible] committi.

Ad hanc Censuram Episcopius Apologiam pro confessione [illegible] qua etiamnum credebat Walæus præcipua sua dogmata [illegible] esse [illegible]; quare ad Censuræ vindicias Refutationemque Apologiæ iterum se accinxit: [illegible] non pauca, quæ inter Walæi manuscripta asservantur. [illegible] Novi Testamenti [illegible] Apocryph[illegible] [illegible] Sylvæ-Ducensis [illegible] [illegible] Walæi [illegible] [illegible] [illegible] Walæi collega [illegible] [illegible]

[illegible] Antonio Walæo [illegible]

[illegible] Walæus [illegible] [illegible] quod leve & [illegible] Hanc [illegible] impressum, æstima-[illegible] Leidensis Scholæ Rector, in [illegible] Reipublicæ juventutem moribus [illegible] Christianos [illegible].

[illegible] Leidensis Walæum [illegible] [illegible] Walæi consilio [illegible]. [illegible] Walæus [illegible] & plane in alium ordinem Schola redacta [illegible]

[illegible] Ordines, cum animadverterent [illegible] Scholæ Rectores [illegible] Antonium Thysium, [illegible] Danielem Heinsium, [illegible] Vossium, [illegible] in Academia Leydensi [illegible]

Hi [illegible] Rectoribus [illegible] Walæi [illegible]

[illegible]

Sanguinei Amstelodamensis, & Villerio Bridensis Rectorum judicio. Perpensis autem omnibus eas potuerunt leges, quæ nomine Præpositorum Ordinum Hollandiæ & Westfrisiæ eodem Anno cIↃ IↃ cxxv. promulgatæ fuere.

Sed & non pauca judicabant in libris deesse qui [illegible] quare Vossius Grammaticam & syntaxin latinam [illegible] Grammaticam Græcam Clenardi interpolavit, Cunæus Syntaxin Græcam Posselii. Walæus [illegible] Vossius Rhetoricam [illegible] Logicam; Walæus Ethicam [illegible] loca S. Scripturæ Walæus & Thysius [illegible]

[illegible]

[illegible] & S. Scripturæ [illegible] sibi [illegible] & [illegible]. [illegible] bis, Enchiridion [illegible] Religionis Reformatæ [illegible] exaruit; [illegible] Zelandus [illegible] [illegible].

Sed [illegible] Religionem [illegible] Reformatam [illegible] [illegible].

[illegible]

[illegible] Quando [illegible] [illegible].

[illegible]

[illegible]

excussit Walæus, quæcunque de novo fuisse prolata poterant videri: annotavitque quædam scripto suo in memoriæ subsidium, quibus alteram tractatus sui editionem plenius extendere, & uberiorem decreverat edere: quod versione Novi testamenti nimium impeditus, & morte præventus non potuit præstare. Editioni tamen alteræ dissertationis de Sabbatho post Walæi obitum adjecta fuere. Ita de rebus obscurioribus dissidia non melius, quam magni viri prudentia & Authoritate componuntur.

Quæ hoc pluraque ut diximus Walæi instituta interrupit Bibliorum in linguam Belgicam versio, ea anno cIↄ Iↄcxxviii. incepit. Vetus Belgica Versio à Lovaniensibus profecta exhibuerat Bibliorum libros, immutatos, mutilatos, adauctos. Cujus specimen, si bene memini, extat in eo Exemplari, quod Bibliothecæ Middelburgensi donaverat Walæus Textui insertum. Cum Cain Abelem occideret in vicino pago Encœnia fuisse, eo profectos in jurgia exarsisse. Quare reformationis initio necessarium quoque videbatur aliam populo versionem Belgicam dare. Eam exhibuit vir quidam pius, Ecclesiæ Embdensis Senior, è versione Germanica Lutheri translatam. Sed cum ignarus esset Græcæ Hebreæque linguæ, imo ne Germanicæ quidem peritissimus, non potuit ea nisi imperfecta & rudis esse.

Quare confirmata utcunque Belgii libertate, hoc egerunt Ecclesiastici, ut de novo ex ipsis fontibus, Bibliorum libri in linguam Belgicam transferrentur. Arripueruntque occasionem Fœderati Ordines, & Philippum Marnixium Sanctæ Aldegundis dominum, dedita urbe Antwerpiensi, in reconciliationem cum Hispaniæ Rege proniorem, honesta à regimine missione delegarunt, qui Leydam commigraret & totus Bibliorum Versioni vacaret, incumberet: quod munus ipse aptissimus lubentissime accepit, moliminis jam honorisque satur. Illique usque ad annum cIↄ Iↄ cII. vitæ finem vacavit. & varios libros transferre incepit; sed absolvit Jobum, Proverbia Salomonis, Psalmosque: hosque translatos edidit. Suffecti in Marnixii locum fuere Arnoldus Cornelii Pastor Delphensis, & Warnerus Helmichius Pastor Amstelodamensis qui reliqua Marnixii persequerentur. Hi in Veteri Testamento progressi ulterius, impediti vero suo Pastoris munere, & morte præventi, non potuerunt perficere.

Mortes horum Remonstrantium & Contra-Remonstrantium excepit dissidium, quando Ecclesia neglecto ornamento de sui conservatione esse sollicita debuit: quare Versionis negotium penitus intermissum est.

Conveniente vero Dordraci Nationali Synodo, ad diem constitutum Citati Remonstrantes non adfuere. Non ideo tamen inauditi aut condemnari debuerunt aut negligi, nec Synodus interea debuit dissolvi: quare dum Præses circumspicit, quidnam Synodo agendum offerret, consultationem de versione Belgica elegit. Ita non raro aliquid leve & fortuitum, rei maximæ occasio existit.

Synodus Versionem Belgicam unanimi consensu decrevit, positæque interpretibus leges quas sequerentur. Electi quoque versores, & ne quorundam morte totum institutum dissolveretur, substituti qui in morientium succederent locum. Quæ omnia in Actis Synodalibus leguntur. Sed accuratæ non conduntur leges quam in ipso opere: multa definienda sunt quæ extrinsecus ne-

nequeunt considerari, multa limitanda quæ universalia externe intuentibus videbantur.

Dissoluta Synodo in tuto ponenda Ecclesia erat, nec de ejus ornamento cogitari potuit, antequam satis firmata videretur. Quod demum anno cIↃ IↃ cxxvii. evenit. Quando plerarumque Provincialium Synodorum deputati petierunt à Fœderatis Ordinibus, novæ Versionis denuo rationem haberent, & id haud difficulter obtinuere: injunctumque deputatis Versorum nominatorum præparare dimissionem. Sed Delegati sunt Walæus & Festus Hommius à Fœderatis Ordinibus, qui impetrarent à Magistratu, ab Ecclesiis, ut Versores Pastoris levarentur onere, aliique in eorum locum substituerentur, qui persequerentur id negotium & deducerent ad finem.

Horum suadela & authoritate effectum est, ut Versores citissime dimitterentur. Et anno cIↃ IↃ cxxviii. Leydam Veteris Testamenti interpretes commigravere: *Johannes Bogermannus*, Pastor Ecclesiæ Leovardiensis, Synodi Dordracenæ Præses, & postea S. Theologiæ in Academia Franequerana Professor. *Wilhelmus Baudartius*, Pastor Ecclesiæ Zutphaniensis. *Gerson Bucerus*, Pastor Ecclesiæ Verianæ, ad eandem quoque Synodum delegati. Emicuit autem inter eos Hebrææ linguæ peritia Bucerus, judicio & dexteritate Bogermannus, diligentia in conferendis aliis versionibus Baudartius.

Insequenti anno convenere Novi Testamenti librorumque Apocryphorum Versores. *Antonius Walæus* noster. *Festus Hommius*, Pastor Ecclesiæ Leydensis, & Regens Collegii Theologici Ordinum Hollandiæ, Synodi Dordracenæ Scriba. *Jacobus Rolandus*, Pastor Ecclesiæ Amstelodamensis, Synodi Nationalis Assessor. De judicio Walæus & Rolandus contendebant, ille promptior, hic tardior; sed Græcæ linguæ & Theologiæ peritior Walæus apparebat. At Hommius insignis quoque, in scribendo, distinguendoque accuratior erat.

Hi magno animo, indefesso studio, Bibliorum versionem aggressi fuere. Egerunt autem hoc ut ex ipsis fontibus novam plane versionem darent, accuratam, & quantum permittere linguæ genius posset de verbo ad verbum. Imo ubi in fonte vox aliqua variam admittere significationem videretur, Belgicam illi similem conati sunt substituere. Ne ulli parti addicti viderentur, aut ullis veritati præjudicium adferre. Si quid vero obscurum occurreret, marginalibus Notis conati sunt elucidare: si quid dubium, ibidem dissolvere: in quibus non raro quoque versionis suæ rationem dedere. Notas autem scripserunt præcipuæ in gratiam rudiorum, quibus ejusmodi pauca scripta Belgica suppeterent. Non ita tamen se potuerunt inhibere, ut non eorum passim emicet eruditio. Prudentis est non alium cibum debili ventriculo indere, quam qui ab eo potest confici.

Ea peracturi omnes, non eandem prorsus viam ingressi fuere. Veteris Testamenti Versores Mosis libros, Historicos, Agiographos, Prophetas in partes æquas divisere: Primam cujusque partem Bogermannus, Alteram Baudartius, Tertiam Bucerus vertit, commentatus est, & loca adjecit Parallela.

Verum Versores Novi Testamenti, versionem commentationemque totius Novi Testamenti, domi privato studio omnes conscripsere.

Quod versum explicatumque esset, id singulis diebus veteris Testamenti inter-

interpretes examinavere. Novi vero contulerunt primum, inde expenderunt omnia: ab hora nona in duodecimam, ab hora tertia in sextam.

Quod placeret omnibus id demum receptum est. Rarissime plurium suffragio rem decidere. Quod approbatum erat, id quisque in assignata sibi parte in Veteri Testamento, Hommius in Novo chartæ consignavit. Atque ita continuo & quotidie presserunt opus Novi Testamenti interpretes ad Acta usque Apostolorum, quando Jacobus Rolandus supremum diem obiit. Presserunt quoque Veteris ad prima capita Ezechielis, & Gerson Bucerus fatis cessit.

Mortuo Rolando Præpotentes Fœderati Belgii Ordines sunt rogati, illi vellent alium substituere: quod & paulo post Veteris Testamenti interpretes de Bucero fecere. Qui succederet Bucero, jam à Nationali Synodo nominatus erat, Antonius Thysius: sed qui subsequi Rolandum debuerat Jodocus Hoingius, illustris Scholæ Hardervicenæ Rector, esse desierat. Cumque non ita ex ordine alius illi posset substitui, jusserunt Præpotentes Ordines, qui aggressi opus essent, persequerentur id & absolverent.

Itaque Veteris Testamenti interpretes, quod Buceri reliquum erat, itidem partiti fuere: Primam maximamque partem Bogermannus, Alteram Baudartius absolvit: Sed Walæus Hommiusque, urgentibus continuo Ordinibus & Ecclesiis ut opus procederet, solam Commentationem Novi Testamenti in partes divisere. Notas conscripsit Walæus ab octavo in decimum quintum caput Actorum, & à vigesimo secundo ad finem usque, in Epistolas ad Romanos, Corinthios, Ephesios, Colossenses, utramque ad Tessalonicenses, Primam ad Timotheum, ad Hebræos, Primam Petri, in Apocalypsin Johannis. Hommius à decimoquinto usque ad vigesimum secundum Actorum caput, & in Reliquas non nominatas Epistolas. Diviserunt quoque Versionem librorum Apocryphorum. Vertit Walæus librum tertium & quartum Esdræ, Tobiam, Judith, librum Sapientiæ, dimidiam & postremam partem Jesu Syrach, Baruch, Esther, & librum primum ac secundum Machabæorum. Reliqua Apocrypha Hommius in linguam Belgicam transtulit. Sed quo compensaretur labor, Loca Parallela Novo Testamento adjecit Hommius: Et in novum Testamentum indicem confecit. Omnia tamen Walæus recensuit: Et sua quoque Hommio exhibuit censenda: sed is non raro ne ea quidem inspexit.

Verum enimvero Novi Testamenti versionem, majoris momenti opus, prorsus ut antea sociato labore quotidie persecuti fuere, & perduxerunt ad finem. In qua tam faciles ad concedendum erga Walæum Collegæ fuere, ut sciam illi eam facilitatem sæpissime displicuisse, qui maluisset aliorum dissensu vigorem animi sui amplius excitatum. Tantum collegæ, Hommiusque præsertim, eruditioni Walæi & judicio fidebant. Ut vere dici possit versionem Commentationemque Veteris Testamenti maxima ex parte Bogermanni: Novi Testamenti fere Walæi esse. Evenire enim in communi opere consuevit, multos nomen habere, paucos rem effectam dare.

Absoluto aliquo Veteris Testamenti libro quisque suam partem: Novi vero Testamenti libros ipse Hommius descripsit: descripti Typographo imprimendi dati fuere. Impressi ad Revisores in omnes Provincias transmissi, ut examinarent ea & se ad revidendum concludendumque præpararent in tempore.

Peracta omni versione commentarioneque statim & ad primum Julii Anni cIↄ Iↄc. xxxiv. Veteris Testamenti Revisores à fœderatis Belgii ordinibus Leydam ex omnibus Provinciis convocati fuere. Convenere è Geldria, *Antonius Thysius.* Ex Hollandia, *Johannes Polyander.* Jam sæpius nominati. *Abdias Widmarius*, Pastor Ecclesiæ in Uytgeest, mox Goudanæ, & ex ea ad Professionem Theologicam in Illustri Schola Hardervicena, inde in Academiam Groningensem vocatus. Ex Zelandia, *Jodocus Larenus*, Pastor Ecclesiæ Ulissinganæ. Ultrajecto, *Arnoldus Teeckmannus*, Pastor Ecclesiæ Ultrajectinæ. Ex Frisia, *Bernhardus Fullenius*, Pastor Ecclesiæ Leovardiensis. E Transisulania, *Jacobus Revius*, Pastor Ecclesiæ Daventriensis, nunc Regens Collegii Theologici Ordinum Hollandiæ. Groninga, *Franciscus Gomarus*, tum Academiæ Groninganæ Professor.

Ubi convenissent omnes, Collegii sui Præsidem elegerunt, Johannem Bogermannum. Adsessorem, Antonium Thysium. Scribam, Jacobum Revium. Emicuit autem in dirigendo Bogermanni prudentia, in examinando Witmarii & Teeckmanni sedulitas, in concludendo Polyandri, Thysii & Gomari peritia, & subactum judicium.

Sequenti trimestri Leydam quoque commigravere Novi Testamenti Revisores. E Geldria, *Sebastianus Dammannus*, Pastor Ecclesiæ Zutphaniensis, Synodi Dordracenæ Scriba. Ex Hollandia, *Johannes Arnoldi Lindanus*, Pastor Ecclesiæ Delphensis. *Guilhelmus Nieuhusius*, Rector Scholæ Harlemensis. Ex Zelandia, *Carolus Demaetsius*, Pastor Ecclesiæ Middelburgensis: nunc S. Theologiæ in Academia Ultrajectina Professor. Ultrajecto, *Ludovicus Gerhardus* à *Renesse*, Pastor Ecclesiæ in Maerssen, nunc Ecclesiæ *Bredanæ* & S. Theologiæ ibidem Professor. E Frisia, *Bernhardus Fullenius*, inter V. Testamenti Revisores nominatus. E Transisulania, *Casparus Sibelius*, Pastor Ecclesiæ Daventriensis. Groninga, *Henricus Altingius*, antea S. Theologiæ in Academia Heidelbergensi, tunc Groningana Professor.

Hi Collegii sui constituerunt Præsidem Antonium Walæum. Adsessorem, Henricum Arnoldi Lindanum. Scribam, Festum Hommium. Excellens fuit in dirigendo Walæi prudentia & dexteritas. In examinando Demaetsii & Sibelii diligentia. In concludendo Walæi & Altingii peritia, & solidius judicium. Sed Fullenius ad utramque revisionem nominatus, paucis tantum septimanis N. Testamento vacavit: quando in suum Ecclesiæque commodum, domum revocatus est.

In domo Præsidum convenerunt hi quotidie, ab hora nona in duodecimam, & ab hora tertia in sextam. Imploratoque semper prius Divini numinis auxilio, rogati sunt ad singulos versus Revisores, eo ordine quo jam nominati fuere, an aliquid in versione putarent immutandum. Quod pluribus Versoribus Revisoribusque placuisset, id receptum est ut in publicum ederetur.

Dicebantur autem faciliores ad immutandum Novi Testamenti Versores quam Veteris Testamenti fuisse: æquitate potissimum Walæi, qui eum honorem putabat maximum, veritatem quærere. Multo minus tamen in Versione Novi Testamenti, quam in Versione Veteris mutatum invenitur. Et vix ad singula Capita duo triave vocabula: quorum multo major pars erat ut

communi

communi lingua Belgica versio ederetur, & hoc nisi ex omnibus Provinciis deputati non æque potuerant pervidere. Adeo ut nullum librum æque communi lingua ac Biblia crediderim extare. Re quidem levi, necessaria tamen ut ab omnibus Belgis æque intelligantur. Mutationis quoque non parva pars fuit, quod eandem Phrasin, eodem sensu prolatam, ubivis iisdem verbis voluerunt exprimere. Adeo in examinando diligentes, ad editionem accurati fuere. Verum Notæ Marginales sunt adauctæ pluſculum, & nonnihil immutatæ. Facile Verbi Divini ubertas permisit, ut pluribus Revisoribus posset satisfieri. Loca vero Parallela in Novo Testamento, reviderunt tantum Demaetsius & Renesse. Qui judicium suum conventui retulere: & Collegium horum fere sententiæ stetit. Non debebat enim res levicula, omnium Belgarum expectationem morari.

Ita ingens hoc absolverunt opus Veteris Testamenti Versores Revisoresque, ad decimum Octavum Septembris Anni cIↄ Iↄc xxxv. Novi vero Testamenti Versores Revisoresque, ad ejusdem Anni Octobris finem. Memoratu dignum est eo tempore revisionem peractam, quo sæva pestis & nunquam Batavis crudelior, Bataviam sed præcipuæ Leydam vastavit. Adeo ut in hac una civitate viginti hominum absorpserit millia. Nemo tamen Versorum Revisorumque mortuus est, imo ne ægrotavit quidem. Ut videatur Deus Optimus Maximus in mediis flammis illæsos conservasse, qui Divinum promoverent opus, ne intermitteretur amplius aut interrumperetur.

Absoluto opere Revisores domum & ad consueta munia regressi fuere, Versores vero prælo submiserunt Pauli Ravesteinii, Typographorum Belgarum accuratissimi: qui ob id opus Amstelodamo Leydam commigravit. Impressionis specimina, quas probas appellant, priores Baudartius & Hommius, ultimas Bogermannus in Veteri Testamento, Walæus in Novo revidit. Excuderunt autem simul duplici forma in folio, cum & sine notis. Et Novum Testamentum quoque in octavo, ut loquuntur, cum omnibus commentariis. Peractum id fuit ad mensem Junium Anni cIↄ Iↄc xxxvii. Quando id Præpotentibus fœderati Belgii Ordinibus omnes Versores obtulere; quibus mire perplacuit decreveruntque statim ut ea versio in omnibus Ecclesiis, in omnibus Scholis reciperetur, nec alia amplius uti liceret: quod nullo repugnante statim quoque in usum traductum est.

Remonstrantes veriti, ne contentionis æstu nondum satis sedato, aliquod ea versione illis præjudicium fieret, delegaverant antea quatuor, quorum eruditioni fidebant maxime, qui ad eam versionem attenderent continuo. Hi edito opere Arnhemum convenere, excusserunt id undiquaque: & cum invenire non possent versionem ulli parti magis addictam, non potuerunt eam quoque non admittere.

Equidem se efferre hæc inter reliquas versiones audet. Non ea in Lutheri versione linguæ peritia conspicua est, non ea in Piscatoris judicium. Gallica non satis verbis se adstringit, sensum sequitur. Anglica partibus & præsertim nimium Episcopis favet. Nec facile in Belgica insignem defectum, qui eam penitus excutit, inveniet. Certe in eam omnem sanitatem, omnem animi vigorem Versores impenderunt, & in ea perdiderunt quoque. Hommius etiam viridi senecta silicernium factus est, reliqui defecere mox, & intra

tra triennium omnes obiere: nimis intento ſtudio, nimis continuato labore per novem annos confecti.

Edito Bibliorum opere Profeſſioni tantum Theologicæ Walæus vacavit, quo laxaret animum, & vires reſumeret. Sed generoſus & aſſuetus animus ſemper ultra tendere, vix bimeſtrem ſibi quietem conceſſit. Quando ducere cœpit lineamenta tractatus de Caſibus Conſcientiæ. Putabat enim Pontificios indicare ſæpe peccandi modum, dum ita, ut ſolent, eam ſtudent redarguere. Reformatorum non paucos, lectores ſuos nimium anxios reddere & ſollicitos. Id tantum perſequendum in quo ordinario peccari conſuevit. Id tantum condemnandum, quod Sacra Scriptura peccatum agnoſcit. Sed & illis ſubjiciendum præcautionis modum: nam non omnino malos non tam reprehendi debere, quam debere emendari.

Inſtitutum vero id interrupit injunctum illi denuo Munus Rectoris Magnifici Academiæ Lugduno Batavæ, quod ut dignitate in Civitate Leidenſi primum eſt, ita cura nulli eſt ſecundum. Non enim Regiminis tantum, ſed & juſtitiæ Præſidem largitur.

Inter eas occupationes animadvertit præcipue memoriam labi, naturam fatiſcere. Et cum illud ſcriptum ex quo lectiones haberet ſubito exaratum eſſet, breviter & in memoriæ tantum ſubſidium, ne & ibi tandem deficeret, nec pro more, ex dignitate tandem Locos Theologiæ tradere Communes poſſet, furtivo tempore incepit omnia plenius ſignare, & id uſque ad locum de Spiritu Sancto peregit, paucis ante mortem diebus. Ita non raro ultimo agimus, dum extendimus ſpem noſtram, quod mallemus primum præſtitiſſe.

Hæc Walæi vita publica fuit. Privata illi ſimilis extitit. Non foris ſplendidus, domi ſordidus: ſed ubique ſibi fuit æqualis. Homines fere lucro inhiamus, voluptatibus abripimur: gloriæ ſtudemus, vel animi ſecuritati acquieſcimus. Walæus deliciis non ſtuduit, & alieniſſimus fuit à laſcivia. Diverticulum & unicum à muneribus laxamentum fuit hortum colere: quo ita delectabatur, ut vel hortulani, de horti conſtitutione, eum afficeret narratio.

Bonorum ſuorum minorem rationem habuit, ſæpe integro ſexennio eorum computum non iniit, ſæpe trium quatuorve annorum fructum non exegit: tandem totam eorum curam in Johannem filium nátu majorem depoſuit. Amplis muneribus inſignitus, egregia quoque Honoraria à Magiſtratibus accepit: unde minus eſſe ſollicitus potuit, nec aquila voluit muſcas captare.

De gloria admodum quoque erat ſecurus, in veſtitu prorſus non ſplendidus, negligens potius quam ſordidus. Domum habuit ſemper amplam, commodam potius, quam magnificam. In converſatione nec eruditionis, nec ingenii, nec judicii oſtentator. Nunquam nec ſe extulit, nec alios depreſſit, ne adverſarios quidem: quod in converſatione communi multi quidem obſervant, qui ingratum id animadvertunt: & impotentis animi indicium æſtimari. Sed in ſcriptis publicis ſibi plus eruditi indulgent: quaſi vero non præſtet publice quam privatim cordatum haberi. & prudens ideo aliquem furem æſtimet, quia canis allatrat: aut cordatus terreatur, qui ſcit in eo ſe ſuperiorem appariturum, quod honeſtior & majoris judicii. Quare nec editis

editis libris convitia unquam Walæus interſperſit, Imo ne ſcribendi materias quidem elegit ad oſtentationem, omnes quia neceſſitudo Eccleſiæ eas exegit. Titulos ambivit nunquam nec uſurpavit. Omnis ea Walæi gloria fuit, eſſe potius, quam videri.

Animi ſecuritatem non affectavit, quod ſæpe ignavorum eſt. Et vehementer ob Eccleſiæ detrimenta, Liberorum Adverſa commovebatur. Unice ſtuduit bonam & conſcientiam integram habere. Nullis amicorum precibus aliud quam decuit conſilium dedit, Eccleſiæ aut Magiſtratui offerendum. Nec conſanguineis, nec liberis aliquid petiit quo digni non eſſent: aut quod cum aliorum deberent detrimento obtinere. Domum Civitatis Leydenſis, in qua Arminius ejuſque vidua habitaverant, ſibi à Magiſtratu iterato oblatam inhabitare non voluit, priuſquam & vidua & Arminii liberi Walæo ſignificarent, quando nulla amplius ſpes manendi ſupereſſet, libenter ſe Walæo domum concedere, gratiaſque agerent, quod tamdiu diſtuliſſet acceptionem.

Adulando multi magnatum gratiam & quæſtum aucupantur. Walæus hoc tantum apud illos egit quod ſibi honorificum, Eccleſiæ utile foret. Et certe ille ambitus fere eorum eſt, qui cum propria virtute emergere non poſſint, alieno id favore conantur. Si quid eo præſente in præjudicium Eccleſiæ fieret, diceretur; ei ſe & aperte & animoſe oppoſuit: nec veritus eſt eam ob cauſam Magnatum quoque offenſam incurrere: imo in ipſa aula apud ipſos Principes Auriacos non ſuſtinuit, nomen Dei temere uſurpari. Quærebat primum regnum Dei, credebat cætera illi facile eſſe adjicienda.

In Converſatione omnibus fuit affabilis, ſingulis libenter conſilia communicavit, nec vel ambitu vel officiis privatorum unquam gratiam captavit: unico Eccleſiarum commodo ſemper intentus, quibus ſolebat indicare quæ eminuiſſe ingenia in Academia comperiſſet, iis inſciis qui commendabantur.

In amicitiam admiſit pauciſſimos. Ratus id in nihilum ferme abire, quod in partes nimis multas ſecaretur. Primi fuere collegæ ejus S. Theologiæ Profeſſores, quos ut fratres dilexit. Conſanguineos multos, dum Leydæ degit, amiſit, fratrem unicum, nurum, uxoriſque fratrem & ſororem. Reliquos ſibi ſanguine junctos ſecundo loco complexus eſt. Non minimæ felicitatis eſt, cum quibus ſemper vivere debes, cum iis poſſe vivere ſuaviſſime. Tertio loco fuere commilitones, cum quibus vel ſtuduiſſet in Academia vel eſſet peregrinatus, pauciſſimis additis quos vel commune à Remonſtrantibus periculum, vel Eccleſiæ cura illi conjunxit. Volebat Walæus ſimulare nunquam: imo ne apud amicos quidem diſſimulare, quod animi eculeum æſtimabat. Noſci autem non melius cujuſque animum quam in juventute, quæ fingere non poſſet: nec nobis melius confidi, quam ab iis qui nos noſſent penitiſſime. His amicis non animus tantum Walæi, ſed domus & menſa ſemper patuit: quam liberalitatem cum animadverterent noti quoque, non raro ea abuſi fuere.

Amicos autem ſemper tenaciſſime retinuit, nec repudiavit etiamſi comperiſſet eos aliquando in eum peccaviſſe, arbitratus neminem omnibus horis ſapere. Quare cum Rivetus in Aulam Principis Auriaci traduceretur, Gomarum ei ſucceſſorem Curatoribus commendavit, obtulitque ei, præceptori

quondam

quondam suo, priorem locum concedere. unde & Gomarus ad revisionem Versionis Belgicæ Leydam delegatus, multis præsentibus fassus est, se à Walæo beneficiis superatum, petiit condonaret illi quod contra Professionem ejus Theologicam Middelburgi esset molitus: id se præcipue instigatione Ægidii Bursii fecisse. Non enim Gomarus tetricus erat aut malignus, sed iracundus & in re subita haud facile moderator sui.

Cum uxore vixit conjunctissime, nunquam nec in iram nec in rixas exarsere: unicum studium fuit placere mutuo, & mutua desideria factis prævortere. Nec majus quid in vita Walæus metuit, quam ne mors illi uxorem præriperet. Eam enim non ut familiæ præfectam, sed vitæ sociam habuit: quidquid illi in Republica, Ecclesia, civili conversatione accidit id ei aperuit penitissime, exquisivit ejus consilium, sæpe secutus: erat enim & modesta simul & cordata.

Leydæ natus Walæo adhuc filius est Balduinus, de nata filia Esther. In liberorum autem educatione ambo diligentes fuere. Prima cura fuit pietatem, modestiam instillare, quam ob caussam nullus dies transiit quo non aliquot S. Scripturæ capita liberis prælegeret applicaretque. Altera, multifaria eos scientia imbuere: nec id præceptoribus tantum relinquere, ipsi videre an bene instituerentur, bene liberi proficerent; non tamen id anxie præscripserunt, aut exegerunt severe: permiseruntque addiscere, quod allubesceret animo, & quo id vellent modo. Ita generosi equi & plus itineris absolvunt & minus fatigantur. Quando exorbitarent nonnihil leniter eos in regiam viam direxere. Non voluerunt autem eos tam scientes quam prudentes reddere. Quidquid in communi conversatione, Ecclesia, Republica contigit, liberis pueritiam egressis communicavere, & eorum quæsiverunt de singulis judicium. Id vere est bonos cives Reipublicæ educare, communis vitæ gnaros, honestatis decorique non omnino rudes.

Non studuerunt autem liberos ad summa perducere, ut nimiis periculis exposita: sed moderata tantum, in quibus non minus honeste, suavius quam in reliquis vivitur. Cumulate tamen Deus illis benedixit. Johannem Doctorem Medicinæ vidit: & in Gallias ab illustribus Academiæ Curatoribus delegatum, qui Claudium Salmasium, orbis Eruditi miraculum, vocaret in Academiam Leydensem & adduceret. Mox Medicinæ Professorem, & Ordinarium: in uxorem duxisse Catharinam Vockestaert, lectam dotatamque Filiam Gerhardi Vockestaert, Senatoris Delfensis honorati, perpetui Societatis Indiæ occidentalis Præfecti. Margaretam, nuptam Johanni à Breda Juris utriusque Doctori, Civitati imperiali Campensi à Secretis, splendidis natalibus, excitati animi, rerum usu insigni, unde magnæ apud suos authoritatis, ut Rutgersium filium dignitatis suæ designatum viderit successorem. Filio Rutgersii à Breda amplissimi Consulis Campensis. Catharinam nuptam Antonio Clement, Theologo diffusæ & solidæ eruditionis, Ecclesiæ Gallobelgicæ Zirizeensis Concionatori facundo, pio, prudenti, & si ullus unquam apud suos amato: Filio Nicolai Clement, Mercatoris apud Middelburgenses maximi, ditissimi, Ecclesiæ Gallobelgicæ senioris honorati. Secundus Walæi filius Antonius fuit, Juris peritus, Quæstor agri Walachrici spectatissimus. Susanna matris consenescentis præsidium mansisse maluit. Balduinus Theologiæ

logiæ operam ſuam impendit, magnæ ſpei juvenis. Et eorum nullus ulli probro obnoxius, omnes probitate pietate inſigniti.

Valetudo Walæi Leydæ melior quam Middelburgi fuit, ſemel tantum febri tertiana correptus, nunquam Diarrhoeis: & Aſthma quod à cauſa calida eſſet, cum ætatis quoque calore imminutum eſt, unde Walæus habitior evaſit. Sed acceſſit illi jam ſtatim Leydæ eruditorum fere Carnifex, Renum calculus: qui vehementer quidem illum torſit, ſed rarius, & ſingulis quatuor aut quinque demum annis: Nunquam autem eum deſeruit ventriculi & inteſtinorum à flatu tenſio & dolor, quod ſtatim à prandio ſtudia iniret, & ventriculi ſemper turbaret concoctionem: quodque ubi afficeretur mœrore omnis commotus humor in ventriculum laberetur. Hoc emendare non potuit: illud noluit: quod tum temporis ſe ſentiret ad ſtudia alacriorem, ut debiles ſolent, parum curans corpus modo animo bene eſſet. Unde nulla ſeptimana tranſiit qua non colico dolore vehementius affligeretur, quam ſtatim aſſumpta ſeſquiuncia mannæ ſedavit & abegit: non ita tamen quin ſingulis propemodum trienniis vehementer urgeret malum, ut quidquid ventriculo inderet in cruditatem nidorulentam, ut Medici vocant, & flatus verteretur: quæ plures continuabat ſeptimanas, & vires immenſum proſtrabat, uſque dum vehementi purgatione abigeretur.

Similis Paroxyſmus vitæ tandem finem attulit, vacillante nonnihil valetudine xxix Junii Anno cIↄ Iↄ cxxxix. ab aliquibus, quibus tantum contulerat beneficii ut eum loco parentis colere debuerant, & ingrate & male exceptus, in eum mœrore correptus incidit. Proſterni tum appetitus, nihil cibi ventriculus perferre, dolore Walæum torquere, ultima minari. Non deſtitit tamen Walæus, Profeſſioni, Regimini Academiæ, imo Synodi Zuidthollandicæ negotiis, tum Leydæ congregatæ, vacare.

Tertio Julii, die Dominico Eccleſiam adiit, in ea gratias Deo egit pro collatis in eum, in ejus familiam, & ejus cura in Eccleſiam beneficiis, & pro eorum impoſterum incolumitate precatus eſt, ut qui ſtatuiſſet ab eo tempore publico abſtinere. Conſueta non proficiebant remedia, morbus increſcebat, & vires proſternebantur: quare & Johannes ejus filius Collegam ſuam Ewaldum Screvelium, Medicum expertiſſimum, vocavit in auxilium. Sed non deſtitit Johannes Bocardus Synodi Præſes, primariique quidam Paſtores ad Synodum deputati Walæum, rogare, precari die Lunæ intereſſe Synodo vellet, magno beneficio Eccleſias affecturus.

Hoc egerant aliquot annis primarii quidam Paſtores, ut denuo controverſia de authoritate Magiſtratus in Rebus Eccleſiaſticis ſuſcitaretur. Suſpicio erat non tam Eccleſiæ bono, quam ut emergentes quoſdam Paſtores illis adverſantes ſentienteſque diverſum, irretirent & ſupprimerent: quare conceperunt ſcriptum ab omnibus Eccleſiis à Synodo approbandum; non poterant autem aliud ſentientes afficere, ob authoris Authoritatem, ut à Synodo rejiceretur: quare aliud ſcriptum Synodo obtulere. Cumque non concederent primi utrumque ſcriptum rejici, reliquum erat ut permitteret Synodus, eam controverſiam ab adverſis partibus ventilari. A qua velitatione expectandum erat, Synodum in partes dividi, & in ſe partes animari.

Illius velitationis hic dies conſtitutus erat Lunæ: quam vel inhibiturus, vel

 illi

illi impositurus modum ad Synodum Walæus accessit. Ad ejus autem conspectum omnes continuere, rejectum est utrumque scriptum, & partes à Synodo consuetis stare jussæ sunt. Persuasit enim Synodi membris Walæus ea quæ ex Sacris Literis accurate definiri non possunt, si tolerabili modo constituta sunt, movenda non esse, & de iis periculose cum iis disputari, qui possent condemnare. Hic postremus Walæi publicus actus fuit: qui si multorum insculpi animis posset, & pacatior Ecclesia foret, & amplius à supremo Magistratu foveretur.

Insequenti Martis die certatim Pastores advenerunt, gratias egere quod ipsos à molestia, Ecclesiam à periculo liberasset: quos monuit Walæus mutuo dissentientes ferrent, imo diligerent, ambos Ecclesiæ æque necessarios. Moderatos enim situros omnia collabi, nisi à fervidioribus excitentur; fervidiores turbaturos omnia, nisi eos leniores inhibeant.

Toto illo, ut & Mercurii & Jovis die, dolor tolerabilis extitit, quando nihil ventriculo inderetur. Unde & suavissime cum uxore, liberis, ac plurimis qui eum invisebant collegis confabulatus est. Consilia Synodi Præsidi suggessit, Academiæ regimini vacavit. Imo perseveravit privatim Theologiæ candidatos instituere ad diei Mercurii vesperam, quando & monitis & precibus filii sui Joannis demum victus, destitit. Ratus, Imperatorem stantem mori oportere. Sensim tamen defecere vires, & ad diei Jovis vesperam in soporem incidit, quod catarrhis obnoxius, repletum caput humoribus haberet, iique ab halitibus è ventriculo turmatim assurgentibus adaugerentur, spiritusque ex inedia deficerent.

Ab illo sopore excitari non potuit, nisi Veneris die circa vesperam, apposita collo cucurbitula, qua ad se rediit. Quando Johannes filius Matrem, & qui abessent fratres & sorores advocavit, veritus ne statim iterum in soporem laberetur. Indicavit Patri videri jam illi extrema imminere, quæsivit an aliquid esset de quo illos vellet commonitos. Monuit Walæus Deum timerent, Matrem venerarentur, ita Deum illis benedicturum, cæteraque curaturum: singuli omnium curam haberent, nemo tamen aliorum curæ acquiesceret, sed quisque invigilaret sibi. Et ad Johannem filium conversus: Tu, inquit, Matris curam habe, quod & scio te facturum. Inde singulis valedixit, eosq; osculatus est, ejulantibus omnibus, nihil commotus ipse. Plura non effatus, avertit ab illis faciem & dormivit, nec iterum potuit exitari, nisi quod recrudescens quandoque dolor, aliquem ejus sensum ostenderet, & ad preces invitatus eos illi gratissimas fore subobscuro nutu visus sit indicare: quibus absolutis, paulo post ad diei Sabbathi horam undecimam, expiravit.

Ea mors vera emigratio est, qua vitæ quis & honorum satur de suis non sollicitus, non anxietate obruitur, non doloribus divellitur, sed satiscens dissolvitur: dissolutio plena Divinæ gratiæ omnibus morientibus optanda.

Sepultus est in choro Templi divi Petri, ad partem ejus orientem, apposito sepulchro gentilitio ejus insigni. Sepultura ejus hoc peculiare habuit, quod præter maximum in funus prodeuntium numerum, sua præsentia id cohonestare voluerint, Deputati Ordinum Hollandiæ, & tota Zuyt Hollandiæ Synodus. Theologiæ vero Candidati contenderint inter se acerrime supponere corpus feretro, ut admitti triginta debuerint, innumeris id sibi onus poscentibus.

Com-

Commovebatur Walæi morte Reformatus orbis, prædicabat integræ virtutis virum, nullis ſiniſtris artibus, nullo ambitu ad Theologiæ culmen graſſatum eſſe & perveniſſe. Lugebat Eccleſia eum ſibi ereptum, quem timerent hoſtes, cujus Doctrinæ acquieſceret, & cui confideret pleniſſime. Illacrymabat Academia, imo illuſtres ejus Curatores, decus ſe Profeſſionis Theologicæ amiſiſſe, qui Theologiæ abdita erueret, exponeret apertiſſime: qui liberrime jus Eccleſiæ defenderet, præcaveret ſimul conſilio ne ea turbaretur. Mœrebant S. Theologiæ Profeſſores: quo & mœrore Thyſius confectus, obiit. Amiſiſſe ſe Collegam ſuaviſſimum, ſine fuco, ſine faſtu, deſtitui ſe ſolida ejus in aſſerenda veritate eruditione, maturo in dandis conſiliis judicio, quo facultas quoque ſolebat eminere. Quod Ampliſſimus Academiæ Lugduno-Batavæ Senatus, publica Oratione omnibus, per Johannem Polyandrum à Kerckhove Profeſſorem Primarium, voluit teſtatum.

VIRI EXIMII PETRI PUTEANI, REGI CHRISTIANISSIMO A CONSILIIS ET BIBLIOTHECIS VITA.

Cura Nicolai Rigaltii.

Ad Illustrissimum amplissimumque *Matthæum Molæum*, Senatus Principem, Franciæ Procancellarium.

Enit, ecce, Molæe præstantissime, Puteanus. Adest manibus tractandus tuis & conspiciendus oculis ille nuper intimæ admissionis & omnium horarum amicus. Sic visum tibi est adferri posse tuo simul & publico dolori solatium. Omnesque adeo boni maximo consensu decrevere publicam viro eximio laudationem. Et hæc laudatio Vita est, quam mortuis tribuunt benemerentibus literæ. Sed vita hæc Puteanum vixisse narrabit, & verius dicetur Historia viventis inter mortales Puteani. Quale beneficium, nasci mortalem! quem sic vivere oporteat, ut mortem in horas exspectet! Magnum sane beneficium Christiano, cui sic datum est inter mortales vivere, ut mortuus æternum vivat. Talem accipe, sapientissime Molæe, Puteanum huncce meum; in quo tuum sic agnosces, ut jam meus dici constanter haud queat, nisi me prius per adoptionis alicujus imaginem tuum esse jusseris Puteani Rigaltium.

Henrici

Henrici tertii principatu, rebus in Aquitania, factioso per speciem religionis dissidio turbatis, animi gentis illius, Belgis nostratibus acriores, ita se studiis invicem contrariis exasperaverant, ut etiam apud judices illic bipertita classe ex utroque Catholicorum, & Protestantium dogmate lectos sententiis jure dicundo divisis, litigantes crebris ampliationibus incerti ac dubii vexarentur. Cui malo tollendo, Flexana Collatione convenerat, ut ex Senatu Parisiensi mitterentur ab Rege pacis amantes viri, qui de Protestantium causis cognoscerent, & gratia procul, procul odio, nullo partium respectu, suum cuique tribuerent, sive Protestanti, sive Catholico. Itaque, delegatis in eam provinciam ex ordine amplissimo Parisiensi viris quatuordecim, præses impositus à rege Petrus Seguierus, adsumptique ad procurationem publicam sive regiam Petrus Pithœus & Antonius Loisellus. Inter illos quatuordecim lectissimos Senatores Claudius Puteanus tantum collegas suos demonstrabat, quantum ipse collegio suo demonstrabatur. Summam viri prudentiam, doctrinam, solertiam supraque omnia probitatis integerrimæ constantiam, Scævola Sammarthanus, & ipse inter delegatos spectatissimus Jacobus Augustus Thuanus, laudavere, testimoniis profecto magnis, haud tamen supra veri fidem faventibus. Certe, cumprimum ego ad rem literariam accessi, ad quoscumque me conferebam dicendi scribendique peritissimos, apud omnes vigebat Claudii Puteani nomen & gloria, neque ullum attingebam altioris cothurni volumen, quod non plurima mihi de Puteano significaret valde proba. Quinetiam, simul atque innotuit defuncti manus, observabam codices omne genus auctorum vetustissimorum ab ipso notatos, tanto judicio, tanta peritia curaque, ut jam subiret querela, tam felicis ingenii virum, tam multa, tamque præclara, quæ mente conceperat, non protulisse; etenim tantum ferebantur in Velleium Paterculum & Panegyricos notæ, quæ nostræ sitis ardorem vehementer augebant. adeo quidem sibi; adeo vero posteris defuisse videbatur. neque indignando destitissem, nisi me repressissent qui gravibus & assiduis in Senatu curis occupatum fuisse norant; prætereaque difficillimis motuum civilium vorticibus natali solo & studiis amœnioribus abreptum avulsumque; ac tandem obstructis calculosa congerie renibus, ægritudinis diritate eo sæpe redactum ac perductum, ut ipse sibi mortem propinaturus videretur, nisi legis Christianæ fuisset observantissimus. Patrem habuerat Claudius Clementem Puteanum, quem inter nobiles eo seculo causarum in Senatu Parisiensi patronos celeberrimum fuisse Jurisconsultum testatur elegans & erudita Dionysii Lambini ad Joannem Maludanum epistola, & in famosa illa Merindoliorum cognitione, expetitum ab Oppeda Mœnerio sub gravissimis criminationibus laborante, Clementis Puteani, & Petri Roberti consilium patrociniumque. Clemens igitur, ut erat juris peritissimus, eodem studio Claudium suum apprime curaverat excolendum. & alterum quidem filium de patris nomine Clementem, qui postea in Jesuitarum sodalitio concionator, summa doctrinæ, pietatis, & eloquentiæ gloria claruit. Sed & Claudius ipse sub Hadriano Turnebo, mox etiam sub Cujacio tantopere profecerat, ut paterna fraternaque luce simul & proprio fulgore splendesceret, accitusque in Senatum Parisiensem, mox inter illos quatuordecim, quos in Aquitaniam delegatos fuisse diximus, spectaretur. Consedere autem illi primo Burdigalæ,

in

in fano Dominicanorum, aperto Senatu, postea vero Aginni Nitiobrigum; dein Vesunæ Petrocoriorum; postremo, Mediolani Santonum. Sic per triennium pacata provincia præpotens, sapientissimorum judicum æquanimitatem expecta, didicit, suis illis utrimque pro religione factionibus totam religionis substantiam mutuo sacrilegio profligari; & in proximo fuisse perniciem. Considentibus igitur Aginni delegatis, quinto Cal. Decembr. anni supra millesimum Christianum quingentesimi octogesimi secundi, natus est Claudio Puteano tertius ex Claudia Sanguina filius. Sanguinæ pater erat Jacobus Sanguinus Libriaci dominus, mater Barbara Thuana Christophori Thuani Senatus Principis soror. & Sanguinorum quidem familiam vetustissimæ Parisiorum chartæ inter suas præclara nobilitatis origines ostendunt. Infantem in Senatoria purpura genitum ad sacramenta baptismi Christiani suscepere delegatorum præcipui, Seguierus præses & Joannes Tumerius Bossilius, ac de nomine Præsidis appellavere Petrum. Atque hic fuit Petrus Puteanus, cujus vitam constitui tradere posteris; rarum quietæ ac privatæ, sed nihilominus honoratæ, pessimo ac turbulentissimo seculo, virtutis exemplum. Summa curarum fuit optimis conjugibus educatio liberorum, quos habuere complures. Etenim Petrum huncce nostrum, jam ut diximus tertium, secuti sunt quinque; tres fratres & sorores duæ. onus illis temporibus grave, in sanctissima præsertim familiæ Senatoriæ frugalitate, magis attenta damnis evitandis aut saltem levandis, quam lucro captando. Adhibuit Claudius liberorum institutioni Paulum Rencalmum Blesensem, literaturæ Græcæ simul & Latinæ bene peritum. quod editæ ab ipso variarum stirpium considerationes firmant. atque hunc domesticum quidem doctorem. Nam & Christophorus & Augustinus, & noster Petrus, publicas præterea exercitationes habuere Theodori Marcilii, & ipsius etiam Casauboni. Satis erat illis domi pater, si non cum penatibus suis quotidianæ Senatorii muneris occupationes abstraxissent. Hunc igitur in modum institutam octo liberorum curam Claudius, acerba morte, petroso illo renum cruciatu raptus, anno ætatis quadragesimo nono nondum exacto, uxoris diligentiæ commisit. Parens octo liberorum vidua marito, desideratissimi memoriam & pignora illa matrimonii sanctissime concepti transactique, per annos prope quadraginta singulari semper fovit affectu: pulchro certamine amoris utrimque & reverentiæ perpetua concordia, felici successu. nam & filii frugi: filiæ honestissime collocatæ; omnes originis suæ decus integrum servavere. Filiorum maximus natu Christophorus ab exordio juventutis Ecclesiasticam in Regia dignitatem obtinuerat, & ad majores viam sternebant amici. Sed jam aulæ ac seculi molestiarum pertæsus, ad religiosæ vitæ studia se recipere decreverat. neque ultra moratus, Cartusiæ Burgofontanæ sacra suscepit. unde aliquanto post, in Francisci Cardinalis Barberini favorem & gratiam adnuente Ordinis Cartusiorum præposito generali, Romam migravit ad ejusdem disciplinæ Cartusiam, ubi est in hunc usque diem, ob eximiam cum singulari pietate prudentiam, ad officia Prioris & Procuratoris generalis electus, ac per annos jam duos ultra viginti summa cum religiosorum omnium laude ac veneratione continuatus. Secundus à Christophoro Claudii filius Augustinus, vitæ genus Ordini etiam sacro devotum, sed disciplinæ mitioris legibus adstrictum amplexus,

us, sedit inter Canonicos Ecclesiæ Carnutensis, ubi & Ingreanæ præfecturæ dignitate gaudebat, literaturæ politioris elegantia clarus. Is vitam sectatus æquabilem magis quam negotiosam, facta cùm Petro & Jacobo societate paternæ bibliothecæ communi cura sumptuque servandæ atque amplificandæ, annum agens sexagesimum febre letali correptus, partem suam sociis, uti pactum conventumque fuerat, transcripsit. Alii duo, Clemens & Nicolaus, bellicis artibus dediti. Clemens, militia variis expeditionibus celerata, prœlio ad Avinam in Belgis commisso, pro Rege fortiter occubuit, relicto ex Catharina Longovalla filio. Nicolaus, eques Hierosolymitanus, in atroci triremium Melitensium adversus Bisertanas conflictu, quo præfectus triremium Christianarum, Equitesque amplius centum, periere, desideratus est. De Petro jam dicenda sunt digna scitu quamplurima. & in iis frequens erit nobis Jacobus, qui vita, quam vulgari vocabulo secularem nuncupamus, de Claudii filiis solus est hodie superstes, Petri studiorum comes assiduus, particeps consiliorum & adjutor laboris. hujus nomen, etsi modestiæ ac pudori viventis obsecutus reticeam, semper intelligi tamen deinceps cum fratre velim, quando nec absque illo quicquam frater aggressus est unquam. Petrus igitur Puteanus, per adolescentiæ gradus omni literarum ac scientiarum genere diligenter imbutus, primo juventutis adhuc flore forensibus admotus negotiis, causam pro suo præceptore Paulo Renealmo, jam doctore medico, adversus Blesenses pharmacopolas, sub Achille Harlæo primario præside docte ac diserte peroravit, & vicit. Satis eloquio, satis memoria; judicio longe supra annos pollebat: valetudo non sufficiebat. immo, quantulum in ea roboris esse videbatur, inter athletica illa fori jurgia firmari aut servari posse medici negabant. sed & ingenita juveni gravitas, & verecunda prudentia, mores suggerebat ab illa grandium causidicorum ferocia valde alienos. Itaque ad munia tranquilliora conversus, in illa se potissimum juris parte exercuit, quæ ad rempublicam spectat; cujus ope regna sive imperia unius aut plurium legitime tenentur & conservantur. Partes implere poterat optimi Senatoris dignissimus hæres Claudii, sed jam constabat ea dignitas pretio, numerosæ familiæ difficili tunc atque damnoso. Illa rerum notitia publicarum, ab ipso pendebat: Omnia domi tranquilla, honestatis & modestiæ plena: matris liberorum amantissimæ pia sedulitas: fratrum consensus in studia fratris, otium illi beatum faciebant. Sic in otio neutiquam ignavo vires idoneæ suppetebant satagenti: sic omnes omnium imperiorum historias evolvit, unde, quæ ad proposita facerent excerperet. erant ad manum libri, & prælio veterum chartarum supellex, unde arcana temporis anteacti paterent: summa sagacitas indagandis vestigandisque, summa discernendis peritia, examinandis pensitandisque judicium circumspectissimum. Tam claræ indolis juveni latere diu non licuit. ilico fama propinquos & affines, quos habuit è præcipuis Lutetiæ magistratibus complures, excivit. inde ad alios passim pervagata, conflavit amicorum copiam tanto paratu spectabilem, ut nemo jam in urbe virtutis aut eruditionis gloria censeretur, qui Puteano illa jam ætate florentissimo non faveret, Scaligeri Lipsiique & cæterorum paternæ memoriæ cultorum commendatione observantiaque notissimo. Inter cæteros ego tunc Francisci Pithœi benivolentia fruebar, qui Petro Pithœo fratri jam novennio

superstes.

superstes maximi viri nomen peculiari sua laude sustinebat. Is mihi fores ad Jacobum Augustum Thuanum aperuit, & gloriari liceat tanto ductore, mox & ad Puteanos. Ac Thuanum quidem jam in amplissimo Senatu præsidem de prima illa suarum historiarum editione cogitantem reperi: Puteanos, trina germanitatis suæ concordia paternæ bibliothecæ amplificandæ curam concipientes: Petrum ipsum quotidianæ forensium exercitationum auscultationi studia illa, quæ regnorum atque populorum jura temperant, superinducentem. Ab eo tempore, quod semisæculum prope decurrit, nobiscum intercessit amicitia tam bonis orta principiis, ut etiamnunc Petri obitu, media parte apud Deum translata, non interrupta nec intermissa, sed immortalitati tradita continuare sentiatur. Illius vero semisæculi annos octodecim sibi vindicat Jacobus Augustus Thuanus. etenim tamdiu ego & Puteanus cum ipso perpetua familiaritate conjunctissimi viximus. Summa illic opinandi, interrogandi ac differendi libertas. sic tamen ut honoris & modestiæ magistra severitas ubique præesset: summa fides, summus candor, summa sinceritas. Atque hoc ipso temporis spatio suavissime ac diligentissime, qua litteris, qua consuetudine, officiis & obsequio, coluimus è magistratibus Achillem Harlæum Senatus principem, Thuani sororium, Jacobum Gillotum, Ludovicum Servinum, Jacobum Gueslam, summos in Senatu viros: Nicolaum Fabrum, Justum Lipsium, Josephum Scaligerum, Josiam Mercerum, Isacium Casaubonum, Bonaventuram Vulcanium, Scævolam Sammarthanum omni doctrinarum genere excellentes, qui suometipsi desiderio compulsi, Claudii Puteani amicitiam sive memoriam in Petro nostro revirescentem jucundissime conspiciebant & amplexabantur. In isto certe amicorum commercio Petrus, quod sibi proprium esse poterat, maluit mecum esse commune. Itaque uberrimam nobis amicorum copiam præstabant frequentes apud Thuanum coitiones, ad quem ex omnibus Urbis ordinibus & regni provinciis, atque etiam de nationibus exteris honestissimi ac studiosissimi confluebant. Magna illic seges & materia noscendi, quid in Urbe, quid in Senatu, quid in provinciis notabile contigerat, & quid novi de transmarinis aut transmontanis vela, remiges, cursores attulerant. Et mira inibi fuit singulis dijudicandis ac distinguendis prudentia Petri: mira comparandis quæ probata fuerant industria; subnotandis acre judicium, describendis labor indefessus. Atque hinc primordia divitis illius memorabilium gazæ, qualem nostratium hactenus possederat nemo: quam tanti plurimi facio, quanti æstimare par est exemplorum acervum ingentem, præstantissimi dispensatoris manu liberaliter administratum. Certe, suppetias isthinc adfuisse sibi non inficiantur viri optime de litteris & rebus nostris meriti, Jacobus Sirmondus, Ludovicus Chantereævus Faber, Claudius Salmasius, Andreas Duchesnius, Petrus Gassendus, Claud. Menagius, Theodorus Gothofredus, Christophorus Justellus, Joannes Beslius, Lucas Holstenius, & gemella Scævolæ proles, Sammarthani, alii plerique. Adeo, si Petrum, unde amicis tanta tam multis adjumenta præbebat, inde sibimetipsi maxima comparasse dixero, fidem facturus videar, toties ab ejus litteraria supellectile quæsitissimis opibus certior & locupletior factus. Adhuc nostra, Petre, micabat in herba messis, & jam pridem carissimus esse cœperas amplissimo Procuratori regio, Molæo. Huic te ab adolescentia sodalem,

dalem, posthæc amicum assiduissimum vidimus; & mox in ipsius benevolentiam per se sumus adsumpti. quem subinde maximi Senatus principem, hodie vero simul & in aula regia Procancellarium Gallia suspicit: perque hæc miserrima tempora, rebus intricatissimis, Aulam inter & Senatum, reipublicæ pariter & monarchiæ frena summo labore, summo periculo, summa constantia moderantem, admiratur. Interea, Petre, civis optimi partes agis; & ades amico laboranti, fatigatum excipis, alloquio foves, & consilio solaris. digna fortunatiore seculo cura tam amice pro rege, pro patria, proque salute publica conspirantium, tot millibus in mutuam perniciem cœco furore conflictantibus. Petrum itaque nostrum, agens adhuc regiam procurationem Molæus, in eam muneris illius publici partem, quæ circa regni tabularia versatur, adscivit. Ea vero tabularia, quæ visa quidem prius & inspecta Joanni Tilio, Senatus Parisiensis actuario, nec certe perperam, fuerant, Puteanus adeo curiose ac diligenter post Tilium vidit, collegit, descripsit, adnotavit, indicibus laboriose confectis digessit, explicavit, ut jam in aperto sint innumera, quæ mersa tenebris ignorabantur, haud minimo rerum nostrarum atque etiam externarum detrimento. Testis operæ sive industriæ tanto processu navatæ Molæus, amico benemerenti non defuit apud primarios regni ministros, quibus jam erat ipse Puteanus per se notissimus, & facile obtinuit, ut in consilium Regis allectus honoraria pensione sub Sillerio cancellario, dein etiam ampliore sub Seguiero frueretur. Hoc vitæ suavissimæ honestissimæque instituto Puteanus sorte sua contentus studia sic dividebat, ut otii partem veterum scriptorum commentariis evolvendis, partem chartis negotiorum publicorum dispiciendis; interea vero amicorum officiis ultro citroque colendis, horas in dies singulos impenderet. Hanc sibi disciplinam formaverat ad exemplum Thuani, quem imprimis observabat; & vicissim Thuanus cognati sui moribus & consuetudine oblectabatur. Ego quidem certe in utriusque amicitia sic eram, ut quanto magis me Puteanus diligebat, quantoque magis ego Puteanum redamabam, tanto nos Thuanus ambos amabiliore vinculo constringeret. Sic annos egimus aliquammultos, nostrique Thuani casibus consiliisque sive lætis sive tristibus individui, sæpenumero etiam bonis & liquidis cœli tempestatibus in Villabonio suo rusticanti adhæsimus, semper invicem adoptatissimi comites. Historias Thuanus horis ab Senatu subsecivis, & nonnunquam poemata; Puteanus observationes ad regni reique publicæ negotia pertinentes condebat: ego, quæ veterum scriptorum, sed præsertim Christianorum scitis illustrandis ac restituendis olim profutura videbantur, componebam. Magna vero semper & prompta nobiscum fuit communitas omnium quæ notabilia quisque legendo, scribendo, maxime autem audiendo perceperat. Et quamplurimum certe Thuanus, qua dignitate sive auctoritate pollebat, multis quotidie procerum frequentatus, in communitatem conferebat, nec ab eo discessimus unquam nisi doctiores aut meliores. sic omnia castigabat examine sapientissimo. Etenim tempora surrexerant feracia trutinarum in bono æque atque in malo stultissime vel improbissime judicantium. Quæ res viro malitiarum & calumniarum intolerantissimo, etsi vixdum ingredienti senectam, adeo displicuit, ut corporis & animi viribus adhuc integer, nemini quicquam, sed sibimetipsi gravis; accedente, sub initium ægritudinis

clade domeſtica, conjugis amatiſſimæ obitu, poſt menſes inde novem ſtomachico ſcirrho in gangrænam efferato deceſſerit. Hæc vidimus oculis deploranda noſtris. nec fuit nobis aliud luctus ingentis ſolatium, quam perpetua mœſtitiæ præſentia, quæ dolorem continuum boni præteriti recordatione nutriret. Parentes optimi liberos reliquerant, ſpem nobiliſſimæ familiæ continuandæ, ſed ætatis adhuc tenellæ. His teſtamento ſuo pater tutores dignitate ac probitate lectiſſimos providerat. extraque ordinem amica compellatione nobis ambobus filiorum per doctores valde probatos erudiendorum curam, ac præterea ſuarum lucubrationum edendarum arbitrium mandaverat. Cognatis ſuis per utriuſque parentis deſiderium luctu geminato mœſtiſſimis tanto ſtudio tamque aſſidua diligentia ſive cura Puteanus adfuit, ut orbitatis mala ſenſerint multo leviora. Nam & ipſorum inſtitutioni optimos adhibuit præceptores ſive cuſtodes. ſplendorem domus ſervavit, auxit bibliothecam. Mox denique, conductis magni illius habitatoris ædibus hoſpes ita ſucceſſit, ut quaſi Thuano ſuffectus, exhiberet ſeſe amicis, eodem illo conclavi, quo Thuanum adire ſolebant, convenientibus & beatos manes officioſe colentibus. Eo ſe libentiſſime conferebat Tumerius ille Boſſiſius, præcipuus Thuanorum pupillorum tutor, qui Puteano ab infantia prima, uti ſupra memoravimus, adſtiterat, & juvenem magnis virtutibus clarum paterno more diligebat. ambo igitur, communicatis ordinandæ tutelæ conſiliis exſpectabant dum natu major Thuanus adoleſcentiæ ſtudia concluderet. Interea miſſus ab Rege ad Ordines Hollandiæ fœderatos Boſſiſius, populis amicis, aliquid in religionis ſuæ ſtatu reique publicæ regimine turbantibus, concordiam ſuaſurus, obeundæ legationi profectionem adornabat; & factis ſuper ea re ſermonibus ſenſerat haud inſuave fore Puteano perluſtrare oculis regiones amplitudine commerciorum & militari diſciplina, ſed & Scaligeri nuper hoſpitio tumuloque nobiles. Itaque comitem abduxit ſibi, perſpectaque amici prudentia, quamdiu legationis ordo proceſſit, conſiliorum & ſecreti participem habuit. Huiuſce autem peregrinationis occaſione Puteanus Hugonem Grotium, Danielem Heinſium, & alios eruditionis gloria celebres amicitiæ fœdere ſibi devinxit; notitia nominis & fama ſui conciliatrice. Grotium quidem, merito jam ſuo commentatiſſimum, quem diſſidia quarundam è Batavis civitatum traxerant in partes Barneveldii, Boſſiſius ſecundum mandata regia ſalvo Barneveldio partium duce, ſalvum & incolumem cupiebat. Verum, Barneveldio criminationibus oppreſſo, Grotio Barneveldianæ cauſæ nexibus intricato, factio præpotens utrumque damnavit; ac paulo poſt reditum Boſſiſii Barneveldio caput abſtulit, Grotio libertatem. Puteanum reducem amici excepere confertim gratulantes precanteſque omnia fauſta felicia fortunata. Biennio poſt, mortuo Franciſco Pithœo, Auguſtobonam Tricaſſium regio diplomate miſſus eſt, repetitum & recognitum chartas ad jura regia pertinentes, quæ penes Pithœum illum Petri fratrem, etiam rerum noſtrarum externarumque bene peritum, depoſitæ fuerant pro finibus regundis conſtituendiſque limitibus agrorum, de quibus erant inter Regem & finitimos Principes haud levis momenti controverſiæ. Amico ad amici heredes intranti patuit tablinum, & exhibita omnis chartea ſupellex. bona fide cuncta perſcrutatus, confecit repertorum indices, & quicquid erat regii ſive publici, permittentibus

defuncti

defuncti cognatis absportari Lutetiam jussit ad Regium Procuratorem, ab eoque sibi & heredibus Pithœi cautiones dari curavit. Anno sequenti exortis super Arverniæ comitatu, superque Turris baronatu quæstionibus, ad regia jura pernoscenda visum est negotia publica ministrantibus inspici veteres tabulas, quas in arce Mercurolina servari sciebant. eo missus à Rege Puteanus, qua solebat industria diligentiaque cuncta pervidit, collegit, & in Regium tabularium retulit, explicatis, quæ pro Rege Regnoque justissima & firmissima comperit, instrumentis, testimoniis, argumentis. Vix elapso posthæc triennio, majus obtigit negotium, finitimis ad Mosam & Mosellam populis adversus Franciæ jura contra veterum tabularum fidem, contraque longissimi temporis possessionem nova molientibus, multa etiam indies circa conditiones agrorum, sive communium sive ambiguorum, inverecunde tentantibus. Ea res Belgii principatum, Burgundiæ, Barri, Bullionii ducatus pertingebat, nec erat mediocriter examinanda. Itaque delegati ab Rege tres viri, Cardinus Lebrettus, Joannes Delonius Lorma, Petrus Puteanus. Huic, etsi per delegationis ordinem postremo, primas tamen industriæ sive laboris partes collegæ concesserant. Adeo, cuncta quæ ad rem facere videbantur suis ipse librata ponderibus expendit atque digessit, ut quid fundorum, quidve agrorum; quid oppidorum, quidve civitatum de Lotaringia regali, ætatibus anteactis vel ambitiose extortum, vel callide subtractum, vel negligenter omissum, sive perfide confusum fuerat, id quo jure quibus indiciis aut argumentis recuperari, defendi, retineri quiret ac deberet, manifestissimum fecerit. Recuperatoribus ad Regem reversis dato consilio, Lebrettus orationem habuit plenam solidi ac generosi spiritus, suamque & collegarum operam regiarum curarum ministris approbavit. Ab eo tempore Puteanus in Urbe mansit, nisi quod brevibus interdum excursionibus in Camplatrosum Molæi sui prætorium rebus prolatis rusticandi gratia secedebat, unde mox recurreret ad nota vitæ officia privatæ; per quæ nihilominus publicis utilitatibus ita serviebat, ut penes eum perpetuus esse videretur in privati persona magistratus. Hæc vero tunc fuit ævi conditio. Excusso de regni gubernaculis Concinio nebulone, obtritis nimio Conestabilitatis pondere Luinæis, subrepserat insuetatæ audaciæ genius, qui Rege non improbante, aut non sentiente, despecto pegmate suggestus episcopalis, non regiæ quidem, sed infinitæ potentiæ clavum arripuit, tenuitque imperiosissime, usque dum per annos amplius viginti orbe Christiano furoribus internecinis quassato, Gallia partim dirupta luxu, partim emaciata tributis, ipse curis ingentibus excesus, cadaverosa tabe dilaberetur. Magna præstitit, sed quicquid erat in omni Gallia roboris prodegit, & propositum facinus, quamvis immane, admistione virtutis adumbrari, summam credidit esse virtutem. Galliæ proceres aut cohibuit carcere, aut bellicis adversus finitimos expeditionibus diminuit, ut aula vacua solus Regem haberet. Haud ignoravit Puteani nomen, nec parum sibi fore ad gloriam ratus si laudatissimo viro uteretur, studiorum ejus fautor haberi, & honoraria quotannis præstari voluit, admisit ad colloquium, consuluit per epistolas, perque suos, super negotiorum casibus plerumque veris, aliquando etiam quæsitis in speciem figuris; nunquam tamen frivolis aut vanis, sed regimini populorum ad cæcos & subitos eventus exempla sive præcepta daturis. Fecit huic genio Puteanus

quod optimi viri fuit, respondit, sive consuluit quod rectum honestumque esse existimavit. nihil adulatus est unquam, nihil ementitus. Sciebat, vim illam, fati alicujus fuisse necessitatem. ea vero quæ auderet facere ve, non fuisse ausuram neque facturam, si Christiani principes, quæ suarum erant partium, scissent sive fecissent. Hujusce igitur ævi curriculo Puteanus quamplurima condidit pro negotiis à primario ministro propositis, plurima etiam, quæ per se ipse arbitratu suo tractanda susceperat. Quæ quoniam de rebus nostris, pro Gallia scilicet, conscribebat, ut facilius & promtius ab nostris hominibus perciperentur, sermone Gallico cudi & concipi oportere censuit, Latinæ linguæ, jamdiu sepultæ, ac de veteribus monumentis excitandæ, vocabulis peregrinis segniter ferientibus aures minus assuetas. Atque hoc, de publico sive communi omnium gentium sensu. Et memini me, cum inter nos hac de re sermones haberemus, amici consilium valde probantem, adjecisse, male de ingenio suo meritos mihi videri, qui doctrinæ adsectatione res hodiernas & vernaculas prisco ritu, aut Romano sermone tractarent. etenim facere se sibimetipsis & aliis gratuito molestos atque difficiles. pravum invaluisse tam in Ecclesia quam in Senatu morem. patronos & concionatores adductis idiomate Græco Latinove sententiis orationes suas corrumpere. tessellati operis lenocinio eloquentiæ legitimæ gratiam frangi, vires debilitari; auditorum, sive judicum attentionem docilitatemque, apud ignaros plerumque linguarum vanescere: denique, maximos oratores, quorum scripta legendo non satiamur, Græcos sive Latinos, actionibus suis nihil unquam sermonis exotici miscuisse. hoc tantum epistolis indulsisse Latinos. at Græcos, ne quidem epistolis. Plutarchum, facta mentione versuum Horatianorum de magnificentia Luculli, mentem edidisse poetæ fideliter; Latina verba diligentissime suppressisse. Una fortean Romanensibus hodie nobis excusatio prosit, quod linguam usurpantes de Græca simul & Latina prognatam, nostrorum scilicet auctorum recordatione verba etiam ipsissima citantes, non videmur ingrati. Quantula pars exercitationum, quæ vehemens animis incutiant Puteani desiderium nostris! Jure optimo tanti viri laboribus Gallia gloriabitur, & erit quod maximas nobis gratias habeant exteri, quibus est humanæ vitæ sapienter instituendæ cura. Puteani prudentiam, æquitatem, constantiam declarant Considerationes, Commentarii, Consilia varia, sive Responsa magnis de rebus elaborata. quantæque apud probos & graves esse debeant expectationis, ostendunt edita nuper de Libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ volumina, quæ jam veritatis hostibus tantum attulere fastidii nauseæque. Horum calumnias ipse Puteanus proprio volumine confutavit. quod suo quidem ordine apparebit, cum ceteris, quorum editionem fratri præstantissimo commisit. Penes eum sunt etiam diplomata, declarationes, edicta, super arduis lucubrata negotiis; quibuscum una servantur autographa pittacia, epistolæ variæ, quas ad Puteanum scriptitabant proceres manus Richelii, Seguieri, Bulionis & Josephi, illius nimirum Capucini. Earum vero nonnullis superscribitur & Gothofredi nomen, talium etiam rerum scientissimi, quem noster sibi socium adhibuerat eruderandis illis occiduæ senectæ chartis, optimum & spectatæ fidei virum, etsi minime stilo pollentem. Hoc præstabat Puteanus; proptereaque omnia quæ labore ac studio communi conquisita & congesta

fuerant,

fuerant solus digerebat & mandabat literis. Porro, dicendi scribendique genere utebatur promto & facili; hoc præsertim accurans, significanter & dilucide proferre quæ sentiret. neque alium certe amant characterem monita sive responsa prudentium. docent, explicant, ostendunt; rationibus, exemplis, ipsarumque adeo rerum momentis, aut negotiorum instrumentis: rhetorum tropos & schemata non admittunt. ceterum, idiomatis Gallici nitorem minime respuebat: & esse partem seculi nostri non ingloriam censebat hominum illud genus elegans facetum disertumque. Mirifice autem capiebatur eruditis urbanitatum salibus & aculeis, si non impiis, neque ad calumnias aut maledicta probrosis. Amicos fide perpetua conservavit, neque est ab ullo divulsus unquam, nisi morte. ac mortui quidem cineres & reliquias, puta liberos, agnatos, adfines, benigno prosecutus est adfectu. Gratiam magnatum nunquam ambitiose aut importune est adsectatus; oblatam studiose ac reverenter coluit, qua nimirum prodesset quamplurimis opem suam poscentibus, magis quam sibi. Nullis unquam se partibus addixit; tantæ compos æquabilitatis, ut constantia sua, venientes ad se quandoque partium ferventissimos, tacito intra sinum ipsorum pudore aut frigore feriret. legitimæ semper majestatis ac publicæ tranquillitatis amantissimus. Oderat rixas & jurgia, præsertimque inter eruditos. ac turpe esse dicebat, viros indubitate doctos canina rabie famam vicissim suam rodere ac lacerare scriptis trucibus, tanquam vilissimos de plebe cerdones in angiportis sese luto ac stercore conspurcantes. Aiebat, rem esse omnium pessimam, hominis improbi literaturam. sententiæ bonis semel rationibus stabilitæ, si quis factiosa contumacia contradiceret, prudentis esse non altercari, sed posteritatis arbitrio rem integram permittere. Vir attentissimus operi, etiam cum otiari modica relaxatione videbatur, aliquid animo providebat quod ad publicam faceret utilitatem. adeoque laboribus etiam alienis adfavebat, ut quemque, qua dote valere judicaret, ea prodesse aliis ne pigeret, hortaretur: aut si quid ad studia literarum, sive ad rerum gerendarum peritiam, gestarumve notitiam, boni commatis apud heredes imperitos premi sentiret, id pretio vel precibus eruebat, ut fieret olim publici juris. Ea cura servavit epistolas Foxii, itemque Ossati. de quibus certe scriptionibus hoc verissime prædicabitur, post illam Pauli Sarpii Tridentinam, nihil exstare, unde queant aulæ Romanæ artes pernosci clarius aut certius. Servavit etiam Camdeni partem alteram Elizabethæ Britannorum reginæ, quam auctor se vivo edere non ausus, penes Puteanum deponi mandaverat. Collegit & Josephi Scaligeri Epistolas, multiplici eruditione locupletissimas, ejusdemque Opuscula insigni præfatione Casauboni maximo Thuano nuncupata. Præterea servavit Nicolai Fabri Peresci Senatoris Aquensis Epistolarum ad se atque ad Jacobum fratrem, volumina duo grandia, quibus continentur ad Naturalis historiæ, totiusque literaturæ notitiam observationes elegantissimæ. Eademque opera Puteanus ipsum Perescium, atque de Jussionum regiarum quatuor viris Antonium Lomenium Villoclarium, arctissimo secum invicem amicitiæ nexu conjunctos, fecit ut enixe conspirarent, qua pollebant gratia, requirendis undique arcanæ memoriæ chartis, curiosa rerum nostrarum externarumque studia valde juvantibus. Habentur illic Principum & Legatorum, vicissimque ad Principes & Legatos literæ, Instructiones,

ones, Mandata, & hujuſcemodi alia innumera: quibus odorandis veſtigandiſque mira fuit Lomenii Pereſciique ſagacitas, magna felicitas ſive auctoritas obtinendis; maxima vero Puteani ſedulitas & induſtria ſingulis ordine ac tempore diſtinguendis & componendis. Exinde autem vidimus inſtauratam bibliothecam voluminum amplius quadringentorum, quæ Lomenius noſter ſumptu liberali, multo labore tranſcripta, magnificoque opere compacta, ſuis ædibus officioſiſſime habuit ad varios amicorum uſus. Eo decedente, ex ærario regio librarum millibus quadraginta perſolutis, regiam plane ſupellectilem Luparanis armariis cuſtodiri placuit, donec accederet bibliothecæ omnium toto orbe bibliothecarum copioſiſſimæ, unde eſt tandem in Regiarum Chartarum theſaurum comportata. Hoc etiam vero Puteanum permultis beatiorem fuiſſe exiſtimo, quod ſero ſe permiſit typographis, quorum opera præfeſtinata pœnitentiam nonnullis induxit, & conſervavit ridenda ſenibus cunabula. Jam in limine ſenectutis erat, cum editioni Libertatum Eccleſiæ Gallicanæ manus primas admovit. Opus antea tentatum pluribus, nulli felicius ceſſerat, quam Petro Pithœo. Is tantum capita quædam tribus & octoginta conſtituerat articulis, ſummo judicio formatis. Ad ea igitur capita Puteanus collimavit, conjecitque probationes, ex ampliſſimis undique tribunalibus & variis Eccleſiarum chartulariis, atque ipſo Chartarum regni Theſauro collectas, unde, communi gentium ſenſu, continuatoque uſu, decreta manaverant, quæ Pithœanas poſitiones conſtabilirent. Hoc una quidem & altera editione præſtitit. ac ſubinde repetita lectione adjecit ad omnes ſingulatim articulos commentaria, doctiſſimas obſervationes, quæ citatis variorum ſcriptorum teſtimoniis Gallicani juris æquitatem confirmant. Adverſus hæc tanti momenti ſtudia, quæ pro Regis & Cleri dignitate certabant, Clerus ipſe Gallicanus, inſtigantibus aulæ tranſalpinæ mancipiis, jam commotior accendi atque inflammari cœperat. & atrocia fulguraſſet, ſi non ipſa vitæ ſanctiſſime tranſactæ quaſi majeſtas texiſſet auctorem. Durat operi fama, geminata jam editione diſcurrens, durabitque olim venientibus ſeculis ubicumque ſapientia vigebit. Sed nihilominus ægre Puteanus attentatum facinus diſſimulavit. Tam neminem ſenſerat injuriæ regni legibus illatæ vindicem. Ergo hic incipiunt perpetuo triſtia. Franciſci Thuani exitium indigniſſime tulit, atque inter triſtiſſima ſua duxit. Juvenis minime ſontis memoriam, cognitione diſpuncta, purgari ac redintegrari debere: rem æquiſſimam non abſque injuria differri, magnis rationibus peculiari volumine demonſtravit. Interdum erumpebant imo de pectore viri cordatiſſimi graves querelæ. Multiplicibus triumphis ampliſſimas Gallicanæ majeſtatis facultates decoqui. Sub triumphali conturbatore annos aliquando cenſeri, forſitan viginti, beatos & locupletes: poſthæc vero, ſequente peſſimo neceſſariæ fraudationis conſilio, facile extitiſſe publicos prædatores; & ſubinde concurſum populorum repoſcentium ablata, rapta, extorta. Plus auri argentique fuiſſe corraſum poſtremo vicennio tributis, quam ſeculis antecedentibus univerſim cunctis, nec impenſum militaribus ſtipendiis, niſi tantillum; milites ad omne nefas auctoratos: ducentas plus minus in Urbe grypotigres, nuper omnium egenas, hodie regifico luxu diſſolutas, monſtroſa rapacitate ſanctam alias Regii nominis poteſtatem cœteris urbibus, oppidis, agris horribilem feciſſe paſſim. Sic-

Urbem

Urbem ipſam, ſic provincias, in apertam rabiem converſas. Et miramur annoſiſſimam orbe toto monarchiam delirare, deſipere, ineptire? aut tale quid pati, quod paſſam fuiſſe Romanam legimus? An miſereſcimus toties ac tandiu repueraſcentis! Nimirum, continuante fraudatorum impunitate atque licentia, gaza regia repente exaruit, & fides publica collabi viſa; & abrupta ſive negata ſubſidiorum etiam tolerabilium præſtatione, rerum gerendarum nervi omnes ubique ſuccisi. Quartus nunc agitur annus cum hæc deplorare & lamentari videbam Lutetiæ Puteanum, jam ægreſcentem. Aderam amico: & præcipiebamus animo quæ ſubinde acciderunt triſtiora. Vir optimus, communis amici noſtri ſortem miſeratus, quod, rebus adeo turbatis afflictiſque, teneret in Senatu locum tot ſententiarum converſionibus ac difficultatibus obnoxium, felices affirmabat, quibus latebras Deus honeſtas conceſſerat. grates Numini maximas habebat, quod eo ſe vitæ genere continuiſſet. Atque hoc impreſſerat cordi ſuo tantopere, ut adjungi conſilio Legatis ad pacem publicam ab Rege miſſis, quod poterat etiam ab modeſtiſſimis ambitioſe expeti, oblatum ſibi repetitis magnatum obteſtationibus munus, defugerit, ipſiſque etiam Legatis amice atque enixe ſibi hoc ab ipſo officium poſtulantibus reſtiterit pertinaciter, atque in Gothofredum ſuum transmiſerit. Annuit tamen, & fideliter præſtitit, ut ſuper accidentibus negotiorum quæſtionibus conſultus, ex animi ſui ſententia reſponderet; inſtrumenta, teſtimonia, exempla ſubminiſtraret. Mentis argutiſſimæ ſenex, præſagiebat fruſtra illos ire, quum exirent domo. nec obſcure per literas ante ſignificaverat amicis. Etenim ſatis intelligebat, illa Regis adhuc ætatula, novis regni miniſtris, æque ac deceſſoribus ſuis neceſſarias eſſe pacis differendæ moras, aut evitandæ, rationes. Inter hæc Puteanus noſter conſenuit. fatigatum nimia ſcribendi, legendi, meditandi contentione corpus, impar animi viribus, hoſpitem admonuit migrationis. Hanc ſibi tota vita ſua proſpexerat. quare, nihil quicquam monitu confuſus; placide cuncta diſpoſuit. fratrem à teneris annis optime ſemper abſque ulla offenſa dilectum inſtituit rerum omnium ſuarum heredem, & amicis intime commendatum hortatus eſt, ne ſolitudine triſtiore maceraretur, adhiberet ſibi Iſmaelem Bullialdum aſtronomiæ ſimul & literaturæ exquiſitioris apprime gnarum, jam longa ſatis aſſuetudine perſpectum, cujus familiaritate ſuaviter uteretur. Eodem teſtamento paucula, quæ petitu ejus delineaveram, adſcribi tumulo mandavit. Ab ſeſquianno priuſquam abiret, literas ad me dabat frequentes, mentis indices Deo Chriſtoque domino devotiſſimæ. Interque officia reſcribendi, ſic adficiebar amici pietate, ut agi mecum inclementius arbitrarer, ſi provectior ætate non anteirem, aut non ſaltem conſequerer abeuntem, ne ſuperſtes animæ quæ me totum animabat, iners ego hic præ tædio mœſtitiaque ignavus jacerem. & continuo tanquam ad me reverſus, memetipſum redarguebam erroris, qui divina reſpexiſſem ſicut humana: cum illa ſint ab iſtis omnino diverſa. etenim facile concipi divinis humana. contra, non item. ſed caritate Chriſtiana, cujus æterna eſt utilitas, receptum cœlo Puteanum ſic apud Deum in Chriſto vivere, ut Chriſtianus ego, tantiſper adhuc agens in terris, vivam nihilo ſecius cum Puteano apud Deum in Chriſto. Hac vero nos invicem ſapientia ſolabamur, & Cypriani ad Cornelium ſuum ſcribentis admonitu, paciſcebar ab amico, ſemiſecularis amicitiæ

amicitiæ jure, caritate mutua, reciprocas ad Domini nostri misericordiam preces. Hoc agebat epistolæ meæ ad Puteanum supremæ stilus; & quo momento cursori perferendæ literæ tradebantur, vir immortali gloria dignissimus animam Domino Servatori mandabat, sacris Catholicis procuratam per sacerdotem optimum, Curatorem Ecclesiæ Sancti Cosmæ nomini sacratæ. Ea scilicet Urbis regione habitabat in ædibus Regiæ Bibliothecæ servandæ comparatis, quas ego vicennio plus habitaveram, cum Senatorii muneris hoc Mediomatricum Parlamento studiosius obeundi consilium cepi, simul & Bibliothecæ regiæ Curam tradidi viris amicissimis possidendam sicut à me fuerat decedente Casaubono possessa. Huic vero maximum ornamentum contulere invecta sua ipsorum bibliotheca sumptu elegantissimo splendida, æmula Thuaneæ. Etenim capit voluminum typis editorum millia novem, omnes auctorum cujusque linguæ, cujuscumque disciplinæ, non ævi illius duntaxat veteris, sed etiam descendentium in hæc usque tempora seculorum selectissimas editiones. Præterea vetustissimos codices manuscriptos CCC. Memorialium septingenta & sexaginta quinque volumina, scripta manu plerumque ipsius Puteani. Juvat hæc etiam minuta persequi. Quanto videlicet honestius, quam condere annalibus cædes & bella, urbes eversas, oppida capta, provincias desolatas. Et quam putidum Christiano tantorum scelerum duces honoribus adfici, per eosque gesta posteris tradi, ut nobiles & generosi & magnanimi prædicentur qui tantis mactant innocentissimos malis. Abeant illi cum suis illuc, quo nemo pius ire non exhorrebit. At recta nobis & pia mente liceat de nostro Puteano bene sperantibus, bene de bonis omnibus merito, bene adprecari. Vitam ejus me scripturum pollicebar. & sum ego polliciti reus, si non præstiterim hactenus, qui menses & annos ejus ab infante ad nonum & sexagesimum perduxerim. Superest tamen, quas posteritati reliquias dicavit, adnumerare cumulatius. hoc itaque deinceps catalogo citabuntur, & universa defuncti vita, per ipsum scilicet, perque res ab ipso gestas replicabitur. Occurrit ecce inprimis, Historia damnationis Templariorum. Sequitur, Historia schismatis ecclesiastici ab anno 1378, ad 1428.

III. Historia pragmaticæ sanctionis Biturigibus conditæ, an. 1439. quemadmodum stabilita, observata: quibus à Rom. Pontifice artibus oppugnata.

IV. De Concordatis Bononiæ inter Leonem X. & Franciscum I. quo pacto stabilita & usitata.

V. Ordinationes Antistitum Ecclesiæ.

VI. Controversia inter Pontificem & Imperatorem super Investituris.

VII. Quas ob causas Concilium Tridentinum Gallia non receperit. & quare sit repudianda Cleri Gallicani super hac re sententia promulgata anno 1615.

VIII. Programma sub nomine Episcopi Carnutensis in causa Censuræ per eum propositæ sub nomine Cleri Gallicani, anno 1626.

IX. Historia personarum sex & viginti, Regio sive Principali favore potentium. Volu m. iv.

X. De regis Franciæ jure ad regnum Navarræ adversus Hisp.

XI. De regis Franciæ jure ad regnum Arrag.

XII. De regis Franciæ jure in Rempublicam Genuensem.
XIII. Pro regno Franciæ & quibusdam provinciis adversus Anglos.
XIV. De Lege Salica.
XV. De jure confiscandi in crimine Majestatis.
XVI. De regis Franciæ jure ad regnum Angliæ.
XVII. De jure regis Franciæ ad regnum Castellæ,
XVIII. De regis Franciæ jure adversus Sabaudum, circa Fossiniacum, Nicæam, & Coniacum.
XIX. De regis Franciæ jure in Comitatu Flandriæ, & de pactis Madriti, Cameraci & Crepiaci.
XX. Regis Franciæ dominium alienari non posse.
XXI. De regis Franciæ jure in Comitatu Artesiano.
XXII. De regis Franciæ jure ad Insulam Flandr. Duacum & Orchias.
XXIII. De regis Franciæ jure ad Tornacum, Santamandum & Mortaniam.
XXIV. De Comitatu Sancti Pauli. Unde moveat.
XXV. De regis Franciæ jure ad regnum Burgundiæ adversus Imp. Germ. &, Legitimo titulo possideri agrum Lugdunensem, Delphinatum, Provinciam, Bresciam, &c.
XXVI. An sit præscriptioni locus inter supremæ potestatis Principes.
XXVII. Pro rege Franciæ, adversus Lotaringiæ Ducem, super Ducatu Andegavensi.
XXVIII. De controversia inter Franciæ regem, & Lotaringiæ Ducem super Comitatu Provinciæ, Forcalqueri & agris adjacentibus.
XXIX. De regis Franciæ jure super Avenione, & Comitatu Venascinensi.
XXX. Unde moveat Principatus Aurangiæ.
XXXI. Confutatio quarumdam objectionum in causa Ducatus Britanniæ.
XXXII. Pro Rege Franciæ adversus Hispanum, in causa Ducatus Burgundiæ.
XXXIII. De Infantium Franciæ Apanagiis.
XXXIV. Jura Regis Franciæ ad Comitatum Altisiodorensem, Matisconensem, & Barrensem Seq.
XXXV. Consideratio pactorum Atrebati, ann. 1435. & Peronæ, an. 1468.
XXXVI. De Regis Franciæ jure in Comitatu Auxonensi, & Sanlaurentii dominio.
XXXVII. De Ducatu Guisæ.
XXXVIII. Instrumenta probationum in causa Regis Franciæ pro regionibus Episcopatuum Mediomatricum, Tulli & Veroduni.
XXXIX. Beneficentiæ, sive donationes regum Franciæ Pontificibus Romanis.
XL. Apologia pro libris Historiarum Jacobi Augusti Thuani.
XLI. De Regentibus Franciæ, & quando Reges Franciæ censeantur annis majores.

XLII. De quæstione habenda super vita, & moribus eorum qui ab Regibus proponuntur ad Episcopatus & Abbat.

XLIII. De contributionibus Ecclesiasticis ad subsidia regia rebus urgentibus.

XLIV. Pacis ineundæ rationes inter Franciæ Regem, & Principes vicinos in conventu Coloniensi.

XLV. Argumenta, sive rationes, purgandæ memoriæ Francisci Aug. Thuani.

XLVI. De regis Franciæ jure ad Principatum Mediolanensem.

XLVII. Commentaria in Petri Pithœi librum de Libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ.

XLVIII. De Interdictis Ecclesiasticis.

XLIX. De Parlamento Parisiensi.

L. Observationes & Exempla jurisdictionis regiorum magistratuum in Episcopos, & alios clericos criminis postulatos.

LI. Documenta varia pro jure dominico Franciæ in varias Urbes & Provincias.

LII. De jure Advenatus in Franc. An locum habeat adversus Principes extraneos, quibus est jurisdictio suprema. & An Francigenis parentibus competat portio hereditatis adversus parentes non Francigenas excluso rege.

LIII. Historia cognitionum criminalium adversus Joannem Alenconii Ducem, & Borbonium Conestabilem, & Mareschallum Biezium.

LIV. Historia controversiæ inter Bonifacium Pontif. VIII. & Regem Philippum Pulcrum. ex ipsissimis Actis ab ann. 1296. ad an. 1305. & sub Pontificatu Clementis V. volum. II.

LV. Consultationes, Epistolæ, & hujusmodi alia ad Concilium Tridentinum spectantia, quorum pleraque hactenus non edita.

Indicavi titulos tantum & lemmata; qui volumina conspexerit, mirabitur, talia tanta scripsisse hominem tot amicis quotidie vacantem. Hemicranicam valetudinem, vitæ cœlibis æquabilitate ac lenitate abstemius toleravit usque, donec alvi profluvio, septimestris languor, asthma cum febre, mensis unus, anni novem supra sexaginta, corpus exanimum tradidere sepulcro. Exsequias funeris ad ædem Sancti Cosmæ prosecuti sunt parentes, amici, conventu luctuque maximo. Excessit omnem doloris modum etiam cognationis necessitudini datum, Jacobi Augusti Thuani, primæ post amplissimam in Senatu Parisiensi curiæ Præsidis, pietas & animus erga Puteani memoriam gratissimus. adeo quem à pupillo patris vice habuit & coluit, huncce ademtum tanquam filius parentem suspirat atque desiderat. Habet doloris in solidum participes illustrissimos, adfinitatis sive cognationis prærogativa commemorandos, Jacobum Danesium, quondam in Rationum regiarum curia Præsidem, nunc episcopum Tolonensem, & Arnaldum Pontacum in Senatu Burdigalensi Præsidem, sororios suos. Et Danesius quidem, Puteanum biduo prius quam decederet, Christianis adjutans consolansque alloquiis, perspexerat in amico spem optimam, fidem rectissimam, mentem ad Dominum toto corde

corde gestientem. Luxere Puteanum præstantissimi Regiæ procurationis Advocati Audomarus Talonius & Hieronymus Bignonius. Atque ut uno tandem verbo cuncta complectar; optimum virum, optimum civem, optimum Regis consiliarium, quotquot ubique sunt optimates luxere. Tumulo frater titulum posuit mœstissimus. Tituli autem verba sunt hæc. *Petrus Puteanus Claudii Puteani Senatoris Amplissimi Filius ex Claudia Sanguina Filia Barbaræ Thuanæ, Quæ Fuit Christophori Thuani Senatus Principis Soror, Clementis Puteani Juris Ævo Suo Peritissimi Nepos. Optimis Parentibus Optime Respondit: Doctrina Pietate Prudentia Fide Gravitate Constantia Probatissimus: Regi à Consiliis & Bibliothecis: Imperii Gallicani Jura, Exemplis Summo Labore Provisis, Rempublicam Ministrantibus Consultissime Suggessit: Procerum & Clarissimorum ubique Virorum Officiis, Observantia, Frequenti Conventu Celebratissimus. Vixit Annos Sexaginta Novem, Mensem Unum. Hic Situs XIX. Cal. Jan. An. Chr. M. DCLII. Immortalis per Christum Vitæ Gratiam Exspectat. Jacobus Puteanus Fraternæ Gloriæ Consors, Orbitatis Suæ Mæstitiam, Nicolai Rigaltii Verbis Amicitiæ Veteris Honorem Testantibus, Quanto per Christianæ Modestiæ Præcepta Fas est Solatio, Consolatur.* Calentibus adhuc exsequiarum lacrimis epicedia scripsere, amica simul & vera, fratres omnifariam doctissimi, Henricus & Hadrianus Valesii. Et adventare audio Lud. Guezii Balzacii, Nicolai Heinsii Dan. F. Caroli Feramusii, Petri Halleii, Caroli Ogerii, & aliorum, digna tanti viri meritis, dignissima famæ clarissimæ scriptoribus officia: quibus ego spectandis legendisque locum cedo libens quærenti efficaciora in luctu, quo nemini cedam, consilia. Scrib. Tulli Leucor. Calend. Martiis Anni M. DC. LII.

HENRICI VALESII
ORATIO
In Obitum
PETRI PUTEANI
VIRI CLARISSIMI.

Ræclare à veteribus inſtitutum accepimus (Auditores ornatiſſimi) ut quæ quiſque in vita maxime adamaſſet, iiſdem etiam poſt mortem ornamentis funeris donaretur. Quod etiam à principibus Poetarum in Patrocli & Pallantis exequiis obſervatum videmus, quos exuviis militaribus, armiſque inſtructos, à ſuis in rogum inferri finxerunt. Itaque cum *Petrus Puteanus* quandiu in vivis fuit, ſingulari ſemper amore literas proſecutus ſit, nec ſolum hereditario quodam, ſed proprio ac peculiari affectu ſtudioſos omnes fuerit amplexus, non dolore nec lacrimis, quæ caſſa ſunt & inania, ſed literarum quas coluit, immortalibus monumentis ac titulis poſt obitum decorandus videtur. Ac cæteris quidem, quibus major eloquentiæ copia, aut facultas carminum ſuppetit, curæ erit laudes ejus Viri partim vincta, partim ſoluta numeris oratione prædicare. Neque enim fas eſt nomen tanti Viri, & de literis ac de patria optime meriti, abſque ullo Muſarum præconio inhonoratum tranſmittere. Me vero non ambitio laudis, nec fiducia facundiæ, à qua me adhuc remotiſſimum eſſe & profiteor & ſentio, ſed ſola beneficiorum illius recordatio ad dicendum impellit. Juvat optimo Viro, & de me privatim bene merito has laudis inferias mittere, & hanc ſeram licet ac triſtem, piam tamen nobiſque honeſtam imprimis, nec ipſi, ut arbitror, ingratam mortuo gratiam referre. Itaque hoc à vobis poſtulo (Auditores ornatiſſimi) ut hoc grati animi noſtri obſequium æqui bonique conſulere, & quantum nobis deeſt aut ingenii, aut eloquentiæ, tantum favore veſtro, ac benevolentia ſupplere velitis.

Ac principio quidem cogitanti mihi, & univerſas ſimul Petri Puteani virtutes animo perluſtranti, & quandam velut imaginem vitæ ipſius ob oculos proponere inſtituenti, non mediocris occurrit difficultas ac perturbatio, undenam potiſſimum orationis noſtræ ducamus exordium. Hinc ſe prudentia ingerit atque ſapientia, quibus ille Vir tantum præſtitit, ut omnium conſenſu ſummis quibuſque muneribus, Regiſque ipſius conſiliis digniſſimus haberetur.

tur.

tur. Illinc morum integritas, ac vitæ innocentia non dicam sine noxa, sed sine ullius querela transactæ. hinc singularis temperantia nos ad se vocat: illinc animi magnitudo atque constantia, qua veritatem atque intimos animi sui sensus de Rep. coram Magnatibus semper libere est prolocutus. Nec se præteriri patitur beneficentia, quæ in illo Viro tam prolixa inerat, ut in hac tanta honestissimorum hominum multitudine vix ullus possit reperiri, qui non aliquo beneficio ei se devinctum esse fateatur. Tot igitur tantæque virtutes, seorsim singulæ & cum cura dicendæ, onerant potius dicentem quam juvant. Atque ut in opiparo convivio exquisitis dapibus referto singula prope fercula singulorum instar sunt conviviorum, sic in hoc argumento singulæ Petri Puteani virtutes justarum nobis orationum materiam subministrant. Sed nescio quomodo me quidem minime invitum ad se allicit beata tranquillitas, quam cum ille tantopere adamaverit, ac perpetuo quodam nexu sibi mancipaverit, propriam ac familiarem ipsius virtutem merito possumus appellare. Itaque cum ipse hanc totius vitæ suæ quasi fundamentum esse voluerit, non aliud nos sermonis nostri fundamentum ponere debemus, sed hanc tanquam tabulam substernentes, reliquarum deinde virtutum colores ad exprimendam vitæ illius imaginem illinere.

Magnum profecto & illustre exemplum tranquillioris vitæ his perturbatissimis temporibus extitisse mihi videtur Petrus Puteanus. Multi quidem antea Philosophi multa in suis libris de tranquillitate animi præclare scripserunt, & ad eam omnibus votis, omnique animorum contentione adspirarunt. Verum unus propemodum hac ætate eam & optime intellexisse, & feliciter assecutus esse Puteanus videtur. In quo tamen utrum prudentior fuerit an felicior, equidem affirmare non possum. Nam quod à prima statim adolescentia ad tranquillitatis amorem vehementer incitatus, eademque per totum deinceps vitæ tempus potitus est, felicitati adscribendum puto. Neque enim sine divino quodam instinctu, & auxilio id aut cogitare aut consequi unquam potuisset. Quod vero id vitæ genus omnibus rebus anteponendum esse judicavit, summæ profecto prudentiæ est. An esse ulla major prudentia unquam potest, quam vindicare se sibi, nec alienis negotiis distentum se duntaxat ac sua curare, sese in arctum cogere, & minimam sui partem nudatam præbere fortunæ? Sed quibus gradibus ad hoc beatæ tranquillitatis culmen Puteanus pervenerit, videamus. Duas res potissimum in vita tranquillitati obstare nemo est qui nesciat, ambitionem & avaritiam: geminas quasdam pestes ac furias generis humani. Quarum utra tetrior sit ac violentior, difficile est dicere: sed ubi ambæ simul junctæ animum cujuspiam occuparunt, tum vero incredibiles excitant æstus ac tempestates. Ceterum quicunque ad ipsum tranquillitatis portum cupit appellere, sic clavum prudentiæ moderari illum oportet, ut inter hos duos scopulos rectum semper navigationis cursum teneat, nec se Sirenum cantu deliniri patiatur: sed ut quondam Ulysses prætervehi debet, non quidem auribus cera oblitis, sed animo adversus cupiditatum illecebras obfirmato atque invicto. Id vero à Puteano egregie præstitum esse testes mihi estis. Qui cum ad summos honores merito adspirare posset, utpote clarissimi Senatoris Claudii Puteani filius, cujus vivit adhuc immortalis memo-

memoria atque fama; nec materno genere minus nobilis: cumque esset ipse eximia indole præditus, & liberalibus disciplinis non vulgariter institutus, quæ omnia ambitionem juventutis stimulis quibusdam incitare solent, tamen spretis honoribus, nobile quoddam ac liberale otium præoptavit. Ac principio quidem foro nomen dederat, morem secutus nobilium adolescentum, qui in hoc stadium laudis & gloriæ, atque honorum vestibulum ingredi consueverunt. Sed eo hactenus adspecto & salutato, ut morem atque ordinem judiciorum cognosceret, utque gravissimum illum cœtum videret, in quo & pater ipsius, & ex materna stirpe quamplurimi summa cum laude consederant, recta se in domum, atque in ipsum tranquillitatis contulit sinum, à quo tota deinceps vita divelli non potuit unquam, nec voluit. Eodem animi impetu quo honores contempserat, conjugalibus etiam vinculis repudiatis, utraque simul cupiditate superiorem se præstitit.

Sed erit fortasse quispiam qui non magnopere mirandum esse dicet honores à Puteano spretos fuisse, ad quos in numerosa præsertim & frugi familia adspirare vix posset. Quid tu mihi labem atque infamiam temporum nostrorum commemoras, quam ego de industria tacitus dissimulare volueram? An si jus & ratio in legendis magistratibus valeret, non existimas P. Puteanum, & alios ejus similes ultro ad tribunalia invitandos fuisse? Ego vero ob id ipsum maxime honores à Puteano spretos dico, quod venales esse eos videbat. Vile enim profecto sit necesse est, quicquid pecunia comparatur. Neque enim merx ulla quæ venum exponitur, pecunia ipsa multo pretiosior potest esse. Quod si pecuniam, qua res omnes ipsique adeo honores parantur, non solum fastidio, sed etiam contemptu dignam sapientes viri semper judicaverunt, certe nec magistratus ipsi qui tanquam in auctione pretio addicuntur, eo quidem nomine magni faciendi sunt. Verum concedamus, si placet, arctiorem censum fuisse Puteano, quam ut ad Senatoriam dignitatem comparandam sufficere valeret. Quæ interim non minima laus est patris ipsius Claudii Puteani, qui in summo magistratu summa cum integritate versatus, plus gloriæ liberis suis quam pecuniæ reliquit. At si minus sua pecunia, gratia certe, atque amicorum subsidio potuit facile Petrus Puteanus ad honores pervenire. Potuit suffragantibus viris potentissimis, quibus aut notus erat aut affinis, honores saltem ecclesiasticos adipisci. Quos tamen ille nunquam concupivit, sed aliis potius quam sibi mandari voluit, ut sui semper juris tranquilliore otio frueretur. Atque ut scias non ex æris inopia, sed certo ac fixo proposito, & constanti animi inductione honores à Puteano contemptos fuisse, unico eoque illustrissimo argumento rem evincam. Meministis, ut opinor, cum ei ante hos decem circiter annos ob egregia ipsius in remp. merita, Comitiva sacri consistorii à Rege delata fuisset, quanta cum animi magnitudine oblatum sibi in illo Regis consistorio consessum, solo Comitivæ titulo contentus repudiavit: idque non fastu aut arrogantia, à qua vir ille maxime semper alienus fuit, sed amore otii ac tranquillitatis, à cujus complexu & contubernio ut discederet, nulla unquam conditione poterat adduci.

Otium porro cum dico, ne quis mihi molle quoddam ac delicatum otium suspicetur, cujusmodi est hominum luxu ac deliciis diffluentium; nec languidum

guidum pigrumque, quale servulorum esse, ac nullius pretii hominum solet. Longe aliud est otium sapientum virorum, quos nunquam minus otiosos videas, quam dum sunt otiosi, quippe qui probe intelligunt non solum negotii sui, sed etiam otii reddendam esse rationem. Itaque illorum otium aliorum negotiis longe antepono. Nec sine causa Socrates dicere solebat non cujusvis esse hominis in otio agere, sed solius sapientis, qui cum omnia rectissime faciat, tum belle inprimis otio uti novit. Hujusmodi igitur otium Petri Puteani fuisse dico, quod ille totum in literis, & pulcherrimarum rerum cognitione consumpsit. Et cum in quacunque disciplina ad quam animum applicare voluisset, primas posset sine controversia obtinere, tamen promiscuæ eruditionis gloriam aliis concessit: ipse ad historiæ, rerumque Gallicanarum notitiam conversus, otium suum patriæ utilitatibus & gloriæ consecravit. Nec contentus vulgarium librorum lectione, ingentem præterea numerum Epistolarum, Actorum, Legationum, Chartarum, atque hujusmodi monumentorum publicorum undique conquisivit. Quæ omnia, ut erat elegantiæ ac nitoris studiosissimus, pulcherrimo ordine digesta, non sine maximis sumptibus in libros redigi ac compingi curaverat. Diceres novam quandam bibliothecam ab illo esse compositam, paternæ illi atque hereditariæ nihilo postponendam, Quam tamen ille non ad privatum duntaxat usum sibi retinendam putavit sed ut erat bono publico natus, omnium usui & commodis publicavit. Itaque nemo fere erat in civitate, qui non ejus domum libentissime frequentaret. Conveniebatur quotidie à Senatoribus, à Legatis, à Principibus, ab omnibus omnium ordinum viris, partim ut eum consulerent, quem unum rerum nostrarum peritissimum esse cognoverant: partim ut libros illos, quibus tot recondita monumenta continebantur, ab illo commodatos acciperent. Nec quicquam gratius accidere poterat Puteano, quam cum cujuspiam hominis eruditi laborem suis illis monumentis adjuvari posse intellexerat; quippe qui hunc unum fructum esse censebat tot sumptuum ac laborum suorum, ut historiam patriæ aliqua ex parte illustrare posset.

Atque hoc primum mihi videtur fundamentum fuisse Musei illius toto orbe celeberrimi: de quo siquid impræsentiarum dicere aggressus fuero, vereor ne infra ejus dignitatem mea esse videatur oratio. Sed tamen cum quemadmodum olim M. Cicero quicquid in eloquentiæ studio profecerat, id totum Academiæ spatiis acceptum referre solitus erat, sic ego Academiæ illi fratrum Puteanorum studia nostra plurimum debere profitear, nefas mihi esse arbitror de ejus institutione nunc silere. Malo enim ut de ejus gloria aliquid oratione nostra imminutum esse videatur, quam ut silentium nostrum ingrati animi reprehensione non careat. Igitur cum apud alias nationes, ac præsertim in Italia plerasque Academias ridiculis quibusdam atque absurdis nuncupatas nominibus Puteanus videret, eisque certas leges descriptas esse intelligeret, certaque argumenta de quibus illic esset colloquendum, definita, nec in eas præter homines ingenuis disciplinis excultos quemquam admitti, plane diversum iter in Academia sua instituenda sequi maluit. Neque enim ullum ei nomen imposuit, nec sermones qui in ea essent habendi, ullis legum vinculis astrinxit, nec ab ejus aditu quemquam submovit, nisi qui sua ipse infamia

aditum

aditum sibi ad eandem interclusisset. Quod cuidam notissimo ætatis nostræ parasito non semel evenisse meminimus; cui Musarum illud sacrarium ingredienti in ipso statim limine occurrens Puteanus, nunquam hominem ulterius progredi passus est, nec in ornatissimo cœtu illo considere. Omnes igitur omnium ordinum viri non solum togati, sed etiam militares eo conveniebant: nec tantum Senatus, sed etiam ecclesiæ Proceres hoc Museum frequentabant. Vix in tota civitate domus erat ulla, cujus limen tot honestissimorum virorum vestigiis tereretur; ad cujus vestibulum tot equi, tot currus, tot famuli quotidie præstolarentur. Tanta porro hujus Musei fama non modo per universam Galliam, sed per omnem fere Europam longe lateque diffusa est, ut quicunque ex Italia, Germania, & ab ultimis usque Septentrionis nationibus huc advenerunt, nequaquam existiment omnia hujus civitatis ornamenta ac decora ab se esse visa, nisi in hoc præstantissimum Museum ingressi sint. Quod quidem vocare soleo asylum ac perfugium literarum. Nec falletur meo quidem judicio, quisquis illud appellare voluerit commune quoddam vinculum omnium eruditorum. Etenim homines in omni genere doctrinæ præstantissimi, Philosophi, ac Mathematici, Theologi quoque, & Philologi, historiæque & antiquitatis peritissimi ibi quotidie conspiciuntur. Nec ad formanda hominum ingenia quidquam excogitari posse utilius hoc consessu puto. Quid enim aptius ad judicii vim exacuendam, quam multiplices de qualibet re proposita audire sententias hominum doctissimorum, & qua quisque via ac ratione ad veritatem investigandam feratur, inspicere, & ubi aliorum sermones ac sententias cum tua ipsius ratiocinatione contuleris, quantum tibi adhuc ad perfectam intelligentiam desit, videre? Olim à Ptolemæis Ægypti Regibus Museum cum locupletissima bibliotheca Alexandriæ exstructum esse legimus, in quo homines eruditi Regiis stipendiis alerentur. Itaque hanc Musarum caveam non inscite Timon Philosophus appellavit, quod in eo loco doctissimi viri tanquam altiles aves in cavea saginarentur. Sed hoc Puteanorum Museum Alexandrino illo longe præstantius mihi videtur, tum quod multo majore doctorum hominum frequentia celebretur, tum præcipue quod non modo omnis eruditionis copia, sed etiam rerum civilium non vulgaris notitia ex hoc nostro percipi possit.

Quod igitur otium (Auditores ornatissimi) hoc Petri Puteani otio amœnius unquam fuit, quæ tranquillitas beatior, quis secessus felicior? Mihi certe ne ipsæ quidem si usquam sunt, fortunatorum insulæ fortunatiores videntur. Conferat nunc qui volet aliorum, atque inprimis Senatorum inquietissimas occupationes cum hoc otio Petri Puteani, & quantum intersit inter utrumque vivendi genus, intelligat. Illi totos pæne dies in curia sedent audiendis litigantium clamoribus occupati: Hic doctorum hominum sermonibus quotidie fruebatur. Illi contractuum, testamentorum, & hujusmodi instrumentorum exemplaria, & tædiosissima causidicorum scripta assidue in manibus habent: Hic vetera historiæ nostræ monumenta cum summa voluptate lectitabat. Illi litigantium jurgia disceptant: Hic de libris & operibus eruditorum virorum sincere atque integerrime judicabat. Illi ex aliorum controversiis privatum sibi quæstum comparant: Hic ex studiis suis nihil præter decus & gloriam patriæ captabat. Illorum domus procuratorum, & litigantium turba: hujus lectissi-

lectissimorum hominum frequentia redundabat. Quod si fortasse penes illos gratiam, auctoritatem, potentiam residere quis dixerit, ne hæc quidem omnia Petro Puteano defuerunt. Vixit enim tanta auctoritate privatus, quanta vix unquam ullis in summo magistratu constitutis fuit. Itaque qui honores initio refugerat, ab honore ultro ambiri videbatur. Cujus commendatio apud Judices, & tam Senatus quam ecclesiæ Proceres plus valuit, quam suffragatio Petri Puteani? Quis ex ipsis aulæ Proceribus ejus notitiam non appetivit? amicitiam summo honori non duxit? Verum ille tanta gratia atque auctoritate nunquam ad ullius noxam atque injuriam, sed ad aliorum commodum atque utilitatem semper est usus. Possem plurima hic exempla prolixæ illius erga amicos beneficentiæ vobis commemorare, nisi hoc facto plurimorum qui hic adsunt onerare verecundiam viderer. Præstat igitur ut privata unicuique beneficia narranda relinquamus, maxime cum in referenda gratia nihil sit grato animo eloquentius. Illud autem insigne beneficium, quo me privatim ei obstrictum esse in ipso orationis exordio sum professus, à me si lubet, accipite. Meministis adhuc temporis illius acerbissimi, cum Publicani genus hominum rapacissimum, & alienis opibus inhiare solitum, novum atque inauditum quoddam exactionis genus excogitarunt, quod collationem divitum appellabant. In hunc divitum numerum relatus est inter ceteros Carolus Valesius pater meus, vir qui suo semper patrimonio contentus vixerat, nec nummum ullum Regiæ pecuniæ contrectaverat. Imperata est ei non modica vis pecuniæ, quam intra paucissimos dies solvere jubebatur. Ea res non mediocriter animos nostros conturbabat. Itaque ego & Hadrianus Valesius frater meus quod unum poteramus, querelas nostras ad amicos detulimus, inter quos Puteani fratres principem locum obtinebant. Ægre inprimis hunc casum tulit Petrus Puteanus, & tum quidem nihil dixit. Sed crastino Illustrissimum Senatus Principem Matthæum Molæum adiit, quocum ipsi summa familiaritas intercedebat, virum in tantum prudentiæ, reliquarumque virtutum fastigium evectum, in quantum sese efferre humana mens potest. Caussam ei sui adventus aperit, facinus indignum esse inquit, nos, quos literarum merito tutos esse atque immunes decuerat, hoc calumniæ genere vexari: depellendam esse à nobis hanc injuriam. Tum Molæus, ut est ad bene de literis merendum promptissimus, id se effecturum pollicetur. Nec mora Puteanus famulum cum epistola ad nos mittit, monens ut statim à prandio ego, & frater ad Prætorium illustrissimi Præsidis pergeremus. Excepti à Molæo cum summa humanitate, indictionis nostræ libellum, cujus exemplar ab apparitore nobis editum fuerat, ipsi obtulimus, patrocinium ejus implorantes. Ille accepto libello nos bono animo jubet esse, se id quod poscebamus, à Præfecto Regalis ærarii facile impetraturum. Vix biduum intercesserat, cum Puteanus libellum illum ad nos remittit, Præfecti ærarii manu subnotatum, mandantis uni è judicibus, quibus ea jurisdictio à Rege commissa fuerat, ut nos hac indictione liberaret. Idque intra paucos dies incredibili celeritate completum est: tantum pondus habuit commendatio Petri Puteani. Et magnam quidem eo nomine gratiam illustrissimo Molæo, non minorem tamen Puteano debemus, qui nobis præsentissimum illud ac potentissimum Molæi patrocinium conciliavit.

Nnnn Quem

Quemnam igitur Puteano nostro parem unquam extitisse censetis, quem tot tantisque animi dotibus ornatum? Nisi forte Pomponium Atticum conferre lubet. Hic enim perinde nobili loco natus, cum nullos non magistratus Romæ assequi posset, tamen ab honoribus constanter abstinuit, & otium suum in literis, & in historiæ Romanæ, nobiliumque familiarum cognitione traduxit. Par etiam in utroque beneficentia, nisi quod Atticus plures pecunia sublevavit, Puteanus vero tantum gratia. Est autem tanto majus gratia quemquam adjuvare, quanto plus plerumque gratia efficitur quam pecunia. Et pecunia quidem adjuvare inferior superiorem potest: gratia nisi superior non potest. Ceterum neuter beneficia sua venditare solitus: malebantque præstare operam amicis, quam polliceri. Verumtamen hoc mihi superior Attico Puteanus videtur, quod nec conjugalibus vinculis, nec tanta rei familiaris cura districtus fuit, nec pristinam vitæ tranquillitatem violento, ut ille, exitu maculavit: sed cum in summa innocentia vixisset, tandem perceptis omnibus religionis nostræ sacramentis, spem æternæ tranquillitatis jam animo præcipiens, placidissima morte decessit. Vir profecto immortali memoria, & hoc, quem ei nunc habemus, honore dignissimus: optimus civis, patriæque amantissimus, qui semper utilissima Reipublicæ & sensit & dixit: Amicus fidelissimus: fautor & propugnator acerrimus literarum: summis juxta ac mediis carus: sui semper similis & constans, nec tenuitate rei familiaris infractus, nec affluentibus postmodum opibus elatus, eodem semper tenore æquabilem cursum à carceribus usque ad metam peregit. Habetis imaginem vitæ Petri Puteani (Auditores) eamque non fucatis adumbratam coloribus, sed veritatis ipsius penicillo delineatam. In quam quoties oculos conjeceritis, non mediocre levamentum doloris vestri percipietis: & quam deinde, si placet, ad posteros transmittentes, immortalem, quantum in vobis erit, memoriam nominis Puteani conservabitis. Superest vobis etiam altera ejus imago, atque utinam diu supersit: fratrem intelligo, veram effigiem oris illius, modestiæ, probitatis. Quo quidem superstite tantam hanc jacturam moderatius ferre debetis. Tibi vero Jacobe Puteane, jam enim ad te nostra se convertit oratio, cujusmodi consolationis fomentum ad molliendum solitudinis tuæ dolorem adhibebimus? Amisisti quidem fratrem optimum, atque amantissimum tui, cum quo sexaginta fere annos sine ulla offensione vixisti. Sed habes amicos fratris tuique communes, ut omnia semper vobis fuere communia, qui sicut clarissimi viri fratris tui exitum acerbissime lugent, ita omnem cultum ac benevolentiam, quam nuper in duos partiebantur, nunc in te unum conferunt atque convertunt. Noli igitur horum mœrorem tuo mœrore exaggerare. Tot tibi fratres adesse existima, quot hic amicos circumstantes vides. Quamquam si fratrem adhuc desideras, habes Christophorum Puteanum, virum summa doctrina, prudentia, sanctitate. Qui tametsi locorum spatiis longissime abest, adest animo, adest creberrimis literis & nuntiis. Quare absterso doloris nubilo animum erige, & ad majora te negotia accinge. Annon sentis majus nunc tibi esse onus impositum morte fratris tui? Suscipias oportet patrocinium literarum. Non potes hanc hereditatem repudiare, quam Vir clarissimus pater, quam frater tuus tibi reliquerunt. Et quemadmodum

modum quoties ad unum quempiam nomen atque hereditas ſplendidiſſimæ familiæ pervenit, totum gentis decus in illo uno periclitatur, ſic tibi elaborandum eſt, ne ab illa paterna, fraternaque gloria degeneraſſe videare. Omnes in te oculos nunc defixos habent, & abs te contendunt, ut quam perſonam vivo fratre in ſecundis partibus conſtitutus gerebas, eam nunc mortuo ſolus velis ſuſtinere. Quod ſi feceris, ut facturum te omnes confidimus, & pulcherrimum pietatis tuæ monumentum fratri ſtatues, & tibi ipſi immortalem gloriam comparabis.

HENRICI VALESII
ORATIO
In Obitum
DIONYSII PETAVII
SOCIETATIS JESU
Theologi.

Um primum doctissimorum hominum exequias oratione funebri decorare institui, Auditores ornatissimi, incredibile dictu est quo quantoque animi ardore ad hoc munus obeundum accesserim. Sic enim apud me reputabam, cum hoc munus plenum esse officiosissimæ pietatis, quam nullus in me jure merito posset reprehendere: tum id ipsum mihi quandoque laudi fore, qui viros doctrina ac virtute præstantes ejusmodi honore affecissem, meoque exemplo cunctos nostri temporis eruditos ad hoc genus dicendi excitassem, ut summorum virorum laudes justis potius orationibus & ad veterum formam elaboratis, quam nudis & aridis elogiis deinceps prædicarent. Verum nunc pristinus ille impetus paulatim in me progressu temporis intepescit, sive hoc tot illustrium funerum crebritas facit, sive operis ipsius difficultas. Neque enim ignoro quam hoc dicendi genus arduum sit atque impeditum, præcipue cum idem argumentum in quo jam antea versatus sis, iterum ac sæpius tractandum offertur, de privati hominis moribus atque doctrina: qui profecto locus parum illustris ad exaggerandum, parum copiosus ad ornandum, nec satis amplus ad exspatiandum videtur. Simul etiam intelligo quantis molestiis ac discriminibus totum hoc laudandi munus sit obnoxium. Nam qui de orationibus nostris judicant, si quidem amici sunt ejus qui laudatur, eorum desiderio ac cupiditati quantacumque laudum magnitudine nunquam satisfacturus sis. Sin ignoti, nullaque cum eo necessitudine ac familiaritate conjuncti, iis vel mediocris laudatio fines veritatis excessisse videbitur. Sic enim fere fit, ut aliorum laudes suo quisque captu ac modulo metiatur, nec plus de altero facile homines sibi persuadeant, quam quantum se ipsi præstare posse arbitrantur. Nam de malevolis atque invidis nihil dico, quorum nunquam

quam rationem adeo habendam esse duxi, ut eorum causa aut intermittendum officium nostrum aut omnino deserendum putarem. Ad hæc cum omnis fere laudatio ex aliorum comparatione ducatur, aliter fieri, meo quidem judicio, vix potest, quin is qui aliquem laudando ceteris omnibus præfert, in cujuspiam odium atque offensionem incurrat. Hæc sunt quæ dum animo meo obversarentur, non modo impetum nostrum retardare & ardorem imminuere, sed me penitus à dicendo deterrere merito videbantur. Verumtamen his omnibus posthabitis, pristini officij mei rationem duas potissimum ob causas etiamnum mihi retinendam esse existimavi. Primum quod hoc meum institutum vestro suffragio ac judicio comprobari intelligo: Cujus apud me tantum valet auctoritas, ut quidquid vestro calculo probatum fuerit, id bonorum omnium consensu facile confirmatum iri confidam. Deinde ejusmodi sunt Dionysii Petavii erga me privatim beneficia, ut, si nullum antea laudatione funebri commendare instituissem, hunc certe eo genere officii prosequi omnino debuerim. Nam cum sub ejus disciplina prima quondam eloquentiæ rudimenta perceperim, rationi consentaneum est, ut ea facultate quæ illius præceptis institutisque primum in me informata est, funus ejus decorare, & memoriam nominis, quantum in me situm est, illustrate ac propagare contendam. Quamobrem peto à vobis, Auditores ornatissimi, ut eadem humanitate ac benevolentia, qua me de aliorum laudibus antea dicentem prosecuti estis, nunc de Dionysio Petavio perorantem audire ac prosequi velitis.

Et Homerus quidem cum omnium animos ad audiendum allicere vellet, in ipso carminis vestibulo pollicetur dicturum se de homine multiformi morum varietate prædito, qui multas urbes regionesque peragrasset, qui plurimorum hominum mores atque instituta penitus cognovisset. Quippe ille vatum prudentissimus optime norat, cunctos mortales plurimarum rerum notitia imprimis delectari: eamque ob causam aut ipsos peregrinari maxime velle, aut certe eorum qui peregrinati sunt casus varios atque eventus libenter audire. Ego vero non minori cum favore ac studio, ut opinor, omnium vestrum, hodie dicturus sum de viro, non quidem multiformi morum varietate, id enim Ulyssi relinquimus, sed multiplici doctrina prædito, qui non terras & maria, sed disciplinas omnes felicissimo cursu pervagatus, non mores tantum & ingenia plurimorum hominum introspexit, sed omnium humanarum divinarumque rerum cumulatissimam sibi notitiam comparavit. Quæ enim inter homines est ars ac disciplina liberalis, quam Petavius noster, non dico non attigerit ac delibaverit, sed non penitus animo imbiberit atque hauserit? Aut quis tantum in uno genere doctrinæ, quantum ille in omnibus simul excelluit? Neque enim Grammaticam & Criticam probe calluit, artem vero dicendi ignoravit. Nec rursus in hac quidem arte exercitatissimus, in poetica vero haud parem gloriam adeptus est. Non ille Latine quidem doctissimus, Græce autem & Hebraice nescivit. Nec rerum quidem Græcarum & Romanarum historiam omnem evolverat: Ecclesiasticam vero antiquitatem & Christianæ religionis historiam neglexerat. Non denique hæc quidem universa quæ dixi, diuturno studio ac meditatione perceperat: Mathematicas autem disciplinas cum plerisque doctis hominibus ignorabat: Sed omnes omnino liberales artes capacissimo mentis sinu complexus, ita singulas excoluit, ut dubium

nobis

nobis reliquerit in qua potissimum excelleret. Ac difficile quidem est dicere quid ille nesciverit. Quid vero & quantum sciverit, multo difficilius est exponere. Ceteri fere mortales, quorum ingenia certis iisque angustis finibus circumscripta sunt, ad unum genus doctrinæ sese applicare solent: In quo postquam diutissime elaboraverint, omnesque ingenii nervos intenderint, pauci tamen ex omnibus ad summum ejus fastigium valent pervenire. Nemoque adhuc repertus est, qui cum plures disciplinas animo percepisset, simul in omnibus principatum citra controversiam obtineret. Idem etiam in sellulariis artibus usu venire videmus, ut si quis multas simul artes exercere voluerit, in nulla unquam summus artifex evadat. Adeo in multis excellere natura nobis negavit: sed suam cuique nascenti veluti sortem ac provinciam attribuit, quam excolere deinceps opera nostra atque ornare possemus. Hic inter Grammaticos palmam tulit: sed in eloquentia haudquaquam parem gloriam est consecutus. Illum facundia Latini sermonis ornavit; sed Græcæ linguæ peritia destituit. Quotusquisque ab omni hominum memoria, idem summus orator ac poeta unquam extitit? Itaque Marci Tullii versus multorum judicio exploduntur. Quinetiam in una eademque disciplina alius hanc, alius illam partem sibi vendicat. Alius in Geometricis eminet: alium Astronomiæ notitia commendat. Multiplici doctrina olim præditus fuisse dicitur Eratosthenes, quem in temporum ratione secutum se esse testatur Diodorus, & quem Strabo in Geographicis auctorem sæpius laudat, & virum haudquaquam spernendum appellat. Idem tamen cum in omni genere literarum infra primos semper substitisset, βῆτα cognominatus est. Democritum Abderitem illum philosophum quinquertionem dictum esse perhibent, quod quinque partes Philosophiæ, naturalium scilicet rerum, & morum scientiam, & Mathematicas ac liberales disciplinas, omnium denique artium rationes apprime calleret. Verum Petavius & hunc, & si qui alii promiscuæ eruditionis causa celebres extiterunt, non æquavit modo, verumetiam longissimo intervallo superavit. Quod quidem ex iis, quæ proxime dicturus sum, manifestissimum fiet.

Quæret hic à me fortasse quispiam, qua tandem via ac ratione potuerit Petavius ad tantæ eruditionis culmen pervenire. Enimvero homines incredibili quodam acumine ingenii & excellenti natura præditos, cujusmodi Petavium fuisse constat, supra alios eminere, & ad summa quæque eniti, nemini mirum videri debet. Accessit ad tantam vim ingenii, vehemens studium, & assidua contentio laboris. His enim duabus, ut ita dicam, alis subvectæ magnorum hominum mentes cæteros mortales longe prætervolant, & aureum Jovis currum, ut ait divinus Plato, indefesso volatu comitantur. His igitur præsidiis succinctus Petavius, ea præstitit in omni genere literarum, quæ omnis nobiscum posteritas admiratura est. Sed est aliud præterea quidpiam, quo maxime adjutus & difficultates omnes oppositas facile superavit, & palmam veræ solidæque doctrinæ celeriter est consecutus. Quidnam vero illud est? Ordo scilicet, & certa ratio instituendorum studiorum, quam Græci μέθοδοι appellant. Quod cum leve quiddam & exiguum prima fronte appareat, est tamen ejusmodi, ut omnis fructus eventusque studiorum ex eo propemodum uno pendere videatur. Ut enim absque acus nauticæ præsidio longinquam

quam navigationem suscipere, nihil aliud est quam ad certissimum naufragium properare: sic qui ordine ac methodo destituti vastissimum illum disciplinarum oceanum ingrediuntur, ii nunquam sperare debent se ad desideratum sapientiæ portum navem esse appulsuros. Unde enim, quæso, fieri existimatis, ut cum multi reperiantur & ingenio præstantes & laboris patientissimi, pauci tamen magnos progressus in literis faciant, nisi ex eo quod studia nostra temere ac fortuito, non certa ratione disponimus, & desultoria quadam levitate per omnes disciplinas volitamus potius quam decurrimus. Itaque inordinate properantes id tantum assequimur, ut à proposito itinere longius aberremus. Non ita Petavius: qui studia sua certo semper ordine dimensus est; quippe qui intelligeret, ea quæ ordine instituuntur, minore laboris ac temporis impendio perfici, nec solum citius & commodius absolvi solere, verumetiam rectius. Primum itaque à Grammatica, tanquam à Vesta, quod aiunt, exorsus, linguæ Græcæ ac Latinæ singularem sibi peritiam comparavit. Idque ex plurimis veterum scriptorum libris, quos partim ex Græco in Latinum, partim ex Latino in Græcum sermonem transtulit, perspicue apparet. Græce quidem adeo expedite loquebatur, ut Athenis natum esse diceres. Latine vero loquentem & in schola publice docentem quisquis audivit, fateatur necesse est nihil audiri potuisse jucundius. Nam præter illum Romani eloquii nitorem aderat distincta pronuntiatio, & gratissimus quidam vocis sonus. A Grammatica prono cursu ad Rhetoricam se contulit. Quam quidem artem ad omnia maxime utilem, nec iis solum qui in foro & in Republica versantur, sed omnibus literatis prorsus necessariam, à cunctis tamen, ac præcipue à Philologis nostris, maximo ipsorum damno ac dedecore, negligi videbat. Itaque illi in epistolis quibus libros suos alicui nuncupant, in præfationibus, in quovis denique argumento quod tractandum susceperint, rudes fere atque infantes deprehenduntur. Porro quantus dicendi artifex fuerit Petavius, tum ex plurimis orationibus, quas nobis scriptas reliquit, tum ex aliis ejus libris liquido perspici potest. Neque enim in oratoriis duntaxat declamationibus, sed in omni fere genere scriptionis eloquentiæ vis ac splendor elucet. Hinc ad poeticen transgressus, pari quoque successu in hac se exercuit: eamque deinceps ad extremum usque spatium vitæ, velut oblectamentum graviorum studiorum, & piorum animi sensuum fidam interpretem, Gregorii Nazianzeni exemplum secutus, retinuit. Extat denique pulcherrimum ejus carmen, quod diuturno pæne consumptus morbo, integris tamen adhuc ingenii viribus paulo ante obitum effudit: in quo publicas temporis nostri calamitates quibus rempublicam simul & Ecclesiam conflictari cernimus, cygneo quodam cantu deplorat. Nec ullum fere est carminis genus in quo non feliciter luserit: quippe qui tragœdias etiam scriptitarit, nec Latinos modo, verum etiam Græcos atque Hebraicos versus scitissime procud rit. Certe Hugo Grotius, hujusmodi operum judex simul atque artifex peritissimus, Dionysii Petavii carmina magnopere probare & laudare consueverat. Quod quidem non tam Petavii causa, cujus opera extra omnem judicii aleam posita sunt, quam in gratiam ipsius Grotii velim à me dictum putetis. Jam vero cum verborum delectum, & sermonis ornatum, quem earum, quas dixi, artium beneficio paraverat, absque rerum & sententiarum copia rem cassam atque inanem esse intelligeret, ad

Phi-

Philosophiam animum applicuit. Non eam dico barbaram atque horridam, quæ vulgo in scholis traditur: sed illam ingenuam atque liberalem, quæ ex Aristotelis ac Platonis limpidissimis fontibus hauritur. Huic deinde comitem adjunxit historiam rerum gestarum. Cumque duo ejus quasi lumina esse sciret, Geographiam scilicet quæ urbium ac regionum situm; & Chronologiam quæ temporum seriem exponit; sine quarum præsidio quisquis ad universalis historiæ lectionem accesserit, in densissimis tenebris versetur necesse est; utriusque non vulgarem notitiam studuit adipisci. Ac Geographiam quidem ex Strabonis, & Ptolemæi veterumque Geographorum libris percepisse minime contentus, recentium quoque scriptorum tabulas adjecit, à quibus hæc ars non illustrata modo, verumetiam consummata est. Chronologiam vero aggressus, arduum opus & multis maximisque difficultatibus implicatum, ante omnia Astronomiæ subsidium sibi comparavit, sine qua parum firmas esse demonstrationes Chronologicas perspiciebat. Maximam laudem & gloriam in omni fere genere literarum patrum memoria retulit Josephus Scaliger. Sed in Chronologia solus quodammodo regnare omnibus videbatur: adeo ut Scaligero in hac parte refragari, idem fere esse crederetur quod cum Hercule lucta certare. Veruntamen tanta ejus viri auctoritas omnium prope præjudicio roborata Petavium nostrum à scribendo minime deterruit. Immo vero ipsum eo magis impulit, ut quæ ab illo emendatore temporum peccata fuerant, ipse in suis de doctrina temporum libris emendaret. Non quod illius viri gloriæ obtrectaret; sed ne plerique forte auctoritate Scaligeri inducti, minime discussa rei veritate, in errorem præcipites laberentur. Quocirca si Scaligero laudi fuit, quod sacræ ac profanæ historiæ chronologiam multis in locis (quod profecto fatendum est) illustravit: Petavius quoque qui & errores Scaligeri correxit plurimos, & præterea multa ad historiæ illustrationem suo labore atque industria contulit, non minorem, meo quidem judicio, gloriam meretur.

Hac igitur via progressus Petavius, vastissimum illum disciplinarum orbem feliciter emensus est. Et in singulis quidem disciplinis sic excelluit, quasi ceteras omnes neglexisset: in omnibus vero perinde eminuit, ac si unam quandam ex pluribus conflatam partibus disciplinam, non plures argumento ac toto docendi genere inter se distantes animo percepisset. Quæ laus quasi eximia & propria Petavii, aut certe cum paucis admodum ei communis, sola ad summam gloriam sufficere potuisset. Nunc vero ea laus in illo non sola, sed prima est. Nam cum vir sanctissimus tantam humanioris doctrinæ supellectilem collegisset, ea non ad oblectationem animi, aut ad pompam, & inanem ostentationem voluit abuti, sed totam ad divini numinis gloriam, & Ecclesiæ utilitatem consecravit. Idque tum ex instituto religiosissimæ Sodalitatis, in quam se nondum virilem ætatem ingressus dicaverat; tum exemplo Origenis, Clementis, Basilii atque Gregorii, aliorumque sanctissimorum Ecclesiæ scriptorum videtur præstitisse: qui cum omnibus Gentilium disciplinis ingenium suum instruxissent, postmodum suis ipsos telis Gentiles aggredi, eorumque spoliis Ecclesiam Dei ornare studuerunt. Itaque omni virium nisu, omnique animi contentione ad Theologiam conversus, peragratis jam cæteris, eo quem diximus ordine, disciplinis, in ea deinceps, tanquam in portu tranquillissimo ac beatissimo, sibi conquiescendum putavit. In hoc vero excellen-

cellen-

cellentissimo genere doctrinæ quantopere excelluerit, quidve & quantum præstiterit, paucis, si lubet, expendamus.

Duæ sunt Theologiæ partes, quarum prior in sacrorum librorum expositione versatur, quæ Græco vocabulo exegetice dici potest. Altera est dogmatice, tota fere in disputatione posita, ad adstruendam maxime adversus hæreticos Ecclesiasticorum dogmatum veritatem. Et ad priorem quidem partem maxima sibi adjumenta atque adminicula Petavius comparaverat, linguæ scilicet Græcæ, Latinæque, & Hebraici sermonis peritiam non vulgarem: quibus præsidiis munitus, in intimos & abditissimos quosque sacrorum voluminum sensus facile penetravit. Nihil quidem in eo genere doctrinæ ab illo in lucem editum est. Quo magis laudanda est hominis modestia, qui cum hac etiam in parte multa commode posset afferre, tamen veterum Patrum expositione contentus, quos solos veros ac sinceros sacrarum literarum interpretes esse norat, sua premere maluit, quam aut illorum scrinia compilare, aut cum illis ambitiosius contendere. Ceterum quanta cum laude, & quam frequenti hominum concursu sacros utriusque instrumenti libros in Claromontano auditorio viva voce diutissime exposuerit, omnes mecum meminisse potestis. Quod vero ad posteriorem attinet Theologiæ partem, quid opus est rem per se notam pluribus verbis ac testimoniis confirmare? Cum versentur in omnium manibus Theologicorum dogmatum libri ab illo conscripti. Quibus in libris quid prius mireris nescias: an copiam diffusæ lectionis, an sermonis nitorem & elegantiam, an ordinem rerum ac distinctionem, an in exscribendis Patrum testimoniis fidem ac diligentiam, an denique adversus hæreticos Christiani spiritus ardorem. Nam quis non miretur ab uno homine, eoque piis professionis suæ exercitationibus dedito, tot volumina perlegi, tot versuum millia perscribi potuisse? Neque enim sicut Origenes ac Hieronymus, usus est opera notariorum qui verba dictantis exciperent; sed omnia sua ipsius manu exarata ad Typographorum prætla mittebat. Quis non obstupescat, cum inter legendum viderit res tam arduas & obscuras & à communi hominum intelligentia remotas, tanta verborum luce ornari, tamque distincto ordine explicari. Hæc enim vel maxima Petavii laus est, quod Theologiam quæ antehac rude quiddam & barbarum tinniebat, totamque Dialecticæ fæcem & colluviem ex philosophorum scholis traxerat, ipse sua cura atque industria perpolivit. Itaque hi libri, ut equidem auguror, magis magisque splendescent indies: & quantum iis nunc detrahere conatur obtrectatorum quorundam invidia, tanto plus laudis judicio incorruptæ posteritatis iisdem accedet. Porro ardor adversus hæreticos, quem vulgo zelum vocamus, in eo fuit incredibilis, ut ex iisdem libris perspici potest. Etenim tanquam in sublimi specula constitutus, si quem nostræ ætatis hæreticum commovisse se, atque in religionem nostram impetum fecisse prospexerat, ilico velut silvestrem feram prosequebatur, telisque responsionis suæ confossum redire ocius ad latibula sua cogebat. Et quemadmodum apud Homerum Achilles imperat Græcis, ne quis præter se Hectorem feriat, hanc sibi uni lauream deberi existimans: sic fere Petavius noster, non ambitione quadam, & cupiditate laudis, sed divino quodam mentis æstu, & pietatis ardore incitatus, hanc sibi pugnam cum hæreticis quicumque insurgerent

gerent deposcebat. Nec his contentus, humaniorum quoque literarum gloriam, quam illi præ nostræ communionis hominibus sibi vindicare conantur, eripere ipsis omni cura ac studio satagebat. Quocirca si quem è nostris ingenio & doctrina præditum animadverterat, eum quasi admotis stimulis urgere & ad scribendum incitare non desinebat, ut haberet quos adversariis nostris etiam in hoc genere studiorum opponeret. Quod quidem ejus studium atque institutum erunt fortasse qui improbabunt: adeo extraneis potius quam nostris præpostero quodam judicio favere assuevimus. Verum quoties penitus introspicio, qua mente, quove consilio id Petavius ageret, equidem mihi videor satis eum laudare ac mirari non posse. Ceterum hunc animi ardorem adversus hæreticos ita temperabat, ut non homines ipsos infesto prosequeretur odio, sed errorem dogmatum aversaretur: quo liberari illos, & Ecclesiæ corpori tandem adjungi votis omnibus expetebat. Quid non præstitit, ut clarissimum virum Hugonem Grotium ad Catholicam communionem adduceret? Erat ille quidem minime à nobis alienus, ac pæne noster: quippe qui doctrinam Tridentini Concilii in omnibus sese amplecti palam profiteretur. Id unum supererat, ut Ecclesiæ sacrarium ingressus communioni nostræ sociaretur. Quod ille nescio quas ob causas, dum ad Catholicæ fidei unitatem plurimos secum sperat adducere, consulto differebat. Possem hoc loco sermones illos vobis commemorare, quibus Petavius eum adortus est, tunc cum ille Lutetia excedens post legationis Suedicæ munus expletum, Petavium valedicturus invisit. Verum in aliud tempus hæc seponere satius fuerit, ne tædium vobis longior fortasse facessat oratio. Hujusmodi ergo adversus hæreticos affectus animo fuit Petavius. Quonam autem modo se gesserit erga quosdam nostræ communionis homines, qui novam quandam doctrinam invehere conabantur, nequaquam silentio prætereundum esse arbitror. Tulit ætas nostra viros graves & severos atque eruditos, qui non contenti disciplina sæculi sui, dum pœnitentiæ regulas aut antiquas revocare, aut novas condere conantur, gravissimos ubique motus & tempestates excitarunt. Qui profecto longe consultius fecissent, si proposito veteris Ecclesiæ ritu ac vigore, in danda & accipienda pœnitentia; ad id tantum nos cohortari voluissent, ut severioribus deinceps legibus pœnitentes astringerentur, ne forte ex nimia indulgentia ac veniæ facilitate nasci peccandi licentia videretur. Nunc vero studio artioris disciplinæ, cui se deditos esse profitentur, in transversum abrepti, vulgatum in omnibus Ecclesiis absolutionis ritum improbare, damnare, & contumeliose traducere pessimo exemplo instituerunt. Porro librum suum, quo hujusmodi doctrina continebatur, multorum Antistitum subscriptionibus callide munierunt; eo scilicet consilio, ut auctoritate Sacerdotalis nominis oculos omnium præstinguerent atque ora obturarent. Extitit tamen Petavius noster, qui ne hac occasione id malum latius serperet veritus, salva Pontificalis gradus reverentia, eorum errorem atque audaciam doctissima responsione coarguit, adeo ut ipsos distinctius posthac & modestius loqui cogeret. Hic liber est ab illo Gallice conscriptus; eo tamen nitore atque ornatu sermonis, ut mirum merito videatur, hominem Græcæ, Latinæ, Hebraicæque linguæ tanta peritia instructum, vernacula etiam lingua tam diserte ac commode scribere potuisse. Post hæc excepit eum gravior & difficilior pugna, de gratia scilicet, adversus

eosdem

eosdem homines, qui Augustino, aut potius Jansenio nimium addicti, non minorem ejus scriptis quam authenticis Evangeliorum libris fidem atque auctoritatem adstruere nituntur. Primus enim hujus novæ opinionis auctor & signifer nostra ætate fuit Jansenius, qui variis Augustini sententiis hinc inde excerptis, & quo voluit ordine digestis, ingratissimam quandam de gratia opinionem in Theologiæ scholas invexit. Quo quidem facto longe plus Galliæ nocuit, quam famoso illo libello qui Mars Gallicus inscribitur, quo belli hujus diuturni tot jam annorum spatio in Europa sævientis auctores fuisse Gallos criminatus est: ipse auctor pestiferi belli, quo nunc Gallicana ardet Ecclesia. Atque utinam intra hos fines vis tanti mali subsistat, nec reliquas Ecclesias quadam contagione corripiat. Hunc Belgam Gallici nominis hostem acerrimum Theologi isti ducem habent, & pro Hipponensi Episcopo Iprensem sequuntur. Nec intelligunt se de Augustino male mereri, qui prætermissis tot egregiis ejus verbis, atque sententiis, quibus mores hominum ad virtutem informari possunt, ea sola rimantur in illius libris, quæ Augustino ipsi invidiam faciant, & quæ Calvino potius quam Catholicis favere videantur. Cum si Augustino, si sibimet ipsis, si Ecclesiæ denique consulerent, hæc aut benigna interpretatione mollire, aut in suis, ut jacent, locis relinquere, & silentio præterire debuissent. Itaque Augustinus, si viveret, his eos verbis allocuturus videtur. Quid agitis viri boni, quo tenditis, quodnam consilium, quis est scopus altercationum vestrarum? quid meum nomen discidiis vestris prætenditis, meque Calvino adstipulatorem & patronum paratis? Calviniani certe idem vos secum de gratia sentire gloriantur. Ipsi illi qui à Calvinianis ad Ecclesiam transeunt, hanc ipsam esse Calvini sententiam quam vos defenditis, asseverant. Atqui ego non ea mente scripsi ut hæreticos patrocinio meo adjuvarem, sed potius ut eos retunderem. Frustra sub umbra nominis mei latere cupitis, & doctrinæ vestræ novitatem auctoritate mea firmare contenditis. Ego me in Jansenio non agnosco; nec ex Afro Belgam factum iri credideram. Si me amatis eam potius sententiam sequimini, quam totius Ecclesiæ probat assensus, quam ante Jansenium in scholis vestris omnes Theologi docuerunt. Nolite pacem Ecclesiæ violare, tunicam Christi discindere, ignem denique mutuæ caritatis extinguere. Certe plus odiis quam rationum copia certatis. Hæc discidia ex odio partium nata sunt, quæ coitionibus fovetis, dum multos partim pollicitationibus, partim blanditiis in vestram sententiam traducere tentatis. Hæc exprobranti Augustino quid habent quod respondeant? Quod si forte hæc oratorio more à me fingi dicent, eorum conscientiam appello: Ipsos in sua causa testes, ipsos judices fero, annon ea quæ dixi certissima sint atque verissima. Igitur adversus illos Petavius pro recepta opinione, quam ante Jansenium omnes vulgo Theologi docuerant, & quam ipse Petavius olim in Sorbonensibus scholis, cum Duvallii auditor esset, acceperat, fortissime propugnavit. Hoc illi post tot Herculeos labores certamen ultimum fuit. Cui licet immortuus, nihilominus ut ille quondam apud Olympiam pugil, victor post obitum, Dei ipsius, ut opinamur, dextra coronatus est. Vir certe Hieronymo, Basilio atque Gregorio, & summis quibusque Ecclesiæ scriptoribus merito conferendus: Quippe qui eximiam eruditionem cum pari vitæ sanctitate conjunxerit. Vixit enim summa innocentia in illo Claro-

montani Collegii vertice, studiis duntaxat literarum; & cœlestium rerum meditationi deditus. Adeo ab omni ambitione, & inanis gloriæ cupiditate alienus, ut cum hinc ab Urbano Summo Pontifice, inde à Philippo Hispaniarum Rege expetitus atque evocatus fuisset; tamen in nidulo illo Claromontani Collegii consenescere maluerit, quam Regalis & Pontificalis alloquii honore decorari.

Hunc ergo talem ac tantum virum, vindicem ac columen literarum, quamvis matura morte nobis ereptum, merito lugemus: & post tot doctissimorum virorum continua prope funera, hanc acerbissimam literarum cladem non injuria existimamus. Etenim hoc sublato, qui studia nostra inclinata jam ac pœne labentia solus fulcire adhuc videbatur, quis deinceps in ejus locum sufficiendus est? Sed fortasse ego imprudens, qui de ingeniis hominum nostrorum male sentiam ac desperem. Supersunt enim satis multi, atque utinam diu supersint, qui pro virili parte literarum gloriam sustinere, eamque Gallis asserere possint. Maximum tamen ac splendidissimum inter omnes semper habebitur Dionysii Petavii nomen; ejusque excellens ingenium, & singularem doctrinam tot illustribus cognitam lucubrationibus omnes posteri amoto livore invidiæ mirabuntur. Simulque nos recte atque ordine fecisse judicabunt, qui maximum virum, de literis, de patria, deque Ecclesia optime meritum, hac qualicumque laudatione, & grati animi testificatione mortuum prosecuti sumus.

HENRICI

HENRICI VALESII
ORATIO
In Obitum
JACOBI SIRMONDI
Societ. Jesu Presbyteri.

Uicunque magnorum Virorum laudes oratione funebri prædicare instituerunt, *Auditores Ornatissimi*, hoc potissimum consilio id præstitisse mihi videntur, ut vel mortuorum nomen ad æternam posteritatis memoriam consecrarent, vel præstantibus hominum meritis hanc velut honoris & gloriæ mercedem persolverent, vel certe ut privatum aut publicum dolorem hujusmodi solatio mitigarent. Nobis vero inpræsentia quidem non magnopere laborandum esse video, ut ejus viri, cujus exequias honoramus, nomen à situ & tenebris vindicatum æternitati commendemus. Id enim ipse dum vixit, publicatis ingenii sui monimentis adeo cumulatè præstitit, ut jam nos hoc labore prorsus levati ac liberati esse videamur. Nec dubium est quin quandiu suus honor literis stabit, quandiu historiæ, quandiu antiquitatis & humaniorum artium studiosi supererunt, tandiu Jacobi Sirmondi nomen celebre atque illustre inter eruditos futurum sit. Quod igitur restat, ut memoriæ hominis præstantissimi, ac de literis optime meriti honos habeatur, utque mœrorem vestrum, qui tanto lumine orbati estis, oratione nostra mollire ac lenire studeamus, id cunctis ut equidem spero faventibus aggrediemur. Hoc enim & illius viri amplitudo, & amicitiæ vinculum quæ mihi cum superstite intercessit, & vestra omnium vota postulare mihi videntur, ut homini quoad vixit, optimo, humanissimo, atque amicissimo, debita laudis, humanitatis, atque amicitiæ officia impendamus. Neque vero committendum est, ut cum Regum, Principum, & Magnatum funera ejusmodi orationibus celebrari consueverint, viris doctrina, atque eruditione excellentibus idem honos à nobis denegetur. Quippe absurdissimum meo judicio fuerit, illiteratis quidem hominibus honorem ex literis haberi: eos vero qui totam ætatem literis juvandis ac promovendis impenderunt, qui dum viverent reipublicæ literariæ decus atque ornamentum fuerunt, hoc literarum munere atque officio minime exornari.

Ac principium quidem ejusmodi orationum fere ex majoribus ducitur, ut & is, cujus exequiæ celebrantur, majorum suorum illustretur laudibus, & vicissim ex nepotis laudatione non mediocris gloriæ pars ad majores redundet. Nobis vero qui religiosi propositi hominem prædicare suscepimus, hic nobilitatis locus parum necessarius videtur. Non quod ejusmodi ornamentum nobis desit, quippe qui vetustissimam ac nobilissimam apud Arvernos Sirmondorum familiam fuisse non ignoramus. Sed quoniam ipse ejusmodi natalium ornamenta contempsit, nos quoque æquum est, iis neglectis ac prætermissis, ad alia longe potiora orationis cursum promovere. Liceat illis qui in seipsis nihil laude dignum habent, ex majorum laude ac nobilitate gloriam captare. Quos equidem Lunæ comparare soleo, quæ cum propria luce careat, lumen suum à Sole mutuatur. Sic isti cum proprio splendore destituti sint, ad majorum virtutem confugiunt, qua vitia sua contegi, ac seipsos illustrari posse arbitrantur. Hi vero qui sua ipsi virtute nituntur, & qui suo labore famam sibi decusque pepererunt, nullum extrinsecus adminiculum, nullum adscititium splendorem desiderant. Porro cum omnes homines animo constemus & corpore, quorum alterum commune cum brutis, alterum spiritalis cujusdam, divinæque naturæ particeps habemus, duplicem quoque nobilitatem in singulis hominibus spectare debemus. Quarum altera, quæ ex corpore ducitur, deterior ac vilior sit necesse est, quippe quæ ex deteriore atque ignobiliore hominis parte descendat. Itaque plurimi sapientia ac virtute excellentes viri hanc nobilitatem utpote nocti ac tenebris addictam, & sanguini tanquam luto penitus affixam atque immersam merito spreverunt. Nec qui, aut unde essent, quibusve parentibus prognati, familiaribus suis commemorare voluerunt. Altera nobilitatis species ex animo petitur, quæ sola non dicam meo, sed omnium prudentum judicio nobilitatis nomen meretur. Nam illa quidem caduca ac mortalis, in terram abjecta ac depressa, fluxa atque instabilis, quippe quæ dari adimique possit. Ad hæc incerta ac dubia, testibus & tabulis plerunque confictis ac suppositis comprobatur. Hæc vero perinde ac animus ipse immortalis est, nec morti, nec Principum violentiæ obnoxia, ipsa per se sine alterius testimonio elucescit. Hanc ergo mihi præcipue nobilitatem in Jacobo Sirmondo considera, quam ille solam concupivit, quæ sola digna est homine, digna christiano, digna religiosæ professionis viro. Quænam vero sunt hujus nobilitatis insignia, dicet aliquis, ex quibus nobilem ab obscuro & ignobili dignoscere valeamus? Non alia certe quam quibus solertem à stupido, doctum ab imperito, virum bonum ab improbo discernere solemus. Etenim si rem ipsam attentius perpendere voluerimus, tribus maxime rebus homines aliis hominibus præcellere, & supra ceteros eminere reperiemus; ingenio scilicet, doctrina atque virtute. Hæc sunt quæ viros claros & spectabiles & illustres efficiunt, potius quam Principum codicilli aut infulæ dignitatum. Nam hujusmodi codicilli & insignia, umbram tantum honoris circundant hominibus, idque modico temporis spatio, quandiu aut in vivis agunt, aut magistratu sibi delato funguntur. Hæc vero animi insignia solidam gloriam non modo superstitibus, sed etiam mortuis omnium judicio ac consensu præstant. Quæ quidem omnia in Jacobo Sirmondo non vulgaria, sed eximia ac singularia fuisse, omnes, ut opinor, mihi facile assensuri estis. Nam qui id negare voluerit,

rit, tot ilico argumentis ac testimoniis obruetur, ut aut imperitiam suam, aut quod turpius est, malevolentiam fateri cogatur.

Atque ut primo loco de ejus ingenio dicam, idem certe de illo, quod de Hortensio dici potest; Sirmondi ingenium simul agnitum, simul probatum fuisse: Ingenium autem appello lumen quoddam mentibus à natura inditum: seu potius vividum quemdam impetum, atque igneum vigorem ad summa quæque tendentem: aut si mavis, generosam indolem & sagacitatem, qua qui præditus est ad abditissimarum rerum atque rationum cubilia penetrat, & veritatem facile odoratur ac vestigat, nec absistit priusquam illam tanquam prædam suam comprehenderit. Hæc porro vis quam dixi, emicat atque elucet plerumque in adolescentibus, corroboratur in viris, languescit in senibus. Sed in Jacobo Sirmondo eadem quæ in adolescentia fuerat, in ultima etiam senectute vis ingenii permansit. Adeo ut quæ corporis animique vires infringere consuevit ætas, robur ingenii non fregisse in eo, sed potius confirmasse videretur. Tanto igitur tamque felici præditus ingenio Sirmondus, non quemadmodum plerique adolescentum solent, illud aut desidia deteri, aut voluptatibus corrumpi passus est: Sed velut opimum ac ferax solum assiduo labore sibi excolendum putavit. Et quo quidem pacto adolescens inter æquales in scholis eminuerit, atque ipsa magistrorum præcepta pæne priusquam essent tradita, comprehenderit, nihil hic attinet dicere, cum alia longe majora, ac plus admirationis habitura nobis ad dicendum supersint. Cum vero ex ephebis excessisset, nec minore virtutis quam disciplinarum amore flagraret, in eam se sodalitatem dicare constituit, in qua utriusque, tam doctrinæ scilicet quam virtutis studia ex æquo vigere ac florere animadverterat. Sic enim existimabat doctrinam quidem absque virtute, rem cassam atque umbratilem esse, & quæ plus interdum noxæ afferat quam utilitatis: virtutem vero doctrinæ consortio destitutam, prorsus imperfectam ac mancam videri, quippe quæ aliis prodesse vix possit: ceterum ambas simul junctas plus ponderis atque auctoritatis habere. Hæc ille animo perpendens, illud etiam sodalitiorum commodum cogitabat, quod homines eodem sacramento adstricti, abdicatis rerum humanarum curis perfectæ sapientiæ studiis vacantes, mutuis se hortationibus atque exemplis vicissim adjuvare possunt. Proinde ex omnibus sodalitiis, illud maxime expetivit, quod ab S. Ignatio primum institutum & virtutis gymnasium, & disciplinarum quoddam quasi domicilium esse norat.

Tali collegio adscriptus Sirmondus, primum quidem linguarum & antiquitatis tam Græcæ quam Latinæ tantam sibi peritiam comparavit; quantam ex ejus scriptis perspicere potestis. His deinde quasi fundamentis positis cum doctrinæ vastos esse limites & in immensum diffusos intelligeret, iis maxime studiis sese includere statuit, quæ & professionis religiosæ viro convenire, & plurimum utilitatis allatura esse censebat. Itaque ad historiæ & antiquitatis Ecclesiasticæ notitiam totum se penitus applicuit atque addixit, ut non sibi solum, sed etiam patriæ, atque universæ Ecclesiæ prodesset. Quo quidem in genere studiorum tantopere profecit, ut pares admodum paucos, superiorem vero ætate sua neminem habuerit. Cum vero partim felicitate ingenii, partim laboris assiduitate ingentes doctrinæ messes, ac thesauros collegisset, primum

mum quidem patriam suam, ac deinde totum orbem Christianum pretiosis ingenii sui monumentis illustravit. In quo singularem ejus prudentiam ac modestiam mirari subit, qui cum eximiam doctrinam citissime esset adeptus, sero tamen opera ingenii sui publicare in animum induxit. Quod quidem tanti viri consilium atque exemplum, utinam tam nostri quam exteri sequerentur, qui vixdum è scholis egressi indigesta adhuc studia in publicum extrudunt, & prænaturæ editionis famam potius quam solidam consummatamque doctrinam concupiscunt. Longum esset hic percensere, quot ille libros partim vetustiorum scriptorum in lucem primus ediderit, partim Latino sermone interpretatus sit, partim etiam suo marte compositos nobis reliquerit. Neque enim piget inter Sirmondi opera numerare libros optimorum scriptorum, quos ille à situ & tenebris vindicatos publica tandem luce donavit. Nam & ejus diligentia atque industria laudanda est, qui tot antiquitatis monumenta undique conquisivit, & benignitas prædicanda est, quod publico eos libros minime invidit, sed exscribendi edendique laborem ultro suscepit. Quod vero summa fide eosdem edidit, notasque omnibus, aut Præfationes adjecit eruditissimas, eo etiam nomine maximas illi gratias universi habere debemus. Ceterum inter hujus generis libros primas sibi merito vindicat editio Conciliorum Gallicanæ Ecclesiæ. Quæ non sine ingenti quodam labore à se collecta & pulcherrimo ordine digesta atque illustrata cum felicis memoriæ Ludovico Regi Christianissimo offerret, Eminentissimi Cardinalis Armandi Richelii honorificentissimo testimonio est exornatus. Quód quidem testimonium non tam ipsius Cardinalis Richelii, ut sentio, quam totius Galliæ commune suffragium debet videri. Ex alterius vero generis libris, primum occurrunt Commentarii, quos in varios auctores ille tanta elegantia, tantoque cum judicio conscripsit, ut nihil in eo genere perfectius esse possit. Atque ut vel una ab Apelle ducta linea, manum præstantissimi artificis olim indicasse dicitur, sic unica Jacobi Sirmondi quantumvis brevis nota, ad doctrinam ejus declarandam abunde sufficerit. Sed celeberrimi & præstantissimi omnium judicio sunt ii libri, qui in contentioso & pugnaci scribendi genere versantur. Fuerunt enim illi non semel discidia ac certamina cum viris doctissimis, de literariis quibusdam quæstionibus, ex quibus ille semper superior victorque omnium eruditorum consensu discessit. Sentio me in ancipitem ac difficillimum locum incidisse, ut verendum mihi sit, ne dum Jacobi Sirmondi laudes persequor, de eruditissimorum hominum fama aliquid videar detraxisse. Sed tamen obsequendum est veritati, parendumque jussibus vestris, Auditores, qui me ad pergendum cum attentione vestra, tum benevolis nutibus invitatis. Neque enim vereor, ne hanc obtrectandi viris clarissimis occasionem de industria arripuisse videar, cum præsertim in hunc sermonem pæne invitus descenderim, quo non mea me voluntas, sed ipsa laudationis series necessitasque conjecit. Huc accedit, quod hæc oratio nullam contumeliam, nullam ignominiæ labem aspergere potest viris, & omnium sermone & merito suo celeberrimis. Qui si in hoc stadio ac pulvere literarum victi sunt semel à Jacobo Sirmondo, non id illis inhonestum ac probrosum debet videri. Neque enim ut in acie aut in lucta, sic in his studiorum concertationibus aut victor efferre se debet jactantius, aut victus præ pudore erubescere. Sed utrumque hieran, ut veteres

veteres aiebant, facere convenit, & palmam ac coronam veritati utpote victrici consecrare. Quippe fieri potest, fitque sæpissime, ut is qui modo victor fuit, statim in alio opere cadat & corruat: is vero qui inferior prius fuerat, in aliis postea conflictibus superior evadat. Denique non ex unius certaminis eventu, sed ex omnium scriptorum atque operum comparatione, hominum laus famaque æstimanda est. Igitur ut ad Sirmondum redeamus, primum illi certamen fuit de regionibus suburbicariis, cum viro ætatis nostræ longe doctissimo, qui ex loco Rufini tanquam ex arce quadam auctoritatem Romani Pontificis impugnabat. Confecta res omnibus videbatur. Tam validis quippe argumentis ac rationibus sententiam suam vir ille firmaverat, ut non dicam vulgus imperitorum, sed Cardinalis ipse Perronius, vir omnium consensu rerum Ecclesiasticarum peritissimus, neminem crederet posse reperiri, qui tantæ machinæ impetum retunderet. Sed continuo extitit Jacobus Sirmondus, qui pro Rom. Pontificis auctoritate; id est pro veritate ipsa propugnans, tribus libellis, quasi totidem præliis sic adversarium superavit, ut jam nemo sit inter eruditos, qui non Sirmondi sententiam ambabus, quod aiunt, ulnis amplectatur.

Secundum illi certamen fuit cum Petro Aurelio magni nominis Theologo, de Canone quodam, ut vocant, Arausicani Concilii. Quæ quidem contentio longe gravior ac periculosior extitit quam prima. Nam in priore quidem conflictu omnes Catholicæ professionis homines à suis stantes partibus Sirmondus habuerat. Sed in hoc posteriore res erat cum homine versuto & callido, qui Episcoporum causam defendendam susceperat, totamque Theologiæ scholam opinioni suæ subscribentem velut auxiliares copias secum trahebat. Accusabatur falsitatis ab homine, qui nomen sibi ipse falsum adscripserat; & falsitatis illius, non quæ levis momenti esset, sed in re sacrosancta commissæ: neque in uno duntaxat Canone, sed in tota mole, ipso enim verbo utar Aurelii, Gallicanorum Conciliorum. Quid ageret Sirmondus? An accusationem illam silentio dissimularet? Id vero erat crimen fateri, & existimationem suam prodere. Causam-ne suam defenderet? ilico omnes prope Episcopos ac Theologos, & nonnullos ex sodalibus suis adversos erat habiturus. In hac difficultate positus ita causam suam defendere statuit, ut nec Episcoporum jurisdictionem, nec receptam in scholis opinionem læderet, & negativam particulam, de qua sola erat controversia, ex fide manuscriptorum Codicum, & cum ratione ab se adpositam esse monstraret. Quod certe tam luculente præstitit primum in Epistola, deinde duobus Antirrheticis libris, quorum ultimum factione Aureliana diu suppressum esse meminimus, ut quicunque eos absque ullo partium studio legerit, Sirmondo victoriam adjudicare cogatur. Pudet me profecto interpretationis Aurelianæ: adeo ab omni sensu ac ratione, & ab ipsis verbis Arausicani Canonis abhorret. Itaque fremant licet atque obstrepant Aurelianarum partium sectatores, semper vera habebitur Canonis illius editio & interpretatio, quæ à Sirmondo prolata est. Aurelii autem lectio & explicatio ab omnibus doctis bonisque repudiabitur.

Omitto reliquas ejus velitationes, cujusmodi fuit illa de duobus Dionysiis, & aliæ quædam, quas consulto prætereo, ex quibus omnibus eandem, quam ex prioribus, gloriam reportavit. Quod equidem non tam illius doctrinæ quam

acerrimo judicio adscribendum puto. Etenim in illo viro tanta judicii vis, quanta vix unquam in alio fuit: hancque propriam & præcipuam ejus dotem esse omnes consentiebamus. Itaque cum ad maximum ingenium par judicii robur adjunxisset, illudque longo usu ac diuturna meditatione confirmasset, non mirum videri debet, si invictus hoc tandem modo luctator evaserit. Etenim in nulla operis parte aberrare, supra humanam sortem positum prorsusque divinum est. Sed quicunque judicio præ ceteris pollent, id saltem assequuntur, ut aut quam rarissime, aut quam levissime peccent. Cum enim ad scribendum non levitate sed consilio ferantur, hinc fit ut minimam reprehendendi ansam adversariis suis præbeant. Sed erit fortasse quispiam, qui Jacobum Sirmondum contentiosum ac rixosum hominem fuisse ex eo colliget, quod de re literaria tot controversiis, ad extremam usque senectutem, tot jurgiis districtus atque exercitus fuit. Eos vero qui ita sentiunt, animadvertere oportet, Sirmondum, utpote quietis & otii amantissimum, semper invitum ac nolentem ad hæc certamina descendisse. Certe si rem attentius inquirere velimus, eum aut depellendæ calumniæ, aut propugnandæ veritatis religionisque causa in hanc arenam prodiisse deprehendemus. Verum quando casu quodam, aut potius tractu ipso progressuque orationis ad locum de moribus devenimus, pauca etiam de virtutibus illius dicenda sunt, ut totius orationis continuus cursus ad metam usque tandem perducatur.

Ac ceteras quidem virtutes, quibus interior ejus vita ornata est, sodalibus illius commemorandas relinquo, eas duntaxat hic relaturus, quæ in omnium conspectu ac publica luce fulserunt. Mira in illo comitas & humanitas, qua omnes adeuntes complectebatur. Ad hæc modesta gravitas, & ingenuus quidam pudor in ore senis emicabat, prorsus ut Proculum illum, quem virginis senectæ Tertullianus appellat, referre mihi videretur. Nunquam ille obscœnum aliquod verbum aut turpiorem sensum ne inter legendum quidem ferre poterat. Mulierum colloquia, quæ alii appetere solent, studiose vitabat. Neque vero illum senectus morosum reddiderat. Juvenilis quædam hilaritas in senis ore perpetuo residebat, adeo ut ex illius sermonibus non doctiores modo, verum etiam lætiores rediremus. Animi æquabilitas & tranquillitas erat admirabilis, quippe qui nihil præter virtutem atque doctrinam ac cœlestia concupisceret: ab omni ambitione & inanis gloriæ cupiditate penitus alienus. Itaque in quibusdam libris nomen suum minime inscripsit. Et cum inter sodales suos maxima quæque officia summa cum laude gessisset, cum in aula Regis Christianissimi versatus fuisset, tamen privatum otium cum literis semper honoribus antepofuit. Evocatus Romam olim fuit ab Urbano beatæ memoriæ Pontifice Maximo suffragatione Eminentissimi Cardinalis Barberini, qui eximias Sirmondi dotes optime cognoverat. Sed Rex Christianissimus Ludovicus suasu quorundam virorum eum Gallia excedere vetuit, ne tantus vir ad illustrandam Gallicanæ Ecclesiæ antiquitatem natus, Galliæ eriperetur. Renuntiatum est illi non multo postea ab hominibus fide dignissimis eo consilio ipsum Romam accitum fuisse, ut in sacrum Purpuratorum ordinem adscriberetur. Memoria teneo id ab illo, cum hæc mihi narraret, additum fuisse, se si in ipso Romanæ urbis introitu hoc summi Pontificis consilium rescivisset, statim eadem via in patriam fuisse rediturum. Quod equidem

dem tanti viri de seipso testimonio facile credo. Idem multis post annis cum in aulam Regiam ad audiendas Principis Confessiones adscitus fuisset, & in eo munere prudentissime ac religiosissime se gessit, & tandem factione quorundam dimissus ex Palatio, tanta animi moderatione & constantia id factum tulit, ut eum in aula nunquam omnino vixisse diceres. Adeo omnem aulicæ illius pompæ memoriam penitus ex animo deleverat. Quid dicam de eximia illius frugalitate ac temperantia, cui acceptum referre solebat, quod integros corporis sensus firmamque valetudinem ad extremam usque ætatem retinuerat. Quid de singulari prudentia, de amore in patriam, de studio in Regem, de eximia erga Deum pietate? Qui cum difficillimis Reipublicæ nostræ temporibus Romæ esset, quæ urbs tunc temporis ob religionis dissensionem Regis Henrici partibus minime favebat, nihilominus Regiæ Majestati semper addictus devotusque permansit, solam in Henrico religionis Catholicæ professionem requirens. Quam tamen non armorum vi extorquendam, sed votis ac precibus tum à Deo tum à Rege ipso exposcendam putabat. Dies me deficiet, si universas ejus virtutes oratione velim percensere. His tot tantisque animi dotibus summorum virorum amicitiam sibi conciliavit. Usus est primum familiaritate Petri Pithœi, & Nicolai Fabri, ex quorum colloquiis nunquam se nisi doctiorem discessisse sæpenumero mihi testatus est. Baronio quoque, Bellarmino, Offato, & Barberino Cardinalibus Eminentissimis inprimis acceptus fuit. Brulartij etiam & Marilliaci, qui apud nos summa auctoritate & dignitate conspicui fuerunt, amicitiam ipse, ut memini, præ se ferebat. Denique ab omnibus, quotquot in Europa ejus ætate vixerunt, eruditis hominibus & cultus est & amatus. Quid igitur ei viro ad summam felicitatem defuisse dicemus? Qui & ingenium uberrimum sortitus fuerat, cunctis, ad quæ eum vocasses, negotiis idoneum: & multiplicem rerum divinarum humanarumque notitiam, ac postremo omnium virtutum apicem erat consecutus. Cui vita longissima, cum firma corporis valetudine, nullis unquam morborum molestiis interrupta, cui otium & quies non sine honore ac dignitate, cui summorum virorum amicitia laudesque affatim contigerunt: qui Regum, & Principum, qui tot Eminentissimorum Cardinalium judicia promeruit. Hunc ergo talem ac tantum virum, inter præcipua Galliæ nostræ ornamenta numerandum, ex cujus uberrimis scriptis ac sermonibus tantam doctrinam diutissime hausimus, ingrati profecto fuerimus, nisi mortuum omni officio & exequiarum honore celebremus. Nec nostra ipsi bona & decora satis nosse dicemur, si, quem exteri mirati sunt, nos vulgari ac tacito funere efferri patiamur. Itaque hoc à nobis, Jacobe Sirmonde, extremi honoris officium habeto. Quod tum meo, tum patriæ nomine libens quidem tibi, sed non sine acerbissimo doloris sensu persolvo. Intelligo enim quantam literæ nostræ jacturam interitu tuo fecerint. Te quidem tuæ virtutes, vitaque sanctissime acta, divina favente clementia, ut speramus, cœlo adscribent: & libri singulari eruditione referti famam tibi nullis intermorituram sæculis comparabunt. Nos vero ex obitu tuo conceptum dolorem, tum sermonum, tum virtutum tuarum assidua recordatione solabimur.

IN TUMULUM JACOBI SIRMONDI

EPIGRAMMA.

SI tibi quis dignum vellet, Sirmonde, sepulcrum
Condere, vix operi marmora sufficerent.
Sunt scripti potiora tibi monumenta libelli,
Quos nec livor edax rodere dente queat.
Saxa quidem, & tumulos consumit longa vetustas:
Nil tamen in libros tempora juris habent.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΣΙΡΜΩΝΔΟΥ ΤΑΦΟΝ

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ.

Πολλὰ βιοὺς, καὶ πολλὰ μαθὼν, καὶ πολλὰ διδάξας,
Καὶ σοφίης κ' ἀρετῆς ἔξοχ' ἐνεγκάμενος
Ἐν τούτῳ κεῖται τῷ μνήματι πεύθομαι δ' αὐτοῦ
Μὴ γνοὺς μηδ' ἔγνω τὰς Ἑλικωνιάδας.

HENRICUS VALESIUS.

Catalogus

Catalogus Operum P. Jacobi Sirmondi, digestus in ordinem temporum, quo sunt excusa sumptibus Sebastiani Cramoisy.

Gofridi *Abbatis Vindocinensis Opera*, edita anno 1610
Ennodii Episcopi Ticinensis Opera 1611
Flodoardi Presbyteri Remensis Ecclesiæ Historia 1611
Fulgentii Episcopi Opuscula quædam 1612
Valeriani Episcopi Homiliæ viginti 1612
Petri Cellensis Epistolæ, & Alexandri III. Papæ 1613
Sidonii Apollinaris Opera primum excusa anno 1614, *tum majori forma recusa* 1652
Vita S. Caroli Comitis Flandriæ 1615
Vita Leonis IX. *Papæ* 1615
Paschasii Ratberti Opera 1618
Censura de Suburbicariis 1618
Eugenii Toletani Opuscula 1619
Idatii Episcopi Chronicon 1619
Marcellini Comitis Chronicon 1619
Adventoria Causidico Divionensi de Suburbicariis 1620
Anastasii Bibliothecarii Collectanea 1620
Propempticum Claudio Salmasio de Suburbicariis 1622
Caroli Calvi Capitula 1623
Conciliorum Galliæ tomi tres 1629
Facundus Hermianensis 1629
Opuscula dogmatica quinque veterum Scriptorum 1630
Appendix Codicis Theodosiani 1631
S. Augustini Sermones quadraginta 1631
Antirrheticus I. *de Canone Arausicano* 1633
Antirrheticus II. *de eodem Canone* 1634
De duobus Dionysiis Dissertatio 1641
Theodoreti Opera Græco-Latina, tomis quatuor 1642
Quæstio triplex. De Lege Celebrandis. *De Paragrapho* Duorum fratrum. *De Codice Alarici Regis* 1642
Aviti Viennensis Opera 1643
Eusebii Cæsariensis Opuscula 1643
Fulgentii excerpta ex libris contra Julianum 1643
Prædestinatus 1643
Hincmari Remensis Archiepiscopi Opera, duobus tomis 1645
Theodulphi Episcopi Aurelianensis Opuscula 1646
Rhabani Archiepiscopi Moguntini adversus Godescalcum 1647
Historia Prædestinatiana 1649
Amolonis Archiepisc. Lugdunensis Epist. 1649

S. An-

S. Augustini Sententiæ	1649	*Triplex nummus*	1650
Servati Lupi de tribus Quæstionibus liber	1650	*Anti-Tristani duo*	1650
Rufini Palæstini de Fide	1650	*Historia publicæ Pœnitentiæ, & de Azymo*	1651
Marcellini & Faustini Libellus precum	1650		

Inſcriptiones tam multas publici juris fecit, ut ex iis juſtum volumen excudi poſſit; quas tamen aliis Scriptoribus edendas dedit, quibus præcellit,

Antiquæ inſcriptionis, qua L. Scipionis Barbati F. expreſſum eſt elogium, Explanatio.

PETRI

PETRI MOLINÆI VITA.

Ens Molinæa à Dionyſio de Molendino originem traxit, qui à Rege Carolo vi. maximis regni negotiis admotus, ex uxore Maria Courtenaya Regii ſanguinis femina filium Johannem ſuſcepit, & ea defunctâ ad Eccleſiaſticas dignitates promotus, factus eſt Archiepiſcopus Toloſanus, mox Epiſcopus Pariſienſis, Cardinalis etiam, & nomine tenus Patriarcha Antiochenus: mortem obiit Lutetiæ an. 1447. & ad dextrum latus Altaris, Cathedralis Eccleſiæ ſepultus jacet. Denys du Moulin.

Ex ejus ſtirpe cum multæ illuſtres familiæ, tum duo inſignia literarum lumina prodierunt, Carolus Molinæus, magnus ille Juriſconſultus, qui jura Regum contra Paparum uſurpationes ſingulari ingenio & eruditione vindicavit.

Circa ejus obitus tempus, ex eadem familia ſucceſſit alter Paparum malleus, Petrus Molinæus, natus anno 1568. Oct. 18. in agro Vexinati in cubiculo quod magni illius Philippi Mornayi ortu nobilitatum fuerat. Cum enim Petri noſtri Pater cum uxore pregnante ſanctæ Religionis hoſtes infenſiſſimos fugeret, à fratre Philippi Mornayi maximo natu comiter excepti fuerunt, & in ejus caſtello *Bubi* Petrus Molinæus primam lucem aſpexit.

Parentes habuit Joachimum Molinæum, virum magis etiam virtute quam genere nobilem. Matrem Franciſcam Innocentii Gabeti Primarii Judicis Viennæ Delphinatus filiam, Illuſtris Viri qui ſtrage Bartholomæana an. 1572. per univerſam Galliam ſæviente, pro Chriſti teſtimonio animam conſtanter profudit.

Pontificii quidam fabulantur Joachimum Petri noſtri Patrem fuiſſe Monachum, deinde Monaſtici voti deſertorem: Quod commentum noſter ſic confutat in libro cui titulus eſt *Novitas Papiſmi. Si pater meus Monachus fuiſſet, & mox Reformatam Religionem amplexus, uxorem duxiſſet, nullam inde ſanguini meo maculam aſpergi putaverim. At id falſum eſſe populares ejus Aurelianenſes norunt. Tum erectus ejus in adverſis animus, affabilis convictus, morumque gravis & amœna facilitas, tantum à clauſtrali genio diſtabant, quantum Cœlum à Terra, &* [illegible] *ab Evangelio.*

Pace ut videbatur conſtituta anno 1570. Joachimo integram fuit domum redire & familiam ſuam recolligere, Sed brevia fuerunt illa Halcionia. Nam anno 1572. cum Carolus IX. Proteſtantes Proceres nuptiis ſororis ſuæ Margaretæ cum Henrico Navarræ Principe delinitos convocaſſet, & convocatos trucidaſſet, confeſtim famoſa illa Bartholomæana internecio Galliam Univer-

ſam

ſam pervaſit. Joachimo interfectores fugienti vix licuit liberos ſuos quatuor, infantes Ruffinæ cuidam è vicinia Romanæ Religionis mulieri, quæ famula ejus quondam fuerat, ſervandos committere Ruffina infantes ſub lecti lodice occultavit. Petrus nondum quadrimulus loci incommoda ægre ferens, ejulavit, Statimque percuſſores juſſi neque ſexui neque ætati parcere infantes perquiſitum venerunt. Ruffina ne puerůli ejulatus audiretur ſtanneam & æream ſupellectilem, quaſi aliud agens, de forulis dejecit, ſtrepitum clamoſa vociferatione augens, & vaſa colliſa ita recolligens ut magis collideret, donec ſicarii abſcederent. Vix pedem domo extulerant quum ad infantes Ruffina accucurrit, Petrumque ſeminecem à certiſſima morte liberavit. Quippe Heſtera ſeptennis, periculi ab iſtis hominibus gnara, Petri ejulantis os manu occludens, paulum abfuit quin ſedulitate ſua præfocaſſet. Atque hanc Heſteram ſervabat Providentia Divina ex qua uxore Nobiliſſimus Vir Renatus Bochartus illuſtrem Samuelem Bochartum ſuſciperet.

Parentes Muretum confugerunt, Principis Condæi tunc Proteſtantis oppidum. Inde Sedanum; ubi Petrus Molinæus literarum rudimenta auſpicatus eſt. Condiſcipulum habuit Jacobum Capellum, virum cui literæ plurimum debent. Ambo ſimul cum laude Collegio egreſſi. Molinæus primo præmio donatus, Capellus ſecundo.

Anno æræ Chriſtianæ 1588. Petrus Molinæus annos natus viginti à Patre ad Academias Angliæ miſſus fuit. Poſt aliquam Londini moram, Cantabrigiam petiit, & in Collegio Corporis Chriſti ſubſiſtit; Profeſſorum, Whitakeri potiſſimum, ſedulus auditor. Feriis æſtivis quam longam Vacationem appellant Londini concionandi progymnaſmata inter Gallo-londinenſes paſtores exercebat. Quibus cum interfuiſſet Reverendus Vir Fayus Eccleſiæ Pariſienſis tunc diſſolutæ Paſtor, demiratus adoleſcentis ingenium, & maturos progreſſus, ab eo popoſcit an Eccleſiæ Pariſienſis Paſtor eſſe vellet. Reſpondit Molinæus non poſſe ſe de paſcendo grege qui nuſquam erat cogitare. At erit brevi, inquit Fayus. Quin mihi in mandatis ab Eccleſia datum eſt ut virum ejus Miniſterio idoneum deligam. Ego igitur te deligo, omnium quos novi ad id muneris aptiſſimum. Gratias Fayo egit Molinæus; & Fayus propoſiti ſui memor, non ante deſtitit Molinæum Eccleſiæ Pariſienſi commendare quam Eccleſia illum poſtulaſſet & accerſiviſſet. Sed id demum poſt ſeptem annos factum eſt.

Non abs re erit hic honeſti & generoſi ejus ingenii exemplum apponere. Londini agens cum in difficillimis temporibus conſuetum ſubſidium à parentibus non acceperat, & ſuperius cubiculi ſui tabulatum cogitabundus ſuſpiceret, obſervavit in angulo obſcuro inter duo tigna extans linteolum: eo cum laborioſe conſcendiſſet extraxit ſudarium ſummam non contemnendam aureorum nummorum continens. Id an ad hoſpitem aut aliquem contubernalium ſuorum pertineret ſedulo inquiſivit. Cumque in iis ædibus nemo id ſuum eſſe agnoſceret, quæſivit cui ante conductum fuiſſet cubiculum quam ipſe in eo hoſpitaretur. Audivit Italum hominem in eo cubiculo diem obiiſſe. Quæſivit ulterius an defuncti conſanguineus aliquis Londini habitaret. Tum certior factus Italum quendam mortui agnatum ab eo hæredem ſcriptum fuiſſe

fuisse nunquam desiit quin homine indagato illi totum aurum numeravisset, quanquam incertus erat an ad defunctum aurum illud pertinuisset.

At tanta ingenuitas, & in Deo fiducia, non frustra fuit. Brevi enim pecuniam à suis accepit. Nec postea desierunt sui tempestive mittere, donec eos literis monuit ne amplius mitterent.

Post quatuor annorum in Anglia moram, audiens Franciscum Junium Lugdunum Batavorum eo venisse ut Theologiæ Professionem susciperet, eo proficisci statuit; & à Duce Wirtenbergensi in Zelandiam navigante comes ascitus fuit; ea navigatio fuit plenissima periculi. Coegit enim tempestas nautas tormenta & navis onus in mare projicere. Ibi Molinæi libri & sarcinæ perierunt, nave circa Rammekin castellum Zelandiæ fracta.

Hinc data fuit Molinæo occasio carmen condendi cuj titulus est *Votiva tabella*, Poema ditissimæ venæ, quod famam ipsi & amicos peperit.

In Batavia amicorum coryphæum habuit Buzenvallium, Franciæ Legatum; tunc enim Henricus IV. Protestantibus Legatis ad Protestantes Principes & Provincias utebatur. Is semper Molinæum familiariter habuit, eique Gulielmi Auriaci viduæ, Henrici Matris, benevolentiam conciliavit.

Hac in re sane Principis matronæ favor ei profuit quod, Philosophicæ professionis cathedra vacante, licuit illi pro cathedra cum æmulis disputare, eamque disputatione adeptus est, hoc tantum eo favore consecutus ut merito suo posset ad id quo dignus erat assurgere.

Jamque Doctor in Cathedra, annos natus viginti quatuor, prælegebat Organum Græcum Aristotelis, mox libros Physicorum, De Cœlo De Generatione & Corruptione, De Anima, De Meteoris, frequentibus disputationibus Discipulos exercebat, in magna semper Auditorum frequentia. Plerique autem eorum qui Leydæ in Cathedras successerunt, aut insignes in ea Schola literis claruerunt, ejus fuerunt discipuli: inter cæteros Hugo Grotius, & sane in isto Philosophico, tanquam gladiatorio Ludo rudibus batuendo per quinque aut sex annos didicit arma decretoria tractare in totius Europæ Theatro eminentissimo, & sacram veritatem feliciter propugnare innumeris prope congressibus cum hostibus Pontificiis. Molinæus quidem multis artibus pollebat: Sed omnium eminentissima fuit disputandi peritia, multo usu confirmata, mirum Ingenii acumen, serenum judicium non unquam ira aut impatientia obturbatum, quæ disputationes gravissime institutas solent abrumpere.

Leydæ magni Scaligeri mensa utebatur qui eum faciebat maximi. Quando Molinæus Logicam suam Leydæ edidit anno 1596. Scaliger, perlecta ejus præfatione ad Juventutem studiosam, de ea pronunciavit, *hæc Epistola non est hujus ævi.* Fuitque Logica ista tredecies intra paucos annos prelo commissa, & in plurimis Academiis publice prælecta; utpote intimam rationalis Philosophiæ medullam, in Topicis præsertim aperiens.

Scaliger plurimos convictores præcipuæ nobilitatis habebat, cum Pontificios tum Protestantes. Unde Molinæo oblata fuit occasio multos insignioris notæ amicos comparandi. Ex hoc numero fuit Castanæus Rupiposæus, scriptis suis notus, & ad Episcopatum Pictaviensem demum promotus, Gourguetius præses Burdegalensis, & tertius, cujus nomen nos fugit, illustris Abbas. Hi cum eo consuetudinem in Gallia cupide renovaverunt. Qua libenter usus est,

ſumma tamen cautione adjuncta. Nam Fidei ſuæ inſidias ſtrui ab iis expertus eſt quo honoribus atque divitis oblatiis ad Reformatas partes deſerendum pelliceretur.

Præter Philoſophicam Profeſſionem Græcam linguam in Collegio Theologico docuit; cujus linguæ erat apprime peritus. In libro cui titulus eſt *Novitas Papiſmi* ſuam in Græcis literis peritiam ſimul & Perronii ignorantiam ſatis oſtendit.

Propter ejus Græce ſcribendi & loquendi peritiam, & Italicæ linguæ uſum, invitatus fuit à Legato quem Henricus IV. ad Turcicum Imperatorem mittebat, ut cum Græca natione & mercatoribus qui plurimum Italica lingua utuntur, haberet commercium. Suadebat Buzenvallius ut paupertate Miniſterii Evangelici valere juſſa ad Seculi negotia tranſiret. Ejus tum ingenii tum corporis elegantiam, in convictu ſuavitatem, ad res gerendas induſtriam id plurimum ſuadere: cogitaret Miniſterii in ampliſſima civitate laborem graviſſimum, ſuperbiam Cleri, proterviam Monachorum, ronchos vulgi, omnia quæ veritas parit odia: ne ſciens & volens tot mala capiti atque exiſtimationi ſuæ accerſeret. Hæc incaſſum, quanquam ab amiciſſimo viro profecta. Omnia hæc præceperat atque animo ante peregerat Molinæus. Potior apud eum voluntas Deo ſemet conſecrandi, & pro Deo nullos labores recuſandi, omnia pericula adeundi fuit.

Magna cum jucunditate & exiſtimatione in Batavia vixit, quam alteram ſuam patriam ſolebat appellare. Tandem ab Ecclesia Pariſienſi diu efflagitatus, ab Academiæ Curatoribus miſſionem obtinuit. Abiens Bataviæ inſigni Poemate valedixit, cui titulus eſt *Panegyricus Bataviæ*. At Batavia dimiſſum ita dilexit, ut poſt annos duodecim omni opera & ſtudio ad Theologiæ cathedram Leydam vocaverit, mox etiam Groningam. Sed irrito conatu; citius enim oculos ſuos à Pariſienſibus quam Molinæum ſuum impetraſſent.

In Galliam profecturus in animo habuit trans Hiſpanicæ ditionis Belgium iter facere ut Antwerpiam & Bruxellas videret. Huic conſilio favens Buzenvallius procuravit ei literas ad Petrum Mexiam Antuerpiæ Præfectum ab mercatore cui Mexias plurimum debebat. Hæ literæ erant illi pro commeatu, quo inſtructus per hoſtile ſolum tutus iter faceret. Navem igitur conſcendit conſuetam cum Antuerpia, negotiari. Ea anchoram juxta Ordam pro more fixit, dum milites Antuerpiani expectabantur ſingulorum commeatus inſpecturi. Jam accedebat ſcapha militaris Antuerpiana quum Navarchus vectores ſuos monuit ut quiſque commeatum ſuum promeret. Molinæus dixit ſe pro commeatu habere literas ad Petrum Mexiam. Ilicet periiſti, inquit Navarchus; Nam antequam anchoram hic figeremus, ab Antuerpiana nave prætemavigante audivimus milites arcis cuſtodes tumultuantes Mexiam in vincula compegiſſe. Proculdubio milites qui ad nos properant ejus gratia te male mulctabunt, præſertim cum te qui ſis cognoverint.

At in tam præſenti periculo præſentius fuit Molinæo Dei Opt. Max. auxilium. Statim enim acceſſit navis Zelandica in qua Molinæus amicum agnovit, eique periculum ſuum expoſuit. Nihil periculi eſt (inquit amicus) ſi confeſtim ad nos tranſieris. Hic enim Germanus nobilis duos habet commeatus, ſibimet unum, alterum pro famulo ſuo quem ægrum hodie in Zelandia reliquit,

quit Tu famuli ſago indutus (quod herus penes ſe habet) famuli commeatu frueris. Dictum factum. Molinæus in Zelandicam navem tranſiit, famuli ſagum variegatum induit, & ſub ſervili veſte libertatem tutus eſt. Hanc liberationem quandiu vixit Molinæus grato in Deum animo recoluit.

Lutetiam venit Molinæus Feb. 28. 1599. Sed antequam tanti oneris & periculi munus aggrederetur, Patrem ſuum in oppido Jargeo adiit, & tres menſes orationi & ſtudio aſſiduo dedit. Circa id tempus Catharina Regis Henrici ſoror eo jubente Duci Barriæ Ducis Lotharingiæ filio nupta fuit. Ea in Reformata Religione invito fratre conſtanter perſeverabat, eique miniſtrabant per vices Eccleſiæ Pariſienſis Paſtores, in Regiis ædibus, ibique coram ea Dominicis diebus concionabantur, profecturæ Regis ſorori cum viro in Lotharingiam aſſignaverunt Paſtores Montignium ſeniorem Paſtorem Eccleſiæ, qui Principi fœminæ in eo itinere miniſtraret. Recuſabat provinciam Montignius ſenio fractus & emeritus, rogabatque ut ſibi ſubſtitueretur Molinæus juvenis, & ad itinera obeunda expeditus. Hoc conſilium adjuvabat Regia ſoror quæ Molinæo præcipue favebat.

Paruit jubenti Molinæus, cumque in itinere Princeps exciperetur in Epiſcoporum & Abbatum Palatiis, Molinæus in Meldenſis Epiſcopi Palatio concionatus eſt; mox in Catalaunenſis, & in Jovarrenſi Abbatia.

Vitriaci in Campania cum Regii hoſpitiorum deſignatores expectarentur, Vidua forma bona atque ætate integra agnatum ſuum primarium civitatis Magiſtratum adiit, rogavitque ut Regis ſororis Paſtorem hoſpitem haberet, verita nempe ne quis importunus hoſpes ſibi aſſignaretur. Quippe audiverat ſenem Montignium ad id Officii ab Eccleſia Pariſienſi fuiſſe deſignatum. Melius quam rogaverat obtinuit vidua, egregium juvenem Molinæum, quicum poſt menſem unum aut alterum felici conjugio copulata fuit.

Quandiu Regia ſoror vixit (nempe quinque annis poſt nuptias ſuas) quotannis è Gallia vere novo iter in Lotharingiam faciebat, & cum ea Molinæus. Cum enim quatuor Paſtores ita annum inter ſe diviſiſſent ut per vices ſinguli quarta anni parte Regiæ ſorori miniſtrarent, ſors Molinæi ſemper in itinerans illud Miniſterium, incidebat. Quinimo extra Molinæi ſortem quotidie ferme Regia ſoror eum ſecum habebat, ejuſque filiolum ſinu ſovebat. Atque eo favore vir ſanctus non ad rei domeſticæ incrementum ſed ad Principis feminæ in ſacra Religione confirmationem utebatur. Quod ſane erat ſumme neceſſarium. Urgebat enim Regem Papa ut ſororem ſuam ad Eccleſiam Romanam perduceret. Idque Rex ſedulo adnitebatur; doctiſſimos & vaferrimos totius Cleri immittens Perronium & Cottonum. Iſti quidem Molinæum acriter adoriebantur antequam eum bene noſſent. Sed cito ſubſedit illa pugnacitas. Nam ſacræ veritatis robore & vivido Molinæi ingenio cum pari eruditione conjuncto, ab eo poſtea laceſſendo caute abſtinuerunt & aliis minus cautis arduum illud tentamentum reliquerunt. Nec fere unus abibat dies quin ab hoſtibus impeteretur, quos Deo adjuvante ita retundebat ut cum expertis conſultiſſimum videretur Molinæum intactum relinquere.

At ſemel quoſdam utriuſque religionis proceres cupido inceſſit Perronium & Molinæum diſputantes audiendi. Quod quanquam Perronio maxime diſplicebat, non ſivit eum pudor id detrectare. Convenerunt ergo à turba remoti.

 moti.

moti. Is fuit disputationis exitus ut Perronio rogante tota res gesta utrinque silentio premeretur.

Exinde Perronius cum laude de Molinæo loquebatur. Semel cum Perronius in prædio suo Nobiles vicinos invitasset, tum Romanæ tum Reformatæ Confessionis, & sermo de Molinæo incidisset; quidam *President Chevelier* dixit eum esse asinum. Commotus Perronius, Minime (inquit) censendus est inter asinos Molinæus; nullus sese illi asino affricuit qui non ab eo calce percussus abierit. Molinæus quoque de Perronio loquens agnoscebat eum omnium Adversariorum longe subtilissimum.

Rex Henricus IV. ut Papæ & Clero Gallico de cura sua circa sororis suæ conversionem constaret, sæpenumero eam obsecravit ut Sacellanorum suorum conciones audiret. Illa tandem cogitans quantum Regis interesset ut semel saltem eos audiret, promisit se Patrem Cottonum audituram; qui idcirco jussus fuit ut coram Rege & Regis sorore concionaretur, statim post Molinæi concionem eodem in loco. Nam eodem in loco duo illi cultus oppositi singulis diebus Dominicis continuo celebrabantur, dum Regis soror vixit, nisi quum ipsa domo abesset.

Illa ut se contra oppugnationem istam muniret post Molinæi concionem ipsum in secretum conclave deduxit, ubi delitescens, posset Jesuitæ facundia frui.

Cottoni concionis argumentum fuit de Spiritus Sancti in hominum mentibus inhabitatione. Eam ille ita exorsus est:

'Semel me cupido incessit Nosocomium insanorum visendi. Ingressum me 'comiter excepit multæ gravitatis senex; Me deduxit ad omnes insanientes, '& singulorum diversas insanias mihi exposuit. Iste, inquit, sese existimat 'totum esse nivem concretam & ad ignem timet accedere ne dissolvatur. Ille se 'putat in urnam fictilem transformatum; quare parietes vitat, nec quemquam 'patitur ad se accedere ne allisione frangatur. Quatuor isti graviore insania 'laborant; enimvero se putant spiritu prophetiæ afflatos. Hic se putat esse 'Eliam, Alter iste se esse Jeremiam, Tertius Danielem, Quartus S. Paulum: 'Ego vero qui sum Spiritus Sanctus novi eos omnes esse insanos aut impostores, 'nam nunquam à me missi fuerunt. Sic Reverendus Senex postquam mihi 'aliorum insanorum morbos expofuisset, tandem & suum explicuit. Neque 'micam unam insaniæ in eo observavi, adeo sobrie loquebatur multa cum gra'vitate & fide, donec se professus est esse Spiritum Sanctum.

'Consimilem desipientiam videre est in Reformatam (scilicet) Religionem 'profitentibus. Inter eos videas sapientes & religiosas Principes fœminas, '[*innuebat Cottonus Regis sororem*] sapientes & fideles Quæstores Fisci [*innue*'*bat Sullium Ducem*] fortes & prudentes exercituum Duces [*innuebat Bullioni*'*um Ducem*] Sapientes & eruditos Senatores Regios [*innuebat Plessæum Mor*'*nayum*], omnes omnibus in rebus sapientes, nisi quod se putant habere 'Spiritum sanctum quem non habent. Concionis materia suppar proœmio, supparem effectum in audientium animis edidit. Omnes hilares effecit, neminem in fide aut moribus meliorem.

Anno 1602. celebris disputatio habita fuit, juxta Regiæ Sororis ædes, inter Cayerum & Molinæum, Cayero provocante, quondam Evangelii Ministro, tunc

tunc Sorbonensi Doctore. Quæstiones agitatæ fuerunt de Missæ sacrificio, de Adoratione Papæ, & de Imaginum cultu. Cayerus duos comites Carmelitas Doctores, Molinæus sibi nullum adjunxit. Scribæ utrinque assignati, Auditorium ingens, Disputandi non interruptus ordo per dies quindecim. Quanquam post primum octiduum Sorbona Cayerum graviter objurgavit, ut Catholicam causam male defendentem & Adversario indulgentem, ut profundius quam conducebat in quæstiones descenderet. Et Episcopus Parisiensis Cayerum vetuit Acta Disputationis subscriptione sua confirmare. Hinc factum ut Cayerus exinde timide disputaret, & sæpius profiteretur se nulla authoritate munitum ad hanc disputationem venisse. At totum Sorbonæ corpus Regium Advocatum adivit, conquerens illam disputationem plenissimam esse periculi, & non sine seditione desituram, nisi publica authoritate dissolveretur. Quid magistratus authoritate constitutum fuerit silentio pressum fuit. Sane Molinæo ad ædes consuetas venienti fores occlusæ fuerunt, sed mox Cayero apertæ. Molinæo tandem cum turba ingresso, literæ sine scribentis nomine ad dominum ædium, exhibitæ fuerunt, suadentes ut disputationi aulas suas ulterius non commodaret, & carceris periculum commodanti interminantes. Hinc spes adempta aliam domum pro disputatione nanciscendi. Cayerus rogatus Actis disputationis subscribere abnuit, & tergum obvertens dixit, *Tu de me alias audies:* sed nihil ab eo de iteranda disputatione auditum fuit. Sed de eo post aliquot annos audita fuit infamis & nimis vera historia; cum à Diabolo necatum, & membranas inventas quibus cum Dæmone Terrier fœdus percusserat.

Hæc cum Cayero collatio in clarissimo Franciæ lumine, sub ipsa Aulæ limina, & cum accurato ordine per octo dies acta, merito illustris fuit. Inde enim plurimi ad Reformatam Ecclesiam adducti sunt. Ejus narrationem venerandus vir Archibaldus Adaire Episcopus Scotus, omnium ultro citroque actorum ocufatus testis, multa cum gravitate & fide conscripsit & publicam fecit.

Exitum hujus Collationis Reformatis commodum Sorbonistæ non ferentes, secundam Collationem instituerunt, eamque tota Parisiensis Academia & universus Clerus promoverant, quippe quorum inprimis res agebatur. Conventum fuit ut Sorbonenses continuo triduo super quæstionibus quas ipsis deligere liberet opponerent, Molinæus responderet; Mox alio triduo Molinæus, eadem cum libertate, opponeret, Sorbonenses responderent.

Triduo igitur Molinæus respondens expertus est in eo certamine Dei Opt. Max. auxilium, quod ipsi nunquam in causa Dei defuit. Post tridui laborem exantlatum cum solus sero vespere in musæo suo sederet Molinæus, Ecce quidam in sacrificuli habitu musæi ostium pulsavit. Cum Molinæus ostium adaperuisset homo magno impetu ingredi adnixus est. Molinæus totis viribus nitentem repulit. Dum uterque robore contendit, ille impellendo hic depellendo, homo accurrentium strepitu territus, quos alta voce ad auxilium Molinæus vocabat, sese celerrime foras proripuit. Nempe cum ex disputationis pacto postridie Molinæus opponentis partes agere debuisset non temere nostri existimaverant percussorem à Sorbonensibus immissum fuisse qui formidandum opponentem de medio tolleret. Sane eos noluisse ut Molinæus ex Collationis

lationis pacto opponeret, patuit proxima die. Cum enim Molinæus ad constitutum disputationis locum venisset opponens futurus, exceptus fuit Regis mandato disputationem prohibente.

Ex his adversariorum strophis detectis sacra veritas plurimum confirmata fuit, & sacræ veritatis assertoris Molinæi fama percrebuit.

Sub idem tempus diversi generis occasio aliam laudem Molinæo conciliavit. Cum uxor ejus gravissimo morbo laboraret, Medicos Regios quibuscum magna ei intercedebat necessitudo, rogavit ut eam inviserent & super ea consultarent. Tunc florebant in Aula maximi nominis medici, Duretus, Quercetanus, Gerrhæus, Laurentius. Moris est in Gallia consultantibus Medicis ut Latine de morbo ægri verba faciant. Consultaverunt igitur de more Medici quatuor super matronæ morbo. Rogavit Molinæus ut sibi liceret ægræ marito, cui ægrotæ valetudo imprimis cognita erat quid de ea sentiret edisserere. Tunc ille Latina sua facilitate usus ex intima Anatomica Philosophice de indicationibus & cura morbi disseruit. Medici admirati juvenis Theologi tantam in re medica peritiam, ejus sententiæ accesserunt, & ejus laudes in Aula & passim in civitate disseminaverunt.

Huic affine est quod Jacobum Primirosium insignem Medicum memorantem audivi sibi Lutetiam ad Scholas Medicinæ misse, anno 1615. Molinæum prælegisse Aphorismos Hippocratis multa cum eruditione. Hæc temporibus longe disjuncta simul posui propter argumenti cognationem. Sed eo unde digressus sum redeo.

Postremus Regiæ sororis morbus multum & diu exercitam Molinæi pietatem & industriam tenuit. Enimvero ejus fidei perpetuus firmus confirmator, nec minis, nec vi quidem, potuit ab officio dimoveri. Moribundæ adflantem Perronius violenter depellere semel aggressus est, dicens se ab Rege missum, & ejus esse dignitatis cui loco cedere Molinæus ubique deberet. Molinæus vim vi depellens & lecti columnam prehendens, respondit sibi primum locum ad Regiæ sororis lectum deberi: Sibi non verisimile videri Regem velle sororis suæ conscientiæ vim inferre. Denique velle se ægrotantis sententiæ parere; edicat Regia soror suam de ea re voluntatem: Nec defuit sibi pia Princeps, sed aperte & sine circuitione locuta est, Velle se in Reformata Religione mori, & Molinæum usque ad mortem sibi adesse. Adfuit igitur sedulus & assiduus, donec à Christo redemptam animam in manus Redemptoris sui reddidisset. Rex sane Papæ & Clero Romano placere cupiens, quantum sine aperta vi potuit adnixus est ut in Romana professione moreretur: Regemque sibi eo nomine infensum fuisse Molinæus opinatus est.

Præter disputationes quibus sæpissime à doctis & indoctis coram in os obtundebatur, adversariorum quinetiam scriptis indefinenter lacessebatur. Unde perpetua illa scribendi necessitas, & libros edendi. Quos ob Gallicam puritatem, & amœni styli ingeniosam facilitatem, amici juxta & inimici avide perlegebant, unde aliud agentibus veritatis lux affulsit, & plurimos nec opinantes in viam reduxit.

Quid memorem Cleri Romani iras, Monachorum petulantiam, Jesuitarum technas? Quicquid apud eos erat eruditionis & ingenii præpositorum authoritate conquirebatur, & sale nigro conditum in Molinæi sinum effundebatur.

Ipse

Ipse vix ullam sibi requiem indulgebat ab confutando si quid à malis mentibus malis animis in sacram veritatem confutatione dignum prodiret. Nam atrocia in se maledicta insuper habebat; satis beatum se existimans si Dei veritas sarta tecta maneret.

Cum unum ex suis controversiarum libris Patri suo venerando seni tali filio digno dedicasset, Amicus quidam apposite in calce Epistolæ ascripsit hos Virgilianos versus:

Et nos tela pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, & nostro sequitur de vulnere sanguis.

Quomodo inter tot avocamenta, tot conciones consuetas elaborare potuerit, quæ totum hominem postulant, easque facundas & eruditas, nemo satis mirabitur: Idque omnem fidem superaret, nisi quis apud animum suum reputet quantum Dei Opt. max. intersit ut causam suam tuentibus addat animos, viresque suppeditet.

Cum vir ingenio & eloquentia insignis Cuffetellus librum edidisset contra Serenissimi Regis Jacobi fidei Confessionem, Molinæus Regiæ Confessionis Defensionem libro singulari suscepit. Liber Regi & Clero Anglicano fuit acceptissimus; Rexque super hac occasione cœpit ad Molinæum scribere, & eum postea literis suis sæpius dignatus est, mutuas ab eo literas postulans. Asservatur in Regis scriniis, quem ego me vidisse memini, Molinæi ad Regem Epistolarum Codex.

Quanquam Rex Henricus IV. infensus erat Molinæo quod in sororis suæ religione tuenda suis conatibus obstitisset, tamen eum faciebat maximi, quod sic Molinæo innotuit. Cum expeditionem in Flandriam pararet, Nobilem Protestantem Chesneum cui maxime confidebat his mandatis instruxit. Cum diutius sim domo abfuturus, id magnopere mihi curæ est ut dum abfuero in regno meo quieta sint omnia. Timeo autem ab duobus inquietis hominum ordinibus ne turbas cieant, Jesuitis & Ministris junioribus. Idoneos homines mihi delegi qui cum Jesuitis agant. Te qui cum Ministris agas deligo. Tu quum abiero Molinæum convenito. Dicito meminisse me quacum cura & fide sorori meæ in vivis agenti ministraverit. Rogare me ut pro incolumitate mea & expeditionis meæ felici successu precetur. Me absente ad quietem se componat, neminem provocet, nemini provocanti respondeat. Interim à me hanc crumenam accipiat.

Rege post paucos dies interempto, Chesneus Molinæum convenit, eique hæc Regis tulit mandata, crumenam quoque obtulit. Quid pecuniæ crumena continuerit non rogavit Molinæus, nec eam accipere voluit; Nimia forsan religione.

Post nefariam magni Regis cædem Molinæus librum edidit cui titulus est *Antioton*, in quo probat Cottonum & totum adeo Jesuitarum ordinem Regiæ cædis reos teneri. Libro nomen suum non apposuit Molinæus. Eum tamen libri Authorem fuisse nemo dubitavit. In eo Anagramma Cottoni

PIERRE

PIERRE COTTON

PERCE TON ROY.

adversarios provocavit ut sic in Molinæi nomine luderent

PETRUS DU MOULIN

ERIT MUNDO LUPUS.

Cum hoc Epigrammate.

Petri hostis Petrus Christi insidiatur ovili,
Quo deglubere, quo dilaniare queat,
More lupi, & vere lupus est cui nomen & omen
Et mores insunt ingeniumque lupi.

Quem lusum hoc lusu ultus est Molinæus
Quisquis es insulso qui fundis acumine versus,
Hellespontiaco victima digna Deo.
Quam frustra vacuum scalpsisti sinciput? O quos
Risus hybrida vox semilatina movet.
Dum tua mens varie turbata elementa pererrat,
Et spargis virus nomen in innocuum.
Quin & in hoc casu quædam est industria, dum tu
In laudem imprudens nomina nostra trahis.
Namque *lupo* cohibemus equos; agitator equorum
Improbioris equi comprimit ora *lupo*.
Qui in gyrum cogit, facilique peritus habena
Compositos gressus agglomerare docet.
Ergo *lupus* mundo est qui frænans ora lupato
Dura, per errorum devia monstrat iter.
Nec mirum si nos Papalis verna culinæ
Si cinislo Satanæ, dixerit esse lupos.
Cum Christum Satanam Pharisæus dicat apella
Nemo bonus secum mitius optet agi.
Ergo Dei servum vanis latratibus urgens
Meque *lupum* appellans desinat esse *canis*.

Cum Serenissimi Jacobi Regis amor erga Molinæum indies augeretur, cum videre bonus Rex voluit; & anno 1615. ut ad se veniret serio invitavit. Intercessit Parisiensis Ecclesia, nec ante permisit Pastorem suum in Angliam proficisci, quam coram universo Ecclesiæ conventu sancte promisisset se post tres menses rediturum. Transfretavit igitur cum inclyto Theodoro Mayernio Regis Jacobi Medico, & fratrem suum Johannem Molinæum comitem assumpsit.

Duobus

Duobus mensibus ante Molinæi profectionem acta fuerant Blesis totius Franciæ Comitia. In quibus Perronius Cardinalis orationem habuerat qua Papæ potestatem attribuerat Reges regnis suis exuendi. Eamque orationem ad Regem Jacobum miserat. Commodum advenerat ad Regem Molinæus qui Regis ad illam Orationem animadversiones Gallice verteret. Titulus Regii libri fuit *Vindiciæ Juris Regum*; suitque Gallice primum editus Londini, an. 1615. mox Anglice.

Accersitum ergo Molinæum, & opportune advenientem, Rex summa cum benevolentia excepit. Prandens solebat cum Molinæo sermones habere; Pransus cum adstantium Magnatum alicui commendare, quicum pranderet. Quandoque etiam cum Molinæo & Mayernio remotis arbitris animum curis gravem colloquio suavi relaxabat: Nec sane potuisset in orbe terrarum duos amœnioris ingenii viros quibuscum familiarius versaretur sibi deligere.

Ad Comitia Cantabrigiensia Rex proficiscens Molinæum eo deduxit. Qui ab Academia oblatum Doctoratus gradum gratissimo animo accepit. Inde cum Rege reversum Rex voluit Gallice concionantem audire. Paruit Molinæus, & in Sacello Palatii Grenovicensis coram Rege concionatus est; Textus fuit Rom. 1. 16. *Non me pudet Evangelii Christi.*

Post trimestrem in Anglia moram, ab optimo Rege dimitti obsecravit, & ad gregem suum remitti cui reditum suum pollicitus erat: Rex summa opera adnixus est eum perpetuo secum habere.

Nec defuerunt honorum & opum pollicitationes, quibus cum obfirmatum animum & promissi tenacem non posset expugnare, subiratus dimisit, eum indignum Regis amicitia pronuntians. Abeuntem tamen muneratus est Prebenda Cantuariensi, fratrem ejus torque aureo. Post aliquot annos Præbendæ addidit Rectoriam sine Cura. Proventus utriusque ducentæ libræ.

Relicta Anglia Molinæus Boloniam appulit. Appulso Campaniolus Bolonæi Præfectus milites duos custodes assignavit, dum ipse ejus scrinia scrutabatur. Enimvero id quod jussus erat facere faciebat. Cum enim Condæus Princeps Protestantium Gallorum tunc temporis gratiam ambiret ut ab iis adjutus Mariæ Regis Matri arma inferret, suspicabantur Regii Molinæum in Angliam à Protestantibus missum fuisse, ut auxiliares copias à Rege Jacobo impetraret. Postquam vero Præfectus in Molinæi schedis nullum ejus rei indicium invenit, liberum eum cum suis impedimentis dimisit, rogatum ut nemini de hac injuria conquereretur. Quam indignus fuerit ea suspicione Molinæus, mox patebit.

Domum reversus Molinæus multo cum dolore vidit Protestantes partes Condæi adversus Regis Matrem amplecti, quod quidem erat adversus Regem ipsum bellum movere quippe quem Parlamentum sui esse juris & tutela egressum pridem agnoverat. Illos igitur tum concionibus tum Epistolis à tam illicito studio dimovere conabatur; Deo non tempori serviens. Ipsique debebant Regiæ partes, quod ne unum quidem Protestantium oppidum cis Ligerim sese Principum partibus adjunxerit.

Huic bonæ operæ ut bonam gratiam referret Regina misit eundem Chesneum, (quem ante Rex Henricus, ad Molinæum miserat) qui cum gratiis actis, & pecunia data rogaret ut se Regi fidelem & benevolum præstare pergeret.

Munus recuſavit Molinæus dicens ſe non eum eſſe qui pecunia emendus ſit ut Regi ſuo fidem ſervet. Inſtitit Mheſinus non poſſe eum ſine contemptûs nota Regiam liberalitatem recuſare. Si mihi vis (inquit noſter) pretium iſtam coram Conſiſtorio noſtro dare, accipiam. Negavit Cheſneus id ſibi in mandatis datum eſſe.

Fuit ſane publica illa Conventus noſtri Politici cum Condæo contra Regem conjunctio, maxima coram Deo & hominibus Proteſtantium labes. Illa erat quæ ſequentibus annis eorum partes & infelices Eccleſias peſſum dedit. Idque fore Molinæus prædixerat quamprimum Rex adoleverit.

Longum fuerit innumeras diſputationes quibus Molinæus vexatus fuit numerare. Hæc uſitata fuit Jeſuitarum ſtropha, ut poſtquam nobilem aliquem virum in Reformata Religione educatum ignarum ſed indoctum, & quibus inhiant in pollicitationibus corruperant, cum eo paciſcerentur ne Reformatorum partes aperte deſereret, niſi poſt diſputationem ipſius rogatu habitam ut indè major ipſis & Catholicæ Religioni gloria accederet.

Sed ſæpiſſime hæc decipula decipientes fefellit. Nam vel ille quem corruperant ex rationum Conflictatione veritatem edoctus reſipuit, aut etiam ex iis ſuarum partium hominibus quos victoriæ teſtes futuros adduxerant aliquos cum ignominia amiſerunt.

Hujus rei exemplum illuſtre præbuit Liemburnus à Gontiero Jeſuita corruptus, juſſus ab eo diſputationem poſtulare ut conſcientiæ ſuæ dubitanti ſatisfieret. Poſtulavit; & ut voti compos fieret hoſpitium in Molinæi vicinia conduxit, ſeque eouſque in ejus conſuetudinem inſinuavit ut eum ad cubiculum ſuum perduxerit, ubi multos ad diſputationem audiendam convocaverat. Ibi mulier a Gontiero prius edocta Molinæum rogavit ut vocationis ſuæ rationem ederet. Vix ſermonem ea de re cœperant quum Gontierus vehiculô advectus libris onuſto ingreſſus eſt, dicens. Qua de re hic agitur? Obſecraveram Molinæum (inquit mulier) ut me de Vocatione ſua certam faceret. Ego quoque (inquit Jeſuita) idem ab eo poſtulo. Ego vero (inquit Molinæus) aio hominem tui ordinis qui quæſtionem de alicujus vocatione movet, certum eſſe debere de ſua. Cum ergo ſacerdotis in Eccleſia Romana vocatiô ſit ad corpus Chriſti conficiendum, rogo te ut mihi commonſtres in quo Scripturæ loco Deus jubeat corpus filii ſui ſacrificari. Id vero perfacile eſt, inquit Jeſuita, juſſitque Biblia & Concordantiam afferri. Allati ſunt libri quos Jeſuita diu volvit & revolvit. Tandem id invenire impos quod nullibi erat, ſeceſſit ſilens & anxius in angulum cubiculi. Liemburnus ira percitus Gontiero dixit, Tune is es Pater qui Miniſtros omnes te tuo halitu difflaturum aiebas? At ecce tute coram Miniſtro uno ſtas mutus. Hæc Jeſuitæ tergiverſatio Liemburnum ad veram Religionem retraxit.

In alio congreſſu cum Jeſuita minime muto, poſtquam de religionis negotio diu actum fuit, Monginotus Pontificius, medicus celebris, veritatis lumine & rationum pondere eo adductus fuit ut veritati non modo manus daret, ſed & eam inſigni libro propugnaret.

Ægrotabat ultimum Nobiliſſima femina Fervacii Franciæ Mareſcalli vidua ditiſſima Principi Joinvilleo Pontificio deſponſata. Ille morituræ adfuit cum Salleo, Genevæ nomine tenus Epiſcopo, & plurimis præcipuæ Nobilitatis vi-

ris

viris & feminis. Omnium una opera erat ut moribunda Romanam fidem amplecteretur. Aderat ægrotæ Molinæus quem dignitate sua protelare, & ab ejus lecto summovere frustra tentavit Episcopus.

Hanc litem diremit Vir gravis & ingenuus Boissisius, qui morituram utrique comem, & nimis ambignum, sic compellavit, Non est nunc tempus dissimulandi Domina, aperte loquere, elige utrum mavelis in novissimo hoc agone tibi adesse, Episcopum an Molinæum? Molinæum, inquit illa. Abscessit ergo Episcopus & cum eo omnes melioris notæ. Pauci malseriati manserunt, Molinæum interturbaturi; quibus invitis Molinæus ægrotam precando, consolando, hortando, confirmavit.

Post horæ dimidiæ moram, Tres Optimates qui prius egressi fuerant, regressi Molinæum sic affati sunt: Infra præstolantur Illustrissimæ Principum uxores & viduæ percupientes audire te cum Episcopo super Religione conferentem. Ad eam rem (inquit Molinæus) in me mora non erit ulla. Vereor tamen, Domini mei, ne ista arte ab ægrota divellar & postea ad eam redire prohibear. At illi, Nos vero tibi liberum fore ad eam post disputationem reditum sancte pollicemur. Secutus eos Molinæus illustres feminas rogavit super quo Religionis capite vellent disputari. Super verbis Christi *Hoc est corpus meum*, inquit Longavillæa Princeps.

Molinæus dixit genuinum sensum harum vocum dari à S. Paulo 1 Cor. 10. 16. *Panis quem frangimus est Participatio corporis Domini.*

At (inquit Episcopus) idem Apostolus affirmat verum corpus Christi in illa participatione edi, & allegavit 1 *Cor.* 11. 24. Christus discipulis suis dixit *Accipite & manducate, hoc est corpus meum.*

Miror (inquit Molinæus) te textum istum allegare quem Ecclesia tua turpiter corrupit; Nam cum Paulus narret Christum dixisse *Accipite, manducate, hoc est corpus meum quod pro vobis frangitur*; Romana Ecclesia vertit *quod pro vobis tradetur.* Nempe ne intelligant legentes Christum ibi loqui de eo corpore quod potest in Sacramento frangi, quod non potest de vero Christi corpore dici.

Hic Episcopus Molinæum calumniæ accersivit, asserens in vulgata Romanæ Ecclesiæ versione legi *quod pro vobis frangitur.* Conquisita igitur & prolata fuerunt vulgatæ versionis Romana Biblia, & ex inspectione patuit Molinæum verum dixisse, Episcopum hallucinatum fuisse. Hinc silentium Episcopo impositum, & disputationi finis.

Longavillæ Princeps Molinæum sevocavit & multa (inquit) Molinæe bona de te ante fama acceperam. Nunc postquam te ipsum vidi & audivi, mirum in modum cupio te Catholicum verum videre. Molinæus se id quoque cupere professus est, & secundum ejus sensum, si aliquod ex Scriptura mandatum sibi exhiberetur ut sacerdos corpus Christi sacrificet. Statimque illustri cœtui valedicens ad ægrotam regressus est quæ paulo post Spiritum Deo reddidit.

Paucos ex innumeris ejus cum hostibus sacræ veritatis congressus, vel ipse vel familiares ejus descripserunt. Omnes simul magna volumina conficerent. Vix enim dum Lutetiæ vixit una hebdomas sine disputatione abiit. Quædam disputationes longissimæ fuerunt. Nos tantum brevissimas delegimus. Molinæus erat Romanensibus publice exosus: Maledictis in eum personabant Cathedræ, Schola, Fora, Compita, catuli qui hunc elonem comminus adoriri

non audebant eminus allatrabant. Nemo magis expertus est quantum *Veritas odium parit*. Cum eum disputando superare inimici non possent duas alias vias tentaverunt.

Una ut eum divitiis & honoribus ad Papicolarum partes pellicerent. Curia Romana & Aula Gallica huic operæ non defuerunt. Unum ab civibus Parisiensibus tentamentum notabo. Eum vir plebeius hujusmodi verbis aggressus est. Mihi nomen est *N. N.* quod nomen ignorare non potes esse inter cives Parisienses præcipuum. Te nosse volui, Molinæe, quam me tui misereat; Tene sublimis ingenii & eruditionis virum in Hugonotorum luto hærere! Inter quos post multos labores pro iis exantlatos non potes expectare paria virtuti tuæ præmia. At tu si Catholicam causam amplecteris; (Quid alii pro te præstituri sint prætereo) ego tibi & familiæ tuæ prospiciam. Ego inquam qui te alloquor octo millium librarum proventum annuum tibi & liberis tuis perpetuum præstabo. Molinæus paucis contemptim respondit; Tu me homo vili æstimas. Si in me illa quam suades perfidiæ cadere posse plus vicies quam offers mea defectione mihi compararem. Cum hæc non succederet, Romanenses alia eum aggressi sunt via; Eum de medio tollere sæpius tentaverunt. Quid tentaverint quando in publica disputatione opponens expectabatur ante dixi. Alio etiam tempore duo homines longis & nigris vestibus amicti post cœnam domum ejus ingressi sunt. Altero ad ostium stante, ut egressus ingresso pateret: Alter in cœnaculum ingressus ad Molinæum recta perrexit, quiddam veste occultans. Molinæus malam ejus mentem gestu & oris asperitate conjiciens, celerius accedenti cathedram opposuit. Dum homo circum cathedram & mensam viam sibi facit Molinæum persequens, in cœnaculum intravit Molinæi famulus juvenis robustus & strenuus qui percussorem extrusit foras.

Alius prandente Molinæo ad eum accessit brachia pallio obvolvens. Famulus pugionis vaginam quæ homini exciderat collegit & ei tradidit, & Abi, dixit, si quid moliebaris, hodie perdidisti operam.

Alius item cum eadem mente sero vespere in Molinæi cœnaculum irrupit. Rogatus quid ei negotii esset, cum palleret, sileret, tremeret; Molinæi uxor, Abi hinc, dixit, in malam rem, cum mala tua mente. Abiit homo & verbum unum non reposuit.

Melius animatus alius quidam intempesta nocte Molinæi fores multo cum impetu pulsavit. Rogatus de fenestra quid vellet, Volo inquit Molinæum alloqui. Audiens Molinæum & totam familiam dormire & rogatus mane redire. Volo inquit dormientem excitare, & jamjam alloqui & acrius fores pulsavit, jussit Molinæus homini fores aperiri, eumque ad lectum suum adduci. Adductus, Ego ad te, inquit, Vir Clarissime, tempestive licet intempesta nocte accedo, ut te adversus inimicorum tuorum insidias præmuniam. Hac nocte in Monterensi cymba Lutetiam devectus sum. In cymba comitem habui monoculum nebulonem notum plus satis; nam ille mihi, quem oculis suis nunquam viderat, suum horribile dictu consilium revelavit, te nempe de medio tollendi pyxidibus prunorum venenatorum quas ad te cras deferet quasi ab amico tibi noto ad te missus. Tu monitus à prunis abstine. Vive & Vale. Postridie pyxides attulit monoculus latro, quas Molinæus nec accipere voluit, nec afferentem videre.

A

A fæce plebis sclopis & vectibus armatæ Molinæi domus bis obsessa fuit, & fores tantum non effractæ.

His periculis permoti amici Molinæo ut sibi & domui suæ custodes validos apponeret authores fuerunt, nec foras incomitatus prodiret. Paruit consilio, & duos *custodes* viribus integros & militiæ peritos domi & foris habuit. Quod tamen tamdiu sospes inter atrocissimas belluas vitam traxit, *factum est à Domino, & est mirabile in oculis nostris.*

Anno 1617. cum Fœderatarum Belgii provinciarum Ordines Ecclesias Reformatas Angliæ, Franciæ & Germaniæ obsecrassent, ut suorum Theologorum aliquos ad Synodum Dordracenam mitterent, Gallicæ Ecclesiæ quatuor ad Synodum mittendos designaverunt; Molinæum, Rivetum, Chamierum, & Calvum. At hi ne eo irent à Rege prohibiti sunt necem euntibus interminante. Quam quidem prohibitionem Molinæus ægerrime tulit. At ejus benevolentia permoti Ordines idem ei præmium tribuerunt quod iis qui in Synodo sederant.

Anno 1618. Ordines Molinæum iterum ut Professionem Theologicam Leydæ susciperet ambierunt. Ut eum à Gallicis Ecclesiis impetrarent bis Clarissimum virum erpenium ad eas miserunt. Et cum Molinæum obtinere non possent, Rivetum petierunt, & obtinuerunt.

At tempus appetebat quum Parisiensis Ecclesia quantumcunque invita dilecto suo Molinæo erat caritura; Eratque ingruens Ecclesiarum clades in caput ejus primum eruptura. Anno 1620. cum Nationalis Galliæ Synodus Alesii apud Tectosages indicta fuisset, Molinæus ad eam ab Ecclesia sua delegatus fuit. Eo igitur ire constituit, & inde rediens Rupellam videre.

Antequam ad Synodum iter institueret, rogaverat eum D. Herbertus Baro Cherburiensis Regis Britanniæ in Aula Gallica Legatus, ut Regem suum literis ad Generi sui Bohemiæ Regis defensionem suscipiendam hortaretur.

Molinæus illud negotium ut homini suæ sortis minime congruens & quidem frustra futurum detrectavit. Legatus vero contra, ejus literas semper fuisse Regi acceptissimas & plurimum apud eum valituras instabat. Adductus Legati authoritate Molinæus literas postulatas scripsit, & Legati Tabellario tradidit.

Literæ autem quas ad Regem Jacobum scripserat ad Regis Galliæ consilium quod vocarat privatum delatæ fuerunt. Quomodo, aut à quo, aut an ad Regem Jacobum unquam pervenerint Molinæo nunquam compertum fuit. Quocunque modo id factum fuerit, vix Molinæus Alesium pervenerat, quum in Regio Franciæ Senatu statutum fuit, ut Molinæus comprehenderetur & in carcerem conjiceretur, quod Regem extraneum sollicitasset ad arma pro Reformatis Ecclesiis sumenda. Quia vero post solutam Synodum Molinæum Rupellam iturum esse Senatus Regius audiverat, noluerunt eum comprehendere priusquam Rupella exivisset, ut ejus Rupellam profectio eum magis reum faceret. Rupellæ enim conventus Protestantium Politicus quem Rex Edicto dissolverat, contra voluntatem Regis etiamnum sedebat. Post solutam Alesianam Synodum, Molinæus quanquam periculi sui inscius, facie tamen rerum perspecta, consilium Rupellam eundi mutavit, & Lugdunum profectus est, Lugduni à Drelincurtio Ecclesiæ Parisiensis Pastore literas accepit: Quibus periculi

periculi sui certior factus à via Regia deflexit, Lutetiam tamen noctu venit, statimque ad Legatum Herbertum se contulit. Ille eum vitæ suæ fuga quamprimum consulere jussit, ex ejus literarum ad Regem Jacobum interceptione periclitanti.

Paruit Molinæus & eadem nocte cum fratre Joanne Molinæo Luminium profectus est Comitis Suzes palatium, à civitate decem milliaribus distans: Ibi postridie convenerunt eum Ecclesiæ Parisiensis Seniores, adhortantes ut ab eorum ditione abscederet qui vitæ ejus insidiabantur. Igitur nocte proxima Sedanum versus iter fecit, oppidum quod Ducem Bullonium Protestantem supremum Principem agnoscebat. Quo Dei Opt.Max. ope incolumis pervenit, & à Duce domo & mensa benigne exceptus est.

Postquam Molinæum ab Ecclesiæ Parisiensi divulsum & ad eam non unquam rediturum vidimus, libet hic aliquantisper morari, & in ejus per annos 21 transactam Lutetiæ vitam oculos obvertere. Vitam quam omnibus gloriæ lubus quæ ejus sortis & officii virum ornare poterant Deus Opt. Max. illustravit. (In maximo Galliæ & totius Europæ theatro præcipuum illum honorem adeptus est quod Deum præcipue honoravit; per sacræ veritatis ejus ore & calamo victorias, bonorum amore, & adversariorum odio quotidie magis magisque in eum exæstuantibus) Quot hostes debellavi! Quot fratres vacillantes confirmavit! Quot errantes Christo lucri fecit! Quot ejus facundia & ingenio deliniti ad sacræ doctrinæ medullam penitius imbibendam adducti fuerunt! His adde insignem ejus erga Regem suum fidem, qua immorigeros in obsequio continuit, Regisque & Reginæ, si non amorem, sane gratias & demeruit & obtinuit. Quid memorem à Curia Romana & Clero Gallicano invitationes cum maximis præmiis ad partes suas pellicientibus. Quicquid habebat Nobilitatis Reformata Gallia; quicquid eximium ex Protestante Germania, Britannia, Polonia, Dania & Suecia Lutetiæ peregrinabatur, ad Molinæum confluebat. Raro pomeridianis horis carebant Molinæi fores nobilium vehiculis. Ab magni nominis mercatoribus peregrinis, & ab remotissimis Reformatæ religionis Principibus literas & munera accepit. Inter quos eminebat Celsissimus Princeps Radzeullus. Vivebatque in re utcunque laute, quandiu Lutetiæ manere permissum est. Inde digressum, per ejus absentiam, multa eum in re familiari incommoda exceperunt.

Sedani Professionem Theologicam & sacrum Ecclesiæ Ministerium exercuit.

Sedani prima ejus cura fuit literas ad Conventum Politicum Rupellæ sedentem scribere, quarum hic exemplum apposui, quæ quantum abhorruit ab eorum sententia qui Religionem contra legitimum Principem armata manu tuendam existimant, satis ostendunt.

Non ideo (Domini) vos scribo ut dolorem meum in sinum vestrum effundam; & querelis meis aures vestras obtundam. In quibus Consolatorem non requiro, mihi non parvo honori ducens quod tempestatis in Ecclesiam ingruentis primi ictus in meum caput detonuerint. Meque beatum existimaverim si tota in me solum procella ruerет & Dei Ecclesia quieta & incolumis staret. Sed me acrior cura urit, & ad vos coegit scribere, quantumvis abhorrentem à publicis negotiis & iis quæ ad sacrum munus meum minus pertinent. Cum enim Ecclesiam periclitantem & in præcipiit stantem aspiciam silere non

potui,

potui, imo nec debui, ne [illegible] ac volens in re omnium gravissima negligentiæ, imo & in Ecclesiam impietatis crimen incurram. Spem quoque dum meum sensum circa publica negotia vobis expono, fore ut domestica mea ærumna me omni suspicione liberabit & hoc saltem perficiet, ut si sententiam meam minus probetis, benevolentiam tamen agnoscatis. Non me quidem decet virorum conventui ex toto regno delectorum quibus in tam difficili tempore publici negotii onus incumbat, consilium dare. Est tamen vobis utile quis sit nostrarum Ecclesiarum sensus ab iis qui eum intime norunt edoceri.

Cum quæratur utrum conventus vester dissolvi rege jubente debeat, an eo nolente simul manere, Ego mei officii esse duxi ut per me cognoscatis omnes nostras Ecclesias id unice in votis habere ut Regi obsequentes pace qua nunc fruuntur semper frui possint. Cumque videant Regi constitutum esse sui in nos Imperii Majestatem armis asserere, vos pro sapientia vestra procellam tantam capitibus nostris imminentem declinaturos confidunt, & necessitati potius cessuros quam nos bello implicituros, quod certo certius maximam Ecclesiarum nostrarum partem pessumdabit, nosque in eas turbas præcipites dabit quarum initium quidem omnes jam persentiscimus, sed finem nemo potest videre. Regi obsequentes, ab iis qui ei authores sunt ut nos opprimat omnem prætextum auferetis. At si nos extrema perpeti oportet, omnes qui Deum timent non alia de causa quam Evangelii professione perpeti volunt; & ut persecutio nostra sit genuina crux Christi. Optima certe & potissima nostrarum Ecclesiarum pars vestri discessionem ex animo optat. Imo partium Pontificiarum plurimi pacis publicæ studiosi nos sollicitant, orant, obsecrant, ne dum nosmetipsos perditum imus, illos etiam eadem ruina involvamus.

Non opus est, Domini, ut vobis ob oculos ponam mœstam illam & lugubrem gregum nostrorum omnium faciem, in vos oculos conjicientium, vos inquam in quorum manu est necessitati cedendo [illegible] tempestatem prævertere. Plurimi jam solum verterunt, Plures religionem [illegible] abjecerunt. Hinc æstimate quanta dissipatio futura sit si animum Regis adversus nos exacerbare perrexeritis.

Vos non eos esse autumo quos hortari necesse sit ut miserarum Ecclesiarum cura tangamini, nec dubito quin vobis mori sit optabilius quam hoc opprobrium nomini & memoriæ vestræ inussisse, per vos persecutionem in Ecclesias fuisse accersitam, per vos patriam vestram turbis dilaceratam, & id quod patrum nostrorum zelus plantaverat eradicatum.

Non me fugit multas rationes prætexi quibus ad vestram sessionem continuandam adducamini. Aiunt Regem eam concessisse; Sed istius concessionis nullum exhibere potestis exemplar, sine quo promissa sunt voces in aerem evanescentes. Reges enim potestatem se habere credunt id quod permiserunt denuo prohibendi, & id quod concesserunt revocandi, quoties id sibi conducere & publicam utilitatem id postulare existimaverint. Neque quisquam est vestrum qui cum famulum suum miserit, aut aliquo ire jusserit, non putet sui esse arbitrii eum revocare. Summi Principes præsertim promissis suis teneri non amant quando ab ipsis extorta fuerunt.

Plurimæ quoque Libertatis vestræ Oppressiones & Regiorum edictorum violationes in aures vestras quotidie ingeruntur, quæ nimium vera esse una vobiscum

vobiſcum conquerimur. Præterquam quod iſtis injuriis ipſi nos cauſam ſæpe præbuimus. At hoc tempore non ea res agitur, non eſt in eo ſita difficultas, ut gravaminum fontes oſtendantur, ſed ut eorum adhibeantur remedia. Expendite igitur an veſtri conventus ſeſſio poſſit iſtis malis medelam afferre. An conſidendo poſſitis Eccleſiis perfugium præbere, tam impari conditione exercitus conſcribere, ærarium ad ſtipendia copiarum inſtruere, & omnia ad bellum neceſſaria comparare. Æſtimate num id boni quod ſedentes conſequi ſperatis, tot Eccleſiarum furori hoſtili expoſitarum, devaſtationem compenſare queat. Cogitate an everſas poſſitis erigere? An in manifeſta diſſenſione qua partes noſtræ laborant poſſitis diſperſas, diſtractas male cohærentis corporis partes coagmentare; quæ vel maxime unitæ immenſum quantum infirmiores forent quam ut poſſent ſeſe bello & armis tueri.

Liceat mihi dicere omnes noſtræ Religionis homines non futuros veſtris decretis audientes, & vos in belli incendio fore imbelles ſpectatores ſtragium quas ipſi concitaveritis.

Nec vos neſcire poteſtis noſtrorum Optimatium plures, & ii in quibus vires noſtræ ſitæ ſunt palam veſtras agendi rationes condemnare, dicere eos pro Dei cauſa non pati qui pro hac cauſa patiuntur. His non reſiſtentibus, ſed oppidorum ſuorum portas Regi aperientibus, & arma ſua cum Regiis armis conjungentibus quantum inde veſtræ partes debilitabuntur? Quam multi vos præcipui viri deſerent? Alii ex infidelitate, plures ex timore & debilitate. Quin in veſtro conventu præfervidi homines qui ut gratiam aucupentur violentiam maxime probent, ii ſunt ſæpenumero qui fratres ſuos prodituri ſunt. Miſeras Eccleſias in ſumma diſcrimina adducunt, ut eas mox in periculo deſerant, inſtar hominum facinoroſorum qui ex ædibus profugiunt poſtquam eas ipſi incenderint & compilarint.

Si res eo devenerit ut prælium committatur aut oppida obſideantur, qualiſcunque prælii aut obſidionis exitus fuerit, vulgus infenſum pleriſque in locis contineri non poterit quin Eccleſias noſtras, nullis propugnaculis munitas cædibus & direptionibus impleant. Neque id Magiſtratus quantumvis cupientes, prohibere poterunt.

Poſſim vobis ob oculos ponere Reformatarum Eccleſiarum conditionem tum intra tum extra hoc regnum, unde luce meridiana clarius pateret veſtram iſtam molitionem prorſus eſſe intempeſtivam, & vos adverſo vento & æſtu navigationem inſtituere. Circumſpicite quo in ſtatu vicinorum noſtrorum res ſitæ ſint, & unde poſſitis auxilium ſperare. Notate an apud nos virtus, concordia, & Ducum noſtrorum præſtantia creverint an diminutæ ſint. Profecto hoc non eſt tempus quo ex piſcinæ hujus commotione medicina noſtris morbis poſſit ſperari.

Si quidquam in hac debilitate vires nobis poſſet addere, à Zelo Religionis expectandum foret, qui Patrum noſtrorum tempore nos ſuſtinuit, quando minus etiam virium, plus virtutis habebamus. Sed zelum iſtum in hac cauſa frigere comperiſtis. Nam noſtrorum plurimi opinantur hoc quodcunque eſt mali, ſalva conſcientia vitari potuiſſe. Proculdubio nos diſcordia laborabimus quoties de civilibus cauſis lis erit & non unice de cauſa Evangelii.

Contra objicitur inimicos noſtros exitium noſtrum meditari, Eos cunctuli

ſenſim

ſenſim rem gerere. Melius eſſe initiis reſiſtere quam expectare dum res minus ſit integra. Sane amens fuerit qui de eorum odio dubitaverit. Tamen dum damna noſtra recognoſco circa Lectoram Privaſium & Benearnenſes, invenio noſmet magna ex parte malum nobis accerſiviſſe. Nec mirum eſt inimicos noſtros eo operam ſuam non adhibuiſſe ut erroribus noſtris mederentur; quodque eos & qui ſemet perdebant ut funditus perirent adjuverunt. At non ideo oportet nos id quod nobis reſtat ſponte perdere; domum noſtram incendere quia inimici eam incendere ſtatuerunt, & ad damna privata reſarcienda iis remediis uti quæ non ſolum nequicquam iis profutura ſunt, ſed etiam Reipublicæ certiſſimum exitium allatura. Deus qui toties conſilia ad noſtram perniciem inſtituta divertit, nec poteſtatem ſuam perdidit nec mutavit voluntatem. Deum ſemper eundem experiemur, ejus opem, expectare velimus, non præ impatientia præcipites acti, ut noſmet ipſos perdamus, aut animum circa impoſſibilia obfirmemus.

Id vos certiſſimum tenete. Quanquam inimici noſtri nobis exitium meditantur, id nunquam Religionis cauſa inferre palam profitebuntur. Aliam cauſam aliquam magis ſpecioſam habebunt aut invenient aut comminiſcentur; quam ne nos ipſis præbeamus ſumma opera nobis eſt cavendum. Si in obſequio quod ſubditi ſupremo magiſtratui debent noſmet ſedulo contineamus, fiet ut dum nos inimici ſub obtentu perduellionis inimici fruſtra perdere ſperant, Deus ipſis alia exhibebit negotia, nobiſque occaſionem miniſtrabit noſmet utiles regno ſubditos approbandi, Regique in memoriam revocabit inſignia noſtra erga Henricumglorioſæ memoriæ parentem ſuum officia. Sin autem tam grave eſt noſtrum infortunium, ut dum quieti & morigeri ſumus, calumniis adverſariorum opprimamur, teſtes Deum & homines innocentiæ noſtræ & erga patriæ noſtræ pacem ſtudii habebimus.

Neque hæc conſilia obſtiterint quin veſtræ ſingulorum ſaluti proſpiciatis. Cum enim Rex in Regio ſuo Senatu ſæpe dixerit ſi vos conventum veſtrum ſolveritis Eccleſias veſtras pace & edictorum ſuorum beneficio fruituras, non æquum eſt ut veſtro periculo alii hoc beneficio fruantur. Nec dubitandum eſt quin Rex ſubmiſſe rogatus ut vobis abſque periculo veſtro diſcedere liceat incolumitati veſtræ edicto proſpiciat, modo ea quæ fieri poſſunt quæque præſens rerum neceſſitas fert, poſtuletis.

Antequam diſceſſeritis operæ pretium fuerit cogitare quid conſilii capiendum ſit ſi diſceſſione veſtra non obſtante ſimus perſecutionem paſſuri. Quod quidem conſilium veſtræ prudentiæ relinquo: Nec meum eſt id vobis ſuggerere.

Si iſta vobis exponens modeſtiæ limites tranſgreſſus ſum, id vos pro veſtra æquitate, meo pro Eccleſia Zelo tribuetis. At ſi hoc conſilium quaſi veſtra conſideratione indignum repudiabitur, hoc ego ſolatio fruar, me id quod conſcientia mea à me exigebat præſtitiſſe; Et alicubi in exteris regionibus paucis qui huic ætati etiamnum ſuperſunt vitam degam Eccleſiæ deſolationem lugens & Templi ruinis illachrymans, ad cujus ædificationem majore cum zelo & fide quam ſucceſſu laboravi. Deus iram ſuam à nobis avertat, veſtra conſilia dirigat, & vos ſingulos tueatur. Valete.

His literis in Conventu perlectis ingens ſuper eis orta eſt contentio. Tandem

Sſſſ dem

dem *violenta* parte superante decretum fuit ut Milleterius ad Molinæum Conventus nomine scriberet, diceret sententiam ejus minime probatam fuisse, rogaret ut nemini Epistolam istam impertiret.

Tantopere tamen aliquibus Conventus membris placuit hæc sententia, ut statim surrexerint & Conventu valere jusso nunquam redituri discesserint.

Verisimile aliquibus visum fuit hanc Molinæi Epistolam ad Rupellensem Conventum pacem & obsequium erga Regem suadentem præcipui futuram apud Regium Senatum momenti, ut eum à crimine conficto absolverent. At contra existimavit Molinæus, inde Regium Senatum magis adversus eum obfirmatum iri. Nam in Rupellensi Conventu violenti homines per istam ferociam suam commodis Aulæ serviebant; erantque Aulæ stipendiarii, ut fratres suos in perniciem præcipites darent, procurarentque Regi optatam occasionem privilegia quæ ipsis à Regis Patre concessa fuerant adimendi. Horum primipilus fuit Milleterius, qui postmodum Reformatorum partes deseruit, & Religionem, (si unquam habebat) ejuravit, & versatili suo & improbo ingenio multis Ecclesiis molestias facessivit.

Neque vero potiore de causa Jesuitæ Molinæi expulsionem obtinuerunt, quam quod obsequium erga Regem in concionibus suis commendando, longa Jesuitarum machinamenta demoliebatur. Gallicis Ecclesiis violenta consilia quibus perderentur, per subornatos & pecunia corruptos Zelotas insinuantium. Quorum Zelotarum nonnulli præfecturas oppidorum adepti ea mox vendebant, & defectione sua illis tandem aperte quibus prius clanculum serviebant.

Sedani oblatam sibi S. Theologiæ Cathedram & Ecclesiæ Ministerium Molinæus suscepit, ibi mansurus donec sibi ad Parisiensem Ecclesiam reditus aperiretur. At reditus ille nunquam ei datus est. Quanquam enim post multos demum annos sibi per Regem licuit in Galliam venire, cautum tamen fuit ne Lutetiam rediret; Patuitque litem illam quæ illi à Senatu Regio intendebatur fictitiam fuisse & ideo tantum motam ut ab Ecclesia Parisiensi removeretur.

Circa annum 1623. prodiit Cardinalis Perronii liber contra Serenissimum Regem Jacobum. Liber quem Pontificii immensum quantum laudibus extollunt. Et est sane omnium qui Romanam fidem Gallice propugnaverunt eruditissimus & subtilissimus. Regis multum intererat ut libro tam insigni maturaretur Responsio, cum Regis de jure Regum liber huic Responsioni occasionem præbuisset. Quem vero Rex in rebus regni occupatissimus sibi Defensorem deligeret alium ab eo cujus felicem operam in simili negotio non semel expertus fuerat?

Id vero animo præcipiens Perronius librum quem contra Regem paraverat non ante voluit in lucem prodire quam ipse ex vita migrasset. Nam sibi, si eum vivus edidisset cum Molinæo (cujus ingenium expertus formidabat) de eo litem fore minime dubitabat. Quare postquam desiit vivere Perronius, fœtus quem multis annis parturiverat, in parentis funere, quasi ἐκτρωμα, lucem aspexit.

Advocatus igitur fuit Molinæus qui Dei &, Regis defensionem susciperet, & ut otium tanto operi necessarium haberet, à Rege invitatus iterum in Angliam transiit.

A.

A Rege ſumma cum benevolentia exceptus, operi ad quod accerſitus fuerat ſe totum applicuit; Bibliotheca Regia uſus, quam Doctiſſimus Patricius Junius ei aperiebat, ad omnes ejus uſus promptiſſimus.

Optimus Rex adverſorum Molinæi miſertus Hoſpitio quod Sabaudiæ nomen præfert eum præfecit, munus apprime opimum, & Rege donante dignum. Jam ſigilla parabantur quum Regii Sacellani Scoti Regi ſupplicaverunt ut Hoſpitium cum eſſet Aulæ vicinum Regiis Sacellanis tribueretur; Molinæo Rectoriam quandam ſine Cura Rex daret quam ipſi affirmabant non minoris eſſe quam Hoſpitium proventus. Rex hac ratione inductus Hoſpitium Balcumquello dedit, Rectoriam autem Molinæus accipere noluit, utpote & dante & accipiente minorem; mox tamen filio ſuo Dunkerkeo carcere & Jeſuitarum manibus per Dei inſigne miraculum elapſo eam Rectoriam à Rege obtinuit.

Interim Molinæus hypochondriorum oppreſſione & atræbilis inflammatione laborare cœpit, & multas noctes inſomnis agere, privatis & publicis Eccleſiæ malis exercitus, quibus ita colluctabatur ut opus inceptum non intermitteret, imo in labore ægritudinis levamentum experiretur.

Vix annum unum Londini vixerat quum magnum Molinæi patronum Regem Jacobum orbi ademit, ſibi aſſumpſit Deus. Nec multo poſt Molinæus ad reditum Sedanum ſe compoſuit. Cum duobus comitibus Dieppam appulit in veſte cineracei coloris ne noſceretur. Agnitus tamen in nave Rhotomagi juſſu Ducis Longavillæi Normanniæ Præfecti ab Accenſis Præſidis Rotomagenſis conquiſitus fuit. At Præſes ita eum quæſivit ut qui noluerit invenire. Cum enim Molinæus neptiin Rhotomagi haberet Langleo inclyto Eccleſiæ Rhotomagenſis Paſtori nuptam, in cujus domo eum diverſari erat veriſimilius, eo non miſit ſed ad unum aut alterum diverſorium. Monitus Molinæus ſe perquiri in villa ſuburbana pernoctavit, & vias privatas edoctus Sedanum incolumis venit.

Biduo poſt ejus abſceſſum Langlæum Præſes convenit dixitque ſe cupidum fuiſſe Molinæum Rhotomagi videndi, ſi id ſine ejus periculo fieri potuiſſet. Hic divina illa veritas affulſit. *Quum placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque ejus convertet ad pacem. Domine Deus virtutum, beatus homo qui ſperat in te.*

Sedanum reverſus Molinæus ad munera conſueta ſe contulit, Eccleſiæ Miniſterium & Theologicam Profeſſionem quæ munera 33 annos ab reditu ſuo exercuit, quanquam æger & invalidus. Multos Theologos feliciter erudivit, qui poſtea conſpicua fuerunt Eccleſiæ lumina. Libros Theologicos quamplurimos edidit, quorum primus ab ejus reditu fuit *Novitas Papiſmi*, ſive Perronii confutatio, Regiſque Jacobi, ſed magis ſacræ veritatis Defenſio.

Erat Sedanum afflictorum Religionis ergo Aſylum, per Molinæi famam factum incolis & ſtudioſis frequentius: & Reformato Principe gaudebat quem incolæ ut Patrem patriæ colebant. Nec deerant divitiæ à perſecutionem fugientibus eo congeſtæ. At hæc læta rerum facies luctu obnubilata fuit, Principis à Reformata Religione defectione, qua ſemetipſum potiſſimum perdidit. Sed non meum eſt negotium hiſtoriam ejus texere. Duo tantum quæ Molinæum ſpectant notabo. Unum quod in Principis apoſtaſia Molinæus alloquio, precibus, ſcriptis eruditionis & facundiæ pleniſſimis, opportune, importune, ut

Princeps in Dei viam rediret fidelem operam adhibuit, Heu frustra ! Alterum quod cum Rex Galliæ Sedanum sui juris fecisset pulso Principe qui ad Hispanicas partes transierat ; Molinæus sub Gallico regimine quietus vixit. Nec ulla ultra inquisitio veteris conficti criminis, & factus est absque absolutione insons.

Cum zelo, eruditione & industria tantas res ad Dei gloriam & hominum salutem patrasset, sæpenumero hominum duritiei & imperii Satanæ progressibus ingemiscebat. Memini me audire eum acri cum judicio sic loquentem.

Considerantem me temporum istorum faciem timor ingens percellit, mortiferum vulnus Bestiæ sanatum iri, aut saltem ulceris labra coalitura. At certe in intima belluæ illæ nos tam alte ferrum adegimus, ut serius ocyus sit ex vulnere interitura. Hæret lateri lethalis arundo.

Ad annum ætatis nonagesimum vitam protraxit, Ecclesiæ & Scholæ Theologiæ pro more ministrans, nisi quod uno vel altero ante obitum anno propter vocis debilitatem non die Dominica sed tertia hebdomadis feria concionabatur, & quod Theologiam discipulis domi prælegebat.

Feb. 20. 1658. ultimam concionem ad populum habuit. Textus Ps. 16. v. 7. *Caro mea requiescet in spe*, argumentum fidei & spei suæ accommodum, quas ex intimo sensu suo religiosas animas docuit, & sibimet funebri oratione parentavit.

Domum reversus decubuit, non amplius in hoc ævo surrecturus. Ex lecto semet & adstantes docebat & solabatur, Scripturam in ore perpetuo habens, & preces ardentissimas fundens. Psalmos identidem recitabat ; in his verbis potissimum hærens ; *Deus, docuisti me à pueritia mea, & hucusque indicavi mirabilia tua. Quare etiam tantisper, dum senex & canus sum, Deus ne derelinquas me.*

Perpetuas viri sancti ad cœlum aspirationes diebus octodecim quibus ultimum ægrotavit longum fuerit enumerare. Ista cœlum fide & amore præcipientis instar omnium esto. *Ad Deum & Patrem meum festino ——— Deum meum video ——— O quam forma spetiosus est !* Hæc dicebat acres intendens oculos & brachia tendens, quasi Dilectum illum forma spetiosum jamjam amplexaturus. Nec multo post anhelantem & abiturientem ad Christum animam in ejus sinum fide firmus & amore ardens exhalavit.

Obiit Mart. 10. 1658. anno ætatis suæ nonagesimo.

HADRIANI

HADRIANI VALESII
HISTORIOGRAPHI REGII
DE VITA
HENRICI VALESII
HISTORIOGRAPHI REGII
LIBER.

Erlectis quæ de libris Henrici Valesii nomine Petiti Typographi scripseram paucis; hortatus es me, clarissime Nublæe, ut de vita ejus librum componerem. Et tum quidem quid tibi responderim non recordor. Verum posteaquam à te digressus sum, dicta mecum volvens erubescere, ac sic increpare meipsum cœpi. An oblivisci me posse Henrici Valesii, artissimis sanguinis vinculis, amore literarum, & tam diuturna vel potius fere perpetua vitæ ac victus communitate conjuncti? An illaudatum & tacitum relinquere me posse clarissimum virum, qui amicos aut vivos epistolis librorum fronti præfixis, aut mortuos laudationibus celebravit? An denique me fraudaturum vero testimonio fratrem meum, quod plerique scriptores ultro etiam alienis honorificum reddiderunt? Si Suetonius Tranquillus de illustribus Grammaticis librum, de claris quoque Rhetoribus volumen composuit: quanto magis dicendus est mihi Valesius, qui scholasticos istos mercenariosque professores longo intervallo superavit, & omnes Grammatici partes, omnes Rhetoris vel potius oratoris numeros dum vixit implevit? Certe quum Latinos Historicos doctis & laboriosis commentariis exposuit; quum Græcorum scripta convertit, & commentando notiora studiosis reddidit; quum variorum auctorum volumina contractis priscis exemplaribus diligenter emendavit, distinxit & adnotavit; quum epigrammata & poemata scripsit ipse, aut vetera interpretatus est: quid aliud fecit, quam quod illustres olim Grammatici factitaverunt? Jam vero orationes ejus elegantes, copiosæ atque perspicuæ, laudationesque clarissimorum virorum nonne satis indicant, omnibus artis Rhetoricæ præceptis instructum, atque etiam claris oratoribus adnumerandum fuisse? Sed vir summus summos Grammaticos & Rhetoras atque adeo oratores ipsos plurimum supergressus est: quippe qui Græcas, Romanas & barbaras notas habebat antiquitates, cui erat Historia sacra profanaque comperta, qui Græcum Latinumque sermonem tamquam patrium noverat,

rat, qui denique ad magnitudinem ingenii, vimque & acrimoniam judicii, assidua lectione, ac meditatione variam & interminatam in omni literarum genere doctrinam adjunxerat. Dicam igitur de Valesio quæ vidi: quæ ex ipso per tot annos in cotidianis colloquiis & familiari consuetudine cognovi, quæ de ipso sæpe ex communibus amicis audivi. Dicam, quæ observavi; quæ notata inhærent animo: (Omnium enim meminisse non possum) nec committam ut mihi valeat imputare posteritas fratrem debito testimonio privatum.

Natus est Lutetiæ Parisiorum Henricus Valesius anno Christi MDCIII. iv. Idus Septembreis, die Mercurii. Patrem habuit Carolum Valesium, qui patrimonio suo contentus, honestum otium negotiosæ vitæ præposuit; & anno ætatis septimo & septuagesimo decessit: avum Johannem Valesium, qui Maria Uvæa genitus, Contios de Monte Glandifero, Marescotos, Macaltos, Passartos, & Robinellos materno genere contingebat: quorum filii & nepotes plerique ad splendidas dignitates pervenere, & pars in supremis curiis Parisiacis, pars etiam in sacro Consistorio floruere. Johannes Valesius mercaturam instituit: in quo se à nobilitate majorum degenerasse, ingenue fatebatur. Patrem enim suum coactum lege patria, potiorem patrimonii partem ad majorem natu deferente, ex inferiore Nortmannia migravisse Lutetiam, ibique subsedisse, sæpe narrabat. Certe est hodieque in pago Bajocassino atque in Lexoviis vetus & nobilis Gens Valesia. Sed nobilitate sanguinis censeri non debet Valesius noster: quem sua virtus, quæ sola & unica est nobilitas, & eximia doctrina, ac tot libri editi & edendi satis superque clarant ac illustrant. Mater Valesio fuit Claudia Morleria, Claudii Morlerii Consiliarii Regii ac Notarii filia, viri dum vixit Lutetiæ non obscuri; Hadriani Morlerii soror, speciosissimi hominis, qui sub Comite Stabuli splendidum Præpositi officium gessit: mulier nasuta, macilentis genis, vultu ruboris pleno. Matrem Valesius ore moribusque referebat: quæ anno Domini MDCLXXI. ætatis xciv. mense ix. xii. Kalendas Decembris maturam mortem obiit in villa sua apud Calveriacum, cujus usum fructum ante annos fere vi. sibi retinuerat, cum filiis bona relinqueret. Est autem Gens Morleria vetus & honorata, in plures familias divisa. Morleriorum alii in municipio Ambianorum Monte Desiderii dicto etiamnum habitant: alii in castro pagi Vadensis Crispiaco consedere; quidam in Atrebatibus sedes habent. Ex his nonnulli in Schola Parisiaca Magisterio Theologiæ; aliqui etiam libris compositis inclaruerunt. Nemo enim nescit, Morlerium ante annos circiter quadraginta de antiquitatibus Ambianorum scripsisse.

Puer admodum cum fratre Carolo natu majore missus est Henricus Valesius Verodunum, ut liberalibus disciplinis erudiretur. Ea in urbe celebres Scholas & Parisiacis adolescentibus tritas habebant Jesuitæ: quibus tum Lutetiæ ex Senatusconsulto docere non licebat. Ibi Valesius tanto ardore, tanta cum animi voluptate in libros incubuit, ut jam tum quantus in literis evasurus esset appareret. Mira in eo docilitas ingenii; indoles supra ætatem singularis. Facile ac celeriter cuncta quæ tradebantur accipiebat, suæque alte infigebat memoriæ: sic dictata reddebat; sic quæ dicuntur themata componebat, ut præceptoribus ac præfectis amori simul admirationique, æqualibus esset exemplo.

plo. Nec incitandus puer erat, sed reprimendus, ne in morbum incideret. Quare unam ei horam plusquam reliquis condiscipulis Præfectus cubiculi indulgebat ad somnum. Æquum quippe erat, cum qui citius meliusque ceteris Scholasticum pensum absolveret, qui plus ceteris laboraret atque proficeret, ad reficiendas corporis animique vires plus etiam dormire quam ceteros. Erant Veroduni plura auditoria humaniorum artium, suo singula professore instructa (vulgo classes vocitant.) In singulis auditoriis, sicut fieri solet, quædam dignitatum civilium Imperii Romani in Orientem Occidentemque divisi imago cernebatur: utrumque Imperium optime meritis & qui elegantissime omnium aliquid composuissent, deferebatur ad tempus. Ibidem quotannis adolescentulis præmia Græci Latinique sermonis ex more proponebantur. Valesius scholasticas dignitates, sed primas & maximas semper consequebatur, semper Imperator, aut Consul, aut Prætor: nec unquam infra Præturam descendebat: libros inauratos, classica præmia solutæ orationis & carminum quotannis pleraque victor auferebat. Ejus in schola Rhetoricæ amplificationes & declamationes, ac carmina præceptor laudabat, condiscipuli mirabantur. Præceptor ille Russellus vocabatur, homo minime malus, sed admodum imperitus, & artis quam profitebatur plane rudis ac ignarus: qui in prosa eloquentia verba grandia & bene sonantia, orationem in re vel levissima numerosam, plenam pompæ & majestatis, descriptionesque ne in carmine quidem tolerabiles affectabat: qualis est hæc primæ lucis descriptio, quam Valesius à ludo recens nobis sæpe recitantis more graviter pronuntiabat. *Dilucescebat: & emissa jam uberioris affuturæ lucis quasi præcone Aurora, flavescentem auro cæsariem pullulantibus in altum radiis Sol matutinus depectebat.* Actum erat de Valesio, si talem præceptorem esset imitatus: sed exemplis Magistri malis atque vitiosis judicium discipuli prævaluit, qui cuncta ludi Verodunensis auditoria intra quinquennium feliciter emensus est.

Interea anno MDCXVIII. Jesuitæ Ludovici Regis beneficio Lutetiæ suas scholas aperiunt, quas pridem claudere jussi erant. Revocatus igitur à patre Valesius, redit cum fratre Lutetiam, & ad scholas eorum Parisiacas, quas Claromontanas appellant, se confert. Ibi florebant eminebantque Jacobus Sirmundus Ricomagensis, & Dionysius Petavius Aurelianensis, duo Societatis Jesu lumina ac ornamenta: ex quibus Petavium Rhetoricæ professorem uno anno audivit; Sirmundum sæpe quoque convenit: quos ambos postea constanter coluit simul & amavit. Eodem in ludo sub Bruano Lothariensi, doctissimo professore, in philosophiæ studia triennium impendit, ita ut Græcos ac Latinos poetas, oratores, historicos avidius quam philosophos toto eo tempore lectitaret. Cum nihilominus de philosophia publice disputaturus esset, quæ triennio exceperat, Bruani dictata cursim ac brevi transcripsit pæne ad verbum: ratus memoriæ tenacius inhæsura, quæ paulo ante legisset ac scripsisset. Nec spes eum sua fefellit. Nam theses ex universa philosophia depromtas egregie & magna cum ingenii laude judiciique defendit. Mirabar minutissimas literas, pedum muscarum similes, manu ejus scriptas, quæ à nemine legi posse videbantur; & pagellas semipedales centenum versuum capaces, totam denique philosophiam tam celeriter tantas in angustias contractam.

Egressus Claromontano ludo Valesius anno ætatis undevicesimo, Christi

DCXXII.

DCXXII. jus civile Avarici Biturigum biennio didicit, ac post reditum, in summa Curia Parisiaca numero Advocatorum adscriptus est. Forum per annos amplius septem togatus frequentavit, magis ut patri satisfaceret, quam ut sibi. Tædebat enim hominem jacturæ temporis, & operæ perditæ. Oneri erat, pudori erat toga tamdiu frustra gestata. Videbat enim eum qui à nemine advocaretur, patrocinaretur nemini, causam nullam ageret aut diceret, Advocati, Patroni, ac Caussidici nominibus jure gloriari non posse. Interea quantum ei erat otii, (plurimum autem erat otii) literis impertiebat. Ab Advocatis Græce doctissimus habebatur. At ipse intelligens quantum sibi deesset ad plenam linguæ Græcæ notitiam, ita Græca legit ac didicit, ut famæ de se sparsæ abunde responderet. Habebat tum præter ceteros collegam Michaelem Anglum, à condiscipulatu notissimum sibi ac carissimum : quem cum prensatis à patre suo Procuratoribus niti, eaque ratione causas agere ac litigantium jura voce scriptisque defendere animadverteret ; dolens se tali auxilio destitutum algere, togam cum spe deposuit, renuntiavit foro, multum dissuadente patre, ac frustra ut perseveraret hortante, ac liberalibus studiis, quæ nec sponte umquam nec ex toto reliquerat, totum sponte se dedidit.

Memoriæ prodit Marcus Tullius, se cum *venisset in villam pueri Luculli, M. Catonem vidisse in bibliotheca ejus sedentem, multis circumfusum libris : fuisse enim in eo inexhaustam aviditatem legendi, nec satiari potuisse : & tum in summo otio maximaque copia quasi heluonem librorum visum esse.* Hæc imago Valesii. Quod à Tullio de Marco Catone dictum est ; mutato nomine id à me de Valesio narratum puta. Veteres scriptores Græcos & Latinos quotidie evolvebat ; nec recentiores Criticos, Turnebum, Lipsium, Lambinum, ac similes alios aspernabatur. E bibliothecis amicorum libris utebatur : notas habebat bibliothecas, unde promeret quos vellet, & quos filius familias minime pecuniosus emere non posset. Solebat dicere Valesius, nullis se melius libris, usum umquam esse quam commodatis : hos enim se exactissime legere, adnotare, atque excerpere semper consuevisse, tamquam qui in manus suas numquam essent redituri. Die Dominico conveniebat in Ecclesiam : die Saturni pomeridianis horis amicos visitabat ; reliquos cujusque hebdomadis dies plerumque studiis impertiebat, ac sedebat domi. Amici tum Valesii erant Sirmundus, Petavius, Hieronymus Bignonius, Patronus fisci, vel ut vulgari utar appellatione, Advocatus Generalis, Puteani, Nicolaus Rigaltius, Michael Anglus, Franciscus Florens Jurisconsultus, Bosquetus Narbonensis, Johannes Tristanus Sanctamantius, qui in veteribus nomismatis præsertim Græcis legendis commentandisque ab ipso non mediocriter est adjutus. Ex his Sirmundus callidus & astutus senex, cum observavisset, certo semper hebdomadis die ac eadem pæne hora se ac Petavium à Valesio conveniri, ejus rei causam ex ipso quæsivit : & sereno ut erat vultu, Quid tu (inquit) Valesi constanter ad nos sabbatis ventitas? Heic subridens Valesius : Vin' dicam, mi Pater ? Ne à studiis avocer, plusquam semel quaque hebdomade cubiculum meum verri, & supellectilem mundari non patior. Itaque septimo quoque die mihi Judæorum more otiandum est atque cessandum : eo die, quod possum, amicos meos viso. Tum Sirmundus exclamat. Magnæ plane ancillæ tuæ habendæ sunt gratiæ, per quam nobis Valesio nostro aliquando frui contingit. Utinam te sæpius paternis

nis ædibus extruderet, atque Clarummontem versus everreret. Nam in omnibus, ut tute nosti, servandus est modus; nec minus etiam in ista ætate valetudinis tuæ quam studiorum debes habere rationem. Sirmundi, Petavii, Rigaltii, doctorum hominum apud Puteanos toti plerumque sermones de literis erant: his Valesius summopere delectabatur: inde sero, ac solito lætior domum reverti consueverat, præsertim si magnum & præclarum aliquid aut dixisset ipse, aut dicentes audisset.

Jam in notitia Græcarum ac Latinarum antiquitatum tantum profecerat Valesius, ut edere doctrinæ suæ publicum specimen posset. Ejus rei nec opinanti data est occasio. Nicolaus Fabricius Peirescius, in suprema Curia Aquisextiensi Consiliarius Regius, vir doctus fautorque doctorum, ac locuples, veteres libros à Monachis Græcis qui vulgo Calogeri vocitantur, nonnumquam emendos curabat. Hos inter à mercatore Massiliensi advectus erat ex insula Cypro Aquas Sextias codex priscus, Constantini Porphyrogenneti nomen ferens. Nimirum Imperator Constantinus, Leonis Aug. filius, Basilii Macedonis nepos, collectanea historica ex variis auctoribus, tribus & quinquaginta titulis incluserat, ac singulos titulos vel tractatus in II. libros diviserat. Ex hisce titulis jampridem unus de legationibus extabat: alius tractatus περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας inscribebatur: quem Peirescius emtum, ut dixi, Luteciam Parisiorum ad amicos miserat. Ibi cum diu neglectus jacuisset, hortante Petro Puteano Regiæ Bibliothecæ custode, laboriosum opus & à cunctis recusatum Valesius audacter suscepit. Ex Polybio igitur, è Diodoro Siculo, è Nicolao Damasceno, & Appiano Alexandrino, ex Dione Cocceiano & Johanne Antiochensi excerpta præclara quotquot nondum publicata erant, in linguam Latinam eleganter transtulit, adnotationibusque multiplici ac varia eruditione refertis illustravit, dicavitque Peirescio anno Domini MDCXXXIV. ætatis xxxi. nondum impleto: quem *primum studiorum suorum fœtum* ipsemet in epistola appellat. Circa idem tempus cum apud veterem auctorem de portu Smyrnæ clarissimæ urbis Ioniæ legisset aliqua, quæ non facile possent intelligi nisi ab eo qui locum vidisset; ac ea de re Fabricio Peirescio scripsisset: Peirescius una cum negotiatore Massiliensi pictorem ex Provincia Smyrnam proficisci jussit, qui de ipsa navi portum Smyrnæum diligentissime perspiceret ac delinearet, portumque penicillo expressum in membrana ad Valesium misit. Ex quo apparet hinc Valesii in commentandis auctoribus cura atque diligentia; inde Peirescii in juvandis ac promovendis ejus studiis benignitas singularis. Egit gratias Peirescio Valesius, sic tamen ut ingenue fateretur aliqua superesse, de quibus dubitandi causas haberet. At Peirescius graviter ferens nihil actum tanta impensa missi in Asiam pictoris, rescripsit Valesio, omnia se facienda fecisse, quibus deberet esse contentus: quod si exactissimæ delineationi portus non acquiesceret, non pictoris, non suam, sed ipsius plane culpam esse, cui nihil satisfacere posset. Ad opera Valesii revertor. Græcis historicis Latinus successit Ammianus Marcellinus. Latinum historicum appello Marcellinum, hominem natione Græcum & domo Antiochensem; propterea quod latine scripsit historiam, & res Romanas ab exortu Nervæ ad Valentis Aug. mortem xxxi. libris exposuit. Igitur Valesius septem & amplius veterrimas editiones Marcellini, & codicem Bibliothecæ Regiæ, ac varias lectiones, ex quatuor

MSS. membranis excerptas, inter se diligentissime contulit; atque hisce instructus auxiliis historicum celebrem, à mendis quamplurimis vindicatum, in suum nitorem ac velut in integrum restituit: addidit & uberes adnotationes, quibus emendationum suarum rationem redderet, & difficiles quosque auctoris locos, antiquitates Romanas, dignitates Palatinas, civiles ac militares explicaret. Anno Christi nati M. DC. XXXVI. ætatis tertio ac tricesimo Ammianum Marcellinum Henrico Memmio, supremæ Curiæ Parisiacæ majori Præsidi nuncupavit: quem nobilissimum virum, dignitate & hereditario amore literarum ex æquo clarissimum, plurimum colebat. Mirabantur multi, tam laboriosum ac scrupulosum opus tam feliciter ac bene ab uno homine intra biennium absolvi potuisse: quod artum temporis spatium vix perlegendis adnotandisque priscis Ammiani libris cum editis tum scriptis, nedum componendis notis suffecturum videbatur.

Sed assidua lectio librorum ac præcipue veterum membranarum oculis Valesii quorum aciem à prima infantia hebetiorem habebat, plurimum nocuit. Ex eo quippe minus quam antea utroque oculo videre cœpit; dextrum etiam non multo post ex suffusione amisit. Quamobrem cum nec legere commode posset, nec scribere, rarius studere coactus est, & tædia molestissimi otii jucunda amicorum consuetudine & crebra allocutione levare. Observabat autem Memmium Præsidem inprimis, qui ipsum secum habere frustra concupivit, præterea Amelotum primum Curiæ vectigalium Præsidem, Petrum de Marca Archiepiscopum Tolosanum. Hieronymum Bignonium Advocatum Generalem, Claudium Sarravium Consiliarium regium, Hugonem Grotium, qui postea Serenissimæ Reginæ Christinæ legatus fuit, Galminum libellorum supplicum Magistrum. Amicos habebat præter eos quorum supra memini, Johannem Launoium Theologum, Ludovicum Nublæum Advocatum in Curia Parisiaca, Ægidium Menagium, Carolum & Franciscum Ogerios, Ludovicum Cantarellum Fabrum, Rollandum Marcsium, & quotquot Lutetiæ liberalibus studiis doctrinaque eminebant: è quibus Nublæo suam de populis fundis sententiam exposuit Epistola, quæ una cum Bullialdi aliorumque de eadem re libellis Divione edita est. Amicorum numero postea accesserunt externi, ex urbe Roma Franciscus Barberinus Ecclesiæ Romanæ Presbyter Cardinalis, Lucas Holstenius Hammaburgensis, & Leo Allatius: è Batavia, Claudius Salmasius Divionensis, Fridericus Gronovius, Isaacius Vossius, ac Nicolaus Heinsius: ex insula Britannia, Jacobus Usserius Armachanus: è nostris Lucas Acherius, Cantalupus, Johannes Mabillonius, Sanctigermanenses Monachi piissimi atque eruditissimi.

Ita transacto septennio, deficientibus indies oculis, intellexit Valesius necessario sibi aut renuntiandum studiis; aut habendum esse lectorem: quem à patre præparco nec petere audebat, nec etiamsi maxime petiisset, impetraturus videbatur. Cum ea de re sæpe apud amicos sermonem habuisset, sæpe questus esset: Michael Anglus celeberrimus Caussidicus, cujus intima familiaritate utebatur, obtulit ipsi nomine Henrici Memmii bina librarum millia annua, si studia sua, suasque observationes cum eo communicare vellet: hoc si fecisset, amplissimi Præsidis gratiam maxime initurum, & anagnostæ opera paternis in ædibus libere studiis vacaturum. Valesius qui semper antea ejusmodi studia

ad

ad alienos usus accommodata aversatus erat, ac grave servitutis genus appellitaverat; amici verbis & rationibus, sed multo magis condicionis æquitate victus, dedit manus, ac tandem expugnari se passus est. Annorum tum erat circiter quadraginta. Nanctus igitur lectorem eumdemque scriptorem sive librarium, præter ceteros quorum non memini, Eusebium, Socratem, Sozomenum, Theodoritum, ac Evagrium legit, adnotavit, excerpsit. Quo facilius ei fuit, postea novæ translationi veterum historiæ Ecclesiasticæ scriptorum vacare, quos jam antea exactissime perlegisset. Sæpe miratus sum ejus animi præsentiam, semper his solis quæ legerentur intenti; ab anagnoste indocto perperam pronuntiata græca & latina cito ac facile intelligentis; nunc sedendo, nunc ambulando dictantis ex tempore, & cuncta quæ dictaret, recte atque emendate scribenda curantis, denique inter monitus ac reprehensiones neque lecta obliviscentis neque dictanda, ut apte prioribus posteriora jungerentur. Tum libros emit Valesius & multos, & bonos, sed eos maxime, quos sibi præcipuo usui fore judicabat, ne sæpe ad amicos decurrere cogeretur. Tum quoque multas & varias variis fictisque de rebus orationes, velut ad Regem aut in curia habendas, patrio sermone composuit, & manu sua utcumque scriptitavit: quæ ipsum magno opere fatigaverunt, cum propter laborem scriptionis ægro oculo intolerabilem, tum vel maxime propter exactionem celeritatis. Aliæ enim super alias ei orationes injungebantur, bene, secreto, ac cito elucubrandæ.

Anno MDCL. post Christum natum xiii. Kalendas Augustas patrem amisit: & interjectis paucis mensibus Memmius amplissimus Præses decessit. Eodem anno Christina Serenissima Suedorum Regina unanimi omnium Regni ordinum consensu consecrata est & coronata: cujus de laudibus ita orationem scripsit Valesius, ut ab ipso in Suedia ad Reginam habitam putes. Ob id nomine Reginæ & torques aureus ei promissus est, & ipse cum viro doctissimo Samuele Bocharto Cadomensi, commendatione Isaacii Vossii amici sui in Suediam invitatus. Neutra tamen res bonum ac felicem eventum habuit; neutra Valesio utiliter cessit. Nam nec torquem umquam istum, qui ipsum diu multumque torserat, nec Suediam umquam vidit, plane quasi honore contentus, impensam remisisset. Jactaverat non semel Valesius, qui alioquin paucorum verborum erat, daturum se operam in Suedia, ne Christina in Regnum suum pro doctis indoctos & aretalogos invitaret. Quæ ventosa comminatio occultam & magnam ei conciliavit invidiam. Nam qui se designari sentiebant, clam missis trans mare literis obtrectationis & maledictorum plenis effecere, ut vice versa eo domi remanente, ipsi Holmiam navigarent. Sic dum alios excludere vult Suedia, semet exclusit. Sed hanc injuriam sibi malis falsorum amicorum & invidorum artibus factam forti animo tulit. Profuit certe ei, à navigatione Suedica avocari, ne à studiis avocaretur.

Carolus Montchallus Archiepiscopus Tolosanus, vir doctus, cui veteris historiæ Ecclesiasticæ editio mandata fuerat à Clero Gallicano, Socratem & Philostorgium cum duobus priscis codicibus Romæ à Luca Holstenio conferendos curaverat, & Valesium secum Tolosam abducere frustra tentaverat, ut magna in re magno adjutore tacitus uteretur. Sed cum postea propter nimias occupationes suas huic se editioni vacare non posse animadvertisset; Petri Puteani

 literis

literis incitatus, rogavit absens per epistolam Antistites Galliarum, ut Henricum Valesium ultro se ipsis offerentem ac humeros tanto oneri supponentem, suum in locum substituerent: quo doctior & magis idoneus suscipiendo operi non posset inveniri. Episcopi Regni Francorum, qui anno MDCL. Luteciæ Parisiorum erant congregati, lectis Montchalli literis, ejus consilium secuti sunt, & Valesio curam atque onus novæ editionis priscæ historiæ Ecclesiasticæ ad unum omnes una voce delegavere. Assignatæ sunt ei in annos singulos libræ sexcentæ: cui summæ ducentas libras anno MDCLXX. addidere. Secutum est triennium, Valesio infelix ac infortunatum: intra quod temporis spatium tribus veterrimis & maximis optimisque amicis privatus est. Quippe anno MDCLI. Jacobus Sirmundus, insequenti anno Petrus Puteanus custos Bibliothecæ Regiæ, anno demum MDCLIII. Dionysius Petavius, virtute & doctrina clarissimi ac eminentissimi viri decessere: quos Valesius sua quemque oratione laudavit, & eorum memoriæ extremum hoc & quasi debitum munus exsolvit. Extant laudationes, ad quas lectorem remitto. De Sirmundo & Petavio in transcursu dicam, cum ut solet doctis accidere, nonnumquam alter ab altero dissentirent, alter etiam adversus alterum scribere parati essent; Valesium communem amicum amborum, hominem ab adulatione ac dissimulatione alienum, libere quæ sentiret dixisse; & licet utrimque traheretur, alterius probavisse sententiam, alterius nequidquam repugnantis palam damnavisse: tam sapienter denique, tam modeste ac sincere juvenem inter consummatos senes de re controversa, videlicet de Synodo Sirmiensi judicavisse, ut nihilominus utriusque usum amicitiamque retinuerit. Eadem ratione se gessit in contentione Sirmundi atque Tristani de nummo Hanniballiani Regis, de Anastasi, aliisque. Cum in quibusdam ab utroque dissentiret; neutrum tamen libertate sua læsit, neutrum offendit. Existimabas tum tamen, mi Nublæe, non bene fecisse Valesium, quod suam de Anastasi dissertationem Tristano adversus Sirmundum scribenti publicandam dedisset: quasi Tristani partes quam Sirmundi sequi mallet, firmioresque duceret.

Interea Valesii opus procedebat: qui Eusebii Cæsariensis Episcopi Ecclesiasticam historiam, ejusdem de vita Imperatoris Constantini libros iv. ac Panegyricum, atque orationem Constantini ad Sanctos cum iv. veteribus codicibus exacte contulit emendavitque, in linguam Latinam pari fide elegantiaque convertit, ac doctissimis commentariis ad priscos Ecclesiæ mores ac ritus explicandos illustravit. His subjunxit iv. dissertationes: primam de origine & progressu Donatianorum, quos non servata lege analogiæ vulgo Donatistas vocant: alteram de Anastasi, in qua Sirmundum & Tristanum reprehendit: tertiam de translatione septuaginta interpretum: ultimam de Martyrologio quod Romanum cognominavit atque edidit Rosweidus. Dum sub prælo gemit Eusebius, Valesius Julii Mazarini Cardinalis liberalitate auctus est, allatis ipsi inopinanti sub finem anni MDCLVIII. libris mille quingentis: quod congiarum postea quotannis ad finem vitæ, tam vivo Mazarino quam mortuo ex ejus testamento percepit. Publicata est Eusebii historia anno MDCLIX. mense Julio: quam Valesius Archiepiscopis & Episcopis Ecclesiæ Francicæ, quorum auspiciis in lucem prodibat, Epistola ac Præfatione nuncupavit. Accepit postea

stea ex nonnullis, melius atque adeo utilius se facturum fuisse, si Eusebium Julio Mazarino dicavisset; quod grati animi testimonium ab ipso Cardinalis expectarat.

Anno MDCLX. rex optimus ac munificentissimus Henricum Valesium, meque una in numerum Historiographorum suorum retulit. Utrique separatis literis seorsum attributæ annuæ libræ mille ducentæ. Datum id (quantum ad fratrem attinet) novæ Eusebii emendatæque editioni; quantum ad me, Historiæ Francicæ xxv. libris plurimisque observationibus illustratæ.

Anno Domini MDCLXII. ætatis LIX. Valesius sinistrum oculum amisit, sicut pridem amiserat dextrum; & circiter tres menses in cæcitate quantum fieri potuit dissimulata permansit: donec quidam, genere Lingon, medicus ocularius, cataractam ab utroque oculo ejus amovit. Sed cataracta iterum pupillam dextram obtegente, cogitur ut prius uno oculo qualicumque esset contentus: cujus auxilio, quoties opus erat, subscribere solebat, agnoscebat etiam circumstantes, & adnotabat ora, vestes gestusque singulorum. Præcipue cum domi, tum etiam foris per vicos urbis, equis & carrucis ac bajulis onera transversa ferentibus plenos, celeri pede, recto vultu ac toto corpore, confidentissime incedebat, sine duce, sine baculo: plane quasi bene oculatus haberi vellet. Quinetiam cum antea foris famulum nunc lateri suo adjunctum, nunc prævium habere consuevisset: postea tale auxilium fastidivit, nec aut præire eum aut lateri suo adhærere passus est: tamquam oculorum aciem recuperavisset, ac nullo amplius egeret auxilio. Quosdam ex amicis vidi, tam firmo & tam audaci hominis incessu deceptos, mirabundos, & quod de ipsius oculis audiverant, verum esse non credentes.

Anno Domini MDCLXIII. Ludovicus Rex, virtute, animo, fortunaque maximus, pro solita magnitudine cogitationum suarum, & pro innata ipsi bonitate atque cura litterarum, doctis cum popularibus tum etiam externis late per Europam sparsis liberalitatem exhibuit: quos inter Valesius, curante amplissimo Colberto regii ærarii præfecto, iii. Nonas Junii mille ducentas libras accepit: parem summam ad exitum vitæ singulis annis percepturus. Accidit tum mihi, ut quamquam minor majori adæquarer fratri, & pari præmio donarer.

Tot prosperis supra vota confluentibus, uxorem ducere constituit. Amabat pridem puellam formosam ac ingenuam Margaritam Casnellam. Igitur anno MDCLXIV. pridie Kalendas Novembreis relicta domo paterna, in qua cum matre & fratribus habitabat, ædes conductas festinanter instruxit, ac ibi virginem xiv. Kalendas Decembris in matrimonium accepit. Annum primum & sexagesimum transgressus tum erat. Fuere multi, etiam amici & noti, (quibus autem notus non erat Valesius?) qui eum reprehenderent: fuere & qui veluti parum sanum irriderent. Hos inter epigrammatarius senex, qui valde acutus sibi videbatur, distichon triviale composuit, de cæco sene uxorem ducente, ut ab ipsa duceretur. Quod ne in Valesium dictum crederetur, idem poetica licentia mihi & communibus amicis confidenter asserebat, epigramma multo ante has nuptias à se scriptum ac editum fuisse. Nimirum sunt homines ad vituperandum atque damnandum quam ad laudandum multo

natura

natura proniores. Equidem Valesium, si sexaginta annis major sibi necessarium credidit uxoris solatium, si confidere & se ac sua committere conjugi quam famulis maluit, si mensæ ac lecti, vitæ atque fortunæ fidelem sociam habere, si solitudinis tædia finire voluit; Valesium inquam nihil inusitatum fecisse, nec propterea carpendum aut traducendum judico. Factum multis maximorum & sapientissimorum virorum, veterum ac recentiorum exemplis defendi potest. Solet fieri: fieri licet. Habuit Valesius, quos sequeretur: habebit qui imitabuntur. Vulgare proverbium est, ejus qui valeat annos numerari non oportere. Senex quidem erat Valesius, quum uxorem duxit: sed erat vegetæ ac viridis & incipientis senectutis; supra ætatem robustus erat, prosperrima valetudine utebatur; intra annos undecim ac menses fere sex, ex conjuge septem liberos tulit, quatuor mares, tres sexus feminini; maritus studiis vacavit ut cælebs, dictavit ut cælebs, mutua cum amicis officia exercuit ut cælebs; magnum lienis dolorem quo tandem consumtus est, diu fortiter tulit. Quid amplius juvenis facere potuisset? At male oculatus puellam formosam duxit! Oculis Valesii nil jam metuendum erat, cum altero pridem captus esset, altero tam maritus viderit quam cælebs. Puellam venustam duxit! An melius & prudentius facturus fuit, si anum deformem duxisset? formosam sibi conjunxit, ut eam magis & perseverantius amaret; puellam, ut ex ea generaret heredes, quos ab anu exspectare non potuit. Nam matrimonium liberum quærendorum causa contrahitur. Puellam inquam accepit, ut ea obsequentiore uteretur, ut quasi tenellam arbusculam flecteret qua vellet, vel quasi mollem ceram pro libitu duceret atque formaret. Vetulis quippe virginibus nihil durius & intractabilius, nihil pervicacius, nihil morum plerumque pessimorum tenacius, nihil ridicula prudentiæ affectatione putidius potest reperiri. Quare non Valesius, sed ipsi censores qui eum damnaverunt, risu digni fuerunt atque damnandi.

Post ductam uxorem nihilo segnius studebat Valesius, librosque componebat. Socrates & Hermias Sozomenus Scholastici seu Advocati à Constantini Maximi professione Christianæ religionis ad septimum decimum Consulatum Theodosii junioris Aug. centum & viginti octo annorum historiam perduxere. Hosce ambos ope priscorum codicum emendatos, in sermonem Latinum transtulit, & doctis adnotationibus exposuit. Adjecit & tres libros observationum; unum de rebus magni Athanasii Antistitis Alexandrini, alterum de Pauli Constantinopolitani Episcopi exsiliis ac restitutionibus, tertium ultimumque de sexto Canone Concilii Nicœnsis. Hunc secundum historiæ Ecclesiasticæ tomum Ludovico Francorum & Navarrorum Regi maximo ac Christianissimo dedicavit anno MDCLXXVIII. obtulitque. Tertio observationum libello Johannes Launoius Theologus, adversus quem scriptus erat, utcumque cavillando respondit: quam defensionem Valesius sibi legi noluit, affirmans consumtam esse materiam, & persuasissimum habens, sua scripta ab Launoio nulla ratione refelli posse atque convelli. Supererant corrigendi, transferendi, exponendique Theodoritus Episcopus Cyri, & Evagrius Scholasticus, ut totum veteris Ecclesiasticæ historiæ corpus, usque ad annum natalis Domini DXCIV. Mauricii Tiberii principatus duodecimum, uno stilo, pari

fide

fide elegantiaque conversum haberemus. Quod anno demum MDC LXXIII. factum est: quum Theodoritus & Evagrius, unaque excerpta è Philostorgio & Theodoro Byzantio Lectore prodierunt in lucem, cum accuratis adnotationibus, & duobus observationum Ecclesiasticarum libris: quod opus Valesius J. B. Colberto illustrissimo literarum fautori nuncupavit, ut esset suæ erga ipsum observantiæ gratique animi perenne monumentum. Sacræ historiæ Græcis auctoribus Latinos, Sulpicium Severum, Turanium Rufinum, Cassiodori Senatoris historiam tripertitam, Liberatum Diaconum, nonnullosque alios cum priscis membranis collatos, & opera sua emendatos commentariisque expositos adjungere constituerat, si ei diutius vivere contigisset. Præterea carmina, quæ ex occasione composuit: qualia sunt, Soteria pro Ludovico Magno Rege Christianissimo, versibus hexametris stilo Horatiano anno MDCLXIII. condita: item insequenti anno lucubrata, ad Regem de victoria ejus Maurica & Turcica ode elegantissima.

Hi sunt libri quos scripsit atque publicavit. Sed multa in scriniis volumina moriens reliquit, partim absoluta, partim imperfecta: quæ cum in manus meas non venerint, à me indicari commemorarique non possunt. Nota posteris faciam ea, quæ recordor. Inprimis suis ad Ammianum Marcellinum, & ad totam historiam Ecclesiasticam adnotationibus multas observationes addidit, nova editione dignissimas. Quod ad Ammianum attinet, Blavius Batavus typographus cum historicum editurus erat, & de numero exemplarium cum Valesio convenerat: sed bellum repente superveniens omnia editionis in hostico consilia discussit. *De legibus Atticis* scripsit Valesius: & jam opus suum edere parabat, quum est à Samuele Petito Nemausensi præventus, qui de eadem materia opus ingens Luteciæ typis imprimendum curavit. De Critica, quæ pars est Grammaticæ utilissima, volumen composuit, sed non absolvit: in quo enumerat, qui sint à veteribus Critici appellati. Aristotelem etiam, philosophorum facile primum atque doctissimum, Criticum esse cognominatum docet. Heic notetur, quod non semel observavi, ab his qui patria lingua versiculos factitant, aut soluta oratione aliquid scribunt, viros doctos & antiquitatis ac linguarum peritos contumeliæ causa *criticos* appellari: quos nimirum ineptiarum suarum censores, & inscitiæ suæ judices metuunt ac aversantur. Valesius ipse cum jaceret in lecto, & intra paucos dies moriturus falso crederetur; mihi opera sua commendans, asserebat se Libanii sophistæ orationes quindecim, ad historiam pertinentes, ex priscis membranis eruisse, ac in linguam Latinam convertisse, commentariisque exposuisse. At ipso mortuo, Græcas orationes Libanii quatuor tantum aut quinque, ac ne eas quidem historicas, in Latinum sermonem translatas, ejus in scriniis reperi: ceteras, si quæ sunt, haudquaquam vidi. Multa in veteres auctores, classicos vulgo dictos, eximia Valesium observavisse, communes amici, Aimericus Bigotius, Hieronymus à S. Bova, & Johannes Cotelerius, viri clarissimi doctissimique asserunt: quæ digerenda in ordinem, & Miscellanea vel Collectanea inscribenda esse, mihi suavissimus Bigotius post fratris obitum scripsit. Sed hæc mihi videre, & scrinia ejus excutere ac evolvere quæ ibi latent non licuit. Ista omnia magno Reipublicæ literariæ damno haud dubie sunt peritura, aut fraude intercipienda

vel

vel ſupprimenda: niſi à viro aliquo non minus probo quam docto ſecernantur quæ jam ſunt edita, & quæ ſupervacanea ac inutilia videbuntur; reliqua autem quæ ſunt inedita, diligenter emendentur digeranturque, ac bene ordinata auctoris nomine vulgentur. Alioquin ſcripta Valeſii in manus indoctorum hominum venient: qui nec etiamſi maxime voluerint, eis uti ipſi poterunt, nec alios etiam uti patientur. Et hactenus de libris Valeſii.

Poſt editam totam Eccleſiaſticam hiſtoriam vix novem menſes effluxerant, quum circa menſem Martium Valeſius in morbum incidit: quem ipſemet initio contemſit, & celeriter ac facile ſanari poſſe credidit, propterea quod eum variantem, & nunc graviorem, nunc leviorem, interdum etiam velut ex toto decedentem videbat. Sed poſtea cum indies dolores accreſcerent, animadvertit totam vim morbi in lienem proximaſque partes corporis prorupiſſe. Tum fere quotidie, interdum etiam intra unum diem non ſemel magnis & acutis doloribus cruciabatur, ita ut ſæpiſſime ejulare & clamare cogeretur. Sublato ad tempus dolore, ſtatim redibat ad ſeſe: alium crederes, cum ſuis, cum amicis colloquebatur; ambulabat modo domi, modo etiam foris; ſtudebat quoque ac dictabat; petebat Eccleſias, & omnes Chriſtiani partes implebat. Sic biennium ac duos menſes conſumſit. Jamque melius ſe habere, & veris beneficio convaliturus putabatur, quum ſubito ingraveſcente vi morbi tandem ſuccubuit, & peractis quæ virum pium atque Chriſtianum facere oportebat, Nonis Maii anno Chriſti MDCLXXVI. exſpiravit, cum ſæpius intra horas quatuordecim ore cruorem effudiſſet. Tanta quidem ei fuit ad extremum ſpiritum animi præſentia, ut circumſtantes alloqueretur, reſponderet interrogantibus, & cum Presbyteris Deum precantibus preces ſuas jungeret. Vixit annis duobus & ſeptuaginta, menſibus octo, biduo minus. Elatus eſt modica pompa funeris, maxima doctorum frequentia: ſepultus eſt in Campenſi Baſilica S. Nicolai, in monumento avito. Ex ſeptem liberis quos ſuſtulerat, moriens tres filios ſuperſtites reliquit, maximum natu Hadrianum, quem rogatus à patre infantis, de ſacro fonte excepi, & cui meum Hadriani nomen dedi; Henricum, & Carolum: è quibus Hadrianus duodecimum annum agit, Henricus xi.

Heic referenda ſunt aliqua, ſuis locis præterita, quoniam quibus ſingula annis contigerint, meminiſſe non potui. Choræ Abbas, re & nomine Amabilis Burzæus cum viris doctis de ſacra ſcriptura & de veteri Eccleſiæ diſciplina ſtato cujuſque hebdomadis die domi ſermones habere concupivit, favente votis ejus Colberto; & primum, aut unum de primis Valeſium invitavit, uti his collationibus quæ tamen paucis menſibus duraverunt, intereſſet. Interfuit igitur unus pæne inter Presbyteros ac Theologos laicus, inter togatos palliolatus, & interrogatus, docte ac graviter ſententiam dixit. Ipſe mihi narrabat, ibi ſe aliquando longo ſermone docuiſſe, viros bonos ac pios, *filios Dei*; malos atque impios *filios hominum* in ſacris libris appellitari. Idem Abbas, inter tres de una juris Canonici cathedra Pariſiaca contendentes, propter diſſenſionem Profeſſorum judex ab ampliſſimo Colberto, Mæcenate ſuo electus, aſſeſſorem ſibi præ ceteris Valeſium noſtrum adjunxit, & poſt auditas ſingulorum competitorum orationes ac diſputationes publicas, de conſilii ſententia digniori vacantem

cantem cathedram adjudicavit. Emendandis amicorum scriptis non parum temporis Valesius rogatus impendit. Inprimis, ut leviora omittam, quosdam rerum Byzantinarum scriptores Græcos à Combefisio Dominicano repertos, & in linguam Latinam conversos, curante Carcavio sedulo relegit, correxitque ac illustravit notis: quos historicos diligentissimos & maximi faciendos, ac dignissimos esse qui ederentur, non semel mihi affirmavit. Præterea Græcos auctores Mechanicos, è bibliotheca Regia à viro clarissimo doctissimoque Carcavio, ejus custode erutos, in Latinum sermonem transtulit, ut essent cui tum parari dicebantur editioni maturi. Diebus Lunæ post meridiem huic interpretationi vacabat, legente codicem ac dictata excipiente Cotelerio.

Nunc de moribus ac de interiore vita hominis pauca dicenda sunt. Quod ad pietatem pertinet, Valesius sollennes dies festos, Pascha, Pentecosten, Assumptionem S. Mariæ, festum omnium Sanctorum, & Natalem Domini, raro elabi passus est, quin à Presbytero pœnitentiam & sacram communionem acciperet. Dominicis ac festis diebus, quoties ei per oculos & per valetudinem licuit, una cum populo Basilicas frequentavit. Ante annos tres vel quatuor quam decederet, quoties festis diebus morbo vexatus, domi se tenere cogebatur; Bernardi Claravallensis Abbatis Sermones ab anagnoste suo sibi legi jubebat, attenteque eos audiebat, & avidis auribus hauriebat. Quippe existimabat, & amicis etiam dicere consueverat, dies Dominicos ac festos Dei laudibus, non studiis literarum impendi oportere: Sermones autem Bernardi quibuslibet veterum Patrum cum Græcorum tum Latinorum homiliis ac Sermonibus multo esse ad excitandam in animis nostris accendendamque pietatem aptiores. Id notandum duxi, propterea quod religio & exacta dierum festorum observatio raro creditur in eruditis reperiri: de quibus joci caussa dictitant, *studere, Deo servire est.* Presbyteris magnum semper honorem habuit. Hoc nonnumquam amicis sanus, hoc Presbyteris ipsis adstantibus moriens asserebat, Presbyteros summæ sibi semper fuisse venerationi. Adeo verum est, quod ait Symmachus, *qui bona fide Deum colit, hunc amare & Sacerdotes.*

Erat somni plerumque alti atque diuturni, ac ne inter tonitrua quidem tempestatesque deserentis, matutinum tempus studiis impertiebat: post meridiem & prandium audiebat aliquid & dictabat aliquando, sed non diu. Nox studiis eximebatur. Vigilias enim pati non poterat, nec unquam nisi extraordinaria aliqua necessitate coactus lucubrabat. Plerumque solitudine ac secreto delectabatur, ut quæ legerat aut scripserat, scripturusque erat, secum tacitus meditaretur ac veluti ruminaret. Negabat enim sine meditatione utilem esse lectionem. Quare & amicis ipsum quærentibus haud raro dici jubebat, se domi non esse. Hac contentione animi tot ista ac tanta volumina peregit. Cum esset igitur, ita ut docui, studiosus ac laboriosus, nihilominus tamen dictitabat parum se ac pauculis horis studere. Tantopere libris evolvendis ac componendis intentus, nihilo segnius rei familiaris curam agebat: quam non servare solum parcimonia, verumetiam omni bono modo augere conabatur. Libros suos non libenter amicis commodabat, præsertim indoctis, quibus nulli usui futuros sciebat, cum his ipse carere non posset. Plagiarios, quales inter eruditos sunt plurimi, plurimum oderat: & si qui observationes suas fraude aliqua, aut se inconsulto nec permittente, sibi vindicavissent, librisque suis inseruissent, plane

irascebatur, & querebatur palam. Quinetiam si vel leve aliquid ad literas pertinens cuiquam dixisset; in voluminibus editis aut rem totam supprimi atque præteriri, aut gratam sui mentionem fieri volebat, & se inhonoratum transmitti, ac honore qualiscumque observationis fraudari indignabatur. Suum quidem esse, quod sibi aliquando visum esset ac venisset in mentem; res autem suas ubicumque aut à quocumque interceptæ essent, jure ab se repeti posse arbitrabatur. In quo sane accidit aliquando, ut amicos & quosvis alios eruditos scriptores falso ac sine causa suspectos habeamus, accusemusque plagii. Quis enim quantumvis doctus negare ausit, id quod observavit, aut à nemine antea observatum fuisse, aut ab aliquo alio sibi incognito eodem tempore observari potuisse? Ita de sui similibus judicare, est hominis aut nimium ingenio suo confidentis, aut nimium diffidentis alieno. Parcus erat sermonis, parcus & laudum: & nisi si quid amicitiæ dabat, (quod rarum erat) pauca ætatis suæ probabat scripta, pauca laudabat: quod non multa laude digna aut multi æstimanda edi videret; laudari autem ac magni fieri nefas duceret, quæ laudem & gloriam minime merebantur. Cum de alienis operibus tam libere judicium ferret, ipse in libris suis aliqua reprehendi haud æquo animo patiebatur: non tam quod quemquam contemneret, ut ingenio inferiorem atque doctrina, aut se unum ceteris omnibus anteferret; quam quod intolerabile judicaret, indoctos de rebus sibi ignotis audacter & impudenter ferre sententiam, & palam ea improbare ac maligne damnare, quæ non intelligerent. In re seria, in lusu etiam (nam juvenis non raro nec male aut infeliciter lusit) siqua esset orta contentio, omnes sibi, nemini ipse cedere volebat: volebat vincere, vinci nolebat, quæ pervicacia paullatim provecta ætate deferbuit. Nimirum, ut ait Tullius in libro de officiis, *in elatione & magnitudine animi facillime pertinacia & nimia cupiditas principatus innascitur.* Quum prospera valetudine utebatur, fratres & propinquos suos, si forte ægrotarent, morbis obnoxios, infirmos, lecto gaudentes appellabat, ac sui dissimiles esse dicebat. At si ipse in morbum incidisset, clauso undique cubiculo nec lumen, nec amicos, ac ne proximos quidem admittebat, sed in solitudine & silentio permanebat, ac modo dolores suos ejulatu ac clamoribus, modo febrim crebro atque sublimi anhelitu testabatur, ita dolorem levari, febrilem ardorem minui ratus. Postquam autem convaluerat, velut præteritorum oblitus, leve ac contemnendum fuisse quidquid tulisset, aiebat: vix ac ne vix quidem ægrotavisse videri volebat: molestus ei erat, qui mentionem morbi faciebat; gratissimus contra, qui de prospera ejus ac juvenili valetudine, de viribus mirabundus loquebatur. Natus annis septuaginta, nec sibi ipse videbatur senex, nec aliis videri volebat, qui mala & incommoda senectutis nulla sentiret. In literis quas ad eum miserat Gronovius Gronovii filius, longam & felicem senectutem ei precatus erat. Senectutis nomine offensus est Valesius, epistolamque ceu à juvene juveniliter & inepte scriptam projecit, tamquam sibi dedecus aliquod falso exprobraretur. Id mihi post, sed ridens referebat: ita ut appareret ipsum in se postea descendisse, & annorum suorum magis quam firmæ valetudinis & virium habita ratione, dictum Gronovii probavisse. Adjiciebat insuper, ante acceptas hasce à Gronovio literas, se de senectute sua numquam cogitavisse.

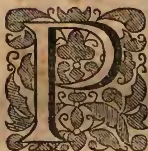
Hæc

Hæc sunt quæ de Henrico Valesio fratre meo scribenda duxi: non ut libello meo quidquam gloriæ ejus adderem, quem abunde sua scripta commendant; sed ut in ipso reperiant eruditi atque studiosi, quod imitentur.

At tu, mi frater, (extremum te alloquor,) siqua etiamnum tibi supereſt memoria rerum humanarum; siqua te adhuc tangit cura operum & scriptorum tuorum; hoc à me habe supremum munus: hoc elogio, qualecumque & quantulumcumque eſt, hoc honorifico teſtimonio contentus eſto. Hoc à me accipe, quod forſitan ne exſpectaveras quidem, religiosum fraterni amoris monumentum. Tu me ut naſcendo, sic & moriendo præceſſiſti: nunc exſpecta, ſimul ac Deus juſſerit, ſecuturum; ut qua in terris potiri non poſſum, felicitate fruar tecum in cœlo.

Hoc à me, Valesi, supremum munus habeto:
Quo bene te meritum frater honoro libens.
Accipe sinceri monumentum & pignus amoris:
Quod tibi me præter nemo daturus erat.
Regibus exstruxere alii sua Mausolea:
Clarius eſt, mea nunc quod tibi dextra facit.
Marmora Pyramidum consumsit tempus: in illum
Quem statuo tumulum nil sibi juris habet.

DE VITA
JACOBI USSERII
Archiepiscopi Armachani
E V. V.
NICOLAI BERNARDI,
Aliorumque scriptis Collectanea.

PLurimum certe interest Ecclesiæ Dei, cum ad præconium virtutis tum ad exemplar morum, ut, qui pietate conspicui, doctrina illustres, rebusque gestis insignes suis aliquando temporibus extiterunt, horum nomen & vivendi ratio ad seros usque nepotes transferantur. Quocirca operæ pretium me facturum esse arbitrabar, si Jacobi Usserii, Reverendissimi illius Archiepiscopi Armachani, totiusque Hiberniæ Primatis vitam literis consignarem; & quidem quantumvis ab aliis viris doctissimis integerrimisque hoc idem jam antea factum esse non ignorarem: non quod eorum fidei aut diligentiæ quicquam ego detractum velim, aut quæ ab illis jam scripta sunt, hæc eadem à me aut copiosius aut luculentius exponi posse putem: verum ut magnum illud instar pietatis & literarum, cujus nomen & fama apud exteros omnes, quam late patet orbis literarius, dum viveret adhuc increbuerat, ne nostrorum solum hominum conscientia & memoria contineretur. Enimvero indignum mihi videbatur, qui tot linguarum peritiam complexus est, ejus historiam intra unius sermonis Anglicani cancellos coerceri. Neque sane ullus dubito quin Ecclesiæ Christi universæ gratum imprimis futurum sit, viri summi, ac de se optime meriti effigiem contueri, hærere in vultu, vitam contemplari, ac præsenti, quoad ejus fieri potest, cogitatione complecti. Quod quidem ego ut aliqua saltem ex parte præstare possim, quoniam mihi non contigerit tanti viri tam eximiæ virtutis testem αὐτόπτην admoveri, in eam mihi curam maxime incumbendum esse sentio ut ejusmodi huc afferam quæ viri docti, summæque fidei, longaque Reverendissimi viri consuetudine usi aut viderunt ipsi, aut hauserunt ab ipsius narrantis ore, aut ab aliis denique fide dignis acceperunt & in scripta sua contulerunt.

Inter quos quidem facile primas tenet vir imprimis doctus & reverendus *Nicolaus Bernardus* S. T. P. & Ecclesiæ Dredensis in Hibernia Decanus; qui quum

quum Reverendiſſimo viro à Sacris fuerit, ac triginta deinceps annorum conſuetudine probe cognitus & perſpectus, multa ſubinde illum audivit de vitæ ſuæ anteactæ ratione differentem. Hujus ergo præcipue veſtigia premens ac temporis filum legens aliorum ſpicilegia ſuis quæque locis intertexam, quæ incerti ſunt temporis cum aliis nonnullis ad calcem rejiciens.

Jacobus Uſſerius editus in lucem eſt Dublinii (quæ Hiberniæ urbs eſt principalis) anno poſt natam ſalutem octogeſimo ſupra quingenteſimum, pridie nonarum, ſive triduo poſt Calendas Januarii, quaſi ſtrenæ loco in orbem miſſus; magnum certe quidem futurus, cum Patriæ ſuæ decus, tum Eccleſiæ Dei beneficium.

Ex utroque parente familia ortus eſt haud ignobili; ſiquidem pater ei fuit *Arnoldus Uſſerius* V. C. qui ſolerti ingenio præditus, ac legum ſtudiis educatus, in Cancellariæ curia munus obiit non obſcurum. Patruum autem habuit *Henricum Uſſerium*, virum doctum & prudentem Cantabrigiæ quidem in Anglia bonarum literarum ſtudiis inſtitutum, ad Archiepiſcopatum Armachanum deinceps provectum; qui dum adhuc Dublinii eſſet Archidiaconus legationes in Angliam ad Elizabetham Reginam obivit duas; alteram ut Eccleſiam Sancti Patricii (quæ eſt Dublinii Cathedralis) è Sacrilegii faucibus, adeoque ab interitu vindicaret: alteram quo Collegii & Academiæ Dublinenſis fundationem ab Regina impetraret, quibus utriſque ſucceſſus non defuit luculentus. Ita ſcilicet providentia divina procurante, ut *Uſſerio* noſtro (cui ſolicite viſa eſt invigilare) nec deeſſet Academia patria, quæ inſtitueret juvenem, nec Eccleſia, quæ ornaret virum. Mater huic erat *Margareta* V. C. *Jacobi Staniburſtii* filia; qui, quum eſſet civitati Dublinii à memoria, & è Cancellariæ (ut vocantur) Magiſtris unus, ita prudentia, integritate, ac rerum uſu inclaruit, ut in ſupremo totius Hiberniæ Senatu ſecundi ordinis ſenatores oratorem illum, atque adeo moderatorem ſuum collatis ſuffragiis ſemel, iterum, ac tertia demum vice, multis annis interjectis, perquam honorifice renunciarint. Hujus filius erat *Richardus Staniburſtius*, Uſſerii noſtri avunculus, vir ſane haud vulgariter doctus (uti è ſcriptis ejus poeticis, hiſtoricis, Philoſophicis conſiare poteſt à Camdeno, Campiano, & Ferrario laudatis) cui cum nepote hoc ſuo epiſtolare commercium aliquandiu interceſſit.

Quid autem attinet huc afferre amitas *Uſſerii* duas, cæcas illas quidem ab incunabulis, at in ſcripturis Sacris ſupra fidem perſpicaces; niſi ut intelligamus eas primum literarum uſum huic nepoti ſuo indicaſſe, & quas ipſæ nunquam conſpexerant ille ut videret ac legeret effeciſſe. Fratrem denique habuit *Ambroſium Uſſerium*, vitæ quidem brevioris, at præſtantis ingenii juvenem, & Hebrææ linguæ peritiſſimum; uti ſatis arguit V. T. ad Jobum uſque ab illo Anglice redditum ex Hebræo. Cujus exemplar ipſius manu deſcriptum etiamnum extare dicitur, quod quo minus abſolveret in cauſa fuit novæ illius verſionis Anglicanæ publicatio, quæ Jacobi Regis auſpiciis eſt adornata.

Hactenus *Uſſerii* noſtri genus vidimus. Et quamvis lubricum admodum ac incertum ſit à Majoribus ductum argumentum virtutis, plus tamen gratiæ ac autoritatis habere ſolet, quæ in ſobole conſpicitur, avita, hæreditaria, & quaſi à Majoribus traducta virtus. Verum ad ipſum aliquando veniamus, Qui octo jam tum annorum puer præceptoribus traditus eſt viris eximiis & ap-

primc

prime doctis *Jacoborum* pari; *Fullertono* nempe & *Hamiltono*, qui è Scotia sua Dublinium missi *Jacobi Regis* sui consilia & negotia sub hujusmodi professionis larva dissimulabant. A quo & magnis honoribus auctos, & rebus magnis in Republica gerendis postmodum admotos legimus. Præclare interim, & non sine singulari Dei providentia comparatum est, ut in Hibernia, tunc temporis ab ejusmodi viris satis inopi, opportune existerent, qui Usserii mores ac studia formarent, idonei artifices, in quo sane solebat ipse divinæ providentiæ manum sæpius agnoscere & exosculari. Horum opera jacta sunt illa literaturæ fundamenta quibus postea superstructum est tam magnificum totique orbi stupendum ædificium; quod quo splendidius esset ac utilius, voluit Deus ut una cum eruditione co-æva pietas adolesceret. Siquidem decimum ætatis annum vix attigerat cum Deus illi serium religionis sensum indidit, dum audiret quendam de verbis Sancti Pauli ad Romanos, initio capitis duodecimi concionantem. Quin & hæserunt animo quædam è Perkinsii concionantis ore calamo excepta, illique lecta, de die dominico sanctificando. O præclaram illam vivendi methodum, qua quis à teneris unguiculis pietate imbutus & obsequio Dei ita addictus est, ut constanti proposito ac pertinaci studio gloriæ Dei promovendæ omnia vitæ suæ munia deinceps administret.

At sensit Diabolus quam regno suo periculosa forent tam festinæ pietatis primordia, ac metuens quorsum tandem evaderent minæ illæ, ni tempestive reprimerentur, terroribus illum suis die noctuque exagitabat, ut eum à pietatis studio ac officiis deturbaret: verum adfuit Deus invocanti servulo, & à satanæ illum terroribus liberavit. Ista consilia cum videret satanas parum è sententia & voto suo successisse, aliam sibi rationem ineundam esse statuebat. Chartarum pictarum lusu à pietatis & literarum studiis avocare illum satagebat; ut, quem non vi à proposito dimovere poterat, eum saltem dulci voluptatis esca illectum irretiret. Verum ut primum sensit *Usserius* quantis præstigiis ludendi amor illius animum occuparat, diaboli versutia subolfacta, ab eo ludendi genere de cætero penitus abstinuit.

Exacto jam tyrocinii sui quinquennio, in quo Grammaticæ, Rhetoricæ & Poeticæ (quam amabat unice) Chronologiæ insuper studium adjunxerat, annos jam natus tredecim subduxit manum ferulæ, ac in Collegium Dublinense, (fælici omine) primus omnium scholaris inscriptus est, & *Jacobi Hamiltoni*, supra laudati, fidei ac tutelæ concreditus; qui è ludi literarii hypodidascalo nunc in Collegii socium est adoptatus. Quem sæpius audivi (inquit Bernardus) stupendum Usserii cum ingenii acumen, tum in studiis profectum, non sine admiratione multa, commemorantem.

Biennium inde effluxit, in quo non solum Artibus liberalibus adjunxit animum, verum & Græcæ Linguæ ac Hebrææ peritiam adeptus est, Chronologiam vero ita excoluit, ut conficeret S. Scripturæ Chronicon, quod usque ad Regum libros pertinebat, Annalium idem postea suorum non contemnendum rudimentum. Crevit interim ejus ex parallelo pietas; accidit enim ut dum se ad sacræ Synaxeos participationem accommodaret, hoc inter alia profusis defleret lacrymis, quod studiorum tempora recursura, quam diem dominicum ardentiore desiderio expectaret. Neque parum angebant pium animum de paterno Dei in se amore scrupulus, quod nondum ejus castigantem manum fuisset

expertus

expertus, de quo certe in ætate provectiore non habebat quod quereretur.

Nondum in Artibus evaserat Baccalaureus cum jam percurrerat Stapiltoni *Fortalitium fidei*; ubi cum vidisset immanem hominis confidentiam Ecclesiæ nostræ doctrinam novitatis insimulantem, suam autem antiquitate venditantem, commotus animo continuo secum statuebat (Deo vitæ usuram concedente) omnia veterum Patrum monumenta evolvere, ac penitius excutere, quo tantæ confidentiæ quid subesset veri exploraret. Quod quidem ille pensum annorum octodecim curriculo, intra vicesimum nempe ac tricesimum octavum ætatis suæ annum, postmodum absolvit. Cujus tam singularis industriæ ac diligentiæ fructum non parvum hodie capit Ecclesia Dei, uberiorem certe percepturа eum Bibliotheca ejus Theologica & veterum Scriptorum Ecclesiasticorum criticum, quos ardentibus votis exoptamus, obstetriciis doctorum manibus in lucem publicam proferentur.

Baccalaureatum adeptus adeo diligenter Artium studiis insudabat, ut coram Essexiæ comite, eodemque Prorege Hiberniæ, ac Dublinensis Academiæ Cancellario, in Philosophia publice cum summa sua laude disputaret. Verum inter ea studia non continuit se, sed multos veterum Patrum libros, quin & polemica Pontificiorum simul & nostrorum scripta interim percurrebat, atque ita quidem ut cum sacerdotum Romanensium primipilis disputationem deinceps nunquam detrectaret. Imo cum Henrico Simondio Jesuita, poscente sibi dari adversarios in castro Dublinensi de arce causæ suæ (scil. Antichristo) sæpius ita conflixit, imberbis juvenis cum veterano milite, ut & provocationis eum suæ peniteret, & satis antagonistarum in uno hoc octodenario tyrone experiretur. Ipsum audite Jesuitam in præfatione libri sui quem de Britannomachia ministrorum placuit inscribere. *Prodiit quidem semel, (inquit) octodenarius præcocis sapientiæ juvenis, de abstrusissimis rebus Theologicis, cum adhuc Philosophica studia non esset emensus, nec ephebis egressus, disputandi avidus*, &c. Quem postea cum adoleverat *Acatholicorum doctissimum* idem ille pronunciabat, amplum sane & insolitum ex id genus adversarii ore testimonium.

Sed dum *Usserius* noster adeo avide instaret Theologiæ studiis, ecce remora, quæ tam festinantem ejus cursum sufflaminaret. Siquidem illud tempus jam supervenerat quo Pater illum voluit ad juris Anglicani studium, uti olim constituerat, applicare, qua in re, vincente animum reluctantem pietate, morem parenti gerere paratus erat, nisi Patris mors intervenisset ac debitum Theologiæ ingenium tam ardenti suo desiderio restituisset. Veruntamen nova illi exinde difficultas & solicitudo exorta est; ne scilicet ampla illa quæ Pater reliquerat latifundia curis illum & spinosis controversiis, literarum studiis quam maxime inimicis, implicarent, has ille quo facilius devitaret, exuebat se patrimonio suo; illudque fratribus ac sororibus suis herciscundum permisit, seipsum interim Dei providentiæ resignans, cujus ministerio se jam devoverat. Verum ne vel temere vel ex animi imbecillitate potius quam prudenti ac deliberato consilio cessisse forte putaretur, patrimonii sui statum ipse prius accurate descripsit, tum vero quibus illud applicari voluit usibus, prudenter quidem, indicabat. Hac ille ratione ex impedimentis illis veluti extricatus, acriore jam animo urgebat institutum suum; atque annum ætatis vicesimum assecutus, magister Artium

renun-

renunciatus, ac disputatione Philosophica in publicis Comitiis defunctus est.

Non ita multo post electus est Collegii Catechista; quod ille munus adeo diligenter administravit, ut magnam totius Theologiæ partem tractaret & absolveret; atque hoc quidem didactice, ac intra Collegii sacellum peragebatur, postmodum vero idem delectus est, qui in publico urbis templo ea religionis capita pro concione tractaret, de quibus inter nos & Pontificios intercesserat controversia, eo nempe consilio, ut firmaret nostrorum animos in fide ac professione veritatis, illos autem ab errore, si fieri posset, revocaret. In illo opere postquam aliquandiu feliciter, & cum summa omnium utilitate processerat (quantum scilicet experimento sui videbatur illi sufficere posse) non ulterius sibi in eo stadio pergendum esse statuebat, donec sacris ordinibus esset initiatus, quod brevi postea (anno scilicet 1601.) effectum est, patruo ipsius *Henrico Usserio* Archiepiscopo Armachano ordinante, licet nondum justam ætatem consecutum neque enim æquum, aut è re Ecclesiæ videbatur; ut qui doctrina, prudentia, ac pietate annos præverterat, cunctantis ætatis legibus obstringeretur. Neque eum à sacerdotali munere suscipiendo deterrere potuit præsens periculum, quod verbi præcipue ministris tunc temporis imminebat; si nempe Hispanorum arma, quæ de summa rerum Hibernicarum, ac Potestantium jugulis decernebant, ex votis suis successissent. Quin eo potius capessendum sibi esse illud munus existimabat, quoniam, si strage illa, quam designarant papistæ, involveretur; propius ad martyrium hac ratione accessurum se arbitrabatur. Verum percusso eo prælio Kinsalensi, fusisque Hispanorum copiis, spe itidem sua sanguinolenta ista papistæ exciderunt; quapropter dissimulatis odiis, ac meditatam stragem in tempus opportunum differentes, cœperunt exinde tractari posse, statuto regni morem gerere, sacra Protestantium frequentare, & spes haud exigua gliscebat fore ut in veritatis castra transirent eorum plurimi, & in puræ religionis professione cum nostris aliquando coalescerent. Verum, legis illius vi & efficacia de subito per suspensionem sublata, & rescissa, omnia deinceps in pejus ruere, ac retro sublapsa referri; tum Papismus, veluti repetito ad saltum spatio, & quasi diluvio quodam, omnes ripas superante, totam illam Gentem inundabat. Quo sane facto adeo graviter commotus est *Usserius* noster, ut publice coram Optimatibus concione habita illud Prophetæ Ezekielis quarto sexto ad rem Hibernicam accommodaret, atque inde sibi eliceret Patriæ suæ ruinam post quadraginta annos imminere. Quod quidem ejus seu pronunciatum, seu vaticinium, utinam eventus rerum non ita nimium comprobasset; certe quod eo tempore illi præsagiebat animus adeo solicite ac intente deinceps expectabat, ut quo magis tempus illud propinquaret, eo majorem indies haberet de re futura confidentiam; prout ipse per annos plus sedecim testari possum (inquit Bernardus) ut qui sæpius illum (nec sine summa admiratione mea) audiverim expectationem hanc suam profitentem.

Illa autem quam modo memoravimus Papistarum instructio occasionem illi præbuit totum doctrinæ corpus in illum Catechismum reducendi, qui nuper sub ejus nomine aliquoties excusus est, quanquam ipse pro suo opere non agnovit eo quod cinnus tantum esset è Cartwrighto, Crookio, aliisque Theologis Anglicanis verbatim excerptus & consarcinatus, isque dimidia jam parte mancus,

cus, nec ipsius sententiæ ubique concors, uti ipse literis ad Downhamum scriptis aperte testatus est.

Paulo post victoriam illam Kinsalensem, qui in exercitu nostro cum imperio erant, spectabiles viri, quo palam fieret quanta esset inter arma & artes necessitudo, quamque in promptu esset viris de patria sua optime meritis de republica etiam literaria bene mereri, mille octingentas libras Bibliothecæ publicæ Collegii Dublinensis instruendæ magnifice contulerunt. Libros igitur coemendi provinciæ Usserio nostro cum Challonero communis est delegata; Qui eo consilio continuo in Angliam trajecit; ubi Thomam Bodleium militem reperit idem prorsus volventem saxum in gratiam Bibliothecæ suæ Oxoniensis. Quamobrem in fœdus coeuntes in negotio non absimili mutuas operas quam amicissime præbuerunt. Ex illo tempore factum est ut Usserius quovis triennio Angliam inviseret; ubi mensem unum Cantabrigiæ, alterum Oxoniis, utriusque Academiæ libris, manuscriptis imprimis, excutiendis insumebat; in quibus, iis qui in Collegio Corporis Christi Cantabrigiæ asservantur, facile primas tribuebat. Tertium vero mensem Londino assignavit, ut Bibliothecam Cottonianam scrutaretur, & doctorum quorundam virorum consuetudine uteretur.

Primus illum dignitate Ecclesiastica ornavit Loftusius Archiepiscopus Armachanus, Sancti nempe Patricii Dublinii Cancellariatu, quo honore jam tum indutum Wilhelmus Camdenus eum commemorat quam honorifice.

Anno hujus seculi septimo gradum suscepit Baccalaurei in S. Theologia, & modico spatio interjecto Theologiæ Professor publicus Dublinii electus est, quo ille munere dum per annos tredecim, aut eo amplius exequeretur, magnam controversiarum Bellarmini partem ad examen revocabat; quarum prælectionum volumina tria, ipsius descripta manu, se vidisse refert ac perlegisse Bernardus, quæ si quis in lucem publicam edenda procuraverit, rem procul-dubio facturus est non minus Ecclesiæ Dei gratam & proficuam, quam Usserio debitam, & Academiæ illi honorificam. Biennium inde effluxerat, cum de fundis quibusdam Ecclesiasticis controversia quædam exorta est; qua de re librum scripsit Usserius eruditum, eoque magis liberum à studii partium suspicione, quod nulla ei exinde messis succrescere posse videretur. Cujus quidem scripti res præcipuas Glossario suo inseruit Henricus Spelmannus Eques, ac doctissimus idem antiquarius, easque autori fert acceptas.

Post exiguum inde temporis intervallum natos jam annos præter-propter triginta Collegii Dublinensis Præpositus unanimi sociorum consensu eligebatur, quod ille munus, utut satis in se honorificum, &, si emolumentum spectes, non contemnendum; cum tamen facile præviderct quanta sibi studiorum impedimenta exinde essent enascitura, continuo detrectabat, quo expeditior foret ad institutum sibi cursum peragendum. Tantilla res pecunia videbatur animo ad sublimiora aspiranti! Altero biennio hinc elapso Doctoris laurea ab Hamptone Archiepiscopo mactus est; cujus dum esset candidatus de 70 hebdomadis Danielis, ac de millennio Apocalyptico doctissime prælegebat.

Anno proximo librum illum in lucem edidit, quem *De Ecclesiarum Christianarum successione & statu* indigitavit. Anno vero seculi hujus decimo quinto prodierunt Articuli illi Ecclesiæ Hibernicæ, quos publicus Episcoporum totiusque

cleri conventus, quæ Convocatio dicitur, tamquam religionis ac doctrinæ quam profitebantur summulam, extare voluit, in quibus quidem describendis digerendisque Synodus Usserii operam adhibebat.

Verum non potuit diutius tanta viri virtus invidia & detractione carere, quæ, velut umbra quædam maligna, solent eminentiorem virtutem comitari. Non defuerunt ergo qui illum apud Jacobum Regem veluti Puritanum calumniabantur quasi Episcoporum regimini iniquiorem; quod nonnulli amabant ea voce significare; quamvis apud profanam plebem nihil solennius quam eam fabam cudere in omnes serio & sine fuco pios; verum ad Regis prudentissimi colloquium admissus Usserius ita à se accusationem istam depulit, ut & se, & pietatem suam deinde haberet apud Regem probatissimum, quod quidem suum de illo judicium quo Rex omnibus testaretur, sponte sua, & ex mero (quod dicitur) motu illum Midensi Episcopatu jam tum vacante condecoravit. Ita nempe bonus & sapientissimus Deus adversariorum malitia & petulantia ad servorum suorum prosperitatem sæpe abutitur.

Electus jam Episcopus, postquam ad Parlamenti Anglicani inferioris ordinis senatores concionem habuerat eruditam, (quæ postea typis tradita est ex illorum mandato) ac in Hiberniam erat reversus ab Hamptono Primate, duobus Episcopis Suffraganeis, pro more & præscripto illius Ecclesiæ, assistentibus, Episcopus Midensis consecratus est. Neque porro destitit à vetere sua concionandi diligentia, verum quo arctius se ad eam obstringeret Episcopali suo sigillo inscribi voluit illud Pauli effatum, *Væ mihi si non Evangelizavero*; ut vere de illo dici possit quod de Augustino in ejus vita Posidonius. *Atque Episcopatu suscepto, multo instantius ac ferventius majore autoritate, non in una tantum regione, sed ubicunque rogatus, verbum salutis æternæ alacriter & suaviter, pullulante atque crescente Domini Ecclesia, prædicabat.* Quocirca cum multos haberet in Diœcesi sua pontificios, primo certè colloquiis privatis cum eis egit, quibus profecto tantum effectum est ut concionantem illum audire deinceps non recusarent, modo ne in templo tamen quod ipsum iis condonandum putavit, ac proinde in foro juridiciali concionem habuit; qua sane nonnullorum animos ita flectebat, ut nunquam in posterum à sacrificulis suis ullibi eum concionantem audire permitterentur; nihilominus postea multos, qua concione, qua colloquio, ad agnitionem perduxit Evangelicæ veritatis.

Circa idem tempus cum in Papistas nonnullos sententia in camera stellata ferenda esset, quod juramentum de suprematu Regis agnoscendo recusarent, ei partes datæ sunt eos prius instruendi, ac de juramento illo commonefaciendi quod ansam præbuit eruditæ illi quam de ea re habuit orationi, quæ in operibus ejus Anglicanis hodie conspicitur. Ecclesiæ adhuc Midensis Episcopus Malonei Jesuitæ provocationi scripto respondit, quod dum edendi causa in Anglia commoraretur de Ecclesiæ Christi universalitate coram Jacobo Rege eruditam habuit concionem, quæ etiam publici juris facta est. Sed ecce dum vindicandæ veritati sedulo incumberet ad Armachanam sedem, Hamptono demortuo, evectus est, centesimus à Patricio illius Cathedræ Episcopus, qui Augustini coævus, primus ibidem sedisse perhibetur; & eandem ibi doctrinam quam nos hodie profitemur prædicasse, prout Usserius alicubi de verisimili saltem commonstravit.

Summum

Summum jam Ecclesiastici honoris apicem, in eo quidem regno, consecutus de solita tamen sua in concionando diligentia nihil quicquam remittebat. Ita summus honos, qui nonnullorum animos corrumpere solet, & vel elevare superbia, vel otio discingere, huic certe quidem & humilitatem auxit & acuit industriam, verum dum supra quam quod vires ferrent concionando incumberet, accidit ut febri quartana correptus per novem menses detineretur, qua tamen (favente Deo) fœliciter tandem defunctus est.

Vix à morbo illo convaluerat cum Mordantius Baro (qui idem postea Petropolitanus comes) Fide ac professione pontificius uxorem suam ad easdem partes traducendi cupidus, id non alia ratione commodius aut certius fieri posse putabat, quam si duos doctos & primarios viros, alterum ex altera parte, audiret disputantes, quo circa causæ suæ pugilem delegit Beaumontium Jesuitam, cui verum nomen suberat Rookwoodus, utpote illius Rookwoodi frater qui ob conspirationem sulfuream capite pœnas dedit. Hunc contra antagonistam elegit pia Domina Primatem hunc nostrum, qui reformatæ fidei partes disputando tueretur. Is, quamvis esset haud satis adhuc confirmatæ valetudinis, aut tanto itineri viribus idoneis, pro eo tamen quo semper fuerat veritatis propugnandæ & animas lucrifaciendi studio, rogatus id munus non detrectabat. Locus disputationi assignatus erant ipsius Baronis ædes, quæ hodie Draitoniæ conspiciuntur in agro Northamptoniensi, eo certe huic negotio magis accommodæ, quod Bibliothecam continerent veterum Patrum scriptis instructissimam, quæ ibi in promptu erant, si ad ea forte (quod fere fit) inter disputandum fieret provocatio. Disputationi capita proponebantur *De transubstantione*; *De Sanctorum invocatione*, *De imaginibus*, atque de *perpetua Ecclesiæ visibilitate*; Postquam triduum fuisset disputationi datum (singulis nempe diebus horæ quinque) in quibus Reverendissimus Primas respondentis partes sustinuerat, die quarto Jesuitæ idem munus ex optione propria incumbebat; qui ad horam condictam non comparuit, verum scriptis ad Baronem literis se excusavit, quòd omnia quæ excogitarat argumenta è memoria prorsus excidissent, nec revocanda; cujus infortunii causam in justum Dei judicium rejiciebat, quod sponte sua, absque licentia superiorum, cum viro tantæ eminentiæ ac eruditionis ausus fuisset in arenam descendere; quæ tam turpis ejus tergiversatio tantum sane valuit apud Baronis animum, ut postquam sermones cum Primate ulterius conseruerat, Pontificiorum partibus nuncium remitteret, & in Evangelicæ veritatis professione ad finem usque vitæ perseveraret. Atque hæc quidem accepi (inquit Bernardus) ab oculato & aurito teste, quibus & fidem aliquam afferre possit illa Chaloneri, sacerdotis secularis, exprobratio, qua in libro contra Beaumontium edito, eum ut caveat porro monet ab ædibus illis Draitonianis, ne forte in Usserium alium incidat, qui illum denuo in fugam agat, non sine sui ipsius & professionis suæ ignominia. Quæ omnia si quis diligenter animo secum perpenderit, non mirabitur quod Pia Domina tam insigni pietate ac reverentia Reverendissimum hunc Primatem, quoad viveret, prosequeretur. Qui in Hiberniam reversus incredibili omnium gaudio exceptus est; ac in autumno ejusdem anni, (qui erat 1626.) cum in publico Gentis illius confluxu id à Falklandio ageretur (summus is erat sub Jacobo Rege Hiberniæ moderator) ut si modo milites alerent suis sumptibus Pontificii,

religionis suæ publice exercendæ ampliorem facultatem consequerentur; Reverendissimus Primas facile perspiciens ea res quam fatalis Hiberniæ futura esset, omnes ditionis suæ Episcopos convocavit, qui ejusmodi indulgentiæ impietatem, subscriptis nominibus, unanimi consensu in hanc fere sententiam testati sunt. Quod quum Papistarum religio superstitiosa esset ac idololatrica, fides erronea ac hæretica, Ecclesia utriusque respectu Apostatica, liberum iis religionis suæ exercitium liberamque fidei suæ ac doctrinæ professionem indulgere grave peccatum foret; tum quod hac ratione omnium Papismi superstitionum, idololatriarum, hæresium, ac uno verbo abominationum ejus omnium, quin & perditionis omnium, quotquot in illius apostasiæ diluvio perirent, culpa & reatu nos (aiunt) involveret, tum vero etiam quoniam hoc facere pecuniæ gratia nil aliud foret quam religionem vænum exponere, imo & animas pretio prodere quas salvator noster Jesus Christus precioso suo sanguine redimere non dubitavit. Deum propterea veritatis comprecantes, ut vellet omnes, qui cum imperio erant, zelo Dei gloriæ & veræ religionis propagandæ studio imbuere & contra Papismum, Superstitionem, ac Idololatriam omnem fortes eos reddere, zelo affectos, & animo quam maxime obfirmatos. Episcopi duodecim omnino erant qui huic protestationi subscripserunt; quam Downhamus Derriensis Episcopus, cum postea coram Falklandio & concilio prædicaret, media concione publice recitavit; quin & Reverendissimus Primas eandem proximo die Dominico coram eisdem inter concionandum comprobavit; una innuens quam gravis ira Dei ob talem animorum propensionem ei genti impenderet. Unde tandem effectum est ut ad alia consilia deflecterent, nec ita multo post Falklandius in Angliam rediturus, dimissis primum cæteris, qui illum honoris causa fuissent ad littus comitati, tandem in genua procidens ac Reverendissimi Primatis complexus genua benedictionem ejus humillime petiit & accepit.

Paulo antequam conveniret Hiberniæ Parlamentum Anno 1634. transmissæ sunt ex Anglia à Regia Majestate ad Dominum ejus vices gerentem & concilium literæ, ut sententiam ferrent judicialem, utrum sedi Archiepiscopali Dubliniensi, an vero Armachanæ, prioritas & præcedentia de jure deberetur; qua de re nuper exorta fuerat controversia. Armachanus pro summa sua modestia ac humilitate ægre tandem induci potuit ut in eam arenam descenderet, verum jussus causam dicere, id tanta cum eruditione fecit, tamque luculenta adduxit ex ultima antiquitate testimonia, ut secundum illum à judicibus causa data sit. Non absimiles postea literæ (clam Usserio) allatæ sunt, quæ Primatem priore ante Dominum Cancellarium loco habendum esse, decernebant. Qui sane honores ita ejus animum minime efferebant, ut oneris potius apud ipsum, & gravaminis loco haberentur. Postquam autem jam coierant senatores, Usserius concionem doctam & piam apud eos habuit: quin & simili concione post quinquennium inde aliud Parlamentum auspicatus est.

Anno vero 1640. ex Hibernia in Angliam, principum quorundam virorum hortatu, evocatus est, ut consiliis suis pacificis, si fieri potuisset, illorum temporum dissidia consopiret, ac animos hominum conciliaret; obtulit quidem ille tunc temporis suum de Episcopali regimine retinendo ac ad primitivum statum reducendo consilium: at ——*quem tum vates Cassandra movebat!*

verum

verum ita certe providentia divina effectum est, ut ille interim è patriæ suæ conflagratione ac sævissima laniena eriperetur, hanc ille cladem ante quadraginta annos circa hoc tempus eventuram denunciaverat, ac sæpius exinde labentibus annis præmonuerat (ut superius dictum est) & probe memini (inquit Bernardus) cum in Angliam proficiscenti valedicerem, quam solenniter monuerit de imminentibus jam tum ærumnis, & tristissima illa calamitate, quarum me dixit testem futurum esse priusquam denuo ad illius conspectum devenirem; brevi post tempore ille malorum Ilias miseræ illius Gentis viscera invasit, enimvero Jesuitarum & Sacrificulorum rabies in Protestantes eousque exarserat, ut plebem pontificiam in immanem sævitiam ac feritatem inflammarent, qualem haud scio an ulla unquam ætas post homines natos experta sit. Siquidem ad dictum diem Protestantium jugulis sicas suas intenderunt ac intra paucos menses ducenta hominum millia infanda strage, nulla vel sexus vel ætatis ratione habita, nihil quicquam tale vel somniantes interfecerunt, nec alia de causa quam quod religionem reformatam profiterentur.

Ex hoc patriæ suæ naufragio, & quasi πανολεθρίᾳ, Usserius quidem ipse vivus, ac sane nudus, emersit, non sine rerum omnium jactura & dispendio; neque quidquam habebat reliqui quod victum illi suppeditaret. Sola supererat libraria supellex, quam, undecunque locorum conquisitam, selectissimam habuit, & quantivis pretii. Hoc studiorum solatium erat & adminiculum, nec sine publico rei literariæ damno perire potuit; verum postquam quatuor jam menses in urbe Drogheda obsessa fuerat à rebellibus pontificiis, tam opimæ prædæ imminentibus ac inhiantibus, tandem Dei beneficio & misericordia effectum est, ut, urbe ipsa ab obsidione liberata, Bibliotheca una cum Bernardo, (cujus tutelæ fuerat à Primate commissa) è Jesuitarum & Sacrificulorum faucibus erepta fuerit & conservata, ac integre demum, una cum codicibus omnibus Manuscriptis, ad Cestriam in Anglia ejusdem anni æstate transmissa; non sine magno illius gaudio, & Ecclesiæ Dei emolumento.

In hisce tantis rei familiaris angustiis, & rebus suis tam alienis constitutus, concionatoris munus obeundo vitam aliquandiu tolerabat. Accidit autem circa id tempus ut Wentworthius Straffordiæ comes, tanquam Majestatis reus, in judicium capitis vocaretur, in quem sententiam ferre Rex serenissimus magnis de causis cum dubitaret, Reverendissimum hunc Primatem ac alios Episcopos nonnullos in consilium adhibuit. Exinde nonnullorum hominum seu temeritas sive malitia ansam arripuit Primatem calumniandi, acsi suasor Regi fuisset illius sententiæ ferendo cujus eum postea pœnitebat latæ; verum hujus calumniæ falsitas abunde satis arguitur ex Usserii narratione à Bernardo publicata, qua rem totam prout gesta est exposuit; tum vero præcipue ex omni exceptione majore ipsius Regis testimonio, qui cum Oxoniis falsum de Usserii morte rumorem accepisset, doloremque suum de tanto tum Ecclesiæ tum suo damno conceptum testaretur, cuidam pravum illud consilium memoriæ viri objectanti, falsitate ac indignitate rei commotus Primatis in eo negotio innocentiam, addito juramento, vindicavit, uti retulerunt viri summæ & notæ & fidei, qui tunc intererant auriti testes.

Biennio vero post ejus in Angliam adventum, scintillante jam tum civili bello, ac mox (uti videbatur) sævituro, impetrata prius à Parlamento venia,

studendi,

ſtudendi gratia Oxonium ſe contulit, florentiſſimæ ibidem Bibliothecæ uſurus beneficio. Quo cum poſt biennium alterum Rex adveniſſet, coram eo concionem habuit Reverendiſſimus Primas piam ſane ac eruditam, ab illo ſcripturæ loco Nehemiæ quarto undecimo auſpicatus, quem dum tractaret auditores monuit, quam periculoſa res foret, ac aleæ plena, Papiſtis fidem ullam adhibere, ut qui primam quamque opportunitatem arrepturi eſſent eodem plane modo nobiſcum agendi, quo jam nuper tractaverant in Hibernia Proteſtantes, quo ille dicto ut nonnullorum animos læſiſſe dicitur, ita ſuam ipſius animam liberaſſe.

Martio proxime inſequente Oxonio valedicens in Cambriam ſeceſſit, apud filiam, quam habebat unicam, aliquandiu commoraturus; quæ Timotheo Tyrello antea nupſerat, equeſtris dignitatis viro, ac tunc temporis Cardiffæ cum marito ſuo, (qui eam urbem ſub Rege Carolo præſidio tenebat) habitabat. Quem cum Rex alio ſecum abduxiſſet, Uſſerius, neque caſtra ſequi valens, nec locum habens in quo conſiſteret, à Selectiſſima Domina Stradlinga ad caſtellum ſuum quod Sancti Donati dicitur ad lapidem exinde duodecimum humaniſſime invitatus eſt. Verum dum itineri ſe accingeret, planitiem illam, qua eundum erat, ab armato milite de ſubito confluente occupatam eſſe intellexit, quocirca, conductis peritis viæ ducibus, occulto itinere præterlabi militem conatus eſt; neque ſic tamen evitare potuit, quo minus ipſe cum filia & Bibliotheca portatili (quam ſex ille ciſtis incluſam habebat ſelectiſſimam, ſtudiorum ac peregrinationis ſuæ dulcem comitem) in milites ſeu palantes ſive exploratores inciderent, qui continuo illum cum filia & modico ſuo famulitio equis detractos ad exercitum rapiebant, libros autem atque chartas, maximam partem ipſius manu exaratas, in centum manus momento temporis non ſine ludibrio quodam diſſeminabant. Ipſe interim, pro ea qua erat mirabili animi humilitate & patientia, ſtabat pedes, ac taciturnus, neque ullum commoti animi indicium aut verbo aut vultu ſpectantibus exhibebat. Suppuduit autem nonnullos melioris commatis viros tam rudis ac plane barbaræ viri tam ſancti tractationis; quocirca illum ad Johannis Auberii Equitis aurati ædes non longe diſtantes deduxerunt; à quo humaniſſime ea nocte acceptus eſt.

Proximo die cum omnes librorum & ſcriptorum damnum inæſtimabile juxta ac irreparabile impatienter ſatis deplorarent; Ipſe interim, quieſcite inquit, providentiæ divinæ manum exoſculemur, quæ quid nobis apportet nondum ſatis fortaſſe intelligimus: Ego autem hoc unum dico, quæcunque ego longo ſtudio & labore meo in uſum ac bonum publicum congeſſeram, iis omnibus nos rudem militem diſpoliaſſe, neque aliud quidquam habeo quod Chronologiam meam (jam quidem prope conſummatam) exſpectantibus deinceps poſſum reponere, niſi operis materiam ac apparatum omnem interiiſſe: Verum ecce θεὸς ἀπὸ μηχανῆς! Siquidem cura & induſtria Generoſorum illius regionis hominum, ac verbi Dei miniſtorum, tam irreparabili Eccleſiæ damno indolentium effectum eſt, ut intra trimeſtre ſpatium omnes illi libri chartæque hinc inde comportati ſint ac reſtituti; neque ullum deeſſe compertum eſt præter Ciceronis opera, & duos de Waldenſibus codices calamo deſcriptos, quantivis certe pretii, ac operi de eccleſiarum Chriſtianarum ſucceſſione & ſtatu perficiendo utiles ac neceſſarios: quos Romanenſium certe intererat non comparere.

Dum autem ageret Sancti Donati gravi morbo correptus eſt, qui medicis

Dyſuria

Dysuria videbatur. Hic illum quam severis torminibus exercebat, in quibus mediis patientissime se gessit, Deum laudans ac ejusdem voluntati se totum resignans; piis consiliis circumstantes hortatus resipiscentiam ne differrent, ac piam vitam ad extrema rejicerent. Sed huic morbo accesserat per nares fluxus sanguinis, qui durabat horas quadraginta continuas nulla quidem arte sistendus, adeo ut nulla spes vitæ superesset. Cum autem jaceret jam expiranti similis, sponte sua subsistente sanguine, aliquantisper mentis excessum passus est; quem astantes quidem mortem interpretati sunt. Verum respexit Deus languentem servum, eumque velut ex umbra mortis resuscitavit, qui sensim vires, & quasi è postliminio recipiens pergebat deinceps in tela ordita pertexenda.

Rebus autem Regiis ubique jam prostratis & conclamatis, cum nullus ei locus superesse videbatur, ubi tuto posset conquiescere; consilium cepit de partes aliquas transmarinas adeundo, ubi nec Pelopidarum. Verum cum transitum omnem sibi interclusum esse intelligeret eam cogitationem deposuit. Neq; multum inde temporis intercesserat cum Petriburgensis Comitissa, jam tum vidua, instanter eum ac humanissime invitavit, ut suarum ædium hospitio uteretur, præstans interim ac in se recipiens eum tutum apud se receptum ac conditionem ipso non indignam consecuturum. Cupiebat siquidem pia & grata fœmina acceptum olim beneficium officio aliquo suo in tam opportuno ac necessario ejus tempore compensare. Quocirca Usserius postquam super ea re aliquandiu deliberaverat, Rege imprimis annuente, oblatum beneficium in se admisit.

In eo recessu deflebat nefandum illud ac infame Regicidium, quod post aliquot menses patratum est; de quo nunquam potuit sine summo dolore meminisse. Non multum inde temporis elapsum est, cum publicis Hospicii Lincolniensis suffragiis invitatus concionatoris apud eos munus capessebat, quod quidem ille, summa auditorum benevolentia ac honore acceptus, cumplures annos exequebatur; donec tandem, viribus simul & oculis deficientibus, amici illum hortati sunt, ut quod reliquum erat spirituum Scriptis suis (quæ jamdudum à multis expectabantur) perficiendis reservaret. Quorum ille precibus auscultandum esse ratus munere illo concionatorio cessit. A quo tamen in posterum se vix abstinuit, siquidem de illo etiam per insomnia cogitabat (uti Bernardo dixit) ac de eo in privato aliquo sacello proxima æstate resumendo apud se statuerat, si mors consilia ejus non amputasset. Nullum interim tempus à studiis & laboribus suis vacuum effluere unquam passus est: Cumque nullum ei subsidium amplius afferre potuit specillorum usus, splendorem solis undecunque captans insequebatur, eoque modo hanc modo illam fenestram subintrante ad legendum scribendumque utebatur, verum aliud ei lumen paraverat cœlestis pater, cujus brevi post tempore particeps factus est.

Sex ante obitum septimanis (aut præterpropter) accidit ut concionantem audiret virum pium ac eruditum, qui illi tum temporis à sacris erat, fueratque per multos annos ejus in adversis comes & consiliorum particeps (quique nos omnes hic multum habet debendi reos) Huic Primas, cum de verbis Paulinis initio Capitis tertii ad Colossenses concionem (uti dicere occœperam) habuisset, "Me, inquit, imprimis spectat hæc tua concio, qui modò sum è mundo

"abiturus.

"abiturus. O, quam cupiam mihi cor in cœlis esse, animæ meæ rationes "nunc excutio, si omnia in vado atque tuto sint. Deinde cum intimos animi sui sensus eidem sermone aperuisset, ecquid inquit obsecro de me judicas? Cumque is nullum esse dubitandi locum respondisset, ah! (inquiebat) tu quidem pro charitate tua pronuncias, Deus autem scrutatur cor. Non absimile quid postea, in ultimo suo, à Londino decessu Bernardo valedicens, habuit, de seipso loquens tanquam de sanctorum minimo, nec sine lacrymarum utrobique profusione; circa idem tempus, uti antea sæpius, inquit Bernardus, ingentem animi sui sensum aperuit de impendente Ecclesiis reformatis à papistis sævissima persecutione.

Dies vicesimus supervenerat mensis Martii Anno 1655. cujus luce cum Chronologiæ suæ sacræ prope totam impendisset, ac deindæ fœminam quandam morti tum proximam consiliis suis & consolationibus communivisset, ipse dolore coxendicis correptus est, qui ischiadis post triginta quinque annos recursus aliquis videbatur; verum is, quicunque fuerit unguentorum usu est profligatus, adeo ut ipse eam noctem quieti daret, aurora autem subsequente de gravi lateris dolore conquestus est, qui cum nullis medicamentis cederet, viribus etiam flaccescentibus, continuo ille ad preces se recepit; & quidem quoties tormina se remitterent aliquantulum, subinde astantes monuit, ut dum adhuc valetudine fruerentur morti se paratos redderent, ut ea tandem superveniens, nec imparatos eos nec aliis rebus impeditos deprehenderet. Cujus ille adventum (compositis brevi rebus suis) lubens jam lætusque expectabat. Die autem procedente cum verbi Dei ministri, qui tunc ei adfuit, subsidium in precibus aliquandiu adhibuisset, de cætero privatis suis ac solitariis permitti voluit; adeoque circiter horam à meridie illius diei primam, dum à Deo peccatorum suorum remissionem enixe peteret, insolita vocis intentione hæc ultima ejus verba pronunciabat; tum *vero præcipue, Domine, condones mihi peccata mea omissionis*, itaque optionem suam est consecutus (quam ego sæpius (inquit Bernardus) illum ante audiveram conceptis verbis significantem) ut cum Perkinsio nostro misericordiam Dei ac veniam implorans expiraret.

Hunc in morem vir sanctissimus diem supremum clausit in ædibus nobilissimæ Petriburgensis Comitissæ, quæ Rigatiæ in agro Surriensi conspiciuntur, postquam præsentia sua annos jam amplius septuaginta quinque bearat orbem, Evangelium Christi per annos quinquaginta quinque prædicaverat, ac unum supra triginta annos Armachanam sedem exornaverat, justa vero exequiarum splendide satis in sacello Henrici septimi Westmonasterii peracta sunt; ubi mortales ejus exuviæ non procul à cineribus Jacobi Fullertoni, Præceptoris sui, repositæ sunt. Fuit ergo Hiberniæ decus, fuit Episcoporum gloria, fuit pietas, fuit Usserius. De quo pari jure meritoque dici possunt quæ Erasmus spatim de Augustino.

"Insignis erat Sanctissimi Præsulis mansuetudo, miranda quædam animi "lenitas. Linguam habebat ab omni petulantia & conviciis puram. Inge-"nii felicitas prorsus erat incomparabilis, sive spectes acumen, vel obscurissi-"ma facile penetrans, sive capacis memoriæ fidem, sive vim quandam mentis "indefatigabilem. Difficultatibus quæstionum alebatur. Amabat perfectam "pietatem; ad docendum semper erat paratus, non aliter quam avidus nego-

"tiator

"tiator ad lucrum. En aliud in hoc Epiſcopo miraculum! in tam multis, tam "eximiis virtutibus, quam nullum ſupercilium! O virum ad totius Eccleſiæ "publicam utilitatem natum, factum, datumque divinitus!

Et quidem, ſi vellem προσωπογραφεῖν, erat ei corporis forma juſta & recta, ſtatura modice procera, vultus ſerenus & amabilis, geſtus qualis omnium reverentiam invitaret, habitudo corporis firma ſatis & fida fuit, morborum inſultibus rariſſime obnoxia. Cibo neque multo neque lauto alebatur; unde nec ſtomachus ei nec cerebrum crapulæ unquam aut temulentiæ incommodis affligebatur. Exercitationibus gaudebat modicis ac innocuis, quæque corpus ſimul & animum reficerent.

Indolem habebat optimam à natura inditam, nihil in eo tetricum aut moroſum (etiam ſene) fuit, nil imperioſum aut faſtidium ſpirans, faciles ſemper motus atque lenes habuit, iraſci novit; at, præter peccatum, res ſane pauciſſimos ira ſua dignas judicavit.

Ingenium habuit ad omnia ſtudia idoneum, ſed non deſultorium, judicium ſerenum ac ſtabile; memoriam uſque adeo fidam promtamque ut omnia fere quæ legerat retineret, & ſæpe quæ Anglice vel Latine publice dicenda habuit, tantum aberat ut è ſcriptis recitaret, ut ne in ſcripta quidem conjiceret, contentus rerum tantum capita leviter calamo perſtrinxiſſe.

Hoc ille gazophylacium omnigena eruditione locupletavit. Cujus ope tot libros ſcripſit, quot præter illum pauci, & quidem cum omni accuratione ac judicio, deque rebus fere arduis ac utiliſſimis. Hujus armarii ope toties ille cum hoſte conflixit, toties idem de hoſte triumphavit.

At diligentiam ejus & induſtriam quis non mirabitur? ego certe quoties eam cogito non poſſum quin exclamem (quod de Cæſare Cicero) ô horribilem diligentiam!

Pectus ejus pietatis ſacrarium erat; humilitas & manſuetudo erant in illo plane αὐτόχθονες, mirabilis ejus in proſperis rebus moderatio, in adverſis patientia, in omnibus conſtantia & æquanimitas. Paci ſtuduit, ut qui maxime, fratrum diſſidiis vehementer indoluit: tantum aberat ab injuria cuiquam inferenda, ut ne ſibi quidem illatam ulciſceretur, verum ex Evangelicæ legis præſcripto etiam inimicos diligeret ac amoris officiis proſequeretur.

Rem familiarem cum prudentia & pietate adminiſtravit, ab omni avaritia alieniſſimus, pauperes liberaliter ſublevavit. Theologus erat, ſi quis alius, profundiſſimus, concionator facilis, facundus, diligens, ac plane Apoſtolicus, Epiſcopus vigilantiſſimus. At fruſtra eſſem ſi vellem pergere; ſi omnia complecti, vanus. Conſcia eſt Hibernia, intelligit Anglia, novit Orbis Chriſtianus univerſus qui & quanti fuerint ejus pro Eccleſia Dei ſuſcepti labores, quantæ curæ & ſolicitudines. Nota ſunt Regum Jacobi Carolique de eo judicia. Quid memorem eximium illud totius Hiberniæ Senatus teſtimonium, non minus ſibi ipſis quam Uſſerio honorificum? qui publico ſenatuſconſulto proſpexerunt, ut quoniam vir Reverendiſſimus ob incorruptam fidem Regi præſtitam, & ſinceræ religionis profeſſionem inconcuſſam, ac defenſionem incomparabilem, bonis ſuis omnibus exutus fuerat, quingentarum librarum reditus annuus & perpetuus filiæ ejus & hæredi unicæ decerneretur.

Prætereo illum Senatus Anglicani, ipſiuſque deinde Cromwelli munificentia

fuisse sublevatum (quod testatur Bernardus) tantum valebat ejus summa pietas & eruditio etiam apud eos, à quorum factis toto animo abhorrebat.

Ambibant illum Batavi professorem suum honorarium; Card. Richeleius suum hospitem; at neutram conditionem ille in se admisit. Taceo hic eruditorum hominum elogia, quibus certatim eum laudibus suis cumularunt. Fred. Spanhemii, Ger. Vossii, Alex. Mori; Bocharti, Bootii, quin & nostratium Seldeni, Twisdeni, Camdeni, Spelmanni, antiquitatis peritissimorum; Davenantii, Prideauxii, Gaudenii Episcoporum. Quorum calculos fere congessit Bernardus, aliique. Academiæ Oxoniensis de eo judicium libet hic apponere, quæ hoc ejus effigiei in ære cælato adscribendum curavit.

Jacobus Usserius, Archiepiscopus Armachanus, totius Hiberniæ Primas, Antiquitatis primævæ peritissimus, Orthodoxæ religionis vindex ἀναντίῤῥητος, errorum malleus, in concionando frequens, facundus, præpotens, vitæ inculpatæ exemplar spectabile.

Huic unicum subjungam Reverendissimi Chappelli, Corcagiæ Episcopi testimonium; qui has rationes alicubi reddidit, quamobrem Usserium nostrum in toto Orbe Christiano doctissimum reputaret.

" Primo quidem quod adeo mirifice esset à natura comparatus, ut & ingenium haberet promptum, inventionem subitariam, memoriam firmam, intellectum serenum, judicium perspicax, elocutionem autem expeditam, raro (*inquit*) hæc omnia in eodem viro summa comperies; in illo autem ita horum singula ad perfectionem aspirabant, ac inter se de victoria decertabant, ut cui potissimum palma tribuenda esset haud facile potuerit æquus arbiter dijudicare. Deinde vero, quoniam pauci (tot licet naturæ dotibus imbuti) aut valuerunt, aut certe voluerunt, eas in tantum provehere, conquirendo undique tot veterum monumenta, scrutando tot insignes bibliothecas, studio denique adeo jugi & pertinaci, cui paucorum sane vel corpus vel cerebrum sufficere unquam potuisset.

Postremo quod ab Academiis, cum nostris tum transmarinis, pro doctissimo haberetur, & omnibus, quotquot illius consuetudine usi sunt, linguarum peritissimus, in disputando subtilis, orator facundus, profundissimus Theologus, magnus Antiquarius, & Chronologus accuratus, viva denique ambulansque bibliotheca compertus sit. Unde profecto effectum est, ut maximi quique literarum professores, non sine stupore quodam, mirati fuerint tantam ac tam variam literaturam in uno aliquo viro coire unquam potuisse.

Verbo Usserium (utut malevolorum linguas non effugerit) id tamen prope singulare dicam apud bonos omnes & cordatos viros esse consecutum, *sine exceptione laudari.*

Jacobi

Jacobi Usserii Archiepiscopi Armachani opera edita,

LATINA.

1. De Ecclesiarum Christianarum successione & statu, *Londini* 1613
2. Historia Gotteschalci *Dublinii* 1631
3. Epistolarum Hibernicarum Sylloge *Dublinii* 1632
4. De primordiis Ecclesiarum Britannicarum *Dublinii* 1639
5. Ignatii Epistolæ cum annotationibus *Oxoniæ* 1645
6. Appendix Ignatiana 1647
7. De Romanæ Ecclesiæ Symbolo Apostolico vetere & aliis fidei formulis 1647
8. De Anno Solari Macedonum *Londini* 1648
9. Annales veteris Testamenti *Londini* 1650
10. Epistola ad Capellum de variantibus textus Hebraici lectionibus } *Londini* 1652
11. Annales Novi Testamenti, *&c.* *Londini* 1654
12. De Græca Septuaginta interpretum versione Syntagma
13. De Cainaane superaddito dissertatio } *Londini* 1655
14. Chronologia Sacra, editore Barlovio *Oxoniæ* 1660

ANGLICANA.

1. Concio habita coram Domo Communium in Anglia, *Feb.* 18 1618
2. Oratio habita in castro Dublinensi, *Novemb.* 22 1622
3. Concio de Universalitate Ecclesiæ coram Rege Jacobo, *Jun.* 20 1624
4. Responsio ad provocationem Malonei Jesuitæ, *Londini* 1631
5. De Religione ab Hibernicis & Britannis antiquitus professa tractatus 1631
6. Immanuel, sive incarnatione filii Dei 1639
7. Rainoldi judicium de munere Episcopali ex antiquitate confirmatum 1641
8. Asiæ minoris descriptio Geographica *Oxoniæ* 1643
9. De Origine Episcoporum & Metropolitanorum 1644
10. Catechismus parvus *Londini* 1654
11. { Reductio muneris Episcopalis, *&c.*
De extensione mortis Christi, *&c.*
De Sabbato, *&c.*
De ordinatione ministrorum in aliis Ecclesiis reformatis } *Londini* 1658
12. De potestate Principis, *&c.* 1661

Nondum Edita.

Censura Patrum, & aliorum Scriptorum Ecclesiasticorum.
Prælectionum in Bellarminum volumina Duo.
Epistolæ ad viros doctos.
Bibliotheca Theologica (fortassis eadem cum Censura)
Præter conciones, & alia quædam scripta Anglicana.

FINIS.